TAUTA ir ŽODIS

Humanitarinių Mokslų Fakulteto leidinys

III knygos

Red. prof. V. **Krėvė Mickevičius.**

EPE LITUANA

sumptibus Ordinis Philologorum Universitatis Lituanae edita

Liber III

Kaunas, :-: :-: :-: :-: Valstybės Spaustuvė :-: :-: :-: :-: 1925 m.

TURINYS.

I. Mokslo straipsniai . . . . . psl. 1—254

Doc. B. Sruoga. Lietuvių dainų poetinės priemonės. Dainų poetikos metmena (b. d.) . . . . . „ 1—75

Doc. F. Brender. Die Verwendung der sog. Deminutiva im Litauischen . . . . . „ 76—111

Проф. А. Спицынъ. Литовскія древности . . . . . „ 112—171

Prof. Krėvė Mickevičius. Indoeuropiečių protėvynė. Antroji dalis. Indoeuropiečių gimtinė (b. d.) . . . . . „ 172—221

Prof. Krėvė Mickevičius. Kazim. Būga. . . . . „ 221—223

Prof. Vacl. Biržiška Prof. K. Būgos raštų bibliografija . „ 224—231

Prof. A. Dombrauskas. Kun. Ambroziejus Kašarauskis . „ 232—254

I. Ratelaitis. Leipalingio monografija . . . . . „ 255—275

II. Iš archyvų: . . . . . „ 276—321

Maurikio Mykolo Stankevičiaus ir Karolio Estreicherio laiškai į Stanislovą Didžiulį. *Suteikė prof. Vacl. Biržiška* . . „ 276—291

M. Akelaičio laiškai. *Suteikė prof. A. Janulaitis* . . . . . „ 292—321

III. Tautosaka. . . . . . „ 322—480

Prof. V. Krėvė Mickevičius. I. padavimai apie Liškevą ir Merkinę. **Psl. 322—333**. II. Apie Laumes. **Psl. 333—336**. III. Apie Perkūną. **Pusl. 336 - 337**. IV. Apie Aitvarą. **Pusl. 337—340**. V. Burtai, Sėdos parap. Telšių apskr. rinkti. **Psl. 363—366**. VI. Burtai, Pasvalio parap. rinkti. **Pusl. 366 —372**. VII. Patarlės, priežodžiai ir išsireiškimai, Merkinės, Marcinkonių (lenkų okupuota), Ratnyčios (lenkų okupuota), Valkininkų (lenkų okupuota) ir Niedzingės parap. rinkti. **Pusl. 375—389**.

I. Elisonas. Burtai, Panevėžio apskr. rinkti. **Pusl. 341—363**.

P. Butėnas. Burtai, spėjimai, įpročiai ir dar šis tas. Surinkta Grūžių apylinkej Joniškėlio valšč. **Pusl. 373—375**.

A. Vireliūnas. Kupiškėnų dainos. **Pusl. 390—480**.

IV. Kritika ir bibliografija . . . . . psl. 481—577

Prof. Ern. Fraenkel. Zur Baltoslavischen Etymologie und Wortforschung. **Pusl. 481—489**.

Doc. F. Brender. I. Zur Terminologie im Litauischen. **Pusl. 489—492**. II. Zu lit. „gerti taboko". **Pusl. 492—493**.

Doc. A. Senn. I. Ern. Schwentner. Die Wortfolge im Litauischen. (Slavica. Hgb. von M. Murko, Nr. 5). **Pusl. 494—496**. II. Reallexikon der Vorgeschichte. Erster Bd. A. Hgb. von M Ebert. Berlin 1924. **Pusl. 496—497**. III. Festschrift Eugen Mork zum 70 Geburtstag 19 Juli 1924 Halle an der Saale 1924. **Pusl. 497**. IV. Streitberg

— Festgabe heraugegeben von der Direktion der vereinigten Sprachwissenschaftlichen Institute an der Universität zu Leipzig 1924. **Pusl. 497—498.** V. Stand und Aufgaben der sprachwissenschaft. Festschrift für Wilhelm Streitberg. Heidelberg 1924. **Pusl. 498—501.** VI. Tore Torbiörnson. Die litauischen Akzentverschiebungen und der litauische Verbalakzent. (Slavica hgb. von M. Murko. Heidelberg 1924). **Pusl. 501—502.** VII. Soter. Ephemerides Sacrarum Disciplinarum Theologicae philosophicae Fakultatis in Universitate Lituana. I d. Kaunas 1924. **Pusl. 502—503** VIII. Anthropos. Internacionale Zeitschrift für Völker-und Sprachenkunde. Bd. XVIII—XIX. 1925—1924. **Psl. 509.** IX. Der Mensch aller Zeiten. Natur und Kultur der Völker der Erde von H. Obermaier etc. III Bd. Regensburg 1924. **Pusl. 504—505.** X. Knygos. Bibliografijos ir kritikos žurnalas. Nr. 4—5. Red. Vacl. Biržiška. Kaunas 1924. **Pusl. 505—506.** XI. Baras. Literatūros ir meno žurnalas. Kaunas 1925 m. **Pusl. 506—507.** XII. Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika. Kaunas 1925. **Pusl. 507—508.** XIII. A. Vireliūnas. Mūsų kalbos ūgdymas. Kaunas 1925. **Pusl. 508—509.** XIV. K Būga. Lietuvių kalbos žodynas. II sąsiuvinis. Kaunas 1925. **Pusl. 509—510.** XV. Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte von Felix Solmsen. Heidelberg 1925. **Pusl. 510—511.** XVI. Vondrak, Wenzel. Vergleichende Slavische Grammatik. I Bd. Lautlehre und Stammbildungslehre. Göttingen 1924. **Pusl. 511.** XVII. Meillet A. et Vendryès I. Traité de grammaire comparée des langues classiques. Paris 1924. **Pusl. 511.** XVIII. Zeitschrift für Slavische Philologie. Hgb. von Dr. M. Vasmer. Bd. I, Heft. 1—2. Leipzig 1924. **Pusl. 511—512.** XIX. Folkloristisches. **Pusl. 512.**

Doc. B. Sruoga. Dainavos krašto liaudies dainos, prof. V. Krėvės Mickevičiaus surinktos. Kaunas 1924. **Pusl. 513—562.**

A. Salys. Prof. K. Būgos rašto palikimas. **Pusl. 563—577.**

Dr. Balys Sruoga.

Lietuvių dainų poetinės priemonės.

DAINŲ POETIKOS METMENA

I PRADMENOS

Ten mudu tanktai verksva,
Ale retai dainuosva:
Ten nėr daiłios mergelės,
Ten ne dainų kampelis.
(A. Juškevičius)

Pasiteisinti

„Liaudies kūryba plati, tokia plati, kaip gyvenimas. Jinai tūkstanteriopa, kaip žmonijos lemtis: linksma ir niauri, gaivinanti ir slegianti. Ir jinai yra sena, kaip žmonija, ir vėlei visuomet jauna, kaip pasaulis, visuomet besikeičianti ir visuomet ta pati"—sako vienas įkvėptųjų žmonių kūrybos žinovų — Heinrichas Morf'as. [1]) „Liaudies poetas dainuoja, kaip jis dainuoti turi, kaip paukštelis ant šakos, nes pati prigimtis jam skyrė šį meno patraukimą, kuris jo burną praveria ir jo balsą tautos balsu padaro"[2])

Bet paukštelio daina tegyvena tiktai tą valandėlę, kai ji yra dainuojama; ir visos žmogaus pastangos darytinu būdu sukurti paukštelio dainą—viena beprasmybė. Jeigu žmonių daina yra kaip paukštelio giesmelė, tai ar gali būti kalbos apie jos suskaidymą į sudurtines dalis, apie jos analizą, apie jos atitraukimą nuo visumos bei dainuojamųjų organų? Mes, lietuviai, gerai žinome, kas skiria mūsų užrašytą dainą nuo tosios, kurią mes girdime plačiuose laukuose dainuojant. Ir ne tik mes. Net toksai sausas mokslininkas, kaip senasai A. Leskien'as, pasiremdamas savo patirimu, apie lietuvių dainas sako: „Daina gyva pagaliau tiktai dainuojama"![3]) Pagaliau „kiek teisybė yra, kad savytoji žmonių dainos gyvybė jos melodijoje glūdi, tiek teisybė turi būti, kad žmonių dainą tiktai tuomet tiksliai gali suprasti, kai ją pats dainuoji, ar bent ją dainuojamą girdi" — tarytum paremia Leskieno mintį Chr. Bartsch'as. [4]) Ar maža kitų dalyko žinovų pakartotinai sakė, kad žmonių daina nėra atskiriamas daiktas nuo jos melodijos? Ar neseka iš čia, kad patsai pasiryžimas analizuoti žmonių dainas be jų melodijos turi būti patrauktas atsakomybėn, kaipo iš anksto nulemtas likti bevaisiu? Ar nepasunkėja trigubai tokio analizo uždavinys, jeigu dar prisiminti išmintingus Fritzo Mauthnerio žodžius:" Kur yra toji kalbos tikrenybė? Kur visame pasauly? Niekur pavieniui. Nes pavienis žmogus supranta žodžių ir formų lobio tiktai dalį ir kartoja tiktai nuotrupą viso to, ką jis supranta. Ir ne knygose. Nes kitaip prieš rašliavos

tšradimą jokios kalbos nebūtų buvę. Nes ir knygose tėra tiktai žodžių bei taisyklių rinkiniai, paskui atsitiktinai išdygusios literatūros, bet niekuomet nėra kalbos, jos visumoje, nė galimybės. Tai kur gi yra tos atotraukos „kalba" tikrenybė?. Ore, tarp žmonių".[5]) Ir todel „kalba gyvena savo nuosavų gyvenimą ne pavieniuose žmonėse, bet žmonių protarpiuos."[6]) Ir žmonių kalba gyva tiktai kol ji skamba. Tai kas bepasakyti apie dainą, kai ji tiktai spaudos ženklais dulkėtuose folijantuose tesimbolinama? Kokia ji daina gali bebūti be melodijos, be žodžių skambėsio, be balso vibracijos? Pagaliau ne tik dainos, bet ir kalbos analizas—ar yra galimas daiktas?

„Teisybė, dedas čionai (kalbos analize, B. S.) lygiai taip pat, kaip ir anatomijoj: ar aš nuo žmogaus kūno šlaunį atimu, atsargai ją išnerdamas, ar aš raumenis ir šlaunykaulį skersai perpiaunu,—visuomet bus mechaninis organizmo suskaldymas, niekuomet —naturalinis išskirimas. Nes organizmo visuma glūdi ne sąnariuose ar kūno dalyse, bet jo sieloje, jo tiksle, jo entelechijoj, ar kaip tenai norite pavadinti. Organizmą galima tiktai sugriauti, bet ne į jo naturalines dalis padalyti" — netiesioginai atsako į minėtą abejonę Vossler'is [7]). Gyvos kalbos analizas nėra galimas, kaip ir gyvo organizmo išnarstymas į atskiras sudurtines dalis. Tačiau jeigu anatomija gali tiktai dirbtinu būdu analizuoti organizmą, jeigu jos darbas daugiausia remias studijomis negyvų organizmų arba jų dalių, jeigu mikroskopu galima studijuoti tiktai tos smegenų dalelės, kurios nustojo bendru organizmo gyvenimu gyvenusios, jeigu ji tiktai gali konstatuoti faktus, neįstengdama jų paaiškinti, — ar tai jau seka, kad ilgus amžius padėtos pastangos organizmų studijoms taip ir pasiliko bergždžios? Ir jeigu gautaisiais rezultatais dar nepavyko gyvybės esmė paaiškinti, tai vis tiktai kaip būtų galima neigti, kad tie rezultatai taip daug davė gyvybės palaikymui, jos sustiprinimui?! Gyvybės palaikymas—tokia didelė užgana, kad ji galėtų pateisinti dar didesnį jėgų aikvojimą negyvuosius organizmus bestudijuojant! Ir kalbų mokslas, ypač senųjų, juk tas pats esmėj darbas anatomikume. Bet ar jis maža mums visatos paslapčių atvėrė, atskleisdamas žilosios praeities tautų santykiavimo perspektyvas, vaizduodamas jų rutulojimos, jų kultūrinį pasiūgėjimą, jų žlūgimo simptomus, jų mirtį? Ar maža kitų humanitarinių mokslų nūdien be sausų kalbininkų studijų kalbų anatomikume negali apsieiti?

Taip pat dedas ir žmonių dainas bestudijuojant. Jeigu toji daina—dainuojama—yra gyvas organizmas, kurio, gyvo, negalima į sudurtines dalis išskaidyti, tai studijuojant tas dainas, analizuojant jų poetines priemones, reikalas tenka turėti su negyvais kūnais. Dainų rinkiniai, tokių studijų tiesioginiai objektai, yra nelyginant anatomikumai, prigrusti lavonų, kurie kadaisia kiekvienas savo gyvenimu gyveno, kurie dabar tėra visi lygūs, visi—bedvasė medžiaga. Ir tegu jie būna negyvi, tegu jie būna tiktai menki kadaisia gausiai bujojusios gyvybės simboliai, vis tiktai jie ir negailestingiausio tyrėjo sieloje sukelia tos buvusios gyvybės iliuziją. Ir tegu tyrėjas pasitenkina kukliu uždaviniu — teatsisako aiškinti gyvybės esmę ir jos tikslingumą — tesuvoks jis tiktai, kuriomis formomis ir kaip toji gyvybė reiškias, tegu jisai kolkas tiktai konstatuos faktus ir suklasi-

kuos medžiagą,—jo uždavinys bus pakankamai dėkingas. Gal kada ir šių studijų vaisiai pagelbės gyvybę sustiprinti. Ar bent gyvųjų faktų supratimą pagilins. Jeigu „negyvųjų organizmų" studija yra prirengiamasai darbas,—jis tuo metu yra ir pamatas, kuriuo pasiremiant tenka eiti į tikslesnį gyvųjų supratimą bei įvertinimą.

Uždavinys

„Liaudies kūryba plati, tokia plati, kaip gyvenimas". Daugelis liaudies kūrybos nagrinėtojų yra polinkę manyti, kad jo tautos dainos—visų gražiausios, kad jo tauta—visų daugiausia dainuoja pasauly. Žinoma, džiaugtis tautinėmis pirmenybėmis—jausmas gana pagirtinas. Bet gal dar daugiau reikėtų pagirti tą jausmą, kuris gundo mintį visų žemės brolių pastangose į teisybę, į gražybę, pripažinti lygiagrečių vertybių. Nuliūdimo ir skriaudos jausmą, džiaugsmo ir didybės, meilės ir ilgėjimos, drąsos ir nusiminimo pergyvenimus pažįsta visi: ir didieji, ir maži, lygiai kaip visiems yra įgimta savo pergyvenimus reikšti tuo ar kitu būdu. Ir jeigu visų laikų ir tautų pločiuos liaudies kūryboj atsitinka lygiagrečių dainų, lygiagrečių motyvų, net lygiagrečių kūrybos priemonių,—vargu čia bau reikėtų manyti, kad viena tauta iš kitos dainas skolinas, kad viena tauta yra kitos kūrybinėj įtakoj. Teisybė, ir lyrinių ir epinių motyvų panašumas pas įvairias tautas ilgą metą davė progos mokslininkams kurti įvairiausių teorijų apie liaudies dainų kilmę ir esamąjį jų lobį. Bet lyginamosios kalbotyros, kultūros istorijos, tautų psichologijos, antropologijos mokslams dar pereitą šimtmetį padarius įstabios pažangos, nušvietus kaikurias iki tol nesuprantamas problemas,—ir liaudies kūrybos supratimas kėlėsi kitokioj šviesoj. Ypač pasirodžius Tyloro „Pradžiapradė kultūra" ir Andr. Lango „Mytas ir religija"—pasikeitė liaudies kūrybos nagrinėtojų atramos pagrindai. Kaip A. Borozdin'as sako, nauji šių mokslų laimėjimai įpratino mokslininkus į mintį, kad tam tikri padavimai, kaip ir tam tikros sąvokos, neišvengiamai atsiranda, kai tauta pasiekia tam tikros kultūriniai-istorinio išsivystymo stadijos. Padavimų, apeigų, dainų formų ir siužetų panašumas pas įvairias tautas gali būti paaiškintas ir be jokio skolinimos. Tas panašumas yra neišvengiamas. Daugelio tautų sąmonėj glūdi poetinės kūrybos tų pačių elementų gemalas. Ir šie elementai, tautoms besantykiaujant, susitinka, kaip panašus su panašiu, vienas su kitu susipindami, vienas į kitą įtakos padarydami" [8]) Ši pastaba pasakyta taikant daugiau epinėms dainoms ir epiniams motyvams. Bet taip apie epinius motyvus galima pasakyti žymia dalimi pasiremiant faktais, kurių mums duoda lyrinės dainos, lyriniai motyvai. Ir kas liečia lyrinius motyvus, moderniniai liaudies kūrybos tyrinėtojai priima, kaipo neabejojamą faktą, kad tautoms pasiekiant tam tikro kultūrinio laipsnio, neišvengiamai gimsta jose tam tikros tolygios sąvokos, analoginiai dainų motyvai. [9]) To ar kito liaudies kūryboje motyvo esimas parodo, kad tautos besirutulojanti sąmonė perėjo tą ar kitą kultūrinę stadiją; bet to ar kito motyvo esimas dar neduoda galėjimo apibūdinti kurios kalbamos tautos kūrybos kelius, kultūrines savybes.

Kiekviena tauta dainuoja savo opas ir džiaugsmus taip, kaip ji juos jaučia, taip, kaip tautos gyvenimo tradicijos nustatė jausmų reiškimo būdus. Jau net Böckel'is davė gausią, labai pamokinamą

charakteristiką, kaip daugelio įvairių tautų liaudies kūryba kaitaliojas, atsižvelgiant landšafto, kuriame kalbamosios tautos gyvena.[10]) Ir negalima su juo nesutikti. Ir ne tiktai vienas landšaftas, - ir apskritai aplinkinė gamta, visos gyvenimo aplinkybės turi žymios įtakos į kalbamos tautos charakterio išsivystymą. Ir gamta, ir ūkio santykiavimas, ir istorinė lemtis duoda progos įsigalėti kalbamoje tautoj tam tikrai sąmonės formai, arba, kaip Ovsjaniko-Kulikovskij sako „psichologinei formai“ [11]) Tai yra tautoje įsigyvena tam tikras psicho-fiziologinių procesų tipas, priimant atitinkamus aplinkinio gyvenimo reiškinius bei į juos reaguojant.[12]) Žinoma, čia turi žymios įtakos ir ta kūriamoji potencinė energija, kurią tauta atsinešė iš amžių lopšio. Tik čia jau gal daugiau metafizikos srities, be kurios būtų pravartų apsieiti, nustatant savokos „tautos būdas“ ar „tautos dvasia“ turinį. Tokiu būdu sąmonės forma,— anaiptol ne sąmonės turinys, tai yra tam tikras jausmų ar idejų kompleksas,—sudaro tautos būdo reiškimo pagrindą, ar kaip metaforiniai sakoma, „tautos dvasią“. Jeigu daugelio tautų liaudies kūrybos motyvai yra tolygūs, vadinas, ir sąmonės turinys, ar bent jo dalis, tolygūs, už tat nėra tolygus tų motyvų naudojimas bei įgyvendinimas,—sąmonės forma nėra tolygi, ir nebūdama tolygi, ji yra reikalinga kitokių priemonių savo kristalizacijai. Viena tauta, kurį motyvą pasiskolindoma iš kitos, perdirba jį savotiškai, prisitaikindama prie „savo dvasios“. Antra vertus, kas iš kitur pasiskolinta, gali kalbamoje tautoj prigyti tiktai tuomet, kai pakankamai medžiaga suvirškinta, kitaip ji liks nesuprantuma, svetima, nereikalinga.

Lietuvių liaudies dainų motyvai—tie patys, kaip ir kitų pasaulio tautų dainų milijonuose. Lietuviai savo dainų motyvais nei išsiskyrė iš kitų tautų tarpo, nei jų tarpe kuo pasižymėjo. Ir kas lietuvių dainas iš kitų tautų dainų tarpo išskiria — tai būdas, kaip lietuviai bendrus motyvus gyvendina, kaip visiems žinomus jausmus reiškia. Kitaip sakant, tai yra dainų poetinės priemonės. Tokiu būdu lietuvių dainų poetinių priemonių analizas negali pasitenkinti grynai poetikos uždaviniais. Poetinių priemonių studija savaime yra tampriai surišta su lietuvių kultūros studija, su tautos sąmonės išsivystymo studija: tai yra vienas kelių abstrakcijai „tautos dvasia“ sukonkretinti.

Antra vertus, lyginamoji tautų psichologija, kultūros istorija žymiu svoriu atsiremia liaudies kūrybos daviniuose. Liaudies kūryba—įvairių tautų—gali būti lyginama, kai kiekvienos atskiros tautos kūryba yra reikiamai ir tinkamai išanalizuota. Tai yra — kai bus tinkamai suvoktas kiekvienos atskiros tautos kūrybos stilius. Ir šiuo žvilgsniu išviso dar taip maža tepadaryta. Daugiausia — mes turime šiokių tokių studijų apie kurio pavienio rašytojo stilių. Bet ką mes turime apie viduramžio, renesanso, baroko gadynių literatūros stilių? Ką mes turime iš liaudies kūrybos stilistikos? Net Vakaruose— ir tai šis klausimas nebuvo tinkamu pločiu pakeltas, nebekalbant jau apie mūsų literatūros dirvonus. O tuo tarpu liaudies poezijos stilius, jo išsirutuliojimas—tautos kultūrinio brendimo vaizdovidis. Kaip per ištisus šimtmečius kaitaliojosi tautos sąmonės forma, kaip tąjį kaitaliojimos tauta konkretingais simboliais kristalizavo—šit uždavinys, kurio neišprendus nėra galimas daiktas nei tauta pažinti, nei

tautos kultūros kelias suprasti. Ir mūsų mokslinėj literatūroj šis klausimas, berods visai nebuvo keliamas.

Šio rašynėlio autorius yra toli nuo minties pretenduoti lietuvių liaudies kūrybos stilistiką išsemiamai apibūdinti: Tam ir jo jėgos būtų permenkos, ir toji medžiaga, kuria rąšiny operuojama, yra perdaug nuotrupomis imta. Imta tiktai iš tų šaltinių, kurie užsieniuos gyvenant tebuvo prieinami. Jeigu tiktai kuri viena-kita pripuolama pastaba del lietuvių dainų poetinių priemonių duotų progos daugiau galintiems iškelti liaudies kūrybos stilistikos problemą platesniu užsimojimu, ar bent duotų progos pačią problemą tiksliau suformuluoti,—autoris jaustusi atlikęs tai, ką jam leido jo mažos jėgos.

Daina-giesmė. Ilgą metą ir germanų ir slavų literatūroj apie lietuvių liaudies kūrybą buvo painiojama „daina" ir „giesmė" sąvokų turinys. Daina vadindavo pasaulinę dainą, o giesme—dvasinio turinio dainą. Del tokio šių sąvokų turinio nustatymo bene daugiausia bus Rėza (Rhesa) kaltas. Jisai apspręsdamas sąvoką „daina", kaipo Volkslied—liaudies daina, toliau sako: „Yra dar kita lietuvių dainų rūšis, kurios g i e s m ė s vadinas, kurių turinį sudaro dalinai pamokinimai, kaip antai Duonelaičio Meto Laikai, dalinai religiniai jausmai, kaip tai yra tikrosiose giesmėse. Šias pastarąsias kūria „šventieji" arba „dievobaimingieji", kurių lietuvių tarpe yra labai gausiai"...[13]) Galimas daiktas kad jau Rėzos laikais Prūsų Lietuvoj šios sąvokos buvo taip suprantamos, kaip jas Rėza apibūdina. Juk nūdien ir Didžiojoj Lietuvoj labai plačiai tos sąvokos tiktai minėta prasme tesuprantamos. Tačiau yra davinių manyti, kad šioms sąvokoms ne visuomet taip sekės. Kalbėdamas apie Prūsų Lietuvoj surinktas dainas Gisevius metė kartą mintį: „Lėtesnio tempo jie duoda *giesmėms (choralams), kurios dainoms sudaro griežtą priešginybę*"[14]) Tokiu būdu Gisevius aiškiai pabrėžė, kad giesmės sudaro dainoms priešginybę, ir kad giesmės yra choralai, Dr. A. R. Niemi ir A. Sabaliauskas, rinkę dainas ir giesmes Didžiojoj Lietuvoj, ir tokiame užukampy, kur ir vienos ir kitos turi kuodaugiausia senobingumo požymių, pasiremdami gyvu patirimu, kalbamas sąvokas aiškiai skiria ir apibūdina: „Senos dainininkės skiria aiškiai: čia, sako jos, yra dainuška, ir šičia – giesmė. Dainos ir giesmės skirtumas yra įžymus, ir glūdi jisai ne tekste, bet visame dainuotės būde. „Daina" turi savo melodiją ir yra, kaip senaisiais laikais, vienu balsu dainuojama. „Giesmės" niekuomet vienas asmuo negieda. Ji turi dvi melodiji, kuri eina šalimais, ir kontrapunkto dėsniais susijungia. Tai yra labai įdomi muzikalinė forma. Yra trejopų giesmių: a) tokios, kurios gieda keturiesa, b) kurias gieda triesa, ir c) dviesa„...[15]) Tokiu būdu ir Niemi su Sabaliausku liudijimai patikrina Gisevijaus mestą mintį. Šitokį sąvokų „daina" ir „giesmė" apibūdinimą priima ir prof. Myk. Biržiška.[16]) Ir mes toliau minėdami giesmes turėsime omeny choralus, ir dainas—pavieniųjų dainas.

Deja, lietuvių kalboje nėra tokio termino, kuris apimtų ir „giesmės" ir „dainos" sąvoką, kaip tai apima rusų žodis „pjesnja" ar vokiečių „Lied." Todel ateity, kalbėdami apie giesmes ir dainas bendrumoj, vartosime žodį „daina", juo pavadindami ir dainą ir giesmę kartu. Tokiu būdų išeitų, kad *giesmė* yra tam tikra *dainų*

rūšis; šitokia padėtis neatitinka istorinei tikrenybei. *Giesmė* nėra dainų rūšis, ji yra atskiras, nepriklausomas organizmas. Tiktai neturint tikslesnio termino, tenka priimti „daina" — su sąlyga, žinoma.

Tačiau, kai reikės skirti giesmės ir dainos, kaipo tokių, sąvoka, ateity abu terminu vartosime pagrečiui.

Dainos-mįslės („Rätsellieder"). Rėza savo straipsny „Betrachtung über die litthauischen Volkslieder" įpiršo ir kitą, dar ir šiandie ne visai pašalintą netikslumą. Jis tenai sako: „Prie dainų priklauso dar *dainos-mįslės* (Mįslės, tonu ir metrika panašios į dainas)"[17] Tai žodžiais jis išskiria neva atskirą dainų rūšį. Ir pavyzdžiui paduoda:

Ai, siuntė, siuntė mane anytėlė
Žiemužės šėko, vasaružės sniego,
O aš eidama, graudžiai verkdama
Sutikau bernužį, jauną kerdužį.

O kur tu eisi, mergyte mano?
O ko tu verki, jaunoji mano?
Ai, siuntė, siuntė mane anytėlė
Žiemužės šėko, vasaružės sniego.

Eikis mergytė, eikis jaunoji,
Vis pagirėliais, vis pamarėliais:
Ten tu rasi žalią pušytę,
Imk pušies šaką ir marės putos saują —

Tai tu parnešt savo anytėlei
Žiemužės šėko, vasaružės sniego.

Kodel Rėza šią dainą pavadino *mįsle* ir ja pasiremdamas pramanė atskirą dainų rūšį, sunku suprasti. Įsižvelgiant į dainos struktūrą negalima nepastebėti: 1) Dainos ritmas sulaužytas, neišlaikytas net dainos strofingumas. O dainos strofingumas, kaip vėliau matysime, vienas charakteringiausių lietuvių dainų požymių, tampriai surištų su dainos melodija ir dainavimo būdu. 2) Dainoje supainiota pasakojamieji ir aprašomieji elementai.

Dainos ritmo bei strofingumo sulaužymas ir pasakojamųjų elementų su aprašomaisiais painiojimas nurodo į dainos dekadansą. Daina iš lūpų į lūpas eidama iškriko, atsitolino nuo savo pirmykštės formos ir pradžiapradžio tikslo ir pati savaime pasidarė mįslė. Jei neturėtumėm liudijimų iš kitos pusės, tai ši daina tektų priskaityti ne prie mįslių, o greičiau—prie pakrikusių dainų. Tačiau Niemi ir Sabaliausko dainų ir giesmių rinkiny, 15 num. skaitome:

O kas pražydo / Nakties vidury, / bis
O kas verkė / Gaideliuose? / bis

O kas nuraškė / Paparčio žiedą, / bis
O kas maldė / Našlaitėlius? / bis

Papartis pražydo / Nakties vid· · / bis
Našlaitėliai verkė / Gaideliu· / bis

Šalna pakando / Paparčio žiedą, / bis
Rykštelė maldė / Našlaitėlius. / bis

Ši daina užrašyta apie šimtą metų vėliau už Rėzos dainą. Abejų dainų motyvas tas patsai; liūdna dalia našlaitės ir jaunamartės pas anytą, kurios dalia lietuvių dainose daugeliu atvėju prilygsta našlaitės daliai. Jeigu Rėzos dainą priskaityti prie mįslių, tai ši tektų tenai tuo labiau priskaityti: čia nėra jokio pasakojamo elementai, čia tėra vien tiktai klausimai ir atsakymai. Ir Niemi užrašytoji daina — nėra daina, tai yra tikra giesmė, giedama darbo metą dviesa. Ši aplinkybė ir paaiškina tarytum keistą dainos struktūrą. Bet ji ir duoda progos manyti, kad ir Rėzos užrašytoji daina, kadaisia yra buvusi giesmė, ir tiktai ilgainiui įgavo pasakojamojo elemento, nustojo pirmykštės prasmės ir virto daina.

Dainos - mįslės — Rėzos netikslus prasimanymas.

Raudų reikalas Į studijas apie lietuvių liaudies dainas paprastai įterpiama ir raudų reikalas, nors ir pabrėžiama, kad jos esančios tiktai *raudos*. Tačiau, giliau į dalyką įsižvelgiant, raudas tenka išmesti iš studijų apie dainas tais pačiais pagrindais, kuriais išmetama pasakos, patarlės, priežodžiai... *Raudos* skiriasi nuo dainų ir savo prigimtimi, ir savo kilme, ir atlikimo būdu. Raudų nedainuoja, negieda, jas tiktai rauda. Rauda gimsta nuliūdimo metu, yra tiesioginis jausmo reiškimas, be kūrybinio impulso, be sąmonės kontrolės. Tai yra, nelyginant, sudurtinis jausmažodis. Tiktai vėliau, kai raudoti ima nebe tie, kuriems skauda, o profesinionalai raudotojai, rauda jau įgauna kūrybinių elementų, ir tai jai dar toli iki dainai.

Raudų turi daugelis tautų, ne vien lietuviai. Ir tenai, kur jos užsiliko dar, raudos stebina nepaprastu monotoningumu, vienodumu. Matt. Praetorius cituoja lietuvių senesnių laikų raudas. Jos esančios šitokios: «Kodel tu numirei? Ar tu valgyti ir gerti neturėjai? Kodel tu numirei?»... Visai panašiai daro ir kitos tautos. „Pas daugelį Azijos, Afrikos, Amerikos ir Polinezijos tautų laidotuvių giesmes gieda šokdami chorai; sielvartos elementas sujungiamas su pagyrimais numirusiam ir tipingais klausimais: Kodel tu apleidai mus? Ar mes neįtikom tau, ar visame neturėjai tu ištekliaus ir t. t. «Deja, deja, numirė mano šeimininkas!» — dainuoja Sandvičių salose — «nebėra mano pono ir draugo! O buvo jis mano draugas sausmečio ir badų metą, vėtrą ir darganą. Pasitraukė jisai, deja! Niekuomet aš jo daugiau nebepamatysiu!»“ Tiktai lietuviai, raudodami raudas prie savo nabašninkų, berods, nešoka. Net piktasai Praetorius sako, kad lietuviai savo *raudas rauda*, kas esą panašu staugimui (heulen). Juškevičiaus, Niemi ir Sabaliausko rinkiniuose yra gana daug «prašmatnesnių» raudų tekstų, kurias rauda nekartą samdyti *profesionalai raudotojai*. Bet visos šios raudos sudarytos vienu principu: visur giriama numirėlio gerumas, gražumas, nusiskundžiama, kad nebeteksią jo matyti, klausiama, kam jis pasimirė, ir visa tai nuliūdimo alyva atskiedžiama. Pasitaiko, kitos raudos labai jaudinamai sudarytos. Niemi — Sabaliausko rinkiny 1329 numery skaitome:

Oi mum, Dievuliau,
Kur pasidėsim be motynėlės?
Mamutė mūsų mieloji,

Kur mum mažutėlius nešiojai,
Daug naktytėlių nemiegojai,
Kol mum mažutėlius nešiojai.
Mamulytė mūsų mieloji,
Ar jau nebegirdi,
Kaip mes nešlaitėliai kukuojam?
Pasilenk, mamutyte,
Nors ant vienos rankelės,
Pasiklausyk nors viena ausyte:
Kur gi tavo našlaitėliai kukuoja?»
(Ir t. t.)

Ši rauda, palyginant su Praetorijaus cituotąja, ar su Sandvičių salų piliečių raudojimais, yra jau žymus žingsnis pirmyn. *Rauda nori daina tapti.* Bet ji dar toli ne daina. Nėra tikslaus ritmingumo, nėra melodijos. Kaip raudas, galima raudoti (dainuoti, giedoti) bet kokį tekstą, bet kokį sakinį. Armėnas pusę dienos gali dainuoti (giedoti ar raudoti — ko reikia): Aš žiūriu pro langą: vežimas važiuoja su silkėmis; jį asilas traukia... ir tt.!

Nežiūrint tos pagarbos, kuria raudos naudojas, kalbant apie dainas ar giesmes, tenka apie raudas nutylėti, kiek tai šiuo atveju nutylima apie visą kitą folkloro medžiagą. Tiktai ir šiuo atveju nereikėtų pasiduoti pagundinimui, į kurį Rėza traukia. Savo rinkiny jis paduoda dvi «raudas» (7 ir 24 numeriai). Jų viena šitaip skamba.

Aš vargdienėlė,
Aš siratėlė,
Papratus vargti
Vargų dienelę;
Kad aš turėčiau
Nors motynėlę
Užtarėjėlę!

Jau senai guli
Aukštam kalnely.
Ant jos kapelio
Rūtų raselė
Taip gražiai šviečia,
Kaip sidabrėlis.

Kodel *Rėza* šią tipingą dainą priskaitė prie raudų, sunku numanyti: su rauda ji tiek maža bendro teturi! Net atlikimo momentas — priešingas. Rauda raudama prie nabašninko, o čia — matušė jau senai aukštame kalnely guli! Tiesa, motyvas gana panašus — bet kompozicija, struktūra visai kitokia. Esamasai pasakajamas aprašomasai elementas nieku būdu neduoda progos priskirti šią dainą prie raudų.

Pagaliau, šios dainos esimas nieku būdu neduoda progos savokos «rauda» turinį išplėsti: rauda turi pakankamai aiškių kompozicinių požymių—ir jos negalima neišskirti atskiron liaudies kūrinių kategorijon.

Del bendros lietuvių dainų charakteristikos

Del bendros lietuvių dainų charakteristikos tiek daug jau prirašyta, kad nebėra prasmės vadinamasias «bendras vietas» dar naujomis pastabomis dauginti. Tenka paminėti čia tiktai viena savybė.

V. Jagič'as, palygindamas velikorosų ir ukrainiečių liaudies poeziją, velikorosų poeziją apibūdina, kaipo proto poeziją, o ukrainiečių — kaipo širdies ir jausmo poeziją. Jei ši pastaroji leidžia žmogaus

širdies grakščiausioms stygoms praskambėti, tai anoji pasileidžia į orutinių reiškinių įstabius aprašinėjimus; jei ši pastaroji yra subjektyviniai individuali, tai anoji yra griežtai objektyviniai universalinė. Ukrainiečių poezija net epinio pobūdžio kūriniuose negali nuslėpti savo palinkimo į lyriką, o velikorosų liaudies poezija visose lyrinėse dainose yra aiškiai epinė». [20]) Jei šį vykusį palyginimą pritaikyti lietuvių dainoms, tai, berods, nebūtų didis nusikalstamas darbas, jeigu pasakytūme, kad lietuvių liaudies poezija, priešingai velikorosų proto epinei poezijai, yra širdies, jausmo poezija, yra gryna lyrika, nudažanti grakščiomis lyrinėmis varsomis net epines pastangas ir pradžiodalas. Ir vargu bau tai yra tiktai pripuolamas dalykas, jei per ilgus šimtmečius lietuviams susiduriant su velikorosais ir ukrainiečiais, šių pastarųjų įtaka lietuvių liaudies poezijoje kur kas ryškesnė, negu velikorosų. [21]) Arba jeigu ne įtaka, tai bent bendri motyvai, bendros gaidos skamba kur kas dažniau. Net lenkų liaudies poezija, persisunkusi grynai lenkišku sentimentalizmu, iš esmės svetimu lietuviams, [22]) vis tiktai lietuvių poezijai, kaipo lyrikai, yra artimesnė už velikorosų poeziją. [23]) Bet Ukraina—šalis visai kitokia, negu Lietuva. «Jei kas Kijevan atvyksta, pasijunta pietų šaly esąs. Ten šilti vakarai... Tenai alsuojama kvepmenomis sunkėjančiu pietų oru, ir vos pažvelgsi į mėnulį, kuris aukštus jovarus sidabrina, tuoj pajusi, kaip širdis plečias, ir tuoj pajusi, kaip kažkas traukia dainuoti. Visa alsuoja poezija šioje gražioje, grakščiai nusitęsusioj lygumoj, saulės šilumoj besimaudančioj. Mėlynos upės teka tyliai be skardų; maži ežeraičiai taikiai plūduruoja gėlių kauruose; gražu įsisvajoti įstabiuose ažuolynuose. Viskas poezija Ukrainoj: kaimiečių drabužiai, šokiai, dainos»... — sako Liubofj Dostojevskaja apie Ukrainą. [24]) Ukrainiečių liaudies poezija — džiaugsminga, skambi, trūkanota; net liūdėjimo motyvai dvelkia neaprėpiama gyvybės jėga. Lietuvių gi liaudies kūryba — tapradis liūdėjimas, nesibaigiamas ilgėjimos, neišbrendama gėla—su tyliais prošvaisčiais kitokios būties. Ir istorinė lietuvių tautos laimė ir aplinkinė gamta—nedavė progos kitokių dainų sudėti. Juodos begalinės girios, siubuojančios pelkės—liūnai, juodai mėlyni ežerai — ežeraičiai, ir šiaurės vėjo plėšrios giesmės, ir ilgaamžė, atkakli, mirtina kova su kaimynais, ir visa pavergimo gadynė—visa tai negalėjo neatsiliepti į tautos būdą, negalėjo nepagimdyti joje vienumos ir užuomaršos nusiteikimo, — visa tai negalėjo neatsiliepti liaudies dainose. «Lietuvių tauta visai nepergyveno viduramžio».—sako Valerijan Čudovskij [25]) prasme, kad lietuvių tauta iki šiol išlaikė pradžiapradę arijų kūriamąją energiją, kurią vakarų broliai ištisus šimtmečius taip gražiai aikvojo. Lietuvis savo užuomaršos vienumoje dūmoja apie kitą pasaulį, kur ir vėjai jaukiau pūčia, kur ir saulė motynėlė grakščiau šildo savo vaikus, kur nėra ir baküžių samanotų ir dalios—nedalūžės, — kur tiktai aukšti, margi dvareliai, su sakalais krypuojančiais, su kurteliais belojančiais, kur tėvulio dukrelės meilatės marškinėlius audžia... Lietuvis savo dainose sukūria nelyginant, kaip Goethe sako, «tretįjį pasaulį», Premisa neabejojamai reali: naturalingiausi jausmai, paprasčiausi posakiai, kasdieniai gyvenimo reiškiniai. Ir vis tiktai jausmų reiškimo simbolių vidujinė kordinacija toli išeina iš realumo sienų.

Jeigu jau būtinai tektų lietuvių dainas trumpu posakiu apibūdinti, tai vargu bau būtų galima rasti tikslesnis pavadinimas, kaip *naturalistinis romantizmas*, suprantant šį terminą ta prasme, kaip jis galima suprasti, išeinant iš bendrai europejinio romantizmo ir naturalizmo supratimo.

Nūdien Įprasta sakyti, kad, bundant kultūrai, ar bent civilizacijai, nyksta liaudies kūryba. Ir mūsų senovės mylėtojai dažnai viešai nusiverkia, kad lietuvių dainos nykstančios, kad lietuvių tautinis atgimimas užmušęs liaudies kūrybą. Ir dar sakoma: inter arma silent musae. Visa tai, kiek liečia lietuvių tautą, neteisybė! Tenka tiktai prisiminti kraujuoti 1914—1918 metai, kai Lietuva buvo pasidariusi plėšraus karo laukas. Vasaros povakariais, kada Vakaruose ėmė liepsnoti gaisra, ir tylius laukus užplusdavo vaiskios vyšnavos ūkanos, iš rytų, iš vakarų šalies pasigirsdavo armotų grovimas. Ir sutemai temstant nušvisdavo dangus naujais gaisrais, tiktai ne saulėtais. Kažkokie šiaurūs šiurpuliai perbėgdavo gįslas. Seniai susiieškodavo senas užmirštas maldaknyges, ir nemigos nakties ilgas valandas trumpino gailėsio malda. O jaunimas pamažėli dingdavo iš sodžiaus grytelių. Ir šit, tai viename, tai kitame nakties lauko gale pasigirsdavo tylūs, pasiilguotiniai dainos aidai. Balsai darės vis drąsesni ir drąsesni, slinko vienas į kitą vis arčiau ir arčiau. Pagaliau pavieni balsai nutildavo, ir staiga pratrūkdavo galinga daina. Nieko tuomet negelbėjo nė pikti karo įsakymai, draudžiantys rinktis į būrius ir ponakčiais bastytis, nieko negelbėjo nė rūstūs senių balsai, šaukusie melstis. Jaunimas turėjo balsganų avižų šlamančius laukus, turėjo besidriekiančias šiltos nakties ūkanas, spindulingus gaisus, ir kaž kokius neišpasakomus šiurpulius gįslose. Ir dainavo kiaurą naktį. Ir gimdavo nauji žodžiai, nauja muzika, naujos dainuotės. Kitos tą pačią naktį padainuotos dingdavo iš atminties, kitos, kur lakesnės, įstrygdavo giliau širdin, ir būdavo vėl dainuojamos[26]). Praeis dar keletas metų, dainų kūrimo valanda dings iš dainininkų atminties, likusioji daina prisitaikys naujai dainininkų sąmonės naujiems uždaviniams, ir mūsų ainiai vargs, rausdamiesi istorijos folijantuose, stengdamiesi suprasti simbolius dainų, kurias mūsų karta kūrė, kurios mums perdėm suprantamos. Kaip mes tai darome, lukštendami mūsų protėvių dainas!

Kiti laikai, kitoki žmonės, kitokios sąvokos, kitokios dainuotės!

„Letit pčela za novym mjodom,
Gorit altarj dlja novych žertv!“[27]).

DAŽNIAU MINIMŲ ŠALTINIŲ SUTRUMPINTI PAVADINIMAI

1. *BLF* — A. Bezzenberger, *Litauische Forschungen*, Göttingen, 1882.
2. *BDA* — M. Biržiška, *Dainų atsiminimai*... Vilnius, 1920.
3. *BLV* — K. Brugman, *Litauische Volkslieder*, Strassburg, 1882.
4. *GLS* — L. Geitler, *Litauische Studien*, Prag, 1875.
5. *Jank.* — Rankraštis *St. Jankausko* užrašytas.
6. *JMA* — Iš mano atsiminimų.
7. *JSV* — Juškevičius, *Lietuviškos Svotbinės dainos*, Spb. 1883.
8. *JLD* — Juškevičius, *Lietuviškos dainos*, Kazanj, 1880.
9. *LAV* — A. Leskien, *Litauische Volkslieder*, Atchiv f. sl. Phil. IV tomas.
10. *LLV* — A. Leskien, *Litauische Volkslieder*, Strassburg, 1882.
11. *NLV* — Nesselmann, *Litauische Volkslieder*, Berlin, 1853.
12. *NS* — A. R. Niemi ir A. Sabaliauskas, *Lietuvių dainos ir giesmės*. Annoles Academiae scientiarum Fennicae. B Ser. VI tom.
13. *RD* — K. Rhesa, *Dainos*, Berlin, 1843.
14. *Schl* — A. Schleicher, *Litauisches Lesebuch*, Prag, 1857.
15. *Šimt* — J. Šimtakojis, *Trakiečių dzukų dainos*, Shenadoah, Pa, 1899.
16. *Vch* — E. Volteris, *Lietuviška Chrestomatija*, Ptbg. 1904.

II. STRUKTŪRA IR RIMAI

So tretet in der Liedergarten
Und lauscht dem Säuseln in den Halmen,
Den drinnen dürft ihr nicht erwarten
Die stolzen Zeder oder Palmen.
(Wilhelm Jordan).

Und wer des Brünnleins trinket,
Der jungt und wird nicht alt!
(Otto Böckel).

Teksto nepastovumas

Rusų liaudies išmintis, gindama liaudies dainą, sako — slovo iš pjesni ne vykinešj — žodžio iš dainos neišmesi. Lietuviai gi priešingai rusams sako: žodžiai pritinka, nors dainon dėk. Jeigu esant tokiai rusų pažiūrai į dainas, ir nežiūrint į tai, kad rusų dainos yra epinio pobūdžio, — rusų dainų tekstas yra toli gražu nepastovus, arba, kaip vokiečiai sako, jis yra flüssig — tekantis, slidus, tai jis tuo labiau turėtų būti lietuvių dainose. Juk lietuvių dainos pirmoj eilėj yra lyrinės, o antra — lietuvių liaudies išmintis kiek vėjavaikiškai žiūri į dainas. Dainų, kurios turėtų nuolatinį pastovų dainų tekstą, gyvųjų, dainuojamųjų dainų tarpe nėra. Čia nemažą vaidmenį vaidina, žinoma, ir

dainininkų atminties lankstumas. Bet gal daugiausia nusveria poetinė dainininko sauvalė. Daugelis dainų rinkėjų pabrėžia, kad ta pati dainininkė tą pačią dainą kas kartą kiek kitaip padainuoja. Paskui, yra numylėtų posakių, simbolių, metaforų, epitetų ir tt., kurių kiekvienas dainininkas turi ištisą gausią atsargą, ir juos įdeda, kur tik nori, kur jam patinka. Toksai dainininkas, pagavęs kito dainuotą dainą, jau ją savotiškai perdirba, pagražina. Toksai dainininkas dažnai ima įvairias įvairių dainų vietas, sujungia jas į vieną visumą, „pagražina" savo priedais, kurie, jo nuomone, „pritinka" — ir turi jau naują dainą. Jeigu jau tokios tekstų maišaties ir nėra, tai vis tiktai daugelis žymesnių liaudies dainininkų (daugiau dainų mokančių) turi tam tikrą dainavimo manierą — pradėti dainą ir pagrindinę idėją vystyti. Iš tokių pavienių dainininkų dainavimo manierų susidaro būdas, kaip kuri tauta savo dainas dainuoja. Tačiau pirma, negu pradėti dainų technikinę charakteristiką, tenka išskirti jų dvi rūšis.

„Naturalinės" ir „darytinos" dainos

„Naturalinėmis" liaudies dainomis susitarkime kol rasim geresnį terminą, vadinti tas dainas, kurias tauta kūria bendra dainų tvarka, būtent, šiuo terminu vadinsime tai, kas suprantama liaudies poezija siaura šio žodžio prasme. Bet liaudis ne visuomet dainuoja tik tąsias dainas, kurias ji pati sukūrė. Neretai pasitaiko, kad kuri individualinio poeto daina pasileidžia po liaudį vaikščiot. Ir šitokią dainą liaudis dainuoja, kaipo savo dainą. Šitokią dainą pavadinkime darytina daina. Liaudies dainuojamųjų dainų tarpe ne visuomet esti lengva naturalines ir darytinas dainas atskirti. Vokiečiai, pavyzdžiui, tie nepalyginami stropumo džentelmėnai, suskaitė net kiek dainų kurio poeto vokiečių liaudis dainuoja[28]). Taip-pat bandė padaryti ir rusai. Gerai buvo tai padaryti vokiečiams, kai jie turi tiek gausiai, rūpestingiausia parašytų literatūros istorijų, ir kai liaudis dainuoja Goethes ar Eichendorfo dainas, kurių po jokia skraiste nepaslėpsi. Sunkiau tai padaryti rusams. Bet sunkiausia tai padaryti, kalbant apie lietuvių dainas. Mes ir rūpestingos literatūros istorijos neturime, pas mus ir individualiniai poetai neretai bendru dvasios lygmeniu neišsiskiria iš masės dvasios lygmens...

Gerai, jeigu mes turime tokią liaudies dainą, kaip sekama:

Ei, tu, Dieve visagalis,
Garbin tave visos šalys,
Ei, tu, Dieve, viso pilnas,
Kur tu dėjai plikio vilnas?
Nei tu kerpi, nei parduodi,
Nei tu plikiui atiduodi,
Nei drabužių nenešioji,—
Kam gi plikį nupešioji? [30])

ILD,308

Čia sunku būtų nepažinti garsiosios Strazdelio dainos. Arba vėl, pavyzdžiui:

Neprapuls mūsų tėvynė,
Pakol mes gyvęsim,
Neprietelius mūsų žemės
Visus išnaikįsim.
Nuo austrijokų, maskolių, prūsų
Atimsim gražią tėvynę mūsų... Ir t. t.

BDA, p. 78

Daina, užrašyta įvairiose Lietuvos vietose, bet joje negalima nepažinti vertimo garsios lenkų dainos „Jeszcze Polska nie zginęła, póki my żyjemy". Arba vėlei garsioji daina, paplytusi jau senai po visą Lietuvą, kurią net Kraševskis (Kraszewski) laikė tikra lietuvių liaudies daina:

Ant marių krašto, Palangos miestely,
Kur gyven mūsų broliai žemaitėliai,
Yr aukštas kalnas, Birutos vadintas,
Žalioms pušelėms viršus apsodintas...

Dainą parašė Sylvestras Valūnas, perdirbo, berods, Dionizas Poška, dainoje taip aiški individualinio poeto ranka, tačiau liaudis dainuoja ją, kaipo savo dainą, ir dainų rinkėjai užrašo ją, kaipo tokią..

Tačiau XVIII ir ypač XIX šimtmečio lietuvių gyvenimas dar tiek maža teišnagrinėtas, o sąryšy su Napoleono karais, su sukilimais 31 ir 63 metų, su žemės reforma, su rusų-turkų ir rusų-japonų karais yra gimę taip daug liaudies dainų, kad ne visuomet galima jų kilmė suvokti, nors jų „naturalumas" yra ir labai įtartinas.

Įdomu priešpastatyti, pavyzdžiui, sekamas dainas:

... Jau iš jūros Garibalda
Mums gelbėti parsibaldo;
Kilsta turkai, angličonai,
Sargінčykai ir rymionai.
O jūs, broliai, nemiegokit,
Prieš maskolius stipriai stokit!

Juk maskolius nedaturės,
Mūsų žemės neišturės...
Anie nėra unijotai,
Bet tik yra tikri kotai;
Mūsų vierą panaikino,
Ant savosios prisaikino...

BDA, p. 77.—132

Daina užrašyta įvairiose Lietuvos vietose, įvairiomis variacijomis. Nėra abejonės, jį yra individualinės poeto rankos vaisius, matyti, poeto, kuris veikė, siekdamas tų pačių idealų, kaip ir „Neprapuls mūsų tėvynė" vertėjas. Tačiau šios dainos autorius nūdien dar nėra nustatytas. O štai kita daina:

Paklausykit, broliai,
Aiškūs mano žodžiai:
Ką aš parašysiu,
Imkite į širdį.
Lietuviai, broleliai,
Ant manęs nepykit,
Ką čia aš rašysiu,
Meiliai paklausykit.
Štai tėvynė mūsų,
Lietuva brangioji,
Po valdžia pateko
Vokiečių ir prūsų.
Liūdna mums be galo,
Šioje valandelėj,
Kada jie rūstina
Mūsų motynelę.
Šiandieną mes matom,
Dega mus ulyčios,
Liekasi be varpų
Senosios bažnyčios.
Ir varpai nutilo,
Negraijo vargonai,
Buvome nuliūdę—
Darbininkai, ponai.
Mes gi krikščiūniečiai
Daug vargelių matėm,
Žėdnas prie gryčiutės
Gintis duobę kasėm.

Ir t. t.

1920 m. „Lietuva", 60 num.

Šios dainos autorius yra žinomas, daina parašyta tiksiu atspausdinti laikrašty, bet ji, parašyta tiek liaudiės kūrybos dvasioj, kad net toksai mūsų liaudies kūrybos žinovas, kaip prof. M. Biržiška, leidosi pagauti ir pasipiktino, kad laikraščio redakcija nepripažino jos liaudies daina!

Tokiu būdu atskirti darytinas ir naturalines liaudies dainas nėra toks paprastas reikalas pas mus. Tuo labiau, kad pas mus dabar dažnai pasitaiko sekamas reiškinys. Sodžiaus berniokas—ima ir sudeda dainą ir paleidžia ją vaikščiot po pasaulį. Dainos autorius žinomas: ar tai jau bus individualinio poeto kūrinys? Ypač dabar, kai dažnai pasiūgėjęs jaunimas traukia žiemai miestuosna, mokyklosna, o vasarą grįžta į lauko darbus ir dainų dėstyme mankštinasi. Laikyti tokias dainas liaudies naturaliniais kūriniais? Ir taip, ir ne. Prof. M. Biržiška sako: „Žmonės (=ta prasme, kaip čia vartojama žodis *liaudis*) jas dainuoja, laiko savo dainomis mums to gana; tai iu bus **žmonių dainos** (M. Biržiškos pabraukta)". Jis turi omeny ne tik mūsų vadinamas naturalines dainas, bet ir aiškiai darytinasias.[32]) Bet M. Biržiškos minetas kriterius nelabai teatsargus: jei spręsime apie Lietuvių tautos dvasią, pasiremdami dainomis à la „Neprapuls mūsų tėvynė" arba „Jau iš jūrų Garibalda"... — tai gerą supratimą apie lietuvių kūrybinę dvasią turėsime!

Šiuo reikalu galėtų gal kiek pagelbėti pati liaudies išmintis. Senieji dainininkai aiškiai skiria: šičia, sako, senobiška daina, o čia naujoviška.[33]) Ir senobiškomis dainomis vadinama tos dainos, kurių naturalumas mums nesukelia jokių abejonių, ir naujoviškomis — tas, kurias mes įtariame esant darytinomis. Šioje liaudies išminty gili prasmė glūdi. Naujoviškomis dainomis liaudis vadina ne tiktai, pavyzdžiui, Maironies kai kurias eiles, vaikščiojančias po žmones liaudies dainų teisėmis, bet ir naujesnės gadynės liaudies padarus—dainuškas (savo konstrukcija artimas rusų *častuškoms* ar tiroliečių *schnaderhüpfel*). Šiuo dainų padalinimu aiškiai pabrėžiama senosios ir naujosios gadynės skirtumas, nes dainuškos savo konstrukcija yra panašios individualinių poetų eilėms. Tiesa, liaudies poezijoj dabar kas kartą vis žymesnę ir žymesnę vietą vietoj giesmių ir dainų randa dainuška ir darytinoji daina. Ar tai aukščiau minėta liaudies išmintis nereiškia, kad senosios liaudies kūrybos gadynė baigiasi, ir kad prasideda naujos kūrybos laikas? Ar visi apgailestavimai, kad lietuvių liaudies poezija dingsta,—nėra kartais tiktai apgailestavimai, kad pasibaigia senoji kūrybos gadynė, ir prasideda nauja, atitinkama naujoms gyvenimo formoms? Žinoma, tokių gadynių pradžios ir pabaigos diena negali būti nustatyta. Kaip negali būti nustatyta data, kada statyboj pasibaigė renesanso stilius ir prasidėjo barokas. Nes mes juk ir statybos stilius imame jų visumoje, kai jie kuria epocha pasiekia kulminacinio išsivystymo laipsnio. Tas pat tenka padaryti, kalbant ir apie liaudies poezijos stilistiką. Senobiškos ir naujoviškos dainos, naturalinės ir darytinosios, turi aiškių požymių, kuriais jos skiriasi viena nuo kitos. Visų pirma — minėtasai teksto nepastovumas. Senobinės dainos pasižymi teksto nepastovumu, o naujoviškos ar darytinosios dainos turi pastovesnį tekstą. Ir šiųjų teksto pastovumas yra dainose daugiau kitų savybių funkcija.

Dainos kompozicija

Darytinosios ar naujoviškosios dainos visų pirma rūpinas teksto nuosakumu, kad nieko nebūtų sakoma, kas pryšakiniais posmais neparengta; jos rūpinas, kad visa būtų surišta naturaliniais perėjimais, kad tie perėjimai turėtų loginės prasmės[34]). Tuo tarpu naturalinės liaudies dai-

nos pasižymi teksto nenuosakumu, jas apibūdina, kaip Herderis pasakė, jų *Sprunghaftigkeit*, jų šuoliškumas, tai yra jų tekstas nuo vieno dainuojamo objekto į kitą šoka šuoliu, be naturalinių, loginių perėjimų. Ypač gausiai šia savybe pasižymi lietuvių sanobiškos dainos. Retai kur liaudies dainose pasitaiko išlaikytas vaizdo vienumas, nebekalbant jau apie laiko ir veiksmo nuosakumą. Tokio vienumo bei nuosakumo galima rasti daugiau ar mažiau pasakojamojo turinio dainose, kaip antai Rėzos rinkinio „Žvirblytis" (Nr. 18), „Žvirblio čėsnis" (19), „Mėnesio Svodba" (27). „Visi mane barė" (44), „Aušrinė" (62). Šitokių dainų procentas visai nežymus, skęstantis kitokios struktūros dainų okeane, kuriose duodama tiktai atskiri konturai, lankospirių kryptimi išmėtyti, kurie kažkokia pajėga veržias į vieną ir tą patį tašką, į centrą, ir pagaliau sudaro vieną ištisą paveikslą, susidedantį iš konturų.

Tuščias darbas būtų ieškoti pagrindų, ryšančių atskirus konturus į vieną paveikslą, pačiame dainos tekste, žodžiuose. Daina duoda tiktai pirmapradį impulsą, kuris brėsta dainos dalyvyje. Daugelyje dainų netiktai nėra veiksmo vienumos, bet dar sujungta į vieną visumą nedarniausios priešginybės. Šit, pavyzdžiui, daina, savo variantais priklausanti vienai turtingiausiųjų dainų šeimai:

Kelk, kelk, brolyti,
Šukuok galvelę,
Šveisk šviesius pentinėlius.
Mano plaukeliai
Jau pakrusoti,
Pentinėliai nušveisti.
Mano žirgytis
Jau pabalnotas,
Pro vartelius išvestas.
Ant žirgo sėdau,
Į kilpą myniau:
Jau sudievu mergyte.
Per tiltą jojau,
Į kilpą myniau,
Nuo žirgužio nupuoliau.
Ai tai man minkštas
Tas patalėlis —
Juodasis purvynėlis.
Aš atsikėliau,
Apsižiūrėjau,
Kur yr mano brolytis?
Mano brolytis
Aukštam kalnely,
Po žaliosios vejužės.
Aš patsai liūdnas,
Žirgytis smutnas,
Ui, ką dabar darysių?
O ir atlėkė
Trys gulbužėlės
Iš karaliaus dvarelio.
O ir nutupė
Tos gulbužėlės
Ant brolyčio kapelio:
Gulbė prie kojų,
Gulbė prie galvos,
Gulbelė prie širdužės.
Marti prie kojų,
Sesuo prie galvos,
Mamužė prie širdužės.
Marti lydėjo
Per lygius laukus,
Sesuo ik bažnytėlei.
O mamužėlė
Augintojėlė
Ik pačios tėviškėlės.
Marti gėdėjo
Tris nedelates,
Sesuo trėjus metelius.
O mamužėlė
Ši garbužėlė —
Pakol gyva galvelė.

NLV 359.

Visa kareivio būties istorija, visa gyvenimo drama! Daina prasideda dramatiniu dialogu tarp sesytės ir brolyčio, ketvirtoj, penktoj ir šeštoj strofoj jau nuo savęs brolytis pasakoja, kaip jisai

nuo žirgo krito ir užsimušė, ir kaip jam užsimušusiam buvo minkšta gulėti! Paskui vėlei pasirodo sesytė, nežinanti, kas daryti. Pagaliau vėlei „kažkas" pasakoja, kaip del užsimušusio gėdėjo! Kiti šios dainos variantai baigiasi kaip tiktai paties užsimušusio tiesioginiais žodžiais! Jeigu mums, įpratusiems į mūsų dainas, toksai laikų ir veiksmų mišinys yra savaime suprantamas ir nesukelia jokių abejonių, už tat jis negali nesukelti abejonių giliau į dainą įsižvelgiant. Su tokiu laikų, veiksmų ir veikėjų mišiniu ir norint sunku būtų dainą sukurti. Net fantastingiausios pasakos savo struktūroj yra nuosakesnės! Tokio mišinio esimas duoda progos manyti, kad daina ilgus, ilgus metus yra ėjusi iš lūpų į lūpas, kad ji yra praėjusi kartais ilgesnį istorinį kelią, negu mes tai kartais manome.

Istorinis kelias

Akademikas Aleksandras Veselovskij savo garsiajame straipsny „Epičeskija povtorenija, kak chronologičeskij moment" (epiniai pasikartojimai, kaipo chronologinis momentas[35]), pasiremdamas neginčijamais daviniais vysto mintį, kad toksai laikų, veiksmų, veikėjų mišinys galetų būti paaiškinamas, kaipo liekana senovės *amebejinio* dainos atlikimo, ar net amebejinio jos sukūrimo. Jis pasiremia lyrinių dainų medžiaga, ir gautus patyrimus, analogijos keliu, perkelia į epinę medžiagą. Savo išvadas jis reziumuoja šitaip: „Epinių pasikartojimų chronologijai mes pažymėjome keletą momentų: senobinė choro dainuotė, choro ir vedėjo (zapievalo) ar vedėjų kaitaliojimos[36]; dvejų chorų kaitaliojimos; antifonizmas, esant dviems ar keletui dainininkų; asmeninis dainos atlikimas"[37]) Ir toliau: „Visuseniausias atlikimas dainos, sujungtos su muzika ir veiksiu, buvo chorinis, palikęs savo gilų pėdsaką ir kaikuriuose dabartinės poetikos reiškiniuose."[38]) „Ir dabar dar girdėti dainuojant choruose senasias epines dainas ir dainas žaismingai baladinio turinio. Jų charakteringas bruožas—priegaida, refrain, ir eilės paėmimas iš vienos strofos į kitą."[39]) Cituoju Veselovskio pastabas žodis žodin, kad tuo pabrėžus jo išvadų įstabumą, atsižvelgiant į lietuvių liaudies poeziją. Jei Veselovskis būtų pažinęs lietuvių liaudies poeziją, jo išvados gal būtų buvusios dar griežtesnės. Mums čia ne tiek svarbu patikrinti Veselovskio pastabas, kiek mesti keletą šviesos spindulių į lietuvių dainų konstrukcijos paslaptį. Niemi, visai nesiskaitydamas su Veselovskio pastabomis, patyrinėjęs lietuvių dainas užmirštame Lietuvos kampely, sako: „Giesmėse-keturiesa viena moteriškė renka medžiagą ir vadinasi rinkėja arba užtarėja; ir kita moteriškė visą laiką gieda vieną ir tą patį motyvą, kuris ir žodžiais, ir melodija skirias nuo užtarėjos motyvo; ši pastoroji vadinas giedotoja. Giesmės keturiesa giedamos daugiausia prie šokių, giesmės-triesa—prie darbo, ir giesmės-dviesa—apgiedant. Giesmėmis vadina ir supuoklių dainas, nors jas ir vienas žmogus tegieda. Melžiant („ridavimai") ir bandą ganant („raliavimai") dainuojamas dainas vadinama ir giesmėmis, ir dainomis."[40]) Juk čia tai ir glūdi Veselovskio amebejinis dainavimas ir jo antifonizmas (rinkėja ir giedotoja!)! Ir Niemi rinkiny paduotų giesmių tekstas gali lengvai mus įtikinti, kad giesmės yra viena seniausiųjų[41]) ir pradžiapradžių[42]) lietuvių poezijos rūšių, kad jos yra amebejizmo bei antifonizmo gyvas įgyvendinimas. Pavyzdžiui, giesmė-keturiesa:

Obelyt, gražulyt,
Tūto, lylio, tūto!
Tūto, lylio, tūto!

Lioi, obelyte,
Tūtoj, tūto, lilitėla,
Tūto, lylio!

NS 304

Pacituota visa giesmė, šoktų metą giedama.

Arba:

Jai dagilio, dagilio,
Kalne augo dagilio, dagilio!
Kalne augo dagilėlis,
Kalne augo dagilėlis!

NS 312, Visa giesmė!

Jei čiuladytė,
Jei sesiulytė!
Čiulado, tatato,
Čiulado, tatato!

Teka per dvarelį
Neša žiburėlį,
Čiulado tatato,
Čiulado tatato!

NS 327, Visa giesmė!

Arba šit giesmė—dviesa:

Aš verpčiau ploną, tatatėla,
Po pluoštelį, tatatėla;
Aš ausčiau kietą, tatatėla,
Po šuvelį, tatatėlą.
Tekėčiau toli, tatatėla,
Per du šimtų mylių, tatatėla,

Užu pačios Vilnios, tatatėla,
Kur saulelė teka, tatatėla,
Mėnuolėlis rieda, tatatėla;
Per gi mane pačią, tatatėla,
Per mano kraštelį, tatatėla,
Saulelė tekėjo, tatatėla.

NS 1, Verpimo giesmė.

Giesmės žodžiai ištisai priklauso nuo „rinkėjos“, kuri gieda visa, kas jai ateis į galvą, kas atkreips jos domėsį ir „giedotoja“ visuomet sugebės jai pritarti. Tokiu būdu kilusios giesmės ilgainiui nustoja savo pradžiapradės reikšmės, jas imama dainuoti pavieniui, ir tuomet jos struktūra daros lyg ir nebesuprantama. Bet jeigu prisirausti iki dainos gelmės, jei suvokti, kaip ir iš kokios giesmės ji yra kilusi, tuomet visa „paslaptingumo“ skraistė dingsta. Šit, pavyzdžiui, plačiai paplytusios dainos du variantu.

I.

Šią naktelę
Per naktelę
Dvarelis dunzgėjo

O čia būta
Didžių ponų —
Išvežta dukrelė.

Ir išeina
Motynėlė
Iš aukštų svirnelių.

Išėjo iš
Svirnužėlių—
Neranda dukrelės.

II.

Aušrelė žvaigždelė
Kiemely, čiūto,
Daržely, rūto!

Aušrelė žvaigždelė
Kieme, čiūto,
Darže rūto!

„giedotojos“ posmas

Ir neranda
Dukružėlės,
Savo lelijėlės.

Kelkit, kelkit,
Sunužėliai,
Balnokit žirgelius.

Pabalnoję
Žirgužėlius,
Vykite seselę.

Kur seselės
Nuvažiuota —
Rūtelės barstyta.

Šale kelio
Vieškelėlio
Ugnelė kurenta.

Pas tą ugnį
Ugnužėlę
Jaunimėlio šokta.

Jokim, jokim,
Brolužėliai,
Ik žaliai girelei.

Kai prijojom
Žalią girią —
Žirgeliai ganyti.

Jokim, jokim,
Brolužėliai,
Ik srovės upelės.

Kai prijojom
Srovės upę —
Žirgeliai girdyti.

Jokim, jokim,
Brolužėliai,
Ik margam dvareliui.

Kai prijojom
Margą dvarą —
Cia radom seselę.

Taip ji gražiai
Parėdyta,
Už stalo sodinta.

Grįžki, grįžki
Sesužėlė —
Grąžina močiutė.

Jau netiesa,
Brolužėliai,
Nevierni žodeliai:

Motutė vaikščiojo,
Sūnelį būdino,
Sūnelį būdino.

Kelkis, mielas sūnelis,
Kinkyki žirgelį! (bis)

Aš važiuosiu vieškelėliu
Dukrelės ieškotų. (bis)

Privažiavo vieškelėlį —
Rūtelės barstyta: (bis)

Tai čia mano dukrelės
Vainikėlis pintas. (bis)

Privažiavom žalią lauką —
Raselė nukrėsta: (bis)

Tai čia mano dukrelės
Žirgeliai ganyti. (bis)

Privažiavom sraują upę —
Undenis sudrumstas: (bis)

Tai čia mano dukrelės
Žirgeliai girdyti. (bis)

Privažiavom žalią girią —
Ugnelė kurenta: (bis)

Tai čia mano dukrelės
Žiedeliai mainyti. (bis)

Ant tų pušų šakytėlių
Rūtelių vainikas. (bis)

Ant tų rūtų vainikėlio
Šilko kasnykėliai. (bis)

Privažiavo žalią dvarą —
Ten mano dukrelė. (bis)

Su vainiku
Vakar buvau
Ir su kaspynėliais,
O jau šiandie,
Brolužėliai,
Su šilko gobturu.
Sudieu, sudieu,
Sesužėle,
Balta lelijėle,
Mes pranešim
Motynėlei
Didžią naujinėlę.
Jsv 682

Atsisėdus už stalelio
Labai gailiai verkia. (bis)
Neverk, miela dukružėle,
Grįžk pas man atgalios. (bis)
Nebegrįšiu, motynėle,
Nebeprilankysiu: (bis)
Jau kalbelė sukalbėta,
Žiedai sumainyti. (bis)
NS 367

Abu tos pačios dainos variantu užrašyta skirtingose Lietuvos vietose ir įvairiais laikais—skirtumas bene pusė amžiaus. Abejose dainose išlaikyta ta pati struktūra, yra net žodis žodin tie patys posakiai, nebekalbant jau apie vieną ir tą patį dainos motyvą. Ši aplinkybė duoda progos nedvejojamai manyti, kad kadaisia yra buvusi viena daina, dainuojama tam tikrose aplinkybėse. Juškevičius, nieko neminėdamos apie jos dainavimo būdą, paduoda ją, kaipo apeiginę dainą, kaipo vestuvinę. Kai kurie dainos simboliai primena tuos laikus, kada bernjokai nuotakas vogdavo.[43]) Einant lietuvių dainų simbolika, jei mergelė rūteles barsto, ir jei ji palei kelią ugnelę kurena — reiškia, ji tenai ir vainikėlio (=nekaltybės) nustoja. Ir dainos pabaigoj ištikrųjų paaiškėja, kad ji vainikėlio nustojo. Tiktai dainos tekste šis procesas kiek suabstraktintas, padarytas, tariant, nebepavojingu. Matyti, nuotaka jau gera valia yra važiavusi—pakeliui jai ir jaunimėlis šoko, ir dvare ji užu stalo pasodinta, ir gražiai parėdyta. Ši aplinkybė rodo, kad daina liečia vėlesnę gadynę. Senesne dvasia dvelkia antroji dainos variacija. Joje—girioj ugnelei besikurenant, vainikėlis jau ant šakos atsiduré, o mergelė dvare užu stalo gailiai verkia! Ugnelei besikurenant „žiedelių mainymas“ bei šilko kasnykai prie vainikėlio—yra velesnis padaras, paskui dainon įsibrovęs. Tačiau dainos simbolikos esmė rodo ją esant senesne už pirmąją dainos variantą. Ši daina Niemi-Sabaliausko rinkiny paduota kaipo giesmė, ne apeiginė, bet šokių, giedama vestuvėse. Juškevičiaus rinkiniu einant—ji išlaikė apeiginį pobūdį, bet nustojo choralumo, iš giesmės virto daina. Iš to seka, skaitant dainos būties chronologinius momentus: 1) apeiginė dainos kilmė, 2) amebejinis bei antifoninis dainos gyvendinimas, 3) giesmės daina virtimas. Jei Juškevičiaus paduotame variante dainos konstrukcija, jos šuoliškumas (Sprunghaftigkeit) duoda progos įvairiems spėliojimams, tai jos palyginimas su Niemi-Sabaliausko paduotuoju variantu atidengia jos esmę. Ir tai nėra vienintėlė daina: panašių parolelių galima tęsti, kiek norint. Tačiau šio pavyzdžio pamokomą medžiagą tektų išplėsti ir į kitokios konstrukcijos dainas, ir gal tai reikėtų padaryti kur kas drąsiau, negu iki šiol buvo daroma. Kaip žinoma, lietuviai turi, lygiai kaip ir kitos tautos, vadinamų *šakotųjų dainų*.

P a v y z d ž i u i:

I šaka	II šaka
Ei, žinau, žinau,	Ei, žinau, žinau,
Ale nesakau,	Ale nesakau,
Kur aug mano bernužis.	Kur aug mano mergužė.
O, aš pažinau	O, aš pažinau
Savo bernužį	Savo mergužę
Tarp šimto artojužių:	Tarp šimto audėjužių:
Nauja žagružė,	Naujos staklužės,
Širmi jaučužiai,	Plona drobužė,
Plieniniai noragėliai.	Sidabro šaudyklėlė.
O, aš pažinau	O, aš pažinau
Savo bernužį	Savo mergužę
Tarp šimto pjovėjužių:	Tarp šimto grėbikėlių:
Mano bernužio	Naujas grėblužis,
Šviesus dalgužis,	Baltas rubužis,
Naujas dalgkotužis.	Sidabro žiedužėlis.
	NLV, 103

Nesselmann'as, apie dainavimo būdą nieko neminėdamas, paduoda ją, kaipo tikrą dainą. Tačiau, jeigu palyginti ją, kad ir su sekama, aiškėja kas kita.

I šaka	II šaka
Tuto, strazdelis,	Tuto, sesiulė,
Mandrus paukštelis;	Jaunoji sesiulė,
Tuto, strazdelis, tuto,	Tuto, sesiulė, tuto,
Mandrus paukštelis, tuto.	Tuto, jaunoji, tuto.
Nenešk lizdelio	Neausk drobelių,
Viršuj medelio,	Nekrauk kraitelių,
Tuto, strazdelis ir t. t.	Tuto, sesiulė ir t. t.
Pakils vėtrelė	Atjos piršleliai,
Išpūs lizdelį,	Išves sesiulę,
Tuto, strazdelis ir t. t.	Tuto, sesiulė ir t. t.
Išpūs vaikelius,	Išveš kraitelius
Atbėgs kurtelis,	Per lygius laukelius,
Tuto, strazdelis ir t. t.	Tuto, sesiulė ir t. t.
	NS, 114

Niemi-Sabaliausko rinkiny pažymėta, kad pacituota daina yra giesmė, ją gieda darbo metu daugelis žmonių. Tenka manyti, kad ir Nesselmanno paduotoji daina yra kadaisia buvusi giesmė, ir jos šakotumas yra kilęs iš jos amebejinės kilmės. Ir kad pasitaikančios dainos su trimis net keturiomis šakomis (ILD,174 ir kt.), reikia manyti, kadaisia yra buvusios giesmės.

Žinoma, taip Nesselmanno ir Niemi-Sabaliausko pacituotų dainų šakotumo yra didelis skirtumas. Antrosios dainos šakotumas— yra paralelizmas, kaipo poetinė priemonė, o pirmosios dainos—yra

konstruktivinis paralelizmas, reiškia, paralelizmas remiasi visai kitokios prigimties pagrindu. Tačiau ir antrosios dainos paralelizmas— nėra pirmapradis: jis yra perėjęs ilgą istorinį kelią, kol jis išsivystė iš pirmykščio vienanario paralelizmo. Jis yra jau tarpukelėj tarp paralelizmo—poetinės priemonės ir dainos konstruktivinio paralelizmo, Konstruktivinis paralelizmas yra išsivystęs iš paralelizmo—poetinės priemonės. Bet apie mūsų dainų paralelizmus platesnė kalba bus veliau, atskirai. Čia gana tiktai pažymėti, kad abejų dainų paralelizmo prigimties skirtumas nekenkia daryti išvadų apie abejų dainų analoginę kilmę, ir kad antroji daina poetikos žvilgsniu yra kur kas senesnė už pirmąją.

Strofa

Berods, dar Scherer'is yra rašęs, kad liaudies kūrybo j *eilė* yra asmeninės kūrybos produktas, o *strofa*—požymis, kad daina buvo choro dainuojama. Jeigu ši Schererio pastaba ir yra teisinga, vis tiktai ji reikalinga korektyvo. Nes reikia skirti choro dainuojamas dainas, kurios gali pasižymėti ir asmeninės kūrybos požymiais, nuo dainų, kurių kilmė remiasi choro dainavimo faktu. Jeigu bent apgraibomis palyginti lietuvių liaudies dainas ir, pavyzdžiui, velikorosų, tai negali nesimesti akysna principinis skirtumas: velikorosų liaudies dainose strofos, kaipo taisyklė, nėra, lietuvių dainose, kaipo taisyklė, strofa yra būtina. Šit dvi daineli, vystanti panašų motyvą:

I.

Už vy gory, moji gory,
Už krutyje berega,
Iz-za vas li, gory kruty,
Bystra rečenka tečjot,
U menia li, u mladenki
Goriučije sliozy ljut.
Ja u batjuški, ja u matuški
Jedna dočj byla,
Vo svojej vole žila:
Ja bez piva, bez vina
Ni časoček ne byla.
Ja bez rybki jestj ne sjadu,
Bez kalačika ne sjem,
Bez milavo spatj ne ljagu,
Bez nadioži ne usnu.

Sobolevskij, Velikorusskija Pjesni, II tom., 159

II.

Pas močiutę augau,
Vargo neturėjau,
Kas subatos vakarėlį
Į daržėlį ėjau.

Į daržėlį ėjau,
Rūtytėles skyniau,
Prisiskynus rūtytėlių
Vainikėlį pyniau.

Vainikėlį pyniau,
Ant galvelės dėjau,
Užsidėjus ant galvelės
Jaunimėlin ėjau.

Šimkus

Lietuvių daina susideda iš trijų atskirų, aiškiai apibrėžtų strofų, kurios viena nuo kitos aiškiai priklauso; paskutinioji strofos pasikartojamoji eilutė — ryškiausias požymis, kad daina yra choralinė. Rusų dainą į tokias strofas suskaidyti jau labai sunku. Patsai Sobolevskis jos neskaido. Ir visai negalima būtų suskaidyti į strofas sekamą charakteringą rusų dainą:

Už ja mužninu ugrozu v uzeloček zavjažu,
V uzeloček zavjažu, v ugoloček položu.
V ugoloček položu, a sama guljat pojdu.
Gde uzel to ležit, to ugol zadrožit...
Prochožu ja po dvoru — ležit svjochorj na polu,
Ležit svjochorj na polu, ja nagoju toponu.
Ja nogoju toponu, i pod lavku skoponu.
A svjokrucha na peči, slovno suka na cepi;
A deverja, kak kobelja, po podlavočju ležat,
Po podlavočju ležat, po sobačiju ryčat;
A moj milenjkij družok, on na lavočke ležit,
On na lovočke ležit, odnu rečj govorit:
„Oi, i polno vam sobaki, na moju ženu tyčat;..

Sobolevskij, Velikor. Pjesni, II t., 144

Šios dainos pasikartojimai yra kitokios prigimties, negu lietuviškosios. Čionai pasikartojimai — ne tiek choralinis palaikas, kiek epinės poezijos poetinė priemonė. Ir taip dedas daugumoje velikorosų liaudies dainų. Ukrainiečių liaudies poezija — pirmoj eilėj lyriška. Ir joje strofinė dainų struktūra eina visuomet pirmoj eilėj. Taip pat dedas ir vokiečių, ir čechų, ir prancūzų, ir ispanų ir k. liaudies lyrikoj.

Antra vėl vertus, epiniuose motyvuose, nuo Homėro, per serbų ir rusų liaudies epus, iki Kalevalos ir Edos, — dainos struktūroje strofa nėra reikšminga. Lietuvių dainose strofos esti įvairiausio didumo ir įvairiausių kombinacijų — įvairiausių metrų ir dvejų, trijų, keturių ir daugiau eilučių. Yra lietuvių dainų, kurios strofomis nesiskaido; ir šis faktas yra labai įdomus, nors jis kiek ir prieštarauja Schererio pastabai. Šit, pavyzdžiui, apeiginė giesmė:

Saulelė, saulytė,
Saulelė, riedulėlė,
Sesuo gėdulėlė!
Išteka žvaigždytėlė
Rytelio vakarėlį,
Išteka žvaigždelė, lylio,
Ryto vakarėlį, lylio.

NS, 451

Arba:

Tu, gervele, ladato, ladato, ladato
Nusiskriski „ „ „
Ant kvietelių, „ „ „
Pasiimki „ „ „
Kviečių grūdą „ „ „

NS, 100

Negalima nepripažinti, kad šios giesmės yra naiviai pirmapradės. Panašių pavyzdžių galima rasti lopšinių, piemenų, vaikų giesmių tarpe. Ir vos tik giesmė ima kiek pasiūgėti, kiek pribręsti, — tuojau atsiranda strofa. Tačiau kai kurios išsigimstančios dainos nustoja savo strofinės struktūros. Čia pirmoj eilėj eina vadinamosios dainuškos. Pavyzdžiui:

Kas čia supa, kas nesupa,
Bieso vaiką, molio stuką?
Užčiučiavęs, užmeilavęs
Mesk per tvorą,
Lieptan mink!

NS, 440

Choralinis dainos atlikimas savo esme veda prie strofų susiformavimo. Net velikorosų choralinės dainos turi aiškesnio strofinio pobūdžio. Už tat jos yra ir daugiau lyrinės.

Tokiu būdu, papildant Schererio mintį, tenka pastebėti, kad strofa, kaipo muzikaliniai išbaigta frazė, pirmoj eilėj yra lyrinės poezijos lobis.

Rimai Rimai — berods menkiausia lietuvių liaudies poezijos savybė. Šį reikalą būtų galima ir visai tylomis apeiti, jei ne staiga pradėtas ginčas ir dar gana piktas. Kaip žinoma, Rėza, o paskui jį ir Nesselmann'as, Krašėvskis, Kuršatis ir kt. tikino, kad lietuvių dainos nėra rimuotos, ar bent, kad rimai lietuvių dainose jokio žymesnio vaidmens nevaidina[44]). Ir visa buvo aišku. Tik štai garsusai Bezzenberger'is rūsčiai pareiškia, kad yra žmonių kurie... burtais tiki! Pirmas burtas esąs, kad visos lietuvių dainos yra nusiskundžiamos melodijos, ir antras, nemažesnis už pirmąjį, tai kad tikra lietuvių liaudies daina neturi rimų. „Šį įsivaizdavimą pagrindiniai nagrinėti, būtų tuščias poperlo gadinimas; jį galima keletu žodžių nugriauti. Kodel neatsižvelgiant į lietuvių kalbos turtingumą deminutyvais, lietuvių daina rūpinas, kad pasibaigusei eilutei, pavyzdžiui, žodžiais *mergelė, mergytė, aušružė* ir tt.„ — atitiktų paeiliui eilutės pabaiga, pavyzdžiui, *dienelė, bernytis, saulužė* ir tt.? Kas čionai rimą neigia, gali savo tikinimą nuosakiai toliau tęsti ir galų gale prieiti patenkinamų rezultatų, kad jokių rimų apskritai nėsama, ir kad, ką paviršutiniai žmonės, pavyzdžiui, kaip aš, rimais vadina, tėra tiktai kalbos žaislas, kuriuo kalba kartkartėmis su poetais pažaidžia. Tikrenybėj gi tikroji lietuvių liaudies poezija pažįsta rimą ir vartoja jį dažnai ir nuosakiai... Iš čia kįlanti klausimą, ar rimuotos, ar nerimuotos dainos, kurias mes šiandie girdime, yra senesnės (ursprünglicher), tikrai negalima mokslišku būdu išspręsti... Tačiau yra manytina, kad pastarosios yra atsiradusios, kai lietuvių dainų kūryba ėmė pakrikti..."[45]). Jei šiuos žodžius būtų pasakęs kas kitas, o ne toksai rimtas vyras, ir ne tokiomis geromis intencijomis, kaip Bezzenberger'is, — į juos būtų galima taip-pat trumpai atsakyti. Bezzenbergerio vardas uždeda pareigos kiek akylčiau ties šiais žodžiais apsistoti.

Visų pirma, niekas minėtų mokslininkų nesakė, kad lietuvių daina rimų nepažįsta; jie tiktai tikino, kad rimai lietuvių dainoj žymesnio vaidmens nevaidina. Antra, — šiam ginčiui išspręsti gal naudinga būtų pasinaudoti juristų metodu, kurio jie griebias, kai įstatymą beaiškinant nuomonės išsiskyria. Jie tuomet klausia: kokia mintimi vadovavosi įstatymo leidėjas, ką jis norėjo tuo įstatymu pasakyti? Pritaikant ši metodą mūsų reikalui, tenka įsižvelgti: koktos tendencijos turėjo liaudies poetai savo dainas kurdami—rimuoti ar ne? Šią tendenciją galima suvokti iš dainų, kurias paduoda patsai Bezzenberger'is savo rinkiny — suvokti, deja, ne jo tikinimo naudai. Jis paduoda dvejų rūšių rimuotų dainų. Pirmą tokių dainų rūšį gali charakterizuoti sekamoji:

Gyvenau ant svieto iš žmonių *pričynios*,
Dagi negirdėjot jūs tokios *navynos*:
Septynias pačias aš vienas *turėjau*,

Visos septynios manęs *nemylėjo.*
Pirmą turėjau iš ponų *gimimo,*
Turėjo pinigų tūkstantį *muštinių,*
Zgados ir meilės tarp mūsų *nebuvo,*
Visi pinigai už nieką *pražuvo...*
— — — — — — — — —
O štai įsigijau nuodidžiausią *bėdą,*
Šeštą paėmiau špėtnesnę už *pelėdą,*
Trotijo pinigus iš savo *durnumo,*
Vis norėdama gaut del sau *gražumo...*
— — — — — — — — —
O kad Troškūnų klioštoriuj *nuėjau,*
Tenai septintą pačią *išžiūrėjau;*
Per mano vargus ir sunkų *intrigų*
Sekmą užkalbėjau klioštoriaus *Jadvygų*"

BLF, 3

Daina, kupina polonizmų, kurie neabejojamai, yra velyvesnės kilmės, turi aiškios tendencijos būti rimuota. Per visą dainą (62 eilutį) nepavartota deminutyvų, nors tai būtų galėję žymiai palengvinti dainos rimavimą, nors patys dainos rimai pasiekia tokių „šedevrų", kaip „intriga-Jadvyga"! Juškevičiaus paduotame variante,[46]) ši daina yra nelyginant supopulerinta: dainos eilutės sutrumpinta, strofos suglausta, rimai—iššluota...

O šit kitos, tos pačios rūšies, dainos fragmentas:

Jau saulelė leidžias, arti *vakarėlis,*
Uždengė šviesumą tamsus *debesėlis;*
Vakarėlis šiltas mirgėdams *sutemo,*
Naktelė atėjo poilsį *nešdama.*
Visur čia linksmumas, kaip ir *anioliškas,*
Tykiai puč vėjelis, linksta žalias *miškas.*
Kur ne kur girdėtis balsas *lakštingėlės,*
Skardumas po gojų linksmos *gegutėlės.*
Tai užtils, kaip smutna, vėl pradeđ *čaukštėti,*
Potam vėl bū linksma, pradeda *čiulbėti.*
Dūmoju aš savimp, miela *lakštingėle (a)*
Viena ir del tavęs yra *vasarėlė (a)*" ir t. t.

BLF, 2

Ir šią dainą Bezzenbergeris paduoda, kaipo tikrą, tariant natūralinę lietuvių liaudies dainą. Daina turi aiškios tendencijos eilučių galus rimuoti. Ir dar kaip rimuoti! Rimai „anioliškas-miškas" — yra tos pačios rūšies, kaip ir „batai-ratai-demokratai"... Šitokių rimų senobiškose lietuvių dainose nėra. Arba vėlei „lakštingėlė—gegutėlė—vasarėlė". Lakštingalė, apskritai imant, geras daiktas. Tiktai jos lietuviškas pavadinimas mūsų poetams—vienas vargas. Prie žodžio *lakštingalė* ne taip lengva rimų parinkti. Lengviau tai padaryti, vartojant žodį *lakštingalė* deminuityvo formoj. Bet deminuityvas *lakštingalėlė* - penkių skiemenų žodis: ne kiekvienon eilutėn jį įterpsi.

Tenka žodis trumpinti. Ir mūsų jovariniai, ar, teisingiau pasakius, jovaliniai poetai, sutrumpino, padarydami visais žvilgsniais blaurų žodį *lakštingėlė*. Liaudis žino tiktai *lakštingalė*, *lakštingalėlė*, *lakštutė*, *lakštelė*, bet *lakštingėlė* senobiškose liaudies dainose—nefiguruoja. Arba vėlei toki sutrumpinimai, siekianti palaikyti eilutės ritmą ir metriką, kaip antai *puč*, o ypač *bū*, — tikrosioms lietuvių liaudies dainoms yra svetimas elementas. Pagaliau, šioje dainoje aiškiai figuruoja individualinio poeto asmuo: tokie posakiai, kaip *dūmoju aš savimp* toli išeina iš sienų to, ką Lessing'as vadina *naiver Witz!* Be to dar ir vienos ir kitos cituotos dainos struktūra—nuosakumas teksto, pasakojimų vidujinis logingumas: visa tai duoda progos įtarti, kad tai yra ne naturalinės, bet darytinos liaudies dainos. Ir ištikrųjų, šiose dainose sunku nepažinti mūsų populeriųjų poetų dainų, persilaužusių liaudies poetikos prizmoje. Kaip M. Biržiška sako, liaudis jas dainuoja, laiko jas savomis. Bet mums to negana! Nes liaudis jų *nekūrė, net nevisai jas suvirškino.* Ir todel šitokios dainos nieku būdu negali būti mūsų liaudies kūrybos pavyzdis, negali būti tyrimo objektas liaudies kūrybos tyrinėtojams!

O šit keletas pavyzdžių kitokios rušies liaudies dainų, taip pat Bezzenbergerio paduotų.

Per beržynėlį, per elgsnynėlį
Atjojo jauns bernytis
Su juodberiu žirgyčiu.
— Ui, laba diena, mano močiute,
Ar namie tavo dukrytė,
Mano jauna mergytė?
— Guli aukštoj klėtatėj,
Marguosiuos patalėliuos...
BLF, 11

Arba:

Šią naktužę per naktužę dvaružis dundėjo.
Atsikėlus motynėlė anksti šį rytelį,
Nusieina motynėlė į rūtų daržytį;
Rand: rūtytės nuskabytos, vainikėlis pintas,
Iš rūtyčiu palapėlių kvietkytė daryta.
BLF,17

Arba:

Krykštau, rykštau paukštyčiai,
Krykštau, rykštau raibieji
Po šį žalią tetušio daržel (į).
Eičiau, klausčiau paukštyčių,
Eičiau, klausčiau raibųjų,
Kaitru keliu parjos jauns brolytis"...
BLF, 23

Arba, pagaliau:

Gied volungelė
Liepos pašakelėj,
Verkia mergelė
Rūtelių daržely.

Cit, neverk, mergele,
Neraudok, širdele:
Trejus metelius
Širdelę kavojau.
BLF, 64

Šių pastarųjų dainų ir pirmųjų dvejų — ir kompozicija kitokia, ir jų rimų kitokia prigimtis. Šiose pastarose dainose liaudies poeta rimais nesirūpina. Išeina rimai patys savaime—gerai, neišeina—dar geriau. Tendencijos galunes rimuoti čionai nėra. Pagaliau, ar jau reikia laikyti dainą rimuota, jei kartais eilių galūnės atitinka viena kitai—del lietuvių kalboje neaprėpiamo deminutyvų skaičiaus? Jei į klausimą atsakyti teigiamai, kaip kad Bezzenberger'is daro, tai jau būtinai tenka pripažinti, kad šitoki rimai, kaipo poetinė priemonė, yra visai menkas biznis, yra griečiau minusas, negu pliusas. Net atžagariai: vartojant tiek deminutyvų, kur kas sunkiau rimų išvengti negu juos daboti! Todel Bezzenbergero daromą priekaišą apie tikėjimą burtais geriausiuoju atveju tektų jam pačiam sugrąžinti. Ir dar daugiau burtų požymių turi jo niekuo neparemtas spėliojimas, kad nerimuotos lietuvių dainos yra rimuotųjų dergimas. Patsai klausimo pastatymas perdaug neatsargus. Vienas nuogas-plikas rimas dar maža teduoda medžiagos spręsti, kuri daina yra senesnė. Bet įsižvelgiant į senesnes dainas, kurias mes tokiomis pripažįstame sekdami kitais požymais, ir kurias liaudies išmintis vadina „senobiškomis dainomis", įsižvelgiant į giesmes, į darbo dainas, kurios iki šiolei išlaikė savo pirmykštį grynumą, turime konstatuoti, kad tokios dainos ir giesmės tendencijos rimuoti eilių galus nepažįsta. Atbulai, dainos, kurios yra neabejojamai vėlyvesnės kilmės, kurios ir savo turiniu ir savo ūpu turi tendencijos išsiskirti į atskirą dainų kategoriją, vadinama *dainuškomis*, ar dar paprasčiau vadinamą—*lojimais*[47]) — šios dainos turi aiškios tendencijos eilių galus rimuoti. Net Niemi su Sabaliausku patikrina: „Yra dar daug *naujų dainų*. Šiose randama apščiai kalbos barbarizmų, ypač polonizmų, daug sentimentalumo, ir *aiškų norą rimus išlaikyti*." [48]) Pavyzdžiui gali būti kad ir šitokia dainuška:

Kelkis marti, ilgai miegi,
Apsuk girnas, kiaulės žviegia;[49])
Mauk nuo rankų aukso žiedus,
Maišyk kiaulėm pelų viedrus.
Mauk nuo rankų pirštinėles,
Mazgok bliūdus, torielkėles.
Svečių kiemas privažiavo,
Ne tai jaučių prigiliavo.
Tu žinai mano natūrų:
Nestovės ilgai už durų.
Mano ranka pamačlyva —
Kai suduodu — nebegyva;
Mano rankos nepapeiksi —
Kai suduosiu — nusibaigsi.

NS. 624

Čionai turime neabejojamai tikrą, naturalinę liaudies dainą, su aiškia tendencija eilėgalius rimuoti. Norėtus, priešingai Bezzenbergerio pastangoms, pasakyti, kad dainos rimavimo tendencija reiškia jos naujoviškumą.

Santraukos pastaba

Nulemianti *dainų* dauguma yra tolimesnis *giesmių* išsivystymas: giesmės virto dainomis, kai jos pradėta dainuoti pavieniui. *Dainos* savo eile turi tendencijos pasikeisti *naujoviškomis dainomis — dainuškomis, lojimais... Giesmėms*, be jų choralinio giedojimo, charakteringa dar refrėno gausumas bei rūpesčio rimais nebuvimas. *Dainose* refrėnas pasitaiko rečiau, už tat dažniau pasitaiko ir rimai. *Dainuškose* — aiški tendencija rimuoti eilėgalius, ir tik kartkartėmis jose pasitaikantis refrėnas

— nebėra organinis elementas, tėra tiktai pripuolamas svečias. *Dainuška* turi daugiau darytinosios, individualinės poezijos požymių.

Siena tarp visų šitų liaudies poezijos klasių tiksliai nustatyti šiuo tarpu nėra galima: ir giesmės, ir dainos, ir dainuškos — visos tebėra gyvos, ir neblogai tarpusavy sugyvena, ir neretai viena su kita susituokia. Ir taip susituokia, kad nebeiškirsi: kaip vanduo su miltais.

Įsibrovusius į liaudies poeziją individualinių poetų kūrinius pirmoj eilėj tenka sekti, suvokiant *teksto* palyginamą *pastovumą*, *pasakojimo nuosakumą* ir *tendenciją eilėgalius rimuoti*.

III. RITMAS

„Nerūpėdavo seniau, ar gerai pavalgęs, apsivilkęs ar ne, bil tik susieidavai. Linksma buvo," — pasakoja 74 metų senelė, šimtus dainų mokanti, iš kurios Niemi-Sabaliausko rinkiny užrašyta 333.
NS, 85 pusl.

Ginčai ir „apdirbimas"

Lietuvių dainų metrikos ir ritmo nustatymui nemaža pasidarbuota. Dar Rėza stengės suskaityti dainų balses ir skiemenis, ir gavo šitokių išvadų: „Eilių rūšis, kuria dainos sudėta, yra įvairiopa. Kai kurios dainos yra jambinio metro, kitos — trochajinio, ir vėlei kitos — daktilinio". „Jambinis metras vyrauja dainų daugumoje ir yra geriausia išvystytas"[50]). O Chr. Bartsch'as, nagrinėjęs lietuvių dainų melodijas, stačiokiškai tikina, kad jambas lietuvių dainose jokios pirmenybės neturi, net atbulai, lietuvių dainose esą vyraująs trochajinis ir trochajiniai daktilinis metras[51]). Ir vienas, ir kitas sutinka, kad lietuvių dainose pasitaiko įvairiausi metrai ir metrų mišiniai, ir mišinių kaitaliojimos.

Iš šalies žiūrint, nedaug tėra smagumo skaičiuoti balses ir skiemenis, kad pasakius nuobodžiausio darbo rezultate: šitame dainų rinkiny yra šitiek jambų, o šitame—šitiek daktilių! Net rūstusai darbininkas Nesselmann'as pabrėžė, kad šitoksai darbas — vandens rėčiu graibymas. „Jeigu neturėti melodijos, tai dainos metras nustatyti labai sunku, nes dainos skandavimas, yra nepriklausomas nuo šiaip vartojamo žodžių akcento. Patys lietuviai daro skirtumo tarp muzikalinio akcento ir žodžių akcento, ir ištaria, jeigu jie dainos tekstą sako, ne sulyg šio pastarojo akcento, bet sulyg pirmojo (muzikalinio); jie vadina šį dainos sakymo būdą: *ant balso sakyti*, tai yra sulyg melodijos skaityti. Pavyzdžiui, sulyg žodžių akcentavimo skamba:

Ant tiltùžio stovėjau, su mergýte kalbėjau.

Einant melodijos akcentu, skamba:

Ant tiltùžio stóvėjáu, sù mergýte kálbėjáu"[52]).

Prie tikslios Nesselmanno pastabos tektų pridurti, kad daugumoj dainų rinkinių nepadėti kirčiai; jeigu jie kur ir yra, tai vis tiktai

sunku suvokti, kur jie žodžio kirčiai, kur jie yra muzikalniai. Ne tiktai dainų rinkinių skaitytojui, bet dainų rinkėjui užrašynėtojui sunku dainos kirčiai suvokti. „Kai dainą dainavo, del mano ausies visai dingdavo kirčiavimas, koks jis yra kasdieninėj kalboj, bet ir dainos žodžius sakant moteriškė įsileisdavo į dainuojamą toną, kuris man trukdė akcentus aiškiai atskirti", — nusiskundžia net toks akylas ir ausylas mokslininkas, kaip A. Leskien'as[53]). Tokiu būdu skaičiuoti balses ir skiemenis — darbas ne tiktai tuščias, bet ir beviltingas.

Neprotinga būtų matuoti vyną metrais, jeigu tam veikalui mes atitinkamą saiką turime. Ar tikslu liaudies poezijai taikyti individualinės poezijos metriką? Netelpančias į jos rėmus eiles laužyti ir darytinai įvairyti? Laužyti galvą bepramanant naujus pavadinimus naujoms metrinėms kombinacijoms? Metrikos taisyklės — individualinės kūrybos produktas; liaudis, kurdama savo dainas, nežino nei jambų, nei daktilių, ir nei metrinės, nei toninės, nei sylabinės eiliavimo sistemos. Jeigu liaudies poezijoje yra ritmas, tai jis yra visai kitokio pobūdžio, negu individualinės poezijos kūriniuose. Bartsch'as, nagrinėdamas lietuvių dainų melodijas ir paliesdamas jų „apdirbimą", kurioj formoj daina gali būti bet kokiame koncerte dainuojama, pabrėžia, kad liaudies dainos melodijos negalima varyti į bendrai priimtus kontrapunkto dėsnius, kad taip „apdirbta" dainos melodija „nebėra lietuvių liaudies melodija". „Apdirbta" melodija vadinti liaudies melodiją — esą sakyti "klaidinančią neteisybę"[54]). Lygiai taip-pat dedas ir dainos tekste. Rėzą, užrašynėdamas lietuvių dainas taip ir elgėsi. Bet šit rūstusai darbininkas Nesselmann'as ėmė ir pasipiktino tokiu Rėžos darbu, ir išsikeikė.

„Vyriausia šio apdirbimo yda yra, iš vienos pusės, kad Rėza neišsiaiškino pakankamai liaudies dainos sąvoką ir jos būtiną lemtį, ir iš kitos pusės, kad jis turėdamas turtingą dainų rankraščių išteklių, iš nežmoniškos baimės jų kritiškai neapdirbinėjo"... „Liaudies daina, atsižvelgiant jos vidujinės esmės, turi būti metriniai ir strofiniai konstruota. Visai priešingai šitam dėsniui, Rėzos rinkiny randame nusižengimų prieš metriką ir strofinę tvarką, tokiu būdu daugelis jo dainų savo forma daugiau panašios į Gellerto sakmę, negu į dainuojamą liaudies dainą"[55]). Velikorosų liaudies dainos daugumoj nėra strofinės, tačiau jos visos yra dainuojamos! Teisybė glūdi, pasirodo, ne mokslininko kabinete! Nors Nesselmanno rūstybė ir daug blogo lietuvių dainų tyrinėjimui padarė...

Ar gi jau nebėra kitokio būdo lietuvių liaudies dainų ritmikai suprasti, kaip tiktai vienas kelias — varyti jas į individualinės poezijos metrikos gardą?

Bücher'io pavyzdys

Iš lengvos Bücherio rankos, teorija apie liaudies poezijos kilmę sąryšy su ritminiais judėjimais, plačiai pasklydo po pasaulį. Ir nereikia būti jo teorijos ypatingu šalininku, kad jó šviesia mintimi paaiškinus kaikurius ypatingus liaudies poezijos reiškinius. Jisai sako: „Pirmas žingsnis, kurį padarė pradžiapradis (primityvus) žmogus dainos kryptimi, varydamas savo darbą, buvo ne tas, kad jis prasmingus žodžius, atsižvelgdamas balsių skambėjimo, būtų paeiliui sustatęs, kad tuo būdu

savo mintis bei jausmus išreiškus, bei kitiems suprantamais padarius. Jo pirmas šia kryptimi žingsnis buvo — varijuoti pusiau gyvuliškus garsus ir juos, prisitaikant darbo eigai, tam tikron eilėn suglausti, kad palengvėjimo pajautimą, kurį jame tie garsai savaime sukelia, sustiprinus, ar net iki malonumo jausmo pakėlus. Jis kūrė savo pirmąsias darbo dainas iš tos pačios pradžiapradės medžiagos (Urstoff), iš kurių kalba savo žodžius darė, — iš paprastų naturalinių garsų"[56]). „Sekamą žingsnį jis padarė į tų garsų eiles įterpdamas paprastus sakinius". „Tačiau, kaipo dainos pagrindas, anos beprasmių garsų eilės, tęsias dar labai ilgai, ir, neatsižvelgiant dainos turinio, įsiskverbia visur ir epinėsna ir lyrinėsna dainosna. Ypatingai svarbų vaidmenį jie vaidina, kai darbo bendruomenė dainuoja pasikaitaliojamai, kur tiktai vedėjas (Vorsänger, zapievala, „rinkėjas") duoda tikrą tekstą, o choras pasitenkina tiktai refrėną bekartodamas. Šisai (refrėnas) yra pastovus, pradžiapradis (ursprünglich), o tekstas yra improvizuojamas[57]), ir tokiu būdu prie kiekvieno naujo darbo sūsikuria senos dainos nauja variacija. Pagaliau išsiemancipuojama iš šio refrėno posmų, ir darbo daina pasidaro ištisai poetinis kurinys"[58]). Bücherio teoriją, kad liaudies poezija yra kilusi iš darbo dainų, vadinas iš dainų, surištų su ritminiais judėjimais, priima be jokių ypatingų pastabų tokie mokslininkai—liaudies poezijos žinovai, kaip Reuschel, Aničkov... Pas mus ir prof. Mykolas Biržiška yra linkęs ją priimti, tiktai, visai teisingai, pasiulydamas *darbą* suprasti, kaipo veiksmą. Garsusis Otto Böckel'is ėjęs visai kitais keliais, nepažinęs priėjo tų pačių išvadų, kaip ir Bücher'is. O Veselovskis, pagaliau Bücherio teorijos, dar 1898 m. rašė: „Seniausiose dainose įžymiausį vaidmenį vaidino ritmas, normavęs melodiją ir vystęs prie jos tekstą. Pastarojo vaidmuo, reikia manyti, išpradžios buvo kuomenkiausias: tai buvo jausmažodžiai, emocijų reiškimas, keletas nereikšmingų, beturiningų žodžių, takto ir melodijos reiškėjų"... „Ypač jautriai išvystytas jausmas ritmo, net kai melodijos nėra, ritmo, reiškiamo bildenimu, pliaukšėjimu, arklio riščios pamėgdžiojimu (Sinegaliečiai pažįsta ritmą, kuris ištikrųjų taip ir vadinas), gyvulių balso sekimu"...[59]). Tos neaprėpiamos pavyzdžių aibės, kuria ir Veselovskis, ir Bücher'is, ir Böckel'is savo išvadžiojimus patikrina, mums čionai nėra reikalo kartoti. Apie refrėninių posmų likimą turėsime kalbos sekamame skyriuje. Šiuo tarpu pažvelkime, kokių pėdsakų darbos, veiksmo ritmo galima suvokti lietuvių liaudies dainose, kurios šiuo žvilgsniu duoda gausios ir dėkingos medžiagos. Jau II skyriuje suvokėme darbo dainos pėdsakus tenai, kur jų ir įtarti, berods, nebuvo galima. Pasikaskime po kitokios dainos pamatais. Pavyzdžiui:

Girninės dainos laimė

(1) Oi, liūdo, liūdo
Širdelė mano
Per visą rudenėlį.
O ką pajautė
Širdelė mano:
Berneli tinginėlį.

Einu per kiemą,
Girdžiu per sieną,—
Apkalb mane žmoneliai.
Apsikalbėkit
Kojas rankeles,—
Ne mane siratėlę.

Juk žinot patys,
Ne pilėj esat,
Ne po dvarus vaikščiojat.

Po purvynėlius
Ligi kelelių,
Po ašarelės
Lig pažastelių.
Auš. 1911, 1 num.

Juškevičiaus rinkiny „Svotbinės dainos" 493 num. randame sekamą variantą (užrašytą bent ketvirtadalis amžiaus anksčiau):

(2) *Ko užsipuolei*
Jaunas bernyti
Ant manęs siratėlės?

Aš po vargužėlius,
Po purvynužėlius
Po graudžias ašarėles!

Juk tu žinojai,
Mano bernužėli,
Ne dvaruży užaugau—

Juk tu žinojei,
Mano bernužėli,
Jog neturiu močiutės...
— — — — — — —

Dar pusę amžiaus atgal, — ir mes randame pas Rėzą:

(3) Ei užkit, užkit,
Mano girnatės
Dingos, ne viena malu.

Ko užsipuolei,
Jaunas bernyti,
Mane, vargų merguže.

Aš viena maliau,
Viena dainavau,
Viena girnužes traukiau.

Juk tu žinojai,
Širdies bernyti,
Mane dvare nesėdint.

Iki kelužių
I purvynatį,
Ik pažastačių
I vandenatį...
RD, 2

Metraštininkas Stryjkovskis (1547—1582), minėdamas kitas lietuvių dainas, pastebi, kad lietuviai dainuoja ir girnines dainas.[60] Tų pačių laikų italų keliauninkas Guagnini, (1538—1614), sako, kad lietuviai sukdami girnas kartoja žodį „malu, malu"... dainos motyvu.[61] Jeigu šį senų laikų liudijimą palyginti su nūnai dar užsilikusiu variantu:

(4) Malu, malu viena,
Pasižiūriu—diena,
Girneles traukiu,
Savo mielo laukiu.[62]
NS, 151

tai paaiškės visas vaizdas, kaip iš paprastos darbo dainelės yra lyrinė daina kilusi. Guagnini minėtas motyvas—seniausias iš visų, mums žinomų. Ketvirtas variantas, išlaikęs pradžiapradžius požymius, turi jau kiek lyrinių elementų. Trečiasai variantas—dar visoj pilnumoj girninė daina, su visais malimo požymiais. Bet joje jau lyrinis elementas tiek stiprus, kad ji gali būti padainuota ir be girnų. Dainuojant dainą be girnų, trečiojo varianto pirmi dvi strofi pasidarė jau bereikalingi, ir antrame variante jų jau nebera. Daina čia prasideda stačiai paprasta lyrine strofa. Ji iš girninių, darbo dainų tarpo sugebėjo jau persikelti į apeigines dainas; Juškevičius ją jau užrašė

kaipo „svotbinę". Pirmajame variante iš dainos padaryta blogai sukratytas kratinys. Girninės dainos liekanos nugrusta į patį galą, vidurinė strofa — „einu per kiemą, girdžiu pro sieną" — viena labiausia prasiplatinusių, ypač vakaruškų dainų tarpe, viena liaudies mylimiausių strofų. Pagaliau pirmi dvi strofi — paprasti strofi, nuolat besikartojanti mergautinių bei bernautinių dainų tarpe. Pirmas variantas labai maža teduoda medžiagos įtarti, kad daina palaikytų kurių nors ryšių su darbo dainomis, tačiau tų ryšių esama. Ir šitie ryšiai nurodo, kur reikia ieškoti rakto į dainos ritmiką.

Žinoma, šiuo metodu tenka naudotis tam tikru atsargumu. Visų pirma, ne visos dainos, darbo metu dainuojamos, yra jau darbo dainos, ar bent tojo darbo dainos. Pavyždžiui, minėtoji girninė daina virto ilgainiui nelyginant stiklinė daina.

— — — — — — —

Vai, kad aš ėjau
Per didį kiemelį,
Par didįjį kiemužėlį,—
Pro biedniukų langelį,
Tai užia staklelės,
Ir plonos drobelės,
Ir jovarų šaudyklelės,
Mergelė lelijėlė.

Ko taip užsipuolei,
Jaunas bernužėli,
Ko taip užsipuolei,
Jaunas dobilėli,
Ant biedniukų dukružėlės,
Ant vargdienių mergelės!

JSV, 97

Ir šį variantą Juškevičius paduoda, kaipo apeiginę dainą, kaipo svotbinę. Dainos ritmas, toli atsokęs nuo girninio darbo, žymiai pasikeitė, beveik staklinis tapo.

Antra — ne toks jau lengvas daiktas nustatyti ar įžvelgti ryšius su darbu: daugel varijantų dingo, daugel pasikeitė ir pirmykštės reikšmės nustojo, daugelio varijantų mes dar visai nežinome, neužrašėme. Pagaliau, ir bücherinė sąvoka „darbas" tektų išplėsti iki „veiksmas" (apeiga, šokis...) apskritai.

Naturalinis ritmas

Esant tokioms aplinkybėms jau dabar pavyko suvokti daugelio dainų *naturalinį ritmą*, vietoj darytinos metrikos dėsnių. Sąvoka „naturalinis ritmas" šičia reikėtų suprasti kaipo ritmas veiksmo, kuris davė akstino dainai atsirasti, kurio realizacija daina palydima. Dr. A. R. Niemi ir Sabaliauskas davė daug medžiagos kalbamam ritmui pailiustruoti, o prof. M. Biržiška jau padarė pastangų iš tos medžiagos išvesti bendrus dėsnius[63]).

Niemi—Sabaliausko rinkinys prasideda tariant klasine (mūsų augščiau jau cituota) daina — verpimo:

Aš verpčiau ploną, tatatėla,
Po pluoštelį, tatatėla,
Aš ausčiau kietą, tatatėla,
Po šuvelį, tatatėla... ir t. t.

Kaip teisingai prof. M. Biržiška pastebi, ši daina ne tik ritmu pritaria rateliui, bet ir pačiu garsu — *tatatėla*. Jau Duonelaitis minėjo ir barės, kad moteris dainuoja *pasukų dainą*. Neabejojamai nustatytų darbo dainų, kuriose aiškus *naturalinis, darbo* ritmas, nūdien mes turime jau nemaža. Pavyzdžiui,

Linarūčio giesmės:

Lylioi, sese linus,
Lylioi, sodindama,
Aukit linai kuodidžiausi,
Kraukit žiedus kuogražiausius.

Iš linelių — plonos drobės,
Iš šaknelių — abrusėliai,
Liemenėlio — pakulnėlės.
NS, 45.

Ypač įdomi sekama *sutartinė*, dainuojama linus raujant triesa:

I giesmininkė
Aš pati martelė
Linelius pasėjau,
Tu, dobil penkialapi,
Dobilėl penkialapi.

II giesmininkė
Ne tu viena sėjai,
Ir aš tau padėjau,
Tu, dobil penkialapi,
Dobilėl penkialapi.

III giesmininkė
Citat, citat, martelės,
Judvi nesibarkit,
Tu, dobil penkialapi,
Dobilėl penkialapi.

I giesm.
Aš pati martelė,
Linelius auginau,
Tu, dobil penkialapi,
Dobilėl penkialapi ir tt.
JMA.

Rugiapiūčio giesmės:

Pabėk, bareli,
Galan laukelio,
Kad tu nebėgsi —
Aš pavarysiu.
JMA.

Kviečių giesmės:

Kieno tie kvieteliai kalne karša?
Ritto, ritto, raselė krito.
Tėvelio kvieteliai kalne karša,
Ritto, ritto, raselė krito.
Einame seselės, nupiauname,
Ritt .. ir tt.
(M. Biržiška, Dainos Keltais, 42).

Šienapiutės:

Valaj, mano dalgelė,
Valaj, valaj.
Dalgelį traukiau,
Valai mano dalgelė,
Valaj, valaj.
Nepaptausi šienelio,
Valaj mano dalgelė,
Valaj, valaj.
Nepapustęs dalgelio,
Valaj, mano dalgelė,
Valaj, valaj ir tt.
JLD, 361.

Šieną griebiant:

Tie krumeliai lingojėliai,
Piovėjėliai—tinginėliai.
Nei jie piauna, nei valiuoja,
Pakrumėlėms tinginiuoja.
Ein broliukai šieno piautų,
Ved ir mane drauge grėbtų.

Penki piauna, viena grėbia,
Grėbėjėlė tankiai sėdžia.
Trijų dienų jų piovimo
Nesugrėbiau nė vežimo.
Mūsų zenkiai piovė šieną
Apie kelmą visą dieną.

NS, 142

Eitinės:

Pasėjau kanapę
Ant marių kraštelio.
Ei, vija--kanapija,
Ei, viliutė—dobiliutė,
Rūtelė žaltoji.
Išdygo kanapė
Ant marių kraštelio... ir tt.

JMA

Jotinės. Delei jotinių prof. M. Biržiška sako, kad jotinio ritmo daugiau turinčios nebe giesmės, o dainos—kiti mūsų maršai. Raitelių maršai, žingynės esą turinčios arklių žingsnio ritmo, taip pat esą reikia skirti paprastosios bernelių jotinės ir karo maršai. Pirmosios turinčios laisvo jojimo ritmo, tuo tarpu kai antrosios turinčios kurkas griežtesnio ritmo[64]).

Bernužėlių jotinės:

Jojau dieną, jojau naktį,
Niekur gero neprijojau
Jūros vandenėlio
Žirgeliui girdyti... ir t. t.
NLV 218

Du balandžiu klane gėrė,
Begerdamu sudūmojo,
Ar būt gerti, ar negerti,
Ar sparneliais paplasnoti.
Gerkiv, gerkiv, balandėli...ir tt.
NLV, 37

Karelvėlių maršai:

Augin tėvas dų sūnelių, dų sunelių,
Augindamas labai džiaugės, labai džiaugės.
Tarė: išaugs šienpiovėliai, šienpiovėliai,
O ir žemei artojėliai, artojėliai... ir t. t.

JLD, 1150

Šoktinės. Šoktinių giesmių ir dainų—devynios galybės. Jų ritmas jau neabejojamai atitinka veiksmo ritmui. Įdomu tiktai, kad prof. M. Biržiška garsiąją Rėzos rinkinio dainą „Vilkelio svotba“:

Atvažiavo meška
Su alučio bačka,
O vilkeliui
Nabagėliui
Svotbelė kelti... ir tt.

RD, 20

paduoda, kaipo *šokių* dainą.

Žaislinės nemažiau gausios už šoktines, ir jų ritmas aiškiai remias veiksmo ritmu.

Lopšinės:

Atbėg pelytėlė, lylia, lylia, lylia, lylia,
Per devynias kamarėles, „ „ „

Per dešimtą seklytėlę, lylia, lylia, lylia.
Neš pelytė saldų miegą, „ „ „
Kaip bitelė saldų medų „ „ „ ir t. t.
NS, 183

Supuoklių:

Kas čia supa, kas nesupa,
Dvejameilę, trejameilę,
Užčiučiavęs, užliuliavęs
Toli duočiau, žmonės' leisčiau.
NS, 439

Maltinės — pavyzdžių jau buvo.

Melžtinės:

Rido, rido, karvytė,
Rido, rido, žalmargytė,
Duok man pienelio po viedrą,
Rido, rido, karvytė! ir tt.
NS, 146

Einant vandenio:

Eik, oželi, vandenio,
Ožėlėli, vandenio.
Bijosiu vilko.
Nebijok vilko:
Vienu ragu simka,
Antru atsiginka.
NS, 156

Staklinės. Pavyzdžiui, garsioji daina, kurią net Bücher'is savo knygoj cituoja:

O, aš turėjau
Dvi sesytėles,
Abidvi audėjates.
O jiedvi audė
Plonas drobates
Į naująsias staklates... ir t. t.
NLV, 287

Laivinės:

Į šilą jojau,
Šilužy kirtau,
Pagiry laivą kūrtau.
O kai pakūriau
Juodą laivatį
Su aštuoniais kampačiais:
Ant kožno kampo
Po liepos medį
Su devyniems šakatėms... ir tt.
RD, 9

Skalbtinės:

Aukšti kalnai, žalios lankos,
Putkiosios kvietkelės
Gul man ant akelės.
Čia sesytė žlūgtą skalbia,
Baltų marškinėlių,
Plonų drobužėlių... ir t. t.
— — — — — — — —
NLV, 152

Apynines:

Oi tu, apynėli, taduja,
Žalias puronėli, „
Oi, kur tu augai, taduja ir tt.
JMA

Valkų:

Dzigu, dzigu, magu, magu—
Žąsins putė dūdą,
Žąsins putė dūdą,
Lapė taisė šarmą ir t. t.
NS, 202

Arba:

Sarkele, varnele, Du kapuos,
Keli tavo vaikai? Du duoną raiko ... ir tt.
Du namuos, NS, 209

Piemenų:

Ralio, karvytės mano, ralio! Padėk ganyti, ralio, ralio,
Ralio, mažutytės mano, ralio! Karvyčių varyti, ralio, ralio!
Ateik, motute mano, ralio, NS, 250

Ir daug, daug yra kitų - kitokių giesmių bei dainų, kuriose ryškl veiksmo ritmas, tariant, naturalinis ritmas. Žinoma, ir patsai veiksmo ritmas ne visuomet esti raiškiai apčiuopiamas. Jeigu ėjimas, jojimas, malimas, supimas yra reguliuojamas kai kurių pašalinių aplinkybių, verčiančių laikytis tam tikro ritmo, tai tokių aplinkybių kituose darbuose ne visuomet esti. Pavyzdžiui, linus raujant, apynius braukiant ir pn. — darbo ritmas dažnai laužomas, ar tai atsikvėpti, ar tai darbo prigimtis to reikalauja. Arba, vėlei, tokios vaikų giesmės yra surištos su vaikų žaidimais, o jų žaidimo ritmas kartais labai abejotinas.

Apeiginis veiksmas

Iki šiolei matėme giesmes ir dainas, kurios yra daugiau ar mažiau surištos su kuriuo darbu; matėme, kad daugelis lyrinių dainų yra kilusios iš darbo dainų, kitos gi darbo giesmės jau suspėjo pasidaryti apeiginėmis dainomis. Ne visos apeiginės dainuotės yra kilusios iš darbo dainų, — joms ir reikalo nebuvo taip daryti. Nes apeiga pati savaime yra pakankamas akstinas naujoms dainoms kurtis. Mokslininkai sugalvojo net visą teoriją, tiesa, ne veiksminiam apeiginių dainų pobūdžiui patikrinti, o tiktai jų prasmę paaiškinti. Bet jie nepalaikys bloga, jei jų darbų davinlais bus pasinaudota ir mūsų reikalui. Šią teoriją Aničkovas referuoja šitaip: „Raiškios šviesos į apeigų reikšmę ir surištų su jomis dainų bei legendų prasmę metė Frazerio teorija apie liaudies magiją. Perdirbdamas savo knygą «Golden Bough» Frazer'is nustebo, kaip aiškiai ir suprantamai galima išaiškinti daugelį pirmapradės pasauliažvalgos bruožų, ir, ypač, daugelį Europos tautų apeiginio ritualo bruožų, jeigu žiūrėti į juos, kaipo į magišką veiksmą. Ir Frazer'is nepasiliko vienas. Visai nepriklausomai nuo jo mokslinių išvadžiojimų, įžymų magijos vaidmenį pradžiapradėse religijose teko pripažinti ir keltų mytologijos nagrinėtojui — prancūzų archeologui Bertrandui. Drauge su tuo ir darbuose apie pradžiapradį meną vis tiksliau ir tiksliau išreiškiama mintis, kad pradžiapradis menas tarnavo magijai, buvo magiškas". „Pažinti magiją pradžiapradžio žmogaus pasauliažvalgos pagrinduose pagelbėjo ypač toji religinių mokslų kryptis, kuria einant reikia atsiminti evangelijos posakį: «tikėjimas be darbų — negyvas», suprantant tai ne kaipo prisakymą, o kaipo religinės sąmonės principą"[85]). Aničkovas, paduodamas nuomones įvairių mokslininkų, kaip antai Lipperto, Robertson-Smitho, ir kt. referuoja toliau: „Pradžiapradę magiją Frazer'is ir apsprendžia, kaipo įsitikinimą, kad «panašiais veiksmais pašaukiama panašūs reiškiniai», arba kitais žodžiais tariant, «pasekmė yra panaši į priežastį»". Tei-

sybę pasakius, iš visos šitos tirados mums rūpi tiktai, kad «pradžiapradis menas tarnavo magijai», kad «tikėjimas be darbų negyvas», ir kad magija yra «įsitikinimas, kad panašiais veiksmais pašaukiama panašūs reiškiniai». Kitais žodžiais tariant, mokslininkai negali įsivaizduoti, kad apeiginės ir ritualinės dainuotės atsirastų taip sau, kaip antai individualinių poetų kūriniai. Jeigu suprasti magiją, kaip aukščiau pasakyta, tai šios sąvokos turinys susideda mažiausia iš dvejų dalių; burimo (užkeikimas) ir apsivalymo. Ir religijų istorija, ir žmonių būties istorija mums pakankamai įrodo, kad burimo (užkeikimo) ir apsivalymo esmė glūdi atitinkamo veiksmo atlikime. Atliekant atitinkamą veiksmą kalbama atitinkami žodžiai, dainuojama tam tyčia sudedamos ar sudėtos dainos. Mes apeiginių užrašytų dainų ir giesmių turime labai daug. Ritualinių—kur kas mažiau. Bet ir tas nedaugelis užrašytų ritualinių dainų yra labai pamokomas. Niemi-Sabaliausko rinkiny paduodama viena daina, užrašyta 1865 m.:

Tu, oželi, juodbarzdėli,
Auk, auk, auk!
Dievuks mūsų tave
Lauk, lauk, lauk.
Paupely yr kalnelis,
Kur ugnelė, kaip žvaigždelė,
Dieną-naktį smelk, smelk, smelk.
Ten Ruginis su Žvaginiu
Dievui ožius smaug, smaug, smaug.
Po rugpiūtį, po rugsėjį
Vesim tave, juodbarzdėli,
Ant to tai kalnelio,
Kur Ruginis su Žvaginiu
Garbei-šlovei dievų mūsų
Ir tave pasmaugs,
Ir tave pasmaugs

NS, 412

Dainos ritmas—neabejojamas. Šios dainos variantas, berods, buvo paduotas ir Amerikos „Žvaigždėj", bet ir tenai nebuvo aprašytos apeigos, kurioms vykstant ši daina buvo dainuojama. Kadangi senovės lietuvių religijos problema nūdien dar taip maža teišnagrinėta, tai ir apie ritualinius veiksmus gali būti tiktai daugiau ar mažiau tikri spėliojimai. Jeigu manytume, kad cituotoji daina buvo dainuojama, pavyzdžiui, ritmingai vaikštant ir nusilenkiant, tai dainos ritmas ir struktūra savaime pateisinama. Tačiau apie judėjimų, kurie lydimi ritualiniai apeiginėmis dainomis, pobūdį yra ir tiksliesnių davinių. Pavyzdžiui, Niemi-Sabaliausko rinkiny rašoma: „Švento Jono naktį susirenka lauke daug žmonių, nuplėšia beržo žievę, susuka, paskui pririšę prie karties, uždega, iškelia į viršų, ir šokdami aplink šią kartį dainuoja":

Po beržyną vaikščiojau,
Širmo žirgo ieškojau.
Olia, olia, olia—lia,
Širmo žirgo ieškojau.

NS. 413

Arba:

Kupolio, rožė,
Su pienu košė,
Su degutu barščiai.
NS, 414, 415

Ten pat paduodama daug dainų, dainuojamų vaikščiojant aplink laukus:

Kupolio rože,
A kur buvai Jonai?
Rugelių lankyti.
Ar gerūs rugeliai?
Gerūs gerumo:
Lylio, išlužėję!
NS, 420 ir kt.

Veiksminė dainų savybė kur kas aiškiau žymu turtingiausioj apeiginių dainų šeimoj—vestuvinėse dainose. Čia ir apeiginiai veiksmai dar gyvi išsiliko, čia ir jų prasmė lengviau suvokti, prisikasant iki pradžiapradės reikšmės. Prof. M. Biržiška net pastebi: vestuvės—tai veiksmu reiškiamas vaidinimas;[66]) Juškevičius paduoda bene kelias dešimtis vestuvinio veiksmo momentų, kuriais ir klasifikuoja vestuvių dainas. Tiktai vestuvių apeigų metu dainuojama ne vien grynai apeiginės dainos. Dainuoja kas ką žino ir kaip moka. Nenuostabu, kad į šių dainų tarpą įsiskverbė dainos ir iš kitų šeimų, ir individualinių poetų kūriniai. Ypač gausiai įvairi medžiaga pirmajai vestuvių stadijai, kaip Juškevičius sako „ant pažintuvių ir meglavimos", „ ant piršlybų," „ant sutartuvių"; šiais atvėjais dainuojamos dainos yra daugiau bendro, meilautinio turinio, ir čia veiksmo ritmiką sunku suvokti. Bet kai jau prasideda pačios vestuvės, ten jau dainos daugiau tam tikram veiksmui pritaikintos. Juškevičius, paskui jį ir prof. M. Biržiška, ir Jonas Strazdas[67]) ir kt. paduoda gana smulkų tų veiksmų aprašymą.[68]) Tą pat randame ir Niemi-Sabaliausko rinkiny.

Oi, smūtnas, smūtnas vakarėlis,
Smūtni sesiulė už stalo sedėjo.
Ir atsisėdo už balto stalelio,
Ir pasirėmė ant baltų rankelių.
Oi, rymok, rymok, jauna panytėle,
Ne mūsų pradėta, nuo Dievo žadėta.
NS, 320

Daina dainuojama vainikėlį pinant. Žinoma, nėra aiškaus kriterijaus, kuriuo einant būtų galima tiesioginai įrodyti, kad minėta daina turi vainiko pynimo ritmą: čio tenka daugiau apeliuoti į ritmo pajautimą,—o tai jau nėra neginčytinas dalykas. Bet, reikia manyti, tiems, kuriems rūpi dainos, ritmo pajautimas nėra svetimas. Ir tieji sąžiningai apeliuodami į ritmo pajautimą, negalės neigti, kad pastaroji cituotoji daina savo pasilguotinu tempu atitinka mergvakario grakščiai liūdnoms iškilmėms. Nėra reikalo tęsti toliau apeiginių dainų citatas, nors jų būtų galima daryti ir darýti. Jeigu visų dainų bei giesmių ir negalima suvesti į veiksminį pradą—daugelis jų jau

nustojo ir pirmykštės reikšmės, ir pirmykščio ritmo, — vis tiktai bene kiekvienas naujas darbas iš liaudies dainų istorijos ir analizo, atneša naujų davinių, patikrinančių kalbamąją bendrą mintį.

Liaudies terminologija ir klausimo kėlimas

Liaudies sąmonė aiškiai skyria dainų ritmo įvairenybę. Pavyzdžiui, šienapiutės metu galima tiktai *valiuoti* (valioti); liaudis pasijuoktų, jeigu kas žvangindamas dalgele po pradalgėlį imtų *raliuoti* ar *tralaliuoti*. Deja, kolkas nedaug tesurinkta terminų, kuriais liaudis apibūdina dainavimo ir ritmikos savybes.[69] Liaudis sako ne tiktai: *giedoti, dainuoti, pritarti, pridėti, posmuoti,* bet ir *lyruoti, somuoti, samatuoti, laskuoti, lakštuoti, tvaskuoti, talandruoti, tabaluoti, tralialiuoti, ringuoti, lyguoti, raliuoti, riliuoti, uliuoti, oliuoti, liuliuoti, kupoliuoti, kalėduoti, alguoti, ratuoti ir t. t.* Teisybė, šie terminai daugiausia padaryti iš dainuojamųjų dainoj refrėnų. Pavyzdžiui *liūlia-liūlia—liūliuoti; valioj—valiuoti, ralio—raliuoti; kupolio—kupoliuoti* ir kt. Bet kiti pavadinimai su refrėnais nieko bendro neturi. Pavyzdžiui, sakoma: *Lakštuok:* „Oželi mano, poniule mano“ [70]); *lyruok:* „Vai, did' dūda, dūdytėlė,[71]); *Somuok:* „ui, ui, ui, ramta, rita, rita, ta[72]) ir t. t..

Jeigu kam ateitų į galvą giedoti:

Rido, rido, rido, rido, Rido, rido, rido, rido,
Mažutėlį, rido, Sunaitėlį, rido ...

Arba:

Liūlia, karvytės mano,
Liūlia, mažulytės mano, liūlia ... —

tai pirmu atveju rūpestinga motyna už pasityčiojimą kūdykiu akis išdraskytų, o antru atveju—pasidarytų tas pat, kas pasidarė Juozui Tysliavai, kai šisai ėmė karvėms meilės himnus giedoti... Kas veiksmas turi savo dainą, ir liaudis jas skyria, klasifikuodama: *giesmė, daina, dainuška;* ir toliau: *sutartinė, rinktinė, paduotinė, tabalainė, pliauškinė, suoma, laska, uolia, ralia*[73]) ir t. t.

Visi šie daviniai sako, kad: 1) dainose vyrauja veiksminis, naturalinis ritmas, 2) kad pati liaudis tai skyria, 3) kad liaudis turi nelyginant savo poetiką, kuria eidama savo kūrinius apibūdina ir klasifikuoja.

Ar ne tiksliau būtų, vietoj skaičius jambus ir daktilius, pažvelgti, kaip santykiauja liaudies tariamoji poetika su mūsų knygine? „Jambas ir trochajus yra trypimo mastas: palengva ir smarkiai žengianti koja; spondejus yra smūgio mastas, lengvai pagaunamas visur, kur dvi ranki į taktą beldžia; daktilis ir anapestas yra kūjo mastai, kurie galima dar ir šiandie pasekti kiekvienoj sodžiaus kalvėj, kur darbininkas prieš smarkiai suduosiant į geležį du mažesnių smūgių trenkia į priekalą, arba trenkęs geležį paskui du kart trenkia lengviau į priekalą. Kalvis (Vokietijoj) tai vadina «kūją dainuodinti». Pagaliau, galima, jei norima eiti dar toliau, visus tris peoninius mastus įstebėti mūsų miestų gatvėse, kur visuomet trys darbininkai geležinėmis rankinėmis meškomis (toks įrankis) į taktą gatvės grendimą *kala*. Atsižvelgiant kiekvieno darbininko jėgos pavartojimo, bei aukščio,

iš kurio paleidžiama geležinė meška kristi, pasigirsta tai treticus, tai bacchius, tai antibacchius“[74]), — bando praminti pirmą taką Karl Bücher'is, — nustatymui santykių tarp veiksmo ritmo ir knyginės metrikos. Bet toliau jisai pastebi: „Be abejonės, būtų gera, jei kas žinovų šiuo keliu toliau nueitų. Tiktai nereikia laukti, kad šiuo keliu būtų tuojau išspręsta antikinės ar kurios kitos metrikos paslaptys. Nereikia užmiršti, kad senoji poezija buvo tiktai dainuojama, kuriam tikslui kalbos medžiaga lengvai buvo laužoma; ir kad eiliavimo menas, kai jis jau atsirado, pradėjo eiti savo keliu, kaip tik poezijos kūrinys atsiskyrė nuo muzikos ir kūno judėjimo, kaip tik pasidarė tiek savistovus, kad galėtų gyventi savarankų gyvenimą“[75]).

Kaip santykiauja lietuvių dainų ritmas su darbo, su veiksmo ritmu, kaip jis santykiauja su knygine metrika, — visi šie klausimai iki šiol pasilieka atviri, laukiantieji išsprendimo. Bet jų tolimesnis nagrinėjimas per toli mus nuvestų iš šio rašinio rėmų ir uždavinio.

IV. REFRENAS

Turėjo bobūtė
Žilą oželį.
Man dzig-dzig,
Man dziaki,
Man buvo čimpuotas,
Čimpypa družna!
JMA

Refrėno prasmė

Jau pereitame skyriuj teko minėti gilius Bücherio žodžius: „Jis kūrė pirmas savo darbo dainas iš tos pačios pradžiapradės medžiagos, iš kurios kalba savo — žodžius darė, iš paprasčiausiųjų naturalinių garsų“. — „Šauksmas, trumpas tiesioginis dvasinio susijaudinimo išsiveržimas yra pirmiausioji ir seniausioji kūrybos forma.... Visokia gėla (ilgėjimos, baimė, įtužimas, kerštas ir tt.), taip-pat ir džiaugsmas (džiaugimos, dėkingumas, meilės laimė ir tt.) pro kliksmą išsiveržia iš žmogaus sielos“, — Bücherio pasakytą mintį nelyginant psichologiniai pamatuoja Otto Böckel'is[76]). „Dainos tapimo (stojimosi, Werden, stanovlenije) iš kliksmo procesas tokiu būdu rutulojas: kliksmas nusitęsia sulyg jausmo stiprumo ir augančio jausmingumo vis labiau ir labiau, kol, pagaliau, plyšta kliksmo rėmai, ir jausmai prasiveržia ilgesniais išvadžiojimais, žodžiais, tolimesniais kliksmais ir tt.“[77]). Tokiu būdu, vadinamieji „beprasmiai žodžiai“, „garsai“, pasitaikantys dainose nėra jau toksai pripuolamas daiktas. Ir nėra jie jau tokie beprasmiai. Mūsų dainose dažniausia jie pasitaiko refrėnuose. Bet vadinamųjų naturalinių tautų meno studijos parodo, kad pas tas tautas dainos dar ir nūdien dažnai susideda vien iš „beprasmių žodžių“, jeigu tiktai posakis „beprasmis žodis“ apskritai yra leistinas. Bücheris, Böckelis, Veselovskis paduoda tokių dainų daugybę. Ir jų išvados apie liaudies dainų kilmę, apie jų išsirutulojimą iš jausmažodinių dainuočių — nėra iš piršto išlaužtos. Ir tai patvirtina netiktai stu-

dijos iš poetikos srities, — patikrina tai ir tautų psichologija. Besirutulojant liaudies kūrybai ilgainiui „prasmingieji žodžiai" vis labiau ir labiau įsiskverbia į „beprasmių" tarpą, nustumiašiuos į refrėną, toliau, juos ir ištenai iškrausto; pagaliau, dingsta ir patsai refrėnas, liaudies dainuotė pasidaro tikra daina ar dainuška, — išsirutuloja poezijos kūrinys, kuris gali būti gyvendinamas visur ir visada, poezijos kūrinys, su pirmykščia savo gimine sutraukęs visus paviršutiniuosius ryšius. Mūsų laikams išsilaikęs refrėnas (Niemi—Sabaliausko terminologija tariant: giedotojos posmas) yra chorališkumo požymis. Tokiu būdu čia mes savoka „refrėnas" imame kiek platesne prasme. Ją imame, kaipo tam tikrą posmą, pasikartojantį sekant dainos strofas, retrospektuodami jo praeities kelią.

Refrėno istorinis kelias

Tokia istorinė refrėno lemtis, patikrinama daugelio tautų liaudies kūrybos daviniais, duoda galėjimo nustatyti keletą refrėno gyvenimo chronologinių momentų. Chronologinių momentų — ne dainos susikūrimo ar jos užrašymo datos žvilgsniu, — bet jos vidaus išsirutulojimo žvilgsniu. Lietuvių liaudies kūryboj laimingu būdu išsilaikė visi refrėno išsirutulojimo momentai.

I. Ištisa daina susideda iš „beprasmių žodžių", kurių ne tik prasmė nėra įmanoma, bet ir žodžių šaknies žvilgsniu sunku nustatyti giminystę su „prasmingais žodžiais". Jų esmė taip pat nieku būdu negali būti paaiškinama gamtos garsų pamėgdžiojimu. Tai yra tikra onomatopoetica — garsų poezija, mums, atitolusiems nuo naturalinio primitingumo, patys savaime vargu bau ką sakanti. Mes juos suprastumėm, jeigu tiktai patys pasileistumėm šokį varyti, atitinkamą tų garsų ritmikai. Pavyzdžiui:

Čiulado, čiuladyta!
Lig čiuladytėla, lylio!
NS, 301

Tatato, lylio,
Saduto, saduto,
Eigi tuto, tuto, tuto,
Saduto, tuto!
NS, 302

Saduto, ruto, lingo, tatato, tato!
Saduto, ruto, lingo, tatato, tato!
NS, 298

Atsiminus, kad tai yra šokių giesmės, tenka manyti, kad tai yra *pradžiapradė medžiaga* (Urstoff) *džiaugimos jausmams reikšti.*

II. Į „beprasmių žodžių" tarpą įsibrauna žodžiai su bendrai suprantamomis šaknimis, tačiau jie dar vartojami ta pačia tvarka, kaip ir kiti „beprasmingieji". Pavyzdžiui:

Dobilėl, dagilėl, dobilėl, čiuto,
Dobilėl, dagilėl, dobilėl, čiuto,
Dobilio, dagilio, dobilio, čiuto,
Dobilio, dagilio, dobilio, čiuto!
NS, 300

Obelyt, gražulyt, Lioi, *obelyte,*
Tuto, lylio, tuto! Tutoi, tuto, lilitėla,
Tuto, lylio, tuto! Tuto, lylio!

NS, 304

III. „Prasmingieji žodžiai", pavartoti bendra tvarka, jau įneša į dainą kai kurio pasakojamo ar veiksminio pobūdžio; „prasmingieji" ir „beprasmingieji žodžiai" sudaro dar vieną nedalomą vienumą.

Ratu, bitel, ratu, ratujo!
Ratu, pilkoji, ratu, ratujo!
Ratu, sesiule, ratu, ratujo!

NS, 322

Kaip rūpestingoji bitelė sukas ties gėlelėmis *ratu-ratujo*, taip ir sesulė mergužėlė—suka ratą jaunimėly!

Jei dagilio, dagilio, Kalne augo dagilėlis,
Kalne augo, dagilio! Kalne augo dagilėlis!

NS,312

Linksmas, banguojamas rato šokis!

Arba:

Du qžuolu, lylio! Ši tiečia liepa.
Trečia liepa, lylio! Pakirtiema, lylio,
Lioi, du qžuolai, Broliai, liepą, lylio!

NS

Vyrų choro-rato giesmė—bernužėlių miklumas. Forma „pakirtiema"—labai sena. Visame Niemi-Sabaliauskio rinkiny ši forma, berods, tiktai šitokioj kombinacijoj ir tepasitaiko. Einant liaudies simbolika (apie simboliką plačiau bus kalba vėliau), liepa=mergelė, ąžuolas=bernelis; pakirsti liepa—mūsų kalba kalbant—reiškia „nusavinti mergaitę". Šitoksai simbolių priešpastatymas tėra tiktai seniausiose dainose. Vėlesnėse dainose qžuolas, kaipo bernelio simbolis, pasitaikio labai retai; daugiau ir dažniau medžiai simbolina mergaitę, o bernelį—paukštelis, sakalėlis ir t. t. Juo vėlyvesnė daina, juo pačiai liaudžiai simbolis daros abstraktingesnis, juo jis daugiau įgauna savarankės reikšmės, juo labiau jis yra pašaliniais požymiais apipainiojamas. Šitokia paprasta kombinacija, kaip cituotojoj dainoj, „nusavinti mergaitę" ir tai reikšti tokiu paprastu simbolių priešpastatymu — yra neginčyjamas dainos senobingumo požymys. Vadinas, cituotoji daina ne tik išsivystymo, bet ir susikūrimo žvilgsniu tenka laikyti labai sena.

IV. „Prasmingieji" žodžiai sudaro jau visą dainą; tekstas susideda iš dvejų dalių, kur vis dar vyrauja „beprasmingoji dalis", bet jau „prasmingoji" ir „beprasmė" dalys, pagaliau, sudaro greičiau sumą, negu sintezį, negu tūlą organinę vienumą, kaip tai matėme cituotuose pavyzdžiuose. Pavyzdžiui:

Eisim, sese, dauno, *Mes laukelin,* dauno,
Dauno, dauno, dauno, lylio. Dauno, dauno, dauno, lylio.

Ir užeina, dauno,
Dauno, dauno, dauno, lylio.

Smarkus lietus, dauno,
Dauno, dauno, dauno, lylio... ir t. t.
NS, 113

Skambi laukų giesmė, kur vienas skambėjimas *dauno* apima visą lygių laukų išlaisvą, paslaptingu aidu atsiliepia neaprėpiamuose pločiuose ir ankščiose mergužių širdyse. Šalia *dauno* giesmės tekstas — ne vedamoji jėga, — greičiau pradžios akordas.

Bitins sodą perskrisdamas,
Ryto, ratutoj, lilio.
Jei, ryto, rytelio,
Rytelio, ratutoj.
Kas čia guli tam sodely?
Ryto, ratutoj, lilio.
Jei, ryto, rytelio,
Rytelio, ratutoj.
Guli, guli dvi biteli,
Ryto, ratutoj, lilio,
Jei, ryto, rytelio,
Rytelio, ratutoj... ir t. t.
NS, 116

Linksmas, džiaugsmingas skrajojimas ties gėlėmis — *ratutoj, lilio* — darbo giesmėje, kaip tai matėme, ir linksmoje pavasario rato suktinėje — *ratu-ratujo*. Ir šioje giesmėje išsiliko dar visi antifoninio dainavimo požymiai.

Kieno tai gaideliai,
Kyko, *tarė* kakarieko?
Kyko, kyko, jei kyko,
Jei tarė, lioj kakarieko.
O ką jie dirbdami,
Kyko, tarė kakarieko?
Kyko, kyko, jei kyko,
Jei tarė, lioj kakarieko.
Žemeles kasdami,
Kyko, tarė kakarieko.
Kyko, kyko, jei kyko,
Jei tarė, lioj kakarieko ir t. t.
NS, 68

Ši daina, išlaikydama pirma cituotosios požymius, sudaro jau aiškų perėjimo tarpą į sekamą išsivystymo chronologinį momentą.

V. Refrėnas dainos tekste beturi tiktai antraeilės reikšmės.

Pūtins augo su šermūkšniu,
Sadautoj, lingo.
Katras katrą prasiaugo?
Sadautoj, lingo.
Šermūkšnėlis pūtinėlį praaugo,
Sadautoj, lingo.
Katro uogos beskaistesnės?
Sadautoj, lingo ir t. t.
NS, 74

Arba:

Kam, kam, motute,
Mane mažą ūgdei?
Oi, lilia, tutoj,
Liliulia, tutoj.
Reikė, motute,
Mane neūginti.
Oi, lilia, tutoj,
Liliulia, tutoj.
Reikė nunešti,
Reikė įmesti,
Oi, lilia, tutoj,
Liliulia, tutoj.
Giliam ežerėly
Paskandinti.
Oi, lilia, tutoj, ir t. t.
NS, 355

Ketvirtoj grupėj cituotose dainose matėme, kad „beprasmingieji žodžiai" nors dainoj ir vyrauja, bet jau aiškiai eina refrėno teisėmis, o šios grupės dainose jie eina jau tiktai, kaipo dainos fonas: *sadutoj, lingo* apibudina aktingą, besismaginantį ūpą, o *oi, lilia, tutoj, liliulia* — pasingų, nusiminusį.

VI. „Prasmingieji" žodžiai įsiskverbia jau ir į susiformavusį refrėną. Šios grupės pavyzdžių turime ypatingai gausiai.

Kai kurie „beprasmingųjų" žodžių dar laikos savo požymių, kaipo pradžiapradė medžiaga (Urstoff).

Pasėjau kanapę
Ant marių kraštelio,
Ak, liulia, kanapėlę,
Ant marių kraštelio.

Išdygo kanapė
Ant marių kraštelio,
Ak, liulia, kanapėlę,
Ant marių kraštelio ir t. t.

NS, 133

Siuntė mane motynėlė
Į Dunojų vandenėlio,
Loli, paloli, da loli,
Į Dunojų vandenėlio.

Žalio vario naštužėliai,
Baltos liepos viedružėliai,
Loli, paloli, da loli,
Baltos liepos viedružėliai.

JLD, 818

Šią dainą dabar liaudis plačiai dainuoja be refrėno. Vadinas, čionai refrėną istorija sušėdė, ir tai nuo Juškevičiaus laikų!

Dukte mano, Simoniene,
Kur gavai tu vaiką?
Dam, dam, dali - dam,
Kur gavai tu vaiką?

Mamuž, mamuž, garbužėle,
Per sapnus parėjo.
Dam, dam, dali - dam,
Per sapnus parėjo.

RD, 67

Kai kurie „beprasmiai žodžiai" yra aiški gamtos garsų imitacija. Pavyzdžiui:

Plaukė žaselė
Per ežerėlį,
Gu, gu, gu, gu, gu, gu,
Per ežerėlį.
— — — — — — —

Šoka mergelė
Mandrų kazoką,
Cak, cak, cak, cak, cak, cak,
Mandrų kazoką[78]).

JLD, 1520

Kiti gi vėlei, tariant, daiktą apibūdina iš vidaus, nes, kaip teisingai A. Afonasjevas pastebi: „žodis prasčiokui ne visuomet tėra tiktai ženklas, nurodantis į tam tikrą sąvoką, — jisai drauge vaizduoja pasireiškiančias daikto savybes, ypatinguosius reiškinio bruožus"[79]). Pavyzdžiui, turtingoji dainų šeima apie bobutę ir jos ožėlį.

(1) Turėjo bobutė
Žilą ožėlį.
Man dzig - dzig,

Man dziaki,
Man buvo čimpuotas,
Čimpypa družna! Ir t. t.

JMA

Dzig-dzig, man dziaki, čimpuotas, čimpypa — į lietuvių kalbą neišverčiami žodžiai, bet jie toli gražu nėra tokie jau „beprasmiai". *Turėjo bobutė žilą ožėlį* — pasakojama eilutė. Bet jau *man dzig-dzig,*

man dziaki — yra aprašomoji eilutė, čionai vaizduojama garsais, kaip bastės-šokinėjo bobutės išlepintas oželis. Tai yra jau tobulesnė onomatopoetica. Pradžioj mes matėme „beprasmius" žodžius, kurie betarpiai reiškia pajautimą, ūpą, o čia jau daiktas *vaizduojama* jais. Bobutės numylėtas, išlepintas oželis kitaip ir negali vaikščiot, kaip tik pasišokinėdamas, savo kietą žilą vilną pavizgindamas, užukulniais patrepsėdamas: *dzig—dzig*. Sekama eilutė: *man buvo čimpuotas* — bobutė oželį glamonėja. Motyna, norėdama ką vaikui įkalbėti, sako: *tai man gerutis*; mergužė, besiilgėdama mylimojo dainuoja: *man buvo bernužis, baltas dobilėlis*; berniokas, savo žygius apdainuodamas, niunuoja: *man lineliai mėlynžiedžiai;* piemenukas gerajai karvytei dainelę sudeda:

Ralio, mano karvytė,
Man karvytė juoda,
Ir pienelio duoda...

Bet oželiui negi pasakysi kad jis gerutis, dobilėlis — jis ir padauža, ir valkata, ir vagis — tai obelę sode nugriauš, tai rūteles daržely išpešios, — ar maža dar bėdos jis gali padaryti! Ir vis tiktai jis toksai mielas: vienintelė bobutės paguoda senatvėj! Ir kaip kitaip bobutė savo meilę pasakys, jei ne *man buvo čimpuotas!* Nelyginant garsusai Dostojevskio herojus apie savo mejlę sakė: „Kate, miela, viščiukėli — Katja milaja i cypljonoček! „Čia ir malonus papeikimas, ir rūpestinga meilė.

Pagaliau, paskutinė eilutė: *čimpypa družnà* — bobutė jį paglostė ir jis vėl šokinėja — neveltui strofa baigiasi stipriu kirčiu.

Turėjo bobelė	Žilą oželį.	Vipsùm, daldùm,
Žilą oželį,	Įšoko oželis	Į rūtų daržą... ir t.t.
Vipsùm, daldùm,	Į rūtų daržą,	JLD, 381

Šičia oželis jau smarkesnis padauža. Įšoko į darželį, susprogo rūteles, bobutė jam už tokius darbus koją pamušė, o jisai iš to liūdnumo nukulniavo į žalią girią, kur juo ištisu du vilku pasisotino. Kur čia iki tokių meilių bobutės su oželiu santykių, kaip pirmojoj dainoj! Tenai oželis stripinėjo *dzig—dzig*, o čia jis šoka, kaip koks vyžlas: *vipsùm, daldùm!*

O šit dar viena daina apie tokį oželį, kurioj jisai figuruoja, kaipo likimo persekiojamas geraširdis nenusisekėlis. Oželis pateko į smuklę, ten trupučiuką baltosios trauktelėjo, linksmai nusiteikęs norėjo ir piragais pasidžiaugti, bet už tai nelaimingu būdu kailin bizūnu gavo. Iš skausmo jisai palei pečių apvirto, bet ten koją pridegė. Išbėgo į darželį prasivėdinti, bet ten jam šonus išvanojo.

Tu, oželi,	Ukum, pùkum,	Karčiamelėj,
Ukum, pùkum,	Kur tu buvai,	Ukum, pùkum... ir t.t.
Žilbarzdėli,	Ukum, pùkum?	JLD, 375

Pirmoje dainoje ožiukas daro tik *dzig—dzig* vienas skiemuo, kirtis—lygus, antrojoj—smarkus, trenkiamas šuolis, ir jis išreiškiama jambu (vipsùm) o trečioj dainoj jis daugiau mekekena, ir jo žingsniai tokie nelaimingi — eina trochajiniu sprindžiu—*ùkum, pùkum*. Trys ože-

šiai, trejopi „beprasmiai žodžiai", trejopos strofos, — trys oželio apibūdinimai!

Kiti vėl „beprasmingieji žodžiai" pasilaikė vos muzikalinės reikšmės. Pavyzdžiui:

Tėvo sode
Augo grūšia,
E, o,
Juodbarina liūdna diena,
Liūdna širdis mano.

Po ta grūšia
Margas krėslas,
E, o,
Juodbarina liūdna diena,
Liūdna širdis mano.

JLD, 1081

Kiti gi su pačia daina susipjovė: priešingi dainos ūpui ir nusistatymui.

Nečėsyva ta naktelė —
Nutrotijau vainikėlį.
Ula, ùla, ùla, la,) bis
Ula, ùla, la.)

Dievas davė man sūnelį,
Aš neturiu vystyklėlių.
Ula, ūla, ūla, la,) bis
Ula, ula, la,)

JLD, 959

Daina pati savaime nelabai telinksma. Koks čia džiaugsmas, jei „vainikėlis nutrotytas", jei atsirado sūnelis, o net vystyklėlių nėra! O refrėnas—kuosmarkiausio, kuolinksmiausio ūpo. Neveltui jis yra trochajinis. Tiesa, ir trochajinių yra liūdnų refrėnų, kaip antai *liūli—liūli*, bet jie turi liūdną įvedamą žodelį *ai, oi, vai...* kaip tai yra sekamoj dainoj:

Šiam vėlam vakarėly
Balnojau juodberėlį,
Oi, liūli, liūli, liūli,
Balnojau juodberėlį.

Juodberėlį balnojau,
Pas panytėlę jojau,
Oi, liūli, liūli, liūli,
Pas panytėlę jojau...

IMA

Žodelis *oi* tuojau įveda į nusiminimo nuotaiką. Kad refrėnas *ùla, ùla, ùla, la* yra smarkios nuotaikos reiškėjas, gali patikrinti kad ir sekamas pavyzdys:

Ėjo šiaučius per miestelį,
Nešins kurpalių maišelį,
Ula, ùla, ùla, dràlia,
Nešins kurpalių maišelį.

Ir nuėjo ans pas Maušą,
Patol gėrė, kol išaušo,
Ula, ùla, ùla, dràlia,
Patol gėrė, kol išaušo.

JLD, 356

Dėl šio refrėno nuotaikos negali būti dvejų nuomonių. Pasitaiko, kad iš prigimties linksmaus ir liūdno refrėno elementai vienoj ir toj pačioj dainoj susijungia į nedalomą vienumą. Pavyzdžiui:

Žydelka našlė,
Jos duktė graži,
e, e, e,

Džium, džium, džium,
Jos duktė graži... ir t. t.

JLD, 388

Džium, džium — brutalus, storžieviškas, net nepraustaburniškas kliksmas. Ir šit sekamoje dainoje jis sujungtas su sentimentaliu, verkšlenančiu kliksmu *ui, ui, ui*, nors, tiesybė, girtoje dainoje:

Ui, ui, ui, džium, džium,
Šiaudai be grūdų,
Padariau alutį
Grynų avižų. Ir t. t.
JLD, 418

Patsai *ui, ui* yra tiktai sekamo tono dainų veiklus agentas:

Ui, ui, Dievulčiau,
Aš biedna siratėlė,
Ui, ui, ui,
Aš biedna siratėlė.
JLD, 419

Kitą kartą „beprasmingieji" refrėno žodžiai įgauna nenuosakiausios formos, išeinančios toli iš lietuvių „beprasmingųjų žodžių" sienų. Pavyzdžiui:

Aš išjojau į girelę
Balandžių šaudyti,
i i i i i i i,
Balandžių šaudyti.
Aš turėjau trumpus švarkus,
Margą muškietėlę,
i i i i i i i,
Margą muškietėlę. Ir t. t.
NLV, 157

Kokiu būdu ši dainuotinė nesąmonė pakliuvo į dainą — sunku pasakyti. Septynius kartus paeiliui giedoti garsą *i*—tik jau ne dainininkų padaras, ir ne dainavimo naudai įdėtas! Ir juo labiau jis nuotaikos nereiškia. Tenka manyti, kad šis septyniagalvis *i* įsiskverbė į dainą vėliau, pripuolamai, kai daina gal jau nebedainuojama buvo...

VIII. Pagaliau „prasmingieji" žodžiai išstumia „beprasminguosius" ir iš refrėno.

Man Dievas davė
Didę dalužę,
Man vyras leido
Visą valužę.
Kodel aš negersiu,) bis
Gėrusi—nedainuosiu!)

O, aš pasėjau
Devynius grūdus,
Man Dievas davė
Devynius pūdus,
Kodel aš negersiu,) bis
Gėrusi—nedainuosiu!) ir t. t.
JLD, 1042

„Beprasmingųjų" žodžių — nė dvasios neliko. Dainos tonas, loginiai nuosakumo ryšiai tarp atskirų posmų, tendencija galunes rimuoti — nurodo į dainos vėlyvesnę kilmę. Arba:

Gardus alutis avižėlių,
Graži giminėlė našlaitėlių,
Gerkit, broliukai, ir aš gersiu,
Kai reiks užmokėti, aš išeisiu.
Gardus alutis padarytas,
Graži giminėlė suprašyta,
Gerkit, broliukai, ir aš gersiu,
Kai reiks užmokėti, aš iseisiu... ir t.t.
IMA

Jeigu ne ritmingas po kiekvienos strofos pasikartojimas, vargu bau būtų galima pamanyti, kad reikalą turime su refrėnu. Arba, toliau:

Ai, bajorai, bajorėli,
Aš už tavęs netekėsiu,
Tu neturi nieko. (bis)
Kepurėlė — karmazino,
Kad pažiūriu — rūdo milo, —
Tu neturi nieko. (bis)
Ai, bajorai, bajorėli,
Aš už tavęs netekėsiu,
Tu neturi nieko. (bis)
Marškinėliai — perkeliniai,
Kai pažiūriu — pakulniniai, —
Tu neturi nieko. (bis)
Ai, bajorai, bajorėli... ir t. t.

JSV, 407

Ši daina ypatinga tuo, kad prasideda refrėno posmu, kuris paskui ritmingai kartojas po kiekvienu teksto posmu. Daina dar išlaikė choralingumo požymius, ją merginų choras vestuvių metu ir gieda. Čia refrėnas nuo dainos dar griežtai atskirtas. Bet šit choralas - giesmė pasidaro daina, dainuoja ją pavieni asmenys, refrėnas vėlei susilieja su dainos tekstu, sudarydamas vėlei organinę vienumą, kaip tai matėme refrėno išsirutulojimo pradžioj. Pavyzdžiui:

Vai, man, Dieve, galva sopa,
Dievulėliau, galva sopa:
Liko mano panytėlė)
Sukalbėta—nepaimta!) bis.
Vai, man, Dieve, galva sopa,
Dievulėliau, galva sopa:
Liko gardus alutėlis)
Padarytas—nesugertas!) bis.
Vai, man, Dieve, galva sopa,
Dievulėliau, galva sopa:
Liko garsi giminėlė)
Suprašyta — nemylėta!) bis.

IMA

Ši įstabi dainelė įdomi daugeliu žvilgsnių. Čia du kart dainuojama ne refrėno posmas, kaip tai matėme ankščiau, bet dainos teksto posmai. Refrėnas eina dainos teksto posmų pryšaky ir psichologiniai juos pamatuoja. Be jo daina nustotų viso savo grožio. Ar tai refrėnas ir beyra? Teoretiškai imant, žinoma, refrėnas: sąryšy su kiekviena teksto strofa kartojas ritmingai.

Tai yra jau paskutinė refrėno išsirutulojimo stadija: toliau jau nebėra kur eiti. Dar žingsnis pirmyn — ir refrėnas dingsta dainos jūroj, palikdamas tiktai varganus savo būties pėdsakus, arba ir visai jų nepalikdamas.

Vadinamose naujoviškose dainose refrėnas vėlei pasitaiko, bet jis tenai yra aiškiai kitokio pobūdžio: Pavyzdžiui:

Jegu žmonis gėrt nustos —
Kėp tė žydė begyvos!
Ok, vej, kover, bim, bam, bam)
Bus žydėlėm po galam.) bis.
Jegu piršlis atvažios, —
Ko gi gėrti jam bedos!
Ok, vej, kover, bim, bam, bam,)
Bus žydėlėm po galam.) bis.
Jegu vekas ke kam gims —
Ko gi kūmus beprims!
Ok, vej, kover, bim, bam, bam,)
Bus žydėlėm po galam.) bis.

IMA

Si daina turi aiškių naujoviškumo, net dainuškos požymių. Žmonės ją dainuoja, lietuviškus žodžius tardami, pamėgdžioja žydų ištarimą. Ir refrėno „beprasmingieji" žodžiai — nėra jausmų reiškimas, jie yra jau proto padaras, siekiantis pasierzinti žydų kalba.

Plinesniam refrėno laimės apibūdinimui, paminėsime dar sekamą reiškinį.

Bezzenberger'is užrašė šitokią dainą:

Eisau (? B. S.) sese į daržėlį,
Skį'sau (? B. S.), pį'sau (? B. S.) vainikel' (į, ?B. S.)
Ei, nu, lustig Marijà,
Graži preisų armija.
Vieną pį'sau (? B. S.) žalių rūt'(ų, ? B. S.)
O antrąjį meironel'(ių, ? B. S.),
Ei, nu, lustig Marijà,
Graži preisų armija.

BLF, 43

Daina užrašyta Medikių ir Priekulės apylinkėj. (Meddicken ir Prökuls). Refrėne aiški vokiečių įtaka, kas ir suprantama. Reikia manyti, kad ir dainos tekstas vokiečių įtakoj susiterliojo. 1922 metų rudenį Stasys Šimkus rinko dainas, palei Šventosios (Palanga—Šventoji) žiotis, kur gyvena žvėjai, laikantys save latviais. Einant Šimkaus žodžiais, jaunuomenė lietuviškai nekalbanti (1922 m.), o senoji karta — gerai mokanti lietuviškai, šiaip gi šiokiadienė kalba esanti latviška. Bet dainos tenai dainuojama lietuviškos. Kitų dainų tarpe pasitaikė ir tūla daina su refrėnu:

Immer lustig Marijà,
Graži preisų armijà. [80]).

Šimkus pasakoja, žvėjai nemokėję paaiškinti, ką tai reiškia *immer lustig*, ir iš kur jie to išmokę.

Vadinas, dar viena refrėno išsirutuliojimo stadija: „prasmingieji" žodžiai dainininkui pasidarė „beprasmiais". Ir šioje dainoje, kaip ir Bezzenbergerio užrašytoj, refrėnas su dainos teksto dvasia nieko bendro neturi.

V. PARALELIZMAS

Ne chilysja, javironjku, šče ty želenenjkij,
Ne žurisja, kažačenjku, šče ty molodenjkij.
Ukrain. liaud. daina.

Psichologinė pradmena

Paralelizmo formos, jų begalinėj įvairenybėj vaidina labai svarbų vaidmenį visų tautų ir laikų poezijoj. Čia atsiliepia ir liaudies išmintis, ir tautos pasaulėžvalgos bendras vaizdas atsispindi, ir pasireiškia bendrais ruožais grožio ir gero tautos idealai. Deja, į šį ytin svarbų reikalą mokslinė literatūra apie liaudies kūrybą kreipė per daug jau kuklaus domesio. Ir dar kuklesnio domesio tekreipta į šį reikalą, kiek tai

liečia lietuvių dainas: Net toksai Dr. R. van der Meulen, parašęs gražią studiją apie palyginimus lietuvių dainose[81]), nelaikė reikalinga pasirūpinti paralelizmo klausimu, ir del tos priežasties įnešė daug netvarkos į savo šiaip vertingą knygą. Arba net prof. M. Biržiška, savo įdomioj knygelei „Dainos keltais", gražiai apsistodamas ties dainų technikine puse, rodo tendencijos dainų konstruktyvinį paralelizmą palaikyti organiniu paralelizmu. Ir del tos priežasties minties nuosakumas daug nukenčia. Apie kitus lietuvių dainų nagrinėtojus nėra kas ir kalbėti. O paralelizmas yra vertas to, kad juo kiek plačiau susirūpinus. Juk iš jo išaugo šitiek metaforinių konstrukcijų, juk juo tesiremia liaudies simbolika!

Pagrindines nuodmenas paralelizmo studijoms suformulavo didysai Aleksandras Veselovskis[82]). Apie paralelizmo pagrindus jisai sako: „Mes nenoromis perkeliame į gamtą mūsų pačių gyvenimo pajautimą, pasireiškianti judėjimu, jėgos reiškimu, kurių linkmę nukreipia valia; tuose reiškiniuose ar objektuose, kuriuose pastebima judėjimas, kadaisia buvo numatomi energijos, valios, gyvenimo požymiai. Šią pasauliažvalgą mes vadiname animistine; perkeliant mintį į poetinį stilių, ir ne tik į jį vieną, tikriau bus kalbėti apie *paralelizmą*. Reikalas liečia ne žmogaus gyvenimo ir gamtos reiškinių *sutapatinimą* (otoždestvlenije), ir ne *palyginimą*, numatantį nusimanymą, kad lyginamieji daiktai yra skirtingi, bet *priešpastatymą* (sopostavlenije) einant veiksmo, judėjimo požymiu: medis linksta, mergelė nusilenkia — taip ukrainiečių dainoje. Veiksmo, judėjimo sąvoka glūdi mūsų žodžio apsprendimo pamate: vieni ir tie patys kerai (šaknys) atitinka įstingto judėjimo: jeties, garso, šviesos įsiveržimo idėjai"...[83]). „Paralelizmas remias subjekto ir objekto priešpastatymu einant veiksmo, judėjimo kategorija, kaipo valinio gyvenimo aktingumo požymiu", — formuluoja savo išvadą Veselovskis[84]). Tolimesnį vaizdą jis piešia: „Tolimesnis rutulojimos žingsnis susidėjo iš eilės perkėlimų, prisiplakusių prie pagrindinio požymio — veiksmo". Čia jau pirmas žingsnis susikurti metaforai. „Tokių apsprendimų, kuriuose atsispindi naivusai, sinkretinis gamtos supratimas, pagrinde glūdi perkėlimas požymio, charakteringo vienam paralelės nariui, į kitą. Tai bus jau kalbos metaforos"[85]). Sekamą paralelizmo išsirutulojimo žingsnį Veselovskis vaizduoja, kaipo perėjimą į *sulyginimą*. „Kai objekto, pašaukusio jo veiksmo ir subjekto analogija ėmė pasireikšti ypač reljefiškai, arba net keletas jų įsigyvendavo, iš kurios priežasties kildavo visa eilė perkėlimų, paralelizmas ėmė krypti į palyginimo, jeigu ne tapatybės, idėją"[86]). Pagaliau, tolimesnę, mus interesuojančią, paralelizmo išsivystymo stadiją, Veselovskis apsprendžia: „juo daugiau jis (žmogus) pažino save, juo labiau ryškėjo siena tarp jo ir aplinkinės gamtos, juo daugiau tapatybės idėja užleido vietą skirtingumo idėjai. Senobinis sinkretizmas tirpo nuo žinojimo skaidomųjų žygių: sulyginimas žaibas—paukštis, žmogus—medis, pasikeitė palyginimais: žaibas, kaip paukštis; žmogus, kaip medis ir t. t."[87]). Tokiu būdu *palyginimo, tapatybės formulos (personifikacijos), metaforos* pagrindų tenktų ieškoti paralelizme, kurio esme glūdi subjekto ir objekto priešpastatyme einant veiksmo kategorija. Ir minėtos poetinės formulos yra liaudies kūrybos stiliaus išsi-

vystymo tam tikri chronologiniai momentai. Kol kas sustilaikydami pasisakyti už ar prieš šias didžio mokslininko pastabas, pažvelkime, kurios medžiagos šiuo reikalu mums duoda lietuvių dainos.

Dvinaris paralelizmas

Lietuvių dainose paralelizmas yra įvairiausių pobūdžių. Paprasčiausias jų — *bus dvinaris paralelizmas.*

Gied volungėlė
Liepos pašakėlėj,
Verkia mergelė
Rūtelių daržely.
BLF, 64

Siubuoj jurės, *siubuoj* marės,
Siubuoj mano motušėlė
Už vandenėlio.
NLV, 127

Ir *sukligo* antelė ant marių,
Ir *suvirko* dukrelė nevalioj.
JLD, 323

Aukso sijelės
Jau *pradėjo linkti,*
Mano širdelė
Susigraudino.
JLD, 693

Paprasto dvinario paralelizmo formula yra bendra visai žmonijai: duodama gamtos kuris paveikslėlis — vienas paralelizmo narys; ir greta jo vaizdelis iš žmonių gyvenimo — antras paralelizmo narys; abu nariu surišama vidaus ryšiais, kurių esmė glūdi veiksmo bendruose požymiuose. Kaip teisingai Veselovskis sako: „Priešpastatoma du motyvu, vienas jau yra salyga, kad būtų kitas, vienas išaiškina kitą, tačiau persvara yra pusėje tojo, kuris semta iš žmonių gyvenimo. Tarytum vienos ir tos pačios muzikinės temos besipinančios variacijos, abypusiai sugestingos“[87]). Mūsų paduotieji pavyzdžiai patikrina šios Veselovskio minties teisėtumą: *Gieda — verkia, siubuoja — siubuoja, sukligo — suvirko, pradėjo linkti — susigraudino.* Cituotuose pavyzdžiuose visa formulos konstrukcija remiasi išimtinai veiksmu. Net pačius veikėjus veiksmas apibudina. Ir abejuose paralelizmo nariuose veiksmas apeliuoja į analoginius pergyvenimus. Gal dar aiškiau ši savybė žymu sekamuose pavyzdžiuose:

Tai gražiai *gaudžia*
Sode bitinėlis,
Tai gražiai *joja*
Brolelių pulkelis.
JLD, 996

Nenuturimas
Juodbėris žirgelis,
Neperkalbamas
Jaunasai bernelis.
GLS, 22

Oi, *troško, troško* margo žuvelė
Be čysto vandenėlio,
Oi, verkė, verkė jauna panelė
Be jauno bernužėlio.
NS, 965

Ant rūtų darželio — Bernelis panelę
Šiltus lietus *linoja*, — Kasdieną *vilioja*.
NS, 1094

Užteka saulelė — *Atjoja* bernelis
Per debesėlį, — Per beržynėlį.
NS, 1135

Ir *nuskynė* rožytes — Ir *nukėlė* vainikėlį
Dar nepražydusias, — Dar nedaug devėtą.
JLD, 289.

Tai yra tipingi lietuvių dainų paralelizmai, išlaikę savo formą pilnoje griežtumoj. Tačiau dvinaris paralelizmas ne visuomet yra toksai grynas ir švarus. Ir jis pasidavė visokioms pašalinėms įtakoms, ir jį istorija visaip vartaliojo. Pavyzdžiui:

Aušta aušrelė — Pro ašarėles. — Krinta raselė
Pro rūpestėlį, — Teka saulelė — Ant kepurėlės.
Teka saulelė — Pro ašarėles, — JLD, 188

Ai, tamsi, tamsi — Tamsioji naktelė
Ši tamsi naktelė, — Tamsiai sutemo.
JLD, 234

Čionai pirmasai paralelizmo narys išsiplėtė, išbujojo, pasidarė savistovis posmas, o antrasai narys — visai dingo.

Arba:

Vėjų pučiama— — Žmonelių kalbama--
Balta raudona, — Dar raudonesnė.
JMA

Šičia veiksmo požymiai jau ne tiek karakteringi. Čia paralelė jau nebe psichologinė, o daugiau techninė, ritminė. Kiti paralelizmai besirutulodami dar toliau nusibrovė į muzikinį veiksmą, siekdami muzikinio įspūdžio. Pavyzdžiui:

Trake berželis *stovėjo*, — Bernelis žirge *sėdėjo;*
Beržo lapai *mirgėjo;* — Bernelis žirge *sėdėjo*
Beržo lapai *mirgėjo*, — Su mergužėle *kalbėjo*.
JLD, 875.

Šitas dvinaris paralelizmas jau daugiau komplikuotas: Kiekviename nary figuruoja jau du veiksmu. Ir paralelizmas — nustojęs savo pradžiapradžio pobūdžio. Tai yra neabejojamai išsivystęs iš kito paralelizmo. Jeigu šį dainos variantą palyginti su:

Trake berželis stovėjo, — Ne berželio lapai mirgėjo,
Berželio lapai mirgėjo. — Tik bernužėlis stovėjo,
Ne berželis stovėjo, — Su mergužėle kalbėjo.
Vch, 446 p.

—tai paaiškės pirmojo konstrukcija. Šito gi tipingo neigiamo paralelizmo formula, be abejonės, senesnė už pirmojo dainos varianto: pirmojo varianto pasikartojimai sudarkė paralelizmą ir užtemdė dainos vaizdingumą.

Psichologinis paralelizmas rutuliojas ne tiktai muzikinio ar ritminio paralelizmo kryptimi; jis eina keliu, kurį diktuoja jam prigimtis. Turime daug pavyzdžių, kur paralelizmas įgavo sąmoningo palyginimo formos. Pavyzdžiui:

Troško žuvelės — Kaip aš be motynėlės.
Be vandenėlio, — NLV, 155

Pamet bijūns vieną lapą— — Taip bernytis jaunų dienų
Visas jis nuliūdęs, — Visas nuliūdėjo.
NLV, 156

Šiuose pavyzdžiuose iš paralelizmo antrojo nario dingo veiksmas — veiksmas čia savaime suprantamas, ir paralelizmas nuėjo palyginimo linkui. O štai palyginamas paralelizmas kitokios prigimties:

Obelikė *žydi* baltai, — *Žydi* ir mano mergužytės
Bijūnėlis raudonai, — Skaistieji veidačiai.
NSV, 101

Šitame paralelizme palyginamąją jungę atstoja veiksmažodis, čia dar nėra palyginimas; bet nebėra ir grynas paralelizmas: formula paremta ne veiksmo analogija, bet veiksmo rezultatų analogija: ir obelelė, ir mergužėlės veidačiai lygiai gražiai žydi.

Daug yra dainų, kur paralelizmo antrasai narys — su žmogaus gyvenimo vaizdu dingsta visai, o pirmasai narys — gamtos reiškinių vaizdelis, — sudaro dainos įvadą, kuriam dainos tekstas seka.

Pavyzdžiui:

Ant kalno klevai, — Siuntė motynėlė
Po kalnu beržai, — Mane, sengalvėlę,
Po močiutės vartužėliais — Į jūres vandenužėlį,
Luluoj jurės marelės. — Šaltojo šaltinėlio.

O man besemiant
Čystą vandenėlį
Atjojo du bernužėliu,
Lygiai du aprisėliu, ir tt.
JLD, 721

Nesiskaitant su vidujine paralelizmo istorija — cituotosios dainos pradžia yra visai nesuprantama. Kitose dainose paralelizmas tiek įsišaknija, kad eina per visą dainą, pindamas vaizdą iš gamtos reiškinių su žmogaus gyvenimo vaizdais. Pavyzdžiui:

Apynėli žaliasis, — Apynėli žaliasis
Puronėli gražasis, — Puronėli gražasis,
Tave sode sodino, — Tave tvoroms aptvėrė,
Mane jauną augino. — Mane kalboms apskelbė.

Apynėli žaliasis,
Puronėli gražasis,
Tau spurganos ant varpščio,
Man vainikas ant galvos. Ir tt.
NLV, 265

Šia kryptimi paralelizmas pas mus dar toliau nuėjo. Gamtos reiškinį pakeitė žmogaus gyvenimo vaizdas, ir eina, pindamos, du žmogaus gyvenimo reiškiniu.

Pas mamužytę—	Pas mamužytę—	Pas mamužytę —
Ryli railužį,	Muilelių prausiaus,	Baltai raudona,
Pas anytužę—	Pas anytužę—	Pas anytužę—
Ui-ui dienužės.	Į ašarėles.	Baltai geltona...
	— — — — —	NLV, 244

Šio pavyzdžio paralelizmas išsigimė, kaip sakoma, iki kaulų. Pradžiapradis paralelizmas rėmės veiksmo kategorija, o čia paralelistinis veiksmas jokio vaidmens nevaidina. Pradžiapradis paralelizmas rėmės analogija, o čia remias priešingumu. Čionai greičiau bus paralelistinis palyginimas, negu palyginamasai paralelizmas.

Daugelnaris paralelizmas

Lietuvių liaudies poezija pažįsta ir daugelnarį paralelizmą, nors šis joje ir nėra pasiekęs tokio tobūlumo laipsnio, kaip tai dedas slavų, ypač velikorosų, poezijoje.

Pavyzdžiui:

Krint medžių lapai,
Krint obuolėliai,
Krint graudžios ašarėlės.
NLV, 232

Arba:

Akmuo be kraujo,	Papartis be žiedelių.	Jauns bernužėlis
Vanduo be sparnų,	Taip ir aš jaunas,	Neturiu gulovėlės.
		JLD, 321

Bendra daugelnario paralelizmo schema yra šitokia. Daugelnaris paralelizmas gaunamas iš dvinario, kuomet vienpusiškai sukaupiama paralelės, gautos ne iš vieno objekto, bet iš daugelio panašių. Daugelnaris paralelizmas — epinės poezijos garbė ir pažiba — lyrinei poezijai jis gana sunki našta. Palyginkim pacituotus paralelizmus su kuriuo nors velikorosų poezijos tipingu pavyzdžiu, kaip antai:

Ne svivajsja trava s bylinkoj,
Ne lastisja golubj s golubkoj,
Ne svykajsja molodec s djevicej,—

Šio paralelizmo poetinė reiškiamybė kalba toli gražu ne lietuviškojo naudai. Nors, tiesa, kaip Veselovskis pastebi, daugel-

naris paralelizmas yra velyvesnės kilmės. Lietuvių liaudies poezijoj dažnai pasitaiko sekamo tipo paralelizmai:

Beaušlanti aušrelė,
Betekanti saulužėlė,
Beserganti dukrelė.

(Rūpinosi motynėlė,
Rūpinosi sengalvėlė:
Kur išleisiu dukrelę).
NLV, 370

Arba:

Ar šilai dujavo,
Ar laukai miglojo?
Ar vargų mergužė
Uogeles rankiojo?

Ne šilai dujavo,
Ne laukai miglojo,—
Tik vargo mergužė
Uogeles rankiojo.
JLD, 780

Pirmuoju atveju — *beaušlanti aušrelė* — paralelizmas iškįypo formalinio paralelizmo kryptimi, — nebesiremia veiksmo analogija, o antruoju atveju—ar šilai dujavo—yra tipingas neįgiamasai paralelizmas.

Formalinis paralelizmas

Formalinį paralelizmą tektų skirti dvejopą. Visų pirma, kai paralelizmas remias ne veiksmo analogija, bet atsitiktinais, pereinamais elementais. Tai dalinai matėme minėdami ritminį paralelizmą. Papildant anuos pavyzdžius, reikia paminėti sekamus formulų tipus:

Saldus, gardus alutėlis
Nors ir beralėlių,

Meili mūsų giminėlė,
Kad ir siratėlių.
JLD, 510

Šičia abejose paralelizmo dalyse nėra veiksmo: paralelizmas remiasi daiktų kokybiniais požymiais bei žodžių skambesiu.

Kukuoj gegelė,
Gied volungėlė,

Verk mano seselė
Svečioj šalelėj.
NLV, 207

Paralelė *kukuoti — verkti* — visiems žinoma. Čia būtų buvęs pavyzdingas dvinaris paralelizmas, jeigu ne pirmosios dalies išsišakojimas. *Gied'—giedoti*, veiksmas, kurio analogija su verkimu yra labai abejotina. Sugrudimas *kukuoti—giedoti—verkti* neduoda išlaikyto vientiso įspūdžio; ši kombinacija tenka laikyti paralelizmo išsirutulojimu pirmykščio, dvejanario paralelizmo nenaudai.

Ei rumai, rumai,
Rūtų žaliumai,

Kas mano mergytės —
Jos malonumas!
JLD, 292

Šito pavyzdžio paralelizmas remias grynai pripuolamu rimu — *umai — umas*.

Nuo pūtinėlių, nuo šermukšnėlių
Pagiružiai raudoni.

Nuo piktų vyrų, nuo girtuoklėlių
Antakyčiai mėlyni.
JLD, 179

Šito paralelizmo pagrinde glūdi varsų palyginimas ir tolimas dažančio veiksmo priminimas. Grynai formalinis metodas!

Oi, didi, didi
Girios medeliai,
Mažas mano brolelis.
NLV, 352

Arba:

Aš išgėriau stiklukėlį
Už save mažesnį;
Išvoliojau purvynėlį
Už save didesnį.
JLD, 1057

Čionai paralelizmas remias vėlei priešginybe, kurią palyginimo šešėlis lydi. Pagaliau, paskutinė grupė:

Per aukštus kalnus
Saulelė tekėjo.
Pakalnėj mergelė
Linelius rovė.
JLD, 1037

Vėlei darytina konstrukcija, kurios pamate glūdi... vietos priešingumas!

Taip sekas paralelizmui, kai jis nustoja savo pradžiapradės reikšmės. Tačiau kartais antroji paralelizmo dalis apleidžiama— ir paralelizmas ima įgyti simbolio teisių. Kuomet kuris vykęs paralelizmas pasidaro visuomenės lobis, pasidaro visų numylėtas ir visiems žinomas, tuomet pirmojo nario paminėjimas asociacijos keliu jau sukelia paralelizmo antrojo nario vaizdą, ir jo minėjimas darosi bereikalingas. Tokiu būdu pirmasai paralelizmo narys įgija pilietybės teises, ir vaikščioja po pasaulį, kaipo turiningas simbolis, kartais net savo turinį praplėsdamas, kartais net naujos reikšmės įgydamas. Pavyzdžiui, slavų ir lietuvių pasaulv vaikšto visiems žinomi simboliai: rūtų vainikėlis — mergelės nekaltybė; lapeliai — žodeliai ir t. t. Paliekant lietuvių liaudies dainų simbolikos apžvalgą tam tikram skyriui, čia ganės trumpos charakteristikos. Tokio, galima sakyti, vienanario paralelizmo, apibūdinimui, galima paduoti sekamų pavyzdžių.

Skamba pentinėliai,
Žvengia žirgeliai,
Dainuokiva, brolužėli,
Dainuokiva, broleli.
JLD, 786

Kurio galo „broleliui" atėjo į galvą dainuoti, jei žirgeliai žvengia? Tačiau, einant liaudies simbolika, žirgelio žvengimas — bernioko laimėjimo simbolis. Jei žirgelis žvengia, matyti, bernioko reikalai ištikrųjų gerai stovi — pas mergelę. Kad tokiais atvėjais neprošal padainuoti — savaime suprantama.

Skamba pentinėliai,
Žvengia žirgužėliai —

atitrukusi paralelizmo pirmoji dalis, pasidariusi simboliu, ir sujungta su dainos tekstu!

Arba:

Ant laukelių ne pagadà, dárgana,
Kur aš jaunas bernužis pradingsiu?
JLD, 768

Po pirmosios eilutės turėjo sekti *nėr kur pasidėti* ar kas nors panašaus šia prasme. Tačiau jei lauke dargana, savaime suprantama — nėr kur pasidėti. Dargana lauke simbolina apleistą vienumą — aiškiai yra bavusio paralelizmo pirmas narys. Arba, pagaliau:

Ant Kalėdų daugel švenčių,
Atsiguliau viena.
Ui, ui, ui, ui,
Atsiguliau viena.
Dar gaideliai negiedojo—
Lovelė sulūžo.
Ui, ui, ui, ui, —
Lovelė sulūžo.

Ir išeina motynytė
Iš aukštų svirnelių,
Ui, ui, ui, ui, ir t. t.
— — — — — — —
Rauda verkia dukrytėlė
Močiutės nuplakta,
Ui, ui, ui, ir t. t.
— — — — — —
JLD, 1223

Šioje paprastoje būties dainoje simbolis sukrautas ant simbolio. Jau vienas verkiantis refrėnas *ui—ui—ui—ui* pranašauja kažką negero. Iš pirmos strofos tektų suprasti, kad nežiūrint į šventes, mergužėlės niekas neatlankė. Tiktai šit dar gaideliai nepragydo, kaip lovelė sulūžo! Kurio galo tai lovelei lūžti per Kalėdas, šventės metu — ir dar jei mergelė atsigulė viena?! Gaidys, gaidelis — liaudies simbolikoj—ir geras, ir piktas genijus. Jisai skelbia rytą, jis ir velnio nebijo, jis ir į darbą šaukia, jis ir meilužiams praneša, kad metas skirtis. Ir jeigu mergužė kalba apie gaidelį, reiškia, ji „svečią" turi. Ir kad šiuo atveju lovelė ne veltui lūžo, ir gaideliai neperanksti pragydo, aišku iš to, kad mergužę visų pirma rykšte išvanojo, o antra — už vyro išleido — „broliai išvežė seselę tolimon šalelėn". Žodžiais: *Dar gaideliai negiedojo — lovelė sulūžo* pasakyta visa: ir svečias buvo, ir ką jis veikė... Šitokia liaudies simbolika tėra galima tiktai paralelizmo išsirutulojimo rezultate.

Neigiamasai paralelizmas

Neigiamajame paralelizme, kaip teisingai pastebi Aničkovas, „mintis tarytum kovoja su išorinio pasaulio įspūdžių analogija. Ji tarytum išsižada palyginimo ir visą savo domėsį sukaupia ties antruoju nariu"[88]). Neigiamojo paralelizmo principus Veselovskis formuluoja: „Statoma dvejanarė ar daugelnarė formula, bet vienas ar vieni jų (narių) nuneigiamas, kad davus progos domėsiui sustoti ties tuo, kuris liko nenuneigtas. Formula prasideda neigimu arba teigimu, kuris dažnai įvedama su klausimo ženklu"[89]). Neigiamąjį paralelizmą pažįsta bene visos kiek kultūringesnės tautos. Tiktai vienos, kaip antai lietuviai ar velikorosai, jį labiau išrutulojo, kitos, kaip antai ukrainiečiai ar vokiečiai, mažiau.

Lietuvių liaudies poezijoj yra įvairiausių neigiamojo paralelizmo tipų. Svarbieji jų:

1) Pirmas paralelizmo narys neigiamas:

Ne balandžio balsas,
Girios paukštužėlio, —
Rūpinos mamužė
Už jauną sūnelį.
— — — — — —

Ne dagilio balsas,
Girios paukštytėlio, —
Rūpinos tetužis
Už jauną sūnelį...
NLV, 339

Arba:

Neatverks varpai,
Nei vargonėliai,
Neatverks sena močiutė, —

Tik mane atverks
Juoda žemelė,
Kur būsiu be vargelio.
NLV, 360

2) Pirmas paralelizmo narys yra teigiamas, paskui jis, prieš pastatysiant jį šalia paralelizmo antro nario, nuneigiama.

Pavyzdžiui:

O sklydur, pludur
Du gaigaluku
Malūno ežerėly.

Ne tuodu buvo
Du gaigaluku, —
Tik du baltu brolyčiu.
NLV, 383

3) Pirmoji paralelizmo dalis duodama su klausimo ženklu, paskui eina negacija, ir toliau — priešpastatymas. Pavyzdžiui:

Ar šiaurys pūtė?
Ar upė aptvino?
Ar Perkūnas grovė?
Ar žaibas mušė?

Barzdoti vyrai,
Vyrai iš marių,
Prie krašto lipant,
Į daržą kopant,

Nei šiaurys pūtė,
Nei upė aptvino,
Perkūns nei griaudams
Su žaibais nemušė,[90]) —

Rūtas numynė,
Rožes nuskynė,
Lelijas išlakštė,
Rasužę nubraukė.
RD, 28

Yra šios grupės formuloj ir variantų. Būtent, po klausimo neigiamoji dalis iškrinta, ir seka stačiai priešpastatomasai vaizdas, kaip antai:

Ar vėjai putė?
Ar sodai siaudė?
Ar meirūnai lingavo,
Meirūnėliai lingavo?

Verkė brolelis,
Verkė jaunasis,
Per aslelę eidams,
Per aslužę eidams.
JLD, 453

4) Kartais formulos, kurias matėme antroj ir trečioj grupėj, susilieja, ir sudaro sudurtinę formulą. Iš karto eina klausimas, paskui teigiamas atsakymas; paskui teigiamasai atsakymas neigiama ir paduodama priešpastatomą vaizdą.

Pavyzdžiui:

Kur kukuoj gegelės
Ir lakštingalėlės?
Motynėlės svirno sode,
Obuolių sodely.

Ne gegužės balsas,
Ne lakštingalėlės,
O tai mūsų sesytėlė
Tolumon leistoji.

NLV, 250

Bet paprastųjų paralelizmų formulos ne tiktai sudedamos į sudurtinę; kaikurios jų kartais iš sudurtinosios ir išleidžiamos; tuomet susidaro labai įdomi formula.

Auga girioj pušis
Tarp kitų pušelių,

Linksta jos šakelės
Ant kitų medelių,

Ak man Dieve, Dieve,
Kaip širdelė liūdna!

GLS, 19

Ši formula yra jau simbolinio pobūdžio. Einant liaudies simbolika, jei vieno medelio šakos palinko ant kito, reiškia mergelė su bernužiu meilėj apskabina. Todel, kad būtų galimas posakis „Ak, man Dieve, Dieve" turėjo eiti po pirmosios strofos ir klausimas, ir neigimas. Bet visa tai dingo, ir tuo pačiu pagelbėjo vaizdui iš žmogaus gyvenimo pereiti į šauksmo formulą!

5) Penktoji grupė gali būti priskirta prie neigiamųjų paralelizmų tiktai, tariant, dantis sukandus; geriau būtų šios grupės paralelizmus pavadinti sąlyginiais, nes pirmoji paralelizmo dalis yra sąlyginė, o antroji — arba sąlyginė, arba paprasto tipo teigimas, arba atbulai. Pavyzdžiui:

Nukris lapeliai, —
Išsprogs ir kiti;
Numirs tetušis, —
Kur gausiu kitą?
— — — — —

Nukris lapeliai, —
Išsprogs ir kiti;
Numirs bernytis, —
Ar gausiu kitą?

NLV, 77

Arba:

Taip gardu gerti, kad myli,
Gražu pereiti, kad lydi.

JLD, 1024

Arba, dar aiškiau:

Rugiai, miežiai nederės,
Kad mergelės nemylės!

JLD, 207

6) Pagaliau, prie neigiamųjų paralelizmų tenka priskirti ir tokie, kurių pirmoji dalis yra teigiamoji, o antroji—neigiamoji, bet be neigiamųjų žodžiadalių išreikšta. Pavyzdžiui:

Vainiks mano kaip ir buvęs,
O bernytis — jau supuvęs.

JLD, 666

Arba:

Ir pritrūko sesytėlė
Žaliųjų rūtelių—

Da netrūko motynėlei
Gailių ašarėlių.
NS. 498

Arba, gal ir:

Tas bijūnėlis,
Tas šimtlapėlis,
Ne taip skaniai kvepėjo,
Kaip jis gražiai žydėjo.

Tas bernužėlis,
Tas raitelėlis,
Ne taip gražus žiūrėti,
Bile meilus kalbėti.
NLV. 110

Šio pastarojo pavyzdžio paralelizmas, neigiamas iš prigimties, duoda priešpastatymą, tariant, kvadrate. Šiais, pavyzdžiais, žinoma, neišsemta visa begalinė paralelizmų formulų įvairenybė.

Paralelizmas — epinė priemonė

Slavų poezijoje, ypač velikorosų, abu pirmykščio dvinario paralelizmo nariu išauga kartais iki stambaus dydžio; kiekvienas atskiras narys sudaro tarytum atskirą dainos šaką ir patį paralelizmą padaro beveik grynai konstruktiviniu. Lietuvių liaudies poezija tokį išsišakojimą irgi pažįsta; ir vienu ir kitu atvėju jisai tarnauja epiniams tikslams.

I narys

Iz-za ljesu, ljesu tjomnavo,
Iz-za gor, da gor vysokich,
Letit stajuška sjerych gusej,
A drugaja — lebedinaja.
Otstavala lebedj bjelaja
Pročj ot stada lebedinavo,
Pristavala lebedj bielaja
K tomu stadu sjerych gusej.
Ne umjela lebedjuška
Po gusinomu klikati;
Jejo načali gusi ščipatj,
A lebeduška stala kričatj:
Ne ščiplite, gusi sjeryje,
Ne sama ja k vam zaletjela,
Zaneslo menja pogodoju,
Pogodoju poludennoju.

II narys

Kak zajechala duša krasna djevica
K dobru molodcu na širokij dvor,
Zajechavši stoskovalasja.
Jejo načali žuritj, branitj,
Moloduška stala plakati:
Ne žurite baby staryje!
Ne žurite menja molodu!
Ne sama ja k vam zajechala:
Zavezli menja koni dobryje
Udalovo dobra molodca!
(Cituota iš Meulen'o).

Šitame tipingame epinio stiliaus paralelizme pirmoji dalis išaugo kur kas didesnė už pirmąją. Nežiūrint didžio nelygumo, čionai svarbiausiais atvėjais išlaikyta veiksmo analogija. Lyrikoj rutuloti pirmąją paralelizmo dalį antrosios nuoskaudai — nedėkingas uždavinys. Lietuvių gi dainos — daugumoj lyrinės; bepuntančiose paralelizmo dalyse, paralelizmo pirmykščiai gražieji požymiai—dingsta.

Du balandžiu klane gėrė,
Begerdamu sudūmojo:

Du broliukai keliu jojo,
Bejodamu sudūmojo:

Ar būt gerti, ar negerti,
Ar sparnelius paplasnoti?
Gerkva, gerkva, balandėli,
Kai pagersva — paplasnosva.
Ir nulėksva į girelę,
Ir nutupsvą į pušelę.

Ar būt joti, ar nejoti,
Ar žirgelius nubalnoti?
Jokva, jokva broterėli,
Kai nujosva, nubalnosva.

NLV, 37

Sis paviršutiniai išlaikytas paralelizmas remias ne veiksmo analogija, nes *gerti—joti, plasnoti—nubalnoti* daugiau priešingo vaizdo veiksmai, — bet atsitiktinu, pripuolamu veiksmažodžiu: *sudūmojo.* Mūsų dainai toli iki cituotosios rūsų dainos pirmapradei epinei galiai! Kiek aukščiau mes šią dainą citavome, kaipo bernelių jotinę, ir dar dabar dainuojamą, dainą. Paralelizmo prigimtis rodo, kad daina yra perėjusi ilgą išsirutulojimo kelią.

Lietuvių dainose dažniausia toji paralelizmo dalis, kurioje aprašoma gamta, labai maža tesirutuloja, — pasitenkina viena strofa, už tat jos sąskaita išauga antroji dalis.

Pavyzdžiui:

Zali rugiai želmenuosa,
Rūta garbinuota.
Ant cėvulio dzidzio dvaro[90])
Trys noujos stoinelės.

Ant cėvulio dzidzio dvaro
Trys noujos stoinelės.
Ti vaiksciojo — ulevojo
Jounoji mergelė.

Ti vaiksciojo—ulevojo
Jounoji mergelė;
Vaiksciodama, uliodama
Su bernu kalbėjo...

Šimt, XLIV

Pradžiapradžių paralelizmo požymių turi tiktai pirmoji pirmosios strofos pusė; antroji gi — aiškiai nuaidėjo muzikalumo kryptimi. Gausiose lietuvių vadinamose „šakotose" dainose, kur pirmapradis psichologinio pobūdžio paralelizmas pasikeitė konstruktiviniu, pirmykščių požymių dar mažiau beliko.

Ko liūdo mergytė,
Ko liūdo jaunoji?
Kam nuleido baltas rankas
Ant savo kelelių?

Bene buvai stalnėj,
Bene lankei berną?
Bene tavo vainikėlis
Stalnėj ant gembelės?

Mila, buvau stalnėj,
Mila, lankiau berną,
Mila, mano vainkėlis
Stalnėj ant gembelės.

Ko liūdo bernelis,
Ko liūdo jaunasis?
Kam nuleido baltas rankas
Ant savo kelelių?

Bene buvai svirne,
Bene lankei mergą?
Bene tavo kepurėlė
Svirne ant skrynelės?

Mila, buvau svirne,
Mila, lankiau mergą,
Mila, mano kepurėlė
Svirne ant skrynelės.

NLV, 136

Tiesa, ir čia veiksmas („nuodemė") ir jo vaisiai yra analogiai, bet poetinė priemonė — visai kitokio pobūdžio. Prodžiapradžiame paralelizme priešpastatoma veiksmai iš gamtos reiškinių ir žmogaus gyvenimo, kurie tikrenybėj yra skirtingi dalykai; šičia — priešpastatoma tiktai... žmogaus gyvenimas. Ir dar klausimas — ar mes turime reikalą su dviem, kad ir tolygiais, veiksmais? Jeigu ir mergiotė, ir berniokais lygiai aimanuoja vienoje dainoje dėl vienokios „nuodemės" vaisių — ar ne vienas ir tas patsai veiksmas juos abu prislėgė?! — Įsižvelgiant į šią dainą sunku kalbėti apie veiksmo priešpastatymą; dainos šakotumas (konstruktivinis paralelizmas) čionai veikiausia bus choralumo požymis, senobinio amebejinio dainavimo liekana. Kitą kartą pirmykštis paralelizmas išauga ir pavirsta išpurtusiu palygimu, ir šį žygį jis ir lietuvių dainose pasidaro stipri epinė priemonė.

Vaikštinėjo
Tėvelis
Pabarėmi,
Parūgėmi.

Prašinėjo
Saulelės
Be kepurės,
Be kiauninės:

Nusileiskie,
Saulele,
Vakaruosna,
Vėlyvuosna.

Jauna mano
Dukrelė —
Tai nuilso,
Tai nuvargo.

Jos plieninis
Piautuvėlis —
Tai sudilo,
Tai sudilo.

Jos aukselio
Žiedelis
Surūdijo,
Surūdijo.

Vaikštinėjo
Šešurėlis
Pabarėmi,
Parūgėmi.

Prašinėjo
Saulelės
Be kepurės,
Be kiauninės:

Nesileiskie,
Saulele,
Vakaruosna
Vėlyvuosna,

Bo dar mano
Martelė —
Nenuilsus,
Nenuvargus.

Geležinis
Piautuvėlis
Nesudilo,
Nesudilo.

Alavinis
Žiedelis
Nerūdijo,
Nerūdijo.

Jank.

Ši įstabiai grakšti dainužėlė dar ryškiau pabrėžia skirtumą tarp aukščiau cituotos rusų dainos epinio paralelizmo — ir lietuvių. Ten priešpastatymas einant analogija, čionai — priešingumu, nors dainos motyvas ir tas pats — liūdna jaunamartės dalia. Tenai priešpastatymas padidina įspūdį, šioje mūsų dainoje šakotumas įspūdį lyg ir suskaldo. Kiekviena dainos šaka savy užbaigta ir gali pretenduoti savystoviai egzistuoti. Ir tiktai abi dainos šakas palyginant menininko akimis, ryškėja, koksai vaizdavimo tobūlumas glūdi šios dai-

nos šakotume! Toliau šiuo žygiu paralelizmui nebėra kelio: daina suskils į atskiras šakas. Daugelis dainų taip ir padarė. Ir tenka jas dabar vėlei rankioti ir lipinėti vieną dalį prie kitos — suvokiant jų istorinę kelionę.

Tačiau ir lietuvių dainos turi paralelizmų, kurių epinė gajia nė kiek ne silpnesnė už veikorosų. Ir tai vadinamosiose šakotose dainose!

Susivaržė
Kanapėlė
Su sėjiku,
Sėjikėliu:

Nesėk mane,
Sėjikėli,
Oi, kalnuose,
Molėnuose:

Nebus mano
Stuomenėlio,
Nė valakno,
Valaknėlio.

Tik sėk mane,
Sėjikėli,
Kloniuose,
Juodžemiuose:

Tai bus mano
Stuomenėlis,
Ir valaknas,
Valaknėlis.

Susibarė
Dukrelė
Su motule,
Su širdele:

Neduok mane,
Motule,
Už susiedo,
Už artimo:

Nebus mano
Prieigėlės
Pas motulę,
Pas širdelę.

Tik duok mane,
Motule,
O, už mylios,
O, už antros:

Tai bus mano
Prieigėlė
Pas motulę,
Pas širdelę.

Jank.

Grakščioji mergautinė lietuvių lyrika pasirėdė galingos epikos drabužiais. Lygiai kaip dainoje: *vaikštinėjo tėvėlis pabarėmi* epinė forma privertė ir dainą atsisakyti tipingųjų lyrikos savybių.

Deja, šitokios įstabios epikos požibos lietuvių liaudies kūryboj naudojas gal tiktai mylimų svečių teisėmis — kai brolius svečiais vadinama...

VI. PALYGINIMAS IR EPITETAS

Negi rūstus augau,
Visas temylėjau,
Tik vienos tenorėjau.
LLV. 89

Palyginimo tipai

Su kaikuriomis palyginimo formulomis teko susidurti kalbant apie paralelizmą. Čia teks apžvalga papildyti.

Liaudies poezijoj tenka skirti dvejų rūšių palyginimai — paralelistiniai ir savaimingieji palyginimai. Paralelistiniai — tai yra palyginimai, išsivystę iš paralelizmo, kai šis pastarasai nustoja savo pra-

džiapradės reikšmės, kai žmogaus sąmonė ėmė jau aiškiai suvokti skirtingumą tarp žmogaus ir aplinkinio pasaulio. Šitokie palyginimai išlaikė paralelizmo palaikų — jo *veiksminį* pagrindą. Pavyzdžiui, kad ir ši, tariant, bendra dainų vieta:

Ne gegutėlė — Tik sesutėlė
Girioj kukuoja, — Klėtelėj verkia —

Šičia turime pavyzdingą neigiamą paralelizmą. Bet štai kitas, ir gi be galo dažnai pasikartojantis, dainų posmas:

Verkia seselė — Kaip gegužėlė
Margoj klėtelėj, — Girioj kukuoja.

Čia turime neabejojamai sąmoningą palyginimą. Palyginama ne kokybė, ne kiekybė, ne daiktai, bet veiksmai, lygiai taip pat, kaip pirmiau cituotoj strofoj tiedu veiksmu priešpastatoma. Panašių pavyzdžių daugybė — neišsemiama:

O, aš bevėlyčiau — Nekaip savo mielą
Aukštus kalnus *kasti*, — *Mylėjęs pamesti*.
JLD, 541

O, kad taip išsilgtų — O tai ne aš mergelė,
Ugnis vandenėlio, — Tavęs, bernužėlio.
BLV, 5

Ar dar, geriau:

Veikiau skaityste — Veikiau išsemste
Girios lapelius, — Jūrių vandenėlį,
Tik nišardyste — Tik nišbandyste
Mudvejų meilužėlę. — Mudvejų būdužylį.
NLV, 369

Šitokios rūšies palyginimai ir bus paralelistiniai, kurius tenka skirti nuo savaimingųjų: kuriuose palyginama daiktai, kiekybė, kokybė. Šie pastarieji gali būti sudaryti įvairiausiai būdais — įvairiausiose konstrukcijose.

Kiekybiniai palyginimai Tipingųjų formulų apibūdinimui paminėsime sekamus pavyzdžius:

Ne tiek nuplaukė — Kiek man nugrimzdo
Jūrelių žuvelių. — Graudžių ašarėlių.
JLD, 961

Čia aiškus kiekybinis palyginimas, siekiąs apibūdinti gausumą, skaičių. Bet toks kiekybinis palyginimas gali būti ir kokybinio pobūdžio, kaip antai:

Ne tiek aš rinkau, kiek graudžiai verkiau
Prie juodos žematės prisilenkdama.
GLS, 7

Čia nuo kiekybės pasiliko tiktai „kiek-tiek“; esmė gi—veiksmo, padėties apibūdinimas.

Kokybinis palyginimas Kokybinio palyginimo formula--paprasčiausia. Pavyzdžiui:

Išėjo mergelė,
Balta, kaip gulbelė,

O tos mergos motynėlė,
Balta, kaip sniegėlis.

NLV, 393

Palyginama daiktų baltumas.

Arba:

Prisėdo bernelis
Prie mano šalelės,
Tas smagesnis už švino kulkelę.

Prisėdo močiutė
Prie mano šalelės,
Ta lengvesnė už povo plunksnelę.

NLV, 267

Palyginama daiktų smagumas ir lengvumas.

„Daiktiniai“ palyginimai Tokia pat paprasta ir „daiktinių“ palyginimų formula:

Plaukai, kaip karklai,
Lūpos, kaip dambros,
Liemenužis, kaip lankas.

JLD, 236

Nors čia galų gale omeny turima daiktų kokybė, — negi gali, ma daiktus lyginti atotraukoj nuo kokybės ar kiekybės — spalvos-formos, didžio, apimties, skaičiaus ir kitų panašių požymių, — bet pacituotoj strofoj palyginimo formula kitokia, negu mes aukščiau matėmė. Ten kokybė buvo aiškiai nupasakota, čia ji tiktai suprantoma, numatoma. *Mergelė balta, kaip lelijėlė* - sąvokos turinys aiškiai apibrėžtas, baltumas palyginimą išsemia. *Plaukai, kaip karklai*— palyginimo turinys neapibrėžtas. Čia galima suprasti ir plaukų stamantrumą, ir jų šiurkštumą, ir jų netvarką, ir t. t. Formaliniu žvilgsniu turime du palyginimo tipu. Jeigu pavadinimas „daiktinis palyginimas“ ir ne visai vykęs, tai vis tiktai jis gali atstoti nors laikinai geresnį vardą, kol šis bus surastas pastarojo tipo palyginimams pavadinti.

Laiko santykiai Laiko santykiavimui pasakyti liaudies poezija žino sekamą tipingą formulą:

Dar gaidužiai negiedojo,
Kaip mamužė kėlės,

Sviruodama, linguodama
Smutna vaikštinėjo.

NLV, 205

Pasakose yra daiktavardžių, nuo kurių padaryta lyginamas laipsnis, kuris gali įnešti gyvumo į palyginimų formulą. Pavyzdžiui, yra sakoma *ateik laikiau*, reiškia, nesivėluok. Tačiau dainose panašaus palyginimo man sutikti nepasitaikė.

Aukščiau paminėtos palyginimų formulos ir yra pagrindinės lietuvių dainose. Toliau gali būti įvairios šių pagrindinių formulų kombinacijos. Pavyzdžiui, sekamoje dainoje palyginimas susidūrio su ištyžusio paralelizmo palaikais. Būtent:

Sėjau rūtą, sėjau mėtą,
Sėjau lelijėlę,
Sėjau savo jaunas dienas,
Kaip žalią rūtelę.

Dygo rūta, dygo mėta,
Dygo lelijėlė,
Dygo mano jaunos dienos,
Kaip žalia rūtelė. Ir t. t.
IMA

Arba vėl:

O ant žolelės
Rytų raselė.

Žyd, kaip aukselis,
Kaip sidabrėlis.
JSV, 802

Čia ne tik paralelizmas į palyginimą ištyžo, bet ir palyginimas praskydo. Rasos spindėjimo dvigubas palyginimas su aukso ir sidrabro spindėjimu iškarto—kalba ne vaizdingumo naudai. Tenka tiktai priešpastatyti aukščiau cituotą strofą su:

Ant jos kapelio
Rūtų raselė

Taip gražiai šviečia,
Kaip sidabrėlis.
RD, 7

Rėzos užrašytoji formula ir senesnė ir tobulesnė.

Palyginimų motyvai

Lietuvių liaudies poezijos palyginimų motyvai labai gražiai suvesti olando Dr. R. van der Meuleno knygoj „Die Naturvergleiche in den Liedern und Totenklagen der Litauer“ [90]). Liaudies poetas, savaime suprantama, palyginimams gali naudoti daiktus ir jų savybes, kaip jis juos supranta, imdamas iš aplinkinio pasaulio. Iš to pasaulio, kuris tęsias nuo mažėlio žiedo iki vidūnakčio žvaigždžių, nuo mergautinių godų virpėjimo iki viduvasario saulės pilnybės, nuo rūtų darželio iki girių, iki jūros didžių vandenėlių, iki vasarojumi auksuojančių lygių laukų ir neaprėpiamų mėlynųjų tolių. Jautri poetinė nuovoka veikiai suvokia begalinėj daiktų ir reiškinių įvairenybėje visatos vienumo simbolius, atskirus reiškinius jungiančias gijas. Nes, kaip sako Jurgis Baltrušaitis, pilnumos valandą tarp poeto ir visatos nebelieka skyriamosios sienos. Liaudies poetas palygina mylimą mergelę ir su balta lelija, vos-vos pabanguj siubuojančia, ir su balta gulbe, iškilminga ramybe ežerėly plaukiančia, ir su žalia rūta, darželio šešėly prisiglaudusia, ir su pilka gegutėle ant berželio šakos bekukuojančia, — ir tūkstančius kitų palyginimų parenka: visur jis suranda panašumo, palyginamojo daikto savybes apibūdinančio, nusakančio jo grožę. Taip buvo iš pat laikų pradžios, taip bus, kol tik širdis plastės žmogaus krūtinėj.

Lietuvių liaudies poetui, kaipo lyrikui iš prigimties, visų pirma rūpi žmogaus gyvenimas, sielos reiškiniai. Kaip ir kiekvienoj lyrikoj, gamtos reiškinių aprašymas nėra pats savaime poeto tikslas, yra tiktai priemonė tam ar kitam ūpui reikšti, taip ir lietuvių liaudies poezijoj esamieji gamtos aprašymai tėra tiktai tiek vertinami, kiek

jie padeda žmogaus gyvenimą vaizduoti. Tat į lietuvių dainų palyginimus tenka žiūrėti kaipo į poetinę priemonę, paliekant nuošaly visą mytologiją ir mistiką, o ne taip, kaip padarė Meulen'as, suvesdamas lietuvių dainų palyginimų motyvus.

Apozicija Visoje begalinėje palyginimų atbėje yra kaikurie liaudies poeto labiausia numylėti, dažniausia vartojami ir kartojami. Iš čia dar vienas žingsnis liaudies poetinės sąmonės išsivystimo keliu ir—mes pereiname į naujas poetines formulas: palyginamoji jungė iškrenta—ir gauname formulą, vadinamą apozicija.

Aš palikau *motynėlę*,
Kaip ant dangaus *saulužėlę*,
Kaip ant daugaus *saulužėlę*.
— — — — — — —

Aš palikau *brolužėlį*,
Kaip ant dangaus *sėtynėlį*,
Kaip ant dangaus *sėtynėlį*.
— — — — — — —

Aš palikau *tėvužėlį*,
Kaip ant dangaus *mėnesėlį*,
Kaip ant dangaus *mėnesėlį*.
— — — — — — —

Aš palikau *sesužėlę*,
Kaip ant dangaus *žvaigždužėlę*,
Kaip ant dangaus *žvaigždužėlę*.
— — — — — — —

JI.D. 1115

Cia mes turime palyginimus („daiktinius"): *motynėlė, kaip saulužėle; tėvužėlis, kaip mėnesėlis; brolužėlis, kaip sėtynėlis; sesužėlė, kaip žvaigždužėlė.*

Toliau mes turime dainą:

Išvandravojo
Visą pulkelį,
Niekur neranda
Sau tevutėlio.

Nakties mėnutis—
Tai *tėvutėlis*,
Šviesi *saulelė*—
Tai *motynėlė*;

Aukštas *kryželis*—
Tai *brolužėlis*,
Aušros *žvaigždelė*—
Tai *sesutėlė*

GLS, 12

Šioje dainoj įsidėmėtina: dainininko našlaičio dalia tokia liūdna, toks jis vienas, kad jam beliko pasauly gamtos reiškiniai, kurie atstoja jam artimiausius gimines ir paįvairina jo vienatvę. Tai yra mėgiama poetų formula, kai dainuojama nusiminimas. Tai yra poetinė priemonė—ir ne daugiau!

Toliau mes turime dainą, padarytą tuo pat principu ir tuo pačiu tikslu:

Ąžuolo *kryželis*—
Tai mano *tėvelis*,
Juoda *žemelė*—

Mano *motynėlė*,
Grabo *lentelė*—
Mano *sesutėlė*.

NLV, 274

Kai palyginamoji jungė *kaip*, ar priešpastatomoji *tai* visai iškrenta, mes gauname formulą:

Saulė motušė,
Saulė motušė
Kraitelį krovė.

Žvaigždė sesutė,
Žvaigždė sesutė
Suole sėdėjo.

Mėnuo tėvužis,
Mėnuo tevužis
Dalelę skyrė.

Sėtyns brolelis,
Sėtyns brolelis
Lauku lydėjo.

JLD, 1252

Dr. van der Meulen šioje formuloj, kaip jis išdėsto savo mintis aukščiau minėtoj knygoj, numato senovės animistinio tikėjimo liekanas ir neabejoja dėlei liaudies kūrybos aiškinimo, mytologininkų teorija einant. Palaiminti, kurie tiki — gali dr. van der Meulen tikėti! Jo nuomone einant, turėtų išeiti, lietuviai tikėję, kad žmogaus dvasia palaiko įtartinus santykius su mėnesiu, sėtynu (kai žmogus numiršta — jo siela ten nusibaldo), net ir su... ąžuoliniu kryžium! Geras animistinis tikėjimas! Tuo tarpu einant istorinės poetikos keliu, įsižvelgiant į vienos poetinės formulos išsirutulojimą iš kitos, negali būti abejonės, kad aukščiau minėta poetinė formula — apozicija — yra lietuvių dainų stiliaus išsivystimo chronologinis momentas. *Nuo paralelizmo per palyginimą į apoziciją.*

Aukščiau cituotam pavyzdy turime, žinoma, paprasčiausią apozicijos formulą. Lietuvių dainose apozicija nors ir dažnai pasitaiko, tačiau didelės jos įvairenybės nėra. Jeigu objektas arba apozicija kartais palydima epitetais ar požymių paaiškinamais apibūdinimais, kaip antai „mergytė baltoji gulbelė", „mano bernužėli, baltas dobilėli", „močiute-širdele", — tai šios apozicijos, palyginant jas su panašiomis apozicijomis, pavyzdžiui, rusų liaudies kūryboj, tėra tiktai lašas jūroj. Gal apozicija lietuvių dainose todėl tokia vienalypė, kad einant lietuvių kalbos tradicijomis aiškinantį žodį turi sekti aiškinamasai (ne atbulai, kaip pavyzdžiui, pas rusus). Bet greičiau todėl apozicija lietuvių dainose nesirutulojo, kad ji iš esmės yra epinė priemonė.

Epitetas Šiaip ar taip, o į lietuvių dainų poetinių priemonių pirmąją eilę išplaukia epitetas, užbaigdamas ilgą praeities poetinių formulų vystymosi kelią, ir nešdamas naujų premisų. Epitetas, kaipo toks, yra kokybinis požymis, kurio simbolis (žodis) pridedama prie daikto pavadinimo, tikslu daikto pavadinimą padaryti vaizdingesnį. „Kaip dažnai liaudies daina savo karžygius karaliais ir karaliūnaičiais, karalienių ir karalių vaikais esant dainuoja, tuo tarpu kai tikrojo įvykio karžygiai tėra tiktai paprasti, nevainikuoti mirtingieji! Liaudis mėgsta paleisti savo vaizduotę į kunigaikščių dvarus pasivaikščioti. Liaudis naiviu vaiko džiaugsmu džiaugias visuo kuo, kas blizga," — pabrėžia Heinrich Morf, bandydamas paaiškinti, kodėl liaudis taip mėgsta varsuotumą ir varsingumą[91]). Nelyginant norėdamas Morfo mintį pateisinti, A. A. Potebnja pasakė: „Visuose išsivystymo laipsniuose palinkimas į laimę, blizgėjimą, galingumą reikalingas yra patenkinimo, nors ir svajonėj. Tuo labiau

gali laikinai šį troškulį nuraminti toks objektyvus daiktas, kaip daina... Juo toliau į senovę, juo labiau įprasta ir juo tvirtesnis tikėjimas, kad žodis vien savo pasirodymu gali padaryti tai, ką jisai reiškia"[92]. Matyti, šis paaiškinimas nėra neteisingas, nes liaudis visuose laikų ir geografijos pločiuos taip mėgsta dainuojamus objektus gausiai dabinamais epitetais palydėti, epitetais, kurie pasižymi spindėjimu, saulėtumu, epitetais, apimančiais liaudies nusimanymą apie gerybę, gražybę, teisybę, teisingumą—ir jų atitezes.

Epiteto rūšys

Epitetas, kaipo vienašalis daikto apibūdinimas, esti dvejų rūšių. Visų pirma, kai jis atnaujina žodžio bendrąją reikšmę, ir antra, kai jis pabrėžia, sustiprina kurią nors charakteringą, prasinešusią daikto savybę. Pirmoji epitetų rūšis — tai tautologinis epitetas, nes „ir būdvardis, ir daiktavardis reiškia vieną ir tą pačią šviesos, spindėjimo idėją, nors jų priešpastatyme galėjo ir nepasireikšti jų senovinės turininės tapatybės nusimanymas"[93]). Antroji rūšis — tai paaiškinamieji epitetai: jų pamate glūdi „kuris nors požymis, kuris yra svarbus tūlame daikte, arba jį apibūdinantis atsižvelgiant, praktinio tikslo bei idealinio tobulumo"[94]). Pavyzdžiui, numylėti lietuvių dainų epitetai: *jaunoji mergelė, jaunasis bernelis, senoji močiutė, geltonas aukselis, žalioji rūtelė*, ir t. t. Savaime suprantama, čia yra tautologiniai epitetai. Jeigu sakoma *bernelis, mergele* — aiškus daiktas, jie jauni[95]). Rūtelė visuomet žalia, jei kartais ji nuvysta, tai liaudies poetas apie jos spalvą ir nebeporina. Bet šit *geltonas aukselis, raudona saulužė* galima aiškinti taip ir kitaip. Jei šių posakių *geltonas, raudonas*, arba iš posakio *baltoji gulbelė* paimti *baltoji* kaipo esminio, svarbaus požymio apibūdinimą, tai vis tiktai šis esmingumas yra reliatyvinis. Nes gulbių yra ir juodų, (gali būti ir balta), auksas yra ir raudonas (gali būti ir geltonas), ir saulė raudona esti tiktai ankstų rytą arba vakarop. Tokiu budu čia mes turime pusiau tautologinius, pusiau aiškinamus epitetus, nelyginant šie epitetai būtų pereinama stadija tarp dvejų pagrindinių rūšių.

Prieš kelias dešimtis metų dr. J. Basanavičius jau atkreipė domėsio į tariant „skambančiuosius" lietuvių dainų epitetus, pabrėždamas, gausybę epitetų, palaikančių ryšius su auksu, sidabru, deimantais...[96]). *Aukso padkavatės, sidabro naštelai, deimanto langeliai, sidabro kardeliai, aukso kilpinėlė, sidabro lenciugeliai ir t. t.* Galimas daiktas, tokie epitetai ištikrųjų nurodo į pageidaujamas daikto savybes; o gal tai yra nurodymas ir į idealą: nieko negali būti gražesnio, kaip aukso kilpynėlės!.. Čia tai ir bus tipingi paaiškinamieji epitetai. Kiti vėl epitetai yra grynai etninio pobūdžio, reiškiantys žmogaus gražybės idealą, einant liaudies išmanymu. Pavyzdžiui — plaukų spalva: Homėras vaizduoja — balzganą (jo herojai—balzgani), viduramžio poezijai — auksinė, rusų poezijai — rusva, lietuvių — geltona. *Geltonos kaselės* — lietuvio dainininko idealas...

Pastovieji epitetai

Kiekvienos tautos liaudies kūrybos tyrinėtojas neišvengiamai susidūria su vadinamaisiais *pastovaisiais* epitetais, kurie, neabejojamai, yra vėlyvesnės kilmės. „Epitetas, iš esmės, yra taip-pat vienašalis, kaip ir žodis, patapęs

daikto reiškėju, apibendrinęs kurį nors daikto sukeltą įspūdį, kaipo esminį, bet nepadaręs negalimu daiktu kitą panašų apsprendimą“ [97]). Ir lietuvių poezijoj — daugybė epitetų, kurie palydi vieną ir tą patį daiktą. Pavyzdžiui, *motušei* apibūdinti eina epitetai: *mylimoji, senoji, geroji, baltoji, sengalvėlė, garbužėlė, užtarėjėlė, linguonėlė, augintojėlė* ir t. t. Bet jų tarpe liaudies dainininko mylimiausi ir dažniausia vartojami: *senoji ir baltoji*. Šiaip dedas ne su visais dainuojamais objektais. Del kitų objektų sunku būtų nurodyti mylimiausias epitetas. Dainuoja, pavyzdžiui, ir *aukso smiltelės*, ir *šėmos smiltelės*, ir *palšos smiltelės* ir t. t. Ir visa lygiomis teisėmis. Visai teisingai Veselovskis pabrėžia, kad tūli epitetai, liaudies dainininkui patikę del tos ar kitos priežasties, išėjo į apyvartą, kaip tai dedas ir su dainomis, kurios patinka dainininkui del vienos ar kitos priežasties ir eina į apyvartą su visais savo variantais, su visais savo vaizdais, su visu savo žodynu. Tokiu būdu ir epitetai slankioja, prilipę prie žodžių, tarytum prie jo pridžiuvę ir savyje suakmenėję. Dainininkas ilgainiu nustoja besuvokti tikrąjį epiteto paskyrimą, ir vartoja jį, kur ir kaip pakliuvo. Pavyzdžiui, mylimieji epitetai: *žalias ir baltas*. Jeigu sako: *žalia rūtelė, žalia lankelė, žalias šienelis, žalias kaspynėlis, žalia pušelė* — logiška minties eiga aiški. Tas pat galima pasakyti ir apie sudurtinius, metaforinius epitetus, kaip antai: *žali maureliai, žalio vario* (—žalvario — Messing) *varteliai, žalio rašto žiurstelis* ir t. t. Bet dainose dažnai girdime posakius — *žalias vynas*. Aiški nesąmonė: *žalio* vyno lietuvių dainininkas niekur nematė; ir nėra pamato manyti, kad *žalias* vynas lietuvių dainininkui būtų vyno idealas. *Žalias* vynas, pasidaręs lietuvių dainose pastovus epitetas, aiškiai yra užkliuvęs, per nesusipratimą, iš kitur. Galima būtų manyti, kad tai atkliuvo nuo vynuogių kekės, kuri ištikrųjų yra žalia; einant formula pars pro toto — galėtų būti žaliumo požymis nuo vynuogių kekių perkeltas į vyną. Bet vynuogių kekės lietuvių dainininkui — nežinomas daiktas: jis jų niekuomet nėra matęs, ir niekuomet jų nedainuoja. Užtat labai dažnai dainuoja *žalias linas*, kas atitinka realiesiems akstinams. *Žalias linas* ir *žalias vynas* skamba labai panašiai — daiktavardžiai vietomis pakeisti labai nesunku. Pagaliau, jeigu *žalias vynas* yra konkretingas vaizdas, tai to pasakyti negalima apie kitus posakius: *žalios staklužės, žalios pavartėlės* ir t. t. Čia epitetas ne tik daikto esmės nepaaiškina, bet ją dar labiau suvelia. Aišku: užklydo iš kažkur ne į savo vietą — ir pasidarė pastovus! Kas liečia epitetą *baltas*, — prisiminsime — sielai nuraminti — Potebnjos žodžius, kur jis sako, kad „*baltas* reiškia geras, padorus ir pan., nes jis *baltas*“ [98]). Tegu taip, tegu *balta* spalva bus ir gerumo simbolis. Lietuvių (ir slavų) poezijoj šis epitetas gal visų labiausia nuvalkiotas ir nutrintas: *Balta gulbelė, balta seselė, balta drobelė, balta motušėlė, balta aušrelė, baltas brolelis, balta obelėlė*, — ir t. t.—ad infinitum. Visa tai vidujiniai yra pateisinama. Eidami A. Potebnjos patarimu, pateisinkim *baltą* epitetą ir sekamoj konstrukcijoj:

Ten nugrimzdo didžius tiltus
Baltųjų brolelių.

NLV, 23.

Vadinas, geruosius broliukus išguldė, ištaškė. Bet šit kitoj dainoj dainuojama:

Aš viens sūnelis pas tėvelį,
Kaip darže *baltas diemedėlis.*
JLD, 829

Kokiu būdu diemedis pasidarė baltas, tuo tarpu, kai jo visa gražybė ir simbolinė reikšmė remias jo žaliumu?! Tokiu būdu, šitas *baltumas* čia, kaip sakoma, į svetimas vežėtis įsigrūdo. Vadinas, pasidaręs pastoviu, epitetas *baltas* yra pasiryžęs eiti tenai, kur jis visai nereikalingas ir jokios prasmės neturi. Taip dedas ir kitiems pastoviesiems epitetams. Pastovusai epitetas, be abejo, yra vėlyvesnės kilmės, jis išsirutulojo iš tautologinių bei paaiškinamųjų epitetų. Epiteto istorinis kelias, pastovojo epiteto laipsnio pasiekimu, nesibaigia. Žinoma, nėra prasmės plačiau minėti tokius epitetus, kaip antai: *suvertiniai langužėliai, pakazackasis žirgas, patureckasis balnelis, muštinis doleružis, kaltinis pinigužis,* kurie savo gamybine kilme ir reikšme išeina iš poezijos rėmų ir prieštarauja lietuvių liaudies poezijos pradmenoms.

Metaforinis ir sudurtinis epitetas

Sunku nustatyti pastovojo ir metaforinio epiteto chronologinę pirmenybę ar senatvę, bet nesunku įžiūrėti, kad ir metaforinis epitetas yra tam tikro kūrybinio proceso išbaigimas.

Geltonos kasos, *skaistus* veidelis,
Liemenužis patogus, —
NLV, 215

Pasakyta apie mergelę tūloje dainoje. Čia *skaistus* — paprastas, paaiškinamas epitetas.

Abu mudu broliai, Abu mudu *bėrus žirgus,*
Abu mudu tokiu, Abu *skaistveidėlius.*
NLV, 293

Berniokas savo bėrį taip myli, kad ne tik jo galvą palygina su žmogaus veidu, bet ją ir mergelės grožio savybėmis dabina! Arba:

Juods vainikėlis,
Geltsvos kaselės,
Žalio rašto žiurstelis.
NLV, 106

Vainikėlis, žinoma, iš rūtų nupintas, iš žalių rūtų; bet rūtos — tokios žalios, tokios sultingos, taip rūpestingai užūgdytos, tokios trąšios, kad net juoda spalva iš žalumo tviska. Visa eilė prasmės perkėlimų, kol prieita iki formulos *juods vainikėlis!* Taip pat atsitiko ir posakiuose: *graudžiančios girelės, žalieji tinkleliai, aukso kvietkelė, vargų dienelė, rūtų kaselė, šventas vakarėlis, meilingoji širdelė* ir tt. ir tt. Jie galėjo susikurti perėję tiktai eilę prasmės perkėlimų ir atotraukų. Tai yra tipingi lietuvių liaudies poezijos metaforiniai epitetai.

Kaip ir kitų tautų poezijoj, ir lietuvių dainose dainuojamus objektus kartais palydi ne vienas, bet keli epitetai. Pavyzdžiui: *susišnuruočiau, kad graži laiba būčiau; bernužėlis, baltas, gražus dobilėlis; jūrių marių žuvelės* ir t. t. Tokiu būdu surinktais epitetais prie vieno objekto lietuvių liaudies poezija pasigirti negali: joje jų kur kas mažiau, negu, pavyzdžiui, rusų, vokiečių, senojoj prancūzų liaudies kūryboj. Be to dar šiuo būdu subūriami lietuvių dainose epitetai yra daugiau tautologiniai: vietoj vaizdą išraiškinti, jie kartais net sumaigo.

Kiek vertingesni yra lietuvių dainų sudurtinieji epitetai, susidarę iš sutrumpintų apsprendimų ir palyginimų, — ir aprašomieji epitetai, jeigu tiktai šioks pavadinimas apskritai yra galimas. Pavyzdžiui: *žvėjų mergatė pajuodakatė; skaistveidėlė mergelė, margaplunksnė gegutėlė; storalūpiai, retadančiai svotai; ilgakaklis uzbonėlis; trumpastogis kieliškėlis; vivingrieji rašteliai; striukabukaburnis svainiukas* ir t. t.

Sudurtiniai epitetai — vėlyvesniųjų laikų padaras — kai jau liaudies dainininkas nustojo dainavęs, kaip paukštelė ant šakos, kai pas jį jau ėmė veikti sąmonė. Padaryti tokį epitetą, kaip *striukabukaburnis* — reikia pagalvoti!

Tokiomis pat savybėmis amžiaus žvilgsniu pasižymi ir „aprašomieji", sukauptantys daug metaforinės medžiagos.

Po mano vartais	Po tavo vartais
Upužė teka	Tek *šaltinatis*
Saldžiojo rynšvynėlio.	*Graudžiųjų ašarėlių.*

NLV, 150.

Čia jau epitetas — metafora išsiplėtė į visą aprašomą sakinį. A. Veselovskis, nagrinėdamas liaudies kūrybą apskritai, išskiria ypatingus epitetus, sinkretiniais vadinamus. Tokiu vardu jis vadina epitetus, „kurie atitinka jausminių įspūdžių sandarmumui (slitnostj), kuriuos pradžiapradis žmogus vaizdavo dažnai vienais ir tais pačiais lingvistiniais reiškėjais"[99]). Galimas daiktas, jautresnis ir akylesnis dainų tyrinėtojas, turįs gausesnės ir įdomesnės medžiagos, ypač iš epiteto istorijos kitų tautų liaudies kūryboj,— gal toks tyrinėtojas suvoktų ir lietuvių dainose sinkretinio epiteto požymius. Tačiau, man ding, atsižvelgiant epitetų kiekybės ir kokybės lietuvių dainose, jose vyrauja paprasti paaiškinamieji ar paaiškinantieji, pereinantys į metaforą, epitetai, sudarydami dainų epitetų grožę ir pažibą. Perdėm jau paprasta išorinio pasaulio priėmimo sistema lietuvių liaudies sąmonėj, perdėm jau betarpiai — iki naivumo — jausmai, per daug jau rūpestingas liaudies dainininkas, savo jausmus vaizduodamas, kad galėtų iki sinkretinio epiteto formulos prieiti! Paralelizmas, palyginimas, epitetas, — ir jų grakščios sesers — metafora, personifikacija, hyperpola — pradžiapradžio žmogaus dalia, jo godų ir svajonių grakštūs palydovai...

Pagaliau, ir sinkretinis epitetas, esmėj yra tas pat metaforimis, tik atotraukos—didesnis laipsnis. Ir dar didelis klausimas, ar Veselovskio sinkretiniai epitetai yra kilę iš įspūdžių sandarmumo, ar jie yra tolimesnis metaforinio epiteto rutulojimas!

(B. d.)

Pastabos

1. „Aus Dichtung und Sprache der Romanen", Strassburg, 1911, Zweite Reihe, 38 psl.
2. Ibid.
3. *A. Leskien:* Vorbemerkungen zur Litauischen Volkslieder, Strassburg, 1883. 3 psl. Jisai, kaip ir kiti mūsų dainų užrašynėtojai — Brugman'as, Sabaliauskas, Niemi's — pastebi, kai dainininkai dainų nedainavę, o jas sakę, ar rečitatyvu kalbėję, tai išeidavę visai kas kita: arba jie medžiagą supainiodavę, arba tuojau įsileisdavę į dainuojamąjį toną, arba net ir žodžius užmiršdavę.
4. „Dainų Balsai", I Dalis, XXX.
5. „Beiträge zu einer Kritik der Sprache" Stuttgart, 1902. Žiūr. taip pat Max Krieg „Fritz Mauthners Kritik der Sprache". München, 1914.
6. Ibid.
7. K. Vossler „Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft". Heidelberg. 1904.
8. A. Berodzin. Ob izučeniji russkoj narodnoj slovesnosti. („Istorija russkoj literatury", izd. Sytina, I. t.; 45–46).
9. Žiūr. Karl Bücher: *Arbeit und Rhythmus* („Der Ursprung der Poesie und Musik"); *Otto Böckel: Psychologie der Volksdichtung* („Das Entstehen des Volksliedes"); Ernst Grosse: *Die Anfänge der Kunst*; Karl Reuschel: *Volkskundliche Streifzüge* („Die Entstehung der Volksdichtung aus dem Arbeitsgesang" ; Evgenij Aničkov: *Pjesnja* („Isstorija russkoj literatury", izd. Sytina); Aleksandr Veselovskij: *Tri glavy iz istoričeskoj poetiki:* ir tt.
10. Otto Böckel: *Psychologie der Volksdichtung.* 51—56 p.
11. D. N. Ovsjaniko — Kulikovskij: *Istorija russkoj inteligenciji.* T. III.
12. Plačiau apie tai, žiūr. „Skaitymai" (Šv. Min. žurnalas) Baltjo Sruogos str. „Laiškai apie kultūrą ir sąmonę").
13. L. J. Rhesa: *Dainos.* 1843. 3. p.
14. Ch. Bartsch: *Dainų Balsai.* XIV p.
15. Niemi ir Sabaliauskas: *Lietuvių dainos ir giesmės* Prakalba (vokiškoji) XVI p.
16. M. Biržiška: *Dainos kelias,* Vilnius, 1921.
17. L. Rhesa: *Dainos,* 1843. 2 p.
18. Tetzner: *Dainos.* 17. p.
19. A. Veselovskiji: *Poetika.* I T. 242 p.
20. V. Jagič: *Arch. für Slav. Philologie* I Tom. 329 p.
21. Žiūr. dainų šeimą, kuriose figuruoja karžygis Danila: šios dainos yra neabejojamai ukrainiečių kilmės, išlaikiusios ir lietuvių interpretacijoj grynai ukrainiečių psichologijos bruožus. Arba lietuvių liaudies kūryboj gana gausi dainų šeima, kur dainuojama žygiai sąryšy su totoriais, turi aiškių ukrainietiškų požymių; ukrainiečių liaudies kūryboj dainų šeima apie totorius — ir gausesnė, ir nuosakesnė.
22. Pasitaikančios, pavyzdžiui lietuvių dainuotės, kuriose figuruoja „Jasius" ir „Kasia" yra aiškiai lenkų kilmės; jos yra pasemtos iš gausaus lenkų dainuočių cikliaus apie tai, kaip „Jasie konie pojił, Kasia wodę brała".
23. Oskar Kolberg'as duoda įdomų kai kurių lietuvių motyvų palyginimą su slavų motyvais, pažymėdamas, kas yra bendro (Žiūr. „Zbiór wiadomości do antropologiji krajowej, III Tom. Kraków, 1879. Pusl. 167—230).
24. *Dostojewski,* geschildert von seiner Tochter. München, 1920. 22 — 23 p.
25. V. Čudovskij: *M. K. Čiurljanis* („Apollon").
26. Prof. M. Biržiška, berods, yra padavęs keletą liaudies dainų, liečiančių 1914 — 1918 metų įvykius savo knygoje: *Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos,* Vilnius, 1920.
27. J. Baltrušaitis: *Zemnyje Stupeni.*
28. Karl Reuschel: *Volkskundliche Streifzüge,* 58 p.
29. E. Aničkov: *Pjesnja* („Ist. russk. liter." Izd. Sytina, I Tom.)
30. Šioje dainoj ir sekamose rašybą ir kalbą suvienodinu, pritaikydamas literatūros kalbos, kadangi šiam rašiniui originalų rašyba ir tarmės savybės nesvarbu. Tiktai ten, kur toks suvienodinimas verstų pakeisti originalo žodžius, ar jų prasmę — palieka nevienodinta.

31 M. Biržiška knygoje *Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos*, pusl. 140 reiškia nepasitenkinimo, kam „Lietuvos" Redakcija šią dainą dedama į laikraštį, taisė. Kiek man žinoma, „Lietuvos" Redakcijoj prieš įdėsiant šią dainą, buvo kilusių abejonių, kas daryti. Laikyti šią dainą individualinio poeto eilėraščiu,— tai eilėraštis neabejojamai silpnas. Bet liaudies kūriniu ta prasme, kas apskritai šiuo terminu vadinama, ir gi nebuvo galima palaikyti, nes eilėraščio autoris buvo žinomas, ir eilėraštis buvo parašytas tiksiu atspausdinti jį laikrašty. Redakcija pasirinko kompromisą: eilėraštis, kaipo bemokslio sodiečio kūrinys, pasirodė įdomus, ir Redakcija, pataisiusi kaikurius techniškinius netikslumus, jį įdėjo.

32. M. Biržiška. *Dainų atsiminimai*.. 108 pusl.

33. Tokį dainų suskirstymą man teko girdėti Vabalninkų — Biržų apylinkėj.

34. Wackernell. *Das deutsche Volkslied.* 19 p.

35. Aleksandr Veselovskij, *Poetika*, I Tom. 3 Pbg. 1913.

36. „Zapievalo" čia pavadinta vedėju, sekant vabalninkėnų terminologija. Vabalninkėnai sako: „tu vesk dainą, o aš turavosiu (pritarsiu)".

37. *Poetika.* Pusl. 128.

38. Ibid. 95.

39. Ibid. 96. O 104 puslapy Veselovskij paduoda mums labai reikšmingą įsidėmėtiną pavyzdį: „Kitais atvėjais liaudies antifoninio dainavimo apeiginis charakteris išreikštas ne taip ryškiai, bet pasireiškia ir naujį daviniai: *atsiranda nauja daina iš besikaitaliojančių klausimų ir atsakymų.* Taip, pavyzdžiui, pietų Vokietijoje: „vienas improvizuotas ketureilis (Schnaderhüpfel) iššaukia kitą dainininką, šis atsako, dalinai pakartodamas pirmojo dainininko schemą, pagriebdamas paskutinę eilutę; tokiu būdu, *besikaitaliojant dainininkams, pasidaro ketureilių serija, kuri paskui dainuojama, kaip viena visuma*" (Visur mano pabr.).

40. NS. Pusl. XVI–XVII.

41. M. Biržiška knygoje „Dainos keliais" cituoja rankraštį „Triusas mužikėlio", esamą Lietuvių Mokslo Draugijos archyve. Tame rankrašty pasakyta, kad *sutartinės* (giesmės) seniau yra buvusios labai išsiplatinusios. Žmonės sakę, kad jos esančios kilusios iš laumių arba laumačių, kurias, užėjus krikščionybės laikams, žmonės raganomis tevadinę. Jei kai-kurios mergaitės mėgdavusios jas dainuoti, tai joms ilgus metus tekdavę mergauti, nes žmonės įtardavo jas raganomis esant.

42. M. Biržiška knygoje „Dainos keliais" paduoda epizodą, kurį papasakojo Žalia Rūta. Esą kartą vakaruškų metu, bešokant ir sutartines (giesmes) begiedant, viena šokėjų, matyti pavargusi ir išalkusi, priėjo prie pečiaus ir ištraukė dešros galą. Tai pastebėjo „rinkinio rinkėja" ir tuoj gieda: Ką–ti–se - siol–juo –dą–ilgą–iš–trau–kei? Ir ši tuojau atgiedojusi: Cit–se siul–ne–sakyk–tik –tau–pu–sę–duo–siu. Padaryta visai tuo pat būdu, kaip daro tiroliečiai savo „Schaderhüpfel'ius" giedodami.

43. Apie dainų kaikurių simbolių išlukštenimą bus kalba vėliau. Iki nūdien dar yra išsilaikęs paprotis nuvažiuoti po jungtuvių į jaunavedžio namus, (maždaug į antrą, trečią dieną važiuojama — tėvai, svotai, pamergiai) primena tuos laikus, kai išvogtą nuotaką pasivydavo „broleliai". Nūdien kaikurios „nebesuprantamos" apeigos turi gilios istorinės prasmės. Būties apeigos nėra iš piršto išlaužtos: jos vystėsi, išeinant iš konkretingų gyvenimo davinių. Ir tiktai keičiantis gyvenimo formoms bei aplinkybėms, realingosios prasmės žygiai nelyginant abstraktėjo ir virto apeigomis. Pavyzdžiui, moderninio gyvenimo reiškinys — anglų parlamentas. Parlamento komisija daboti, kad Parlamento rūsiuose nebūtų prikrauta parako, ir ceremonijos rūsius apžiūrint — šiandie atrodo kažkokia abstrakcija, kaž kokia komedija. Bet šią apeigą pagimdė realus faktas: kartą anglų parlamentas tikrai norėta susprogdinti ir rūsiuose tikrai buvo parako prikrauta!

44. Rhesa, *Dainos* (Berlin, 1843), 24 pusl.; Nesselmann, *Littauische Volkslieder*, XI p., Kraszewski, *Dajny* (Wilno. 1919) 12 p.: Kurschat, *Grammatik der litauischen Sprache*, 446 pusl.

45. Adalbert Bezzenberger: Litauische Forschungen, P. IX–X.

46. Juškevičius, pavyzdžiui, paduoda se'kamą, daugiau paprastą, labiau panašų į naturalinę liaudies dainą, variantą:

Parvedžiau pačią
Iš vargano stono,
Ant mano labo
Sau ragus įgavo.

Ponus, kunigus
Norėjo prilygti,
O vyrą savo
Su tarboms varyti.

Antrą parvedžiau
Didžiai aukšto stono,
Atduok gi giltinei,
Daug genčių turėjo.

Šeštą parvedžiau
Didžiai išmoningą,
Iš didžių išmonių
Rugptūtį pabludom.

— — — — —

Su gentims savo
Ir su brolių vaikais
Suėdė butą,
Mano surėdytą.

Sekmą priviliau
Kliošlorlaus mergelę,
Buvo pašvęsta
Miniška Jadvynė...

— — — — — — JtD. 432

47. Niemi ir Sabaliauskas, *Lietuvių dainos ir giesmės* 91 pusl.
48. Ibid. XIII pusl.
49. NS užrašė *žviegia*, bet Vabalninkų — Papilio apylinkėj, kur ši dainuška užrašyta, sakoma ne *kiaulės žviegia*, bet *kiaulės žviegi*, tokiu būdu išeina tikslesnis rimas: *miegi—žviegi*.
50. Rhesa, *Dainos* (1843) 11 pusl.
51. Ch. Bartsch. *Ueber das litauische Volkslied oder die Daina.* („Mitt. d. lit. liter. Gesellsch. I. 211 — 228).
52. Nesselmann, *Littauische Volkslieder*, IX pusl.
53. *Archiv für Slavische Philologie*, IV tom. 590 pusl.
54. Chr, Bartsch, *Dainų Balsai*, II tom. VII—VIII pusl.
55. Nesselmann, *Litt. Volkslied* VI pusl.
56. Karl Bücher, *Arbeit und Rhythmus*, Leipzig, 1902, 345 pusl.
57. Palyg. su II Skyriuj minėtais tiroliečių „Schaderüpfel", su mūsų giesmėmis, sutartinėmis, su anekdotu, kuri Žalia Rūta papasakojo.
58. Bücher, *Arbeit und Rhythmus* 345—347 pusl.
59. A. Veselovskij: *Sinkretizm drevnejšej poeziji* („Tri glavy iz istoričeskoj poetiki").
60. Kronika litewska, polska, žmódska i wszystkiej Rusi.
61. M. Biržiška: *Lieuvių Dainų literatūros istorija.* Vilnius, 1919.
62. Šis ir daugelis panašių variantų teko girdėti 1916 — 1918 metais Vabalninkų apylinkėj, kai vokiečiai buvo uždarę malūnus, ir žmonė slapčia, naktimis duoną naminėmis girnomis maldami, pasiilguotinos dainos garsu savo liūdną latką trumpino.
63. M. Biržiška. *Dainos keliais* (Vilnius, 1921).
64. Ibid. 44.
65. E. Aničkov, *Istorija russkoj literat.* Izd. Sytina, I tom. 62 pusl.
66. *Dainos keliais*
67. Jonas Strazdas iš specialinai parinktų dainų sutaisė visą pjesą; tenai kiekvienas veiksmas lydimas tam tyčia pritaikytomis dainomis (rankraštis).
68. Svotbinė rėda Vėliuoniškių lietuvių. Kazanj, 1880.
69. Atydžiai juos sužymėjo prof. M. Biržiška „Dainos keliais" 32 - 33 pusl.
70. Juškevičia *Lietuviškos Dainos* I T. 244 pusl.
71. Ibid. II T. 362 p.
72. Ibid. 304 pusl.
73. M. Biržiška *Dainos keliais*, 33.
74. Bücher, *Arbeit und Rhythmus*, 353 — 354 p.
75. Ibid, 354.
76. Otto Böckel. *Psychologie der Volksdichtung*, 2 pusl.
77. Ibid. 12 p.
78. Plačiau dainuojama kitas variantas:

Plaukia žaselė
Per Nemunėlį, —
Gir-gir-gir,-gar-gar-gar-
Per Nemunėlį.

Eina mergelė
Margon klėtelėn,
O-čia-čia, o-pa-pa
Margon klėtelėn...

— — — — — — IMA

79. A, Afonasjef. *Poetičeskija vozzrenija slavjan na prirodu.* Moskva, 1865 I T. 6 p.
80. Deja, visos dainos teksto Stasys Šimkus neužrašė. Užrašė tik pirmą posmą, refreną ir melodiją.
81. Dr. R. van der Meulen Rz. *Die Naturvergleiche in den Liedern und Totenklagen der Litauer. Leiden, 1907.* Šį veikalą išvertė į lietuvių kalbą prof. M. Biržiška: išleido Vilniuj, berods, 1920 ar 1921 metais.

82. A. N. Veselovskij. *Psichologičeskij parallelizm i evo formy v otraženijach poetičeskavo stilja.* Sobranije Sočinenij, S. Peterburg, 1913, I Tomas.
83. Ibid. 131.
Jurgis Baltrušaitis tikina kad, suvokiant žodžių veiksminius kerus lengviausia išmokti svetimų kalbų. Indas Suravardi, šiuo metodu rusų kalbos mokydamos, į tris mėnesius laisvai jau Dostojevskį skaitęs. Smulkiau apie tai žiūr. mano str. *Darbas ir Menas* („Lietuva" 1920 m. geg. 1 d.) ir „Laiškai apie kultūrą" („Skaitymai").
84. Ibid. 131 — 132.
85. Ibid. 136.
86. Ibid. 140.
87. Ibid. 153.
88. E. Aulčkov: *Istor. russkoj liter.* 199 p.
89. Veselovskij. *Poetika* I T. 206 p.
90. Šioje dainoj palaikiau tarminę rašybą.
91. H. Morf. *Aus Dichtung und Sprache der Romanen.*
92. A. Potebnja. *Objasnenije malorusskich i srodnych pjesen.*
93. A. Veselovskij. *Poetika,* I T. „Iz istoriji epiteta".
94. Ibid.
95. Tiesa, jeigu žodžiu mergelė (mergaitė) norima apibūdinti tariant jos stonas (netištekėjusi), tai mergelė gali būti ir nebe taip jauna. Bet čia jau daugiau literatūrinis posakis, liaudies poezijai svetimas.
96. Basanavičius. *Žiponas bei žiponė ir auksingumas bei sidabringumas lietuviškun dainun.* Tilžėje, 1885,
97. Veselovskij. *Poetika.*
98. A. Potebnja. *Myslj i jazyk,* Charjkov, 1913.
99. Veselovskij. *Poetika.*

Die Verwendung der sog. Diminutiva im Litauischen.

Die vorliegende Untersuchung, welche auf Anregung Herrn Prof. Niedermanns begonnen wurde, ist im Wesentlichen während meines ersten Aufenthaltes in Litauen abgeschlossen worden. Bei der Ausarbeitung standen mir fast nur Texte zur Verfügung, meist Erzeugnisse der in unseren Tagen sich herauskristallisierenden Schriftsprache, und, was von nicht zu unterschätzendem Werte war, die lebende Umgangssprache selbst. An die Benutzung einschlägiger fachwissenschaftlicher Literatur war bei dem grossen, wenn auch begreiflichen Büchermangel in Litauen nicht zu denken. Aber es kann dies doch kaum ein methodisches Unglück für diese Untersuchung gewesen sein. Denn was darin steht, beruht auf dem von nichts und nirgendsher beeinflussten Beobachten des litauischen Sprachmaterials. Doch war es mir ungemein wertvoll und geradezu unerlässlich, nachträglich im Auslande noch Gelegenheit zum Studium der Diminutivliteratur zu erhalten. Diese Gelegenheit habe ich nach Kräften auszunützen versucht. Was damit neugewonnen wurde oder mir zur Bestätigung, zur Illustrierung des von mir Aufgestellten dienen konnte, ist nun in der Form von Anmerkungen dem Text beigegeben. Die Untersuchung selbst wird nur Prinzipielles enthalten und als ein blosses Einleitungskapitel gelten dürfen. Eine detailliertere Behandlung des Problems möchte ich mir für einen späteren Band vorbehalten.

Wie schon bemerkt, soll keine umfassende Behandlung der Diminutiva, die überhaupt im Litauschen vorkommen, geboten werden. Eine solche wäre nur möglich, wenn erstens einmal alle dialektischen, zweitens sämtliche alten oder besser gesagt alle der nicht modernen zeitgenössischen Schriftsprache angehörenden Diminutivformen in den Kreis der Betrachtung gezogen würden. Das ist zu fordern, braucht aber sehr viel Zeit. Diese Zeit fehlte mir. Darum musste ich mich auf eine gewisse Anzahl von Texten beschränken, eben auf die, welche mir erreichbar waren, und innerhalb der so gesteckten Grenzen war es mir weniger darum zu tun, diese Diminutiva vom morphologisch-formalen Standpunkt aus zu betrachten, als vielmehr zu untersuchen, in welcher Weise die im Litauischen, so auffallend zahlreichen und bunt miteinander abwechselnden Diminutivformen verwendet werden.[1]) Es handelt sich also geradezu um eine semasiologische Studie. Es soll die Frage gestellt werden: Können z. B. die verschiedenen Diminutivformen ein- und desselben Wortes, etwa *broliùkas, brolẽlis, brolýtis* (Grundwort 2): *brólis* „Bruder"), ohne Unterschied der Bedeutung nebeneinander verwendet werden, oder gibt es irgendwelche Unterschiede? Ferner, wenn es Unter-

schiede gibt, welcher Art sind sie? Hierauf eine Antwort zu geben, zu einem Resultat zu gelangen war nur möglich, wenn die Diminutivform, deren Bedeutungsnuance abgegrenzt werden sollte, nicht für sich, sondern im Zusammenhang, innerhalb eines Satzes, besser noch innerhalb eines grösseren Abschnittes untersucht wurde. Es ist also unerlässlich, in einer litauschen Erzählung oder Novelle, in einem Gedicht oder Lied nicht nur alle darin vorkommenden Diminutiva zu sammeln und zu ordnen, sondern vielmehr an der Stelle, wo sie stehen, zu betrachten, ferner die ganze Stelle, den ganzen Abschnitt, auch wenn in ihm keine Diminutiva mehr vorkommen sollten, seinem Inhalt, seiner Stimmung nach zu verstehen.[3]) Ja noch mehr: die ganze Erzählung, die ganze Novelle, oder was es gerade sein mag, das ganze Buch muss man nicht nur sprachlich, sondern vor allem auch stilistisch und inhaltlich zu erfassen suchen. Das ist eigentlich schon philologische Arbeit, aber sie muss getan werden. Sprachwissenschaft und Philologie müssen hier zusammengehen. Diese Problemstellung gestattet auch, die Untersuchung auf einer beschränkten Anzahl von Texten aufzubauen und doch zu allgemein gültigen Resultaten zu gelangen. Diese können auch nicht infolge des dialektischen Charakters mancher Schriften beeinträchtigt werden; ja man kann sogar ebensogut Dialekttexte wie schriftsprachliche zum Studium des Diminutivgebrauchs heranziehen. Denn, wenn zugestandenermassen die Dialekte stark von einander abweichen können, so ist dem entgegenzuhalten, dass sie eben „litauisch", also doch wieder in gewissem Sinne einheitlich sind, dass ferner der Buntheit der Mundarten eine von Tag zu Tag einheitlicher werdende Schriftsprache[4]) gegenübersteht, die trotz des naturgemäss ihr anhaftenden Schriftsprachcharakters niemals so weit sich von den Dialekten entfernt haben kann—wenigstens nicht in der so kurzen Entwicklungszeit—dass beispielsweise der Gebrauch der Diminutiva nicht auch seine Entsprechungen und Parallelen in den Dialekten haben könnte.[5]) Es handelt sich ja in der vorliegenden Arbeit vor allem darum, zu untersuchen, welche Ausdrucksmöglichkeiten das Litauische auf dem Gebiete der Diminuierung aufweist. Eine solche Untersuchung wird einem nahegelegt durch die, ich möchte sagen, auch dem Laien auffallende Tatsache, dass im Litauischen die Diminutivformen nicht nur ausnehmend oft, sondern auch in einer beispielsweise dem Deutschen[6]) ganz fremden Mannigfaltigkeit der Suffixe vorkommen.

Die Notwendigkeit einer Untersuchung der Diminutivsuffixe in diesem Sinne drängt sich um so mehr auf, als man die Feststellung machen kann, dass gerade die deutsche Uebersetzung oft nicht imstande ist oder nicht imstande zu sein scheint, den Sinn des litauischen Originals befriedigend wiederzugeben. Ein Beispiel dafür möge gegeben sein. Die Sammlung litauischer Tierfabeln[7]), von Scheu und Kurschat herausgegeben, bietet in der *Šuo ir Vilkas* (S. 35-37) betitelten Erzählung S. 37 folgende Stellen, deren im selben Werk enthaltene deutsche Uebersetzung[8]) ich unmittelbar neben das litauische Original setze:

1) *S. 37,10 Vilkas Sabalui saka: Je, muna myłas prietelau šuneli Sabaleli...*	Da sagte der Wolf: Ja mein lieber Freund, Hund Sabal...
2) *S. 37,12 padiekavoju aš tau, Sabaleli...*	ich danke dir Sabal...
3) *S. 37,17 f. Sabali eik šęn...*	Sabal, komm her...
4) *S. 37,20 f. šunie Sabaleli, palik sau svetkas...*	Hund Sabal lebe wohl.,.

1) und 2) sind Stellen an denen der Wolf als Freund zum Hund Sabal spricht, ebenso wieder 4); der freundschaftliche Ton des Gesprächs kommt aber nicht nur durch das *muna myłas prietelau* zustande, sondern vor allem durch die wiederholte Verwendung der Diminutivformen von *Sabalis*, ebenso durch die Doppeldiminuierung *šuneli Sabaleli*. Das Ethos der drei bezeichneten Stellen fordert die Setzung der auch zum Ausdruck der Traulichkeit dienenden Diminutivform. Dass dem so ist, wird uns weiterhin bestätigt durch den vorangehenden Satz des Erzählers: *Vilkas Sabalui saka* „Der Wolf spricht zu Sabal". Der Erzähler braucht keiner besondern Stimmung, keiner Zärtlichkeit Ausdruck zu geben. Somit ist in diesem einleitenden Satz die Grundform nicht nur berechtigt, sondern geradezu gefordert. Genau so an der unter 3) angeführten Stelle, wo nicht mehr der „wohlmeinende Freund" Wolf, sondern die „gefühllosen" Menschen in befehlendem Tone den Hund zu sich rufen.

Werfen wir aber einen Blick auf die deutsche Uebersetzung, so sehen wir in dieser die Grundformen wie die Diminutiva unterschiedslos mit „Hund" und „Sabal" übersetzt. Dies könnte für den, der die Sache nur oberflächlich betrachtet, ein Grund sein, die Richtigkeit der Uebersetzung anzuzweifeln. Das darf man nicht; die Uebersetzung ist, wenn auch ab und zu etwas frei, niemals falsch, soweit ich glaubte feststellen zu können. Fehler, die auf mangelndem Verständnis des Originals beruhen müssten, sind mir keine begegnet. Die Uebersetzung ist gut, soweit eine Uebersetzung gut sein kann. Hier kann sie offenbar nicht genauer sein. Unmittelbar nach einem „mein lieber Freund" verträgt das Deutsche kein „Hündchen Sabalchen", auch in anderem Zusammenhang nicht. Mit den eben genannten deutschen Diminutiven kann das litauische *šuneli Sabaleli* niemals befriedigend wiedergegeben werden: sonst hätte ein einigermassen gewissenhafter Uebersetzer gerade so schreiben müssen. Als Erklärung dieser „ungenauen" Uebersetzung scheint nur noch zu bleiben, dass das Deutsche einfach nicht über den Umfang der Ausdruckmöglichkeit des Litauischen verfügt, was die Diminutivpraxis anbelangt. Mon verlangt wohl eine sinngemässere Wiedergabe, aber man wird nicht dazu imstande sein. Jedenfalls sicher nicht mit der geschriebenen Sprache, auf dem Papier; hingegen wohl, wenn die Worte mit lauter Stimme sinngemäss vorgetragen werden. Da ist auch das Deutsche fähig, im Sprechton alle Nuancierungen und Schattierungen der litauischen Formen, also akustisch zum Ausdruck zu bringen, sodass man doch nicht schlankweg behaupten darf, das Deutsche oder der Deutsche sei ausserstande, so zu empfinden und

auszudrücken wie das Litauische oder der Litauer. Für die vorliegende Untersuchung ist aber von Wichtigkeit einzig die Art von Sprachbetrachtung, welche das Sprachmaterial, die Sprachform vom akustischen Element losgelöst betrachtet. Von diesem Standpunkt aus gesehen freilich besteht im Gebrauch der Diminutiva zwischen Deutsch und Litauisch ein gewaltiger Unterschied. Es muss jedenfalls für das Wesen einer Sprache und damit wohl auch des Volkes ein nicht unbedeutsames Charakteristikum sein, wenn sie dem, was eine andere Sprache nur akustisch, nur durch die gesprochenen Laute offenbart, auch formal Ausdruck verleihen kann. 9) Es scheint mir dies betont werden zu müssen, weil wir etwas zu sehr daran gewöhnt sind, bei der Sprachbetrachtung von dem zu abstrahieren, was doch im Grunde die Sprache erst zu dem macht, was sie ist. Zur Stützung der vorhin aufgestellten Behauptungen sei eine weitere Stelle aus Scheu und Kurschat aO. S. 11,12 f. mit der Uebersetzung angeführt.

... kaip tas mažus vabalelis tokiem nožnam (galingam) erelui kąn galiejt padaryti.	... wie der kleine Mistkäfer dem mächtigen Adler etwas anhaben kann.

Es wäre dem Wesen der Sprache durchaus nicht zuwider gewesen, „das kleine Mistkäferlein" zu sagen. Dass man trotzdem nicht so übersetzt hat, ist gerade sehr bezeichnend für die beiden Sprachen. Nun liegt es aber nahe, den Einwand zu erheben, dass das Suffix *-ẽlis -ẽlė* gerade infolge seiner massenhaften Verwendung seine charakteristische Bedeutung eingebüsst habe und zu einem farblosen Anhängsel geworden sei. An der eben angeführten Stelle könnte das an sich auch nicht energisch bestritten werden, obwohl mir *vabalelis* absolut unentbehrlich scheint, weil es in Verbindung mit dem vorangehenden *mažus* den Kontrast gegenüber dem mächtigen Adler erst recht wirksam gestaltet, wozu die Grundform *vabalas* an dieser Stelle nicht geeignet gewesen wäre. Wenn auch zugegeben werden muss, dass die häufige Verwendung eines Diminutivums zum Verblassen der diminutiven Bedeutung beiträgt, ganz verschwinden kann diese nicht, solange das Grundwort, wenn auch nicht oft vorkommend, dem von ihm abgeleiteten Diminutivum als Folie dient.

Die bisher zitierten Beispiele zeigen uns die verkleinernde und die hypokoristische Bedeutungsfärbung des Suffixes *-ẽlis -ẽlė*. Diese im Grunde überflüssige Feststellung mache ich hier ausdrücklich, weil bei Leskien Bildung der Nomina im Litauischen S. 481 folgendes zu lesen ist: „*ẽli -s* fem. *-ẽl -ė*, bei mehr als zweisilbigem Stamme *-ẽli -s, ẽl -ė* bildet im Litauischen die gewöhnlichsten, farblosesten, d. h. mit keiner besonderen Nebenbedeutung, etwa des Traulichen, Verächtlichen u. s. w. verbundenen Deminutiva." Gewiss ist *-ẽlis -ẽlė* das gewöhnlichste Suffix: aber es in einem Atemzug damit auch das farbloseste zu nennen, scheint mir mindestens ungenau; ihm gar die Nebenbedeutung des Traulichen abzusprechen, das steht einfach im Widerspruch mit den Tatsachen. Man vergleiche nur Text und Uebersetzung S. 78.; da ist das Trauliche nicht nur Ne-

benbedeutung sondern gewissermassen die einzig mögliche Hauptbedeutung.[10]) Eine Frage für sich und von prinzipieller Bedeutung ist die nach dem Verhältnis der verschiedenen Nebenbedeutungen untereinander. Die Frage soll noch behandelt werden.

Auch andern Suffixen gegenüber verhält sich die deutsche Uebersetzung spröde: Scheu und Kurschat aO. S 77,9f. *(Łape ir vilkas)* heisst es:

Łape... rada pyragą... ir saka: „mainykiem tąn pyragiuką į avinuką".

Der Fuchs fand eine Semmel... und sagt... „tausche mir doch diese Semmel für ein Lämmchen ein."

Die deutsche Uebersetzung bietet für *pyragiukq* wie für *pyragą* nur die eine Form „Semmel", während *avinukq* mit „Lämmchen" wiedergegeben wird. Im weiteren Verlauf des Textes kommt neben einem nur noch vereinzelten *avinukui* einigemale *avinelis* vor Den Unterschied zwischen *-ùkas* und *-ẽlis* kann das Deutsche natürlich noch weniger zum Ausdruck bringen als den zwischen Grund- und Diminutivform. Ueber den Unterschied der Bedeutungsfärbung bei *-ùkas* und *-ẽlis* soll später gehandelt werden. Bis dahin schien es mir vor allem erforderlich, zu zeigen, dass die litauischen Diminutiva eine ganz besondere Aufmerksamkeit verdienen; ferner sollte flüchtig angedeutet werden, in welchen Bahnen eine ihnen gewidmete Untersuchung sich zu bewegen hat. Wenn die Beispiele der žemaitischen Mundart und nicht der modernsten litauischen Schriftsprache entnommen sind, so lässt sich dieses damit rechtfertigen, dass diese Fabeln auch in schrifsprachlicher Fassung keine andere Diminutivpraxis aufweisen könnten, da Stil und Ethos gar nicht anders sein dürften. Und auf diese beiden Faktoren kommt es in erster Linie an. Zudem war es lehrreich, einen Text vorzunehmen, dessen Uebersetzung bereits vorlag, und der von jemandem übersetzt wurde, der gewiss kaum an eine Untersuchung der Diminitiva dachte und der infolgedessen unbefangen und unvoreingenommen, also richtig übersetzte. Ueberhaupt werden bei derartigen sprachlich - stilistischen Studien gerade die Uebersetzungen wertvoll sein. Aber auch in schriftsprachlichen Texten darf nicht immer Einheitlichkeit im Diminutivgebrauch erwartet werden; es kommt jedesmal darauf an, was für eine Literaturgattung oder Stilart vorliegt. Selbstverständlich darf man sich dialektischen Besonderheiten nicht verschliessen; an ihnen wird ebenfalls zu lernen sein.

Es ist bereits dargetan worden, dass der Blick nicht einseitig auf das Sprachlich-Formale oder das Philologisch-Stilistische zu richten sei. Es kann bei umfassenderer Betrachtung ja leicht das eine vom andern Licht erhalten. Und wenn es auch die besondere Aufgabe der vorliegenden Arbeit ist, gewissermassen das Innere der Diminutiva aufzuhellen, so kann es nur förderlich sein, auch auf gewisse Aeusserlichkeiten aufmerksam zu machen.

Zunächst erhebt sich die Frage, welche Suffixe alle zur Besprechung gelangen sollen. Von einem prinzipiellen Standpunkt aus doch jedenfalls alle Suffixe mit Diminutivbedeutung, wobei „dimi-

nutiv" im weitesten Sinne des Wortes zu verstehen ist. Ueber alle diese Suffixe handelt an verschiedenen Stellen Leskien Bildung der Nomina, sodass man sich aus diesem Werk bequem alle in Betracht kommenden Diminutivsuffixe zusammenstellen kann. Mir boten sich die verschiedenen Diminutivbildungstypen ohne weiteres bei der Lektüre. Dies war der natürliche Weg, die Diminutiva kennen zu lernen. Beim Lesen fällt auf, dass die verschiedenen Suffixe verschieden häufig vorkommen, *-ẽlis/-ẽlė* ausserordentlich oft, *-ýtis -ýtė* dagegen selten. Mir schien es ganz und gar am Platze zu sein, auf statistischem Wege festzustellen, welches die relative Häufigkeit des Vorkommens der einzelnen Diminutivtypen ist. Eine solche statistische Untersuchung konnte nun nach mehr als einem Grundsatz unternommen werden. Am nächsten lag es natürlich, aus irgend einem abgeschlossenen Text jede diminutive Form aufzuzeichnen. Doch mir scheint, der Zweck einer Statistik kann in diesem Falle nicht sein, zu erfahren, eine wie grosse Anzahl Diminutiva innerhalb eines in sich geschlossenen Textes oder in sämtlichen von ein und demselben Autor stammenden Werken sich findet, sondern, welche Wörter welche Diminutivsuffixe annehmen und wie oft ein Suffix im Verhältnis zu den andern Suffixen vorkommt. So habe ich selbst hundertmal sich wiederholende Formen nur einmal verzeichnet, sodass ich auf diese Weise schliesslich nicht die Zahl sämtlicher Diminutiva überhaupt, sondern die Zahl aller verschiedenen wissen konnte. Zuerst machte ich für drei Bände der Schriften von Lazdýnų Pelėda [11]) (Lazdýnų Pelėdos Rãštai, Kaunas und Vilnius 1921) eine erste Statistik und fand für das Vorkommen der wichtigeren und bekannteren Suffixe folgende Häufigkeitsziffern, die ich allerdings nur mit einigem Vorbehalte wiedergeben möchte, da es mir nicht möglich war, die ganzen Bände nochmals daraufhin durchzulesen, um die absolute Genauigkeit der Zahlen prüfen und versichern zu können. Aber kleinen Abweichungen—und nur um solche kann es sich handeln—ist keine Bedeutung beizumessen.

343 *-ẽlis/-ẽlė*, 82 *-ùkas/-ùkė*, 44 *-ùtis/-ùtė* [12]) 26 *-áitis/-áitė*. [13]).

Nachdem ich noch den vierten Band hinzugenommen, fand ich für die gesamten vier Bände folgende mit demselben Vorbehalt aufzunehmende Zahlen.

440 *-ẽlis/-ẽlė*, 100 *-ùkas/-ùkė*, 55 *-ùtis/-ùtė*, 32 *-áitis/-áitė*.

Der Umstand, dass bei der zweiten Zählung die Häufigkeitsziffer jeder Suffixgruppe ungefähr um den vierten Teil der ersten Zählung zunahm, machte mir wahrscheinlich, dass mein Zählprinzip nicht unrichtig sein konnte. In dieser Auffassung wurde ich dadurch bestärkt, dass ich mit der Befolgung des gleichen Prinzips bei anderen Texten ganz Analoges fand. In der von Leskien und Brugmann herausgegebenen Sammlung litauischer Lieder und Märchen (A. Leskien und K. Brugmann Litauische Volkslieder und Märchen, Strassburg 1882) las ich zunächst die erste Hälfte der preussisch-litauischen [14]) Dainos durch und fand:

168 *-ẽlis/-ẽlė*, 78 *-ùžis/-ùžė*, 27 *-užẽlis/-užẽlė*, 12 *-ýtis/-ýtė*, 2 *-ùkas -ùkė*

bei der zweiten, alle Lieder umfassenden Durchsicht:

306 *-ẽlis/-ẽlė*, 150 *-ùžis/-ùžė*, 58 *-užẽlis/-užẽlė*, 15 *-ýtis/-ýtė*, 6 *-ùkas -ùkė*.

Wenn sich bei der Untersuchung der aO. ebenfalls herausgegebenen russisch-litauischen Dainos zwar für *-ẽlis/-ẽlė* auch ungefähr 300 Fälle ergaben (ähnlicher Textumfang), hingegen für *-ùžis -ùžė* nur die auffällig kleine Zahl von 13, so hängt dies, glaube ich, mit den dialektischen Verhältnissen zusammen. In den russisch-litauischen Dainos überwiegen die Bildungen mit *-užẽlis/-užẽlė* die mit einfachem *-ùžis/-ùžė*. An einer späteren Stelle soll versucht werden dies zu erklären. Das letztgenannte Suffix tritt jedenfalls gerade auch in den russisch-litauischen Prosatexten recht selten auf. In den ganzen vier Bänden der gesammelten Schriften von L. P. fand ich nämlich nur fünfmal *-ùžis/-ùžė* und ungefähr ebenso oft das Doppelsuffix *-užẽlis/-užẽlė*.

In den von mir für die vorliegende Untersuchung verwendeten Texten begegneten mir ausser den genannten echt litauischen Suffixen auch solche, welche zweifellos slawischer Herkunft sind, so in *mergẽlka*, *bobẽlka*, *dainùška vakarùškos*, bei welch letzterem—es bedeutet „Abendunterhaltung"—mit dieser Art von Diminuierung auch Genuswechsel eingetreten ist. Das entsprechende echt litauische gleichbedeutende Diminutivum *vakarẽlis* ist dann wieder regelrecht maskulin. In der Umgangssprache habe ich bis jetzt die genannten Formen, ausgenommen *vakarẽlis*, nie gehört; so selten sie vorkommen, es sollte doch der Versuch gemacht werden, ihren Stimmungsgehalt abzugrenzen. Es wird nicht uninteressant sein, der Frage nachzugehen, ob derlei fremde [15]) Suffixe durch ein litauisches ersetzt werden können oder ob ihnen eine besondere Bedeutungsnuance eigen ist.

Von Interesse ist ferner die Frage, welche Wortarten diminuiert werden können und welche Suffixe jeder Wortart eigen sind. So wird man auch bei oberflächlicher Beobachtung sofort gewahr, dass in der Hauptsache Substantiva, in geringerem Masse Adjektiva, Adverbia und Verba [16]) diminuiert werden. Bei den Adjektiven darf man unterscheiden, ob sie rein adjektivisch oder substantiviert verwendet werden. Von den Verba diminutiva möchte ich vorläufig absehen und nur darauf hinweisen, dass, so wie bei den Nomina *-ẽlis/-ẽlė* dominiert, die Verba am meisten mit *-t-elẽti* [17]) oder *-t-erẽti* diminuiert werden, was nicht auf Zufall beruhen dürfte.

Bevor man zu einer detaillierteren Besprechung der einzelnen Suffixe übergehen kann, müssen noch einige Bemerkungen allgemeiner Natur gemacht werden. Es scheint zunächst rein auf Zufall zu beruhen, dass gewisse Wörter häufiger, andere weniger häufig diminuiert werden, auch dass gewisse Wörter mehr verschiedene Suffixe annehmen zu können scheinen als andere. So finden sich bei L. P. von *brólis* „Bruder" folgende Diminutivformen: *broliùkas brolùtis*, *brolýtis*, *brolẽlis*, von *akìs*, „Auge" *akẽlė*, *akùtė*, *akýtė*, während *lángas*, „Fenster" *langẽlis*, aber kein **langýtis* oder **langùkas* neben sich hat. [18]) Diese Ungleichheit in der Diminuierung kann schon vermutungsweise damit begründet werden, dass ein Wort um so mehr zur Diminuierung mit verschiedenen Suffixen disponiert

ist, je mehr es infolge seiner Wortbedeutung der Sphäre der Kleinheit oder des Affekts (Zärtlichkeit, Verachtung, Scherz) nahesteht oder ihr sogar angehört. Eine schöne Bestätigung dieser Vermutung ergibt sich bei der Betrachtung der zahlreichen Diminutivformen des einen Wortes *mãžas* „klein". Bei L. P. fand ich deren folgende: *pamažẽle* (Adverbium) offenbar mit der Bedeutung „langsam", „nach und nach", *maželẽlis, mažilẽlis,* [19]) *mažùtis, mažýtis, mažiùkas, mažulẽlis, mažuliùkas, mažulýtis, mažytẽlis.* Anderswo begegneten mir noch *mažiùlis, mažỹlis, mažučiùkas.* Kein anderes Wort weist so viel verschiedene Diminutivformen auf, kaum eines wird überhaupt so häufig diminuiert wie gerade *mãžas.* Dieses ist infolge seiner Wortbedeutung, wenn ich so sagen darf, geradezu der Exponent aller Diminuierung; denn es gehört eo ipso der Bedeutungssphäre der Kleinheit und damit auch des Zärtlichen an. Das Wort und der Begriff *mãžas* haben also am meisten Gelegenheit, diminuiert zu werden, sodass man sich über die grosse Zahl diminutiver Bildungen von *mãžas* nachgerade nicht mehr zu wundern braucht. [20]) Aus diesem Tatbestand scheint sich mir zu ergeben, dass die „nichtverkleinernden" Funktionen des Diminutivsuffixes sich aus der „verkleinernden" herleiten und begreifen lassen. Nach dem Gesagten dürfte man freilich erwarten, dass auch Formen mit *-áitis (*mažáitis)* und *-ùžis (*mažùžis)* existierten, und man darf daher in Anbetracht der grossen Anzahl von *mãžas* abgeleiteter Diminutivformen sich mit gutem Recht fragen, warum weder **mažáitis* noch **mažùžis* vorkommen. [21]) Was **mažùžis* betrifft, so möchte ich nur darauf hinweisen, dass meines Wissens im Litauischen der Lautkomplex *-žuž-* unerhört ist, Also lautliche Gründe waren es, die das Entstehen von **mažùžis* verhinderten. Es handelt sich hier um einen typischen Fall von „prophylaktischer" Dissimilation. [22]) Wenn andererseits ein **mažáitis* nicht vorhanden ist, so ist das mit ein Beweis dafür, dass das Suffix *-áitis* sowieso nicht mehr viel Diminutives an sich hat. Uebrigens ist mir kein einziges diminutives Adjektiv mit der Endung *-áitis* begegnet. [23])

Die eine Erscheinung, dass ein Wort wie das besprochene *mãžas* verschiedene Suffixe annehmen kann, möchte ich „Suffixvariation" nennen, die andere, die darin besteht, dass ein und dasselbe Wort mit mehr als einem Suffix zu gleicher Zeit versehen werden kann, was durchaus nicht selten vorkommt, „Suffixhäufung" oder „Suffixkombination". [24]) Ich denke, die Einführung solcher Termini lässt sich durch das häufige Vorkommen der durch diese Termini bezeichneten Erscheinungen rechtfertigen. Für beides seien im Folgenden einige Beispiele gegeben:

Suffixvariation:

mamẽlė, mamùtė, mamýtė, mamáitė
rankẽlė, rankùtė, rankýtė,
vyrẽlis, vyrùtis, vyrùkas

Suffixhäufung:

darželẽlis, ponytẽlė, ponaičiùkas dalelýtė
žydeláitė, mergelikė, mažuliùkas, rutulẽlė

In *mãžas*, auf dessen S. 83 schon aufgeführte Diminutivableitungen ich hier verweisen kann, gipfeln und vereinigen sich die beiden Erscheinungen; *mãžas* hat vor allen anderen Wörtern sowohl an der Variation wie an der Kombination den grössten Anteil und dokumentiert auf diese Art wiederum, dass es als Exponent aller Diminution zu gelten hat.

Wenn dies aber in der Tat zutrifft, so ist zu erwarten, dass Diminuierung am wenigsten oder womöglich gar nicht eintritt bei den Wörtern, welche die Bedeutung des Grossen, Gewaltigen, Mächtigen haben. So wäre es beispielsweise im Deutschen unerhört, von dem Adjektiv *gross* irgend eine diminutive Form mit ausgesprochen diminutiver (und zwar verkleinernder) Bedeutung zu bilden, ebenso im Lateinischen etwa von *magnus*, während das Lateinische sonst der Diminuierung—gerade in Hinsicht auf Adjektiva und Adverbia, vgl. *parvulus, paululum*—zugänglicher ist als das Deutsche. [25]) Diminuierung solcher Wörter und Begriffe müsste geradezu als eine contradictio in adiecto empfunden werden.

Nichtsdestoweniger finden sich im Litauischen gerade Formen wie *didžiùlis, nedidùtis*, und die überwiegend häufig gebrauchte Form für den Begriff „gross" ist nicht *dìdis*, sondern *dìdelis*. Wenn dieses infolge seiner Betonung [26]) (*dìdelis*) und hinsichtlich seiner Verwendung nicht zu den eigentlichen Diminutiven gezählt werden kann, so muss das in ihm enthaltene *-el-* ursprünglich doch ein diminutives Element gewesen sein. Darüber darf man sich um so weniger wundern, als ja neben *dìdelis* und *dìdis* tatsächlich die bereits erwähnten Formen auf *-ùlis* und *-ùtis* vorkommen. Warum sollte denn nicht einmal mit *-ẽlis* diminuiert worden sein? Nur fragt es sich, was für eine Existenzberechtigung ein ursprünglich echt diminutives *dìdelis* gehabt haben kann. Kollege Senn ist der Ansicht, dass *dìdelis* anfänglich „ein wenig gross" bedeutete, woraus sich nacheinander die Bedeutungen „ziemlich gross" „ordentlich gross", „recht gross" und schliesslich einfach „gross" entwickelt hätten. [27]) Diese Deutung ist mir nicht unsymphatisch, und ich möchte zu ihrer Stützung einiges anführen. In der Grammatik von Jablonskis (Rỹgiskių Jõno lietùvių kalbõs gramãtika, etimologija 1922 Kaunas, Vilnius) S. 211 begegneten mir folgende Formen: *didėlèsnis, gerėlèsnis, gardėlèsnis, mažėlèsnis, tvirtėlèsnis;* in der Umgangssprache hörte ich *vėlėliaũ*. [28]) Alle bedeuten „ein bischen grösser, besser, schmackhafter, kleiner, fester, später". [29]) Ebenso darf man an die auf *-telėti* ausgehenden Verba denken; *linktelėti* „einmal nicken" „ein bischen nicken", *murmtelėti* „brummen", „murmeln" d. h. „nur ein bischen reden" („ein bischen" im Gegensatz zu „richtig", „vollkommen"; [30]) das in dieser Endung enthaltene *-el-* dürfte mit dem in *dìd-el-is* vorhandenen letzten Endes identisch sein, also auch formal als diminutivisch gelten.

Dass aus einem ursprünglichen „ein bischen gross" sich die Bedeutungen „ziemlich gross" und schliesslich „gross" entwickeln konnten, ist schon an und für sich nicht unmöglich, wird aber besonders leicht verständlich, wenn man bedenkt, was für eine Rolle das Stilmittel der Litotes im Litauischen spielt und zwar in der

geschriebenen wie in der gesprochenen Sprache. Statt *labaĩ blogaĩ* „sehr schlecht" zu sagen zieht der Litauer vor *labaĩ negeraĩ* „sehr nicht gut". Diese litotetische Ausdrucksweise hat ihren Grund wohl zum Teil in der Beschaffenheit des Wortschatzes und des Sprachbaus, [31]) der es mit sich bringt, dass im Gegensatz zu anderen indogermanischen Sprachen, nicht regelmässig, aber doch sehr oft, in einem Gegensatzpaar wie z. B. *schön-hässlich* der eine der beiden Kontrastbegriffe nicht durch ein stammfremdes Wort, sondern durch das mit dem Präfix *ne-* versehene und negierte gleiche zum Ausdruck gebracht [32]) wird, also *grazùs—negražùs*, obschon der kräftige Ausdruck *biaurùs* „hässlich", „scheusslich" existiert und verwendet wird. Aber schliesslich mag man auch nicht immer zum Kräftigsten greifen. Es mag sogar charakteristisch für den Litauer sein, dass er solches meidet. Typisch ist, dass er nur ein einziges ganz starkes Schimpfwort besizt: *rupūžė* „Kröte". Diese ausweichende, „euphemistische Ausdrucksweise [33]) offenbart sich ganz besonders in einer der verschiedenen Bezeichnungen des Teufels: *nelabàsis* „der Böse" eigentl. „der nicht Gute". Es kann freilich auch *piktàsis* „der Böse" gesagt werden. Aber sonderbar bleibt, dass der Begriff des Bösen κατ' ἐξοχήν, der anderswo unterstrichen zu werden pflegt (vgl. etwa deutsch: der böse Teufel), hier abgeschwächt wird.

Dieser Exkurs scheint mir nicht überflüssig, da er zeigen sollte, welche Verhältnisse die Verwendung dieser, wie ich hier sagen möchte, volkstümlich-litotetischen Ausdrucksweise begünstigten, sodass von dem dadurch gewonnenen neuen Standpunkt aus sowohl Bildung als auch Bedeutungsentwicklung von *dìdelis* verstanden werden dürften. Trotz des in ihm enthaltenen Diminutivformans ist ihm heutzutage [34]) die Bedeutung des Verkleinernden sowie jede andere Diminutivfärbung vollkommen fremd. Dies festzustellen ist nicht unwichtig, da schon betont worden ist, dass die Diminuierung eines der Bedeutungssphäre des Grossen, Mächtigen, usw. angehörenden Wortes eine contradictio in adiecto bedeute.

Nun müssen aber die noch recht „widerspruchsvollen" Formen *didùtis* und *didžiùlis* erklärt werden. Bei der Lektüre und in der offiziellen Verkehrssprache stiess ich ab und zu auf *didžiùlis, didùtis* fand ich in der Jablonskischen Grammatik S. 214, in der Lektüre ein (vorläufig) einmaliges *nedidùtis.* [35]) Trotzdem kann es sich da um keinen blossen Zufall handeln, *nedidùtis* gehört eben nicht in die Bedeutungssphäre von *dìdis* bezw. *dìdelis* sondern in die von *mãžas* und es darf einem öfter vorkommenden *mažùtis* direkt an die Seite gestellt werden: ja ich glaube nicht zu weit zu gehen, wenn ich behaupte, *nedidùtis* sei eine Diminutivvariante zu *mãžas.* Bei der Bildung von *nedidùtis* schwebte gewiss *mažùtis* vor. Es wäre an sich wohl denkbar, dass aus der negierten Form heraus nachträglich sich das positive *didùtis* auf dem Wege der rückläufigen Ableitung verselbständigt hat, Sollte *dìdelis* einem ähnlichen Prozess zu verdanken sein? Ich kann das nicht recht glauben. Auch für *didùtis* scheint es mir noch fraglich. Zwar stehen sich die gleichbedeutenden und mit gleichem Suffix versehenen *nedidùtis* und *mažùtis* gegenüber, während man vergeblich nach einem Paar *nedìdelis* – **mãželis* [36])

sucht. Auch bilden die Grundformen *dìdis* und *mãžas* kein Kontrastpaar zueinander, wie man erwarten sollte.

So bleibt nun als einziges Diminutivum von *dìdis* oder *dìdelis*, (insofern dieses eben die Funktionen der Grundform versieht) die Form *didžiùlis*. Obschon das Suffix *-ùlis* ausgesprochen diminutiven[37]) Charakter zu zeigen scheint, kann *didžiùlis* selbst doch unmöglich so etwas wie „klein" bedeuten.[38]) Solange es nicht im Textzusammenhang, verglichen mit anderen, dasselbe Suffix enthaltenden Wörten[39]) studiert wird, muss es eigentlich rätselhaft bleiben.

Doch Eines ist klar geworden—und dies bezweckten auch die Ausführungen der letzten Seiten — nämlich, dass ein Wort um so weniger diminuiert werden kann, je weiter es von der Sphäre des Begriffes „klein" entfernt ist. Bei *dìdis* bezw. *didelis* ist einerseits die Suffixvariation (nur *-ùtis* und *-ùlis*) auf das denkbar kleinste Mass reduziert, andererseits die Suffixkombination überhaupt nicht vertreten.

Starker Diminuierung fähig sind aber nicht allein jene Wörter, die ihrer Kernbedeutung nach sich um *mãžas* herumgruppieren und als Verwandtschaftsnamen ohne weiteres in die Sphäre des Affekts gerückt werden können, sondern ganz allgemein Wörter, die das bezeichnen, was im Vordergrund des Interesses eines oder vieler Sprechenden steht. So findet Suffixvariation und -kombination bei *Diẽvas* „Gott" und *põnas* „Herr" statt. Auch bei *vélnias* „Teufel" ist wenigstens Suffixvariation zu treffen: *velniùkas, velnýkštis, velniúkštis, velnìštis* (wenn dies die richtige Nominativform ist; aus den obliquen Kasus, die mir allein begegneten, liesse sich auch ein Nominativ *velniščias* erschliessen), auch *velnẽlis* fehlt nicht.[40]) In einigen der eben genannten Formen sind Suffixe enthalten, deren Gefühlswert —vielleicht sind sie nicht einmal alle diminutivisch — genau zu bestimmen mir bis dahin nicht möglich war. Die Schwierigkeit liegt teilweise in der ausserordentlichen Seltenheit ihres Vorkommens. Aber es ist ganz in Ordnung, wenn zur Bezeichnung des Grausigen, Absonderlichen, Bizarren entsprechend absonderliche Formen vorkommen.

Da nun die Diminutiva vielfach das Ergebnis subjektiver Empfindung sind, darf man sie naturgemäss dort am zahlreichsten erwarten, wo solche Gefühle geäussert werden, d. h. besonders in den Dainos, Raudos, lyrischen Gedichten und volkstümlicher Prosa.[41]) Ein wissenschaftliches Werk wird naturgemäss nur dann Diminutiva enthalten, wenn Kleines oder Verkleinertes bezeichnet werden soll.[42]) Am allergeeignetsten für eine Beobachtung der Gefühlswerte der einzelnen Diminutivsuffixe scheinen mir in volkstümlichem Ton gehaltene Prosaerzählungen zu sein, während die Dainos zwar viel und wertvolles, aber von Reim und wohl auch Rhythmus stark beeinflusstes Material bieten. Ich möchte im folgenden zeigen, wie man an einem volkstümlichen Prosatext die Diminutiva besonders gut beobachten und ihren Gefühlswert untersuchen kann. Es ist unbedingt nötig, dies einmal an einem, in sich geschlossenen, einheitlichen Text zu zeigen; denn in einem zweiten von demselben Autor geschriebenen kann je nach dem Stoff, der behandelt wird, die Diminutivpraxis eine völlig andere sein. Dabei muss auch Rücksicht genommen werden

auf Formen, die zwar selbst nicht diminutiv sind, aber mit Diminutiven abwechseln oder sich in der Nähe von Diminutiven befinden. Nicht unwichtig ist es schliesslich, über das Verhältnis von Grundform zu den von ihr abgeleiteten Diminutivformen klar zu werden. [43])

Als Text lege ich den folgenden Ausführungen die im ersten Bande der Schriften von Lazdýnų Peléda S. 67—138 enthaltene Erzählung „Klajūnas" zugrunde. [44]) Die Geschichte ist nicht allzulang, und, was bei dieser Schriftstellerin nicht immer selbstverständlich ist, ziemlich klar und übersichtlich aufgebaut. Schauplatz der Handlung ist abwechselnd bald ein Dorf, bald ein Gutshof. Der Inhalt ist kurz folgender.

Juõzas und Barbẽlė lieben sich. Juõzas erhält eine Stelle auf einem Gutshof. Trennung für längere Zeit. Barbẽlės Befürchtung geht in Erfüllung. Juõzas verliebt sich dort in eine Magd, die es mit ihrer Schlechtigkeit und Schlauheit soweit bringt, dass der Bursche einer Heirat in absehbarer Zeit nicht mehr aus dem Wege gehen kann. Er und Barbẽlė, mit der er unterdessen wieder einmal zusammentrifft, sind nun todunglücklich. Juõzas fährt nach Amerika. Barbẽlė gibt nach einiger Zeit den Widerstand gegen den neuen Liebhaber Tãdas auf und heiratet ihn. Bald darauf kommt Juõzas zurück; aber kurz vor dem Ziel erfriert er im Walde; Die Charaktere sind einfach bis auf den etwas komplizierteren Juõzas, der einerseits gar nicht unsympathisch, andererseits unbeständig und egoistisch erscheint. Die Gestalt des erst am Schluss auftretenden Tãdas ist etwas schwach und schemenhaft.

Da ist es nun nicht uninteressant, zu sehen, wie die Charakterisierung der vier hauptsächlichsten und auch der übrigen Personen ausser durch die gewöhnlichen schriftstellerischen Mittel auch noch durch die Verwendung der Diminuierung [45]) vorgenommen wird. Dabei muss aber auch die Wortwahl selbst berücksichtigt werden; denn wenn abwechselnd für ein und dieselbe Person *mergẽlė, mergáitė, merginà*, oder *mergẽlė, mergáitė, mergà* vorkommen, so sind *mergà* und *merginà* zwar keine Diminutiva, aber trotzdem wohnt diesen Formen ein gewisser Gefühlswert inne, sodass sie mit in die Untersuchung einbezogen werden müssen. Die Bedeutungsnuance von *mergẽlė* oder *mergáitė* wird schärfer erkannt, wenn ihnen *mergà* und *merginà* als Folie dienen. Die eben genannten vier Formen können im Deutschen alle mit „Mädchen" wiedergegeben werden. Im Deutschen kann man diesem allerdings ein „Jungfrau", Fräulein", [46]) „Maid" oder „Mägdelein" an die Seite stellen, aber der grosse Unterschied zwischen Litauisch und Deutsch ist der, dass die litauischen Formen von dem einen *mergà* ausgegangen sind, die deutschen hingegen z. T. anderstämmig, oder wenn sie auf eine Grundform sich zurückführen lassen, diese selbst nicht mehr so rein und klar hervortritt wie in den litauischen Formen. Jedenfalls darf man sich fragen, ob dem nicht linguistisch geschulten Deutschen der etymologische Zusammenhang etwa zwischen „Mädchen" und „Magd" [47]) vollständig klar werde. Für die litauischen Formen und für den Litauer ist das keine Frage. Die deutschen Ausdrücke stammen auch aus viel heterogeneren Stilregionen als die mit ihnen

verglichenen litauischen. An Vergleichung oder Parallelisierung der beiden Sprachen ist nicht zu denken. Es ginge nicht an, beispielsweise Barbẽlė bald „Mädchen", bald „Mägd(e)lein" oder „Maid" zu nennen, wenn der Stil einigermassen einheitlich sein soll. Und das ist er eben in unserer Erzählung. Ja, und angenommen, man dürfte in einer deutschen Uebersetzung dieser Erzählung die genannten deutschen Ausdrücke verwenden, so bedeutete das noch lange nicht, dass einer jeden der vier litauischen Formen ausgerechnet je eine der deutschen entspräche. In der Tat ist dies auch nicht der Fall.

Bei einer Vergleichung aller in der Erzählung verwendeten Varianten von *mergà* ergibt sich zunächst für die Bedeutungsfärbung dieser Grundform selbst folgendes.

Es ist sehr auffällig, wie Barbẽlė kein einziges Mal mit *mergà* bezeichnet wird, Vìktė—so heisst die Magd auf dem Gutshof, mit der sich Juõzas eingelassen hat—hingegen fast immer. In diesem Zusammenhang ist dann *mergà* nahezu gleichbedeutend mit „Weib", „Dirne", „Weibsperson", besonders an zwei Stellen, L. P. I 111: *Pãskui tavęs veĩkasi tà mergà aĩ čigõnė*[48]) „Dir läuft da diese Dirne oder Zigeunerin nach" und etwas später aO.: *Geraĩ sakaĩ, tà mergà àpdavė manèl*[49]) „Du hast recht, das Weib hat mich ruiniert!" Eine dritte Stelle aO. S. 122: *òt*[51]), *iĩ sù tà mergà*[50]) „Nun ja, und dann die Geschichte mit diesem Weib da". Bemerkenswert ist, dass an allen drei Stellen *mergà* nicht allein, sondern in Verbindung mit dem die peiorative Bedeutung von *mergà* verstärkenden, den Gestus der Geringschätzung nachahmenden *tà* steht, welches in dieser Hinsicht etwa mit lat. *iste* verglichen werden kann. An andern Stellen[52]) hat *mergà* einen mehr neutralen Sinn, immerhin so, dass man nicht ohne weiteres das deutsche „Mädchen" an seine Stelle zu setzen wagt. Am besten entspräche dem *mergà* noch „Mädel", aber jenes, das den Plural „Mädels" bildet. Oft wäre sogar einfach das Pronomen „sie" die beste Uebersetzung; *mergà* bedeutet zuweilen auch „Magd" „Dienstmädchen", so aO. S. 128: *Tãdas samdė vienq mérgq* „Tãdas nahm eine Magd in seinen Dienst". Dass dies aber nicht die gewöhnliche Bedeutung sein kann, geht aus aO. S. 99 hervor: *Čòrt!*[53]) *nè mergà esmì, õ vyrìškis* „Zum Teufel! ich bin doch kein Weib, sondern ein Mann". So gehört *mergà*, ob es auf das Geschlecht oder auf die soziale Stellung sich bezieht, ganz und gar einer niederen und niedrigen Sphäre[54]) an und es ist nur verständlich, wenn Barbẽlė kein einziges Mal mit *mergà* bezeichnet wird, denn sie ist keine *mergà*.

Umgekehrt wird Barbẽle mit ganz seltenen Ausnahmen fortwährend *mergẽlė* genannt, nur je zweimal *mergáitė* bezw. *merginà*. Die Zusammenstellung *Vìktė*: *mergà* einerseits und *Barbẽlė*: *mergẽlė* andererseits genügte schon zur aprioristischen Behauptung, dass *mergẽlė* einer ganz andern und zwar edleren Bedeutungssphäre als *mergà* angehört. Dazu kommt aber noch ein Argument von einer Seite, von der man es gar nicht erwartet. Nämlich die „*mergà*" Vìktė heisst zweimal *mergẽlė*, einmal L. P. I 104: *Tėvẽli! – nedrąsiai tãrė vaikìnas, —čionaĩ mergẽlė yrà... aĩ negalėtų pérnakvoti?* „Lieber Vater—sprach schüchtern der Bursche, — da ist ein Mädchen,... könnte es nicht

vielleicht übernachten?" Das zweite Mal aO. S. 105: *Eĩkime į tróbą, —tãrė sẽnis,—nà, if támsta eĩk... mergẽle!* „Gehen wir ins Haus", sprach der Alte, „na, und kommen auch Sie, Jungfer!" [55]). *mergẽle* ist hier so etwas wie Höflichkeitsform geworden, es mutet in diesem Zusammenhang an wie eine Wiederholung der eigentlichen Höflichkeitsform *támsta*. Was die Worte des Burschen—*čionaĩ mergẽlė yrà*—betrifft, so liegt die Sache folgendermassen. Der Bursche will, obschon selbst nicht mehr von seiner Begleiterin Viktė entzückt, vor seinen Eltern mit ihr doch einen günstigen Eindruck machen und wählt dazu selbstverständlich die günstigste Bezeichnung; als solche stand ihm offenbar nur *mergẽlė* zur Verfügung. Der Vater, der die Neuangekommene natürlich weder dem Namen noch dem Charakter nach kennt, nimmt diese einzig ihm zur Verfügung stehende Form auch als Anredeform auf. Nachdem er aber schon einen ersten und zwar nicht gerade günstigen Eindruck von ihr erhalten hat, ist sie ihm eine *biaurì mergà* „ein abscheuliches Weib", L. P. I 106. Die Form *mergẽlė* kommt abgesehen von der beständigen Anwendung auf Barbẽlė, sonst nur noch dreimal in der ganzen Erzählung vor, wiederum in ungewöhnlichem Zusammenhang: aO. S. 87 redet der betrunkene und verliebt sich geberdende Jõnas einige Mägde an: *mergẽlės*, und etwas später: *mergẽlės, rūtẽles*. [56]) Es ist nicht verwunderlich, wenn der Betrunkene überprosaische Töne anschlägt. Das zeigt sich besonders gut in der Nebeneinandersetzung von *mergẽlės* und *rūtẽlės*. Damit ist schon ganz die gehobene Dainasprache erreicht; ja, vielleicht sind die besagten Worte einer Daina entnommen. [57]) Durch die Vergleichung mit solchen Stellen gelangt man zur Erkenntnis, welches der Gefühlswert des auf Barbẽlė angewendeten *mergẽlė* ist. Er ist verschieden von dem des gerade vorher besprochenen, welches an den beobachteten Stellen nur vokativisch gebraucht wird und welches ich das „poetische" nennen möchte, während das „prosaische" mit einer einzigen Ausnahme — es war von ihr oben die Rede [57]) — nicht vokativisch vorkommt. Dieser Befund—obwohl zunächst natürlich nur für die vorliegende Erzählung geltend—macht mir wahrscheinlich, dass der nominativische Gebrauch von Wörtern wie *tėvẽlis, mamýtė* u. a. aus dem vokativischen herausgewachsen ist. So gibt es also Bedeutungsschattierungen nicht nur von Suffix zu Suffix, sondern auch in ein und demselben Paradigma von Kasus zu Kasus.

Um zu dem in unserer Erzählung so oft vorkommenden *mergẽlė* [59]) zurückzukehren, so kann gesagt werden, dass es oft einfach mit „Mädchen" zu übersetzen ist, aber auch fast ebensooft mit „Geliebte": etwas genauer ausgedrückt: *mergẽlė* bedeutet „Mädchen", aber mit dem mehr oder weniger deutlichen Nebensinn der Geliebten. Wiederum allgemeiner könnte man sagen, *mergẽlė* gehöre der Sphäre der „Liebenswürdigkeit" [60]) an. Das kommt uns noch mehr zum Bewusstsein, wenn wir die Stellen, an denen Barbẽlė als *merginà* oder *mergáitė* bezeichnet wird, mit den *mergẽlė*-Stellen zusammenhalten. Zunächst die Stellen mit *mergáitė*.

Die erste L. P. I 75: *Diẽvas mergáitės maĩdą iśklaũsė* „Gott erhörte das Gebet des Mädchens (oder: der Jungfrau)". Hier ist

„Geliebte" durchaus nicht am Platze. Kurz darauf wird dieses *mergáitė* durch *mergėlė* abgelöst, wo der Zusammenhang erweist, dass jene seltener betretene, sublimere Sphäre wieder verlassen ist. *Mergáitė* verkörpert den Begriff „Mädchen", „Jungfrau" ganz rein, ohne den Nebensinn „Geliebte". Diese hat ja im Zusammenhang mit *diẽvas* keinen Sinn.

Die zweite Stelle a. O. S. 126, wo Barbėlė den mit einer Nachricht von Juozas kommenden Tãdas ungeduldig und errötend nach dieser fragt: *užklaũsė raudonúodama mergáitė* „fragte errötend das Mädchen". Hier handelt es sich viel weniger darum, zu beweisen, dass *mergėlė* nicht stehen könnte, als wahrscheinlich zu machen, warum *mergáitė* stehen darf. Nämlich auch sonst steht *mergėlė*, von Barbėlė gesagt, wo sie als mit Tãdas zusammen sprechend geschildert ist, und es kann *mergėlė* an allen diesen Stellen unmöglich den Nebensinn „Geliebte" haben, da sie den Tãdas noch nicht liebt. Es ist wiederum jene etwas unklar poetische Färbung, von der schon oben die Rede war. So wäre meiner Ansicht nach ein *mergėlė* an der in Rede stehenden Stelle durchaus nicht unmöglich. Da ich andererseits nicht glauben kann, dass jenes *mergáitė* auf Zufall oder Willkür beruht, so möchte ich wenigstens eine Vermutung dazu äussern. Wenn Barbėlė errötet, so ist das nicht wegen des mit ihr sprechenden und vor ihr stehenden Tãdas; für ihn ist sie ja noch nicht die Geliebte, sie erwidert seine Liebe noch nicht, sie errötet wegen des abwesenden Juozas. Die Situation ist ein bischen ungewöhnlich, und dieses Ungewöhnliche kann ganz gut durch das angesichts des massenhaften Vorkommens von *mergėlė* ebenfalls etwas ungewöhnlich werdende und wirkende *mergáitė* charakterisiert werden. Dass ich nicht an Zufall oder Willkür glauben kann, hat seinen Grund darin, dass ich beobachten konnte, wie die neue von L. Girà besorgte Ausgabe der Schriften der Lazdýnų Peléda an drei Stellen die in der Originalausgabe [62]) stehenden *mergáitės* [63]), *mergélką* [64]) und *merginà* [65]) durch die entsprechenden Formen von *mergėlė* ersetzt hat. Was *mergélka* betrifft, so könnte man dessen Ersetzung durch *mergėlė* als eine Frucht puristischer Bestrebungen ansehen, für die beiden andern Fälle kommt dies nicht in Betracht. Der Herausgeber muss aus stilistischen Gründen die Aenderungen vorgenommen haben. Sehen wir die geänderten Stellen auf ihren Inhalt und Zusammenhang an, so zeigt sich überall, dass beides jeweilen mit dem Gefühlswert von *mergėlė* aufs beste übereinstimmt. Besonders die dritte Stelle musste zu einer Aenderung auffordern, da im gleichen Satze *dukrėlės* enthalten war und zugleich der Gleichklang von—*inà* vermieden werden sollte. *Dukrėlė* reizte zur formalen Parallelisierung mit *mergėlė*, und mit *dukrėlė*: *mergėlė* einerseits, *mótina* andererseits wird der Gegensatz „Mutter: Tochter" klarer herausgearbeitet, als wenn dem *mótina* ein *dukrėlė*: *merginà* gegenübersteht.

So dürfte nun *mergáitė* [66]) gegen *mergà* und *mergėlė* wenigstens negativ abgegrenzt sein; jedenfalls ist es nicht, was *mergà* und *mergėlė* sind, aber es nähert sich in seiner Bedeutungsnuance mehr dem lezteren als dem Grundwort; jedenfalls ist *mergáitė* nicht eine

nüchtern sachliche Bezeichnung wie vielleicht das nun näher zu betrachtende *merginà*.

L. P. 183 werden zweimal mit diesem Worte die Mägde des Hofes, sonst *mérgos* genannt, bezeichnet.[67]) Barbẽlė selbst erhält zweimal die Bezeichnung *merginà*, so a. O. S, 110: *Juozas... norėdamas pabùdinti merginą iš suñkių minčių*... „Juozas... indem er das Mädchen aus seinen schweren Gedanken aufwecken wollte..." und a. O. S. 125: *Merginà Juozą suprãto* „Das Mädchen begriff Juozas", vielleicht besser „Sie begriff Juozas." Besonders die letzte Stelle charakterisiert gut die wie mit einem Schlag auf Berbẽlės Seite eingetretene Entfremdung. Die vorangehende Stelle ist vielleicht ähnlich aufzufassen.

Ueber derlei Dinge zu urteilen ist deswegen besonders schwierig, weil der Autor eine solche nuancierte Form entweder von sich aus, von seinem Standpunkt aus, oder von dem einer der von ihm geschilderten Personen aus setzen kann. Wenn zudem mehrere Personen in die Handlung eingreifen, so sind wiederum verschiedene Standpunkte möglich. Solches zu erkennen wird man immer bemüht sein müssen, da für die Deutung der Diminutiva und verwandter Erscheinungen nicht wenig davon abhängt.

Mit den übrigen schon besprochenen Varianten verglichen scheint *merginà*[68]) nun wirklich eine Art Normalform oder Grundform—selbstverständlich nur in Hinsicht auf den Gefühlswert — zu sein. Wollte man eine Skala der *mergà*-formen nach ihrem Gefühlswert geordnet aufstellen, mit allen Uebergängen vom Ungünstigen bis zum Günstigen, so käme folgende Reihe zustande:

$$mergà - merginà \begin{cases} mergáitė \\ mergẽlė \end{cases}$$

Nicht uninteressant ist dabei zu beobachten, wie die formal ganz gut direkt an *mergà* sich anschliessenden *mergáitė* und *mergẽlė* semasiologisch nicht mehr mit ihm verbunden sind, und wie *merginà* als Ersatz für das deteriorisierte *mergà* eingeschoben worden ist.

Man wird nicht umhin können, auch auf das maskuline Gegenstück zu *mergà* einen Blick zu werfen. In unserer Erzählung finden sich *vaikìnas, jaunikáitis* und *berniùkas*, von denen man das erste und dritte etwa mit „Bursche" „Knabe", das mittlere mit „Jüngling" übersetzen kann. Als Bezeichnung für die beiden männlichen Hauptfiguren Juozas und Tãdas kommen nur *vaikìnas* und *jaunikáitis* in Betracht, *berniùkas* wird von anderen gesagt.[70]) Juozas wird allerdings einmal[69]) *vaĩkas* genannt, aber da tritt gerade das Sohnsverhältnis deutlich hervor und man dürfte an dieser Stelle *vaĩkas* nicht mit „Kind", wie gewöhnlich, übersetzen, sondern viel eher mit „Sohn" oder „Junge".

Auffallend ist der Umstand, dass im Gegensatz zu den vier etymologisch einheitlichen *mergà, merginà, mergáitė, mergẽlė* die drei *vaikìnas, jaunikáitis* und *berniùkas* unter sich völlig stammverschieden sind; ferner, dass die Maskulina, und zwar schon die Grundformen, weniger zahlreich sind als die Feminina. Ebenso ist es mit den maskulinen Diminutiven. Mann kann ruhig den Satz aussprechen,

dass die Feminina überhaupt, und wohl, weil sie Feminina sind, den grösseren Anteil an der Diminution haben.[71])

Im Folgenden sollen *vaikìnas* und *jaunikáitis* in ihrer Verwendung etwas genauer betrachtet werden. Juozas und Tãdas werden bald mit *jaunikáitis*, bald mit *vaikìnas* bezeichnet. Geht man der Verteilung etwas genauer nach, so entdeckt man, dass Juozas am Anfang der Erzählung neben *vaikìnas* ab und zu die Bezeichnung *jaunikáitis* erhält, in der Mitte und am Schluss kein einziges Mal mehr, ja L. P. 1101 ist das *jaunikáitį* der Originalausgabe durch *vaikìnį* ersetzt, während Tãdas, der übrigens erst gegen das Ende der Erzählung auftritt, nur zweimal *vaikìnas* und viel häufiger *jaunikáitis* genannt wird. Das ist alles andere als Zufall. Juozas verliert mit dem Fortschreiten der Erzählung immer mehr an Sympathien, Tãdas ist von Anfang an sympathisch und gewinnt fortwährend neue. Anwendung und Nichtanwendung von *jaunikáitis* sind ein Masstab für Zu—und Abnahme solcher Sympathien. Wie *mergẽlė* und *mergáitė* gegenüber *merginà* und *mergà* einer höheren, edleren Bedeutungssphäre angehören, so auch *jaunikáitis* gegenüber *vaikìnas*. Während dieses Resultat sozusagen empirisch gefunden wurde, kann man auch auf theoretischem Wege dazu gelangen. *Vaikìnas* gibt sich infolge des Undiminutivischen des Suffixes—*inas* ohne weiteres als gefühlsneutral zu erkennen; *jaunikáitis* hingegen enthält das Suffix—*áitis*, welches dem Wort einen Gefühlswert zu verleihen imstande ist, der dem von *mergáitė* nicht sehr fern stehen kann. Ferner darf man in Erwägung ziehen, dass *jaunikáitis* Suffixhäufung[72]) aufweist und darum schon dem farblosen *vaikìnas* gegenüber einigen Gefühlswert haben muss, zumal da das zugrunde liegende *jaunikis* „Bräutigam" nicht ohne Einwirkung auf das von ihm ausgegangene *jaunikáitis* geblieben sein kann.[73])

Im Anschluss daran muss noch ein Wort über die in unserer Erzählung vorkommenden Namen Juozas, Tãdas, Barbẽlė und Viktė gesagt werden. Es ist für die Charakteristik der einzelnen Personen höchst bezeichnend, dass Barbẽlė immer gerade nur in dieser diminutiven Form vorkommt, während es andererseits auch kein **Tadẽlis* gibt. Juozas und Viktė kommen gelegentlich diminuiert vor, dann jedesmal mit dem Suffix *-ẽlis/-ẽlė*. Jedesmal bedeutet der Gebrauch der so diminuierten Form den Affekt und bei der Prüfung der einschlägigen Stellen[74]) wird man sich bewusst, welcher Widerspruch zwischen Leskiens Auffassung[75]) von der Geltung des Suffixes *-ẽlis/-ẽlė* und den Tatsachen besteht. Auffallend ist, wie dem stereotypen *Barbẽlė* ein *mergẽlė*, dem nahezu stereotypen *Viktė* ein *mergà* entspricht. Dass Tãdas nie diminuiert wird, scheint mir damit zusammenzuhängen, dass er erst am Ende der Geschichte eine Rolle spielt, und es überhaupt den Anschein erweckt, als sei diese Gestalt eher künstlich und fast gewaltsam in die Handlung hereingezogen. Auf der andern Seite dokumentiert das gänzliche Fehlen eines **Tadẽlis*, wie Barbẽlė diesem, ihrem zweiten Liebhaber zwar alle Hochschätzung, aber doch nicht mehr die stürmischen Gefühle der ersten Liebe entgegenbringen kann.

Wie das Diminutivum nicht nur Personen charakterisieren, sondern auch Stimmungen fein herausarbeiten kann, zeigt folgendes Beispiel. Es handelt sich um zwei, vielleicht mit Absicht gleichlautend gestaltete Sätze, die von Juozas bezw. Tãdas in nicht allzugrossen Abständen voneinander und in ganz ähnlicher Situation— aber in ganz verschiedener Stimmung—ausgesprochen und an Barbẽlė gerichtet werden. L. P. I 123 bittet Tãdas das Mädchen, ihn ein Stückchen zu begleiten: *naktẽlė tokià šviesì, mėnesiena...* a. O. S. 124 sagt Juozas *naktìs tokià šviesì, mėnesiena...* „Die Nacht ist so schön mondhell". So wird man im Deutschen beidemal übersetzen müssen. Das *naktẽlė* kann man höchstens nachempfinden, *naktìs* und *naktẽlė* waren hier nichts anderes als das Echo der verschiedenen Gefühle und Stimmungen der beiden Sprecher.

Es sollte und könnte natürlich in diesem mehr einleitenden Abschnitte noch manches über die Diminuierung mit *-ẽlis* gesagt werden. Doch das muss auf das diesem Suffix speziell gewidmete Kapitel aufgespart bleiben. Vieles, was von prinzipieller Bedeutung ist, wird überhaupt erst bei einer detaillierteren Besprechung der einzelnen Suffixe gefunden oder erörtert werden können.

Was das Suffix *-ùkas/-ùkė* betrifft, so lässt sich da manches schärfer beobachten als bei *-ẽlis/-ẽlė*, weil es' im Verhältnis zum letzteren—besonders in unserer Erzählung Klajũnas — recht selten auftritt. [76]) Ich fand nur: *berniùkas, velniùkas, buteliùkas* und *stikliùkas*. Schon der oberflächliche Beobachter wird gleich feststellen, dass je zwei der vier angeführten Wörter immer derselben Bedeutungskategorie angehören. Die beiden Sachbezeichnungen *buteliùkas* „Flasche" und *stikliùkas* „Glas", „Trinkglas" gehören ja so eng zusammen als nur zwei Dinge zusammengehören können. Und die Suffixübereinstimmung bei *berniùkas* „Bursche" und *velniùkas* „Teufel" ist in Anbetracht dessen, dass in litauischen Erzählungen und Märchen der Teufel nicht selten in Gestalt eines jungen Burschen sich zeigt, ganz und gar nichts Absonderliches. Die Stellen, an denen *berniùkas* [77]) vorkommt, lassen leicht eine Umbiegung der Bedeutung ins Wegwerfende, Verächtliche erkennen [78]). Und was *velniùkas* betrifft, so sind mit den Worten L. P. I 118: *žinaũ tùos velniùkus* „Ich kenne diese verfluchten Kerle" [79]) jedenfalls keine eigentlichen Höllenbewohner, sondern *berniùkai* gemeint, sodass die beiden Formen *velniùkas* und *berniùkas* erst recht als auf einer Linie stehend erscheinen . Und schon jetzt, im Anschluss an diese Tatsachen, glaube ich die Vermutung aussprechen zu dürfen, dass einer bestimmten Bedeutungs—oder Stimmungssphäre ein ganz bestimmtes Suffix entspricht. Die Diminuierung mit *-ùkas* scheint in eine tiefere Sphäre zu führen. Auch scheint dabei eine Beimischung von Scherzhaftem, Komischem nicht zu fehlen. Seltsam scheint es, dass kein einziges der vier genannten *-ùkas*—Diminutiva ein Femininum ist. In der Tat, auch sonst überwiegt zahlenmässig der Gebrauch von *-ùkas* den von femininem *-ùkė* ganz beträchtlich. Es macht mir den Eindruck, als ob es zum Wesen der litauischen Sprache gehöre, die Diminuierung von Wörtern verschiedenen Geschlechts dann und wann mit Hilfe ungleicher Suffixe vorzunehmen, oder dass das Diminutivsuffix auch

noch so etwas wie Genusbedeutung enthalte, mit dem Genus in irgend einer Beziehung stehe.[80]). Von *-ẽlis* kann man dies zwar nicht behaupten, aber für *-ùkas* scheint eine solche Tendenz, eine Hinneigung zum Maskulinum vorzuliegen. Ein schönes Beispiel dafür bietet die offizielle Verkehrssprache. Da gibt es zwei Wörter mit der Bedeutung „Postkarte": *atvirùkas* und *atvirùtė*[81]). Besser anerkannt scheint das letztere zu sein. Aber es ist und bleibt höchst auffällig, dass es nicht * *atvirùkė* oder *atvirùtis* heisst.[82])

Das Suffix *-ýtis* ist ein einziges Mal vertreten, L. P. 1127: *balandýti, nežudýk, sakýk*!; wörtlich übersetzt müsste das lauten: „Ach mein Täubchen, töte (mich) nicht, sprich". Barbẽlė richtet diese Worte an Tãdas, dem sie mit der Schmeichelei, die in *balandýti* liegt, Nachrichten über ihren Juozas entlocken will. Tãdas soll sie, die ungeduldig Wartende, nicht zu Tode quälen, indem er die Neuigkeiten für sich behält. Das ist der Sinn dieser Stelle. Dass Barbẽlė Tãdas, den sie ja noch nicht liebt und auch nicht lieben will, dennoch mit dem traulichen *balandýti* anredet, ist zunächst schon merkwürdig, wird aber verständlich, wenn wir das Ethos dieser Stelle ganz erfasst haben. Da muss man einmal jene Stelle, an der Barbẽlė ihren Geliebten Juozas ähnlich anredet, zum Vergleich heranziehen. L. P. I 116 sagt sie: *Juozẽli! balandẽli! Juozẽli mieliáusias!* Das ist ohne Uebersetzung verständlich. Hier ist nun allerdings eine andere Suffixvariante; damit ist aber noch nicht gesagt, dass *balandýtis* nicht denselben Grad von Affekt und Traulichkeit zum Ausdruck brächte wie *balandẽlis*. Aber für die Sprecherin war es nicht genau dasselbe, und ihr Standpunkt ist doch der massgebende. *balandýtį, nežudýk*! macht mir den Eindruck, als seien es gar nicht Barbẽlės ureigenste Worte; die Verwendung des Suffixes *-ýtis*, die Wahl eines so starken Ausdruckes wie *nežudýk* und der Rhythmus in den beiden Worten, das alles führt auf die Dainasprache: *balandýti, nežudýk*! muss ein Liedvers sein. Damit wird auch klar, warum das Trauliche in *balandýti* doch wieder nichts Verbindliches—weder für Tãdas noch für Barbẽlė – mit sich bringt.

Zweimal ist auch *-ùtė* vertreten—vielleicht beruht es auf Zufall, dass mir *-ùtis* nicht begegnete—L. P. I 113: *sagùtė* „Knopf" und a. O. S. 132: *senùtė* „gute, liebe Alte" von Juozas Mutter gesagt. Diesen Sinn hat sonst die Form *senẽlė*, die oft anzutreffen ist. Ein Unterschied des Gefühlswertes zwischen *senẽlė* und *senùtė* scheint mir nicht zu bestehen, wenigstens nicht im vorliegenden Falle. Hier muss nun die Frage aufgeworfen werden, ob es auf Zufall beruht, dass ausgerechnet diese eine Stelle neben so und so häufigem und offenbar nicht bedeutungsverschiedenem *senẽlė senùtė* aufweist. Meine Vermutung geht dahin, dass die ausnahmsweise Verwendung dieses Suffixes mit dem Ausnahmecharakter dieser in gewissem Sinn exponierten Stelle—es ist eben das letzte Mal, dass die Mutter auftritt—zusammenhängt. Das Ausnahmsweise besteht auch darin, dass ein Vorgang geschildert wird, der nur einmal sich abspielen kann: das alte, sterbende Mütterchen segnet die beiden Liebenden; es ist ein feierlicher Moment. Möglich, dass zur Charakterisierung des Beson-

deren, Ausnahmehaften der Situation und der Stimmung gerade das von den vielen *senẽlė* sich abhebende *senùtė* dient.

Das Suffix *ùlis* ist in drei Wörtern vertreten: *ponùlis* „lieber Herr", *bičiùlis* „Freund", *mėnùlis* „Mond". Das erste findet sich L. P. I 97 zweimal nacheinander und immer im Vokativ, also *ponùli*, das zweite a. O. S. 109 in Verbindung mit *põnas ponams bičiùliams*, was ich höchstens mit „den guten Freunden" übersetzen kann, wobei aber die Zusammenstellung mit *põnas* gewissermassen dokumentiert, dass *bičiùlis* derselben Bedeutungskategorie angehört wie *põnas*. Das dritte, *mėnùlis*, steht, was die Bedeutung anbelangt, abseits. Man erwartet vielmehr, dass der Mond gleich wie die bedeutungsverwandte Sonne diminuiert werde. Das ist nun nur sehr unvollkommen der Fall: häufig ist *saulẽlė*, verhältnismässig oft finden sich *saulùtė* und *saulùžė*, *mėnẽlis*, *mėnùtis*, *mėnùžis* sind—ich rede natürlich nur von der Prosa—alle selten. Die weitaus häufigste Form ist *mėnùlis*[83]). Diesem entspricht nun aber, soweit ich feststellen konnte, gar kein * *saulùlė*. Es mag sein, dass dieses aus Gründen des Wohlklangs nicht existiert[84]). Aber bemerkenswert ist, dass an einer Stelle L. P. I 109 das *mėnùtis* der Originalausgabe durch *mėnùlis* ersetzt ist. Es scheint offenbar für *mẽnuo* die Diminuierung mit *-ùlis* besser zu passen. Wenn es aber doch *saulùtė* heisst, so sollte *mėnùtis* nicht vermieden werden. Da scheint mir nun wieder die Beziehung zum Genus hineinzuspielen. Für das Litauische ist denkbar, dass *-ùtis* anders nuanciert ist als *-ùtė*. Man kann sich im Zusammenhang damit fragen, warum *saulýtė*, das mir übrigens nur in Poesie begegnete, nicht *mėnýtis* als Gegenstück hat. Aus all dem Gesagten scheint mir hervorzugehen, dass *-ùlis* weniger verkleinernden als vor allem hypokoristischen Charakter besitzt. So reiht es sich an *ponùlis* und *bičiùlis* an. Man denke ferner nur an *didžiùlis*, wo „Verkleinerung" eo ipso ausgeschlossen ist, und in welchem man eher eine Augmentativform als ein Diminutivum erblicken muss.

Es bleiben noch einige Fälle von Suffixkombination der Besprechung vorbehalten. Es liegen in Klajūnas vier klare Fälle vor. Bezeichnenderweise handelt es sich jedesmal um eine Vokativform, und zwar um an weibliche Personen gerichtete Anredeformen. L. P. I 87 redet einer der betrunkenen Knechte die Mägde an: *cagẽlės, mažytẽlės*, wovon ich das offenbar eine Koseform darstellende und ganz provinzielle *cagẽlės* nicht zu übersetzen vermag, während das andere klar ist; a. O. S. 106: *mažulẽlė màno* „meine arme Kleine". a. O. S. 108 dasselbe und a. O. S. 127: *vargužẽle màno* „Du Aermste". Wir haben es hier wieder mit typisch dainaartiger Diktion zu tun, an der ersten Stelle wegen der asyndetischen Nebeneinandersetzung der zwei Diminutiva, an den übrigen Stellen wegen der gänzlich unprosaischen Wortstellung. Die Formen an sich sind klar, die Stufen deutlich erkennbar: *mažà, mažýtė, mažytẽlė*.

Gewisse Schwierigkeiten bieten dagegen Formen wie *drabužẽlis* „Kleidchen", *gegužẽlė* „Kuckuck", *truputẽlis* „Stückchen". Man darf beispielsweise *drabužẽlis* nicht mit *bernužẽlis* auf eine Linie stellen, da nur letzteres klar die drei Stufen *bérnas, bernùžis bernužẽlis* aufweist; ein * *drãbas* kommt nicht vor. Darum hat auch die Form

drabùžis „Kleid" nichts spezifisch Diminutives an sich; ob dies aber nicht einmal der Fall war, ist eine andere Frage, und zudem eine Frage, die man nicht ohne weiteres verneinen darf.[85]) Für *gegužė̃lė* ist ebenso *gegužė̃*[86]) die ursprüngliche Grundform. Doch ist es nicht unwahrscheinlich, dass in diesen Wörtern, die keine eigentlichen Suffixkombinationen darstellen, dennoch der Gefühlswert der Suffixhäufung sich einzustellen begann, ja, sich einstellen musste, da ein *drab-užė̃lis* äusserst leicht mit *bern-užė̃lis* auf eine Stufe gestellt werden konnte.[87]) Ja, man wird vielleicht besser von einem Doppelsuffix *-užė̃lis* sprechen. Ich stelle es mir als einen ganz natürlichen Wortbildungsprozess vor, dass man, nachdem einmal die Suffixhäufung gang und gäbe geworden war, aus einem *mažà* (fem.) direkt *mažulė̃lė* ohne die Zwischenstufe **mažiùlė*[88]) bildete. Dieses Ueberspringen einer Stufe wird nahegelegt auch durch den Umstand, dass in den russisch-litauischen Dainos der von Brugmann und Leskien gesammelten Lieder und Märchen beinahe doppelt so viel Formen mit *-užė̃lis* als mit einfachem *-ùžis* vorkommen, wo man doch erwartet, dass die Fälle der Suffixhäufung prinzipiell weniger zahlreich seien als die Formen mit einfachem Suffix. Dasselbe Bild bietet V. Krėvė̃ Dainavos šaliẽs senų̃ žmonių̃ padavìmai, Kaunas-Vilnius 1921, wo gegen 12 *-užė̃lis* nur 3 *-ùžis* bezw. *-ùžė*[89]) stehen, von denen auch nur eines[90]) wieder unter den Formen auf *-užė̃lis* auftaucht, sodass man den Eindruck erhält, als führe das Doppelsuffix *-užė̃lis* eine Sonderexistenz, als sei es ebenso selbständig wie z. B. *-ė̃lis* oder *-ùtis* u. a.

Es ist innerhalb dieses allgemeinen Abschnittes wohl nicht unerwünscht, wenn nicht nur ein Text eines Autors zur Sprache kommt, sondern ein ganz davon verschiedener eines ganz anderen Autors. So möchte ich noch einige Bemerkungen zu den in K. D.[91]) vorkommenden Diminutivformen machen. Wenn in diesem Text eine andere Diminuierungspraxis herrscht als in denen der Lazdýnų Pelė̃da, so hat das seinen Grund einerseits in der Verschiedenheit der Mundarten, von denen die Texte jeweilen beeinflusst sind, andererseits—und das möchte ich sehr betonen—in der deutlichen Verschiedenheit der Stilgattungen. Die Erzählung Klajū̃nas ist einfach, schlicht volkstümlich, aber doch im Ganzen mit prosaischer Diktion; Krėvė̃ hingegen trifft im genannten Buch den gehobenen, romantisch gestimmten und stimmenden Ton der sagenhaft epischen Erzählung mit so vollendeter Meisterschaft, dass man nicht umhin kann, diese Erzählungen als wirklich poetische Prosa anzuerkennen. Die Sublimitas des Stils wird durch verschiedene Faktoren bedingt. Einer dieser Faktoren ist die Praxis der Diminutiva. Diese Praxis ist charakterisiert einmal durch das verhältnismässig häufige Auftreten der Formen auf *-užė̃lis, -ùlis, -ùtis* im Besonderen und der Diminutiva im Allgemeinen; in gewöhnlicher Prosa finden sich nie so viele Diminutiva. Schon rein äusserlich betrachtet ist die relative Häufigkeit der diminutiven Formen ein Gradmesser für den mehr oder minder poetischen Charakter eines Textes[92]) Dabei ist bezeichnend, wie nicht nur zahlenmässig mehr Beispiele namhaft gemacht werden können, sondern wie Wörter aus verschiedenen anderen Bedeutungs-

sphären, für die in gewöhnlicher Prosa Diminuierung nicht ohne weiteres in Frage kommt, diminuiert sind. Statt aller weiteren Erörterungen sei ein Beispiel herausgegriffen, K. D. 19: *añkstų rýtą atsikėlęs, išstriñko arklỹnėje ristąjį bėrėlį senám Meilùžės tėvùliui, dvì márgi karvėly jõs sėnai motužėlei, õ jaĩ jáunai mergėlei—auksãlio žiedėlį dovanėléms dúoti, prieš tėvùlį motinėlę žemaĩ gálvą leñkti, kàd dukrėlę viešnužėlę*[93]) *bernužėliui atidúotų.*

„Am frühen Morgen erhob er sich, suchte sich im Stall den angebundenen Braunen für Meilùžės greisen Vater aus, zwei bunte Kühe ihrer betagten Mutter, aber ihr selbst, der jugendlich schönen Geliebten—ein Ringlein von Gold, es ihr zu schenken, und um Vater und Mutter ehrfurchtsvoll zu begrüssen und zu bitten, sie möchten ihm die Tochter[98]) geben". In dem eben zitierten Beispiel zeigt sich besonders eine typische Wortverbindung, die mir geradezu Anlass gibt, den Begriff des litauischen Diminutivums wieder von einer anderen Seite zu betrachten und zu formulieren. Diese Wortverbindung ist folgende: epitheton ornans *diminuiertes Substantivum: *márgi karvėli, sėnai motužėlei* usw. Betrachtet man die Hunderte von Beispielen, so möchte man sagen, dass zwischen dem epitheton ornans und dem diminutiven Substantiv eine Art Wechselbeziehung bestehe; eines bedingt und interpretiert sozusagen das andere. Ein anderer Kombinationstypus ist der, welcher darin besteht, dass zwei diminuierte Substantive, von denen das eine Apposition ist, asyndetisch[94]) nebeneinander stehen: *paaukštėliai čiulbonėliai* „die zwitschernden Vögelein (K. D. 7) oder: *saulėlė motùlė* „das Mütterchen Sonne" (K. D. 79). Diese, wenn ich so sagen darf, Diminutivgeminata ist auch für die Dainos ganz typisch.[95])

Der Adjektive sind wenige diminuiert; man möchte mehr erwarten; aber dass in einem so hochgradig diminuierten und, wie mir scheint, trotz aller stilistischen Sublimitas fast kindlich primitiven Ton tragenden Text kaum ein Adjektiv mit diminutiver Endung sich findet, scheint mir ein neuer Hinweis darauf zu sein, dass die Diminuierung des Adjektivs nichts Ursprüngliches sein kann, wie bereits oben von mir vermutet worden ist. Sehen wir uns die in Frage kommenden Adjektive näher an,[96]) so zeigt sich, dass alle drei ein und derselben Bedeutungssphäre angehören, ganz abgesehen davon, dass sie auch dasselbe Suffix aufweisen. Ganz bezeichnend ist aber, dass alle drei innerhalb der gleichen[97]) Erzählung vorkommen; wiederum ein Hinweis auf den Zusammenhang zwischen Stoff und Inhalt einerseits und Suffixwahl andererseits.

Das Suffix *-ùlis* scheint hier genau wie bei Lazdýnų Pelėda im Gefühlswert eine Stufe höher als *-ùtis* zu stehen. Mit Ausnahme von *gegùlė* „Kuckuck", *mėnùlis* „Mond" und *midùlis* „Honig" gehören alle auf *-ùlis/-ùlė* endigenden Formen als Verwandtschaftsnamen klar in einen Bedeutungskreis zusammen: *tevùlis, motùlė, sesùlė, žentùlis, dievùlis.*[98]) Bei den erstgenannten drei Diminutiven auf *-ùlis* ist aber etwas anderes, was sie zusammenhält; der U-Vokalismus des Suffixes ist bereits in der Grundform zu finden. Ueberdies darf man sich vor Augen halten, dass für *gegùlė* die „Grundform" *gegužė* heisst, also jedenfalls eine schon u-haltige Form. Für *sesùlė* und

mėnùlis käme wieder die bereits S. 97 ausgesprochene Vermutung in Betracht, dass die u-haltigen Nominative *sesuõ* und *mẽnuo* einen Einfluss ausgeübt haben. Es ist eben nicht gesagt, dass die Sprechenden bei der Bildung neuer Formen immer streng sprachwissenschaftlich vorgehen und nur den Stamm zum Ausgangspunkt einer Wortbildung oder Wortableitung nehmen. Es ist fernerhin auffällig, dass man nicht selten einem *sesùtė, gegùtė*, vereinzelt auch einem *mėnùtis* begegnet, aber nie einem **gegýtė* oder **mėnýtis*. Freilich trifft man *sesýtė;* aber dieses Suffix *-ýtė* dankt das Wort vor allem seiner Zugehörigkeit zur Kategorie der Verwandtschaftsnamen, bei denen ja Formen wie *brolýtis* und *mamýtė* keine Seltenheit sind. Diese Analogiebildungsmöglichkeit fiel für *gegė̃* und *mẽnas* völlig weg: Es ist typisch, dass von diesen beiden Formen mit *-ẽlis* aber keine mit *-ýtis* vorkommen. *Gegẽlė* und *mėnẽlis* konnten leichter als die entsprechenden Formen mit *-ýtis* gebildet werden, weil *-ẽlis* das gebräuchlichste aller Diminutivsuffixe ist und zwar in jeder Mundart und in jeder Stilgattung.[99])

Nach dem, was oben über den Stimmungsgehalt des Suffixes *-ùkas* gesagt worden ist, wird man ohne weiteres verstehen, warum im Krėvėschen Text ganze zwei mit diesem Suffix gebildete Wörter vorkommen, *šuniùkas* „Hündchen" (K. D. 39) und *paukščiukas* „Vögelein" (K. D. 112). Bezeichnend ist, dass beide Tierbezeichnungen sind und dass die eine der beiden auch noch anders diminuiert vorkommt. Gerade da, wo *šuniùkas* vorkommt, findet sich auch *paukštužėlis;*[100]) obwohl Tiernamen, können sie, gerade wenn sie fast nebeneinander stehen, ja müssen sie beinahe verschiedenen Gefühlswert haben. Die beiden Tierarten sind nicht gleich „edel" oder werden nicht als gleich „edel" betrachtet. Solche Differenzierungen dürften gerade dem Sagenstil eignen, wo ja eben in der Sage oder noch mehr im Märchen die Tiere eine nicht unbedeutende Rolle spielen. Aus grösserer Entfernung betrachtet, verlieren sich solche Unterscheidungen, und ein *paukščiùkas* besitzt dann unter Umständen fast die gleiche Bedeutungsnuance wie *šuniùkas*. Diese Umstände sind Stoffwahl, Absicht des Autors, der Zusammenhang und so vieles, was man überhaupt erst im Einzelfall beobachten und beurteilen kann. Ferner ist jene Stelle, an der *šuniùkas* in der Nähe von *paukštužėlis* steht, geeignet, in dem Suffix *-ùkas* etwas Niedriges, Unedleres erkennen zu lassen.

Für noch niedrigere Sphären scheint bestimmt zu sein das Suffix *-ùkštis* in *varliùkštis* bezw. *varliùkščiai* „kleine, armselige Frösche", wobei wiederum die Ueberführung des femininen *varlė* „Frosch" in das diminutive Maskulinum bemerkenswert ist. Am besten wird die wahre Geltung des Suffixes illustriert durch die bei L. P. IV 14 sich findende Vokativform *velniùkšti* „du kleiner Teufel".

Die Wertung des Suffixes *-ùžis/-ùžė* lässt sich nun nach Betrachtung aller andern Suffixe leichter vornehmen, Es handelt sich um drei Wörter, die ihrer Bedeutung nach ganz auserlesen sind[101]): *Meilùžė*, Name einer Fürstentochter, von *mėilė* „Liebe" abgeleitet; in der gleichen Erzählung — und das ist nicht ohne Bedeutung — *dukrùžė* „Töchterchen", von ebenderselben Fürstentochter gesagt; die dritte

Form ist auch das bei L. P. nicht seltene *saulùžė* „die liebe Sonne". Vor allem muss auffallen, wie das in Rede stehende Suffix mit Vorliebe an Feminina antritt. Das ist auch in den Schriften der L. P. zu bemerken, wo sich fernerhin beobachten lässt, dass die so diminuierten Wörter demselben Bedeutungskreis entstammen wie bei Krėvė. Hinsichtlich dieses Suffixes ist es nun geradezu unmöglich, zu behaupten, das Mundartliche spiele eine bedeutende Rolle für die Diminutivpraxis. Die Krėvėschen Erzählungen tragen in manchen Formen eine Dialektfärbung, die in den Werken der L. P. durchaus nicht zu finden ist.[102]) Dass beide Autoren aber in Hinsicht auf die Verwendung dieses so seltenen Suffixes übereinstimmen, beweist nur, wie für den Gebrauch der Diminutiva sich bereits eine Art schriftsprachlichen Usus herausgebildet hat. Natürlich kann daneben immer noch diese oder jene Mundart den ausgedehnteren Gebrauch eines Suffixes aufweisen, sodass die dialektische Besonderheit nicht darin besteht, dass in einer bestimmten Mundart ein bestimmtes Suffix Verwendung findet, das der Schriftsprache absolut unbekannt wäre, sondern bloss darin, dass ein gewisses Suffix in der Mundart sozusagen schrankenlos, in der Schriftsprache aber mit Beschränkung auf eine bestimmte Bedeutungssphäre verwendet wird. Ist die Schriftsprache auch noch nicht so in allem und jedem auf eine Norm festgelegt, so scheint mir doch in hohem Masse gerechtfertigt zu sein, dass Ansichten über die Geltung der verschiedenen Diminutivsuffixe auf die Beobachtung der heutigen litauischen Schriftsprache gegründet werden. Zudem ist die Diminutivpraxis eine stilistische Angelegenheit, Stil als künstlerisches Element ist vor allem in der Schriftsprache möglich, und die Schrift-oder Literatursprache besitzt im Gegensatz zur Mundart Kultur, die wiederum nur in Verbindung mit bewusster Pflege des Stilistischen denkbar ist.

Um zu unserem Suffix *-ùžis/-ùžė* zurückzukehren, so glaube ich behaupten zu dürfen, dass es mit seiner Beschränkung auf so wenige Wörter und zwar auf solche, die an sich schon einer ganz kleinen exklusiven Bedeutungsgruppe angehören, dazu bestimmt ist, ein starkes Ethos auszudrücken, vielleicht sogar ein stärkeres als *-užėlis/-užėlė*, obschon hier Suffixkombination vorliegt. Aber es scheint mir gerade angesichts der Formen auf *-ùžis/-ùžė* verglichen mit denen auf *-užėlis/-užėlė* klar zu werden, dass die Suffixkombination vor allem dem Ausdruck der Verkleinerung verbunden mit dem des Affekts dient, während *-ùžis/-ùžė* etwas Pathetisches auszudrücken scheint.

Auch muss man sehr aufpassen, dass man nicht übersieht, ob ein mit diminutivem Suffix versehenes Wort wirklich auch diminutive Geltung hat, oder ob diese schon mehr oder weniger verblasst ist. Ich vermute derartiges bei dem schon erwähnten Eigennamen *Meilùžė*. Die Verwendung einer solchen Form in der Funktion eines Eigennamens legt von vorneherein Formelhaftigkeit und damit Verblassung der ursprünglich diminutiven Geltung nahe. So konnte von diesem nahezu als Grundwort anzusprechenden *Meilùžė* auch *Meilužėlė* abgeleitet werden, dessen Suffixkombination dann wieder anders aufgefasst werden muss, vielleicht auch anders gefühlt wird als in andern mit *-užėlis/-užėlė* versehenen Wörtern.

Trotz der Formelhaftigkeit des Namens *Meilùžė* bleibt doch bemerkenswert, dass das Wort auf *méilė* „Liebe" zurückgeht und sich damit als einem recht engen Bedeutungskreis zugehörend darstellt. Es ist gewiss alles andere als Zufall, dass man in den gesamten vier Bänden der L. P. und in dem besprochenen Krėvėschen Buch immer nur die Wörter für die Begriffe „Liebe", „Glück", „Sonne", „Tochter", „Mädchen" mit *-ùžis/-ùžė* diminuiert findet. Und was ich als ganz besonders auffallend empfinde, ist der Umstand, dass die litauischen Wörter für die genannten Begriffe samt und sonders Feminina sind. Mehr und mehr zeigt sich die Existenz der von mir schon vermuteten Wechselbeziehung zwischen Diminutivsuffix und grammatischem Geschlecht.

Kaunas *Fr. Brender.*

Išnašos.

[1]) An dieser Stelle sei darauf hingewiesen, dass „diminutiv" nicht nur als verkleinernd, sondern in einem umfassenderen Sinne verstanden werden muss. Den hypokoristischen, scherzhaften und deteriorisierenden Gebrauch zeigt das Diminutivum auch anderswo, nicht nur im Litauischen.

[2]) *brólis* selbst geht wieder auf ein Diminutivum *broterėlis* zurück, aus dem es durch „Kürzung" hervorgegangen sein muss. Man kann *brólis* als „Kurzform" betrachten. Vgl. M. Niedermann Essais d'étymologie et de critique verbales latines, Recueil de travaux publiés par la Faculté des Lettres, fasc. 7. Paris, Neuchâtel 1918, S. 76. Das Litauische zeigt überhaupt eine starke Neigung zur „gewaltsamen" Verkürzung der Rufnamen, mit denen ja das Wort „Bruder" eng zusammengehört, wie auch die andern Familiengliedsbezeichnungen. Gang und gäbe sind Namensformen wie *Vlādas, Stasỹs, Stẽvas,* von denen dann mit Vorliebe Diminutiva wie *Vladiùkas* usw. abgeleitet werden. Da ein Primitivum nicht mehr existiert, darf *brólis* unbedenklich als Grundwort angesprochen werden. Der Tatbestand des Litauischen erinnert an das Italienische, wo *fratello* und *sorella* das lateinische *frater* und *soror* ganz verdrängt haben, insofern als it. *frate* „Bruder", Mönch" und *suore* „Schwester", „Nonne" nur in übertragener und sehr eingeschränkter Bedeutung ihre lateinischen Substrate fortsetzen. Auffällig ist, dass das Litauische hier das Maskulinum in der Diminuierung vorangehen lässt, während sonst die Bezeichnungen weiblicher Wesen eher der Diminuierung anheimfallen, ein Vorgang, der in verschiedenen Sprachen, nicht zuletzt im Litauischen selbst, bemerkt wird. Das Lateinische bietet mit dem Gegensatzpaar *puer—puella* ein hübsches Beispiel.

[3]) Hier lege ich Wert darauf, eine Stelle aus W. Petersen Greek Diminutives in — *cor,* A. Study in Semantics, Weimar 1910, S. 7 wörtlich anzuführen: „The signification of a wordforming element is, of course, not only a product of the inherited meaning of the suffix itself, but also influenced by the primitive from which it is a derivate, and by the environment of the word, by the whole situation in which it is placed.

[4]) Solange eine litauische Schriftsprache, wie sie heute besteht, nich vorhanden war, sah man im Litauischen selbst bloss eine Art, freilich sehr willkommenen, Ausbeutungsmaterial für den Linguisten. Der nun schriftsprachliche Charakter der neuen literarischen Sprache erfordert, dass man sie nach andern als nur nach lautlich-morphologischen Gesichtspunkten betrachte. Die philologische Behandlung muss jetzt einsetzen. Hinsichtlich der Methode darf man sich ruhig die der klassischen Philologie zum Vorbild nehmen.

[5]) Es ist nicht gesagt, dass der Schriftsteller, auch der volkstümliche, wenn er nun einmal etwas wie Gemeinsprache schreibt, etwa nur die in seiner ihm heimischen Mundart gebräuchlichen Diminuierungsmöglichkeiten zulässt. Er kann doch gerade, um nicht allzuwenig urban zu erscheinen, Formen, mithin auch Diminutiva anwenden, die ihm von Haus aus fremd sind, die aber aus irgend einer anderen Mundart bereits in die universellere Schriftsprache aufgenommen sind. H. Pfennig, Das Deminutivum bei Schiller uud seinen Zeitgenossen, Diss. Marburg 1904 bemerkt S. 13 über Miller folgendes: „Bei Miller ist die 1-Deminution im ganzen wenig stark, was um so mehr verwundert, als er Schwabe war und als solcher sie von Haus aus kannte. Vielleicht hat er sie aber gerade als unliterarisch gemieden." Andere Autoren sind wiederum von ihrem Heimatdialekt stärker beeinflusst. Das ist ganz individuell. Aber man muss doch das in der Schriftsprache Vorkommende auch von deren Standpunkt aus betrachten. Vgl. auch F. Hastenpflug, Das Diminutiv in der deutschen Originalliteratur des 12. und 13. Jahrhunderts, Diss. Marburg 1914, S. 64: „Der tatsächliche Befund lehrt indessen, dass sich die Diminution ohne Rücksicht auf mundartliche Grenzen in den Literaturwerken der verschiedenen Dialektgebiete ziemlich gleichmässig verteilt vorfindet".

[6]) Der Reichtum des Diminutivgebrauchs beruht u. a. auch darauf, dass es nicht nur Substantiva, sondern auch Adjectiva, Adverbia und Verba diminutiva gibt. Darin geht das Litauische mit dem Latein zusammen. Für das Lateinische vgl. G. Ryhiner De deminutivis Plautinis Terentianisque, Diss. Basel 1894. Freilich kennt auch das Deutsche — und zwar die Schriftsprache — ganz vereinzelte Fälle von diminuiertem Adjektiv und Adverb. So macht Pfennig a. O. S. 1 f. ein bei Schiller und Bürger vorkommendes Adverb *sachtchen*, ferner ein bei Voss sich findendes Adjektiv *ründchen* namhaft. Die Ausnahme bestätigt die Regel, dass das Deutsche (die Schriftsprache) in starkem Gegensatz zur Diminutivfreudigkeit des Lateinischen und des Litauischen steht. Allerdings darf man Schiller nicht entfernt mit Plautus vergleichen. Ihre Charaktere, wie die von ihnen bearbeiteten Literaturgattungen sind ausgesprochene Gegensätze. Aber darin allein liegt die grosse Verschiedenheit der Diminutivpraxis nicht begründet. Da sind die beiden Sprachen Deutsch und Lateinisch an sich schon ganz verschieden veranlagt. A. Polzin hat dies, Studien zur Geschichte des Deminutivums im Deutschen, Quellen und Forschungen 88. Heft, Strassburg 1901, m. E. überzeugend nachgewiesen, wenn er auch mit der Behauptung vom lateinischen Ursprung der germanischen und deutschen Diminution entschieden zu weit gegangen ist.

[7]) Scheu und Kurschat, Litauische Tierfabeln, Heidelberg 1912. Auf die Wiedergabe der Akzentbezeichnungen, wie sie in der genannten Ausgabe stehen, verzichte ich ausdrücklich, da Būga Kalba ir Senovė I S. 152

die Ausgabe für unzulänglich erklärt hat. Das macht für meine Untersuchung nichts aus, da ich von rein Lautlichem, Quantität, Intonation und dergl. absehen kann.

[8]) Kollege Senn macht mich darauf aufmerksam, dass die deutschen Mundarten eher befähigt wären, den litauischen Text entsprechend zu übersetzen als die deutsche Schriftsprache. Dies ist a priori zuzugeben. Die Mundart ist reicher an solchen Nuancen, und doch bin ich der Ueberzeugung, dass an dieser Stelle auch eine deutsche Mundart dem litauischen Original nicht gerecht werden kann. Am ehesten vermöchte es noch die Kindersprache. Vergl. A. Debrunner Festgabe Adolf Kägi dargebracht, Frauenfeld 1919. Aus der Sprache eines Kindes S. 4. Jedenfalls aber schärft die Schriftsprache mit ihrer Sprödigkeit und Steifheit das Auge noch mehr für das, was das Litauische bietet. Dass die litauische Mundart — es ist die žemaitische — neben der deutschen Schriftsprache steht, ist weder ein methodischer Fehler, noch kann es die Forschungsergebnisse beeinträchtigen; diese im žemaitischen Dialekt geschriebene Tierfabel würde in schriftlitauischer Form Grundformen und Diminutiva an genau denselben Stellen aufweisen. Der Umstand, dass hier die Mundart zu einer Fabel geformt ist, erhebt die Sprache über das Niveau des Nurmundartlichen, bringt sie somit der Schriftsprache nahe, sodass es ganz in Ordnung ist, das Schriftdeutsche als Vergleichungsobjekt zu benützen. Uebrigens ist mir ein analog vorkommendes Abwechseln zwischen Grund- und Diminutivform auch in anerkannt schriftsprachlichen Texten begegnet. Diese Beobachtung machte ich zudem, bevor ich diese Tierfabeln durchging. Schliesslich ist keine Schriftsprache ganz frei von volkstümlichem Einfluss, braucht es auch nicht zu sein. Darauf beruht ja manchmal das Wesen bestimmter Literaturgattungen.

[9]) Vgl. C. C. Reisig Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft, mit Anmerkungen von H. Hagen (Berlin 1881) Bd. I S. 219: „Deminutiv-Bezeichnungen haben die Lateiner nicht allein bei den Substantiven, sondern auch bei den Adjektiven und Verben. Wenn eine Sprache reich ist an Deminutivendungen, so lässt sich daraus ein gewisser Charakter der Nation erkennen; es liegt darin etwas Freundliches, Scherzhaftes."

[10]) Wer auch nur flüchtig den ausführlichen Wortindex zu den genannten Tierfabeln durchsieht, bemerkt, dass die meisten mit diesem Suffix gebildeten und lebende Wesen bezeichnenden Diminutiva gerade im Vokativ vorkommen, während oft die ihnen entsprechenden Grundformen auf die übrigen Kasus verteilt sind. Es handelt sich natürlich um nichts anderes als um die „trauliche" Anrede.

[11]) Es handelt sich um die von Liūdas Girà besorgte Ausgabe, die ich im Folgenden nur noch mit der Abkürzung L. P. zitieren werde.

[12]) Hier sind auch Bildungen mitgezählt worden, welche ursprünglich nicht diminutiv sein konnten, nun aber von den Sprechenden ziemlich sicher als Diminutiva gefühlt werden. Dahin gehört z. B. *skambùtis* „Glocke", „Klingel", eigentl. „der Läuter". Ein Primitivum **skambas* ist mir nicht bekannt. Ohne Zweifel hängt es mit dem Verbum *skambinti* „läuten", „klingeln", „anläuten" zusammen und ist im Grunde ein Nomen agentis. Das bedeutungsparallele *varpùtis*, Diminutivum zu *varpas* „Glocke", zieht ohne Zweifel ein *skambùtis* in die diminutive Bedeutungssphäre hinein, zumal da letzteres, so viel ich beobachten konnte, nie eine grosse Glocke

bedeutet. Ja, es ist nicht ausgeschlossen, dass *skambùtis* eine durch das Vorbild von *varpùtis* hervorgerufene analogische Bildung wäre. Jedenfalls ist es gerechtfertigt, solche Formen, sobald sie diminutivisch gefühlt werden, mit unter die Diminutiva aufzunehmen.

[18]) Was — *áitis* anbelangt, so muss auf zwei Dinge aufmerksam gemacht werden. Es gibt ein vom mehr oder weniger diminutiven — *áitis* verschiedenes und anders intoniertes — *aĩtis*, welches nach Būgas Dafürhalten seinen Ursprung lokativisch — adverbiellen Gebilden wie z. B. *žemaĩ* „unten", woraus dann *žemaĩ — ti — s* „der unten Wohnende", verdankt. Solche Fälle habe ich nun ebenfalls aufgenommen, da ich glaubte mich fragen zu dürfen, ob der Sprechende nicht auch da, trotz der verschiedenen Intonation, die beiden grundverschiedenen Suffixe zusammenwirft. Der Unterschied in der Intonation ist übrigens nach Būga auch nicht mehr im ganzen litauischen Sprachgebiet aufrechterhalten. Zweitens ist zu bedenken, dass auch — *áitis*, wie ich schon andeutete, lange nicht mehr den ausgeprägt diminutiven Charakter anderer Diminutivsuffixe zeigt. Weitere Ausführungen darüber wird dann der diesem Suffix speziell gewidmete Abschnitt bringen.

[14]) Mögen die Termini „preussisch-litauisch" und „russisch-litauisch" in Litauen selbst angefochten werden, ich muss dennoch an ihnen festhalten, da mir keine praktischeren und allgemein gültigeren zu Gebote stehen.

[15]) A. Polzin Studien zur Geschichte des Deminutivums im Deutschen, Quellen und Forschungen, Strassburg 1901 S. 4 f. vermutet Entlehnung des angelsächsischen Diminutivsuffixes — *incel* aus lat. — *unculus*: das wäre eine hübsche Parallele zu den litauischen Formen auf — *élka* und — *-ùška*, falls Polzin recht hat.

[16]) Vgl. A. Leskien Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen S. 449 f.

[17]) In diesem Formans steckt sicher dasselbe — *el* — wie in — *ẽlis* — *ẽlė*, das — *t* — ist mir nicht recht erklärlich.

[18]) *langùtis* kommt aber doch z. B. Leskien und Brugmann Litauische Volkslieder und Märchen S. 227 vor. Aber hier mag der Dialekt (es ist der von Garliavá) an sich die Diminuierung mit — *ùtis*) — *ùtė* begünstigen.

[19]) Das weiter unten genannte *mažýlis* darf wohl als Vorstufe zu *mažilẽlis* betrachtet werden.

[20]) Damit soll nicht gesagt sein, dass von dem Worte *mãžas* aus die Diminuierung überhaupt erst ihren Ausgang genommen habe, dass also *mažútis, mažiúkas* usw. gewissermassen Prototypen seien. Meine Vermutung geht dahin, dass die Diminuierung der Adjektiva, also letzten Endes auch von *mãžas*, nach dem Muster der an den Substantiven vorgenommenen erfolgt sei.

[21]) Diese Formen sind mir wenigstens nirgends begegnet. Dass sie in der Tat nicht existieren, hat mir eine diesbezügliche mündliche Mitteilung von Prof. Būga bestätigt.

[22]) Darüber handelt K. Brugmann „Das Wesen der lautlichen Dissimilationen im 27. Bande der Abhandlungen der königl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, philologisch-historische Klasse. S. 143. a. O. weist er darauf hin, dass schon Pott den Nichteintritt einer zu erwartenden Wortbildung, wenn durch diese ein Gleichklang entstanden wäre, unter den

Gesichtspunkt der Dissimilation gebracht habe. Brugmann führt dann eine von Pott zitierte Stelle aus J. Grimms Deutscher Grammatik 3,678 an, wo erwähnt wird, dass im Mittelniederdeutschen die Diminutiva von „Bock" und „Ziege" darum *bockelen* und *ziegelen* lauteten, nicht *bockeken* und *ziegeken*, weil die letzteren sich übel ausgenommen hätten. Weitere Belege für das Deutsche s. Brugmann aO. S. 166. S. 169 weist er auf das Griechische hin, wo von den beiden Diminutivausgängen — αριον (θηράριον usw.) und — υφιον (Κερδύφιον usw.) regelmässig der erstere gewählt wurde, wenn das Stammwort ŏ enthielt: ζυράφιον, μυράφιον, υἱάφιον, ἀργυράφιον, χρυσάφιον.

[23]) *žemaĩtis* hat andere Intonation (— *aĩ* —), hat keine diminutive Bedeutung und ist durchaus Substantiv, jedenfalls keine Variante zu dem ausgesprochen diminutiven, und adjektivischen *žemùtis* „niedrig". Wörter wie *baltitelḋitis* und *tušteldítis*, die etwa „schön weiss", „ganz weiss" bezw. „ganz leer", „hübsch leer" bedeuten müssen, enthalten schon nicht mehr das einfache — *ditis*, sondern bereits ein Suffixkonglomerat. Einfaches **baltḋitis*, **tuštḋitis* scheint nicht vorzukommen.

[24]) Das kennen auch andere Sprachen. Gerade das Deutsche zeigt es in Wörtern wie *Büchelchen, Sprüchelchen* u. a. Da sind lautliche Gründe für die Doppeldiminuierung bestimmend. Vgl. hierzu K. Brugmann „Das Wesen der lautlichen Dissimilationen Abhdlgn. d. kgl. sächs. Ges. d. Wissenschaften Bd. 27 S. 166. Lateinisch zeigt sich dies z. B. in *puellula*. Der Suffixkomplex kann aber auch schon zu einer festen Masse erstarrt sein wie in lat. *avicula, ensiculus*; da liegt eine Kombination aus den beiden Suffixen — *co* und — *lo* vor. Auch das deutsche — *lein* stellt eine Zusammensetzung aus einem — *l* — Formans und der Diminutivendung *-în* dar. Das Litauische unterscheidet sich aber von Deutsch und Lateinisch gleichermassen dadurch, dass es jene „erstarrte" Suffixhäufung noch nicht kennt, sondern dass alle, auch in den Komplexen sich findenden Suffixe allein an ein Wort antreten oder wieder mit andern Suffixen sich frei verbinden können. Etwas dem litauischen *pon-yt-ẽl-ė* neben *dal-el-ýt-ė* Analoges bietet weder das Deutsche noch das Lateinische. Einzig die Kombination — *užẽlis* scheint schon ein wenig starrer als die übrigen zu sein.

[25]) Vgl. S. 77 mit Anm. 6. Etwas mehr bieten die Mundarten. Ein alemannisches *weneli* lässt sich ja ganz gut mit lat. *paululum* vergleichen. Polzin Stud. zur Gesch. des Dem. im Deutschen S. 85 will das in humanistischen Terenzübersetzungen vorkommende *weniglin* direkt auf das lat. *pauculum* zurückführen und es als dem deutschen Sprachgefühl widersprechend hinstellen. Indessen passt es höchstens nicht zur Schriftsprache. Polzin aO. Anm. 41 zitiert ja selbt als „bemerkenswert" das oberdeutsche *wengele*. In solchen Fällen wird eben der relativ grosse Abstand der deutschen Schriftsprache von den Mundarten besonders kenntlich. Aber wundern darf man sich über die Existenz dieses Diminutivums nicht, da gerade der in Rede stehende Begriff, wie das litauische *mãžas* zufolge seiner Wortbedeutung in erster Linie zur Diminuierung befähigt ist.

Formen wie *Dickchen, Dickerchen, Dummerchen, Alterchen, Grauchen* dürfen mit den eben genannten nicht auf eine Stufe gestellt werden, da sie nicht adjektivisch, sondern ausgesprochen substantivisch verwendet werden.

[26]) Oder betonte man anfangs **didẽlis*? Und dürfte man annehmen, dass mit der Verblassung der diminutiven Geltung auch die Akzentstelle

sich veränderte und der Ton, vielleicht zufolge einer Beeinflussung des ihm in der Bedeutung immer näher gerückten nichtdiminutiven *dìdis*, wie bei diesem, ebenfalls auf die Stammsilbe, welche ja der eigentliche Träger der Wortbedeutung ist, verlegt wurde? Ganz parallel dazu wäre ja das eng bedeutungsverwandte *daũgelis* oder *daũgel* „viel" gegenüber der gleichbedeutenden Grundform *daũg*.

[27]) Man vergleiche damit das Vorkommen eines lateinischen *grandiculus* „ziemlich gross" Plaut. Poen. 481 und Ter. Andr. 814. Wenn ich S. 84 ausdrücklich betonte, dass es keine Diminutivform von *magnus* gibt, so liegt darin doch kein Widerspruch zu *grandiculus*. Im Gegenteil, das nie diminutive *magnus* und das diminutive *grandiculus* erklären sich gegenseitig. *magnus* gehört entschieden der Hochsprache an, *grandiculus*, wie erstens dessen Vorkommen bei den Komikern und zweitens das Fortleben des Grundwortes *grandis* in den romanischen Sprachen erweist, der Vulgärsprache an. Wenn nun die litauische Schriftsprache ein "vulgär - diminutives" *dìdelis* als integrierenden Bestandteil ihres Wortschatzes aufweist, so bedeutet dies, dass sie dem Mundartlichen und Volkstümlichen wesentlich näher steht als das volkstümliche Latein der lateinischen Hochsprache.

Mit *dìdelis* und *grandiculus* auf einer Stufe stehen noch folgende in Plautus vorkommende Formen: *limulus* „etwas schielend" Bacch. 1130, *longule* „ziemlich weit" Men. 64, Rud. 266. Das letztgenannte ist besonders bemerkenswert, da es wie lit. *dìdelis* entschieden dem Bedeutungskreis des Grossen, Weiten angehört. *limulus* hat schon eher peiorative Bedeutung wie *garnulus* „geschwätzig": aber die peiorative Nuance ist eigentlich nur eine Abart der diminutiven, ein Spezialfall. Dass *maiusculus* „ein bischen grösser" (vgl. Anm. 29) vorkommt, obwohl die Positivform *magnus* undiminuierbar ist, lässt sich verstehen, wenn man bedenkt, dass beim komparativ - diminutiven *maiusculus* die Diminution zum vorneherein einen ganz andern Sinn haben musste als bei der Grundform, wenn diese diminuiert worden wäre. *maiusculus* und *didėlėsnis* machen mir den Eindruck von rein sachlichen Diminutiven. Die „Sachlichkeit" der Diminutiva vom Typus *maiusculus* macht uns das Fortleben unserer technischen Ausdrücke „Maiuskel" und „Minuskel" anschaulich.

[28]) Unerklärlich ist mir die Länge des — ė — der zweiten Silbe gegenüber dem kurzen — e — in *didelis*.

[29]) Bedeutungsparallele Bildungen zeigt das Lateinische in *maiusculus* „etwas älter" Plaut. Poen. 155 und *minusculus* „etwas jünger" Plaut. Poen. 498, Trin. 888. Noch mehr Beispiele und Belege bietet G. Ryhiner De deminutivis Plautinis Terentianisque, Diss. Basel 1894 an verschiedenen Stellen. Ein formaler Unterschied besteht insofern zwischen den lateinischen und den litauischen Formen, als in den lateinischen Formen das Diminutivsuffix dem komparativen Element folgt, im Litauischen umgekehrt, die Anordnung der Formantien also eine verschiedene ist.

[30]) Lat. *ustulare* „ein wenig brennen", „leicht ankohlen" z. B. Virtruv. 1, 5, 3 (hier freilich und auch sonst bei Vitruv nur im Part. Perf. Pass. Eine Gerundivform *ustulanda* steht bei Catull. 36,8) und deutsch *kränkeln* zeigen auch die — l — Diminution und stehen in der Bedeutungsnuance auf einer Stufe mit den litauischen Verba diminutiva. Um auf das unursprüngliche — t — in — *telėti* zurückzukommen, so möchte ich hier auf das von *mãžas* abgeleitete und von Jablonskis in seiner Grammatik S. 204 zitierte diminu-

tive *maztelėlis* hinweisen. Ein solches sekundäres — t — enthalten wohl auch die Nomina agentis auf — *tùkas*, so *degtùkas* „Streichholz", welche von denen auf — *ùkas* nicht getrennt werden dürfen. (Vgl. *švilpùkas* „Pfeife", „Pfeifchen", in welches man leicht etwas Diminutives hineinlegt). Zudem ist *-úkas* ja auch Diminutivsuffix.

[31]) Oder verhält es sich mit Ursache und Wirkung vielleicht gerade umgekehrt?

[32]) Zu welchen Auswüchsen das führt, zeigt eine L. P. I 128 vorkommende Verbalform *nenekenčia* „hasst nicht" eigentl. „erträgt nicht nicht". Die beiden unmittelbar aufeinanderfolgenden *ne* — sind wirklich unerträglich. Aber deutlicher kann die Eigentümlichkeit des Litauichen auf diesem Gebiete nicht hervortreten.

[33]) Es handelt sich höchstens um eine euphemistische Tendenz, eine Neigung. Eigentlicher Euphemismus, wie in griech. Πόντος Εὔξεινος, liegt nicht vor, durch welches ganz bewusst der polare Gegensatz zu dem, was man eigentlich hätte sagen sollen, zum Ausdruck gebracht wird. Das Litauische ist da viel schwächer. Mit dieser litauischen Besonderheit hängt offenbar auch die Tatsache zusammen, dass trotz des äusserst altertümlichen Gepräges der Formenwelt die Gradationsformen der Adjektiva nie andersstämmig sind, während doch eine so abgeschliffene und „moderne" Sprache wie das Englische noch *good, better, best* bietet. Das Litauische mit den diesen entsprechenden und gleichbedeutenden Formen *gẽras, gerėsnis, geriáusias* ist ungleich moderner.

[34]) Dafür, dass es anfänglich gefühlsbetont war, spricht vielleicht der Umstand, dass es nie in übertragener Bedeutung gebraucht werden kann. Peter der Grosse heisst *Pẽtras Didỹsis*. Auch lauten die Komparativ—und Superlativform zu *dìdelis didėsnis* und *didžiáusias*. Ich möchte sogar *dìdelis* selbst, das formal eine Art Sonderexistenz führt, als eine Art „Komparativ" zu *mãžas* auffassen. Die Form zu verwenden hatte anfänglich wohl nur Sinn, wenn man vom Kleinen ausgehend das Grössere oder im Vergleich zu etwas Grossem das Kleinere als „auch gross", d. h. dem Kleinen entgegengesetzt bezeichnen wollte.

[35]) Die Stelle findet sich L. P. IV 141... *ir nukrãto saũsą nedidùtį balžienùką*... „und warf den trockenen kleinen Bengel weg". Die Gleichwertigkeit des in Rede stehenden Wortes mit *mažùtis* tritt auch schön zu Tage darin, dass dieses, wie hier *nedidùtis*, sehr oft als Attribut einem gleichfalls diminuierten Substantivum beigefügt ist.

[46]) Die Grammatik von Jablonskis S. 205 kennt nur *mažẽlis* und *mažẽlis*, von denen das eine in Quantität (2. Silbe) und Akzent, das andere im Akzent wenigstens von *dìdelis* abweicht. Überdies müssen *mažẽlis* und *mažẽlis* äusserst selten vorkommen. Begegnet sind sie mir bis heute noch nie, weder in der Lektüre noch in der gesprochenen Sprache. Es fehlte alzo geradezu an einem Muster, einem Vorbild für *nedìdelis*.

[37]) Das Formans ist in kombinierten Formen von *mãžas* enthalten: *maž-ul-iùkas, maž-ul-ýtis, maž-ul-ẽlis*.

[38]) Im Gegenteil, *didžiùlis* ist eher augmentativ zu verstehen, ich erinnere mich, irgendwo *didžiùlės bañgos* „grosse Meereswogen" gelesen zu haben, ferner in der Ankündigung eines Stadtgartenkonzertes in Kaunas: *šiañdie miẽsto sodnė didžiùlis vãk. pasiváikščiojimas*... „Heute Abend im Stadtgarten grosse Promenade..." Die nächste Ankündigung ersetzte *di-*

džiúlis durch *grandiozìnis*. Das erweist die wahre Geltung von *didžiùlis* mit Evidenz.

39) Das soll womöglich im nächsten Bande dieser Zeitschrift geschehen.

40) Es fällt auf, dass bei der ausgedehnten Verwendung von — *ẽlis* dieses Suffix kaum an *vélnias* antritt. Lautliche, dissimilatoriche Gründe scheinen mir nicht in Betracht zu kommen, da das Aufeinanderfolgen zweier wenn auch nur durch einen Vokal getrennter — l — gerade im Litauischen nicht gemieden wird. Man denke nur an *brolẽlis* „Brüderchen", *balsẽlis* „Stimmchen„ *eglẽlė* „Tännchen" usw, m. E. ein unverkennbarer Hinweis darauf, dass der Litauer die Lautfolge l—l durchaus nicht meidet. Der wahre Grund für die Seltenheit der Form *velnẽlis* scheint mir indessen in der Bedeutung des Grundwortes und im Gefühlswert des Suffixes — *ẽlis* zu liegen. Wie noch dargetan werden soll, ist — *ẽlis* ein „veredelndes" Element, und das kann nur ausnahmsweise für einen Teufel passen. Daher auch die Seltenheit des Vorkommens.

41) H. Pfennig Das Deminutivum bei Schiller und seinen Zeitgenossen, Diss. Marburg 1904 S. 24 bemerkt: „Das fruchtbarste Gebiet für die l—Deminution bleibt aber das einfache Lied und die Balladen- bezw. Romanzendichtung unter Anlehnung an die volkstümliche Dichtung"; und etwas vorher: „Der Unterschied der Stilgattung und des Stoffs kommt für die Form des Deminutivums nicht so sehr in Betracht wie für die Deminution selbst".

42) H. Pfennig aO. S. 32 ganz ähnlich.

43) Man kann natürlich sagen, dass z. B. *tėvẽlis* der gebräuchliche Ausdruck — wenigstens in der Umgangssprache — für „Vater" sei. Aber solange eine Grundform *tẽvas*, wenn auch ganz selten, doch noch existiert, kann das Diminutivum in der Bedeutung nicht mit ihm übereinstimmen. Hat aber das Diminutivum die ehemalige Bedeutung des Grundwortes erhalten, so muss sich eben des letzteren Bedeutung verschieben.

44) Diesen Text hat schon Prof. Niederman seiner Untersuchung der Anredeformen der litauischen Schriftsprache, 'Αντίδωρον Festschrift für J. Wackernagel, Göttingen 1923 S. 156—167 zugrunde gelegt.

45) Natürlich hier im hypokoristischen Sinne; denn es handelt sich um Namen oder Personenbezeichnungen wie „Bursche", Mädchen" usw. Es wird sich indessen im weiteren Verlauf der Untersuchung noch zeigen, dass der Ausdruck „hypokoristisch" etwas zu eng und einseitig ist.

46) Diesem entspricht besser lit. *panẽlė*. Aber *Panẽlė Švenčiáusia* ist auch die stehende Bezeichung für die „Heiligste Jungfrau".

47) Das litausche *mergà* hat mitunter auch diese Bedeutung.

48) Worte der Barbẽlė.

49) Worte des Juõzas.

50) Worte des Tãdas.

51) Kaum übersetzbare Interjektion.

52) L. P. I 72, 84, 90, 114 usf.

53) Direkt aus dem russischen чертъ übernommen.

54) Ein wenig deteriorisierenden Sinn hat auch das Kompositum *sẽnmergė* „alte Jungfer".

55) Ich fühle nur zu gut, wie unzulänglich mein Übersetzungsversuch ist. Aber es hängt diese Uebersetzungsschwierigkeit auch mit der Eigenart der Höflichkeitsanrede im Litauischen überhaupt zusammen. *támsta* in Verbindung mit der 2. Person Singularis des Verbums berührt eben an sich schon merkwürdig. Und für *mergẽlė* dürfte nicht *panẽlė* stehen. Das

deutsche „Jungfer" ist hier nur ein Notbehelf. Verstehen kann man die Stelle; entsprechend übersetzen ist — wenigstens ins Deutsche — unmöglich.

[56]) Die Stelle lässt sich nicht gut übersetzen, aber sie ist verständlich. *rūtẽlė*, Diminutivum zu *rūtà*, „Raute" ist hier offenbar metaphorisch von den *mergẽlės* gesagt.

[57]) L. P. I 100 steht vokativisches *mergẽle* in einem Liedvers.

[58]) Die Ausnahme ist gut begründet. Das dortige vokativische *mergẽle* ist geradezu eine Verlegenheitsform. Dem Gefühlswert nach stimmt es weder zum prosaischen noch zum „poetischen" *mergẽlė*.

[59]) In erster Linie ist von der Prosaschattierung die Rede, aber nicht ausschliesslich. Die poetische Nuance steht ja mit dieser in Beziehung. Wenn ich oben richtig urteilte, dann weist diese „Beziehung" eben auf die Herkunft des „prosaischen" *mergẽle* aus dem „poetisch-vokativischen" hin.

[60]) Wie unzureichend solche Termini sind, ist mir bewusst; es fehlt noch eine Terminologie für diese feineren und feinsten Nuancierungen. Zur Sache vergl. J. Grimm Deutsches Wörterbuch VI 1426 f. wo *Mädchen* und *Mädel* gegeneinander abgegrenzt werden: „Während aber *Mädchen* der edleren Sprache zufällt, bleibt *Mädel* überall auf die trauliche und niedrige Rede beschränkt".

[61]) Es dürfte zwar im litauischen Text auch *mergẽlės* heissen, da dieses nicht unbedingt die Nebenbedeutung „Geliebte" haben muss. Diese ist in *mergáitė* gewissermassen „subtrahiert".

[62]) Diese ist in Tilsit gedruckt; der Umschlag des Büchleins zeigt 1903 als Erscheinungsjahr, das innere Titelblatt gibt 1902 an. Lesarten der Originalausgabe setze ich in eckige Klammern.

[63]) L. P. I 70: *ir gaĩla jám bùvo mergẽlės [mergáitės]* „und das Mädchen tat ihm (nämlich dem Juozas) leid".

[64]) a. O. S. 72: *Juozas ĩ mergẽlę [mergélką] žvilgterẽjo* „Juozas blickte nach dem Mädchen hin".

[65]) a. O. S. 131: *mergẽlė [merginà] ĩ mótiną pažvelgė, ji kláusimą dukrẽlės suprãto* „Das Mädchen sah die Mutter an; die verstand die Frage der Tochter".

[66]) Wenn Viktė L. P. I 95 *mergáitė* genannt wird, so muss man bedenken, dass das in einem Zusammenhang steht, der in der Tat vergessen lässt, wie tief diese Viktė sonst steht; man bekommt sogar eher Mitleid mit ihr, und da hat gerade *mergáitė* den passenden Gefühlswert.

[67]) Hier spielt vielleicht das als Gegensatz vorschwebende *vaikìnai* „Burschen" mit hinein.

[68]) Das Suffix — *inà* in *merginà* scheint einfach in Anlehnung an *vaikìna-s* an *mergà* angetreten zu sein. Wie nun bereits *vaikìnas* eine gefühlsneutrale Bedeutung aufweist, so auch das ihm nachgebildete *merginà*. Durch die grundformartige neutrale Geltung von *merginà* kommt man gerade auf den Gedanken einer analogischen Nachbildung.

[69]) L. P. I 69: *tẽvas... ir ĩ vaĩką* (scil. *Juozą*) *žiūrẽjo*. „Der Vater... und schaute auf den Sohn".

[70]) *vaikinas* kommt auch für beliebige andere Burschen in Betracht.

[71]) Schon Wölfflin Philologus 34 S. 153 weist darauf hin, dass in der Diminution das weibliche Geschecht vorangehe. Für das Mittelhochdeutsche zeigt dies Polzin Studien zur Geschichte des Deminutivums im Deutschen S. 53 f., wo er auch auf das Latein und speziell auf Plautus hinweist.

[72]) *jaun-ik-áitis* zeigt zwei Suffixe, aber man muss zugeben, dass die Suffixhäufung mehr äusserlich ist, d. h. kaum mehr gefühlt wird, wie z. B. ganz sicher in Formen wie *mažučiùkas, mažulýtis* u. a. Allerdings ist *-ik-* ein diminutives Element, doch mag es in *jaunikis* ebensosehr der Substantivierung – zugrunde liegt ja das adjektivische *jáunas* „jung"—als der Diminution gedient haben. Die Parallele mit dem bedeutungsgleichen deutschen „Jüngling" liegt auf der Hand. Der Gefühlswert von *jaunikáitis* ist wohl dem von *ponáitis* „junger Herr" ähnlich, in welchem *-áitis* nicht nur diminutiv, sondern patronymisch gefühlt wird. Der verschiedene Charakter der Suffixhäufung in *mažučiùkas* einerseits und *jaunikáitis* andererseits zeigt sich darin, dass die Vorstufe *mažùtis* gegenüber *mažučiùkas* nur nuanceverschieden, aber sonst bedeutungsgleich ist, während *jaunìkis* und *jaunikáitis* doch eigentlich bedeutungsverschieden sind.

[73]) Lehrreich ist auch, alle diese Wörter im deutsch - litauisch - russischen Wörterbuch der Klara Šepetienė nachzuschlagen. Ich stelle einige Beispiele zusammen.

Jungfrau		Bursche	
Jungfer		Jüngling	*jaunikáitis*
Mägdlein	*mergáitė*		
Fräulein		Bube	
Mädchen		Junge	*berniùkas*
Mädchen	*merginà*	Bursche	*bernėlis*
Magd	*mergà, tarnáitė*		
Büblein	*berniukėlis*		

[74]) So z. B. L. P. I 69, 74, 99, 102: fast immer sind es Vokative.

[75]) Vgl. Leskien Bildung der Nomina im Litauischen S. 481, wozu ich mich bereits S. 79 geäussert habe.

[76]) Nicht überall bei L. P. Es hängt, wie ich überzeugt bin, der seltene Gebrauch des Suffixes mit dem besonderen, etwas höheren Ethos dieser Erzählung zusammen.

[77]) L. P. I 72 (2 mal) und 82.

[78]) Das zeigt eine der beiden Stellen a. O. S. 72 sehr hübsch: *kaĩp mán tiẽ brniùkai rūpi* „Was liegt mir doch an diesen Kerlen" (Worte der Barbėlė an Juozas gerichtet, der besorgt, sie möchte in seiner Abwesenheit einen neuen Liebhaber finden).

[79]) Hier ist wieder das den wegwerfenden Gestus verdeutlichende *tùos* zu bemerken. Vgl. auch die vorige Anmerkung.

[80]) Aber nicht im Sinne des Deutschen und zum Teil des Griechischen, wo das Diminutivum, gleichviel welches das Genus des Grundwortes sein mag, immer ein Neutrum ist. Die erwähnte Beziehung zum Genus zeigt sich z. B. darin, dass dem femininen *vištà* „Huhn" ein maskulines diminutives *viščiùkas* entspricht. Vgl. dazu Leskien Bildung der Nomina S. 518.

[81]) Beiden liegt zugrunde das Adjektiv *ātviras* „offen", woraus *atviriùkas* und *atvirùtė* diminuiert und substantiviert worden sind. Die litauischen Formen sind offenbar Übersetzungslehnwörter und geben das polnische otkrytka „Postkarte" wieder. In otkrytka steckt auch die Bedeutung „offen". Die Nachahmung geht sogar so weit, dass die durch das polnische ka vertretene Diminuierung reproduziert wird. Andererseits bewährt sich das Litauische selbständig, indem diejenige litauische Form, welche wie das

Polnische die k-Diminution zeigt, gerade im Genus vom polnischen Vorbild abweicht. Eben wenn Nachbildung vorliegt, wäre doch gerade **atvirùkė* zu erwarten gewesen. Oder soll man sich denken, dass ein *atvirùkė kortė* wegen des Missklangs -kė ko- vermieden werden sollte? Dann würde man stillschweigend voraussetzen, dass *atvirùkas* und *atvirùtė* einmal rein adjektivisch gewesen seien, was mir schon deswegen unwahrscheinlich vorkommt, weil ich annehmen muss, dass man bei der Bildung der litauischen Formen das alleinstehende und sicher als Substantiv empfundene otkrytka vor Augen hatte und ein *kortė* sich höchstens dazu dachte, ohne es auszusprechen. Wenn ein so hinzugedachtes *kortė* auf ein ursprüngliches **atvirùkė* im oben angegebenen Sinne gewirkt haben sollte — was ich nicht annehme - so hätten wir einen ganz besonderen Fall von „prophylaktischer" Dissimilation. Es wäre aber doch eher denkbar, dass man *kortė* einfach weggelassen und damit den Missklang noch viel einfacher vermieden hätte. Dann hätte ruhig **atvirùkė* übrig bleiben und allein weiter existieren können. Nach meinem Dafürhalten waren die beiden Formen von allem Anfang an substantiviert und substantivisch gefühlt. Die Diminution war zugleich Substantivierung. Die Mitteilung der polnischen Form otkrytka verdanke ich Herrn Prof. Šalkauskis, der mir weiterhin sagte, dass diese Form früher speziell auf litauischem Boden in Gebrauch gewesen sei. Neben *atvirùkas* und *atvirùtė* trifft man auch die Bezeichnung *ãtviras laiškas*. Das wäre die genaue Übersetzung von russ. открытое письмо.

[82]) An Zufall oder Willkür ist nicht zu denken, da ja in der Hauptstadt des Landes eine terminologische Kommission tätig ist, welche die Aufgabe hat, dafür zu sorgen, dass keine Termini umlaufen oder geprägt werden, die dem Wesen und Geist der litauischen Sprache widersprechen.

[83]) *mėnùlis* geht, wie Prof. Būgà mir mitteilte, auf *mėnas* zurück, eine Kurzform zu *mẽnuo*, welchem *mėnesẽlis* als Diminutivum entspricht. Dieses begegnete mir zwar ganz vereinzelt bei L. P.; das Nebeneinander von *mẽnuo* und *mėnùlis* ist, wie mir scheint, bezeichnend für die Schriftsprache, welche bei ihrer Tendenz zur Universalität dieses vom morphologischen Standpunkt aus nicht gerechtfertigte Nebeneinander sehr wohl ertragen kann. Zudem mag das abirrende Sprachgefühl des Litauers *mėnùlis* besser an *mẽnuo* anschliessen als *mėnesẽlis*, dem ja gerade der U-Vokalismus fehlt, welcher *mėnùlis* mit *mẽnuo* verbindet. Auch an *sesuõ* „Schwester" schliessen sich viel eher *sesùtė, sesùlė, sesýtė* als etwa *seserẽlė* an; deswegen ist man aber nicht berechtigt eine Form **sesẽ* — das wäre nun eine Parallele zu *mẽnas* — anzusetzen. Und so konnte doch auch *mėnùlis* direkt an *mẽnuo* angeschlossen werden.

[84]) An der Lautfolge 1—1 allein konnte es nicht liegen, denn *saulẽlė* wird durchaus nicht als missklingend empfunden. Sollte das harte —l— schuld sein, so könnte man doch wenigstens ein **sauliùlė* gebildet haben. Aber das gibt es auch nicht.

[85]) Eine befriedigende Antwort hierauf zu geben wird man wohl erst imstande sein, wenn einmal die ureigentliche Bedeutung des Suffixes *-ùžis* voll und ganz erfasst ist. Oder es kann ein Wort wie *drabùžis* seinerseits dazu beitragen, das Wesen dieses Suffixes zu erschliessen.

[86]) Vgl. zu *gegužẽ, gegẽ* usw. M. Niedermann Die Namen des Storches im Litauischen, Festgabe Adolf Kägi dargebracht, S. 83.

[87]) *Wägelchen, Sächelchen* u. ä. mussten bewirken, dass auch Wörter wie *Vögelchen, Schnäbelchen* schliesslich als Suffixkombinationen empfunden wurden.

[88]) In der Tat begegnete mir noch nie eine solche Form.

[89]) Es handelt sich hier nur um feminine Formen.

[90]) Bezeichnenderweise ist das gerade ein Eigenname: es wird im Folgenden davon noch die Rede sein.

[91]) Abgekürzte Zitierweise für das kurz zuvor mit dem vollen Titel genannte Werk von Krėvė.

[92]) Gemeint ist lyrische oder lyrisch gefärbte Poesie. Ein dramatischer Text wie „Sargyboje" L. P. IV 118-137 enthält äusserst wenige Diminutiva und diese wieder nur an Stellen, die einen unverkennbar lyrischen Zug tragen.

[93]) *viešnužėlė* bedeutet „weiblicher Gast", aber es ist mir nicht möglich, das Wort passend wiederzugeben.

[94]) Das Asyndeton ist im Litauischen überhaupt sehr beliebt.

[95]) Wie oft trifft man doch in einer Daina *mergėlė lelijėlė*!.

[96]) K. D. 138 *lengvùtė* von *leñgvas* „leicht".
„ 128 *mažùčiai* von *mãžas* „klein".
„ 119 *silpnùčiai* von *sìlpnas* „schwach".

[97]) Das Buch enthält mehrere, stilistisch einander sich gleichende Erzählungen, die aber stofflich sich von einander unterscheiden, sodass doch jede wieder eine Einheit für sich bildet.

[98]) *dievùlis* ist natürlich nicht Verwandtschaftsname, aber es lässt sich doch gut mit *tėvùlis* zusammenbringen.

[99]) Dass bei Suffixkombination — *ėlis* gewöhnlich der abschliessende Bestandteil ist (— *užėlis*, — *ulėlis*, — *ytėlis*), illustriert aufs Deutlichste die dominierende Stellung des Suffixes.

[100]) K. D. 44. Dass die Diminuierung der Vögel im Deutschen nichts Seltenes sei, bemerkt Fr. Hastenpflug Das Diminutiv in der deutschen Originalliteratur des 12. und 13. Jahrhunderts, Diss. Marburg 1914 S. 44.

[101]) Die drei Beispiele stammen aus K. D.

[102]) Man denke nur an Optativformen wie *galėtau, norėtau*.

Schlussbemerkung: Da ich die Drucklegung meines Artikels nur bis zu S. 89 selbst überwachen konnte, haben die Herren Prof. Kreve und Dr. Studerus für den Rest es in verdankenswerter Weise übernommen, ersterer die Akzente der litauischen Formen, letzterer den deutschen Text zu kontrollieren und erforderlichenfalls zu korrigieren. Beiden sei an dieser Stelle mein Dank ausgesprochen.

Проф. А. Спицынъ.

Литовскія древности.

Исконнымъ и основнымъ мѣстомъ обитанія Литвы можно признать широкій районъ между Вислою, Зап. Двиной и Полѣсьемъ, съ какимъ-то распространеніемъ въ видѣ языковъ на С. и В. Географическія условія этой мѣстности въ окончательной формѣ опредѣлены были ледниками, отложившими здѣсь три терассы. Нижняя, приморская терасса представляетъ собой обширную выемку, сильно изрытую и очищенную отъ камня льдами. Въ этой „озерной равнинѣ" господствуютъ слабые моренные наносы, близки обнаженія краснаго песчаника, въ огромномъ количествѣ распространены широкія болота и торфяники, низины. Южная граница терассы идетъ довольно правильно отъ середины нижняго плеса Вислы (Маріенвердеръ) въ направленіи Ковны, далѣе охватываетъ низины Митавы, а затѣмъ уходитъ въ весьма прихотливыхъ очертаніяхъ черезъ Двинскъ на сѣверо-востокъ къ Двинской губѣ. Вторая терасса („конечныхъ моренъ") узка на западѣ и расширяется на сѣверо-востокѣ. Она тянется, приблизительно отъ Бромберга, довольно правильной линіей на востокъ, къ верховьямъ Западной Двины. Эта терасса осушена рѣками и наполнена сплошной сѣтью многочисленныхъ озеръ, столь же хорошо развитыхъ и по концамъ, въ Мазуріи и на Двинѣ. Это и есть историческій центръ литовскаго племени. Районъ затянутъ сплошнымъ лѣснымъ паркомъ, сберегавшимъ огромный звѣриный фондъ; безчисленныя озера давали лѣтомъ и зимой неисчерпаемый запасъ рыбы; литовскій медъ извѣстенъ былъ по всей сѣверной Европѣ. Третья ледниковая терасса („рихлыхъ моренныхъ накопленій") есть узкій бортъ, на который ледникъ сложилъ захваченные имъ по пути каменные матеріалы, набросавъ изъ нихъ отдѣльныя возвышенія и одну длинную и высокую каменную гряду „увалъ". Онъ тянется приблизительно отъ Варшавы, пересѣкаетъ верховья Нѣмана, проходитъ краемъ Полѣсья и уходитъ на сѣв.-востокъ черезъ Рыбинскъ выше Чердыни. Въ общемъ верхняя терасса, образовавшаяся въ эпоху стоянія ледника, представляетъ собою болѣе или менѣе длинныя гряды прерывчатыхъ возвышенностей, мягкихъ, округлыхъ формъ. Озера исчезли или затянуты; ихъ замѣнили рѣки съ глубокимъ рельефомъ[1]).

Первая терасса перегорожена „Литовскимъ плоскогорьемъ", расположеннымъ вдоль Виндавы, вторая — „Сувалкскою возвышенностью". Низменныя пространства края лѣсисты и менѣе населены.

Лифляндія представляетъ собою обширное плато, отдѣляющее отъ себя терассовидныя возвышенности. Пебальгское плоскогорье усѣяно сотнями озеръ. Вдоль берега моря и по главнымъ рѣкамъ — низменности.

---

[1]) Семеновъ В. Типы мѣстностей. Зап. Рус. Геогр. Общ по общей географіи т. XL

Въ средней части песчаниковый ярусъ, въ которомъ имѣются пещеры (извѣстны Кремонскія). Преобладающій характеръ Курляндіи — холмообразный.

Изъ Литовскаго плоскогорья выходятъ два отрога; одинъ образуетъ „Верхнюю Курляндію", другой идетъ на Курляндскій полуостровъ до Тальсена. Не мало и болотъ, особенно въ низинѣ р. Аа. Литовская равнина дѣлитъ край на западную половину, плодородную и густонаселенную, и восточную, болотистую и лѣсистую. Берегъ моря низменный, недоступный для судовъ. Нѣкогда вся страна была покрыта сплошными дубовыми лѣсами. Ковенскій край равнинный. Здѣсь продолжаются Рѣжицкія болота (Тируле, Команы въ Шавельск. у., Ремигольскія въ Поневѣжск., Великій Ройстъ въ Ковенск. у.). Въ восточной части 700—800 озеръ. Виленская губ.—песчаная равнина. Озеръ болѣе 200; южнѣе Вильны возвышенности. Гродненская губ. лѣсиста, болотиста, изрыта водными потоками. Сѣдлецкая губ. однообразная равнина, бѣдная водами; въ СВ. части продолженіе Полѣсья. Ломжинская губ. представляетъ всхолмленную площадь съ многочисленными оврагами и низинами. Берега рѣкъ высоки и живописны. Сувалкская губ. — это область озеръ, которыхъ насчитывается до 500.

Рельефная карта Литвы съ большимъ трудомъ и тщательностью приготовленая Матуліонисомъ (экземпляръ есть въ Ковенскомъ военномъ музеѣ), при принятомъ масштабѣ даетъ впечатлѣніе сильнаго рельефа съ глубокими рѣками и равнинами. Одна изъ нихъ заключаетъ бассейнъ рѣки Аа, Невяжи и нижнее теченіе Нѣмана, другая простирается по среднему теченію Двины и по рѣкѣ Эвсту, черезъ которую сливается съ долиною рѣки Великой.

Въ общемъ Литва представляетъ собою огромный, лѣсистый оазисъ межъ моря, Полѣсья и двухъ значительныхъ рѣкъ, весьма богатый водоемами. Населеніе его было вполнѣ обезпечено естественными богатствами края, а недостающее легко получалось съ З. и отчасти съ В. Когда въ страну проникло земледѣліе, произошло естественное передвиженіе населенія въ наиболѣе плодородныя мѣста края, какими является мѣстность къ западу отъ Нѣмана (Сувалкс. г.) и западныя части Ковенскаго края и Курляндіи. Районъ ближе къ Двинѣ невыгоденъ въ земледѣльческомъ отношеніи, но Лифляндія снова заключаетъ въ себѣ плодородныя площади. Если принять предположеніе проф. Буги о минско-смоленскомъ древнемъ центрѣ литволатышскаго племени, то надо признать, что движеніе его въ нынѣшнія мѣста должно было непремѣнно произвести перегруппировку населенія озернаго края съ VI в., но и позднѣе славянскія племена насѣдали на Литву съ Ю. и съ З. Какъ-бы то ни было, но озерный край никогда не уходилъ изъ владѣнія Литвы.

Древности края разнообразны, богаты и имѣютъ большой научный интересъ.

1. *Палеолитъ.* По всему Прибалтійскому краю кости мамонта уже найдены, хотя еще въ маломъ количествѣ. Возможно и обнаруженіе здѣсь стоянокъ палеолитическаго человѣка. Онѣ могутъ принадлежать послѣднему леднику, и въ такомъ случаѣ будутъ болѣе или менѣе цѣлы и залегать ближе къ поверхности, или же послѣледниковымъ періодамъ, и въ этихъ случаяхъ будутъ сняты съ мѣста и смѣшаны съ гравіемъ и пескомъ. Ближайшія стоянки палеолита извѣстны близь Варшавы и на Волыни. Въ коллекціи Витебскаго археолога Романова сохранились таблицы ножевид-

ныхъ осколковъ палеолитическаго характера, можетъ быть, изъ С.-З. края. Если остатки палеолита въ краѣ окажутся, то надо думать, что это будутъ стоянки, очаги или мастерскія позднѣйшихъ періодовъ палеолита. Что касается мастерскихъ, то надо сказать, что въ краѣ если и есть залежи кремня, то все же рѣдки. Неолитическія мастерскія открыты въ С. части Лифляндіи (Woisek u Sweineek на Burtneksee); видимо, есть мѣстный кремень въ Лидскомъ уѣз. Виленск. губ.; не мало его имѣется въ районѣ Ковны.

2. *Старшій Прибалтійскій неолитъ.* Это неолитъ новгородскихъ озеръ и Финляндіи, притомъ не старшаго періода, а средняго или младшаго. Грубые черепки, покрытые орнаментомъ небрежнымъ ямочнымъ и зубчатымъ, въ очку, лентами или въ крупные углы; дно сосудовъ можетъ быть прямое. Съ точки зрѣнія общей археологіи это уже мѣдный вѣкъ, но во всемъ районѣ мѣдная подѣлка найдена отъ этого періода пока лишь близь Старой Ладоги.

Свѣдѣнія о распространеніи въ краѣ этой культуры очень скудны. Черепки данныхъ типовъ до сихъ поръ найдены въ Прибалтійскомъ краѣ у Sweineek на оз. Буртнекѣ, да извѣстны небольшія стоянки у Lihzhall близь Luben на Эвстѣ въ Лифляндіи. Изъ кремневыхъ подѣлокъ на этихъ стоянкахъ найдены стрѣлы и дротики (безъ насадовъ), клинья, долота, часть шифернаго кольца (Каталогъ Гаусмана и Ebert, 522).

Близкое ознакомленіе съ Новогородскимъ каменнымъ вѣкомъ совершенно необходимо для литовской археологіи, такъ какъ это одинъ изъ важнѣйшихъ Европейскихъ центровъ даннаго времени. На этомъ матерьялѣ будетъ рѣшаться вопросъ о томъ, не вышла ли Литва съ Новогородскихъ озеръ, и общій вопросъ о характерѣ старѣйшей литовской культуры и ея источниковъ. Недопустимо, чтобы на судьбахъ Литвы не сказалось сосѣдство такой яркой и развитой культурной жизни. Необходимо самое тщательное вниманіе къ дальнѣйшимъ сборамъ въ районѣ Литвы соотвѣтственнаго матерьяла. Для мѣстной археологіи въ настоящую минуту нѣтъ болѣе важной задачи.

Кремневыя подѣлки Новгородскаго района разнообразны, имѣютъ хорошій размѣръ и отличную технику, орнаментъ посуды сильный ямочный и зубчатый, дно сосудовъ круглое (для стараго періода Бологовская и Балахнинская стоянка, для болѣе новаго работа Айліо о Финляндскомъ каменномъ вѣкѣ). Для старѣйшей культуры не находимъ аналогій ни въ Швеціи, ни въ Германіи, ни даже въ самой Финляндіи; она не прослѣживается, кажется, уже съ Витебскихъ озеръ. Позднѣйшія видоизмѣненія культуры имѣютъ болѣе широкое распространеніе, но за ними еще трудно слѣдить, да и сами они еще мало выяснились. Мы видѣли, что есть нѣкоторое основаніе доводить поздне - новгородскую культуру каменнаго вѣка до Зап. Двины, но далѣе въ Литовскомъ районѣ пока не видно никакихъ слѣдовъ ея.

3. Костяной періодъ. Въ поискахъ старѣйшей мѣстной литовской культуры должно быть обращено самое серьезное вниманіе на данный періодъ, характеризующійся обширнымъ развитіемъ подѣлокъ изъ кости. Эта культура, еще не достаточно обратившая на себя вниманіе въ Европѣ, мало извѣстная и совершенно не изученная, особенно слабо выражена въ Литвѣ, хотя несомнѣнно, что здѣсь она и богата, и держалась очень продолжительное время, вплоть до желѣза, непрерывно сопровождаемая подѣлками изъ камня, а отчасти и изъ металловъ. Важнѣйшія мѣста нахожде-

нія костяныхъ вещей Прибалтійскаго края: Старая Ладога (устье р. Волхова), Kunda въ Эстляндіи, Pernau, Rinnekaln (при выходѣ рѣки Salis изъ Burtnek-see) въ Лифляндіи. Основныя подѣлки — костяныя остроги, ударныя орудія, заострения, ножи со вкладышами, обычныя шлифованныя орудія, кости дикихъ животныхъ (чаще всего лося, обыкновенны кости кабана, бобра, рыбъ, встрѣчаются кости дикихъ быка и свиньи, медвѣдя, торфяной собаки и пр.); подѣлокъ изъ кремня мало. Вещи эти попали на дно озеръ и рѣкъ со льда (зимою лучшая добыча рыбы) или съ плотовъ и покрыты сверху торфомъ, а иногда, въ случаяхъ бурнаго прорыва озеръ и заливовъ, занесены песками. Rinnekaln, по обилію находимыхъ тамъ раковинъ, Эбертъ готовъ отнести къ кьёккенмёдингамъ и считаетъ эту стоянку самою старою въ данномъ районѣ.

Нѣсколько мѣстонахожденій костяныхъ орудій уже отмѣчено и по Двинѣ; изъ нихъ одна представляетъ собою открытую стоянку (Muhkukalns у Кокенгузена; Präh. Zeitschr. V, 520). Вполнѣ возможно, что костяной вѣкъ всего этого района до Двины имѣетъ близкое отношеніе къ каменному вѣку новгородскому.

Въ собственной Литвѣ пока встрѣчены лишь одиночныя и незначительныя подѣлки изъ кости. Шукевичъ говоритъ о находкѣ у д. Морги на оз. Дубѣ Лидск. у. костяной остроги съ горбатыми зубцами, бронзоваго или мѣднаго узкаго ножа, горшка баночной формы съ нарѣзнымъ орнаментомъ въ косой крестъ (можетъ быть, и иного времени), а также 2 черепковъ съ ямочнымъ и точечнымъ орнаментомъ (Poszukiwania, 6). Тышкевичъ сообщаетъ, что при раскопкѣ древней могилы въ имѣніи Струнскихъ близъ Утянъ Ново-Алекс. у. найдено долотообразное орудіе, будтобы изъ коровьей кости (Badania, tabl. II, I).

Въ музеѣ Краковской Академіи имѣется костяная острога съ кремневыми вкладышами, найденная въ д. Волковыски Сувалкской губ. Въ Ковенскомъ музеѣ сохраняется костяной молотокъ неизвѣстнаго происхожденія, помѣченный г. Ковной.

Маевскій получилъ изъ д. Боровой Островск. у. Ломж. губ. костяной молотокъ западнаго типа треугольной формы и вмѣстѣ съ нимъ шлифованный молотокъ мѣстнаго типа (Świątowit, I, стр. 69; не изъ торфа - ли?). На всякій случай отнесемъ въ эту-же группу 2 любопытныя большія остроги съ мелкими зубцами, найденныя на берегу р. Усвята Оршанск. у. Могилев. губ. и вымытыя изъ берега или выброшенныя со дна; одна острога почти черная, другая темно-желтая торфяного цвѣта до 24 с. длиной. (Wiadom. arch. IV, 176). Это пока самая любопытная находка. Очень хорошія костяныя вещи, главнымъ образомъ остроги, изъ Пруссіи, сохраняются въ Кенигсбергскомъ и Берлинскомъ музеяхъ.

Въ Швеціи костяныя вещи, какъ и въ Германіи, найдены главнымъ образомъ въ свайныхъ постройкахъ (Alwastra).

На Западѣ Европы самое старое мѣстонахожденіе вещей костяной культуры — извѣстное Maglemose въ Даніи. Мы не рѣшаемся примкнуть къ мнѣнію объ очень давнемъ времени этой культуры, а равнымъ образомъ впредь до открытія подобныхъ стоянокъ на востокѣ не рѣшились бы утверждать, что Maglemose старше другихъ находокъ этой культуры. Къ болѣе новому костяному вѣку, хорошо развитому въ Сѣв. Европѣ и за Ураломъ (Waranger - fiord, Шигирское оз., рѣка Ока) литовскій костяной

періодъ, повидимому, не имѣетъ отношенія, хотя и здѣсь окончательныя сужденія можно будетъ установить лишь впослѣдствіи, при нахожденіи достаточнаго матеріала.

4. Свайныя постройки. Открывавшіяся время отъ времени въ Прибалтійскомъ краѣ слѣды свайныхъ построекъ оказывались при изслѣдованіи или позднѣйшими, или сомнительными. Д-ръ Нагевичъ указываетъ нѣкоторые признаки свайныхъ сооруженій въ Ковенскомъ краѣ, но еще не произвелъ надлежащаго разслѣдованія. Элементарныя формы свайныхъ построекъ на Литвѣ во всякомъ случаѣ допустимы, особенно въ формѣ плотовъ, которые, конечно, прикрѣплялись на мѣстѣ сваями. Могли быть устраиваемы мосты на сваяхъ, легкія деревянныя сооруженія. Въ Познани, Галиціи и въ Германіи свайныя постройки опредѣляются съ бо́льшею рѣшительностью, но все же характеръ ихъ пока еще не опредѣленъ. Лучшія свѣденія имѣются о платформѣ на сваяхъ въ Пруссіи у д. Zedmer (окр. Darkehmen; Festschr. Bezzenberg. 148). Свай насчитано нѣсколько сотъ. На площадкѣ слѣды жилищъ, обложенныхъ глиной; полъ такой же, на немъ очагъ, рядомъ жерновъ; крыша изъ соломы и коры. Посуда сравнительно поздняя. По тому же озеру найдены остатки семи стоянокъ каменнаго вѣка съ очагами; на нихъ, кромѣ каменныхъ, много костяныхъ подѣлокъ (Sitzzber. Prussia, m. XXII, табл. 18—33, о постройкѣ у Stuber).

5. Младшій неолитъ. Обильно развитый въ краѣ періодъ, ни начала, ни конца, ни отдѣльныхъ періодовъ котораго, однако, никому до сихъ поръ не удалось опредѣлить. Неоднократно высказывалось предположеніе, что эта культура прошла чрезъ мѣдный и бронзовый вѣка и окончательно исчезла только съ обильнымъ появленіемъ желѣза. Въ стоянкахъ времени младшаго неолита еще не удалось опредѣлить наслоеній, главнымъ образомъ по недостатку керамики; погребеній этого времени не открыто, а вѣроятнѣе, что ихъ и не было. Всѣ вещи представляютъ собою массу одинаковаго состава, только въ разныхъ комбинаціяхъ, то больше, то меньше. Правду сказать и то, что Прибалтійскій младшій неолитъ еще не подвергался надлежащему изслѣдованію и представляетъ только сборъ матеріала недостаточно обильный. Пока можно лишь сказать, что съ востокомъ эта культура, видимо, не имѣетъ связи, съ Финляндіей и Швеціей, вопреки предположеніямъ Монтеліуса (Festschrif. Bezzenb. 110) тоже; болѣе ясную связь можно усматривать съ Южной Россіей (Крымъ, Харьковъ) и Галиціей, а полная аналогія обнаруживается лишь въ бассейнѣ Вислы. Что имѣется далѣе на западѣ, въ сѣверной Германіи, для насъ не ясно; кажется, тамъ развита та же культура, но въ значительно болѣе слабыхъ размѣрахъ и формахъ. Вопросъ очень осложняется тѣмъ фактомъ, что эта микролитная культура имѣетъ значительную близость по формѣ подѣлокъ къ болѣе старымъ культурамъ Maglemose и даже Тарденуазмъ (Präh. Zt. VI, 1). Выдѣленіе новаго изъ стараго представляется здѣсь пока задачею невыполнимою.

Обильное количество стоянокъ въ краѣ и ихъ однородность, отсутствіе иныхъ мѣстныхъ культурныхъ формъ явно говорятъ за то, что это уже культура Литвы, можетъ быть, еще не раздѣленной на племена, а можетъ быть, и раздѣленной, но уже стремящейся къ единенію, экономическому и религіозному. Можетъ быть, это время уже ставило свои историческія и культурныя задачи, имѣло свои стремленія и подъемъ. Возможно, что еще не всѣ литовскія племена вошли въ одну культурную жизнь;

одни изъ нихъ могли предпочитать костяную культуру, иныя уже стремились къ металламъ. Данная культура не принадлежитъ одной Литвѣ; возможно, что къ ней примыкали и славяне, а можетъ быть, и германскія племена. Дѣло будущаго рѣшить вопросъ объ отдѣльныхъ районахъ и провинціяхъ этой культуры, но поставить его необходимо теперь-же. Вмѣстѣ съ тѣмъ ясно, что нѣтъ основаній считать эту литовскую культуру цѣликомъ заимствованною. Она могла развить самостоятельныя формы и передавать свой опытъ далѣе. Выше замѣчено, что по существу это уже не строго каменный вѣкъ, а мѣдный и даже бронзовый; населеніе не очень стремилось къ мѣди, потому что она была дорога и по мягкости своей не представляла особыхъ выгодъ. Другое дѣло бронза, но ее трудно было добыть; о своихъ литейщикахъ нечего было и думать, особенно по отсутствію въ краѣ мѣди и олова. Матерьялъ подѣлокъ—мѣстный сѣрый кремень, иногда темный, рѣдко прозрачный. Сортиментъ находокъ на стоянкахъ характерный: въ большомъ количествѣ разной величины ножевидные осколки, неяснаго практическаго примѣненія, а затѣмъ трапеціевидныя пластинки, стрѣлки, скребки и ножички со скошеннымъ концомъ. Всѣ подѣлки малой величины, почти миніатюрныя. Техника не высокая, что, вѣроятно, не вызывается ни качествомъ матеріяла, ни малыми размѣрами подѣлокъ, а скорѣе всего въ населеніи не было развито вкуса къ красивой отдѣлкѣ вещей; естественное стремленіе къ красивому проявлялось въ чемъ-либо иномъ.

Самая техника не пала; въ случаѣ надобности или желанія, на подѣлки налагалась весьма тонкая и искусная ретушь, но вообще работа была небрежна, отъ торопливости, доходя временами до большой грубости. Отколовъ болѣе 2 верш. не наблюдается, да и эти очень рѣдки.

Обычная форма стрѣлокъ — маленькія, широкія, съ легкимъ вырѣзомъ внизу и слегка выгнутыми боками, рѣже стрѣлки треугольныя, съ прямыми сторонами и съ черешками. Черешки разнообразные: широкіе, длинные, узкіе, тонкіе острые, широкіе острые. Рѣдки стрѣлы ромбической формы, а также обработанныя изъ ножичковъ съ прямыми и косыми гранями. Очень рѣдки стрѣлы съ круглымъ насадомъ и половинчатыя въ видѣ лунокъ. Есть стрѣлки болѣе значительныхъ размѣровъ, въ 1 — 2 вершка, всегда съ черешкомъ, иногда тщательнымъ. За то нѣкоторыя небольшія стрѣлки такъ небрежно обработаны, что не хочется считать ихъ законченными; имѣются стрѣлки съ ассиметричными боками.

Трапеціевидныя пластинки небольшихъ размѣровъ, отколоты отъ ножей; назначеніе ихъ неясно, какъ и смыслъ маленькихъ ножичковъ. Назначеніе ножичковъ со скошеннымъ верхомъ, довольно многочисленныхъ, а также подобныхъ подѣлокъ съ цѣлымъ скошеннымъ бокомъ тоже совершенно неясно. Скребки попадаются не очень-часто, что не можетъ не удивлять, такъ какъ это самая распространенная подѣлка въ настоящемъ каменномъ вѣкѣ. Они не велики, чаще имѣютъ форму язычковъ, нерѣдко изготовлены изъ ножей; есть изысканные скребочки съ рукояткой. Проколки чаще правильной формы съ зажимомъ язычковой формы, иногда съ нѣсколькими остріями; вообще-же это рѣдкія подѣлки. Характерны фигурныя, хорошо отдѣланныя небольшія подѣлки, въ видѣ угловъ, крючковъ, зубцовъ, шиповъ и пр., неопредѣленнаго назначенія; найдены пока только на виленскихъ стоянкахъ. Подобныя вещицы очень свойственны Галичскому

каменному вѣку. Встрѣчаются ножи на три грани, иногда дротики съ ретушью. Совершенно нѣтъ Галичскихъ кремневыхъ кривыхъ ножей-серповъ.

Къ той - же культурѣ принадлежитъ безчисленное количество шлифованныхъ каменныхъ орудій, главнымъ образомъ топоровъ и клиньевъ. Подѣлки попадаются обыкновенно по одиночкѣ, а также въ стоянкахъ, вмѣстѣ съ кремневыми подѣлками. Естественнѣе думать, что большинство этихъ издѣлій мѣстной работы, хотя матерьялъ ихъ далеко не всегда мѣстный (есть базальтъ, діоритъ, сіенитъ, серпентинъ, гнейсъ, порфиръ, шиферъ, змѣевикъ, уралитъ и пр.). Уже разнообразіе матеріяла говоритъ за позднее происхожденіе этихъ подѣлокъ; о томъ-же свидѣтельствуетъ и небрежность работы.

Клинья, особенно діоритовые и сланцевые, весьма распространены. Они всегда массивны (для прочности), часто коротки, остріе почти всегда расширено, бока прямые, нерѣдко съ легкими гранями, иногда одна щека выпуклая, другая прямая. Нерѣдко шлифовка неполная, лишь у острія, остальное кое - какъ обколото. Встрѣчаются, но изрѣдка, привозные клинья, длинные, съ овальнымъ разрѣзомъ и клинья съ желобкомъ. Есть нѣкоторый процентъ такихъ-же кремневыхъ, чаще съ бѣлой поверхностью (обожженныхъ). Одинъ клинъ имѣетъ отверстіе и служилъ мотыкой. Остріе изрѣдка скошено, желобковъ у такихъ клиньевъ не бываетъ, у нѣкоторыхъ лезвіе гладко срѣзано.

Топоры въ общемъ среднихъ, а иногда совсѣмъ малыхъ размѣровъ, такъ что даже трудно опредѣлить ихъ дѣйствительное назначеніе. Въ формѣ характерная ихъ особенность — нерѣдкія ассемитричность и кривобокость, кажется, болѣе нигдѣ не встрѣчающіяся. Мастеръ экономитъ въ матерьялѣ и не удаляетъ его излишекъ, стремится использовать каждый осколокъ; это наиболѣе экономная форма. Наблюдается стремленіе оставлять тупой, круглый обухъ; отверстіе просверливается ближе къ обуху; верхняя и нижняя поверхность всегда прямы и параллельны, щеки умѣренно выпуклы, лезвіе иногда заточено боковыми срѣзами. Рѣдки, красивы и тщательно обработаны топоры ромбической, челночковой и вытянутой формъ, можетъ быть, привозные. Встрѣчаются несомнѣнно привозные топоры финляндскихъ и западно-европейскихъ формъ съ боровками, каннелюрами, кольцами вокругъ отверстія, шляпками, опущеннымъ обухомъ, фигурные датскіе съ ребромъ на обухѣ. Не часты своеобразные топоры въ видѣ массивнаго клина съ отверстіемъ на ребрѣ, можетъ быть, тоже не мѣстные. Встрѣчаются овальные топоры въ видѣ галекъ съ перехватомъ посрединѣ, тоже едва-ли мѣстные. Какъ и въ подѣлкахъ изъ кремня, въ мѣстныхъ формахъ шлифованныхъ орудій поражаетъ полное невниманіе къ художественности и даже какъ-бы къ ихъ цѣлесообразности. Остававшіяся отъ обработки отверстій въ топорахъ цилиндрическія втулки, видимо, тщательно сохранялись и, можетъ быть, получали какое нибудь спеціальное назначеніе. Они нерѣдки и вообще характерны для литовскаго каменнаго вѣка.

Рѣдкія чужія подѣлки: 1) красивыя булавы дыневидныя съ дѣленіями, шаровидныя сплюснутыя, булавы въ формѣ толстыхъ линзъ, 2) круглые высокіе толкачи и малые куранты, почти круглой формы, 3) куранты или что-то подобное въ видѣ просфоры съ перехватомъ, 4) отличная подѣлка въ видѣ невысокаго конуса съ округленнымъ остріемъ, вѣроятно, остатокъ клина, 5) изрѣдка попадающіяся плоскія булавы крестовидной формы и

грубой работы, скорѣе, мѣстнаго происхожденія, 6) къ чужимъ формамъ принадлежатъ очень рѣдкія мотыки въ формѣ туфли, съ отверстіемъ на концѣ, прусскаго типа. Всѣ чужія подѣлки изъ камня важны тѣмъ, что опредѣляютъ пути торговыхъ сношеній. Пока рѣшаемся сказать одно, что среди этихъ подѣлокъ вообще нѣтъ восточныхъ и южнорусскихъ, а какія есть (напр. булавы), тѣ могли быть получены въ Литву и съ запада.

Самая важная въ настоящую минуту тема въ изученіи Литовскаго поздняго каменнаго вѣка — о мѣстной керамикѣ этой культуры пока не вызвала серьезныхъ работъ, главнымъ образомъ, кажется, по незначительности матеріяла. Болѣе всѣхъ далъ здѣсь наблюденій Шукевичъ, который устанавливаетъ для своей мѣстности три формы сосудовъ каменнаго вѣка: 1) узкія банки съ высокими шейками, 2) горшки низкіе и широкіе, 3) низкія чашки, открытыя, иногда съ прямыми стѣнками; у всѣхъ прямое дно, работа ручная; орнаментъ чаще нарѣзной (въ видѣ ленты, елочки, ромба, креста), есть ямочный, или вѣрнѣе, точечный, слабый, есть волнистый, крупными зубцами изъ косыхъ нарѣзокъ, мелкозубчатый чеканъ, есть орнаментъ изъ линій и лентъ въ перемежку; вообще же орнаментъ скромный, неустойчивый и слабый. Въ каталогѣ Гаусмана (табл. I) представлены черепки съ орнаментомъ въ косую нарѣзку, углами, зигзагами, ромбами, ямками; всего характернѣе, кажется, орнаментъ изъ угловъ съ косыми нарѣзками, сомкнутыхъ въ непрерывную полоску. Изрѣдка попадается веревочный орнаментъ. Въ стоянкѣ Кемпы посуда безъ орнамента, и только по краю идетъ какой-то орнаментъ ногтевой вкось или мелкій ямочный. По матеріяламъ Ковенскаго музея я рѣшился бы предположительно отнести къ мѣстному позднему каменному вѣку черепки слѣдующихъ типовъ: 1) грубые съ крупною дресвою безъ орнамента, кажется, со слегка отвороченнымъ наружу краемъ; орнаментъ, повидимому, иногда переходитъ въ чистый линейный, обращающійся по вѣнчику сосуда въ красивый волнистый; стѣнки такого сосуда, кажется, выпуклые; 3) болѣе тонкіе черепки съ штриховкою изъ отдѣльныхъ длинныхъ нарѣзокъ подъ угломъ другъ къ другу (Boczajcie Шавельск. у.). Есть край краснаго горшка съ глубокой шейкой и крупнымъ орнаментомъ въ елочку по плечикамъ, архаичнаго.

Откуда и когда глиняная посуда появилась въ Литвѣ и есть ли въ ней самобытныя формы, пока невозможно сказать. Одно ясно, что гладкая польская черная керамика сюда не дошла ни теперь, ни позднѣе. Но встрѣчается изрѣдка орнаментъ польскій шнуровой, накладной, линейный и полукруглый. Болѣе связи съ С.-В. Но и тутъ никакой преемственности не ощущается. Въ литовской керамикѣ часто чувствуется не столько неумѣнье, сколько равнодушіе къ красотѣ посуды. Повторимъ, что дальнѣйшее научное изслѣдованье литовскаго каменнаго вѣка будетъ опираться главнымъ образомъ на изученіе керамики.

Итакъ, мы пока совершенно безсильны въ рѣшеніи вопроса о времени литовскаго поздняго каменнаго вѣка. Опорою здѣсь могъ бы быть матерьялъ западной археологіи, болѣе разработанной. Но, во первыхъ, его хронологія далеко не обязательна для Литвы; во вторыхъ, онъ не имѣетъ къ Литвѣ прямого отношенія, а въ третьихъ, эта хронологія неустойчива сама по себѣ. Тамъ до сихъ поръ господствуетъ старая типологія, установленная въ 1891 г. Монтеліусомъ для кремневыхъ клиньевъ Швеціи. (Corresp.-Blatt d. deutsch. Gesellsch. für Anthropol. XXII, 99—105): I періодъ—клинья

съ овальнымъ сѣченіемъ, II-ой—узкіе съ гранями и узкимъ концомъ (долмены), III и IV—такіе-же узкіе съ широкимъ концомъ (могилы съ открытыми и закрытыми ходами). Въ керамикѣ сходство съ европейской и средиземной. Правильный инстинктъ, ведшій Монтеліуса на В., въ послѣднее время поддержанъ находками въ кромлехахъ Португаліи, гдѣ оказались тѣ-же формы орудій, но болѣе архаичныя (Prähist Zeitschr. XI, 57). Если это такъ, то хронологія шведскихъ каменныхъ клиньевъ устанавливается не на сѣверѣ. Намъ не кажется убѣдительною и самая типологія, намѣченная Монтеліусомъ. Во всякомъ случаѣ литовскіе археологи должны попытаться установить здѣсь свою хронологію, сперва относительную, а послѣ и абсолютную. Въ моихъ глазахъ показательна находка на стоянкѣ каменнаго вѣка близъ Ковны бронзоваго кельта. Весьма сомнѣваемся, чтобы могильникъ у Kiwisaare, описанный Больцемъ (Балтійскій сборникъ, 15), принадлежалъ дѣйствительно къ каменному вѣку или вообще къ какому нибудь старому періоду.

Первымъ лицомъ въ изученіи Виленскаго каменнаго вѣка, наиболѣе разработаннаго, является В. А. Шукевичъ (Kwart. Litewsk. t. I, 48; Swiatowit III и V; Очерки доисторической Литвы, 1901). Районъ находокъ богатъ озерами и рѣками, по берегамъ которыхъ располагаются многочисленныя стоянки. Изслѣдована мѣстность межъ Нѣманомъ, Меречанкой, Версокой и Грудой на западѣ. На Меречанкѣ обнаружено 15 стоянокъ, у Груды—2, на Катрѣ и Улѣ 29, на Начѣ и Пилясѣ—11, всего въ этихъ четырехъ группахъ 58 стоянокъ. Групповыя стоянки: надъ озеромъ Pielasa 3, у Дуба—5, у Улы—4, у деревни Рудни—4, у Кашетъ—5, у Начи 5; по Улѣ 10 стоянокъ, расположенныхъ на разстояніи 5 верстъ. Самая большая стоянка у д. Грыбоша, на оз. Дубѣ, у д. Дубичъ собрано до 1000 орудій; значительна стоянка у Кашетъ, давшая также грубыя подѣлки и кельты, у д. Рудни. У Начи найдены и слѣды жилищъ, въ формѣ котловидныхъ ямъ до 2—4 метровъ шириной, на днѣ которыхъ обнаружены очаги изъ плитъ, нѣсколько напоминающіе по своей формѣ кисты и за нихъ первоначально принятые. Найдены кремневыя подѣлки и разнородные черепки, среди которыхъ есть экземпляры со штриховымъ орнаментомъ (Изв. Арх. Ком. в. 12, 26; Szukiewicz, Poszukiw. III стр. 15). Шукевичъ различаетъ стоянки болѣе новыя и старыя. Расположены онѣ чаще у устьевъ рѣкъ и межъ болотами; по р. Улѣ стоянки располагаются на средней террассѣ и на берегу высохшаго озера. Опредѣлена одна мастерская, у Кашетъ найденъ цѣлый горшокъ съ кремневыми подѣлками, объемомъ въ нѣсколько гарнцевъ. Мѣстный кремень имѣется у оз. Цитно и въ м. Крокеляхъ. Среди находокъ у оз. Конявки Шукевичъ желалъ бы видѣть и палеолитъ, и мезолитъ, и неолитъ; хотя это явное увлеченіе, но все же найденныя имъ грубыя подѣлки должны найти объясненіе. Шлифованныя орудія, собранныя по Мерчанкѣ (у Оранъ 24 екземпляра) и по Улѣ (въ Dubisze 13, Grubesze—32, Кашетахъ—49, Руднѣ—37, Zerwiny—14, Zuracieszko—10); всего собрано нѣсколько сотъ вещей. Въ 1912 году изъ района сборовъ Шукевича порядочная коллекція поступила въ Археологическую Комиссію (Отчетъ 1912 г. 79). Въ Виленскій Музей отъ гр. Тышкевича поступило 445 шлифованныхъ орудій, отъ Плятера — 100. Удачные сборы имѣлъ въ Виленской губ. и Глогеръ. У оз. Жеймана (фольв. Кавины) немало кремневыхъ и полированныхъ подѣлокъ собралъ Каширскій (Зап. Русс. отд., т. VII, в. 2, 250). Тарасенко собралъ свѣдѣнія болѣе чѣмъ о 20 стоянкахъ каменнаго вѣка

въ районѣ между Свентой и Виліей (Mūsų senovė IV, 574). Вещи изъ губерніи имѣются въ Краковскомъ, Варшавскомъ и Московскомъ музеяхъ. Любопытно, что Тышкевичъ зналъ въ Виленской губ. очень немного шлифованныхъ вещей, а кремневыхъ вовсе не отмѣчаетъ (Rzut oka, 7).

Гродненская губ. такъ-же обильна находками поздняго каменнаго вѣка. Хорошее собраніе здѣсь составлено Глогеромъ (Ежево), главнымъ образомъ по Нѣману, но оно намъ неизвѣстно; идущія отъ стараго времени свѣдѣнья Глогера (Wiad. archeol. b. I, 97) сообщали, что въ губерніи вещей этого періода мало, и что большинство находокъ падаетъ на сѣверн. уѣзды, Гродненскій, Слонимскій и Волковыйскій. Болѣе позднія находки Глогера на Нѣманѣ, у Шостакова, Балточишекъ и Гайлунъ (Dolinami rzek, стр. 37, 216) хороши.

Хорошія находки сдѣланы были Бѣляшевскимъ, на стоянкахъ по среднему теченію Буга въ районѣ Бреста и въ Бѣльскомъ уѣздѣ (Тр. Кіевск. арх. с. I, 673). Здѣсь замѣтна большая склонность скребки и даже стрѣлки готовить изъ пластинокъ съ двумя гладкими плоскостями помощью ретуши; часты ножички со скошеннымъ верхомъ, стрѣлки съ черешками. Керамика особая; именно здѣсь и наблюдается накладной орнаментъ. Два хорошія шлифованныя орудія, топоръ въ видѣ челнока и булава въ видѣ линзы, найдены у деревни Чемелы, Слоним. у. (Отч. Арх. Ком. 1909, 199), топоръ съ острымъ обухомъ у д. Пилипчи, Бѣльск. у. (тамъ-же, 1914.).

Ковенская губ., видимо, не уступитъ другимъ по находкамъ изъ кремня и камня. Гр. Плятеръ передалъ въ Виленскій музей 100 топоровъ изъ имѣнія Бальмонтъ Ново-Александр. у. и изъ окрестностей, съ замѣчаніемъ, что топоровъ въ районѣ много, особенно же въ Россіенскомъ уѣздѣ. Графъ Кайзерлингъ доставилъ въ Курляндскій музей 134 шлифованныя подѣлки изъ имѣнія Іозефово Тельшевскаго у. (Hausmann, Uebersicht, 3). Извѣстны: два каменныхъ долота изъ г. Видзы (Отч. Арх. Ком. 1898, 71), молотки и два клина изъ д. Новини, клинъ изъ Утянъ, топоръ изъ дер. Висгонь, Прудели, Буршишки Вилком. у.; отличный большой пуклечъ изъ д. Завечъ Ново-Алекс. у. (Отч. Арх. Ком., 1898, 71; 1899, 110). Въ нижнемъ слоѣ городища Дукшты Ново-Алекс. у. найденъ былъ каменный топоръ, нѣсколько клиньевъ, нѣсколько ударныхъ орудій изъ полыхъ костей, нѣсколько костяныхъ клиньевъ и шило. Можно думать, что этому періоду принадлежатъ находимые на городищахъ грубые черепки съ примѣсью дресвы. Но наибольшее количество вещей каменнаго вѣка изъ Ков. губ. собрано въ мѣстномъ музеѣ, главнымъ образомъ трудами Довгирта [1]). Данная выше характеристика кремневыхъ вещей и керамики составлена преимущественно по собранію Ковенскаго музея и по коллекціи К. И. Яблонскаго, собранной также въ окрестностяхъ Ковны (Пекелки, Петрашуны, Шиляли и Линково). Въ музеѣ имѣются кремневыя подѣлки изъ 24 мѣстностей Ковенскаго края, въ томъ числѣ двѣ изъ Россіенскаго у., 6 изъ Шавельскаго (Boczajcie, Ryngowiany, Poklebaki, Tytwidyszki), одна изъ Сувалской губ. (Кампишки). Судя по собранію Яблонскаго, добыча съ Ковенскихъ стоянокъ обѣщаетъ быть весьма значительною.

Въ Курляндіи собрано очень мало каменныхъ орудій, и это обстоятельство является совершенно непонятнымъ. Шлифованныя подѣлки по-

[1]) Свыше 350 экземпляровъ шлифованныхъ орудій изъ весьма разнообразныхъ мѣстностей; обильныя свѣдѣнія о находкахъ каменныхъ орудій въ Ковенскомъ краѣ собраны Покровскимъ (Археологич. карта).

ступаютъ въ Митавскій музей одиночными экземплярами изъ всѣхъ мѣстностей края. Кремневыхъ вещей такъ мало, что когда въ 1902 году поступила въ музей кремневая стрѣлка, то по этому поводу было сдѣлано интересное замѣчаніе: „вещь эта принадлежитъ къ рѣдчайшимъ въ Курляндіи" (S. K. G. 1902, 22). Небольшое собраніе каменныхъ подѣлокъ изъ Курляндіи имѣется въ Румянцевскомъ музеѣ въ Москвѣ. Близъ Бауска найденъ былъ кремневый клинъ (Hausmann. R. K. tabl. 2 Nr. 23).

Имѣемъ весьма слабыя свѣдѣнія о находкахъ каменныхъ орудій въ Лифляндіи, но въ сѣверной части этого края очень значительная колекція ихъ собрана Больцемъ въ бассейнѣ рѣки Пернавы (Sitzberg. der alterthumforsch. Gesselsch. zu Pernau B. VII, Fennern). Подѣлки цѣликомъ примыкаютъ къ литовскимъ и ихъ характеризуютъ, но среди нихъ имѣется не мало вещей финляндско-шведскаго типа, напр., въ видѣ отличныхъ топориковъ и желобчатыхъ клиньевъ. Ebert сдѣлалъ попытку свести типы клиньевъ коллекціи Больца къ схемѣ Монтеліуса, найдя тамъ всѣ установленные имъ 4 типа, но мы уже высказали свое осторожное отношеніе къ этой схемѣ (Ebert, Prähist. Zeitschr. m. V в. 3.).

Витебская губ. снова очень богата находками поздняго литовскаго каменнаго вѣка, но лишь въ южной части, до Двины, и отчасти въ западной, т. е. въ Инфляндіи. Здѣсь Романовъ чрезъ народныхъ учителей составилъ коллекцію изъ нѣсколькихъ сотъ орудій въ короткое время. Эта коллекція незарегистрирована въ литературѣ и не знаемъ, гдѣ теперь находится. Каменныя подѣлки изъ Витебской губ. имѣлись также въ собраніяхъ Кусцинскаго, Сементовскаго, графа Уварова, въ музеяхъ Виленскомъ, Московскомъ Историческомъ и Румянцевскомъ, Дерптскомъ (Сементовскій, Бѣлорусскія древности, стр. 84—91; Grewingk, Steinzeit Nr. 87—98; гр. Уваровъ, Каменный періодъ II стр. 50, 137, Wiadom. num.—arch. III, 72). Подѣлки обще-литовскихъ типовъ; нерѣдки маленькіе топоры съ широкими отверстіями. Хороша булава изъ серпентина въ видѣ шара съ 4 большими шляпками по бокамъ, есть булава изъ агата грушевидной формы съ дѣленіями. Встрѣчено нѣсколько подѣлокъ сѣверныхъ типовъ (клинъ—пальставъ, клинъ съ рукоятью, молотокъ съ выемкой у тылья).

Въ Минской губ. никто не собралъ большихъ коллекцій, но хорошо извѣстно, что литовскія каменныя подѣлки тамъ имѣются. Болѣе всѣхъ собралъ здѣсь вещей Тышкевичъ (Badania), особенно въ Борисовскомъ у. Наиболѣе интересныя шлифованныя орудія изъ Минской губ.: 1) большой топорокъ съ параллельными боковыми сторонами длиною въ 17 сент., 2) очень длинная сѣкира овальной формы съ отверстіемъ у самаго конца (Смолевичи), 3) круглая шаровидная булава, 4) топоръ въ формѣ туфли (дер. Корзуны Игуменск. у.), 5) отличный узкій топорикъ съ суженнымъ обухомъ и расширеннымъ въ видѣ лопасти лезвіемъ, 6) длинный узкій кремневый клинъ длиною 13 см. Кремневыя подѣлки рѣдкость: довольно грубыя и неопредѣленныя подѣлки изъ д. Бараны Борисовск. у., 7) красивыя узкія стрѣлки изъ д. Выдогощъ Минск. у., ножички и шлифованное долото изъ Любоничъ (Флери, 1888). Послѣдніе найдены на весьма интересной стоянкѣ съ сравнительно обильными черепками; ихъ орнаментъ: ленты изъ косыхъ нарѣзокъ и елочекъ, узкія рѣдкія ленточки, крупные зубцы изъ косыхъ нарѣзокъ, ленты изъ зигзаговъ, даже зубчатый чеканъ; края посуды прямые. Эта керамика отлична отъ литовской и, быть можетъ, идетъ съ Днѣпра. Въ им. Стаховщина у Выдогощъ Минскаго у. найдены еще и

ные черепки, со штриховкой и, кажется, въ видѣ веревочныхъ линій. На дюнѣ у м. Пясечна на Нѣманѣ Игум. у. обнаружена стоянка съ удлиненными стрѣлками почти ромбической формы.

Въ Сувалкской губ., судя по немногимъ находкамъ въ Лишковѣ (Swiatowit, VIII, 79) и въ Kempiszki, кремневыя находки выражаются въ общелитовскихъ формахъ, что и не удивительно.

Въ Пруссіи кремневыхъ издѣлій попадается, повидимому, мало (особенно, кажется, скребковъ), какъ въ Курляндіи и Лифляндіи. Среди немногочисленныхъ шлифованныхъ орудій замѣтное мѣсто занимаютъ мотыки въ формѣ туфли. Западнѣе Вислы каменныя издѣлія развиты, кажется, также слабо. Формы Великопольскихъ издѣлій изъ кремня и керамика въ общемъ имѣютъ не малыя отличія (Przegl. arch. ч. II z. I). На Зап. Бугъ, а также въ низовья Вислы въ небольшомъ количествѣ проникали отличныя волынскія издѣлія: кривые ножи, кремневые клинья, клинья съ желобками, небольшія отличныя стрѣлы, копья.

Финляндія имѣетъ особый каменный вѣкъ. Отчасти это послѣдній періодъ мѣстнаго каменнаго вѣка, отчасти, кажется, подѣлки шведскихъ типовъ.

Если каменный поздній вѣкъ Литвы дѣйствительно принадлежитъ литовцамъ, то археологія могла-бы дать очень цѣнный матеріалъ для ихъ древнѣйшей исторіи. Она можетъ точно установить типы литовскихъ каменныхъ орудій, опредѣлить ихъ распространеніе, отмежевавшись, какъ отъ Эстонскаго района на сѣверѣ, такъ и отъ польскаго на югѣ, вмѣстѣ со стоянками на р. Бугѣ. Но при этомъ ей придется принять во вниманіе, что на Литовскій районъ все время наступаетъ населеніе съ сѣвера отъ Новгородскихъ озеръ, и что на западѣ одновременно идетъ ростъ и движеніе со стороны славянъ и германцевъ. Вслѣдствіе движенія съ этихъ двухъ сторонъ должно итти и уплотненіе Литвы и ея ассимиляція со смежными наступающими племенами, образованіе смѣшанныхъ племенъ, что не можетъ не отразиться и на культурѣ, принимающей часто смѣшанный характеръ. Если не довольствоваться привычнымъ мнѣніемъ и принять во вниманіе предположеніе проф. Буги, что Литва въ доисторическое время занимала не только свой основной районъ, но располагалась еще выше Полѣсья, напр., до Сожа, и движеніе свое отсюда на западъ начала въ VI вѣкѣ, то можно попытаться средствами археологіи опредѣлить культуру этой восточной Литвы времени поздней литовской культуры каменнаго вѣка, а также и смѣну культуры въ ней до начала послѣдняго движенія. Все это пріятныя и исполнимыя задачи для археологіи. Но пока она еще не готова къ ихъ рѣшенію. Мои поверхностныя наблюденія коснулись пока лишь вопроса о распространеніи настоящей литовской культуры каменнаго вѣка. Кажется, съ значительнымъ вѣроятіемъ можно сказать, что эта культура овладѣла широкимъ бассейномъ рѣки Нѣмана до Зап. Двины, на востокѣ до р. Уллы, на югѣ до водораздѣла съ Зап. Бугомъ. Весь берегъ моря отъ Нѣмана до Вислы заселенъ слабо. Каменный вѣкъ Минской и Смоленской губ. еще не ясенъ, но если тамъ уже прослѣживаются элементы литовскихъ издѣлій этого времени, то еще сильнѣе развиты формы средне-русскія.

Къ каменному вѣку, и притомъ не тслько младшему, но и старшему, относятся находки издѣлій изъ литовскаго янтаря. По весьма вѣроятнымъ слухамъ, большая мастерская такихъ издѣлій была открыта у Полангена,

использована и замаскирована. Въ самомъ литовскомъ краѣ этихъ подѣлокъ пока совершенно не найдено, но онѣ извѣстны въ значительномъ количествѣ изъ с. Кончанскаго у р. Мсты Новгородск. губ., имѣются ихъ стоянки на устьѣ той же рѣки и даже въ Финляндіи. Конечно, со временемъ подѣлки изъ янтаря будутъ найдены и въ Литвѣ, особенно въ торфяныхъ отложеніяхъ и, если таковыя окажутся, въ свайныхъ постройкахъ.

6. *Мѣдный вѣкъ.* Въ сосѣдствѣ съ литовскимъ райономъ держатся особыя культуры мѣднаго и бронзоваго періодовъ, отразившіяся въ особыхъ памятникахъ старины. Культуры эти, можетъ быть, совершенно не вліяли на Литву, а возможно, что и оказывали какое-либо воздѣйствіе; ихъ необходимо держать на учетѣ.

a) *Фатьяновская культура.* Такъ по имени д. Фатьяновой близь Ярославля называется культура мѣднаго вѣка съ отличными шлифованными подѣлками изъ камня (топоры съ боровками, клинья) и красиво орнаментированной посудой (мелкая нарѣзка, иногда собранная въ полотнища, круглое дно), распространенная по Волгѣ до р. Суры. На С.-З. эта культура, быть можетъ, нѣсколько видоизмѣняется, хотя объ этомъ мы можемъ только догадываться. Здѣсь она обнаружена на р. Волховѣ, въ Эстляндіи и въ сѣверной Лифляндіи (Kook и Kolljal на Эзелѣ, Woiseek, Kiwisare у Wirzjerwe, Karlowa у Дерпта). Самая характерная особенность этихъ могильниковъ— погребенія скелетовъ въ скорченномъ положеніи, иногда, кажется, со слѣдами окраски. Въ эстляндскихъ могильникахъ этого типа найдены ожерелья изъ зубовъ животныхъ, между прочимъ собаки, топоръ съ кольцомъ вокругъ отверстія, стрѣлы, черепки посуды съ раковинною примѣсью. Ничего подобнаго въ литовскихъ древностяхъ еще не было найдено. Выше Полѣсья въ Смоленскомъ и Минскомъ краѣ должна преобладать Фатьяновская культура, но вполнѣ ясныхъ слѣдовъ ея здѣсь еще не найдено. Отмѣтимъ, что эта культура выше Литовской (Зап. Рус. Отд. Р. А. О. т. V и VII).

b) Польскіе могильники со скорченными костяками, открытые пока въ небольшомъ количествѣ, вѣроятно, представляютъ продолженіе Германскихъ типа Rössen (близъ Леипцига). Изъ Польши чрезъ Краковъ они идутъ въ Галицію. Посуда типа Bernburg (шарообразныя амфоры съ широкимъ и высокимъ горломъ), каменные топоры и клинья (есть мѣдныя). Извѣстные въ небольшомъ количествѣ прусскіе могильники (съ такимъ же обрядомъ погребенія), можетъ быть, идутъ сюда же (Schwarzort, Wiskiauten, Wuttrinen, Rossiten и иныя мѣстности Kurische Nehruug). Могильники эти еще не ясны. Есть ли что подобное въ Литвѣ, пока неизвѣстно. Въ какой то могилѣ у Achsuppen близъ Цабельна при человѣческомъ черепѣ найдены каменный топоръ, клинъ, обточенная кость (Grewingk, гр. Уваровъ). Въ им. Вышево Слонимск. у. найдены неолитическія погребенія съ костяками (Pamiętn. Fyz. II, 491), тоже въ Костомлотахъ, близъ Бреста, и въ Наленчовѣ Ново-Алекс. у. (Swiatowit, VI). Обнаружены и отдѣльныя могилы, представляющія какъ бы продолженіе этихъ могильниковъ. Какой то могильникъ съ каменными подѣлками и горшками, заключающими угли, найденъ въ неожиданной мѣстности — въ Преляхъ Витебск. губ. (Изв. Арх. Ком. вып. 48 стр. 63). По ненадежнымъ извѣстіямъ, каменныя могилы, заключавшія сожженія (а иногда и скелеты), найдены у Либавы, Капседена и Дондангена Курл. губ. и близъ Ашерадена въ Лифляндск. губ. (Kohn стр. 144 по Cruse, 8). Къ Фатьяновскимъ могильникамъ поль-

скіе, надо думать, не имѣютъ никакого отношенія, кромѣ принадлежности къ одному общему періоду, мѣдному.

с) Каменные ящики со скорченными скелетами той же культуры, придвигавшейся къ Литвѣ съ запада, очень распространены въ Германіи и Польшѣ.

Польскія могилы имѣютъ видъ ямъ, на днѣ которыхъ сооруженъ ящикъ изъ каменныхъ плитъ, ими же прикрытый. Костякъ помѣщается въ скорченномъ положеніи, а иногда, кажется, въ сидячемъ. Вещей немного: хорошей формы топоры не литовскихъ типовъ, кремневыя клинья, какія то прорѣзныя костяныя пластины, янтарныя бусы, пуговки и клыки кабана; хороша и характерна посуда, типа Bernburg, часто съ широкими ушками; наиболѣе обыкновенный орнаментъ въ видѣ крупныхъ зубцовъ съ косыми нарѣзками. Культура эта идетъ отъ Везера до Днѣпра, располагаясь тремя основными группами: Везеръ - Эльба, Висла и Волынь - Кіевъ. Въ Германіи она выражена чаще въ могильникахъ и рѣже въ курганахъ, въ Галиціи въ могильникахъ, въ Россіи въ курганахъ, но въ Подоліи даже въ поляхъ урнъ (Сѣнява Подольск. губ.); въ Пруссіи нами уже отмѣчены соотвѣтствующіе могильники. Массоваго вліянія на Литву данной культуры не чувствуется, а частичное, можетъ быть, было. Оно могло итти и изъ Польши, и изъ Пруссіи, и даже съ Волыни, при посредствѣ Буга.

По окраинѣ Литвы и въ ней самой, кромѣ перечисленныхъ, извѣстны еще слѣдующіе памятники древности данной культуры. Въ польскихъ каменныхъ гробницахъ, раскопанныхъ Самоквасовымъ, найдены шаровидные сосуды съ нарѣзнымъ орнаментомъ, близкимъ къ Фатьяновскому и даже съ ямочками на днѣ (Варшавская губ.). Въ Наленчовѣ Люблин. губ. и въ сосѣдствѣ они часто замѣнены земляными могилами, прикрытыми плитами. Кувшины шаровидные иного типа, съ воротникомъ на узкомъ горлышкѣ. (Swiatowit, VI, 81). Подъ Сандомиромъ обнаруженъ могильникъ изъ каменныхъ гробницъ у Злоте, самый большой изъ извѣстныхъ, со скорченными костяками и съ тою же культурою, но съ посудою нѣсколько иною (Mater. antropol. archeol. IX). Подобные найдены въ разныхъ мѣстахъ Стопницкаго у. и въ Люблинск. губ., а равнымъ образомъ въ Познани (Kostrzewski, 11). Въ Галиціи каменныя гробницы занимаютъ районъ межъ Днѣстромъ, Збручемъ и Стрыпомъ (Увисла, Коцюбинце, Беремьяны и пр.). (Янушъ, стр. 8—14; Zb. Wiadom. I — III). Деметрикевичъ знаетъ такія гробницы въ Галиційскомъ Подолѣ. Любопытно, что нѣкоторыя могилы въ Rakówkach сложены были вмѣсто плитъ изъ валуновъ и заключали при скорченныхъ костякахъ уже болѣе позднія вещи типа Чеховъ (Zb. Wiadom. XV, 28). Подъ Перемышлемъ, Ярославлемъ, Краковомъ въ могильникахъ ямы, прикрытыя плитами. Въ посудѣ наиболѣе выдѣляются стопки (Mater. antrop.-arch., III, 76). Въ Волынскихъ, Кіевскихъ и Подольскихъ большихъ каменныхъ ящикахъ помѣщаются чаще уже сожженія съ древними вещами (Труды XI Археол. съѣзда т. I, 144; Изв. Арх. Ком. в. 29, 54; Kohn, 115); подольскіе могильники въ общемъ старше (Труды Кіевск. Арх. С. т. II, 148; Swiatowit, IV, 5; Zb. Wiadom. XIV). Къ той же культурѣ относятся кіевскіе курганы типа с. Гатнаго, аналогичные съ Галическими могильниками.

Въ Литвѣ каменные ящики со скелетами найдены были еще 1837 г. въ им. Гирджале у м. Вайгола Шавельск. уѣзда, и у Кроже близь истоковъ Виндавы въ той-же Ковенск. губ., въ могильникѣ и, будто-бы, въ курганѣ

(Сынъ Отеч. 1837 г. стр. 292 и Dubois, 48). Къ сожалѣнію, отчеты объ этихъ раскопкахъ фантастичны.

Въ Курлянд. губ. близь Neu-Selburg раскопана каменная могила, содержавшая, будто-бы, много сосудовъ съ пепломъ и 2 каменныхъ топора (Greningk, Steinalter, N. 41 u 42 Verhandl. Estn. Ges., XIII 57). Въ 1863 г. близъ Піонтницы подъ Калиновымъ Сув. губ. обнаружена каменная гробница съ вымощеннымъ дномъ, прикрытая плитами. Въ ней помѣщались скелеты головами на В. и нѣсколько въ сидячемъ положеніи; 2 кремневыхъ клина, янтарная подѣлка, 4 сосуда (Сувалкск. Вѣд., 1872, 35; Bibl. Warsz. 1871, I, 136). Въ Окалевѣ у Радина Сѣдл. губ. найдено нѣсколько каменныхъ гробницъ со скелетами и каменными клиньями и топорами (Wiadom. arch. III, 16).

На той-же рѣкѣ Тисменицѣ у д. Браницы Суховольской найдены 2 каменныя гробницы, заключавшія каменныя вещи и 5 шаровидныхъ сосудовъ съ зубчатымъ и веревочнымъ орнаментами. Могила, выложенная камнемъ, найдена у д. Морги Сувал. губ.; въ ней помѣщались 3 сосуда съ пепломъ. Каменная гробница съ каменными орудіями (не кремневыми) обнаружена глубоко въ районѣ, у д. Зыковцы Минскаго уѣзда.

Близь Древцевъ Новоалекс. уѣзда Люблинск. губ. въ 1874 г. обнаружено было интересное погребеніе съ сожженіемъ въ каменномъ склепѣ изъ известняковыхъ плитъ. Въ одной части камеры стояли 5 сосудовъ, съ сожженными костями, покрытыми какою-то известью, а въ другой находилось кострище съ костями какого-то животнаго. Въ камеру шелъ узкій входъ, закрытый плитами. Среди костей лежалъ отличный кремневый клинъ. Могила единственная въ своемъ родѣ (Wiadom. Arch. III, 95).

d) Эстляндскіе *каменные ящики* открыты въ недавнее время. Въ наибольшемъ количествѣ извѣстны въ районѣ Ревеля (Fäht, Sagge, Laakt), а также Anzeem у Вендена, Neuhof у Кремона (?). Изъ известняковыхъ и гранитныхъ плитъ, на слоѣ камней или подъ слоемъ ихъ. Слѣды сожженія; костяная игла, остріе, черепки съ ямочнымъ орнаментомъ. Точныхъ изслѣдованій этихъ ящиковъ еще не было произведено, и распространеніе ихъ еще не опредѣлено. Къ Литвѣ они врядъ ли имѣютъ отношеніе. Происхожденіе ихъ совершенно неясно; пока это какіе-то одиночные памятники древности.

e) Есть отрывочное сообщеніе о *курганахъ со скорченными костяками*, обнаруженныхъ близъ Орѣховцевъ Сѣдлец. губ. (Mater. anthrop. II, 116). Могли проникнуть въ небольшомъ количествѣ изъ Галиціи или Волыни.

Все это отрывочно, неопредѣленно и нуждается въ дальнѣйшемъ матеріалѣ, на быстрый сборъ котораго, впрочемъ, нѣтъ надежды.

Отдѣльныхъ мѣдныхъ вещей въ краѣ найдено весьма мало, а кладовъ и совсѣмъ неизвѣстно.

Хорошій мѣдный топоръ и мѣдное долото имѣются въ Виленскомъ музеѣ, изъ неизвѣстныхъ мѣстностей; топоръ формы каменныхъ. Малое количество подѣлокъ изъ мѣди есть явленіе общее для всей Европы; болѣе всего ихъ найдено въ южной Россіи. Металлическія подѣлки въ большомъ количествѣ даетъ только бронзовый періодъ. Западные ученые свой мѣдный вѣкъ, вслѣдствіе бѣдности его подѣлками изъ мѣди, въ продолженіе уже многихъ десятилѣтій называютъ неолитомъ и энеолитомъ

Итакъ, мы видимъ, что въ мѣдный періодъ общей культуры Стараго свѣта разнородные памятники древности уже тѣснятся кругомъ Литвы: съ запада чрезъ Польшу продвигается культура Средиземно-морская, съ юга чрезъ Волынь — Малоазіатская, съ востока и сѣвера — чрезъ Волгу вліяніе глубокой восточной культуры, которую можно назвать Месопотамскою. Но на самой Литвѣ, географически наиболѣе удаленной отъ культурныхъ центровъ, ни одно изъ этихъ вліяній еще не отразилось, или же въ очень слабой степени, которую пока нельзя и взвѣсить по недостатку свѣдѣній. Литва по прежнему довольствуется камнемъ и костью и продолжаетъ вести свой прежній первобытный образъ жизни. Брешь пробита только, быть можетъ, по морскому берегу у Мемельскаго гафа.

7. *Бронзовый періодъ*, наступившій послѣ мѣднаго, есть бурное, полное жизни время въ З. Европѣ. Всюду устанавливается оживленныя мировыя торговыя сношенія, всюду усваивается новая культура, организуется государственность и вообще всякаго рода единенія, перерабатываются старыя вѣрованія, появляются новыя, идетъ широкое строительство всякаго рода. Всѣ племена Европы подымаются и концентрируются, всюду идетъ возрожденіе. Еще мало извѣстно объ этомъ интереснѣйшемъ времени, еще не можемъ мы отдѣлить его отъ предыдущаго періода, не знаемъ его исторіи даже въ основныхъ чертахъ. Но только археологія и можетъ здѣсь что нибудь сказать, такъ какъ отъ этого времени нѣтъ письменныхъ памятниковъ.

Пока опредѣляются два основныхъ центра бронзоваго періода въ Зап. Европѣ — Балтика и Венгрія; возможно, что есть третій и четвертый, но они еще не выяснились. Балтійскій центръ (особенно развитый въ южной Швеціи) складывается подъ вліяніемъ Средиземнаго моря, преимущественно его наиболѣе культурной части, восточной. Венгерскій центръ близокъ къ Малой Азіи и Кавказу и въ сущности тяготѣетъ къ тому-же востоку. Путь сообщенія съ В. на Балтійское море: Финикія—Критъ—Сицилія—Рона—Рейнъ, Данія, Швеція. Весьма возможно, что далѣе иноземные гости не проникали, а замѣнялись мѣстными торговцами, державшими въ своихъ рукахъ всю операцію съ янтаремъ. Они получали львиные барыши, вымѣнивая янтарь не на что-либо существенное, а на пустяки и особенно опасаясь снабжать населеніе оружіемъ. Постепенно торговцами усвоена была и самая техника бронзового производства, и такимъ образомъ на ряду съ прекрасными привозными издѣліями появились мѣстныя подражанія имъ, а также и вещи самостоятельныхъ формъ.

Новое движеніе не могло не коснуться и Литвы, но особенно сильнымъ оно здѣсь не было, такъ какъ страна, кромѣ дешеваго янтаря и мѣховъ, едва-ли что могла дать, и черезъ нее не было торговаго транзита на В. или съ В., а такъ-же на Ю.-В. и обратно. Это по прежнему была глухая провинція, какъ и Финляндія, которая была все-же ближе къ Швеціи черезъ посредство Аландскихъ острововъ. На долю Литвы перепадало очень мало издѣлій изъ бронзы, хотя все-же они привозились и время отъ времени здѣсь обнаруживаются.

Для Шведскаго бронзоваго вѣка принята схема Монтеліуса, опредѣлившаго время ея между XVII и VI вѣкомъ до Рожд. Христова, т. - е. на протяженіи 12 вѣковъ или 36 поколѣній, и раздѣлившаго ее на 4 періода, съ почти равномѣрными промежутками. Конечно, нельзя удовлетвориться этой элементарной схемой, и дѣлаются попытки внести въ нее поправки.

Между прочимъ есть поправки, принимающія для данной культуры время отъ XXV в. до X в., т. е. 16 вѣковъ съ болѣе значительными промежутками между періодами; есть схема, признающая въ ней только два періода. Какъ бы то ни было, во всякомъ случаѣ до сихъ поръ казалось яснымъ, что въ Литвѣ отраженъ, хотя и слабо, именно шведскій бронзовый вѣкъ, во всѣхъ его періодахъ. Однако въ послѣднее время высказано предположеніе (Tallgren и Ebert), что вещи въ Прибалтійскій край (по крайней мѣрѣ въ Пруссію) шли не изъ Швеціи, а изъ Восточной Германіи и гдѣ-то смѣшивались съ венгерскими; новая теорія допускаетъ вмѣстѣ съ тѣмъ, что нѣкоторыя вещи могли попасть только изъ Швеціи, быть можетъ, при посредствѣ той же Германіи. Намъ казалось бы естественнымъ допустить, что бронзовыя вещи шли и изъ Швеціи (морскимъ путемъ и чрезъ Финляндію), и изъ Германіи, гдѣ не наблюдается полнаго тяготѣнія къ Шведской культурѣ, а есть и свои мотивы, какъ это давно чувствовалось и отчасти уже установлено Сегеромъ и Косинной (Korresp. Bl. XXXVII, 125). Надо очень принять во вниманіе также Данію и Готландъ, которые въ бронзовомъ вѣкѣ могли также имѣть нѣкоторую самостоятельность.

Литовскому археологу остается выждать, чѣмъ кончатся изслѣдованія по Прибалтійскому бронзовому вѣку, заботливо собирая свѣдѣнія о всѣхъ находкахъ въ Литвѣ вещей этого періода, тщательно изслѣдуя памятники древности, въ которыхъ можно видѣть поселеніе или же обрядъ погребенія даннаго времени, а также всѣми средствами выясняя, что же у Литвы въ этотъ періодъ было своего, особенно по части каменной и костяной культуръ и керамики.

Значительный кладъ вещей найденъ пока одинъ, близъ д. Подуховная Калиновка Бѣлостокск. у. Онъ состоялъ изъ 46 узкихъ кельтовъ съ ушками, интереснаго, пока единственнаго узкаго топорика съ массивнымъ обухомъ и длинною трубчатою втулкою (отдаленное подражаніе и скандинавскимъ и венгерскимъ топорамъ) и большого полаго круглаго браслета безъ орнамента. Кладъ помѣщался въ хорошемъ горшкѣ съ толстыми стѣнками, внутри гладкаго, снаружи шероховатаго, очевидно, привислянскаго типа (Отч. Археол. Комм. 1910 г.). Большая часть клада въ Ленинградѣ (Русс. Археол. Общ.), меньшая въ Краковскомъ музеѣ. Такіе кельты извѣстны изъ Познани и Пруссіи, гдѣ они найдены между прочимъ въ каменныхъ курганахъ съ кистами и съ такою-же посудою. Встрѣчены они и въ Курляндіи (Schlumpen). Въ Берлинскомъ музеѣ имѣется небольшое количество вещей изъ Klischy Гродненск. губ. (пока я не разыскалъ этой мѣстности): 4 круглыя, гладкія бляшки съ горошинкою посрединѣ и съ ушкомъ позади, еще подобная спираль изъ тонкихъ проволокъ и массивный круглый браслетъ, согнутый въ $2^1/_5$ обороты и покрытый нарѣзнымъ геометрическимъ орнаментомъ. Такія вещи пока единственны не только для Литвы, но и для всего Прибалтійскаго края; можетъ быть, это уже позднія венгерскія вещи бронзоваго періода, одновременнаго Галльштатту.

Изъ отдѣльныхъ находокъ самая замѣчательная — великолѣпная сѣкира въ видѣ кинжала на длинной бронзовой рукояти (имѣніе Велоны ниже Ковны, на Нѣманѣ). Подобныя сѣкиры въ отдѣльныхъ экземплярахъ попадаются разсѣянно по всей Западной Европѣ, не исключая и Испаніи; скорѣе всего, это привозныя вещи.

Въ Виленской губ. найдены: 2 кельта (д. Кашеты на Меречанкѣ), кельтъ и копье (Часуки, тамъ же). Въ Ковенской губ., кромѣ сѣкиры, еще: пальстабъ съ широкимъ лезвіемъ и копье у д. Рынговяны Шавельскаго у., 2 большіе пальстаба въ имѣніи Кальвишки, въ окрестностяхъ Шауменъ, кельтъ у д. Шилайле Ковенск. уѣзда на р. Шушвѣ, поломанный кельтъ въ Пекелкѣ у Ковно, на стоянкѣ съ кремневыми подѣлками.

Въ Курляндской губ.: въ имѣніи Шлекъ близъ Виндавы красивое копье съ широкимъ опереніемъ, узкій кельтъ изъ Schlampen у Тукума, у Altona на Двинѣ пальстабъ съ такимъ широкимъ лезвіемъ, какого не попадалось въ самой Швеціи, что-то еще у Mesothen близъ Доблена и Ziepelhof тамъ же.

Въ Лифляндской губ. часть бронзовой трубы изъ Schwaneburg, единственная пока находка; большой браслетъ овальной формы съ сомкнутыми концами изъ Getrudenhof, копье у Neuhof, близъ Кремона, еще что-то у Феллина и Karkus. Въ Эстляндіи бронзовыхъ вещей найдено болѣе всего, особенно на Эзелѣ и Моонѣ, главнымъ образомъ пальстабы; тамъ-же найдена пока единственная для края вещь—круглая бляшка съ ушкомъ позади и съ шпицемъ снаружи (tutulus).

Въ Минской губ. мечъ на горѣ Миндовга въ Новогрудкѣ, въ иныхъ мѣстахъ узкій кельтъ съ ушкомъ, пальстабъ (съ очень широкими боковыми лопастями, въ Кіевскомъ университетѣ), короткое копье изъ Эсьмонъ (съ городища), два кельта изъ имѣнія Кухтицы, Игум. уѣз., небольшой широкій кельтъ, скорѣе восточной формы, изъ Ольховки Бобруйск. уѣз. Отъ Тышкевича въ свое время поступили въ Виленскій музей три бронзовыя шейныя гривны (изъ нихъ двѣ витыя и одна пластинчатая, одна съ широкими лопастями въ видѣ лотковъ, 2 съ конусообразными застежками). Два меча, узкій клинъ (Hausmann R. K. табл. 3, его же Uebersicht); всего находокъ вещей бронзового періода во всемъ Прибалтійскомъ краѣ извѣстно менѣе 20, кромѣ Финляндіи, гдѣ ихъ тоже немного и исключительно въ Ю.-З. части края; остальныя мѣстности края продолжаютъ находиться въ сношеніяхъ съ Ураломъ и вообще съ востокомъ.

Вещей Венгерскаго бронзового вѣка въ Литвѣ, повидимому, нѣтъ.

Эбертъ и Тальгренъ не признаютъ въ краѣ погребеній бронзоваго періода, но едва - ли они вполнѣ правы. Давно извѣстенъ низкій каменный курганъ у Neuhof близъ Кремона, заключавшій погребеніе и бронзовое копье. Въ Пруссіи такихъ кургановъ извѣстно не мало. Сюда же, быть можетъ, относятся каменныя кисты Эстляндіи, которыя могутъ оказаться и въ иныхъ мѣстахъ края, какъ и могильники съ сожженіями. Надо ожидать новыхъ открытій.

Здѣсь удобнѣе всего коснуться темы о каменныхъ ладьяхъ (Welle-Laiwe), памятникахъ еще не уясненнаго происхожденія.

Наиболѣе извѣстны ладьи въ прих. Erwalen Курл. губ. (Musching, Lieben Nogalen). Длина сооруженій 50—25 ф., ширина 14—8 ф. Иногда они засыпаны камнями, иногда находимы были кисты, съ сосудами. Welle-laiwe въ Lubessern у Тальсена представляли собой выложенные изъ камня овалы съ острыми концами; найдены были урны съ пепломъ и сожженныя кости (Grewing, Die Steinschiffe, 1878). Ладьи у устья Plinten Курл. губ. размѣровъ 23 × 6 м. имѣли на концахъ крупные камни; до глубины 0,60 м. фигуры заполнены крупнымъ пескомъ, ниже черный слой въ 30 — 40 с., еще ниже обожженная глина (Тр. Рижск. Арх. С. III., 109). „Корабельныя могилы“, раскопанныя Сиверсомъ у Slawek Лифл. губ., не оправдали сво-

его названія. Эбертъ нашелъ ладьевидную фигуру изъ камня у Либавы въ Лифляндіи. Она имѣетъ размѣры 13×9 м.; въ ней были лавки, ограждение изъ 2 рядовъ камней; найдена челюсть человѣка съ зеленою окраскою (Ebert, 526). Въ 1904 г. корабельныя могилы найдены были у Abau близь Gross-Rönnen Курл. губ.; были вещи. Древнія каменныя ладьи извѣстны въ южной Швеціи и на о. Эландѣ (Montelius, 333). Это можетъ быть и бронзовый періодъ, и ранне-скандинавское время. Послѣдняя работа объ этихъ памятникахъ древности принадлежитъ Эберту, который устанавливаетъ ихъ связь съ Готландскими, извѣстными въ значительномъ количествѣ и заключающими погребенія въ урнахъ и кистахъ младшаго бронзоваго и ранняго желѣзнаго вѣковъ (Prähist. Zeitsch. XI, 179). Не знаемъ, правъ-ли Эбертъ въ своемъ предположеніи, что Курляндскія каменныя ладьи выступаютъ вторично около V вѣка по Рождествѣ Хр.

Уже отмѣчено выше, что бронзовый кельтъ близь Ковны найденъ на стоянкѣ поздняго каменнаго періода. Весьма возможно, что здѣсь эти культуры одновременны. Даже въ Швеціи бронзовыя вещи были находимы со шлифованными топорами и костяными вещами.

Близъ Schernen у Мемеля найдена бронзовая хеттская статуэтка въ видѣ мужской фигуры, вооруженной копьемъ. Это одна изъ аналогій къ многочисленнымъ восточнымъ древнимъ вещамъ, найденнымъ въ Шведскомъ бронзовомъ вѣкѣ (Sitzber. Prussia, XXII, 424.)

8. *Переходное время.* Бронзовая культура въ Швеціи пала, ничѣмъ не замѣнившись на долгія столѣтія и тѣмъ самымъ показавши свою внутреннюю слабость. Сѣверная Германія и Польша постепенно перешли на Галльштаттъ въ его позднѣйшихъ, мало интересныхъ переживаніяхъ. Литва, утративъ всякое участіе въ мировой торговлѣ, остановилась въ культурномъ движеніи на цѣлую тысячу лѣтъ. Печальное для археолога, темное время, которое почти совершенно нечѣмъ наполнить. Оставались прежнія культуры, каменная и костяная, шло своимъ чередомъ объединеніе быта, языка, вѣрованій, объединялись и разъединялись отдѣльныя племена, но не было благъ, даруемыхъ общеміровой культурой. Населеніе вело первобытный образъ жизни, въ прежнихъ формахъ рыболовства и охоты. Моралистъ можетъ признать это время наиболѣе нормальнымъ и даже самымъ счастливымъ, поэтъ можетъ избрать его темой для своего вдохновенія и для поученія, но для историка и археолога здѣсь нѣтъ движенія и жизни. Это какъ разъ та жизнь, которую столь живописно изобразилъ Тацитъ въ своей знаменитой репликѣ, конечно, сильно сгустившей краски: „Fennis mira feritas, faeda paupertas: non arma, non equi, non penates... solae in sagittis opes, quas inopia (недостатокъ) ferri ossibus asperant... securi adversus homines, securi adversus deos rem difficillimam adsecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset“ (достигли полнаго довольства своимъ положеніемъ).

Приводимъ основныя свѣдѣнія о находкахъ въ Литвѣ за это темное время.

Любопытнѣйшая огромная шейная гривна съ булавовидными концами найдена близь Феллина (Ebert, 526 Балтійск. Сбор. стр. 47); предполагаютъ, что это спеціально балтійская форма приблизительно V в. до Р. Хр. Подѣлка менѣе массивная извѣстна изъ Пруссіи (Sitzber. Prussia, XXI, 85). Это еще не Галльштаттъ, который выступилъ въ краѣ позднѣе и держался параллельно съ позднимъ бронзовымъ вѣкомъ. Можетъ быть, къ Галльштатту относится массивная гривна и булавка съ согнутой головкой,

найденная въ Schlazen у Мемеля. Извѣстенъ отличный широкій, полый браслетъ изъ Борисовскаго уѣзда (атласъ Тышкевича), фибула съ массивною дужкою типа приблизительно Este III (Sitzb. Est. Ges. 1879, 134).

Въ 1901 г. близь Начи Шукевичъ нашелъ, какъ ему казалось, кисту изъ плитъ, прикрытую плитой-же, съ остатками сожженія въ горшкѣ (д. Рудня.—Изв. Арх. Комм. в. 12, 26, Ziemia 1912, 787). Позднѣе онъ же напалъ здѣсь на цѣлый рядъ какихъ-то ямъ, съ неясными очертаніями и съ подобіемъ каменныхъ плитъ на днѣ (Нача, Ланкишки). Повидимому, это древнія жилищныя ямы, какъ и находка у Начи. Неопредѣленныя свѣдѣнья о находкѣ кистъ имѣются изъ Ковенскаго края (Упита, Шавли), изъ Кроже, въ верховьяхъ Виндавы и болѣе ясныя—изъ Зыковцевъ Минск. у.

Шукевичемъ въ томъ-же уѣздѣ (им. Чепелуны и Зубишки) найдены и несомнѣнныя древнія погребенія, въ каменныхъ кучахъ, сложенныхъ въ землѣ. Камни уложены весьма тщательно въ видѣ широкаго конуса, и среди нихъ оставлены ниши, въ которыхъ найдены черепки сосудовъ, пепелъ, угли; костей не было. Дно утрамбовано изъ слоя ярко-красной глины, толщиной около сантиметра. Посуда ручной работы, чаще въ видѣ чашекъ. Въ Конявск. вол. такія погребенія найдены у д. Морга, Накшунцы и Сенканцы (Изв. Арх. Ком. вып. 29, 68).

Все тѣмъ-же Шукевичемъ найдены еще старые памятники древности, въ видѣ каменныхъ кургановъ, имѣющихъ хорошее распространеніе (Версока, Богатая, Нача, Высочка, Правда, Морги, Рудня, Чепелуны, Зубишки и др., не менѣе 15 мѣстностей, въ каждой по 1—10 кургановъ). Раскопано было 33 насыпи. Высота кургановъ всего до 1¼ м., діаметръ 4—2,85 м. Камни уложены слоями съ черной землей, до 5 слоевъ; у нѣкоторихъ слѣды канавокъ, нѣкоторые входятъ въ землю и, такимъ образомъ, сближаются съ предыдущими памятниками древности. Межъ камней найдены черепки объемистыхъ сосудовъ съ короткой шейкой. Дно могилъ бываетъ нѣсколько углублено и заполнено золой и черною землей съ мелкими угольками и малыми черепками. Иногда остатки очага съ массою угля и золы, до метра въ діаметрѣ; песокъ надъ ними иногда очень пережженъ. Сожженныя кости человѣка обставлялись камнями въ видѣ нишъ и прикрывались камнями-же. Изъ вещей найдена лишь желѣзная удлиненная бляшка съ колечкомъ, какъ-бы отъ пояса, и другая подобная, посуда, бусы (Szukiewicz, Poszukiwania II, 9). Такую желѣзную бляшку знаемъ изъ Funen (Pettke, табл. XV, 9), въ древностяхъ I — IV в., но, конечно, такія бляшки могутъ быть и иного времени. Встрѣчены и кости животныхъ.

Любопытно, что подобные курганы обнаружены въ Эстляндіи (д. Muddis у ст. Тапса, а также у д. Naistewalja и Nomkulle, въ Randen у оз. Вирца). Тамъ курганы разной величины. Большіе имѣютъ размѣры 14 м. при высотѣ 2—4 м., а есть и маленькіе, едва замѣтные, не болѣе 2 м. ширины. Промежутки межъ камней плотно забиты мелкими камнями. Встрѣчены кисты съ незначительными и не характерными находками (мѣдная узкая бляшка 6 с. длины). Въ Сувалкской губ. у д. Скадзубъ расположена группа кургановъ, высотою до 5 локт., шириною 20 локт. Въ одномъ найдена каменная гробница, прикрытая плитами; въ ней были разбитые сосуды съ пережженными костями. Въ Пруссіи каменные курганы идутъ западнѣе Вислы и принадлежатъ Галльштатту. Имѣются они и

въ Силезіи, но отсутствуютъ въ С.-В. Пруссіи и въ Помераніи (Ossowski, Zabytki, табл. III, 14; XI, 13; XV, 34; XXXIX).

Въ Пруссіи извѣстны поля урнъ съ культурой Латена; выше по Вислѣ эта культура развита довольно отчетливо. Возможна она и въ Литвѣ, но здѣсь Эбертъ рѣшился назвать латенскою лишь одну фибулу изъ Лифляндіи (Ebert, 526). По нѣкоторымъ свѣдѣньямъ, вещи типа Латенъ около 1914 г. поступили изъ Бреста и Кобрина въ Виленскій музей.

Счастливыя находки Шукевича (изъ которыхъ мы впрочемъ пока не можемъ сдѣлать никакихъ выводовъ) даютъ надежду на новыя открытія въ Литвѣ времени Галльштатта и Латена, на какіе-то первые проблески культуры.

9. *Римское время.* Вслѣдствіе оживившагося вниманія римлянъ къ янтарю, установилась торговая магистраль отъ Венеціи въ Литву, и здѣсь появились римскія монеты и римскія вещи. Это было первое, робкое оживленіе края, давшее и археологическій матерьялъ.

Наиболѣе интересны находки монетъ. Въ 1873 г. близъ Венгровъ Сѣдлецк. губ. найденъ въ горшкѣ кладъ изъ 235 монетъ отъ Фаустины до Веспасіяна, въ 1900 г. въ Слонимскомъ у. Гродн. губ. 44 монеты отъ Веспасіана до Коммода, въ 1903 г. 32 позднія римскія монеты близь Минска. Остальныя находки монетъ были скромнѣе. Въ д. Орловичахъ Сокольск. у. Гроднен. губ. найдены въ неизвѣстномъ количествѣ монеты Антонина Пія, Фаустины и Траяна, а съ ними часть фибулы и бусы, янтарныя и иныя. Римскія монеты найдены въ им. Кудринѣ того-же уѣзда. У д. Каменка Минск. губ. въ 1873 г. найденъ кладъ изъ 21 римской монеты съ 3 сергами, перстнемъ и серебрянымъ слиткомъ. Въ Курляндіи римскія монеты найдены у Kapsehden, Bornsmunde, Niederbartau; въ Ковенскомъ краѣ только что найдена бронзовая римская монета у Полангена, и онѣ-же найдены въ Велонахъ; въ Лифляндіи близъ Ronneburg, Dreimanshof у Salis, Dorpat Rappin у Dorpat, Kokkora въ Эстляндск. губ., у Maholm, Wiems, Petri, Reval (bis), Werder, Rappel, Marien Magdalinen, Koeru (Tallgren въ Zur Archäol. Eestis, стр. 116, перечисляетъ даже 19 мѣстностей въ Эстляндіи съ находками римскихъ монетъ. Прибавимъ къ этому списку еще Laakssberg, гдѣ въ 1903 г. найдено было 10 римскихъ монетъ I — IV в.). Въ им. Новоселки Новоалекс. у. Ковенск. губ. близъ Дусятъ подъ фундаментомъ дома найденъ былъ интересный кладъ изъ 35 мѣдныхъ монетъ понтійскихъ и парѳянскихъ царей отъ Митридата III до Артабана V (III в.), съ мѣдной серьгой и птичкой отъ булавки. Трудно рѣшиться сказать, какого происхожденія этотъ кладъ; находка въ немъ вещицъ можетъ служить нѣкоторымъ показаніемъ на то, что это старый кладъ, но уже одинъ матерьялъ монетъ (бронза) вызываетъ сомнѣнье, такъ какъ въ кладахъ попадаются почти исключительно серебряныя монеты (но въ Эстляндіи найдено не мало и бронзовыхъ). Болѣе всего римскихъ монетъ найдено въ районѣ эстовъ, а затѣмъ въ южной части края, въ сторонѣ Зап. Буга. Въ остальномъ районѣ онѣ разбросаны спорадически.

Въ Балтійскомъ краѣ римское вліяніе сказалось болѣе всего на Даніи, куда культура шла съ Рейна. На Готландѣ извѣстно много римскихъ монетъ, но вещей тоже мало.

Въ Гродненскомъ краѣ открыто не мало полей урнъ римскаго времени, или близкаго къ нему. Въ Скорбичахъ у Бреста найдено много хорошихъ бусъ и 2 фибулы при человѣческихъ костяхъ и черепкахъ; тутъ же стоянки каменнаго вѣка. У с. Страдочъ того же уѣзда, у с. Костом-

лоты и Добраны Бѣльскаго у. на дюнахъ обнаружены поля урнъ съ хорошими сосудами. Въ Брестскомъ у. поле урнъ извѣстно еще у с. Вистицъ и Рогачей. Ясна принадлежность даннаго района къ культурѣ этого времени Польши. Сюда же идетъ свѣдѣніе о 3 римскихъ монетахъ изъ могильника Шавельскаго у. (Wiadom. num.—arch. I, 267), но ему трудно придать реальное значеніе.

Изъ отдѣльныхъ находокъ римскихъ вещей извѣстны слѣдующія. Въ имѣніи Понемуни Гродн. у. въ старомъ колодцѣ были найдены: терракоттовая лампочка съ изображеніемъ мужской головы въ типѣ силена, большая камея, мѣдные браслеты съ головками барановъ на концахъ, шандалъ въ видѣ скрученной змѣи. Въ Пинскихъ болотахъ найденъ былъ римскій шлемъ, золоченый гребень коего сохранялся въ Виленскомъ музеѣ; въ Сѣдлецкой губ. — мраморная голова силена; близъ Kawwast у Дерпта въ торфѣ среди другихъ вещей — прекрасная большая римская лампочка съ 2 рожками, I в.; въ Ольховкѣ Бобруйскаго у. отличная римская фибула съ разноцвѣтною эмалью. Въ Вевержанахъ Тельш. у. въ районѣ нижняго теченія Нѣмана найдена любопытная глиняная посуда прекрасной работы римскаго времени: низкая чашка, въ которой ставился кувшинъ, а на горлышко этого — стопка. Эта одиночная находка аналогіи имѣетъ въ Галиціи и на Днѣпрѣ (Черняхово, Хвойки). Костревскій районъ могильниковъ съ латенскою культурой доводитъ въ видѣ узкаго языка чрезъ Сувалкскій край на средній Нѣманъ вплоть до Ковны (Przegl. archeolog. ч. I, 1).

Слѣдуетъ очень помнить, что римскія монеты не имѣютъ рѣшительнаго значенія для хронологіи памятниковъ древности, такъ какъ онѣ имѣли и весьма позднее обращеніе въ краѣ. Находимыя въ Литвѣ римскія монеты иногда, а можетъ быть, и часто донельзя стерты отъ продолжительнаго обращенія. Въ Прусскомъ кладѣ монетъ VII—VIII вѣка изъ Frauenburg были монеты Тита, Коммода, Ѳеодосія II (+ 448 г.; Sitzber. Prussia XXIII, 58).

Итакъ, основная масса населенія самой Литвы и въ римское время почти не была затронута культурой.

10. *Ранніе прусскіе могильники.* Культурными просвѣтителями Литвы стали готы, поселившіеся еще въ римское время на устьяхъ Вислы. Это не были завоеватели, это была лишь торговая факторія, первоначально, можетъ быть, довольно слабая. Готы взяли въ свои руки внѣшнюю торговлю Литвы, развивая въ то же время торговыя сношенія съ Даніей, Сѣверной Германіей, Римомъ и готовясь начать движеніе къ Черному морю.

Первыми изъ литовцевъ пріобщились къ новой культурѣ пруссы. Въ ихъ странѣ отъ III — V в. извѣстно уже значительное количество могильниковъ съ богатыми находками. Они впервые были изучены Тишлеромъ (Schrift der Phisik—ökonom. Gesellsch. zu Königsberg XXII, 1881 и 1879 г.; Ostpreus. Alterthümer 1902), раздѣлившимъ ихъ на 5 группъ въ предѣлахъ I—VI в. Схема эта держится несокрушимо по настоящее время, съ хронологическими поправками, введенными Kemke (въ Schriften 1899 m. XL и Seitzber. Prussia XXIII, 1—57). Послѣдняя работа принадлежитъ Aoberg (Ostpreussen in der Völkerwanderungzeit, Upsala 1919), который правильно устанавливаетъ для литовскихъ могильниковъ время отъ III в. до викинговъ, а параллельно опредѣляетъ самляндскую культуру, какъ продолженіе готской, и мазурскую VI—VII в.

Наиболѣе послѣдовательно схему Тишлера примѣнилъ къ древностямъ Литвы и эстовъ въ недавнее время Эбертъ. Онъ дѣлаетъ наблюденіе, что періодъ B. развитъ наиболѣе въ Эстляндіи, гдѣ культура претерпѣла нѣкоторую переработку. Въ періодъ C. культура тянется на С.-В. изъ Пруссіи, въ періодъ D имѣются уже мѣстныя формы, однѣ на С. другія на Ю. Мы не будемъ излагать ни схемы Тишлера, ни позднѣйшихъ работъ, такъ какъ полагаемъ, что весь вопросъ долженъ быть пересмотрѣнъ заново, по прусскому матеріялу, съ тѣми коррективами, какіе здѣсь можетъ дать русская археологія. Хронологія Тишлера создана на весьма зыбкомъ матерьялѣ — римскихъ монетахъ, которыя въ дѣйствительности ходили въ краѣ продолжительное время и попадаются въ весьма позднихъ могильникахъ. Никакой предполагаемой лакуны въ литовскихъ древностяхъ V — VII в., конечно, нѣтъ.

Самыми интересными и самыми многочисленными предметами въ прусскихъ могильникахъ III-V вѣковъ являются разнообразныя фибулы: большія узкія, съ широкими фигурными лопастями, со щитками, перекладчатыя, широкія съ глазками и др. Среди фибулъ есть и полученныя готами путемъ торговли и изготовленныя на мѣстѣ, однѣ старыя, другія моложе. Разобраться въ нихъ пока еще невозможно, какъ еще невозможно и рѣшить вопросъ, откуда эти вещи явились. Здѣсь западные ученые еще не пришли къ однообразному взгляду. Алмгренъ(Mannus IV, 427) ведетъ данную культуру изъ Чехіи, гдѣ былъ центръ многочисленныхъ рижскихъ купцовъ, и гдѣ шла переработка латека; по его мнѣнію, образцомъ для этого „германскаго стиля" послужили провинціальныя римскія формы австрійскихъ Альпъ, проникшія далѣе на Эльбу, а отсюда распространившіяся по Германіи. Характерныя вещи: глазчатыя фибулы, фибулы двулопастныя, прорѣзныя цѣпочки. Съ Эльбы ведутъ прусскую культуру мѣстные изслѣдователи Hausmann и Hackmann. Кикебушъ, близко изучавшій древности низовьевъ Рейна, находитъ, что вліяніе на Германію, а особенно Данію шло отсюда и именно въ болѣе раннее время. Отсюда онъ ведетъ и глазчатую фибулу. Шуманъ идетъ глубже, выставляя предположеніе, что германская ранняя культура можетъ итти изъ кельто-римской, возникшей на Ронѣ и Рейнѣ. Вообще же изслѣдователи признаютъ древности старыхъ прусскихъ могильниковъ одинаковыми съ германскими и балтійскими. Не смѣемъ настаивать на своемъ наблюденіи, но намъ представляется, что готская культура проникала только къ прусскимъ литовцамъ, почти не имѣя распространенія далѣе устьевъ Нѣмана. Готы вполнѣ могли дѣлать попытки установить торговлю по всему морскому берегу, и имъ въ этомъ отношеніи могли соревновать готландцы, но рѣшительныхъ данныхъ здѣсь еще нѣтъ, и приходится остановиться на предположеніи, что основная литовская масса продолжала пребывать еще въ косномъ состояніи. Однако есть интереснѣйшая находка того времени въ Ковенскомъ краѣ—прекрасная серебряная фибула изъ Kursze Россіенскаго у. Оттуда же въ Ковенскомъ музеѣ оказалась еще подобная фибула и 2 мѣдныхъ браслета. Возможно, что тамъ имѣются могилы. Можетъ быть, еще могильникъ того же времени находится у Boczajcie Шавельск. у. (2 старыя фибулы въ Ковенскомъ музеѣ).

11. *Золотая шведская культура* (IV — V в.?). Далѣе въ Балтикѣ и Германіи возникаетъ оригинальная культура, которую по обилію золотыхъ вещей можно назвать золотою, и которая представляетъ собою переработку культуръ мѣстной и византійской, проникшей съ Чернаго моря. Привис-

лянскіе и иные готы въ большомъ числѣ уходили на берега Чернаго моря и въ Константинополь для торговыхъ операцій и для заработковъ въ качествѣ моряковъ, солдатъ, мастеровъ, просто рабочихъ. Домой вывозились различныя греческія вещи, а главнымъ образомъ золото, послѣднее, видимо, въ изрядномъ количествѣ. Изъ золота вырабатывались различныя украшенія, въ видѣ богатѣйшихъ и разнообразныхъ шейныхъ гривенъ, крупныхъ филигранныхъ бусъ, подвѣсокъ въ видѣ амфорокъ, браслетовъ, перстней, лунницъ, бляхъ, аграфовъ и пр. Характерны греческія монеты, обдѣланныя въ медальоны съ широкою проволочною оправой (Montelius, Mannus, IV, 428). Золотая культура охватываетъ Балтійскій край, Германію, Чехію, (Добржиховъ), Польшу, низовья Вислы. Одновременно на Вислу проникаетъ западная желѣзная культура въ формахъ поздняго латена. Въ общемъ простые могильники даннаго района и данной культуры однако не богаты, однообразны и легко узнаются. Самыя характерныя подѣлки въ нихъ слѣдующія: пластинчатые браслеты, часто золотые, съ полукруглыми головками, имитирующими головки животныхъ, золотые и изъ иного матеріала аграфы въ видѣ буквы s, украшенные также зернами и сканью, янтарныя подвѣски въ видѣ ведерокъ, желѣзные ножи, серпы, ключи, пряжки, умбоны, копья, ножницы, удила, огнивы, шпоры, костяные гребни латенскаго типа, а также фибулы съ дужками, украшенныя зернью и филигранью, фибулы пластинчатыя съ глазчатымъ орнаментомъ.

Культура хорошо представлена на Вислѣ до самаго устья могильниками съ костяками и съ урнами. Въ Польшѣ лучшій могильникъ данной культуры Komorow Петроковской губ., въ Пруссіи Grebieten, Tczew, въ Силезіи Sackrau. Здѣсь новая культура смѣшивается со старою, продолжающей процвѣтать. Нѣкоторое количество вещей золотой культуры доходитъ, кажется, и до Финляндіи, но въ Литвѣ ихъ вообще нѣтъ, хотя чувствуется, можетъ быть, и не слабое вліяніе ихъ на послѣдующую литовскую культуру. Могильникъ этой культуры въ Литвѣ, или точнѣе, на ея окраинѣ, въ районѣ могильниковъ римской поры, пока извѣстенъ одинъ, близъ деревни Пилипчи Бѣльск. у. Гродн. губ. Здѣсь среди сожженныхъ костей найдены поломанныя золотыя вещи, именно пластинчатый браслетъ съ головками, маленькая лунница, проволочный, спиральный перстень съ лопастями на концахъ, аграфъ и хорошая римская бронзовая чашка съ каннелюрами (Отч. Арх. Ком. 1914 г.). Насколько эффектно это время въ Швеціи, можно судить потому, что именно ему принадлежатъ три гигантскіе кургана близъ Упсалы. Къ нему же относится и начало руничной письменности, принесенной изъ Южной Россіи (арамейское письмо).

Вѣроятно, къ этому же времени относится и третье движеніе готовъ на Ю., завоевательное, сперва, надо думать, на берега Чернаго моря. Все это къ Литвѣ имѣетъ очень малое отношеніе. Подлинныхъ южно-русскихъ вещей въ Прибалтійскомъ краѣ найдено немного. Фигуры и пряжки найдены въ Мазовіи, у Мемеля, 2 золотыя византійскія монеты у Везенберга. Серьезнѣйшій изслѣдователь древняго скандинавскаго орнамента, Салинъ, склоненъ былъ вести его отъ южно-русскихъ, т. е. византійскихъ издѣлій. Дальнѣйшія, болѣе смѣлыя изслѣдованія въ этомъ направленіи обѣщаютъ, какъ намъ кажется, неожиданныя заключенія.

12. *Литовскія древности VI — VIII* вѣковъ. (Рагинянская культура). Далѣе въ Литвѣ выступаетъ оригинальнѣйшая, превосходная, можно сказать, восхитительная культура VI — VIII в., совершенно отсутствующая въ

сосѣднихъ западныхъ районахъ, составляющая истинную, неотъемлемую гордость Литвы. Въ этой культурѣ наилучшимъ образомъ рѣшена задача обработки гладкихъ поверхностей въ мѣдныхъ издѣліяхъ и техника мѣдной проволоки. Первая задача рѣшена такъ: значительныя плоскости должны быть раздѣлены прорѣзью и снабжены цвѣтной эмалью. Въ филиграни возстановленъ классическій пріемъ нарощенія проволочныхъ нитей въ гладкую широкую поверхность, съ зернью по краю, или съ зерневыми фигурами. Формы издѣлій разнообразны и великолѣпны, обличая изящный и даже благородный вкусъ мастеровъ. Культура явилась откуда-то почти какъ метеоръ и дала въ краѣ прочные корни, отразившись на всѣхъ дальнѣйшихъ мѣстныхъ культурахъ. Нельзя достаточно налюбоваться этими удивительными предметами. Даемъ перечисленіе основныхъ типовъ вещей Рагинянской культуры, конечно, ничего не говорящее воображенію.

Есть головные вѣнчики изъ трубочекъ съ гладкими перемычками. Большія красивыя височныя бляхи, плетенныя изъ проволоки, имѣются только здѣсь.

Шейныя гривны чаще массивныя: 1) гладкія, съ булавовидными, иногда фигурными концами (совершенно подобныя найдены въ южной Россіи, золотыя; здѣсь концы схематизировались, надо думать, изъ головокъ льва или химеры), 2) съ гладкими круглыми коробочками на концахъ, 3) гладкія, обмотанныя проволокою съ лоточкомъ и захватомъ на концѣ, 4) гладкія, обмотанныя на концахъ, съ петлями, 5) витыя изъ трехъ проволокъ, съ широкими кольцами на концахъ, назначенными для подвѣсокъ, 6) витыя и гладкія тонкія съ крючкомъ и петлей, 7) красивыя гладкія съ расширенными концами и коническими шипами на нихъ.

Нагрудныя цѣпочки, съ плеча на плечо, изъ прорѣзныхъ звеньевъ, эмалированныхъ бляшекъ и мелкихъ цѣпочекъ; прикрѣплялись на схематизированныхъ фибулахъ, подвѣшенныхъ къ массивнымъ булавкамъ, съ булавовидными головками. Нагрудныя цѣпочки въ видѣ кисти или банта.

Фибулы: 1) типичныя плоскія, съ глазчатымъ орнаментомъ, идущимъ, можетъ быть, изъ южно-русскихъ издѣлій, въ золотѣ и съ камнями, 2) разнообразныя и изящныя съ дужками, меньшей величины, 3) большія узкія съ филигранью, иногда серебряныя, 4) большія съ перехватомъ, 5) фигурныя, покрытыя эмалью, 6) съ широкимъ фигурнымъ хвостомъ.

Подвѣски къ ожерелью изъ бусъ (чаще красныя) лунницы, нерѣдко съ эмалью, крестики, бляшки, чаще прорѣзныя.

Пряжки: широкія, большія съ эмалью, безъ стрѣлокъ (очень эффектныя вещи) и малыя, съ кувшинообразными концами.

Браслеты: 1) массивные круглые съ глазчатымъ орнаментомъ, 2) болѣе или менѣе широкіе пластинчатые, съ орнаментами (вышедшіе изъ золотыхъ), 3) массивные гладкіе съ расширенными концами, 4) спиральные наручники, 5) очень широкіе, выпуклые, съ орнаментомъ, 6) есть широкіе фигурные со щитками и эмалью. Перстни: спиральные и, кажется, пластинчатые съ усиками. Эмалью могутъ быть покрыты любыя вещи. Очень хороши какія-то крупныя и длинныя цѣпи съ эмалевыми украшеніями, можетъ быть, отъ конскаго убора; загадоченъ какой-то фигурный серебряный обручъ, также съ эмалевыми бляшками. Изъ южной Россіи извѣстно красивое зеркало, снабженное ручкою съ эмалью. Желѣзныя вещи: желѣзные кельты, топоры съ очень опущеннымъ лезвіемъ, узкіе топоры съ округленнымъ обухомъ, умбоны, мечи типа scramasax (односторонніе, съ

значительнымъ расширеніемъ къ концу.) (Атласъ Аспелина, в. V; Hausmann R. K.; Зап. Рус. Отд. Р.А.О. V в.; Swiatowit II, III, VI).

Культуру для краткости можно назвать Рагинянскою, по имени большой группы кургановъ близъ Рагинянъ Поневѣжск. у., извѣстной съ очень давняго времени. Всѣхъ мѣстъ нахожденія вещей этой культуры въ Литвѣ мнѣ лично извѣстно свыше 80. Лучшій могильникъ у Schernen близъ Клайпеды (Мемеля) заключалъ слои пепла, покрытые неправильными фигурами изъ камней, въ одинъ или нѣсколько рядовъ, но вещи находились при нижележащихъ скелетахъ. Въ Gruneiken оказались также вещи болѣе раннія, въ Lumpen у Тильзита найдены и погребенія несожженныхъ труповъ. Въ Пруссіи къ этому времени относятся могильники, чаще, кажется, съ сожженіемъ. Въ Мазовіи эти могильники раскапывались недавно Пейскеромъ.

Не ясны памятники древности этой культуры выше Нѣмана и по берегу моря. Въ Конюхахъ Вилком. у. могилы имѣли огражденія въ видѣ правильнаго квадрата (Swiatowit III, 85). Въ Ковенской губ. по мѣстному музею опредѣляется не менѣе 15-ти мѣстностей съ вещами Рагинянской культуры, но обрядъ погребенія точно неизвѣстенъ. Въ Дукштахъ Ново-Александр. уѣзда, давшихъ много вещей, группа кургановъ (отъ VI—IX вѣка), въ Laukswidai Ковенск. у., Gilwicze Шавельскаго у. неопредѣленно отмѣчены могильники. Въ Wizdergi Шавельскаго уѣзда Довгирдъ въ давнее время раскопалъ невысокій плоскій овальной формы курганъ, обложенный въ основаніи камнями, въ которомъ оказалось 4 скелета, головами на С. Находки Rogliškėj Сувалкской губ. идутъ, кажется, изъ могильника, какъ и великолѣпныя вещи изъ Бакшишекъ близъ Олиты той же губ. Открытъ могильникъ у деревни Двораки Ломж. губ., на р. Наревѣ близъ м. Сокола. На Пекелкѣ близъ Ковно указываются небольшіе, едва примѣтные курганы. Вообще, въ западной части Ковенской губ. и Курляндіи курганы, если и есть, то въ небольшомъ количествѣ; но и могильники тамъ еще почти не обнаружены. Курганы за р. Виндавой указываются въ им. Бурбы Россіенск. у., въ Плотелѣ Тельшевск. у. На берегу моря культура обнаружена лишь въ Almahlen. Есть слѣды погребенія въ могилахъ съ каменнымъ обложеніемъ, а также какіе то пласты или кучи изъ камней.

Лучшія вещи Рагинянской культуры найдены въ курганахъ, расположенныхъ большими или значительными группами между Нѣманомъ и Двиной. Ихъ, ради добыванія интересныхъ вещей, копали многія лица; изъ нихъ въ литературѣ извѣстенъ Массалитиновъ, собравшій очень хорошую коллекцію (издана въ Kwart. Litewsk. I, уничтожена въ Вильнѣ). Болѣе или менѣе правильныя раскопки были произведены Гаусманомъ (Santen), г-жей Бутрымъ (Пакальнишки и Пошушва), Покровскимъ (Межаны), Абрамовымъ (Рагиняны), Богоявленскимъ (Курляндія). Въ Пакальнишкахъ Поневежск. у. изъ 13 кургановъ хорошія вещи найдены были лишь при двухъ скелетахъ. Костяковъ было отъ 1-го до 7, но между ними оказались и поздніе (Swiatowit II, 92). Въ Межанахъ (Свенц. у.) курганы имѣли въ вышину $1\frac{1}{4}$ — 1 ар., могилы въ материкѣ, глубиною приблизительно въ 1 арш., въ нихъ 1 или 2 скелета головою за З.; на поверхности материка бываетъ зола и угли, а ямы иногда прикрыты булыжниками. Одинъ изъ кургановъ въ Ловкахъ имѣлъ яму, забитую камнями, и груду ихъ сверху; въ другой ямѣ съ человѣкомъ былъ погребенъ конь (Труды Вил. Арх. с. II, 159). Наиболѣе интересный курганъ въ Рагинянахъ (Шавельск. у.) имѣлъ размѣры 5 с. $\times 1\frac{1}{2}$ а. и былъ обложенъ по основа-

нію камнями, а внутри имѣлъ сложенныя изъ камня въ двухъ мѣстахъ стѣнки (2 параллельныя и 2 подъ угломъ); всѣхъ скелетовъ было 8. Въ Померникахъ раскопанъ былъ широкій курганъ, въ которомъ посрединѣ лежалъ слой изъ крупнаго булыжника, справа пятно углей $1\frac{1}{2}$ арш. въ діаметрѣ и по той же линіи въ полѣ 2 костяка, одинъ за другимъ. Тамъ-же одинъ курганъ былъ весь вымощенъ съ поверхпости камнями, а еще одинъ цѣликомъ сложенъ изъ камня. Костяки лежали въ насыпи на разныхъ горизонтахъ, головою на З. и С. Верхъ кургановъ плоскій или сферическій. Валуны въ основаніи лежатъ въ 1 или 2 ряда, всегда большіе, канавокъ нѣтъ. Самый большой курганъ имѣлъ размѣры $11\frac{1}{2}$ с. $\times$ 5 ф., но вообще ихъ ширина была отъ 4—7 саж., а высота отъ 3—5 ф. Есть впущенныя болѣе позднія сожженія (Отч. Археол. Комм. 1909 и 1910 г.). Южнѣе Виліи подобные курганы копалъ Шукевичъ въ Сырняхъ и Вильканцахъ Лидск. у. Высота ихъ была всего 1 — 2 арш.; стѣнки обложены камнями, на половину и болѣе. Богоявленскій копалъ въ 1896 г. курганы этого типа у Tauerkaln и Schluttenhof Фридрихштадтск. у. и у Weissen. Въ одномъ изъ кургановъ лежало слоями 11 скелетовъ, головой на З., Ю. и С.; межъ скелетовъ замѣчались линіи камней. Въ другой насыпи на срединѣ лежала цѣлая кучa скелетовъ, головами на С.-В. и Ю.-З. Въ тѣхъ же группахъ имѣются курганы серповидной и подковообразной формы (Рагиняны), даже круглые и иногда значительныхъ размѣровъ; въ нѣкоторыхъ случаяхъ погребенія лежали въ 2 яруса. Одинъ курганъ въ Рагинянахъ имѣлъ форму неправильнаго вала, по всему верху одной высоты, длиною до 17 саж. шириною 9—6 саж.; въ немъ обнаружено нѣсколько погребеній съ отдѣльными каменными огражденіями. Интересны также удлиненные курганы овальной и четыреугольной формы (с. Хотенчицы Виленск. у., Бѣницы, Дубичи Ошм. у.; въ Ковенск. губ. Бельмонты, Рацкій Боръ, Опса, Сунтупе, Виздерга). Курганъ въ Силоце Вильком. у. имѣлъ форму эсовиднаго вала, длиною 7 саж. Каменные курганы, кромѣ Рагинянъ, имѣются и въ иныхъ мѣстахъ. Въ Померникахъ такой курганъ, размѣровъ 4 саж. $\times$ 3 ф. стоялъ отдѣльно; основаніе его было уложено очень плотно и забито жвиромъ. Въ Скворбичахъ одинъ курганъ сложенъ былъ изъ камня и жвира. На В. районъ кургановъ эффектно заканчивается Межанами, Поставами, Ловками Свенцянск. у.

Принимая во вниманіе районъ распространенія данныхъ кургановъ, естественнѣе всего признавать ихъ семгальскими. Въ такомъ случаѣ на долю собственной Литвы будутъ падать могильники, еще очень мало тронутые изслѣдователями и мало извѣстные. Конечно, то и другое допустимо лишь въ томъ случаѣ, если признано будетъ, что оба эти племени уже обитали въ данное время въ данныхъ районахъ. Близъ им. Сенкайце у м. Дорбянъ Тельш. у. обнаруженъ какой-то каменный кругъ, какъ бы фундаментъ, въ діаметрѣ 4 метра, толщиною $\frac{3}{4}$ м., высотою $1\frac{1}{2}$ м.; многіе камни казались тесанными. Здѣсь найдена гривна съ обмотанными концами и бляхами, пластинчатый перстень. Это пока единственная въ своемъ родѣ находка.

Замѣчательный кладъ изъ Dobelsberg Тукумск. окр., найденный въ 1869 г. на глубинѣ $1\frac{1}{2}$ ф., принадлежитъ, скорѣе всего, Рагинянской культурѣ. Онъ былъ вѣсомъ около 10 пуд. и заключалъ до 1100 желѣзныхъ вещей (432 копья, 131 кельтъ, желѣзные узкіе топоры, мотыги, молота, 46 каменныхъ точилокъ). Конечно, кладъ можетъ принадлежать и IX в., какъ

и другой, найденный также въ Курляндской губ., у Hofzumberg Добленск. окр., подъ большимъ камнемъ. Въ немъ были: 4 умбона отъ щитовъ, 54 копья, клинокъ меча, 8 стрѣлъ со втулкою, 4 ножа, 9 пряжекъ, стремя (Hausmann R. K., 20).

Видимо, ко времени Рагинянской культуры относятся первые пилькалнисы края. Это предполагалось теоретически, это доказывается и раскопками Кшивицкаго у м. Ракишекъ Ново-Александр. у.

Рагинянская культура имѣла, къ ея чести, обширное распространеніе внѣ предѣловъ Литвы. Прекрасныя старыя вещи этой культуры (гривна, булавки, ажурныя бляхи, бляшки съ ушками) найдены были въ Тишковкѣ на устьѣ р. Припяти Минск. губ.; надо предполагать, тамъ могильникъ. Отличные предметы найдены на Деснѣ у с. Жуковки, вѣроятно, тоже изъ могильника. Извѣстныя вещи Хойновскаго изъ Межигорья близъ Кіева (прекрасная цѣпочка, фибула и пр.—Хойковскій, Археол. Свѣд. стр. 166) принадлежатъ, скорѣе всего, также погребенію. Западные финны не знали иныхъ вещей, кромѣ Рагинянскихъ, какъ это ясно выступаетъ при раскопкахъ городищъ Дьякова типа. На Мощинскомъ городищѣ Калужской губ. найденъ замѣчательный кладъ этой культуры, уже получившій широкую извѣстность (Булычовъ, Журналъ раскопокъ 1909 г.). Удлиненные курганы, распространенные по крайней мѣрѣ отъ Зап. Двины до Волхова и отъ Чудского озера чуть ли не до Волги, имѣютъ только эту культуру. Въ Западной Россіи въ VI—VIII в. идетъ борьба между литовской и окской культурой, въ Южной Россіи—литовской съ византійской и хозарскою. Но отдѣльныя вещи литовскія попадаютъ всюду и къ соперникамъ. Онѣ встрѣчены на устьѣ Деєны, на Окѣ, на Камѣ, въ Перми, въ Херсонесѣ и даже на Кавказѣ, — лучшая рекомендація достоинствамъ этой культуры. Въ Галиціи эти вещи, видимо, очень рѣдки.

Кѣмъ была занята въ это время Лифляндія, остается неизвѣстнымъ. Такъ какъ здѣсь нѣтъ Виленскихъ кургановъ, и очень слабо представлена сама культура, то естественнѣе думать, что леттовъ тамъ еще не было. Все, что мы знаемъ о лифляндскихъ древностяхъ этого времени, сводится къ слѣдующему. Лешке раскапывалъ какіе-то удлиненные курганы съ сожженіемъ у Lobenstein, Neuhausen, Waldhof. Близъ Unnipicht (Nüggen) извѣстны какіе-то низкіе каменные овалы, длиною 21—12 ф. Близъ оз. Икуль имѣются каменные круги, въ діаметрѣ 7—10 и болѣе саженъ, вышиною 2—3 ф.; въ серединѣ невысокая насыпь, часть площадки иногда замощена; всегда имѣется слой золы и углей, попадаются вещицы, кости животныхъ. Близъ Roop каменные круги 5 — 36 ф. въ діаметрѣ; въ Gr. Autz 17—20 круговъ и четыреугольниковъ, прикрытыхъ землей, разныхъ размѣровъ, заключающихъ по серединѣ золу и угли, иногда помостъ изъ камней. У Вендена Гревингкъ указываетъ возвышеніе, окруженное кольцомъ камней, въ діаметрѣ 6—7 саж.; внутри слой песку съ золой и угольками, черепки, 2 копья, точилка и пр. Тамъ же 8 подобныхъ, въ діаметрѣ 3—5 саж. Къ Ю. отъ Вендена 3 круга у Kaikunsee, діаметромъ 3—5 саж.; на глубинѣ 1—2 ф. обнаруженъ слой угля и золы. У Кремона кругъ діаметромъ 3 саж.; на глубинѣ 1/2 ф. часть круга замощена камнями. Въ им. Holstferhof 2 круга, изъ нихъ одинъ въ два ряда камней; найденъ слой угля и золы, кости, частицы мѣдныхъ вещей. У Nüggen Дерптскаго у. обнаружены овалы камней, размѣровъ 21 × 12 ф., съ вещами VI — VIII в. (Харузинъ, Временникъ Эстл. губ. I, 136). Въ Nitau на р. Лигатѣ

Рижск. у. указывается насыпь въ видѣ низкаго плоскаго кургана въ огражденіи изъ огромныхъ камней (высотою до 3 ф.). Въ насыпи обнаружены 2 прослойки изъ бѣлаго песку, угли, кости, вещицы. У Slawehk въ каменныхъ кучахъ, имѣвшихъ въ діаметрѣ 17 — 18 м., среди камней найдены вещи VI — VIII в. Въ Kannape и Beuma въ сѣверной Лифляндіи найдены овалы изъ камней высотою 4 ф.; вещи въ нихъ оказались, повидимому, нѣсколько болѣе поздними.

Совершенно неожиданно Рагинянскія вещи оказались въ Преляхъ Витебской г. Извѣстна находка прорѣзной эмалевой фибулы и хорошей гривны съ эмалевымъ же дискомъ на концѣ изъ Libbert близъ Трикатена. Количество находокъ, конечно, умножится, но во всякомъ случаѣ здѣсь ихъ чувствуется мало. Весьма возможно, что въ данномъ районѣ было особое населеніе, можетъ быть, и не литовское, и не финское. Позднѣе районъ оказывается заселеннымъ финскимъ племенемъ ливовъ.

Районъ эстовъ также завоеванъ былъ этою культурою, пробиравшеюся сюда, скорѣе всего, моремъ. Ей принадлежатъ многочисленныя каменныя могилы въ видѣ клѣтокъ, соединенныхъ въ ряды; вещи и косточки попадаются внутри огражденій, подъ безпорядочнымъ слоемъ камней и земли, въ золѣ. Огражденія вообще не очень правильной формы, что даетъ основаніе Тальгрену относиться скептически даже къ самому ихъ существованію. Еще ранѣе замѣчено, что позднѣйшія клѣтки пріобрѣтаютъ прихотливыя, небрежныя формы и бываютъ прикрыты кучами камней. Вообще можно принять, что это широкія и низкія каменныя кладки, иногда принимающія формы кургановъ. Эбертъ поддерживаетъ теорію происхожденія эстляндскихъ каменныхъ могилъ изъ кистъ Ревельскаго типа, указывая на то, что имѣются и промежуточныя формы — отдѣльныя могилы съ четыреугольнымъ огражденіемъ изъ камней; почти тоже высказывалъ ранѣе Гаусманнъ (Uebersicht, 14). Врядъ ли эта интересная теорія удержится, т. к. разстояніе отъ кистъ до VI в. очень значительно и, можно сказать, ничѣмъ не наполнено, но едва-ли вполнѣ правъ въ своихъ сомнѣньяхъ и Тальгренъ. По находкамъ чувствуется, что эстляндскія каменныя могилы заходятъ и въ IV в.; извѣстно, что въ нихъ также нерѣдки впущенныя погребенія X—XI в., принадлежавшія, можно думать, тому-же населенію.

Не знаемъ, что такое представляютъ собой каменныя фигуры Курляндіи. Въ Deguhnen (Talsen) извѣстна фигура въ видѣ двухъ параллельныхъ линій изъ камней, длиною 3,40 м., на разстояніи 1,35 м. межъ ними настилка изъ плитъ известняка (Тр. Риж. Арх. Съѣзда III, 102). Въ Strasden (тамъ-же) найдены 3 вписанныя другъ въ друга квадратуры изъ камней, длиною 12,8 и 4 м. Между боковыми огражденіями насыпанъ грантъ, а средній занятъ слоемъ черной земли. Найденные здѣсь 2 скелета съ вещами VI—VII вѣка могутъ и не относиться къ фигурѣ.

Весьма тщательный анализъ инвентаря эстляндскихъ каменныхъ могилъ только что далъ Тальгренъ (Zur Archäologie Eestis I, стр. 83—122). Мы отмѣчаемъ въ данной культурѣ 4 разновидности: 1) strante (фибулы съ эмалью, глазчатыя и узкія), 2) Kanger (круглыя прорѣзныя фибулы безъ эмали, фибулы съ лопастями и перекладчатыя, фибулы очень узкія, 3) Türsel — тѣ-же круглыя фибулы, еще болѣе стилизованныя и постепенно обращающіяся въ подэѣски, очень развитыя шейныя гривны ковенскихъ типовъ, фибулы узкія массивныя, узкія тонкія. Вообще-же въ этихъ разновидностяхъ пока еще трудно разобраться, такъ какъ одинъ и тотъ же могильникъ

обыкновенно служилъ длительное время. Культура Strante еще цѣликомъ Рагинянская. Въ культурѣ Kanger уже имѣются характерныя, кажущіяся мѣстными формы, именно, эти прорѣзныя круглыя фибулы, замѣнившія прорѣзью эмаль; впрочемъ подобныя имѣются и въ Ковенскихъ древностяхъ IX в. Нѣкоторыя вещи, отличныя отъ Рагинянскихъ, усвоены эстонскою культурою позднѣе; таковы фибулы перекладчатыя, раковидныя, круглыя съ шипомъ (tutulus), малыя пряжки со спиральными концами, крупные мѣдные бубенчики, узкіе наконечники поясовъ, запонки, щипчики, концы роговъ, точильни для иголъ (попрежнему ткацкіе камни). Въ притокѣ этихъ вещей чувствуется западъ, скорѣе всего Готландъ. Это уже переходъ въ IX в. Въ общемъ культура несравненно бѣднѣе настоящей Рагинянской.

Финляндія не знала другихъ вещей, кромѣ эстонскихъ; это ея первая національная металлическая культура. Даже въ обрядѣ погребенія ощущается прямая связь съ Эстлядскимъ. Вообще, одна и та же культура въ VI—VIII в. и нѣсколько позже наблюдается по ту и другую сторону Финскаго залива, да и населеніе было явно одно и то-же.

Изъ самаго поверхностнаго сравненія Рагинянской культуры съ вещами прусскихъ могильниковъ III—V в. становится совершенно яснымъ, что литовскія древности VI—VIII в. есть переработка прусскихъ и, слѣдовательно, вообще западныхъ этого времени, но эта переработка въ высшей степени талантливая, обнаруживающая высокій художественный вкусъ мастеровъ. Откуда же все это? Стоимъ въ полномъ недоумѣніи передъ этимъ вопросомъ. Казалось-бы естественнымъ, что это не Литва, только что вызванная изъ первобытнаго состоянія къ болѣе высокой жизни, но вѣдь этихъ вещей нигдѣ болѣе нѣтъ. Ея нѣтъ западнѣе устьевъ Вислы, въ Даніи, Швеціи, на островахъ. Не дѣлалъ-ли кто нибудь эти вещи спеціально для Литвы? Это возможно, но тѣмъ не менѣе внѣ Литвы ихъ мы не находимъ, на В. онѣ идутъ отсюда. Не поможетъ ли въ рѣшеніи этого вопроса исторія выемчатой эмали? Ближайшіе прототипы для литовской выемчатой эмали усматриваются въ Англіи, но вопросъ объ этой эмали вообще далеко не рѣшенъ, по недостаточности матеріяла. Не слѣдуетъ упускать изъ вида, что нѣкоторыя Рагинянскія подѣлки имѣютъ связь съ южно-русскими. Имѣется рядъ аналогій, но самое поразительное для меня — оригинальной формы желѣзная булавка съ мѣдной головкой въ видѣ ажурной лопасти пилкалниса у Ракишекъ Ковенск. губ., совершенно сходняя съ находимыми на Днѣпрѣ и Донцѣ.

13. *Мемельская (Клайпедская) культура IX в.* Слѣдуетъ непосредственно за Рагинянской и составляетъ ея прямое продолженіе.

Нѣкоторыя формы исчезаютъ, другія перерабатываются, третьи появляются вновь. Эмаль замѣняется серебромъ, и вообще эту культуру по любви къ серебру можно было-бы назвать серебряною. Изъ серебра дѣлаются не только мелкія вещи, но и весьма крупныя. Массивность серебряныхъ шейныхъ гривенъ, а также фибулъ иногда поразительна. Въ вещахъ вообще замѣтно стремленіе не столько къ красотѣ, сколько къ массѣ, монументальности. Такъ какъ цѣльное серебро дорого, то вещи дѣлаются изъ мѣди, но покрываются серебрянымъ тисненнымъ листкомъ, на свинцѣ, пріемъ заимствованный Балтійской культурой еще прежде, скорѣе всего, съ юга Россіи, или изъ Византіи. Въ орнаментѣ массивныхъ серебряныхъ вещей въ большомъ ходу красивыя гранчатыя чешуйки.

Появляются головные вѣнчики изъ спиралекъ.

Шейныя гривны: 1) гладкія съ тонкими булавами на концахъ вмѣсто грузныхъ, 2) витыя, изъ трехъ проволокъ, съ тремя кнопками на концѣ, 3) витыя, съ заходящими другъ на друга концами, иногда уже крупныя, съ малыми петлями, 4) гладкія круглыя и гранчатыя, съ крючкомъ и петлей.

Фибулы становятся очень крупными, плоскими, грузными, добавляются хвосты и перекладинки. Имѣются прекрасныя фибулы эстляндскихъ формъ, которыя, можетъ быть, отсюда и вышли. Всѣ фибулы, по возможности, прикрываются серебряной пластинкой. Получаютъ развитіе и входятъ въ большое употребленіе нагрудныя пряжки. Изъ нихъ большія, вышедшія изъ Рагинянскихъ, снабжены на концахъ конфедератками или гранчатою головкой. Малыя пряжки снабжены концами спиральными или булавовидными. Всѣ эти пряжки, повидимому, не вырабатывались на мѣстѣ, а откуда то перешли цѣликомъ, напр., съ Борнгольма. Разъ встрѣтилась большая тонкая серебряная пряжка съ усиками окскаго типа, и это неудивительно, потому что такія пряжки ближе всего идутъ именно къ литовской культурѣ.

Булавки отчасти сохраняются старыя, съ головками въ видѣ кольца и колеска, но есть и новые типы, большей величины и пышные, главнымъ образомъ съ головкою въ видѣ креста (конечно, обязательно покрытой серебромъ) и щитка, а также въ формѣ гвоздя и костыля.

Нагрудныя цѣпочки, чаще не изъ 4, а изъ 3 нитей, съ ажурнымъ наконечникомъ, уже ничѣмъ не напоминающимъ фибулу; изрѣдка прорѣзныя удлиненныя звенья.

Браслеты сильно мѣняютъ свои формы. Появляется сгибъ въ задней части, вкось обрѣзанные верхи, звѣриныя головки на концахъ, усиливается массивность подѣлокъ. Вообще же типы браслетовъ разнообразны, прихотливы и невыдержаны. Вкусы здѣсь еще не установились.

Появляются перстни съ широкою плоскою срединою и 2 усиками, болѣе нарядные пояса съ бляшками и узкими подвѣсками, короткіе мечи, хотя продолжаютъ сохраняться и скрамасаксы, оковки края рога, точилки для иголъ.

Полной характеристики культуры нельзя сдѣлать изъ за отрывочности матеріала. Ее можно будетъ дать только по изданіи описанія огромнаго важнѣйшаго могильника этой культуры близъ Andulm Мемельск. окр. (Берлинскій музей). Въ честь этого могильника культура и можетъ быть названа Мемельскою. Спеціальнаго изданія вещей Мемельской культуры еще нѣтъ; отдѣльные предметы изданы всюду, особенно же въ альбомахъ Гаусмана и Аспелина.

Для полноты характеристики Мемельской культуры надо добавить, что въ литовскихъ могильникахъ этой поры попадаются вещи привозныя, совершенно иной культуры, именно шведской, Вендельской. Это крупныя и малыя вещи, покрытыя рытымъ позолоченнымъ орнаментомъ въ видѣ плетенья. Такова особенно извѣстная большая фибула съ тремя змѣиными головками изъ Гробина, вызвавшая послѣ многочисленныя подражанія на мѣстѣ. Эти вещи чаще попадаются въ Финляндіи, которая въ IX в. первая открыла свою границу для норманновъ. Извѣстны попытки скандинавскихъ купцовъ проникнуть въ Курляндію еще въ VIII в., но не видно, чтобы они достигли большого успѣха.

Мѣстъ нахожденія вещей этой культуры въ Литвѣ мнѣ извѣстно свыше 60.

Въ Пруссіи Мемельская культура, повидимому, хорошо развита. Кромѣ находокъ въ Andulm, не малое количество вещей этого времени имѣется въ Кенигсбергскомъ музеѣ (напр. изъ Zeipen-Gerge), и всѣ безъ слѣдовъ сожженія. Бросаются въ глаза огромныя булавки съ подвѣсками.

Въ Сувалкск. губ. вещи найдены въ Jasudowo.

Въ Ковенскомъ музеѣ вещей этой культуры весьма мало,—только булавка изъ Narkiszki Ков. у., но вообще край наиболѣе богатъ именно могильниками даннаго времени. Можно замѣтить, что они главнымъ образомъ падаютъ на западные уѣзды, т. е. на районъ куроновъ. Въ Тельшевскомъ у. не менѣе 10 могильниковъ, давшихъ уже очень значительное количество вещей, въ Росіенскомъ на половину меньше, въ средней и восточной части, въ районѣ курановъ VI—VIII в., ни одного. Это обстоятельство является непонятнымъ. Если курганы въ VIII в. перестали существовать и превратились въ могильники, то послѣдніе должны оказаться на ихъ мѣстѣ. Если восточная часть района отошла подъ иное населеніе, что весьма допустимо, то по крайней мѣрѣ средная часть края должна бы дать могильники IX в., но и здѣсь ихъ пока не открыто. Снова литовцы, строго говоря, остаются безъ памятниковъ древности. Раскопки могильниковъ IX в. обнаружили оба обряда погребенія, и весьма трудно разобраться, который изъ нихъ старше. Такъ какъ въ Ясногорскомъ могильникѣ, болѣе новомъ, но той же культуры и мѣстности, оказались погребенія несожженныхъ труповъ, то сожженіе, быть можетъ, старше; что касается болѣе поздней поры, позднѣе X в., то тамъ когда-то снова возстанавливаются сожженія. Впрочемъ объ этомъ весьма трудно судить и особенно потому, что Тельшевскіе могильники заключаютъ нѣсколько ярусовъ погребеній, въ которыхъ. донельзя затруднительно разобраться, а къ тому-же необходимо имѣть въ виду, что среди этихъ могильниковъ могутъ оказаться погребенія прусскаго типа. Раскопками Нагевича устанавливается, что въ ясныхъ случаяхъ могилы имѣютъ видъ овальныхъ ямъ, съ котловиднымъ дномъ, довольно неправильной формы. Сверху иногда имѣется каменная кладка въ видѣ четыреугольника или пласта. Чаще остатки сожженія помѣщаются въ неглубокой ямѣ, иногда подъ камнями. Опредѣленнѣе могилы съ костякомъ. Дно ямы, овальной или четыреугольной формы, прикрыто какимъ-то чернымъ слоемъ, съ примѣсью угля, и въ немъ-то лежитъ скелетъ съ вещами. Иногда дно предварительно посыпано на сантиметръ (морскимъ?) пескомъ. Нагевичъ, произведшій наибольшее количество раскопокъ данныхъ могильниковъ, еще не могъ составить яснаго представленія объ обрядѣ погребенія, т. к. самыя погребенія въ нихъ тѣсны и перебиваютъ другъ друга, а кости если есть, то въ весьма плохомъ состояніи. Наибольшія раскопки имъ произведены въ Пришмонтахъ, извѣстныхъ еще со времени Гревингка, и въ Кявлейкахъ. Раскопки пробнаго характера произведены въ Кретингенѣ, Норгялахъ, Поцескамонтахъ, Моцкайцахъ, Горджахъ. Въ послѣднемъ могильникѣ оказались въ ямахъ сложенныя каменныя кладки, уходящія на порядочную глубину и имѣющія въ основаніи круги или полукруги; въ промежуткахъ межъ камнями угли, зола, пережженныя косточки, черепки. Для аналогіи къ песку въ погребеніяхъ, можетъ быть, не излишне припомнить, что въ германскихъ курганахъ Галльштаттскаго періода костяки иногда лежатъ на особомъ ложѣ изъ песку (Korresp. Blatt XL. 11, 34). Иные могильники извѣстны въ Jesdaizu, Dimitrow, Ляцково, Шатейкѣ, Лаукшишки, Ploniau (Grewingk въ Verhandl. Эст. общ. VI). У одного погребенія въ Поцѣ ока-

залось огражденіе въ видѣ квадрата изъ крупныхъ камней; въ ямѣ сперва обнаруженъ слой золы, ниже подстилка изъ плитъ и вещи. Въ Скомонтахъ по срединѣ могильной ямы подъ помостами изъ крупныхъ камней оказалось круглое золище толщиною 15 с., въ которомъ лежали кости обгорѣвшаго скелета; на днѣ ямы подъ такою-же вымосткой конь съ удилами. Углы ямы были круглые; сверху могилы лежало нѣсколько камней. Въ другомъ погребеіни подъ дерномъ тоже лежало нѣсколько камней со слѣдами угля и золы; въ ямѣ помѣщалось золище въ діаметрѣ 60 с., толщиною 10 с., съ костями и вещами. Въ третьемъ на глубинѣ 0,40 м. помѣщался слой камней до $^1/_4$ арш. толщиной, подъ нимъ золище шириною 0,20 м. Въ Корцянахъ, Поцѣ, Скомонтахъ и Шатейкахъ найдены позднія погребенія, также въ ямахъ овальной формы (Нагевичъ).

Въ Курляндіи извѣстно не менѣе 12 могильниковъ IX в. Изъ нихъ самый богатый Passiln, давшій массу разнообразныхъ вещей отъ IX в. до XIII в., и особенно обильны въ немъ находки позднѣйшаго времени (раскопки Сизова и Бранденбурга). Изъ другихъ могильниковъ давно извѣстенъ Kapsehden; иные: Strasden, Skarre, Deguhnen, Doblen, Gr. Autz, Peterstahe, Hasau, Altschwagen, Warwen. Нѣкоторые изъ перечисленныхъ могильниковъ были тронуты въ 1896 г. Богоявленскимъ. Любопытно, что, какъ кажется, всѣ курляндскіе могильники заключаютъ погребенія несожженныхъ труповъ. Въ Gr. Autz обнаружены какія-то каменныя кладки.

Шукевичъ нашелъ у себя близъ Начи какіе-то непонятные могильники данной культуры съ сожженіемъ. Въ одномъ найдены сожженія на мѣстѣ, при чемъ для костей была вырыта ямка, въ другихъ погребальная яма съ остатками сожженія прикрывалась булыжниками. Въ группѣ сожженій найденъ и скелетъ, прикрытый овальнымъ слоемъ булыжниковъ съ 2 пирамидками изъ камней по концамъ (вышиною до 1 м.). Всего вскрыто въ 1911 г. 22 погребенія. Второй могильникъ похожъ на Тельшевскій. Какія то погребенія найдены и близъ ст. Игналино Свенц. у. съ немногими вещами. Всѣ эти погребенія еще не наполняютъ пустоты въ средней части края.

Лифляндская губ. имѣетъ хорошіе могильники IX в., всѣ въ небольшомъ разстояніи отъ берега Двины. Всѣ заключаютъ погребенія несожженныхъ труповъ. Отличный могильникъ у Plawnekaln недалеко отъ Риги по ту сторону Двины даетъ раннія вещи данной культуры, вѣроятно, съ переходомъ изъ VIII в.; раскопано около 30 погребеній (Ebert, 40). Могильникъ Kaipen, отходящій далѣе другихъ отъ берега, далъ хорошія вещи IX в. съ переходомъ въ X в. Еще 2 могильника у Кокенгузена (Klauenstein и Ohdsen—у Lubahn).

Въ Витебской губ. хорошій могильникъ IX в. съ переходомъ въ X в. извѣстенъ въ Дрейманахъ. Романовъ раскопалъ здѣсь 13 могилъ. Онѣ были обложены камнями, или плитами, костяки лежали какъ въ Люцинѣ, головой на З. и В.; одна большая каменная могила, размѣровъ 5 × 4 арш., заключала 2 костяка, лежавшіе въ противоположныя стороны; въ одной могилѣ у скелета расположенъ былъ каменный очагъ съ углемъ и золою. Здѣсь найдена упомянутая выше серебряная пряжка Окскаго типа. Въ Славейтахъ Люцинск. у. добыты хорошія вещи съ оттѣнкомъ VIII в. Перечисленные Лифляндскіе могильники принадлежатъ, надо думать, семгаламъ и селонамъ, начавшими въ IX в. переселяться въ этотъ районъ съ Ю.

Изъ предыдущаго слѣдуетъ, что пока не видится никакой ощутимой разницы въ могильникахъ IX в. куроновъ и семгаловъ. Это то время,

когда самъ восточный берегъ Балтійскаго моря называютъ то куронскимъ, то семгальскимъ, по основнымъ народностямъ, съ которыми здѣсь норманнамъ приходилось имѣть дѣло. Дѣйствовала главнымъ образомъ, надо думать, гавань при устьѣ р. Аа.

Изъ земли эстовъ извѣстно пока ничтожное количество вещей мемельской культуры. Знаемъ только немногія вещи изъ Mella на Эзелѣ, прекрасную булавку съ пышнымъ наборомъ подвѣсокъ изъ Luggenshusen Везенб. у. и булавки изъ Karusen (Wiek). Да извѣстенъ еще кладъ серебряныхъ вещей 1911 г. подъ Дерптомъ, описанный далѣе.

Тема о кладахъ вещей IX в. требуетъ спеціальнаго вниманія. Къ двумъ кладамъ у Dobelsberg и Hofzumberg, упомянутымъ выше, прибавимъ указаніе на кладъ вещей IX в. изъ Altmocken Тукумскаго окр., заключавшій 23 копья, 12 желѣзныхъ кельтовъ, 4 серпа, 4 булавки и точилку для иголокъ (Отч. Арх. Ком. 1908, 172). Близъ Mesothen Баускаго у. въ 1897 г. выпаханы хорошая большая серебряная фибула съ гранчатой дужкой и очень массивная витая гривна съ пластинчатымъ концомъ. Кладъ изъ 5 серебряныхъ гривенъ въ 1897 г. найденъ въ Baltenau Витебск. г. на границѣ съ Лифляндіей: одна гранчатая, у одной витой гранчатые концы, обтянутые проволокой; есть витыя съ петлей и крючкомъ. Но лучшіе клады серебряныхъ литовскихъ вещей IX в. найдены, кажется, за предѣлами Литвы. Это все гривны, гранчатыя, съ обмотанными концами и петлями на концахъ; такія гривны найдены: въ Тверск. губ. близъ д. Мозгова Зубцовск. у. и пог. Песочна Осташковск. у. въ Смоленской губ., близъ д. Долина Юхновск. у. (большой кладъ), въ Петербурской губ., у д. Горки Лужск. у. Въ кладѣ такихъ гривенъ, найденномъ у д. Мишкиневой Люцинск. у., были гривны съ широкими лотками на концахъ. Близъ Дерпта въ 1911 г. найденъ отличный кладъ серебряныхъ вещей: 5 гривенъ съ пластинчатыми концами, 1 витая золотая, узкая фибула, обтянутая филигранными колечками, 2 массивныхъ браслета (Балтійск. сбор. 13. и Сборн. Монтеліуса стр. 293). Перечисленные клады не показываютъ-ли, что Литва въ IX в. вела торговыя сношенія съ финнами верховьевъ Днѣпра, Волги и р. Луги? Вѣдь, собственно говоря, это лишь продолженіе культурныхъ отношеній, установившихся VI — VIII в.

Поставленъ даже вопросъ, не рѣшенный еще, объ особомъ литовскомъ племени на Окѣ. Здѣсь, на финскихъ городищахъ и въ курганахъ найдены хорошія литовскія вещи VIII в.; есть поздніе свѣдѣнія о племени голяди. Однако названіе р. Упы, по мнѣнію проф. Буги, нельзя признавать литовскимъ. Есть предположеніе, по словамъ того же лица неосновательное, о какомъ-то литовскомъ поселеніи и въ районѣ Ильменскаго озера. Но пока опредѣленнаго здѣсь ничего нѣтъ. Русскихъ археологовъ не можетъ не занимать вопросъ о взаимномъ культурномъ вліяніи Литвы и окскихъ финновъ, какъ разъ въ періодъ VI—IX в., легко ощущаемомъ, но пока онъ не подвергался изслѣдованію.

На югъ Россіи литовская культура IX в. совершенно не проникаетъ; отсюда ее вытѣснило хозарское и греческое вліяніе, а также вліяніе востока. Двѣ, три серебряныя литовскія гривны VIII—IX в. извѣстны изъ Галиціи, но иныхъ литовскихъ вещей здѣсь, кажется, нѣтъ.

Выше замѣчено, что эсты въ IX в. начали переходить на Готландскія вещи. То-же еще въ большей степени замѣчается въ Финляндіи. Возможно,

что германскіе и шведскіе торговцы обратили вниманіе на Финляндію именно послѣ своей неудачи у куроновъ.

Мы не коснулись еще одного вопроса въ темѣ о литовской культурѣ IX в.: откуда она и гдѣ ея центръ? не знаемъ. Единственный отвѣтъ: тамъ-же, гдѣ и центръ культуры VI — VIII в.

14. *Скандинавская культура IX и X в.* Скандинавскія вещи съ большимъ трудомъ проникали въ Литву. Это, во первыхъ, потому, что она имѣла собственную, вполнѣ удовлетворительную культуру, а во вторыхъ, потому, что Литва чуждалась и не принимала норманновъ, какъ эксплоататоровъ и грабителей. Съ IX в. нѣкоторыя хорошія норманскія вещи, а особенно оружіе, уже появляются здѣсь, и литовскій археологъ долженъ имѣть о нихъ понятіе. IX в. въ Швеціи — время культуры Vendel (богатый могильникъ). Культура основана на вещахъ прежнихъ, меровингскихъ съ Рейна и, вѣроятно, византійскихъ; ею скандинавскіе археологи, къ сожалѣнію, еще мало заняты и еще не дали о ней монографіи. Норманская культура X в. (для Россіи это культура шведской столицы Бьерке) находится въ связи съ предыдущей. Въ Россіи вещей этой культуры имѣется едва-ли менѣе, чѣмъ въ самой Швеціи, но въ Литвѣ онѣ крайне рѣдки. Единственная норманская торговая факторія на литовскомъ берегу моря Wiskiauten въ Пруссіи, давшая сколько-нибудь значительное количество норманскихъ вещей (Sitzber. Prussia, H. 21, табл. VII - IX). Въ остальномъ районѣ Литвы онѣ извѣстны въ немногихъ единичныхъ экземплярахъ. Такъ и въ Эстляндіи. Въ Финляндіи ихъ много болѣе, а южнѣе, въ Россіи, по дорогѣ въ Болгары, на Волгѣ уже масса. Гаусманъ отмѣтилъ, что норманскія вещи чаще всего попадаются въ Курляндіи. Необходимо обратить вниманіе на замѣчаніе шведскаго археолога Салина, что Гробинская фибула не скандинавскаго происхожденія, а сѣверо-германскаго. Къ этому мнѣнію примыкаетъ и Гакманъ. Мы никакъ не можемъ примириться съ этимъ положеніемъ, но все-же его надо имѣть въ виду. Довольно частыя находки въ Эстляндіи копій съ серебряной инкрустаціей готландскаго происхожденія говорятъ, по крайней мѣрѣ, о нѣкоторомъ оживленіи торговыхъ сношеній края съ Готландомъ въ это время.

15. *Люцинская культура. X в.* Культура замѣчательна уже тѣмъ, что это наиболѣе богатыя и наиболѣе распространенныя древности края. Ни одинъ могильникъ не даетъ такъ много мѣдныхъ вещей, какъ литовскій могильникъ X в. Въ пышности металлическихъ украшеній одежды далѣе некуда итти. Это цѣлый культъ мѣди, возникшій на болѣе скромномъ культѣ серебра IX в. Литовская бронза — отличная имитація золота, какъ легко убѣдиться, очистивъ отъ патины и протеревъ любую вещь.

Литвинка X в. вся сіяла въ золотѣ, но и литовецъ ей не очень уступалъ. Конечно, весь нарядъ былъ продуманъ и соображенъ въ подробностяхъ; вещи шли другъ къ другу, а не были простымъ накопленіемъ, механическимъ сосредочіемъ металла. Нарядъ X в. былъ завершеніемъ всѣхъ вкусовъ, возникавшихъ и развивавшихся въ Литвѣ до этого времени. Всѣ вещи и старыхъ и новыхъ типовъ грузны, широки, обильны. Какой нибудь художникъ долженъ продумать этотъ нарядъ и дать его реставрацію.

На головѣ и у женщинъ и у мужчинъ вѣнчики изъ спиралей. У женщины жгуты изъ большихъ спиралей и нанизываніе тѣхъ-же спиралей на самую косу, иногда раздѣленную на нѣсколько отдѣльныхъ прядей.

Шейныя гривны: 1) пластинчатыя, съ трапеціевидными подвѣсками и безъ нихъ, 2) витыя тройныя массивныя, съ 3 кнопками на концахъ, 3) витыя, съ умѣренными петлями и съ заходящими другъ на друга концами, 4) витыя съ тупыми гранчатыми концами, 5) рубчатыя, съ сѣдловиною и крючками на концахъ. Иногда по 5 — 6 и болѣе экземпляровъ у одной особы.

Пышныя и большія нагрудныя цѣпочки, чаще не на булавкахъ, а на особыхъ нашейникахъ. Нагрудныя или шейныя цѣпочки изъ крупныхъ широкихъ колецъ. Связки короткихъ цѣпочекъ въ видѣ бантовъ на фигурной бляшкѣ и булавкѣ, разнаго вида. Къ цѣпочкамъ небольшія подвѣски въ видѣ бубенчиковъ, треугольниковъ, двойныхъ спиралей, гребешка, колпачковъ.

Фибулы: 1) большія пластинчатыя, на 2 грани, съ широкой поперечной дужкой, орнаментированныя мелкой нарѣзкой, 2) большія съ двумя широкими перекладинками и съ широкой поперечной дужкой, 3) такія же въ видѣ сплошного щитка съ прорѣзью, 4) большія пластинчатыя съ двулопастнымъ хвостомъ. Нѣкоторыя изъ этихъ фибулъ покрыты серебряною пластинкою и указываютъ тѣмъ на свое болѣе раннее происхожденіе.

Многочисленныя нагрудныя п р я ж к и: 1) большія гранчатыя, съ конфедератками на концахъ, 2) мелкія со спиралями, головками, гранчатыми шипами, 3) круглыя лучистыя съ сомкнутыми концами, 4) попадаются старыя съ кувшинчатыми головками.

Браслеты: 1) длинные спиральные наручники, весьма обильные и характерные, 2) пластинчатые гранчатые съ головками, 3) круглные съ суживающимися концами; 4) витые изъ проволоки, съ завязанными концами. Очень характерны; 5) массивные, въ видѣ широкаго кольца ребромъ, 6) массивные круглой формы, съ расширающимися концами и съ ромбическимъ орнаментомъ, 7) массивнѣйшіе въ видѣ гранчатой спирали въ 3 оборота, 8) тонкіе широкіе пластинчатые, съ высокимъ боровкомъ посрединѣ. Въ общемъ браслеты вполнѣ установившихся типовъ и весьма обильны.

Перстни: 1) спиральные проволочные во много оборотовъ, широкіе, 2) пластинчатые съ усиками, 3) съ расширенною витою частью впереди, 4) пластинчатые съ двойными спиралями на концахъ,

Кожаные пояса съ бляшками и гвоздевидными подвѣсками.

Желѣзныя вещи: 1) норманскіе мечи, 2) скрамасаксы, 3) шведскіе широкіе и узкіе топоры, 4) копья, иногда съ серебряной инкрустаціей на втулкахъ, 5) ножи, иногда въ ножнахъ съ оковкою.

Шерстяная грубая ткань (ватмалъ) съ кольчужками на подолѣ.

Самый большой изъ раскопанныхъ могильниковъ, Люцинскій, далъ свыше 300 погребеній. Мужскіе скелеты лежали головой на В., женскіе въ обратномъ положеніи (Люцинскій могильникъ, 1893 г.).

Въ Люцинской культурѣ мы видимъ то же явленіе, какъ и въ предыдущихъ литовскихъ — весьма самобытную переработку собственныхъ прежнихъ, а также новыхъ, воспринятыхъ извнѣ формъ. Снова скажемъ: центръ и Люцинской культуры остается неизвѣстнымъ. Снова этихъ вещей нѣтъ ни въ Швеціи, ни въ Даніи, ни въ Германіи, ни въ Польшѣ. Это восточно-балтійская культура, параллельная и равносильная германской.

Всѣхъ мѣстъ нахожденія вещей данной культуры мнѣ извѣстно до 80.

Почему-то наибольшее количество находокъ и болѣе полное проявленіе Люцинской культуры падаетъ на Витебскихъ леттовъ (Инфлянты)

Здѣсь, кромѣ Люцина, они раскопаны въ Релингахъ (118 погребеній), Вышкахъ (Курляндскій музей), Рушонахъ, Treppenhof (витрина вещей въ Вѣнскомъ музеѣ), Lievenhof, Ieronimow (Ковенскій музей).

Въ Лифляндской губ. извѣстно не менѣе 10 могильниковъ, расположенныхъ по Двинѣ и въ верховьяхъ Аа, внѣ района ливовъ. По Двинѣ: Odsen, Kokenhusen, Klauenstein, Auliden, Kirchholm, Fistehlen (Рижск. у.) на Аа: Kewer, Ronneburg, Annenhof, Serben у Вендена. Длительныхъ раскопокъ здѣсь не было производимо; наибольшее количество вещей извѣстно изъ Kewer и Klauenstein. Эстляндія продолжаетъ проявлять бѣдность культуры и въ X в. Здѣсь единичныя вещи Люцинскихъ типовъ найдены у Kegel, Orisaari, Jacobi (Inno): Pöide (Эзель), почти на берегу Чудскаго оз. у Sawastfer (Лифл. губ.).

Въ странѣ куроновъ, дазшей много могильниковъ IX в., хорошо развита и Люцинская культура, особенно съ переходомъ въ IX в. Въ Курляндіи извѣстно не менѣе 11 могильниковъ, въ Ковенск. краѣ 79 (Бренцштейнъ собралъ свѣдѣнья, будто бы, о 197 могильникахъ Ковенскаго края).

Въ Курляндіи могильники расположены гнѣздомъ въ Литовской равнинѣ (Alt-Rahden, Mesothen, Bornsmünde, Анненбургъ), на водораздѣлѣ (Gr. Autz, Laisden, Frauenburg, Kerklingen, Pedwalen), въ низовьяхъ Виндавы (Paddern, Schlek). Въ Ковенскомъ краѣ они болѣе разсѣяны, чѣмъ въ IX в.: Ясногорка, Швекшне, Понемуни въ Россіенск. у., пока ни одного въ Тельш., Wobolniki въ Поневѣжс., Пираги въ Вилькомирск. и даже въ Ново-Алекс. (Индрюны). Лучшія раскопки произведены были въ давнее время Довгирдомъ въ Ясногоркѣ, гдѣ обнаружился обрядъ погребенія, одинаковый съ Пришмонтами (тотъ-же непонятный черный слой при скелетѣ, присыпка бѣлаго песку на днѣ; слой имѣетъ всегда овальную форму.—Pamiętn. Fiz. t. VI). Большой могильникъ раскопанъ въ Alt-Rahden (шейныя гривны съ характерными крючками). Богоявленскій въ Brink-Pedwalen обнаружилъ сожженія. Хорошее количество вещей извѣстно изъ Mesothen, Frauenburg, Швекшне, но вообще по богатству находокъ ни одинъ изъ курляндскихъ и ковенскихъ могильниковъ не можетъ сравниться съ витебскимъ. Конечно, въ нѣкоторыхъ курляндскихъ могильникахъ сильна примѣсь болѣе позднихъ погребеній, до XIII в. (Zeemalden, Sessau, Kl. Feldhof). Въ этомъ районѣ можно отмѣтить и свои вещи, особенно въ браслетахъ. Въ высокой степени замѣчательны находки изъ Понемуне Ковенскаго музея, именно, немногія вещи Люцинскихъ типовъ (остатки витой гривны съ конусами, двойная спираль, костылекъ отъ цѣпочки, спиральки), найденныя при слѣдахъ сожженія. Виленская губ. почему-то и въ X в. представлена слабо. Здѣсь, кажется, къ этому времени относятся находки Шукевича въ Ланкишкахъ Лидск. у. (Poszukiwania, III, 75); кое что найдено въ Новомыслѣ и на оз. Евье. Немногія Люцинскія вещи найдены въ Минской губ. (Тышкевичъ и Шавельскій, открывшій въ Минск. у. группу кургановъ съ литовскими вещами этой культуры).

Изъ Витебской губ. Люцинская культура проникла въ Псковскую, на р. Великую (Чирсковъ, давшій не мало вещей, с. Погорѣлки Псков. у., д. Бѣлуша Островскаго у. и, можетъ быть, д. Карзули).

Вещи Люцинскихъ типовъ найдены даже въ могильникѣ у оз. Виделибья Осташковскаго у. (Тверской музей). Не было-ли здѣсь литовскаго населенія? Это не русскій и врядъ-ли финскій могильникъ.

Нѣкоторыя литовскія вещи, особенно пряжки и вѣнчики, легко попадали въ русскіе курганы X — XI в.

Въ Финляндіи извѣстно мало Люцинскихъ вещей; тамъ господствуетъ норманская культура, съ примѣсью восточно-финской.

Въ Пруссіи настоящихъ Люцинскихъ вещей найдено очень мало; въ Кенигсберскомъ музеѣ ихъ всего нѣсколько таблицъ. Судя по этому, трудно думать, чтобы здѣсь могъ быть центръ культуры.

Въ Швеціи найдены 2 могилы на оз. Меларѣ съ Люцинскими вещами; болѣе-же ничего литовскаго здѣсь не обнаружено.

16. *Литовская культура XI и XII в.* Это Люцинская культура въ упадкѣ, отраженіе прежней пышности, очень блѣдное.

Вещи мельче, вещей меньше, вещи однообразнѣе; исчезаютъ фибулы, головные вѣнчики, остаются пластинчатыя и витыя гривны (иногда на нихъ безвкусно напущены спирали).

Нагрудныя цѣпочки развиты еще болѣе (а, быть можетъ, это только кажется, по общей бѣдности украшеній), длиннѣе, но мельче; къ нимъ подвѣшивается много амулетовъ—подвѣсокъ. Булавки: 1) крестовидныя, сохраняющія прежнее изящество, съ перекладинками въ нижней части, 2) фигурныя, съ широкими головками, вытянутыми въ формѣ роговъ.

Пряжки малыя и самыя простыя; новыя формы: витыя съ перевитью и съ крестомъ.

Браслеты старые болѣе простыхъ типовъ, но выродившіеся. Перстни: съ косыми нарѣзками, высокіе спиральные, пластинчатые съ усиками, проволочные съ завязанными концами. Ножи въ широкой мѣдной оправѣ. Новое: широкіе пластинчатые браслеты (XII в.), тонкіе, выпуклые, разной ширины, пластинчатые перстни съ завязанными концами. Весьма характерны подвѣски: крестики, уточки, собачки, ложечки, зубы животныхъ, круглыя серебряныя гладкія бляшки съ зубчатымъ орнаментомъ, копоушки и пр. Рядъ измѣненій культура претерпѣваетъ отъ вліянія замѣчательныхъ западныхъ серебряныхъ издѣлій XI в. Вообще, появляется рядъ вещей международнаго характера. XII вѣкъ особенно узнается по широкимъ браслетамъ и перстнямъ, по крупнымъ синимъ бусамъ, по длиннымъ парнымъ пластинчатымъ подвѣскамъ; сохраняются пластинчатыя и витыя гривны, короткія цѣпочки; есть особые типы пряжекъ.

Можно указать болѣе 60 мѣстъ нахожденія вещей этой культуры.

Въ Витебской губ. можемъ указать лишь одинъ могильникъ XI в. — д. Шилипино Люцинскаго у., гдѣ каждая могила, будто бы, была обложена вѣнцомъ изъ камней. Рыковъ знаетъ здѣсь могильники въ Рѣжицкомъ у. у Бонифацова, Грейвули, Жоготы, Кантиники, Лайзаны, Орницы, ст. Рѣжицы, въ Люцинскомъ у. Покульницъ.

Центръ культуры обнаруживается въ Лифляндіи, гдѣ легко насчитать болѣе 12 могильниковъ, въ большинствѣ случаевъ богатыхъ. Извѣстнѣйшій изъ нихъ Ашераденскій, вызывавшій первыя археологическія изслѣдованія въ краѣ. Могильники разсѣяны далеко не равномѣрно по всему краю. Они держатся ближе къ рѣкѣ: Klauenstein (у Kokenhus), Ascheraden, Fehren, Sissegal, Lennewarden, Kekskul, въ верховьяхъ Aa (Strante, Викшне), одинъ въ средней части Aa (Lubbenhof) и одинъ въ направленіи къ морю (Lemsal). Выше Вольмара могильники не подымаются. Дополнительными поздними раскопками въ Ашераденѣ установлено, что костяки лежатъ тамъ головою на З. и С. Въ одномъ погребеніи рядомъ со скелетомъ обна-

ружена часть круга изъ камней. Въ Aiseln у Klauenstein надъ скелетами оказались какія-то кучи камня, вышиною болѣе метра. Подобныя Гауссманъ указываетъ въ Assursee у Nitau Лифлян. губ. и въ В. Пруссіи (Uebersicht, 29)

Въ странѣ куроновъ могильники XI в. обнаружены у моря (Hasau. Windau), у Тальсена и въ Митавскомъ районѣ (Dünhof).

О Ковенскомъ краѣ точныхъ свѣдѣній нѣтъ; знаемъ о существованіи здѣсь могильниковъ близь Гольдингена, Плембора и Купишекъ Вилком. у., д. Lazduwiany Росс. у. Раскопкамъ они не подвергались. Среди вещей изъ нихъ есть и мѣстныя формы, напр., булавки съ птичьими клювами. Чувствуются и вещи XII в. Должны быть вещи XI в. въ такихъ сложныхъ могильникахъ, какъ Пришмонты и Пассильнъ.

Внѣ нынѣшняго литовскаго района древности данной культуры найдены: въ Псковѣ, видимо, значительный могильникъ подъ земской больницей, въ им. Видогощи Минск. у., гдѣ найдена группа кургановъ XI—XII в., съ вещами поздняго Люцинскаго типа, очень отличающимися отъ сосѣднихъ русскихъ, и въ Эстляндіи, гдѣ извѣстно не менѣе 25 мѣстностей съ находками приблизительно этого времени, но ни одного могильника здѣсь еще не раскопано (лучшій Paikülll). Типичные эстонскіе могильники, кажется, заключаютъ погребенія подъ слоемъ камней; на Эзелѣ вещи XI в. попадаются и въ сожженіяхъ. Въ Эстляндіи какъ-то очень слабо чувствуется XII в. Въ видѣ неожиданности выступаетъ погребеніе съ эстонскими вещами XI в. въ Норвегіи, у Vardahus. Въ Эстляндскихъ древностяхъ XI в. чувствуются элементы петербурскихъ кургановъ. Въ спеціально литовскихъ древностяхъ этого вліянія не замѣтно.

Въ Пруссіи литовскихъ вещей XI — XII в. я по музейнымъ собраніямъ не замѣтилъ.

Лучшій могильникъ XII в. извѣстенъ мнѣ въ им. Реутово Двинскаго у. У Uexkull (Kebel) также имѣется могильникъ этого времени, и сюда-же причислимъ хорошій могильникъ у Вендена, открытый въ 1888 г., въ которомъ быть можетъ, были каменныя огражденія.

16. *Литовскіе могильники XIII в.* Нѣкоторыя Люцинскія формы держатся и въ XIII в. Могильникъ этого времени близъ Fianden Лифл. губ. далъ нагрудныя цѣпочки съ нашейниками, ромбическія подвѣски съ привѣсками, длинныя пластинчатыя парныя подвѣски, подвѣски - гребешки, широкіе браслеты, плетенные изъ спиралекъ, широкія круглыя пряжки съ растительнымъ орнаментомъ, даже пластинчатыя гривны съ подвѣсками (того-ли времени?). Въ могильникѣ у Alswig той-же губ. найдены подобныя вещи и сверхъ того цѣпочка изъ костыльковъ съ бубенчикомъ, браслетъ и пряжки съ звѣриными головками, пряжки съ гранчатыми головками, мелкія бусы, раковины каури, монеты XIII в. Тамъ же могильникъ съ подобными вещами извѣстенъ изъ Meiran. Широкія пряжки найдены въ Alt-Pebalg, Annenhof; витыя пряжки съ трубочками на концахъ — въ Ronnenburg и Gr. Roop.

Эсты совершенно ушли отъ этой культуры, выработавъ особую, изъ широкихъ серебряныхъ вещей; эта культура овладѣла и прилегающею частью Псковской обл. (клады изъ Пскова въ Псковскомъ музеѣ).

Куроны, кажется, тоже измѣнили своей культурѣ, подчинившись прусской, которая, впрочемъ, кое что сохранила и старое. Главная особенность этой культуры въ Курляндіи и Ковенскомъ краѣ—масса оружія: мечи, топоры,

копья, шпоры. Иныя вещи: большія мѣдныя пряжки съ перехватами и конфедератками на концахъ, иногда сомкнутыя, малыя пряжки съ гребешками и со спиралями, пряжки съ широкими концами въ видѣ раструбовъ, гривны массивныя, гривны витыя, свернутыя въ нѣсколько оборотовъ, литовскіе мѣдные ключи съ треугольной ручкой, янтарныя бусы. Не знаемъ, что въ этомъ перечнѣ принадлежитъ XIII в., что XIV в. Сюда же могутъ быть относимы огромныя шейныя витыя гривны въ нѣсколько оборотовъ (до 9), извѣстныя отъ Пруссіи до Днѣпра. Можно предположительно приписать сюда же витыя пряжки съ широкими концами и рубчатыя кольца.

Болѣе всего погребеній этого времени оказалось въ Курляндіи, гдѣ они обыкновенно занимаютъ значительную часть болѣе старыхъ могильниковъ (Passiln, Hasau, Zeemalden, Kapsehden, также Dondangen, Matkuln, Sessau, Warwen, Alt-Schwagen).

Въ Ковенскомъ краѣ ихъ извѣстно менѣе (Пришмонты, Рагиняны, Имбары, Pernarow). Повидимому, въ странѣ куровъ это все сожженія. Въ Dondangen остатки сожженій въ ямѣ обложены были мелкимъ гранитомъ.

Тѣ же вещи извѣстны въ Пруссіи, а также въ Бранденбургѣ, Помераніи. Въ Пруссіи наиболѣе богатый могильникъ XIII в. раскопанъ у Skritten въ окр. Dammwald, другой цѣнный у Leptau. Въ нихъ найдены то же оружіе и тѣ же вещи изъ мѣди, не исключая и большихъ пряжекъ съ конфедератками. Сверху яма прикрыта каменными фигурами.

Любопытно, что литовскія вещи XIII в. найдены въ сѣверной Волыни. Спорадически они попадаются и въ Кіевщинѣ.

17. *Литовскіе могильники XIV—XVI в.* Древности Литвы XIV в. точнѣе всего опредѣляются Шавельскимъ кладомъ (д. Эндрезцишки). Въ немъ кромѣ 80 литовскихъ монетъ находились: витая шейная гривна, круглыя, широкія, выпуклыя, серебряныя пряжки, серебряная витая пряжка съ гребенчатыми головками, витой перстень съ заходящими другъ на друга концами, перстень съ наставкой ромбической формы. Можетъ-быть, сюда идутъ могильники близь Pokroj и Odachow, того-же района. Очень интересенъ могильникъ въ Imbary Тельш. у. съ вещами, скорѣе всего, XIII — XIV в. Могилы здѣсь имѣли огражденіе изъ камней въ видѣ несплошного овала или круга: особенность, ведущая къ Виленскимъ могиламъ XIV в. Могильникъ въ Pernarow Ковенск. у. также идетъ въ эту категорію (Ковенскій музей). Въ немъ въ качествѣ особенныхъ вещей выступаютъ большія спирали въ нѣсколько оборотовъ изъ витыхъ проводокъ съ головкой на одномъ концѣ, неяснаго назначенія. У Syrajcie Тельш. у. найдены вещи, вѣроятно, XIII в. съ примѣсью болѣе раннихъ, можетъ быть, изъ могильника (Mater. Km. antrop., VI).

Летскія древности XV в. опредѣляются находками въ Штирнянѣ Рѣжицкаго у. Это: широкія пластическія пряжки съ сомкнутыми концами и 4 выступами по концамъ, длинныя, парныя пластинчатыя подвѣски на петлѣ, витая пряжка съ суживающимися концами и круглыми головками, длинная цѣпочка, ткань съ мелкими кольчужками, узкій топоръ.

Могильники XVI в. раскопаны были Богоявленскимъ у Pussen близъ Виндавы, у Nogallen и Standen у Тальсена, Katzdangen у Hasenpoth, извѣстны могильники у Potumzelnkapai (Тельши, Wiadom. num-arch. 1896, III, 157) Pasnels, Hasau, Pune. Костяки лежали головами чаще на С., иногда на З. Характерныя находки — широкіе, кожаные пояса, густо набитые проволочными мѣдными гвоздиками, на манеръ змѣиной кожи, витыя пряжки

съ пѣтушиными гребнями на концахъ, крупныя черныя бусы (Bixten), а главное, круглыя, фигурныя пряжки, всегда изящныя, также плоскія пряжки съ надписями, фигурныя поясныя пряжки.

Цѣлый рядъ литовскихъ могильниковъ XVI в. открытъ въ Ковенскомъ краѣ (Ковенскій музей). Они остаются еще неизвѣстными, но весьма важны уже тѣмъ, что хорошо датируются, благодаря многочисленнымъ монетамъ. Самыя характерныя находки въ нихъ—широкія, круглыя, выпуклыя пряжки. всегда значительныя, съ орнаментомъ зернью; кажется, онѣ носились мужчинами у шеи. Иныя пряжки,— отмѣченныя выше, небольшія, съ широкимъ раструбомъ на концахъ, а также витыя, съ гребнями на концахъ, рубчатыя, съ гранчатыми головками, большія съ конфедератками, прорѣзныя фигурныя, изъ 6 колечекъ. Витыя, шейныя гривны, въ нѣсколько оборотовъ, съ фигурнымъ, пластинчатымъ концомъ. Серьги съ загнутымъ концомъ и въ видѣ знака вопроса. Нѣтъ браслетовъ, но много позднихъ перстней. Пуговицы, бубенчики, ромбической формы подвѣски съ выпуклымъ орнаментомъ, крестикъ, лигнитовое ожерелье, мелкія цвѣтныя бусы, поясныя пряжки съ двойнымъ пролетомъ, разнообразныя подѣлки изъ желѣза: копья, топоры, стремена, интересная рогатина съ упоромъ сбоку. Интересны кожаные кошельки съ мѣдными фигурными бляшками для монетъ и огнива. Интересна, повидимому, этого-же времени шейная гривна изъ контрель, искусно сплетеная изъ тонкой серебряной проволки. Могильники и мѣстности находокъ этой культуры въ Ковенск. уѣз., Пакальнишки, Užnagaris, Šilelies, с. Переперово (Отч. Арх. Комм. 1897, 64); въ Россіенскомъ у Dowgirdowo, Poniemuni, Юрбургъ; въ Тельшевск. у Контрели, Potumshale; въ Шавельскомъ—Ryngowiany и Tytwidyszki, еще Fierowicei. Въ Сувалкской губ. у ст. Вержболово (Prace i mater. Antrop.-arch. I, 1, стр. 48) .Подобный могильникъ извѣстенъ у Splitter Тильзитскаго окр. (Sitzber. Prussia, XXIII, 362). Первый могильникъ XVI—XVII в. раскопанъ былъ въ 1888 г. Вольтеромъ у Олавы Трокск. у. (150 скелетовъ). Характерны круглыя серьги съ висящими бусинками, перстни съ печатями, пряслицы, у дѣтей бубенчики.

На Огерѣ въ Лифляндіи вскрытъ могильникъ XVIII в., съ вещами. Общее число извѣстныхъ позднихъ могильниковъ въ Прибалтійскомъ краѣ достигаетъ значительнаго размѣра.

Тѣмъ и заканчиваются извѣстные памятники древности, оставленные собственно Литвою, кромѣ, конечно, городищъ.

18. *Курганы ливовъ. X — XI* в. Въ общемъ это невысокія насыпи, доходящія только иногда до 2-хъ аршинъ. Скелеты, кажется, рѣже, чѣмъ сожженія. Погребенія чаще на поверхности материка, головою на С., изрѣдка на З., будто - бы, часто въ сидячемъ положеніи; встрѣчаются гвозди отъ гробовицъ. Иногда при скелетѣ лежитъ собака. Внутри нѣкоторыхъ насыпей встрѣчаются пирамидки изъ камней. Вещи люцинскихъ типовъ, въ скромномъ количествѣ, изрѣдка норманнскія. Крестики, русская посуда съ волнистымъ орнаментомъ, шпора. Самая интересная находка—извѣстный наконечникъ меча съ византійско-норманскимъ орнаментомъ (Hausmann, Uebersicht, 24). Въ курганахъ XI в. немало вещей одинаковыхъ съ находками этого времени русскихъ кургановъ (подвѣски съ крестиками, подвѣски - птички, пряжки, бусы, половинчатые бубенчики). Повидимому, курганы доходятъ до появленія нѣмцевъ. Въ Кремонѣ Зегевальдѣ, Икулѣ значительныя группы насыпей. Основной районъ распространенія—низовья Аа, съ центромъ въ Кремонѣ (Allasech, Neuhof,

Kremon, Segewold, Arraseh, Putel), немного сѣвернѣе Ikul и Wainsel, къ С.-В. группа изъ Smilten, Lubbenhof (Maskat) и Ronneburg, восточнѣе Gulbern (верховья Огера), на Эвстѣ Golgowski и Sawen-see, на Двинѣ Uexkull (Kebel), гдѣ-то въ Рижскомъ у. Maz-Petzch. Итакъ, курганы располагаются межъ Эвстомъ, Аа и Двиной, не подымаясь сѣвернѣе Вольмара. Внѣ этого района есть 2 группы: у Hummelshof, на верховьяхъ Эмбаха (очень низкіе курганы), сѣвернѣе Валка и еще неожиданнѣе—у Pölwe въ Эстляндскомъ районѣ на Ю.-З. отъ Дерпта; послѣдніе трудно признавать ливскими, да и первые представляютъ собой, можетъ быть, что-либо иное.

Послѣдніе курганы ливовъ относятся къ XIII в. Такіе курганы раскопаны въ Рижскомъ уѣздѣ на р. Лигатъ у Спрингшли. Насыпи высотою 2 — 3 ф. обложены по поверхности камнями средняго размѣра. Костяки головою на В.; есть прослойки золы съ углемъ, на материкѣ. Весьма удивительно то, что всѣ найденныя здѣсь вещи одинаковы съ находками въ курганахъ води (Петербургск. губ.): пряжки нагрудныя и поясныя, бубенчики, браслеты, пряслицы (Изв. Арх. Комм. вып. 12, 32). Курганы того-же времени найдены еще у Planhof близъ Трикатена (Вольмаръ). Костяки лежали головой на З., одинъ на В.; вещи мѣстныхъ типовъ: длинныя цѣпочки, пряжки, перстни, малыя спиральки.

Ясно ощущается вліяніе на курганы ливовъ со стороны кургановъ русскихъ. Совершенно не знаемъ, чѣмъ это слѣдуетъ объяснить.

Сюда-же примыкаютъ курганы X и XI в. въ сосѣднихъ Инфлянтахъ, открытые и отчасти раскопанные Рыковымъ въ 1915 г. Насыпи правильной сферической формы, невысокіе и небольшіе (ширина 7 — 8 арш., высота $1^1/_2$ а.). Скелеты головою на В. и З., на поверхности материка. Встрѣчаются слѣды гробницъ и подстилка изъ бересты. Группы отъ 20 до 300 кургановъ. Вещи Люцинскихъ типовъ, въ бѣдномъ подборѣ: вѣнчики, спускающіеся на спину (?) цѣпочки съ обычными подвѣсками, головные жгуты, бусы, раковинки, гривны, крестики. Оригиналенъ головной уборъ въ видѣ платка съ бисеромъ и кожанымъ козыремъ. Курганы расположены главнымъ образомъ въ Рѣжицкомъ у. (Батари, Кривени, Кришаны, Рыкополь, Стауджи, Шпуни, Юхновка, Варкляны, Оринцы), но есть и въ Люцинскомъ (Домополь, Славейты, Ивдени). (Рыковъ, Древности Летгаліи, в. 1, 1917 г.). Въ Люцинскомъ уѣздѣ извѣстны и раскопаны 2 большія группы кургановъ въ им. Шкильбаны (Древности XVI, 71); скелеты лежали головой на В. и З.; нѣкоторыя насыпи были обложены вѣнцомъ камней; въ Циблѣ было до 500 насыпей (10 табл. изъ вещей въ Ковенскомъ музеѣ). Еще любопытнѣе, что въ Рѣжицкомъ у. оказались курганы XV в., въ Штирнянахъ, взятые нами выше для характеристики культуры этого времени (вышина кургановъ $1^1/_2$—3 а., костяки головою на З. и В.; необходимо было - бы провѣрить, не были ли скелеты впущены позднѣе). Аналогія въ позднихъ Лифляндскихъ курганахъ ливовъ, но тамъ они всего XIII в., а здѣсь на 3 вѣка позднѣе. Очень любопытно это упорное сохраненіе ливами своего обряда погребенія (если это навѣрное ливы). Ближе къ берегу Двины всегда жили латыши.

19. *Виленскіе курганы VIII—IX в.* Весьма замѣчательныя древности, однѣ изъ интереснѣйшихъ въ Литвѣ. Занимательны сами вещи, важенъ вопросъ, кому культура принадлежитъ.

Курганы невысокіе, расплывчатые, чаще сферической формы, въ основаніи обложены двумя (или болѣе) рядами камней, обыкновенно кругомъ ка-

навка. Остатки сожженія, часто на поверхности материка, иногда выше, есть погребенія впущенныя; изрѣдка сожженія на мѣстѣ, иногда кости коня. Въ видѣ исключенія, кажется, скелеты, головою на В... Изрѣдка курганы бываютъ четыреугольные, удлиненные, даже валы до 10 саж. длиною. Вещи почти исключительно желѣзныя, великолѣпной западной техники; по работѣ это почти ювелирныя подѣлки. Тончайшей работы пряжки, фибулы, узкія и дужкой, умбоны и рукояти отъ щитовъ, дротики, копья (стрѣлъ нѣтъ), шпоры, удила, отличные ножи, шилья, характерные узкіе топоры съ выпуклымъ обухомъ, огнива, цилиндрическіе колокольцы, крупные, круглые бубенчики; мѣдныя вещи: витые и пластинчатые перстни съ усиками, бляшки. Характерныя красивыя глиняныя пряслица. Изъ мѣдныхъ вещей наиболѣе любопытныя и характерныя—широкія обоймицы, въ видѣ переплета книги, съ орнаментомъ изъ линеекъ и глазокъ. Мѣдныя вещи чаще представляютъ собою уже заимствованія изъ Люцинской культуры, такъ что нѣкоторые курганы переходятъ уже въ X в. (Цигельня, Лынтупы, Сидоришки).

Курганы идутъ широкою сплошной полосой отъ Средняго Нѣмана до Двины, въ Виленской губ. и Ковенскомъ краѣ, и уже не мало подвергались раскопкамъ (Покровскій, Шукевичъ, Рыковъ и др.). Извѣстно болѣе 70 группъ этихъ кургановъ, болѣе всего въ Виленской губ. Кромѣ перечисляемыхъ ниже отмѣтимъ слѣдующія группы. Виленская губ.: Цигельня, Швейцары (у одного куча камней, одинъ весь изъ камней), Пильвины, Засвирь, Желядь, Сидоришки (гривна Люцинскаго типа), Черная Лужа, Занарочь, Рымшанцы, Гузни (кости чаще въ ямкѣ), Жукойня (есть сожженіе на мѣстѣ), Будраны, Игналино, Городиловъ, Швинта, Керново, Ленковщизна, Доукши, Василевщизна, Евье, Орлишки, Лебенцишки, Грабяллы, Боровая, Помусе, Куроны, Подборже, Дексня, Доржи, Метаны, Сухвольня, Друцманы, Понизье, Монтаты, Анцула, Скубяты, Вильканцы (найдены кости въ огражденіи изъ камней), Езно, Обежаны, Шведы, Любовша, Кукутишки (нѣкоторые обложены камнями, небольшіе), Полянки, Городилово. Въ Ковенскомъ краѣ: Довборы, Богинъ, Бреславъ, Ушполь, Пираги, Гальмина, Солоки, Лепша, район Ковны (Пикелка). Въ Лидскомъ у. (Богатая, Версочка, Мицканцы) курганы имѣли въ основаніи широкое кольцо камней, или же состояли цѣликомъ изъ камня. Ново-Александрійскіе курганы (Бельмонты, Раускій боръ и др.) нерѣдко имѣли видъ четыреугольниковъ и длинныхъ валовъ; подъ насыпью была подстилка изъ бѣлаго песку, мелкихъ камней и даже изъ булыжника; иногда былъ насыпанъ изъ песку кругъ. Сожженныя кости помѣщались на разныхъ горизонтахъ, вплоть до верху. Въ продолговатыхъ курганахъ край обозначался обугленными плахами и полосами изъ угля. Въ Опсѣ попадались погребенія несожженныхъ труповъ и сожженія на мѣстѣ. Изрѣдка встрѣчались валы въ формѣ круга. Въ Дисненскомъ у. чаще попадались не сожженные костяки. Въ курганахъ д. Пирагъ Вилькомирскаго у. оказались лишь вещи Люцинскихъ типовъ, но въ маломъ количествѣ. Въ курганахъ, раскопанныхъ въ 1914 г. Рыковымъ близъ ст. Сморгони Ошмянск. у., вещи лежали на разной высотѣ, чаще вверху, въ нѣсколькихъ кучкахъ; найдены топоры съ 4 язычками у обуха, сосуды баночной формы. Изъ 4 кургановъ близь Маркенентъ того-же уѣзда въ одномъ надъ остатками сожженія были сложены пирамидки изъ камней, въ другихъ, невысокихъ, оказались лишь зольныя пятна на нулѣ; поверхность одного была сплошь покрыта

камнями. Въ одномъ изъ Браславльскихъ кургановъ на материкѣ лежалъ слой черной земли и угля и тамъ же найдены скелеты, лежавшіе головой на Ю., СВ. и ЮЗ. Въ Лапушишкахъ Ново-Алекс. у. раскопаны были курганы неяснаго устройства. Это были низкія насыпи съ одною или нѣсколькими черными прослойками неправильной формы, иногда углубляющимися въ землю, иногда выходящими за основаніе кургана. Слои были угольные съ пепломъ; лежали они иногда на бѣломъ пескѣ, принесеннымъ со стороны (тутъ сходство съ Ковенскими могильниками IX—X в.); изрѣдка въ нихъ попадалисъ вещи. Въ одномъ невысокомъ курганѣ (0,25 м.) слой уходилъ въ землю; на 14 сант. найденъ мѣдный конусообразный бубенчикъ съ широкимъ ушкомъ (идетъ къ подобнымъ желѣзнымъ), топорикъ. (Lietuvių tauta I, стр. 313). Наибольшее количество кургановъ даннаго типа раскопалъ Покровскій; ранѣе ихъ копали Вильчинскій, Вольтеръ, Шукевичъ.

Въ томъ же районѣ найдены курганы даннаго типа со скелетами. Въ насыпяхъ у Хженицъ на слоѣ пепла лежали костяки, головою на СЗ. Въ Радошковичахъ раскопаны курганы съ погребеніями на материкѣ и въ ямахъ, головою на З., съ немногими вещами Минскихъ типовъ XI в.; внеочное кольцо съ рамбическими расширеніями. Изъ 11 кургановъ XI в. въ им. Загорье Дисн. у. только въ одномъ оказалось сожженіе; на одномъ изъ череповъ имѣлись слѣды огня, у другого въ ногахъ лежали 2 головни. Какіе-то курганы съ костяками извѣстны изъ д. Зябкова того же уѣзда. Близъ с. Засвирня Свенц. у. раскопанъ курганъ четыреугольной формы, заключавшій скелетъ головою на З. и вещи; въ основаніи лежалъ толстый слой бѣлаго песку. Въ тѣхъ же группахъ кургановъ оказались и насыпи болѣе старыя, съ сожженіями, того же устройства. У Заборья въ основаніи кургановъ залегали тонкіе слои бѣлаго песку, а на нихъ помѣщались угольныя прослѣдки и сожженыя кости; такія же прослѣдки проходили и въ насыпи (Покровскій).

Для пониманія описываемыхъ памятниковъ старины, видимо, имѣютъ значеніе болѣе старые курганы съ сожженіемъ, раскопанные пока лишь въ Wysokie Сейненскаго у. Сувалкской губ. на Нѣманѣ. Насыпи очень невелики и небрежны, заключаютъ въ себѣ много камней, лежащихъ безпорядочно. На поверхности материка и ниже обнаружены зольные пласты и слои, весьма разнообразные, иногда уходящіе въ землю (какъ въ Лапушишкахъ?). Время найденныхъ вещей (узкія фигуры, желѣзныя пряжки, наконечникъ рога, умбокъ) не беремся указать, но во всякомъ случаѣ они ранѣе VIII в., вѣроятно, VII в. Изъ этой любопытнѣйшей раскопки пока нельзя сдѣлать никакихъ выводовъ (Swiatowit XI, 1).

Изъ приводимыхъ данныхъ слѣдуетъ, что описываемые курганы имѣютъ въ подробностяхъ очень разнообразное устройство и требуютъ дальнѣйшаго изученія; неизвѣстно, что въ нихъ старше, что моложе. Но всѣ детали слѣдуетъ знать, потому что еще совершенно неясно, кому эти курганы принадлежатъ. Естественнѣе всего думать, что они сооружены славянами, пришедшими съ запада, напр., съ Вислы, и сѣвшими здѣсь за спиною Литвы. Они могли здѣсь остаться, или-же уйти далѣе къ Новгороду. Если это такъ, то на Вислѣ или далѣе должны оказаться курганы, аналогичные даннымъ. Курганы могли принадлежать и Литвѣ, именно аукстайчамъ, для которыхъ археологія все не можетъ найти древностей. Но въ такомъ случаѣ является совсѣмъ непонятнымъ, почему у

этой Литвы оказалась культура совершенно не литовская. Въ Восточной Пруссіи есть эта желѣзная культура, но нѣтъ этихъ кургановъ. Она имѣется также въ Познани и Даніи, но ея нѣтъ въ Швеціи. Въ остальномъ Прибалтійскомъ краѣ такихъ вещей нѣтъ: это культура явно пришлая. Очень трудная, но занимательная задача, требующая и большой смѣлости и вмѣстѣ большой осторожности въ изслѣдованіи. (Зап. Рус. Арх. общ. VIII в. I.; Труды Вил. арх. съѣзда II, 138; Труды Рижск. арх. съѣзда I, 71; Swiatowit, II).

Въ Ловкахъ Свенц. у. Покровскій раскопалъ курганъ оригинальнаго устройства, не имѣющій пока аналогій. Насыпь имѣла въ вышину 2 арш., была въ основаніи укрѣплена вѣнцомъ камней. Въ цилиндрической ямѣ, имѣвшей $1^1/_2$ арш. глубины, лежалъ скелетъ головой на З., а рядомъ остовъ коня; вся яма была забросана камнями, образовавшими большую кучу и сверху ямы.

20. *Гродненскіе курганы* X в. также одна изъ загадокъ литовской археологіи. Невысокія насыпи (1—4 арш.) сферической формы, группами отъ 4—30. Характерны тѣмъ, что кости, черепки, камни, угольки разбросаны на всѣхъ горизонтахъ въ полномъ безпорядкѣ, и почти совершенно нѣтъ вещей. Это словно груды мусорной земли. Разъ на нулѣ обнаружена большая куча камня, въ другомъ курганѣ найденъ тоже скелетъ (какого времени?), при немъ куча угля, а на ней горшочекъ съ костями. Еще обнаруженъ каменный очагъ съ остатками кострища до 2 арш. въ діаметрѣ, и еще сожженныя косточки въ ямкѣ. Курганы, способные довести археолога до полнаго отчаянія.

Они распространены въ Гродненской, Сѣдлецкой и Сувалкской губерніяхъ. Авенаріусъ зналъ 19 группъ въ районѣ Дрогичина и Чарны Великой (Верхуци, Надбужная, Вулька, Гроднекъ, Клызовка, Лисовка, Макарка, Малышки, Минчево, Острожаны, Путковцы, Руница, Сады, Цецели, Чарна). По его замѣчанію, сожженныя кости помѣщаются въ верхней части насыпей, въ одномъ или даже двухъ сосудахъ. Горшки украшены славянскимъ орнаментомъ, волнообразнымъ и линейнымъ. Въ Сувалкскихъ курганахъ этого-же типа (Ясудово, Swiatowit, IX, 1) найдены Люцинскія вещи (Авенаріуса Дрогичинъ. Надб. 1890 стр. 18). Въ 1911 г. Бѣльскіе курганы тщательно раскапывалъ Дубинскій. Въ курганахъ Цецели имъ обнаружены каменныя кладки на разныхъ горизонтахъ, въ 2, 3 ряда. У д. Клюковой очагъ изъ сильно перекаленныхъ камней, впущенныхъ въ землю, въ діаметрѣ 2 арш., забитый камнями, среди которыхъ попадаются сожженныя косточки, въ сторонѣ отъ центра черепки толстостѣнной корчаги; въ Бацикахъ 2 плоскіе кургана сложены были изъ плитъ и камней въ 3 ряда, съ очагомъ шириною $1^1/_2$ арш. и обильными черепками у него; у д. Лехи плоскія, расплывшіяся насыпи съ ровиками, прихотливыя прослойки, какъ-бы отъ кострицъ; въ одномъ курганѣ сожженіе на мѣстѣ; косточки сложены въ ямкѣ. Въ Бацикахъ Дальнихъ особый курганъ овальной формы, укрѣпленный камнями, размѣровъ $15 \times 6^1/_2 \times 1^3/_4$ а.; въ восточномъ полѣ 2 выпускные костяка съ вещами XI в. Впускныя погребенія XI в. найдены и въ курганѣ у с. Рогачей Брестского.

Совершенно не знаемъ, кому могли принадлежать эти курганы. Надо знать точно районъ ихъ распространенія и произвести поболѣе раскопокъ, хотя это и не можетъ быть особо пріятной задачей для археолога, въ виду безпорядочности сооруженія насыпей.

Въ Слонимскомъ у. Глогеръ раскопалъ курганы XI—XII в., служащіе, быть можетъ, продолженіемъ предыдущихъ, съ вещами минскихъ типовъ. Нѣкоторыя изъ насыпей, кажется, обложены были въ основаніи кругомъ камней, другія имѣли камни на вершинѣ. У нѣкоторыхъ на вершинѣ замѣтны впадины, быть можетъ, отъ скелетовъ въ сидячемъ положеніи; такіе скелеты найдены и здѣсь и въ Кобриновскихъ курганахъ. Эти курганы раскапывались еще близь Волковыйска, а брестскіе скорѣе Бѣльскаго типа, (Pamiętn. Fiz. II, 491). Необходимо учитывать, что въ группахъ съ данными курганами имѣется и описываемыя далѣе каменныя могилы.

21. *Гродненскія каменныя могилы* XI в. Огражденія изъ большихъ камней, поставленныхъ стоймя, въ формѣ четыреугольника или овала, въ длину 3—4 арш., въ ширину $1^1/_2$—3 арш., довольно внушительныя. Въ головахъ и въ ногахъ камни особенно большіе; на одномъ встрѣченъ высѣченный крестъ (можетъ быть, болѣе поздній). Получается ящикъ будто-бы $1-1^1/_2$ а. глубиною; ямы часто нѣтъ, или-же она не глубока. Дно иногда обмазано глиной, или выложено мелкими булыжниками. Скелеты, лежащіе головой на З, засыпаны землей и заложены камнями до краевъ ящика. Самыя характерныя находки — массивныя, височныя кольца съ заходящими другъ на друга концами. Въ одномъ случаѣ такихъ колецъ было 5, на ниткѣ. Иныя вещи: трехшипныя серебряныя серьги, большія филигранныя бусы, кресты, лунницы, пряжки умѣреннаго размѣра съ завитками на расширенныхъ концахъ, пластинчатые браслеты съ суживающимися, свернутыми въ трубочку концами, перстни гладкіе или витые, проволочные, желѣзные топоры, желѣзная оковка ведеръ, гвозди и пр. Всѣ вещи западнаго происхожденія, близкія къ русскимъ, всѣ имѣются на Дрогичинскомъ городищѣ, всѣ они найдутся и въ Польшѣ.

Еще болѣе чѣмъ въ Гродненской, такихъ могилъ имѣется въ Сѣдлецкой и Ломжинской губ. Авенаріусъ въ Бѣльскомъ у. зналъ 25 такихъ могильниковъ, въ Сѣдлецкой 3. Представленная выше характеристика дается на основаніи матерьяла, добытаго раскопками этого археолога. Авенаріусъ опредѣлилъ границы каменныхъ могилъ такъ: Цѣхановецъ — Брянскъ — м. Наревъ — Мельникъ. Янчукъ въ 1891 г. раскапывалъ могилы подъ Чекановымъ и Невядомомъ Сѣдл. губ., близъ г. Соколова (9 погребеній). Обрядъ погребенія тотъ-же; особыя вещи: есть тонкія височныя кольца, съ завитками и безъ нихъ, бусы бѣлыя, синія, фіолетовыя, скандинавскій желѣзный стержень на кольцѣ, наконечникъ рукоятки съ птичьей головкой (Пам. кн. Сѣдл. губ. на 1892 г.). Кромѣ Чекенова каменные могилы найдены въ Лужкахъ и Гродзискахъ (Pamiętn. Fiz., III ir IV). Въ коллекціи Шнейдера изъ раскопокъ въ Гроднен. губ. имѣется: крестъ съ лиліевидными концами, круглая лунница, круглая подвѣска (имитація серебряныхъ подушечекъ), витая гривна и пряжечка съ концами въ видѣ кувшинчиковъ (то и другое литовскаго типа), круглые браслеты и пр. Въ Эрмитажѣ сохраняется недурная коллекція вещей этой культуры изъ им. Цецерскаго маршалка Бѣлостокскаго; изъ особенныхъ предметовъ отмѣтимъ глиняное эмальированное яичко Кіевскаго типа. Какой-то могильникъ изъ 30 могилъ съ каменными огражденіями зналъ Будзинскій въ д. Юстиновѣ въ 21 в. отъ Цѣханова Бѣльск. у. (Сувалск. Вѣд. 1872, 35). Дубинскій раскопалъ нѣсколько каменныхъ могилъ въ Бацикахъ Дальнихъ Бѣльс. у. Огражденія были меньшихъ размѣровъ и состояли изъ 8 и менѣе камней; застилъ лежалъ куполомъ и сложенъ былъ изъ мелкихъ камней. Довольно большія

раскопки въ 1892 г. произвелъ въ Ломжинской губ. Флери. По его описанію огражденія были четыреугольной, круглой и овальной формы, разной величины. Камни погружены въ землю и выпускаютъ наружу лишь свои верхушки; они поставлены плоскою стороною внутрь. Скелеты лежали головою на С. и Ю., въ гробовищахъ или дубовыхъ колодахъ, прикрытыхъ крышкою, прибитою гвоздями; на колодѣ непосредственно лежалъ слой булыжниковъ. На одномъ изъ своихъ рисунковъ Флери изображаетъ огражденіе изъ плитъ и плитами же замащиваетъ самую могилу. Въ могилу бывали бросаемы остатки тризны, въ видѣ черепковъ, углей, расколотыхъ обожженныхъ камней. Въ одномъ огражденіи найдены порядочныя кучки костей, смѣшанныхъ съ углемъ. Височныхъ костей было по 6 на скелетѣ. На Бобрѣ Флери знаетъ каменныя могилы въ слѣдующихъ мѣстностяхъ: Rostki małe, Rus, Pienki, Kokoszki, Jancewko, Kokwowo, а районъ распространенія опредѣляетъ такими границами: межъ Бугомъ и Наревомъ, въ районахъ Бѣльска и Дрогичина, въ губ. Седлецкой, Гродненской и Ломжинской. По инымъ указаніямъ: Бугъ въ нижнемъ теченіи отъ Мельника, Висла ниже Буга не далѣе Плоцкой губ.; послѣдній пунктъ Добржинъ. Районъ Варшавы можетъ входить сюда-же (Грембково). Бяизъ Ежева въ Ломж. губ. могилы имѣли еще какія-то каменныя кладки надъ костяками въ видѣ креста и другихъ фигуръ, а въ Костомлотахъ близъ Терасполя Сѣдлецкой губ. уже не было никакихъ камней. Могильники всегда заключаютъ по нѣскольку сотъ погребеній. Въ Пруссіи каменныя могилы съ такими-же вещами извѣстны до Вислы (Флери ссылается на раскопки Ярошевича, Морцицкаго, Можинскаго), идутъ они и по Польшѣ (о плоцких Swiatowit II, 19). Въ Познани и Галиціи ихъ нѣтъ. Конечно, плоскія каменныя могилы имѣютъ свои особенности; изъ вещей выдѣляются массивныя щеголеватыя височныя кольца съ вогнутымъ орнаментомъ изъ проволоки. Польскіе археологи свои каменныя могилы, кажется, охотнѣе называютъ курганами. Отъ того-же времени въ Польшѣ извѣстны и грунтовыя могилы, иногда имѣющія легкія огражденія изъ небольшого количества камней.

Основываясь на районѣ распространенія данныхъ могилъ, большинство изслѣдователей признавало ихъ ятвяжскими, но вѣдь какъ-разъ эти данныя ведутъ къ иному соображенію. Это какія-то христіанскія славянскія погребенія. Ятвяги не были въ XI вѣкѣ христіанами и сожигали умершихъ. Для изученія каменныхъ могилъ нужно не только знать ихъ распространеніе, но еще имѣть точное представленіе объ ихъ устройствѣ и внѣшнемъ видѣ, чего у насъ, какъ можно видѣть изъ предыдущаго изложенія, еще нѣтъ.

22. Виленскія каменныя могилы XIV—XV в. Многочисленные и интересные памятники древности. По общему описанію ихъ главнаго изслѣдователя, Шукевича, могилы имѣютъ видъ невысокихъ кургановъ, неаккуратно сложенныхъ изъ камней. Отмѣчены 3 вида могилъ: 1) круглыя кладки или площадки изъ 3—4 рядовъ камней, до $1^1/_2$ саж. ширины, 2) овальныя и четыреугольныя огражденія въ одинъ рядъ камней, до 1 саж. длины и до 5 ф. ширины; въ головахъ и ногахъ крупные камни, 3) огражденіе изъ рѣдко разставленныхъ камней, съ нѣсколькими камнями посрединѣ. Чувствуется, что всѣ эти виды могилъ разнаго времени, и что позднѣе всѣхъ послѣдній. Но это еще не подтверждено анализомъ находокъ. Нѣкоторыя насыпи сложены изъ плитъ; въ нѣкоторыхъ обнаружены каменные склепы, съ устройствомъ которыхъ мы однако незнакомы. Вы-

сокіе камни иногда, кажется, снабжаются знакомъ креста. Подъ камнями почти всегда можно найти угли, пепелъ, черепки, кости животныхъ, особенно въ старыхъ могилахъ, еще не имѣющихъ монетъ. Разъ найденъ осколокъ дна стеклянной бутыли. Костяки лежатъ въ ямахъ, глубиною въ $1^1/_2$ арш. головою на З. и изрѣдка на В. Въ ямѣ скелеты присыпаны слоемъ угля до 1 вершка толщиною, который вообще попадается въ землѣ, наполняющей могилу. Иногда скелеты обкладывались досками, и въ такихъ случаяхъ верхнія доски оказывались обугленными; въ одной Заблоцкой могилѣ угли лежали прямо на черепѣ. Разъ подъ пластомъ камней въ діаметрѣ 12 ф. на небольшой глубинѣ обнаружено было кострище въ 1 с. въ діаметрѣ, на которомъ оказались камни и черепки; костякъ лежалъ ниже. Ясны слѣды какой-то тризны, совершаемой вблизи могилы; костякъ присыпался углями съ костра (горящими); одна могильная яма была обставлена плитами. Въ общемъ картина погребенія неясна, особенно въ части тризнъ.

Характерныя вещи каменныхъ Виленскихъ могилъ: вѣнчики изъ тонкихъ фигурныхъ тисненныхъ позолоченныхъ бляшекъ, иногда въ каймѣ изъ мелкихъ бусъ и, можетъ-быть, жемчужинокъ; орнаментъ ихъ весьма разнообразенъ: въ видѣ косого креста, косого квадрата, розетки, аканѳа, неопредѣленнаго животнаго и пр. Это самая щегольская часть женскаго наряда, можетъ-быть, край фаты. Бляшки эти распространены всюду въ предѣлахъ литовскаго вліянія—отъ Новгорода до Кіева. Височныя кольца тонкія съ заходящими другъ на друга концами, есть съ завитками, есть съ оборотомъ назадъ, совсѣмъ какъ въ Минскихъ курганахъ XI в. Большія ушныя подвѣски со многими напущенными шариками, круглой и овальной формы. Серьги 3 типовъ: 1) кіевскаго типа съ 3 гладкими бусами, 2) проволочныя въ формѣ знака вопроса, съ бусами, или плетеніемъ на стержнѣ, 3) въ формѣ кольца, съ 2—4 спускающимися съ него бусами на проволкахъ. Бусы плохія, чаще мастичныя. Маленькіе крестики съ горошинками на концахъ. Пластинчатые налокотники, браслеты и перстни, очень разнообразныхъ формъ, чаще пластинчатые; почти не встрѣчается 2-хъ одинаковыхъ. Характернѣе другихъ: перстни, плетеные на 3 грани, витые съ пластинчатыми концами, пластинчатые съ суженными концами, свернутыми въ трубку. Пряжки чаще мѣдныя, тонкія, съ вогнутыми боками, есть уже съ двойнымъ пролетомъ. Наиболѣе нарядный поясъ имѣлъ узкія бляшки въ видѣ витыхъ столбиковъ, 3 тонкихъ ажурныхъ пластинокъ и 3 крупныхъ серебряныхъ бляшекъ съ черневыми розетками; очень характерны мѣдные литовскіе ключи, ножи въ ножнахъ, прошитыхъ мѣдною проволкой. Кусочки парчи, пряслицы, горшечки съ волнистымъ орнаментомъ, монеты Кейстута, Витовта, Александра Ягеллона (+ 1506 г.), мейсенскій грошъ XV в., пражскія монеты XIII—XIV в. Шукевичъ каменныя могилы въ 1884—1894 г. копалъ въ слѣдующихъ мѣстахъ Лидскаго и Трокскаго у.: Венжевщина, Опановцы, Пузеле близъ Начи, Карначиха близъ Дворчанъ, Чернишки близъ м. Собакинцевъ, Баранишки, Сырни, Дуничъ-Могилица близъ Заблоце, Шилойце, Некрашуны. Всего въ 8 могильникахъ онъ раскопалъ 120 могилъ (Зап. Рус. Арх. Общ. XI в. I, 303). Иныя мѣстности: Церемецъ, Пузеле. Позднѣе въ Ланкишкахъ раскопано было въ могильникѣ до 150 погребеній (Przegl. archeol. r. II. z. I.). Вольтеръ 1888 г. въ тѣхъже мѣстностяхъ раскопалъ свыше 100 погребеній въ 5 могильникахъ и отдѣльныя могилы въ Хотенчицахъ, Полянкѣ, Веркахъ Виленск. у. и въ

Уланахъ Свенц. у. (Swiatowit t. I и IV). Каменныя могилы встрѣчены и въ Сувалкск. губ., въ сторону Гродна. Весьма интересный и непонятный мнѣ могильникъ Рыковъ раскопалъ близъ им. Меркененты Ошмян. у. Здѣсь на поверхности земли лишь „были замѣтны камни", безъ слѣдовъ болѣе правильныхъ огражденій. На глубинѣ 3—4 вершковъ и около камней обнаружено множество черепковъ отъ посуды различной формы и орнамента, вмѣстѣ съ которыми лежали сожженныя кости, зола, уголь и различные желѣзные и мѣдные предметы. Вѣроятно, тутъ-же найдены были и скелеты. Вещей собрано довольно много, общихъ типовъ, а можетъ-быть, есть и особенныя.

Болѣе позднія каменныя могилы Будзинскій нашелъ въ Сувалкск. г. и Покровскій близъ Хотенчицъ Виленск. у. По внѣшнему виду это были четыреугольники изъ тѣсно поставленныхъ камней. Иногда рядъ такихъ могилъ окруженъ былъ каменнымъ валомъ и рвомъ. Самыя позднія могилы Шукевичъ въ Лидск. у. раскапывалъ у Sałapiacibzki. Найденныя тамъ вещи совершенно сходны съ предметами Ковенскихъ могильниковъ XV—XVI в. (Mater. antr.-arch. t. X и XI).

23. Литовскіе курганы XIII — XIV в. Ничего не понимая въ этихъ памятникахъ старины, я тѣмъ не менѣе обязанъ ввести ихъ въ свой перечень. Самый любопытный и эффектный изъ нихъ раскопанъ въ Ландваровѣ. Онъ былъ „замѣчательной величины" и сложенъ изъ полыхъ изразцовъ (формы рюмки съ сжатыми боками) и камней, а вѣроятно и изъ земли. Ясно, что изразцы, будучи сложены другъ на другѣ, образуютъ сводъ, но неясно, гдѣ такой сводъ находится, внутри кургана, образуя камеру, или на его поверхности. Изъ вещей (въ камерѣ?) были найдены: красивый мѣдный котелокъ съ дужкой, на цѣпи, массивное стремя, шпоры, удила. Въ котелкѣ лежали сожженныя человѣческія кости. Шпора венгерская XIV в. (По Чилле и Форреру). Полагаемъ, что это погребеніе какого-нибудь очень виднаго литовскаго вождя по языческому обряду, наканунѣ принятія христіанства.

У м. Крожи Россіенскаго у. и у Ситкале Ковенск. у. найдены большіе курганы до $1^1/_2$ саж. вышины, въ которыхъ обнаружены выложенные камнемъ могилы съ человѣческими и конскими костями. Сюда-же отнесемъ земляные и полуземляные курганы правильной крутой полушарой формы, небольшіе, почти по размѣрамъ скелета (3×2 m.), раскопанные близъ д. Высокое, Крево и Назаровщизны Ошмян. у., близъ Кѣрнова и Ленковщизны. Скелеты на нулѣ, головою на З. съ горшкомъ въ ногахъ, говорятъ, иногда въ сидячемъ положеніи. Найдены золоченыя бусы, широкіе топоры, скорѣе XII—XIII в. Нѣкоторые курганы обложены камнями, а иные, кажется, и цѣликомъ сложены изъ камня.

На Двинѣ у Stabben близь Фридрихштадта раскопанъ особенный курганъ размѣровъ 9×1,65 м., т. е. порядочной величины. Въ насыпи вкраплены камни. На поверхности материка скелетъ, головою на СВВ. Вещи: бердышъ, копье, шпоры XIII в., мечъ съ наконечникомъ, пряжка овальной формы, поясъ съ бляшками, пуговки, спиральныя кольца.

Всѣ эти курганы и имъ подобные, какіе откроются позднѣе, прійдется именовать литовскими, не различая какого-либо отдѣльнаго литовскаго племени. Всего удивительнѣе ихъ внезапное появленіе: они вѣдь не имѣютъ традиціи и предшественниковъ, а возникаютъ въ силу какого-то случая, или какой-то особой мысли. Ландваровское погребеніе — большая картина, къ сожалѣнію, не возстановимая. Не найдется-ли еще

гдѣ-нибудь такихъ высокихъ кургановъ? Какой-то „королевскій" курганъ указывается около Керново (Тарасенко) въ группѣ менѣе крупныхъ.

24. Клады вещей. Изъ кладовъ вещей у археологовъ пользуются наибольшимъ вниманіемъ монетные, какъ показатели торговыхъ путей, а главное — районовъ населенія въ данное время.

Рядомъ съ римскими монетами въ краѣ начали обращаться византійскія, но въ крайне маломъ количествѣ, только въ видѣ подмѣси къ римскимъ. Онѣ пока обнаружились близъ Бреста, въ Минск. г. (Пинскъ и Новый Дворъ) и въ Везенбергскомъ у. (Klein St. Marien). Не знаемъ, были-ли среди нихъ серебряныя, а золотыхъ не было.

Арабскихъ раннихъ монетъ въ Литвѣ не обнаружено совсѣмъ. Отъ X в. имѣются 2 хорошихъ клада съ берега моря изъ Курляндіи. Еще въ XVIII в. близъ Гробина найденъ былъ горшокъ съ монетами и слитками; сохранившіяся 20 монетъ оказались 766—976 г. Въ томъ-же районѣ у Кушки въ 1896 г. найденъ былъ кладъ изъ 106 куфическихъ монетъ IX и X в., трехъ спиральныхъ серебряныхъ наручниковъ съ петлями на концахъ, изъ нихъ 2 витые и 1 гладкій; наручники едва-ли имѣли практическое значеніе. Болѣе старые диргемы найдены въ глубинѣ Литвы, у д. Обрампалка Сѣдл. губ.; въ кладѣ было 471 монета VIII и IX в. Имѣются глухія свѣдѣнья о находкѣ монетъ въ Гродненской губ. Вотъ и все, что извѣстно изъ района Нѣмана. Въ Летскомъ или, точнѣе сказать, въ Полоцкомъ найдены 2 клада: близъ Дриссы (Витебской губ. ниже Дисны) 135 диргемовъ 941 г. и столько-же гдѣ-то въ Дисненскомъ у. (если это не тотъ-же кладъ). Сюда-же идутъ 2 диргема, найденные у г. Видзы Новоалекс. у. въ томъ-же районѣ. Итакъ, литовцы, можно сказать, не имѣютъ никакого отношенія къ арабскимъ монетамъ, что указываетъ на отсутствіе у нихъ торговыхъ сношеніи съ Готландомъ, который въ это время былъ насыщенъ диргемами. Въ районѣ ливовъ извѣстенъ кладъ изъ 36 диргемовъ у Риги и сколько-то монетъ найдено у Кремона. Готландскія вещи у ливовъ есть, а готландскихъ монетъ почти нѣтъ. Не получались-ли вещи изъ Готланда окружнымъ путемъ, чрезъ эстовъ? Въ районѣ эстовъ совсѣмъ иная картина: диргемы здѣсь найдены въ значительномъ количествѣ. Правда, и здѣсь кладовъ изъ однихъ арабскихъ монетъ найдено лишь три; въ Maxhof у Дерпта, около 200 монетъ, изъ которыхъ опредѣлено 93 экз. 802 — 947 г., на Пейпусѣ 67 монетъ 705—861 и у Rathshof 16 монетъ саманидскихъ и аббаидскихъ. За-то въ видѣ примѣси они оказались во всѣхъ многочисленныхъ и богатыхъ кладахъ западныхъ монетъ X—XI в., найденныхъ въ районѣ Дерпта: у Wöbs, Wendau, Arrohot, Warrol, Wella, Repshof, Oberpahlen. Что касается западноевропейскихъ монетъ X—XI в., то въ Литвѣ онѣ столь-же рѣдки, какъ и куфегскія: отчужденіе отъ Готланда продолжается. Въ Neumoken въ 1829 г. найденъ кладъ изъ 360 западныхъ монетъ и 1 диргема, и это пока единственная ласточка изъ Курляндіи. У ливовъ значительный кладъ западныхъ монетъ XI в. найденъ у Horstenhof Венденскаго у.

Не перечисляемъ находокъ болѣе позднихъ западныхъ монетъ въ Прибалтійскомъ краѣ (изъ нихъ самая замѣчательная — кладъ изъ 20,000 брактеатовъ съ остр. Эзеля даже не принадлежитъ Литвѣ), пражскихъ грошей, монетъ литовскихъ, найденныхъ въ меньшемъ обиліи, чѣмъ хотѣлось-бы, и равнымъ образомъ разнообразныхъ монетъ XVI—XVII в. Свѣдѣнья о такихъ находкахъ очень цѣнны, когда они имѣются въ значительномъ

или достаточномъ количествѣ, чего еще нѣтъ. При устройствѣ шанцевъ въ 1917 г. у Lydinia Шавельск. у. нѣмцами былъ найденъ кладъ изъ многихъ сотенъ серебр. монетъ датскихъ, норвежскихъ, ганзейскихъ 900—1353 г. (?), поломанныхъ серебряныхъ гравированныхъ браслетовъ и филигранныхъ украшеній. Сохранилось лишь немного монетъ (Das Land Oberost 1917 стр. 403).

Нельзя не перечислить извѣстныя находки серебряныхъ литовскихъ гривенъ, столь интересующихъ нумизматовъ. Гривны имѣютъ видъ сургучныхъ палочекъ, однѣ съ глубокими нарубками, другіе со штампами въ видѣ розетокъ, вѣсомъ приблизительно около $^1/_3$ ф. Нѣкоторыя изъ гривенъ, можетъ-быть, большинство отливались для Литвы въ Ригѣ. Онѣ въ хорошемъ количествѣ обнаружены уже въ самой Лифляндіи. Въ 1851 г. въ Ригѣ найдено 9 гривенъ, въ Wurzburg въ 1882 г. до 12 ф. слитковъ (онѣ сохранились), въ 1893 г. въ Венденѣ 4 экз. (одинъ южнорусской формы), въ 1895 г. въ Abzenau 1 цѣлый и 2 рубля съ 4 любекскими и гамбургскими брактеатами; въ Виленской губерніи: у д. Русскій Рогъ Виленск. у. въ 1904 г. 26 гривенъ трехъ разновидностей, въ Червономъ дворѣ того-же уѣзда любопытный кладъ изъ 1 цѣлаго слитка и 14 половинныхъ (кажется, всѣ на 3 грани, одна съ лоточкомъ въ нижней части) и изъ монетъ XIV в. ливонскихъ, литовскихъ, чешскихъ, кіевскихъ Владиміра Ольгердовича, въ 1898 г. у д. Пиваголя Трокск. у. часть слитка и 7 литовскихъ монетъ, близъ Вильны 10 слитковъ. Въ Ковенск. губ. 6 короткихъ слитковъ въ 24—28 зол. вѣсомъ изъ им. Веліоны, какое-то количество слитковъ изъ Войткушекъ Вильком. у. Въ Курляндской губ.: 2 слитка вѣсомъ 23 и 30 зол. въ Ihlen близъ Тукума, въ 1896 г. 11 слитковъ въ Angermünde и 2 слитка въ 1894 г. въ Sparne-See. Въ Минск. губ. 16 литовскихъ слитковъ типа челночковыхъ найдено у д. Слободки Минск. у., кромѣ того 1 изъ цинка, 4 новгородскіе грубаго литья. Литовскія гривны найдены и въ русскихъ кладахъ, вмѣстѣ съ русскими слитками, напр., въ тверскомъ. Въ Кенигсбергскомъ музеѣ есть литовскіе слитки изъ мѣстныхъ находокъ. Болѣе ранніе небольшіе серебряные слитки западнаго происхожденія найдены у Lennewarden въ Лифляндіи (арабскія и европейскія монеты по 1070 г. и 8 слитковъ очень разнаго вѣса отъ 200 до 20 gr.). Въ Гродненской губ. у Бужиска Бѣльск. у. (5 слит. вѣсомъ 19—43 з., 3 сложно витыхъ шейныхъ гривенъ и 6 болѣе простыхъ витыхъ-же гривенъ), въ Эстляндіи въ кладѣ Mehntak и иныхъ.

Въ литовскихъ памятникахъ старины нужно числить и дрогичинскія пломбы, подобныя которымъ можно ожидать въ разныхъ мѣстностяхъ литовскаго края.

Изъ кладовъ вещей наиболѣе любопытны: кладъ бронзовыхъ вещей Калиновки Бѣльск. у. и Курляндскіе VIII—IX в., отмѣченные выше. Всѣ эти клады принадлежали, конечно, торговцамъ и указываютъ на тревожное настроеніе купцовъ, не рѣшающихся держать товаръ открыто. Отъ болѣе поздняго времени клады сохранились въ весьма маломъ количествѣ, что указываетъ на сравнительно спокойное состояніе страны, не подвергавшейся такимъ стихійнымъ бѣдствіямъ, какъ, напр., нападеніе татаръ на Россію. Бѣдность кладами вмѣстѣ съ тѣмъ можетъ быть объяснена и скромнымъ бытомъ населенія. Отъ болѣе ранняго времени извѣстна серебряная чаша византійской работы, найденная въ 1895 г. у д. Воронья на Пейпусѣ, блюдце нѣмецкой работы X в., найденное у Феллина, аквамanилъ XII в. изъ замка Laiss

въ Лифляндіи, довольно хорошій кладъ вещей XI в. изъ Ipsche у Ленневардена въ Лифляндіи (серебряныя шейныя гривны, пряжки, браслеты, бусы, серебряные слитки, обломки). Въ собственно-литовскомъ краѣ неизвѣстно сколько-нибудь любопытныхъ кладовъ болѣе ранняго и поздняго времени. Клады серебряныхъ вещей попадаются въ Эстляндіи, странѣ поздняго серебра, но и то не въ очень значительномъ количествѣ.

Конечно, представляютъ большой интересъ найденныя въ Литвѣ разнообразныя мѣдныя статуэтки, въ которыхъ сперва видѣли изображенія литовскихъ божествъ (Мильды, Каваса), но безжалостная критика пока разрушаетъ всѣ такія предположенія, признавъ эти статуэтки предметами западно-европейскаго происхожденія.

Изъ находокъ отдѣльныхъ вещей отмѣтимъ желѣзный шлемъ Ковенского музея (отъ Тарасенка), найденный у д. Руси Жостливской вол., у Кернова Трокскаго у. Кажется, онъ идетъ отъ сожженія.

25. *Пилькальнисы.* Всюду по Литовской землѣ ледникъ отложилъ короткіе песчаные валы и отдѣльныя сферическія возвышенія, составляющіе одну изъ основныхъ особенностей ландшафта страны, которыми не могъ не интересоваться человѣкъ. На нихъ обнаружены ясныя стоянки времени поздняго неолита, а затѣмъ неизбѣжно должны были послѣдовать поселенія, хотя-бы и слабыя, переходнаго времени. Позднѣе въ VI—VIII в., въ періодъ, къ которому приходится относить начало серьезной культуры литовцевъ, матерьяльной и духовной, эти возвышенія покрываются городищами обрядового значенія, какъ это доказывается раскопками Кшивицкаго на пилькальнисѣ у Ракишекъ. Еще позднѣе, въ періодъ осложнившейся политической жизни, безпокойной, боевой, удобные мысы обратились въ укрѣпленія для защиты населенія и его имущества, а еще позже, когда пришлось строить уже болѣе значительныя укрѣпленія при постоянной угрозѣ внезапнаго нападенія со стороны сосѣдей, городища обратились въ сигнальныя горы. Въ то-же время весьма вѣроятно, что привычныя обрядовыя городища никогда не утрачивали своего первоначальнаго назначенія. Вотъ краткая исторія этихъ интересныхъ памятниковъ литовской старины.

Едва-ли какая-либо иная страна въ Европѣ можетъ гордиться такимъ количесвомъ городищъ, какъ Литва. Это огромный фондъ для будущихъ литовскихъ археологовъ, почти безграничный матерьялъ для возстановленія прошлой жизни населенія. Биленштейнъ ко времени Рижскаго Археологическаго съѣзда собралъ свѣдѣнья о 350 городищахъ въ районѣ отъ Нѣмана до Наровы (въ сѣверной Лифляндіи 25, въ южной 91, въ Курляндіи 90, изъ нихъ подъ Газенпотомъ 30, въ Семигаліи 41, въ Ковенскомъ краѣ 6, въ Восточной Пруссіи 27). Но Раджукинасъ для одной Сувалск. губ. прибавляетъ 36 городищъ, въ Ковенск. краѣ Покровскій насчиталъ вмѣсто 6 городищъ 259. При дальнѣйшей регистраціи общее число городищъ, конечно, превыситъ 1.000; это число ихъ и можно пока принимать, какъ наиболѣе вѣроятное. Если-же мы рѣшимся считать городища литовскаго типа за предѣлами Литвы, то общее число ихъ со временемъ придется еще повысить.

Биленштейнъ указываетъ два основныхъ типа городищъ: 1) устроенныя на верху отдѣльныхъ возвышеній, съ одним валомъ (Dobelsberg, Amboten, Wilkajen), 2) сооруженія на берегу рѣки, на мысахъ, или на дюновидныхъ возвышеніяхъ съ нѣсколькими валами (Oger, Ugaln, Matkuln, Terwe-

ten, Kageln, Katzdangen, Zabeln, Treiden, Segewolde (Труды Рижск. [illegible]рх. съѣзда II, 20—34). Внимательнѣйшій изслѣдователь пилькальнисовъ послѣдняго времени Кшивицкій дѣлитъ ихъ по внѣшнему виду на 7 разрядовъ: 1) городище съ валомъ вокругъ всей площади (Пилькальнисы — обозы) длиною до 60 саж. съ крутыми склонами; вблизи всегда вода, 2) сѣдловидной формы, съ валами только на концахъ, 3) позднѣйшіе укрѣпленные города, 4) мысы, укрѣпленные валомъ, 5) убѣжища на болотахъ, 6) города съ посадами, храмомъ, кладбищемъ, 7) сторжевыя горы безъ валовъ. Пилькальнисы различнаго назначенія, вѣроятно, и располагаются въ различныхъ мѣстностяхъ. Кшивицкій сдѣлалъ попытку установить сѣть сторожевыхъ пунктовъ. По его наблюденіямъ, болѣе всего городищъ расположено по границѣ съ тевтонами, а затѣмъ вдоль рѣкъ Нѣмана, Юры, Дубиссы, Минья, Вавиржаны, Невяжи, Венты. Быть можетъ, это и были мѣста болѣе значительнаго населенія въ Литвѣ; здѣсь есть городища, расположенныя всего въ 5—6 в. другъ отъ друга. По р. Окмянѣ, притоку Юры, расположено на небольшомъ протяженіи 13 городищъ. Въ Курляндіи къ Зап. отъ Виндавы, не доходя до моря, и на полуостровѣ извѣстны 43 пилькальниса и 31 pilenos, т. е. остатковъ болѣе значительныхъ поселеній (Brastins, Latv. pilsk. 1923 г.; Тарасенко въ Mūsų Žinynas 1923. XIII).

Высказано мнѣніе, что городищъ нѣтъ въ низменныхъ мѣстностяхъ края (весь морской берегъ, Семгалія между Doblen и Tauernkaln, а отсюда до Nerfft и пр.) На болотахъ пилькальнисы могутъ быть насыпными, круглыми. Спеціальныя жертвенныя горы (Aukos-kalnas) указываются близъ Лаукнема Тельш. у., близъ Matkuln, у Тельсена, Pussen у Виндавы, въ предмѣстьѣ Ковны Алексотахъ. Великаны жмуди — гора Шатрія и Медвіагола; при большихъ городищахъ располагаются малыя, какъ-бы сторожевыя. Сердце жмуди — районъ Медвіаголы въ холмахъ, „Жмудская Швейцарія", полная овраговъ и трясинъ, дикая, но привлекательная, отрѣзанная отъ современныхъ путей сообщенія. Противъ этого края крестоносцы дѣлали постоянныя набѣги, здѣсь болѣе всего сохранились традиціи язычества; теперь эта мѣстность — большой историческій архивъ (Кшивицкій). Въ другомъ мѣстѣ, подъ впечатлѣніемъ массы сосредоточенныхъ въ одномъ районѣ городищъ, иногда величественныхъ размѣровъ, Кшивицкій восклицаетъ: „вотъ гдѣ начинаешь осязательно понимать, что здѣсь шла большая и сложная историческая жизнь, что литва большой народъ".

Городища разнаго назначенія и разнаго времени имѣютъ разные размѣры и устройство. Рѣдки и очень интересны пилькальнисы въ видѣ двухъ правильныхъ конусовъ, стоящихъ одинъ на другомъ. Средина такого возвышенія представляетъ собою очень массивный валъ и глубокій ровъ, дѣлающіе верхнюю площадку трудно доступною (таково въ Пруссіи городище у Tirklo-See; Sitzber. Prussia, XII табл. 1). Въ древнихъ обрядовыхъ городкахъ могло не быть валовъ, но они могли и быть, особенно по склонамъ, въ видѣ одного или двухъ валовъ со рвами, охватывающихъ склоны на нѣкоторомъ разстояніи отъ верху; такіе рвы извѣстны изъ Ракишекъ и другихъ мѣстностей. Валъ съ одной стороны или валъ кругомъ всей площадки такъ-же возможны въ это время, какъ въ обрядовыхъ городищахъ средней Россіи. Землю для валовъ брали въ тылу городища, съ боковъ его, а также изнутри; въ послѣднемъ случаѣ часть насыпи вала имѣла культурную землю. Валъ могъ быть выкопанъ не въ одинъ пріемъ, а подновляться, можетъ быть, неоднократно. Ровъ нуженъ былъ

прежде всего для увеличенія размѣровъ вала, который въ первую эпоху городищъ, впрочемъ, едва-ли имѣлъ военное значеніе. Это лишь простая охрана городища отъ случайностей, какъ святилища и какъ гостиннаго двора. Устройство валовъ неясно. Кажется, иногда они складывались изъ глины и обжигались, какъ въ западныхъ городищахъ; это и не удивительно, т. к. литовскія городища могутъ итти съ запада. Для удобства подъема вверхъ по скатамъ городища могли существовать дорожки, но о нихъ мы еще не имѣемъ свѣдѣній. Для военныхъ цѣлей скатамъ городищъ могла быть придаваема болѣе значительная крутизна, причемъ землю брали, спускаясь на низъ, отчасти поднимаясь на верхъ, гдѣ она планировала площадку или увеличивала размѣры валовъ. Плантажъ, выравниваніе площадки могло быть исполняемо и само по себѣ и притомъ неоднократно, въ связи съ пожарищами или съ расширеніемъ площадки. Основнсе содержаніе культурнаго пласта: мусоръ, зола (въ жертвенныхъ городищахъ въ большомъ количествѣ), колотые и цѣлые камни отъ очаговъ, кости дикихъ и домашнихъ животныхъ, черепки посуды и разнородныя вещи, располагавшіяся однѣ надъ другими въ хронологическомъ порядкѣ. Впрочемъ, въ большинствѣ случаевъ культурные слои уже теряютъ свое первоначальное мѣсто отъ разнаго рода сооруженій и ямъ, а главное — отъ оползанія по скатамъ внизъ къ подошвѣ. Если площадь городища не обведена своевременно валомъ, то культурный слой не удержится на верху, а непремѣнно скатится внизъ. На площадкѣ должно быть нѣкоторое свободное мѣсто для обрядовъ, и тутъ-же будутъ принадлежности культа: очаги или алтари, какія-нибудь сооруженія изъ дерева или камня, священные дубы. Разнородныя каменныя кладки уже обнаружены на городищахъ, но въ нихъ пока еще совершенно невозможно разобраться. Въ Ракишкахъ и въ иныхъ мѣстностяхъ Кшивицкимъ обнаружены фигурныя кладки изъ небольшихъ камней весьма прихотливыхъ формъ; однѣ изъ нихъ круглыя въ видѣ очаговъ, другія имѣютъ видъ капризной формы вымостовъ межъ какихъ то сооруженій, тѣсно поставленныхъ другъ къ другу. Однѣ изъ нихъ старше, другія болѣе новыя и отчасти лежатъ на предыдущихъ. Въ наибольшемъ количествѣ каменныя фигуры расположены ближе къ краямъ площадки. Можетъ быть, не лишено интереса довольно близкое сходство этихъ фигуръ съ каменными кладками въ богатомъ могильникѣ Schernen въ Пруссіи; здѣсь были найдены остатки скелетовъ съ вещами VI—VIII в. (Sitzb. Prussia XVII табл. 6—13). На самомъ краѣ городищъ иногда имѣются кучки камней въ видѣ запаса для бросанія внизъ на непріятеля. Изрѣдка это каменные круги. Вообще, объясненіе каменныхъ фигуръ напилькальнисахъ представляетъ чрезвычайное затрудненіе. Слѣды жилищъ не угадываются, кромѣ одного случая въ Межулянахъ, о чемъ ниже. Въ нѣкоторыхъ пилькальнисахъ найдены остатки глинобитныхъ стѣнъ или половъ, толщиной до 6 вершк., изъ грунтовой не мѣшанной глины, набросанной на тонкія колья (образцы въ Ковенскомъ музеѣ изъ мѣстнаго городища). Жилищныхъ или зерновыхъ ямъ неизвѣстно. Если жилища были, то должны отъ нихъ сохраниться хотя бы очаги. Обычные размѣры обрядовыхъ городищъ 30—50 метр., что даетъ очень небольшія площадки, неудобныя для селенія и для защиты. Наибольшее городище, Медвіяголѣ, имѣетъ въ длину 102 м., что для городка тоже очень малые размѣры. Конечно, это былъ лишь городъ, а населеніе размѣщалось въ предмѣстьяхъ, ясные слѣды которыхъ при большихъ городищахъ открыты. Какъ можетъ быть продолжительно существованіе городищъ, объ этомъ даютъ понятіе свѣ-

дѣнія о раскопкахъ Кшивицкаго, нашедшаго на пилькальнисѣ въ Ведерахъ культурный слой въ 4 метра, а въ Гондынгѣ свыше 2 м.

Устройство и время старыхъ литовскихъ городищъ имѣютъ полную аналогію въ средне-русскихъ городищахъ Дьякова типа. Сходство идетъ такъ далеко, что въ западныхъ Дьяковыхъ городищахъ и вещи попадаются исключительно литовскія VI—VIII в. Близость столь значительна, что придется принять особыя мѣры, чтобы разграничить районы распространенія тѣхъ и другихъ городищъ. Тутъ снова выступаетъ вопросъ о литовскихъ древностяхъ въ районѣ Оки.

Археологи, избалованные богатыми матерьялами могильниковъ и кургановъ, неохотно приступаютъ къ раскопкамъ городищъ. Первымъ началъ ихъ изслѣдованіе въ Литвѣ Покровскій, произведшій въ 1893 г. небольшую раскопку городища у Богуцишекъ Свенцянскаго у. Валовъ на этомъ городищѣ нѣтъ. Немногія найденныя вещи оказались отчасти старыми (глиняная пряслица VIII—IX в.), отчасти новыми, въ томъ числѣ, м. б., и черепки съ орнаментомъ щитками (Труды Вил. съѣзда, II, 190). За нимъ въ 1897 г. выступилъ Бухгольцъ, раскопавшій городище въ приходѣ Нитау въ Лифляндіи. Кажется, замѣчены слѣды обработки склоновъ, кажется, былъ валъ. Обнаруженъ слой золы, куча камней, прямоугольникъ изъ разной величины камней, размѣромъ въ 1,8x1,40 м.; надъ нимъ культурный слой до 1,35 м. толщины. Интереснѣе городище Saarum у Вендена. Здѣсь найдена глиняная обмазка деревянныхъ зданій, много угля и золы, кости животныхъ (куницы, бобра, дикой свиньи, медвѣдя, лося, бѣлки), а главное—коровы и лошади, но время послѣднихъ неясно. Найдены еще шлаки (отъ мѣстныхъ болотныхъ рудъ), многочисленные грубые черепки и немало вещей, старыхъ и сравнительно новыхъ; изъ послѣднихъ отмѣтимъ эмалированный крестъ, не раньше XI в., и раковины каури.

Позднѣе произвелъ очень хорошія раскопки городища близь Межулянъ Свенц. у. Каширскій. Высота городища болѣе 9 саж. Валъ не первоначальный; онъ насыпанъ отчасти съ тыла, отчасти съ площадки, причемъ захвачено было значительное количество культурной земли. Внизу вала лежалъ слой угля до 1 арш. толщиною, справа до половины высоты (вся высота $5^1/_2$ арш.) набросана темная земля съ остатками досокъ и бревенъ, крупнымъ и мелкимъ углемъ; слѣва пластъ обожженныхъ и разбитыхъ камней; по верху черный культурный слой до $^3/_4$ арш.; всюду въ валу кости животныхъ (напр. коня и кабана), 2 топора. Не сложенъ-ли валъ изъ остатковъ пожарища? Въ него впущено какое-то сооруженіе въ видѣ кладовой или чулана, сгорѣвшее и потому до нѣкоторой степени сохранившееся. Клѣть срублена въ 7 вѣнцовъ, нижній изъ толстыхъ бревенъ, средніе по $^1/_4$ арш. толщины размѣровъ 5x2x$1^1/_2$ арш.; полъ плотный изъ сѣрой земли до 6 верш. толщины, на $^1/_2$ арш. ниже современнаго уровня площадки. Внутри на высотѣ 3-го вѣнца справа полка, на землѣ спереди 3 большіе сосуда и 2 бруска, а у стѣнки горшочекъ, бусы, удила, стремена, ложка, спиральки, бубенчики, 7 пряслицъ, 4 стрѣлы, ножи, скоба, мѣдное кольцо, нѣсколько выше топоръ, стрѣла, гирька, ножи, гвоздикъ. Внѣ сруба справа, у его угла, какое-то интересное сооруженіе въ видѣ алтаря: на подстилкѣ изъ глины мѣстами потрескавшійся отъ огня, усѣченный конусъ камней вышиною 2 арш., шириною $^3/_4$ арш., сложенный аккуратно и, видимо, на глинѣ; камни пережжены и потрескались. На площадкѣ культурный слой $^1/_4$—1 арш. толщиною. Какія-то двѣ пере-

сѣкающіяся канавки, глубиною 1/4 арш., шириною 1 и 1 1/2 арш., можетъ-быть, слѣды раскопки. Что-то вродѣ очага: площадка до 2 арш. шириною изъ твердой, темной земли, смѣшанной съ угольками и золой. Тутъ въ небольшомъ количествѣ, плотнымъ слоемъ, пережженные, чаще разбитые камни; кости свиньи, коровы, коня, коготь медвѣдя. Находка: бубенчики, 2 пряслица, спиральки, шпильки, шейная гривна, браслеты, стекляное колечко, стремя, топоръ, въ чуланѣ крупа и сгорѣвшій печенный хлѣбъ. Опредѣлимыя вещи принадлежатъ X в., Люцинской культурѣ. Время вала приблизительно опредѣляется найденнымъ въ немъ погребеніемъ дѣвочки съ вещами XI—XII в. Можемъ дать описаніе найденныхъ на этомъ городищѣ черепковъ: 1) наибольшее количество принадлежитъ грубымъ черепкамъ съ примѣсью крупной дресвы; лѣпленные, форма банки съ прямымъ краемъ, орнамента или нѣтъ или онъ грубый, штриховый (вкось и скрещеніе); это черепки типа каменнаго вѣка поздней поры, а какое они могутъ имѣть отношеніе къ городищу, для меня остается неяснымъ; 2) горшечки болѣе поздняго времени, приготовленные на станкѣ, съ очень глубоко вогнутымъ краемъ, черные, рѣже сѣрые и красные, большіе, изрѣдка съ волнистымъ орнаментомъ, можетъ быть, XIII—XIV в. Черепковъ, современныхъ основному городищу X в., можетъ быть, совсѣмъ нѣтъ, или не собрано.

Самыя значительныя раскопки пилькалнисовъ произведены были Кшивицкимъ. Городище у Петрашунъ близъ Ракишекъ, раскопанное въ 1909 г., имѣетъ въ длину всего 25 м., валовъ нѣтъ, культурный слой 0,20 — 1,00 м., зола, обожженная глина. Въ глубокихъ частяхъ, на разныхъ горизонтахъ, мѣстами другъ надъ другомъ, пласты и фигуры изъ небольшихъ камней, иногда кругами; въ кругахъ черепки, колотые мелкіе камни. Находки: 3 желѣзныя острія, часть толстой мѣдной проволки, рукоятка, мѣдная булавка, 3 желѣзныхъ серповидныхъ ножа, много неопредѣленныхъ костяныхъ подѣлокъ, а главное, немалое количество каменныхъ топоровъ, цѣлыхъ и въ обломкахъ, и нѣсколько кремневыхъ подѣлокъ. Въ другомъ, тогда-же раскопанномъ городищѣ у Дукштъ, были найдены близъ Новоалександровска также вещи каменнаго вѣка (молотокъ, 3 клина, ударное костяное орудіе) и нѣсколько не характерныхъ желѣзныхъ и мѣдныхъ вещей. 1911 г. Кшивицкій копалъ городище въ Дербутахъ Ковенск. у., тоже небольшое, укрѣпленное, однако, валомъ и рвомъ. Находки можно относить, кажется, къ тремъ періодамъ. Отъ древняго остались очаги въ видѣ пластовъ изъ небольшихъ камней, тщательно уложенныхъ и смазанныхъ глиною, а также остатки жилищъ или шатровъ. Къ болѣе позднему времени относятся камни, сложенные прерывающимся поясомъ по краю городища, шириною до 1 м., а къ позднѣйшему—валъ, занявшій часть этого пояса. Отъ этого времени найдены вещи XIII—XIV в. пряжки, мѣдные ключи, шпоры (Pamiętn. Fisyogr. XXI, 15). Наконецъ, въ 1917 г. произведены наиболѣе тщательныя и интересныя раскопки въ городищѣ близъ Ракишекъ, недалеко отъ берега Двины, въ районѣ Illuxt (гора Остика, магната). Городище по скатамъ укрѣплено 2 валами и 3 рвами, сооруженными близъ площадки, имѣвшей въ длину 52 м. Очищена была значительная часть площадки, на которой ближе къ краю найдено большое количество каменныхъ фигуръ весьма замысловатыхъ формъ и неопредѣленнаго назначенія; нѣкоторыя налегали одна на другую. Культурный пластъ имѣетъ въ толщину отъ 30 с. до 1 м. (сред-

няя часть выше боковыхъ сторонъ). Находки всѣ безъ исключенія принадлежатъ Рагинянской культурѣ VI—VIII в. Это: довольно многочисленныя булавки, мѣдныя и желѣзныя, съ головками въ видѣ кольца, булавы и колеса, мѣдная небольшая пластинчатая фибула, спиральки, глиняныя пряслицы, серповидные ножи, разнообразныя подѣлки изъ кости въ видѣ булавокъ, шильевъ и ударныхъ орудій. Самая замѣчательная находка—желѣзная булавка съ головкой въ видѣ прорѣзной грушевидной лопасти, кіевскаго и харьковскаго типа. Кшивицкій тронулъ и не мало иныхъ городищъ.

Конечно, никакихъ жилищъ и ходовъ внутри самыхъ возвышеній, на которыхъ расположены городища, не было и не могло быть, но на скатахъ городищъ могли держать землянки. Имѣется рисунокъ великолѣпнаго пилькальниса въ Sawensee (Лифляндія), въ видѣ отдѣльной горы съ 4 валами въ верхней части (Ebert, 558). Латышскія городища изучалъ Балодъ; онъ даетъ хорошій перечень позднихъ городовъ Лифляндіи (Зап. Моск. Арх. Инст. т. XIII). Литература о литовскихъ пилькальнисахъ довольно обильна; къ приведеннымъ выше прибавимъ еще слѣдующія изданія: Кшивицкій въ Изв. Археол. Комм. вып. 29; Krzywicki, Żmudz starożytna, Warsz. 1906; Рыковъ, Древности Летгаліи в. 1; Radzinkynas, Pilekalniai 1909; Тарасенко въ „Mūsų senovė“ IV и „Mūsų Žinynas“ № 13.

26. *Дороги.* Литовцы, повидимому, занимались очень мало разработкой грунтовыхъ дорогъ, кромѣ развѣ необходимѣйшихъ магистральныхъ. Это, во первыхъ, потому, что они должны были прятать свои селенія въ лѣсахъ и среди болотъ, а во вторыхъ, потому, что инстинктивно пріучились беречь тишину лѣса, чтобы не пугать дичь и звѣря. Литовскій лѣсъ —это своего рода заповѣдникъ, своего рода паркъ. Движеніе всюду совершалось верхомъ, по тропамъ. Отсюда исконная любовь литовца къ коню; при началѣ литовской культуры, въ VI в., конь уже есть. По болотамъ въ необходимѣйшихъ мѣстахъ сооружались гати изъ колотыхъ плахъ. Гати, сохранившіяся и открытыя въ Пруссіи, сложены изъ 6 рядовъ плахъ длиною болѣе 1 саж., скрѣпленныхъ съ боковъ бревнами и многочисленными кольями и въ необходимыхъ мѣстахъ положенныхъ на сваи (Conwentz, Die Moorbrücken, 1897). Сохранились части такихъ гатей до 300 —600 саж. протяженіемъ. Теперь они поросли мохомъ и травою и едва различимы. Какія изъ этихъ частей литовскія, какія нѣмецкія, сказать трудно. Въ послѣднюю войну нѣмцы очень удачно использовали этотъ способъ передвиженія черезъ болота.

Сами литовцы, можетъ-быть, охотнѣе устраивали каменные броды, кильгринды, состоявшіе изъ нѣсколькихъ слоевъ камней или плитъ, присыпанныхъ пескомъ и укрѣпленныхъ съ края бревнами, шириною до 9 ф. Такія части шли подъ водою, въ низкихъ мѣстахъ, всегда извилисто. Настоящая глубина этихъ гатей $^1/_2$—$1^1/_2$ арш. Они именуются въ населеніи шведскими дорогами, врядъ-ли потому, что ихъ строили шведы, а въ общемъ отчетѣ, какъ большинство памятниковъ старины. На Жмуди каменныя дороги извѣстны черезъ болото Рагай у Подевайцъ, Дырванъ Поневѣж. у., близъ Купишекъ; шведскіе броды черезъ Вислу и Вармію указываются близъ Ужвенты, „Чортова грабля“ извѣстнана оз. Нарочѣ Свенцянск. у., у м. Мядзіолъ, изъ крѣпко связанныхъ камней шириною для четверки (Живоп. Россія III, 54. Кшивицкій въ Изв. Арх. Комм. в. 29 стр. 120). Всѣ— секретныя военныя дороги, можетъ-быть, уже далеко не ранняго времени.

Въ 1879 г. у р. Аа близъ Трейдена была поднята большая ладья. Высказано предполсженіе, что она можетъ имѣть отношеніе къ походу на Лифляндію 1261 г.

27. *Камни.* Въ разныхъ мѣстахъ края имѣются отдѣльные примѣчательные по величинѣ и формѣ камни, окруженные преданіями и легендами, между которыми, быть можетъ, имѣются камни, связанные съ культомъ, и въ такомъ случаѣ около нихъ могутъ оказаться слѣды приношеній или жертвъ. Довольно обычны камни съ изображеніемъ стопы, креста, подковы, расгространенные и въ Польшѣ, что, можетъ-быть, указываетъ на ихъ сравнительно позднее происхожденіе. Камни съ изображеніемъ подковъ извѣстны въ Leskini Виленск. губ., съ фигурою креста въ Палоганцахъ Ошм. у. и 3 въ Zblaṇach Лидск. у. Камни съ подобными изображеніями имѣются въ Радчинск у. Сѣдлец. губ. (д. Турово, Браницо, Zakowola и др.). Вмѣсто креста и подковы иногда 2 подковы (Swiatowit, II, 116). У д. Grybosz Лидск. у. найденъ камень съ вырѣзаннымъ неопредѣленнымъ рисункомъ изъ полосъ и полукруга. Камень со стопками извѣстенъ изъ Mitkišiu Виленск. г. и высокодворской вол. Камень съ изображеніемъ солнца, подковы и креста у м. Свобишкели той-же губ. Нѣсколько камней съ непонятными знаками извѣстны въ Сумелишск. вол. въ Чунскомъ лѣсу. Весьма интересенъ камень у д. Paparčiai на Виліи въ Трокск. у. Это грубой пирамидальной формы камень съ выбитыми на самомъ верху чашечками, а у подножія сбоку на камнѣ непонятнаго назначенія желобокъ длиною 86 сант., шириною 12 и глуб. 8 с.; съ боковъ стоки (Тарасенко въ журн. Kultura 1923, I).

Тему о чашечныхъ камняхъ необходимо выдѣлить, въ виду ихъ особаго значенія въ археологіи. На р. Версокѣ Лидск. у. гранитный камень съ 2 мисками, круглой и слегка овальной; есть у д. Юрчишки, а также близъ Nowa Pogosć Виленск. губ.; есть они и на Эзелѣ. Камень съ изображеніемъ коня, окруженнаго крестами, можно видѣть, кажется, у Arrasch. Камни безъ изображеній: Мокусъ съ семьей въ Вепровск. вол. на Свентѣ (статья Вольтера въ Arch. für Religionswiss.), Пантукъ въ той-же мѣстности, къ С. отъ Вилькомира, Valulis (свадьба), у д. Leukagalien, тамъ-же еще другой, Крестовый, противъ Кернова (Тарасенко). Тышкевичъ указываетъ большіе плоскіе камни для сидѣнія (Rzut oka 31).

Какіе-же наши итоги? Мы съ относительнымъ успѣхомъ могли слѣдить за самымъ началомъ литовской культуры (мѣстный поздній періодъ каменнаго вѣка), за долгою отчужденностью Литвы отъ обще-европейской культуры, за первымъ проявленіемъ этой культуры черезъ готовъ, за мѣстной переработкою и расцвѣтомъ ея въ VI—VIII в., а затѣмъ въ IX и X в., съ раздѣленіемъ на 2 вѣтви, за курганами летовъ и селоновъ VI—VIII в. и за переселеніемъ этихъ племенъ въ IX в. черезъ Двину, за древностями пруссовъ въ III—XIII в., за могильниками куроновъ IX и X в., за древностями летголы XI—XVI в., за могильниками литвы XIV—XVIII в., за интереснѣйшими Виленскими курганами XIII—XIV в., за курганами ливовъ X и XI в. и болѣе поздними, за славянскими (?) курганами VIII—X в. и ихъ-же могильниками XI и XIV в., за началомъ, устройствомъ и содержаніемъ городищъ VI—XIII в. Менѣе всего извѣстны и опредѣляются древности собственной Литвы, т. е. жмуди и аукстайти, наиболѣе интересныя для литовской археологіи, но, повидимому, хорошій успѣхъ и здѣсь при

условіи систематичности работы обезпеченъ. Изъ многихъ другихъ очередныхъ задачъ отмѣтимъ нѣкоторыя: 1) опредѣлить центры рагинянской, мемельской и люцинской культуръ, 2) опредѣлить древности ятвяговъ, 3) установить народность виленскихъ кургановъ VIII—X в., гродненскихъ кургановъ X в. и гродненскихъ каменныхъ могилъ, 4) собрать болѣе матерьяла для литовскихъ кургановъ XIII—XIV в., 5) опредѣлить отношеніе литовскихъ древностей VI—VIII в. къ окскимъ и днѣпровскимъ, 6) опредѣлить отношеніе минскаго района къ литовскимъ древностямъ, 7) предпринять болѣе значительныя изслѣдованія пилькальнисовъ, особенно древнѣйшихъ, 8) связать археологическій матерьялъ съ лингвистическими изысканіями о литовскихъ племенахъ, отнюдь имъ не подчиняясь, 9) составить археологическую карту. Безъ послѣдней никакія изслѣдованія невозможны.

Изложенные выше выводы показываютъ, что литовская археологія находится далеко не въ зачаточномъ состояніи. Разными учрежденіями и лицами собранъ уже довольно значительный матерьялъ и отчасти подвергнутъ изученію. Всѣ народности края дали прилежныхъ изслѣдователей мѣстныхъ древностей. Поляки дали превосходнаго, лучшаго въ краѣ открывателя древностей Шукевича, а также рядъ другихъ дѣятелей: гр. Тышкевичей, Вильчинскаго, Осовскаго, Глогера, Флери, Будзинскаго, Кшивицкаго, Бренцштейна. Среди нѣмецкихъ изслѣдователей особенно выдвинулись Тишлеръ и Гаусманъ, а далѣе: Крузе, Гревингкъ, Крюгеръ, Больцъ, Бой, Кемке, Бецценбергеръ, Эбертъ. Изъ русскихъ изслѣдователей наибольшія услуги здѣсь оказали Покровскій и Романовъ, а затѣмъ: Богоявленскій, Авенаріусъ, Массалитиновъ, Сизовъ, Бренденбургъ, Абрамовъ, Каширскій, Дубинскій, Янчукъ, Харузинъ, Туковскій, гр. Уваровъ, Спицынъ. Отдѣльно стоитъ Киркоръ. Литовцы выставили почтеннаго дѣятеля въ лицѣ Довгирда, а также Вольтера, Нагевича, и сюда-же причислимъ проф. Бугу. Изъ учрежденій наибольшее количество лицъ къ работамъ по литовской археологіи привлекли Археологическая Комиссія въ Петербургѣ, Московское Археологическое ббщество, организовавшее 2 съѣзда, въ Вильнѣ и Ригѣ, Кенигсбергское о-во Prussia, мѣстныя археологическія о-ва, привлекавшія къ древностямъ общественное вниманіе и собравшія значительныя коллекціи (особенно университетское Эстонское). Но наиболѣе удивленія и признательности требуютъ частныя лица, тратившія на археологическія изысканія и сборы свой личный трудъ и средства. Среди нихъ въ первой линіи выступаютъ Шукевичъ, Довгирдъ, Крюгеръ, а за ними гр. Тышкевичи, Больцъ, Глогеръ, Флери, Вильчинскій, Гревингкъ, Бой, Нагевичъ.

Настоящая работа представляетъ собою не столько полный обзоръ литовскихъ древностей, сколько ихъ очеркъ, такъ какъ автору еще не удалось ознакомиться съ новыми пріобрѣтеніями Прибалтійскихъ музеевъ, особенно-же Митавскаго, Рижскаго и Дерптскаго; не удалось также использовать полностью и литературу, достигшую весьма значительнаго объема. Библіографія 1913 г. перечисляетъ 1320 статей и сочиненій только для Прибалтійскихъ губерній. А сколько матерьяла таится въ новыхъ литовскихъ изданіяхъ! Главное-же — сколько его имѣется въ музеяхъ! Небольшой Ковенскій музей далъ мнѣ цѣлый рядъ совершенно новыхъ, неожиданныхъ наблюденій. Надѣюсь, однако, что и въ этомъ своемъ видѣ моя работа исполнитъ свое прямое назначеніе—служить первымъ руководственнымъ пособіемъ для всякаго,

кто будетъ имѣть охоту или нужду заняться богатѣйшими, интереснѣйшими литовскими древностями. Sequentes valeant!

В. В. Нагевичу, вдохновителю ссвременной литовской археологіи, посвящаю я этотъ свой трудъ.

Kohn und Mehlis, Materialen zur Vorgeschichte Menschen im östlichen Europe. Jena 1879 г. 2. т.

Korrespondenz—Blatt der deutschen Anthrop. Gesellschaft.

Kruse. Necroliwonica, 1842.

Hausmann R. Katalog der Austellung zum X. archeol. Kongress in Riga, 1896 г. Его же Uebersicht über die archäolog. Forschung in dem Ostseeprovinzen im letztem Jahrzent, 1908.

Ebert M. Die baltischen Provinzien, 1913. Prägist. Zeitschr. V в. 3.

Покровскій, Археологическія карты Виленской, Ковенской и Гродненской губ.

Sitzka J. Archäologische Karte von Liv—Est—und Kurland 1896.

Харузинъ Н. Обзоръ доисторической археологіи Прибалтійскаго края. Временникъ Эстл. губ., I, 1894.

Szukiewicz W. Poszukiwania archeologiczne w powiecie Lidzkim, I—III. Mater. Komm. antrop. t. X, XI, XIII.

Библіографія по археологіи Остзейскихъ провинцій по 1913 г. въ Балтійскомъ сборникѣ, Рига, 1914.

...на, 1923. 7. XII.

Prof. V.Krėvė Mickevičius.

Indoeuropiečių protėvynė.

ANTROJI DALIS.

Indoeuropiečių gimtinė.

I.

Kadangi paskiausiu laiku daugiausia buvo rūpinamasi klausimu, kuri iš rasių, gyvenančių Europoj ir priklausančių indoeuropėčių lingvistinei šeimynai, turi teisės laikyti save indoeuropiečių tipo reiškėja, tai pirmiau, negu rasime indoeuropiečių gimtinės vietą, mes turim patirti, kuri rasė turi teisės laikyti save indoeuropiečių prototipu. Priėję kurios čia išvados, tuo pačiu mes palengvinsim sau išspręsti ir rupimąjį mums klausimą.

Jei mes prisižiūrėsim įvairių tautybių tipams, mes pastebėsim tarp jų tam tikrus skirtumus, kartais vos įžiūrimus, kartais gi labai ryškius; beveik kiekvienam žingsny mes sutinkam žmones, griežtai vienas nuo kito skirtingus. Tačiau visi jie turi kai kuriuos bendrus bruožus, kartais tiesiog mūsų sąmonei nepasiekiamus, kurie tačiau leidžia mums daugiau ar mažiau tikrai nuspėti jų priklausomybę vienai ar kitai tautybei. Smarkiausias ir ryškiausias žmonijos rasių skirtingumo ženklas tai pirmiausia spalva: mes sutinkam žmones juodbruvius (briunetus), tamsios veido spalvos, juodomi akimi ir plaukais, ir šviesplaukius (blondinus) su šviesiais arba rudais plaukais, šviesios veido spalvos, melsvų arba rusvų akių. Arčiau prisižiūrėję, mes pastebėsim, kad tiedu tipu įvairiose vietose įvairiaip vienas su kitu santykiauja. Vienoj vietoj vyrauja tamsveidis tipas, kitoj — šviesplaukis. Jeigu mes savo pastebėjimus tęsim toliau, mums nesunku bus nustatyti šito santykiavimo tam tikras taisyklingumas. Mes pamatysim, kad juo arčiau į pietus, juo tamsveidžių nuošimtis didėja ir, pagaliau, pačių pietų kraštuose šviesplaukių beveik visai nematyti. Atvirkščiai, jei mes eisime į šiaurę, pamatysim visai atvirkščią reiškinį: tamsveidžių nuošimtis tolyn į šiaurę mažėja, gi šviesveidžių didėja. Pagaliau, pačioj šiaurėj, Skandinavijoj, tamsveidžių tipo visai nerasim; tenai išliko visai grynas šviesplaukių tipas. Be plaukų, odos ir akių spalvos mes pastebėsim dar vieną skirtingumą, butent, ūgio: šiaurės gyventojai daugiausia yra aukšto ūgio, o pietų—žemo. Visi tie reiškiniai gimdo tyrinėtojui mintį, kad tarp šiaurės ir pietų gyventojų yra tūlų priežasčių, kurios tuos skirtingumus iškelia aikštėn. Ir smalsesnieji vyrai, pastėmusieji patirti tų skirtingumų priežastis, ėmės tirti žmogų. Tuo būdų yra susidaręs

antropologijos mokslas, kuris yra paaiškinęs daug ką, ko anksčiau žmonės ir nesitikėjo esant, ir padaręs didelį perversmą žmonijos mintijime.

Pirmiausia antropologijai pavyko nustatyti, kad Europa nuo seniausių laikų, per ištisus dešimtis tūkstančių metų ligi mūsų gadynės, jau buvo žmonių gyvenama. Dar ketvirtojoj epochoj mes sutinkam žmogaus buvimo žymių. Periodas nuo pirmų žmogaus žymių Europoje ligi to laiko, kuomet jis pažino metalus ir išmoko iš jų pasidirbti reikalingus sau daiktus, buvo pavadintas akmens amžiumi, nes tais amžiais žmogus vartojo įvairius įrankius tiktai iš akmens. Tie įrankiai iš pradžių buvo labai prasti ir kuomet be formos. Tatai buvo paprasti akmens, šiek tiek patašyti, kurių vienas ar keli šonai buvo plonesni ir galėjo patarnauti, kaip ašmenys. Vėliau žmogus išmoko akmenis apdirbinėti daug dailiau; šlifuodamas jis juos padarydavo, kokio nori pavidalo, labiausiai tinkamo tiems veiksmams atlikti, kuriems įrankis būdavo skiriamas.

Mokslininkai, eidami akmeninių įrankių kokybe, akmens amžių padalino į dvi dalį: pirmutinė pusė daug senesnė, palaiolitinė, kuomet vartojami akmens buvo labai prasti, ir antroji, daug vėlesnė, neolitinė, kuomet akmens būdavo dailiau apdirbami, dažnai šlifuojami, su išdriliuota skyle. Palaiolitinė epocha nustatoma ne tik einant akmens įrankių forma bei kokybe, bet ir buvusios aplink žmogų aplinkumos, floros ir faunos, ypatybėmis, skirtingomis nuo tų, kurios buvo neolitinėj epochoj. Atatinkamai toms sąlygoms ir palaiolitinės epochos kultūra turi ypatingo antspalvio. Neolitinė epocha skirtinga nuo palaiolitinės ne vien tuo, kad tos gadynės metu žmogus vartojo šlifuotus įrankius, bet ir reiškia naujos kultūros erą, kuri atsirado tarp naujos aplinkumos, tarp kitų klimato sąlygų, tarp kito gyvulių ir augmenų pasaulio. Be įrankių šlifavimo ir dryliavimo žmogus čia jau mokėjo indus pasidaryti, augino naminius gyvulius ir net mokėjo išauginti valgomus grūdus, statyti savo gyvenamus namus ir tt.

Skirtumas tarp neolitinės ir palaiolitinės kultūros buvo toks žymus ir griežtas, kad kai kurie mokslininkai spėjo, jog čia buvęs tūlas tarp jų tarpas, nutrukimas. Buvo manoma, kad palaiolitinis žmogus visai neturėjęs tų kultūringumo pažymių, kurių turėjusi neolitinė epocha, atsiradusi ūmai postplioceninio periodo pabaigoj. Tas ūmas atsiradimas ir sukėlė mintį, kad neolitinės epochos kultūra bus buvusi atnešta naujos tautos, kuri jau mokėjo puodus dirbti, naminius gyvulius auginti ir javus sėti, iš akmens dailius įrankius daryti. Tuo būdu daugelio mokslininkų nuomone, neolitinė kultūra nebuvusi palaiolitinės kultūros nuolatinio ir lėto vystimosi vaisius, o buvusi atsinešta atvykusios čion kitos tautos su aukštesne kultūra. Kadangi toji naujoji tauta greit buvo pasklidusi Europoj, kaip rodo jos paliktosios žymės, tai Mortilieras (Le préhistotique antiquité de l'homme. 1. Paris, 1883) spėjo, kad toji ateivė tauta jau neradusi Europoj palaiolitinio žmogaus, kuris dar prieš neolitinės epochos stojimą kaž kur buvo išnykęs; galimas daiktas, kad jis išsikėlė šiaurėn paskui mamontą ir raganosį, kuriuos jis nuolat medžiojo. Šitie didieji gyvuliai, pakitėjus diliuvijo periodo pabaigoj klimato sąlygoms, pasitraukę į šiaurę. Tie, kurie laikosi tos nuomonės, jungia palaiolitinį žmo-

gų su šiandykščiais eskimais, o Pönka, kaip jau mes esame pažymėję, mano, kad tai bus indoeuropiečiai, išsikėlę Skandinavijon ir vėliau grįžę atgalio Europon ir nukariavę visas kitas gimines.

Yra ir tokių mokslininkų, kurie mano, kad palaiolitinis žmogus bus išsikėlęs iš Europos Afrikon per Gibraltaro pertaką, ir jų ainiais laiko kabilus, berberus, Kanarų salų guančius ir kitas chamitų padermės tautas.

Žodžiu, Mortilieras ir jo šalininkai spėjo, kad tarp palaiolitinės ir neolitinės kultūrų nesą jokio ryšio, jokio pamažu vykusio perėjimo, bent vakarų Europoj, kuri, galimas daiktas, ligi ateisiant palaiolitiniam žmogui buvusi kurį laiką, gal net gana ilgą, visai negyvenama. Arcelinas, apie kurį mes turėjom progos kalbėti prie klausimo istorijos, suskaitė net tos pertrukos ilgumą, imdamas jį nuo trijų ligi keturių tūkstančių metų. Toji pertrauka vėliau buvo pavadinta mezolitiniu periodu.

Bet kuomet atrandamų vietų, kur priešistorinis žmogus buvo apsistojęs, skaičius padidėjo, paaiškėjo keletas atsitikimų, liūdijančių, kad tarp palaiolitinės ir neolitinės kultūrų žymių nebuvo tuščio sluogsnio, ir palaiolitinis sluogsnis tiesioginai pereina į neolitinį. Todel kai kurie ėmė abejoti del Mortiliero pažiūros tikrumo, kuri tuomet buvo veik visų pripažinta, ir ėmė kurti vieton senų naujas teorijas apie palaiolitinės ir nealitinės kultūrų ištisumą. Tuo reikalu tarp mokslininkų kilo ginčiai, panašūs tiems, kuriuos mes turėjom progos pažymėti prie mūsų klausimo istorijos. Tų visų ginčų esmė gludejo trijuose vyriausiuose dėsniuose - klausimuose:

1) ar naujas žmogus atėjo Europon, 2) ar reikalingas buvo naujo žmogaus atėjimas naujai neolitinei kultūrai atsirasti ir 3) ar tikrai pirmykšti gyventojai yra išnykę, ir ar tikrai buvo pertrauka gyventojų buvime Europoj tarp palaiolitinių ir neolitinių amžių.

Vieni atsakinėja į tai neigiamai, kiti teigiamai, bet naujausiais laikais beveik visų jau pripažįstama, kad tarp palaiolitinės ir neolitinės kultūrų jokio tuščio tarpo nebuvo. Kultūros kitėjimas jos progreso prasme galėjo gauti akstinų nuo išorinių aplinkybių, o jų tarpe galėjo būti ir svetimas ateivių elementas. Bet nėra jokio reikalo manyti, kad palaiolitinis žmogus nebūtų galėjęs palaiolitinę kultūrą išūgdyti ligi neolitinės laipsnio. Darant spėjimą, kad neolitinė kultūra buvo iš šalies Europon atnešta svetimo elemento, reikia ir tai pripažinti, kad, toji nauja tauta toje šaly, iš kur ji atėjo, turėjo irgi savo kultūrą išūgdyti iš primitingesnės. Kodel gi negalima spėti, kad tą gabumą turėjo ir palaiolitinis Europos žmogus. Juk labai paprastas daiktas, kad, pakitėjus žmogaus gyvenimą apsupančioms sąlygoms, jis, beteškodamas pragyvenimui priemonių, buvo stačiai pastūmėtas progreso keliu. Tegu, sakysim, anksčiau žmogus gyveno iš didžiųjų gyvulių medžioklės, bet visur užtikdavo augančius valgomus javus. Del pasikeitusių klimato sąlygų didieji gyvuliai iš dalies nusikėlė į šiaurę, iš dalies išnyko ar buvo išnaikinti, valgomųjų, laisvai augančių javų maistui ėmė pritrūkti, kadangi del tų pačių priežasčių jiems augti sąlygos taip pat buvo pablogėjusios arba del padaugėjusio žmonių skaičiaus jų vis tiek pasirodė permaža. Visa tai privertė pirmykštį žmogų pirmiasia saugoti kai kurių gyvulių gyvybę, tuo būdu apsau-

gojant ir sau pragyvenimo galimybę, iš kitos pusės, rūpintis apie tuos javus, kurie anksčiau jau buvo virtę jo įprastu maistu. Taip galėjo atsirasti gyvulinkystė ir dirbtinas javų auginimas.

Palaiolitinės ir neolitinės kultūrų vientisumas galutinai buvo nustatytas po to, kai Prancūzijoj ir Belgijoj buvo rasta naujų priešistorinio žmogaus apsigyvenimo vietovių, iš kurių radinių paiškėjo, kad jau palaiolitinis žmogus mokėjo dirbti puodus, kurio mokėjimo jam buvo nepripažinę Mortilier ir jo šalininkai. Be to, vėliau atrastoj „Ausbury" titnaginių įrankių dirbtuvėj iš palaiolinių laikų, buvo rasta taipo gi labai prastų pailgos formos kirvių ir šlifavimo bei galandymo žymių. Moška ties Pšedmoste rado postpliuceniniame sluogsny du šlifuotu kirviu. Kai tokių radinių padaugėjo, pasidarė visai aišku, kad Mortiliero nuomonė buvusi klaidinga.

Jeigu jokio tarpo tarp palaiolito ir neolito nebuvo, tai kaip aiškinti daugely vietų tuščio sluogsnio buvimas? Tatai aiškinama taip, kad palaiolitinis, žmogus, pagyvenęs ilgesnį laiką kurioj nors vietoj, dėl tūlų priežasčių, sakysim, medžiojamų gyvulių išnykimo, buvo priverstas išsikelti kitoa vieton, o pirmiau jo gyventa vieta ilgai galėjo būti niekeno negyvenama.

Įdomų tos pažiūros įrodymą nusako Voldržik (O pravlosti indoeuropske'ho pronaroda. Živa 1891, pusl. 97) jo ištirtose „Maszyca" ir „Milaszowce" urvuose. Tuose urvuose sluogsniai buvę taip suskirstyti:

Urvas „Maszyca"	Urvas „Milaszówce"
sluogsnis a)	sluogsnis a)
Metalų epochos liekanos	
b) akmeniniai įrankiai iš apskaldytų akmenų, mėginimai šlifuoti, indų šukutės, naminių gyvulių kaulai. Nėra šiaurės elnio žymių.	b) Iš tos epochos jokių žymių tam urve nėra. „Sluogsnis tuščias".
c) sluogsnis „Sluogsnis tuščias".	c) sluogsnis. Tašyti akmeniniai įrankiai, jokių šlifavimo žymių, indų šukutės, jaučio ir šiaurės elnio liekanos.
d) sluogsnis. Palaiolitiniai įrankiai, ketvirtosios epochos fauna, molinių indų liekanų nėra.	d) sluogsnis. Ketvirtosios epochos fauna, žmogaus žymių nėra. „Sluogsnis tuščias".
kalnų sluogsnis.	kalnų sluogsnis.

Iš tos lentelės mes matome, kad kai vienam urve randama žmogaus žymės, tai kitam urve tas pats sluogsnis jokių žmogaus žymių neturi. Iš to savaime kyla išvada, kad žmogus iš vieno urvo nuolat kilinėjos kitan ir paskui vėl atgal.

Tuo būdu mes matom, kad jokio tarpo arba smarkaus šuolio iš vienos epochos kultūros kiton nebuvo; neolitinė kultūra atsirado, kaip nuolatinis ir nenutrūkstamas palaiolitinės kultūros ūgėjimo vaisius. Dabar lieka atsakyti į klausimą, ar naujas žmogaus tipas yra iš kur nors Europon atkeliavęs? Yra davinių manyti kad neolitinės epochos metu Europoj pasirodė nauji antropologiniai tipai, kurie vargiai galėjo išeiti iš palaiolitinio, nors ši aišk nimo tendencija ir yra atsiradusi (Niederle „Priešistorinė Europa" pusl. 592-97); todel, eidami kai kuriais faktais, mes turim galimybės daryti spėjimą, kad naujas tipas daugely vietų gal bus išstūmęs ankstybesnį palaiolitinį, ir mes esam priversti padaryti tą spėjimą, apie atkeliavimą iš svetur naujo antropologinio tipo ar tipų, nors ir neturim reikalo įsibrovusius laikyti vieninteliais neolitinės kultūros davėjais, bet galim leisti, kad jie gal ir yra tą kultūrą pastūmėję ar prisidėję prie jos ištobulėjimo.

Mes pasakėm, kad palaiolitinės epochos pabaigoj ar neolitinės pradžioj yra pasirodę nauji antropologiniai tipai. Iš čia kyla klausimas, kuris tipas gyveno Europoj palaiolitinio amžiaus metu ir ar daug jų buvo? Kol mes neatsakysim į šį klausimą, negalėsim ir tolesnių išvadų daryti. Bet klausimas, kurių žymių buvo palaiolitinis žmogus, ligi šiol nėra gerai patirtas; ar tai buvo vienas tipas, ar keletas tipų – šį klausimą ligi šiol galima laikyti neatspėtu ir galutinai jį atspėti yra labai sunku, pirmiausia, todel, kad mes turim labai maža diluvijo žmogaus liekanų, bet ir tai, ką turim, yra vienatiniai radiniai įvairiose Europos šalyse; be to, visi tie radiniai yra fragmentiniai, todel gana rizikinga tais radiniais remiantis labai tikrai daryti tą ar kitą išvadą; antra vertus — ir patys radiniai, ypač makaulių radiniai, mokslininkų skiriami ketvirtosios epochos žmogui, yra labai abejotini ir jų palaiolitinė kilmė toli gražu ne užtektinai įrodyta, ir todel net tos atsargiausios išvados, daromos jais pasiremiant, gali būti ginčijamos. Del tų sunkių aplinkybių antropologijoj iš pradžių buvo kilę nedidelių nesutarimų; kuomet vieni antropologai palaiolitiniai Europai spėjo tris ar keturis tipus, kiti, atmesdami visus abejotinus radinius, sakė, kad palaiolitinėj Europoj tegyvenęs vienas žmogaus tipas.

Klausimą apie palaiologinio žmogaus tipą nagrinėjo daugiausia prancūzų mokslininkai antropologai, darydami įprastu prancūzams drąsumu įvairius spėjimus, ir todel į jų išvadas reikia žiūrėti labai atsargiai. Del klausimo apie palaiolitinį žmogų šie antropologai išsiskyrė į dvi pusi. Vieni jų, sekdami Quatrefagesą (žiūr. V. Perodolskio knyga „Бытовые остатки насельниковъ Ильменскаго Волховскаго побережья. СПБ. 1893) paskirstė palaiolitinius Europos gyventojus į penkias rases: 1) Kannštadto, 2) Kromanjono, 3) Triušero, 4 Grenelio ir pagaliau 5) Fiurfoozo. Visos tos rasės pavadintos tų vietų vardais, kur buvo rasta jų liekanų; pirmos dvi buvo dolichefalų tipo, kitos dvi — brachikefalų, o Fiurfuozo rasė buvo pereinamoji nuo vieno tipo prie kito. Kiti, vėlesni Quatrefageso pasekėjei rado galima visas tas penkias rases suvesti į tris: Kannštadto, Kromanjono ir Fiurfoozo, kurios pakeitusios viena kitą ta eile, kaip jos čia surašytos.

Bet vėliau buvo, daugiausia Virchovo, įrodyta, kad Kromanjono, Grenelio, Fiurfoozo ir Trušero kaukuolės, lygiai ir visos joms giminingos, vienodo tipo, rastos įvairiose kitose vietose ir priskirtos palaiolitiniui amžiui, iš tikrųjų priklauso neolitiniams laikams; tuomet palaiolitiniai Europai buvo nustatytas tiktai vienas tipas, kurį Qatrefages pavadino Kannštadto, o vėliau dar buvo pavadintas Neandertalio; tuo būdu, nūnai antropologų dauguma pripažįsta, kad palaiolitinėj Europoj gyvenęs tiktai vienas Kannštadto bei Neandertalio rasės tipas, o visi kiti tipai esą tik žymės naujų etninių įsigriovimų, įvykusių palaiolitinio periodo pabaigoj ar gal neolitinio pradžioj.

Kaip gi tas palaiolitinis tipas atrodė? Turėdamas Neandertalio kaukuolę, Virchovas mėgino sukonstruoti pirmykštį palaiolitinio žmogaus tipą. Jo pavyzdį pasekė Manouvrieras (Manouvrier. La determination de la taille d'après les grands os des membres. Paris. 1892). Vyrų griaučių vidutinis ūgis pasirodė 1,63 m., tad kiek aukštesnis už vidutinį. Palaiolitinio žmogaus galva buvo pailga ir neaukšta (dolicho-platikefalas), su žema nuolaidžia kakta, su gana žiniomis antakių išlankomis ir su didoka nosimi. Kaukuolės talpa atatiko šių dienų normaliai žmogaus talpai. Nieko tikresnio apie pirmykščio Europos žmogaus išorinį vaizdą pasakyti negalima. Ginčai ir spėjimai apie jo panašumą bezdžionei neturi jokio tikresnio pagrindo, todėl jų neverta imti domėn.

Virchovas 1886 m., tyrinėdamas rastas Šveicarijoj palaiolitines kaukuoles, rado tarp jų ir Neandertalio tipo kai kurį skirtumą. Jis tas kaukuoles palaikė anormalėmis. Bet vėlesni Šveicarijoj radiniai parodė, kad greta Neandertalio ar Kannštadto palaiolitinio periodo tipo, vidutinio ir net aukšto ūgio, buvo Europoj kitas ilgagalvių tipas — žemo ūgio; kai kurie antropologai (Virchovas, Colmanas ir kt.) spėjo, kad tas tipas esąs senesnis už pirmąjį, kiti gi, pav., Muchas, mėgina įrodyti, kad tai esąs tas pats tipas, tik jo variacija.

Palaiolitinio žmogaus liekanų randama visoj Europoj, daugiausia Anglijoj, Belgijoj, Italijoj, Prancūzijoj, Vokietijoj, Ispanijoj, Čechijoj ir kitur.

Tatai ir visa, ką mes žinom apie pirmuosius palaiolitinės Europos gyventojus. Be abejojimo, daug kas iš čia pasakyto remiama, pasakytume, spėjimais, ir pats klausimas apie palaiolitinį ketvirtosios epochos žmogų nėra taip lengvas, kaip atrodo, tačiau aš savo uždaviniu laikiau—patiekti tas bendras išvadas, kurios šiuo metu laikomos beveik visų pripažintomis.

II.

Aukščiau mes priėjom tos išvados, kad palaiolitinė Europa buvo gyvenama tik vieno žmogaus tipo, to, kurį mes vadinam Neandertalio, Kannštadto. Tas tipas yra ilgagalvis, be to, ūgio ne vienodo. Buvo skirtingas jis, tur būt, ir kitomis savo fizinėmis ypatybėmis: plaukų, akių, odos spalva. Šiaurės dalichokefalai, kaip ir šių dienų jų ainiai, tur būt, buvo šviesplaukiai, pietų gi — briunetai, tamsveidžiai. Pösche ir Penka, kurie pripažįsta tų tipų vienybę aukščiau jau nagrinėtuose prie klausimo istorijos savo raštuose

spėja, kad pradžioj visas tipas buvęs briunetinis, bet vėliau nukilęs į šiaurę, Skandinavijon, miškingosna ir pelkingosna Pabaltės, Gudijos ir Lietuvos vietosna, po kurio laiko, del kitų klimato sąlygų, neteko žymios pigmentizmo dalies plaukuose, odoj ir akyse, ir tuo keliu iš senesnio tamsveidžio, juodplaukio tipo atsirado naujas dolichokefalinis šviesplaukių tipas, kuris, esant daug nepalankesnėms gamtos sąlygoms, dariusioms išsilaikymo kovą daug sunkesnę, sakytume, natūralaus prisitaikymo ar pasirinkimo (подбора) keltu pasidarė didesnio ūgio, išlavino savy didesnę energiją ir gyvybės pajėgas. Ar toji pažiūra teisinga ar ne, šiuo metu tatai mūsų neliečia. Gana to, kad mes palaiolitinėj Europoj randame ne vieną, o du antropologiniu tipu, skirtingu savo ūgiu, spalva ir, sprendžiant iš tų tipų ainių ypatybių, ir savo sielos privalumais. Šį spėjimą darau savo atsakomybe, nes man rodos, kad jis logingai seka iš to viso, ką mes žinom apie šiaurės ir pietų ilgagalvius tipus.

Bet palaiolitinės epochos pabaigoj prasideda dar retas, o neolitinės epochos pradžioj — gausingas trumpagalvio tipo užtikimas; toms epochoms yra artimi Trušero ir Fiurfoozo radiniai. Bet ir tasai brachikefalų tipas nėra grynas tipas; čia taip pat užtinkami du, labai skirtingu vienas su kitu tipu: vienas su žymiu palinkimu į albinizmą, gana augalotas, bendrai gal aukštesnis, negu vidutinio ūgio, kresnos it stiprios sudėties; kitas — mažo ūgio, smarkiai tamsplaukis, gana silpnos kūno sudėties, skirtingas dar nuo pirmojo akių orbitų forma. Pirmutinis tipas sutinkamas daugiausia šiaurės rytų ir vidurio Europoj, antrasis — kalnuotose vidurio Europos vietose ir daugiausia pietų Prancūzijoj, Overnės srity.

Tuos keturius tipus įvairūs antropologai visais kitais vardais vadina, ir tų vardų skaičius yra gana žymus; tenka pastebėti, kad dažnokai ir taip pasitaiko, kad tos pačios rasės dviejų antropologų kaip tik visai atvirkščiai vadinamos. Pav., toji rasė, kuri vieno antropologo vadinama Iberijos, kito ji vadinama Ligurijos ir atvirkščiai. Tokia terminologijos betvarkė labai trukdo rases tirti, nes kiekvienam žingsny yra pavojaus padaryti svarbių apsirikimų. Nuo seniausių antropologų ligi pačių naujausių visi jie tarsi džiaugiasi savo naujai išrastais terminais ir, remdamies kuria nors naujai atrasta, beveik neturinčia reikšmės liekanų vieta, visą, turinčią nors ir mažo kuriam tipui panašumo rasę jau krikštija tos naujos vietos vardu.

Nesusipratimams išvengti aš išanksto nurodysiu, kuriuo terminu aš vadinsiu kurią rasę: 1) ilgagalvę, šviesplaukę, aukšto ūgio šiaurės rasę aš vadinsiu, kaip ir ligi šiol dariau, teutonų arba germanų rase; 2) ilgagalvę, tamsplaukę, žemo ūgio pietų rasę — Iberijos arba iberų rase; 3) brachikefalų, aukšto ūgio, žymiai linkusią į albinizmą — vadinsiu slavų arba keltų ar net slavų-keltų ir pagaliau 4) brachikefalų žemo ūgio tamsveidę rasę — Ligurijos arba ligurų rasę. Kodel tais vardais jas imuos vadinti — tatai iš šalies paaiškės iš tolesnių tyrimų, iš dalies pats tam tikrose vietose paaiškinsiu.

Šių dienų antropologija turi daug didesnį jų su padalinimais skaičių. Pav. Denikeris savo straipsny, įdėtame „Antrop. Revue" suskaito jų beveik dešimtį. Tačiau jis pats prisipažįsta, kad tos ży-

mės, kuriomis eidamas jis daro savo paskirstymus, galėjusios atsirasti ir tikriausiai bus atsiradusios iš tų rasių abipusio susituokimo, iš dalies per aukščiau paminėtų rasinių elementų pasisavinimą. Daryti tą paskirstymą neolitiniame amžiuje mes neturime jokių davinių.

Be to, archaiologinėj antropologijoj tas paskirstymas, kurį čia aš siūlau, įgijo daugiausia pilietybės teisių. O ir šių dienų antropologijoj žymiausia antropologų dalis smulkesniems paskirstymams nededa jokios reikšmės, ir šių dienų Europos gyventojų skirstymas daugiausia keturiomis rasėmis yra beveik visų pripažintas. [1])

Dabar mes pasistengsim įsigilinti žilon Europos senovėn ir pamėginsim trumpai nusakyti ribas, kiekvieno paminėtų tipų apimamas, jų susiliejimą ir t. t.

Pradžioj mes imsim ilgagalvių tipus, kadangi jie, einant bendra pripažinta nuomone, yra pirmykščiai Europos gyventojai, toliau aptarsim brachikefalų elementą, kaip vėliau Europos teritorijoj pasirodžiusį ir iš dalies pastūmėjusį pirmesnius gyventojus į pietus ir į šiaurę. Savo apžvalgą pradėsim nuo to ilgagalvių rasių tipo, kuris, Pönkos, Pöschė ir kitų nuomone, laikomas seniausiu Europoj, būtent, nuo iberų rasės.

III.

Suchen wir nun das Gebiet, wo wir den dunkeln Bevölkerungsbestandteil Mitteleuropas in seiner vollen Reinheit und Einheit finden können, so werden wir südwärts in die Wohnsitze der mediterranen Rasse gewiesen. Anders ist es dagegen, wenn wir das Gebiet suchen, wo wir den hellen Bestandteil rein und unverwischt antreffen; denn wir brauchen nur weiter nach Norden zu blicken, um es zu finden. (Much. Die Heimat der Indogermanen, pusl. 330).

Jeigu tamsveidė rasė gryniausia yra pietų kraštuose, tai ten mes turim ieškoti jos pradžios ir išėjimo punkto; todel tos rasės paplitimo sritį mes turime susiaurinti lygiai šių dienų lygiai senovės žvilgsniu; turėdami omeny tą tikslą, mėginsim nužymėti jos nusitęsimo ribas į šiaurę.

Tačiau, prieš pradėdami savo darbą, mes turim padaryti tą pastabą, kad ilgagalvės rasės neolitinis tipas, ypač iberų tipas, yra skirtingas su Neandertalio. Neolitinis tos rasės tipas yra daugiau artimas Kromanjono tipui, kurs tarsi yra pereinamasis arba tikriau— vidurinis tarp iberų ir teutonų rasių. Greenwelis, remdamasis pailgųjų pilekalnių radiniais iš vienos pusės ir tais tos rasės atstovais, kurie labiausiai yra išlaikę savo tipo grynumą iš kitos, mėgina sudaryti pirmykštį to tipo paveikslą. Jis spėja, kad iberų tipas buvęs apskrito ortognatinio veido, kurį mes sutinkam pas daugelį Waliso gyventojų, šių dienų tos rasės ainių; kakta siaura, smakras plonas, smailas ir pailgokas, nosis ne taip plati, kaip kitų rasių, bet ilgesnė, tarpas tarp burnos ir nosies gan žymus, viršutinė lūpa plona; ji gal buvo tamsios veido spalvos, juodų akių ir plaukų, kaip ir spėjamieji jų ainiai, Devonširo gyventojai, žymi airių dalis, korsikiečiai,

[1]) Sekamose dalyse pasistengsiu labiau tą paskirstymą pagrįsti.

ispanų baskai ir berberai; žinoma, galėjo pasitaikyti, žiūrint klimato sąlygų, kai kurių išimčių, kaip tat dabar matom ir tarp tos rasės šių dienų ainių. Mes žinom, kad tarp kabilų gan dažnai pasitaiko mėlynakių; kai kurios Guanšų mumijos turėjo šviesius plaukus (Тайлоръ. О происхожденіи арійцевъ, 98 pusl.). Bendra dauguma jie buvo būtent toki, kadangi mes turim senovės žmonių liūdymų, rodančių kad toji rasė per savo istorijos gyvavimo laikotarpį nepakeitė savo bruožų. Pavyzdžiui, Tacitas kalba apie Silurus, kuriuos etnologai laiko esant tuos pačius, kaip ir tie D. Britanijos dalies gyventojai, kurie priskiriami iberų rasei: „Silurum colorati vultus, torti plerumque crines, et posita contra Hispania, Iberos veteres trajecisse, easque sedes occupasse, fidem faciunt" (Agricola, cap. II.). Iš čia mes matome, kad dar romėnai pastebėjo Didž. Britanijos gyventojų dalies panašumą Ispanijos iberams, ir aiškino tatai, kaip ir čia pacituotoj vietoj, savaip. Iberų tipas, tur būt, bus apsigyvenęs Didž. Britanijoj dar tais laikais, kuomet vanduo jos dar neskyrė nuo materiko. Ačiu jūrų pertakui čia toji rasė išliko daug ilgesnį laiką, negu materike. Tos rasės priešistorinėmis liekanomis laikomos senovės žmonių gyvenamosios vietovės, atrastos upių suneštame dumble, urvų radiniai ir pailgieji pilkalniai. Urvų radiniai, kaip ir senovės gyvenamosios vietovės, yra senesni už pilkalnius, pirmiausia todel, kad juose randama laukinių gyvulių kaulų daugiau, negu pilkalniuose, o tatai rodo, kad tuo metu toji tauta nebuvo priaugusi piemenų laikų, antra, todel, kad urvų radiniai ir senovės vietovės randamos tik pietų Anglijoj, kas rodo, kad jie siekia ledų gadynės, kadangi tos gadynės laikais Grenlandija, Scotlandija ir Šiaurės Anglija dar buvo ledų dengiamos. Paupių vietovės ir urvai iš dalies siekia palaiolitinio periodo, tuo tarpu kai pilkalniai priklauso jau neolitiniam amžiui. Netrukdysiu aš laiko visiems tą rasą liečiančiams priešistoriniams radiniams žymėti. Nurodysiu tik, kad įdomiausia rastų gyvenamų vietovių yra „Tilbury" vietovė, kur surasta visi žmogaus griaučiai, anglų antropologų priskirti ketvirtajai epochai. Ir įrankiai ir kaukuolės rodo, kad palaiolitinės epochos metu ir per pirmą neolitinio periodo pusę Anglijoj gyveno tik vienas iberų tipas; gyvenamų vietovių, urvų ir pailgųjų pilkalnių kaukuolės rodo vieną tą patį tipą su vidutiniu rodikliu apie 72—74.

Iberų rasės ainių sutinkama šiandien labai daug. O prie jų anglų antropologai priskaito žemo ūgio, juodų plaukų su gana silpna raumenų sistema ir dochikefaliniu rodikliu Waliso gyventojus. Jie esanti ir didesnė Gibridų salų gyventojų dalis ir t. t.

Bet gausingiausių tos rasės liekanų rasta Prancūzijoj, kuri, kaip žinoma, išskyrus pačią šiaurės dalį, ledmečio laikais ledo nebuvo dengiama, ir gyvenimo sąlygos ten buvo palyginti patogios. Pačia įšiaurine vieta, kur toji rasė yra siekusi, Mortelieras laiko urvą ties Šovo, prie Maaso upės, kur rasta keletas kaukuolių su vidutiniu rodikliu 71,8. Tas urvas, kaip liūdyja namų indų liekanos, yra iš neolito pradžios. Toliau šios vietos šio tipo nesutinkama nei į rytus nei į vakarus, nesiekiant net šiaurės Vokietijos. Labai turtingi tos rasės pedsakai buvo rasti Vandejoj (kur buvo užtikti net tie patys pailgi pilkalniai, kaip ir Anglijoj) ir Lozeros departamente. Dviejose tose

srityse randamos liekanos priklauso vienos neolitiniui, antros palaiolitiniui amžiams. Kitose gi vietose grynos šios rasės rastos liekanos priklauso tiktai palaiolitiniam amžiui, gi neolitinio amžiaus liekanos randamos jau mišiny su ligurų rasės liekanomis. Pav. Senos, Uaros, Marnos slėnių urvuose iberų liekanos randamos greta ligurų liekanų.

Visa tatai rodo į tą fakta, kad neolitiniame amžiuje iberai buvo kitos, ligurų rasės, pastumėti į nepatogias ir sunkiai pasiekiamas Vandejos ir Lozeros vietas, kur ir nūnai tebegyvena.

Greta Vandejos pailgų pilkalnių ir urvų liekanų, dar vertos yra domės ir kitos pirmykščio žmogaus gyventos vietovės. Iš tų vietovių reikia pažymėti vietoves prie Chelles, kurias Mortilieras priskyrė prie palaiolito, bet vėliau kitų archaiologų jos buvo priskirtos prie mišraus arba pereinamojo tipo. Toji vietovė įrankių tipu be abejojimo priklauso iberų ilgagalvei rasei.

Iš urvinių tos rasės liekanų rastos antropologinės medžiagos turtingumu pirmoje vietoje stovi de l'Homme-Mort urvas, siekiąs neolitinių amžių. Tas urvas yra nuošalioj, mažai prieinamoj kalkių dauboj minėtame jau Lozeros departamente. Jame yra išlikę ligi penkiolikos griaučių tiek tvirtų, jog galima buvo daryti tikslius jų matavimus.

Brocos tyrimais pasirodė jie priklausą vienam tipui, tam pačiam, kuris randamas pailguose Anglijos pilkalniuose; vidutinis kefalinis tų kaukuolių rodiklis buvo 73, ūgis 1,58 m. (Broca, Revue Antr, II p. 1)

Prisiminkime, kad pailgųjų pilkalnių tipas pasižymi ortognatizmu. Ortognatizmas irgi yra charakteringiausia de l'Homme-Mort kaukuolių žymė. Jos labiau yra ortognatingos, nekaip Guanšų kaukuolės, priklausančios, anot antropologų, tai pačiai iberų rasei.

Visa iberų rasė turi dar vieną ypatingą žymę, kuri, anot kai kurių antropologų, esanti beveik svarbiausia: nosies rodiklis labai žemas: guanšų 44,25; berberų 44,28; ispanų baskų 44,71, de l'Homme-Mort urvo kaukuolių 45,46 (Тэйлоръ. О происхожденіи арійцевъ, pusl. 94).

Pirenejų pusiasalis ligi šiol maža teturi liekanų iš palaiolitinio ir neolitinio amžių; to amžiaus galima paminėti tik keletą urvų, iš jų Genista, netoli Gibraltaro, kur rastos dvi kaukuolės, priklausančios neolitiniam amžiui ir panašios baskų kaukuolėms.

Tačiau nėra abėjojimo, kad tas pusiasalis, senovėje vadintas Iberų pusiasaliu, buvo iberų gyvenamas. Šiandien toji rasė apgyvena daugiausia aukštumas, Viduržemio jūrų pakrančius ir salas.

Bet gryniausias iberų tipas yra išlikęs Kanarų salose ir Tenerifo saloj. Tayloras sako, kad Tenerifo guanšai esą atkirsta berberų giminės šaka, visai gryną tą tipą išlaikiusi. Seniausios tos rasės kaukuolės kefalinis radiklis lygus 75.

Jeigu mes tęstume savo apžvalga toliau, tai visais Afrikos pakrančiais rastume tą patį antropologinį tipą, net imant ir Aigiptą, kurio mumijų kaukuolės turi su nežymiais nukrypimais tą patį kefalinį rodiklį. Tai rasei priklauso beveik visos Šiaurės Afrikos chamitų giminės. Galima sakyti, kad iberų rasė — tai chamitų rasė.

Kuriai rasei priklausė buvusieji prieš hellenus Graikijos gyventojai, sunku dabar kas nors tikresnio pasakyti, kadangi čia nėra

antropologinės medžiagos, siekiančios palaiolito amžius. Didžiausi priešistorinės antropologijos turtai rasti tarp tos medžiagos, kurią rado Schlimannas, kasinėdamas senovės Trojos miestą. Jis rado keturias priklausančias neolito amžiui kaukuoles, kurių viena aiškiai brachikefalų tipo, kitos atrodo dolichokefalės. Išmatuoti jų nepavyko, kadangi tos kaukuolės buvo labai trupios. Mes turime tiktai Virchovo padarytus jų oprašymus. Todėl jokių spėjimų, net tomis kaukuolėmis vaduojantis, daryti negalima. Bet toji aplinkybė, kad tos kaukuolės yra ortognatinės, antra, kad vėliau ten pat buvo rasta dar keleta kakuolių iš žalvario amžiaus, priklausančių dolichokefalų tipui su vidutiniu rodikliu 71, duoda mums šiokio tokio pamato priskirti pirmykščius Graikijos gyventojus prie iberų tipo, juo labiau, kad šiaurėn nuo jos, pietų Dunojaus juostoj, mes visur sutinkam mažo ūgio dolichokefalų rasės liekanų, kuri vėliau buvo laikoma iberų rase, pirmiau vadinama Hallstadto rase.

Hallstadto kapinės priklauso geležies amžiui; jos buvo atrastos 1846 m.; jose rasta ligi 900 kapų, kuriuose buvo daug kaukuolių ir griaučių. Hallstadte matom dvejopą laidojimą: lavonų deginimą ir laidojimą žemėn. Buvo daromas spėjimas, kad buvę deginami ponų ir karių lavonai, o laidojami žemėn—vergai ir šiaip prasti gyventojai. Jeigu tas spėjimas būtų teisingas, tai mes turėtume pirmas iberų rašės pavergimo žymes, kadangi Hallstadto, Vago ir kitų kapinių kapai turi kaulus žmonių «paprastai nedidelio ūgio ir su dolichokefalų tipo kaukuolėmis» (Niderle—Priešist. Eur. pusl. 372).

Galimas daiktas, kad dvejopas laidojimo būdas rodo į dviejų rasių, gyvenusių čia taikingai, dvejopą laidojimo paprotį. Tos rūšies kapinių randama Balkanų šiaurės srityse, Alpių rytų pakalnėse, šiaurės Italijoj, Illirijoj, Bosnijoj, Krainoj ir šalyse į pietus nuo Dūnojaus. Gernes spėja, kad tos kapinės priklaūsančios senovės illiramš, tose žemėse gyvenusiems.

Dabar imkim Italiją ir gretimas Vidužemio jūrų salas—Sardiniją, Korsiką ir Siciliją. Pirmųjų dviejų salų priešistorinė antropologinė medžiaga mažai mums žinoma, tačiau mes galim nustatyti tą faktą, kad pirmykščiai tų salų gyventojai priklausė tai pačiai rasei, kaip ir šiandien, kurie maža ką išskyrus išlaikė gana grynų iberų rašės tipą, kiek praskiestą ligurų rasės priemaiša. O apie Siciliją iš graikų istorikų Thukitido ir kitų mes patiriam, kad pirmykščiai tos salos gyventojai buvę iberai. Neolitinės Sicilijos ir Italijos liekanos rodo, kad abi tos šalys buvo gyvenamos iberų. Italijos kasiniuos randamas Šellės tipas.

Iš Italijos ir Sicilijos urvinių liekanų, priklausančių palaiolitiniam amžiui, reikia paminėti urvą „Grotte dei Colombi", kurio gyventojai buvo žmogėdos. (Niderle, Priešist. Eur. pusl. 40).

Tie archaologiniai—antropologiniai faktai patvirtinami šių dienų Italijos ir Sicilijos gyventojų tyrimais. Ligi šiol Sicilijoj ir pietų Italijoj, nežiūrint ilgų metų to krašto graikų, finikiečių ir t. t. kolonizavimo, tebevyrauja iberų tipas, kuris čia sudaro 84% visų gyventojų. Einant šiaurės link tos rasės nuošimtis mažėja: pav., aplink Romą iberų tipas tesiekia vos 24%, o Lombardijoj jis nesudaro ir vieno nuošimčio.

Tuo būdu mes matom, kad palaiolitinio ir neolitinio amžių laikais iberų rasė gyvenusi Anglijoj, visais Atlantikos vandenyno

pakrančiais ir Vidužemio jūrų Europos ir Afrikos pakraščiais. Tik vėliau Europoje ji buvo nustumta arba toliau į pietus arba į nepasiekiamas dykas vietas, kur salelėmis tarp brachikefalų giminių išliko ligi šių dienų. Šiandien ji yra susikoncentravusi apie Vidužemio jūras, todel galimas daiktas, kad kur nors čia yra tos rasės pirmykštė pradžios vieta arba gimtinė. Bet kur ji yra, Europoje, kaip spėjo vieni, ar Afrikoje, kaip tarė kiti, ar gal Vidužemio jūrų salose, sunku pasakyti, ir nei viena tų nuomonių nėra tikresnė už kitas. Mes tik žinom, kad šiais laikais, taip, tur būt, bus buvę ir priešistoriniais laikais, ši rasė šiekia toli į Afrikos pietus, pamažu vis labiau artėdama į murinų (negrų) rasę. Tą pat reiškinį matome ir šiaurėj, Europoj, kur ji tiek priartėja prie teutonų tipo, jog leido kai kuriems antropologams spėti, kad teutonų rasė neva išėjusi iš tos senesnės rasės. Ir tikrai, Kromanjono tipas kaikuriomis fizinėmis ypatybėmis yra labai artimas teutonų rasei ir yra tarsi pereinamasis tarpas nuo vienos prie kitos.

Kaip paaiškinti tą reiškinį, kad pietų šalyse ji turi didelio panašumo ilgagalvėms negrų rasėms, o šiaurėj — teutonų rasei, aš visai atsakyti negaliu. Ar spėti, kaip daro Pönka, Pösche ir kiti, kad ji yra atėjusi iš Afrikos, ir vienas iš jos kilusių tipų iškitėjo šiaurėj į teutonų rasę, arba spėti, kad tas artimumas, panašumas atsiradęs iš tarpusavio susimaišymo, rodos visai nesvarbu; man rodos, kad viena ir kita mintis turi tiesos dalį; be abejojimo, susimaišymas turėjo tam tikros įtakos vadinamam pereinamajam tipui susidaryti, bet dar didesnės reikšmės tam tipui susidaryti turėjo fizinių ir klimato sąlygų vienodumas susidūrimo linijoj. Mes matom, kad kiekviena rasė yra sudėta iš daugelio tipų, skirtingų vienas nuo kito labai nežymiomis, beveik neįstebiamomis ypatybėmis. Tie kalbamos rasės tipai sudaro tarsi grandinę, sujungiančią savo galais dvi gretimas rases, ir savo ypatybėmis vienas grandinės galas yra artimas vienai rasei, kitas—kitai. Susidarė tie tipai, be abejojimo, prigimties ir klimato sąlygų įtakoj per amžių amžius. Jeigu žmonija būtų buvusi absoliučiai rami, arba rasių koncentrai nebūtų susijungę ir susimaišę, ir nebūtų tuo būdų atsiradę naujų kombinacijų, nebūtų kitos išnykę, tai vieton daugelio rasių mes gal turėtume vieną rasę, susidedančią iš daugelio taip suskirstytų tipų, jog tarp gretimų tipų skirtumų beveik nebūtų, nes jie būtų nežymiausi, o kraštutiniai nariai būtų taip skirtingi nuo vienas kito tipai, kaip dabar yra skirtingos pačios priešingiausios rasės. Jei mes prisiminsim vyraujančias pažiūras į indoeuropiečių kalbos atsiradimą ir progresavimą, į jos pasiskirstymą, pažiūras, kurioms pradžią padarė Schmidtas, ir jeigu mes priimsim analogingą rasės išprogresavimo kelią, tai man rodos, kad mes ne labai jau nusidėsim, ir gal mūsų pažiūra ne bus toliau nuo tikrenybės, negu kitų. Priimdamas šį dėsnį, aš visiškai laikau galimu, kad viena rasė galėjo atsirasti iš kitos ilgos to ar kito rasės tipo evoliucijos keliu, ypač tuo atveju, jei tas tipas del kurių nors aplinkybių atsirado tarp kitokių prigimties ir klimato sąlygų, negu buvo anksčiau, negu buvo toji rasė, iš kurios jis yra atsikilęs. Gali būti, kad mano nuomonė bus herezija, tačiau negalima nepripažinti, kad tokis reiškinys yra galimas tikrumoje.

IV.

Pavyzdingu germanų rasės tipu laikomas „eilinių“ antkapių tipas, kurį prof. Kollmanas šiaip vaizduoja: eilinių antkapių tipas turėjo dolichokefalinę kaukuolę su siaura veido dalimi, su žymiomis apskritomis akių indubomis, plona aukšta nosimi ir vidutiniais žandikauliais. Kaukuolės forma iš viršaus apskrita, viršugalvio kaulų kubreliai ne labai žymūs, gi kaktos — daugiau žymūs. Veido dalis ortognatinė; pats gi veidas visai atatinka siaurai kaukuolei. Kefalinis rodiklis niekuomet neprašoka 75. Beveik taip pat jį nusako Tayloras (Taylor. Apie arijų kilmę, šiaurės rasių skirsny).

„Eiliniai“ kapai priklauso be abejojimo teutonų rasei. Paskutiniais eilinių kapų tyrimais nustatyta, kad jie priklauso IV amž. allemanų ir frankonų kariams. Eilinių kapų tipas rastas visur, kur tik istorija žymi gotų, frankonų, burgundų, saksonų ir kitų germanų giminių nukariavimus Prancūzijoj, Ispanijoj, Italijoj, Anglijoj ir net rytų Europoj; todel mes nedvejodami galim laikyti tą tipą priklausantį germanų rasei. Zeuss, Pösche ir Penka surinko gausingiausios medžiagos, kur Romos klasikų literatūroj yra aprašomi germanai. Ta medžiaga remdamies, jie mėgino nusakyti išorinę to tipo išvaizdą. Jie visi pripažįsta viena, kad senovės germanai, tad ir eilinių kapų teutonai, buvę aukšto ūgio, sviesplaukiai ar net rudų plaukų, šviesios veido spalvos ir melsvų akių. Bendrai albinizmas ir dolichokefalija laikoma charakteringomis teutonų rasės žymėmis. Eilinių kapų teutonų rasės tipas ligi šių dienų yra užsilikęs Švedijoj.

Tą eilinių kapų teutonų ir šių dienų Skandinavų pusiasalio rasę giminiuoja su ta, kuri neolitiniais, o gal net ir palaiolitiniais amžiais gyvenusi šiaurės Europoj—su Kannstadto rase, kaip Quatrefages mano, gyvenusia momonto laikais, su Danijos ir Švedijos šiaurės virtuvių liekanų rase. „Und so wie wir, wenn wir in der Gegenwart von Süden oder Osten her gegen die westlichen Ostseeländer zuschreiten, mehr und mehr dem indogermanischen* Typus begegnen, — sako Muchas: — bis wir ihn in seiner vollen Reinheit und gleichmässigen Verteilung über die ganze Bevölkerung im Innern Skandinaviens vor uns haben, so treffen wir ihn auch immer dichter und reiner bezeugt, je weiter wir in die Tiefe der Zeiten zurückgehen, bis wir ihn in früh-und vorhistorischen Zeitaltern in der gleichen Reinheit und in derselben gleichmässigen individuellen Verteilung, doch über ein ungleich grösseres Gebiet ausgebreitet, wiedersehen wie heute noch in Schweden. Der Rassentypus der unvermischten Indogermanen der prähistorischen Zeitalter, insbesondere der Steinzeit zeigt dasselbe Gepräge wie der Rassentypus der Skandinavier der Gegenwart: wo wir die grossen Körper, die dolichokephalen Schädel, die blonden Locken, die sie auszeichnen, in den Gräbern finden, haben Indogermanen gewohnt.“ (Much. Die Heimat der Indogermanen, pusl. 335).

Reikia pastebėti, kad Muchas, kaip ir kiti, kurių pažiūras mes pažymėsim, kalba čia apie indogermanus, t. y. apie indoeuropiečius todel, kad jie teutonų rasę laiko indoeuropiečių tipo reiškėja.

*) Suprask — „germanischen“.

Eilinių kapų kaukuolės turi vidutinį rodiklį, svyruojantį tarp 72—73; tokį pat rodiklį turi kaukuolė griaučių, kuriuos 1844 m. yra atradęs Nilsonas tarp jūrų kiaušelių sluogsnių, priklausančių pirmai neolitinio periodo pusei; Nuetschas net spėja, kad tas sluogsnis galima priskirti mezolitiniui periodui, t. y. vidutiniam arba pereinamam tarp palaiolito ir neolito amžiui. Žinoma Neandertalio kaukuolė, antropologų tai rasei priskirta, turi kefalinį rodiklį 72; kitos tų amžių kaukuolės neprašoka 73; garsioji Engizo kaukuolė, apie kurią kalba Virchovas, kad ji esanti taip neabejojamai dolihokefalinė, jog ją be mažiausių svyravimų galima priskirti prie pirmykštės teutonų rasės, turi rodiklį 70,52. Tayloras spėja, kad Kannštadto rasės Neandertalės tipo esančios gana žymios antakių išlankos, kaukuolės skliautai žemi, kakta nuolaidi, orbitas didžiausias, nosis atsikišusi, bet viršutinė pažiaunė mažiau prognatinė negu apatinė. Nilsono atrastų griaučių likučiai rodo, kad tas pirmykštis šiaurės Europos gyventojas buvo aukšto ūgio (1,75 m.), stiprių raumenų, veido išvaizda jo buvo baisi ir žiauri.

Virchovo tyrimai, aprašyti straipsny „Antropologie der Deutschen" (Berlyno akad. darbų apysk. iš 1872 m. pusl. 52), randa, kad senovės Neandertalio tipas yra išlikęs kaikuriose šiaurės salose. Süderseės, Urko ir Markeno gyventojai yra palikę daugiausia Neandertalio tipo kaukuolių su rodikliu ne didesniu, kaip 69,8—70.

Šiandien, einant Denikero tyrimais, teutonų rasė gyvenanti Skandinavijoj, išskyrus Norvegijos vakarų pajūrio krantus, kur mes sutinkam vadinamąjį „blonder, mesokephaler, grossgewachsener Untertypus" (wahrscheinlich nur eine Varietät des nordischen Haupttypus[1]), šiaurės Scotlandijoj, vakarų Anglijoj, Airijoj, išskyrus vakarų jos dalį, Oldenburge, Šlezvig-Holštinijoj, rytų pajūrio provincijose (Ostseeprowinzen) ir Suomijos daly.

Be to tipo, Denikero tyrimais einant, teutonų rasei priklausąs kitas tipas, kurs yra tik tos pačios rasės atskala; tas tipas „blonder, mesokephaler, grossgewachsener Untertypus", kurį jau mes minėjom. Tas tipas gyvenąs, be vakarinės Norvegijos dalies, dar šiose vietose: latvių-lietuvių teritorijoj, Rytų Prūsijoj, Hannowere ir iš dalies šiaurės ir vakarų Rusijoj (Gudijoj). Neolitiniais amžiais teutonų rasė nebuvusi apėmusi tų vietų, kurias ji turi šiandien. Didžiojo germanų rasės judėjimo metu, kuomet ji plūdo atgal į pietų kraštus, pradedant žalvario laikais ir ligi pat vidurinių amžių, ji iš dalies nukilusi naujosna vietosna, pasirodydama ten, kur neolitiniais amžiais jos liekanų nerandam, pav., Anglijoj, kur ji pateko jau po keltų atsikėlimo; iš dalies ji palikusi yra pirmykštes savo gyvenamas vietas, pav., Daniją, ir jon buvo vėliau atklydusios brachikefalų keltų-slavų minios. Tų perturbacijų metu teutonų rasė buvojus visuose Europos kampeliuose, visur palikdama savo pedsakų; bet mums turi reikšmės tik tos germanų rasės liekanos, kurios siekia neolitinių amžių, ir kuriomis remdamies galėtume nustatyti, kokiose vietose yra gyvenę germanai prieš įsibraunant keltų-slavų rasei.

Neolitiniais amžiais toji rasė gyvenusi Baltijos ir Šiaurės jūrų pakraščiais, pradedant Reino upės žiotimis ligi Nevos. Bet jau Penka, kaip mes turėjome progos kalbėti, rado, kad suomių ligvistinės

[1]) Hirt. Die Indogermanen. Pusl. 33.

šeimynos dalis priklauso fizinėmis savo ypatybėmis teutonų rasei. Penka manė, kad viena teutonų rasės šaka dar neolitiniais amžiais praradusi savo indoeuropiečių kalbą: apsigyvenusi gretimose su suomiais srityse ji „susuomėjusi". Šiaurėj teutonų rasė gyvenusi Skandinavų pusiasalio pietinėj dalv. Bet kaip toli toji rasė siekusi į pietus ir rytus, ligi šiol nuomonės nesutampa. Pav., Hirtas, Muchas, Kossina mano, kad teutonų rasės gyvenamoji riba pietuose buvę kalnai, didelių miškų augami, kurie eję nuo Reino upės ligi Čechijos ir Karpatų kalnų. Į rytus daug sunkiau nustatyti nors spėjamasias sienas. „Während die Grenze nach dem Süden scharf gegeben war, lässt sie sich für den Westen und Osten nicht festsetzen. Namentlich nach Osten mögen sich die Indogermanen schon frühzeitig bis tief nach Russland hinein ausgedehnt haben. Wir können hier die Grenze vorläufig nur negativ bestimmen, indem wir die Grenze der Indogermanen durch die der Finnen festlegen". (Hirt. Die Indogermanen, pusl. 195).

Bet dalykas tas, kad buvo rasta tos rasės žymių iš neolito amžių daug įpiečiau tų ribų, kurias nužymi Hirtas. Pavyzdžiui, Bogdanovas rado ilgagalvių kaukuoles senose Jaroslavo gubernės kapinėse. To paties tipo kaukuolės rastos Vengrijoj; Virchovas keletą tokių kapų ištyrė ir aprašė, ir žymesni jų gali būti Sangelio ir Aqqteleco urvų kapai. Tokių pat kapų Niderle yra radęs Čechijoj. Kopernickio ir Krzivickio tyrimais seniausi Lenkijos kapinynai — tai dėžės pavidalo antkapiai iš neolito amžių, kurie turi ilgagalvių tipo kaukuoles. Kapinynų, senesnių už pilkalnius, lygiai ir senesnių Rusijos pilkalnių-kurhanų kaukuolės beveik visos priklauso dolichokefalams. Tuo būdu neolitiniais amžiais mes sutinkam šių įdomų reiškinį: tose vietose, kur šiomis dienomis gyvena vien brachikefalai, seniausi neolitinės epochos kapai turi ilgagalvį, matomai, teutonų tipą. Ar ten kada nors teutonai gyveno? Reikia spėti—gyveno. „Auch jeder im mittlere Europa gefundene dolichokephale Schädel aus prahistorischer Zeit hat einem Indogermanen angehört"—sako Muchas. (Die Heimat etc, pusl. 334). Jeigu taip, tai pietų ir rytų sienas, kur teutonai turėjo gyventi, mes turim žymiai nukelti į rytus ir į pietus. Pietuose toji rasė kadaise gal siekė Dūnojaus slėnio, apimdama tos upės upyno šiaurės dalį. Rytuose ji, gali būti, toli siekė į Didžiąją rytų lygumą, nyko miškuose, pasiekdama Europos ribos—Uralo kalnyno. Per visą didžiulį šį plotą visur sutinkamas neolitinis teutonų rasės tipas. Tik vėliau, gal neolitinių amžių pabaigoj, žymią teutonų rasės gyvenamą sritį apgyveno nauja rasė—brachikefalų keltų-slavų rasė, o germanų rasė buvo pastūmėta tolyn į šiaurę ir galutinai susikoncentravo Baltijos pajūrio baseine. Tik vėliau, žalvario amžiaus pradžioj ar gal dar neolito pabaigoj, prasidėjo atvirkščias teutonų plūdimas iš šiaurės į pietus, į rytus, į vakarus. Priežastys, privertusios tą energingą rasę tam atvirkščiam plūdimui, tur būt, parėjo nuo perdidelio gyventojų tankumo, maisto trūkumo ir t.t. Kai pragyvenimui priemonių pasirodė neužtenka, kai jiems savo gimtinėj pasidarė ankšta, jie pasuko į pietus, kur kova del pragyvenimo buvo žymiai lengvesnė. Ačiū energijai, atsiradusiai juose nuo sunkių jų gimtinės gyvenimo sąlygų, ir tobulesniems ginklams, negu vietos rasės buvo apsiginklavusios,

jie lengvai galėjo sau pavergti gausingesnė slavų-keltų giminės dalį. Tas pasislinkimas, suprantama, tegalėjo įvykti tik teutonų rasės gyvenamos vietos pakraščiuose. Centralinės dalys pasiliko ramios, nuošaly nuo tų perturbacijų, kurių turėjo patirti teutonų rasės nutolę pakraščiai. Tuo būdu, tos rasės centru neolitiniais amžiais reikia laikyti tas vietoves, kur toji rasė yra išlikusi ligi šių dienų. To spėjimo pamatingumas mums bus dar aiškesnis, jeigu mes prisiminsim Ratzelio nuomonę, kurią šiandien galima laikyti visų pripažintą, kad gimtinės, kitaip sakant, centro, išeinamo punkto kurios nors grupės, pirmapradės vietos reikia ieškoti ten, kur randama gausingiausia tos grupės, rasės masė.

Bet ar čia mes turim ieškoti pirmapradžio tos rasės punkto? Man rodos, kad ne, ir šit, kodel. Be abejojimo, seniausiais laikais Dūnojaus pakrančiais ir Švedijoj gyveno Kannštadto arba, kaip jau mes nustatėm, teutonų rasės žmogus, palikęs mums gausingų virtuvių liekanų, vadinamų „Muschelhaufen" ir „Kjokkenmöddingen". Bet mes žinom, kad ketvirtojoj epochoj šiaurės Vokietija, kaip ir Skandinavų pusiasalis, bus ledų nukloti, ir todel ten jokių ketvirtosios epochos žmogaus žymių mes nesutinkam; bet nėra abejojimo, kad žmogus pamažu slinko šiaurės link paskui benykstančius ledus, paskui išsikeliančius didžiuosius gyvulius, kurie tikriausia bus žmogų maitinę, davę apdarą ir t. t. - Ledmečio pabaigoj žmogus jau bus pasiekęs šiaurės Vokietijos, Skandinavijos ir Suomijos, ir tad neolitiniais amžiais vidurinės Europos šiaurės pakraščiai su Danija ir šiaurės Vokietija imtinai buvo labai tirštai gyvenami. Net Skandinavijos pusiasalio gyventojų skaičius buvo žymus, kaip rodo savo kiekybe kjokkenmöddingai. Be abejo neolitinių amžių pradžioj, o gal net ir mezolitinių pabaigoj, Skandinavijoj jau gyveno žmogus, kaip tai įrodė Nilsonas, bet tiktai jo pietinėj daly, kadangi titnaginiai ginklai, randamieji muschlehaufenuose ir kjokkenmöddingenuose, teutonų kilmės, gausingi pietų provincijose, pamažu nyksta, einant šiaurės link. Kur gi ieškoti pirmapradžio tos rasės punkto? Kai kurie švedų ir nervegų antropologai, jų tarpe Vorsal ir Rygh, mano, kad ilgagalvių Skandinavijos pusiasalio gyventojų protėviai bus atėję ten jau neolitinių amžių pradžioj kažin kur iš pietų, nuo Juodųjų jūrų krantų, iš artimo Dunojui krašto. Tą pat įrodinėja daktaras Basanavičius apie kitą ilgagalvės rasės tipą, apie latvių-lietuvių grupę; tiktai jis tą atsikėlimą taiko daug vėlesniems laikams (Lietuviškai-rakiškos stūdijos, 1898). Bet kiti antropologai, jų tarpe ir Tayloras, spėja, kad tos rasės pirmykštę gimtinę reikia ieškoti Reino upės slėnio šiaurės ir vidurinėj daly.

Bet mes galim apleisti tą tolimą gadynę, apie kurią be spėjimų nieko tikresnio negalima pasakyti. Mums pakaks to, kad neolitinių amžių pradžioj, gal dar prieš indoeuropiečių tipui susiformuostant, teutonų rasės centru buvo šiaurės Vokietija, maž daug toji sritis, del kurios sutinka Kossinos, Mucho, Helmo ir kitų nuomonės. Teutonų rasė pasklidusi buvo plote maž daug nuo Nemuno žiočių ligi Reino. Čia „in allen Monumenten dieser Zeit langköpfige Schädel gefunden sind, welche in hohem Masse den späteren germanischen Schädeln ähnlich sehen". (Virchow. Kor. Bl. 1887 m. pusl. 77).

V.

Ypatingos ligurų rasės žymės—smarkus brachikefalizmas su vidutiniu rodikliu 85—87; mažas ūgis, vidutinai 1,63 m., tamsi odos ir veido spalva, juodi plaukai ir akys, platus veidas, didelė nosis ir tt. Įvairūs antropologai tą rasę visaip vadina; ją vadina vakarų arba „cevenische" tipu, keltų rase, keltų-ligurų, keltų-slavų ir, pagaliau, alpių rase. Daugelis jos vardų atsiranda iš lingvistinio-antropologinio nesusipratimo, kaip, pavyzdžiui, keltų-slavų vardas ir t. t. Mes visur ją vadinsim *ligurų rase*.

Istorijos laikais ligurų rasė kalbėjo ne savąja pirmykščia kalba, apie kurią daug kas visai teisingai spėja, kad ji nebuvusi indoeuropiečių, bet pasisavinta, tur būt, nuo Belgijos gallų, kurią nuo seniausių laikų, Cezario pavyzdžiu, imta vadinti keltų kalba. Bet kadangi keltų kalba kalba ir tikrieji keltai, Didžiosios Britanijos salų gyventojai, apie kuriuos kalbėsim žemiau, ir kai kurios iberų giminės, tai etnologai supainiojo ir vienus ir kitus, vienu bendru keltų vardu pavadinę. Vėliau etnologus pradžioj pasėkė ir antropologai. Bet čia atsirado vienas neaiškumas, kurio daugelis tų laikų mokslininkų negalėjo išspręsti. O neaiškumas buvo tas, kad Prancūzijos (senovės Gallijos) keltai skirtingi nuo D. Britanijos keltų netiktai odos spalva, bet taip pat ir ūgiu. Kuomet keltų tipas, daugiausia randamas D. Britanijos apskrituose pilkalniuose, kaip ir šių dienų jų ainiai, Airijos ir Scotlandijos gyventojų dalis, yra gana aukšto ūgio, šviesių. arba rudų plaukų, šviesios odos ir akių spalvos. Prancūzijos keltai, ir istoriniai ir šiandieniniai jų ainiai, yra mažo ūgio ir smarkiai tamsveidžiai. Antropologai padarė spėjimą, kad tas tipas bus atsiradęs iš susijungimo brachikefalės keltų rasės, kuri gryniausio kraujo yra išlikusi D. Britanijos salose, su žemo ūgio tamsveide iberų dolichokefale rase. Bet antropologiniai matavimai parodė, kad kefalinis prancūzų keltų rodiklis daug aukštesnis, negu D. Britanijos to paties vardo tipo rodiklis; kuomet prancūzų keltai turi vidutinį kefalinį rodiklį aukštesni už 85, britų vidutinis rodiklis neprašoka 81. Klausimas, kaip galėjo atsirasti rasė su vidutiniu radikliu 85 iš susijungimo dviejų rasių, kurių vienos vidutinis radiklis=81, o kitos=71—73. Tas reiškinys smarkiai nustebino mokslininkus ir, žinoma, aukščiau sakytas spėjimas nieko patenkinti negalėjo. Galėjo kilti spėjimas, kad britų keltai bus atsiradę iš susijungimo ilgagalvės aukšto ūgio šviesplaukės teutonų rasės su žemo ūgio tamsveidžiais brachikefalais—Prancūzijos keltais. Bet mes žinom, kad teutonų rasė nusikėlė D. Britanijos salosna daug vėliau po tos tautos, kuri savo mirusius laidojo apskrituose pilkalniuose, ir kurią mes vadinam keltų rase. Toks susijungimas galėjo įvykti gal materike. Bet ir tokiam spėjimui nebuvo jokio pagrindo. Laimei, visus tuos nesusipratimus labai vykusiai išnarpliojo prancūzų antropologas Broca. Straipsny „La Race Celtique Ancienne et Moderne" (Revue d'Antr. pusl. 577) aiškiai įrodė, kad prancūzų keltai ir D. Britanijos keltai nėra tos pačios rasės šakos, kad tas dvi tautas reikia griežtai vieną nuo kitos skirti; tiesioginiai tos tautos ainiai, kurią Cezaris vadina keltais, gyvena ligi šiol senose savo vietose. Jie sudaro neaukštą tamsveidę trumpagalvę rasę, kurią jokiu būdu negalima laikyti giminingą D. Britanijos salų

keltų rasei, giminingai Belgijos gallams. Cezario keltų ainiai gryniausi gyvena daugiausia Auvergnės, Savoyos ir Pamario Alpių departamentuose.

Kai vėliau paaiškėjo, kad keltų kalba nebuvo pirmykštė tos rasės gimtoji kalba, bet jos pasisavinta iš Belgijos gallų, teko, norint išvengti nuolatinės sąvokų painiavos, pamesti tą tautą vadinus keltų, keltų-ligurų ir kitais. Pirmojo vardo vieton tuojau atsirado visa eilė naujų, kaip tatai visuomet antropologijoj esti. Tie, kurie manė tai esanti laplandų tipo šaka, vadino tą rasę „laplandų"; kiti ją vadino retijos rasė, savojarų, Bretonės, Overnės ir t. t. rase. Iš visų tų vardų nei vienas nėra už kitus geresnis. Mes ją pavadinom ligurų rase, kadangi kai kurie antropologai ligurus laiko gryniausiais tos rasės ainiais; ligurai turi aukščiausią visų tos rasės atstovų rodiklį; vidutinai jis lygus 86.

Dabar pažvelgkim į tą sritį, kur yra neolitiniais amžiais toji rasė gyvenusi. Neolitiniais ligurų protėviais laikoma rasė, kuri yra stačiusi dolmenus. „Vakarų Europos dolmenuose ir laidojamuose urvuose reikia ieškoti rasės, kuri greta aukšto kefalinio rodiklio buvo mažo ūgio" (Taylor. Arijų kilmė, pusl. 115).

Tos rasės šiaurės etnografinę sieną tiksliai yra nustatęs de Quatrefages. Seniausia tos rasės žyme Quatrefages laiko Grannely rastas liekanas, kur senovės laikais Saônės upės suneštuose sluogsniuose buvo rasta kaukuolių, priklausančių trims rasėms. Žemiausi sluogsniai turėjo Kannštadto rasės kaukuoles, toliau sekė iberų rasės kaukuolės ir pagaliau 4—7 pėdų gilumoj rasta kaukuolės, kurias iš visų žymių reikia priskirti ligurų rasei. Vidutinis tų kaukuolių kefalinis rodiklis yra 84, skaičius, labai artimas tam, kurį mes matom tarp dabartinių Overnės (Auvergnės) gyventojų. Iš likusių dar sveikų kaulų galima nustatyti, kad tos kaukuolės priklausė žemo ūgio žmonėms, ne aukštesniems vidutinai per 1,58 m. (Quatrefoges. Hommes Fossiles, pusl. 72). Dar toliau į šiaurę, Belgijoje, Lessės upės, įtekančios Maasan, slėny, netoli Fiurfooso, buvo rasta keletas olų su senovės neolitinio žmogaus laidojimo liekanomis. Turtingiausių liekanų rasta Fron de Frontal urve. Tuose urvuose taip pat rasta trumpagalvės rasės liekanų, kurios vidutinis kefalinis rodiklis buvo 85—86. Quatrefages mano, kad tos vietovės bus buvusios pačiam tos rasės etniniam pakrašty. Jos buvusios pats įšiaurinis jos avanpostas. Faktus, kurie leidžia jam tą nuomonę pagrįsti, Quatrefages ima iš tos medžiagos, kurios jam suteikia archaiologija. Imama domėn tai, kad įvairūs papuošimo daiktai ir titnago įrankiai, priklausantieji Lessės slėnio ligurų tipo gyventojams, rodo, kad jie buvo gaunami iš tolimų pietų ir vakarų-pietų kraštų, kur randam panašią tam tipui trumpagalvę žemo ūgio rasę, tuo tarpu kai panašių papuošiamųjų daiktų ir įrankių buvo randama visai netoli nuo jos, šiaurės ir rytų pusės link. Lessės slėnio ligurų tipo gyventojų titnaginiai įrankiai buvo gaunami iš Champagnės ar gal dar iš tolesnių vietų, pav., iš Tourainės per 400—450 kilom. atstumo, tuo tarpu gal daugiau, neg dešimt kartų artesnėse vietose — Aino srityse tos medžiagos randama labai gausiai. Vandens kiaušelių papuošimai buvo imami iš Grinjeno iš Loirės pakrančių. O tuo tarpu tų

pačių kiaušelių buvo randama Rüttiche. Iš to Quatrefages daro išvadą, kad tauta, gyvenusi Lessės slėny, buvusi pati įšiaurinė ligurų rasės dalis; kadangi to slėnio gyventojai papuošimams ir įrankiams gauti negalėjo keliauti į Ainą, esanti per keturiasdešimt kilometrų į šiarę ir dar už dvidešimt kilometrų esantį Lüttichą, tai reiškia, kad tos vietos buvo gyvenamos galingesnių nedraugingos rasės giminių. Todel galima spėti, kad linija Sambre-Maas bus maž daug etninė linija (ibid. 74 pusl.). Apie tos nuomonės teisingumą, anot Quatrefages, sako dar tas faktas, kad maž daug per 72 kilometrus nuo Lessės upelio slėnio titnaginių įrankių rūšis su rastuose Monso sandėliuose visai yra skirtinga nuo tų įrankių, kurie rasti Lessės upės slėny! kuomet Lessės upės titnaginiai ginklai yra to pačio tipo, padaryti iš tos pačios titnago rūšies, kaip ir Dordognės, t. y. Vidurinės Prancūzijos, tai Monso įrankiai panašūs tiems, kurie buvo rasti Sommės slėniuose ir kitose Belgijos gallų srityse.

Bet, tur būt, toj vietoj ligurų rasė gyveno neilgai ir vėliau ji buvo nustumta į pietus, nes vėlesniais laikais Lessės slėny ir dar kiek įpiečiau titnaginių įrankių rūšies skirtumai išnyksta. Randamieji čia vėlesnių laikų įrankiai jau buvo dirbami iš Aino titnago. Tas faktas rodo, kad tais laikais čia, pastūmėję ligurų rasę, jau gyveno tos giminės, kurios anksčiau buvo gyvenę nuo tos vietos į šiaurę ir šiaurės rytus. Tas pervarsmas, tur būt, įvyko neolitinių amžių pirmoj pusėj, kaip apie tai kalba liekanos, paliktos ligurų rasės (ib. pusl. 104).

Kuomet ligurų rasė buvo nuo savo šiaurės ir šiaurės rytų sienų pastumėta į pietus, tai ji pati apsigyveno vietose į pietus nuo savo pirmiau gyvenamų sričių, pagrobdama silpnesnės—iberų rasės žemes. Lozèros departamente, nūnai gyvenamame trumpagalvės ligurų rasės, senovės neolitinės olos, jų tarpe ir garsioji de l'Home-Morte, turi vien tiktai dolichokefalų iberų rasės kaukuoles, tuo tarpu kai vėlesnėse laidojimo vietose vis daugiau ir daugiau vyrauja brachikefalų elementas, ir pagaliau dolichokefalų elemento sutinkama labai mažai. Tuo remdamasis, Quatrefages daro išvadą, kad tų vietų urviniai žmonės buvę užpuolami brochikefalų mažo ūgio rasės, kuri pamažu naikino tos vietos pirmykštę rasę. Tas užplūdimas iberų buvo sutiktas tam tikru pasipriešinimu, į ką rodo tie faktai, kad tarp kai kurių iberų rasės palaidotų kaulų randama ismigusių juosna vilyčių smaigalėlių, kurios vilyčios, tur būt, priklausė įsibrovusiems brachikefalams, tos vietos dolmenų statytojams. Bet vėlesniais laikais pirmykštė ilgagolvė tos vietos rasė arba buvo čia visai įsibrovusios rasės nustelbta, arba ji galėjo išsikelti toliau į pietus arba į pietų vakarus (ibid. pusl. 99). Čia pastebėsim, kad kai kurie antropologai spėja, kad šių dienų prancūzų baskai esąs mišrus tipas, susidaręs susijungus ligurų rasės nukariautojams brachikefalams su nugalėtaisiais dolichokefalais pirmykščiais iberų rasės gyventojais, kurių gryniausias tipas esą ispanų baskai.

Zeussas gi sako, kad „Cerario keltai" gyvenę Zosimos liudymu senovės Retijoj, kitais žodžiais-šių dienų rytų Šveicarijoj. Bet mes matėm, kad keltus reikia suprasti, kaip ligurų rasės tipą, kaip tatai įrodė Broca. Ir iš tikrųjų, priešistoriniuose tos Šveicarijos da-

Jies kapuose mes randam kaukuoles, atatinkamas tipui „Disentis“ su vidutiniu kefaliniu rodikliu 86,5, tad aukščiausiu rodikliu, kokį tik mes tarp visų rasių žinom. Be to, kaip žemiau pamatysim, Denikeris pripažįsta, kad tos rasės tipas tebesąs ten, tiesa, kiek pakitėjęs nuo susikryžiavimo su kitomis rasėmis, ligi šių dienų. Klausimas, kaip toli siekė toji rasė į rytus ir pietus arba į pietryčius, yra surištas su labai ginčytinu klausimu apie tos rasės kilimą.

Kas tokie buvo ligurai?*) Tuo klausimu mokslininkų nuomonės ligi šiol yra skirtingos. C. Iz. Tayloras, Brownas ir kai kurie kiti antropologai laiko tą rasę giminingą Tūrano rasei. Ji esanti bendros kilmės su keltais, kilusi iš vieno su jais kamieno, be to, ligurų rasė pasirodžiusi Europoje daug anksčiau už keltus. Tur būt, jau Europos teritorijoj toji rasė pasiskirstė į dvi šakas, kadangi ji turi daugiau panašumo su laplandų tipu. Tarp laplanpų ir šiandikščių ligurų rasės dinių matoma nuostabiausių panašumų: overniečių, gryniausio tos rasės tipo, vidutinis rodiklis yra 84—85; tokis pat rodiklis yra pas laplandus = 84—85. Overniečiai, kaip ir laplandai, yra tamsveidžiai su juodais plaukais ir juodomis akimis. (Taylor. Arijų kilmė, pusl. 112). Laplandai šiandien yra žemiausio ūgio rasė Europoje: vidutinis jų ūgis neprašoka 1,55 m. Overniečiai yra ne tik žemiausio ūgio Prancūzijos rasė, bet ir bendrai visų indoeuropiečių kalbos šeimynos tipų jie savo ūgiu yra paskutinėj vietoj, Pav., Prancūzijoj yra įstatymas, kad pašauktieji atleidžiami nuo karo prievolės, jeigu jie nėra aukštesni per 1,54 m.; departamentuose, kurie gyvenami Overnės arba ligurų rasės, atleidžiamų nuo kariuomenės prievolių skaičius siekia 19%, o skaičius ne žemesnių per 1,70 m. neprašoka 3% visų šaukiamųjų (ib. pusl. 114). Bet, Tayloro nuomone, pastoviausias ir pats žymiausias panašumas tarp laplandų ir overniečių esąs tas, kad tų dviejų tipų viršugalvio kampas esas mažiausias visų esamų rasių. Vidutinis viršugalvio kampas laplandų 5°30' o mažiausias 3°, vidutinis overniečių 5°30', o mažiausias 2°30' (ibid. pusl. 113).

Dar anksčiau buvo mėginama ligurų rasę giminiuoti su suomiais; buvo net plačiai beprigyjanti suomių hipotezė, Retziuso paskelbta. Bet ji atgyveno trumpą savo amžių, ir nėra reikalo apie ją čia kalbėti; tik pažymėsiu, kad ji buvo remiama tuo spėjimu, kad baskai ir suomiai yra trumpagalviai. Bet mes matėm, kad prancūzų baskai yra rasė mišra; grynas jų tipas yra Ispanijos baskai, priklausantieji ilgagalvei iberų rasei; o suomiai, einant naujausiais tyrimais, nėra kokia vienalypė rasė. Viena suomių grupė, kaip apie tai dar yra sakęs Penka, priklauso dolichokefalų teutonų rasei, o kita artimesnė yra brochikefalų keltų-slavų tipui ir, pagaliau, tik trečią grupę iš charakteringų jos žymių galima artinti su brachikefalais laplandais.

Yra dar kita nuomonė, priklausanti Pauli ir vėliau paremta Tomašeko ir Hommelio, kad ligurų rasė buvusi didelė visai savita etninė šeimyna, kilusi iš vakarinės Azijos. Ji pirmiau buvo apgyvenusi Mažąją Aziją, Sirijos dalį, toliau atsikėlusi Europon ir čia plačiai

*) Supratant ligurų rasę.

paskliduši. Tai etninei antropologinei šeimai priklausę lidiečiai, illiriečiai, choriečiai, gausingos senosios Graikijos giminės, kurias mes žinom bendru pelasgų vardu ir t. t. Toji rasė pasiekusi Europos iš dalies per Aigejaus jūrių salas, iš dalies per Balkanus, įsigyvendama Graikijoj ir vėliau pasiekusi Italijos. Hommelis vadina tą rasę Alforodų rase ir spėja, kad pirmykštė jos kilimo vieta turėjusi būti M. Azija. Pamatuoti savo spėjimui Hommelis suteikė daugel įrodimų ne mažiau svarbių, kaip ir tie, kuriais remiasi Tayloras, sakydamas, kad toji rasė esanti giminiga laplandams.

Prie tos rasės Italijoj priskiriami ir etruskai. Tiesa, toji tauta nesudaro vienalypio fizinio tipo. Tarp tai tautai priklausančių kaukuolių rasta brachikefalų ir dolichokefalų ir, be to, šių paskutinių net daugumoje. Bet tas reiškinys gerai paaiškinamas Pauli tuo spėjimu, kad brachikefalai etruskai, kaip mes apie juos žinom, buvo įsibrovę Italijon iš šiaurės, pavergdami pirmykščius Italijos gyventojus ligagalvius, priklaususius iberų rasei, primesdami jiems savo kultūrą ir kalbą. Vėliau ateiviai susiliejo su vietiniais ir ačiū vietinių rasių patvarumui lyginant su neaklimatizavusiais ateiviais, pirmųjų tipas ėmė vyrauti ir nustelbti ateivius etruskus. Reikia tačiau pastebėti, kad paskutinioji mintis greičiau atatiktų Taylorui, negu Pauli, kadangi tarp Italijos ir Maž. Azijos klimato nėra tokio didelio skirtumo, kaip tarp Italijos ir Europos rytų Ligumos klimato.

Schlimanno rasta Galisarliko kasinėjimuose brachikefalė kaukuolė drauge su dolichokefalinėmis iberų rasės kaukuolėmis turi ne mažiau giminingumo su overniečiais, negu bet kuri laplandų kaukuolė. Kaip ten bebūtų, mes čia turim pripažinti, kad ligurų rasės dalis čia gyvenusi. Man rodos, kad tos rasės buvimo žymių mes galim įžiūrėti senovės Graikijos mitologiniuose padavimuose. Mes matėm, kad pradžioj Graikijoj gyveno iberų rasės giminės, kurias vėliau nustelbė įsibrovusios ligurų rasės giminės, o tik po jų Graikijoj pasirodė indoeuropiečiai „hellenai“. Kiekviena tų tautų teikė čia savo kultūrą, savo tikybą, kurias stengėsi primesti kitoms giminėms.

Jei mes paimsim Asirijos, Babelio, Persų, Semitų, Aigipto ir kitų Rytų tautų senovės palikimą ar tai padavimų ar raštų ar kitos rušies paminklų pavidale, visur mes sutiksim tą tikėjimą, kad giminių kova žemėje yra tiktai tų giminių dievų kovos danguose atspindis. Nugalėjusios tautos dievas buvo laikomas nugalėtosios tautos dievo nugalėtoju; tas nugalėtasis dievas vėliau turėdavo užleisti savo vietą dievui-nugalėtojui. To tikėjimo mes nerandam tarp indoeuropiečių tautų, tarp kurių dangaus galių įtaka nebuvo taip smarkiai įsigalėjusi, kaip tarp Azijos tautų. To patties tikėjimo žymių, tur būt, kiek susilpninto indoeuropiečių „hellenų“ įtaka, mes sutinkam graikų mitologijoj. Iberų *Chronos* turėjo užleisti savo vietą stipresniam ligurų dievui — *Uranos*; šis savo keliu savo vietą užleido indoeuropiečių *Dzeusui*. Tas faktas, man rodos, jei nusakytoji mano pažiūra gali pretenduoti į kai kurį galimumą, kalba taip pat apie ligurų kilimą iš Azijos. Tuo būdu ne viena graikų-italų ypatybė, turinti kilimo iš rytų žymių, gali būti paaiškinta atsiradusi ne vien tik vėlyvesnio pasisavinimo keliu.

Svarbiausiu įrodymu, kad toji rasė yra kilusi iš Azijos, buvo tas faktas, kurį sudaro Hommelio išvada iš lingvistinių tyrimų; jis mėgino įrodyti, kad toji kalba, kuri laikoma pirmykščių ligurų kalba, esanti giminiga senovės akkadų kalbai.

Šiaip ar taip, ligurų atsiradimo klausimas toli gražu nėra galutinai išspręstas. Reikia pastebėti, kad einant Denikerio tyrimais šiandien tas tipas sutinkamas labai plačiuose Europos plotuose. Visi šitie faktai vėl lengviau yra paaiškinti, pasiremiant Tayloro teorija.

Mes dar turėsim progos žemiau kalbėti apie tą dalyką. Kol kas tiktai galiu nurodyti į tai, kad iš naujausių mokslininkų pasisakė už Tauloro teoriją R. Brownas. Priešingos nuomonės laikosi, be jau minėtų mokslininkų, Hesselmeyeris, Schaeferis, K. O. Miulleris, Zubaty, Reinachas ir Moratti.

Be etruskų dar anksčiau Italijoj gyveno ligurų giminės, kurios čion buvo atsikėlusios dar prieš etruskų antplūdį, įvykusį neolitinių amžių pačioj pabaigoj. Apie tai, kad tose vietose ankstybesniais laikais gyveno ligurų giminės, sako keletas iškasenų, priklausančių seniems neolitiniams amžiams, kur tarp žymiausios dalies iškasenų vienoj ir toj pačioj vietose rastos dolichokefalų ir brachikefalų kaukuolės, iš ko galima spėti, kad abi rasės yra gyvenusios draugingai. Pav., neolitiniam Monte Tinioso urve ties Livorno rasta kaukuolės su rodikliu 71, priklausančios be abejojimų iberų tipui; ten pat rasta kaukuolės su rodikliu 92, tur būt, priklausančios ligurų tipui. Kitas neolitinis urvas, Caverna della Matta, turėjo iberų dolichokefalę kaukuolę su rodikliu 68 ir ligurų brochikefalų kaukuolę su rodikliu 84. Tas ligurų tipas, atėjęs gal pradžioj ar bent jau neolitinių amžių pirmoj pusėj, buvo nustumtas į pietus, užplūdus kitam brachikefalų tipui, priklausančiam irgi keltų rasei. Etruskų atėjimas, tur būt, jau buvo ligurų rasės trečias iš eilės Italijos užplūdimas. Tos etruskų giminės sunaikino anksčiau čia atėjusių giminių kultūrą, iš dalies jas pavergdamos, iš dalies išnaikindamos. Bet jie, savo rėžtu, patys buvo užklupti vėliau keltų rasės—gallų ir buvo jų nustumti pačiuosna pietuosna.

Be to, anot Sayce, tai rasei priklaususios giminės, Sirijos Chitidų, kurie, tur būt, buvo kilę iš M. Azijos, giminingi likiečiams ir kitiems M. Azijos senovės gyventojams.

VI.

Keltų rasę mes suprantam tą, kuriai senovėj priklausė Belgijos gallai arba belgai, Britanijos salų neolitiniai gyventojai, laidojusieji savo numirėlius daugiausia apskrituose milžinkapiuose. Istorinių laikų prodžioj tų giminių, kurias mes pažįstam iš bendro gallų arba keltų vardo, centras buvo šių dienų Prancūzija. Abu vardu „keltai“ (celtae, κελτοι) ir „gallai“ (galli, Γαλλοι, Γαλαται) buvo vartojamu senų graikų ir romiečių autorių, jų neskiriant, prakirčiui. „Keltų“ vardas yra senesnis, negu „gallų“. Labai yra galimas daiktas, kad „keltų“ vardas pradžioj buvo suteiktas vienai kuriai tos rasės giminei, o „gallų“ vardas—kitai, ir painioti juos galėjo tik nežinojusieji ankstybesnių tų giminių santykių graikų ir romėnų rašytojai. Šitos giminės

jau pirmoj tūkstantmečio pusėj prieš mūsų erą buvo apsigyvenusios Galijoj, išstumdamos iš jos ligurų rasę, o vėliau pamažu užėmusios ir iberų rasės teritorijos dalį. Čia su jais ir buvo susipažinę senovės klasinis pasaulis. Be to, mes vadinam tą tautą *keltų* vardu todėl, kad kai kurių istorinių tos rasės giminių, apie kurią čia mes kalbėjom, kalba vadinas keltų kalba. Mes jau aukščiau matėm, kad tos galų-keltų giminės sugebėjo tą kalbą primesti net kitų rasių giminėms, kaip ligurų (Cezario ir Brocos keltai) ir iberų (Britanijos salų iberai).

Pažiūrėkim dabar, kaip platinosi ši neolitinė rasė, kaip tatai mes padarėm su trimis kitomis rasėmis. Einant tvirtai nusistačiusia antropologijoj nuomone, toji rasė vėliausia iš visų pasirodžiusi Europoj (vakarų jos kraštė). Ji yra atėjusi kažin kur iš rytų. Tačiau dar neolitiniais amžiais neabėjotinus jos pedsakus mes sutinkam tolimuose vakaruose, Prancūzijoj, senovės Galijoj, Danijoj, D. Britanijos salose, liga juosta yra nutysusi keltų rasė per visą Europą nuo patiės tolimo jos vakarų krašto per vidurį ir ligi pat jos rytų sienos, išnykdama kaž kur Vidurinės Azijos stepuose. Taip sako apie ją žinomas vokiečių antrapologas Kollmanas.

Tarp tų didžiulių plotų keltų rasė turi keletą punktų, iš kurių daug intensingiau, negu iš kitų vietų, yra sklidusi į visas puses. Tose vietose mes randame tirščiausius jos sluogsnius. Tokiu punktu vakarų Europoj buvo šiandykštė šiaurės Prancūzija. Tirdamas neolitinės epochos antropologinius tipus Prancūzijoj, prof. Herve suseka, kad čion keltų rasė atėjusi iš rytų, daugiausia eidama Marnės, Aisnės, Meusės ir Oisės upių slėniais; toliau visos tos šakos susikoncentravo Seinės upės sleny; iš čia gi toji rasė pasklidusi į visas puses. Kaip pietų sieną, kurios neolitinių amžių pabaigoj pasiekė tos rasės giminės, galima imti liniją, einančią nuo Bretagnės ligi pajūrio Alpų. Bet neolitinių amžių pradžioj toji rasė gyveno tik belgų Galijoj, kurios pietų siena buvo Mozelio upė. Tais laikais keltai-gallai gyveno beveik nuo Aisnės ligi Lessės upės krantų, o į pietus nuo tos linijos, kaip mes aukščiau jau žymėjom, gyveno ligurų rasės giminės. Tik vėlesniais laikais keltai-gallai pasistūmėjo į pietus, pasiekdami tos linijos, kurią nurodęs yra prof. Herve, iš dalies nustumdami ten buvusius vietos gyventojus tolyn į pietus, iš dalies susimaišydami su jais, kaip apie tai liūdija randamosios abiejų rasių, vienoj vietoj, vienais papročiais ir vienodomis aplinkybėmis palaidotų kaukuolės. Į šiaurę nuo Mozelio linijos, dar neolitinių amžių pabaigoj, keltai gyvena pradžioje visoj šiandykštėj Belgijoj, vėliau, kai teutonų giminės paliko Šiaurės jūrų pakrančius, apsistojo ties visu šiaurės pajuriu, ligi pat Danijos imtinai. Šitoj srity ankstybiausio neolito metų iškasenos rodo čia buvusi aukšto ūgio brachikefalų rasė su vidutiniu kefaliniu rodikliu 81. Pačiu tolimiausiu punktu, kurio toj srity keltų rasė yra pasiekusi, Virchovas laiko neolitinius Borreby milžinkapius Falsterno saloj, kur keturių rastų kaukuolių rodiklis yra 80, 81, 82 ir 83.

Tos neolitinės rasės tipas, anot Tayloro, ypatingai tvirtai yra išlikęs ligi šių dienų. Jo momone, šių dienų danų tipas maža kiek skiriasi nuo tos vietos neolitinio tipo. Vidutinis šių dienų danų kefa-

linis rodiklis yra lygus 80,5—81, o vidutinis jų ūgis siekia 1,70 m. Net išorinė išvaizda esanti artima tai, kuri yra nustatoma neolitinei keltų rasei. Danų plaukai yra tamsiai gelsvos ar rusvos spalvos, akys melsvos ar melsvai pilkos spalvos. Tačiau nėra abėjojimo, kad, einant jau ne kartą cituoto Denikerio straipsnio statistikos žiniomis, Danijoj ne maža yra ir tamsveidžio elemento. Tas faktas gali rodyti, kad keltų rasė čia turinti primaišyto svetimo elemento.

Neolitinės Danijos kaukuolės niekuo nesiskiria nuo tų, kurios yra randamos Britanijos salose. Apskritų Britanijos milžinkapių rasė ir neolitiniai Danijos ir Belgijos gyventojai yra vieno antropologinio tipo. Neolitinių amžių pabaigoj, kaip į tai rodo randamieji apskrituose milžinkapiuose daiktai, kurių neabėjotinas priklausymas tam tipui nustatytas, toji rasė išsikėlė iš Danijos ar Belgijos Britanijos salosna, atsinešė čia savo kalbą, kuri ir ligi šiai dienai skamba kai kuriose Britanijos vietose, ir čia plačiai paplito, visur pavergdama sau iberų rasės gyventojus, primetė jai savo kalbą ir savo kultūrą. Kurios rūšies buvo tas pavergimas—sunku ką pasakyti, pasiremiant ta aplinkybe, kad dažnai apskrituose milžinkapiuose randame palaidotus, priklausančius iberų rasei, ir tuo, kad negalima įrodyti, kad tos rasės griaučai nesą antru kart palaidoti; bet kadangi, pagaliau, iberų rasės griaučiai guli su tokiais pat daiktais greta, kaip ir keltų rasės griaučiai, galim spėti, kad tai buvo užplūdimas, o drauge ir pavergimas, taikingu keliu įvykęs. Tik yra visgi daug faktų, kurie sako apie atvirkščią įvykių pusę. Pavyzdžiui, anot Tayloro žodžių (pusl. 76), Airijoj rasė nedidelio ūgio, silpnos kūno sudėties, tamsios odos ir plaukų spalvos buvusi pavergtoji klasė. Ji ir šiandien yra airių tautos paniekinimo žymė. Toji niekinamoji rasė buvusi iberų rasė. Airijos gyventojai, visi aukšto ūgio, aukso ar rudos spalvos plaukais, melsvų ar šviesiai pilkų akių, baltos odos, priklauso didžiajai brachikefalų rasei.

Yra dar kita nuomonė apie keltų rasės atsikėlimą Britanijos salosna. Tą mintį pirmas pareiškė prof. Rhys. Jo nuomone, pirmas tos rasės antplūdis tepasiekęs Scotlandijos, bet nepasiekęs Airijos. Apsigyvenę čia keltų giminės sumišę su vietos gyventojais, suteikę jiems savo kalbą ir tuo pačiu metu savo rasę antropologiniai iškreipę ir sudarę vidurinę tarp dviejų—iberų ir keltų rasę. Toliau, suėjus kuriam laikui, Britanijos salas antru kart užplūdusi keltų rasė. Antrą antplūdį padarę britai, keltų rasės giminė, kilusi iš Danijos. Jie apgyvenę visas derlingas Anglijos vietas, nustumdami savo pirmtakūnus į šiaurę ir vakarus; pagaliau, tai tautai pavyko pavergti sau visą Airiją, Scotlandiją ir Angliją, be to, pati ji apėmė derlingiausias ir patogiausias sritis. Pirmas antplūdis, tur būt, buvęs taikingas, ir iš tų laikų aptinkama mišrių kapų. Atvirkščiai, antras antplūdis buvęs nedraugingas ir atnešęs sunkią priklausomybės nuo nugalėtojų prievolę vietiniams šalies gyventojams. Savo pažiūros patvirtinimą Rhys mato tame fakte, kad Ketnisso milžinkapiai, kur, einant jo teorija, turi būti palaidotos mišriosios rasės giminės, turi kaukuoles su vidutiniu rodikliu 74—75, tuo tarpu keltų rasės, kuri palaidota apskrituose milžinkapiuose, pav. Jorkshire, turi vidutinį kefalinį rodiklį 81, o pailgosios, priklausančios iberų rasei kaukuo-

lės—71. Tą kaukuolių tipą su vidutiniu rodikliu 74—75 (74,5) Rhys vadina „goideliniu", kadangi pirmą Britanijos salosna antplūdį padariusi keltų giminė „Goideliai".

Rhyso teorija turi daugiau teisių į tikrumą, negu ta, kurią teikia Tayloras, kadangi ji paaiškina daug reiškinių, kurie palieka neaiškūs, vien Tayloro teorija besiremiant.

Toliau, jei mes sugrįšim prie Vidurio Europos, čia rasim vėl tos rasės gimines. Šiaurės etnine siena tarp keltų ir teutonų čia buvo nuolatinė kalnų grandinė, kurią sudaro Teutoburgo, Thüringeno ir Milžinų kalnai. Ir ligi šiai dienai gyventojai į šiaurę nuo tos linijos priklauso iš dalies dolichokefalų teutonų rasei, į pietus gi, nors gyventojai iš kalbos yra teutonai, bet krauju priklauso brachikefalų rasei. Vokietijos gyventojų į pietus nuo tos linijos vidutinis rodiklis artimas 80, Peschelis rado vidutinį rodiklį Hessenui 79,2, Švabijos gyventojams—79,3, Bavarijos—79,8, Žem. Frankonijos 80, Bristou 80,1, „Naujos Würtembergo karalijos gyventojai taip pat yra trumpagalviai", — sako Tayloras. „Hölderis, didžiausias Würtembergo autoritetas antropologijos klausimais, žiūri į tą tipą, kaip į Turanų arba sarmatų" (Apie arijų kilmę, pusl. 84).

Keltų rasės pačiu išsiauriausiu gyvenamu punktu Vidurio Europoj laikoma Halle, kur buvo rastos brachikefalų kaukuolės, priklausančios tai rasei, su vidutiniu rodikliu 80. Bet tose vietose rasta keletas neolitinių kaukuolių su rodikliu 76,7 ir daugiau; tas faktas rodo į tą aplinkybę, kad čia jau gyvenęs mišrus tipas. Toliau į šiaurę brachikefalinio elemento neolitiniais amžiais beveik nesutinkama.

Kas buvo senovės Belgija Vakarams, tas buvo Dunojaus slėnis Vidurio Europai. Čia istoriniais laikais randame tirščiausiai tą rasę gyvenat. Keltų giminės sutinkamos visam tos upės upyne. Nuo atskirų tai rasei priklausančių giminių gavo savo vardą plačiausios provincijos: čion priskaitoma Bavarija (Bojo-varia), Bohemija (Bojo-hemam) ir t. t.

Seniausiais ir drauge įdomiausiais iš neolitinių amžių keltų rasės paminklais, kurių ji yra palikusi Vidurio Europoj, yra ežerų arba vandens trobesiai. Jie buvo statomi ežeruose ar liūnuose per tam tikrą atstumą nuo kranto ant sukaltų dugnan sienojų. Kas versdavo senovės keltus statydintis tos rūšies trobesius, dar niekas tikslia nėra paaiškinęs. Bendra antropologijoj priimta nuomonė yra ta, kad tie trobesiai buvę statomi pirmiausia apsaugai nuo plėšriųjų gyvulių ir, antra, apsaugai nuo nedraugingų giminių puolimų. Pösche gi aiškina tatai taip, kad jie priklausę pirmykštiems indoeuropiečiams, pradžioj gyvenusiems Rakitno raistuose, kur pati prigimtis vertusi juos statydintis tos rūšies trobesius. Vėliau, apleidę savo gimtinę, jie iš papratimo jau statydavę tuos trobesius net ir ten, kur tam nebuvę jokio reikalo. Šitam aiškinime, žinoma, perdaug yra fantazijos ir todel, daugelio manymu, juo tenka abejoti, kaip nuomone, nė vienu tikru faktu nepatvirtinta. Palieka pirmoji nuomonė. Bet tuomet kaip aiškinti Italijos „terramores", tuos pačius vandenų trobesius, bet pastatytus sausumoj? Taigi ir aukščiau sakytas paaiški-

nimas ne visai tinka, kalbant apie „terramores“. Jis butų suprantamesnis, einant Pösche nuomone.

Ypatingai daug vandenų trobesių iš neolitinių amžių pradžios, vidurio ir pabaigos randama Würtemberge, Bavarijoj ir paskui — Šveicarijoj. Nūnai laikoma visu pripažintu faktu, kad vandenų arba ežerų trobesiai buvo statomi keltų rasės giminių. Toji nuomonė nusistatė tuojau, tuos žilosios senovės paminklus pažinus. Bet vėlesni tyrimai tą nuomonę kai kuriam laikui buvo pajudinę. O tai todel, kad tarp tų trobesių gyventojų liekanų greta brakichefalų kaukuolių rasta ir dolichokefalų kaukuolių. Todel buvo kilę didelių abejojimų del anksčiau padarytų mokslinių išvadų tikrumo. Vienu metu tas abejojimas buvo taip stiprus, jog Virchovas galėjo apie vandenų trobesių pirmykščius gyventojus pasakyti, kad nuomone, neva jie yra brachikefalai, susidariusi iš įsitikinimo, kurs niekuo neparemtas. „Brochykephalie, — sako Virchovas -- in ganz ausnahmsweises Verhältnis unter den Pfahlbauschädeln, von dem man noch nicht übersehen kann, welche Bedeutung ihm beizumesen ist, weil wir für die allgemeinen Körperverhältnisse der damaligen Bevölkerung gar keine statistisshen Anhaltspunkte haben“ (Virchow Kor.—Bl. Jahrg. 1889, pusl. 94). Bet kadangi neolitinių amžių kultūros liekanų tyrimas parodė, kad vandenų trobesių statytojai neabejotinai priklausė keltų rasei, nes dolichokefalų kaukuolės ima pasitaikyti sluogsniuose, siekiančiuose tik žalvario amžius, ypatingai tarp Šveicarijos vandenų trobesių, tai pasirodė nuomonė, kad vandenų trobesių tikrieji gyventojai neolito pabaigoj ir žalvario amžių pradžioj buvę pavergti įsibrovusioms čia dolichokefalų rasės giminėms. „Wäre dem so, — sako Muchas: — dann wäre auch richtig, dass im letzten Abschnitte des Steinalters ein dolichokephales Volk in der Schweiz eingewandert ist, welches die alte Bevölkerung aus ihren Wohnsitzen verdrängt hat und, da gegen eine Einwanderung vom Süden her sowohl das unwegsame Hochgebirge, als auch die breite Zonne der Brachykephalen hinderlich waren, nur vom Norden gekommen sein kann“ (Much. Die Heimat der Indogermanen, pusl. 341). Bet kadangi Šveicarijos gyventojų tarpe beveik nėra dolichokefalų germanų tipo, ko negalėtų būti, jeigu Šveicariją būtų užpuolę teutonai, tai aš manau, kad daug arčiau prie teisybės yra tas aiškinimas, kurį teikia Študeris. Jis dolichokefalų kaukuolių atradimą tarp ežerų trobesių liekanų aiškina taip, kad šios čia galėjusios atsirasti, kaipo karo laimėjimo trofejai, įgyti bekovojant su nedraugingomis giminėmis. Nukautų priešų galvos, kaipo laimėjimo ženklas, parnešamos buvo namo ir čia po kurio laiko būdavo sumetamos su kitais nereikalingais daiktais vandenin.

Pati gi neolitinė Šveicarija be jokio abejojimo buvo gyvenama dviejų brachikefalų rasių, ligurų ir keltų. Pirmoji rasė buvo senesnioji šalies gyventoja, bet vėlesni keltų rasės ateiviai, pastačiusieji vandenų trobesius, tuos pamatinius gyventojus nustūmė iš patogių ir derlingų slėnių kalnuosna. Keltų rasė plūdo Šveicarijon daugiausia iš šiaurės, iš šiandykštės pietų Vokietijos, kadangi vandenų trobesiai juo toliau į šiaurę, juo siekia senesnių laikų. Sakysim, Konstanco (Bogensee) ežero trobesiai priklauso senesnei gadynei, negu tokie pat Neuschatelio ežero trobesiai.

Sveicarų vandenų trobesių kaukuolės yra vadinamų „sjono" kaukuolių tipu. Jos nepaprastai panašios neolitinės Danijos ir Britanijos apskritų milžinkapių kaukuolems. Vidutinis jų rodiklis yra lygus 81 (80,95 einant Tayloru).

Neolitinių amžių pabaigoj toji pati rasė, kuri statė ežerų trobesius Šveicarijoj, įsibrovė Šiaurės Italijon; ten apsigyveno pirmiau Po upės slėny ir ėmė statyti vandenų trobesius Šiaurės Italijos raistuose ir ežeruose, tos pačios rūšies, kaip ir Šveicarijoj. Tai rasei, tur būt, priklauso ir „terramores"—vandenų tipo trobesiai, pastatytieji sausumoje, kurie, jeigu tatai būdavo galima, būdavo užlejami aplinkui vandenimis, nuo ko susidarydavo negilūs raistai; bet dažniausiai terramoros buvo statomos sausoje vietoje. Tos tatai giminės pamažu slinko pietų link, apimdamos teritorijas, kūr pirmiau gyveno ligurų arba iberų rasių giminės. Helbingas įrodinėja, kad tos keltų rasės giminės, atėjusios Italijon neolitinių amžių pabaigoj, turėjo būti tos pačios, kurios yra mums žinomos umbrų giminės vardu. Helbingo nuomonei buvo daroma priekaištų, kad ją ne visai patvirtina antropologiniai tyrimai, kadangi neolitinės kaukuolės, kurias galima pripažinti umbrų giminėms, nesudaro vienalypio antropoliginio tipo; tarp jų randama dolichokefalų ir brachikefalų kaukuolių, ir pirmųjų, tur būt, ar tik ne daugiau, kaip antrųjų, bent pietų srityse; bet tas reiškinys galima taip aiškinti, kad įsibrovusieji taikingai susimaišė su nuolatiniais gyventojais, ir vėliau nuolatinių gyventojų antropologinio tipo didesniu patvarumu palyginus su ateiviais ėmė pastaruosius nustelbti. Tas faktas, kad umbrų giminių gyvenamoj teritorijoj visos rasės palaidotos vienodu papročiu ir apeigomis, kaip galima apie tai spręsti iš randamų su kaulais daiktų, ir dažnai jie palaidoti tuose pačiuose kapuose, duoda galimybės priimti tokį spėjimą. Kaip ten bebūtų, bet yra neabejotinas faktas, kad umbrų giminės turėjo žymių, nors ne vyraujančių, keltų rasės elemento. Vidutinis kefalinis to elemento rodiklis lygus 81. Mažiausias turi apie 79,35 (kaukuolė, rasta priešetruskinių laikų kapuose Bolognijoj), didžiausias gi—81,79 (kaukuolė, prof. Kifori surasta).

Be to, Helbingas paremia tai daugiausia archaiologijos ir iš dalies lingvistikos faktais. Jis įrodinėja Italijos ežerų trobesių tapatybę su Šveicarijos trobesiais. Mes nežinom kaukuolių, kurias visai nedvėjodami galėtume priskirti Romos tipui, bet toji aplinkybė, kad lygiai lotynų, lygiai umbrų kalbos buvo tik dialektai vienos tos pačios kalbos, kuri kalba buvo atnešta ten keltų rasės, leidžia mums spėti, kad romėnų kraujas turėjo savy daug keltų kraujo. Ir iberų ir ligurų rasės kalbos nebuvo indoeuropiečių kilmės, todėl indoeuropiečių kalbą Italijos gyventojai bendrai, o jų tarpe ir lotynai, tegalėjo gauti tiktai per keltų rasę. Sunku manyti, kad keltai, pavergusieji sau visą šiaurės ir net vidurio Italiją, nebūtų palikę žymaus elemento lotynų giminėj. Be to, brochikefalų elementas Romos apylinkėse ir šiandien sudaro žymų nuošimtį; jis šiaurės link smarkiai auga ir Lombardijoj sudaro jau 99%. Tiesa, Vidurinėj ir Pietų Italijoj brachikefalų elementas yra labai mišrus ir veikiau yra artimas ligurų tipui, negu keltų. Bet tatai vėl galima aiškinti antropologiniu rasės atsparumu ir tuo bendru dėsniu, kad pamatinė rasė visuomet

nustelbia nukariavusiąją rasę, ypatingai, jeigu toji rasė yra atėjusi iš srities, kur klimato sąlygos yra skirtingos su vietos sąlygomis. Įrodinėti tą visų priimtą dėsnį nėra reikalo; kas tuo labiau domisi, težiūri Penka, Tayloro ir kitų darbus, kur surinkta tuo klausimu daug medžiagos.

Vidurinėj Europoj pietinė etninė siena, tur būt, buvusi Balkanų kalnų grandinė. Kas suindoeuropino Balkanų pusiasalį, tas klausimas galutinai nėra paaiškėjęs. Bet man rodos, kad keltai, patekę per Balkanus Trakijon, Ilirijon, senovės Epiran, bus atnešę čion ir indoeuropiečių kultūrą. Leiskim net, kad tatai bus padarę teutonai, kaip kai kurie spėja. Taip, bet anksčiau jie būtų turėję pavergti sau keltus, kurie be abejojimo jau buvo susidūrę su Balkanų pusiasalio gyventojais anksčiau, negu teutonai būtų galėję pavergti pakeliui esamas galingos keltų rasės gimines. Reiškia, dabar klausimo sprendimas liečia tai, kas buvo indoeuropiečių tipo davėjas? Jeigu tatai buvo keltų rasė, nėra mažiausio abejojimo, kad Balkanų pusiasalio, o tur būt, ir Mažosios Azijos gyventojai buvo keltų suindoeuropinti labai gilioj senovėj. Jeigu gi indoeuropiečių tipo davėja bus buvusi teutonų rasė, tai ir tuomet negali būti atmesta galimybė, kad Europos pietų rytus galėjo suindoeuropinti keltų rasės giminės jau po to, kai jas pačias buvo suindoeuropintos teutonų rasės; bet tuomet galimas yra ir tas spėjimas, kad tos vietos indoeuropenizavimą galėjo padaryti ir teutonų rasė, kuri prasimušus ar, teisingiau, pavergusi keltų rasę, leidos toliau Balkanų pusiasalin, Mažojon Azijon ir atsiradusi čia tokioj pat padėty, suvaidino tokį pat vaidmenį, kaip ir tarp keltų. Bet šitas spėjimas man atrodo vargu bau patikėtinas. Teutonų hipotezės šalininkai daugiausia remiasi tuo faktu, kad Homero poemų didvyrių tipas turi aiškių šiaurės germanų tipo požymių. Jis yra aukšto ūgio, šviesveidis, auksaplaukis, šviesios odos ir plaukų, melsvų akių ir t. t. Tą patį reiškinį matom dievų orinę išvaizdą aprašant. Bet kaip mes tuojau pamatysim, visas tas žymes turėjo ir senovės keltų rasės tipas, ir todel Homero didvyrių ir dievų orinė išvaizda mums visai nieko nesako, ir mes tokia pat teise galim laikyti jį esant keltų ir germanų rasės. Jeigu Vakarų Europos pietūs, Apeninų ir Pirinėjų pusiasaliai buvo indoeuropinti keltų tiesioginai ar netiesioginai, kodel mes negalim padaryti tą patį spėjimą ir Europos pietų rytinės Europos žvilgsniu, juo labiau, kad keltų-lotynų kalbos, iš vienos pusės, ir slavų, iš kitos, giminingumas graikų kalbai didesnis, negu graikų kalbos giminingumas teutonams.

Galimas yra vienas spėjimas, kad teutonų tipas suindoeuropino Europos pietryčius dar palaiolitiniais amžiais, jų pabaigoj, tais amžiais, kai jis gyveno vidurinėj Europoj ligi pasirodant ten keltų-ligurų rasei. Bet ir tą spėjimą darant, yra sunku paaiškinti daug reiškinių. Mes žinom, kad teutonų tipas palyginti greit išnyksta pietuose; bet kaip jis išliko per visus neolitinius amžius, trukusius 5000-7000 metų, visai grynas, kadangi žalvario amžių vidury ar pabaigoj jis aiškiai ryškėja Homero poemose.

Tuo aš nelaikau negalimu teutonų Europos pietryčių užplūdimo, aš tiktai sakau, kad jeigu tas užplūdimas yra atsitikęs tikrai, jeigu

Homero tipas yra tikrai teutoniškas, tai vis delto anksčiau negu čia pateko teutonai, Europos pietryčiai jau buvo keltų rasės suindoeuropinti.

Keltų rasė paplito po visą Didžiąją Rytų Europos lygumą, tolimiausioj šiaurėj susiliedama su ugro-suomiais, rytuose pasiekdama toli už Volgos, pamažu artėdama prie mongolų rasės. Neolitiniais amžiais keltų rasė buvo apgyvenusi tą lygumą visur; čia, tur būt, žmonių buvo tirščiausiai gyvenama, ypač pietų ir iš dalies vidurinėj jos dalų, kur visos sąlygos buvo palankios piemenų gyvenimui, kita gi pusė buvo turtinga miškais su daugeliu laukinių žvėrių, kuriuos galėjo medžioti pirmykščiai keltai.

Apžvelgę keltų rasės gyventąjį plotą, pasistengsime sau paaiškinti, kuris buvo priklausiusio tai rasei žmagaus orutinis vaizdas; kuo jis buvo skirtingas nuo kitų? Daug kartų buvo mėginta sudaryti pirmykštį keltų rasės tipą, restauruoti jo išvaizdą, pasiremiant tomis somatinėmis liekanomis, kurios yra taip gerai išlikusios, jog gali duoti daugiau ar mažiau tikslių kai kurių nurodymų apie to tipo orutines žymes, taip pat remiantis senovės literatūros paminklais, vaizduojančiais įvairių tos rasės giminių orutinę išvaizdą. Somatinės liekanos rodo, kad keltų tipas buvo prognatinis, brachikefalas, su vidutiniu rodikliu 81; kakta jo buvo didelė ir plati, beveik apskriti, akių apvalūs įdubimai, stambūs antakiai, atsikišusiais ir plačiais veido kaulais, nuo ko veidas turėjo atrodyti gana žiaurūs. Priešakinių dantų lizdai palinkę priešakin; kaukuolės masingos, turi didelę apimtį; vertikalė aukštis didesnė negu plotis. Keltų rasė buvo aukšto ūgio, vidutinai 1,70 m. Be šitų antropologinių faktų mes dar turim daugybę graikų ir lotynų rašytojų, nusakiusių orutinę išvaizdą Talijos giminių, priklausiusių keltų rasei. Gallai yra „mirifica corpora", jų „magnitudo corporum" baugina romiečius; savo ūgiu jie prašoka aukščiausius Romos gyventojus šešiais coliais. Jų plaukai šviesūs, auksaspalviai, beveik rudi; jie beveik nesiskiria nuo germanų; jų akys melsvos, kai kada pilkos ir t. t.

Keltų arba gallų papročiai, kai jie buvo įsibrovę Italijon, buvę aršūs, laukiniai, kaip ir germanų. Gallai kalbėję mažai, daugiausia gestikuliuodami; jie buvę narsūs, pagirūs, aistrūs, kaudavos tarpusavėj del niekų. Kovoj su priešu nesigailėdavo savo gyvybės; jie turėję papročio šaukti priešą kautis vienas su vienu. Visą gyvenimą jie daugiausia puotaudavo, kariaudavo, medžiodavo. Tuo būdu gallai (kitaip keltai) ir savo orutine išvaizda ir papročiais buvo artimi germanams; ir vieni ir kiti buvo aukšto ūgio, šviesios odos, šviesių akių ir plaukų. Tą panašumą pastebėjo senovės mokslininkai; pav., Strabonas stačiai vadina juos germanų viengenčiais (συγγενεῖς). Kai tūlas mokslininkas, kurio vardo tuo tarpu negaliu priminti, yra aprašęs galus, užplūdusius Romą, jį išbarė, kad jis aprašęs germanus.

Be tų žinių apie vakarų keltų išvaizdą, mes dar turim daugybę rytų keltų aprašymų. Prokopijus sako apie slavus, kad jie esą stiprūs ir aukšto ūgio, odos ir plaukų spalva ne labai tamsi, ne labai šviesi, bet visi jie rudi: „ὑπερυθροί εισιν ἅπαντες". Herodotas, aprašydamas buddinus, sako tą patį apie jų ūgį, jėgą ir odos bei plaukų spalvą, vadindamas juos „πυρροι" (ugniniais). Arabų rašytojų žod-

žiais, ypatinga slavų žymė esą jų aukštas ūgis ir šviesi veido ir plaukų spalva. Poetas Actall vadino slavus „rusvais". Abu-Mansur rašo: „slavai—tai tauta raudonos veido spalvos ir rusvų plaukų". Tą pat sako Kozini. Pats vardas „slavai" „sakâliba" yra kilęs iš žodžio „sakląb", „siklâb", kuriuo žodžiu buvo vadinami žmonės šviesios odos ir plaukų spalvos ir t. t. .

Aš nepanaudojau dešimtos dalies tų žinių, kurių suteikia senovės keltų rasės giminių aprašymai. Visi tie įvairių keltų rasės giminių aprašymai sutinka, kad visos jos buvo šviesios odos, rusvų ar šviesių plaukų, melsvų akių ir aukšto ūgio. Bet, rodos, ir to, ką aš panaudojau, visai užtenka, kad galėtum nustatyti pirmykštį keltų rasės tipą.

Apimdamas taip plačią ir plačiai siekančią teritoriją, įvairią klimato ir fizikos sąlygomis, susimaišęs beveik visoj toj teritorijoj su kitomis rasėmis, keltų tipas negalėjo išlikti grinu per taip ilgus amžius. Vienose vietose jis išsigimė, kitose, susimaišęs su kitomis rasėmis, sudarė antralaipsnę rasę, trečiose pasirodė linkęs įgauti tamsesnės spalvos ir t. t. Tik žinomose vietose, pav., kai kuriose pietų Vokietijos vietose, Didžiojoj Rusijoj, jis išliko daugiau ar mažiau grynas. Keltų rasė suskilo į keletą atskirų tipų, gyvenančių vietose, kur dar neolitiniais amžiais vyko pasiskirstimai įvairiomis jų šeimynomis, ir iš kur ėjo plūdimai įvairiosna šalysna. Vieni tų tipų išlaikė daugiau pirmikščio senesnio tipo žymių, kiti mažiau, ypač ten, kur jis susidūrė su kitomis rasėmis, sudarydamas lyg ir pereinamus tipus ir t. t.

Einant bendra nuomone, toji rasė atsiradusi Europos rytuose; kur gi mes turim ieškoti pirmykštės tos rasės gimtinės, tos vietos, kur ji ūgėjo, plito. Suprantama, tos pirmykštės vietos mes neturim ieškoti ten, kur mes žinom, kad prieš tai rasei pasirodant jau yra gyvenusi kita rasė; mes turim ten ieškoti, kur, be jau minėtų vietų, randama tirščiausiai tos rasės gyvenamas vietas, antra, kur keltų tipas yra išlikęs labiausiai grynas ir, pagaliau, mes turim ieškoti srityse su šaltu ar vidutiniu klimatu, kadangi keltų tipas nėra pietų tipas, pirmiausia, savo pamatiniais bruožais, antra, klimato ir fizinių šiltos šalies sąlygų įtakoj jis arba iškrypsta, kaip, pav., pietvakarių slavų šalyse, arba išsigimsta, kaip Italijoj. Archaiologinė antropologija sako mums, kad visa Vakarų Europa, išskyrus Dunojaus lygumą, buvo gyvenama kitų rasių giminių pirmiau, negu ten pasirodė keltų rasė, kuri iš dalies išstumė, iš dalies nustelbė pirmykščius vietos gyventojus. Dunojaus aukštutiniam ūpynė, nors mes neturim žinių apie esimą ten neolitinių prieškeltinių gyventojų, mes negalim ieškoti keltų rasės gimtinės, kadangi keltų tipas tose vietose buvo iškrypęs, pasidarydamas tamsios spalvos, tur būt, nuo nuolatinės fizinių ir klimatinių sąlygų itakos. Be to, kefalinis rodiklis (vidutinai 85—86) rodo čia keltų rasė. susimaišiusi su ligurų rase.

Išskyrus šias sritis, mums palieka dar Didžioji Rytų Europos lyguma ir žemutinio Dunojaus ūpyno lygumos. Jų naudai kalba dar vienas faktas. Aukščiau mes turėjom progos kalbėti apie tai, kad tarp gretimųjų rasių yra tam tikras artimas, lyg ir pereinamasis laipsnis. Mes matėm, kad iberų rasė iš vienos pusės artėja, beveik susilieja su Afrikos negrų rasėmis, gyvenančiomis į pietus nuo jos.

Iš kitos pusės šiaurėj tą patį reiškinį mes pastebim prie teutonų rasės. Kromanjono tipas yra, kaip visų pripažinta, vidutinis, tarpinis tarp tų dviejų rasių. Tą patį reiškinį mes matom germanų rasėj: ji yra artima kai kurioms suomių giminėms, o tolimuos rytuos beveik susilieja su Azijos brachikefalais. Tą patį reiškinį mes pastebim ir su keltų rase; vakaruose ji beveik susilieja ir šiandien visai negalima nužymėti griežtos sienos tarp jos ir ligurų rasės. Rytuose ji siekia toli už Volgos, pamažu artėdama Turano rasei. Dabar, tą vietą, kur randam ypatingąsias tos rasės žymes, labiausiai pasireiškusias, iš kur toji rasė artėja iš vienos pusės prie ligurų rasės, o iš kitos — prie Turano rasės, reikia laikyti tos rasės gimtine, ypač kad ten randami tiršti, tai rasei priklausanti sluogsniai. Toms sąlygoms visai atatinka Rusijos lyguma savo vidurinėj ir iš dalies pietinėj daly. Be to, ji turi patogiausias sąlygas stipriai čia rasei susidaryti, kuri vėliau apgyvendino didžiąją Europos teritorijos dalį.

VII.

Pirmesniuose skyriuose mes matėm, kur sutinkami keturių neolitinių rasių pėdsakai, priklausantieji neolitiniams amžiams arba kiek vėlesniems laikams. Bet tas faktas, kad mes randamė kurios rasės pėdsakų, dar nieko nereiškia; neolitinių amžių buvo ne vienas ir ne du, ir jiems slenkant gal ne kartą keitės etnografinis Europos veidas: ne kartą visos šalys netekdavo gyventojų, ne kartą keitė juos; net ištisos rasės, kai kurių antropologų manymu, iš pamatų pakeisdavo fizines savo žymes, savo orutinį vaizdą.

Pirmoj šio rašinio daly mes matėm, kad visi mokslininkai, kreipusieji daugiau ar mažiau tam klausimui domės, yra linkę manyti, kad toji rasė, kuri yra pati gausingiausia, pasiekusi palyginti su kitomis aukščiausio kultūros laipsnio (kultūra suprantant ne vien mokėjimą ginklus daryti), tiek aukšto, kad kiekvienas kitos rasės elementas, su ja susidurdamas, net tuo atveju, kuomet jis yra nugalėtoju, pasiduodamas dėsniui, kad aukštesnės kultūros tautos nustelbia žemesnės kultūros tautas, pamažu pasiduodavo ir asimiliuodavos su tos rasės giminėmis, toji rasė, kuri buvo tiek stangi, kad sugebėjo išstumti ar stačiai nustelbti vietos gyventojus, kurie, susiliedami su ja, sudarė taip nežymų nuošimtį, jog negalėjo savęs jokiu žymesniu būdu pareikšti,—toji rasė turi neabejotinos teisės laikyti save indoeuropiečių tipo reiškėja; jos kalba, jos kultūra yra padariusi pradžią tai kultūrai, tai kalbai, kuri yra kultūringo šių dienų indoeuropiečio nuosavybė. Be to, jei kuri rasė visa ištisai priklauso indoeuropiečių lingvistinei grupei, ji be abejojimo daugiau turi teisės laikyti save tąja rase, kurios kalba yra nustelbusi kitų rasių kalbas, priklausančias keliams lingvistinėms šeimynoms. Tarp to viso, pasiremiant visų pripažinta teorija, kad indoeuropiečių gimtinės reikia ieškoti žinomos lingvistinės grupės centralinėj daly, ten, kur randama tirščiausi sluogsniai, mes, prieš pareikšdami kurią nors pažiūrą, privalom susekti, kuri rasė buvo centralinė santyky su kitomis, dabar priklausančiomis tai pačiai lingvistinei šeimynai. Suprantama, kad toji rasė, kuri buvo gausingiausia, sklido į visas puses iš

centro, kuomet jai pusidarė savo gimtinėj ankšta. Jei mes pamėgintume įžiūrėti tuos kelius, kuriais ji sklido, jei mums pavyktų nustatyti faktą, kad indoeuropiečių kalbos plitimas sutampa su kalbamos rasės tipo plitimu, mes būtume įstoję tikran kelian teisingai ar bent artimai teisybei klausimą išspręsti. Turėdami nuolat tą tikslą prieš save, mes pamėginsim susekti, kaip, kuriuo keliu gyventojų sluogsniai plito neolitiniais amžiais. Tarp ko kita pastebėsim, kad, einant bendra nuomone, gyventojai neolitiniais amžiais sklidę į visas šalis, maža ką išskyrus, pamažu ir ramiai, taikingai, dideliu plotu, iš tam tikrų punktų, kur žmonių buvo gyvenama tirščiausiai. Tas sklidimas toli išėjęs iš neolitinių amžių ribų ir pasibaigęs, jei tas žodis čia tinka, daug vėliau. Kaip ilgai neolitiniai amžiai truko? Tan klausiman atsakyti labai sunku. Daugiau ar mažiau tiksliai nusakyti neolitinių amžių chronologijos nedrįso nei Tayloras, nei Penka, nei Niderle, nei kiti. Visi jie laikos tos pažiūros, kad neolitiniai amžiai trukę maž daug penkis-septynis tūkstančius metų. Einant Monteliusu Europos šiaurėj neolitiniai amžiai pasibaigę apie 1500 m. prieš mūsų erą; tos pažiūros laikos ir Muchas. Prancūzijai de-Mortilier ir Kartailjakas spėja 1200 metų ligi musų erai. Bendrai gi nebus didelės klaidos, jeigu drauge su Niderle priimsim neolitinių amžių pabaigą šiaurės ir vidurio Europai 1000 metų prieš Chr. Pietuose jie pasibaigė daug anksčiau.

Seniausia vakarų rase bendrai Europoj daug kas laiko iberų rasę. Tatai daugiausia viduržemio jūrų rasė, kurią ji supa vietomis platesne, vietomis siauresne nenutraukiama juosta; todel ir reikia ieškoti pirmykštės tos rasės gimtinės arba Graikijos ir Italijos pietų dalyse, arba gretimose salose, o gal net ir kitam Afrikos krante.

Neolitinių amžių pradžioj iberų rasė buvo apgyvenusi visą dabartinės Prancūzijos vakarų pakrantę, beveik siekdama Reino vidurio upyno ir net žiočių. Ji buvo apgyvenusi tas Britanijos salų vietas, kur buvo galima pragyventi; ten iberai nuvyko dar prieš pasidarant pertakui, skiriančiam salą nuo žemyno; toliau buvo apgyvenusi visą Iberijos pusiasalį, Italiją ligi pat Alpių kalnų. Galima spėti, kad tas pats buvo Graikijoj, kadangi toji rasė siekė beveik Balkanų kalnų pietinio šono. Velesnėj Graikijoj rasių santykiai buvo susidarę beveik toki pat, kaip ir Italijoj. Maža ką išskyrus, visos ankstybesnio už Mikėnų periodo kaukuolės yra dolichokefalės. Brachikefalų elementas plačiai ima rodytis tiktai po XII šimtm. prieš Chr., po to, kai Graikija iš šiaurės buvo užpulta Dorijos giminių (Wisla, XVI, pusl. 22). O Azijoj ir Afrikoj iberų rasė gausingiau gyveno, negu Europoj. „Okrom siedzib w Europie, rasa Śródziemnomorska— sako Olechnowicz (Wł. Olechnowicz. Rasy Europy. Wisla, XV pusl. 565):—zaludnia wyspy Kanarskie, północne wybrzeże Afriki i styka się bezpośrednio z rasą chamicką (Fellachowie w Egipcie) i dalej z rasą Semicką w Azyji (Syryjczycy, Arabowie). Te dwie ostatnie rasy, t. j, chamicka i semicka, łącznie z śródziemnomorcami, należą do jednego typu ciemnego długogłowca." Tos rasės etninis atsparumos Viduržemio jūrų pusiasalių pietinėse dalyse, kur ji yra išlikusi palyginti gryna ir nuolat nustelbianti pasirodančius čia kitų rasių elementus, pagaliau, tos rasės atsparumas Aigipte ir kitose šiau-

rės Afrikos vietose neleidžia abejoti, kad toji rasė yra pietų rasė Šiaurėj dar neolitinių amžių pirmoj pradžioj ji buvo nustelbta arba pastumėta ir tiktai neprieinamose Anglijos ir Pietų Prancūzijos vietose kuri laiką išlaikė gryną savo tipą. Anglijoj iberų rasė priversta buvo trauktis prieš keltų rasę, pasirodžiusią neolito pabaigoj, Prancūzijoj iš dalies prieš keltus, iš dalies prieš ligurus, ypač prieš ligurus. Su ligurais pradžioj taikingai sugyveno ir tik vėliau, kai ligurai, keltų spaudžiami, priversti buvo trauktis iberų žemėn, jų susidūrimas su iberais pasidarė nedraugingas. Nepaisant gynimosi, ligurų jie buvo nustumti kalnuosna; šie apgyveno beveik visą Iberijos pusiasalį ir Apeninų pusiasalio šiaurinę dalį.

Jeigu iberų klausimas atrodo gana aiškus, tai visai kitaip mums tenka žiūrėti į ligurus. Pats tos rasės esimas, ta prasme, kaip mes ją supratom, yra ginčytinas. To klausimo aptarimą mes atidėsim ligi kito skyrimo. Dabar patyrinėsim, kuria kryptimi ir iš kur toji rasė atsirado. Aukščiau mes matėm, kurių pažiūrų yra antropologijoj apie jos išeinamąjį punktą, pirmykštę gimtinę. Aš veikiau esu linkęs daryti spėjimą, kad bendrai pirmykštę tos rasės gimtinę reikia laikyti M. Aziją, ypač Juodųjų jūrų pietų pakrantes. Europon toji rasė bus patekusi palaiolito pabaigoj arba pačioj neolitinių amžių pradžioj, kadangi neolitinių amžių jau pirmoj pusėj ji plačiai buvo paplitusi po visą Vidurinę Europą, apgyvenusi visą Balkanų pusiasalio šiaurinę dalį, paskui perėjusi Dunojaus slėnin ir čia plačiai išsitysusi ligi Karpatų kalnų, net perėjusi Karpatus ir apgyvenusi šiaurytines Karpatų sritis, beveik siekdama Vislos upės žiočių. Karpatų kalnėnai, ypač šiauriniai, turi visus pažymius, kurie leidžia priskirti juos ligurų rasei. Zaborovskio tyrimais, jie yra nedidelio ūgio (vidut. 1,58 m.), tamsių plaukų ir tamsios akių spalvos. Juodakių nuošimtis labai žymus (31%). Jų brachikefalinis rodiklis labai didelis, vidut. 86, ir skaičius su rodikliu 86—87 siekia ligi 86% —88 %. Jie žymiai skiriasi nuo gretimų lygumų gyventojų, kurie yra daug šviesesnės spalvos ir turi mažesnį kefalinį rodiklį. Profesorius Potkańskis straipsny: „O pochodzeniu słowian", sako, kad tie kalnėnai su aukštu kefaliniu rodykliu, priklausantieji šiandien slovakų lingvistinei grupei, esą suslavinti pirmykščiai tų vietų gyventojai, priklausantieji kitai, negu slavai rasei, nuo kurių traukdamiesi jie priversti buvo iš aplinkinių lygumų pasitraukti kalnuosna. Profesorius Potkańskis mano, kad tų kalnėnų jokiu būdu negalima laikyti slavų šaka, kadangi šie, būdami žemdirbiai ar piemenys, nemėgo gyventi kalnuose. Man rodos, kad toji nuomonė gana artima teisybei, ir į Karpatų gyventojus mes turim žiūrėti, kaip į grynai išlikusią ligurų rasės salą.

Iš Dunojaus upyno sričių ligurai, tur būt, jau iš rytų keltų spaudžiami, nusikėlė iš vienos pusės šiaurės Italijon, Šveicarijon, toliau Prancūzijon, kurios šiaurės vakarai buvo iš pradžių teutonų ir iberų rasės apgyventi, vėliau keltų, atėjusių čia tuo pačiu keliu, kaip ir ligurai, kurie todėl į šiaurę nepasiekė toliau, kaip ligi Messos upės slėnio. Tose naujose savo stovyklose jie iš pat pradžių susisiekė su iberų rase, su ja susigiminiavo, susimaišė, sudarydami mišrių tipų. Tas susigiminiavimas iš pradžių buvo taikaus pobūdžio, ir tik vėliau, kai ligurai, spaudžiami iš visų pusių keltų, ėmė patys brautis sri-

tysna į pietus nuo jų, jau iberų giminių gyvenamas, tarpūsavi jų santykiai pasidarė nedraugingi. Tačiau po kurio laiko jie nustumė iberus aukštosna, mažai prieinamosna ir nederlingosna Prancūzijos vietosna, vėliau, perėję Pirenėjų kalnus ir apgyvenę visą pusiasalį, susimaišė su pirmiksčiais ten gyventojais—iberų rasės giminėmis ir sudarė tą mišrų tipą, kurį mes sutinkame iberų pusiasaly ir tarp prancūzų baskų. Grynas iberų tipas čia išliko tik Pirinėjų vakarų daly ir kai kuriose Iberijos pakrantėse. Bet ir ligurai savo kelių Prancūzijoj, kaip ir Šveicarijoj, nuolat keltų giminių spaudžiami, išliko tik aukštose ir nesvetingose Auvergne's, Lozèros departamento ir kit. panašiose pietų Prancūzijos srityse, o taipogi vakarinėse Šveicarijos Alpėse.

Tatai buvo gana taikinga rasė ir ji ne veikiai apleisdavo gyvanamas vietas, verčiau sutikdama nuo ko priklausyti, negu apleisti kartą apgyventą vietą, kadangi jos pėdsakų randam beveik tarp viso ploto, kuriame ji yra gyvenusi. Vidurinėj Europoj, susimaišiusi su slavų keltų rase, davė ji tą mišrųjį tipą, kurs vyrauja tarp pietų ir pietų rytų slavų (Ukrainiečių).

Abi pažymėtos rasės yra daugiausia pietų rasės. Bendra jų žymė yra smarkiai tamsi odos spalva ir mažas ūgis. Iberų rasė pasirodė Europoj daug anksčiau, negu ligurų. Abi tos rasės niekuomet nebuvo pasiekusios tolimos šiaurės, kuri, pradedant seniausiais laikais, nuo neolatinių amžių pradžios ir ligi istorinių laikų pradžios, buvo gyvenama iš pradžios teutonų, vėliau iš dalies slavų-keltų rasės.

Kur teutonai gyveno prieš neolitinius amžius, ar Reino upės slėny, ar kur toliau į pietus, mums vis tiek pat, juoba, kad nėra jokių faktų, išskyrus laisvą vaizduotę ir spėjimus, kurie leidžia tuo klausimu sudaryti kai kurį nusistatymą. Gana to, kad neolitinių amžių pradžioj jie buvo apgyvenę Baltijos jūrų upyno pietvakarį krantą, Daniją ir gretimas pakrančio sritis, kur mes randam seniausių virtuvės liekanų. Tur būt, neolitinių amžių pačioj pradžioj teutonų rasė persikėlė Skandinavijos pusiasalin. „Mūsų germanai protėviai,— sako Montelius per antropologų suvažiavimą Lindau mieste 1899 m.:— gyveno Skandinavijoj nuo pačios neolitinių amžių pradžios. Šiaurės Vokietijos archaiologinės radenos rodo, kad ilgus amžius ta pati tauta gyveno Skandinavijoj ir šiaurės Vokietijoj. Tokia jūra, kaip Baltija, niekuomet negalėjo būti kliūtimi, veikiau ji lengvino susisiekimą, ir todel visai yra galimas daiktas, kad ant abiejų jos krantų gyveno ta pati tauta". (Monteliuso referatas Vokietijos antropologų suvažiavime 1899 m. Lindenau apie slavų atsiradimą šiaurės Vokietijoj). Iš čia teutonų rasė neolitiniais amžiais paplito visais Baltijos pajūrio pakrančiais, nuo Reino ligi Vislos ir Nemuno žiočių ir, pagaliau, beveik ligi pačios suomių įlankos. Neolitiniai šiaurės Rusijos antkapiai parado, kad pirmykščiai tų sričių gyventojai priklausė ilgagalvei rasei, teutonams. Ankstybuose Pabaltės kraštų ir senovės Prūsijos antkapiuose mes randame drauge su neolitiniais įrankiais renifero kaulus, kurs veisės tose srityse apie 1000 metų prieš mūsų erą. Neolitiniai titnaginiai tų antkapių pabūklai neabejotinai yra kilę iš Skandinavijos. Reiškia, tos sritys maž daug apie tuos laikus buvo gyvenámos teutonų. Bet tą pačią ginklų rūšį mes ran-

dam ir neolitiniuose Suomijos milžinkapiuose ir kituose šiaurės R sijos antkapiuose drauge su dolichokefolų kaukuolėmis; to tauta, kuri yra juos atnešusi ir tais pabuklais naudojusi, atėjo iš karų, iš Pubaltės kraštų ir pamažu slinko į rytus. „Lud ten rozsz się aż po za Ural, przybył zaś z nad Bałtyku. Byli to przodkowie nów. Zjawienie się ich w Rossyj środkowej nie możemy c nąć o wiele dalej nad 1000 lat przed naszą erą" (Zaborowski. S wianie pod względem rasy. Wisła t. XVI pusl. 213). Pačiuose rytuos už Uralo, toji rasė, anot prof. Hemmi, susidurianti su Azijos brachikefalais. Kaip toli neolitiniais amžiais teutonų rasė siekė į pietus, klausimas galutinai nėra išspręstas. Ligi šiol, ypač tarp slavų antropologų, vienų nuomonės ginčijamos iš kitų pusės. Mes matėm, kad dolichokefalų rasė sutinkama pietų Rusijos milžinkapiuose, keturkampiuose Lenkijos ir Silezijos kapuose, randamuose Vislos upyno srityse ligi pat šiaurės rytinių Karpatų kalnų. Tas pačias liekanas mes randame Čechijoje, Moravijoje, Vengrijoje; vienos tų liekanų yra senesnės, kitos daug vėlesnės, bet vis delto kai kurios yra bent senesnės, negu tos rūšies liekanos, paliktos tose vietose kitų rasių. Palieka išspręsti klausimas, ar teutonai tose vietose buvo pirmykščiai gyventojai, paskui brachikefalų rasių išstumti, arba jie yra atėję čion vėlesniais laikais, tarp neolito pabaigos ir geležies amžių pradžios, kuomet tos šalys jau nuo senų laikų buvo gyvenamos slavų-keltų ar ligurų rasių; gali būti, teutonai pateko čion, kaip nukariautojai, tik atskirais būriais, kurie paliko po savęs pėdsakų, kaip jie yra palikę jų ir istoriniais laikais, pav., eilinių kapų pavidalu?

Mes matėm, kad vokiečių mokslininkai nužymėjo teutonų rasės gyvenamų sričių pietų sieną nenutrūkstama kalnų linija, kurią sudaro Tiuringeno, Teutobūrų kalnai ir Milžinkalniai. Mes labai gerai žinom, kad jiems buvo gerai žinomos Čechijos ir Vengrijos liekanos. Bet tas faktas, kad jie tylomis praeina tas liekanas, nurodydami tą liniją, kaip pirmykščią tos rasės apsigyvenimo ribą, tuo būdu sankcijonuoja nuomonę, kad sutinkamos į pietus nuo tos linijos liekanos yra iš vėlesnių laikų. O slavų antropologai tuo klausimu stojo visai kitokion pozicijon, be to, jų nuomonės suskilo. Vieni, pav. Talko Hryncevicz, Zograf, Olechnovicz ir kiti, ginčydami slavų-keltų rasės, kaip savarankės etninės grupės, buvimą, žiūri į ligurų rasę, kaip į gryną pirmykštės slavų rasės tipą. Jie mano, kad kitos rasės rūšys (senovės gallai, šiaurės ir pietų slavai ir t. t.) atsiradę, anai pirmykščiai ligurų rasei susimaišius su kitomis dolichokefalėmis Europos rasėmis. Didesnis ar mažesnis kurios nors rasės nuošimtis, įsiliejęs tam tikran etninin tipan, daugiau ar mažiau priartina tą tipą prie vienos ar kitos rasės. Iš čia galima suprasti tas rasių įvairumas, kurį mes matome Europoje. Minėtieji antropologai laiko dolichokefalų kaukuoles, randamas kalbamose šalyse, pirmykščių vietos gyventojų pėdsakais, kurie, susiliedami su užplūdusia pirmykščia ligurų žemo ūgio brachikefalų Vidurinės Europos rase, davė pradžią tam tipui, kurį mes sutinkam tarp šių dienų tų sričių gyventojų, slavų ir keltų vardu vadinamų. Štai kaip žiūri į tai mokslininkai, savaip tą dalyką nušviečiantieji:

„Jeżeli w starożytnych grobach słowiańskich znajdujemy czaszki ze znaczniejszym procentem długogłowości, to długogłowość ta mogła należeć nie do słowian. Przypuszczamy, że słowiane mogli osiąść w mniejszości i zmieszać się z większością autochtonów, narzucając im swój język i kulturę; a więc żywioł, który kulturalnie był słowiańskim, nie był nim antropologicznie. Być bardzo może, że żywioł długogłowy, przedstawiający starą rasę Europy w rodzaju półazjatyckiej, połączywszy się z krótkogłowym, jako mniej posiadający żywotności, stopniowo wymierał, podobnie jak dziś widzimy wymieranie ludów pierwotnych w zetknięciu się z wyższą od siebie cywilizacją. Jeżeli za typ prasłowiański uznamy wyraźnych krótkogłowców o włosach ciemnych, obecnie zamieszkujący Tatry i stamtąd rozszerzający się na zachód przez środek Europy, Bavarją, Czechy i Śląsk aż do Alp, to z Karpat, jako ośrodka krótkogłowości, żywioł słowiański rozlał się na zachód słowiański, przekraczając Wisłę, na najdalsze ziemie wschodnie. Dane antropologiczne (??) upoważniają nas do wniosku, że z Karpat krótkogłowcy szli, jako żywioł wojowniczy (?!), rycerski, na podbicie pasterskiej może, koczującej rasy długogłowej (??!), aby ją później zasymilować, współczesni więc długogłowi wśród słowian są to resztki niegdyś liczniejszego wymarłego już typu autochtonów miejscowych". (Talko-Hryncewicz. W kwestyi pochodzenia słowian. Wisła, t. XVI pusl. 760).

Nors Talko-Hryncewicz ir sako, kad „takie są poglądy hipotetyczne co do pochodzenia słowian, oparte na współczesnych studjach antropologicznych" (ibid), tačiau man rodos, kad lygiai nėra jokių faktų, kuriais vaduojantis galima būtų daryti tokių išvadų.

Kita kryptis, kurios atstovu mes galim laikyti žinomą čechų antropologą ir archaiologą L. Niderle, laikos kiek kitokios pažiūros. Jie taip pat laiko ilgagalves Čechijos, Vengrijos ir kit. kaukuoles priklausančiomis pirmykštiems vietos gyventojams, bet jie nesilaiko tos pažiūros, kad jos būtų priklausiusios jau išmirusiai tose vietose rasei, o svarbiausia, nenori pripažinti tamsveidės, mažo ūgio brachikefalų Vidurinės Europos rasės praslavų-keltų rasės prototipu; šių dienų slavų protėviais jie laiko rasę, kuriai priklausė šios dolichokefalų kaukuolės. Neolitiniais amžiais visi slavai buvo dolichokefalai ir niekuo nebuvę skirtingi nuo teutonų rasės. Tik vėlesniais laikais, apsigyvenę srityse, kurias maža ką pakeitus ir dabar yra apgyvenę, nuo prigimties sąlygų ir iš dalies įliedami savo tarpan tam rikrą brachikefalų figurų rasės nuošimtį, pasidarė brachikefalais. Keltai-slavai, kaip ir teutonai, senais, priešistoriniais laikais sudarė vienodą antropologinę rasę. „Neolitiniais amžiais šiandykščių arijų (indoeuropiečių) tautų protėviai buvo apgyvenę daugiausia sritį, esančią tarp Baltijos ir senovės Uralo-Kaspijo jūrių, į rytus nuo trumpagalvės vidurinės Europos rasės. Visi jie kalbėjo viena ta pačia kalba ir antropologiniu žvilgsniu jie buvo vienalytis vienetas. Vėliau gi, ugrų-suomių spaudžiami, arijų giminės, kurios neolitinių amžių pabaigoj jau neturėje vienos kalbos, ėmė skirstytis. Vieni jų pasiliko šviesodžių ir ilgagalvių centre, kaž kur netoli Baltijos jūrių. Tame punkte susigrupavo arijiečiai, kurie vėliau pasirodė gallų, germanų ir Baltijos slavų vardu. Germanai ir slavai ilgai dar pasiliko pirmykštėj savo gim-

tinėj ir išsiskirstė iš ten pirmutinio tūkstančio metų pradžioj p[illegible]ė mūsų erą. Germanai pasuko Elbos link ir kitur; paskui juos slavai, [illegible]a-gyvenę ilgą laiką tarp Karpatų ir Aukštutinio Dono, nusikėlė vi[illegible]u-rinėn Europon, pietų jos dalin ir tik vėliausia—į rytus (L. Nidetle. O původu slovanů. Studie ku slovanskym starožitnostem. Pra[illegible]a. 1896. pusl. 101).

Tuo būdu, ir kita mokslininkų pusė neigia buvus slavų-keltų rasę, kaip savarankų etninį vienetą. Abi mokslininkų grupės nesusitaria tik tuo punktu, kad viena jų už slavų protėvius nori imti ligurų rasę, sūteikdama jai visas tas ypatybes, kurių ligi šiol vokiečiai mokslininkai antropologai yra suteikę teutonams, kita gi—teutonus. Bet abi teorijos turi tą stambų trūkumą, kad jomis vaduojantis atsiranda daugiau nepaaiškintų faktų, negu paaiškintų. Tos mokslininkų kryptys yra atsiradusios delto, kad nei vieni nei kiti negalėjo paaiškinti to fakto, kad, sprendžiant iš neolitinių senkapių, pasirodo, Rytų Europos Lygumos pietų dalis buvo gyvenama ilgagalvių gyventojų, kadangi neolitinių kaukuolių trys ketvirtadaliai priklauso ilgagalvių rasei. Beveik tas pat reiškinys sutinkamas ir kitose srityse, kur nūnai slavai gyvena. Noras tatai paaiškinti ir sudarė tas dvi teorijas; nors iš pirmos akies metimo josdvi atrodo skirtingos, tačiau visiškai sutampa prie vieno pamatinio punkto: slavų-keltų rasės niekuomet nėra buvę; slavų tipas atsiradęs iš dviejų skirtingų rasių mišinio: brachikefalų tamsodės ir žemo ūgio vidurinės Europos rasės ir dolichokefalų šviesodės, aukšto ūgio teutonų rasės ir taip pat nuo prigimties sąlygų, kitų gyvenimo aplinkybių pakitejusios; be to, viena pusė daugiau reikšmės deda susimaišymo faktui, kita gi—fiziologinėms įtakoms. Vienos krypties šalininkai laiko keltų-slavų rasės protėviais tą rasę, kurią mes vadinam ligurų rase; grynas tos rasės tipas esąs išlikęs Karpatų kalnuose, Prancūzijos aukštumose ir Vakarų Alpėse. Toji praslavų rasė tose vietose, kur dabar gyvena slavų tautos, susimaišė su vietos teutonų rasės autochtonais ir tuo būdu sudarė šiandykštį pietrytinį ir pietinį slavų tipą. Šiaurrytinis slavų tipas (iš dalies gudai) atsiradęs iš mišinio iš senesnio pietrytinio slavų tipo su suomiais, kurie taip pat juk yra teutonai. Reiškia, šiaurrytinio, lygiai ir šiaurvakarinio (lenkai ir kit.) slavų tipo skirtingumas nuo pietrytinio pareina tik nuo didesnio teutonų elemento nuošimčio. Visi tie, sako Zografas (Антропологическія изслѣдованія мужского великорусскаго населенія Владимирской, Ярославской и Костромской губ. Труды отд. антропологіи т. XV. Москва 1892), kam teko tirti rusų kultūrą ir kalbą, pripažino, kad rusų tauta, ypač didziarusių vidurinėse gubernijose, yra atsiradusi iš dviejų antropologinių tipų mišinio: slavų, čion atėjusių, ir senojo vietinio Velikorosijos suomių gyventojų tipo, arba, kaip kiti jį vadina bendresniu vardu, Uralo-Altajaus tipo. Tos krypties antropologai savo pažiūrą paremia tuo faktu, kad dolichokefalizmas, artėdamas iš Europos vidurio į pietus ir į šiaurę, didėja. Tas reiškinys, anot jų, galima paaiškinti procentiniu dviejų susimaišiusių kaimynių rasių santykiu. Juo daugiau kalbaman tipan yra įsilieję dolichokefalų rasės elemento, juo tas tipas esąs artesnis teutonų rasei. Žinoma, artėjant į šiaurę, kur buvo dolichokefalų teutonų rasės centras, jos elemen-

tas gyventojų tarpe auga, ir todel tipas artėja teutonų tipui. Nors tikslios ribos tarp dolichokefalų ir brachikefalų nužymėti negalima, tačiau. „Na kontynencie Europy właściwą granicę sfery jasnego długogłowca stanowi linja, przechodząca od Finisteru przez Alpy i górnistą część Europy Środkowej, a w końcu przez góry Karpackie; jakkolwiek zaś dalej na południe od tej linji spotyka się jeszcze liczne slady tej samej rasy, równie jednak linja powyższa, pszechodząca przez zwarte gruppy, musi być uważana jako granica dla rasy długogłowca“ (Wł. Olechnowicz, Rasy Europy. Wisła XV pusl. 698).

Kokie santykiai yra tarp teutonų ir slavų, lygiai tokie pat santykiai yra ir Prancūzijoj. Visa tai labai puikiai suderinama su tuo spėjimu, kurį ši kryptis laiko galimu daryti, kalbant apie keltų-slavų rasės atsiradimą. Teorija taip paprasta, taip iš pirmos pažiūros aiški. Bet jau vienas tas paprastumas, tas jos sklandumas turi sukelti įtarimo kiekvienam kritingai galvojančiam žmogui. Kaip atskiro individumo, taip ir tautos gyvenime yra daug reiškinių, kurių negalima pritaikyti bendroms taisyklėms. Be to, etninių grupių tarpūsavi santykiai perdaug sudėtingi, kad galėtų sudaryti tokią paprastą teoriją. Iš tikrųjų, yra daug reiškinių, kurie ne tik negalima ta teorija paaškinti, bet stačiai jie jai prieštarauja. Bet tuo tarpu tatai atidėkim šalin.

Kita mokslininkų kryptis mėgina dalyką aiškinti kitais komentarais, iš esmės nieko neskirtingais nuo to, kas aukščiau pasakyta, išskiriant tą variaciją, kad brachikefalų rasė, atstovaujamoji Tatrų, Karpatų ir Prancūzijos aukštumų kalnėnų, nesanti praslavų rasė. Toji garbė atiduodama teutonų rasei. Visoj kitoj daly paaiškinimai yra tos pačios tvarkos, tos pačios dvasios, pabrėžiant labiau fiziologinius faktorius, kaip ir pirmieji.

Abi tos teorijos suvedamos tikslu paaiškinti teutonų elemento esimą slavų srityse, pradedant neolito pradžia ligi pat geležies amžių. Bet man rodos, kad to fakto paaiškinimas nereikalingas tokio vargo, kuris, bendrai imant, net užtemdo kai kuriuos procesus, jų nepaaiškindamas. Pamėginsim nusakyti, kaip mes į tą klausimą žiūrim; tuo tikslu mums teks kiek nukrypti į šalį.

Jei mes nusikreipsim į priešistorinę archaiologiją, tai pastebėsim, kad ištisai per visą Europą yra keletas laidojimo būdų, ir vienos rasės srity vyrauja vienas laidojimo būdas, kitos rasės srity — kitas. Tatai leidžia mums spėti, kad tam tikras laidojimo būdas priklausė vienai rasei. Dabar, jeigu mes sutinkam tą laidojimo būdą, kurį mes žinom, kad jis buvo tam tikros rasės ypatybė, tai net tuo atveju, jei mes neturėtume jokių kitų faktorių, mes galėtume nustatyti, remdamies vien laidojimo tipu, kad čia bus buvusi mums rūpima rasė.

Mes žinom, kad pirmiau, negu keltai pateko Britanijos salosna, iberų rasės autochtonai laidodavo savo mirusius iš pradžių urvuose, vėliau pailguose senkapiuose, be to, mirusius savo narius laidodavo su tais pačiais daiktais, kuriais jie naudojosi, gyvi būdami. Tą patį laidojimo būdą mes sutinkame Europos žemyne, Prancūzijoj, Van-

dėjoj, visam plote, kur toji rasė gyveno; Vandėjoj mes sutinkam tos pačios rūšies pailgus senkapius, kaip ir Britanijos salose, tą patį laidojimo būdą mes randame pietiniuose Lozėros departamentuose, kur toji rasė yra ilgiausiai gyvenusi, Senos, Oirės, Marnos ir kitų upių slėniuose. Skirtumas tarp tos rasės laidojimo būdų Prancūzijoj ir laidojimų Britanijos salose tik tas, kad Anglijos urviniai laidojimai yra iš palaiolitinių amžių arba iš ankstybiausio neolito, o Prancūzijoje toji rasė tebenaudojos urvais laidojimui ir neolitiniais laikais. Bet tatai tuo paaiškinama, kad, rasdami Prancūzijoj užtektinai urvų (olų), neturėjo reikalo pilti pailgų senkapių. Ar Britanijos salose ar Vandėjoj pirmiau imta laidoti pailguose senkapiuose, tatai šiuo atveju mums nesvarbu. Iš laidojimo būdo, iš tų daiktų, tarp kurių mes randam iberų griaučius, matyti, kad tarp tos rasės, gyvenusios tokio laidojimo laikais, buvo gyvas pomirtinio gyvenimo supratimas, ir tas pomirtinis gyvenimas buvo vaizduojamas panašu kasdieniniam gyvenimui čia, ir todėl Prancūzijos ir Britanijos salų iberų buvo siekiama laidoti savo numirėlius juo geriau, su juo didesniu jų patogumu ir stengtasi juo geriausia išlaikyti (konservuoti) lavonus. Jeigu mes prisiminsim Kanarų salų mumijas ir senovės egiptiečių senkapius, Mikėnų ar dar iš prieš Mikėnų laikų karstus arba vadinamuosius turto sampilius, tai mums taps visai aišku, kad tas siekimas buvo artimas visai rasei. Iš kaip, iš kur atsirado tas siekimas, tatai mums neįdomu. Mums svarbu vien tai, kad tas paprotys yra atsiradęs prieš neolitinę gadinę, kaip tatai rodo Britanijos salų urviniai laidojimai, ne be pamato anglų antropologų priskiriami palaiolitiniams amžiams. Jeigu gi teisingi yra tie, kurie nori teutonų rasę laikyti vien iberų rase, dėl fizinių aplinkybių pakitėjusia šaka, tai nėra abejojimo, kad tas siekimas, tas paprotys buvo ir tarp neolitinių amžių teutonų. Net nepripažindami to fakto, kad teutonų rasė yra atsiradusi iš vieno kamieno su iberų rase, mes negalim nuginčyti to fakto, kad tos dvi rasės susisiekdavo neolitinių amžių pirmoj pradžioj. Anksčiau mes matėm neabejotinas to susidūrimo žymes, paaiškėjusias iš mišrių tipų, tarp Kromanjono griaučių randamų. Be to, mes turim žymių, turim faktų, kad tas pats siekimas teutonų rasėj yra buvęs. To papročio žymių tarp teutonų yra užsilikę net iš istorinių laikų, kuomet germanų giminės, klaidžiojusios beveik po visą Europą, paliko, kaip savo buvimo paminklus, eiles kapų, kurie labai primena senovės pailgus senkapius. Mes net galėtume nužymėti, kaip senkapių laidojimo būdas pasikeitė eilinių kapų rūšimi. Laikom bereikalinga apie tai kalbėti, tik pasakysim, kad senkapiai (milžinkapiai, kurhanai) dažnai sutinkami šiaurės Danijoj, šiaurės Vokietijoj ir t. t. Jei mes eisim toliau į rytus, mes rasim, kad Rusijos šiaurės ir pusė gretimos su ja vidurinės dalies neolitiniais amžiais buvo gyvenama teutonų rasės. Visoj toj srity, apimančioj Velikorosijos centralines gebernes, t. y. Maskvos ir kitų, net Olonecko gub., mes randam milžinkapių (karhanų) eilę, kurie priklauso ilgagalvių teutonų tipui. Tų milžinkapių gausumas ėjo drauge su rasės keliavimu, ėjo iš pradžių iš vakarų į rytus, neperžengiant tam tikros linijos į pietus; vėliau gi matom, kad tas gausumas pastebimas ir pietų kryptimi; pamažu eidama pirmyn, rasė nueina toli į pietus ir neolitinių amžių pabaigoj apima beveik visą pietų Rusiją (gub. Kijevo,

Poltavos ir kit.) Reikia pastebėti, kad artėjant pietų link vis dažniau ir dažniau tarp kurhanų pasitaiko brachikefalų kaukuolės, ir pietų Rusijoj jų skaičius siekia 25%.

Niekas neginčys to fakto, kad žmogus, ypač pirmykštis, veržėsi beveik nesąmoningai ten, kur gyvenimo sąlygos buvo patogesnės, kur kova del buities buvo lengvesnė. Be to, pirmykštis žmogus sklido vienodai į visas šalis, jeigu tiktai tam jo sklidimui nesirado fizinių kliūčių, kaip tai dideli vandens plotai, neperlipami kalnai ir t. t. Per visą Europos Rytų Lygumą tokių kliūčių nėra, tačiau mes matom, kad teutonų rasės suomių tipas tebuvo pasklidęs siaura juosta Rytų Europos Lygumos šiaurės pusėj. Čia suomiai ėjo į rytus ir, tur būt, laplandus pastūmėdami, į šiaurę, kur kova del buities buvo sunkesnė, kur gamta sudaro mažiau patogumų gyvenimui, nekaip pietuose. Tad kodel čia žmonės veržėsi ne į pietus, nors pietų kraštai buvo daug patogesni gyventi, negu šiaurė? Atsakys, kad neolitiniai suomiai-teutonai sau maisto turėjo iš medžioklės, ir todel jie stengės būti arti miškų juostos. Bet juk stepų plotai prasideda daug įpiečiau tos linijos, kuri iš pradžios buvo teutonų-suomių tipo etninė pietų siena. Kaip tatai paaiškinti? Jeigu nebuvo fizinių kliūčių, tai buvo kitokios. Kurios, būtent? O tos, kad, kaip mes turim teisės spėti, Rytų Europos Lygumos pietų dalis buvo gyvenama kitos rasės giminių. To patvirtinimą mes galim matyti iš to fakto, kad, artėjant kurhanams į pietus, t. y. slenkant suomiams - teutonams į pietus, įsiskverbiant jiems į brachikefalų tarpą ir gal su jais asimiliuojantis, brachikefalų tipas kurhanuose pasitaiko vis dažniau. Suomiai - teutonai bus atsiradę brachikefalų tarpe, tur būt, kaip nugalėtojai, kaip viešpataujantis sluogsnis. Tam sluogsny, kuomet lingvistiniu ir kulturiniu atžvilgiu nukariautojai asimiliavosi su vietos gyventojais, pasitaikydavo turtingų ar įtakyngų ar del kurių kitų ypatybių iš kitų nugalėtųjų tarpo iškilusių asmenų; kadangi kurhanų laidojimas buvo atsineštas nugalėtojų, tai tas laidojimo būdas buvo, tur būt, viešpataujančio sluogsnio privilegija, ir asmens, iškilusieji iš vietos gyventojų tarpo, buvo laidojami, kaip ir kitos rasės nugalėtojai, sudaranti viešpataujantį sluogsnį. Be to, paprotys taip laidoti aukštus asmenis galėjo atsirasti pirmiau, negu suomiai - teutonai buvo pasikėlę eiti pietų link. Taip visai gerai galima paaiškinti, kodel kurhanuose ėmė daugėti, artėjant į pietus, brachikefalų kaukuolių nuošimtis.

Dar viena aplinkybė kalba už tai, kad autochtonai, pirmykščiai tikrieji Rytų Europos lygumos pietų dalies gyventojai, buvo brachikefalai: į vakarus nuo pietų Rusijos lygumos mes randam brachikefalų rasę, į rytus — taip pat; šiandien brachikefalų Turano rasė lyg susilieja su slavų, kad net nutiesti maž daug tikrą skyrimo liniją čia nėra galima. Mes negalim įrodyti, kad Turano rasė yra išsikėlusi Azijon; taip pat negalim jokiu būdu įrodyti, kad brachikefalų vidurio Europos rasė būtų atėjusi iš Azijos po neolitinės epochos, kadangi pietų Rusijos kurhanai atatinka paskutinei neolito fazei (žiūr. Wisła, t. XVI pusl. 212). Bet mes žinom, kad kiekviena rasė yra sujungta su savo kaimyne pereinamaisiais tipais. Čia gi mes rastūme, kad pirmiau eina brachikefalų Turanų rasė, toliau viduriniai

tipai, iš vienos pusės artimi slavų tipui, bet dar daugiau Turano tipui, paskui seka dolichokefalų rasė, o po jos jau vėl brachikefalų giminiga Turanui slavų-keltų rasė. Tos hipotezės nesąmoningumas būtų labai jau ryškus. Lieka padaryti spėjimą, kad pirmiau, negu atėjo čion dolichokefalus kurchanų tipas, čia jau buvo gyvenusi brachikefalų rasė.

Prisiminkim dabar aukščiau cituotus Niderlės žodžius apie pirmykščius ilgagalvius pietų Rusijos gyventojus, apgyvenusius visą lygumą nuo Baltijos ligi senovės Aralo-Kaspijo jūrių. Tie dolichokefalai gyventojai, sudarantieji mitinę praslavų-germanų-gallų rasę, buvo užpulti suomių; tas užpuolimas buvo akstinas suskilti vienai rasei į keletą giminių, išvirtusių vėliau į visai skirtingas antropologiniais pažymiais rasės. Niderlė čia, tur būt, spėja, kad suomiai sudarė visai skirtingą rasę. Bet kokią? Apie tai Niderlė nieko nesako. Bet juk šiandykščiai suomiai žymia savo dalimi priklauso dolichokefalų tipui, skirtingam nuo teutonų tipo tiktai nežymia veido išraiška (Anučinas). Kitas suomių tipas—tai susuominti laplandai brachikefalai, nustumti pačion tolimon Europos šiaurėn. Sunku tikėti, kad vargingi laplandai gyventojai, išguiti pačian šiaurės Europos galan, niekuomet nepareiškę savo karingų palinkimų, būtų išstūmę taip galingą ir karingą praslavų-germanų-gallų rasę iš jos gyvenamos šalies: bet ir išstumę jie labai atsargiai vėl pasitraukė į šiaurę, nepalikdami po savęs neolitiniuose senkapiuose žymių. Galima manyti, kad slavų-keltų rasė yra susidariusi iš tos praslavų-germanų-gallų rasės mišinio su laplandų, bet ši priklausė Turano tipui, atskirta nuo tos mitinės rasės dolichokefalų suomių-germanų šiaurės kurhanų tipo, kuris, kaip mes matėm, slinko iš šiaurės į pietus. Bet tie kurhanai daugiausia ir pagundė Niderlė pasakyti aukščiau išdėtas pažiūras. Be viso to, archaiologinė antropologija sako, kad Rytų Europos lygumos šiaurinė dalis buvo gyvenama dolichokefalų rasės pirmojo tūkstančio metų prieš mūsų erą pradžioj, o priešistorinė archaiologija, iš neolitinio titnaginių įrankių tipo spręsdama, sako, kad toji rasė yra slinkusi iš vakarų į rytus, iš Pabaltės kraštų, kad tų įrankių prototipo reikia ieškoti Skandinavijoj. Jeigu visa tai mes paimsim domėn, tai mes turim pripažinti, kad tos mintys, kurias aš ginu, turi daugiau tikrumo galimybių, negu Niderlės ar kitų pažiūrų šalininkų spėjimai, taip pat sakančių, kad pietų Rusijos lyguma buvusi gyvenama dolichokefalų (prisiminkim Talko-Hryncewicziaus aukščiau pacituotus žodžius). Kurios gi rasės buvo gyvenama Rytų Europos pietinė dalis? Atsakysiu: pietų Rusijos lygumos tikrieji gyventojai priklausė keltų-slavų rasei ir buvo tas neolitinis tipas, kurio išorinę išvaizdą aš esu nusakęs aukštesniam šio savo rašinio skirsny. Tuo tarpu tiek tekalbėsiu apie pietų Europos autotochtonus.

Kurhanai nėra seniausi teutonų-suomių paminklai, bent ne vieninteli. Tarp teutonų, iberų, taip pat ir tarp suomių ir bendrai visur, kur mes sutinkam kurhanų laidojimus, tuose kurhanuose, anot Niderlės, Uvarovo, Antonovičaus ir kitų, buvę laidojami tik svarbūs asmens. Paprasti žmonės buvo laidojami vadinamuose plokščiuose senkapiuose, kapuose be jokių žemės supylimų. Tokių plokščių senkapių nesenai buvo užtikta netoli Muromo, stovyklose, Veletmos upės pa-

krančiais (Volosovo stovykla). Bet ypatingai buvo įsigyvenęs įprotis laidoti stačiai žemėn tarp brachikefalų; kur suomių teutonų giminės nebuvo gyvenusios ar gyveno palyginti vėlesniais laikais, ten milžinkapių (kurhanų) pylimų nėra; pav. Lenkijoj jie sutinkami kaip išimtis (Niderlė. Priešistorinė Europa, pusl. 146). Prasiavų brachikefalų plokščiųjų senkapių skirtumas nuo tokių pat, priklausančių teutonų rasei, yra tas, kad teutonų senkapiai, net patys seniausi, priklauso tai rūšiai, kuri yra dėžės pavidalo (groby skrzynkowe).

Nors neolitinės dolichokefalų kaukuolės pietų Rusijoj ir bendrai Vidurinės Europos pietuose sudaro žymią visų radinių dalį (75% — 50%), tačiau dolichokefalūs gyventojai ten nebuvo tiršti. Tų radinių kiekybė galima taip paaiškinti, kad plokštieji senkapiai gali būti atrasti tik netikėtai, tuo tarpu kurhanai kreipia į save kiekvieno archaiologo domesį.

Pradedant Vislos ir Nemuno vidurio upynu, mes randam visą eilę senų neolitinių stovyklų, spėjamų esant iš neolitinių amžių pirmos pusės. Kuriai rasei tos stovyklos priklausė, ilgai tas klausimas buvo atviras. Savo forma jos buvo artimos tipui, vadinamam „miestovietėmis" (городища), kurios sutinkamos vien tiktai slavų žemėse. Tačiau ilgai negalėjo nieks nurodyti, kuriai būtent rasei miestovietės priklausė; kadangi seniausiomis tų sričių kapovietėmis buvo laikomi keturkampieji (dėžės pavidalo) senkapiai, turintieji iš viršaus nedidelius pylimėlius, tai tas stovyklas buvo priskyrę rasei, kuriai priklausė tie senkapiai, t. y. dolichokefalų rasei. Bet nesenai atrastose netoli Krokuvos uolose rasta neolitinių amžių pėdsakai daug senesni, negu keturkampiai senkapiai; tose olose rasta daiktų iš elnio rago ir kaulo, kurie turėjo pakeisti įrankius iš akmens. Bet titnaginių ginklų tipas, ten rastas, labai daug turi panašumo su stovyklų įrankiais. Tokios pat elnio ragų ir kaulinių ginklų liekanos užtiktos Kijevo apylinkėse, prie Bugo upės. Vėliau atrasta visa eilė kapų ties tomis stovyklomis, vienų laikų su tomis liekanomis; rasė, kuri laidodavo savo mirusius tuose senkapiuose, buvo brachikefali; ji laidodavo savo mirusius tiesiog žemėn, be jokių pylimų, be jokių ženklų; štai kodėl tai rasei priklausančios senovės liekanos yra taip retos. Be to, čion prisidėjo dar kremacijos paprotys, kurs atsirado Dūnojaus srity ir paskui greitu laiku pasklido tarp visų keltų-slavų, ypač vakarinių. Kremacijos papročio įsigyvendinimas leidžia mums nustatyti, pirmiausia, kelią, kuriuo platinos keltų rasė benrai ir slavai ypatingai, antra — to platinimosi ribas.

Ar tikrai kremacijos paprotys priklauso keltų-slavų rasei? Tam klausimui atsakyti pamėginsim pažiūrėti tuos faktus, kurie kalba to spėjimo naudai. Lavonų deginimo paprotys atsirado tiktai neolitinių amžių pabaigoj; kurios priežastys tą paprotį yra iškėlusios, mes nežinom; ar jis atsirado beevoliucionuojant tikybinėms idejoms apie gyvenimą po mirties, kaip mano Grimmas, arba dėl išorinės įtakos, kaip mano Niderlė, į tą klausimą mes nemokam atsakyti. Bet man atrodo pirmas spėjimas daug tikresnis, nekaip antras, kadangi dar anksčiau plokščiuose senkapiuose pietų Rusijoj rasta keletas ne visai sudegintų griaučių. Bet kaip ten bebūtų, tas paprotys plačiai įsigyveno tik neolitinių amžių pabaigoj ir sekusiais amžiais,

beveik ligi krikščionybės laikų. Tarp didžiulio ploto, kurio didesnė dalis yra slavų gyvenama, randama daugybė laidojimų su kremacijos liekanomis. Seniausios to papročio žymės randamos Dūnojaus upyno šiaurės daly. Todel, kaip tik buvo užtikti senkapiai su lavonų deginimo žymėmis, tas paprotys buvo primestas slavų protėviams, nors del kremacijos mes neturim jokių faktų, iš kurių mes galėtume nustatyti, kuriai rasei priklausė tauta, kuri savo mirusiems kraudavo laužus.

Mes matėm tą paprotį Hallstadte, kur rasta dviejų rūšių kapai: vienuose rasta kaulai žemėn palaidoti ir priklaisantieji iberų rasei, kituose gi-sudegintų lavonų liekanos. Tie kapai priklausė kitai, ne iberų rasei. Bet jeigu pietuose mes sutinkam dvi rases, kurios, nors įvairiu papročiu, bet laidojo mirusius vienam kapinyne, tai šiaurėj mes sutinkam visai atvirkščią reiškinį. Iš pradžių tarp paprastų dėžės pavidalo laidojimų žemėje ir kapų, kur randama senkapiai su kremacijos liekanomis, mes sutinkam juostą, kur kapai su pirmos rūšies laidojimu sumaišyti su kitos rūšies laidojimo kapais; vėlesniais laikais ta juosta vis darosi platesnė; tačiau mes niekur nerandam, kad vienuose kapuose būtų užtiktas abiejų rūšių laidojimas. Tatai leido prof. Pičui padaryti šiokią išvadą: „Abu laidojimo būdu geografiniu atžvilgiu atskirti vienas nuo kito; Čechijoj visai nėra mišrių kapų, kaip Vagoj ar Hallstadte, kur krematiniai ir nekrematiniai laidojimai rasti vieni greta kitų vienuose kapuose. Tačiau, nežiūrėdami tai, mes vis delto turim abu laidojimo būdu skirti vienai tai pačiai gadynei, ir abiejų rūšių kapus, atmindami atskirų laidojimų skaičių, mes turim priskirti gyventojams gausingiems ir ilgai čia gyvenusiems; bet kadangi kiekviena tauta vienos ir tos pačios gadynės metu kitaip savo numirusius laidoja, tai skirtingumas tarp seniausių Čechijos senkapių liepia daryti mums išvadą, kad tais amžiais šių dienų Čechijoj yra gyvenusios viena greta kitos dvi tautos, kurios susisiekiamoj juostoj gyveno mišrai arba viena iš jų veržės ir gyveno kitos srityse." (J. Pič. Archeologicky vyzkėm ve srednich Čechach. Praga. 1993, pusl. 35.*) Del tos priežasties, kad kremacijos paprotys ėjo į šiaurę, yra galima daryti spėjimą, kad tauta, kuri tą paprotį vartojo, taip pat ėjo šiaurės link. Seniausi senkapiai labai neturtingi daiktais, bet juo toliau į šiaurę ir šiaurės rytus, jie palyginti daros daug turtingesni; Visos baseine, vieton senų plokščių krematinių senkapių, jau randam ant jų akmeninius kurhanus; vėliau greta jų randam net keturkampius (dėžės pavidalo) neolitinius senkapius su to tipo kremacijos liekanomis, kokiame anksčiau buvo laidojami kaulai

*) Čechijoj sudegintų lavonų buvo rasta neolitiniuose senkapiuose: Hosporine, Lovosire. Vebrakuos ir kitur. Vengrijoj pirmos žymės buvo nurodytos Vosinskio Lengielio kapinyne. Lissauerls suskaito visą eilę keturkampių akmeninių senkapių su laidojamomis urnomis iš neolito pabaigos. Prūsijoj ir gretimose šalyse: ties Osovu Odrl, Trebery, dideliu skaičiumi Vartos baseine: Mogilne, Obležerčiuose, Tuline, Ludwikowe, o taip pat ties Mezano, Lunawa, Rogatka, Siebenstadtu ir t. t. Ponas Sopodzko rado krematorinius kapus Minsko gub., kunigaikštis Starkovskis Čechove, Podolės gub., Nowoj Siniawoj ir r. t. Evornickis tokių pat liekanų rado Ekaterinoslavo gub. Ipatingai daug jų rado Dubois Lietuvoj, Šiaulių apskrity. Daug senkapių rado lenkų mokslininkai Galicijoj, ties Krokuva, Wignonke, Zlotych Bilczach; tos pat rūšies yra senkapiai Genešnikuose, Dolnym Bakowe, miestovietej ties Dniestru, Vieršniachovkoj, Kozaličznoj; prof. Samokvasovcs rado keletą jų Kijevo gub.

su dolichokefalų kaukuolėmis. Bet tie senkapiai yra jau iš vėlesnių laikų, yra daugiausia iš geležies amžių pradzios, „Kurhany (iš akmenų), zbadane nad Wisłą Dolną, zawierały wyłącznie groby skrzynkowe ciałopalne i nie są starsze od grobów skrzynkowych, znaczy, że należą do początku ery żelaznej." (Zaborowski. Słowianie pod względem Rasy. Wisła, XVI, pusl. 215). Juo toliau ėjo į šiaurę kremacijos paprotys, juo senkapiai, tur but, del išorinės įtakos, kitėjo; Čechijos šiaurės rytuose žalvario amžiais mes jau niekur nesutinkam plokščių senkapių, net akmeninių kurhanų, bet visur jau randam senkapių su pylimais, kurie, artėjant į šiaurę, vis didėja, ir Bavarijoj jau virsta kurhanais (Hügelgräber) ir išvaizda darosi visai panašūs nekrematiniems senkapiams. Kremacijos paprotys dabar labai įsigyveno visur tose srityse, kur slavai gyvena, ir laidojimai žemėn darosi vis retesni. Kaip paaiškinti tą reiškinį, ar tuo, kad teutonai, čia seniau gyvenusieji, priėmė kremacijos paprotį, ar kad jie susiliejo su vietos gyventojais—tatai vis vien, tačiau nustatomas tas faktas, kad čia tauta, pas kurią buvo įsigyvenęs kremacijos paprotys, nustelbė, jeigu ne antropologiniai, tai kultūriniai, teutonų rasę, kurios žymių čia anksčiau buvo randama; negalima būtų to spėjimo leisti, arba, geriau tarus, tas faktas būtų negalimas, jeigu čia teutonų giminės būtų vyravusios ant rasės, deginusios lavonus, kiekybės ar kultūriniu atžvilgiu, kadangi mes matom, kad rasė, saugojusi kremacijos paprotį, platinos pamažu, bet nuolat, kad tas paprotys vienodu smarkumu buvo įsigyvenęs visoj šaly, tuo tarpu, kai paprasti laidojimai išmėtyti yra įvairiose retose vietose, tai čia, tai ten, taigi mes turim manyti, kad pamatiniai gyventojai priklausė rasei, išlaikiusei kremacijos paprotį. „Može być, — sako Zaborowskis:—że Giermanie również przyjęli obyczaj palenia nieboszczyków. Wątpię jednak i raczej sądzę, że się zleli z ludnością krajową, która przetrwała przy starym obyczaju, albo też wróciła do niego po otrzymaniu od zdobywców (tokiais jis laiko teutonus) żelaza. Nie można wątpić o tem, że germanie zostali w kraju ludność dawniejszą. Odznaczała się ona wybitnie swemi obyczajami, przywiązaniem do starego obrządku ciałopalenia. Między nią a najezdcami odrazu zaznacza się odrębność zupełna. Ponieważ zaś ludy te utrzymały swój obrządek i po wprowadzeniu chrześcjanstwa—ich zaborcy z pierwszych wieków naszej ery byli niewątpliwie Giermanami—trzeba przyznać, że ten lud autochtonów był słowiański" (Zoborowski. Wisła, XVI, pusl. 218).

Taip sako jis apie Vislos, Dniepro ir Dniestro upynų gyventojus; bet visai lengvai tą patį galima pasakyti apie pietvakarių slavus Dniepro upyno šiaurinėj pusėj. Be to, mes turim Jornandeso liudymą, kurs nusako mums slavų gyvenamą sritį, ir tos srities ribos beveik sutampa su lavonų deginimo papročio įsigyvenimo sritimi. Bet mes turim dar tikresnį įrodymą to spėjimo, kad tą paprotį turėjusi rasė buvo brachikefalai-slavai. Tą įrodymą mes turim iš vaizdingo ir, mano manymu, reikšmingo fakto, kurį mums suteikia nesenai atrasto Slaboševo kapinyno tyrimas. Ten rastos 22 kaukuolės tiek sveikos, kad su jomis galima buvo padaryti kraniologiniai matavimai. Netoliese, Žarnovcų ir Popovos kaimuose, rasta dar 15 tokių pat kaukuolių. Iš 22 Slaboševo kaukuolių 12 pasirodė vyrų

ir 10 moterų. Visos vyrų kaukuolės smarkiai dolichokefalės su kefaliniu rodikliu 72 ir akių idub, 81. Nosys jų pakilios ir palyginti siauros (vidutinis nosies rodiklis = 46). Tuo būdu, visos kaukolės priklauso grynai teutonų rasės tipui. Iš dešimties gi moteriškų tipų nebėra nė vieno dolichokefalinių (vienas tik tėra mezokefalinis, visi gi kiti brachikefaliniai), reiškia jie visi priklauso ne teutonų rasei, bet kitai — brachikefalų rasei. Tas pats apsireiškimas pastebiamas su Žarnovos ir Popovo kapinių kaukuolėmis. Šios visos kaukuolės priklauso VII amžiaus pabaigai arba VIII amžiaus pradžiai; jos randasi senkapių srity, kurioje sutinkame vien tik kremacijos laidojimo būdą.

Kaip tas faktas paaiškinti? Labai paprastai: dolichokefalų kaukolės priklauso nukariautojams teutonams, kurie, apsigyvenę tarp brachikefalų tautos, turinčios paprotį deginti lavonus, vogė iš tos tautos tarpo moteris. Jeigu čia būtų buvusi kiek gausingesnė teutonų kolonija, iš seno apsigyvenusi, tai tarp moterų kaukuolių mes rastume ir dolichokefalų moterų kaukuolių; bet kadangi mes čia jų nerandam, tai turim spėti, kad stačiai čia bus apsigyvenęs tautonų būrys, kurs, pavergęs sau vietos gyventojus, apsigyveno čia juo patogiausiai. Jeigu moters būtų buvusios paimtos ne iš vietos gyventojų tarpo, o atgabentos iš tolimų vietų, kaip kai kurie manė, tai sunku būtų leisti, kad jos būtų buvę gabenamos iš vienos vietos. Bet jeigu jos būtų buvusios vagiamos iš įvairių vietų, tai jos nepriklausytų vienos rūšies antropologiniam tipui. Lieka padaryti spėjimas, kad jos buvo iš vietos gyventojų tarpo, kurie degino savo mirusius. Tie gyventojai priklausė brachikefalų keltų - slavų rasei. Tas aiškinimas juo labiau panašus teisybei, kad panašius įvykius mes sutinkame Kaukaze tarp osetinų.

Dar tas faktas, kad augant krikščionybės įtakai kremacijos paprotys ėmė nykti, kad brachikefalų kaukuolių daugėja ir dolichokefalų nuošimtis ūmai nupuola, tarsi skęsdamas tarp brachikefalų elemento gausumo, nurodo į tai, kad brachikefalų elementui priklauso kremacijos paprotys; be to, visoj srity, kur mes randam slavus, ten randam ir kremacijos paprotį, tuo tarpu, kai teutonų rasė neapima visos srities, kurios plote buvo gyvas lavonų deginimo paprotys, iš kitos pusės, ištisi teutonų gyvenami plotai to papročio visai nepažįsta (žiūr. Niderlė. Priešist. Europa, pusl. 152).

Jeigu kremacijos paprotys buvo prigyjęs tarp slavų - keltų rasės, tuomet nėra abejojimo, kad Dūnojaus slėny gyveno toji tauta, kadangi ten, dargi net toliau, pietų Čechijoj, teutonų dolichokefalų senkapiai siekia vargiai ankstesnių, negu pirmasai amžius Chr. gim. laikų. Toliau, jeigu laikyti dolichokefalų rasę vietine, tai tuo būdu ji būtų buvusi patogesnėse sąlygose, negu brachikefalų rasė, atsiradusi čia vėliau: pirmiausia, ji geriau būtų buvusi prisitaikiusi šalies klimato sąlygoms, todel būtų turėjusi turėti daugiau pirmenybių, kaipo patvaresnė šioje vietoje, negu rasė, atsiradusi čia tik nesenai, kuri būtų turėjusi dar prisitaikyti prie šios vietos sąlygų; antra, sprendžiant iš jos liekanų procentinio santykio, ji neva turėjo buti daug gausingesnė, negu brachikefalų rasė. Motiekis patiekia mums šią lentelę, kuri parodo mums rasių santykius Čechijoj priešistoriniais laikais ir šiandien, jeigu spręsti

apie priešistorinius laikus iš atrastųjų kaukuolių skaičiaus (kas neleistina daryti, kaip jau mes patyrėm),

Priešistor. laik.	4 %	23 %	47 %	32 %	27 %	47 %	32 %
Naujieji laik.	0 %	0 %	15 %	85 %	0%	15 %	85 %
Kefalin. rod.	69,9	70-79,9	75-79,9	80	dolicho-kefal.	mezokef.	brachikef

Maž daug tokią pat lentelę turim pietų Rusijai (Poltavos, Cernigovo, Kijevo ir kitų gub.).

	dolichokef.	brachikef.
Akm. ir kurhanų epocha	75%	25%
vadin. slavų epocha	50 %	50%
šių dienų epocha	3—4%	75 - 80%

Maždaug tokius pat skaičius patiekia ir Olechnowiczius (Cechija su rodikliu 69,9—74,9 priešistor. laikais rodai 27 %; Rusijoj: kurhanai ir keturkampiai senkapiai (ящикообр. гробн). dolichokefalų turi 50%. Tuomet, spręsdami iš tų liekanų, mes turėtum pripažinti, kad tose vietose dolichokefalų gyventojai priešistoriniais laikais buvo daug gausingesni, nekaip brochikefalai. Jeigu tie spėjimai būtų teisingi, tai nuo gamtos įtakos—tiktai nuo gamtos — šiandien mes turėtume tose vietose dolichokefalus gyventojus, kaip tatai yra pietų Italijoj, šiaurės Vokietijoj ir t. t, kur vietos tipas, net, tur būt, nesant antrosios sąlygos, nustelbė svetimą įsibrovusį antropologinį tipą. Mes žinom, kad senais laikais Lietuvoj, šiaurės Europoj buvo žymus brachikefalų slavų nuošimtis, beveik lygus dolichokefalų elementui, gali būti, net jį prašokantis, tačiau šiandien tenai vyrauja dolichokefalų elementas (subdolichokefalus. Deniker. L'Antropolgie. 1898 m., pusl. 128, grafa 1o)

Jeigu to neatsitiko Dūnojaus upyno vidujinėje sryty ir kitur, kur šendien vyrauja brachikefalai, tai todel, kad ten autochtonai buvo brachikefalų slavų-keltų rasė, o teutonų rasė tik nedidelėmis ten buvo įsibrovusi grupelėmis. Jų palyginamai didelis skaičius liekanų (kaukolių) aiškinamas kremacijos laidojimo būdu, kurio brachikefalų rasė laikėsi.

Kaip plati sritis tos rasės gimtinė? Remdamies visais tais faktais, kuriuos jau mes paminėjom, visais tais sumetimais, kuriuos jau mes pažymėjom, turime neginčijamos teisės nužymėti tai sričiai šias sienas: rytuose ji supuolė su Volgos upe; toliau šiaurėj ėjo maž daug (gal kiek toliau į šiaurę) 55—57° ligi pat Vakarų Dauguvos žiočių, maž daug imant liniją Vitebskas-Vilnius ligi vidurinio Visios upyno, toliau Karpatų rytų šonu, kur buvo susidūrusi su ligurų rase, toliau pietrytiniu Karpatų šonu, visu žemutiniu Dūnojaus upynu ligi pat tos vietos, kur Karpatų pietų šonas susisiekia su Balkanų šiaurės šonu (ligi Eisernes Thor); toliau, perkertant Dūnojų, Balkanų kalnų šiaurės ir rytų šonais (šiaurės Bulgarija) ir toliau Juodųjų jūrų šiaurės

pakrantėmis ligi pat Kaukazo. Kadangi toji sritis patogesnė, negu kuri kita Europos šalis gyvulių arba žemės ūkiui, kadangi čia medžioklė ir žūklavimas buvo sunkesnis, negu kitose vietose, tai labai galimas daiktas, kad tarp tos rasės atsirado ir prigijo žemės ir gyvulių ūkis anksčiau, negu tarp kitų rasių giminių.

Dar neolitiniais laikais, antroj jų pusėj, vienos tosios rasės giminių, tur būt, perėjo kiton Volgos pusėn ir įsibrovė Kaukazo kloněsna, antros, eidamos Dūnojaus upe, pasiekė Vidurinį Dūnojaus slėnį, apsigyvendamos visoj prieškarinėj Austro-Vengrijoj, išstumdamos iš čia ligurų rasę kalnuosna, Alpių vakarų link ir Karpatų rytų link, perkirsdamos ją, kaip kyną, į dvi pusi. Pietuose jos apgyveno Dalmatiją ir Illiriją ir, išėjusios už Balkanų kalnų, pasiekė Graikijos. Senovės trakai, d-ro Basanavičiaus tyrimais, buvo tos rasės šaka, susiliėjusi čia su vietos rasėmis, sudarė visas tas įvairias šakas, kurias mes matome tarp pietų slavų. Dūnojaus upyno sritу pirmą kart susekamos lavonų deginimo liekanos, nors tų žymių, kaip jau esame sakę, buvo rasta ir anksčiau. Vakaruose toji rasė pamažu slinko rytų link ir čia, Odero upės slėny, ji susitiko su savo viengenčiais, slinkusiais iš pietų į šiaurę, kurie, pasiekę Čechijos, Moravijos, Vengrijos, ėjo vis toliau šiaurės link. Pasistengsim mūsų pažiūrą paremti. Jornandeso raštuose mes skaitome: „Iyg juosta, apjuosiančia Dakiją, žiūrinčią į šiaurę ir einančią ligi Vislos žiočių, kalnų kairiajame šone gyvena didžiulė venedų tauta. Nors šiais laikais tų giminių vardai yra pasikeitę atatinkamai gyvenamoms vietoms ir del kitų priežasčių, bet visi jie turi vieną Sclavinų ir Antų vardą. Sklavinų žemės siekė nuo „civita nova“ ir „Sclavinium Rumunense“ (?), o taip pat nuo ežero, kuris vadinamas „Musianus“ ligi Danastro ir į šiaurę ligi upės „Wiscli“ (Vislos). Toje srityje giminės gyvena miškuose ir raistuose. Antai —narsiausia iš giminių ir t. t.“ Toliau kalba apie kitas gimines, kurios „visos yra kilusios iš vienos šakos“. Be to, Herodotas mums praneša, kad venedai arba slavai gyvenq prie Dūnojaus upės. Strabonas gi sako, kad venedų arba illirų giminė (jie vadinami dar liburnais) gyvena Alpių pakalnėse ir slėnyse tarp Avjos ir Titius upių, apimdami Adriatikos jūrų visus šiaurės pakrančius. Tie venedai įkūrė Venecijos miestą ir suteikė jam vardą, kuris miestas, kaip žinom, iš pradžių buvo gyvenamas slavų. Tų venedų senai giminei priklauso šiandykščiai illirai, chorvatai, kroatai, serbai ir t. t., kurių kalbos ir šiandien sudaro vadinamą illirų kalbos grupę. Tos slavų-keltų giminės buvo giminingos Emilijos terramarų gyventojams ir Italijos umbrams; „umbrowie mieli te same cechy krótkogłowości, co i słowianie“, sako M. Zaborowskis (Wisła, XVI, pusl. 656). Plačiai priimtas kremacijos paprotys Romoj rodo į žymų keltų rasės elementą, esantį tarp Latiumo, ypač Romos gyventojų. Nūnai aplink Romą randama 18—24% brochikefalų.

Apsupę Karpatų kalnus ir jų pakalnes, slavai pakilo į šiaurę. Viena jų šaką Vislos slėny susitiko su teutonų rase ir sukurė čia savistovią kulturą, paplitusią į šiaurę, į vakarus, net gi į pietus ir rytus (Wisła, XVI, pusl. 656). Brachikefalų slavų-keltų rasės giminės, pasiekusios Baltijos pakraščių, čia apsistojo, išstūmdamos arba susijungdamos su teutonais. Trečiam šimtmety mes randame šiaurės Vokietijoj vendų ar venedų giminę, kurių giminingumas su Padūno-

jaus venedais yra nustatytas. Per antropologų suvažiavimą Lindau 1889 m. Montelius pasisakė visai aiškiai, kad trečiojo šimtmečio pradžioj šiaurės Vokietijoj jau nerandama Skandinavų tipo liekanų. Montelius tatai aiškino tuo, kad šiaurės Vokietija tuo metu jau buvo gyvenama slavų. Pirmoji giminė, kuri čia pasirodė, buvo vendai; „Wir wissen, dass die Wenden ursprünglich nicht in Norddeutschland wohnten" (Montelius. Slavų atsiradimas šiaurės Vokietijoj. Suvažiavimo aktai). Su Montelliuso mintimi sutiko taip pat Muchas, Virchovas ir kiti; Muchas pareiškė tik atskirą nuomonę, kad pirmiau, negu čion pasirodė slavai, čia jau nebuvo teutonų rasės giminių. Kuo remiama toji mintis, nei Muchas, nei Virchovas jokių faktų nenurodė, nors šis paskutinis pažadėjo tatai padaryti. Slavų antropologų nuomone, ypač lenkų, slavai pasiekė Baltijos jūrų pakraščių V—VI amž. prieš Christaus gimimą.

Dar prieš I—III šimtm. Nemuno upyne ir įšiauriau, kur anksčiau gyveno lyvai, dolichokefalė teutonų rasės giminė, mes randam kapus su krematiniais senkapiais; tuose senkapiuose mes randame, drauge su labai pirmykščio paprasto darbo keramika, žemės ūkio kultūros liekanas ir rytų pinigus. Todel Virchovas spėja, kad apie tuos laikus lyvai buvo išstumti iš Lietuvos ir Kuršo dalies arba latvių arba kitų atplūdusių slavų-keltų rasės giminių, kurie jau apie tuos laikus turėjo santykių su rytais. Tuo būdu mes matom, kad keltų-slavų rasė, išėjusi iš Rytų Europos Lygumos pietinės dalies, apgyvenusi iš pradžių Dūnojaus upyno sritį, paskui apėmė visą vidurinę ir pietų bei šiaurės Europos dalis. Kaip vėlesniais laikais pasirodymas ir pasklidimas eilinių senkapių rodė į germanų, t. y. dolichokefalų, aukšto ūgio, šviesplaukės rasės pasirodymą ir pasklidimą, taip kremacijos papročio pasirodymas ir pasklidimas šako daugiau, negu ežerų trobesiai, apie keltų, aukšto ūgio, brachikefalų, beveik šviesplaukio, bet ne taip šviesaus, kaip teutonai, tipo pasirodymą ir pasklidimą. Jei per visą laiką, apie kurį mes turim kai kurių žinių, imdami čia istorinius ir priešistorinius laikus, teutonų rasės pėdsakai vidurinės Europos žemyne yra fragmentinio pobūdžio, pasirodydami vienur bei kitur (pasirodys vienur, paskui nužengs per gana žymius plotus, kad kitur vėl pasirodytų), tai keltų-slavų rasės atsiradimas ir slinkimas yra visai kitokio pobūdžio. Fragmentiniai teutonų rasės pėdsakai kalba mums apie teutonų rasės būrių ar net ir giminių nukariaujamus žygius, kurie yra žygiavę po visą vidurinę Europą, tai keltų-slavų rasės palikti pėdsakai kalba apie lėtą ir daugiausia taikingą, bet nuolatinį gretimųjų sričių kolonizavimą.

„Całopalenie... z wyjątkiem zupełnie innego obrządku rozpościera się ono tylko na pewnym ściśle okreslonym obszarze, następnie zaś widzimy, jak w tej samej wyłącznie postaci rozpościera się w strefie, ograniczonej dwiema wielkiemi drogami handlu i wędrówek, a dopływami jednej z tych dróg na południo-wschód — aż do Dniepru. Powierzchnia, zajęta przez całopalenie, choć bardzo rozległa, nie jest pokawałkowana, lecz tworzy jedną wielką całość, jeden obszar. Rozpowszechnienie tedy cmętarzysk jest dziełem kolonizacyi pokojowej jednego i tego samego ludu na całym obszarze, na którym się je spotyka. Lud ten pielęgnuje swój obrządek, jako tradycyę, zachowującą jego byt narodowy, a zapewne i wskutek

bardzo żywych wierzeń; pomimo czasu i wpływów, które nań działały, przetrwał on liczne wieki. Jesteśmy najmocniej przekonani, że lud ten nie porzucił kraju, do którego wprowadził swoje obrzędy. Pozostawał on przy swych obyczajach i wierzeniach aż do chwili, gdy tam zawitało chrześcijaństwo, i jest rzeczą oczywistą, że potomkowie ludu tego zawsze cóś znaczą pośród obecnych mieszkańców tych krain". (Zaborowski: „Słowianie pod względem rasy. Wisła, XVI, pusl. 536).

Ką Zaborowskis kalba tiktai apie slavus, tatai be mažiausio abejojimo galima pasakyti apie visą slavų-keltų rasę.

Iš Dūnojaus upyno slavų-keltų rasė pateko, iš vienos pusės, Šveicarijos slėniuosna, iš kitos pusės, pasiekusi Reino upės slėnio, ji, eidama žemyn, pasiekė Europos šiaurės, apėmė Daniją, Niderlandus, Belgiją, šalis, kurias, tur būt, prieš tai buvo apleidę pirmykšti dolichokefalai gyventojai; iš čia ji nusidangino Britanijos salosna, kur laidojo savo numirusius apskrituose kurhanuose, kuriuose lavonų deginimas greta su paprastu laidojimu sutinkamas gana dažnai (Niderlė. Priešist. Eur., pusl. 152). Toliau keltų rasė apgyveno visą šiaurės Prancūziją, iš kur, dalimi istoriniais laikais, dalimi dar priešistoriniais, pasklido abiejose Romos Gallijose. Iš to fakto, kad vakaruose, sausumoje ir Britanijos salose, dar labai dažnai sutinkam kremacijos liekanas, galim padaryti išvadą, kad tas paprotys bus atsiradęs dar prieš išsiskiriant keltų rasei į rytų (slavų) ir vakarų (gallų) šakas. Kremacijos papročio išnykimas tarp vakarų šakos, reikia, manyti, parėjo nuo didelės išorinės intakos kaimynų ligurų ir iberų rasių, su kuriomis net labai dažnai susimaišydavo (Didž. Britanijos neideliai) ir iš dalies teutonų rasės įtakos. Be to, tarp gallų matyti tas paprotys nebuvo taip įsigyvenęs, kaip tarp vakarų šakos tos rasės giminių.

Tuo būdu, mes ištyrėm, kur yra ėjusios ir ligi kur siekusios visos Europos rasės. Mes matėm, kad tarp Europos rasių labiausiai centralinę padetį buvo užemusi slavų-keltų rasė; ji apima indoeuropiečių lingvistinės šeimynos žymiausią dalį ir visa ištisai priklauso tai šeimynai. Teutonų rasė apima Europos šiaurę; antropologinės teutonų rasės dalis priklauso ugrų-suomių lingvistinei šeimynai. Į pietus nuo keltų rasės, apimdama visą pietinę Europą, seka iberų rasė; ji taip pat toli išeina iš indoeuropiečių lingvistinės šeimynos ribų. Yra dar ketvirta neolitinė Europos rasė, kurią kai kurie nori identifikuoti su keltų arba, teisingiau sakant, keltų rasę nori laikyti atsiradusią iš susijungimo tos ketvirtosios su dviems kitomis—teutonų ir iberų rasėmis. Toji ketvirtoji vadinama ligurų rase. Iberų ir teutonų rasės—tai dolichokefalų rasės, keltų ir ligurų — rasės brachikefalų; keltų ir teutonų—dvi aukšto ūgio, šviesplaukės šiaurės rasės, iberų ir ligurų —dvi tamsveidės, mažo ūgio pietų rasės.

Padarius apžvalgą, mums beliktų tik panagrinėti kiekvienos rasės teises, kuri jų turėtų garbės būti praindoeuropiečių tipo reiškėja; bet prieš pradėdami nagrinėti mes pirmiau turim paliesti vadinamą ligurų-keltų klausimą, klausimą apie tai, ar galima keltų rasę laikyti mišriu tipu, atsiradusiu, susiliejus ligurų rasei su dviem kitomis rasėmis, ypatingai su teutonų rasė.

(B. d.)

Prof. V. Krėvė Mickevičius.

Kazimierius Būga.

1924 m. gruodžio 1 dieną mirė Karaliaučiuje Lietuvos Universiteto ordinaris profesorius Kazimierius Būga, plačiai žinomas, pasaulinių vardu, mokslo vyras. Jam mirus, Lietuvos Universitetas nustojo rimtos mokslo iegos, pagrindinio šulo kalbų mokslo srity. K. Būga buvo, galima sakyti, vienintelis mūsų kalbotyros specialistas, kurs atsidėjęs tyrė ne tik lietuvių kalbą, bet ir visų lietuvių giminių (aiščių) kalbas. Lietuvos Universitetas tikėjosi K. Būgos pagalba tapti Aiščių kalbotyros centru.

Mirė visai netikėtai, jaunu dar vyru, tuomet, kai mokslas ir tėvynė daugel iš jo dar laukė.

Prof. K. Būga gimė 1879 m. spalių m. 25 d. (seno kal.) Pažiegės vienasėdy Dusetų par. Zarasų apskrities. Tėvai jo buvo pasiturintieji ūkininkai. Kuomet sūnus, namie, o vėliau liaudies mokykloje besimokydamas, parodė nepaprastą prie mokslo palinkimą, tėvai ėmė svajoti apie tai, kad pamačius savo gabų sūnų kunigu. Vos tik sūnus baigė liaudies mokyklą, tėvas nuvežė jį Petrapilin, kur tuo metu gyveno jo gyminaičiai. Ten Kazimierius pastojo Sestrzekevičiaus prie šv. Stanislovo bažnyčios dviklesėn mokyklon, o baigęs ją—progimnazijon prie šv. Kotrynos bažnyčios. Tėvų raginamas, K. Būga įstojo vėliau kunigų seminarijon Petrapily, bet ten teko jam būti tik vieni metai.

Nors Sestrzekevičiaus mokykloje ir progimnazijoje mokiniai buvo auklėjami lenkų dvasioje, bet K. Būga nepasidavė mokyklų įtakai ir pasiliko karštu lietuviu. Būdamas seminarijoj, jis domavosi lietuvių raštais ir kalba. Tas labai nepatiko seminarijos profesoriams, lenkams-šovinistams, kurie baisiausiai neapkentė bundančios lietuvių dvasios. Ir, kaipo „litvomanas", K. Būga seminarijos rektoriaus, kun. Erdmano, pastangomis priverstas buvo pasišalinti.

Išstojęs iš kunigų seminarijos, K. Būga nustojo tėvų paramos ir priverstas buvo rūpintis kasdienine duona. Todel jis, pastojęs valdininkauti, gavo skaitliuotojaus vietą Mykalojaus Fizikos Observatorijoj. Ten jis dirbo nuo devynių ryto iki keturių valandų po piet; bet dažnai tekdavo jam dargi vakarais dirbti. Neatsižvelgdamas į sunkų varginantį darbą, K. Būga, nors atotraukomis, pripuolamai, mokinosi, ypač lietuvių kalbos. Be keno nors pagalbos pramoko jis tuomet latvių kalbos ir uoliai sekė latvių literatūros ūgimą.

Kai, Petrapily betarnaudamas, K. Būga arčiau susiėjo su lietuvių kolonija ir ėmė dalyvauti jos kultūriniame darbe, pasirodė, kad jis daug geriau žino lietuvių kalbą, nekaip kiti, labiau prasilavinę lietuviai inteligentai. Tuomet jis lieka apkraunamas nauju darbu: jam

tenka versti lietuvių megėjų teatrui dramatiniai veikalai, taisyti kitų išversti. Pagaliau net ima aktyviai dalyvauti vaidinimuose, dažniausiai kaipo suflerius.

Besidarbuodamas toje srity, K. Būga susipažino su prof. E. Volteriu, kurs pirmas gal pastebėjo jo filologiškus gabumus ir supažindino jį su prof. Jauniumi, pas kurį Būga ir ėmė laisvalaikiais lankytis, stengdamasis ko daugiausia pasisemti iš lietuvių kalbotyros srities žinių. Vėliau, pastangomis prof. E. Volterio ir akad. Šachmatavo, K. Būga tapo apmokamu iš Mokslo akademijos lėšų Kaz. Jauniaus sekretoriumi (1902 m.). Tuo metu K. Būga susidomėjo Dvasininkų Akademijos Petrapily prof. A. Dambrauskas ir P. Būčys, o taipogi kūn. J. Tumas, kurie išrūpino jam stipendiją.

K. Būga dabar galėjo laisviau užsiimti mokslu, ir 1905 metais išlaikęs iš viso gimnazijos kurso kvotimus, pastojo Petrapilio Universiteto filologijos fakultetan, kur jam teko susitikti su pasaulinių vardų mokslininkais, kaip antai profesoriai Baudouin de Courtenay, Al. Šachmatovas ir F. Fortunatovas.

Būdamas dar studentu, K. Būga ima pasireikšti mėgiamuoju klausimu spaudoje. Kaip tik tuo metu pasirodo pirma dalis jo „Aistiškų studijų". Šį darbą rašydamas, K. Būga dar buvo aiškioje prof. K. Jauniaus įtakoje. Ten pareikštų pažiūrų vėliau jis atsižadėjo, ir todėl antroji dalis nebepasirodė.

Jo pažiuroms pasikeisti ir atšalti nuo seniau prisilaikomų dėsnių prisidėjo jo mokslo raštas Universiteto paskirta tema. Prof. E. Volteriaus fakultėto vardu buvo paskelbta tema apie slavų kilmės žodžius lietuvių kalboje. K. Būgai teko tuo klausimu daug pasidarbuoti, rimtai įsigilinti kalbotyros srytin, tą klausimą benagrinėjant. Už parašyta tuo klausimu darbą K. Būga gavo aukso medalį.

Pabaigus K. Būgai Universitetą, jis buvo paliktas prie kalbotyros katedros stipendijatu ruoštis profesoriumi. Kai tuo metu dėliai sublogėjusios sveikatos lietuvių kalbos žinovas Jonas Jablonskis atsisakė redaguoti toliau Juškevičiaus lietuvių kalbos žodyną, tasai darbas Mokslų Akademijos Petrapily buvo pavestas K. Būgai.

Užsiėmęs minėto žodyno redagavimu, rinkimu medžiagos savajam žodynui, apie kurį K. Būga galvojo jau nuo 1909 metų, be to rašydamas visą eilę mokslo straipsnių, jis nesiskubino su magistranto ekzaminais, kuriuos išlaikė tik didžiojo karo metu, 1916 m., ir įsirašė privat-docentu Petrapilio Universitete. Tačiau ten neilgai darbavosi, nes tų pačių metų rudenį išvažiavo Permėn, kur buvo pakviestas lyginamojo kalbų mokslo katedrą užimti.

Kaip esu sakęs, K. Būga dar 1909 metais buvo sumanęs paruošti pilnąjį lietuvių kalbos žodyną ir uoliai ėmė rinkti medžiagą. Bejankydamas įvairius Lietuvos kampelius, jisai stengėsi nuodugniai susipažinti su įvairiomis gyvosios lietuvių kalbos tarmėmis. Drauge studijavo ir senovinius lietuvių raštus ir tuo būdu ruošė moksliškiems pagrindams lietuvių dialektologijai ir kalbos istorijai medžiagą. Tuo reikalu jis dirbo Karaliaučiaus Universiteto knygyne, kur surado keletą dar nežinomų iki šiol lietuvių kalba senovės rankraščių.

Patekęs rūsų revoliucijos metu politinių įvikių sukurtin, priverstas kraustytis iš vienos vietos kiton, iš Permės Tomskan, jis nesiliove rinkęs

tą medžiagą, surašinėdamas ją ant atskyrų lapelių, kuriuos išsaugojo ir, grįždamas 1920 metais Lietuvon, parsivežė su savim, kaipo vienintelį savo turtą.

Sugrįžęs Lietuvon, pastojo tarnauti Švietimo Ministerijon, kur graitu laiku buvusio tuo metu ministerio K. Bizauskio pagelba buvo sudarytos palankios žodynui ruošti sąlygos. Būga labai karštai ėmėsi darbo, bet vis delto jis ėjo gana sunkiai dėliai žmonių stokos, kurie būtų galėję jam padėti.. Ne buvo žmonių net paruoštai medžiagai perrašyti, ir visas darbas teko atlikti daugiausia pačiam. Tik po 12—14 valandų į dieną bedirbdamas, sugebėjo 1923 m. išleisti pirmą žodyno sąsiuvinį. Iš jo paaiškejo, kaip plačiai K. Būgos buvo užsimota. Jame K. Būga, be kita ko, davė žmonių vardų ir pavardžių, lietuviškų vietų pavadinimų sąrašą, įsibrovusių senuosna lietuvių raštuosna svetimų žodžių, šiandien nebevartojamų, o ir senovėj gal vieną ar du sykiu pavartotų, o taipogi didelį lietuvių dialektologijai medžiagos pluoštą.

Įvadoje randame nuodugnius lietuvių kalbos akcentologijos, lietuvių giminių kalbos ir jų apimamų sričių tyrinėjimus.

Besidarbuodamas lietuvių kalbos tyrinėjimo srity, K. Būga nevengė ir kitų darbų. Jis buvo vienas veikliausių dalyvių komisijų, ruošančių Lietuvos Universitetui pagrindus. Nebuvo nė vienos komisijos, nė vieno sumanimo, kur nebūtų K. Būga prisidėjęs.

Seimo priimtas statutas jį labai nepatenkino, nes jame K. Būga matė ne tiek susirūpinimą mokslo ūgimu, kiek partinės politikos apskaičiavimą. Jis manė, kad steigimas lygiagrečių fakultetų su lygiagrečiomis katedromis gali pakenkti normaliam Universiteto ūgimui. Perplati autonomija fakultetams, kur dauguma profesorių be tam tikro organizacinio pritirimo, negalės suteikti sveikų vaisių.

Iš dalies K. Būga neapsiriko. Bet pesimistinis jo nusistatimas visai nepakirto jam sparnų, ir nuo pirmųjų Universiteto gyvenimo dienų jis visu savo atkaklumu ir griežtumu varė mokslo ir mokinimo darbą ir trumpu laiku sugebėjo suspiesti apie save rimtą burelį, kuriam mokėjo įkvėpti gimtosios kalbos tyrinėjimo pamėgimą. Tik, deja, netikėta mirtis išplėšė tiems jauniems žmonėms jų nepaimainomą vadovą.

Paskutiniais metais, Lietuvos Universitete besidarbuodamas, Kazimierius Būga žymiai praplatino savo mokslo akiratį. Jis buvo bejsigilinęs Vokiečių ir Suomių kalbos tirimo klausimuosna ir pradėjo visą eilę toje srity mokslo darbų, kurių baigti nebesuskubo.

Prof. Vacl. Biržiška.

Prof. K. Būgos raštų bibliografija.[1]

1900—1901 „Žiburys", literatūros, mokslo ir politikos mėnesinis laikraštis. Hektografuotas. Ėjo slaptai Peterburge. Redagavo ir surašydavo K. Būga ir P. Paškonis. Nr. 1—balandžio m.; Nr. 2—gegužės m. Nr. 3—išėjęs bene 1901 m.

— (K. Sėlis) Genys margas, o lietuviška rašyba dar margesnė. Tėvynės Sargas 1900 Nr. 9, 16—18 p.

1902 Dėdė atvažiavo. Komedija viename akte. Pagal lenkiško sutaisė K. B-a (Būga) ir M. P-is (Palionis). Chicago, 1902, 62 p.

— Geriaus vėliau, negu niekad. Komedija viename akte. Pagal lenkišką sutaisė K. B-a ir M. P-is. Chicago, 1902 (?), 48 p.

— (K. Sėlis) Degtinės ir alaus gėrimas. Pagal lenkiško. Tėvynės Sargas 1902 Nr. 1[6], 12—27 p.

— (K. Sėlis) Kaip sunaudoti smiltynus. Tėvynės Sargas, 1902, Nr. $^{7}/_{8}$, 22—25 p.

1903 (K. S-s). Ką Fromas (A. Gužutis) parašė. Dirva—Žinynas 1903 m. sausis, 104-105 p.

— (Sielis) Rec. Pogodin, Iz drevnieišei istorii Litovskago plemeni. Dirva-Žinynas 1903, sausis, 91—96 p.

— (K. Sielis) Rec. Sbornik Fortunatova. Dirva 1903 Nr. 3 kn. 31, 152 p.

— (K. Ubašlaitė ir K. Sielis). Apie Volterį. Dirva 1903 Nr. 3 kn. 31, 150—152 p.

— (K. S.) Apie priesaga-ūnas. Rankraščiai, gauti 1903 m.

— (K. Sielis). Kalbos dalykai „Dirvos-Žinyno" red. — gal vėliau spauzdinti.

— E. Volterio Lietuv. Christomatijoj II 1904 m.: 338—340. p. 4 dainos, su Vincu Krikštoponiu K. Būgos užrašytos Pumpenų tarmėj; 340—344 jų dvejų iš dainos Vabalninko tarmėj; 335—368 K. Būga-Dusetiškių tarmėj; ir 8 dainos.

1904 Kunigo Criwe's vardo kilmė (rašyta Labd. Draugijos Kalendoriuj Peterburge).

— Kęstučio priesiekos žodžių aiškinimas (rašyta Labd. Dr. Kal.).

— Kas tai būta Krivulė? (raš. Labd. Dr. Kal.)

1907 Krivulė. Draugija 1907, Nr. 3 272—274 p. ir atskirai 2 p. (pasir. 27. III.—1906).

— 1354 metų Kęstučio prisieka. Draugija 1907 Nr. 2.

— Kalbos dalykai (Teip ar taip). Draugija 1907 Nr. 4.

— Kalbos dalykai (Prekė ir kaina; siela ir vėlė; velionis ir našašninkas). Draugija 1907 Nr. 5.

— Kalbos dalykai. Draugija 1907 Nr. 7.

---

*) Kiti smulkūs straipsniai „Dirvo-Žinyne", „Tevyne Sarge" ir „Viltyj" čia neminimi, nes nesurasti patys I-šiai.

— Pavardžių priesaga—eikia ir—eiko. Lietuvių Tauta 1907, t. I kn. I, 82—84 p.
— Kalbos dalykai (tiesa, teisė ir teisybė; ybė ar ystė?). Draugija 1907, 10 Nr.
— Kalbos dalykai. Draugija 1907 Nr. 12.

1908 Aistiški studijai. Tyrinėjimai lyginlinojo prūsų, latvių ir lietuvių kalbos mokslo srityje. I dalis. Aistische Studien. Beiträge zur vergleichenden Grammatik der preussischen, lettischen und litauischen Sprache. I-er Teil. Peterburgas. Imperatoriškosios Mokslų Akademijos spaustuvė. 1908 Šv. Kazimiero Draugijos išleid. Nr. 45 XVI, 216 p.
(Parašyta 1905 m. ir pradėta tais pačiais metais spauzdinti; del pinigų trūkumo atsiimta iš s-vės 1905, V; antrą kart pradėta spauzdinti 1907, IV, 5).

— „Rickoyot'as" ir priesaga =ota= (resp. =uota=) vietų ir žmonių varduose. Liet. Tauta 1908 t. I kn. 2 (pasir. 1908 vasario 25 d.)
— „Panicke". Liet. Tauta 1908 t. I kn. 2 (pasir. 1908 kovo m. 7 d.)
— „Suaistix" Liet. Tauta 1908 t. I kn. 2 (pasir. 1908 balandžio 7 d.
— Dievaitis „Idolum". Liet. Tauta t. I kn. 2 (pasir. 1908 vasario 5 d.)
— Medžiaga lietuvių, latvių ir prūsų mytologijai. I sąs. Vilniuje 1908 M. Kuktos s-vė, 23 p. (Rickoytas, Suaistix, Idolum, Panicke).
— Kalbos dalykai. Draugija 1908 Nr, 13.
— Kalbos dalykai. Draugija 1908 Nr. 24.

1909 „Zincz". Lietuvių Tauta 1909 t. I kn. 3 (pasir. Vilniuj 1909, IV).
— „Criwe". Liet. Tauta 1909 t. I kn. 3 (pasir. Vilniuj 1908 liepos m. 11 (24) d.)
— „Romowe". Liet. Tauta 1909 t. I kn. 3 (pasir. Vilniuj 1908 liepos m. 14 (27) d.)
— „Waidelotte". Liet. Tauta 1909 t, I kn. 3 (pasir. Peterburge 1909 III 25 (IV 7).
— Medžiaga lietuvių, latvių ir prūsų mytologijai, 2-sis sąsiuvinys. Vilnius 1909 m. Kuktos s-vė, 22 p. (persp. Zincz, Criwe, Romove, Waidelotte)
— Kalbos dalykai. Draugija 1909 25 Nr.
— Kalbos dalykai. Draugija 1909 26 Nr.
— Kalbos dalykai. Draugija 1909 27 Nr.
— Kalbos dalykai. Draugija 1909 29 Nr.
— (Kritika „Aist, Studien"), SPB. 1909, 16 p.

1910 Kalbos dalykai. Draugija 1910 Nr. 37.
— Pataisymai ir papildymai prie K. Būgos Kalbos dalykų, Draugija 1910 Nr. 39.
— Kalbos dalykai. Quaestiones grammaticae. Kaunas S. Banaičio s-vė 1909, 55 p. (Faktinai išpauzdinta 1910 m., nes „Pataisymai ir papildymai" pasirašyti 1910 vasario 20 d.) Turinys: I. I ir U. kamienių žodžių daugyskaitos vardinių linksnių. II. Elgeta „mendîcus". Algys „angelus". III. Deja. IV. Gyvolis Senolis. V. Nuduotúvės. VI. Sveikatá „mylistos" vietoje. VII. Dosnús „hojny". Dôtilas „datek". VIII. Ypatus, ypačiai. IX. Dubuó „bliūdo"

vietoje. X. Žydras „himmelblau". Xl. Bopoyma. Airiôgala. Veredeva. Pataisymai ir papildymai.

— Litewski język. Wielka Encyklopedja Powszechna Illustrowana. Warszawa t. XLV 1910, 624—633 p.

1911 Apie lietuvių asmens vardus. Liet. Tauta 1911 t. II kn. 1, 1-50 p. ir atskirai, Vilnius 1911, 52 p.

— Литовское названіе „внука" anūkas и nekuotis. Руск. Филог. Вѣстн. Варшава 1911, LXV.

— Baltika. О литовско-латышскомъ дифтонгѣ ui. Балтійскія (айстскія) этимологіи. Руск. Филог. Вѣст. 1911, 218-255 p.

— Baltika. О происхожденіи литовскаго Z. Руск. Филог. Вѣст, 1911, 302-330 p.

— Baltica. Оттискъ изъ Руск. Фил. Вѣст. 1911 г. Варшава 1911, 62 p. (о происх. литовск. Z. О лит.-лат. дуфтонгѣ ui. Балтійскія (айстійскія) этимологіи (Nr. 1—36).

— Славяно-Балтійскія этимологіи (Nr. 1—63). Руск. Фил. Вѣст. 1911 LXVI. 232-235 p. (pasir. Апрѣль 1911) ir atskirai Варшава 1911.

— (kartu su J. Šlapeliu atstatė Strazdo dainų tarmišką tekstą Bassanavičiaus paskelbtose Strazdo dainose-Vilnius 1911).

1912 Lituanica. I. Къ вопросу о хронологіи литовскихъ заимствованій
— съ русскаго. II. Литовско-латышскія uo и ie заимствован. съ руск. словъ на мѣстѣ ожидаемыхъ ū и i. III. Этимологіи. Изв. Отд. Руск. яз. и слов. И. Ак. Н. 1912 т. XVII кн. 1, 1—52 ir atskirai С.-Петербургъ. Типогр. И. А. Н. 1912, 52 p. (pasir. Дусты 11 марта 1912 г.)

— Литовско-русскій словарчикъ къ первымъ 20-ти литовскимъ сказскамъ въ изданіи „Lietuvių pasakos" (Vilnius 1905), составленный К. К. Бугою, при участіи И. А. Бодуэна-де Куртенэ. Пособіе для практическихъ занятій по языковѣдѣнію и по „сравнительной грамматикѣ" и для самообученія. С.-Петербургъ. Типогр. И. Ак. Наукъ 1912 II t. 39 p. (печ. по опред. Ист.-Фил. Факультета Имп. С.-Петерб. Университета).

— Славяно-балтійскія этимологіи. Руск. Фил. Вѣст. 1912 LXVII. 232-250 p.

1913 Kann man Keltenspuren auf baltischem Gebiet nachweisen? Aus Anlass der Arbeiten Schachmatov's über Keltisch-slavische und finnisch-keltische Beziehung) Rocznik Sławistyczny VI 1913, 1—39 ir atskirai 38 p. (pasirašyta: Mai 1913).

— Славяно-балтійскія этимологіи (1—93 Nr.). Руск. Фил. Вѣст. 1913 t. LXX, 100—108 ir 248-256 p.

— Kalbų mokslas bei mūsų senovė. Draugija 1913, 77-78 Nr. ir atskirai, I kn., Kaunas 1913, 21 p. „Ateities" leid. 1. Lietuvių, latvių ir prūsų giminumas. 2. Baltai indoenropiečių tautos šaka. 3. Indoeuropiečių šeima ir jos narių giminumo laipsniai. 4. Baltai visų rytiečių artimiausi slavėnams. 5. Kada baltų prokalbė suskilo į tarmės. 6 Smolensko kunigaikštijoje dar XII amžiuje gyventa lietuvių giminių.

— Del mūsų rašybos. Draugija 1913, 76 Nr.

— Rašybos mažmožiai su „Draugijos" redakcijos prierašais (atsp. iš „Draugijos"). Kaunas 1913.

— Apie senovės prūsų ir lietuvių tikrinius vardus. Draugija 1913 m. 83 Nr.

1914 Kalbos mažmožiai. Rašomoji bei šnekamoji kalba. Vairas 1914 Nr. 9 (pasiraš. Karaliaučiuje 1914 V. 3/16).

— 1. Nieku būdu. 2. Ligotas. 3. Deja. 4. Vėliava. Vairas 1914 Nr. 10.

— 5. Tikėti kuo. 6. Kliauties kuo. 7. Abejoti kuo. 8. Rupinties kuo. 9. Dienoje, metuose kartą. 10. Dangaus žengimas. 11. Šaukimas, „Верста". 12. Velionis „nieboszczyk". Vairas 1914. Nr. 11. 14. Mokslo keikiamas straipsnis. 15. Galūnė—ysta arba—ystė. 16. Galūnė—yba arba—ybė. 17. Vyskūpija bei vyskupystė. 18. Moterystė. Vairas 1914. Nr. 13.

— 19. Medžioklės terminai bei lietuvių protėvynės klausimas. Vairas 1914 Nr. 15.

— 20. Vókia „Deutschland". Vairas 1914 Nr. 17-18 p.

— Славяно-балтійскія этимологіи. Рус. Фил. Вѣстникъ 1914 t. 71, 50-60. ir 404-471 p. (94 — 134 etim.), t. 72, 187-202 p. (135—160 etim.)

1915 Rašybos klausimu. Vairas 1915 Nr. 21.

— Славяно-балтійскія этимологіи. Рус. Фил. Вѣст. 1915 t 73, 335-343 p. (161—185 st.).

1916 Славяно-балтійскія этимологіи. Рус. Фил. Вѣст. 1916 t. 75, 141-156 p. (77 etimologijos).

— К. О. Явнисъ. Грамматика литовскаго языка въ переводѣ К. Буги подъ ред. Ф. Ф. Фортунатова. Изд. И. Ак. Н. Пет. 1916, 268 p.

1919 Sibiro Lietuvių Žinios. Centralio Lietuvių Biuro Sibire organas. Tomskas 1919. Nr. 2-14-IX, Nr. 3-26-IX, Nr. 4-18-X, Nr. 5-30-X, Nr. 6-8-XI, Nr. 7-15-XI, Nr. 8-11-XI, Nr. 9-17-XII (paskutinis). Visuose (be pirmo) numeriuose pažymėta, kad laikraštis leidžiamas po artimiausia profesoriaus K. Būgos priežiūra.

1920 Kalbos mažmožiai (tąsa Vairo 1914 Nr. 15). Švietimo Darbas 1920 Nr. 11, 33-46 p. 20. Zarasai (Ežerėnai) ir jų įkurėjai sėliai. 21. Gonys gonė. 22. Biaurus ar bjaurus. 23. Autoris, sekretoris ir gaspadoris. 24. Alkerius, poperius ir popežius. 25. Visiem vyram ir visom mergom. 26. Darbuotė, manifestuotė. okupuotė ir kitos—uotės. 27. Bačka, bosas ir verpelė. 28. Pragumas, proguma ir proga. 29. Skriauda ir skriausti. Prierašai.

— Kalbos mažmožiai. Švietimo Darbas 1920 Nr. 12, 39-48 p. 30. Viesulas ir vėsulas. 31. Pakurti ar įkurti. 32. Brėžti ar briežti. 33. Kėsausi kėsinuosi. 34. Kamienas ar kamėnas? 35. Del Vaižganto „Pragiedrulių" kalbos kritikos.

— Keli mažmožiai del „Ateities Spindulių" (Nr. 1—2, 3—4 1917/18 m. rašybos ir kalbos Ateitės 1920 2 N. vasario m. 49—54 p., 3 N. 80—84 p., 4/5 N. 138—142 p. (straipsnys parašytas 1918 m. „Ateities Spinduliarus").

1921 Kalbos mažmožiai. Švietimo darbas 1921, 1—2 Nr., 72-88 p. 35. Del Vaižganto „Pragiedrulių" kalbos kritikos.

— Kalbos mažmožiai. 35) (tąsa). Švietimo Darbas 3—4 Nr. 51-58 p.

— Visų senieji lietuvių santykiai su germanais. Švietimo Darbas Nr. 5-6, 12-28 p.

— Kalbos mažmožiai. 36.—Nieku būdu. 37. Bartinas. 38. Tekinas ir vedinas. 39. Mirtinai sirgti. 40. Noriuos, lauktuos prašomas. 41. Esamojo laiko neveikiamieji dalyviai. 42. Būtojo laiko neveikiamieji dalyviai. 43. Popiežininkas. 44. Darbų darbai ir vienų vienas. 45. Į. 46. Pro. 47. Nesakyti mes nieko ne darom. 48. Būtinas. 49. Tariuosi pražuvęs. 50. Kiek galįs, ką galįs, ko(lei) galįs. 51. Nėr kur padedąs. 52. Tiekti. 53. Leisti. 54. Kurti. 55. Tverti. 56. Atkrikštynės, atsekminės. 57. Santykis, pokylis, atosūkis. 58. Gātvė. Švietimo Darbas 7-8 Nr, 16-43 p.

— Kalbos mažmožiai. 59. Labs ryts, labs vakarėlis. 60. Krėslas ir kėdė. 61. Prašyti ir melsti. 62. Vilna ir gauras. Šv. Darbas Nr. 9-10, 21-37 p.

— Kalbos mažmožiai. 63. Grabas, karstas ir rakštis. 64 Stovykla. 65. Krasa. 66. Abelnas. 67. Vyšnia ir žem viešnė. 68. Pečius ir krosnis. Šviet. Darb. Nr. 11-12, 65-84 p.

— Priesagos-ū n a s ir dvibalsio-u o kilmė. Lietuvos Mokykla 1921 Nr. 10/11 (Jablonskio sukaktuvėms paminėti) ir atskirai Kaunas 1921 m. 417-457 p. (pasir. Kaunas 1920 gruodžio m.—autorecenzija žemiau).

— Kaz. Būgos laiškai į kan. J. Tumą. (1903 I-16 iki 1913, XI-2, padavė kan. Tumas). Mūsų Senovė 1921 m. I knygos 119-147 p., II knygos 83-89 p.

— Lietuvių kalbos žodyno red. pranešimas. Lietuva 1921, 91 Nr.

Recenzijos:

— Festschrift Adalbert Bezzenberger, Göttingen, 1921. Šviet. Darbas Nr. 5-6, 141-147 p.

— Filologu biedrības raksti I sējums. Rīgā, 1921. Šv. Darbas Nr. 5/6 147-152 p.

— Jurgio Šlapelio Lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1920-1922. Švietimo Darbas Nr. 7/8, 124-134 p.

— R. Mc Kenzie. Notes sur l'histoire des diphtogues i e et u o. Paris, 1919. Šv. D. Nr. 7/8, 134-135 p.

— H. Peterrson. Arische und armenische Studien. 1920. Šviet. Darb. Nr. 7/8, 135-137 p.

— Max V a s m e r. Studien zur albanesischen Wortforschung. Leipzig, 1921. Šviet. D. Nr. 7/8, 137-138 p.
J. Šlapelis. Lietuvių ir rusų kalbos žodynas. 1921. Šviet. Darbas Nr. 7/8, 138-139 p.

— levads valuodnieciba prof. P. Šmidta lekciju konspekts. Riga, 1921. Šviet. Darb. Nr. 9/10 122-123 p.

— M. Skujeneeks Latwija. Rigā, 1920. Šviet. Darb Nr. 9/10, 123-124 p.

— Litauische Mundarten. Band I. Leipzig, 1920. Šviet. Darb. Nr. 9/10, 124-125 p

— A. Leskien. Lit. Lesebuch. Heidelberg, 1919. Šviet. Darb Nr. 9/10, 126-139 p.

— K. Būga. Priesagos ūnas ir dvibalsio uo kilmė. K. 1921. Šviet. Darbas Nr. 11/12, 121-123 p.

— S. Agrell. Zur Baltoslavischen Lautgeschichte. Lund, 1918. Šviet. D. Nr. 11/12, 123-132 p.

— E. Endzelins un P. Šmidts Izruanas un rakstibos vadoms. Riga, 1921. Šviet. Dar. Nr. 11/12, 132-133 p.

1922 Литовскій словарь А. Юшкевича т. II вып. 1 Изд. Ак. Наукъ. Петроградъ, 1922, 276 p. (K. Būgos redakcija).

— Kalba ir senovė. I dalis. Kaunas, 1922, Šviet. Min. leidinys, 354 p. Straipsniai perspaudinti iš Švietimo Darbo 1920-1922 m. Naujai pridėta. Pratarmė. 1. Kaip sena latvių kalba. 2. Vėliažolė ir legersa. 13. Romuva. 14. Žinčius. 21. Patrimpas su giminaičiais. 22. Priesaga—eil ir—il. 23. Dievai Pikulas ir Patulas. 24. Prūsų dievas Kurka. 25. Piktas. 26. Krivė 27. Peniabudė. 29. Prūsų dievas Aušantas. 30. Neikom. 31. Prūsų dievas Gardaitas. 32. Juodeikis ir juodikis. 35. Mūsų žodžių giminaičiai. 59. Waidelotte. 60. Ketus. 66. Prūsų dievai Pilvitas ir Zvaigstikas. 67. Panikas ir Ukapirmas. 72. Mūsų žodžių giminaičiai. 77. Bajoras ir smirdas. 78. Mūsų žodžių giminaičiai. 85. Piela ir peilis. 86. Mūsų žodžių giminaičiai. 91. Mūsų žodžių giminaičiai. 95. Galūnė-ysta arba-ystė. 96. Vyskūpija ir vyskupystė. 99. Gabija ir klauras. Žodžių rodyklis.

— Kalbos mažmožiai. Pataisos. 69. Vokia, miksai ir Kuršas. Šviet. Darbas Nr. 1/2, 22-31 p.

— Kalbos mažmožiai. 70. Marios ir jūrės. 71. Keli fonetikos ir senovės dalykėliai (pasir. 1922 kovo 23 d.). Šviet. Darbas Nr. 3/6, 285-311 p.

— Vietų vardai—istorijos šaltinis. Tevynės Balsas 1922 X-22.

— Rec.—H. Hirt. Indogermanische Grammatik. Švietimo Darbas 1922 Nr. 1-2, 72-91 p., Nr. 3-6, 416-426 p.

1923 Pratarmė. Tauta ir Žodis I kn.

— Upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė. T. ir Ž. I 1-20 p.

— Aistiškosios kilmės Gudijos vietovardžiai". 20-44 p.

— Lydų kalba". 92 p.

— Dvina." 92 p.

— Lietuvių trobesiai Simano Daukanto aprašymu". 93-100 p.

— Jotvingų žemės upių vardų galūnė da". 100 p.

— Keli tautotyros mažmožiai, iš kun. Kasarzevskio rinkinio." 101-123 p.

— Sedos parapijos žemaičių patarlės (su K. Būgos prierašais)." 312-315.

— Seinų parapijos dzūkų mąslės (užr. K. Būga 1909 m. Vasarą Seinuose)." 315-316.

— Simano Daukanto rinkinio patarlės (padavė K. Būga)." 322-327 p.

— Medžiaga lietuvių kalbos žodynui ir šnektoms tirti (iš Kossarzevskio)". 344-366.

— Nežinomo dialektologo palaikai (iš Kossarzevskio)". 367-372 p.

— Vlakių apylinkės šnekta". 372-375 p.

— Die Metatonie im Litauischen und Lettischen. Kuhn's Zeitschrift 1923, 51 B., 109-142 p.

Recenzijos:

— J. Endreliņs Latvijas vietu vārdi. Rigā, 1922. Tauta ir Žodis I, 376—397 p.

— Harold H. Bender A. Lithuanican etymological index. London 1921, 297-405 pusl.
— Ст. Младеневъ. Изъ историята на нѣкои помално извѣстни болгарски думы. София, 1921, 405—407 pusl.
— Prof. P. Šmidta Lekciju konspekts. Rīgā, 1922, 407—408 pusl.
— Filologu Biedrības raksti II sējums. Rīgā, 1922". 408—409 pusl
— Prof. P. Šmidts Valuodas, kīndas un grutumi. Rīgā, 1921," 409-410 pusl.
— A. Švabe. Latvju kulturas vèsture. Rīgā, 1921", 410—411 p.
— Ernst Blese levads valodnicība. Riga, 1922", 411 p.
— Lietuvių Tauta kn. III Dal. 1. Vilnius 1921", 411—417 p.
— Mémoires de la Societé de linguistique de Paris, 1922", 417—418 p.
— Zeitschrift für vergl. Sprachforschung, 50 B. 1922", 418—419 p.
— Indogerm. Forschungen, 40 B. 1922", 419—420 p.
— Gerullis. Die altpreussischen Ortsnamen. 1922", 420-421 p.
— Mūsų Senovė, I-II kn. 1921", 422—423 pusl.
— R. Trautmann. Baltisch-slavisches Wörterbuch", 423 pusl.
— Endzelin. Lettische Grammatik. Riga, 1922", 423-424 p.
— Schrader. Reallexikon d. indogerm. Altertumskunde. 1921" 424—427 p.
— M. Vasmer. Indogermaani laensõnad eesti kules, 1920 ir Ueks Narva linna vana nimi, 1920", 428-429 p.
— H. Peterson. Zur Kenntnis der indogerm. Heteklisie. 1922", 429-431 p.
— K. Treimmer. Slawische und baltische Studien. 1922", 431 p.
— G. Gerullis. Herkunft der Dative Sing. der i-Stömme im Baltischen. 1923", 431-433 p.
— Mažvydas. 1922", 434 p.
— Finnisch-ugrische Forschungen. 50 B. 1914-1922", 441—444. p.
— Lietuvių Tauta kn. III, dalis 2. Vilnius, 1923", 466-467 p.
— J. Kučas. Una gensunusque sermo lit." 468 pusl.
— E. Hermann. Silbenbildung im Griechischen. Göthingen, 1923" 468-470 pusl.
— E. Hermann. Berthold Delbrück. Jena, 1923", 470-471 p.
— Filologa biedrības raksti III. Riga, 1923, 471 p.
— Prof. J. Prāks. Daži atistības puosmi latviešu und leišu akcenta vēsture. Riga, 1923", 471-476 p.
— Ильинскій. Славянскія этимологіи", 476-477 p.
— M. Vasmer. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slawen. Leipzig, 1923, 477--479 p..
— N. van Wijk. Die baltischen und slavischen Akzent- und Intonationsysteme. Amsterdam, 1923", 479-480 p.
— Zeitschrift für vergl. Sprachforschung. 1923, 51-52", 480-482 p.
— Indogermanische Forschung. B. 61, 1920", 482 p.
— Јужно-словенски филолог. Београд, 1921", 482 p.
— Archiv für slavische Philologie. 34 B., Изв. отд. Руск. яз. и слов. Ак. Наукъ Петр. 1923", 482-483 p.
— Архив вза арбанаску старину. Београд, 1923", 483 p.
— H. Peterson. Etymologische Miselien. Lund, 1923", 484-5 p.
— M. Niederman. Die Benennung der „Kartoffel" im Litauischen und im Lettischen. Heidelberg, 1923", 485 p.

1924 Lietuvių kalbos žodynas. I sąsiuvinys. Kaunas 1924 LXIV + 80 p. (III—VII-autobiografija).
— Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje, su dviem žemlapiais. Kaunas 1924, 20 p. (atspausta iš Lietuvos).
— Die Vorgeschichte des aistischen (baltischen) Stämme im Lichte der Ortsnamenforschung. Mit 2 Karten. Streitberg-Festgabe 1924, 22-36 p.
— Die Metatonie im Litauischen und Lettischen. Kuhn's Zeitrchrift 52 B. 91—98 ir 250—272 (nebaigta).
— Die litauisch-weissrussischen Beziehungen und ihr Alter. Zeitschrift für slavische Philologie, B I Heft 1/2, 26—55 p.
— Lietuvių įsikūrimas šių dienų Lietuvoje. Tauta ir Žodis, II kn., 1-27 p.
— Sirinčia ir Cmpara", 28 p.
— Laukesa", 34 p.
— Утроя ir Втроя", 48 p.
— Spera, Kena, Gauja ir Neris", 80 p.,
— Jeznas", 97 p.
— Palanga", 97 p.
— Šis-tas iš lietuvių ir indoeuropiečių senovės", 48-100 p.
— Dukštas", 110 p.
— Sožios paupio lietuviai", 114 p.

Recenzijos:

— K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnica. Riga, 1923-4. Tauta ir Žodis II, 462-464 p.
— K. Būga. Lietuvių kalbos žodynas (autorec.)", 464-465 p.
— Литовскій словарь А. Юшкевича т. II b. 1. Петроградъ 1922", 465-466 p.
— T. Torbiörnsson. De litauiska akcentförkjutningarna. Uppsala 1923", 485-486 p.

Prof. A. Dambrauskas.

Kun. Ambroziejus Kašarauskis [1]

(1821 — 1882).

Apie kun. Kašarauskį ir jo mokslliškus raštus man teko išgirsti dar jaunystėj. To kunigo-mokslininko asmuo mane labai sudomino. Taigi gavęs žinią apie jo mirtį, aš ėmiau rūpintis partraukti jo rankraščius Kauno Seminarijon. Iš mano dėdės kun. Mykolo Skarupskio Kašarausko draugo, aš žinojau, kad tie rankraščiai lieka globoje kun. A. Gromadzkio, Tomsko klebono, pas kurį kun. Kašarauskis pastarais laikais yra gyvenęs ir miręs.

Bebūdamas tuomet dar klierike, aš numaniau, kad asmeniškai tų rankraščių atgauti negalėsiu, nes nežinomam klierikui negi sutiks Tomsko klebonas patikėti. Kas kita, jei tų rankraščių paretkalautų Seminarijos rektorius. Turėdamas tai omenyje, aš sustačiau gan jautrų laišką ir, nuėjęs pas rektorių prel. Jer. Račkauską, meldžiau, kad jis pasirašytų jį ir pasiųstų kun. Gromadzkiui. Laiške buvo prašyta, kad gerb. klebonas rankraščius Kašarauskio, kaipo Žemaičių vyskupijos kunigo, teiktųs sugrąžinti Žemaičių Seminarijos bibliotekai. Vėliau sužinojau, kad ir patiės Kašarauskio buvo tokia pat valia.

Prel. Račkauskas, man dalyką paaiškinus, laišką mielai pasirašė, ir rankraščiai po kiek laiko parėjo Kaunan. Tai buvo 1883 metais.

O kadangi kun. J. Viksvai ir man buvo tuomet pavesta Seminarijos biblioteka tvarkyti, tatai ir tie rankraščiai pateko mano rankosna. Jų buvo didokas glėbys. Kiek galėdamas, aš suskirsčiau juos pagal turinį ir, padalinęs trimis storais tomais, aptaisydinau ir įdėdinau 29 spinton, pažymėdamas 160 n-riu.

Didžiausią tų rankraščių dalį sudarė K-skio ištraukos iš jo skaitytų veikalų; toliau ėjo juodraščiai įvairių straipsnių, pradėtų rašyti, bet nebaigtų veikalų, keletas pamokslų ir vienas neapsakomai ilgas, bet dideliai įdomus K-skio laiškas kun. H. Kossowskiui, laikraščio „Przegląd Katolicki" bendradarbiui Varšuvoj. Rankraščius, liečiančius šiaip ar taip Lietuvos dalykus, aš sudėjau atskiran tomaną, įvardinęs jį „Lituanica".

Berengdamas 1924 m. spaudon biografijų rinkinį, aš atsiminiau ir kun. K-skį. Peržiūrėjęs iš naujo jo raštus, radau juose nemaž autobiografiškų žinių. Kai kurias kitas pateikė man gerb. kun. J. Tumas. Jomis tat remdamasis aš ir sustačiau trumpą žemiau dedamąjį kun. K-skio gyvenimo aprašymą.

---

[1]) Pranešimas skaitytas Liet. Kat. Mokslo Akademijos posėdy lapkričio d. 1924 m.

I.

Kun. A. Kašarauskis yra gymęs 1821 m. Pavandenio par., augo Kolainiuose. Jo tėvas Mykalojus rašydavos lenkiškai Kossarzewski, taigi tą pavardę vartojo savo raštuose ir kun. Ambroziejus. Žemaitijon Kossarzewskiai buvo atėję iš kažin kur nuo Linkuvos; jie buvo proletarai bajorėliai, ėję palei dvarus, didžponių klingės laikydamiesi. Žemaičiai Varniškiai Kossarzewskius vadindavę Kašarauskiais. Bajorų papročiu Mykalojus Kossarzewski-Kašarauskis savo sūnų apkrikštydino dvejopu vardu: Ambraziejus-Pranciškus. Patties kun. Ambroziejaus liūdymu, jo tėvas buvęs inteligentas. Tautystės atžvilgiu kun. K-skis laikės anos gadynės bendro mūsų bajorijos nusistatymo: „gente lituani, natione poloni". Tai matyt iš jo laiško į „Viestniko Europy" redakciją, kuriame save vadina „lenku ir lietuviu". Kad lietuviškai gerai mokėjęs, rodo jo ráštai, nors pats savo veikalus rašė daugiausia lenkiškai arba rusiškai.

Kur ėjo mokslus, nepavyko sužinoti; jo raštuose tepasakyta tiktai, kad „baigęs lavinimą (edukację) mokymo įstaigose". Pavartodamas šią daugiskaitą, kun. K-skis greičiausia bus turėjęs omenyje apskrities mokyklą ir Varnių Seminariją. Šion jis bus pastojęs 1841 m., nes vasario 22 d. (s. st.) 1844 m. jis buvo pašvęstas kunigu.

Palinkimą į dvasios dalykus jis, matyt, yra turėjęs nuo pat jaunystės, nes vienoj vietoj šitaip apie save atsiliepia: „Kai mano am. at. tėvas, žmogus inteligentiškas, šviesus ir protingas, diegdavo į mano vaikišką protą svarbias ir didžias (tikybos) tiesas ir davinėjo jaunam amžiui būtinai reikalingų perspėjimų, tai man, tuomet, vaikui dar tebesant, atrodydavo keista ir nemalonu, kad bekartoja tokius dalykus, prie kurių mano širdis, be jokio pašalinio žadinimo, seniai jau buvo prilipus".

Bet šale aukštų religijos tiesų, teikiančių Dievo pažinimo, traukė savęsp jauną Ambraziejų ir plati gamtotyros sritis. Apie tai jis šitaip rašo;

„Vos baigiau lavinimąsi mokymo įstaigose, tuojau ėmiau savitai studijuoti gamtos mokslus ir užsiėmiau gilių tyrimų reikalaujančiais mokslo klausimais, kas man daugely atvejų netik nebuvo sunkenybė, bet anaiptol—vienatinė gyvenimo pramoga. Imdamasi to, aš buvau įsitikinęs, kad kunigui gamtos dėsnių žinojimas yra labai reikalingas. Tai yra pripažinęs ir Leonas XIII, kurs besilankantiems pas jį vyskupams nuolat kartoja ir pataria raginti savo globai pavestus kunigus imtis gamtos mokslų".

Nuo savęs gi priduria dar šią pastabą:

„ Mano išmanymu, jezuitai yr tapę katalikystės pažiba, pavyzdžiu ir žiedu vien delto, kad jie šale scientia sanctorum-apaštališkų dorybių, studijuoja taipgi ir šiaip jau mokslus ir per tai yr įgiję pasauly tokio autorito, kad priešai bijos net vieno jų vardo".

Kun. Ambroziejuje atsirado karščiausio noro irgi tuo keliu eiti. Negavęs Seminarijoj aukštesnio mokslo, jis stengiasi susipažinti su gamtotyra, naujas mokslo knygas beskaitydamas. Mokėdamas vokiškai ir prancūziškai, jis plačiai ima naudotis Vakarų Europos mokslo literatūra. Per keletą atostogų jis pažino beveik visus Lietuvos au-

galus. Botanika ir augalų fiziologija buvo jo jaunystėj pirmieji pamėgtieji mokslai. Vėliau iš eilės studijavo fiziką, zoologiją, mineralogiją, chemiją, mediciną, ir kitus su šiais turinčius sąryšio mokslus, neišskiriant astronomijos. Iš pradžių tik skaitė, ką kiti yra suradę ir aprašę, norėdamas susirinkti daugiau žinių apie mokslo dalykus ir nepasilikti mokslo užpakaly. Vėliau ėmė kritiškiau žiūrėti į mokslininkų teorijas, lyginti jas su griežtai konstatuotais faktais ir daryti savų išvadų. O kadangi apie 1860 m. labai buvo madoje geologija bei geognozija, tatai imasi jos ir K-skis, juo labiau, kad čia nereikėjo nei teleskopų nei kitokių brangių prietaisų. Kiekvienas žemės klodas buvo mūsų mokslininkui užrašytas mokslo puslapis, kiekviena žvyro sauja ir net mažiausis žvirgždelis buvo atskira raidė, tik reikėjo visa tai gerai įsižiūrėti ir įsiskaityti. Ne tik Lietuvoj dalyvaudamas 1853 m. Komarovo ekspedicijoj į Papilę, bet ir vėliau Bijske gyvendamas savo ekskursijose į Altajaus kalnus imdavosi paprastai šale kastuvo ir plaktuko dar paprastą valgomąjį peilį; kastuvu nustatydavo žemės klodus, peiliu tų klodų vidurę sudėtį. Tie tyrimai parodė, kad ką kita sako žemės archivai, o ką kita geologų knygos. Čia tai mūsų mokslininkas pradėjo abėjoti mokslininkų profesionalų autoritu: ėmė pats giliau tirti dalykus, giliau juos tikrinti ir lyginti su anais laikais viešpatavusiomis teorijomis, netiktai geologijoj, kurioj rado 80 viena kitai prieštaraujančių pažiūrų, bet ir kituose moksluose, k. š. filosofijoj, astronomijoj, meteorologijoj, fizikoj, fiziškoj geografijoj; jis pastebėjo, kad mokslams, išskyrus grynąją matematiką, botaniką ir mineralogiją, trūksta tvirtų pamatų, kad jie paremti daugiausia hipotezėmis, spėliojimais ir dirbtinomis formulomis. Nuo to laiko ir prasideda savitas kun. K-skio mokslo darbas.

Tuo savo atsidavimu mokslui jis įgyja garso visoj Lietuvoj. Todėl mielai pas jį lankydavos anų laikų Lietuvos mokslininkai: Mikuckis, Akelevičius, Daukša, Herburtas, prel. Lipskis ir k. Gerbė jį ir rusai, priimdami tikruoju nariu Kaunišk in Statistikos Komitetan ir nariu-bendradarbiu Vilniaus Archaiologiškojon Komisijon. Vysk. Valančius paveda jam sustatyti botanikos vadovėlį savo sumanytai prirengiamajai Seminarijon mokyklai (Petit Séminaire). Nestigo ir norinčių išnaudoti K-skio mokslingumą: Vilniaus Zavadskis siūlė jam prirengti spaudon sutrumpintą Bobrovskio lotynišką-lenkišką žodyną, Peterburgo Dvas. Akademijos rektorius Kazlauskis — Menochijaus komentorių vertimą savajai »Biblijai«. Mylėdamas labiau gamtos mokslus, K-skis nuo tų daugiau mechaniškų, nors ir pelningų darbų, atsisakė. Stebėjimas, esamųjų teorijų kritika, ieškojimai gamtotyroj naujų kelių — tai buvo mėgiamiausis kun. Ambraziejaus užsiėmimas.

Bet be gamtos rūpi jam ir visuomenės reikalai ir vidujis paties žmogaus ir gyvulių gyvenimas, jis atsidėjęs studijuoja jaunystėj garsaus W u n d t o veikalą „Die Seele der Tiere“, skaito L i b e l t o Aistetiką ir daug kitų veikalų. Visa tai jis atlieka su plunksna rankoj, išsirašydamas sau iš jų svarbesnes vietas. Tų išrašų jis turėjęs jau 1863 m. apie tūkstantį lankų, smulkiai prirašytų įvairiomis kalbomis.

Šale to jis neapleisdavo ir savo oficialių pareigų. Vyskupo įsakytas, jis keletą metų mokytojavo Telšių dvarininkų mokykloj, o vė-

liau vedė kunigams-demeritams skirtą Pataisomąjį namą prie šv. Roko bažnytėlės Varniuose.

Rengdamasis 1862 m. vykti Ryman, vysk. Valančius savo kelionės draugu buvo pasirinkęs kun. Ambraziejų ir pranešęs apie tai rusų valdžiai, bet Vilniaus jeneral-gubernatorius Nazimovas „del neramių laikų" patarė tą kelione atidėti.1)

Patarimas buvo lygus įsakymui: Valančius liko Lietuvoj, ir kun. Ambraziejui neteko pamatyti Vakarų Europos.

Tuo tarpu jau buvo prasidėję nelemtos lenkų demonstracijos bažnyčiose. Kaipo griežtas visokių revoliucijų priešininkas, K-skis ir į rengiamąjį lenkų sukilimą negalėjo kitaip žiūrėti, kaip vien neigiamai. Štai kaip jis aprašo lenkmečio pradžią:

„Audra skubiai artinosi; tokiam atvejy nei „Šventas Dieve" negalėjo padėti, nes žmonėse nebebuvo geros valios. Lenkų pasaulis sukruto, paputė garibaldizmo dvasia. Atsirado raudoni marškiniai, garibaldiečių kepurės, garsaus saliečio revolucionieriaus paveikslai ir emblemos; net ir gražioji lytis pasidavė tai manijai. Prasidėjo demonstracijos. Visus pagavo nepaprastas paskubis veikti. Kurstė prie to nepaprastas garibaldiškio žygio pasisekimas. Viskas tuomet ėmė virti, žmonių protai pamišo, kiekvienas, lyg įkaušęs, davės patraukiamas į tą nepaprastą judėjimą. Kas nedūko, buvo laikomas tėvynės išdaviku (pav. Miniševskis, Vieliopolskis, kun. Kaisevičius)".

Gerai suprasdamas visą to judėjimo apgaulingumą, K-skis buvo parašęs atsišaukimą, kuriame bandė nuplėšti kaukę nuo Lietuvos „neva geradarių", „pseudo-patriotų", lenkmečio kėlėjų. Bet nei vienas lenkų laikraštis nesutiko atspausdinti tą atsišaukimą, taip jis ir dingo paslapty.

Jei tat K-skis taip buvo priešingas lenkų sukilimui, tai kaip jis galėjo likti pasmerktas, kaipo lenkmečio šalininkas? Į tai jis duoda šitokį atsakymą.

„Terorizmo laikais, norint bet ką pražudyti, užtekdavo vien jo pavardė paminėti. Šešiolika jau metų (tai buvo rašyta 1879 m.) tenka man sunki bausmė kentėti ne vien už kitų išsišokimus ir sauvalią politikoj, be jokio iš mano šalies prisidėjimo, bet ir del grynai religinių dalykų. Tas ekstrapolitiškas dalykas buvo šios rūšies. Prieš pat lenkmečiui ištinkant, kai Žemaičiai visi kaip vienas ėmė rašytis blaivybės draugijon, tuo pačiu laiku apsireiškė ir kitas fenomenalis nuotykis: žydai ėmė virsti katalikais nepaprastai dideliu skaičium. Katalikų Konsistorijoj tų katechumenų bylos ėjo viena po kitai. Dėliai tos priežasties vyskupas Valančius kai kada susirūpinęs atsiliepdavo: „ar nėra tai paskutinės dienos besiartinimo ženklas?" Iš visos vyskupijos, iš įvairių parapijų norį krikštytis žydai siųsta Varniuosna pas vyskupą. Vyskupas gi, per Konsistorių ir vietos policiją atlikęs reikalaujamus formalumus, paprastai tuos katechumenus, kad prirengčiau prie krikšto, siųsdavo man, kaipo artimiausiai gyvenusiam patogioj ir erčioj vietoj, turinčiam dagi prie savęs kunigų būrelį ir todel apsaugotam nuo antpuolių, nes gyvenančiam čia pat šale vyskupo ir Konsistorijos po akių vietos policijos. O nors naujai

1) Neleidimo motyvai plačiai išdėti kun. Aleknos monografijoj: Žemaičių vysk. M. Valančius, Kaunas 1922, 141 pusl.

atvykusiųjų pas mane atskyrimas nuo svetimų žmonių ir buvo visiškas, betgi pasimatymas su jų artimais giminėmis vyskupo gan dažnai buvo leidžiamas, tik ta sąlyga, kad tai įvyktų mano akyvaizdoje. Dėliai to man tekdavo matyti skaudžių, jaudinančių, sielą veriančių scenų, betgi leisti išsivesti bei pagauti be paties katechumeno sutikimo aš nieku būdu negalėjau, nenusidėdamas savo pareigai. Varnių žydai, kurių skaičius tuomet buvo nemažas, nežiūrėdami to, kad aš tik buvau aukštesnės dvasiškos valdžios įrankis ir pildytojas, o ne jų vientikių atvertėjas, nutarė visą savo pyktį ant manęs išpilti ir man net atviraí tai pareiškė. Kitais laikais gal tai ir ne taip greitai būt įvykę, bet užėjus karo stoviui ir terorizmui, jie pasinaudojo tuo savo aukai nužudyti tuojau. Jų laimei, o mano nelaimei, atsirado parsidavėlis žmogus, kuris, jiems prašant, neteisingai įskundė rusams, būk aš savo prakalboj ką tai neprotingą prieš valdžią išsitaręs. Kaip vėliau pasirodė, buvo tai puskarininkis (praporščik) Viežbickis, lenkas, rodos, nuo Gardino, tarnavęs kokį laiką Varniuose rusų kariuomenėj, kuris, trokšdamas pasižymėti ir mokėdamas gerai lenkiškai, gera valia rėdydavos klieriko rūbais, valkiodavos po kaimus, kaipo kunigas, provokatoriškai prikalbinėdamas kaimiečius eiti maištan, kad paskui galėtų juos išduoti rusams ir išsiųsdinti Sibiran... Su tuo parsidavėliu aš turėjau nelaimės susitikti tiktai vieną kartą ir tai oficialiai, viešai, karo operacijų metu, po atviru dangum, kai jis dar tebetarnavo kariuomenėj, kaipo nedidelio būrelio vadas, apsiaustas ginkluotais kareiviais. Jau viena ši aplinkybė gali įrodyti, kad aš viešoj vietoj, karo operacijų metu, ginkluotų jėgų akyvaizdoje į žmogų nepažįstamą negalėjau nieko priešinga valdžiai kalbėti, arba jai negerbimą rodyti... Tai pripažino karo teisme mano vėliau pakviestieji liudytojai, tikri rusai paaficieriai, jo pavaldiniai, draug su juo tą valandą ten buvusieji. Vienas jų vadinos Solovjovas. Jie priešais savo vadą paliudijo, kad nei vieno įtartino žodžio iš mano lūpų neišėjo. Teismo pirmoj ir antroj instancijoj tiesiog stebėtasi, už ką mane nekaltą apkaltino, patys teismo nariai man pačiam tai atviraí sakė... To visa nežiūrint, tapau išsiųstas administratyviu būdu; mat, tuomet manyta, kad jei koks kunigas teisme ir išsiteisinęs, tai bus atsiekęs tai savo gudrumu (vidno, sùmiel koncy v vodu spriatat).“

Tuo būdu Varnių žydai, pasinaudami niekšu provokatorium Viežbickiu, atkeršijo kun. K-skiui. Jis tapo išsiųstas Sibiran „na poselienije“ ir galėjo, laisvai sau pasirinkęs vietą, ten gyventi.

Varomas ištrėmiman, jis tepasiėmė su savim tik brevijorių ir mikroskopą. Visą savo gražią biblioteką ir savo užrašus turėjo palikti. Kan. Tumas sakosi be ne tris tomus tų užrašų matęs Telšių ar Reseinių vienuolyno knygyne.

Sibire pirmiausia apsigyveno jis Bijske prie pat Altajaus kalnų. Anot kun. Gromadzkio, ištrėmimas padėjęs kun. K-skiui įsigyti daugiau mokslo žinių. Bebūdamas Bijske, jis darydavo tolimų ekskursijų Altajaus kalnuosna, laipiodavo po aukštus skardžius, landžiodavo baisiosna olosna, na, ir rasdavo visur savo Žemaičiuose padarytų išradimų patvirtinimą. [1])

[1]) Sk. *Juozo Dovydaičio* knygą: „Z listów Sybirskiego Misionarza“, 78 psl.

Iš Bijsko vėliau persikėlė Tomskan. Čia užsiiminėjo laikrodėlių taisymu. O kadangi Tomske buvo nemaž vagių, tai būdamas atsargus, K-skis tuos laikrodėlius laikydavo tam tikram maišely, kurį iš namų išeidamas imdavos su savim. Kartą teko jam nueiti pas gerą pažįstamą į svečius. Kaip paprastai jis nuėjo su savo maišeliu, kurį ir pakišo po šeimininko lova. To gi laikyta pora kambarinių šuniukų. Svečiams susėdus arbatą gerti, pasigirdo nežmoniškas šuniukų lojimas. Mat, šių išgirsta po lova kažką betiksint. Svečiai nuėjo žiūrėti, kas ten pasidarė. Kun. K-skis turėjo pasisakyti, pakišęs ten savo maišelį su laikrodėliais.

Sibire bebūdamas ėmė jis rašyt rusų kalba platų veikalą, kuriame norėjo išdėti visus savo tyrimų ir išradimų rezultatus. Pilna to veikalo antraštė buvo ši:

Новая и всеобщая

Космогоническая теорія,

а именно

Новая теорія вулкановъ, новая теорія происхожденія земного шара, новая теорія частицъ, входящихъ въ составъ всякаго тѣла, новая теорія невѣсомыхъ тѣлъ, новая теорія звука, новая теорія вѣтра, новая теорія движенія и покоя, новая теорія огненныхъ метеоровъ и вообще всѣхъ силъ, дѣйствующихъ въ природѣ.

Составлена по запискамъ, изысканіямъ и личнымъ наблюденіямъ ксендза Амбросія Франциска Коссаржевскаго, бывшаго штатнаго учителя и члена ученыхъ обществъ.

Veikalas išėjo storas apie 100 lankų in-4. Autorius pabaigė jį rašęs 1871 m. ir pasiuntė Kijevan, III-jam rusų gamtininkų susivažiavimui. Rankraštis buvo gautas, susirinkime jis ėjo iš rankų į rankas. Bet autoriaus prašymas nebuvo išpildytas, nes rusai gamtininkai netik to veikalo nei viso nei dalimis neatspausdino, bet nepasirūpino nei autoriui sugrąžinti. Kai po kelių mėnesių K-skis to pareikalavo, gavo oficialį pranešimą, kad jo rankraštis niekur nesurasta.

Tuo būdu mūsų gamtininko ilgų metų darbas, nuėjo niekais. Jo rankraščiuose patekusiuose Kaunan, teužliko iš to didžiulio veikalo vos prakalba ir atskiros nuotrupos. Kas iš jų buvo galima sugraibyti, paduosime žemiau.

Nepasisekimas su rusišku mokslo veikalu buvo nemažas smūgis seneliui mokslininkui. Kitas nemažesnis smūgis sutiko jį iš šalies lenkų laikraštininkų.

Susitikęs asmeniškai Sibire su energingai protestantų varomaja propaganda katalikų tarpe, kun. K-skis parašė straipsnį, įvardintą: „Propoganda ludzi złej wiary, ukazana dla przestrogi wierzącym katolikom“ ir pasiuntė laikraščiui „Przegląd Katolicki“ Varšuvon, prašydamas atspausti ir išleisti net atskira brošiūra; leidimo išlaidas pasiėmė apmokėti savo lėšomis. Į tai redakcija nieko neatsakė ir, tik gavus griežtesnį autoriaus laišką, pranešė, kad ji neapsiimanti to padaryti. Autorius niekaip negalėjo suprasti, delko jo straipsnis tapo atmestas. Todel, norėdamas gauti tikresnių žinių, parašė aukščiau

minetėtąjį ilgeliausį laišką kun. H. Kosowskiui. Ar šis jam atsakė ir ką, žinių neradom. Bet ir be atsakymo dalykas čia aiškus. Varšuvos kunigams labai rūpėjo pasirodyti rusų akyse valdžiai ištikimais. Kadangi susižinojimas su ištremtais Sibiran kunigais galėjo mesti šešėlį ant jų politiško „čystumo", tat jie su tokiu kietu nuobradu, kaip kun. K-skis, da mažiau tebuvo linkę turėti bet kokių reikalų.

Toks egoistiškas Varšuvos kunigų pasielgimas skaudžiai užgavo K-skį. Jo lenkiškas patriotizmas ima palengvėl aušti. Norėdamas ištirti, ar tik vieni kunigai lenkai taip jam nepalankūs, jis parašęs grynai mokslišką straipsnį „Apie voratinklius, pasirodančius pavasarį ir rudenį", nusiuntė vienam Varšuvos mokslo žurnalui. Bet ir šis rašinys neįdėta. Minėdamas apie tai kun. Kosowskiui, mūsų gamtininkas, lyg pasiteisindamas, ironiškai priduria: jis pasiuntęs Lietuvos voratinklius, nes „iš Koronos" gauti negalėjęs,

Žmogui, galinčiam ir turinčiam apie ką rašyti, tasai slopinimas balso lenkų spaudoj buvo labai skaudus. K-skis ypatingai tai atjautė. Dėliai to ir nenuostabu, kad jo laiške Kosowskiui randame šį nusiskundimą: „aštuonioliką metų bežiūriu progos, kad galėčiau atsiliepti katalikiškai katalikų laikrašty. Dariau įvairių ilgų bandymų šiuo atžvilgiu ir nei vienas man nepavyko".

Tas nepasisekimas buvo dar skaudesnis tuo, kad 1862 m. vasario mėn. K-skis buvo gavęs iš laikraščio „Pamiętnik religijno-moralny" redaktoriaus kun. Szelewskio formalį pakvietimą bendradarbiauti tame lenkų kunigijos organe[1]). Vargšas nesuprato, kad nors jis ir nepakitėjo, užtat pakitėjo lenkų kunigijos santykiai su juo. Jie buvo laisvi, o jis tremtinis, valdžios pasmerktas, nuo visuomenės atskirtas ir todel laisviesiems pavojingas, lyg koks baisia liga apsikrėtėlis. Vienas tik Valančius, turėdamas užtektinai drąsos, nebijojo susirašinėti su juo privačiais laiškais.

Po dešimčiai metų buvimo Sibire buvo leista tremtiniams kunigams grįžti Europos Rusijon, išskyrus tik Lietuvą. Daugelis, tuo pasinaudodami, persikėlė Kuršan. K-skio jų skaičiuje nebuvo. Jis gera valia pasiliko Tomske. Del ko? Į šį klausimą šiandiena atsakyti sunku. Greičiausia bus tai padaręs del dviejų priežasčių: viena—kad tuometu kaip tik (1875 m.) jo draugas ir geradaris Valančius buvo miręs, o antra—del pablogėjusios jo sveikatos. Būdamas paliegėlis ir pasenęs, ir turėdamas įmanomą gyvenimą Tomske, jis, matyti, buvo nebetekęs energijos ir noro dangintis toliman Kuršan ir ten, besitrankant be vietos, pritirti gal dar didesnio vargo negu Tomske. Taip ten ir liko.

Prieš pat mirtį dar kartą bandė pagarsinti savo išradimus rusų progresistų laikrašty „Viestnik Europy". Tam tikslui parašė įdomų laišką to laikraščio redaktoriui. Bet kadangi K-skio rašinys buvo perdaug specialis, tatai ir čia nerado vietos.

---

[1]) Tiesa, šio pakvietimo iniciatyva buvo išėjus iš vysk. Valančiaus, o ne iš Szelewskio. Mat, šiam negudriai paprašius Žemaičių Konsistorijos žinių iš Žemaičių vyskupijos kunigų gyvenimo, Valančius nurodė lenkui redaktoriui reikalingumą turėti savo korespondentas-bendradarbis mūsų kunigijos tarpe, pridurdamas, kad tokiu bendradarbiu galėtų būti kun. K-skis. Tuomet tik Szelewskis teparašė savo pakvietimą K-skiui.

Taip mūsų gamtininkas nei pas lenkus, nei pas rusus nesusilaukė pripažinimo. Tai buvo jo gyvenimo tragizmas. Visas jo gyvenimo darbas nuėjo niekais. Ta mintis buvo skaudžiausis seneliui smūgis. Jis jo nebeiškentė ir gruodžio 14 (26) d. 1882 m. [1]) Tomske persiskyrė su šiuo pasauliu.

II.

Pažinę kun. K-skio gyvenimą, pažiūrėkim, kokios buvo jo pažiūros mokslo srity. Svarbiausias jo veikalas „Novaja i vsieobščaja Kosmogoničeskaja Teorija", [2]) kaip matėm, yra žuvęs Kijeve. Rankraščiuose, patekusiuose Kaunan, beliko tik to plataus veikalo juodraščiai, bet toli gražu ne visi. Mes bandysime remtis tuo kad ir nepilnu šaltiniu. Gauta šiuo būdu K-skio pažiūrų santrauka, žinoma, bus taip pat nepilna. Bet ji visgi duos mums galimybės pažinti bent atskirų K-skio teorijų branduolį. Mes išdėsime jas, kiek bus galima, paties K-skio žodžiais, neįsileisdami į jų kritiką. Pradėkim tat pirmiausia nuo veikalo prakalbos. Ji skamba šiaip;

„Aš pateikių sąžiningam skaitytojui peržiūrėti veikalą, pripildytą ypatingai svarbių pastabų ir įvairių naujų teorijų. Mokslo medžiagos jame surinkta didelė daugybė, tiktai suglaustoj ir trumpoj formoj. Pilnų disertacijų ir ištisų sistemų čia nėra, bet tai išėjo ne iš mano kaltės".

Pažymėjęs, kad veikalui pribręsti reikia atatinkamų aplinkybių, būtent tam tikrų priemonių, pagalbos, dvasios ramumo, užuojantos, ir kad pats to visa neturėjęs, autorius toliau taip rašo:

„Pikto likimo numestas pasaulio pakraštin, begyvendamas tarp nekultūringų žmonių, aš neturėjau kuo sustiprinti mano protą, nei su kuo pasidalinti savo mintimis. Daugiau neg 18 metų aš buvau vienišas proto atžvilgiu, be knygų, be lėšų, visų apleistas ir užmirštas; aš neturėjau net teisės savo gyvenimą laisvai tvarkyti. Jei ir užrašinėjau knygon savo moksliškas pastabas, tai dariau tai atitrūkdadamas ir laiks nuo laiko.

„Del sutrusios sveikatos ir del šaltinių bei mokslo įrankių trūkumo, šios pastabos negalėjo būti nei pilnos, nei tinkamai sutvarkytos. Tie netobūlumai yra padidėję dar labiau per tai, kad mano kelionėje net mano užrašų juodraščiai, kaipo įtartini popieriai, buvo atimti, ir aš jų daugiau nebemačiau. Iš pirma surinktų užrašų beliko pas mane labai nedaug, man teko iš nauja jais užsiimti".

Taigi iš tų užrašų bandė dar kartą gyvenimo pabaigoj sudaryti naują rinkinį mokslo straipsnių, papildytų naujais tyrimais. To darbo tikslas buvo — „išaiškinti kai kurie tamsūs ir slaptingi mokslo klausimai", o taipgi „nuvargusiam ir darbuotis papratusiam protui pateikti peno ir pramogos". Autorius sakosi, pakartojąs čia savo išsidirbtas pažiūras, neminėdamas visiems žinomų svetimų. Tas K-skio pažiūras žemiau ir paduodame atskirais straipsneliais.

---

[1]) Žemaičių Vyskupijos rubriceléj 1883 paskelbta, kun. K-skį mirus gruodžio 14 d. 1880 m. Bet tai yra aiški spaudos klaida, nes jei jis būt miręs 1880 m., tai žinia apie jo mirtį būtų buvus įdėta Rubricelėn 1881 m., o ne 1883 m. Be to minetas laiškas į „Viestnik Europy" yra rašytas birželio 1881 metų.

[2]) Pirmoj redakcijoj jis buvo pavadintas „Zapiski i etiudy nabliudatelia prirody" vėliau „De principiis universi".

1. Materijos teorija.

Savo pirmykščiame stovy materija yra buvusi vienalytė, dujota, nematoma. Kitėdama ji pagamino dabartinį, nuolatinį, nevienodų jos dalių stengimąsi prasiskverbti į viena antrą, susijungti ir vėl sudaryti visur vienodą masę.

Materijos atomai reikia suprasti ne kaipo tam tikros, toliau dalinti negalimos dalelytės, bet kaipo tam tikros dujos (slg. vok. Atem. Odem, kvėpimas, dvasia). Visi chemijos elementai yra sudėti iš tos pat pirmykščios materijos, skiriasi tik jos didesniu ar mažesniu sutirštėjimu bei susikibimu. Dėltai to jie galima vadinti izomeriškais bei alotropiškais kūnais.

Materija gali būti ketveriopame stovy: kietam, skystam, dujotam ir spindulingam. Šį pastarąjį K-skis sakos devyniais metais anksčiau išradęs negu Crookes.

Materija žemės gabaluose randas inercijos valdžioj ir todel neįstengia nei savaime judėti nei jungtis. Norint priversti ją reaguoti, reikia ji sutrupinti, t. y. panaikinti jos susikibimo stovis. Corpora non agunt, nisi soluta. Taigi privalom materiją ar ugny suskystinti, ar vandeny ištirpyti, kad jos dalelės galėtų laisvai judėti ir keisti savo vietą, giminumui veikiant. Bet kas čia pasakyta, teatitinka vien chemiškam veikimui. Norint kalbėti apie fizišką jos veikimą į tolį, materijos gabalams nesusiduriant, privalom pasigauti tam tikslui švelnesnių veiksnių bei jėgų, k. š. lakių dujų ir spindulingų skysčių (magnetizmo, elektros, šviesos, šilumos), kurie paprastai prie kietų kūnų prikimba. Bet kadangi tie skysčiai yra lakūs ir vieno kūno ilgai laikytis negali, tatai jie kas valanda gauna atšokti ir vėl grįžti, kad galėtų išlaikyti tam tikrą pusiausvyrą. Jų veikimo srity įvyksta nuolatinė fliuktuacija, kartais net staigi ir galinga. Tie tai skysčiai, eidami kiaurai per akmeninius gabalus ir gamindami aplink juos tam tikrą atmosferą, sudaro jų lyg gyvybinį elementą. Kiekviena materijos dalelė, kiekvienas žvirgždelis turi savo atskirą atmosferą ir dagi ne vieną. Žemė, pav., turi net penkias atmosferas: azoto, deguonies, vandens garų, vandenilio ir angliarūgšties. Visos jos jungias su kitomis, maišos savytarpy, bet gi kiekviena priklauso kitų dėsnių ir atrodo nepareinanti nuo kitų.

Tas pat ir su mažytėmis materijos dalelių atmosferomis. Kiekvieną iš tų dalelių, lyg debesiu, apsupa netik anos penkios atmosferos, bet ir kitos daug subtilesnės ir daugingesnės, būtent-magnetizmo, elektros, šviesos (daugiausia nematomos) ir šilumos. Tos atmosferos glūdi viena kitoj, skverbias viena į kitas ir neretai traukia viena kitas. Kiekviena iš jų turi savo atskirą judrumo laipsnį ir bangavimo sistemą: mat, kitas yra magnetizmo judesių lengvumas, kitas elektros, kitaip užsilaiko tuo žvilgsniu šviesa, kitaip šiluma, o tai del nevienokio jų tamprumo, nes kiekvienas iš tų spindulingų skysčių, kaip tai jau pastebėta dujose, turi savo veikimo būdą. Dujų difuzija įvyksta visai atskiru būdu, nepareinančiu nuo jų plėtimosi laipsnio. Sutirštinimas vienų dujų, nepadidina kitų difuzijos. Visai taip pat užsilaiko ir spindulingieji skysčiai, bet tik tol, kol judėjimas juose eina be paskubio; bet lig tik jiems, pusiausvyrai ūmai dingus, tenka ūmai blokštis iš vienos vietos kiton, jie belėkdami su dideliu greitumu,

traukia paskui save ir materiales daleles, sudarydami neretai žmonėms visai nepageidaujamų pasekmių.

Chemiški kūnų skirtumai eina iš pirmykščios materijos sutirštėjimo. Pav., akmuo yra ne kas kita, tik susibūrusi elektra, kuria jis ir dabar gali pilnai virsti, ėmus jį nuolat trinti. Vadinas, iš etero kietas kūnas, ir iš kieto kūno eteras. Eteras gi tai elektros substratas.

2. Traukos bei gravitacijos teorija.

Pasauly viską matom nepaliaujamai judant, nuolat besisukant, besikeičiant. Tačiau, nežiūrint to, tvarka ir harmonija jame nei valandėlei nedingsta. Kūnai, milionais mylių nutolę, laikosi vieni kitų, lyg būtų virvėmis pririšti. Artimiausi daiktai užleidžia vietą kitiems, keičias, bet tuomi nesudaro nei suirutės, nei sustojimo, nors daiktų yra neapsakomai didelė daugybė. Taigi tenka tarti, kad visus juos valdo vienas dėsnis. To dėsnio nuo amžių yra ieškoję išminčiai. Keperis atrado planėtų bėgimo dėsnius. Newtonas nurodė jų priežastį. Jo mokslas šiandien yra visų priimtas. Jis išaiškina Koperniko sistemą ir visus dangaus kūnų judėsius. Tačiau visuotinoji trauka nepaliauja buvus slaptinga ir neišeina iš hipotezės stovio, nes jos kilmė pasilieka neaiški. Ši jėga neišaiškina visų apsireiškimų ir neapima viso būtybių reteżiaus. Jos veikimui nepasiduoda kūnai besvoriai (imponderabilia) ir net gazai ne visada jos klauso. Jų jungimosi dėsnis prieštarauja svorio dėsniui (sig. skysčių difuziją). Netiesą tat yra pasakęs Laplace: „Je n'ai pas besoin de cette hypothese (de Dieu), la loi de la gravitation universelle suffit à tout"... Vienos traukos neužtenka, nes šale jos gamtoj išeina aikštėn jai priešinga a t s t u m i a m o j i jėga (vis repulsiva), kurią matom vienų kūnų tamprume, atomų neglaudume, dujų besiskėtime, šilumos, elektros, magnetizmo atstumiamuose apsireiškimuose, nekalbant jau apie mechanišką nuocentrinę jėgą, kilančią kūnams greit besisukant.

Šių dienų pažiūromis, nuo visuotinosios traukos pareiną ne tik dangaus kūnų sąryšiai, bet ir kritimas kūnų mūsų žemės paviršiuje, traukimasis gabalų ir lašų vienų į kitus, jungimasis puslelių putoje, glaudumas glodintų stiklų, lipnumas skysčių, kapilerumus, skverbimasis vienų skysčių į kitus, sugeriamybė (popiery bei audiny) ir t. t. Be to tąja pat trauka aiškinama laikymasis sukibusių molekulų kietuose kūnuose, mechaniškas atomų sąryšys, chemiškasis giminumas, elektros ir magnetizmo trauka... Bet visos tos jėgos nesiduoda sujungti krūvon, kiekviena iš tų grupių turi savo ypatingą pobūdį ir visai kitokią kilmę.

Prie tos priešingybės dviejų jėgų traukiamosios ir atstumiamosios, prisideda dar ir kitos sunkenybės. Trauka lengva suprasti tarp dviejų kūnų; kas kita, kai prie dviejų prisideda dar trečiasis kūnas; tuomet jų savitarpis veikimas labai sunku apskaityti (pav. saulės, žemės ir mėnulio). „Trejų kūnų" uždavinys tebėra dar po šiai dienai griežtai neišspręstas. O ką besakyti apie traukos veikimą tarp saulės, saturno, jo žiedų ir 10 mėnulių!

Be to žvaigždžių ir planetų judėjimams išaiškinti reikalinga yra dar trečioji—stumtelėjimo bei metimo jėga (siła pchnięcia, motus projectionis) veikianti liečiamosios kryptimi į kūnų kelią. Jos veikta tiek

kartų, kiek yra kūnų bejudančių ratilėtais keliais. Visa tai pointoja jau ir be to painų dalyką.

K-skis toliau įrodinėja, kad visuotinoji trauka nėra pirmykščias bei pamatinis materijos dėsnis, ji esanti kito daug bendresnio dėsnio vien atskiras žygis. Tuo gi visubendriausiu dėsniu būsią materijos pirmykščioji vienalytybė ir šiandienis jos siekimas iš nevienalytybės grįžti pirmykščios pusiausvyros stovin. Todel visoki pasauly kitimai, įvairūs sukibimo stoviai (kietas, skystas, dujotas), formų įvairumas, kūnų bei elementų savybių nevienodumas, spinduliavimas bei garavimas, materialės emanacijos bei emisijos (pav. šviesa), visoks mechaniškas bei chemiškas judėjimas, visokios įvykstančios žemės rutuly atmainos šilimos, oro, vėjai, uraganai, žemės drebėjimai, vulkanų išsiveržimai, žodžiu sakant, visas organiškojo ir neorganiškojo pasaulio mechanizmas, visi tie kintamų būtybių antplūdžiai ir nuoslūgiai, —visa tai pareina nuo vienos vyriausios priežasties — nuo materijos ne vienalytybės ir įvairaus jos sutirštėjimo būdo bei laipsnio, nuo masių santykio — svorio, tūrio, erdvės, kiekio ir eilės atžvilgiu, kaip jos savytarpy jungias ir kombinuojas.

3. Šviesos teorija.

Mokslininkai turi nūn dvi šviesos teoriji: vieną emisinę, antrą —undulacinę. Teorija, aiškinanti šviesos prigimtį etero virpėjimu, negali išsilaikyti. Nes jos laikantis, kaip, pav., išaiškinti faktas, kad šviesa gali įeiti kūnuosna, juose liktis ir po kiek laiko vėl iš jų išeiti? Toks šio spindulingo skysčiaus likimas kūnuose vadinas jo pasl ėptuoju stoviu, o pats jo švytėjimas—forforescencija. Tokių kūnų, galinčių šviesą pagauti ir vėl išleisti, yra nemaža. Jų labiau žinomi yra šie; sieros kalcis, ftoro kalcis, sieros stroncis, chloro kalcis, sieros baris, deimantas ir k. Kai kurie jų gali švytėti ištisus mėnesius. Vadinas, čia spindulingoji jakioji šviesa įeina kristalan, jame sutirštėja, nustoja lakumo ir lieka rimties stovy, o išeidama iš jo, vėl tampa spindulinga ir laki. Kur gi čia nuolatinis mechaniškas veikimas ir nepaliaująs etero virpėjimas? Virpanti styga, sykį sustabdyta, daugiau nebevirpa, jei jos iš nauja kas neužgaus. O sustabdyti judėjimas etero, kurs kiaurai eina per visus kūnus, negi galima. Be to remiantis virpėjimo teorija negalima išaiškinti nei chemiškas spindulių veikimas, nei jų glaudus susijungimas su kūnais, iš kurių jie vėl išeina laisvi. Lygiai negalima išaiškinti nei elektros statiškojo stovio.

Tuo būdu, visuotinojo undulacinės teorijos viešpatavimo laikais, K-skis turėjo drąsos laikytis Newtono emisinės teorijos, prie kurios grįžta ir dabartinis mokslas.

4. Žemės atsiradimo teorija.

Mano tyrimai, sako K-skis, verčia mane manyti, kad žemė yra meteorologiškas padaras, atsiradęs ne iš ataušusios lavos, buvusios pirma skysčio stovy, bet, sulyginti, šaltu ir sausu keliu iš smiltėto bei dulkėto debesio, nusėdusio ir susibūrusio vienan gumulan. Šis dul-

kėtas debesys yra susidaręs iš dujotos pirmykščios materijos tokiu pat būdu, kaip ir ledo kristalai, plaukioją ore, susidaro iš nematomų vandens garų stipraus šalčio metu. Tokiu pat būdu ir dabar oro erdvėse atsiranda krintančios pasatų dulkės ir sausasis rūkas, liekanos kadaisia buvusių kosmiškų ir geogoniškų nuosėdų, atsiradusių tirštėjant bei chemiškai besiskaidant sausoms dujoms iš silicijo vandenilio, chloro silicijo, floro silicijo rūgšties ir k. Šitas dulkėtas debesys yra susidaręs panašiu būdu, kaip dabar kad susidaro ore meteoriškieji debesiai, gaminantieji savy atsiradimo metu meteoriškas dulkes ar susikristalizavusius akmenų bei metalų gumulus (aerolitus), virtusius kietomis masėmis magnetizmo ir elektros jėgų veikimu. Šioms pirmykščioms dulkėms nusėsti bei susispiesti yra padėję siautusios anais laikais vietomis su pertraukomis smiltėtos audros su žaibais, kurie, bangiškai veikdami į dulkių debesį, savo elektra jungė ištisus žemės klodus, vandeniui bei jo garams padedant. Tos nuosėdos, lyg per sietą sijojamos, krito atvejų atvejais ir nelygiai pirmykščiai susidariusin gumulan, kuris tuo būdu yr tapęs visuotinos traukos centras. Jame, audroms siaučiant ir dulkėms bekrintant, yra susidarę žemės klodai, sluogsniai ir tarpusluogsniai (prosloiki), visai panašūs mūsų paprastų sniego pusnynų sluogsniams, susidarantiems pūgos metu, o taipogi ir amžinai aukštų kalnų šlaitiems dengiančių ledynų tarpusluogsniams. Todel įvairios rūkšlės ir įdubimai sluogsniavimuose ir visokios aukštumos žemės paviršyje yra pasidarę ne žemės žievei kįlant bei žlungant, ne skalaujamojo vandens veikimu, bet daugiausia pasikartojamuoju, su pertraukomis sausų dulkių kritimu ir viešpatavusio tuomet vėjo putimu. Ugninis atvejais vėjas ir elektros jėga buvo anos pirmykščios materijos tvarkytojai; jie tai ir sudarė viduję žemėj sudėtį ir išmaišė visas jos dalis; jie veikė mechaniškai, fiziškai ir chemiškai. Įvairaus laipsnio elektros ugnis tirpino gatavų jau kristalų, smiltelių ir dulkelių briaunas ir tuo jungė jas uolosna. Ta pati ugnis žaibo pavidale, prasiskverbdama kiaurai per žemės tirščius, palikdavo juose įvairių gyslų; ta pati ugnis, belėkdama dideliu greitumu ir tuo patraukdama paskui save dujotų-žemėtų dalelių, kiaurai pereidavo per organizmų liekanas, kurios nuo to suakmenėdavo. Suakmenėjimai ir visos flecinės formacijos, nė diluvialės neišskiriant, yr atsiradę ne pasaulinio tvano metu, bet šešių kosmogoniškųjų dienų tarpe, kai dar žmogaus nebuvo. Be to tvanas, be vietos apardymų, ir tai tik pradžioje, nieko kita padaryti negalejo. Didžiausios audros nepadaro jūros paviršiui įdubimų didesnių per 100 pėdų. Žemės apardymai, kad ir įvykdavo, bet nuo visai kitokių priežasčių, kaip tai matyt iš glodintų suakmenėjimų ir apgraižytų akmenų. Dideli akmenys, išmėtyti žemės paviršiuj, ner atėję su ledu iš šiaurės ar iš pietų, bet yra nukritę iš oro. Vadinamos „kaulų olos“ atsiradę iš kalnų atkrantėsna uragano krūvon suneštų įvairių gyvulių ir užverstų storais dulkių klodais. Nuo vandens, o gal ir nuo elektros, mėsų kruvos, kad ir iš visų pusių pridengtos, ėmė pūti ir nykti, liko tik kaulai ir tos tuštumos, kuriose pradžioj yra buvus mėsa. Anais audringais laikais užsilikę gyvi mamontai ir pirmykščiai elniai, užtikti dulkių audros, likdavo užpilti ir pasilikdavo stovimoj padėty, kaip jie kartais ir nūn atrandami. Iš tos priežasties

visos žemės formacijos yr atsiradusios beveik vienu laiku, ir todel milionai metų, kurių mokslininkai reikalauja jų susidarymui, reikia laikyti išmislais ir pasakomis.

Norintiems pažinti mūsų flecinių kalnų strukturą, K-skis siūlo padaryti šį gan lengvą eksperimentą: reikia prirengti dviejopos rūšies miltelių (pav. kalkių ir suodžių) ir sijoti per tankų sietą, kol susidarys kūgio pavidalu kauburėlis. Piaunant peiliu tą kauburėlį, galima bus pamatyti įvairūs klodai, visai panašūs savo sluogsniavimu mūsų smėlio, molio bei žvyro kauburiams. Taigi autorius ir daro išvadą, kad mūsų kalnai ir kauburiai yra susidarę ne okeanų bangavimu ir ne žemės žievės pakilimu aukštyn, bet kritimu iš žemėtų banguotų, o kartais ir koncentriškų debesų, plaukiojusių anais laikais žemės atmosferoj. Dėltai to K-skis net žemės žievės idėją, o taipgi jos ugningo vidurio teoriją laiko gryna nesąmone.

5. Vulkanų ir žemės drebėjimų teorija.

Vulkanais daug užsiiminėta, manyta, kad jie nemaž padėję ir žemei susiformuoti. Dar ir šiandien laikoma jie tam tikrais garvilkais bei kaminais, susisiekiančiais su ugniniu žemės vidum. Ši nuomonė, kad ir atrodo iš pirmos pažiūros panaši tiesai, negalima laikyti tikra, nes pats ugninis mūsų žemės vidus tėra kol kas vien hipotezė. Jos laikytis—tai vis tiek, kaip kad kas sakytų, jog debesys, iš kurio kįla žaibas, esąs tikra ugnies jūra. O antra — tie garvilkai, turintieji jungti žemės paviršių su jos vidum, yra grynas prasimanymas; tokių garvilkų gamtoj visai nėra. Jų vietoj yra vien tam tikro gilumo žemės įdubimų kalnuose (vulkanų krateriai-žiotys), visai užkimštu dugnu, kaip tai galima matyti Islandijos Geizeriuose. Tas pat galima konstatuoti, atidžiai tiriant pačius vulkanus, pav., Amerikoj ir kitur.

Žemė yra didžiulis elastiškų (dujotų) ir spindulingų substancijų rezervuaras, galįs kaip anglis įsiurbti dujų; ji yra persisunkusi magnetizmu ir visa pilna elektros. Šie iš visų spindulingų kūnų subtiliausi ir judriausi skysčiai sudaro lyg žemės kvepavimą, bei jos kraują, tekantį jos viduriuose. Tie skysčiai esti glaudžiai susijungę su kietais kūnais, nors dalimi gali nuo jų atitrūkti ir pasklysti tuščioj erdvėj į visas šalis, kur jie, bent kiek praskydę, sudaro tam tikrą kietų kūnų atmosferą. Jų plėtimasis eina iš to, kad jie yra dideliai judrūs ir linkę grįžti pirmykščios pusiausvyros stovin. Ir kaip tiktai toji pusiausvyra kur nors žemės rutoj [1]) būna pertraukta, tuojau susidaro plačioj erdvėj judėjimas. Iš čia kįla atmosferiškos audros, o taipogi ir uraganai žemės viduje.

Pasigaudamas toliau dviejų elektros rūšių: mažiau sutirštėjusios ir todel subtilesnės negatyvios ir labiau sutirštėjusios ir todel mažiau judrios, pozityvios elektros, ir išaiškinęs žaibo mechanizmą jų susijungimu kibirkštyje, K-skis taip toliau tęsia:

Ugniakalnių išsiveržimas įvyksta, kai virš debesų artėja žemėn kosmiškasis žemėtas debesys, susidaręs iš sauso permatomo rūko, lydimo dažnai vandens garų, panašus pirmykštiems geogoniškiems

[1]) Ruta—vieton rutulio pastatyta Terminologijos Komisijos.

debesiams, pritvinkęs negatyvios elektros; tuomet pozityvioji elektra ir magnetizmas, veikiantieji visada kartu ir savytarpy besijungiantieji, kaip azotas su deguoniu atmosferoj, ištrykšta iš žemės ir jungias su spindulingąja meteorišką ja substancija, artėjančia į mus iš erdvės gelmių. Šis susijungimas įvyksta įvairiose aukštumose, kartais net po žeme, k. š. pav. žemės drebėjimuose, o kartais keliais tūkstančiais pėdų virš vulkano žioties. Susidariusioj lavoj vienos materijos dalys turi teluriškų kilmę, kaipo imtos iš žemės ir elektros iš ten atneštos;—tai pačios lengviausios ir nežymios; kitos iš aukšto—iš atmosferos, ir šios sudaro tai, kas vadinama vulkano išsiveržimo produktais, būtent pelenai, lava, smiltys, akmenys, kuriais neretai apipiliama vulkano apylinkės. Jei šis fenomenas įvyksta jūros gelmėje, tai susidaro sala, kurią betgi bangos užlieja.

Žemės drebėjimai pareina nuo žemiškųjų masių sudėties įvairumo ir nuo jų įvairaus elektros laidumo. Kai žemėj kur nors nutrunka pusiausvyra, elektra ir magnetizmas tuoj ima judėti, bet del įvairių žemės sluogsnių tie skysčiai savo kely sutinka kliūčių. Dėliai tų kliūčių žemės masėse vietomis susispiečia daug elektros, pakįla jose temperatūra, jos ima virpėti išduodamos įvairių garsų.

Tėmydamas per mikroskopą vandens lašelį, susidurusį valandėlei su karminu, Brownas pastebėjo, kad varsos dalelės lašely nuolat juda. Šis įdomus, gerai dar neištirtas fenomenas, vadinas B r o w n o judėjimu. Bet jei vandens laše, kurs yr pilnai vienalytis, randame nuolatinių judėjimų, tai kas daros žemės rutoj, sudarytoj iš tiekos elementų ir užimančioj tiek erdvės? Šią rutą veikia netik artimieji debesys, susidarą atmosferai keičiantis, bet ir tolimi dangaus kūnai. Antplūdžiai ir nuoslūgiai tai aiškiai įrodo. Panašūs bangavimai randas ir elektromagnetiniame okeane, tik jo bangos yra taip lengvos ir subtilės, kad paprastu laiku nelengva jos pastebėti.

Iš tos vulkanų teorijos, kurią aš čia pirmą kartą pateikiu, sako K-skis, plaukia išvados: 1) kad kūgio pavidalo ugniakalniai yra ne kas kita, kaip panašumas į anglio kūgelius, susidarančius (senovinėse) elektros lampose ir atkreiptus į tą aparato dalį, iš kur plaukia pozityvi elektra; 2) kad galimi vulkanai be kratero, kaip tai ir yra atrasta Naujam Pietų Wallise.

Norint gerai suprasti vulkanų fenomenus, reikia gerai pažinti smarkių viesulų bei sukurių-tifonų apsireiškimai.

6. Vėjų teorija.

„Teorija, aiškinanti vėjų atsiradimą šilumos veikimu, kurios iki šiol laikosi beveik visi fizikai ir meteorologai, yra neapgalvota ir negudri, ypač netinkanti smarkiems vėjams išaiškinti. Beveik kiekvienas jos įrodinėjimas prieštarauja gamtos apsireiškimams. Tos teorijos įkūrėjai yra pastebėję, kad, atidarius šilto kambario duris ir laikant uždegtą žvakę, galima matyti dvi priešingi oro srovi, vieną šaltą, einančią žemyn, o antrą šiltą, kylančią aukštyn. Šį paprastą gamtos apsireiškimą jie pritaikė ir visoms oro srovėms atmosferoj. Bet, kiek man žinoma, niekam neatėjo galvon susidomėti tuo, kad atmosferoj nėra jokių uždarų vietų, panašių į kambarį, ir nėr kiaurynės, panašios į duris, per kurią suspaustas oras galėtų veržtis. Be to

ir duryse oro judėjimas yra ne gulsčias, bet statmenas—iš a[illegible]čios viršun ir iš viršaus apačion, ir prieg tam taip silpnas, kad be[illegible]ėtų nebent epušės lapus pajudinti, o ne patį medį.

Tai teorijai apibendrinti sugalvota kaž kokios pusiaujo ir [illegible]ašigalių oro srovės, lyg tartum žemė būtų kokiu ruliu, ir lyg tartum [illegible]vėjai pūstų meridianu vienu užsimojimu ir galėtų perpūsti visą pusrutį. Bet iš meteorologiškųjų žemėlapių, pridedamų prie ministerijos leidžiamojo laikraščio Sievernaja Počta, pasirodo, kad tokių pas mus vėjų nėsama, kad vėjai mūsų krašte yra apsireiškimai labiau vietiniai negu bendri, nes kiekviena gubernija tą pačią dieną turi savo ypatingą vėją, savo jėga ir kryptimi neatitinkantį vėjams gana artimų kaimyninių gubernių. Net ir toj pačioj vietoj ir tuo pačiu laiku pasitaiko keletas vėjų". Čia autorius posakoja, kad Bijske matęs sykį, jog apačioj žemai putęs vienas vėjas, o aukštai—kitas, kaip rodė plaukiančių iš kamino dumų kryptis. Toliau K-skis taip rašo:

„Ypatingai pažymėtina tai, kad kur tos teorijos nurodymu vėjų turėtų būti, ten jų nėra. Pav., jų neturėtų būti užšalusioje šiaurėje žiemos metu, o ten jie kaip tik siaučia visa jėga (būranai); neturėtų jie būti vidudienį bet kokioj vietoj, kaipo labiausiai nutolusioj nuo apšviestų tuo laiku rutos krantų, o vėjai daugiausia tuokart ir pakįla. Ir priešingai—jiems labiausia reiktų pusti rytą ir vakarą, saulei tekant ir leidžiantis, t. y. dienos ir nakties sienose, dviejų nelygiai įkaitintų pusručių srity, o jie lyg tyčia tuomet ir pasiliauja. Galop jie priešingai teorijos nurodymams kįla ne iš tos pusės, iš kurios jie tektų laukti. Ten, kur tikrumoj pučia vakaris vėjas, ten pagal teoriją turėtų pusti rytys ir priešingai. Ši teorija reikalauja, kad aukštais oro sluogsniais plauktų šiltoji srovė, einanti nuo pusiaujo, o žemais—šaltoji, einanti nuo ašigalių, bet taip nėra; priešingai, oras įkaista nuo saulės tik žemuose sluogsniuose, o aukštai jis yr labai šaltas, kaip tai rodo oro lakūnų stebėjimai.

Dar šiaip taip būtų galima sutikti su tąja teorija, jei gamtoj tebūtų vien silpni vėjeliai, k. š. krantiniai (brize), kintamieji kalnų krantuose, ir vėjai, sekantieji saulę giedriomis dienomis. Bet gamtoj, kaip žinom, yra galingų vėjų, šturmų, uraganų, sukurių. Sakoma, kad sukuriai atsiranda dviem priešingom oro srovėm susitikus, bet šitoks aiškinimas yra vaikiškas, lygiai kaip kad kas žalbą stengtus išaiškinti dviejų debesų, lyg dviejų kalnų, susitrenkimu. Sukurių būna taip galingų, kad jie kartais geležinius dalykus susuka uždaruose kambariuose. Vadinas, čia veikia ne šiluma ir ne sukamasis oro judėjimas...

K-skio išmanymu vėjai yra magnetizmo ir elektros jėgų padaras. Artėjant priešingiem dviejų magnitų poliam, jaučiama tarp jų šalčio; artėjant vienodiem dviejų magnitų poliam, kįla šiltas dvelkimas. Medikams ir fizikams yra žinomas elektros vėjelis (aura electrica), einąs iš elektriškų prietaisų smaigalių. Tai yra išskaidytas elektros veikimas. Vėjas (o taip pat vandens viesulai, uraganai, sukuriai ir žemės drebėjimai) eina ne iš mechaniško veikimo bei oro statikos, bet iš greito jame smerkimosi spindulingų skysčių (elektromagnetizmo), daug judresnių neg šilima, kurie savo tekme patraukia ir mažiau judrų orą, kaip kad oras, būdamas sujudintas, traukia su savim mažiau judrias jūros bangas, malūno sparnus ir kitką.

Pripažindamas, kad magnetizmas, būdamas visų spindulingų skysčiu subtiliausis ir judriausis, įstengia patraukti tirštesnę už save elektrą, o ši—dar inertesnę šilumą, K-skis tvirtina, kad vėjų bei sukurių esama ne vien žemės paviršiuje, bet ir jos viduje. Ten tie skysčiai įsigalėję veikia su nepaprasta jėga, sudaro ugninius kamuolius, tirpina uolas, gamina vulkanų išsiveržimus. Paprasti vėjai niekuo nesiskiria nuo vėjų, viešpataujančių žemės gelmėse. Aristotelis vadino juos p n e u m a; magnetizmas ir elektra senovėj laikyta s a u s o m i s ž e m ė s e k s h a l i a c i j o m i s. Skirtumas nuo paprasto vėjo tik tas, kad prie magnetinio stūmėjo ir ištisos eilės tirštesnių skysčių vagonų, einančių draug su juo ir paskui jį, nėra gale prikabinto, sulyginti, sunkaus oro vagono, kaip tai esti pas mus žemės paviršiuje.

7. Krintančių žvaigždžių teorija.

Šių dienų mokslas mano, kad krintančios žvaigždės — tai kieti kūnai, besisuką pasaulio erdvėj beveik planetiniu greitumu ir tepastebiami, kai įeina žemės orbiton. Mokslininku išmanymu jie užsidegą, besitrindami į žemės atmosferą.

Kaip klaidinga yra ši pažiūra, pakankamai, anot K-skio, įrodo kad ir šie pastebėjimai.

Žinodamas, kad krintančių žvaigždžių gausiausis laikotarpis yra lapkričio nuo 10 lig 15 d., aš, rašo K-skis, stengiausi surasti patogiausį laiką joms stebėti, bet visos dienos buvo tuomet ūkanotos ir tik lapkričio 13 d. (1863 m.) pasirodė giedri. Išėjau tad vakare 8 val. su tarnu į artimą Varnių aukštumą ir ten apie valandą žiūrinėjau į šiaurinę dangaus skliauto pusę. Buvau dideliai patenkintas apsireiškimais, kurie man teko pamatyti. Į trumpą laiką priskaitėm 27 skriejančias žvaigždes įvairaus dydžio ir įvairiomis kryptimis. Didžiausios ir skaisčiausios man teko pastebėti apie poliaus žvaigždę šale Grižalo Rafų iš rytų pusės. Tų apsireiškimų pobūdis pasirodė visai kitoks, negu galėjau įsivaizdinti iš kitų mokslininkų aprašymų.

Pirmiausia nustebino mane krintančių žvaigždžių bėgimo lėtumas, ypač didesnių ir skaistesnių. Užuot planetinio greitumo išvydau vien jų slinkimą, riedėjimą ir šokinėjimą: vienos leidos, lyg vorai, voratinkliu pasipurtindamos ir pašokėdamos, kitos bėgo kaip akmenys nelygia vieta, daiktais po kelis kartus sustodamos savo bėgime; kitos spindėjo beskriedamos įvairiaspalvia šviesa, taip kad stebėtojas lengvai galėjo patėmyti jų šviesos didėjimą bei mažejimą.

Kitas mane sudominęs dalykas — buvo tai kreivi bei lauztiniai jų bėgimo pėdsakai. Vieni jų buvo sulenkti įvairiomis kryptimis, sudarydami lyg zigzagų, kiti nubrėždavo didesnius bei mažesnius lankus.

Trečia—tai, kad viena žvaigždė pakilo statmenai iš apačios viršun, kas yra ir kitų mokslininkų (Brandes'o) pastebėta.

Bet puikiausiu to vakaro fejerverku buvo didelis ugninis aitvaras—D r a c o v o l a n s, kurį pirmą kartą savo gyvenime temačiau ir kurio niekad neužmiršiu. Palyginti jis galima su gražiausia ilga, smaila, ištiesta kometos uodega. Atrodė lyg didžiulis kardas (kelių-likos gradų), smailai užbaigtas. Jame pirmiausia buvo galva ir ilga

pasišiaušusi ietis, leidusi iš savęs ugninius spindulius, nukreiptus užpakalį. Kaklas bei rankavietas ir pats to ugninio balsūno galas buvo be spindulių. Išėjo jis iš aukščiau nurodytos vietos (apie poliaus žvaigždę) ir nulėkė į rytus per keliasdešimts gradų ir ten pranyko nepalikdamas jokios žymės. Slinko jis gulmenai ir palengvėl, lyg koks žaltys, ir tai mus labiausiai stebino.

Iš tų pastebėjimų savaime aišku, kad tiek krintančios žvaigždės, tiek bolidai yra ne kas kita, tik įvairiausi elektros apsireiškimai mūsų atmosferoj. Jų greitumas yra nevienodas, lygiai kaip ir pačios ore plaukiojančios elektros. Šis universalis skysčius, iki lieka ore paskyręs, yra nematomas, bet kai žaibo greitumu susikaupia tam tikromis sąlygomis vienon vieton, ūmai nušvinta, net dieną, sudarydamas matomą, nors be griausmo, didesnę ar mažesnę kibirkštį, iš kurios kartais išleidžia ir kietą kūną, kaip tai matom perkūno ugniniuose rutose. Tų apsireiškimų tolumas būna taip pat įvairus, kaip ir jų greitumas. Kai kurie esti taip arti, kad beveik galima jie paliesti. Stengtis surasti jų paralaksės tuščias darbas.

8. Įvairenybės.

Be aukščiau paduotų teorijų K-skio rankraščiuose randas nemaža ir kitokių įdomių pažiūrų, kurios anais laikais buvo tikrai pažangios. Pav., K-skis įrodinėja, kad juodoji spalva nėra tai spalvų negacija, jų nebuvimas, bet savita, atskira tikra spalva. Jis tvirtina, kad ji pastebiama net vaivorykštėje.

Kitur jis kalba apie savaime judančius akmenis, kuriuos graikai vadindavę ἔμψυχοι λίθοι. Apie vieną tokį akmenį jam (1863 m.) pasakojęs Jokūbas Zaremba, valstietis ūkininkas iš Užlunkio vienasėdžio (tarp Balsių ir Nevaičių Kauno gub.), žmogus regimai protingas, 44 m., kuris tvirtinęs, kad Šventosios dvarely (Šventy myza), pas vietos užvaizdą (rodos Boskį) matęs kadaisia žalmargą akmeninę rutą, kuri, audros metu padėta ant stalo, griaustiniui net toli griaujant, imdavus savaime po visą stalą bėgioti, išduodama balsą, panašų vapsvos zvimbimui, kuris net kitam kambary buvo girdimas. Pranešimas baigias šia K-skio pastaba: „Todel reikia manyti, kad neklydo Plinijus, tvirtindamas, kad ir akmenys turi savo balsą".

Kitur paduoda kaipo faktą, kad kepamieji duonos bakanai, kartais, atsistoję pečiuj, ima suktis apie savo ašį.

Negalima čia ne priminti ir K-skio pažiūrų į saulės sistemą. Viešpataujanti Kopernikinė teorija jam neatrodė tikra; jo išmanymu tikresnė esanti Tycho de Brahės teorija, kuri ir įsigalėsianti ateityje. Reikalaujamas toj teorijoj neapsakomai didelis saulės bėgimo greitumas neatrodė K-skiui negalimas; anaiptol jis tuo greitumu aiškino saulės negęstantį ugningumą.

Be to savo raštuose K-skis primygtinai įrodinėja būtiną reikalą —tyrinėti mitologiją, visokius žmonių pasakojimus apie raganas, burtininkus, kaukus, laumes, aitvarus, vaiduoklius, velnius, dvasias, sapnus ir kitus panašius dalykus, mokslininkų laikomus nebūtais, bet okultizmo ir spiritizmo šiandien rūpestingai aprašomus ir tyriamus.

9. Kašarauskis kaipo lituanologas.

Ragindamas kitus tyrinėti folklorą, K-skis domėjos ir lietuvystės dalykais, skaitė, kas kitų buvo lietuviškai rašoma, darė iš lietuviškų veikalų ištraukas, rinko lietuvių pavardes, žodžius. [1]) Dėliai to tarp jo rankraščių atsirado ir lietuviškų ištraukų ir net ištisų raštų.

Pirmoj vietoj pažymėtinos ištraukos iš Pabrėžos veikalo „Tayslós Augumyynis". Čia paduota įdomus Pabrėžos maršrutas bei botaniškoji kelionė Lietuvos augalams tirti. Turėdamas savo herbariuje apie 800 augalų, Pabrėža, tuo nesitenkindamas, daro naują ekskursiją. Iš Kretingos vyksta jis Palangon, kur sakosi radęs daugybę niekur kitur nematytų augalų. Iš Palangos per Darbėnus ir Laukžemį pasiekęs Šventąjį Kuršo gub. Iš čia per Lenkimus aplankęs Rucavą ir Paurupį Kurše. Toliau vykęs į Skuodą, Mosėdį, Šates, Aleksandriją, Salantus, Šateikius, Platelius, Tirkšlius, Žagarę, kur vėl perveizėjęs Kuršo pasienį. Iš Žagarės keliavęs į Žarėnus, Šakyną, ir Lauksodį. Iš čia grįžęs į Plungę ir per Kartiną, Gargždus, Endriejavą, Veviržėnus, Švekšną pasiekęs Tilžę ir Šilgalį, kur radęs labai įdomių augalų. Savo kelionėj labiausiai lankęs upių, upelių, ežerų pakraščius ir paskardžius, labiausiai tų, kurios yra didės, k. š. Minija, Jūra, Akmenė ir k.

Ištraukoj be minėtojo Pabrėžos veikalo pažymėta dar šie, kaipo nebaigti.

1) Wejkałs augimiu sógadniuju, padalits į ketóres atskidas.

2) Rodiikle augimiu swejkatai wodiętiu.

3) Irąkis weisynas ir łajkima augimiu.

Po to eina keletas rankraščių, rašytų Pabrėžos ranka ir rašyba. Štai tų raštų vardai.

1) Rodiikle warduu sawyszkuju, kaip kóres augimes wadyn Žemaytee, 6 psl. m-4°;

2) Śóraszims waardnu Laatwyszkuju, kaap nekóres augimes pasypraatina wadinty Kóórszinikaa, yszimts ysz weykała" Oekonomisch-Technische Flora von Wilhelm Chr. Fiebe, Riga 1805, 20 psl. in-4.

3) Śryje warduu augmyniiczyniu weyslyyniu yr skyrtyyniu, 10 psl. in-4.

4) Sorinkyms waardu Prusams sawotyszkuju, kaap kóres augimes wadyn. Iszraszits ysz weykała „Hagen Preussens Flora, 1818, 6 psl. in-4.

5) Augalų aprašymas lietuviškai be vardo, 108 psl, in-4. Labai įdomus; paduota čia nurodymų, kur kokia žolė, bei augalas auga, kokių tur ypatybių.

6) Išrašai lenkų kalba iš Wyzyckio žolyno, 1845 m. 20 psl. in-4.

Visi tie Pabrėžos rankraščiai greičiausia bus mūsų botaniko užrašai bei medžiaga platesniems jo veikalams. Į klausimą, kaip jie

[1]) Ivinskis viename savo laiškų vadina K-skį „genialiu lyginamosios Žemaičių kalbos tyrėju". (Sk. 9. *Tumas*: Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Kaunas 1924, 37 p.) Deja, K-skio rankraščiuose mes neradom jokių pėdsukų šiai Ivinskio nuomonei patvirtinti.

pateko pas K-skį, atsakyti nesunku. Kaip aukščiau matėm, botanika buvo pirmasai mokslas, kuriam K-skis karštai buvo atsidavęs. Kaipo jaunas to mokslo mėgėjas, K-skis be abėjo laikė savo pareiga susieiti į artimiausią pažinti su garsiausiu tuomet Lietuvos botaniku Pabrėža ir todel be abėjo buvo apsilankęs pas jį Kretingoj. Čia draug su kitais moksliškais nurodymais yra pasiskolinęs arba ir dovanai gavęs iš Pabrėžos minėtuosius rankraščius, kaipo šiam gal jau visai nebereikalingus bei sunaudotus kituose veikaluose.

Kadangi be botanikos ir kitų gamtos mokslų K-skis buvo giliai įsitikinęs folkloro rinkimo ir tyrimo reikalingumu, tatai nenuostabu, kad jis domėjosi Lietuvos v i e t ų v a r d a i s ir mūsų ž m o n i ų p a v a r d ė m i s. Tai įrodo tarp jo rankraščių užsilikęs nemažas vietų vardų ir pavardžių rinkinys. Jis rašytas, kaip atrodo, ne K-skio ranka. Tie vardai ir pavardės surinkta iš Kaltinėnų, Laukuvos, Luokės, Papilės, Pavandenio, Tverų, Užvenčio ir Varnių parapijų. Tas sąrašas pagamintas prieš 1863 m. Vietų vardai užrašyti lenkiškai, žmonių pavardės—lietuviškai. Tarp šių pastarųjų yra daug labai įdomių pav. Aizas, Anusas, Jusadis, Dunokas, Maura, Gobeta, Musenius, Minuta, Blaušas, Lukas, Ulša, Uksas, Getuntis, Benilis, Saudargas, Pikulis, Perskaudas, Biržulis, Nutautas, Zamas, Desnis, Girižius, Maulius, Velionis, Vaišis, Jokšas, Donis, Greitis, Samalius, Arvasas, Bukšteinis, Varenius, Garbinčius, Bajus, Lapgaudas, Lybartas, Duršas, Liubštinis, Gudis, Gaušinis, Gimberis, Bubinis, Urnis, Kurzas, Bužonas, Grumslis, Vyžingis, Bliudsukis, Baukis, Kilvinis, Lukopis, Velvekis, Adna, Čolius, Buša, Baitis, Vytis, Smitris, Lida, Liudis, Gudis, Ornis, Knita, Rabuižis, Balbadis, Šmaras, Suidis, Luinis, Urvakis, Surblis, Ubis, Tirkšlis, Švipis, Visminas, Kaudris, Irnius, Šiušis, Burgaila, Saikas, Buris, Čuludis, Parieštis, Dilbitis, Užа, Šiušia, Kateivis, Vaikašis, Žiauris, Palpinas, Gėmdis, Skiotis, Lainis, Raustis, Šlaustis, Kergis, Mamonas, Raudis, Narsėjas, Dijokas, Sadis, Melenis, Skyrius, Kumža, Labitis, Kuoris, Čiuža, Virpilius, Geltis, Dausinis, Treinis, Geryba, Kniža, Milgaudas, Sauga, Ovija, Vaidava, Kiudis, Liaudis, Vintilas, Ukrinas, Burnis, Demiš, Veiza, Pareigis, Kaunius, Selionas, Dajovas, Aspis, Veikšas, Žadis, Astilius, Pulkis, Kavida, Liauba, Dimšla, Radis, Tuklis, Tulčis, Šustinas, Pėža, Liubertas, Ištaris, Ašmantas, Viknius, Brizgėjas ir t. t.

Kadangi rankrašty raidžių ilgumas nepažymėta, ir pavardės surašyta žemaičių tarme, tat, jas lietuviškai perrašydamas, nežinau, ar vienur kitur nesu suklydęs. Man labiau rūpėjo pati mūsų pavardžių struktūra.

Iš pateiktų anksčiau pavyzdžių matom, koks yra įvairumas lietuvių pavardėse, ir kiek jose yr užsilikę grynai lietuviškų šaknų. Už tų vardų ir pavardžių rinkimą ir išlaikymą pridera K-skiui irgi nuoširdi padėka.

Be abejo mokslo srity K-skis nėra taręs paskutinio žodzio; jo teorijoms galima nevienas dalykas prikišti; kai kur jo pažiūros buvo gan vienašališkos, keistokos ir nepertvirtai pagrįstos. Bet jis visa amžių dirbo mokslo srity, tyrė gamtos faktus, lygino juos, darė iš jų naujų išvadų, ieškojo vieno, aukščiausio, visus gamtos apsireiškimus apimančio dėsnio, ir manė jį suradęs. Del to dėsnio vertės galima

ginčytis, bet negalima nepripažinti K-skiui tikro mokslininko vardo. Būsimasis mūsų kultūros istorikas šale Pabrėzos, mūsų pirmojo botaniko, šale prel. Rodavičiaus, mūsų pirmojo mineralogo-kolekcionieriaus, turės paminėti ir K-skį, kaipo mūsų pirmąjį tikrą gamtos tyrėją. Jo teorijoms tikriau įvertinti labai praverstų turėti jo 1871 m. Kijeve dingęs kapitalis veikalas. Mums matos, jis buvo kur užsimetęs vienoje Kijevo bibliotekų. Nuoširdžiai linkiu mūsų jauniems mokslininkams ilgainiui jį surasti.

Kaune, 9. X. 24.

Oponentų pastabos ir mano jiems atsakymas [1]).

Po šio mano pranešimo prasidėjo diskusijos. Rektorius Bučys [2]) pažymėjo, kad Kašarauskis nebuvo sistematiškai mokinęsis, kad nemetodiškai dirbęs, ir todel jo mokslo darbai liksią bevaisiai; mokslininkai praeis pro jį, nieko iš jo tyrimų neimdami. K-skis padauginęs tik diletantų mokslavyrių à la Jaunius bei Basanavičius skaičių. K-skis liksiąs mums pavyzdžiu, kaip nereikia mokslo darbas dirbti.

Prof. d-ras Česnys, palaikydamas tą d-ro Bučio nuomonę, davė man patarimą, kad aš, kai savo pranešimą spausdinsiu, labiau pabrėžčiau jo pabaigoje K-skio diletantiškumą, jo teorijų problematiškumą.

Progos šioms pastaboms pareikšti, matyt, yr davęs mano posakis, kad „būsimasis mūsų kultūros istorikas... turės paminėti ir K-skį, kaipo mūsų pirmąjį tikrą gamtos tyrėją". Šis pavadinimas mano oponentams, matyt, pasirodė pergarbingas, neužpelnytas ir todel neatitinkąs tiesai. Sugretinimas gi K-skio su Jaunium ir Basanavičium, ir neigiama pažiūra į šių dviejų mokslo darbus, kaip man matos, yra ne pačių oponentų sugalvota, tik aiškiai iš Būgos pasiskolinta. Matyt, jų manyta, kad moksle p e r i t i s ir a r t e c r e d e n d u m e s t, ir kad Būgos nuomonė apie Jaunių ir Basanavičių esanti paskutinis mokslo žodis, nuo kurio nebėra apeliacijos.

Deja, aš čia su mano oponentais negaliu sutikti. Mokslininkų, taigi ir Būgos, sprendimas yra tiek tik tevertas, kiek jis rimtais įrodymais pagrįstas. Tvirtinimus neįrodytus kiekvienas tur teisės be įrodymų atmesti. Būgos pažiūra į Jauniaus ir Basanavičiaus mokslo darbus kaip tik ir yra tos rūšies.

Priėmęs Jauniaus teorijas be kritikos, Būga ir išsižadėjo jų be kritikos. Užteko jam vieno kito Endzelino žodžio, kad tai padarytų. Bet mokslas tuštumos nemėgsta. Vieton išgriautų teorijų reikia statyti kitos; to nepadarius, mokslo faktai liks neišaiškinti. Pav., turime tokių žodžių kaip—p l a k t i, p l i e k t i, p l u k t i. Jų giminystė neabejotina, lygiai kaip ir vidurinių balsių skirtumai. Kuo tai išaiškinti? Jaunius aiškino tai savo „išdubusių šaknų„ teorija [3]). Jei Būga nuo jos atsisakė, tai reikėjo jam sutverti naują, savąją. Bet to jis nepadarė. Kitas pavyzdys: Jaunius mokino, kad latvių z a b a—pušnis yra giminė

[1]) Jis suformuluotas kiek vėliau.
[2]) Paduodu čia ne oponentų žodžius, tik jų mintis, kiek jas atmenu.
[3]) B ū g a. Aistiškos studijos 5 pusl.

su liet. ž i b i k a s — terba, maišelis ir lotynų h a b i t u s—drabuzis [1]) Jis tvirtino tai, remdamasis lyginamosios kalbotyros daviniais. Kuo Būga rėmės, atsisakydamas nuo to, mes nežinom. Ėmus panašiais konkrečiais faktais kibti į Būgą, jis, esame tikri, savo atsisakymą nuo Jauniaus būtų priverstas žymiai susiaurinti.

Antra vertus, Jaunius buvo gilus lyginamosios kalbotyros žinovas. Apie Būgą to pasakyti negalime. Jis tiek tik jos težinojo, kiek iš Jauniaus buvo pasisėmęs. Universite jis tąja mokslo šaka nesidomėjo ir jos, kaip reikiant, nestudijavo. Taigi, kaipo ne specialistas toje mokslo šakoje, jis ir negalima laikyti kompetentingu Jauniaus teorijų vertintoju.

Galop tenka dar pažymėti ir tas faktas, kad Jaunius visai nepanešėjo į filologus svajotojus à la Akelevičius. Jis blaiviai studijavo filologiją iš anų laikų mokslo knygų ir laikraščių. Tuo atžvilgiu jis galima pavadinti tikras vokiečių filologų mokinys ir sekėjas. Taigi, norint prideramai įvertinti Jauniaus teorijas, reiktų jos moksliškai sulyginti su teorijomis, viešpatavusiomis anų laikų filologiškoj literatūroj. Deliai to, mano išmanymu, būtų labai pageidaujama, kad mūsų Universito humanitarinis skyrius kuriam nors gabesnių studentų paskirtų daktariškai disertacijai temą: „Jauniaus teorijos XIX amžiaus filologijos šviesoje". Tiktai tokia, sąžiningai parašytoji monografija tegalės tinkamai įvertinti Jauniaus mokslą.

Panašiai tenka pasakyti ir apie Basanavičiaus archaiologiškas studijas, Būgos taip nemokslišką suniekintas. Tikrumoje Basanavičius toli gražu nėra jau toks diletantas, kaip Būgai ir kitiems mūsų mokslininkams nearchaiologams atrodo. Kas yra skaitęs Basanavičiaus moksio veikalus, tas negal sakyti, kad mūsų patriarcha elgtųs patriarchialiai su tiesa ir nesilaikytų moksliško metodo: anaiptol, Basanavičius visur operuoja patikrintais faktais, kiekvieną svarbesnį tvirtinimą remia Vakarų Europos mokslo tyrimais. Tų tyrimų citatėmis išmarginti maž ne visi jo studijų puslapiai. Todel, jei mes sulyginsime Būgos pašleptąją Basanavičiaus „trakologiją" su paties Būgos „potamologiškais" tyrimais, kur jis, remdamasis vien upių vardais, prieina toli siekiančių istoriškų išvadų, tai dar nežinia, kurioj pusėj pasirodys daugiau fantazijos: pas Basanavičių, ar pas Būgą? Galop ir abiejų metoduose yra nemaž bendra, nes abu operuoja vardų panašumais. Kai Būga drąsiai tvirtina, kad slavių L u č e s a ir lietuvių L a u k e s a esąs tas pat upės vardas, aš tiesiog stebiuos, nes čia drąsi hipotezė, skelbiama tikru faktu, nors tam Būga neturi visai rimtų įrodymų.

Pagalios jei kam kam, tai tik jau ne Būgai nuvainikuoti Jaunius ir Basanavičius ir paversti diletantais. Jei jau kalbėt apie diletantizmą, tai Būga tarp jų bene bus tik pats didžiausis. Nes išskyrus jo žodyną ir nebaigtą „kirčio ir priegaidės mokslą", visas likusis jo mokslo bagažas yra labai lengvutis. Iš kalbų be lietuviškos Būga temokėjo kai kurias slaviškas, romano-germaniškas ir bent kiek suomių kalbą. Persų zendas, indų sanskritas, net ir semitų kalbos buvo jam t e r r a i g n o t a. Taigi platesnių sintezių kalbų moksle

[1]) B ū g a. Op. c. 81 psl.

Būga prieiti negalėjo. Tuotarpu Jaunius su visomis tomis kalbomis buvo gerai apsipažinęs.

Pridurti reikia dar ir tai, kad Būgos kritiškumas buvo irgi nekoks. Užtenka peržiūrėti kad ir jo žodyno planas [1]), kad suprastumėm, kaip tam žmogui trūko sumanumo net savoj srity. Taigi ir pasitikėti Būgos kritiškais įvertinimais Jauniaus ir Basanavičiaus mokslišku nuopelnų, mes neprivalom. Be abejo, ju dviejų mokslo darbuose yra netobūlumų, kurie reikia pašalinti. Ilgainiui tai, tikimės, ir bus padaryta. Bet jų veikaluose yra ir pozityvių dalykų, kurie liks moksle ilgam, o gal net ir visados. Mūsų profesorių priedermė yra priminti tai studentams, o ne diskredituoti seni mokslavyriai.

Kas čia pasakyta apie Jaunių ir Basanavičių, galima pritaikinti ir Kašarauskui. Savo veikalų netobulumus jis pats geriausiai žinojo ir viešai, kaip aukščiau matėm, pareiškė. Būdamas be reikalingų knygų, be mokslo priemonių ir net savų užrašų netekęs, jis, kaip pigu suprasti, negalėjo visuose savo teorijose išlaikyti pilną mokslišką griežtumą. Silpna jo pusė buvo taipgi menkas matematikos, o ypač racionalės mechanikos žinojimas. Gadino dar jo mokslo išvadžiojimus peruolus pigaus konkordizmo teškojimas Biblijai su mokslu taikinti ir noras apie kalbamąjį dalyką parodyti visą savo eruditciją, iškratyti visus savo užrašus. Dėliai to jo raštų planas neretai išeidavo painus, neaiškus, nors pats dėstymas pas jį yra logiškas, griežtas ir lengvai suprantamas. Kai ką galėjo atbaidyti nuo K-skio raštų ir okultistiškų dalykų statymas gret grynai mokslišku.

Išradęs tiek naujų teorijų, K-skis stengės jas visas bent trumpai aprašyti būsimųjų kartų naudai. Jį nuolat vargino baimė, kad jo išradimai gali pražūti, jei nebus aprašyti. Jei tos baimės nebūtų turėjęs ir būtų pasitenkinęs viena kita savo teorija, jis lengvai būtų galėjęs ją išdėti plačiai, sistematiškai, grynai mokslišku metodu. Kad jo irgi turėta tokio noro, tai matyt iš jo laiško laikraščio „Viestnik Jevropy" redaktoriui. Ten jis tarp kitko rašo:

„Tamstai įtikinti, kad pas mane, kaip ir pas vokietį bei pas kiekvienq mokslininką, būta rimto noro ir net galimybės išsemti visą dalyką ir išdėti sistematiškai, aš čia pateikiu sąrašą mano kadaisia sumanytų veikalų:

1) Apie visatą ir visus joj pastebimus daiktus ir tvarinius;

2) Kosmogonija arba visatos pradžia, ir atsiradimas, o taipgi ir pirmieji jos gyvavimo momentai su paaiškinimu Genezės knygos pirmųjų perskyrimų;

3) Fiziškoji materijos vienalytybė ir nevienalytybė vienatinės gamtos pusiausvyros ir visų sutvertų daiktų judėjimo priežastys;

4) Apie jėgas bei pasaulį judinančias priežastis;

5) Tikroji visuotinosios traukos priežastis;

6) Apie atomus nauja prasme;

---

[1]) Sk. mano straipsnį „Ryto" 293 n-ry „Del K. Būgos žodyno".

7) Vulkanų ir meteorų kondensacinė-fluktuacinė teorija;

8) Regėjimo problema bei fiziologiškos reginčios akies veiksmas“.

Šis veikalų sąrašas, matyt, nebaigtas.

Jei anot patarlės, in magnis voluisse sat est, tai jau vieno šio sąrašo užtektų, kad pripažintumėm K-skį buvus gamtininką nepaprastai plačiu mokslu.

Bet, kaip matėm, jis ne vien norų turėjo, bet ir savo išradimus buvo storokame veikale surašęs. Veikalas Kijeve dingo, ir mes naudojomės ne tuo užbaigtu veikalu, tik likusiomis jo nuotrupomis. Bet ir iš tų nuotrupų gavom užtektino supratimo apie naujas K-skio teorijas. Negamtininkui, pirmą kart išgirdus, jos atrodo keistokos. Bet kas seka šių dienų mokslo literatūrą, tas tikrai nustebs, matydamas, kad K-skis prieš 50 metų buvo išreiškęs pažiūrų visai artimų šių dienų mokslui. Pav. jei mes anksčiau išdėtą K-skio vėjų teoriją sulyginsime su Alberto Nodono straipsniu „Relations entre le Magnetisme et l'état de l'Atmosphère“[1]) tai mes rasime ne vieną bendrą mintį tiek pas vieną, tiek pas kitą autorių.

Savo vulkanų teorijoj K-skis tvirtina, kad galimi vulkanai be kratero; šių dienų mokslas pilnai tai patvirtina, nurodydamas, kad esama vulkanų net pačiam jurų dugne[2]),

Net ir K-skio geogoniškoji teorija randa šių dienų teorijose sau panašią, būtent Hörbigerio »Welteislehre“ — pasaulinio sniego teoriją[3]), įsileisti į platesnę K-skio teorijų kritiką ir lyginimą jų su dabartinėmis teorijomis—ne mūsų dalykas. Tą darbą paliekame mūsų universito profesoriams. Mums užteks pažymėjus, kad K-skio moksle eita geru keliu, nes beveik visų jo teorijų pamatan dėta elektra, su kuo sutinka ir dabartinis mokslas. Taigi K-skio būta tikro mokslininko, ne diletanto, tik gyventa ir dirbta blogiausiose sąlygose. Jei jis būtų turėjęs užtektinai laisvo laiko ir Crookeso laboratoriją ir biblioteką, jis gal butų prašokęs net jį patį. Bet, deja, piktas likimas nustumė K-skį Azijon, atskyrė nuo kultūringo pasaulio, nuo žmonių, užsiimančių mokslu. Kitas tokioj padėty gal būtų moraliai žlugęs, nusigėręs ar ištvirkęs; K-skį nuo to sulaikė jo gilus tikėjimas ir karštas mokslui atsidavimas. Jis darė, ką galėjo, ir ne jo kaltė, kad nepadarė daugiau ir tobūliau. Tesie gėda rusų valdžiai, nekaltą žmogų Sibiran nugrūdusiai — ir tesie garbė šiam doram tremtiniui, net ir ten dirbti mokslo darbą nepaliovusiam.

---

[1]) Laikrašty „Science Moderne“ 1924, spalių n-ry.

[2]) Ten pat rugsėjo n-ry 1924 m. sk. straipsnį G. Thoulet'o: „Volcans sous-marins abyssaux“.

[3]) Sk. H. Fischer'o. Die Wunder des Welteises, Berlin, Paetel 1922.

Kun. Jonas Ratelaitis.

Leipalingio monografija.

Leipalingio (Leipūnų) monografijai parašyti naudojausi parapijos archyvu, kuriame yra iš septynioliktojo šimtmečio trejetas knygelių metrikų aktų, o pradedant 1771 metais yra be metrikų aktų nuorašai ar originalai įvairių inventoriaus sąrašų, cirkularų, reskriptų, protokolų ir klebonų raštų. Beto gavau naudoties visais dokumentais, liečiančiais Leipalingio parapiją, Seinų vyskūpo kurijos archyve. Šitų dokumentų rašinyje necituosiu ir nenurodysiu, iš kur imta žinia, nes dokumentai nesurinkti rinkiniuosna, o Seinuose gal jau bus net sunaikinti. Cituojama bus tik tas, kas paimta iš kitų šaltinių. Iš paskesnių laikų kaiką sužinojau iš parapijos senų zmonių. Dvaro mokyklos ir kitų įstaigų dokumentai dingo didžiulio karo metu. Jų aš tik pėdsakus teradau. Turint maža dokumentų, negalima buvo plačiai ir monografiją parašyti.

Leipalingis septynioliktame šimtmetyje. 1819 metų Leipalingio parapijos inventoriuje parašyta, kad, anot padavų, pirmąją Leipalingyje bažnyčią pastatydino 1520 metais kunigaikščiai Sapiehai. Šią žinią pakartoja ir „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego" prie žodžio „Leipuny". Ar tikrai Sapiehai įkūrė pirmąją bažnyčią Leipalingyje ir ar tikrai 1520 metais, nieko tikro posakyti negalima, nes turimieji dokumentai net nekalba apie Sapiehų Leipalingyje gyvenimą.

Tikrų žinių, bet ir tai tik truputėlį, galima gauti iš seniausių Leipalingio parapijos dokumentų: metrikų aktų tik iš septynioliktojo šimtmečio. Šie aktai siekia 1611 metus. Nuo 1611 ligi 1618 metų gimimo aktai rašyti viena ta pačia ranka ir per visą šį laiką tik vienoje vietoje stovi įrašyta kun. vardas: „Ego Martinus Magovski babtisavi..." Kas jis per vienas buvo šitas kun. Magauskas, nežinia. Nežinia, ar jis buvo Leipalingyje comendarius (klebonas), ar kapelionas, ar tik, viešnagėn atvažiavęs, tą vieną kūdikį tepakrikštyjo ir savo vardą knygose įrašydino prie akto. Tik vienas dalykas iš čia aiškus, kad Leipalingyje gyvenimas jau eina pilnu pulsu: yra bažnyčia, prie jos gyvena kunigas ir veikia vienodai ligi galo šimtmečio. Taigi iš to reikia išvesti, kad tolygis gyvenimas eina jau senai, ir įkūrimas bažnyčios galėjo būti mažiausiai prieš šimtą metų.

Nuo 1619 ligi 1624 metų Leipalingyje kamendoriauja kažkokis kunigas poetas, nes visų šių metų metrikų aktai surašyti eilėmis. Pavardė šito kunigo niekame nepažymėta. 1635 metų pradžioje stovi įrašyta:

„Concessum est mihi administrare sacramenta in ecclesia Leiponensi Ambrosio Szekierszynski“ (Leista man Ambražui Šekeršinskui Leipalingio bažnyčioje teikti sakramentai).

1637 metais liepos mėnesyje prie aktų įrašyta:

„Ego frater Hiacintus Witkowski praedicator generalis ordinis praedicatorum legittimus commendarius Leipunensis“ (Aš brolis Jackus Vitkauskas domininkonas tikras Leipalingio kamendorius).

1660 metais pradeda Leipalingyje kamendoriauti kun. Tomas Žegnanovič (commendarius Leipunensis baptisavi...) 1663 metų 28 d. spalių pažymėta: „Kai 28 d. spalių 1663 m. kun. Žegnanovič išvažiavo, tada Simano Judo dienoje atėjo kamendoriauti kun. Chołchowskis iš Vilniaus“. Kun. Cholchauskas čia kamendoriavo, rodosi, trejis metus. Jį pagelbėjo, kaip matyt iš aktų, kun. Gnoinskas, Seinų domininkonų pamokslininkas, kun. Ambražas bernardinas iš Kretingos, kun. Žokovskis Vilniaus kanonikas, kun. Severinas, Merkinės domininkonų perdėtinis.

1666 metais aktus rašo „Severinas Grinievič generalis dom. praepostius Mereczensis, pro tunc commendarius Leipunensis“. Reiškia, šis vienuolis Leipalingyje tik laikinai kamendoriauja.

Toliaus aktuose pasirašyta: 1668 metais „Ego Franciscus Wielonski franciszkanin...“

1668 m. „Ego Eustachijus (Kotonius?) canonicus Vilnensis.“ 1668 m. 1 spalių „Joannes Felicianus Radzki administrator Leipunensis ecclesia“.

1669 metais: „Ego Eustachius P. S. (parochus Sereiensis) commendarius Leipunensis die 23 martii acceptavi parochiam Leipunensem“. Taigi šių metų 23 d. Seirijų klebonas pasiėmė ir Leipalingio bažnyčioje kamendoriauti. Šio klebono ranka aktai rašyta ligi 1672 metų.

1672 metais aktus rašo vienuolis karmelitas D. Boraževskis iš Vilniaus, laikinai prie Leipalingio bažnyčios gyvenąs („Ad tempus residentiam habens circa istam ecclesiam“). Šito kunigo ranka metrikai rašyta lig 1673 metų.

Nuo 1674 ligi 1689 metų aktai rašyta ta pačia ranka, vadinasi, prie Leipalingio bažnyčios gyventa to paties kunigo. Pavardė jo tačiaus aktuose nė kartą neprasitarta.

Nuo 1689 metų ligi 1771 parapijos archyve nėra jokių dokumentų, bet, rodosi, jų ir nebuvo kam rašyti, kaip žemiaus pamatysime.

1771 metais 22 d. lapkričio Simno dekano (Seirijų klebono) kun. Jozefavičiaus įgaliotas Seirijų kamendorius kun. Motiejus Dochalskis Leipalingin klebonu (kamendorium) įveda kun. Tomą Denisevičių. Šitam kunigui kamendoriaujant, 26 d rugpjūčio 1778 metais Vilniaus vyskupijos konsistorija išleido raštą, nustatantį Leipalingio parapijai ribas. Kadangi šitame rašte kalba ne apie parapijos įsteigimą, bet tik apie ribų nustatymą, kadangi Leipalingyje bažnyčios būta nuo senų laikų ir, kaip matėme iš anksčiau cituotų aktų, prie šios

bažnyčios septynioliktame šimtmetyje beveik nuolat kunigų gyventa, užtat kyla klausimas, kada ir kokia buvo.

Leipalingio parapijos pradžia. Šį klausimą nelengva išrišti, nes 7 dieną liepos mėn. 1785 metų drauge su bažnyčia ir klebonija sudegė kuone visi dokumentai. 1819 metais sulig valdžios įsakymo buvo oficialis bažnyčių turtų surašinėjimas. Į šį inventoriaus sąrašą įtraukta, kad vietiniai žinovai pasakojo, kad gaisre pranykusiuose dokumentuose buvę parašyta, kad pirmutinę bažnyčią Leipalingyje pastatydinęs kunigaikštis Sapieha apie 1520 metus. Neturėdamas Leipalingio bažnyčios įkūrimo dokumento, nieko negaliu pasakyti nei apie pirmykštes klebono išlaikymo sąlygas, nei apie ganytojavimo plotą. Bet kadangi ligi 1744 metų Vilniaus vyskupijos dvasinė valdžia nebuvo tarusi žodžio del parapijoms ribų nustatymo, nei del priverstino visų vyskūpijos katalikų ganytojavimo, užtat pirm šių metų priverstinas ganytojavimas buvo tiktai bažnyčių įkūrėjų turtų ribose. Rementis šiuomi faktu ir vėlesniais dokumentais, šias sąlygas ir plotą galima atspėti.

1761 metų inventorius (ir vėlesni) nurodo bažnyčią bestovint Leipalingio sodžiuje. Klebonas turi žemės:

a) Leipalingio sodžiuje:
   1) 6 sodybas vienon sujungtas, ant kurių stovi bažnyčia, klebonija ir kitos triobos, bei klebonijos erdvi daržai.
   2) Dvi sodybi, kurių viena tuščia, kitoje gyvena triobelninkas. Sodybas sėja klebonas.
   3) Visuose trijuose Leipalingio sodžiaus laukų sklypuose po pusę valako žemės.
b) Anapus upės už malūno tilto valdo trijų margų didumo gabalą, žemės POPIŠKE vadinamos.
c) Vieną valaką žemės Saltoniškės sodžiuje.
d) Vieną valaką žemės Vilkanasirių sodžiuje
e) Penkis valakus Didžiasalio (Długa Wieś) sodžiuje.

Visi išvardinti sodžiai prigulėjo Leipalingio dvarui. Taigi iš to numanu, kad Leipalingio klebonija ne iš kitur, tik iš Leipalingio savininkų yra žemę gavusi. Be to 1800 metų inventoriuje yra parašyta aiškiai, kad klebonas, nors neturi žemės dovanojimo dokumentų, nes jie pražuvo gaisre, vienok kaip nuo senų senovės, taip ir dabar (1800 m.) Leipalingio savininko nekliudomas ramiai žemę valdo, ir jie jos nė nemano s u s i g r ą ž i n t i. Taigi, kadangi ir bažnyčia ir visa klebono žemė stovi Leipalingio turtuose, tai bažnyčią ne kas kitas, tik Leipalingio savininkas (kuriuomi galėjo būti ir Sapieha) įkūrė ir prie jos kunigą gyventi įprašė, kad jis aprūpintų visų L e i p a l i n g i o t u r t ų g y v e n t o j ų dvasinius reikalus.

Tie Leipalingio turtai, anot 1819 ir 1822 m. inventorių šit kokias vietas apėmė:

a) Leipalingis dvaras ir sodžiai: b) Černiauskai, c) Druskininkėliai, d) Dulgininkai, e) Didžiaselis, f) Kaziūliai g) Mizerai, j) Saltoniškė, i) Sankonys, k) Varnėnai, l) Valančiūnai, m) Vilkanastriai, n) Veršiai, o) Abrauskai.

Taigi šių vietų gyventojų dvasinius reikalus apsigyvenęs prie Leipalingio bažnyčios kamendorius turėjo priverstinai aprūpinti ir už tai jam dvaras leido naudotis anksčiau išvardinta žeme. Buvo tokių vietų (Kamarūnai, Miciūnai, Stročiūnai), kurios į jokius turtus, turinčius bažnyčią, nepriklausė; buvo sodžių, kurie priklausė prie turtų, turinčių savo bažnyčią ir kunigą, bet ta bažnyčia buvo toli ir nepasiekiama (Jovaišiai, Diržiai, Goronys ir t. t. Merkinės turtų sodžiai). Šių vietų gyventojus Leipalingio kamendorius tiktai ex caritate (iš malonės) aprūpindavo.

Kaip pats laikas kamendarijos ir bažnyčios įsteigimo tikrai nežinomas, taip ir apie pirmuosius kamendorius nėra jokių žinių. Nuo 1611 metų ligi 1689, kaip matyt iš anksčiau paduotų žinių, prie Leipalingio bažnyčios nuolatos gyeno kunigas. Leipalingis tada nesivadino parapija, bet tik comenda officiosa, tai yra tokia bažnyčia, kur reikėjo ir aplinkinių žmonių dvasinių reikalų žiūrėti, tačiau ne tiek vyskupo įsakymu, kiek bažnyčios fundacijos (ex titulo fundationis), tai yra įkūrėjo įstatimu. Užtat ir 1669 metų Vilniaus vyskupo Sapiehos sinodo protokole, kame paduota visų vyskupijos bažnyčių sąrašas, Leipalingis ne kopyčių, tik bažnyčių sąraše patalpinta. Gimimų ir mirimų aktai Leipalingyje vedama, kaip ir visur kitur, ir dekanai juos kontroliuoja, kaip ir kitose parapijose. Tik kunigai nesivadina aktuose klebonais (curatus, parochus, iuratus), bet tik kamendoriais (commendarius Leipunensis, suscepi officio Leipunensem commendam" ir t. t. tik vienoje vietoje 1669 m. pasirašė „acceptavi parochiam Leip." Žiūrėk aukščiau.

Nuo 1589 metų ligi 1771 Leipalingio parapijos archyve nėra metrikų aktų knygų. Rodosi, kad šitos knygos nėra žuvusios, bet ir būti niekados nebuvo. Pradžioje aštuoniolikto šimtmečio prie Leipalingio bažnyčios kunigo negyventa. Kas priežastis šio pasitraukimo kunigo iš bažnyčios, nebežinia. Greičiausiai, kad bus Leipalingio turtai patekę į nesirūpinusio bažnyčia savininko rankas. Ir gal delto netik pati bažnyčia apiro, bet ir kunigas neturėjo iš ko gyventi. 1744 metais Vilniaus vyskupo Zienkavičiaus sinodas įveda naują tvarką parapijų ganytojavime. Jisai visas vyskupijos vietas suskirsto į parapijas ir įsaisto kunigus visų apribotos parapijos gyventojų dvasinius reikalus aprūpinti. Visur, kame tik prie bažnyčios ar kopyčios gyveno kunigas, gavo aplinkines vietas ganytojauti. Retai kuri kopyčia liko be „cura animarum". Sinodo protokole pažymėta, kad Leipalingyje ir Kapčiamiestyje (Kopciwsk) yra kopyčios. Leipalingyje kunigo nebėra, Kapčiamiestyje gyvena kun. Chrostowski. Kapčiamiestis tačiau paliekama be „cura animarum", Leipalingis su savo sodžiais prijungiama prie Veisiejų parapijos:

„Weiseje pro cura animarum habet:..... Leipuny cum villis suis". Protokole Leipalingio sodžiai neišvardinta. Reikia suprasti, kad visi Leipalingio turtams priklausiusieji. Be to dar Veisiejams priskirta: Sadžiūnai ir kiti sodžiai ligi Seiros upės („aliasque villas usque ad fluvium Seyra").

Neužilgo po šito sinodo Leipalingyje vėl pradėjo gyventi kunigas. Jisai tačiau nesivadino klebonu, bet senoviškai kamendoriumi. Fundacijos įsaistymu, kaip matyt iš 1771 metų inventoriaus, gany-

tojavo jisai Leipalingio turtuose ir dar Kamarūnuose, Jovaišiuose, Mižonyse, Šiaulėnuose, Živulčiškėje, Drapaliuose, Cimaniūnuose ir Vilaikiuose.

26 rugpjūčio 1778 metų, Leipalingyje klebonaujant kun. Denisevyčiui, Vilniaus vyskupijos konsistorija tam tikru raštu (decretus) nustatė Leipalingio parapijai ribas ir suteikė jai tikros parapijos teises. Nuo šios dienos Leipalingio klebonas pradėjo vadintis ne commendarius, bet parochus iuratus. Šituomi raštu klebono rūpesniui pavesta šios vietos:

Leipalingio dvaras ir miestelis,

Sodžiai: Druskininkėliai, Kamarūnai (dv. ir sod.), Saltoniškė, Varnėnai, Sankonys, Abarauskai, Valančiūnai, Dulgininkai, Vilkanastriai, Mizerai, Didžiaselis, Černiauskai, Kaziūliai, Veršiai, Jurgeliškė (dv.), Bartošiūnai, Vilkininkai, Žvikeliai, Jovaišiai, Mižonys, Vilaikiai, Drapaliai, Cimaniūnai, Šaulėnai, Čuvonys, Dziržiai, Lipliūnai, Girdašiai, Krivonys, Norkūnai, Paliepis, Neliubonys, Šutronys, Jukiškiai (?), Šlėktų sodžiai: Stročiūnai, Radvilonys, Miciūnai.

Be to šituomi raštu Leipalingio parapijon buvo priskirtas ir Barzdžiūnų sodžius; už dvejų metų kitu raštu jisai liko priduotas Liškevos parapijai. 1785 metų inventoriuje parašyta, kad nevyskupo priskyrimų, bet tik senu įpratimu Leipalingio parapijai priklauso dar Živulčiškės dvaras, Sventojansko keltas, Seirijų ir Merkinės malūnai (bene tai bus Krikštonių ir Paseirio malūnai).

Tokia tai buvo parapijos įsikūrimo istorija, o dabar apsipažinsim su

Leipalingio Bažnyčia. Kokia ir iš ko buvo statyta pirmoji Leipalingio bažnyčia, žinių nebeturiu. Vietiniuose aktuose ir 1669 m. Vilniaus sinodo protokole ji vadinama „ecclesia". 1744 metų Vilniaus sinodo raštuose pavadinta „capella". Iš visa ko numanu, kad pirmutinė bažnyčia ne akmenų ar plytų buvo, bet tik medinė. Jei ji būtų buvusi mūryta, kaip šit Simno, tai arba būtų išlikusi sveika, arba būtų bent griuvėsiai žinomi. Tačiau nei apie mūrytą bažnyčią, nei apie jos griuvėsius nekalba seniausias 1771 metų Leipalingio dokumentas. 1771 metų inventoriuje yra pasakyta, kad Leipalingio yra medinė ir jau sena. Suprantama, kad ši bažnyčia negalėjo būti pirmutinė, apie 1520 metus statytoji. Pirmutinė turėjo jau seniau supūti, o ši galėjo būti ar antroji ar trečioji naujai pastatyta, arba pirmutinė, kelintą kartą nuodugniai pertaisoma. 1771 metų inventoriuje aprašoma bažnyčia buvo vienu bokštu priekyje ir nedidele kopula ant vidaus stogo. Kopuloje buvo signaturka. Bažnyčios sienos iš lauko buvo apkaltos lentomis; langų ji turėjo aštuoniolika švino rėmuose. Grindų dalis buvo plytų, dalis lentų. Giesmininkų suolai nauji. Altoriai trys: didysis—dangun ėmimo D. M.; šalutiniai: vienas šv. Kazimieriaus, antras Ražančinės. Ražančinės altorius ir nešiojamasai altorėlis (feretronas) buvo Ražančiaus brolijos nuosavybė. Zakristijoje buvo komoda ir 5 arnotos. Aplink bažnyčią buvo lentų tvora aptvertas šventorius. Jisai buvo ir kapinynas. Kampe šventoriaus stovėjo varpinė, ir joje kabojo vienas varpas. Varpinė buvo paprasto darbo.

nes buvo sukasta žemėn 4 stulpai ir apkalta lentomis, o stogas buvo guntų.

7 dieną liepos 1785 metų kilo gaisras ir sudegė bažnyčia, varpinė ir šventoriaus tvoros. Vieton sudegusios bažnyčios klebono Šimanavičiaus rūpesniu pastatyta nedidelė medinė koplytėlė. Ją statė patys parapijiečiai. Dvaras davė tik medį ir kitokią medžiagą. Anot 1788 metų inventoriaus ši koplyčia išėjusi labai paprasta: statyta sąsparosna, dengta balanomis, varva, langai tik keturi. Ją pamaldoms pašventinęs kun. Šimanavyčius 13 rugsėjo 1785 m. 1788 metais varpinės dar nėsą. Du nauji nedideli varpai bėsą sukabinti dvišakėj pušy. 1800 metų inventoriuje aprašoma šiopa ta pati, varpinė jau bėsanti pastatyta lygiai tokia, kaip buvo prieš gaisrą; joje esą sukabinti trys varpai. Bažnyčios parėdai ir indai gaisre, rodosi, nežuvo, nes pogaisriniuose inventoriuose yra surašyta tos pačios arnotos ir kielikai, ką ir inventoriuose, sustatytuose prieš ugnį. Gaisre sudegė varpai, giesmininkų suolai ir t. t. 1800 metų inventorius nupasakoja bažnyčią jau nevisai pavargusią bėsant. Turima jau sidabrinė auksinta puška, 4 kielikai, 4 sidabro liktoriai, maži vargonėliai, 4 mišiolai, 10 arnotų ir šiek tiek skalbinių. 1817 metais Leipalingio turtų savininkas kun. Kruševskis nupirko sidabrinę paauksintą monstranciją ir du varpeliu.

Pirmuose devynioliktojo šimtmečio metuose Leipalingio turtų savininkas buvo kunigas Antanas Kruševskis, pirmasis Vilniaus kapitulos kanauninkas. Jisai pasiryžo Leipalingio parapijai pastatyti gražią ruimingą mūro bažnyčią. Statymo darbus pradėjo 1806 metais, pabaigė 1819 m. Bažnyčia užvesta statyti labai didelė: trimis navomis, dviem bokštais. Vidurinė nava turėjo būti dviem kondignacijom. Tačiau nebuvo lemta bažnyčią pabaigti. Išmūryta šalutinių navų sienos ligi stogo, vidurinės ligi antrosios kondignacijos langų ir turėta sustoti. Pradėjo, mat, sirguliuoti bažnyčios statydintojas kun. A. Kruševskis. 1816 m. 16 liepos padarė jisai testamentu savo turtų paskirstymą. Bažnyčios ateityje taisymui ir dviejų dar nepradėtų bokštų statymui užrašė iš Leipalingio turtų kasmetai po tris šimtus zlotų, apdraustų ant 6000 zl. sumos paskolos. Vadinasi, jei Leipalingio savininkas nepanorės kada bažnyčios naudai mokėti 300 zl. nuošimčių, tai turės sumokėti 6000 zl. sumos. Beto dar tomis pat teisėmis užrašė jisai 600 zl. nuošimčių nuo 12000 zl. vargonininko ir 400 zl. nuo 8000 zl. mokytojui išlaikyti. Jei gi kuriuos mėnesius ar metus mokytojui ar vargonininkui alga nebūtų mokama, tai pinigai ne dvarui turi likti, bet eiti bažnyčios taisymo ir bokštų statymo fondan. Testamente kalbama, kad Leipalingio bažnyčia bėsanti bebaigiama statyti, ir kad kun. Kruševskis jai bėsąs Vilniuje užsakęs pas vargonų statytoją Hronoviczių naujus vargonus ir suderėjęs už juos užmokėti 1920 zlotų. Parašęs testamentą, bažnyčios sienas užbaigti ir viduryje įrengti tikėjosi pats galėsiąs. Tačiau pajutęs ligą didėjant ir nepasitikėdamas savo Leipalingio turtuose įpėdiniais, įsakė mūrymo darbus, jau bėsančios vidurinės navos antrosios kondignacijos languose, sustabdyti ir tiesti stogą bei rengti vidurį. Mirė kan. A. Kruševskis 25 d. gegužio 1820 metų. Jam besergant, suspėta bažnyčia uždengti degpadėmis, šalutinėse navose sudėti plytų gaubtos lubos,

vidurinėje navoje lubos sudėta tik lentų; asla navose išgrįsta plytomis, koplyčioje koklėmis, zokristijoje lentomis, ant viškų pastatyta nauji 12 balsų vargonai, zokristijoje padaryta pasieniu visa eilė šėpų, bažnyčioje padirbdinta trys altoriai ir ketvirtas koplyčioje. Beto įtaisyta reikiamas skaičius klausyklų, suolų, nauja krikštykla, sakykla ir tt. Kruševskio pastatytoji bažnyčia ir šiandien tebestovi. Ji turi išvaizdą keturkampės erdvos triobos. Ilgio užima 56 mastus, pločio 46, aukščio 26. Fronto sienoje yra didžiosios durys ir 5 langai. Išdailinto fronto čyto viršūnėje stovi didelis ąžuolinis kryžius, apkaltas vario auksinta skarda. Šoninėse sienose yra po 4 langus; didžiojo altoriaus sienoje ir gi 4 langai. Viduje bažnyčios abiem pusėm yra po tris storus plačius šulus (piliorius), ant kurių viršuje pradėta antroji vidurinės navos kondignacija. Vidurinė nava vienąme gale baigiasi ruiminga presbiterija, kitame bobinčiumi ir viškais viršuje. Ši nava yra aukštesnė už šalutinias. Šalutinės navos šalimis bobinčiaus baigiasi kambariais, kurių viršuje turėjo iškilfi bokštai. Dešinėji šalutinė nava šale presbiterijos paversta į ruimingą zokristiją su durimis į šventorių, kairėji į gražią koplyčią, kurioje yra šv. Antano altorius, o apačioje rūsys, kur palaidota kun. kan. Kruševskio kūnas. Šv. Antano paveikslą kan. Kruševkis pargabenęs iš Vilniaus. Šventojo veidas ėsąs tapytas sulig kanauninko asmens atvaizdo.

Mirus bažnyčios statydintojui, jo paliktas Leipalingio turtuose įpėdinis, Antanas Kruševskis, nepildė savo pirmtakūno valios. Jisai tuojau atsisakė duoti užrašytus bažnyčiai nuošimčius, užtat bažnyčia netiktai nesusilaukė bokštų, bet ji netaisoma pradėjo irti. Visi, koki tik įvyko kun. kanonikui mirus bažnyčioje pagerinimai, tai tik pašalinių aukų ir klebonų rūpesčio dėka.

1820 metais pastatyta šventoriuje ant medinių šulų lentų sienomis varpinė, kurioje sukabinta a. a. kun. kanauninko nupirkti trys nemaži varpai.

1821 metais naujoji bažnyčia iškilmingai pabenedikuota Dievo Motinos dangun ėmimo vardu.

1822 metais Augustinas Bučionis padovanojo didelį 532 zlotų vertą kryžių.

1844 metais klebonas Darevskis rašo konsistorijai, kad dėliai bažnyčios stogo kiaurumo lubos ir balkiai nupuvo, ir tinkas atpuldinėja. Nuo 1844 ligi 1850 metų, vyskupui leidus, Švenčiaustas laikoma zokristijoje, nes bažnyčioje pavojus žmonėms. Daug parašyta į visas valdžias raštų, kad Kruševskis taisytų bažnyčią, bet veltui. Rodosi, kad parapijos lėšomis 1850 metais taisyta šis tas bažnyčioje, bet tikrų žinių neturiu.

Apie 1873 metus kun. klebonas Andriušis parapijos lėšomis aptaisė visą bažnyčią. Per keliasdešimts metų netaisoma, ji buvo jau pusėtinai apšepėjusi: nuo sienų tinkas nupuldinėjęs, stogas kiauras, lubos nekokios. Anot 1885 metų inventoriaus, kun. Andriušis visą bažnyčios stogą uždengė geležine skarda ir nudažė, sienas iš vidaus ir iš lauko aptinkuodino ir nubaltindino, vidurinėje navoje sudėjo gaubtas medines lubas. 1874 metuose Šimas Bleizgys nupirko bažnyčiai gražų žirandolį. 1880 metais parapijos lėšomis ir klebono kun. Andriušio rūpesčiu Edvardas Ceglarskis iš Varšavos pastatė

naują didįjį altorių gotiškame stiliuje, dviem kondignacijom. Apatinėje kondignacijoje stovi iš akmens nukalta keturių aršinų aukščio labai graži Dievo Motinos statula, uždaroma dideliu (6 × 2 aršš.) labai gražiai nupieštu dangun ėm. Mergelės Marijos paveikslu. Toje pačioje kondignacijoje iš abiejų šalių altoriaus tam tikrose nišose telpa šventųjų Apaštalų, Petro ir Pauliaus, statulos. Viršutinėje kondignacijoje yra gražus Prikryžiuotojo paveikslas. Visas altorius baltai nulekėruotas, gzimsos ir marguliai paauksinti. Šito altoriaus ciborija irgi dviem kondignacijom, paauksinta iš lauko ir viduj. Didysis altorius aukščio turi 23, o pločio 9 aršinas. Beto kun. Andriušiui klebonaujant, Leipalingio bažnyčia nemaža praturtėjo parėdais.

Kun. Matui Dabrilai klebonaujant (1885—1890), Leipalingio bažnyčia irgi nemaža naujo gavo. Šito klebono rūpesčiu visas šventorius aptverta nauja akmenų siena; iš kairės šalies, einant į bažnyčią, kampe šventoriaus pastatyta mūro varpinė, zokristijoj padaryta nauja komoda arnotoms sudėti su stalu ant viršaus, po viškais išmūryta bobinčius su trejomis durimis į bažnyčią (Didžiosios su stiklais viršuje, atidaromos tik per procesijas; mažosios į šonines navas, nuolatos atdaros). Beto pastatyta naujas medinis kairėje navoje altorius, turįs Viešpaties Jėzaus širdies paveikslą apačioje ir švenčiausios Mergelės Marijos viršuje. Šį altorių statė kažkokis Andruškevičius. Bažnyčios indų ir parėdų nupirkta: 1) sidabrinis kielikas, 2) puška, 3) plateruotas kryžius, 4) ir 6 liktoriai (žvakydės) ant naujojo altoriaus, 5) naujas baldachinas, 6) 8 arnotos, 7) turkiškas kilimas ant laiptų prie altoriaus, 8) du mišiolai, 9) kelios stulos ir daugelis skalbinių. Padirbdinta naujį giesmininkams suolai, sakykla nuo presbiterijos kampo pernešta prie pirmojo kairėje šalyje šulo, dvi klausykli pataisyta, o dvi nauji padaryta.

Klebonas kun. Valaitis (1891—1894) parūpino du nešamu altorėliu, šešis fražetinius liktorius ir kryžių šv. Onos altoriui, atsikėlimo statulą, du mišiolu ir daugelį kitų dalykų.

Klebonas kun. Zienius pastatydino naują šv. Onos altorių (už 425 rublius, Teklės Miciavičiūtės—Marafiejienės paaukotus), padidino bažnyčios langus.

1919 metais laike didžiulio karo rusai išvežė visus varpus. Vokiečiai atėję norėjo paimti iš vargonų metalinius vamzdžius, bet klebonui kun. Adomaičiui nusisekė atprašyti. Po didžiulio karo, kun. Sivickui klebonaujant, iš Rusijos du varpu grąžinta.

Leipalingio klebonijos turtai ir klebonai. Nors 1771 metais kun. Tomui Denisevičiui apsigyvenant prie Leipalingio koplyčios, ši pastaroji dar neturėjo tikros parapijos teisių nei pareigų, tačiau kunigo išlaikymui jau buvo nevisai maža tam tikrų nuolatinių turtų. Jų būta jau nuo nepamenamų laikų, ir jie buvo Leipalingio turtų savininkų dovana. Šit 1771 metų inventoriuje Leipalingio klebono ūkis pasirodo visame pilnume, nusistovėjęs, paremtas tam tikromis teisėmis:

„..... Žemė ir valdiniai.

Žemės įvairiose vietose 6 valakai, 15 margų, 10 rykščių. Valdiniai: Tomas Paršiuks,

Juozas Juškutis,

Jonas Maliukas (išėjo) ir
Vienas jurisdikietis.

Triobos:

Klebonija sena su alkieriumi, žaliu kakaliu. Trioba duona kepti, dengta balanomis, sena. Klėtis, dengta šiaudų stogu. Kluonasi daržinė, tvartai.

Gyvuliai.

3 arkliai, 6 karvės, 1 jautis, 6 kiaulės, 13 avių....“

Toliau surašyta smulkiai visoki ūkio padarai, javai ir pagaliau net „pusė pūdo apynių“.

Kun. Denisevičius 1783 metais Leipalingyje mirė. Jam mirus, Leipalingin klebonu atėjo kun. Motiejus Hrehorovičius. Jam priimant parapijos turtą sustatytame inventoriaus protokole klebonijos triobos aprašyta tos pačios, ką ir viršuj.... Beto,

„..... Žemė:

Ant šešių vienoje vietoje bėsančių sodybų telpa bažnyčią, klebonija su kitomis triobomis ir ruimingi daržai. Beto pačiame miestelyje yra dar du daržu: vienas be triobų, ant kito stovi pirktaitė, tarp miesto laukų visose trijose palietuose yra po pusę valako žemės. Anapus malūno už upės prie tilko yra dviejų trijų margų didumo gabalas žemės, POPIŠKE vadinamas. Saltoniškės ir Vilkanastrių sodžiuose yra po vieną valaką žemės, o Didžiaselyje 5 valakai. Didžiaselyje tris valakus sėja pats klebonas, o du valaku valdo klebono baudžiauninkai. Baudžiauninkų yra du: Motiejus Klimonis ir Motiejus Juškutis su šeimynomis. Juodu moka klebonui po 4 zlotus činšo, po 6 padūmės ir kas savaitė darbų dirba po tris dienas.“

Kun. Hrehorovičius tik dvejis metus Leipalingyje klebonavo ir numirė. Iš jo klebonavimo paminėtina tik, kad jis nebegalėdamas gyventi ligi langų į žemę sulindusioje klebonijoje, šeimyntriobę pavertė klebonija.

Mirus Hrehorovičiui (11 IV 1785), Leipalingyje klebonauti teko Veisiejų klebonui kun. Leonardui Šimanavičiui. Šis kunigas gyveno Veisiejuose ir tik retkarčiais pamaldas laikydyvo Leipalingyje. Parapijai dvasiniuose reikalauose patarnauti jisai savo vieton įprašė Liškevos domininkonus, kurie, vienas kitu pasikeisdami, nuolat sėdėjo Leipalingyje. Tų metų metrikų aktuose šit kokias jų pavardes radau: Andreas Naramovski, Tomas Javorovski, Stephanus Siennicki, Casimirus Bielakievič, Josaphat Dobkievič, Dionisius Vilčevski, Aloisius Długołęcki, Ciprianus Onufrius Duicart, Placidus Bobr, Bartholomaeus Karny, Laurentius Bortkievič, Partitius Chomski.

Kun. Šimanavičiui klebonaujant, 7 dieną liepos 1785 m. sudegė Leipalingio bažnyčia, klebonija ir kitos triobos su visu kilnojamu turtu. Kun. Šimanavičius, pastatydinęs baznyčią ir varpinę, dar pastatydino kluoną, klėtį ir prirengė medžiagą klebonijai statyti. 23 dieną balandžio 1788 metų Leipalingio klebonavimą atidavė kun. Antanui Višinskiui. Šiam kunigui klebonaujant, aktuose nėra nė karto

paminėta vienuolių su pagalba. Matyti, jisai jų pagelbėti nereikalavo. Po Višinskio nuo 22 gruodžio 1789 metų klebonauja kun. Kazys Javidas. Jam padeda: 1792 m. vienuolis Cirilus Sieliško, 1793 ligi 1795 m. Mathias Skibicki, Liškevos Prioras. Kun. Javidas, rodosi, jau buvo senas ir jis Leipalingyje mirė, tik nesuradau jo mirimo datos. Nuo 1797 ligi 1800 metų, rodosi, klebonavo ne Javidas, bet kun. Motiejus Kožnovskis, nes aktuose jisai rašosi „parochus".

Nežinia, kuris šių klebonų išstatė visas triobas ir užvedė ūkį, nes ateidamas klebonauti 22 gruodžio 1800 metų kun. Juozapas Linčevskis rado naują kleboniją. kluonus, tvartus ir dviem aukštais klėtį, „lamusu" vadinamą. 1800 metų inventoriaus protokole yra šit kokia pastaba apie klebonijos turtų šaltinį:

> „.... Nors nėra jokių dovanojimo dokumentų ir priparodymų, tačiau visa išvardintoji žemė nuo senų senovės ramiai ir Leipalingio dvarui nekliudant buvo vietinių klebonų valdoma".

Taigi Leipalingio savininkas buvo bažnyčios įkūrėjas ir apdovanotojas. Ir nors ligi 1800 metų Leipalingio savininkai nedarė klebonams kliūčių dovanotą žemę valdyti, neužilgo tačiau proga atsirado. Besant Leipalingio turtų savininku kun. kan. Antanui Kruševskiui, valstiečiai įteikė jam pasiskundimą, kad jie ne visi turi vienodo didumo valakus ir ne vienodai eina baudžiavą. 1800 metais kun. Kruševskis pasamdė matininką ir permatavo visus Leipalingio turtus. Ir tiesa, daugelio ūkininkų nepilnus rado valakus. Iš ko juos dapildė kituose sodžiuose, nežinau, bet Vilkanastrių ir Saltoniškės sodžiuose dapildymui sudorota abu klebono valaku ir už tai jokio atlyginimo neduota [1])

Kažkada ir kažkodel Dusetų klebonas kun. Reminkevičius pavedė Leipalingio klebonui kasmetai iš seniūnų Plioterių (?) atsiimėti po 380 zlotų nuošimčių nuo sumos 4000 zl. ir užtai įsaistė kleboną kas savaitė už jo dūšią po vienas šv. Mišias laikyti. Kun. kan. Ant. Kruševskis šią sumą perkėlė iš Plioterių į Leipalingio turtus ir čia ją apdraudė. Kol pats kanauninkas buvo turtų savininkas, tai šią sumą mokėjo, bet kai jis mirė, tai įpėdinis 1821 metais atsisakė mokėti už šitą sumą nuošimčius. 1830 metais jis šituos 4000 zl. per teismą sudėjo „Polskame Banke", ir nuo 30 d. šių metų klebonas pradėjo gauti viršminėtus nuošimčius iš Seinų apskričio kasos, kur juos parsiųsdavo bankas.

1816 metais Leipalingio turtų savininkas kun. kan. Kruševskis 16 liepos testamentu įsaistė savo įpėdinį p. Antaną Kruševskį paskirti Leipalingio vargonininkui ir mokytojui po daržą ir jiemdviem gyventi pastatyti bendrą triobą. Tuom patim testamentu užrašė iš Leipalingio dvaro algos vargonininkui kasmet po 600 zlotų, o mokytojui po 400. Tačiau šie užrašai, rodos, nei kartą nebuvo pildomi, nes 1831 metų bažnyčios inventoriaus protokole yra iš šio testamento atatinkamos citatos įtraukta ir po protokolu yra pasirašęs, kaipo kolatorius, p. Ant. Kruševskis pirm pridėjęs šit kokią pastabą:

---

[1]) Iš klebono raporto dekanui 1820 m. 24 d. gruodžio.

„Paimtos iš a. a. kun. kan. A. Kruševskio testamento citatos bei straipsniai yra blogai suprasti ir netinkamai čia įtraukti".

Trumpai sakant: jis jų nepripažįsta ir nepildys.

Valstybiniame 1819 metų bažnyčios inventoriaus sąraše pažymėta, kad klebonija ir kitos triobos taisytinos. Klebonas skundžiasi, kad ūkis bėsąs dėliai tolumo neparankus ir maža naudos duodąs. Matyti, jau ir seniau klebonas šiuomi dalyku skundėsi, nes kolatorius kun. Kruševskis 26 vasario 1819 m. ne pasiūlo, bet pakartoja pasiūlymą:

> Visą klebonijos žemę ir ūkį atiduodu dvarui. Dvaras gi įsisaistys kasmetai mokėti klebonui po 2000 zl., tarsi nuošimčių nuo sumos 30.000 zl., apdraustų Leipalingio turtuose.

Vadinasi, jei dvarininkas nenorės mokėti nuošimčių, tai turi išmokėti sumą. Tačiau klabonas, žinodamas, kad tokia kombinacija yra pavojinga, nes a) ilgainiui pinigų valiuta mažėja, b) pasauliečiai kolatoriai retai savo įsisaistymus išlaiko (kaip šit tolygė kombinacija buvo atsitikusi Seirijuose su Sagavo ponu, arba santykiai Simno bei Metelių klebonų su savo kolatoriais, arba kad ir vėliaus atsitikimas su Leipalingio ponu, kurs nepildė kun. Kruševskio testamento ir nuošimčių už pakeltus 4000 zl.), nesutiko priimti pasiūlymo ir likosi prie ūkio.

1822 m. inventoriuje pasakyta, kad klebono triobos įrančios, Didžiaselyje belikęs tik vienas baudžiauninkas (Klimonis), žemės klebonija turinti viso devynis valakus ir 5 margus, miškų, ežerų ir propinacijos teisių, tai yra teisių varymo ir pardavinėjimo svaigalų, Leipalingio klebonija neturinti ir neturėjusi

Apie 1824–1829 metus klebonas kun. Linčevskis perstatydino kluoną, arklidę, avidę, užvedė sodą. Rodosi, kad šitas klebonas buvo betveriąs bažnyčios šventorių akmenų siena. 5 d. balandžio 1831 metų kun. Juozas Linčevskis numirė. Iš jo mirimo akto ir iš 1822 metų inventoriaus sąrašo, paties klebono ranka rašyto, sužinome, kad jis yra lenkas, gimęs 1760 metais šlėktų sodžiuje Lincze (rodem polak ze wsi szlacheckiej Linczów) šalia Baltstogės, sūnus Tamo ir Onos „z Linczów, małżonków Linczewskich", kunigu įšvęstas 14 d. birželio 1794 m.

Mirus kun. Linčevskiui, Leipalingin klebonu atėjo kun. Fliorijonas Milevski. Įvedė jį Lazdijų vicedekanas kun. Juozas Zienkowicz, Liškevos klebonas 18 d. birželio 1831 metų. Kun. Flioras Myliauskas gimė 1802 m. Kuodžių sodžiuje, Kapčiamiesčio parapijoje. Tėvai jo buvo Adomas ir Katrė. Kunigu įšvęstas liko 1824 m., Leipalingin atėjo iš Punsko. Jo klebonavimas Leipaligyje nieku nepažymėtinas. Neilgai klebonavęs, dar visai jaunas būdamas, numirė 20 d. lapkričio 1837 m.

5 d. gruodžio 1837 metų Lazdijų dekanas kun. Choinskas Leipalingio kleboniją ir bažnyčią įteikė kun. Pabijonui Andruškevičiui. Šis kunigas Leipalingyje klebonavo ligi 1841 m.

Po jo 17 bal. 1841 metų Leipalingin klebonauti atėjo kun. Ksaveras Darevskis. Mirė jisai 4 bal. 1865 m. Mirimo akte užrašyta,

kad jis buvo gimęs Vilniuje, sūnus Jono ir Teresės, pasiekė 76 metus savo gyvenimo, buvo Liublino vyskupijos garbės kanauninkas. Rubricėlė gi praneša, kad kun. Darevski yra gimęs 30 d. lapkričio 1789 m., kunigu įšventintas 29 rugsėjo 1816 m. Prie kunigo Darevskio Leipalingyje pradėjo gyventi vikaras. Pirmuoju vikaru buvo kun. Simas Pankevičius [1]). Nuo 13 bal. ligi 18 geg. 1865 m. aktus rašo kun. Krakovski, matomai, vikaras. Nuo 18 geg. 1865 m. ligi 27 spalių 1867 m. klebonauja kun. Jonas Tumas. Jam klebonaujant, paliuosuota nuo baudžiavos žmonės ir atimta valstybės iždan bažnyčių turtai. Iš likvidacijų tabelės matyti, kad kun. Reminkevičiaus dovanoti 4000 zlotų pavirto į 600 rublių ir yra sudėti Polskam Banke; klebonas kasmet gauna po 24 rublius nuošimčių. Klebonas neturi teisės į dvaro mišką, tačiau savininkui leidžiant, dovanai gauna malkų, kiek reikalinga, ir tai iš senų senovės šiuomi keliu kuro gauna. Didžiaselyje yra vienas ūkininkas, turįs 10 margų, ir vienas daržininkas, turis pusę margo žemės. Judviejų žemė yra tarp kitų to sodžiaus gyventojų laukų. Juodu eina klebonui baudžiavą. Ūkininkas Adomas Klimonis 156 dienas per metus su arkliais ir 12 dienų, „gvoltais" vadinamų; daržininkas Šimas Bleizgis atlieka 50 dienų, pėsčias. 1861 metais ūkininkas susiderėjo su klebonu ne baudžiavą eiti, bet pinigais užsimokėti. Už 156 dienas po 23 ir pusę kapeikos, už 12 d. po 9 kap. Išviso už metus mokėti 37 rub. 74 kap. ir činšo 4 rub. 50 kap. 1865 metais ūkininkas ir daržininkas paliuosuoti nuo baudžiavos; žemė, kurią jie dirbo ir valdė, atiduota jų nuosavybėn. Klebonija už tai gavo atlyginimo 486 rub. Atlyginimo pinigai ne klebonui atiduota, bet sudėta bankan ir tik nuošimčius turėjo klebonas kas metai gauti. 1866 m. rusų valdžia atėmė valstybės iždan visus iš bankų pinigus ir visą žemę (septynius valakus), o užtai paskyrė klebonui algos kasmetai 300 rublių ir 6 margus žemės.

27 d. spalių 1867 metų Leipalingin klebonu atėjo kun. Kazys Andriušis. Gimęs jisai buvo 3 d. kovo 1836 m., kunigu įšventintas 30 rugpiūčio 1859 m. Šitas klebonas Leipalingyje pasižymėjo dideliu darbštumu. Jau rašiau, kiek jisai dirbo bažnyčios pataisymui. Beto jisai dar 1874 m. aptvėrė akmenų tvora kapinyną [2]), pastatė naują 4 kambariais vikarijatą, naują klėtį, kluoną, tvartus, ledudę ir rūsį, pridūrė prie klebonijos trisienį, kuris kainavo 278 rub.

Čia dar pažymėtina, kad 1828 m. Šimas Bleizgis užrašė klebonijos turtui 1 margą žemės Didžiaselyje ir 3 margus Pažeryj su sąlyga, kad kas metai už jo dūšią būtų laikoma vienos šv. Mišios ir žibinama žirandolis iškilmėse ir pirmuose kiekvieno mėnesio sekmadieniuose.

Prie kun. Andriušio vikaras neištisai gyveno Leipalingyje. 1874 metais vikaravo kun. Petras Pavlovski, ligi 1877 m. buvo klebonas viens sau. 1877 m. vikarauja Vincas Daminaitis, 1878 m. atėjo vikaru kun. Juozas Kudirkevičius. Jisai, mirus 13 d. rugpiūčio 1880 metų kun. Andriušiui, liko Leipalingyje klebonu. Kun. Kudirkevi-

---

[1]) Žiūr. 1863 m. Rubr.

[2]) Šis kapinynas pakelėj į Gardiną jau buvo 1822 metais. Jis tada buvo nutrušusiomis tvoromis, tik kryžiai ženklino čia kapinyną besant. Apie 1850 metus jis virto visos parapijos kapinynu.

čius gimė 8 d. kovo 1840 m., kunigu įšvęstas 5 d. kovo 1865 m. Šis klebonas 13 d. kovo 1881 m. sušaukė parapijos sueigą, kuri nutarė pastatyti naują kleboniją, o iš senosios padaryti bažnyčios tarnams triobą. Parapija pasižadėjo atvežti akmenų ir duoti darbininkų, klebonas pasisakė duosiąs visus reikalingus pirkimui medžiagos ir užmokėjimui meistrams pinigus. 1882 m. pavasaryje be valdžios leidimo klebonas pradėjo statymo darbus. Vietiniai žemsargiai, saugodami veikiančius įstatymus, tuoj apie tai pranešė vaitui. 10 d. kovo vaitas liepė klebonui paliauti statčius. Klebonui nepaklausius, vaitas pranešė viršininkui. 19 d. geg. viršininkas klausia klebono, kokiomis teisėmis (na kakom osnovaniі) jisai pradėjo kleboniją statyti, vaitui gi liepė statymo darbus sulaikyti. 25 d. gegužės klebonas rašo viršininkui:

„Kleboniją statau savo lėšomis, parapijiečiai padeda tik darbu ir tai nekviečiami. Taigi darbas ne viešas ir valdžios įsikišimo nereikia. Netiesą Jums rašė vaitas, būk statomoji trioba užima viešą vietą. Malonėkite statymo darbų nekliudyti, nes jei sustabdysite, aš atsisakau nuo statymo, ir parapija turės nuostolių, nes klebonija taip jau supuvus, kad, man atsisakius, jie savo lėšomis turės naują statyti."

Po šito klebono raporto atvažiavo Leipalingin inžinierius ir, apžiūrėjęs, kad statomoji trioba neužima viešos vietos, leido statyti. Tačiau pasirodo, kad klebono būta už ką tai susikivirčijusio su vaitu. Šis 7 d. rugpiūčio, grįždamas iš Seinų, pamatė, kad klebonas nepaliovė statymo darbų ir norėjo sustabdyti. Klebonas šiuomi žygiu atsakė jam raštu, išjuokdamas ir liepdamas vėl pranešti viršininkui. Vaitas dar sykį raportavo viršininkui, bet šis jau nekibo. Tokiu būdu kun. Kudirkevičius pastatė naują pušinių medžių dabartinę kleboniją, o iš senosios padirbo špitolę. Nors pirmame parapijos susirinkime buvo kalbėta, kad bus klebonija įrengta, tai kitu susirinkimu parapija nutars klebonui užmokėti išlaidas. Tačiau antrame susirinkime, gal vaito pakurstyti, tokio nutarimo nedarė ir pinigų nesugrąžino. Tokiu būdu kleboniją ir špitolę klebonas savo lėšomis pastatė.

Birželyje 1885 m. kun. Kudirkevičius išėjou Lkšiusuosna vikaru[1]). Leipalingin klebonu atėjo Naumiesčio vikaras, kun. Matas Dabrila. Šis klebonas be bažnyčios taisymo pastatė naują kluoną, ledudę, rūsį, perstatė vikarijatą (sudėjo naujas grindis, kakalį, sienas iš lauko apmušė lentomis), užvedė prie klebonijos didelį sodą, išdarė jame takus. Sodą ir klebonijos kiemą užtvėrė naujomis tvoromis.

Prie galo 1890 metų kun. Dabrila išėjo klebonu Vilkaviškin, o pirmose sausio dienose 1891 metų Leipalingin klebonu atėjo kun. Kazimieras Wollowič (Valaitis). Jo klebonavimas nieku įpatingu nepažymėtinas.

1894 metais išėjus Valaičiui klebonu Zapyškin, Leipalingin klebonauti atėjo Kapčiamiesčio klebonas, kun. Zienius. Jis savo lėšomis nupirko šale šventoriaus gabalą žemės ir paskui užrašė jį parapijai. Kun. Jurgis Zienius, išklebonavęs Leipalingyje 14 metų, išėjo klebonu Rudaminon. Kovo mėn. 1910 m. Leipalingin klebonu

[1]) Matomai bene tik rusų valdžiai pareikalavus, nes jis Leipalingyje turėjo paklausimų ne tik del klebonijos, bet ir del pasportų. Mat, ne kartą jisai be pasporto išvažiuodavo į kaimynus kunigus viešnagėn.

atėjo Seinų seminarijos profesorius, kun. Juozas Laukaitis. Jisai asmeniškai nedaug Leipalingyje klebonavo, nes buvo išrinktas į Petrogradą valstybės dūmon ir ten visą laiką pragyveno. Jį pavadavo kun. Juozas Adomaitis. 1915 metais užsidegus Leipalingio sodžiui, sudegė vikarijatas ir klebono kluonas ir tvartai. Vos beišginta pati klebonija. Vokiečių okupacijos laikais kun. Adomaičio rūpesčiu pastatydinta laikinas kluonas ir tvartai. Vikaras gi kun. Jonas Juodviršis savo lėšomis pasistatydino ant kun. Zieniaus nupirkto plėčiaus vikarijatą.

1919 metais kun. Laukaičiui grįžus iš Tarybų Rusijos ir išėjus į Seinų vyskupo Kūriją vedėju, 1920 m. Leipalingin klebonu atėjo kun. Antanas Sivickas, buvusis vokiečių okupacijos laikais klebonu Seinuose. Jis pasirūpino vikarijatą įgyti parapijos nuosavybėn. Prie vikarijato įtaisė salę susirinkimams ir vartotojų krautuvę.

Brolijos.

Seniau prie bažnyčių būdavo organizuotos brolijos tik šv. Ražančiaus ir Karmelitų škopleriaus. Šios brolijos išpirkdavo bažnyčiai atlaidus kaikurioms šventėms ir bažnyčioje giedodavo ražančių ir iškilmingai dalyvaudavo procesijose. 1771 metais Leipalingyje Ražančiaus brolija turėjo savo altorių ir šiek tiek savo parėdų (kamžų, arnotų). Brolijos nariai giedojo šventadieniais ražančių ir kitas giesmes bažnyčioje. Kaip senai ši brolija Leipalingyje įsikūrė, nebežinia. Ši brolija veikė ligi po lenkmečio (1863 m.). Dar 1863 metais ji gyveno. Rusų valdžiai įsikišus brolijų reikaluosna, brolija virto vien tik slapta: nariai vien tik kalbėjo ražančių, bet viešai neveikė.

Jau 1771 metais buvo švenčiama šventės su pamaldomis prieš išstatytą švenč. Sakramentą monstrancijoje, šiomis dienomis: dangun ėmimo Dievo Motinos (ši šventė buvo ir yra titulus eccl.), Viešp. Jėzaus širdies. 1885 metų inventoriuje pažymėta dar, kad švenčiama: 7 Dievo Motinos sopulių, Paaukštinimo šv. Kryžiaus, šv. Onos. Kai kuriais metais, leidžiant Romai, šios šventės turėjo ir pilnus atlaidus prikergtus.

Daugiau apie brolijas ir atlaidus nieko negaliu pasakyti, nes reikalingų dokumentų neradau. Dabar yra prie bažnyčios pasaulinių tretininkų brolija.

Leipalingio parapijos sodžiai. Jau esu rašęs, kad pirmučiausiai Leipalingio kamendoriai turėjo rūpinti tik Leipalingio turtų gyventojus. Tačiau, kaip matyt iš septynioliktojo šimtmečio aktų, reikale kamendoriai teikė šv. Sakramentus netiktai dabartinės Leipalingio parapijos žmonėms, bet ir daugeliui kitų parapijų gyventojams: kaip Seirijų, Kapčiamiesčio, Liškevos ir Veisiejų. Jau esu rašęs, kokios ribos Leipalingio parapijai nustatyta 1778 metais. 1819 metų inventoriuje matome kaikuriuos sodžius jau atskirtus nuo Leipalingio parapijos, o kaikuriuos naujai pridėtus. Štai:

1. Leipalingio valsčius:

Leipalingio dvaras ir sodžius.	38	gyventojai
Černiauskai	5	„
Druskininkėliai	6	„

Dulgininkai	6	gyventojai
Didžiaselis	17	„
Kaziūliai	8	„
Mizerai	5	„
Saltoniškė	8	„
Sankonys	7	„
Varnėnai	14	„
Valančiūnai	9	„
Vilkanastriai	8	„
Veršiai	12	„
Abarauskai	4	„

II. Jurgeliškės valsčius (p. Šumkausko nuosavybė. Žiūr. 1822 m. invent.)

Jurgeliškė	dv.	1	gyv.
Jaškiškiai	sod.	4	„
Šmališkė	„	4	„
Vilkininkai	„	15	„

III. Kamarūnų valsč. (nuosavybė p. Mioduševskio).

Kamarūnai	dv.	1	gyv.
„	sod.	8	„
Stirniškė	„	2	„

IV. Živulčiškės valsčius:

Živulčiškės	dv.	1	gyv.

V. Zagajaus valsčius (smulkūs bajorai šlėktos):

Zagajus . .	2	gyv.
Miciūnai . .	16	„
Radvilonys .	9	„
Stročiūnai. .	2	„

VI. Kudrėnų valsčius (Gavronskio nuosavybė).

Cimaniūnai .	8	gyv.
Drapaliai . .	8	„
Mižonys . .	11	„
Šaulėnai . .	4	„
Pasereika. .	1	

VII. Seirijų valsčius (valstybės nuos.):

Dziržiai. . .	13	gyv.
Girgašiai . .	10	„
Guronys . .	3	„
Jovaišiai . .	20	„
Krivonys . .	3	„
Lipliūnai . .	18	„
Norkūnai . .	2	„
Neliubonys .	2	„
Šventojanskas	2	„
Šutronys . .	7	„
Vilaikiai . .	5	„
Paliepis . .	1	„

VIII. Panemunės valsčius:

Zasčiūniškė . 1 gyv.

Šiose ribose parapija išbūna ligi lenkmečio. Po lenkmečio dar prisideda:

Butelizna, Kriaučiliai, Gervinis, Aukštakalnis, Mikalinas (dvar. ir sodž.), Meška, Margai, Avirnyčia dv., Pažerys, Tartokas, Vilkas, Vaikšnoras.

Šios vietos ir seniau buvo Leipalingio parapijos ribose, tik jos arba buvo neapgyventos arba kuriai kitai vietai priklausė. Dvarai bus, rodosi, kilę prieš baudžiavos panaikinimą. Dvarponiai, nujausdami nusavinimą žemės, iš likusių kaikuriuose sodžiuose be gyventojų valakų padarė palivarkus, davę naujus vardus. Panaikinant baudžiavą, dvaro bernams ir daržininkams irgi buvo padalinti po trimargį; bažnyčios žemė irgi trimargiais išdalinta. Iš čia irgi kilo sodžiukai.

Leipalingis. Nežinia, delko Leipalingis oficialiai liko suamorintas į Leipuny. Ir lenkai, ir rusai, ir vokiečiai, visi, tarsi susitarę, Leipalingį pravardžiuoja Leipūnais. Tik dabar tai jau Leipalingis ir oficijaliai vadinamas tikruoju vardu. Leipalingio dvaras ir sodžius siekia gilios senovės. Pasakojama, kad netoli nuo Leipalingio buvęs kryžeivių mūšys su lietuviais [1]). Nuo senų senovės Leipalingis su savo sodžiais buvo nuosavybėje pašalinių asmenų. Pasakojama, kad apie 1520 metus Leipalingio turtai priklausė kunigaikščių Sapiehų šeimynai. Vėliau, rodosi, jie prigulėjo Plioteriams [2]). Apie 1800 metus Leipalingio dvarą su sodžiais nupirko Vilniaus kapitulos pirmasis kanauninkas kun. Antanas Kruševskis. Jisai numirdamas 1820 metais Leipalingį paliko savo brolėnui ponui Antanui Kruševskiui. Šis Kruševskis buvo Seinų apskrities savivaldybių Valdyboje: apskrities maršalka ir pasiuntinys apskr. seimelin. Leipalingio dvaras buvo turtingas. Jisai be daugelio miškų ir plačių laukų turėjo visą eibę sodžių, kurių gyventojai ėjo dvarui baudžiavą ir mokėjo mokestis. Sulig 1819 ir 1822 metų bažnyčios inventoriaus sąrašų Leipalingio turtams priklausė 14 sodžių, kuriuose buvo 147 gyventojai. Žiūrėk sodžių sąrašą truputėlį aukščiau. Beto dvaras turėjo šale Dulgininkų sodžiaus plytų dirbtuvę ir geležies rūdos kaltuvę (ferrifodina). 1818 metų caro ukazu Leipalingis tapo valsčiumi. Leipalingio valsčiun inėjo tiktai Leipalingio dvaro sodžiai. Šiose ribose Leipalingio valsčius išbuvo ligi 1864 metų ukazo. Nežinia, kurių metų labai įdomią ir smulkią Leipalingio turtų statistiką paduoda „Słownik geograficzny Król. P.".

Leipalingis	53	gyv.	1452	margai
Veršiai	6	„	703	„
Kaziūliai	7	„	603	„
Černiauskai	5	„	544	„
Didžiaselis	15	„	1310	„

[1]) Słownik geograficzny Król. Polskiego ir Powszechna Encyklopedja Orgelbranda prie žodžio „Lejpuny".

[2]) Ten pat.

Mizerai	4	gyv.	171	margai
Valančiūnai	9	„	654	„
Vilkanastriai	9	„	712	„
Sankonys	8	„	412	„
Dulgininkai.	5	„	420	„
Kmielevas	2	„	129	„
Abarauskai.	5	„	377	„
Varnėnai	13	„	737	„
Saltoniškė	7	„	522	„
Druskininkėliai	7	„	438	„
Viso	155	„	9184	margai žemės.

Leipalingio dvaras gi turi žemės 3889 margus (pievų 220 mg., ariamos ž. 924 mg., ganevių 10 mg., miško 1763 mg., krūmų 116 mg., ežerų 758 mg., nederamos žemės 80 mg., smulkių daržų įvairiose vietose 18 mg.). Matyti, ši statistika paimta iš metų vėlesnių, kaip 1880, nes pridurta: „neskaitant 1879 metais atimto valstybėn miško (Puszczy Lejpuńskiej) 5129 margų. Apie Leipalingį plačiai yra parašyta laikraštyje: „Czas, dodatek miesięczny 1856 r. pusl. 687“., bet man šio rašinio neteko matyti. 1917 metais nuvykau dvaran, ieškodamas man reikiamų žinių, dvaro didžiulėje raštinėje radau tik begales suplėšytų ir suteršt̨ popierių. Karo, mat, pėdsakai. Savininkas lenkas išdūmė Rusijon. Dvare pereidinėjo visoki kareiviai, o paskui viso Leipalingio vaikai ir bobos, muilui ar sienoms popierio ieškodami, sunaikino, visą archyvą. Aš nieko gero sučiupti tame mėšlyne negalėjau. Dabar gal dar galima būtų daug ką iš dvaro ir valstiečių gyvenimo rasti prie ipotekos archyve.

Savininkas, karui pasibaigus, atsidūrė Lenkijoj ir Leipalingin nebegrįžo. Einant žemės reformos įstatymais, 1923 metais dvaras išdalinta bežemiams ir kareiviams. Dvaro rūmuose įsikūrė valstybinė gimnazija, kuriai pavesta dvaro daržai, parkas, ūkio triobos. Dvare yra iš senovės didelis degtinės bravoras, kuris ir dabar veikia.

Įvairūs valsčiai. 1818 metais įvesta valsčiai (valsčių administracija). Kiekvienas dvaras, turįs savo baudžiauninkų sodžiuose, galėjo būti atskiras valsčius. Mažesni dvarai ir smulkūs savininkai dėdavosi keli vienan, kad mažiau būtų administracijos išlaidų. Šiose ribose ir tvarkoje valsčiai išbuvo ligi 1865 m. Leipalingio parapijoj buvo tada šie valsčiai:

I. Živulčiškės valsčius:

Živulčiškės dvaras ir jo sodžiai Makariškė, Mangarotas, Šlapikos.

Šitas valsčius buvo privatinė nuosavybė. Sodžiai nuo senų senovės ėjo dvaran baudžiavą. Sodžiai priklausė Seirijų parapijai, dvaras Leipalingio.

II. Panemunės valsčius:

Panemunės dvaras ir jo sodžiai:

Geniai, Zasčiūniškė, Voveris, Levūnai, Sarkojiedai, Jokūbiškiai, Paulenka (smuklė 2 gyv.)

Šitas valsčius ir gi buvo privatinė Volskių nuosavybė. Sodžiai ėjo dvaran baudžiavą. Visas valsčius be Zasčiūniškės prigulėjo Liškevos parapijai. Leipalingio par. priklausė tik Zasčiūniškė.

III. Seirijų valstybinė Ekonomija:

Šiai ekonomijai priklausė visi apilinkėje valstybiniai dvarai ir sodžiai Seirijų, Slabados, Liškevos, Kapčiamiesčio ir kitose parapijose. Iš Leipalingio parapijos šiai ekonomijai priklausė 12 sodžių. Jie išvardinti viršuj, kur kalbama apie Leipalingio parapiją. Šie sodžiai ligi 1795 metų priklausė Merkinės seniūnijai, o dar seniau ir parapijai. Kokias ir kur jie baudžiavos pareigas atlikinėjo, nesužinojau.

IV. Zagajaus valsčius:

Šį valsčių darė 4 šlėktų sodžiai: Zagajus, Miciūnai, Radvilonys, Stročiūnai. Šio valsčiaus gyventojai niekam nėjo baudžiavos. Jie patys turėjo teisę laikyti baudžiauninkų. Jie gyveno neturtingai.

V. Kudrėnų valsčius:

Kudrėnų dvaras ir jo sodžiai:

Baržgžiūnai, Drapaliai, Cimaniūnai, Mižonys, Šaulėnai, Dubravai, Gudonys, Pasereika Janauka, palivarkas Rusingė ir du jo sodžiai: Dubaklonis ir Jonionys, Šlavantų dvaras ir sodžius. Beto Kudrėnams priklausė dar Onciškių sodžius. Jis senai paliovė ėjęs dvaran baudžiavą ir vieton jos mokėjo dvarui tam tikrą činšą (išsipirkimą). Užtat Onciškės gyventojai vadinosi bajorais. Į valsčių jie prisirašę buvo Seirijų. Kudrėnų baudžiauninkai, anot pasereikos Bižio, ėjusio čia baudžiavą, už valaką žemės ėję kas savaitė po tris dienas baudžiavos ir mokėję činšo po 19 auksinų, beto duodavę vištų, apynių, vilnų, grybų ir t. t. Pareigos nevisuose sodžiuose buvusios vienodos; kiekviename sodžiuje kitos. Daugelis valstiečių buvę bajorai. Vietoj baudžiavos dvarui mokėjo sulig sutarties tam tikrą mokestį.

VI. Kamarūnų valsčiui priklausė tik du dvaro sodžiai.

VII. Jurgeliškės valsčių darė 4 Leipalingio parapijos sodžiai ir 10 Veisiejų.

Panaikinus baudžiavą, valsčiai sutvarkyta kitaip:

Vienas valsčius įkurta Leipalingyje, kitas Kudrėnuose.

Mokykla Leipalingyje. Lenkų viešpatavimo laikais Leipalingio parapijoje mokanti skaityti žmonės buvo ant pirštų suskaitomi: būtent, tik tas, kas gavo tarnauti prie dvaro raštinės ar prie klebonijos ir tai tik kas buvo gabus prie knygų.

Pirmas žinias apie mokyklą sutinkame tik 1817 metais. Šiais metais Lenkų Karalystės valdžia iš Varšavos įsakė Augustavo vaivadijos visose parapijose sutvarkyti, o kame nėra įkurti, pradines mo-

kyklas. Seinų kamisoriui verčiant, kaip kitur, taip ir Leipalingyje susidarė mokyklos globa. Jon inėjo klebonas Linčevskis, vietinis dvarininkas kun. kan. Ant. Kruševskis ir dar du asmenis. Globa turėjo įkurti mokyklą ir parūpinti jai triobą. Ši globa, rodosi, tuojaus įkurė mokyklą, nes 1819 m. inventoriuje pasakyta, kad mokykloje yra 24 bernaičiai ir 2 mergaitės; mokinama bėsą skaityti ir rašyti; mokyklos triobos nėsą. 1816 metais kun. Kruševskis testamentu užrašė Leipalingio mokyklai daržą ir mokytojui algos kas metai po 400 zlotų.

„Manydamas padėti Leipalingio valstiečiams išmokyti vaikus ir išvaduoti juos nuo pylos ir mokesties, kuriuos rengiasi valdžia uždėti mokyklos išlaikymui, paskiriu, užrašau ir Leipalingio turtuose apdraudžiu 8000 lenkiškų zlotų mokytojo išlaikymui. Įsaistau Leipalingio savininką ir jo įpėdinius nuo 8000 sumos penktą nuošimtį, t. y. kas metai po 400 zlotų keturiomis ratomis prie galo kiekvieno metų ketvirčio sumokėti mokytojui, paimant iš jo kvitą. Mokytojas gi nuo Leipalingio turtų valstiečių ne privalo už mokinimą jų vaikų nič nieko reikalauti, nebent jie neprašomi ką duotų"

Toliau įsaisto Leipalingio turtų savininką paskirti mokytojui ir vargonininkui po daržą, pastatyti jiemdviem bendrą triobą. Jei kartais vargonininkas būtų ir mokytojas, tai jis abiem algom ir daržais gali naudotis. Pasirodo, kad kanauninkas Kruševskis netiktai užrašus mokyklai padarė, bet ir ištikrųjų jąja rūpinosi. 1820 metų žiemą miške pritašė medžių ir surengė visą mokyklos statymui medžiagą. 10 dienų vasario 1820 m. išleido į visus parapijos gyventojus atsišaukimą, kad jis pavasaryje pradėsiąs statyti parapijos mokyklą toje vietoje, kame buvo laikinas žydų maldos namelis, kad toji mokykla manoma ligi rudens pabaigti, kad mokyklos statymui pinigų nereikalausiąs; tik prašo, kad žmonės atvežtų akmenų, suvežtų iš miško medžius ir statant duotų darbininkus.

„Tikiuosi", baigia atsišaukimą: „kad mano prašymą išpildysite; jei ne, pranešiu valdžiai, ir ši privers išpildyti". 25 d. gegužio 1820 m. kun. kan. numirė, ir mokykla liko nepastatyta. Naujas Leipalingio tirtų savininkas, matyti, mokyklo nesirūpino. 1822 m. bažnyčios turtų sąraše stovi parašyta:

„Parapijos mokyklos nėra, bet parapijoje kaikuriuose sodžiuose yra žmonių, kurie mokyna vaikus skaityti, rašyti ir ketechizmo. Klebonas daraktorius atlanko. Vaikai ir daraktoriai gerai elgiasi. Mokyklos išlaikymui fondo nėra".

Vadinasi, kanauninko užrašai vėjais nuėjo: įpėdinis jų nepildė.

Vėlesnių dokumentų apie Leipalingio mokyklą jokių neradau. Senių nupasakojimu ligi 1863 m. lenkmečio vaikus sodžiuose mokino daraktoriai viešai; po lenkmečio slaptai turėję mokyti, nes maskolių valdžia neleido. Apie 1870 metus Leipalingyje įsikūrė valsčiaus pradinė mokykla. Vokiečių okupacijos laikais (1916—1920) vokiečiai atidarė mokyklą Leipalingyje ir kaikuriuose sodžiuose. Dabar Leipalingio valsčiuje yra pradžios mokyklos.

1823 metų rudenyje atidaryta Leipalingio dvaro rūmuose vidurinė mokykla (gimnazija). Gimnazijos įsteigimu daugiausiai pasirūpino klebonas, kun. Ant. Sivickas ir kaikurie ūkininkai. Pirmuoju mokyklos veddėjų tapo kun. Bern. Čepulis. Ši mokykla tiek pasirodė čia besanti reikalinga, kad antrasiais mokomaisiais metais veikė jau keturios klasės.

Leipalingio statistika.

	Vedusių	Gimusių			Vedusių	Gimusių			Vedusių	Gimusių			Vedusių	Gimusių	
1611	—	23	—	1673	—	95	—	1801	—	—	—	1837	—	—	—
1612	—	60	—	1674	—	100	—	1802	—	—	—	1838	—	—	—
1613	—	56	—	1675	—	109	—	1803	—	—	—	1839	—	—	—
1614	—	69	—	1676	—	95	—	1804	—	—	—	1840	—	—	—
1615	—	10	—	1677	—	135	—	1805	—	—	—	1841	—	—	—
1616	—	10	—	1678	—	105	—	1806	—	—	—	1842	—	—	—
1617	—	11	—	1679	—	111	—	1807	—	—	—	1843	—	—	—
1618	—	—	—	1680	—	122	—	1808	—	—	—	1844	—	—	—
1619	—	69	—	1681	—	115	—	1809	—	—	—	1845	—	—	—
1620	—	83	—	1682	—	100	—	1810	—	—	—	1846	—	—	—
1621	—	2	—	1683	—	115	—	1811	—	—	—	1847	—	177	—
1622	—	67	—	1684	—	99	—	1812	—	—	—	1848	—	156	—
1623	—	51	—	1685	—	97	—	1813	—	—	—	1849	—	189	—
1624	—	39	—	1686	—	85	—	1814	—	—	—	1850	—	211	—
1625	—	—	—	1687	—	131	—	1815	—	—	—	1851	—	202	—
—	—	—	—	1688	—	130	—	1816	—	—	—	1852	—	161	—
1635	—	75	—	1689	—	89	—	1817	—	—	—	1853	—	165	—
1636	—	129	—	1690	—	—	—	1818	—	—	—	1854	—	115	—
1637	—	64	—	—	—	—	—	1819	—	—	—	1855	—	109	—
1638	—	100	—	—	—	—	—	1820	—	—	—	1856	22	181	56
1639	—	102	—	1785	—	—	—	1821	—	—	—	1857	—	164	—
—	—	—	—	1786	—	—	—	1822	—	—	—	1858	—	174	—
1659	—	—	—	1787	—	—	—	1823	—	—	—	1859	—	211	—
1660	—	—	—	1788	—	—	—	1824	—	—	—	1860	—	173	—
1661	—	106	—	1789	—	—	—	1825	—	—	—	1861	—	220	—
1662	—	51	—	1790	—	—	—	1826	—	—	—	1862	—	199	—
1663	—	67	—	1791	—	—	—	1827	—	—	—	1863	—	208	—
1664	—	67	—	1792	—	—	—	1828	—	—	—	1864	—	264	—
1665	—	63	—	1793	—	—	—	1829	—	—	—	1865	—	231	97
1666	—	70	—	1794	—	—	—	1830	—	—	—	1866	—	220	97
1667	—	65	—	1795	—	—	—	1831	—	—	—	1867	—	146	123
1668	—	82	—	1796	—	—	—	1832	—	—	—	1868	—	—	102
1669	—	77	—	1797	—	—	—	1833	—	—	—	1869	—	—	236
1670	—	49	—	1798	—	—	—	1834	—	—	—	1870	—	—	120
1671	—	105	—	1799	—	—	—	1835	—	—	—	1871	—	—	96
1672	—	186	—	1800	—	—	—	1836	—	—	—	1872	—	—	84

1617 tarp aktų yra pastaba lotyniškai parašyta: žinokite, kad kiti, kurių aktų nėra šioje knygoje, liko nejrašyti ne del kunigo, bet del rašytojo ar vargonininko apsileidimo, kuris apkrikštytus praleisdavo neužrašęs.

	Vedusių	Gimusių	Mirusių		Vedusių	Gimusių	Mirusių		Vedusių	Gimusių	Mirusių		Vedusių	Gimusių	Mirusių
1873	—	—	140	1885	—	210	235	1897	—	237	129	1909	—	190	—
1874	—	—	128	1886	—	273	160	1898	-	251	161	1910	—	180	—
1875	—	232	184	1887	—	238	164	1899	—	273	174	1911	—	177	—
1876	—	195	132	1888	—	252	145	1900	—	222	237	1912	—	180	—
1877	—	201	105	1889	-	248	122	1901	—	243	146	1913	—	173	—
1878	—	204	147	1890	—	250	196	1902	—	228	185	1914	—	—	—
1879	—	242	84	1891	-	268	169	1903	—	225	141	1915	-	—	—
1880	—	225	156	1891	—	221	213	1904	—	210	138	1916	-	—	—
1881	33	225	156	1893	-	240	176	1905	—	177	168	1917	—	—	—
1882	42	219	152	1894	—	238	200	1906	-	190	115	—	—	—	—
1883	50	238	205	1895	—	245	137	1907	—	199	134	—	—	—	—
1884	44	231	104	1896	—	246	203	1908	—	204	—	—	—	—	—

Prof. Vacl. Biržiška.

Maurikio Mykolo Stankevičiaus ir Karolio Estreicherio laiškai į Stanislovą Didžiulį.

Lietuvių bibliografijos tyrinėjimai turi jau savo praeitį. Pradedant Ostermeierio „Erste Litauische Liedergeschichte" 1793 ir Rhezos „Geschichte d. litauischen Bibel" 1816 m.—veikalais tiek bibliografijai, tiek literatūros istorijai svarbiais, visa eilė mūsų ir ne mūsų rašytojų per visą praėjusį šimtmetį rinko žinias apie lietuvių knygas, ar tai tiesioginai, ar kartu su lenkų bibliografija. Kajetonas Niezabitauskis, Leonas Rogalskis su Petru Koeppenu, Jocheris ir Kraševskis, Jonas Kurlavičius ir Karolis Estreicheris, Ivinskis ir Silvestras Baltramaitis surinko nemaža žinių apie senas ir ne taip jau senas lietuvių knygas, parodė ne vieną niekam nežinomą. Tačiau vis tat buvo sausi, dažniausia nekritingi knygų surašymai, kuriais tik dideliu atsargumu galima buvo naudotis. Tos skurdžios žinios, kokias jie patiekdavo, nesugebėjo sudominti platesnės visuomenės lietuvių knygų praeitim, neleido ir pačių knygų kaip reikiant pažinti. Ir delto 1886 m. pasirodžius niekam anksčiau nežinomo bibliografo, Maurikio Mykolo Stankevičiaus studijai „Wiadomość o Biblii litewskiej", ji padarė ypatingo įspūdžio tiek lietuvių visuomenei, tiek ne lietuvių mokslininkams savo platumu ir tyrinėto objekto giliu nušvietimu. Gal čia nemaža padėjo ir faktas, kad tiesiogina studijos pasekme buvo suradimas pamiršto Biblijos vertimo Peterburgo katalikų dvasinės akademijos bibliotekoj. Plačios recenzijos sutiko šį Stankevičiaus darbą. Nežinomu bibliografu susidomėjimas padidėjo, pasirodžius 1889 m. antrai jo bibliografinių studijų daliai. Tačiau 1892 m. balandžio mėn. jisai pasimirė, taigi jo pradėtojo darbo tęsinio nesusilaukta.

Stankevičius gyveno ir dirbo Krokuvoj. Spėjama buvo, jį esant tik Lietuvos lenku, lietuvių literatūra susidomėjusiu. Tačiau, kiek iš paduodamų laiškų žymu, jisai patsai save skaitė tikru žemaičiu ir, matyti, tokiu ir buvo. Jo gimimo vieta tiksliai nėra žinoma. St. Jurjevičius, rašydamas „Apszvietos" 1892 m. 6 Nr. 485—486 m. Stankevičiaus nekrologą, matyti, bene iš lenkų laikraščių paimtą, tiktai mini jį gimus Lietuvoje. (1857 m.), mokslus ėjus Varšuvoj, per rusų-turkų karą nuo kariuomenės pasišalinus Krokuvon, kur jis ir tarnavo Gebetnerio knygyne, ir tiek. Neduoda platesnių biografinių žinių ir Stankevičiaus laiškai. Tačiau jie gan plačiai nušviečia tuos literatūros reikalus, kuriais St. gyveno, jo susidomėjimą lietuvių raštija, tuos klausymus, kuriems nušviesti jis jau buvo nemaža medžiagos parinkęs, galop ir jo pasauliažvalgą. Be smulkių bibliografinių žinių, įvairiuose lenkų žurnaluose spausdintų ir mūsų literatūrai svetimų, Stank. žadėjo išspausdinti dar XVIII amž. bibliografiją, atskirą biblijos vertimo lietuvių kalbon istoriją, studiją apie giesmynėlį, Stan. Rapagelono monografiją (plg. Stankevičiaus

prakalbą į II Bibliografijos dalį IV pusl.); rinko žinias apie senovės Žemaitiją, apie senus lietuvių rašytojus; jis, matyti, paruošė spaudai, Bistrionio išleistą ir jojo surastą Ledesmos katechizmą 1605 m. Tų plačių sumanymų tik dalis buvo įvykinta, pati jo surinkta medžiaga greičiausia pateko Krokuvos universiteto bibliotekon ir mums nėra žinoma. Tačiau ir jo atlikti darbai ir jo sumanymai pateisina platesnį jo asmenių susidomėjimą, pateisina, man rodos, ir šių laiškų išspausdinimą.

Laiškai įdomūs yra ir atsižvelgus į asmenį, kuriam buvo adresuojami. Griežonėlių Stanislovas Didžiulis visą savo amžių rinko rūpestingiausiai lietuvių knygas; tarp jų surinko ir nemaža retenybių. Sudaręs vienintelę Lietuvoje lietuvių biblioteką spaudos uždraudimo laikais, visai sugebėjo apsaugoti ją ir nuo rusų žandarų, rūpestingai jas ieškančių, ir nuo gerų draugų-skaitytojų, kurie įprastu pas mus būdu sugeba išnešioti skolindami ir turtingiausias bibliotekas. Lietuvių literatūroj maža dalivavęs (berods keletą straipsnių buvo parašęs „Žem. ir Liet. Apžvalgoj"), jisai tačiau gavo progos plačiai pažinti ir lietuvių knygas ir lietuvių literatūrą ir tomės žiniomis dalijosi su tais, kas jomis domėjosi. Žymesnė dalis Estreicherio žinių apie lietuvių knygas gauta iš S. Didžiulio. Baltramaitis nemaža iš jo paėmė. Stankevičiaus santykis aiškeja iš jo laiškų. Velčiau Mikolas Biržiška rasdavo čia pažinti dar spaudos uždraudimo laikais tas lietuvių knygas, kurių kitur sunko buvo gauti. Tuo būdu jau pats tos bibliotekos išsaugojimas nemaž padėjo kitų lietuvių raštijos tyrinėtojams. Tačiau šis tas buvo ir išnešiota. Pav., vysk. Baranauskio iš S. Didžiulio pasiskolinti rankraščiai pateko Lietuvių Mokslo Draugijon, kaipo „dovana" vieno žymaus dabartjes laiku lietuvių veikėjo. Neabejotinai ir be to šis-tas dingo. Tačiau grįžęs 1924 m. Lietuvon bibliotekos savininkas, kad ir suvargęs ir liguistas, galėjo bent pasidžiaugti tuomi, kad net ir vokiečių okupacijos laikais jo biblioteka nedingo.

Spauzdinami laiškai gauti iš S. Didžiulio sūnaus Vytauto, jam sutikus. Kartu su jais duodami ir du Estreicherio laišku, kurie ir suvedė Stankevičių į pažintį su Didžiuliu.

1.

K. Estreicheris į S. Didžiulį.

Kraków 5-I-84.

Szanowny Panie!

Na zapytanie z 27 Grudnia odpisuję, iż bibliografja moja ogarnia zarówno polskie, rusińskie i litewskie druki. Znajdzie tam Pan tytuły w odpowiedniej chronologji.

Co się tyczy kupna Ewangelji, nabyłem je dla biblioteki, lecz odstąpiłem pierwszeństwa p. Stankiewiczowi, subjektowi księgarni Gebethnera i Wolffa w Krakowie, który specjalnie zbiera druki litewskie. Biblioteka Jagiell. ma ich mało, jak np. Szyrwida Punkty [1]) — Ewangelje pols. i litews. z r. 1776 [2]). — Pan mógłbyś na miejscu znaleźć więcej, mianowicie, gdybyś dotarł do biblioteki Prektera [3]), w Kownie niegdyś mieszkającego, a który nie wiem czyli i gdzie żyje.

Co się tyczy wydań Ewangelji pols. i litews., te są mi znane edycje:

Ewangelja lothawis praelegi solita in Livonia. Vilnae 1752, to wspomina Kraszewski Wilno IV. [4])

Tenże tamże Ewang. po p. i lit. z XVII w.

Evangelia pro Domin. lingua, lothavica. Vilnae 1677.

To wymienia Jocher [5]) — 6473 i Bielski Katal. pijars. N. 26.

Ewangelja z r. 1705 u Pana w zbiorze.

Z r. 1711 str. 216 i k. 5. rej. jest u Pana bez tytułu i w Bibliot. Krasińskich.

Toż r. 1731 wspomina Przyłęcki.

Z r. 1756 jest u Pana w zbiorze bez tytułu. Stron 255 i rej. k. 6. Ma Maur. Stankiewicz od Giejszt.

Z r. 1769 w Wilnie w druk. Akad. S. J. w 16-u str. 321 kart 4 rej. Ma Bibl. Uniw. Warsz.

W Wilnie druk. Franciszkanów 1776, z 8^0 k. 1 str. 226 k. 2 ma Bibl. Jagiell.

Z r. 1786 u Jochera N 4411. Ma Bibl. Czartor. w Krak.

Z r. 1799 wymienia Jocher 6479 [6]).

Załączam Panu spis druków, które posiada p. Stankiewicz. Radbym mieć od Pana spis tych druków, które Pan posiadasz, a wcześniejszych przed rokiem 1800. — Spis ten pisany po jednej stronię byłby najdogodniejszy.

Zawsze ten sam K. Estreicher.

Priedas (Stankevičiaus ranka rašytas):

Wykaz textów litewskich, znajdujących się w księgozbiorze Maurycego Stankiewicza w Krakowie. Wiek XVII i XVIII (čia minimos šios knygos: Szyrwid Punkty kazań od adwentu aż do postu ir Dictionarium 1713, Haack Vocabualarium, Biblia 1735 ir 1755 m., Universitas linguarum 1737, Giesmių Knygos 1754, Treczia dalis giesmjû knygû (b. m.), Ewangelje pol. i lit. 1756, Ostermeyer Neue lit. Grammatik 1791, Mielcke Anfangs-Gründe 1800).

2.

K. Estreicheris į S. Didžiulį.

Kraków 24-5-88.

Szanowny Panie!

P. Stankiewicz żyje. Bije się w piersi, żemzgrzeszył, nie odpowiadając, przeciążony jest robotą w księgarni. Odpowiedział jednak, że da Panu rychło odpis.

Na pocieszenie donoszę, że S. ułożył najdokładniejszą bibliografję litewską. Druk jej rychło rozpocznie, do czego sprowadza odpowiednie czcionki. Książka może już na sierpień r. b. wyjdzie drukiem.

Zawsze życzliwy Estreicher.

3.

M. Stankevičius į S. Didžiulį.

Kraków, 10 marca, 1884.

Szanowny Panie Dobrodzieju!

Dzięki uprzejmości dyrektora Estreichera z radością dowiedziałem się o studyach Sz. Pana Dobr. nad bibliografją litewską. Jeden i drugi list wraz z notatkami bibliograficznemi były mi łaskawie udzielone. Nie omieszkałem też z nich skorzystać.

Czas wolny od zajęć moich księgarskich z wielkiem zamiłowaniem poświęcam studyom nad litewszczyzną. Badania moje rozpadają się na dwa główne kierunki: 1) zbieranie materyałów do historyi literatury litewskiej, 2) badania nad dawną Żmudzią przeważnie pod względem geografji fizycznej i politycznej, urządzeń wewnętrznych, religijnych, jakoteż i cywilnych i t. d.[7])

Ponieważ obchodzi Sz. Pana Dobr. więcej bibliografja, dlatego wyłuszczę szczegółowo metodę, której się trzymam przy zbieraniu materyałów do dziejów mało znanej naszej literatury litewskiej. Na głównym celu mam, rozumie się, druki litewskie, lecz nie pomijam tego wszystkiego, co ma bezpośredni związek z Litwą właściwą (pod tem mianem rozumiem cały obszar ziem, gdzie dziś jeszcze żyje mowa litewska). Zbieram więc na oddzielnych kartkach tytuły w porządku ściśle alfabetycznym; zwykle pod nazwiskiem autora, jeśli tego niema, to pod tłómaczem lub przerabiaczem, albo też pod głównym wyrazem tytułu samego. Kartek takich zebrało się już blisko 700. Za podstawę wziąłem najprzód wszystkie możebne polskie źródła bibliograficzne. Przewertowałem więc całego Niezabitowskiego[8]) („Surinkimas“ i „Wiadomość“) i Kraszewskiego[9]) („Bibliografję wileńską“), nadto dzieła Jochera, Browna[10]) i Karłowicza[11]). Estreichera Bibliografja[12]) przedstawia bardzo słaby materjał. Korzystanie jednak z tych źródeł jest bardzo utrudnione, z wyjątkiem bowiem Niezabitowskiego i Karłowicza żaden zresztą z bibliografów, wyżej przytoczonych, nie miał wyobrażenia o języku litewskim, stąd ani jednego tytułu nie można znaleźć porządnie przepisanego; potworzyli tyle dziwolągów, że czasami nawet domyśleć się trudno, o co rzecz idzie. Brali tytuły z drugiej ręki, jak np. Jocher i Estreicher, na błędy najwidoczniej pilnie się składali i ten, kto pierwszy tytuł wypisał (jak L. Sobolewski[13]) dla Jochera), dalej przepisywacz, wreszcie i korektor, któremu na poprawności textu bibliografji najmniej zależało. Pomijając to wszystko, zebrałem, co się tylko dało z polskich bibliografji. Uzupełniam tytuły niedokładne z samych dzieł, lecz niestety wielu z nich nie udało mi się widzieć dotychczas. Przejrzałem skrzętnie Bibliotekę Jagiellońską, do której wstęp mam ułatwiony; tu jednak nie bardzo wiele znalazłem, o rzadszych drukach wspominam niżej.

W Bibliotece Czartoryskich spodziewam się znaleźć także kilka ciekawych rzeczy, poszukiwania w niej rozpocznę w lecie dopiero. Pozostanie jeszcze zatem w Krakowie Biblioteka Akademji Umiejętności. Tę na ostatek zostawię.

Najobfitsze bezwzględnie materyały zachowują się w Bibliotekach w Królewcu, Petersburskiej publ., Wileńskiej i mniejszych prowincyonalnych, może kapituły wileńskiej i żmudzkiej [14]), wreszcie zborów ewangelickich litewskich.

Z druków litewskich, znalezionych w Bibl. Jagiell., najciekawsze i najdawniejsze są następujące:

1) Bretkuna Postylla, 2 tomy. Królewiec, 1591.

Exemplarz w skórę oprawny, dobrze zachowany.

Dzieło niezbyt rzadkie, posiadają je biblioteki: Uniw. w Lipsku, publ. w Wilnie, Uniw. w Królewcu i t. d.

2) Ledesmy, Katechizm, 1605.

Rzecz dotychczas wcale nie znana, nigdzie wzmianki najmniejszej nie znalazłem, podaję dlatego tytuł dokładny (seka knygos antraštė).

Jestto drugie wydanie tego katechizmu, jak widać z tytułu (antrukárt iszspaustas) i z przedmowy, gdzie przewidziano, że w r. 1605 pierwszgo wydania dostać nie było można, zostało wyczerpane. Dowiadujemy się również z tejże przedmowy, że już przedtem Mikołaj Dauksza przetłómaczył i wydał katechizm w narzeczu żmudzkiem (niezależnie od 1-go wydania Ledesmy). [15])

Druk gocki, duży; papier mocny, pożółkły. Exemplarz, znajdujący się w Bibl. Jag. (oznaczony: Teologia, 1938), jest dobrze zachowany i oprawiony w półskórek i papier. Pochodzi od Jezuitów przy kościele św. Barbary w Krakowie.

3) Szyrwida Diction trium ling. Wilno 1713.

Wydanie 5-te dosyć pospolite.

4) Ewangelie. Wilno, 1776.

Wreszcie do dziesięciu nowszych druków.

Dla usunięcia wątpliwości co do śpiewnika Quandta z r. 1751 podaję dosłowny tytuł z exemplarza, przeze mnie posiadanego (seka antraštė). Bez oznaczenia na tytule roku. Podkreślone wyrazy są drukowane czerwono.

W 8-ce wązkiej, str. 24 niel., 790 i 1 niel.

Przedmowa Quandta także z datą 4/9 1751. Zawiera pieśni 542, które się kończą na str. 587. Na str. 588 - 616 dwa rejestry pieśni.

Od str. 617 do końca: Maldû knygéles, tytuł zupełnie ten sam, co Sz. Pan Dobr. podał, różnicę podaję:

...nûg M. Daniel Klein, Lietuw. Klebono Tilžej' ir szwéżey perweizdétos per. J. B. Arch. Inst.*) Karaláuczuje, iszspáustos rasztais Karalaus.

Wogóle około tego czasu t. j. po roku 1750 wielki zamęt panuje na Litwie pruskiej ze śpiewnikami. Wychodzi jedno po drugiem wydanie śpiewnika t. zw. Quandta, właściwie Jana Behrendta (znanych jest ośm wydań), równocześnie prawie pojawiają się trzy wydania śpiewnika Behrenda (z Kaukehmen) i Glasera, obok nich śpiewnik Schimmelpfenniga [16]).

*) Jestto Jan Behrendt, archidyakon w Insterburgu.

Wyjaśnić się da to zamieszanie dopiero po porównaniu wszystkich tych wydań.

Prusko-litewskich źródłowych rzeczy przejrzałem nie mało, lecz dużo pozostaje do zrobienia. Napotykam na każdym kroku na trudności dla braku potrzebnych pod ręką materyałów, w które Biblioteki krakowskie wcale nie obfitują. Są to wydawnictwa zbiorowe po największej części, kilkunasto — czasem kilkudziesięcio-tomowe. W Królewcu chciałbym być jaknajprędzej, lecz wątpię, czy przed dwoma laty będę mógł wyjechać.

Tymczasem nieprzestaję choć z wielkim nieraz trudem i stosunkowo dosyć znacznym kosztem gromadzić rozsiane wiadomości po świecie a dotyczące litewszczyzny.

Mam ciekawe już materyały i do dziejów literatury prusko-litewskiej, dzieje wydań biblji litewskich i historyę śpiewników, mam sporo krótkich biografji ludzi piszących po litewsku, które także zbieram na oddzielnych kartkach w abecadłowym porządku.

Przepraszam Szanownego Pana Dobrodzieja za moją śmiałość. Sądzę jednak, że będę usprawiedliwiony, jeżeli pod rozwagę weźmiemy ważność przedmiotu, przez nas obrabianego, i cel zacny, do którego pracą mozolną idziemy. Przy porozumiewaniu się wzajemnem niejedna kwestya da się wyjaśnić, wzajemna pomoc w wielu wątpliwościach mnogie dla przedmiotu może przynieść korzyści. Ośmielam się z tego powodu upraszać Szanownego Pana Dobrodzieja o łaskawą odpowiedź, czy na przyszłość będę mógł śmiało w razie danym udawać się do Niego o pomoc, gdy zajdzie tego potrzeba dla mnie w przedmiocie badań nad literaturą litewską.

Jestem z krwi Żmudzinem, lecz młodość całą przepędziłem w Warszawie, tam kończyłem szkołę i później poświęciłem się księgarstwu. Od sześciu lat przebywam w Krakowie, pracując bez przerwy w księgarni Gebethnera i Wolffa (filji warszawskiej).

Polecam się łaskawym względom Szanownego Pana Dobrodzieja i pozostaję

uniżonym sługą
M. Stankiewicz.

Adres do mnie:
w księgarni Gebethnera i Sp.
w Krakowie.

3.

M. Stankevičius į S. Didžiulį.

Kraków, 10 września 1884 r.

Szanowny Panie Dobrodzieju!

Przepraszam bardzo, że na szacowny wielce dla mnie list Jego z końca marca dopiero dziś odpowiadam. Tłómaczenie żadne mię nie usprawiedliwi, wiem o tem, — lecz proszę wierzyć, przez całe lato ani chwili czasu wolnego nie miałem. Najprzód zajęcie moje księgarskie, powtóre przejazd znajomych przez Kraków, wreszcie małe

wycieczki w okolice a nawet na Węgry i w góry — odrywały mię od litewszczyzny. Od tygodnia (w wolnych, rozumie się, chwilach wieczornych tylko) zabrałem się do dalszych studyów Na przyszłość w ciągu jesieni i zimy będę pilniejszym. Dziś w załączeniu przesyłam Szanownemu Panu Dobr. „Chronologiczne zestawienie druków litewskich" aż do roku 1665. Tytułów szczegółowych nie podaję, ani opisania dziełka; wielu z nich bowiem ani widziałem, chodzi mi najwięcej o ogólny obraz chronologiczny. Gwiazdka * przy roku położona oznacza, że tytuł dokładny z oznaczeniem liczby stron i innych szczegółów posiadam. Dalszy ciąg niebawem nadeszlę. Upraszam o łaskawe przejrzenie tych krótkich wiadomości i przy sposobności o doniesienie, czy Sz. Panu Dobr. są znane prócz podanych inne druki. Wiem doskonole, że dużo się jeszcze znajdzie uzupełnień w przyszłości — lecz na dziś taki obraz jestem w stanie przedstawić. O ile możności podaję w skróceniu źródła, skąd się dowiedziałem o tej lub owej książce i gdzie takowe się znajdują.

Wzmianka w liście Sz. Pana Dobr. o otrzymaniu z Petersburga wiadomości o 138 drukach [17]) lit. niezmiernie mię zainteresowała. Z nieśmiałością upraszałbym, jeżeli to będzie możebnem, o doniesienie mi bliższych szczegółów, a raczej króciutkich tytułów w kilku wyrazach tylko, ale z oznaczeniem roku i miejsca wydania.

Sporo już potrafiłem nagromadzić wiadomości, odnoszących się bezpośrednio do dziejów literatury litewskiej. Do podanych szkicowo 35-ciu druków materyału zebrałoby się na spory tomik. Przy pomocy dziełka Rhesy [18]) mam skreślonq historyę Biblji, podobnież obrabiam śpiewniki, dalej gramatyki i t. d., słowem dąży się do utworzenia i zaokrąglenia całości.

Archiwa aktów dawnych litewskich wielki niezawodnie przedstawiają materyał. Nie mało by się znalazło i w Metryce litewskiej w Petersburgu i w aktach kapituły żmudzkiej i wileńskiej, — także i w listach prywatnych ówczesnych, a także i w Królewcu. Poszukiwania jednak trzeba odłożyć do chwil pomyślniejszych...

W przypisku do Biblji londyńskiej podałem trochę nowych i ciekawszych szczegółów, a to na podstawie materyałów częściowych z dawnego Archiwum Braci Czeskich w Lesznie. Sam nie miałem w rękach owych arcy-ważnych i ciekawych synodów, korzystałem na teraz z wypisów Łukaszewicza [19]), robionych około r. 1830. Postaram się jednak w przyszłości koniecznie do nich dobrnąć i zużytkować, co się tylko da.

Ciekawe już dziś są dzieje tej Biblji [20]). Rola Chylińskiego wyjaśniona po części. Może później da się coś więcej powiedzieć. Tymczasem należałoby dołożyć wszelkich starań, ażeby jaknajkompletniejszy exemplarz tej Biblji wynaleźć; do dziś nie wiadomo właściwie, czy była skończoną, czy w rzeczy samej przerwana na stronicy 416 [21]). Musiała być i jakaś przedmowa, ale na pusto trudno mówić. Najlepszy dowód tradycya o Chylińskim. Gniewa mię ten cały szereg sławnych bibliografów, którzy za Crowaeus'em powtarzają bezpodstawne zdanie o Chylińskim, a jest ich sporo, jak np.:

Kertholtus Christian. De variis scripturae editionibus tractatus theologico-philologicus. Kiloni, 1686.

Le Long Jacobus. Bibliotheca sacra, Parisiis 1723.

Freytag Fr. G. Analecta literaria. Lipsiae 1750.

Clément David. Bibliothèque curieuse. Göttingen, 1750—1760.

Vogt Jok. Catalogus historics-criticus. Francofurti, 1793 i t. d. nie wyłączając naszego Jochera, który widział część wprawdzie tylko Biblji, ale powtarzał za innymi tę bajkę.

W ostatnim zeszycie Mitteilungów Tow. lit. w Tylży[22]) spostrzegłem i Sz. Pana Dobr. pod liczbą 242 w liście członków tegoż To-stwa. Ja nie wpisałem się, nie przez oszczędność 3-ch marek, ale ponieważ nie podzielam ich działalność. Śledzę doskonale ich roboty, mam i znam, na pamięć prawie, wydane przez nich Mitteilungi. Wiele ciekawych rzeczy spotkałem w nich, to prawda. Ale co najważniejsza, przebija bardzo często jakaś niechęć, czy nienawiść, lub też lekceważenie ludności i dyalektu żmudzkiego. Słowem nie sympatyzuję z nimi.

Zabierają się, starają się i niby coś robią nad utworzeniem, o ile można, najkompletniejszej bibliografji litewskiej. Dali nawet trochę materyału bibliograficznego — ale jakież to liche, począwszy od znakomitego Bezzenbergera. Ile to banialuków. On może być znakomitym lingwistą-teoretykiem, ale, śmiało mówię, o robotach historyczno-bibliograficznych kiepskie ma pojęcie.

Podług mego zdania praca sumienna jednostek więcej potrafi zrobić, aniżeli wszelkie Towarzystwa.

Przepraszam najmocniej Sz. Pana Dobr., że nie odpowiadam na wszystkie punkta Jego listu obecnie. Przy dalszym ciągu „chronologicznego zestawienia" będą i wyjaśnienia, jakie mi są znane.

W ten sposób z powodu rozmaitych kwestyj może się wywiązać arcyciekawa dysputa piśmienna, króra dla przedmiotu przyniesie tylko korzyść.

Zapytuje się Sz. Pan Dobr. w kwestyj formatów. Powiem otwarcie, że tak jak u niemców, tak i u nas trudno położyć jakieś granice. Francuzi jedynie w Europie trzymają się i to już oddawna jednostajności. U nich 18 (u nas prawie nie znane) jest najpospolitszym formatem — $18^1/_2$ centymetra wysokości, 12 szerokości; 8-ka zaś — 23×14 cm. U nas pod tym względem chaos, co się weźmie książkę do ręki, to innego formatu. Załączyłem tu kartę z najpospolitszymi formatami polskich wydawnictw dzisiejszych ósemkowych, zależy to wszystko od wielkości arkusza. Oprócz wskazanych linjami jest nieskończona liczba to szerszych to dłuższych. Pod tym względem trudno przyjść do jakiejś normy. Wedle mego zdania 16×10 cm. ósemka mała; 18-ka francuska to nasza zwykła 8-ka; 8-ka francuska to już większa 8-ka. Złożenie arkusza, to rzecz względna, zależy to od wielkości maszyny drukarskiej. Mam np. książkę wielkości 25×16 cm., a arkusz druku ma 32 stronice, więc właściwie jest 16-ką, chociaż format będę nazywał 8-ką dużą.

Przepraszam raz jeszcze Sz. Pana Dobr. za zwłokę w odpowiedzi, obiecuję poprawę. Dalszy ciąg chronologji prędko nadejdzie.

Polecam się łaskawej pamięci, proszę bardzo nie odpłacać się wzajemnością.

Pełen szacunku i uszanowania

M. Stankiewicz.

(Priedas 8 puslapiai „Chronologiczne zestawienie druków litewskich". Sąrašas vėliau pilnai buvo pakartotas Stankevičiaus „Bibliografja litewska od 1547 do 1701 r. Kraków, 1889).

4.

M. Stankevičius į S. Didžiulį.

Kraków, 9 listopada 1884.

Szanowny Panie Dobrodzieju!

Listy nasze minęły się, niestety. W połowie września przesłałem Szanownemu Panu Dobr. Spis chronol. druków litewskich od 1547 aż do r. 1660. Na łaskawe uwagi, sprostowania i dopełnienia oczekuję z niecierpliwością. Tymczasem sporządzam ciąg dalszy, w którym niezawodnie daleko więcej braków się okaże. Brak wolnego czasu stoi na zawadzie w prowadzeniu owego spisu dalej; są to już rzeczy gotowe, trzeba je tylko wybierać ze stosu rozlicznych notat i notatek.

Co się zaś tyczy listu Sz. Pana Dobr., omawiającego kwestyę pozbycia zbioru po ś. p. Prekierze, rzecz trudna u nas pozbyć w całości ten księgozbiór. Niema tam wprawdzie białych kruków, ale wiele jest rzeczy dosyć cennych. Gdyby książki te były w Warszawie, daleko łatwiejby poszła sprzedaż, oddalenie miejsca utrudnia to wielce. W naszych stosunkach księgarskich niema, niestety, antykwaryatu, systematycznie prowadzonego. Jeden tylko Giejsztor [28]) w Warszawie. Możeby on coś na to poradził. Bo antykwaryuszom drążkowym, żydom, szkoda rzucać tych dzieł na pastwę. Ja bym radził bezwarunkowo traktować w tym interesie z Giejsztorem. On drukuje katalogi, wciągnąłby więc i te rzeczy — a to jedyny sposób ulokowania książek.

Przeglądaliśmy tu bacznie nadesłany łaskawie spis. Biblioteka Jagiellońska prawie wszystko to posiada. Dyrektor Estreicher wynotował kilka zaledwie artykułów, uczony ks. Polkowski — trzy, a ja Narbutta w 9 tomach i Giedroycia.

Wyszczególnienie tych dzieł załączam wraz z oznaczeniem ceny. Jeżeliby właściciel się zgodził na odstąpienie, w takim razie najlepiej dałoby się przesłać wszystko za pośrednictwem księgarni p. Zawadzkiego w Wilnie do Warszawskiej Księgarni pp. Gebethnera i Wolffa, a ztamtąd już łatwo przy częstych okazyach doszłyby do Krakowa.

Niestety, na drodze księgarskiej nie dadzą się żadne druki sprowadzać, które nie są pozwolone przez cenzurę — a innych dróg nie mamy. Katalogi litewskich wydawców w Prusach mam, ale nie są

bardzo budujące — kończą się, razem wszystko wziąwszy, na drobnych artykułach dewocyjnych protestanckich.

Około Nowego Roku dostanę partyę tych druków (ale nowych po większej części) z Królewca, Tylży i Kłajpedy. Nie omieszkam zdać sprawozdanie o nich Sz. Panu Dobrodziejowi.

Załączam przy tej okazyi fotografję swoją i upraszam o łaskawe przyjęcie.

Kończę dziś na tem i pozostaję

z pełnym szacunkiem i poważaniem

M. Stankiewicz.

Spis księgozbioru zatrzymałem, jeżeliby trzeba było zwrócić, upraszam o łaskawe doniesienie, a bez zwłoki to uczynię.

5.

M. Stankevičius į S. Didžiulį.

Kraków, 20 czerwca 1886.

Szanowny Panie Dobrodzieju!

Zawiniłem bardzo i zasłużyłem na srogą naganę za tak długie milczenie, dlatego z obawą otwierałem ostatni list Sz. Pana Dobrodzieja. Doznałem jednak rozczarowania, przeczytawszy i łaskawe słowa i doniesienia o najdawniejszych dwóch drukach litewskich.

W ciągu roku całego niewiele zrobiłem na polu badań nad literaturą naszą. Wiele rozlicznych czynności nie pozwalało zabrać się do przerwanych studyów, mozolna praca księgarska nie wiele, niestety, daje wolnego czasu. Obecnie już zasiadłem na seryo do warsztatu. W tym jeszcze miesiącu wydam 1 zeszyt mych „studyów bibliograficznych nad literaturą litewską", który obejmować będzie: „Wiadomość o Biblji litewskiej, drukowanej w Londynie 1663 roku, i o rzekomym jej tłómaczu S. B. Chylińskim". Rzecz co do rozmiarów niewielka, ale treściwa; zbije ona stanowczo dotychczasowe twierdzenie bibliografów, jakoby ów Chyl. miał być tłómaczem tej Biblji. Rozumie się, że exemplarzyk tej broszury zaraz po wydrukowaniu przeszlę Szan. Panu Dobrodziejowi.

Doniesienie Sz. Pana Dobr. o osobie, przygotowującą bibliografję litewską, bardzo mię zainteresowało [24]). Bardzo radbym był dowiedzieć się, kto to taki i, jeżeli możebne, zawiązać bliższe stosunki listowne.

Właśnie w drugim zeszycie mych „studyów" chciałem dać przedruk Ledesmy Katechizmu z r. 1605 z odpowiedniem objaśnieniem [25]). Pierwsze wydanie tego katechizmu uważałem za stracone na zawsze. Tymczasem wiadomość Sz. Pana, że wyszedł w 1595 r. poraz pierwszy, pozwala żywić nadzieję, iż exemplarz tego białego kruka da się odszukać [26]). Nie wiem, czy exemplarz jaki jest znany cichemu i nieznanemu pracownikowi. Błagam przeto Sz. Pana Dobrodzieja o łaskawą wiadomość: a) kto posiada ten katechizm z r. 1595,

b) i czy nie można się spodziewać wypożyczenia go na kilka tygodni do opracowania textu.

Nie słyszałem również i nie znalazłem nigdzie wiadomości o Homiliach Daukszy z r. 1588 [27]).

Z niesłychaną ciekawością będę wyglądał na ukazanie się zapowiedzianej bibliografji litewskiej. Dziś już szykuję się do pilnego jej studyowania i zarazem dania w któremkolwiek z czasopism sumiennej i obszernej oceny. Jaka to praca trudna i mozolna dać obraz w tytułach tylko całej literatury litewskiej — ten tylko jest w stanie ocenić, kto sam bada ten przedmiot.

Żadnego z dziełek Jachnowicza nigdy nie widziałem, wiadomość o nich znalazłem tylko u Jochera i Browna [28]).

Nie tracąc obecnie nadziei obaczenia Ledesmy Katechizmu z r. 1595, a to dzięki uprzejmości Szan. Pana Dobrodzieja, którego łaski niejednokrotnie już doznałem, — szykuję się do umieszczenia w II-gim zeszycie mych studyów obydwóch textów tej rzadkiej książeczki.

Dziś dopiero dziękuję za łaskawie nadesłany wykaz druków lit., znajdujących się w Petersburgu.

Polecam się łaskawej pamięci i względom nadal, obiecuję częściej donosić Szan. Panu Dobr. o postępie mych robót i pozostaję

z wysokim poważaniem

M. Stankiewicz.

6.

M. Stankevičius į S. Didžiulį.

Kraków, 19 sierpnia 1886.

Szanowny Panie Dobrodzieju!

Przed miesiącem ośmieliłem się przesłać w liście rekom moją drobną pracę o Biblji t. z. Chylińskiego [29]). Nie wiem, czy ona doszła na miejsce przeznaczenia, a wiele zależy mi na sądzie Sz. Pana Dobrodzieja, jako doskonałego znawcy rzeczy litewskich [30]). Pan Karłowicz w Kraju posypał zanadto komplementami; pracuję bez żadnych pretensyj, idzie mi głównie o rzecz samą, a nie o osobę. Dla większości argumenty, przytoczone przezemnie, są zupełnie przekonywające, odzywają się jednak głosy w obronie Chylińskiego — zdaje mi się, że dowody z aktów synodalnych kalwinów lit. wystarczają zupełnie na zbicie dotychczasowych powtarzań błędnych o Chyl.

Obecnie obrabiam Ledesmy Katechizm z r. 1605; zamierzam go wydać w przedruku dosłownym, poprzedziwszy wstępem, objaśnieniami i słowniczkiem (jako II-gi zeszyt mych studyów nad litewską literaturą). Jakżeby była dla mnie pożądaną wiadomość o I-em wydaniu tego katechizmu z r. 1595. Czy nie da się jakimkolwiek bądź sposobem wydostać wiadomość, lub śladu o exemplarzu przechowywanym obecnie.

Oczekuję z niecierpliwością na łaskawe słówko W-go Pana Dobrodzieja i pozostaję

z pełnym szacunkiem i poważaniem

M. Stankiewicz.

8.

M. Stankevičius į S. Didžiulį.

Kraków, 31 maja 1888.

Szanowny Panie Dobrodzieju!

Żyję! Ale chyba tylko dla siebie; zapominam o pisaniu listów do łaskawych dla mnie osób, choć o nich samych dobrze pamiętam. Przykro mi bardzo, że korespondencya nasza poszła w odwłokę, ale wina po mojej, rozumie się, stronie. Niestety, tak jestem zamęczony pracą, że czasami i sił brakuje do ujęcia pióra w rękę. Proszę sobie wyobrazić pracę w księgarni dużej w ciągu 12-tu godzin co dnia, od 7 rano do 7-ej godziny wieczorem. To już wystarczy, zdaje się, na moje usprawiedliwienie, że pracuję potężnie. Ale ileż spraw literackich narzucają mi ludzie? Do Kwartalnika historycznego pisuję sprawozdania o dziełach bibliograficznych. Towarzystwo literackie im. Mickiewicza zamianowało mię swym członkiem korespondentem, tam w Pamiętniku Mickiewiczowskim prowadzę dział bibliografji, dotyczącej Mickiewicza. Ogłosiłem także w roku zeszłym (w tymże Pamiętniku) kilkadziesiąt nieznanych listów o Mickiewiczu, pisanych do Lelewela.

Wszystko by to było bardzo piękne, gdybym miał choć kilka godzin w dniu wolnych. Ale w moich warunkach jest to trochę za uciążliwe, szczególniej mozolna dłubanina Mickiewiczowska. To mię odrywa od spraw ważniejszych, od badań nad literaturą litewską. Od miesiąca po nocach znów pracuję nad dalszym ciągiem mych studyów bibliograficznych nad litewszczyzną. W końcu sierpnia, najdalej we wrześniu, wydam II-gi zeszyt. Obejmie on bibliografję litewską od r. 1547 do 1663. Oprócz suchych tytułów będą szczegóły możliwe o książce samej, o jej treści, wiadomość o autorze, lub tłómaczu, wyjątki z textu samego i t. d. W takim samym formacie, jak pierwszy zeszyt, obejmie drugi około 80 stronic. Materyał powoli ale ciągle rośnie.

Nadspodziewany rezultat pomyślny wydał I-szy zeszyt o Chylińskim; anim przypuszczył, że Biblja z r. 1663 się wynajdzie, wnioski moje okazały się trafnymi. Akademik Kunik zaraz po wynalezieniu tej Biblji doniósł mi o odkryciu [31]). Sprawozdanie Woltera przestudyowałem.

Mam nadzieję, że ogłoszenie 2-go zeszytu popchnie sprawę gromadzenia materyałów do dziejów naszej literatury naprzód. Wywołać ona powinna uzupełnienia i sprostowania, a o to głównie mi chodzi. Jaka to bieda, że nie mogę pojechać do Petersburga, od-

wiedzić Wilna i Królewca. Tamby się materyał bogaty zebrał. Poprzestać więc muszę na tem, com tu z mozołem zgromadził. Lepsze coś, niż nic.

A propos Woltera. W końcu czerwca pojawi się krytyka zwięzła ale treściwa jego sprawozdania „Объ этнографической поѣздкѣ по Литвѣ и Жмуди", napisana przezemnie—w Kwartalniku historycznym lwowskim. Dostanie potężne chłosty sam autor i Akademia nauk, że wydaje sprawozdanie nie naukowe, a policyjne. Trzeba poskromić w zapędach gorącego diejatiela! [32])

Do P. Baltromajtisa nie pisałem wcale ,chociaż od niego otrzymałem dwa listy. Przyznam się otwarcie, że niedowierzam, boję się zaangażować zadaleko, aby później nie mieć wyrzutów sumienia. On pozostaje w atmosferze petersburskiej [33]), a ja jej nie lubię... Dlaczego P. Baltr. nie ogłasza swej Bibliografji, a zebrał podobno do 1000 tytułów. Kunik, pisząc do mnie, wspominał o nim, ale mimochodem. Kunik chciał jeszcze więcej szczegółów do Chylińskiego, a ja wszystko, com wiedział, pomieściłem w broszurze — jeszcze tego im mała.

Nieraz miałem pisać do Szanownego Pana Dobrodzieja w rozmaitych kwestyach, dotyczących druków starych, ale sam sobie radziłem, jak mogłem.

Udawał się niedawno P. Baltr. do Estrejchera o wyjaśnienia, ale Estr. nie wiele wyjaśni, bo wyobrażenia o rzeczy nie ma. Pokazywał list Baltr., radząc się, odpowiedziałem, niech zaczeka do września [34]), to będzie miał wyjaśnienie.

Czy Szanowny Pan Dobrodziej nie zna przypadkiem jakich druków z przed r. 1663, którychbym w swoim dawniejszym spisie nie pomieścił, króciutka notatka bardzoby mi się przydała. Postyllę z r. 1600 (luterską) znam, ale tylko z tytułu.

Polecam się pamięci łaskawej, proszę o przebaczenie za zwłokę tak długą, obiecuję poprawę i pozostaję

z wysokiem poważaniem

M. Stankiewicz.

Prierašai.

1) Szyrwid Paukty Kazań 1629 ir 1644 m.

2) Spauzdinta Vilniuje Pranciškonų spaustuvėje.

3) Prekiero biblioteka minima dar Stankevičiaus laiške iš 1884 met. XI-9. Prekieris, ilgus metus bevaldininkaudamas Kaune, buvo surinkęs žymią, labiausiai Lituanicos, biblioteką, kurią naudojo savo istoriniams darbams apie Lietuvą. Jam mirus ir nepavykus bandymams ją parduoti į Krokuvą, ji buvo jo seserų išvežta Liepojun. Vėliau jos pardavė visą biblioteką bene už 200 rublių Mintaujos klebonui, kun. Krikškijonui. Šiam atsikėlus Kaunan, Prekiero biblioteka sugrįžo Kaunan. Per 1919 metų gaisrą, žymi jos dalis, sukrauta Benediktinių vienuolyne, ar tai sudegė ar buvo išgrobstyta. Liekanas kun. Krikškijonas baigia savo pažįstamiems pardavinėti. Rašoma buvo, kad pas Prekierį buvo nežinomi rankraščiai Simono Stanke-

vičiaus. Tačiau gavęs progos biblioteką peržiūrėti, jokių rankraščių nebuvau užtikęs. Jei buvo, matyti, seniau dingo.

4) Estreicheris ir savo bibliografijoj nuolatos nesugeba atskirti lietuvių nuo latvių kalbos.

5) *A. Jocher.* Obraz bibliograficzno-historiczny literatury i nauk w Polsce 1840 — 1842. Darbas neužbaigtas, išimtinai bibliografinis. Mini nemaža lietuvių knygų, buvusių Vilniaus Universiteto bibliotekoj, dažniausiai nepilnai ir netiksliai jas aprašydamas.

6) Be Estreicherio minėtų, žinomos kol kas dar tik šios lenkiškai-lietuviškų evangelijų laidos: (Ewangelie polskie i litewskie tak Niedzielne jako i wszyskich swiąt) — 1679, 1690, 1743, 1750, 1797 m. 1803, 1805, 1808, 1819, 1820, 1841, 1848, 1850, 1858, 1859 — J. Jaknavičiaus verstos — 25 laidos!

7) Be bibliografijos dviejų dalių Stank. nieko kito nebuvo išspauzdinęs. Jo kiti rankraščiai, berods, yra Krokuvos universiteto bibliotekoj.

8) Kajetonas Nezabitauskis (1800 — 1876 m.) 1823 m. po vardu brolio Ciprijono išleido vertimą (gal tat ir paties Ciprijono darbas) Kluko „Surinkimas Dažekimu par Mokintus smonias... apey bites," kuriame *nėra* lietuviškų knygų sąrašo, kaip tai klaidingai pažymėjo laiške Stank. Niezabitauskio lietuviškoji knygų bibliografija tilpo priede prie išėjusio 1824 m. „Naujas Moksłas Skaytima diel mažu wayku" ir lenkų kalboj „Dziennik Wileński" 1824 m. I ir II t.

9) Kraševskio veikalo „Wilno" IV tomo, pasirodžiusio 1842 metų pabaigoj, 115 — 365 p. tilpo Vilniaus spauzdinių bibliografija, baigiant 1799 metais. Čia tarp kitko minimos ir žinomos Kraševskiui lietuviškos knygos, Vilniuje spauzdintos. Darbas skubotai ir paviršutinai sudarytas.

10) Brown sustatė 1862 m. „Biblioteka pisarzów asystencyi polskiej Towarzystwa Jezusowego," kur, pasiremdamas daugiausia Rostowskiu, duoda sąrašą rašytojų-jezuitų. Jų tarpe mini Širvydą ir Jaknavičių, aklai pakartodamas Rostowskį, net, berods, nepatikrinęs Rostovskio svarbiausio šaltinio — Alegambe (Bibliotheca scriptorum Societatis Jesu 1643 m., 84 ir 251 p.).

11) Jonas Karlavičius, 1875 m. leizdamas studiją „O języku litewskim," patiekė joje ir sąrašą 208 lietuviškų knygų, žinomų jam daugiausiai iš Akelaičio bibliotekos, kuri buvo jo rankosna patekusi.

12) Čia Stankevičius neabejotinai perdaug pasmerkė Estreicherį. K. Estreicherio „Bibliografia polska,", pradėjusi eiti 1876 m. ir ikišiol dar nebaigta (K. Estreicheriui mirus, ji tęsiama jo sūnaus), neabejotinai yra vienas žymiausių pasaulio bibliografijos darbų, nors, kaip ir kiekvienam bibliografijos darbe, pasitaiko čia nemaža klaidų, kurias jis pats tolimesniuose tomuose stengiasi atitaisyti. Neigiamą Stank. atsiliepimą, be kritiško ūpo, charakteringo kiekvienam kokį nors darbą pradedančiam, iššaukė neabejotinai ir naivios K. Estr. paklaidos, lietuvių knygų pavadinimus surašant; pvz., remdamasis Didžiulio užrašais, jojo pastabas apie knygas įveda knygos antraštėn, ar vardą Mykolas verčia „Nikolaj" ir panašiai.

13) Jocheris naudojosi išrašais, padarytais Liudviko Sobolevskio iš įvairių spauzdinių, kurių pats Jocheris nebuvo matęs (Obraz II 45 — 78 p.).

14) Žemaičių kapitulos biblioteka sudaro tik dalį kunigo Juozo Chr. Gintyllos bibliotekos, kur, berods, lietuviškų knygų neužtikta. Greičiausiai Stank. turėjo čia omeny gan turtingą Žemaičių Seminarijos biblioteką. Bet ir čia tais laikais, kaip laiškas buvo rašytas, lietuviškų knygų buvo visai maža — jos bene sąmoningai iš bibliotekos buvo šalinamos. Tiktai mirus

kun. Jauniui ir jo bibliotekai patekus Žemaičių Seminarijon, atsirado kiek daugiau senėlesnių lietuviškų knygų.

15) Tai faktinai tiktai perdirbinys 1595 m. Daukšos vertimo, ir Stank. spėjimas, kad be Daukšos vertimo buvo dar viena Ledesmos katekizmo laida, nebuvo patvirtintas. Tame jis ir pats vėliau įsitikino ir savo bibliografijoj II 27 1605 m. laidą vadina antra 1595 m. laida.

16) Įsrutės vyskupas *Berendtas* išleido, J. J. Quandtui pavedus, Giesmių Knygas 1732 m. Jojo giesmes vėliau taisė kun. Schimmelpfenig. 1736 m. išėjo Glaserio-*Behrento* „Kelos nobažnos Giesmes." Ir vienos ir kitos buvo ir vėliau spauzdintos ir tik 1752 m. suvienytos, J. J. Quandtui pavedus, kun. A. Schimmelpfenigo. Manojoj „Lietuvių Bibliografijoj XVI—XVIII amž." irgi yra atsiradęs su giesmynų autoriaus „sumišimas", kurs bus kiek atitaisytas, spauzdinant antrą bibliografijos dalį.

17) Čia, matomai, turima omeny spauzdintas sąrašas lietuvių knygų Peterburgo Mokslo Akademijos Bibliotekos, kuri buvo pas Didžiulį.

18) *Rhesa L.* (1776 — 1840) Geschichte der litthauischen Bibel. Königsberg 1816 m. duoda ir iki šiol nepamainomą ir visų vėlesnių rašytojų kartojamą Biblijos vertimo lietuvių kalbon istoriją. Iš šio darbo Stank. sunaudojo spaudai tik dalį, kalbančią apie vadinamą Chylinskio bibliją.

19) J. Łukaszewicz — autorius žinomų veikalų — Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie 1832—1843 ir Historija szkół w Koronie i w Wielkiem Księstwie Litewskiem 1848—1851, kur yra be ko kito ir kiek žinių kai kurių lietuvių knygų istorijai nušviesti.

20) Stank. pats davė vėliau šios biblijos monografiją (Wiadomość o biblji litewskiej, Kraków, 1886). Pilniau už jį klausimą nušvietė tik H. Reinholdas. Mittel litauischen literarischen Gesellschaft IV t. 105—163 ir 207—273 p., kur jis gina mintį, kad biblijos vertėju visgi buvo Chilinskis.

21) Pabaigta nebuvo.

22) Kalbama apie Litauische Literarische Gesellschaft Tilžėje ir jos leidinį Mitteilungen d. lit. liter. Gesellschaft, kurios eina nuo 1879 m. Kadangi tat buvo vienintelė mokslo draugija, kuriai lietuvių kalbos, literatūros ir istorijos reikalai rūpėjo, tai jai priklausė, ypatingai vėliau, nemaža lietuvių, nors draugijos kryptis buvo nelietuviška.

23) J. Gieysztor, Lietuvos dvarininkas, nukentėjęs už dalyvavimą 1863 metų sukilime, vėliau išgelbėjo savo turtingą biblioteką ir, pargabenęs ją Varšuvon, buvo įtaisęs tenai pirmąjį rimtą lenkų antikvariatą. Jo spauzdinti kataliogai patiekdavo nemaža ir bibliografams įdomių žinių.

24) Kalbama čia apie Silvestrą Baltramaitį, kuris pirmąją savo bibliografijos laidą išleido tik 1892 m.

25) Antrą Stank. bibliografinių studijų dalį sudarė „Bibliografia litewska od 1547 do 1701 r., Kraków 1889." Jo paruoštą Ledesmos katekizmo naują laidą išleido Krokuvoj 1890 met. J. Bystroń (Katechizm Ledesmy w przekładzie wschodnio-litewskim).

26) Iki šiol buvo žinomas tik vienas Daukšos katekizmo ekzemplioris — b. Vilniaus Viešojoj Bibliotekoj. Ir šis, gal būt, jau yra dingęs kartu su senesniomis šios bibliotekos lietuvių knygomis, Rusijon išvežtomis.

27) Daukšos „Omljos" ikišiol abejotinos. Valančius manė, kad tik Niesieckis neteisingą žinią padavė, kiti gi pakartojo. E. Volteris 1886 m. manė, kad jos buvusios, bet tik dingusios.

28) Šie abudu žinią ėmė iš Rostovskio, Rostovskis gi iš Alegambės, kurs paminėjo Jaknavičiaus knygas šiam dar gyvam esant. Dabar Jakn. knygos jau yra žinomos.

29) plg. 20 pr.

30) T. Didžiulis, turėdamas žymią biblioteką su dideliu parinkimu lietuviškų knygų, nors pats, berods, bibliografijos klausimais ir nerašė (jo straipsniai, Apžvalgoj tilpę, buvo kito pobūdžio), tačiau buvo vienu svarbiausiųjų šaltinių žinioms apie senas lietuviškas knygas. Iš jo žinias ėmė tiek Stank., tiek Estreicheris, tiek Baltramaitis.

31) Kunik. ją „atrado" 1887 m. Peterburgo Kat. Dvasinės Akademijos Bibliotekoj. Faktinai ji buvo tik pamiršta, nes ji buvo žinoma, kuomet buvo dar Vilniaus Universiteto bibliotekoj. Patekusi vėliau Vilniaus Dvasišk. Akad. bibliotekon ir kartu su ja Peterburgan, ji liko tik pamiršta. Galimas daiktas, kad vėl paskutiniais metais dingo. Kitu du ekzemplioriu, tik ne tiek pilnu, yra Berlyno Staats-Bibliothek ir Londono British Museum.

32) E. Volterio knyga, išspauzdinta 1887 m., iškėlė nemaž abejonių del privestų joj „liaudies dainų," kuriose buvo reiškiama ištikimybė carui.

33) Baltramaitis veik visą savo amžių gyveno Peterburge, Pet. Viešosios Bibl. knygininku.

34) Rugsėjo m. turėjo pasirodyti Stank. bibliografijos II dalis.

Prof. *A. Janulaitis.*

M. Akelaičio laiškai.

Prakalba.

Trumpą Akelaičio biografiją esu davęs „Svietimo Darbe“ 1920 m. Nr. 11—12.

Turiu surinkęs jo laiškus į I Valančių, II Kirkorą ir III į nežinomą.

I. Į Valančių yra 3 laiškai; pirmuoju du dabar yra lenkų draug. „Towakystwo Pryjaciół Nauk“ archyve Vilniuje, trečias—Žemaičių Vyskupijos Archyve, privatinėj Valančiaus korespondencijoj, jų nuorašą man maloniai suteikė kun. A. Alekna; pirmu du buvo išspausdinta M. Brenšteino laikr. „Kwait. Lit.“ 1911 m.

II. Į Kirkovą yra 14-ka laiškų. Visi jie randasi minėtos lenkų Mokslo Draugijos Archyve, kuri man leido juos nurašyti.

Kirkoras, Adomas Onorius, gyv. 1818—1886, žinomas rašytojas lenkų kalba, kartais ir rusų.

Daugybė jo darbų pašvęsta Lietuvos istorijai.

Leido Vilniuje „Teka Wileńska“ 1857–1858, „Kurjer Wileński“ 1860—63, „Pismo Zbiorowe Wileńskie“ 1859—62, išleido 1863 m. „Przewodnik po Wilnie“ ir t. t. 1864–68 m. Petrapilyj rusų laikr. „Novoje Vremia“.

III. Trečias Akelaičio laiškas nežinia į ką rašytas. Jį jis parašė, bėgdamas nuo rusų žandarų, kurie jį vijosi, bet spėjo ištrukti. Parašė Širiškių dvare, pas Kudrevičių. Tas laiškas buvo prieš karą Muravjovo Muzejuj Vilniuje, polit. skyr. byloje 1861 m. Nr. 16, d. I p. 144.

Gale laiškų kaikurie prierašiai.

II. Laiškai į M. Valančių.

1.

Diewo Pagirtas Wiskupie!

Ka darote Jus Milesta savo moksłu žinoma Lietuvninkam i Ziemajcziam milęntiems sawą kałbą. Godu mumis pasigirti Wirum tikraj dabojqncziu iszganima dusziu sawo awieliu: musu motinele, žiamele dabinasi užauginus toki suneli.

Kas esmi ir ko noriu nu Jus Milestos, trumpaj pasakisiu. Sunus wargdienio, gimes szioj pusej Nemuno, netoli Szeszupes, lig penkiolikto metu nu užgimimo, augau tarpu sawiszkiu, walgidams su jajs juodą duoną ir dirbdams kiek pajegiau. Vienuolikti metaj baigesi, kaip mokinuosi, o dar nieko neiszmokau: wiełaj pradejęs daug nepadarisi — „quod cuique discendum est, ne sero incipiat discere“— sako senowes patarle.

Pažinęs sziek tiek keles kałbas, noriu iszguldianti sawą kałbą; ketinu parasziti Žodiną ir Kałbriedą Zemajtiszką suligintą su kałbomis Indiszkaj-Europejiszkomis. Ikszioiej mokidamas maźius wajkelius, ką uźdirbau tą ir iszdawiau ant knigu ir kitokiu rejkału; dabar palausiu biski mano seną trusę, o wisajs pragumajs, parsikraustęs Warszuwon (del turtingos kniginiczes ir mokitu wiru, su kurejs pasipažinau) griebsiuos mano gražiausios kalbeles. Jaj pri to darbo netieks mąn szmotelio kasdieniniszkos duonos — nes tokia dalis mokszłamiliu — taj wiluos kad Diewas mani neaplejs. „Jog ir paukszteiej nej sieja nej rąnka, o bet juos majtina Tiewas dąngiszkas".

Pas kągi man szauktisi jejgu ne pas Jus Milestą? Reikałauju knigu źiemajtiszku. Atsiunte man keles Jozupas Zawadzkis isz Vilniaus; su tuomis rąndasi pas mani:

1º Iszguldimas Ewangeliju Szwentu, par Proniewski.
2º Ziwatas Jezaus Kristaus, par Jus Milestą.
3º Szwęntas Giesmes.
4º Metskaitlaj*) Iwińskio.
5º Punktaj Sakimu p. Szirwidą.
6º Naujas Istatimas (priguli buti Iszstatimas) p. Giedrajti.
7º Abecieła Lietuviu ir Ziemajtiu kalbos.
8º Ugnes Knigeles (Karałaucziuj. 1801 m.).
9º Wörterbuch der Litauischen Sprache v. Nesselmann.
10º Dajnos, p. Rhesa.
11º Kałbrieda p. Kossakowski.

Taj ir wisas mano turtas isz źiemajtiszkos rasztinibes (piśmiennictwo). Ne turiu gieriausiuju knigu, kajp: Wiskupiste Ziemajtių — Dajnas (Staniawiczes ir Dewkonto) — Butas Žemijtiu par Dewkonta — Pasakos-Szauklo — Jonas isz Swisłoczes Rupejkos — Apej bitkes Niezabitowskio-Kałbrieda Łotiniszka Žemajtiszkaj paraszita (nepamenu jau kajp jos wardas) — ir daugiele kitu. Ko tobiausej meldziu Jus Milestą, idant susimiletumete pawesti man szitu cze iszwardinetu ir kitų kningu, kures Jus regesite tinkuses mano trusej apej zemajtiszką kałbą. Jajgu Nesselmanuj raszqnt Žodiną Lietuwiszką, kiekwienas galejęs padeje, tai kodel nepagialbetu mani, isz tikros szirdies ir wisos gales giejdqnti tarnauti sawo giministej. Uź tataj tikiuos jog Jus Milesta, kiek galedami, iszklausisite mano praszima. Prideretu ir Łatwiu kałbą paźinti, nes ji gimine źiemajtiszkos. Ikr sulauksiu tą szali atłankiti, dabar meldziu Jus Milestos, ei galite, sutiekite man ir łatwiszku kningu.

Idant parodicze, nor pawirszluj, kajp dumoju rasziti mano žodiną**) priduriu cze keiis žodzius.

Aszwinis, = sanskr. *aszwa*, franc. *cheval*, koń.
Nagas, = „ *nagah*, ross. *ноготь*, (nogieć, dawniej), *paznogieć*.
Juodas, = greck. ἰοειδής, czarny.
Stogas, = „ στέγη, dach; ztąd dachokrywca *stegius*.

---

1). Metu skajtlus iszrejszk gudiszką žodi лѣтосчисленіе o lenkiszką arbą graikiszką (γραιλος) chronologija. Kalendorius мѣсяцословъ = Menskajtlius, arba Métininkas (Rocznik); nes tikt wiena karta ir ant wiena metu iszeina.

**) Wadinu „Žodinas", ne Žodinis, kajp nor Wallenlawicze ir Iwinskis; nes sakom karklis, karklinas, - puzsis, puszinas: uź tataj ir žodis — žodinas:

Piemuo, = „ ποιμήν, pasterz.
Sapnas, = „ ὕπνος, sen.
Sakiti, = niemieck. *sagen*, powiedzieć; ztąd *pasakos* pszypomina wyraz normański *sagos*, legendy, klechdy, tak pod względem bszmenia jako i znaczenia.
Sznakeli, = dmisk. *snaken*, rozmawiać.
Żardis, = franc. *jardin*, agród, pastewnik, w niektorych okolicach nozywają *cielętnikiem*, dla tego że tam zwykle paszą się tylko cielęta.
Szuo, = franc. *chien*, pies.
Durls, = angiels. *doors*, drzwi.
Szilkas, = angiels. *shilk*, ross. *шелкъ*, jedwab'.
Gintaras, = ross. *янтарь*, bursztyn, bernstein, ἤλεκτρον; ztąd elektryczność możnaby tłumaczyć przez *gintarumas*.
Wiras, = łacins. *Vir*, Wiraj traukite jungą — Viri trahite jugum.
Jaknos, = jecus, wątroba.
Augsztus, = (nie auksztus = łacn. *augustus*, niemieck. *eng*, ciasny.
Augmuo, = *augmentum*; *augu* = augeo = αὔγη ir t. t.

Kiekvienas, nesakisiu jau paźinusis kalbą źemajtiszką, pripaźis jog Nesselmannas butu galejęs gieresni parasziti źodiną, turiedemas isz visur didelę pagiałba. Wokieczej papratusis kożną daiktą dariti iki trupucziuj; taritum tikt wienas Nesselmannas i tą paprotį nenugimęs: jo Żodinas it tikra tamsi girta: kłajdźiok be gało o nerasi ko jeszkaj.

Kalbamilej (filolodzy) daro wieną kalbą gimditoje o kitą pagimta. Kas man gafwon apej tą daliką? Asz nekłausiu kaip szniakeje Adomas su Eva: ar keltiszkaj, kaip nori Makleanas*)? — ar źidiszkaj kaip kitiems rodosi? — Asz ejsiu takiajs tokiu tiesajeszkoju (krytyków) kajpo abudu Grimmaj**), Boppas, de Chasle ir kiti.

Suraszęs mano źodiną, ataduosiu jį i rąnkas Jusu Milestos, taridamas su paraszitoju Auszros (z autorem Przedświtu):

„Umrzyjcie moje słowe, a powstańcie czyny!"

Su didziausiu godojimu
paskutiniausis tarnas
Mikałojus Akielajtis.

Warszawoje
25 diena Rugsiejaus 1856 m.

Gromatas łajdziesi manimp po tokio paraszo:
Mikołajowi Akielewiczawi
w Warszawie.
Nowolipie. N 2472 na drugiem piętrze na prawo.

*) Histoire de la langue keltique par Macléan.
**) Teisina jedu Źodiną wokiszką, kami ir del źiemajtiszkos kalbos daug naudos randasi.

2.

Jaśnie Wielmożny Biskupie,
Panie a Wielki Dobrodzieju mój!

«In te domine speravi non confundam in aeternum.»

Taką dziękczynną modlitwę, ze łzami radości, odmówiłem, otrzymawszy szanowne pismo Waszej Najdostojniejszej Mości, a z niem drogocenny dla mnie podarek. To nie są śmiecie, jak Wasza Przewielebność się wyraża — to odnoga Bengalska, w której na dnie spoczywają kosztowne perły. Puszczam się jak nurek w przepaść wód głębokich; łowię perłowe muszelki, niepomny, że przy tym połowie łatwo stracić życie, skoro wspólnicy tej pracy, swobodnie pływający na powierzchni morza, nie pośpieszą za danym znakiem wyciągnąć nurka na świeże powietrze. Ale jakże nie zbierać tych perełek, tyle drogich memu sercu? Je nizałem na pierwszą nić moich uczuć, wymawiając najmilsze słowa: Mama! Tete! Z nich złożyłem pierwszą ofiarę, na jaką słabe stworzenie może się zdobyć dla swego Stwórcy! — Niemi zdobiłem szyję mojej kochanki wyśpiewując:

«Anksti rytą kielau,
Per dwareli ejau,
Ir iszgirdau girdiejau
Karweleli baltą.»

A dzisiaj, kiedym już rozstał się z moją kochanką; kiedym już stracił Matkę, moją najdroższą Motinelę i mego ojca (nie znałem go, bo zostawiwszy mnie dwuletnim dzieckiem w 1831 r., zginął gdzieś tam daleko na obcej ziemi, dźwigając wory z piaskiem na usypanie wałów twierdzy), — dzisiaj mówię, kiedy już wrzyscy moi najbliżsi w niebieśiech — przystrajam temi perełkami moję pierś zbolałą:

«Ejsiu ant kapelo ant žalejo,
Ant kapelo žaloji rutele,
Ant tos ruteles bałta rasele,
Be ne gražesne už dejmenteli?
Be ne brangesne už sidabreli?

Tak jest, Najdostojniejszy Biskupie, obdarzyliście mnie najsowiciej; niech Bóg wam za to nagrodzi; bo ja — powiem z Jucewiczem — jestem ubogi; tylko łzy mi pozostały; łzami też wdzięczność moją płacę.

Słuchać rad Męża wyższego ode mnie nauką i doświadczeniem jest i będzie moim obowiązkiem. Zastosuję się do uwag Waszej Najdostojniejszej Mości; ułożą najprzód podręczny słówniczek Polsko-Żmudski, o ile możności, najmniejszych rozmiarów, a słownik Żmudzko-Polski zostawię na później, chociaż materiały do niego mam już gotowe tylko—je ociosac i w jedną piękną całość zestawić. Ale jeszcze o jedną łaskę błagam Waszą Przewielebność — o udzielenie Słównika i Gramatyki Szirwida. Zrobiwszy z nich użytek,

natychmiast odeszlę Waszej Czcigodnej Mości; na co przysięgam na kości mojej najdroższej Matki. Gdyby nawet śmierć mnie zaskoczyła — zgoła w każdym razie, Wasza Przewielebność będzie miała zwrócone sobie te dwie książki.

Postilla katolicka, tay est: iszguldimas Ewangeliu kiekwienos nedelos yr szwętes per wisus metus, per K. Miakfoju Dauksza Kan. Medn. iż lękiszko (kun. Wujka) perguldita, w Wilniui m. 1599» — radbym z duszy nabyć choćbym miał i ostatnią koszulę sprzedać. Lecz gdzież znaleść tak nader rzadkie dzieło?

Pan Mikucki znany mi ze swych badań filologicznych i jako układacz słównika narzecza biało-ruskiego. Słyszałem o nim (o Mikuckim) z ust mego dawnego kolegi Witkowskiego, od którego ten młody i światły filolog uczył się języka Litewskiego, będąc jeszcze w Moskwie na uniwersytecie. — Szczęść Boże panu Mikuckiemu! Czy nie zrobi on dla nas tego, co niegdyś zrobił Linde dla Polaków?

Poszukiwania etymologiczne niekiedy rzucają wielkie światło na Historiję; Filologija — to prawa jej ręka. Nie można pisać dziejów jakiegokolwiek narodu, nieznając jego języka. Na poparcie mego twierdzenia niech posłuży Narbutt albo Baczko (Handbuch der Geschichte etc. Preussens 1882) który na str. 22 tak mówi: «Ealo (Bier= mógł był dodać = litauisch alus) kenne man nicht, aber ein anderes berauschendes Getränk Myran, Meole (wahrscheinlich in Gährung gebrachte Stuttenmilch»). Tu autor robi domniemanie, że Meole (Milch) jestto tatarskie Kumis, Gdy tymczasem Meole, jako żywo, znaczy Mieles, drożdże; będzie zatem nie in Gährug gebrachte Stuttenmilch. ale ein durch Hefen in Gährung gebrachtes Getränk. A. Wac. Maciejowskiego twierdzenie, że Swewowie byli Słowianie, wymównie zbija nasz Herodot Dowkont po prostu: sueones — żwejones.

Pan Dowkont oddawna już odemnie kochany. Przed kilką laty przebywając na Litwie i zwiedzając piękne okolice Kowna, Czerwonego dworu, Rumszyszek. Dorsuniszek, zapoznałem się ze ś. p. profesorem Bieleckim, od którego miewałem książki żmudzkie i ustne objaśnienia i szczegóły o ich autorach. Pan Dowkont i Wasza Przewielebność — to gwiazdy Litwy! Jakże byłbym szczęśliwym, gdyby owe folijały przygotowane przez Pana Dowkonta do słównika polsko - żmudzkiego dostały się w moje ręce! albo ów rękopism słównika żmudzko - polskiejo, spoczywający gdzieś w klasztorze i oddany na pastwę molom! — Wyssałbym z nich jak przczółka sam miodek i dałbym k'pożytkowi mej braci. Ale grzesznikom wzbroniony wstęp do Raju i nie mam nadżiei dostąpienia tego szczęścia. Rzadko takich ludzi, jak Wasza Przewielebność, którzyby na odezwę nieznanych sobie osób, przychylną dali odpowiedź. Ja za moję pracę nie chcę najmniejszego honorarjum. Nie posiadam prawie żadnego majątku i żyję — jak to mówią — z dnia na dzień. Wszak Chrystus uczy nas: «chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj.» Otóż kawałek takiego chleba, dzbanek źródlanej wody — dosyć dla mnie!

«Czerstwe zdrowie, serce hojne,
Sumienie spokojne,
Mysl niewinna,
Pieśń rodzinna,
Co przy pracy słodzi znoje —
To bogatstwo moje!»

Zamierzam zrobić rozbiór dzieł: «Wiskupiste Zemajtiu» i «Budas senowes Lietuviu» (ostatnie otrzymałem niedawno z Wilna. Pójdzie ta rosprawka do Biblioteki Warszawskiej, jeżeli okaże się godną druku. Bo moja ręka, co dawniej wywijała cepami, machała kosą i dzwigała sochę — nie zdolna czynnie i potoczysto władać piórem — «czem się skorupka napije zamłodu, tem i na starość trąci».

Na zakończenie jeszcze jednę nowinką. Na przyszłą wiosnę wybieram się na Litwę w towarzystwie Pana Oskara Kolberga, który obecnie wydaje pieśni ludu polskiego. Mamy zebrać Dajnas, Pasakas, Miślis, Patarles ir t. p. osobliwości Litwy. Pan Kolberg będzie badał wyłącznie charakter muzyki litewskiej. Odrobimy ten przedmiót na wzór dzieła: «Volkslieder der Wenden (Pieśnicki a Bomżicki delnyh i hornyh Luźycow Smolrja»).

Jeżeli przy długiem mojem pismem znudziłem Waszę Najdostojniejszą Mość — najpokorniej przepraszam: Litwin przed tym, w którym ufność położył, roztwiera na wylot wrzystkie tajniki swego serca.

Z wysokiem poważaniem i dozgonną wdzięcznością dla Jaśnie Wielmożnego Biskupa i Dobrodzieja mego najniższy sługa

Mikołaj Akielewicz.

d. 15/27 Października
1856 r.
w Warszawie.
N 2472 a nie 247.

3.

Jaśnie Wielmożny Biskupie
Dobrodzieju mój!

Od dwóch tygodni bawię na ziemi Kuronów i badam ich język, niezbędnie potrzebny każdemu Litwinowi, który chce gruntownie poznać swoję ojczystą mowę. W języku łotyskim, jakkolwiek mocno skaleczonym przez Niemczyznę i Ruszczyznę, znajdujemy wiele wyrazów prawdziwie litewskich, które u nas zaczynają wychodzić z uczycia lub wyszły już zupełnie, a zachowały się tylko w nazwiskach miast i rodów. Dziwną dla mnie jest wymowa Łotysza. Ten głos przeciągły może być dowodem skłonności do śpiewu, ale dla mnie jest on niby jękiem konającego, niby odgłosem nieszczęścia i nędzy. Wszak żebrak i nędzarz odzywają się do nas głosem przeciągłym, jęczącym. I nie przypuszczam, żeby Łotysz umiał być wesołym.

Opuściłem Warszawę jedynie dla tego, żeby swobodniej pracować nad litewszczyzną. Między swojemi znajdzie człowiek większe współczucie i większą do pracy zachętę, niż między obcemi.

Obecnie ślęczę nad słównikami-polsko-litewskim i litewsko-polskim. Ostatni szczególniej wiele mnie kosztować będzie. Niedosyć zebrać wszystkie wyrazy, ale trzeba dokładnie wyłożyć ich znaczenie i objaśnić przykładem. Jak anatomik opisuje znaczenie i przeznaczenie każdego członka, tak lexikograf winien rozćwiartować język, pokazać jak na dłoni, co każdy wyraz znaczy i do czego służy i jaką pełni funkcję w danem ciele. Nie myślę ja wcale wdawać się w porównania z innemi językami, przechodziłoby to moję naukę i siły; chcę tylko dać dziełko, któreby przyniosło pożytek dla moich rodaków. Ale może po napisaniu słównika nie znajdzie się drukarz i na pastwę molom pójdzie moja praca!... Jednakże do tego stopnia nie odejmuję sobie nadziei. Mam ufność w Bogu, wierzę w poczciwość i szlachetność Żmudzinówa, spodziewam się, że i Wasza Pasterska Mość zechce mi dopomódz.

Obecnie smiem Waszej Excelencyi przedstawić jeden interes.

W odezwie ministra spraw wewnętrznych do komitetów obywatelskich, które mają urządzić i rozstrzygnąć kwestję włościańską, powiedziano, żeby zapewnić środki do podtrzymania i rozszerzenia wiary, moralności i oświaty między ludem. Otóż Czcigodny Pasterzu, nowe pole do zasług, jakie oddaliście Litwinom. Wasze imię wieki błogosławić będą, ale niedosyć na tem. Zresztą Wasza Przewielebność nie szukasz chwały u ludzi, jako Mąż prawy i Duchem Bożym natchniony pracujesz tylko na cześć Boga i na zbawienie blizkich swoich. Chcę tu mówić o założeniu pisemka perjodycznego w języku litewskim dla naszego ludu. Warszawa ma Czytelnię Niedzielną, której exemplarz Najjaśniejszy Pan mile przyjął od Pani Petrów i własnoręcznym reskryptem zachęcał ją do dalszej pracy nad oświatą ludu. Wszystkie kraje mają swoje gazetki ludowe. Pastor Kurschat w Królewcu wydaje K e l a y w y s dla Litwinów Pruskich, w Mitawie wychodzi dla Łotyszów Ł a t w i s z u A v i z e s — dla czegoż my jeśtesmy pośledniejsi od tamtych? Nie sądzę, żeby Rząd nie raczył na to udzielić nam pozwolenia. JW-y Pan Chomiński[1]), terazniejszy Gubernator Kowieński, człowiek prawy i szlachetny, zechce najchętniej przedstawić nasze żądanie do wyższej Władzy. Niech tylko Wasza Excelencja raczy wystąpić z tak pożytecznym projektem. Gdyby tu szło o fundusz, to spodziewam się, że nasi księża pośpieszą z pomocą i zawstydzą Panów dziedziców, którzy żadnych ofiar dla chłopka ponosić nie chcą. U nas w Litwie Polskiej, wszyscy prawie Litwini (jest ich 800 tysięcy) umieją czytać. W szkole powiatowej w Marjampolu jest 221 uczniów, z tych 134 synów włościańskich, których większa część wraca do roli. Nadto w każdym miasteczku są szkółki parafjalne, a gorliwe proboszcze sami zajmują się nauczaniem wiejskiej dziatwy. Znam takich kilku, u których po 30 dzieci uczy się przez zimę. I ci księża najchętniej pośpieszyliby nietylko z prenumeratą, ale i z datkiem na utrzymanie pisemka litewskiego. Niech tylko Wasza Pasterska Mość podniesie głos w tej nader ważnej sprawie, a wszyscy u n i t i s v i r i b u s dokonamy dzieła, które będzie miłe Bogu i pożyteczne dla naszych młodszych braci, nadewszystko podtrzymamy język, ten dar, jednoczesnie z duszą dany nam od Stwórcy.

Jeszcze mam jedną prośbę do Waszej Przewielebnej Mości. Potrzebne mi są rubricele z Dyecezji Żmudzkiej, Wileńskiej i innych w Cesarstwie. Może się ich zapas znajduje u Pasterza, prosiłbym o łaskawe udzielenie, lub o wskazanie, gdzie ich nabyć można. Mogą być nietylko tegoroczne, ale i z lat dawnych.

Całuję stopy Waszej Pasterskiej Mości

najuniżeńszy sługa

Akielewicz.

Mitawa d. 4-16 Marca 1858 r.
Adres: Семену Довконту
въ Митаву
въ домѣ каѳолической церкви
dla wręczenia Akieliewicz.

II. Laiškai į Adomą Kirkorą.

1.

Przezacni Mężowie.

Zrządzeniem Boskiem dostał mi się 3-ci numer Teki[1]), gdzie między korespondencjami napotkałem i moją odezwę do Szanownego Pana M. Balińskiego[2]). Szlachtni Panowie! nieumiem wypowiedzieć, co się dzieje w sercu mojem na odgłos Waszego dla mnie współczucia. Pokój, i Chwała Wam, Ludzie dobrej Woli! Bóg błogosławić będzie Waszej pracy, Czcigodny Michale i Szlachetny Adamie! Toć nietak źle w grodzie Giedymina, jak ze łzą w oku, pisze nasz ulubiony Lirnik:[3])

„O! wstyd mi Wilno, niechcę być Litwinem,
I hańba mojej herbowej pieczęci!.."

Wilno, gwiazda Litwy, czy ma już zgasnąć? Nigdy a nigdy! Gród, co liczy takich wzniosłych śpiewaków, uczonych mężów i prawdziwych chrześcjan; gród, co trzyma palmę pierwszeństwa przed grodami Korony—zostanie nazawsze gwiazdą i sercem Litwy, ukochanej Ojczyzny mojej.

Żądacie mego adresu, chyba dla tego, żeby mnie otwrorzyć szersze pole działania. Zamilczcie o mojem nazwisku! — Niech życie moje przejdzie tak cicho a czynnie, jak owego rolnika, z którego chaty pochodzę. Niech dni moje spłyną w spokoju i bez gwaru, jak owe cuda, co się dzieją na gwiazdach, zkąd najmniejszy odgłos do nas nie przychodzi, a tylko jasne, milutkie światełko!.. Wszystko, co umiem i mogę, poświęcę dla moich braci, za Waszem współdziałaniem, Najmilsi Ziomkowie.

Obecnie przebywam w Kurlandji. Żyję samotnie i nie wiem, co się dzieje na bożym swiecie. Znalazłem przytułek u Litwina[4]), który przyrzeka swoim kosztem wydrukować moje słówniki i daje mi tymczasovo powszedniego chleba. Ale nie samym chlebem żyje szłowiek! Dzisiaj jednak, kiedy znalazłem u Was współczucie, brak funduszów na zaspokojenie potrzeb umysłu, a ztąd

okropne łaknienie ducha jakoś zaczyna powoli coraz mniej dokuczać. Wszak wedle słów Tomasza à Kempis, na tamtym świecie nie o to nas pytać będą, cośmy umieli, ale cośmy czynili.—Jedyną dotychczas moją pomocą w obrabianiu Litewszczyzny jest Czcigodny pan Szymon Dowkont. Przyjciel jego, wyczytawszy o nim wzmiankę w T e c e, przysłał nam ją do przeczytania. I oto jakim sposobem spotkałem się z moją odezwą. Pan Narbutt policza literata naszego do umarłych, chyba dla tego, że nie chce Mu zwrócić ośmiuset dokumentów, tyczących się Litwy. Czternaście lat zbierał pan Dowkont te pamiątki naszej przeszłości. Udzielił je panu N. z zastrzeżeniem zwrotu. Reklamował o to pan Dowk., a pan N. nie był nawet łaskaw odpowiedzieć na tę reklamę. Pisałem o tem do K r o n i k i, nie wiem czy, tę wiadomość w swoich kolumnach umieściła.

Rozprawką swoją—Uwagi nad uwagami—pan Narbutt daje świadectwo, że nie umie po litewsku. Odrzuca słowo l i e ž t i, lizną, a powołując się na Szyrwida mówi: „l a j ž a u ližę; ł a i ž i m a s, lizanie; w trybie bezokolicznym mówią Litwini łaižti (?), gdyż od wyrazu l i e ž u v i s, język, są te wyrazy pochodne. Wyraz pochodny (jak tu łajžti), zawsze jest dłuższy od pierwotnego, tak przynajmniej uczy gramatyka początkowa. W litewskim niemasz ł a j ž t i, jest ł a j ž y t i, lizać, a to słowo niepochodzi od l i e ž u w i s. Pierwiastkiem jego jest l i ž, s ł a w. liz. s a n s k r. lih = lingere (ling—na), lambere; λειχειν; g o t s k i e, laigon, niemieckie lecken.—Mięta po litewsku nie m a n t a, ale m i e t a, a po-żmudsku m i e t r a.

O Litewszczyźnie w ogólności, o imionach rodowych i bogach Litwy, z czasem coś napiszę, jeżeli T e k a, zechce przyjąć moją bazgraninę. Trudno, żeby płynna polszczyzna wychodziła z pod mojej ręki, co kiedyś władała sochą. Bądźcie więc dla mnie z pobłażaniem.

Pan Konst. hr. Tyszk. cytując p. Krasz., powiada:

„Od vyrazu Ruskiego блюдо, półmisek, Litwini swoje b l u d a s nazwali. С а п о г и, po litewsku s a p a g a j. К о в е р ъ. dyvan, k a u r a s i t. d."

Jeżeli początkowo Litwini nie znali misek, to zapewne jadali wprost z garnka. Bóty powszechnie nazywają się po litewsku c z e b a t a j, ч е б о т ы. Po-hiszpańsku z a p a t o (czytaj sabato), trzewik; a zatem чеботы zastosowane do klimatu Rossji pochodzą z Hiszpanji? Tym sposobem i polskie skórznie, musiały to być po-prostu łapcie, kiedy je zarzucono i przyjęto francuzkie b o t t e s? A polska szabla, czy nie zawędrowała czasem do Włoch, bo tam również nazywa się s c i a b o l a, (czytaj szabola)? Niechaj znawcy to rozstrzygną, ja powiem tylko, że podobieństwo nazwisk tej samej rzeczy w kilku językach innoszczepowych niezawsze nam wykrywa jej pochodzenie. Na całej Litwie nie zdarzyło mi się spotkać z wyrazem K a u r a s, chociaż go znajdujemy u Nesselmana, Mielckiego i Szyrwida. Dywan, derka, nazywa się po-litewsku g a u r a s, zdrobniale g a u r e l i s. G a u r a j, znaczy kosmaczina; g a u r o t a s kosmaty. Z tym wyrazem da się porównać niem. H a a r e, włosy, jak ze słowem g e l b e t i, pomagać, h e l f e n. Ważnym jest Litewski dla języków Sławiańskich. Czy dacie wiarę, panowie, że Litewski iest dopełnieniem Sło-

wiańskiego? Ale o tem potem, teraz, zaś za Wasze bratnie uściśnienie mojej dłoni, pozwólcie mi ucałować Wasze ręce, które tyle działają dla światła i dobra ogólnego.

Całem sercem i duszą kochający Was,

d. 3 Maja n. s. 1858 r. Akielewicz

2.

Najmilszy Ziomku!

Od czegoż zacznę moje pismo? Pod wpływem tylu miłych wrażeń, wywołanych Waszym listem, nie jestem w stanie uporządkować mojich myśli i uczuć. Jedna za drugę ciśnie się—każda chce być pierwszą.

Bracie w Chrystusie! powiadacie, że idea litewska nigdy nie była tak zacnie pojęta i tak wysoce podniesiona, jak dzisiaj. Bo czyż może być co wznioślejszego nad ideę Litwy — nad ideę miłości? Zamiast wytrwałym w przedsięwzięciach, Pol [1]) nazwał Litwina mściwym.

„Kiedy szczery—jak wosk topnie;
Ale gdy go kto zahaczy,
To i w grobie nieprzebaczy
I nakoniec swego dopnie".

Niech nasz poeta zajrzy do piosnek ludowych, czy gdziekolwiek znajdzie wzmiankę o zemście? czy napotka przekleństwo, jak np. w piosnce mazowieckiej:

„Bodaj cię hultaju—bodaj cie niecnoto na pal przybito".
Kolberg. Pieśni.

Litwinka śpiewa - opowiada, jak mąż ją kszywdzi-oboje. Domu nie pilnuje—siedzi w karczmie. Ztąd nieład w gospodarstwie. Żyto nie rodzi—bydło zdycha. Nędza w domu. A nieszczęśliwra żona kończy śpiew swój żałośny temi słowy:

„Pójdę na matki mogiłę.
Na mogile darń zielona,
A na darni rośnie ruta,
A na rucie rosa biała—
Czy nie piękniejsza od sreba?
Czy nie droższa od djamentu?

I tem się cieszy biedaczka. Nie przeklina męża,—Bóg przykazał kochać go. Nie wyrzeka na los;—nic się nie dzieje bez woli Boga!— Czy się nie pokusi Syrokomla z tej piosneczki co utworzyć? On wdzięcznie uderza po strunach liry wioskowej!.. Miłość jest ideą Litwy—fundament Chrześcjaństwa. Rozwijajmy tę ideę. K o c h a j m y s i ę i m ó d l m y!

Teka przyrzeka być gościnną dla mnie. Obiecujecie nawet honorarjum. Czy moje utwory będą co warte?—Przestrzegajcie,

abym unikał językomanji i wywodów etymologicznych bo to trudny dla massy orzech do zgryzienia. Jeżeli kiedykolwiek wypadnie sprostować wykład nazwisk litewskich przez Mikukciego[2]; jeżeli przyjdzie wskazać znaczenie bogów dawnej Litwy—spodziewam się, że nie weźmiecie mi za złe, kiedy wdam się w zródłosłów. Nie lękajcie się! nie będzie tam żadnej erudycji—nie jestem Boppem, Pottem, Eichhoffem, ani Humboldtem. Postaram się zastosować do pojęcia ogółu; dbać będę jedynie o to, aby mój wykład odznaczał się pięknością i prawdą. Zresztą wszystko zostawiam uznaniu Waszemu, Świątli i przezacni Ziomkowie moji!

Bracie ukochany! prosisz, żebym oszczędzał Narbutta—powiadasz, że powinniśmy szanować naszych historików, mimo ich wsterki. Wyrodnym byłbym Litwinem, gdybym nie szanował takich Mężów jak Narbutt, Baliński, Kraszewski, Jaroszewicz, Malinowski i Autor Черты изъ исторіи и жизни Лит. нар.[3])—Zasługa tych zacnych pracowników przejdzie w potomne wieki. Oni służą prawdzie, mogąż więc obrazić się za prawdę? Czyż pana Narbutta poniża, gdy mu powiem, że nie umie po litewsku?—Nawet przeciw Mikuckiemu występowałem w obronie pana Narbutta, ale Gazeta warszawska odrzuciła mój artykuł, jak również i obrona Niezabitowskiego[4]) przyjętą nie została. Obydwai zamierzyliśmy pokazać, że p. Mikucki, jako lingwista, zna tylko język litewski, ale go nie umie. A to pono wiele a wiele znaczy. Swoją rosprawką o Słównjku Nesselmanna zamydlił oczy Akademji Petersburskiej. Wszystkie wyrazy w tej rozprawce pomieszczone, niektóre objaśnienia o perkunasie, wziął prosto od pana Dowkonta, przebywając z nim w Worniach u Biskupa Wołończewskiego. Czy p. M. choć słówko wspomniał w tej rozprawie o p. Dow.? Nie!—Raz tylko o nim nadmienił tam, gdzie się dostało Narbuttowi i biednemu Trentowskiemu.[5]). To też wszyscy Litwini w Warszawie oczy wytrzeszczyli, kiedy tryumvirat z nad Krożenty, wezwał—Mikuckiego do ułożenia słównika Litewskiego. Z czasem pomówimy o Mikuckim bez żadnych uniesień—godziwie i szlachetnie—jak przystało na Litwina. Czekam tylko na Тетради.

Pan S. Dowkont serdecznie dziękuje za Wasze względy. Do Teki nic nie obiecuje. Jestto człowiek, krory dał sobie słowo, że tylko po-litewsku pisać będzie. Zresztą już postarzał, w części stetryczał. Dajcie pokój!—woła—mnie starcowi przeciwnościami skołatanemu—nie liczcie wiele na mnie-ja nad grobem-modlę się tylko, żeby Was Bóg wspierał w szlachetnych zamiarach.—Co się tyczy jego dokumentów, sam chce jeszcze raz pisać do p. Narb., a może nawet i pojedzie do niego. Slicznie Wam dziękuje, żeście raczyli upomnić się o jego własności. Głównie chodzi panu Dow. o herbarz litewski Kojałowicza, przepisany z oryginału łacińskiego, który się dostał po Sapiehach do Cesarskiej Biblioteki. Za ten rękopism śp. Ed. hr. Raczyński dawał p. Dowkontowi siedemset rubli sr. Pan Szymon w testamęcie swojim zaklina historyków i miłośników Litwy, aby drogą sądową, owych dokumętów i herbarza poszukiwali na panu Narb. lub jego sukcessorach.

Stały mój pobyt według wskazanego adresu. Przyrzekacie przysyłać mnie Tekę i pytacie, może jeszcze czego więcej potrze-

buję? O Ziomku mój Najdroższy! czyż podobna od Was wymagać, żebyście zaspakajali potrzeby mojego ducha? Czegoż mi potrzeba? Oto, żebym mniej więcej wiedział, co się dzieje w ukochanej Litwie? jaki tam ruch umysłowy? o czem rozprawiają w Koronie? w Słowiańszczyźnie?— Odosobnieni od świata z p. Szymonem żyjemy jak dwaj pustelnicy—on stary, ja - młody, obydwaj sieroty—pocieszamy jeden drugiego. Nasz Mecenas daje chleba powszedniego, którym zasiliwszy ciało, pracujemy: pan Szymon więcej fizycznie, bo tego wymaga jego zdrowie, ja, młodszy, siedzę nad książką—badam dzieje świata—dzieje Litwy i polski-dzieje Słowiańszczyzny-postęp ludzkości i ślęczę nad filologiją litewsko-słowiańską, której zadaniem wykazać jedność rodzaju ludzkiego, sprowadzić na łiudzi Ducha S^{0}, żeby mówili wszystkiemi językami i uznali siebie bracią w Chrystusie. Więc nie jest to nauka tak dziwaczna, jak powszechne głosi mniemanie. Czasem uderzam w struny Cymbałów (Kankles) i klecę wiersze. Kilka wstępów tu załączam[6]). Nie są to akordy zdobnej i dźwięcznej liry, jeno brząkanie na prostej i wieśniaczej bandurze.

Z panem Szymonem, sercem i duszą pozdrawiamy Was, przezacni Ziomkowie nasi i życzymy Wam najlepszego powodzenia.

M. Akielewicz

d. 14/26 Maja 1858. Neu-Bergfried.

3.

Szanowny Mężu —

a wielce mnie miły Ziomku.

Pod dniem 14|26 Maja r. b. przesłałem Wam kilka obrazków wierszowanych - zapewne już je otrzymaliście. Za parę dni z kochanym Tatusem, panem Szymonem wyjeżdżam na Żmudź; nie wrócę aż za miesiąc: żebyście więc nie sądzili, że o Was zapomniałem, posyłam Wam przy niniejszem:

1) Autograf Gużutisa i piosnkę litewską,

2) Notatki z wycieczek Litwina przez Bartosza z Czoderyszek.[1])

Dziwny to człowiek Gużutis[2])! Zdaje się, że w jego autografie nie wiele sensu. Młody - niech doświadcza swoich sił; może z czasem wyrobi się.

Bartosza n o t a t k i—to groch z kapustą! Mówiłem mu o tem, a on mi odpowiedział: Bracie! te notatki napisałem własnemi łzami. Ale ja nie wiele widzę w nich serdeczności. Zrobiłem Bartoszowi uwagę, czy nie lepiej byłoby rozprawki o litewszczyźnie ująć w systematyczną całość. Odpowiedział mi, że później, kiedy się jeszcze trocha poduczy, kiedy n e c e s s i t a s d o m e s t i c a nie będzie mu tak dokuczać—to napisze coś porządniejszego, a siadłszy na swego kucyka puści się na Litwę nie galopem, ale stępą; bo pan Bartosz jak ostryga skały, trzyma się Erazmowego-f e s t i n u l e n t e[3]) i włoskiego:

Chi va sano va lontano,
Chi va lontano va sano. [4])

Bartosz mi także powiada, że rozprawka o imionach własnych litewskich nie jest nowością. Myli się więc Mikucki, mówiąc, że to przedmiot dotychczas przez nikogo nietknięty. Bartosz słyszał w Warszawie od Jul. Bartoszewicza,[5]) że imiona litewskie objaśniali w Petersburgu jakiś Daniłowski czy Daniłowicz[6]) i Wilczyński[7]). Dobrze byłoby, żeby Redakcja Teki od siebie zrobiła dopisek do recenzji Bartosza o imionach własnych litewskich, dla pokazania Mikuckiemu, że on nic nowego nie ogłasza światu.

Bartosz życzy, żeby jego gadaninę o litewszczyźnie można było czem prędzej zakomunikować panu Narbuttowi. Niech wie nasz czcigodny starzec i wcale niechaj się nie martwi, że go śmiał wyszydzać przed światem jakiś cudzoziemiec i obcy nam człowiek, który zgoła nie umie po-litewsku, jak mamy tego dowód z pism jego, a jeszcze pewniejsze świadectwo może dać pan Dowkont, z którym Mikucki pół roku przesiedział w Worniach u Biskupa. Uczył się tam po-litewsku, ale nie nauczył się tego dziwacznego języka. A nawet i niewdzięcznym okazał się Mikucki, bo za gościnność wcale nie podziękował Biskupowi—z Worni wyrwał się cichaczem i znikł jak kamfora.—Zwiedzał Mikucki i Marjampolskie, a ci, którzy go widzieli, powiadali Bartoszowi, że to człowiek zbyt podejrzany. Wiele anekdot o Mikuckim słyszał Bartosz i w Warszawie od Niezabitowskiego, kiedy nasz lingwista, będąc nauczycielem szkółki elementarnej pod Radziminem, był wzięty do wojska, a ztamtąd, niewiedzieć jaką koleją, dostał się na Uniwersytet Moskiewski. Bartosz nieodmawia mu wysokich zdolności i obszernej znajomości lingwistyki w ogóle, ale powiada, że to jeszcze nie dosyć, żeby p r a w d z i w y m być c z ł o w i e k i e m.

Pan Szymon pozdrawia Was od serca.

Ja całuję Wasze rączki—Kochany Panie Adamie czcigodny Michale Ausztawisie[8]) i uczony Malinowski[9])—

Wasz do grobu Chłop.

Ale!—Bartosz upewnia, że n o t a t e k jego będzie jeszcze sporo—to tylko początek. Dalszy ciąg wkrótce nadeszle. O czem on tam będzie prawił—nie wiem, ale przeczuwam...

N e u-B e r g f r i e d
d. $\frac{21 \text{ czerwca}}{3 \text{ Lipca}}$ 1858.

4.

Szanowny Mężu
i Szlachetny mój Ziomku!

Jeżdżąc po Żmudzi w Płungianach spotkałem się z 4-ym numerem T e k i, gdzie znalazłem wiersz żałosny po zgonie Franta-Szumawskiego[1]). I zapłakałem gorzkim płaczem... Z Płungian pojechałem do Połągi na Birutę i Bałtyk. Tu napisałem wiersz „Wschód

Słońca", poświęcony Cieniom ś. p. Franta. Wydrukujcie ten wierszyk w Tece, a oryginał przeszlijcie p. Rittersbergowi do Pragi, niech go spali na grobie szlachetnego Słowianina. Taka jest moja wola, a jeśli jej stanie się zadość, Bóg Wam stokrotnie to wynagrodzi.

Wróciwszy ze Żmudzi, znalazłem w domu liścik z Warszawy, a w nim kopję artykułu p. Mikuckiego: „Kilka filologicznych uwag nad dziełem p. T. N. etc." — z Biblioteki warszawskiej. Czy Mik. przysiągł sobie do grobu ścigać naszego historjografa? — Przy tym artykule znajdujemy prawa zasadnicze filologji porównawczej, przeciw którym z góry powstaję, że nie we wszystkich językach pierwiastki są jednozgłoskowe. Bierzmy np. wyrazy ognia, pnia, dnia, czci, łba, bić, pić; odetnijmy przyrostki i końcówki, otrzymamy pierwiastki bezgłoskowe: gń, pń, dń, cć (raczej kt), łb, b', p'. Wiemy, że w językach semityckich pierwiastki czysto spółgłoskowe — nie mają zgłoski. — Jeżeli podobieństwo pierwiastków — jak mówi M. — nie dowodzi pokrewieństwa języków, to jednak pokazuje nam jak na dłoni jedność mowy, a z nią jedność rodzaju ludzkiego. Pokrewieństwo języków nietylko dowodzi się tożsamością pierwiastków i jednakowym ustrojem zdań — jak twierdzi M. — ale jeszcze i organizacją głosową. — Nigdy nie podpiszę tego twierdzenia, że pierwiastki — np. w Chińskim — same w sobie czyli o sobie nic nie wyrażają i w zdaniu dopiero otrzymują swoje znaczenie. Czyż podobna przypuścić, żeby brzmienia, same przez się nic nieznaczące, złożyły zdanie? W takim razie paplanie i bełkotanie dziecka utworzyłoby także zdanie. Badania moje nad litewszczyzną przekonały, że każdy pierwiastek, choćby nawet czysto spółgłoskowy, — każda głoska, jako wyraz głosu (nie jako znak), ma swoje znaczenie. W języku to tak równo jak w ciele np. człowieka: każdy członek, muskuł*) każdy, by najsubtelniejszy nerw, ma swoje znaczenie i przeznaczenie.

P. M. na wstępie swego artykułu powiada: „Z głębokiem przekonaniem wyrzec możemy, że z pomiędzy tak nazwanych Indo-Europejskich języków, litewski do dziś dnia zachował w sobie najwięcej wyrazów i form gramatycznych, sięgających najodleglejszej starożytności i że sam w sobie jest bogatszy od wszystkich razem wziętych słowiańskich narzeczy".

Otóż ta prawda, że język litewski jest najstarszy ze wszystkich Europejskich języków fleksyjnych (a tem samem i naród) — bardzo a bardzo ważna. Łatwo teraz sobie wytłómaczymy, dlaczego tacy, jak np. Watson i Köppen, uważali język litewski za zlew Gotskiego, Fińskiego (powinni byli wykazać wpływ litewskiego na fiński) i Słowiańskiego, chociaż takie twierdzenie dzisiaj trąci śmiesznością: jakgdyby język był jakimś aliażem, kompozycją lub kombinacją chemiczną. Dziwi mnie mocno, jak mógł Szaffarzyk, uczony i sumienny Mąż, rozprawę Köppena o Litwinach nazwać drogocennym zbiorem ważnych wiadomości, ściągających się do badań dziejów i językosłowia Litwinów*), kiedy ta jest tylko nędzną kompilacją, może stokroć nędzniejszą od Iataniny ze starych

*) Słow. Star. tłum. Bońsk. str. 585 — przypisek.

gałganów. Dzisiejsi językoznawcy porównywają języki europejskie (zawsze mówię o fleksyjnych) ze sanskrytem, a żaden nie wyrzekł, żeby sanskryt był ich zlewkiem. Można śmiało powiedzieć: jaki stosunek sanskrytu do europejskich języków, taki litewskiego do narzeczy gotskich i słowiańskich.

W tymże artykule mówi pan M., że bóstwa prusko-litewskie: perkun, patrimp i Pikul odpowiadały trzem bóstwom słowiańskim: Perun, Bielbog i Czernobog. Mnie się zdaje, że trójca litewska bliższą jest trójcy indyjskiej. Perkunas, odpowiada Wisznu, zachowawca; Patrimpas, będzie to Brahma, a Pikulis v. Pakulis, to indyjski Siwa, niszczyciel.

Perkunas nie pochodzi od pereti — wylęgac, jak dowodzi Dowkont. Wyraz ten składa się z per — przez, prze — nepe i kunas, którego pierwiastkiem staro-pruskie kunt — strzedz, zachowywać, pielęgnować, pokrewne ze sanskr. kund. Tu mają objaśnienie wyrazy: kunas — ciało człowieka, rzecz, którą winniśmy strzedz, szanować; kaunas — wstyd, rzecz, której trzeba strzedz się lub z którą należy ukrywać się; kuningas — ksiądz, łotyskie kungs — pan (porów. niemieckie könig, szwedzkie kung, duńskie konge, angielskie king), jako osoba, którą powinniśmy szanować, nie zaś osoba otyła, bogata, jak utrzymuje Kraszewski. Tu także należy słowiańskie kon, za-kon. Tu mimo woli nasuwa mi się jeszcze jeden wyraz: Kunda (pochodne od kund) znaczy po sanskr. między innemi — jaskinia do przechowania ognia świętego. Do dziś dnia Litwini, przenośny kominek, na którym jeść gotują, nazywają kudmentas = kud-mentas — (mentas—żywność, od misti, mintu). Więc znaliśmy i ową świętą jaskinię Indjan? — Wracam do Perkunasa. Podług tego wywodu, wyraz ten znaczyłby Przechowawca, Zachowawca. Dotychczas między nami trwa przekonanie, że za każdem uderzeniem gromu Perkunas wymierza pocisk na djabła, sprawcę złego, i pędzi go do piekła. Przekleństwem: kad tavę Perkunas trenktu (żeby w ciebie piorun uderzył), przeklinamy złego człowieka, niby djabła, który nie wart, że go święta ziemia nosi.

Patrimpas — etymologicznie znaczy pocieszyciel, zadawalniający, sprawca radości — dawca życia.

Pikulis (od pikti — gniewać się), gniewający się, zaś Pakulis (od pakulti — zabić), zabójca.

Perkunas jest najwyższym bogiem—po jego prawicy Patrimpas z całym szeregiem Łaimy — bogini szczęścia; po lewicy Pakulis, z pocztem Łaumy — przeklętej jędzy.

Przypadkiem dostał mi się 178 n. Gaz. Warsz. Tam w listach z nad brzegów Krożenty znajduję artykuł pana F. K.[1]) o imieniu Litwy. Nie ulega wątpliwości, że fizjognomja kraju nadała nazwę Litwie. Wyraz Lietuwa z żmudzka Lejtuwa, znaczy — deszczowisko. Morze,—więc kiedyś Litwa była pod wodą.—Mamy jeszcze wyraz lieta — rzecz, rzeczenie, sąd. Mówimy: lietos wyras — mąż do rzeczy, dorzeczny, człowiek do rady i czynu, niby mąż stanu. Od tego urobiony Lietuwa—znaczyłoby miejsce

obrad, rzeczowisko*). Teraz jeżdżąc po Żmudzi zauważałem, że tam Litwę nazywają kalnaj — góry. Zadawali mnie np. pytanie: kas girdeti kalnuose? — co słychać w górach? — albo kas girdeti Lejtuwo? — co słychać na Litwie? i kiedym pytał Żmudzinów, czy oni także nie Litwini? — zawsze mi odpowiadano: Mes ne Lajtwej, mes Żemajtej. Coby zaś rozumieli przez wyraz Lejtuwa — nie mogłem się od nich dowiedzieć. Gdyby Lejtuwa znaczyło dolina, nizina, płaszczyzna, Żmudzini nie braliby tego wyrazu w tem znaczeniu, mówiąc o Litwinach, których nazywają mieszkańcami gór. Lejtuwa, Lietuwa będzie to najprawdopodobniej miejsce obrad—rzeczowisko. Wszak stolica księstwa, siedlisko rządu i obrad było w górnej Litwie — kalnuose (Naujapile — Wilno); ztąd Żmudzini słusznie siebie nie uznają za Litwinów, rozumiejąc przez to, że w obrębie ich powiatów nie było ani siedliska obrad ani stolicy rządu. Wszak do dziś dnia Królestwo, nazywamy Koroną.

Dzisiaj już nie wyrokują, że język litewski nie jest litewskim i niema o to sporu, czy on jest w pokrewieństwie więcej z gotskim czy ze sanskrytskim. Wiemy z pewnością, że Litewski, Gotski i Słowiański stanowią jedno ogniwo. Pan Kotrym mylnie utrzymuje, że wszystkie podobieństwa litewskiego, zbierane na pokrewieństwo z Indją, nadto są wyraźnem naciągnieniem**). Jak Bartosz z Czoderyszek napisze Słównik i Gramatykę porównawczą języka litewskiego, to wtedy będziemy mieli jakie takie wyobrażenie o języku Litwy. — Mocno się myli p. K., utrzymując, że w pisowni litewskiej można wyrzucić wszystkie litery słowiańskie, a obejść, się gotskiemi. W litewskimi są brzmienia ż, ł, ą, ę, į. ų (i, u nosowe), wspólne ze słowiańskimi, jakich właśnie w gotskim niemasz. Gotski ma tylko pięć przypadków, a litewski siedem, jak słowiański, w sanskrycie jest ich osiem. Zresztą nie tu miejsce wdawać się w szczegóły języka litewskiego, już i tak znudziłem Pana moją długą i bezsensowną gawędą. Zobowiążę Bartosza, który jest moim alter ego, aby w swoich notatkach z wycieczek pomówił nieco i o litewskim w sposób porównawczy. Zapewne pierwsze arkusze tych notatek już otrzymaliście. Ale, ale, przy tych notatkach była pieśń z litewskiego napisana przez M. Tam w jednej sztrofce — jak się zdaje panu M. — powiedziano; „Oj Matenko, oj serdenko, byś kamieniem rodziła“ — być powinno: „ „ „ „ byś głazem zrodziła!... Poprawcie więc, jeżeli ta piosnka pójdzie do druku.

Sercem i duszą kochający Was,

Chłop.

Neu-Bergfried.

24 Lipca / 5 Sierpnia 1858 r.

w rocznicę śmierci najdroższej mojej Mamuni.

---

*) Ztąd Lietuwnikas — człowiek, zajmujący się obradami, i Lietuwis. Dla braku miejsca, więcej powiedzieć o tych dwóch wyrazach nie mogę.

**) Nazwisko np. góry Szatrija, którą niedawno zwiedziłem, żywcem jest sanskrytskie: śat — chwalić, atri góra; ztąd śatatri = szatrija, góra chwały, na której oddawano cześć bogom.

5.

Sercem ukochany
Ziomku!

Łaskawą odezwę Waszą pod d. 9 b. m. do mnie uczynioną zaledwie dziś odebrałem, w chwili, kiedy ślęczyłem nad Eichhoffem (Parallèle des Langues). Trzeba więc było otrząsnąć się z ciężkiej erudycji, a wziąść na siebie siermięgę chłopa, przenieść się w jego umysł i serce, żeby bez żadnej nadętości stylu — prosto i jasno wyrazić uczucia wdzięczności dla swego Monarchy. Napisałem przeto co czułem jako chłop. Jeżeli ten utwór nie odznacza się ani wzniosłością treści, ani nadobnością formy, to przynajmniej pod względem języka, jak pan Dowkont zawyrokował — n e c p l u s u l t r a! Zresztą — propria laus etc.

Przystępuję do tłumaczenia, które tu podaję słowo w słowo: [1]) Jego Mości Najjaśniejszemu Cesarzowi Aleksandrowi II, Samowładcy Wszech-Rossji, Królowi Polskiemu, Finlandskiej i Litewskiej Ziemi Wielkiemu Księciu, oraz Władcy wielu innych krajów a naszemu Najsławniejszemu Panu.

NB. Wieszpacziuj pochodzi od Wieszpatis (sanskr. Wiśpatis = hominum dominus, rex). Wyraz ten w litewskim używa się tylko do Boga i do Króla.

1-sza zwrotka.

Najmilszy Gościu dla naszej ukochanej ziemi,
Piękny, jak owa chwila, kiedy ranne wschodzi słońce!
My, kochając Ciebie, jak swojego Ojca,
Witamy, Panie, zesłanego od Boga.

NB. Wyrazy zdrobniałe — jak swetelis, żemele, saulele i t. d. znaczą w litewskim nietylko pieszczotę, ale m i ł o ś ć i p i ę k n o ś ć; np. m a n o D i e w u l i, nie znaczy mój Bożku, mój Bozio, ale — mój kochany Boże! — Głoski nosowe ą, ę, į, ų, wymawiają się jak a, e, i, u; są one znakami najczęściej przypadku 4-o licz. pojed. Nieznający grammatyki litewskiej i powszechnej, nie zachowują tej pisowni.

2-a zwrotka.

Wy pokochaliście jako dziatki swe
Panów, szlachtę i biedny ludek;
Więc my, przejęci miłością najgorętszą,
Padamy Tobie do nóg, Panie Najwyższy.

NB. Wargdienelis, przełożyłem przez — b i e d n y l u d e k. Wyraz ten jest zdrobniałym od wargdienis = wargas — niedola, nędza; d i e n i a — dzień: wargdienis zatem — człowiek, którego dni płyną w niedoli.

3-a zwrotka.

Padamy ze czcią dla Waszej Światłości,
Żeś raczył dać nam swobodę;
Żeś biednych osłonił silną opieką,
Niech Bóg Wam błogosławi ciągle a ciągle!

NB. Wergas, właściwie znaczy poddany — człowiek niedoli, pochodne od wargas. Galybė glaubos = silną opieką, raczej siłą, mocą, potęgą opieki; ale w tem znaczeniu jak się mówi np. było siła ludzi, przeleciało moc ptaków. — Tełajmina = niech błogosławi, raczej niech zeszle wszelkie dobro tak dla duszy, jako i dla ciała. Ten wyraz pochodzi od Łajme, bogini wszelkiego dobra.

4-ta zwrotka.

Zapiszą w księgach Wasze piękne imię,
Żeby świat pamiętał przez cały swój wiek:
Coście dobrego zrobili, nasz Władco,
Nasz najukochańszy Cesarzu Panie!

NB. Tu zamiast Wieszpatis, wzięto Ponas, które używa się w potocznej mowie, do dziedzica, dla pokazania, że Cesarz jest naszym najukochańszym Panem-Dziedzicem.

5-ta zwrotka.

A my usypiemy piękne sypane góre;
Rodzice, wychowując swoje dziatki,
Będą im pokazywać te góry weseli wesołością,
Że przez Waszą łaskę są swobodni swobodą.
(podpis) Chłopek (człowiek niedoli) z Litwy w imieniu swoich braci.

Pytacie mnie, Najmilszy mojemu sercu, co zamyślę na przyszłość? — Bóg zapłać Wam za pamięć! — Jestem obecnie u Piotra Smuglewicza, który, dowiedziawszy się, że pracuję nad litewszczyzną a przyciśnięty ubóstwem, nie mogę jej się wyłącznie poświęcić, sprowadził mnie do siebie i daje mnie chleb powszedni, a ja uczę się i pracuję. Przykro dla mnie zostawać na łaskawym chlebie; ale jak zaczną mi gadać pan Piotr z panem Szymonem, że, przyjąwszy obowiązki, nic nie zrobię ani dla nauki ani dla siebie — to się na chwilę uspokoję. Bądź co bądź, zdaje mi się, że tylko przez zimę zabawię w Neu-Bergfriedzie, nim się nie uporządkuję z mojemi słownikami i nie przeczytam kilku kronik, znajdujących się w zbiorze pana Szymona. Mam zresztą moje potrzeby, z któremi przed moim Mecenasem nigdy się nie odezwę — bo mój Panie Najdroższy, jakże to beleśno prosić kogo o co! Tylko zanosząc prośby do Boga, żadnej nie doznaję prykrości. — Ależ! wspominacie, że w 5 Nr. Teki jest mój wierszyk. Nie wiem, czyście otrzymali wiersz na zgon Szumawskiego?— A mój Ty mocny Boże! dowiaduję się, że Rittersberg i Mukowski umarli. Na cześć ostatniego, posłałem wierszyk do Gazety Warszawskiej.

Neu-Bergfried
d. $\frac{17}{29}$ Sierpnia
1858.

Wasz do grobu
Chłop.

Ale! z jaką czcią wspominają chłopi z Płungian JW-o Nazimowa![2]) Bardzo im się podobało, gdy Pan Jenerał ich własny trunek (krupnik) pił za ich zdrowie. Przykażę Bartoszowi, żeby w swoich wycieczkach zrobił o tem wzmiankę.

Akelaičio eilės.

Jo Milistaj Szwiesiausiam Ciesoriuj,

Aleksandrui II,

Wieszpacziuj wisos Rusijos, Lanku Karaluj, Pinu ir Lietuvos żemes didziamsiam kunigajkszcziuj, tejpat wałdonujs Daugiaus kitun żemiu,

O musu garbingiausiam

ponuj.

Mieliausias Swetel; musu żemelej,
Grażus kajpo tekant ryto saulelej!
Mijledami Tawę kajp sawa Tewą,
Swejkinam Wieszpatie, siųstą nu Diewa!

Jus numylejote kajpo wajkelus,
Tuos ponus bajorus ir vargdienelus;
Tajgi mes sujimti mejle karsztiausi,
Puołam Tau po koju Wieszpat Aukszt iausi!

Puołam garbindami Jusu Szwiesybę,
Jogi tejkejs duoti mumis luosybę!
Jog wergùs apgłaubej galybe głaubos,
Telajmina Diewas Jus be palaubos!

Użraszys knygose Jusu Wardeli,
Kad swietas minētu wisą amżeli.
Kiek giaro padaret musu Wałdonie,
Musu Milimiausias Ciesoriau Ponie!

O mes supilsime piliu kalnelus;
Tewaj angindami sawo wajkelus,
Rodis jems tuos kalnus linksmi linksmybe,
Jog Jusu Malone luosi luosybe.

Wargdienis isz Lietuvos
wardan sawo broliu.

(Jos vertime į rusų kalba yra datos: „17/29 августа 1858“).

6.

Luby Ziomku!

Skleciłem jako tako wierszyk pod napisem — Moja Chata. Przyjmcie ten lichy utwór; niech on będzie choć słabym dowodem, ile Was szacuję i kocham. — Postąpcie z tą bazgraniną, jak Wam się podoba — daję Wam na to prawo życia i śmierci. — Bogu tylko wiadomo, co mnie kosztowały te wierszydła! Najprzód: wspomnienie przeszłości, łzę wyciska; powtóre: niedawno odebrałem wiadomość, że stryj mój, gospodarz po moim ojcu, posiadacz tej chaty, gdzie się rodziłem, obarczony liczną rodziną i prześladowany przeciwnościami losu, zmuszony był znaczną zaciągnąć pożyczkę. Dzisiaj niecierpliwi wierzyciele wystawują na licytację rodzinną moją chatę. Już się z nią więcej nie popieszczę! Niniejszy utwór jest niejako Requiem — niby ostatniem spójrzeniem wygnańca na kraj rodzinny!... Nieszczęśliwy Stryj woła mnie o pomoc.

„Opłakana rodzino! wy myślicie ślepi —
On był między panami i nam będzie lepiej"!...

Dziej się wola Boga!... Trzeba walczyć i nie tracić Wiary, Nadziei i Miłości. —

W imieniu Pana Dowkonta zanoszę do Was prośbę. Szczerze pragnie Staruszek wiedzieć, co spotkało nasze kochane Wilenko przez pobyt Najjaśniejszego Pana?[1]) Napiszcie choć parę słów o tem. Wszak Gród Gedymina Litewskiemu i Żmudzkiemu sercu — zawsze jest drogim; więc nie możemy być obojętnemi na taki zaszczyt, jaki go niedawno spotkał. —

Sercem i duszą kochający
Was
Chłop.

Neu-Bergfried
d. $\frac{16}{28}$ 1858. [2])

7.

Najmilszy Ziomku
i Bracie w Chrystusie!

Za nadesłane książki łzami wdzięczności Wam płacę. — Czytałem Waszą odezwę w 5-ym tomie. Wskazuje ona drogę, po której mają stąpać młodzi pracownicy. Oj! ciężka to droga! Ja czuję, że Waszym wymaganiom nie odpowiem: moje utwory — to lichota! Wiele mnie brakuje!... Przeczytawszy tę odezwę, wpadłem w zadumę i pod jej wpływem wysnuł się następujący wierszyk:

Bogu Chwała.

Chciwiec mój umysł nie daje spokoju.
„Nieżałuj — rzeknie — zachodów i znoju!
Skarbem nauki napełniaj swą wiedzę:
Ona ci władzę nad całym da światem,

Przesadzi ciebie za ziemkości miedzę —
Michał Archanioł będzie twoim bratem"!
I żądzą wiedzy w duchu zapalony,
Wołam z zachwytem — Boże, bądź chwalony!

Zgromadzam księgi, nurtuję szpargały,
Pożeram s ł o w a jak tygrys zgłodniały!
A głos przemówi: „Młodzięcze, do czynu!
Sędzia Najwyższy ciebie nie ukarze,
Jeśli nauką nie uzyskasz wawrzynu,
Nic nie poniesiesz na wiedzy ołtarze"!
I głosem ducha jam upokorzony,
Wołam z westchnieniem — Boże, bądź chwalony!

Wzrok mego wroga ogniem zemsty miga —
Mową i czynem zawzięcie mnie ściga.
I jam bezbronny bojaźni doznaję —
Nawet nienawiść dla wroga już czuję!...
A głos napomni: „Chrystus z tobą staje —
Wrogów zaciętych kochać nakazuje"!
I Zbawiciela Słowem nauczony,
Wołam serdecznie — Boże, bądź chwalony!

Pieszo i boso odbywając drogę,
O kamień ostry uraziłem nogę.
Smutno mi było, żem biedny i bosy —
Straszne przekleństwa na kamień miotałem...
Wtem głos poszepnie: „nie szemraj na losy —
Kamień jest martwem, nieczującem ciałem"!
Czuciem boleści w sercu przepełniony,
Wołam ze łzami — Boże, bądź chwalony!

Dziś moje ciało zemglone od głodu,
I krew zastygła pod naciskiem chłodu...
Duch jednak coraz sił większych nabiera,
Jakby w nim nowa potęga wzrastała!
I mówi do mnie: „niech ciało umiera,
Aby się dusza przed śmiercią ostała"...
Więc władzą ż y c i a w duchu zasilony,
Wołam potężnie — Boże, bądź chwalony!

Na teraz więcej Wam nie posyłam — tymczasem poprzestańcie na tem. Obecnie pracuję nad przekładem Herodota z greckiego. Później może wezmę się do Homera, o którego dopomina się publiczność nasza. — Słówniki moje postępują żółwim krokiem — boć to praca nielada! Założyłem sobie, jak Wam wiadomo, porównać Litewski z językami Indo-Europejskiemi, a głównie ze Słowiańskim i Gotskim. Ważnym jest litewski dla języków słowiańskich: w nim słowiańska mowa znajduje dopełnienie. Są takie wyrazy słowiańskie, których źródło znajdujemy tylko w litewskim; np. s k r z y d ł o

ogół, szczegół, oskard, kord; рѣшиться, обида, клеймъ i t d.

W liście pana A. B., dotykającym filologję, znajdujemy zdrowe myśli, ale też i wiele zastarzałych pojęć. Autor uważa mowę za organizm; co zaś rozumie przez ten wyraz—nie wiemy. Jeżeli w tym względzie jest zdania Beckera (jak się domyślić można), to pan A. B. stoi na mylnej drodze. Becker ze swojem „Organismus der Sprache" dzisiaj wyśmiany. Znać, że autor listu nie czytał Steinthala, Schleichera i naszego poczciwca Kudasiewicza. Co p. B. mówi przeciw wykładowi porównawczemu języka Polskiego z Rossyjskim i Staro-Słowiańskim — niema zasady. I owszem, metoda porównawcza przy wykładzie języków jest nader pożądaną! Ja uważałbym za konieczne, żeby po naszych Gimnazjach młodzież uczyła się porównać język polski nietylko ze Staro-Słowiańskim i Rossyjskim, ale z Czeskim i Serbskim. Jakie ztąd mogą spłynąć korzyści na samych uczących się i na kraj — rozprawiać nie potrzebuję.

Mam prośbę do Was. Pokredytujcie mnie $2^1/_2$ rub. sr. — przyszlijcie mnie Przechadzki po Wilnie[1]). Dzisiaj, Bóg świadkiem, jestem goły, jak święty turecki, a tak pragnę przeczytać to dziełko!... Spodziewam się wkrótce otrzymać forszus, to jednocześnie nadeszlę Wam i na drugą serję Teki. Nie sądźcie, mój Bracie Najdroższy, żebym gardził Waszą łaską — dla mnie jest upokorzeniem, kiedy niezasłużenie co odbieram. Ja młody i zdrów, chwalić Boga, a jeżeli pióro nie da mi chleba do podtrzymania ciała, żeby z niego dusza nie uleciała — to się wezmę do pługa! Orać potrafię. Komu Pan Bóg dał ręce, ten z głodu nie umrze!

8.

Sercem i duszą ukochany Bracie!

Czuję, żem wiele zawinił w obliczu Waszem, a w części jestem nawet i niewdzięcznym. Przysłaliście mnie 6-ty numer Teki i przechadzki po Wilnie i mój wiersz litewski (chociaż nie wiem, co mam z nim zrobić), a ja za to wszystko ani półgębkiem Wam nie podziękowałem. Pozwólcie wyjawić przyczyny mego milczenia, a mam ich aż dwadzieścia i cztery! Z tych pierwsza: nie było za co kupić pocztowej marki czy koperty do listu. Resztę pomijam. — Powstajecie na formę moich artykułów,—nie podoba się Wam mój śmiech i dowcipkowanie. Bracie mój Najmilszy! znasz piosnkę starego Bartosza rodem z Gniezna — Kiedy bieda to hoc! Ja śmieję się łzami, a płaczę rękami. Przebaczcie mi ten śmiech dziwny, ten płacz naiwny, na przyszłość się poprawię i należycie się sprawię... Nauczajcie i oświecajcie mnie, a do grobu będę Wam wdzięcznym.

Teraz ad rem.

Wasz projekt o ile z jednej strony napełnia serce moje niewypowiedzianą radością, że mnie chętnie otwieracie pole do pracy dla ziomków, o tyle znowu ogromny klin wbija w moją mozgowicę. Nie idzie tu o małe wynagrodzenie stosunkowo do ogromnej pracy=

w Warszawie za pięć godzin dziennego zajęcia się pobierałem rocznej pensji 375 rub. sr. przy wszelkich wygodach życia, oprócz tego miałem prywatne lekcje, od których za godzinę płacono mi po rublu. Jeszcze raz powtarzam, że chętnie przyjmuję warunki przez Was podane: bo wiem, że w razie potrzeby dacie mnie i więcej; zresztą owe honorarja za moje artykuły także mają swoje znaczenie, jeśli tylko przyszły Dziennik Wileński co miesiąc przyjmie choć dwa arkusze moje do szpalt swoich. Lecz inna rzecz staje na przeszkodzie, że Wasz projekt muszę odroczyć. Czytaliście zapewne list Kraszewskiego w Nr. 54 Gaz. Warsz.[1]) Znacie moje zamiary. Jednakże, gdybym i rozpoczął owe wydawnictwo książeczek ludowych, to zawsze mógłbym pracować w Waszej Redakcji: bo te książeczki nie wiele zajęłyby czasu. Jeszcze jedna okoliczność tu zachodzi. Ksiądz Biskup Wołonczewski niedawnemi czasy wszedł z petycją do Ministra Oświecenia o gazetkę litewską, czyniąc mnie jej redaktorem. Życzeniem Biskupa, abym zamieszkał w Worniach, gdyż on przyjmuje na siebie cenzurę i wszelką odpowiedzialność za tę gazetkę. Ale nie wiem, jak on to wszystko zamyśla urządzić, chyba założy drukarnię w swojej stolicy. Rzecz jasna, że w takim razie nie mógłbym należeć realnie do składu Waszej Redakcji. Jeżeli zaś ze swoją gazetką osiądę w Wilnie, to możesz liczyć na mnie: boć i ta gazetka, raz wychodząc na tydzień, nie obarczy mnie zbyt wielkim ciężarem, żebym już zgoła nie miał czasu Wam służyć. Taki więc stan rzeczy, Bracie mój Najmilszy, — propozycji Twojej ani odrzucam, ani przyjmuję — bądź chwilkę cierpliwym, zresztą rób tak, jak Ci dogodniej będzie, a jeśli konieczność zmusi, to nie czekaj na mnie. Powinnością każdego człowieka pracować dla dobra Ogółu, pod tym względem możesz być pewnym, że ile siły moje starczą, robić będę i nie gadaj mi nic o wynagrodzeniu, chociaż w tej chwili znajduję się w bardzo krytycznym położeniu, a jednak wyśpiewuję sobie piosnkę. Bo czyż mało na świecie spotkamy stokroć biedniejszych odemnie? Powtarzam tedy: nie gadaj mi nic o wynagrodzeniu stałem, będziemy pracować, jeśli Bóg pozwoli, a nasza praca niech bliźnich zbogaca...

Przepraszam najmocniej, że tak długo nic nie przysłałem do Teki. Sądzę jednak, że moich notatek z wycieczek Litwina i ostatniego listu — niewarto drukować — dajcie pokój tym fatalaszkom! — Teraz na łeb na szyję tłumaczę Homera i Herodota, oraz pracuję nad jednym obrazkiem z życia naszej wędrującej braci. Chciałbym choć jeden wstęp tu przytoczyć, ale nie wiem, co wybrać: wszystko tak niegładkie, nędzne i liche — sama rymowizna! Zresztą macie tu urywek z owego obrazku pod n. Kochankowie Ziemi, możecie go umieścić w Tece, jeśli wart tego.

IX.

Na wzgórku stoi kościołek drewniany,
Zewnątrz deskami opierzone ściany,
A daszek skromnie gontami odziany.
Nad nim wieżyczka krzyż w niebo unosi,

Niby wskazując cel naszego bytu,
Najwyższą prawdę człowiekowi głosi:
W niebie szukajmy dla siebie zaszczytu,
Wytrwale znośmy święty krzyż zbawienia —
Przezeń ugasim duchowe pragnienia,
U człowieczeństwa staniemy zenitu.

Przed tym kościołem gromada narodu.
Jedni usiedli na miękiej murawie,
Drudzy pod drzewem używają chłodu:
Bo słonko pali na wysokiem niebie.
Ksiądz pleban z niemi obcuje łaskawie:
Ubogim czyni podarunki w chlebie,
Smutnych pociesza, grzesznych upomina,
Zwaśnionych godzi, daje radę chorym —
Jak sługa Boży z swym ludkiem poczyna,
Zań swoją głowę położyć jest skorym.

Zawsze ksiądz pleban bywało w niedzielę,
Gdy msza z nauką skończy się w kościele,
Miewa oddzielną z ludem pogadankę.
Każdy w nim znalazł poradę i wsparcie —
Gdzie było trzeba, wyciął połajankę
Nawet W i e l m o ż n y m, prosto i otwarcie.

Hrabiowstwem byli rodzice plebana,
Długo liczyli, że ich syna Jana
Spotka infuła, godność kardynała...
I kiedy matka jemu wyrzucała
To przestawanie z samym tylko gminem,
Wtedy Jan mawiał: „z godnością kapłana
„Przestałem, matko, hrabiowskim być synem.
„Dzisiaj jam sługa mej braci w Chrystusie,
„Ona mi staje za ojca i matkę!
„Bóg mnie poruczył strzedz swoją czeladkę,
„Żeby nie wpadli w nią wilcy rabusie...
„Biskup, kardynał — zaciężkie brzemiona
„Na moje słabe i grzeszne ramiona".

Takim był pleban wiejskiego kościoła,
Lud w nim swojego czcił stróża anioła.

X.

Za kościołkiem wioska idzie,
Dość porządnie zbudowana.
Znać, że ludek tam nie w biedzie,
I od ciężkiej wolny troski,
Bo zacnego ma on pana.
Duża karczma w końcu wioski,
Gdzie się młodzież w święto zbiera,
By pohulać po kościele.
I tam czasem ksiądz zaziera,
By nie igrali zawiele...

Wszedł Wincenty *) do szynkowni —
P o c h w a l o n y m wszystkich witał,
I każdemu z twarzy czytał,
Czy na niego baczność dadzą.
Młodzi byli już wymowni,
Swym dziewojom słowy kadzą,
Pociągnąwszy dobrze miodu —
Bo gorzałki tam nie było!
Wedle plebana wywodu
Pić gorzałkę—to znaczyło
Pić smołę — trunek szatana!
Lud wierzył słowom kapłana,
Więc na poclimiel pijał miodek.
Boć ów zacny królów przodek,
Ten przesławny nasz Piast stary,
Co to nosił sukman szary,
Miodem raczył świętych gości,
Dwóch aniołów, posłów Boga.
Myśmy z Piasta potomności,
I nam pamięć jego droga;
Więc pić wódkę zaniechajmy,
Zwyczaj dziadów zachowajmy!...

Tak ksiądz Jan mawiał do ludu
I przekonał go bez trudu:
„Że od wody człowiek młody,
„A od wódki rozum krótki;
„Że od piwa łeb się kiwa",
Że prawdziwy Polak z rodu
Nie odstąpi swego miodu!...

Stary skrzypek tam na ławie
Towarzyszy graniem wrzawie.
Siadł Wincenty obok grajka,
Postawiwszy gąsior miodu.
Obległa go bez zachodu
Chłopców, dziewcząt liczna szajka.
I zaczęli wypytywać,
Zkąd podróżny tu przybywa?
On się wcale nie odzywa —
Na skrzypicach jął wygrywać.
To milczenie wszystkich gniewa,
A Wincenty tak zaśpiewa:
Inni piją wódkę, rozmaite wina,
A my własny miodek, słodki jak dziewczyna.
Oj! da, da, da, dana,
Ojcyzna kochana!

I wychylił miodu szklankę,
Potem wdał się w pogadankę:

*) Bohater mej powieści.

To powiada zkąd wędruje,
To miodem wszystkich częstuje;
Na skrzypicach znów wygrywał,
Taką piosnkę wyśpiewywał:
Świeci słonko jasno nad ludźmi wszystkiemi,
A najjaśniej świeci dla ojczystej ziemi.
Oj! da, da...
Płyną gdzieś dunaje het pses swiat daleki,
A nad Wisłą niemas milejsej nam zeki!
Oj! da, da...
Gdzieś tam błyszczą miasta, wiele pysznych zamków,
A piękniejsych niemas nad warzęgę Kraków!
Oj! da, da...
Gdzieś tam stoją góry, stercą kaj pępuski,
Nad Lysiay niemas i gorę Kozciuski!
Oj! da, da...
Są dziewcęta w świecie, brudne kaj slafmijce,
A slicniejsych niemas nad polskie dziewice!...
Oj! da, da...
Są tam gdzieś chłopiska kiejby jakie zaki —
Ktoz psewysy nase zuchy krakowiaki?
Oj! da, da...
A juści! — krzyknie gromada,
Wincentego pieśni rada.
Wnet go w kółko ujęli,
O Głowackim śpiew zaczęli.

Oto macie próbkę z mojego obrazku; za parę tygodni spodziewam się tę fataninę jako tako dociągnąć do końca, jeśli tylko jakie licho nie stanie na zawadzie. A teraz bywajcie mi zdrowi, Najmilszy Bracie, i donieście mi czem najprędzej, jaki obrót wziął Wasz proces.

Nazawsze z jednakiem dla Was uczuciem

d. $\frac{12}{25}$ Marca 1859 r. Chłop.

9.*)

Pan Szymon najserdeczniej Was pozdrawia, a ja całuję Wasze rączki z uniżeniem.

Wasz do grobu

d. $\frac{4}{16}$ Listopada 1858. Chłop.

Ale! à propos pana Szymona. Jakże brzydko spisał się pan Narbutt! Na list pana Szymona ledwie odpowiedział przez swego syna, oświadczając, że nie pamięta, co i kiedy pan Dow. jemu przesyłał. Herbiaż Kojałowicza, za który ś. p. Raczyński dawał p. S. 700 rub. sr., przyrzeka pan Narb. odesłać w kopji, i to

*) Pradžia laiško yra žuvusi Redakcijoje.

tylko w takim razie, jeżeli znajdzie się kopista. Na tę odpowiedź mój stary omal nie został rażony apopleksją... Mój mocny Boże! ów tak szczery i wylany przyjaciel (tak siebie nazywa w listach, które mam pod ręką) pana Szymona, dziś już o nim nie pamięta. Więc pan Narbutt stracił już pamięć? Dziwna rzecz! a pisze jeszcze rozprawy! Zobaczemy, co z tego wyniknie?

10.

Kochany Panie Adamie!

Zapewne dotychczas już otrzymałeś rub. sr. pięćset, obiecane przez Księcia. Dało mi się nawet słyszeć, że Książe wypłacił 1500 rs., licząc w to rewers, wiadomy Tobie. Szczęść Boże! Twojemu przedsięwzięciu. Litwa wiele, wiele będzie Tobie obowiązana.

Teraz przystąpmy do naszego interesu. Za jaki miesiąc będę w Wilnie, przez ten czas każ odlać następujące litery:

ů, ų, į, t. j. nosowe *u* i nosowe *i*, z łęczkiem takim, jaki mają ą, ę. Nadto każ przygotować ė, ë t. j. dwa gatunki *e*, także miej przygotowane samogłoski z akcentem, jak np. à, á, ì, í i t. d. — Twoja drukarnia wiele roboty będzie miała odemnie. Będziemy drukowali dziełka nie na setki ale na tysiące — od 5 do 10 i 20 tysięcy. Oprócz książeczek dla ludu wydamy wkrótce Słównik Litewsko-Polski i Polsko-Litewski, oraz grammatykę litewską. Koszta druku będziesz miał opłacone z funduszów, uzbieranych przezemnie. Dobrze byłoby, żebyś postarał się o zecera, umiejącego po litewsku.

Cześć prawdziwą i uwielbienie
składa Tobie
powolny sługa a
dozgonny przyjaciel
Mikołaj.

Wornie
d. 26/II 59.

11.

Drogi Panie Adamie!

Wszystko zrobię co każesz, ale przedewszystkiem daj mi Современникъ i inne źródła ku temu potrzebne, jeżeli artykuł ma być na serjo opracowany.

Jutro będę u Ciebie; pomówimy o tem obszerniej.

Twój nazawsze

Mikołaj.

12.

Biblioteka Polska w Paryżu
(6, quai d'Orléans)

Paryż, dnia 9 miesiąca Lipca 1862 r.

Do

Redakcji Kurjera Wileńskiego.

Biblioteka Polska ma nadzieję, iż Szanowna Redakcja zechce ją obdarzyć swojem pismem i dziełami własnego nakładu. Głównie pożądanym dla niej jest 2-gi tom Skarbca dyplomatów, spisanego przez ś. p. professora Daniłowicza. Również poważa się zamówić dla siebie zapowiedziany słownik geograficzno-statystyczny Gubernji Wileńskiej.

Wszelkie posyłki na rzecz Biblioteki wyprawiać można przez księgarzy Wileńskich, którzy zostają w stosunkach handlowych z tutejszemi księgarniami.

Bibliotekarz

M. Akielewicz.

III. Laiškas į nežinomąjį.

Przebaczcie mi, żem się tak długo do Was nie odzywał. Jestem wiecznie zajęty czynnościami mojego obowiązku, zostaję w ciągłych turapatach, ledwie mam czasu zajrzeć do gazet, by się dowiedzieć, co się tam dzieje na bożym świecie. A tu gazety milezą jak mruki, tylko gniewają się na Wasze tam wybryki. Oj! wy psotniki!... Siedzielibyście cicho do sto djabłów... Załączam przy niniejszym 37 rubli, z tych = trzydzieści jako dług należny odemnie oddajcie Aleksandrowi, sąsiadowi Pawła kochanego, sześć dla Julki a rubel dla mojej córki Władzi na karmelki. Wasz dobry znajomy Chłopicki[1]) był mocno chory. Cierpiał na jakąś gorączkową manję, z której dotychczas jeszcze całkiem nie wyszedł. Z przerażeniem patrzałem na tą niebezpieczną jego słabość. Biedaczek nie poznawał swoich krewnych i przyjaciół, w chwilach paroksyzmu klął ich, na czem świat stoi, a nawet rwał się do noża. Teraz jakoś uspokoił się, ale w oczach widoczne obłąkanie.

Najserdeczniej całuję Was wszystkich od A aż do Z.

4/16 Listopada — Mikołaj.

Syriszki
p. Kowno, Kiejdany.

Prierašai.

Į Valančių.

III. 1. Stanislovas Chominskis (1884—1886) Kauno gubernatorius 1857—1861. Po to perkeltas Vologdon.

Į Kirkorą.

I. 1. „Teka Wileńska" — laikraštis, ėjęs Vilniuje; leido Kirkoras 1857—1858 m.
2. M. Baliński — (1794—1863), parašė keletą veikalų iš Lietuvos istorijos, paskelbė taipogi istorijos medžiagos. Šubravcų draugija veikė 1816—1822. Išleistam su Lipinskiu veikale „Starożytna Polska" 3 t. 1844—1848 m. Lietuvos dalis — Balinskio darbas.
3. L. Kondratowicz (slapyvardis—Vladislovas Syrokomla) gyv. 1823—1862. Cituojamos čia eilės paimtos iš Kondratavičiaus eilėraščio, kurį parašė, pasipiktinęs dvarininkų nenoru duoti baudžiauninkams žemės ir laisvės — (suteikiau spaudai liet. laikr. „ ". Lietuviškai jas išvertė L. Gira).
4. Gyveno pas dvarininką Petrą Smuglevičių, dvare, vadinamame Neu-Bergfrieden, liet. Švirlaukis.
Gyveno tenai ir S. Daukantas (žūr. mano „Simanas Daukantas)".
Tenai pat rašiau apie Daukanto konfliktą su T. Narbutu, (žūr. Daukanto laiškai į T. Narbutą „Musų Senovėje Nr. 4—5).

II. 1. Wincenty Pol (gyv. 1807—72) — lenkų poetas, geografas. Minėtos vietos paimtos iš jo „Pieśń o ziemi naszej".
2. Mikuckis Stanislovas — kalbininkas (1814—1890) lietuvio ūkininko sūnus, gimęs Užnemunėj. Tyrinėjo lietuvių kalbą rusų Akademijai. Nuo 1875 iki 1890 docentas Varšuvos universitete. Mokslininkas nedidelės vertės. Jo darbas blogai atsiliepė į lietuvių spaudos likimą.
3. Parašė ją A. Kirkoras.
4. Nezabitauskių buvo du: Kajetonas ir Kiprijonas — Juozas. Čionai turi omenyje Kajetoną (1800—1876). Rašė lietuviškai ir apie Lietuvą. (žiūr. „Varpas" 1893 Nr. 12).
5. Trentowski (Trętowski) Bronislovas Ferdinandas, lenkų filosofas (1807—1889).
6. Šitų eilių nebuvo rasta laiškuose į Kirkorą.

III. 1. Tai pats Akelaitis.
2. Gužutis — ar ne bus tai tas pats Akelaitis, vargu buvo Fromas — Gužutis?
3. Skubink, pamažu.
4. Kas eina greitai — ateis pamažu.
Kas eina pamažu — ateis greitai.
5. Julijan Bartoszewicz (1821—1870), lenkų istorikas.

6. Turbut Danielowicz, ne Daniłowski (gyv. 1787—1843) Lietuvos teisės istorikas.
7. Wilczyński leido medžiagą ir tekanas Lietuvos senovės.
8. Aušlavis — slapyvardis šubravcų draugijoj Balinskio.
9. Malinowski Mikalojus (1799—1865), žurnalistas, istorikas, leido medžiagą Lietuvos istorijai.

IV. 1. Juozas Frant, žinomas slapyvarde — Šumavskio — čekas rašytojas (1796—1857).
2. F (? K) R. = turbut Kazimieras Kontrimas (gimė 1760), daug rašė Vilniaus spaudoj.

V. 1. Lietuvių tekstas pridėtas gale šito laiško, parašyto del caro apsilankymo Vilniuje.
2. Nazimovas (1802—1874) Liet. Generalgubernatorius, 1855—63. Jam rupėjo paagituoti valstiečius prieš blaivybę (kunigų palaikomą), ir dvarininkus, kad rusų valdžia viena užtariant žmones.

VI. 1. Žiūr. V—1.
2. Rašyta rugsėjo ar spalių mėn.

VII. 1. Parašė A. Kirkoras. „Przewodnik po Wilnie". (Keliavedis po Vilnių.)

VIII. Kraszevskis ragino padėti lietuvių spaudai. Žiūr. mano M. Akelaitis.

IX. 1. Mykolas Oginskis, gyv. 1808—1863.
2. Vincentas Korotinski (1831—1891), lenkų literatas, kilimu gudas, parašė keletą dalykų gudų kalba, šiaip rašė lenkiškai.

XII. 1. „Nadzis" — laikr. ėjęs Krokuvoj; leido Kirkoras, išėjo 3 tomai 1872—74.
2. Hoene — Wroński (1778—1853) — lenkų filosofas, matematikas. Apie jį lietuvių kalba rašė A. Jakštas „Draugijoj".

III. 1. Chłopicki = „Chłop" — pats Akelaitis.

NB Devinto laiško pradžia, dviliktas ir triliktas laiškas žuvo Švietimo Ministerijoj kilnojimo redakcijos iš vieno kambario kitan metu, kas buvo daroma be redaktoriaus žinios.

Rašyba ir punktuacija laiškuose paliekama originalo.

Padavimai apie Liškevą ir Merkinę.

Surinko prof. *V. Krėvė Mickevičius.*

I.

Buvo trys broliai, dideli ir galingi karaliai. Vienas jų apsigyveno Liškevoj, kitas Merkinėj, trečias Punioj. Visi jie buvo stabmeldžiai; ir visi žmonės dar čia buvo tuomet stabmeldžiai.

Vyriausias jų visų buvo tasai, kur Liškevoj buvo apsigyvenęs. Jisai vedė raganę vardu Vokė. Toji raganė su pagelbą velnių per keturiasdešimts keturias naktis pastate jam didelius akmeninius rūmus ir apvedė aukštomis sienomis. Žmonės tuos rūmus vadino pilėmis. Tie rūmai turėjo trėjis vartus, o kiekvieni vartai buvo gryniausio vario.

Iš tos pilies po žeme buvo prakastas kelias anon pusėn Nemuno; kiti sako, jis ėjęs Raigardan ir net Merkinėn. Dar seniau žmonės pasakodavo, kad jie patys yra matę tą urvą, kuriuo po žeme kelias ėjo, ir yra juo nuėję kelias varsnas. Bet tamsu ten labai ir baisu, todel toliau niekas eiti nedrįsdavo.

Tasai brolis, įsitaisęs tokius stiprus rūmus, ėmė spausti savo brolius, panorėjo juos visai išvaryti. Ir žmones irgi labai vargindavo ir plėšdavo. Ypač jo žmona Vokė, kuri mito tik mažų vaikų mėsa. Tada žmonės susibuntavojo ir apgulė pilį. Daugel ten žuvo žmonių ir gal būtų pilies nepaėmę, nenugalėję to pikto karaliaus, nes kiek jo kareivių dieną užmuša, nakčia Vokė, išėjusi ant bokšto, sušunka dideliu balsu, ir visi užmuštieji vel atgija. Bet atsirado vienas narsuolis, kurs prisisalino, ir kai tik Vokė pasirodė, jis šovė į ją sidabriniu guziku ir nukovė. Mat, raganės paprasta kulipka neima. Tuomet žmonės išgrovė pilį ir patį piktą karalių užmušė.

II.

Visaip žmonės pasakoja apie Liškevos gruvesius. Sako, senai. senai Merkinėj gyveno didelis karalius. Ir jis tuomet dar ir visi žmonės buvo stabmeldžiai. Jis mėgdavo labai medžioti. Bemedžiojant jisai paklydo, ir teko jam apsinakvoti girioje ant kalno, ten, kur dabar Liškevos pilekalnis. Kai jis užmigo, jam prisisapnavo labai graži karalaitė, kuri gyveno kažkur labai toli. Atsikėlęs, jis surinko daug kareivių ir nujojo užkariauti tos karalaitės. Ilgai kariavo ir pagaliau grįžo namo su karalaite, o su ją atjojo ir jos keturiosdešimtys brolių. Jie buvo visi katalikai ir dargi šventi. Karalaitė ir jos broliai ėmė įkalbinėti karaliui apsikrikštyti. Jis posakė tai padarysiąs, jei jie per vieną naktį pastatysią jam

pilį, didesnį negu Merkinės, ant to kalno, kur jam karalaitė buvo prisisapnavusi. Broliai pasimeldė ir pažadėjo pastatyti. Jiems prašant, Dievas leido tokią ilgą naktį, kad ji tęsesi tris mėnesius. Bet kai saulė užtekėjo, toki buvo dideli ir tvirti rūmai pastatyti, kad karalius tik nusistebėjo. Jis perėjo ten gyventi, apsikrikštijo ir dargi bažnyčią pastatė.

Bet per tą ilgą naktį laukuose javai sunyko, ir pasidarė didelis badas. Žmonės supyko labai ant savo karalio ir, pasitaikius gerai progai, užmušė jį. Karalaitė su keturiais dešimtimis brolių išvyko Trakuosna ir ten apsigyveno. Ji ten pavirtusi buvo didele ragane ir ilgai keršindavo žmonėms už karaliaus mirtį, kol pagaliau ją vienas šaulys buvo nušovęs sidabrine kulka.

O Liškevos dvaras, niekeno neprižiūrimas, visai išgriūvo.

III.

Seniau Merkinė buvo didelis didelis miestas. Ji siekė tų vietų, kurios dabar ant vieškelių muro stulpa s paženklintos. Tai buvo miesto rybos. Ji buvo tokis miestas, kad dar neperseniai, gal koki du šimtu metų atgal, joje buvo trisdešimt šešios bažnyčios. Tris bažnyčias tai ir aš dar pamenu. Taigi, sako, senais laikais Merkinėje gyveno patsai karalius. Jis turėjo daug brolių, kurių vienas gyveno Alytuje, kitas Punioje, o trečias Varėnoje ir dar vienas net Trakuose. Taip, sako, mirdamas juos tėvas paskirstė. Bet visiems sūnams, sako, liepė klausyti vyriausio brolio, kuris buvo Merkinėje. Ilgą laiką jie gyveno taikoje, ir kiekvienas valdė savo kraštą.

Vieną sykį tasai vyriausias karalius sumanė vykti tolimon šalin kariautų. Ar ilgai kariavo ar trumpai, dabar jau niekas nepamena, tik žino, kad sugrįžęs jis parsigabeno iš svetimų šalių karalaitę, kurios būta didelės raganos. Toji ragana visai paėmė rankon savo vyrą, ir jis jos visados klausė. Ką ji patarė, tą jisai ir darė.

Liepė ji jam pastatyti didelį murinį rūmą Liškevoje. Tas muras buvo tokis didelis, kaip tasai kalnas, kuri vadina pilekalnis. Aplinkui buvo aukštos sienos ir bokštai, o kad jo niekas negalėtų prieiti, tai ir kita puse pravedė Nemuną. Ir pasidarė sala.

Tame kalne buvo didelis urvas, kuris ėjo net Merkinėn, karaliaus dvaran. Jis buvo tokis platus, jog juo galima buvo važiuoti ketvertu arklių.

Toji ragana liepė vyrui taip gržiai įtaisyti tuos rūmus, kad niekur kitur pasauly jiems panašų nebebutų. Vartai buvo tikro žalvario, durys ir langinyčios sidabrinės, o stalai ir visa, kas buvo vidury, tikro aukso.

Tas karalius visa tai galėjo padaryti todėl, kad jam aitvarai, jo žmonos raganos liepiami, naktimis nešiojo auksą iš viso pasaulio. Aukso, sidabro ten buvo pilnos rūsys. Jis dar ir dabar ten tebėra, tik niekas negali surasti prie jo kelio.

Kada toji pilis buvo taip įrengta, žmonos patariamas, jis sukvietė viso pasaulio karalius puoton. Suvažiavo pas jį karaliai iš tolimiausių šalių, galingi ir mažiau galingi, turtingi ir mažiau turtingi, ir visi stebėjosi to dvaro puikumu.

Ir tuomet ėmė rodyti visiems savo turtus. Visi stebėjos ir atsistebėti negalėjo.

Tuomet klausia jisai visų susirinkusių karalių: — Ar yra kas jūsų turįs tiek turtų, aukso ir sidabro, kiek aš turiu?

— Ne, — sako karaliai:—kito tokio turtingo, kaip tu, visam pasauly nėra.

Apvedžiojo tada jisai karalius po visą savo rūmą ir ėmė rodyti, kokie jie dideli ir gražūs. Visi žiūrėjo ir stebėjosi.

— Ar yra jūsų tarpe toksai, kuris turi tokius rūmus, kaip mano?—klausia jis vėl karalių.

— Ne, - atsako tie:—niekas mūsų tokių rūmų, kaip tavo, neturi.

Paskui ėme jis karaliams rodyti savo vaiską. O jo buvo tiek, kad nė suskaityti, nė akimi apmesti nebuvo galima.

— Ar yra jūsų tarpe kuris, kas turi tiek vaisko, kiek turiu aš? — klausia jis vėl karalių.

— Ne,—sako tie: — niekas tiek vaisko neturi, kiek turi tu? Su juo galima visas pasaulis nukariauti.

— Taigi jūs matote, kad aš turiu visų puikiausius rūmus, aš esu visų jūsų turtingiausias ir turiu tiek vaisko, kad galiu visą pasaulį nukariauti. Todel jus visi turite pripažinti mane vyriausiu ir klausyti. Aš busių jums visų karalių karalius.

Nuliūdo karaliai, išgirdę tokius reikalavimus; bet ką padarysi — visi jie buvo jo galioje.

Ir paprašė duoti jiems laiko pagalvoti.

Galvojo, galvojo ir nieko nesugalvojo. Nutarė pripažinti Merkinės ir Liškevos karalių visų karalių karaliumi.

Po to iškėlė jis karaliams didelę puotą, gausiai visus apdovanojo ir leido kiekvienam ramiai vykti savo žemėsna.

Bet, išvykę iš jo namų, visi karaliai susitarė jo neklausyti, ir kad visa būtų, kaip seniau būdavo, kad kiekvienas savo žemėj būtų karalius, ir virš savęs nieko neturėtų.

Taip jie ir pranešė vėliau Liškevos karaliui. Tas labai supyko, nusiuntė savo vaiską prieš vieną karalių, nugalėjo jį ir išvarė iš jo krašto, o jo karalystę pasiėmė sau.

Paskui pasiuntė prieš kitą, prieš trečią, prieš ketvirtą, ir visus tokiu būdu nugalėjo ir jų karalystes pasiėmė sau.

Liko karaliai tik tolymuose kraštuose, kurie labai nusigando, matydami, ką jis padarė su kitais karaliais, ir ėmė prašyti, kad jis jų nevarytų iš jų žemių ir paliktų juos karaliauti, o jie užtat jo klausysią.

Išvaryti iš savo žemių karaliai nuvyko pas šventą Tėvą skųstis ir ėmė prašyti, kad jis palieptų grąžinti jiems jų karalystes. Šventas Tėvas pagailėjo jų ir nurašė Liškevon, kad būtų karaliams sugrąžintos jų žemės, ir kad visa būtų, kaip kad seniau būdavo.

Tada sako jo žmona ragana:

— Argi tu, tokis galingas, visus karalius negalėjęs, klausysi švento Tėvo?

— O ką gi aš turiu daryti? — klausia jis savo žmonos: — juk jis irgi visų karalių karalius.

— Parodyk jam, kad tu nebijai jo. Liepk uždaryti visas bažnyčias, išvaikyti visus kunigus ir pasiųsk savo vaiską, tesuima jis šventą Tėvą ir surištą pristato Liškevon.

Kaip žmona patarė, taip jis ir padarė: išsiuntė vaiską suimti šventą Tėvą ir liepė surištą jį pristatyti Liškevon.

Paskui liepė išvaikyti visus kunigus, o kurie nepaklausė, nužudyti, ir bažnyčias pavertė arklydėmis.

Ir dejavo ir supyko visi žmonės: gimsta vaikai — nėra jų kam krykštyti, serga žmonės — nėra jų kam spaviedoti, miršta — nėra kam laidoti; jauni nori vesti — nėra kam šliubo duoti.

Ir sukilo pagaliau visi prieš jį ir nuėjo Liškevos griauti.

O karaliaus pasiųsta kariuomenė irgi suklydo. Norėjo eiti į vakarus, bet nuėjo į rytus: taip Dievas apdumė visiems akis.

Ėjo, ėjo ir mato, kad suklydo. Nežino, nei kur toliau eiti, nei kaip atgalio grįžti.

O tuo metu supykę žmonės apgulė Liškevos pilį. Nors vaisko ten buvo nedaug, bet pilies imti negalėjo. Ima žmonės šaudyti, išeina karaliaus žmona ragana, ima kerauti, kulkos atgalio lekia ir žmones muša.

Daug ji tokiu būdu ištrėkė žmonių.

Bet atsirado vienas gudrus žmogelis, daug žinantis. Jis žinojo, kaip galima ragana nušauti, bet žinojo ir tai, kad kas ją nušaus, tas ir patsai tuojau krys ant žemės ir numirs.

Todel jis išsispaviedojo, apsivilko švariais marškiniais, prisimušė muškietą sidabrine kulka, trijų karalių dienoje nulietą, ir kai raganė išėjo ant bokšto kerauti, prisisalino, prisitaikė ir šovė. Krito raganė nušauta, bet ir tas žmogus staiga krito ant žemės ir numirė.

Dabar, kada karalius pamatė, kad jis neteko žmonos raganos, ir vaiskas jo vis dar negrįžta, baisiai nusigando. Jis nutarė bėgti urvu Merkinėn drauge su visais, kurie ten buvo.

Kaip nutarė, taip ir padarė.

Kaip tik karalius apleido pilį, tuo trenkė perkunas, ir visa pilis žemėn įgriuvo. Liko viršuje tik aukščiausių bokštų viršūnės, viena kurių ir dabar iš žemės dar riogso.

Žmonės tuojau dasiprato, kas su karaliumi atsitiko, ir ėmė jį vyti. Pamatęs tai, karalius nutarė bėgti ir iš Merkinės pas savo žmonos seserę, kuri buvo irgi raganė, bet dar galingenė, ir gyveno Trakų ežero saloje.

Bet pakeliuje žmonės jį pavijo ir užmušė, ir tokis buvo jo galas.

Bet ir žmonėms tas geryn neišėjo. Karaliaus žmona ragana, mirdama, prakeikė visą kraštą, ir po to kilo dideli karai tarp karalių, o paskui maras. Daug žmonių nusitrėkė. Liškevoj ir Merkinėj išmirė tiek, jog vos keli žmonės beliko. Ir nuo tų laikų Merkinė pasiliko mažu miesčiuku, o Liškevoj ir to nebebuvo.

IV.

Netiesą kalba tie, kur sako, kad ragana Vokė ir jos vyras buvo užmušti. Jų niekas neužmušė, ir žmonių ranka užmušti negalėjo, nes abu buvo užkerėtu: nei kalavijas, nei kulipkė jų imti negalėjo. Ne-

tiesa ir tai, kad nugalėti karaliai šventam Tėvui skundėsi. O gal ir skundėsi, kas tai žino, bet ką šventas Tėvas galėjo čia padėti, jai tasai karalius buvo pagonas, o jo žmona — ragana, taigi dar didesni Dievo priešai. Netiesa, kad jis ir bažnyčias Merkinėj ir kitur ardė, kunigus vaikė, nes tuomet ir žmonės visi dar buvo pagonai: nei jie tuomet krikštijo, nei išpažintin ėjo, nei kūnigų jiems reikėjo, nei jie bažnyčių turėjo. Tasai karalius ir jo žmona iki šiol dar gyvi ir sėdi savo pily ir iš ten išeiti negali, kadangi ji giliai žemėn nuėjo: Perkunas ją nutrenkė. Kai tas karalius nugalėjo kitus karalius ir visą pasaulį nukariavo, jis norėjo ir patį Dievą nukariauti. Sužinojęs, kad tolimuose kraštuose yra kalnai, kurie dangų remia, ir iš ten galima dangus pasiekti, jis ėmė rengtis su Dievu karan, ir todei perkunas trenkė jo pilį ir nugramzdino ją giliai žemėn. O kad ten dar jisai gyvas ir bus gyvas iki pasaulio pabaigos, tai liūdija atsitikimas, kurį mano tėvas dar gerai atminė. Aš, mažas būdamas, nesyk esu apie tai iš jo girdėjęs. Seniau Liškeva buvo mažas sodžiukas, kur gyveno keli ūkininkai. Jų tarpe vienas buvo kampininkas, kuris nieko neturėjo, tik dvi ožki, ir jas ganė maža dukrytė. Vieną syk ji ganė netoli to bokšto, kuris riogso Nemuno pakrantėje. Ožki bėginėja, peša žolę Nemuno pakrantėje, o mergaitė sėdi sau pas bokštą ir kasinėja. Tik vienu matu sudrebėjo žemė, atsivėrė, ir mergaitė įkrito gilian urvan. Kai tas atsitiko, niekas nematė, tik sužinojo žmonės vėliau, kai mergytė pati papasakojo.

Atėjo vakaras, saulė nusileido, ožki namo parėjo, o mergytės nėra ir nėra. Ieškojo tėvai visą naktį ir ant rytojaus ieškojo visą dieną ir niekur nė ženklo nerado. Manė, kad įkrito jų dukrytė Nemunan ir prigėrė, o lovoną nunešė vanduo kur toli, toli ...

Bet praėjo trys dienos – sugrįžo mergytė namo ir parsinešė aukso tiek, kiek pakelti galėjo: pilnus užančius ir prijuostę. Ji papasakojo, kaip žemė atsivėrė, kaip ji nukrito gilian urvan. Ten buvo labai tamsu. Bet staiga kažkas paėmė ją už rankos ir nusivedė toliau. Ėjusi kokiais tai laiptais ir pagaliau patekusi dideliuosna rūmuosna, kur buvo labai gražu. Ten ją patiko graži karalaitė ir senas, žilabarzda ir plaukais karalius. Jie gerai ir skaniai ją pavaišino ir ėmė klausinėti, kas pasauly dedasi. Ką mergaitė žinojo, pasakė — o daug ji ten žinojo!

Karalius išklausė, atsiduso ir prabylo:

— Dar man ne metas grįžti ...

Paskui jis nuvedė mergytę kitan kambarin, kuris buvo aukso pilnas, ir liepė jai imti tiek pinigų, kiek ji galėsią pakelti. Mergaitė prisikimšo pilnus užančius, prisipylė pilną prijuostę. Būtų dar daugiau ėmusi, bet bijojo, kad neplištų prijuostė.

Kaip ji pateko viršun, nieko nepamena.

Tėvai nusidžiaugė ir labai praturtėjo. Kad padėkotų Dievui už įgytus taip netikėtai turtus ir dukters stebeklingą išsigelbėjimą, jie pažadėjo pastatyti Liškevoje bažnyčią, nors medinę.

Ir tikrai pastatė. Liškeva tada virto bažnytkiemiu, o veliau ir miesteliu. Juk kur žmonės sueina, ten pirklių randasi, o ypač žydų ...

Kai tėvai pastatė bažnyčią, pašventino, kai buvo pirmos mišios atlaikytos, prisisapnavo jiems tasai karalius:

— Gerai padarėt, — sako jis ūkininkui per sapną:—kad už mano pinigus pastatėt bažnyčią. Aš daug Dievui esu nusidėjęs, ir nėra kas už mane melstųsi. Dabar kiekviena mišia, ten laikoma, mažina mano kaltes ir trumpina mano bausmės laiką.

Tai iš to matote, kad tasai karalius nėra dar žuvęs.

V.

Kur dabar yra pilies griuvesiai, seniau ten buvo sala. Nemunas ėjo abiem pusėm. Sena jo vaga nuseko, ir liko tik gili klonė. Seniau Lietuvoje buvo garsi karalienė Bona. Ji mėgo daugel medžioti ir norėjo visur turėti dvarų. Bemedžiodama ji pateko ant Nemuno kranto ir pamatė viduje jo gražią salą. Tuomet Nemunas abiem pusėm buvo miškais apaugęs. Miškai buvo toki dideli, kad jų niekur galo nebuvo. Toji sala labai patiko karalienei Bonai, ir ji liepė savo kareiviams supilti joje aukštą kalną, o ant to kalno pastatė didelius ir puikus akmeninius rūmus. Jie buvo toki dideli, kad ištolo atrodė, lyg miestas kokis. Tenai karalienė Bona apsigyveno ir gyveno ilgiausius metus.

Kai ji buvo sena, negalėjo jau tiek prižiūrėti savo žemės, pavedė kraštą valdyti savo sūnui. Tasai susiginčino su Švedų karaliumi, kursai užpuolė Lietuvą, pasiekė net Liškevos, paėmė karalienės rūmus, ją pačią nukovė, pilį išgriovė ir sudegino, o visus turtus, kurie ten buvo, nusigabeno savo šalin.

Po to tų rūmų niekas neatstatė, ir jie visai sunyko. Kas metai jų vis mažiau lieka. Kai vedė plentą nuo Ratnyčios, daug kas mėgino rinkti akmenis, kelti valtėmis kiton pusėn ir vežioti į plentą. O kiek iš tos pilies akmenų sunaudojo žmonės, tai vienas Dievas težino.

Sako žmonės, kad seniau iš Liškevos ėjęs urvas net Merkinėn. Sako, kad seniau jis galima buvo matyti. Bet vėliau užgriuvęs, ir įeiti jan nebegalima. Ar tai tiesa, niekas nežino. Man jau to urvo neteko matyti, o kad jį būtų matę mano tėvai ar seneliai, aš to nesu girdėjęs, nors daug ir kitų pasakų apie Liškevą esu girdėjęs.

VI.

Kad Liškevos pilekalny yra paslėpti dideli turtai, tai žino visi. Sako, apie tai yra parašyta net mokytose knygose. Vieną sykį nepersenai buvo atvažiavusiu du inžinieriu ir vienas kunigas. Jie vis žiūrėjo kokion tai knygon ir vis matavo. Sako, sulig knygos norėjo nustatyti, kurioj vietoj yra tas kambarys po žeme, kur raganos Vokės sukrauti turtai. Jie manė kasti ir net buvo pradėję, bet graitai metė. Sako, jiems prisisapnavo, kad raganos turtų vistiek nepasieks, nes jie užkerėti, o jei ims giliau kasti, apaks iš nebematys.

Pasibijojo ir metė ieškoję.

VII.

Žmonės labai pinigų gobšūs, ir kiekvienas svajoja, kaip lengviau jų surasti. Kadangi daugel kalbėjo žmonės seniai apie pas-

lėptus Liškevos pilekalny didelius turtus, vieni sako, raganos Vokės, kiti — karalienės Bonos, tai buvo Liškevoje du bernu, kuriuodu susitarė kasti Švento Jono nakčia.

Sulaukę jos, pasiėmė lopėtas ir nuėjo kasti. Bet kai jie pradėjo kasti, sudrebėjo žemė, ir atsivėrė urvas, iš kurio išėjo žilas senelis ir sako jiems:

— Čia žemės liesti neturi tasai tiesos, kas nenori, kad jį nelaimė ištiktų. Turtų čia nesurasit, nes jie paslėpti urve viduje kelio tarp Liškevos ir Merkinės.

Bernai nenusigando ir ėmė senelio prašyti, kad jis jiems nurodytų tą vietą.

— Kad ir nurodysiu, vistiek tas jum nepadės. Pinigai užkeikti, ir niekas jų paimti negali, kol pasibaigs nustatytas laikas.

Bernai paklausė senelio ir nebekasė.

Kas buvo tasai senelis, niekas nežino. Kur jis dingo, bernai nematė.

VIII.

Tai buvo senai, labai senai, dar tuo metu, kai visi žmonės buvo stabmeldžiai, ir retas kuris apie tikrą Dievą buvo girdėjęs. Gyveno Merkinėje labai didelis karalius, kuris turėjo tris brolius. Vienas jų buvo Punioje, kitas Varėnoje, o patsai jauniausias Liškevoje. Visi jie irgi buvo stabmeldžiai.

Patsai jauniausias buvo labai geras žmonems, ir todel jį Dievas apdovanoti nusprendė. Jis dar buvo nevedęs, ir todel jam vieną naktį prisisapnavo, kad jei jis nuvyks svetimon šalin, tai ras ten sau žmoną, viso pasaulio moterų gražiausią.

Užsikėlęs, jis tuo liepė pabalnoti žirgą, paėmė gausių dovanų ir nujojo tolimon šalin. Žinoma, kaip visuomet, karalius ir ponus lydi dideli būriai tarnų, tai ir jį lydėjo, dargi ir kareivių gerą pulką su savim pasiėmė, kad girioje pikti žmonės, kuriais tuomet knibždėti knibždėjo miškai, kelio jam nepastotų, ar žvėrys nepultų.

Ar ilgai jojo, ar trumpai, tik pagaliau pasiekė to krašto, kur jauna, graži karalaitė gyveno. Patiko ji jam labai, nes buvo, kaip saulė skaisti. Ir ji karalaičio nesišalino, priėmė dovanas, tik tekėti už jo nenorėjo, kol jis apsikrikštys, nes, mat, ji buvo katalikė.

Ir balsu karalaičiui vyresniųjų brolių ir mergelės, kurią labai pamilo, gaila... Pagalvojo, pagalvojo ir apsikrikštino. Su juo apsikrikštino visi jo palydai ir tarnai ir kareiviai.

Iškėlė ten vestuves ir grįžo karalaitis namo su žmona. O ją lydėjo keturios dešimtys jaunų brolių.

Kai jie parjojo Liškevon, sako karalaitė:

— Kaip gi mes čia gyvensim, kad niekur bažnyčios nėra, niekur šventų varpų negirdėti? Kur mes ponui Dievuliui melsimės?

Ir ėmė jam įkalbinėti, kad jis bažnyčią pastatytų.

Norėtų karalaitis žmonai įtikti, bet ir žmonių ir brolių bijo, kad tie nesužinotų, jo nenubaustų.

Ir pasakė tuomet keturiosdešimtys jaunų karalaitės brolių:

— Mes tau pastatysim tokią bažnyčią, kurios niekas nematys, iki bus visai užbaigta.

Ir ėmė broliai naktimis statyti. Dieną miega, naktimis stato. O kiek nakčia pastato, visa žemėn nugrimzda, ir viršuj vis nieko nematyti.

Taip jie statė keturiasdešimts nakčių.

Kai užbaigė, paskutinį kryžių ant bokšto prikalė, bažnyčia tuomet visa išsitiesė aukštyn. Buvo tokia didelė ir aukšta, kad tokios kitos nebuvo ir nebus visam pasauly.

Varpai skamba, kunigai mišias gieda, o nuvargę broliai nuėjo požemin bažnyčios, atsigulė, užmigo ir miegos ten, iki pasaulis pabaigs...

Džiaugiasi karalaitė, kad yra bažnyčia, kurioje ji gali pasimelsti. Iš džiaugsmo ji apdovanojo gausiai visus žmones. Kas maža turėjo, tam daugiau davė, kas daug turėjo, tas mažiau gavo, o tie, kur nieko neturėjo, gausiausiai buvo apdovanoti.

Išgirdę tai žmonės ėmė plaukti iš visų šalių. Kas tik ateidavo Liškevon, tas tuščiom rankom namo negrįždavo.

— Ot, tai karalius! — kalba žmonės: — Jis girdina ir valgindina, ne taip, kaip jo broliai, kurie vien tik lupa ir vargdina žmones.

Ir sumanė jie visi turėti jį savo karaliumi; metė savo namus, išėjo visi Liškevon, kad gyventi ten ir turėti Liškevos valdovą savo karaliumi.

Pamatė kiti karaliai, kad jie liks be žmonių; nebus kam arti, akėti, nebus kam pinigų mokėti, — ir susibuntavojo prieš jauniausią brolį. Jie surinko didelį vaiską ir užpuolė Liškevą pirmą velykų dieną, kai tokios nelaimės niekas nebuvo laukęs, nesitikėjęs.

Būtų gal išmušę visus žmones, užmušę karalių su karalaite, kad Dievas jų nebūtų gelbėjęs: mat, visa bažnyčia su žmonėmis, su kunigais, su karaliumi ir karaliene nugrimzdo žemėn. Ant viršaus beliko tik vieno bokšto viršūnė, kurią supykę broliai apgriovė gerokai.

O visi žmonės, karalius su karaliene ir kunigai, kur kuris stovėjo, ką darė, taip ir pasiliko, saldu miegu užmigę i miegos ten, iki pasaulis pasibaigs.

Prieš pasauliui pasibaigiant iškils vėl toji bažnyčia aukštyn. O tas bus velykų pirmą dieną.

Kai kuriems dievobaimingiems žmonėms senovėj pasisekdavo įeiti ton bažnyčion ir matyti, kas ten darosi...

Bet dabar jau dievobaimingų nėra, tai niekas ir nežino, kas ten darosi...

Štai, kas buvo Liškevoj.

Yra žmonių, kurie kitaip pasakoja. Bet tai paskalos, piktų brolių pramanytos. Jos irgi plačiai pasklydo, bet jomis tikėti nereikia.

IX.

Kur dabar Liškevos pilekalnis, ten senovėj buvo didelis palocius, lame palociuje gyveno senas karalius. Jis buvo labai geras žmonėms ir ne tiek jis, kiek jo žmona. Visi neturtingieji ir nuvargusieji ejo pas jį, ir jis visiems teikdavo pagalbą. Todėl visi žmonės jį labai mylėjo ir juo toliau, juo labiau. O kadangi kiti karaliai nebuvo jam panašūs, tai žmonės vis labiau jų ėmė neapkęsti ir išmėtinėti, kad jie

ne toki geri, kaip tasai, kur Liškevoj gyvena. Tai visi kiti karaliai nusigando, kad svietas gali prieš juos susibuntavoti ir nutarė senq karalių užmušti.

Velykų dieną, kada visi žmonės buvo bažnyčioje, jie užpuolė miestą, daugelį žmonių nužudė ir patį karalių su žmona užmušė.

Po tam susirinko visi jo palociuje ir ėmė uliavoti ir girtis, kad ušmušė gerą karalių, pagrobė jo visus turtus ir karalystę ir nieko jiems už tai nebus.

Kada jie ten gėrė, uliavojo ir taip gyrėsi, trenkė iš dangaus perkunas, suardė palocių ir juos visus užmušė.

Po to niekas daugiau to palociaus neatstatė ir niekas ten negyvėno, kadangi ilgai tie užmušti karaliai vaidinosi, kaukė ir žmones baugino. Ir dabar dar velykų rytą, kada būna rezurekcija, jie išeina ant kalno, keikiasi ir staugia. Daug žmonių, ypač seniau, buvo savo akimi tai matę ir savo ausimi girdėję. Seniau mėgino tą vietą šventinti, ir kunigai net mišias ten laikė, bet vistiek nieko negelbsti. Kaip vaidinosi, taip ir vaidinsis iki pasaulio pabaigos.

X.

Iš Liškevos pilekalnio po žeme eina urvas net Merkinėn, tokis platus, kad juo galima ketvertu arklių važiuoti. Seniau tas urvas buvo matyti po tuo bokštu, kurio griuvėsiai ir dabar yra.

Vieną sykį vaikai bežaizdami įlindo ten ir nuėjo ir nuėjo ir išeiti negalėjo, nes paklydo. Bežaizdami užmiršo, į kurį galą eiti, ir vieton atgalio grįžti nuėjo į Merkinę. Tik trečią dieną išgirdo žmonės, kad kažkas verkia po Merkinės bažnyčia, kur dideli rūsys yra. Atidaro, kad vaikai, vos gyvi. Jie visa papasakojo, kaip tasai atsitiko. Atėjo uriadnikas, sustatė protokolą, apžiūrejo urvus ir visa nusiuntė gubernatoriui. Iš gubernatoriaus atėjo įsakimas užmūryti Merkinės bažnyčioj tą rūsį, kur einą į urvą, o Liškevoj urvą užvertė žmonės akmenimis ir žemėmis, kad vel vaikai nesulįstų ir nepaklįstų. Visa tai buvo tiesa ir nepersenai, nes tai atsiminė dar mano senelis, kur tą urvą buvo matęs ir jau buvo gerokas bernas, kaip visa tai atsitiko.

XI.

Niekas nepamena ir pamyti negali, kada buvo Merkinės bažnyčia statyta. Kitos tokios senos aplinkuj nėra. Ji dar nuo stabmeldžių laikų.

Nors jau keli šimtai metų, kaip bažnyčia, bet vis dar nekonsekravota. O tai todel, kad jos konsekravoti negalima. Seniau ji buvo pagonų bažnyčia, o kai žmonės tapo katalikais, sunešė visus savo pagoniškus dievus, sukrovė rūsin, tan, kur dabar po didžiuliu altoriumi, ir tą rūsį užmurino. Už tai, kad ten yra tie pagonų dievai, ir negalima bažnyčios konsekravoti, kol jie visai sudūlės, ten bestovėdami.

Metų šesiosdešimtys tam atgal buvo atvažiavęs vienas vyskupas ir norėjo konsekravoti bažnyčią. Atmušė rūsį, pažiūrėjo ir mato, kad tie dievai dar visai nesupuvę. Todel juos vėl liepė užmuryti ir bažnyčios nekonsekravojo.

XII.

Seniau Merkinė buvo labai didelis miestas, kaip dabar Vilnius. Joje buvo net trisdešimt trys bažnyčios. Merkinėje gyveno karaliai, ir turėjo ten puikų palocių. Tas palocius stovėjo ant kalno, kurį dabar vadina pilekalniu. Jis atsirado taip. Sako, ėjo seniau kažkokis karalius su dideliu vaisku. Jis apsistojo klony tarp Merkio ir Nemuno. Nakčia prisisapnavo tam karaliui, kad čia bus didelis miestas ir tam mieste reikia jam gyventi, jei nori būti galingu ir turėti ilgą amžių. Nubudęs karalius liepė savo kareiviams supilti kepurėms didelį kalną ir ant to kalno viršūnės pastatyti sau namus. Taip atsirado ir paskui išaugo didžiausias miestas.

Kada karalius paseno ir mirti turėjo, jis liepė išnešti save miesto aikštėn, ten, kur dabar cerkvė stovi, sakydamas: „Tepamato visi žmonės, kad ir karaliai miršta, kaip ir kiekvienas jų, nors paprasčiausias".

XIII.

Merkinės bažnyčia labai labai sena. Kitos tokios senos nei Vilniuje, nei kur kitur nėra. Kada ji buvo statyta, ir kas ją statė, niekas nežino. Ji buvo dar tuomet, kai visi žmonės buvo stabmeldžiai. Tuomet ir ji buvo stabmeldžių bažnyčia, ir joje stovėjo jų dievai. Kai visi žmonės tapo katalikais, tuos dievus išnešė ant kiemo, sudėjo ant didelio laužo ir sudegino. Bet ant rytojaus kunigai, atėję bažnyčion, vėl rado juos, kaip buvo, tose vietose, kur anksčiau stovėjo. Ir vėl išnešė iš bažnyčios, sudėjo ant laužo ir sudegino, ir vėl tas pats atsitiko: Ant rytojaus jie visi vėl buvo bažnyčioje ir stovėjo tose pat vietose. Dar ir trečią kart mėgino deginti ir pelenus šventu vandeniu šventino, bet vistiek niekas negelbėjo.

Tuomet kunigai, o jų buvo daugel Merkinėje, nes tuomet ji buvo didelis miestas, pranešė vyskupui visa, kas atsitiko. Atvažiavo vyskupas su visais kunigais, iškląusė, ištyrė visa ir paskui liepė tuos pagoniškus dievus nunešti rūsin, ten juos sudėti ir duris rūsin užmuryti. Ant tos rūsies liepė pastatyti didžiulį altorių. Paskui patsai atlaikė mišias ir pastatė altoriuje Švenčiausiąjį. Ir po to pagoniški dievai nebegrįžo ir nunai jie ten po altoriumi rūsy tebesą.

Konsekruoti bažnyčios bet gi vyskupas nekonsekravo ir, sako, negali konsekruoti, kol tie dievai sudūlės ir pavirs pelenais.

Sako, vienas vyskupas, metų šimtas tam atgal, tas patsai, kur Nedzingėj bažnyčią yra pastatęs, norėjo pakonsekruoti ir Merkinės bažnyčią. Jis, kalba žmonės, buvo atvažiavęs ir liepęs atmuryti rūsį, bet radęs tuos pagoniškus dievus visai tokiais, kokie jie ten iš pradžių buvo. Užmuryjo vėl rūsį ir bažnyčios nekonsekravo.

Sako, jei kunigas kada nors pamirštų Švenčiausią palikti altoriuje, tai tie dievai vėl išeitų viršun ir vėl atsistotų tose vietose, kur jie seniau stovėdavo.

Sako, tas buvo atsitikę, tik nusigandę kunigai vėl juos slaptai sukrovė rūsin ir užmuryjo, taip, kad žmonės apie tai nieko nežinotų.

Bet zakristijonas neiškentė ir papasakojo.

Pap. P. Kačinskas iš Subartonių.

XIV.

Merkinės bažnyčioje po didžiuliu altoriumi guli sukrauti pagoniški dievai. Jie negali iš ten išeiti, kadangi altoriuje visuomet stovi Švenčiausias. Kad jie išeitų iš ten, daug visokių nelaimių, ligų ir net maras ištiktų žmones. Nes, mat, tie pagoniški dievai — tai velniai ir jie skaudžiai keršytų žmonėms už tai, kad priversti taip ilgai tamsybėje sėdėti.

Sako, senovėj, keli šimtai metų tam atgal, buvo tokis atsitikimas. Nakčia bažnyčion įsilaužė vagys ir apvogė bažnyčią. Žinoma, kas bažnyčioje yra brangiausio — tai kielichas, kuriame laikomas ciborijoj Švenčiausias. Jis juk visuomet tikro aukso. Taigi vagys jį ir išsinešė drauge su Švenčiausiu.

Ant rytojaus kunigai, atėję bažnyčion, pamatė, kad altorius išplėštas, ir Švenčiausio nebėra. Kaip jie nusigando, pamatę, kad visi šventųjų paveikslai guli nugriauti ant žemės, o jų vietoj altoriuosė stovi pagoniški dievai.

Kunigai skubiai, pasišaukę žmonių, tuos dievus nugriovė, nunešė vel rūsin ir užmuryjo ir ėmė laikyti mišias. Tris dienas paskuj meldėsi bažnyčioje, kad Dievas dovanotų už tokį Jo pažeminimą. Dievas geras, jis, žinoma, negalėjo bausti visų nekaltų už piktų žmonių darbus, ir visa, kas įvyko, tai jau buvo pagoniškų dievų kerštas, kurie pasinaudojo savo laisve, kad skaudžiai žmones nubaudę.

Ant rytojaus ėmė žmonės sirgti ir mirti; kilo baisus maras, kokio niekuomet niekur nėra buvę. Žmonės ėmė mirti, kaip musės, ir gal būtų visi išmirę iki vieno. Išgelbėjo šventas Rokas, kurio stebuklingas paveikslas dabar Merkinės bažnyčioje tebesti.

Iš kur tas abrozas Merkinėj atsirado, nežinia. Tik prisisapnavo vienam kunigui, kad reikia prieš jį atlaikyti mišios ir paskui abrozą apnešti aplinkuj miestą, ir žmonės nustos širgę.

Taip ir padarė. Nešė abrozą su didele procesija aplinkui visą miestą, o ant kelių sustodavo ir mišias laikydavo. Tose vietose vėliau išmurijo dideliūs stulpus, kurie dar ir dabar tebestovi, vienas ant Kaunakelio, kitas ant Vilniakelio, o trečias už Nemuno.

Kaip tik apnešė, žmonės ir nustojo sirgę, o kurie sirgo, pasveiko. Nuo tų metų švento Roko dieną Merkinės parapija visuomet iškilmingai švenčia. Seniau tą dieną vaikščiojo procesija aplinkuj miestą ir ties tais stulpais sustodavo ir melsdavos, bet kai Merkinėj apsigyveno popas, toji procesija liko uždrausta, ir daugiau nebevaikščioja. Žmonės apie tai net nebežino nieko: seni išmirė, jauni gi nebeatmena.

Pap. J. Žekas iš Gudakiemio sodž.

XV.

Kai pro Merkinę ėjo švedai (Dievas žino, iš kur jie atsirado) tai jie norėjo išgriauti Merkinės baznyčią. Bet žmonės susirinko ir nedavė. Tuomet jie išėjo iš miesto, atsistojo anoj pusej Nemuno ir ėmė šaudyti į bažnyčią iš armotų. Bet armotų kulkos bažnyčios nelietė. Tik viena kulka sienon įstrigo, kita stulpan, kur sieną remia. Jos ir dabar ten yra, tik už tinko nematyti.

Visi švedai, kur šaudė į bažnyčia, tuojau griuvo ir numirė. Žmonės baidėsi į tą vietą paskui eiti, taip jie smiely ir voliojasi iki šios dienos. Vėjas jų kaulus tai užpučia smieliu, tai vel smielį nupučia. Taip jie ten ir guli.

Pap. Jak. Dzengauskas, iš Sabartinių sodžiaus.

XVI.

Seniau Merkinė buvo didelis miestas, jame buvo daugel gražių namų ir palocių. Buvo ir karaliaus palocius, toje vietoje, kur dabar valščiaus, o seniau Kalinskio namai.

Kitas palocius buvo ant pilekálnio. Tų palocių yra pastačiusi dar kažkokia karalienė Bona. Taip bent žmonės kalba.

Buvo dar ir daugiau palocių, kurie sugriuvo, ir šendien jų nė pėdsakų nėra.

Tais metais mėgdavo Merkinėn važinėti karaliai. Jie čia ilgai gyvendavo, medžiodavo aplinkinėse giriose. Tuomet aplinkuj Merkinę buvo didžiausi miškai.

Vienas tų karalių net ir mirė Merkinėj. Jis, bemedžiodamas anoj pusėj Merkio, pamatė didelį zubrį, kurį ilgai vijo, pagaliau nušovė. Nušovęs pasididžiavo, sakydamas, kad toj vietoj ji ištiko didelė ir tikra ucieka. Ir todel tą vietą žmonės ėmė vadinti Ucieka. Tai buvo ten, kur dabar Uciekos sodžius.

Bemedžiodamas tasai karalius peršalo, nuvargo, susirgo ir mirė Merkinėj.

Mirdamas, jis liepė save išnešti miesto aikštėn, sakydamas: „Tepamato žmonės, kad karalius tokis pats žmogus, kaip ir kiti. Ir miršta jis taip pat, kaip ir visi".

Miesto aikštėj jis ir mirė. Kur jis palaidotas, seni žmonės neatmena.

Pap. Kr. Naujalis iš Uciekos sodž.

Apie Laumes.

(Užrašė prof.: *V. Krėvė Mickevičius*).

I.

Jei nekrikštyto vaiko nežibinsi ir jam užmigant neperžegnosi, jį gali pamainyti ar net pavogti laumė. Tokis atsitikimas tankiai būdavo seniau. Dabar to nebegirdėti, kodel, nežinia. Ar žmonės gudresni dabar, ar gal laumių mažiau yra, nežinoma. Bet man jaunam beesant teko girdėti vieną tokį atsitikimą.

Gimė moteriškei vaikas. Žibino jį, kaip visuomet. Buvo tai žiemos metu. Naktys ilgos, ilgos, kad galo joms nesulauki. Žiema, pusniai, visi keliai užpustyti, į bažnyčią sunku dasikasti; praėjo savaitė, o vaikas vis dar nekrikštytas, vis dar žibinamas. Tuomet dar žmonės lempų nežinodavo, pirkias apšviesdavo skalomis. Vieną tokią naktį, ar tai netyčia, ar gal Dievo leidimu sumigo visi, skala degė, degė, sudegė iki galo ir užgeso. Motina, guldama, gal už-

miršo dar ir peržegnoti vaikelį. Tik prieš dieną pabudo, vaikui ėmus verkti. Išsiėmė iš lopšio, pasiguldė lovoje ir duoda krūties. Vaikas kai sukando krūtį, net suriko moteriškė. Užžiebė skalą ir stebisi, kad taip graitai vaikui dantys išdygo. Rytą žiūro, vaikas ir veidu ir kūnu pakitėjęs, lig tas ir ne tas. Bet moteriškei nei galvon netopterėjo, kad tai gali ne jos būti vaikas, bet laumės. Tuo labiau, kad ėmė vaikas sirgti, verkia dieną, naktį, lyg jam bambą kas plėšia. Nei valandėlės ramumo. Bijo moteriškė, kad be krikšto nenumirtų ir pasiskubino nuvešti apkrikštyti.

Užliango vaikas. Praslinko metai, kiti, treti—nei jis sėdi, nei kalba, tik guli, kaip pėdas, ir vis verkia ir verkia. Kamavosi moteriškė, vargo, gydė, kaip mokėjo, kaip žmonės patardavo — niekas negelbsti. Pas burtininkus, nuo visokių ligų užkalbančius, vežindavo vaiką, girdindavo visokiomis žolėmis ir šaknimis — niekas negelbsti ir gana.

Tik vieną sykį pateko ji pas seną burtininką. Tas apžiūrėjo vaiką, ištyrė ir sako moteriškei: „Važiuok namo. Po savaitės atvažiuosiu ir pagydysiu. Tik ką pasakysiu, turėsi manęs klausyti".

Praslinko sąvaitė, ateina senas burtininkas. Jis atsinešė kokių tai žolelių ir parukė pirkioje. Kai tik dūmai pakriko, vaikas taip ėmė verkti, taip ėmė verkti, kad rodos, štai ir užsitojos, ir čia jom bus galas. Motina ėmė net pykti ant senelio, bet tasai sako: „Tylėk, paskui pati būsi man dėkinga. Parodyk, kur jūsų skalos guli."

Moteriškė atnešė nuo viškų visą skalų kūlį. Senis apžiūrėjo, pasirinko tris skalas, kuriose buvo stavariai.

Tuo metu vaikas vis rėkė, pagaliau, balso netėkęs, lyg apalpo. Moterėlė ir nori tikėti seneliu ir vaiko gaila, kad taip kankinasi, bijo, kad numirti gali: žinoma, motynos širdis—nors suliegęs vaikas, nors vargas su juo, visa nukentės, kad tik nepersiskirti.

Atsiklaupė vargšė pas skobnis ir meldžiasi, ašaras liedama. Senis priėjo prie jos, atsistojo iš tos pusės, kur vaikas ant lovos gulėjo, ir duoda jai tas tris skalas. „Žiūrėk, — sako: — per stavarius, už manęs pasislėpus ir paskui man pasakysi, ką būsi pamačiusi."

Žiūro moteriškė ir stebėsi: vaikas žiūro jos pusėn ir kvotojasi, kvotojasi, lyg šaiposi iš jos nusiminimo. Atsistojo moteriškė, pasakė kuštomis seniui į ausį, ką yra ji mačiusi. Senis paėmė ją už rankos, išsivedė kitan pirkių galan ir sako: „Tai, moterėle, ne tavo vaikas, bet laumės. Ji tau pamainė. Matyti, blogai žibinai, kai dar buvo nekrikštytas."

Atsiminė moteriškė tą naktį, kada jai bemiegant skala buvo užgęsusi, tik rankom suplojo ir nukrito ant grindų.

— Dievuli, kas gi man dabar daryti? — aimanuoja, žodą atgavus, moterėlė.

— Palauk padaužų; tuomet surasim būdą priversti laumę grąžinti tau vaiką ir savąjį atsiimti.

Atėjo padaužos. Liepė senis vakarą, saulei visai nusileidus, išnešti vaiką laukan, tik ne per duris, bet per langą; paskui apnešė jį tris kart aplink pirkią, liepė atsistoti motinai po lašais ir atidavė jai laumės vaiką.

Paskui duoda jai žalio šermukšnio rykštę ir sako:

— Plak jį, kiek gali, ir nenustok, nors pamatytai, kad miršta.

Ir ėmė motina plakti vaiką. Verkia ir plaka, verkia ir plaka. O gaila jai, rodos, širdis plyšta, nes tiki ir netiki, kad tai ne jos vaikas.

Bet staiga paputė vėjas, lyg viesulas per kiemą praslinko. Atlėkė laumė, prišoko prie motynos, metė jai jos vaiką, o savąjį nutvėrė iš josios rankų ir suriko:

— Aš tavąjį, matai, kaip auginau, lebinau, o tu manąjį užplakti nori.

Ir prunyko. Žiūri motina, kad guli josios vaikas, kaip angelėlis, aprėdytas, apipraustas, gražus, kaip lėlytė, ir sveikas, kaip obelėlis.

Nusidžiaugė motina, apdovanojo senelį ir, vos tik dienos sulaukus, nuvežė bažnyčion ir pakrikštijo.

II.

Jei avys žiemą, tvarte stovėdamos, nusilupę, reiškia, jas laumės kerpa. Kad jų nekirptų, reikia trijų karalių dienoje pašventinta kreida parašyti kryžiai ant durų, ant langų ir tvarto balkių. Kur tik kryžiumi paženklinta, ten laumė nepraeis.

Žmonės pasakoja tokį atsitikimą — vienam ūkininkui laumės kirpo avis. Vasarą jo avys kaip visų kitų, dargi geresnės. Ateina žiema—plikos, kaip klupstis. Kalba jam žmonės, kad laumės kerpa jo avis, todėl jos plikos, bet ūkininkas nenori tikėti ir tik juokiasi iš tų, kas jam taip sako.

— Nueik, pernakvok pas avis, patsai pamatysi, ar tai tiesa, ar ne.

Nuėjo ūkininkas ir atsigulė avių tvarte, įsitaisęs kampe sau patalą, ir pagamino gerą kuolą, kuriuo manė suvanosiąs, jei tikrai yra kokios ten laumės, kurios jam trekia avis. Vidunaktis. Girdi žmogus, kad kažkas įėjo tvartan. Žiūri, ogi trys laumės. Nusigando žmogus ir žado nustojo. Pakrutėti bijo.

Laumės, apkirpę avis, besirengė išeiti. Tik viena jų sako: „Dar čia yra avinas, kurio mes neapkirpome." Priėjo prie ūkininko ir nukirpo jam nuo galvos plaukus ir išėjo. Kai tik durys užsidarė, šoko žmogus ir greičiau pirkion, išbalęs, kaip sniegas ir visas drebantis, kaip apušės lapas. Pamatę šeimiškiai net nusigando. Žiūri gi, kad jo galva, kaip nuskusta.

Visą amžių pasiliko plikas, ir plaukai jam nebeataugo. Taip keršijo jam laumės, kad jis norėjo joms sutrukdyti avis kirpti.

III.

Niekas taip nežino moterų darbo, kaip laumės. Kad ir geriausia verpėja, taip plonai nesuverps, kaip laumė, kad ir geriausia audėja, taip gražiai nesuaus drobių, kaip laumė.

Pavasariui užstojus, jos baltina savo audeklus, velėja juos balose kur pašlaitėje. Jei kas tuomet pamatytų ir pasakytų joms: „Padėk, Dieve!" — tuomet laumės pabėgtų ir audeklą palinktų.

Vieną vėlų vakarą ėjo našlys - žmogutis jieškoti karvės, kurios piemenys neparginė iš lauko. Jau gražiai sutemė, kol surado karvę.

Varo ją iš miško ir girdi, kad kažkas pagirėj velėja. Dasiprato žmogus, kad laumės, nes juk jokia moteriškė nevelės, saulei nusileidus.

Dasipratęs jis leido karvei eiti keliu, o patsai salindamas atsargiai eina, kur girdėti kultuvių taksėjimas. Prieina, žiūri, kad dvi laumi drobes velėja.

— „Padėk, Dieve,"—sako jom žmogus. Laumės nieko neatsakė, bet padėjo kultuves, nusigrįžo ir nuėjo miškan. Tik eidama viena jų atsigrįžo ir sako jam:

— Pasiimk kultuves ir drobę. Bet dabok, kad neišvyniotai ir nežiūrėtai, ar daugel dar beliko. Tuomet tavo vaikų vaikams užteks.

Pasakė ir nuėjo. Žmogus paėmė kultuves ir audeklą ir parsinešė namo. Žiūro, kad kultuvės sidabrinės, o drobės tokios gražios, kokių ir sapne sapnuoti neteko.

Siuvė, siuvė sau marškinius ir kelines, ir audeklo vis tiek ir tiek. Suaugo vaikai; dukterys už vyrų nutekėjo, ir nė verpti, nė austi reikalo nebuvo. Kiek siuva, kiek nešioja, audeklo vis tiek ir tiek, nė kiek nemažėja. Tik vieną dieną jauniausioji duktė pasidomėjo ir išritino ritimą. Pamatė, kad visai nedaug, vos vieniems marškiniams...

Ir daugiau nebesidaugino audeklas. O kad būtų nebežiūrėjusi, tai iki šių dienų jos anukų anukai dar vis būtų nešioję laumių austas drobes.

IV.

Ar graži laumė, ar biauri? Kas ją žino. Vieni taip kalba, kiti kitaip. Gal kaip ji kam nori, taip pasirodo. Vieni tų, kurie laumę buvo matę, sako, kad ji graži, kaip jauna mergelė, kiti, kad biauri. Ar gera ar pikta, irgi negalima pasakyti. Kad ką piktą žmonėms būtų dariusios laumės, neteko girdėti; bet ir gero irgi nedaro. O kad vaikus pamaino, kad avis kerpa, tai jau negerai.

Seniau, sako, laumių buvo daug, dabar nebegirdėti.

Kelios patarlės, apibudinančios laumės išorinę išvaizdą:

„Užsikudlojus, kaip laumė." „Zizės kėpso, kaip pas laumę." „Šlubuoja, kaip laumė." „Šipso, kaip laumė."

„Melynas, kaip laumės akis." „Tešmuo pritvinkęs, kaip laumės krūtys." „Kasos ilgos, kaip pas laumę."

Apie Perkūną.

(Užrašė prof. *V. Krėvė Mickevičius*).

I.

Perkunas senas senelis, kuris vaiko velnius ir juos šaudo.

Vieną sykį medžiotojas, audrai kilant, ėjo namo iš miško. Jis visą dieną vaikščiojo ir nieko nenušovė, todel buvo piktas. Eina namo, o priešais tokia didele audra kila, tokis juodas debesys, kad lyg dangus su žemė susijungė. Skuba medžiotojas namo ir mato, kad lekia kranklys, tokis nuvargęs, nuilsęs, kad vos palekia, ir taip žemai, kad rodos, žemę sparnais liečia. Medžiotojas pridėjo muš-

kietą prie veido, šovė ir pataikė į krankį. Krankis krito, ir pasipylė derva. Nusistebėjo medžiotojas, supratęs, kokį jis paukštį nušovė. Tik štai mato, kad dangus ima blaivėti, debėsys bilsti, nykti...

Eina medžiotojas toliau į sodžių. Netoli namų sutinka seniuką, kur priėjo prie jo ir sako.

— Dekui, kad tu jį nušovei. Trisdešimts devinti metai, kaip aš jį vaikau ir vis negalėjau pavyti.

Ir padovanojo jis medžiotojui parako ragelį.

— Teks ne tik tau, bet tavo vaikų vaikams. Tik nežiūrėk niekuomet, ar daug dar liko ragely parako.

Ilgus metus medžiotojas naudojosi tuo paraku, bet vieną syk neiškintė ir pažiūrėjo, ar dar daug jo yra. Nuo tos dienos parakas ragely pranyko.

Todel dabar taip reta kam valdenas, kad maža pasauly tebeliko velnių, o kurie liko, slapstosi, perkuno bijodami. Daug jų jisai jau yra išmušęs.

II.

Nesislėpk po medžiu, nes perkunas gali užtrenkti. Galima tik po egle sleptis, nes jos šakos pavidale kryžiaus, ir velnias bijosi po ją sleptis. Po kitais gi medžiais jis slapstosi.

III.

Dabar žmonės pasakoja, kad kaip graudžia, tai švenfas Elijošius ratais po dangų važinėja. Ne tiesa tai. Ne Elijošius, bet Perkunas velnius tranko.

Apie Aitvarą.

(Užrašė prof. *V. Krėvė Mickevčius*).

I.

Buvo Subartonyse labai turtingas žmogus NN. Jis patsai nežinojo, kiek pinigų turi, nors gyveno labai išdykaudamas, daugel gėrė, gardžiai valgė ir kitus girdino ir vaišino. Švaistėsi pinigais, kaip kokis ponas. O tai buvo todel, kad jam aitvaras pinigus daržinėn nešė. Tankiai žmonės matė. kaip aitvaras, lyg ugninė juosta, lėkdavo tai į sodžių, tai nuo sodžiaus, ir spėdavo, kad tai pas NN. lekia. Žmonės jam labai pavydėdavo. Bet ką padarysi, kad kito, o ne tavo laimė.

Tarnavo pas tą ūkininką bernas. Jis prisižiūrėjo, kad ūkininkė kas vieną dieną kepa iš trijų kiaušinių stačiokę pautienę moliniame dubinėly, ir senis ją vis kažkur neša. Emė sekti ir susekė, kad tą dubinėlį senis stoto daržinėn. Suprato tada, kad tai aitvarui. Bernas prisisalino vieną vakarą, išvalgė pautienę ir dubinėlin pridergė. Atlėkė nakčia aitvaras, rado vietoj pautienės pridergtą dubinėlį, užpyko baisiai ir uždegė daržinę. Pusė sodžiaus sudegė nuo kilusio gaisro. Nuo to laiko aitvaras nustojo NN. pinigus nešiojęs, bet ir bernui tas veltui nepraėjo. Jį rado rudenį Gudaraisty nuklamdytą.

Papasakojo Petras Kindaras iš Subartonių sodž.

II.

Vienas piemenukas ganė gyvulius. Atsisėdęs ant kelio, drožinėjo peiliuku. Staiga atlėkė viesulas ir ėmė sukti. Bernaitis nusigandęs pašoko iš vietos, ir jam iškrito iš rankų peiliukas. Tik staiga pasirodo baisus vyras, kuriam kojon buvo įsmigęs piemens peiliukas. Jis baisiu balsu ėmė rėkti, kad berniukas jam ištrauktų peilį, bet piemenaitis, dar labiau persigandęs, pabėgo ir nematė, kas toliau buvo.

Praslinko daugel metų. Piemeniukas užaugo ir pateko kariuomenėn. Ilgai ilgai joje tarnavo, kaip būdavo senovėj, metų keturiasdešimtis. Pasenęs, nuvargęs, alkanas grįždavo pėsčias teviškėn. Vienoj vietoj teko jam eiti per didelę girią. Ten nebuvo nei kaimų nei vienasėdžių; kareivis labai nuvargo ir nualko; aršiausia, kad jį užtiko naktis, ir jisai paklydo. Manė, kad teks žūti. Tik staiga pačioje girios gelmėje mato žibančius pirkaitės langus. Kareivis įėjo pirkaitėn ir pasiprašė naktigultan. Ten buvo sena moteriškė, kuri virė krosnėj vakarienę. Ji leido kareiviui pernakvoti, tik perspėjo, kad josios vyras sužeistas ir labai piktas. Kaž kodel nuo metų keturiųdešimtų labai nemėgstąs žmonių. Geriau būtų, kad kareivis jam nesirodytų akysna.

Dar nebaigė jie kalbėję, kai sušvilpė, medžiai baisiai subraškėjo.

— Tai mano vyras pareina;—sako kareiviui senutė: — pasislėpk, žmogeli.

Nespėjo kareivis iš vietos pasikelti, kaip staiga pirkion įėjo tas patsai vyras, kurį jis matė, dar piemeniu būdamas. Jie kits kitą pažino, ir kareivis baisiai nusigando, supratęs, kad tai viesulas.

— A, tai tu! — suriko viesulas. Matai, aš tavo peilį keturiosdešimtys metų kojoj nešioju! Laimė tavo, — kalba jis toliau, — kad tu kareivis ir taip pavargęs, o tai gyvas iš čia būtai neišėjęs. Aš tavęs seniai ieškau.

Kareivis, kaip galėdamas, atsiprašinėjo, papasakojo, kaip jis tuomet nusigando. Viesulas jam atleido, tik liepė ištraukti peilį iš kojos. Kareivis tai padarė. Viesulas jį pavalgindino, apdovanojo ir kitą rytą nunešė ji gimtajan jo sodžiun.

Papasakojo Jonas Kindaras iš Subartonių sodžiaus.

III.

Aitvaras žmogui, kurį jis pamilsta, nešioja ne tik pinigus, bet ir grūdus. Kam aitvaras nešioja javus. to aruodai visuomet pilni; gali kas viena diena pardavinėti iki paskutinio grūdo, aruodai visuomet bus pilni. Tasai žmogus tik skolinti negali, nes jei paskolins ar padovanos nors vieną grūdą žmogui, kurio aitvaras neapkenčia, nustos nešiojęs.

Nešioja jam aitvaras rugius iš kitų žmonių aruodų. Nelaimingas tasai žmogus, kurio aitvaras ima neapkęsti ir šluoti jam aruodus. Reikia mokėti nuo aitvaro apsiginti: reikia durys ir langai paženkliti trijų karalių kreida, o visos skylės užkimšti šermukšnio kamščiais Bet su aitvaru reikia labai būti atsargiam ir nė negalvoti jis pagauti ar jam keršyti; gali ištikti žmogų tikra nelaime:

Vienam sodžiuj gyveno turtingas ukininkas, kurs pesigeręs ėmė girtis, kad jam aitvaro nereikia, nes jis turtingesnis už tuos, kuriems aitvaras padeda.

Aitvaras išgirdo, matyti, tuos jo žodžius ir ėmė šluoti jam aruodus.

Užpyko zmogus ir sumanė atkeršyti aitvarui — pagauti jį. Jis užkimšo visas skyles šermukšnio kamščiais, tik durių nepaženklino, ir patsai pasislėpė netoli durių, pasvirnej, kur stovėjo šuns gurba.

Kai tik aitvaras atlėkė ir rado visas skiles užkimštas, jis įėjo svirnan per duris. Žmogus tuo šoko ir pastate duryse šermukšnio lazdą.

Aitvaras pajuto tai, išlekė per stoga, bet lekdamas padegė jį, ir svirnas užsidegė, ir nuo jo užsiemė ir suliepsnojo kiti triobėsiai. Ir liko žmogus, kame stovėjo, nes nesuspėjo nieko išgelbėti.

Papasakojo *Petras Kastulynas* iš Subartonių sodž.

IV.

Aitvarą galima prisivilioti, tik tas labai pavojinga. Reikia žinoti tam tikra vieta, kur aitvaras mėgsta ilsėtis—daugiau paraistėmis, paežerėmis. Tą vietą visuomet pažinsi, nes aplinkui žolė išdžiūvusi ir žeme epdegusi, lyg ten šimtai laužų buvo sudegusių. Kreiptis prie jo galima tik varge, nes nemėgsta tų, kur ieško jo pagalbos tam, kad pralobtų. Jei neįtiksi, laimingas būsi, gyvas išlikęs.

Bet ir didžiausiam varge pavojinga prie jo kreiptis. Kai žmogus ten atsiranda, kur jis mėgsta ilsėtis, ima vadintis pavidale didžiausių baisenybių. Jei žmogus neišsigąsta, jis nieko jam nedaro ir tuomet prieina prie jo seneliu ir klausia, ko reikalauja. Tada gali pasakoti savo vargus — padės ir išgelbės.

Buvo Subartonyse vienas kampininkas, vadino jį žmones Kalanta. Jis buvo labai neturtingas, todel ji visi mėgdavo pajuokti, net ir dabar užsiliko daugel pajuokimų: kai mato kieno sulieėjusią kiaulę, sako: „riebi, kaip Kalantos penimis". Jei kieno arkiys vos kojas tampo, juokiasi žmonės: „Na, ir žirgas, kaip Kalantos drigantas". Jei mato suskurdusi, tuojau klausia: „Ar tave Kalantos utėlės užėdė". Visų gi nė neprisiminsi. Buvo tai labai senai, ir dabar niekas nė nežino, kas buvo tasai Kalanta, ir kodel jo vardu tičiojamosi.

Taigi, sako, tasai Kalanta taip buvo vargo — nelaimių pripaustas, jog nutarė nusiskandyti. Saulei nusileidus, nuėjo pas Gelovinės ežerą, kur mane užlipsiąs ant liūno ir įšoksiąs ežeran. Atėjo pas ežerą, atsisėdo, kad paskutinį kartą pažvelgtų į Dievo pasaulį. Visur ramu, tylu ir gražu, ežeras, kaip stiklas, Skaudu buvo vargšui: taip gražu aplinkui ir ramu, o tu, vargše, turi eiti ne tik gyvybę prarasti, bet ir amžino gyvenimo nustoti. Atsiminė vargšas Dievą ir ėmė svyruoti, skandytis ar nesiskandytis.

Sėdi ir mąsto. Tik žiūri, kad lenda iš krūmų didžiausia meška, tokia baisi, baisi ir tiesiog į jį, išsižiojusi, nagus išleidusi.

— Nebėgsiu! — mano vargšas: — vistiek mau nebegyventi. Tesuės mane geriau meška, negu turiu patsai skandytis. Nors Dievo neužrustinsiu.

Persižegnojo, atsiduso į Dievą, užsimerkė ir laukia. Laukia, laukia ir negali sulaukti. Atvėrė akis ir mato, kad meškos nebėra, tik aplinkui visa ruja vilkų, gal kokie dvylika. Apstojo iš visų šalių, čiauškina dantimis, o akys, kaip žarijos, žiba.

— Aha, — mano žmogus: — meška jų išsigando ir pabėgo, nesuspėjosi manęs pasmaukti. Meška nesuėdė, tedrasko manė vilkai!

Užmerkė akis ir vel sėdi, laukia, kada ims jį vilkai draskyti.

Tik vel laukia — nesulaukia. Junta, kad kažkas palietė jo petį. Atvėrė akis — o gi žiuri, kad stovi šalia jo jaunas stiprus vyras.

— Na, narsus tu, kaip aš matau, ir nieko nebijai. Aš mėgstu narsuolius — būkim draugai.

Tai prabylęs atsisėdo šalia jo ir ėmė klausinėti, kas jis tokis, iš kur, ko čia taip vėlai sėdi?

Išpasakojo jam visa apie save Kalanta, kaip jam sunku gyventi, kaip jis vargsta, kaip jo niekas nesigaili, tik pašiepia visi...

Bet apie tai, kad nusižudyti manė, nepasakė, nes buvo jam gėda.

Tasai vyras išklausė jo ir liepė eiti namo: ateisiu, sako, ir padėsiu, nes tu mano draugas dabar esi.

Parėjo Kalanta namo, atsigulė pasvirnėje ir mąsto, kas galėjo būti tasai vyras.

Tik vienu matu lyg sužaibavo, lyg jo svirnelis užsidegė, taip sušvito aplinkui.

Šoko Kalanta, rekti nori ir balso nebeturi, gerklė išdžiūvo iš baimės. Bėgti nori sodžiun, žmonių šaukti ir kojų nepajudina, lyg jos žemėn suaugo.

Vel sušvito, ir kaip juosta šmokšterė per dangų ir pranyko ten kur toli toli už miško, kur Gelovinės ežeras.

Kai tik kiek atsipotrijo, puolėsi žmogus svirnan pažiūrėti, kas ten tokio buvo. Atidare duris, žiūri, kad ten kampe žverbla, lyg žarijos. Prieina, pajudina — šaltos. Paima rankon, kad grino aukso pinigai. Visa krūva jų ten.

Praturtėjo, prasigyveno Kalanta...

Sako, vėliau dvarą sau kažkur nusipirkęs buvo...

Mat, patsai to nesitikėdamas, su aitvaru susidraugavo.

Papas. *Jonas Bolys* iš Subartonių sodž.

Burtai, Panevėžio apsk. J. Elisono surinkti.

Norint, kad būtum turtingas, reikia nusiplauti virvės galą, ant kurios kybojo pakaruoklis.

Pamačius aitvarą, reikia atžagaria ranka suryšti trys mazgeliai, tuomet aitvaras atneš pinigų.

Jei, pinigų turėdamas, pamatysi jauną mėnesį,—visą mėnesį būsi piniguotas

Jei eidamas nevalgęs rasi pinigų ir neturėsi balanos, tai neimk, nes bus nelaiminga diena.

Norint būti turtingesniu, kiekvieną dieną išluok grįčią ir šiukšles sudegink.

Jei visada turi šaltas rankas, būsi turtingas.

Radus dvilypį riešutą, reikia laikyti: pinigų visada turėsi.

Jei bijai, kad velnias iš kišenės pinigų neišvestų, laikyk kišenėje peilį.

Jei riešutaudamas rasi dvilypį riešutą, reiškia—radai laimę: jį įsidėk piniginėn, visumet turėsi daug pinigų.

Kai starklizdy gandras vaikų nebeperia, toj sodyboj bus gaisras; norint, kad perėtų, reikia įmesti starklizdin pinigą.

Jai šuo, iškėlęs galvą, loja, tai namai degs.

Kurioje sodyboje gandro lizdas yra, to (ūkininko) trobos perkūnas netrenks.

Jei gandrą nušausi, tavo namai neužilgo degs.

Jei šuo kaukia, žemyn galvą nuleidęs,—bus gaisras. Jei aukštyn—mirs kas.

Jei višta gieda, bus gaisras.

Gaisrui kilus, jei toj vietoj pasirodo stulpas ugnies, reiškia—sudegė gyvulys, jei kryžius,—žmogus.

Jei miego nori,—namai degs.

Jaigu vienoje gryčioje dega išsykio trys balanos,—bus gaisras.

Jei Verbų sekmadieny pašvęstą ėglio šakelę įkišti stogan, tai tie namai nedegs.

Ištikus gaisrui, reikia apie degančias trobas apeiti tris kart su Agotos duona; kur tą duoną padėti, ten ir vėjas nukryps pūsti, todel reikia duoną padėt kur mažiausia triobų; nešėjui nuo tos duonos negalima nueiti, nes paskui ir vėjas atsigręž. Agotos duona—kepta Agotos dienoj.

Saulei nusileidus šiukšlių nereikia oran nešti, nes namai užsidegs.

Į ugnį negalima nei spiauti, nei per ją šokti, nes užsidegs namai.

Kas bijo griaustinio, tesuvalgo supelėjusios duonos, nebebijos.

Pirmą kart išgirdus griaustinį griaudžiant, reikia užantin prisipilti žemių, visai blusos nepiaus.

Griaustiniui griaudžiant, nereikia pirštu dangun rodyti, nes tuojau gali trenkti (griaustinis).

Išgirdęs pirmą kart griaustinį griaudžiant, persiversk per galvą, turėsi daug laimės.

Pirmą kart griaustinį išgirdus, reikia pasivolioti žemėj, tai per visus metus netrenks.

Jei nori, kad perkūnas pačios netrenktų, nevalgyk paskutinio kąsnelio.

Jei stogai braška, bus gaisras.

Jei pas kokį kaimyną renkasi bobos,—bus negražus oras.

Jei karves melžiant pienas pūtoja, bus lietaus.

Kai grįžračio jiena eina pirmyn, o ratai paskui, reiškia—bus blogi metai.

Rugiams užaugus, jei yra virš rugių išsikišusių varpų, reiškia—bus blogi metai.

Ledus nešant, jei palieka jų daug ant krantų,—juos „neš" rudenį.

Jei žiema šalta, gili, šarmų daug, vasara bus gera—geri metai.

Kai sniego prineša visas kertes, bei pašalas, greit bus atodrėkio.

Kai apie mėnesį būna drignis, bus oro atmaina; juo drignis didesnis, juo oro atmaina bus greičiau.

Jei kelnės smunka, bus lietaus.

Velykų rytą, su patamsiu dar, reikia išlysti pro langą ir eiti apie trobą tris kartus, o kitam būti viduje ir klausti: — „Kas čia eina?" Ore esąs atsako: — „Ponas Dievas!" — „Ką čia neša?" — „Geras dienas!" Tuomet per visus metus bus gražios dienos.

Jei balanos žarija riečiasi aukštyn, bus šalčio.

Jei pavasarį bent penkiolika rytų pašalvėja, bus graži vasara, o jei ne,—negraži.

Jei vasarą nuo lašinių varva vanduo, arba rasoja, bus lietaus, o žiemą — atodrėkis.

Vakarą, galvijus genant namo, jei pirma eina juoda karvė, rytojaus dieną bus giedra, jei kitoki—bus lietaus.

Jei per Visus Šventus šalta, per šv. Jurgį medžiai bus su lapais.

Jei iš nakties, arba iš vakaro rasos nėra, bus lietaus.

Jei ant saulės ar mėnulio yra koks stulpas, bus šalčio.

Jei dūmai krenta žemyn, bus dargana, atodrėkis arba lietaus.

Jei vanduo keliasi viršun ledo, bus šalčio.

Jei sniego pripusto visus pašalius, pastoges, greit jį nuleis.

Jei nori žinoti, koki bus metai, reikia kūčių vakarą iššluoti grįčią, šiukšles nunešus papilti po medžiu ir, atsistojus ant jų, klausyti: jei išgirsi verkiant — bus liūdni metai, jei juokiantis ar dainuojant — linksmi.

Kūčių vakarą, iš po staltiesės jei ištrauksi ilgą šiaudą (šieno), bus dideli linai, jei trumpą — maži.

Kūčių vakarą reikia paimti šliūbinį žiedą, duonos trupinį, anglį ir kreidos, visa padėti ant aslos ir, atnešus vištą, paleisti prie jų: jei višta snapu suduos žiedan — bus vestuvės, jei duonon — geri metai, anglin — blogi, kreidon — mirtis.

Kas Kalėdų rytą anksčiausia nueis bažnyčion ir anksčiausia pareis, tam per visus metus geriausiai seksis darbas.

Jei kas nuo Kalėdų ligi Naujų Metų mala, vėjas stogus draskys.

Jei per Užgavėnes lieja vandeniu, augs dideli linai.

Jei peilius per užgavėnes laikysi grįčioj, nebus šieno, (ir atbulai).

Jei per Velykas kiaušiniai gerai lupas, gerai augs linai.

Jei per mėšlavežtį pučia žiemys vėjas, rugiai bus reti.

Jei, linus raunant, yra daug pelių gūštų, bus brangūs linai.

Jei nori žinoti, kas ateinančiais metais bus brangu, tai reikia kūčių dienoje, sudėjus visi valgiai ant lėkštės, paduoti šuniui, tai kurį valgį šuva pirma griebs, tai tas tais metais bus brangu.

Jei pelės linus kapoja — bus brangūs.

Jei pelės aruoduose ėda grūdus, javai bus brangūs.

Jei pavasarį ant medžių esti daug žirginų, bus derlingi metai.

Jei sietynas eina paskui šviesias žvaigždutes, šeimyna bus brangi, ir atbulai.

Jei gegutė pavasarį (atbėgus) atskridus užkukuoja ant sauso medžio, bus geri metai, jei ant žalio medžio — blogi.

Jei ant beržo pupelių nėra, tais metais žirnių nebus.

Norint tarakonus išvaryti, reikia atgalia ranka ir užsimerkus iššluoti grįčią, išnešti šiukšles ir išpilti. Atsimerkti reikia išpylus—tarakonai tuomet pranyks.

Norint išnaikinti tarakonus, reikia, išvežant numirėlį, įdėti kąrstan keliatą, visi išnyks.

Šeimininkė pakabina lašinių gabalą ir sako: „kaip toji mėsa yra riebi, taip tų namų žmonės bus riebūs".

Aliksniams sprogstant nereikia velėti (baltinių) drabužių, nes paliks rudi.

Jei moteris, eidama turgun, pirmiaus kairę koją apsiauna, tai viską pirks brangiai.

Norint, kad nebūtų blusų, reikia artojui pirmos vagos išvaryto pasemti žemių ir išbarstyti patalas ir grindys.

Jei senojus kirsi senugaly, kinavarpai niekuomet neės.

Jei valgydamas eisi į klėtį, nuvesi peles, kurios išės grūdus, jei į daržėlį, kurmiai išraus gėles, jei į daržą, vištos iškapstys lysves, o jei į kūtę, karvės apsirgs pelėmis.

Nereikia kirsti medžiai jauname mėnesy, nes grižai graužias.

Jei tenka Kalėdų ar Velykų rytą, taip pat vakarą naują bakaną prariekti, nereikia valgyti kampelio, nes gali neturėti daugiau duonos.

Pirmą kart ką nors pardavus, niekuomet nereikia duoti grąžos, kitaip nepirksi niekuomet pigiai prekių.

Turgun važiuojant nereikia kambario šluoti, geriau seksis.

Kalėdų rytą, koki grūdą randa ant stalo, tokie javai gerai užderės.

Jei nori, kad dalgio rankenos nejodinėtų, tai prieš padedant pagaląsk.

Kur iš namų išėjęs valgydamas nueisi, ten nuvesi (iš savo namų) visas peles.

Jei artojas, pirmą dieną areš, ir parėjęs namo, nusiauna kojas ore, grįčioj blusų nebus, o jei grįčioj nusiaus — daug bus.

Kūčiavojant pastalėn pakišą šiaudų kūlį; rytojaus dieną jį ištraukia, apraišo obeles, kad kirmėlės neėstų, o kas lieka (turi likti), pavasarį sėjant biržyja su tais šiaudis, kad geriau javai augtų.

Jei kurmis labai rausia daržą, parvilk iš miško nežiūrėjęs atžagarį šermukšnį, nunešk daržan, neberaus.

Velykų rytą ūkininkas apvažiuoja savo žemę, kad geriau augtų javai.

Javus sėti reikia išeiti labai anksti, kad niekas nematytų — gerai augs.

Jei per Blovieščius išmaišyti sėklas, — gerai augs javai.

Supylus javų krūvą ant jaujos, ar ant grįčios, ar aruodan, visada perdeda (užbraukia) kryžių, kad aitvaras nenešiotų.

Norint, kad aitvaras neišneštų grūdų, reikia, sukrovus javus, galan įkišti šermukšninę lazdą.

Jei dirvoje esti labai daug usnių, reikio akėjant akėčiosna įkalti perkūno (mušto) trenkto medžio pakalą, nustos augusios.

Sėjant vienam sėjėjui, kai ateina kitas koks (kaimynas) sėti, tai pirmasis prisipilia kraitę (sėtuvę) žemių ir sėja jas, kad jo javų varpos būtų didelės, pilnos, o antrojo tuščios.

Pirmą dieną išėjus artojui arti, jį aplieja, — žagrė nerūdyja, ir geriau auga javai.

Jei, javus kraunant, valgysi obuolį, pelės kapos grūdus.

Kad pelės neėstų javų, visose strekės kertėse reikia pastatyti kiečių.

Kalėdų rytą iš aruodų grūdų nereikia semti, nes greit išsidikins.

Jei, eidamas iš grįčios klojiman, valgysi, pelės kapos šiaudus.

Sėdamas javus, paimk iš kaimyno lauko žemių, kartu pasėk, derlius bus du kart geresnis.

Kūlius, kai iškrečia, reikia sukrauti penktadienio dieną delčioje, tada pelės neės.

Trečiadienį ir penktadienį nekrauk šiaudų daržinėn, nes pelės sukapos.

Jei, einant sėti javų, pamatysi kaimyną, taip pat einantį sėti, grįžk namo, nes jei ir sėsi, vistiek nedygs.

Jeigu tris šiaudus iš savo dirvos, kryžmais surišęs, padėsi ant kaimyno lauko, paimsi visus jo javus.

Supylus javus aruodan, reikia prikalti medinį kryželį, kad aitvaras neišneštų.

Ardamas visuomet įsidėk tarbon žemių, bus geras derlius.

Kad javai derėtų, reikia per užgavėnes vandeniu laistytis.

Norint, kad būtų javai geresni, reikia stengtis pirmutiniam pradėti sėti.

Norint, kad gerai javai augtų, reikia, grįžus artojui iš lauko, pasėjus javus, aplieti vandeniu.

Pirmą kart sugrįžusį iš lauko artoją reikia vandeniu aplieti, kad javai būtų geresni.

Velykų rytą žmonės skubinasi iš bažnyčios namo, kad rudenį vasarojų nuo lauko greičiau nuimtų.

Nešant rugius, pirmo vežimo pėdą reikia užmesti ant jaujos, kad būtų daugiau grūdų.

Rugius kraunant galan, reikia pirman pėdan įdėti duonos ir druskos, tuomet per visus metus bus skalsūs rugiai.

Norint, kad pelės rugių presle (klojime) nekapotų, kraunant reikia iš lauko atvežti akmenį; dedant vežiman, reikia dėti atgalia ranka; tą pat reikia daryti. dedant preslan.

Per Kučias nereikia dėti peilių ant stalo, nes karšas[2]) kapos rugius.

Supjovus pirmą rugių pėdą, parneša jį namo, pastato aruodan, kad rugiuose nebūtų skalsių.

Jei rugių varpose yra juodų grūdų (skalsių), sako, bus skalsūs.

Putinams žydint, reikia sėti miežiai.

Jeigu kur yra labai gražūs žirniai lauke, tai reikia įdėti numirėlio galvą, tai, kas ateis žirnių vogti, nebegalės sugrįžti namo.

Jaunam mėnesy galima sėti žirnius nuo penktos dienos ir tokioj savaitės dienoj, kada nėra raidės „r“ jos pavadinime.

Jei kiemą šluosi, žirnių nepasėjus,—jie (žirniai) neaugs.

Kviečiai reikia sėti arba tik saulei esant, arba tik mėnuliui.

Kad žvirbliai nelestų kviečių, pasėją reikia anksti rytą, dar saulei netekėjus, raitam ant pagalio apjoti keletą kartų aplink tą šniūrą, tik su išvirkščia antpetine.

Priakėjant kviečius, reikia pririšti prie akėčių pantį nuo mėsos, tuomet žvirbliai visai nelesa.

Norint, kad žvirbliai užpultų kaimyno kviečius, reikia su lazdute, ant kurios tupi žvirbliai, pabadyti šniūrą ir įmesti kviečiuosna.

Jei nori, kad kviečiai būtų nekūlėti, tai reikia sėti iš ryto, dar mėnesiui tebėsant.

Kad nebūtų juodų kviečių, reikia sėti, kai ant dangaus nėra mėnulio.

Baigiant sėti kviečius, reikia paskirti saują žvirblių daliai, tai žvirbliai sules tik tiek kviečių, kiek iš saujos priaugs; jei nepaskirsi, tai sules daug daugiau.

Einant linų sėti, reikia pažiūrėti kiaušinio pučkos: jei bus pilna, gerai linai augs, jei tuščia (išsekus)—blogai.

Akėjant pasėtus kviečius, reikia prie akėčių pririšti pantį nuo mėsos, tai žvirbliai neles, pelės nekapos, ir pirkliai brangiai mokės.

Bulves reikia sodinti, kai dangus debesuotas,—tai bulvės bus kelmuotos.

Jei pavasarį ant aliksnių yra daug žirginų, gerai megsis bulvės

Sėmenis sėjant, reikia užsivilkti didelis ploščius, augs dideli linai

Kad linai gerai augtų, reikia sėti šiauriui vėjui pučiant.

Užgavėnėse reikia kas nors mazgoti,—geriau augs linai.

Jei puodą ant stalo stato, kurmis daržus rausia.

Rasodų sėti reikia, kai matyti saulė arba mėnuo.

Sodinant kopūstus, kad būtų kietesnės gūžės, viduj ežios (lipvės) įkasa suviniotą skepeton akmenį, o kad didesni užaugtų, padeda puodą.

---

[1]) Gale.
[2]) Karstas. Raguvas prp.
[3]) Korščiukas

Jaunam mėnesy sodintų kopūstų esti tuščios gūžės.

Pasodinus kopūstus, nereikiai žargyti ežių, nes suplyš gužės.

Sename mėnesy kirsti kopūstai esti daug gardesni, nekaip kitam kokiam.

Norint, kad kopūstų kirmėlės neėstų, reikia ant tako, prie pirmo kopūsto pakasti akmuo.

Jei kopūstus žargysi, perpliš.

Jei nori, kad būtų geri burokai, tai reikia, kad sodinant berniokai, atsiraitę kelnias, per ežias šokinėtų.

Pasodinus agurkus, kad geriau megstųsi, reikia apie kiekvieną daigą apvežti vyžą.

Sodinant agurkus, reikia gerti alų iš uzbono, — ir agurkai tokie didumo užaugs, kaip tas uzbonas.

Agurkus reikia sodinti, galvijus namo genant, — dideli užauga.

Jei nori, kad agurkai gerai augtų, kur tik rasi virvę, nešk ir mesk ant agurkų,

Jei nori, kad agurkai gerai augtų, reikia atžagaria vyžą daržan atvežti.

Kad agurkai megstųsi, reikia vagon sumegztą pantį įmesti.

Cibulius pasodinus, reikia pantį sumezgioti ir vieną galą (su qsa) įkasti žemėn, tuomet užaugs daug ir didelių cibulių.

Cibuliai reikia sodinti, kai nėra nei saulės nei mėnulio,—nėbus žieduolių.

Jei per svogūnus, tik ką pasodintus, peršoksi, jie bus pustažiedžiai.

Jei nuo Kalėdų iki Trijų Karalių verpsi, linai nederės, jei plunksnas plėšysi, žąšys kiaušinius lės.

Jei per užgavėnes verpsi, bus mėsa kirmelėta.

Jei Užgavėnių dieną verpsi, lašiniai supūs.

Jei mergina, valgydama sprando mėsą, randa gislą, reikia ji perkąsti, tuomet bus gera audėja.

Verpti pradėti reikia tik šiauriui vėjui pučiant, tai šiūlai bus stipresni.

Grabnyčių dienoj užmetus audeklą, audžiant labai sukasi.

Jei audžiant siūlai pradeda trūkti, kas nors negerom akim pažiūrėjo.

Po pietų, matant, kad ligi vakaro nepabaigs išausti audeklo, nebeaudžia, nes ant pakabinto audeklo gali žmogus pasikarti.

Jei, moterims riečiant audeklą, kas svetimas įeina, tai audeklas truks.

Jei nesiseka austi, tai audėjai reikia paimti žarstelį (kačergą) ir padeginti galą, paskui su juo smilkant apeiti atpakaliai aplink stakles.

Saulei nusileidus, nareikia rūbų velėti, nes raganos jau tuo metu velėja.

Kai drapanos ant tvoros džiūsta, reikia gerti alus iš balto marmulinio bliūdo, bus baltesnės drapanos.

Pagalvin pilant plunksnas, reikia pataikyti pilti, kai jau vis guli, tuomet iš įpilo plunksnos nelys.

Jei vakarą grįčią šluosi, visus turtus iššluosi.

Jei alų darant, „pivorius“ dainuoja, bus geras alus, o jei spardo dar nuodegulius, gėrėjai susimuš.

Jei šeimininkė, kepdama duoną, juokiasi, duona bus suplyšusi.

Užmaišius jei neperžegnosi duonos, nesikels.

Jei katė paėda tešlos, pagadina rūkštį, jei kiaulė — pataiso.

Užminkius duoną, reikia ant viršaus uždėt kepurę, geriau kelias.

Iškepus duoną, reik valgyti pirmą kepalą (bakaną) paskiausia, duona bus skalsi.

Jei šeimininkė peržengs ližę, kepama duona perplyš.

Duoną kepant, neženk per ližę, nes duona bus prasta.

Pyragus pakepus, nereikia puodo su vandeniu po pečiu pakaisti, nes pyragai sužiedės.

Atėjus mielių pasiskolinti, jei atsisėsi, nerugs pyragai.

Užbaltant sriubą, barščius, reikia suktis aplink, kad nesutrauktų.

Jei užgavėnių rytą malsi, rūdys lašiniai.

Norint, kad per Velykas kiaušiniai būtų stiprūs, reikia prieš verdant paimti malkų glėbį ir apnešti aplink gryčią.

Velykų rytą reikia atnešti glėbys malkų, išvirti su jom kiaušiniai, bus labai stiprūs, daug išmuši.

Jei višta palesa salyklo, alus užsiima sava rūkščia.

Jei, eidamas į šulinį vandens, valgysi, šuliny atsiras rupūžių.

Kur dažniausia žąsys stovi, toj vietoj reikia šulinys kasti.

Kur žemė gerai skamba, ten reikia šulinys kasti: bus daug vandens, šaltas ir gardus.

Jei bevalgant šulinin įdribs duonos trupinėlis, šuliny atsiras rupūžių.

Kurioj vietoj tankiausia vasarą žąsys tupi, ten reikia kasti šulinys.

Kad sektūsi žuvauti, reikia tarbon duonos įsidėti.

Negalima vandenin spiaudyti ir braidyti, nes žuvys nesigaudys.

Negalima spiadyti upėn, nes žuvys nesigaudys.

Jei, eidamas žuvauti, sutiksi bobą — nesiseks.

Jei žuvaujant pradžioj pagausi pungžlį (pičgarą), žuvauti nesiseks; tuomet reikia jį sulaužyti, išploti ant akmens, ir vėl seksis.

Eidamas meškerioti, jei peržengsi meškerę, žuvų nepagausi.

Žuvaujant, pagavus pirmą žuvį, paspiaudyk gerklėn tris kart, geriau seksis žuvauti.

Einant žuvauti, reikia įsidėti tarbon žuvėdros koją, pagausi daug žuvies.

Jei nori, kad obelis gerai megztųsi, tai reikia kūčių dienoje, išvirus žirnius, perkošti per šiaudus ir tais šiaudais obelis aprišti.

Kad būtų daug obuolių, kūčių vakarą reikia purtyti obelis.

Žmonės sako, jeigu kūčių vakarą užriši šiaudų gryžtę ant obelies, tai bus daug obuolių.

Jei turi bičių, niekuomet nesėsk ant slenksčio ir nevažiuok ant vežimo atžagaris.

Jei per kūčias sniegas sninga didelėmis snaigulėmis, vasarą bitės gerai leis spiečius.

Jei nori, kad gerai bitės sektųsi, reikia per sumą (mišias) prie bažnyčios įšvadelėti bitininko arklį ir ištraukioti ratų kuolelius.

Jei kūčių vakarą sninga, vasarą bitės gerai spiečius leis.

Jei per kūčias sninga, tai tais metais bitės gerai spiečius leis.

Jei ant slenksčio sėdėsi, bitės išlėks.

Bitininkas kūčiose bėga nuogas aplink trobą, kad bitės daugiau medaus atneštų.

Obėles sodinant, reikia daug privalgyti, bus daug obuolių.

Jei mergina po obelę laipiojanti, obelė nudžiūnanti.

Jei kūčių vakarą apriši grižte obeles ar kriaušes, vasarą neės jų lapų kirmėlės.

Jei basas nueisi miškan grybautų, tai rasi tik senus grybus.

Jei siuvėjas, siūdamas rūbą, įsiduria adata pirštą, tai, kai savininkas tą rūbą nešios, daugelis grožėsis, kad gražiai pasiūtas.

Kada siuvėjas pasiūva kokį nors rūbą, ir užsivelka jį savininkas, tai siuvėjas privalo sagas susegioti, kad utėlės neužpultų.

Siūvant ant žmogaus rūbus, reikia įsikąsti skiedra, tai nesusiūsi proto.

Švento Jono rytą, kol rasa nenukritus, nereikia karvių gyti, nes ragana velka virvę; jei ją užmins karvė, iš jos visas pienas pereis raganos karvėn.

Nenorint, kad kas karves užraganuotų, ar nudyvytų, reikia uodegon įrišti devindrekio („Velne šuda“).

Jei ragana „užkeri“ gyvulį, reikia nunešti geldą pirtin, pastatyti po krosnim ir per krosnį pilti geldon vandenį, tuo vandeniu numazgoti (reikia) „užkerėtą“ gyvulį.

Norint pažinti raganį, reikia įtariamam duoti valgyti ėgliniu šaukštu; jei nevalgo, — raganius.

Sutikęs burtininką, laikyk špygą kišenėje, kad neužnuodytų (neužkerėtų).

Pas burtininkus reikia eiti (tik) su išvirkščiais marškiniais—tada jis negali „užkerėti“.

Kad burtininko akys nieko nepadarytų, reikia nusipraustí vandeniu (užsisrėbiant) iš burnos.

Kad raganė pieno neišmelžtų, reikia karvė prieš melzimą ir po melžimo peržegnoti.

Norint, kad raganius neužraganuotų gyvulių, reikia kūčioje slenksčiuose išgręžti skyles ir įdėti josna devindrekio.

Norint paraganuotą žmogų atitaisyti, reikia, kryžmai sudėjus rankas, ištraukti ir kerčių samanų ir parūkyti jis, — sugys.

Norint, kad kas, valgant, neparaganuotų, reikia laikyti peilį įbedus po stalu.

Norint, kad neužraganuotų, reikia laikyti kišenėje špygą, arba išvirkščius marškinius dėvėti.

Katro žmogaus akyje (lėlytėj) šešelis ant galvos, tas raganius (?).

Grabnyčių naktį raganos kerpa aveles. Norint jas pamatyti, reikia grabnyčios žvakę pavožti po puodu ir, kai išgirsi kerpant, reikia staiga puodą atidengti, raganos nespės nulėkti, pamatysi jas.

Jei, einant iš svetimų namų, prisiveri skverną durimis, tai greit sugrįši atgal.

Jei, kur nors išvažiuojant, palieki valgant, parvažiavus rasi besirančius.

Jei duonos kepalas vidury perskilęs, tai iš tų namų vienas žmogus skirsis.

Jei varnos apie kokius namus suka, iš tų namų išeis koks žmogus kitur gyventi.

Jei mergaitės pirmą kartą pamato starką lekiantį, ištekės šiais metais, o jei stovintį, neištekės.

Kūčių vakarą kurioj šaly girdėti šunys lojant, iš ten piršliai atvažiuos.

Mergina, pridėjus balaną prie žarijų, pučia, o kiti sako vyrų vardus, kiekvienu kartu pučiant; kurį vardą besakant užsidega balana, toks ir bus jos vyro vardas; kuo ilgiau tenka pūsti, tuo tamsesnio veido bus vyras

Jei kas nors pervažiuoja su margu arkliu per kaimą, tai visus metus tame kaime nebus vestuvių.

Jei, rūbus velėjant, lenta skamba, tai iš kurios pusės aidas girdėti, iš tos bus piršliai.

Jei mergina atsiunčia vaikinui fotografiją,—neištekės už jo.

Jei dvi seserys vienu ranksluosčiu šluostosi, greit išsiskirs.

Merginos, nusimovę batą, meta kieman; kurion pusėn batas atsigręž, ton pusėn ištekės.

Jei, šliuban einant, lija—bus verksmingas gyvenimas.

Jei grįčią pradėsi nuo durų šluoti, tai iš tų namų neištekėsi.

Kurion pusėn kūčių vakarą žiūrėdami šunys loja, iš ten reikia laukti piršlių.

Naujų Metų nakty 12 val. reik paimti juodą katę, įkišti maišan ir, nunešus ant kryžkelės, paleisti; kurion pusėn bėgs, iš tos atvažiuos mylimasai ar mylimoji.

Prieš Naujus metus reikia visą dieną nevalgyti, o vakare, tik vieną silkę suvalgius, atsigulti; kas sapne paduos gerti, su tuo apsivesi.

Kūčių vakare reikia padėti lazdelę per ravą; kas sapnuojant perves per tą lazdelę, su tuo apsivesi.

Per Naujus metus merginos paima žabų glėbelį ir skaito: jei pora,—ištekės tais metais, jei lieka—ne.

Naujų Metų vakarą po lova reikia padėti lėkštę su vandeniu ir lieptą per ją; kas sapne perves per lieptą, su tuo apsivesi.

Švento Jono vakarą reikia nupinti 4 vainikai ir įmesti 4 šulinio kertesna; jei sueis vienon vieton, tai ištekėsi tais metais.

Naujų metų vakarą, einant gulti, reikia nusiprausus nenusišluostyti; kas sapne nušluostys, su tuo apsivesi.

Kūčių vakarą mergaitės traukia šieną nuo stalo (iš po staltiesės); jei poromi ištraukia, apsives šiais metais, jei ne poromis — neapsives.

Naujų Metų vakarą mergaitės lieja švinį; jei nusilieja žirgas — ištekės, jei grabas — mirs, ir t. p.

Jei gervės suka aplink namus, bus vestuvės.

Norint, kad šeimininkas duonos niekad nepristigtų, reikia, pirmą kartą jaunavedžiams gulint, sušerti jiems lyže.

Jei merginai sijonas smunka, bus vaikinai pigūs.

Jei nori, kad važiuojančių šliuban niekas „neužkerėtų", reikia įsidėti šermukšnio šaka.

Pavasarį, jei išsyk pamatysi du gandru, tais metais ištekėsi.

Statant rugius, jei vienas pėdas paliks užmirštas, iš tų darbininkų viena neištekės.

Valgant kam nuo šaukšto laša ant stalo, to žmona bus girtuoklė.

Kūčių vakarą reikia nueiti kryžkelėn ir atsigulti ant nugaros (aukštielnikai): iš kurios pusės šunys los, iš ten atvažiuos piršliai.

Jei daržely didžiausia rūta pražydi pirmiausia, mergaitė išeis už vyro.

Imant šliubą, jei žvakės rūksta, gyvenime bus tarp jų (jaunųjų) barnių, jei nerūksta, taikoj gyvens.

Kai atvažiuoja piršliai, reikia apsukti girnos, vestuvės tikrai bus.

Atvažiavus piršliams, nereikia prariekti bakano, nes nesutars vestuvių.

Jei su kepure valgysi, vesi kurčią žmoną.

Jei, eidamas iš užpakalio, kam užminsi netyčia kulną, teks būti jo (jos) vestuvėse.

Šv. Jono vakarą mergina pasideda po pagalviu gėlę; kuris berniukas jai prisisapnuoja, tas bus jos vyru.

Joninių naktį merginos meta batą; kurios (batas) toliau nulėks, toji greičiau ištekės.

Važiuojant šliuban, jei kas sugenda, bus nelaimingas gyvenimas.

Norint, kad vyras nepamestų žmonos ir kad su juo būtų laimingas gyvenimas, einant šliuban reikia turėt rankoj česnako.

Kas pirmadienį šliuban eina, ilgai negyvens.

Su kuriuo mergaitė nori apsivesti, tam supeni duonos pagrindėlę.

Šliubą imant, kurio pusėje žvakė silpniau dega, tas greičiau mirs.

Per Kūčias mergaitės sudeda geldon batus ir judina geldą; kurios iškris, toji ištekės.

Naujų Metų vakarą dvi mergini įlenda maišan ir eina į duris; kuri greičiau prieis, ta šiais metais ištekės.

Iššlavus grįčią, kuri mergina išneš šiukšles, pas tą atjos piršliai.

Norėdama sužinoti, už kokio ištekėsi, 3 v. Andriejaus dieną nieko nevalgyk, tik vakare silkę suvalgyk; kuris atneš naktį gerti, už to ištekėsi.

Jei per šliubą jaunoji priklaupia jaunajam skverną, per visą gyvenimą jį valdys.

Einant šliuban, reikia nusimauti pirštinę ir mesti šalin (užpakaliu); prie kurio nukris, tas greit apsives.

Norėdamas (a) sužinoti, koks bus žmonos (vyro) vardas, surašyk poperėliuosna, kiek tik žinai vardų, ir pasidėk po pagalviu; nubudęs ištrauk vieną poperėlį. Koks vardas tam poperėly, toks ir žmonos (vyro) bus vardas.

Norint, kad vyras klausytų žmonos, reikia pagalvio tą pusę, ant kurios gulėjo žmona, pasukti vyro pusėn, (kad jis ant tos pusės gulėtų), tuomet jis visada bus paklusnus.

Jei mergina nori sužinoti vyro vardą, nueina kieno nors palangėn ir klauso; kokį vardą pirma išgirsta, toks bus vyro vardas.

Jei mergina nori sužinoti, ar šiais metais ištekės, Kūčių dieną kas nors jai pila prijuostėn grūdų: jei bus pora — ištekės, jei ne — neištekės.

Važiuojant šliuban, reikia turėti grabnyčią (žvakę),—niekas negalės užburti.

Jei mergaitė nori prisivilioti vaikiną, turi, parėjus iš pirties, paieškoti į kūną prilipusį vantos lapą; radus, reikia įdėti jį arbaton ir sugirdyti milimajam.

Norint pavilioti turtingą mergaitę, reikia Joninių naktį sugauti šikšnosparnį, nunešti skruzdėlynan, užkasti, ir greit nubėgti, kad neišgirstum jokio balso; jei išgirsi, apaksi arba apkursi; rytojaus dieną nuėjęs ten rasi dvi lopetėles viršuj skruzdėlyno; kurią nori pavilioti, tos įdėk tai vieną jų kišenėn.

Nejok per sodžių balta kumele atžagaras, nes sodžiaus merginos nė viena neištekės per metus.

Norint prisivilioti mergaitę, reikia, radus pavasarį dvilipes varpas, perdurti jas adata; paskiau ta pačia adata bastelėk mylimajai mergaitei, ji pamils tave, seks.

Siuvant nabašnikui rūbus, ta pačia adata perduria nabašniko mažilį pirščiuką; tuomet, jei mergaitė nori pavilioti berniuką, turi per savo ir to berniuko rūbus pertraukti ta adata: tuomet pamils.

Šarka, šokinėjanti apie namus, rodo būsiant tuose namuose vestuvės.

Jei katės ir šuns nemylėsi, per vestuves bus blogas oras.

Jei katė perbėga per kelią (lauke), bus piršliai.

Jei vaikinas (ar mergina) nori pamatyti savo būsimą žmoną, (vyrą) Kūčių vakarą, pavalgius tuščioj grįčioj, turi pastatyti didelį veidrodį, dvi šventytas žvakes ir į jį žiūrėti iki pirmos valandos nakties, tuomet vaikinas pamatys būsimą žmoną, (mergina vyrą).

Jei nori prisivilioti berniuką, atrask pievoj gėlę „geguželę", kurios yra dvi šaknelės, viena juoda, kita balta; juodąją pati suvalgyk, o baltąją supenėk berniukui.

Kieno palieka akėčios ar arklas lauke per žiemą, to kiemo merginos neištekės.

Sudaužyti veidrodis, septynis metus neapsivesti.

Nedek poperoso nuo žvakės, nes vesi pačią žabalą.

Vežant nevedusios merginos vaiką krikštyti, moteriškei (kūmai) reikia pasidėti po sėdine koštuvą, o kūmui kamanas; kūmos karvės duos daug pieno, o kūmui gerai seksis laikyti arkliai.

Jei mažam vaikui pažiūrėsi per kaktą (vaiko), jis liks žvairakis.

Jei mažam vaikui duosi valgyti žuvies, jis nekalbės (nebilys taps).

Iki vienų metų vaikui plaukų nereikia kirpti, nes jis bus išvėpęs, neprotingas.

Jei vaikas gimsta 12 val. nakties, ilgai negyvens.

Jei mažą vaiką guldysi ant miežinių pelų, jis bus protingas.

Jei mažu vaiku pasigražiuosi, jis mirs, todel moterys ir nesigražiuoja.

Mažam vaikui reikia duoti (ugnį) žariją, pinigus ir knygą, kad jis prie to ir bus linkęs.

Mažam vaikui negalima duoti žiūrėti į veidrodį, nes jis nešnekės ilgai ir bus baikštus.

Mažam vaikui negalima duoti veidrodžio, nes ilgai nekalbės.

Norint, kad vaikas būtų nebaikštus, kai gimsta, reikia rankosna duoti kardas.

Jei vaikas neužmiega, reikia paimti iš keturių kerčių samanų ar voratinklių ir pasmilkyti vaiką.

Jei vaikas ilgai nepasėdi, tai reikia prausti tame vandeny, kur buvo mazgojami indai.

Kieno vaikai miršta, reikia, gimus vaikui, ką pirma sutiksi, tas ir ir prašyti kūmuosna, tuomet nebemirs.

Jei mažas vaikas dažnai verkia, reikia jį perkišti per katilo lanką—nebeverks.

Jei vaikui vidurius skriedžia, reikia rasti miške pakalą, padėti vaikui pašonėj, paskiau vėl nunešti, kur rasta, taip kartoti keletą kartų, ir vaikas pagys.

Jei vaikas ilgai nevaikšto, reikia iš duonos iškepti nedidelės bandukės, sumerkti vandenin ir tame vandeny pamaudyti vaiką—pradės vaikščioti.

Jei mažas vaikas ilgai nevaikščioja, reikia iš duonos tašlos iškepti devynios bandelės ir su tomis bandelėmis leisti vaikas vandenin maudytis, vaikas pradės vaikščioti.

Vaikui ilgai nevaikščiojant, iškask smėly duobę ir, įstatęs jon vaiką, palaikyk, vaikas pradės vaikščioti.

Jei vaikas ilgai nepradeda vaikščioti, reikia motinai ieškoti susikryžavusiu dviejų šlaudelių ant tako ir jais parūkyti vaiką.

Kas puodą gramdo, to vaikai bus juodi.

Jei pirštų panagėse yra daug balta, turėsi daug vaikų, jei maža — maža vaikų.

Pečių šluojant (viduj), jei skujinė užsidega ir ją šluovėja užmindžioja ištraukus, jos vaikai bus gauroti.

Jeigu duktė panaši į tėvą, tai bus laiminga.

Jei mergaitė gimsta, reikia ją iškišti per kelnes, — vaikinai ją mylės.

Nešant kūdikį krikštyti, reikia pagalvin (prie kūdikio) įvinioti duonos, tuomet raganiai negali užraganuoti, kad neaugtų ar taip kokios ligos kibtų prie vaiko.

Jei per krikštynas kūmai sėdi toli nuo vienas kito, vaiko dantys bus reti, jei arti vienas kito, — tankūs.

Važiuojant iš krikšto per savo lauką, reikia vaikui atrižti kojas, greičiau pradės vaikščioti.

Pelėda, rėkianti ant stogo „suvystyk", „suvystyk", pranašauja krikštynas tame kieme.

Jei pelėda apsigyvena daržinėj arba klojime ir rėkia, tuose namuose bus krikštynos.

Nelaikyk peilio aukštielninko (t. y. ašmenimis į viršų), nes žmogus, kuris tą valandą gims, sau galą pasidarys.

Jei duonos kampelį suvalgysi, kūmuosna neprašys.

Jei nori, kad kas kūmuosna paprašytų, pakepus duoną, išbėk su lyže kieman.

Jei duonos kampelį suvalgysi, čigonė kūmuosna paprašys.

Kam ant kojų užsluosi, neprašys kūmuosna.

Vaikas, mėgstąs degančią balaną mojuoti, nakčia susišlapina.

Jei nebemažas vaikas dažnai lovoj susimiža, reikia, pagulđžius jį ant slenksčio, išlupti pasaitu, nustos.

Jei vaikas šoks po kambarį ant vienos kojos, — jo šeimynoj atsitiks nelaimė.

Kai katė prausiasi, atvažiuos svečių ir iš tos pusės, kur nukreipta uodega; jei uodegos galas šiltas, svečiai bus priimti su pyragais, jei šaltas, — be.

Jei katė praususi tuojau bėga pro duris, tuoj bus svečių.

Kur žiūrėdama katė prausiasi, iš ten bus svečių.

Kai katė prausiasi, reikia ją apsukti ir pasodinti toj pačioj vietoj; jei paskui ji laižys koją, tai ateis mergina, jei uodegą — vyras, jei kaklą — moteris, jei nugarą, — senis.

Kurion pusėn žiūrėdama katė prausiasi, iš ten svečių bus.

Jei šarką pamatai ant savo namų stogo, bus svečių.

Jei žarijos šaudo iš pečiaus, bus svečių.

Kiek, pečių kurenant, palieka nedegulių, tiek per tą dieną ateis svečių.

Jei po kūčių nedeguliai ilgai būva, bus svečių.

Jei, pečių kurenant, lieka nedegulis, tai bus svečias.

Jei iš pečiaus iššoks žarija, — bus svečių.

Jei, pavalgius, nukrausčius stalą, lieka nepastebėtas šaukštas, lauk tą dieną svečių.

Jei valgant užspringsta, tai kas nors atsiskubins.

Bevalgant, jei šakutės iškrenta,—kas nors skubinasi ateiti.

Nukrausčius stalą, jei netyčia palieka peilis, ateis svečias, jei šakutės — viešnia.

Jei stalas braška, bus koks nors balius.

Jei vienam žmogui ką nors sakant, tą patį kartu pasako ir kitas, bus svečias melagis.

Jei gaidžiai kapojasi, tą diena bus svečių.

Jei dvi savos vištos mušasi, bus netikėtas svečias.

Pavalgius visuomet reikia būtinai užvalgyti barščių, kad, einant svečiuosna, šunys nepiautų.

Svečiuose niekoumet nereikia valgyti ligi paskutinio kąsnelio, nes šunys piaus.

Jeigu, kur svečiuosna einant, prisiveri durimis skverną, grįžk atgal.

Važiuojant keliu, jei arklys prunksčia, kur važiuoji (turima omeny namai), ten tavęs laukia.

Jei, važiuojant kur nors baliun, arklys prunksčia, tai laukia atvažiuojančių.

Negalima turėti virvutę, kurią kitas veja, nes suvys atmintį (protą).

Jei ant žmogaus siuva drabužius, — susiuva protą.

Valgant nereikia skaityti, nes protą suvalgai.

Jei skaitęs knygą paliksi neužvožtą, ką perskaitei, nieko neatminsi.

Rasti geležį reiškia laimę.

Jei katė per kelią perbėga, bus nelaimė.

Miegas labiausia ima prieš nelaimę.

Jei rytą eidamas rasi geležėlę, ištiks nelaimė.

Jei voras gulinčiam nusileidžia ant nosies — laimė.

Jei besikalbantiems žmonėms pereiti per vidurį, tai nusineši tų žmonių laimę.

Jei vištos nakčia karkia, bus nelaimė.

Jei susitinki su rudu žmogum, — ta diena bus nelaiminga.

Jei varnos ant stogo krankia, — bus nelaimė.

Jei pirštai sopa, — bus nelaimė.

Jei iš puodo košė išbėga, — bus didelė nelaimė.

Jeigu nakčia vištos nulėkė nuo laktos, — bus nelaimė.

Jeigu durys negirgždėjo ir sugirgžda, tai bus nelaimė.

Jei važiuojančiam kiškis perbėga skersai kelią, sutiksi nelaimę.

Jei šuo staugia, bus nelaimė.

Jei višta gieda, bus nelaimė.

Jei šiukšles išpilsi skersai kelio prieš atvažiuojantį žmogų, tai jis nuveža visas nelaimes.

Išsikraustant iš kokios trobos, žmogus išsišluoja kartu ir šiukšles, reiškia, išsineša kartu ir savo laimę.

Kiekvieni šakaliukai ar šiaudai, nukritę žemėn kryžmais, reiškia nelaimę.

Jei višta gieda, bus nelaimė; norint nelaimės išvengti, reikia višta matuoti įstrižai grįčių; kas ant slenksčio papuola, nukirsti. Jei galva nukertama, tai nelaimės nebebus, jei uodega — mirs šeimininkas.

Kai pirmą sykį pamatai jauną mėnulį iš dešinės, laimė visą mėnesį, jei iš kairės — priešingai.

Jei rudenį obelė pražydi, tiems namams bus nelaimė,

Jei šuo kaukia, rankas kam nors laižydamas, bus nelaimė tuose namuose.

Jei gegutė kieme ant baslio kukuoja, tiems namams bus nelaimė.

Jei gegutė kukuoja prie pat tavo namų, rodo vargus.

Kūčių vakarą reikia iššluoti visus kambarius, nunešti šukšles kryžkelėn, išberti ir eiti namo, neatsisukant atgal. Kai naktį atsigulsi — sapnuosi, kas per metus atsitiks.

Kūčių vakarą, einant gultų, reikia po pagalviu pasidėti veidrodis: tuomet, pirmą miegą numigus, ką sapnuosi, tas išsipildys.

Kurį numirėlį sapnuoja kas, reiškia—jis čiščiuj, o jei niekas nesapnuoja, — danguj arba pragare.

Kai sapnuoji juodą skarą, mirs kas nors iš giminių.

Sapnuoti žirniai reiškia ašaras.

Jei dešinę akį niežti — verkti reiks, jei kairę — juoktis.

Jei dešinę ranką niežti, tai reikės kitam pinigų duoti, jei kairę — pats gausi.

Jei liežuvis nupuška, arba niežti, kas nors tave apkalba, jei padalka patrinsi tą liežuvio vietą, viskas pasikartos apkalbėtojui.

Liežuvis nežti — ką nors apkalbėsi.
Jei keliai ar padai nežti, tai bus kelionė.
Jei nosį nežti — verksi.
Jei pakaušį nežti, tai bus didelis nuliūdimas ir barniai.
Jei lūpas nežti — bučiuosies.
Jeigu padai nežti — šoksi.
Kuomet nežti dešinę ranką, kas nors pasveikins.

Karpas išgydyti geriausia — nuplauti lietaus vandeniu, buvusiu ant akmens.

Norėdamas išgydyti karpas, nuraškyk pieną, perlaužk jį, patrink karpą. Po to tą pieną mesk per kairį petį į užpakalį ir neatsigręžęs nueik.

Norint išgydyti karpas, reikia lentelėj išpiauti tiek ruoželių, kiek karpų, ir nežiūrint numesti šalin: kas paims ją, tam užaugs, kuris numetė — išgys.

Norint išgydyti karpas, reikia paimti šiaudų gumbelių ir padėti juos po lašais: kai supūs jie — pranyks karpos.

Kas turi karpų, pamačius jauną mėnulį, reikia tuojau griebti, kas papuola, nuo žemės ir trinti jas; karpos pranyks.

Norint, kad karpos pranyktų, užminkyk duoną, numazgok rankas ir tą vandenį kokiam inde pakišk popečiun; kai pasirodys putos, jomis karpas pamazgok, ir pranyks.

Jei yra karpų, reikia, nuėjus bažnyčion, patrintį į žemę – pranyks.

Jei turi karpų, uždėjęs pusę obuolio ant jų, perpjauk ir įkask žemėn; kai obuolys supūs, karpos pranyks.

Jei ant kojos pado yra karpa, reikia užmegsti siūlą ir numesti ant tako, karpa pranyks.

Jei nori, kad karpos pranyktų, tai reikia ant siūlo primegzti tiek mazgelių, kiek yra karpų, ir tą siūlą pakasti pašalėj po lašais, tai karpos pranyks,

Norint, kad karpos pranyktų, reikia jas, saulei tekant ir leidžiantis, trint į uolą.

Jei nori, kad karpos išnyktų, tai reikia paimti kaspiną, suskaityti karpas ir primegzti tiek mazgų, kiek yra karpų, ir pamest ant kelio; kas pakels tą kaspiną, tas nuneš ir karpas.

Jei turi karpą, reikia gėlės žiedu, lango rasoje apšlapintu, patrinti.

Jei turi karpą, tai reikia paimti siūlą, nurišti nuo karpos tris mazgelius ir, einant kryžkelė, numesti atgalia ranka, tada pranyks.

Jei nori karpą nusigydyti, tai reikia patrinti į tą vietą, kur kiaulė trynėsi.

Norint išgydyti karpą, reik žvaigždei krentant perbraukti pirštu per ją; po kiek laiko pražus.

Norint išgydyti karpas, reik ant siūlo užmegsti tiek mazgelių, kiek tų karpų yra, ir užkasti pašalėje: kai siūlas supūs, karpos pranyks.

Jei nori, kad dedirvinės pranyktų, tai reikia nuo lango rasa pamazgoti.

Kad saulė nenudegintų veido, reikia pasiprausti iškritusiu pirmą sykį kovo mėnesio sniego vandeniu (sukišti sniegą butelin ir laikyti, vasarą nusiprausti).

Kas serga drugio liga, reikia, saulei nusileidus, nueiti kapinėsna, pripilstyti rišuliuką žemių ir mesti užpakalin, nebesirgs.

Norint nuo drugio išsigydyti, reikia tuos marškinius, kuriuos vilkėjai, padėti lauke ant akmens; kas marškinius nusineš, tas drauge ir drugį nusineš.

Norint išsigydyti nuo „grižo", reikia tą vietą aprišti siūlu nuo kryžiaus, kur anksčiau buvo gėlėmis papuoštas.

Norint išgydyti nuo priemetės, reikia nežiūrint pervilkti iš miško atžagarį šaltekšnį, nulupti žievę, išvirint ir išgerti.

Nuo priemetės reikia pasmilkyti šventytomis gėlėmis ir šuns plaukais.

Norint priemėtį išgydyti, reikia paimti iš keturių namo kerčių samanų, iš devynių Devintinio vainikėlių po truputį žolių, visa sudėti vyžon, pervežti du kartu įstrižai trobos ir parūkyt jomis ligonį.

Kas kiaulės akį suvalgo, tas niekuomet neserga pagiriomis.

Jei kam yra grižas, tai reikia tą vietą pačiam jauniausiam iš šeimynos tris kartus aplink apkramtyti.

Norint girtuoklį atpratinti nuo gėrimo, reikia, kai nabašnikui putos eina iš gerklės, duoti jų sumaišius su degtine išgerti, daugiau nebegers.

Jei tėvas gėria, reikia išimti kregždžiukus, nukapoti kojas, sumerkti jas butelin su degtine ir duoti gerti, nustos gėręs.

Norint, kad girtuoklis nustotų gėręs, reikia, kai nuprausia numirėlį, duoti išgerti tų sutrų.

Norint pripratinti gerti degtinės, reikia iš daugelių buteliukų išvarvinti po lašelį į kokį indą ir duoti išgerti, paskiau ims labai gerti.

Kai teliukui vidurius paleidžia, reikia sudeginti seną padą ir pelenus, sumaišius su pienu, duoti išgerti, sugys.

Nuo pilvo skaudėjimo reikia gerti suodžių, sumaišius juos su pienu, nebeskaudės.

Rastinė pasaga — vaistai nuo rožės.

Kai ant akies keliasi „miežis", reikia su miežio grūdo drūtgaliu pabadyti „miežį" ir numest atgalia ranka. O dar geriau, pamačius „miezį" keliantis, reikia nustebti ir pasakyti „aure šudas ant akies kad kelias", tikrai sugys.

Kurenant pečių, nesukurink basligalio, nes skrudžių privys.

Jei kiaumiežėmis beria, reikia iš lauko parvilkti atžagarį dagylį ir pasirūkyti, tada nustos bėrę ir buvusios išgys.

Nešerk mazgočiu žmogui — kiauniežėmis išbers.

Gavus vištatupį (vištalaktį), reikia vandeniu prie vištų nusiprausti, per užpakalį vanduo išpilti ant vištų ir neatsigręžus nueiti—akys pagys.

Kai ima pilvą sopėti, praryk devynis karčius pipirus, — nustos sopėję.

Pusiaugavėny negalima gulėti pogulio, nes tuomet per visus metus sopės juostoj.

Jei ant šunies raitas josi, šunvočių prilips (prisikels).

Jei vaivorykštėn parodysi pirštu, tas pirštas nudžius.

Nešant šaltekšnį vaistams, reikia turėti viršūnę pryšaky, tuomet ligonis nevems, o jei atžagariai — vems

Jei basa koja užminsi trandį (trindį), ant kojos (pado) išsikels trinys, o norint išgydyti pamirkyk kiaulės mižaluose.

Jei nori būti dantų gydytoju, per visą šv. Jono naktį ir dieną išbūk nevalgęs, negėręs, nesėdėjęs, nemiegojęs ir, radus Šv. Jono kirmelėlę, sutrink pirštais (žibančią).

Jei kiaunėžėmis verčia, reikia iš lauko atbulą dagilį parvilkti ir pasismilkyti juo, tuomet sugys buvusios ir nustos vertę.

Jei išsisuki pirštą, reikia toj vietoj užryšti raudoną siūlą—sugys.

Įkritus krislui akin, reikia, tempiant blakstieną, tris kartus nusispiauti, tai iškrys.

Iš kairės rankos pripilta stiklinė vandens nereikia gerti — labai nesveika.

Jei bedirbant rankos nutirpsta, reikia paimti rupūžę, mesti užpakalin, ir neatsigręžus nueiti tolyn—rankos nebetirps.

Norint išgydyti nuo „ramatos", reikia vandens tris kart perpilti per šautuvo vamzdį ir pasimazgoti.

Nenorint išsigandus apsirgti, reikia tris kartus nusispiauti.

Norint, kad narikaulis pranyktų, reikia saulei tekant šliubiniu žiedu patrint.

Jei kuomet ant žmogaus atsiranda skaudės, jei nori, kad jos išnyktų, tai reikia, pirty nusivanojus, vantą mesti atgalia ranka ir eiti namo neatsigręžus.

Jei kas nuo išgąsčio suserga, tai, jam atsigulus, reikia nuvilkti marškiniai ir išmesti pro langą, tuomet pasveiks.

Jei numirėlį lydint stovėsi be skarelės, nusmuks kasos.

Sutinus kurioj nors vietoj del nežinomų priežasčių, tą vietą reikia atgręžti į saulę ir su bevardžiu pirštu tris syk apskriesti sopę, sutinimas pranyks.

Negalima žengti per niešus, nes suparaližuos.

Niekumet nemušk žmogaus šluota, nes šunvotėmis (skaudėmis) nuveis.

Jei atsistosi toj vietoj, kur nesenai stovėjo kibiras, tai visą kūną išbers raupais.

Kur arklys geria, nereikia ten praustis, nes ant veido atsiranda karpų.

Galvos plaukus (iššukuotus) visuomet reik sudeginti, o jei numesi, paukštis juos nuneš lizdan, tai visą laiką skaudės galva.

Jei ant medžių šerkšna (žiemą) — ant žmonių ligos.

Vidury grįčios autų negręžk, nes padai niežės (gausi varlekį).

Kas šunį muša šluota, tam šunvotės keliasi.

Sugauta gyvatė iki 15 kovos mėnesio esti geras vaistas gyvuliams.

Negalint surasti paskenduolio, reikia vandenin įleisti duonos bakaną su uždegta žvake viršuj; kur apsisuks tris kart, ten paskenduolis randasi.

Norint sužinoti apie kokį asmenį, ar jis gyvas ar miręs, reikia saulei leidžiantis pastatyti prieš saulę veidrodį, pridengti skara ir žiūrėt į jį; jei gyvas—kad bėga, matyti veidrody, tas asmuo, jei miręs—rūkas pasirodo.

Zmogui pasikorus, norint, kad nesivaidintų, reikia jam nuplauti galva ir įdėti tarp kojų.

Visų Šventų vakarą neša kapinėsna rankšluostį, vandens, virtinių ir varškės bliudą, sako — ateina vėlės valgyti.

Jei dešinę ausį spingia, mirs draugas, jei kairę—„neprietelis".

Kai dideliam vėjuje kaukia patvoriai, dūšios verkia, kurios be laiko išėjo iš šio pasaulio.

Nespiauk į žmogų, — numirus reiks laižyti karštas akmuo.

Prieš Uždūšines negalima jaujoj linų statyti — tada dūšios po jaują laksto, kamuojasi.

Jei kojas audamasis poterius kalbėsi, pakaruokliai manys, kad tai už jų vėles, tad nekalbėk.

Išėmus duoną iš pečiaus (krosnies), tuojau ją apvilgo vandeniu, kad garuotų, mat, mirusioms vėlėms lengviau tuomet (palengvinimą daro).

Jei gegutės arti namų kukuoja, tai kas nors mirs.

Jei pelėda ant stogo rėkia—mirs tos šeimynos žmogus.

Jei kiaulė ima šiaudus ir neša iš vietos į vietą, mirs kas tų namų.

Jei, kunigui lankant ligonį, užpūtus žvakę dūmai eina augštyn — ligonis pasveiks, jei žemyn — mirs.

Jeigu prie ligonio katė kniaukia — ligonis mirs.

Jei žmogui mirus atsimerkia viena ar abi akys — tuojau mirs kitas.

Jei varna stojasi ant kiaulės, jai ganantis, mirs kas iš tų namų.

Jei ausys ūžia, tai mirs tas žmogus, kuris gimęs tą pačią valandą, kurioj ūžia.

Jei iš krosnies ištrauktas duonos kepalas esti perplyšęs, tai mirs tos šeimynos žmogus.

Jei varna tris kartus ant stogo sukrankia, tai tuose namuose mirs.

Jeigu ligonis atsisuka į sieną, greit numirs.

Jei šuo namuose privemia, tai tų namų šeimininkas mirs.

Jei lubos braška — mirs moteris.

Jei vaikas, keliu eidamas, pradeda atžagarias bėgti—tėvui grabą matuoja (jei mergaitė — motinai).

Jei balkis braška — mirs vyras.

Jei, numirėlį lydint, kas nors paveja, tai dar tame kaime mirs.

Jei žiemą atsiranda gyvų musių grįčioj, tai tuose namuose bus numirėlis.

Jei ant namų, kuriuose yra ligonis, stogo tris kartus sukrankia varna, tai ligonis miršta.

Jei tau bebeeinant iš užpakalio sušauks tavo vardą ir nieko užpakaly nebus, tai mirs kas giminių ar pažystamų.

Verksmą ar staugimą miške girdėti — reiškia kieno nors mirtį.

Jeigu varpai patys skambina, tai ateina mirtis.

Jei gegutė kukuoja prieš langą, tai mirs kas nors iš šeimynos.

Jei vištа gieda—pranašauja mirtį. Jai reikia nukirsti galvą, tai nemirs.

Jeigu šunys kaukia, tai reiškia tame kaime, arba pas tą ūkininką mirs žmogus.

Jei šuo kaukia, tai tame name mirs.

Jei, kūčias valgant, nuo žmogaus nekrinta šešėlis, tai mirs.

Per Naujus Metus reikia nueiti, kur sudėtos malkos, neskaičius paimti glėbį ir parsinešus suskaityti: jei bus ne pora — iš tų namų kas nors mirs.

Jei, atsistojęs už durų, klausysies, ką kiti kalba, po mirties reiks tvorą parėmus turėti.

Jei spiaudysi ant draugo, po mirties reiks degantį akmenį laižyti.

Norint sužinoti, kas pirma iš kelių asmenų mirs, reikia rugiams žydint nueiti laukan, nusiraškyti po varpą, nukrėsti žiedus ir laikyti, keno pirmiausia pražydės, tas ilgiausia gyvens, keno nepražydės, tas pirmiausia mirs.

Jei šuo kaukia, iškėlęs galvą aukštyn — mirs kas, jei žemyn — bus gaisras.

Jei kambario sienos braška, tai iš to kambario žmogus mirs.

Nereikia kirsti seno medžio iš sodybos, nes mirs tų namų šeimininkas.

Kai žvaigždė krinta, tuokart ir žmogus miršta.

Jei žiemą nuo eglių šakelės krinta, tais metais daug žmonių mirs.

Jeigu vėjo daužomos langinės čypia, tai vėlės verkia.

Žmogui mirus, kad nebrinktų, reik rankosna įdėti duonos plutelę.

Jei vaikščiosi su viena koja basa, kita apsiavusia, sako, mirs tėvas.

Jei miršta žmogus nevedęs, sako, ant jo kapo laipioja ožkos.

Jei rudenį obelė pražydi, tuose namuose kas nors mirs.

Jei šuo prie slenksčio duobę kasa, kas nors mirs.

Jei šuo po slenksčiu kasa duobę, kas nors mirs.

Kai žvaigždelė krenta, tuo laiku žmogus miršta (tos žvaigždutės).

Kūčių dienoje reikia sustatyti šaukštai aplink bliudą; keno pirma išgrius, tas pirma mirs.

Per Kalėdas, einant gyvulių šerti, reikia būtinai, kad gyvuliai išgirstų, nes jei neišgirs, šerėjas išgirs gyvulių balsą ir jis mirs.

Jei pečius braška, mirs šeimininkė.

Jei prie ligonio kunigą atvežus, arklių, kuriais vežė kunigą, ausys nuleistos, ligonis mirs.

Jei gegutės labai kukuoja, mirs vyrai, o jei nelabai, — moterys labiau.

Uždek degtuką ir įkišk stalan; kurian kraštan sudegęs nulinks, tame krašte ir mirsi.

Norint pamatyti kokį mirusį asmenį, vėlinių vakarą reikia pakloti patalas su labai balta paklode ir pagalviu; iš abiejų pusių pagalvio reikia uždegti po šventytą grabnyčią ir, klupiaujant, laukti minimo asmens. Po kiek laiko sulauksi.

Jei stalas nakčia braška, ateina giltinė.

Jei vaikas vaikščioja viena koja basa, kita apsiavusia, greit mirs tėvas ar motyna.

Jei kairę akį traukia—artimiausias giminės kas nors mirs, jei dešinę — tėvas ar motyna.

Pats pirmasai kalės vaikas, paliktas auginti, nujaučia (mato) žmogaus mirtį.

Jei nuo medžių šakelės krenta, labai mirs žmonės.

Pavasarį, pirmą kart pradėjus maudytis, tą dieną maudykis tris kart, nes jei nesimaudysi, tą vasarą prigersi.

Geriant vandenį iš upės, balos, klano, griovio ir k., tik ne iš šulnio, reikia peržegnoti, kitaip gali praryti velnią.

Per Naujus Metus nereik skusti barzdos, nes per visus metus būsi nuskustas neturtu.

Kai saulė leidžias, niekam nieko neskolink, nes neatiduos.

Jei per Bloviešėius paukštės kiaušinius pačiupinėsi, paukščiukai išsirys nesveiki, raišūs.

Jei apivara atsiriša, kas nors apkalba, arba keikia.

Žydas, duodamas žmogui dovaną, atiduoda visas savo nelaimes, todel nereikia iš jo imti.

Pirmadienį nepradėk sunkaus darbo, nes visą savaitę nesiseks.

Jei nogai žydi, tai bus dovana ar permaina gyvenime.

Jei kam plaukai raitosi, tai tas(a) piktas(a).

Jei kam dešinės kojos apyvara atsileido, tai tą žmogų kas nors giria.

Jei žaksi — kas nors apkalba. Reikia atspėti kas, — nustosi.

Kas, kūčias valgant, ištrauks ilgiausią šieną, tas ilgiausiai gyvens.

Kai spengia ausyje, reikia sumanyti ką nors ir liepti kitam atspėti; jei atspės — sumanymas išsipildys.

Jei, galvą šukuojant, šukos iš rankų iškrenta, tai gėdą turėsi.

Jei padalkos užsirietę, būsi mušta ar girta.

Jei nori sužinoti, ar sumanymas išsipildys, ar koks nors reikalas darytinas ar ne, reikia ant stalo briaunos paimti kokį nors tarpą ir, nuo vieno galo pradedant, dėlioti vieną paskui kitą du pirštu sakant: „išsipildys", „neišsipildys", arba „reikia", „nereikia" ir t. t.; kokį žodį, paskutinį kartą bededant, ištarsi, tai taip ir bus.

Jei per mišias galvą šukuosies, tai prie svetimų žmonių utėlės ropos per kaunierių.

Jei eisi gulti tuo pačiu metu, kai vištos tūpia, — apaksi.

Susiderėjus niekur neik, nes velnias pasmaugs.

Jei atsistosi toj vietoj, kur nesenai žmogus verkė, bus nuliūdimas.

Kilus didelei audrai, manoma, kad kas nors pasikorė.

Jei varnos labai rėkia ir pešasi, bus karas.

Jei ten, kur kareiviai stovi, laksto varnos, — bus karas.

Jei su peiliu žaisi, tai namuose bus barnių.

Jei virdulys taip išverda, kad nieko nebelieka, tai apvogs kas namus.

Jei per slenkstį sveikinasi, — greit susipyks.

Jei namuosna įbėga rudas šuo, tai su priešininku bus padaryta taika.

Sutinkant Naujus Metus, reikia paimti du veidrodžiu, dvi žvaki, vieną stiklinę ir vieną šliubinį žiedą; vieną veidrodį pastatyti už savęs, kitą priešais ir prie jo iš abiejų pusių pastatyti degančios žvo-

kės, o pryšaky s iklinė ir žiedas vidun įdėti. Žiūrėti tol, kol laimę pamatysi. Pamačius žmogų ateinant, reikia užpūsti žvakės, nes pasmaugs.

Jei žmogus žaksi, sako, kad jį kas nors (mini) apkalba.

Jei iš vakaro į mėnulį pažiūrėsi, nakčia vaikščiosi ant stogo.

Jei rasi pasagą, gausi dovanų.

Nupiausčius nagus, reikia sudėti juos krūvelėn ir peržegnoti, — jei neperžegnosi, velnias pasisiūs sau „kepeliušą".

Vanagas (peslys) negali gerti iš balos ar upės, bet tik nuo akmens, nes visos paukštys padėjo kasti upių, peslys nepadėjo, už tai Dievas jį nubaudė.

Spiaudamas, jei apsispiausi, kas nors apdovanos.

Jei prašomas neduosi, pelės užpuls.

Jei, eidamas kur nors kokiu nors tikslu, susitiksi žmogystą tuščiais viedrais, noras neišsipildys.

Norint sužinoti savo ateitį, (pirmą kart) pamačius jauną mėnulį reikia nieko nekalbėti ir atsigulti, tą naktį pasirodys koki bus ateitis.

Šv. Jono dienoj reikia atrasti paparčio žiedą ir įdėti perpiauton žaizdon, tuomet visų žmonių mintis žinosi.

Jei prieš saulę negali žiūrėti — vagis esi.

Duonoje reikia rasti sveiką grūdą, padėti po slenksčiu, kai eis „melnikas", sugrius.

Jei šarka prie namų lango atsistos, sulauksi laišką.

Jei kojos pirštai ilgi—esi melagis.

Jei šakalį deginsi iš abiejų galų, velniai dūšią degins tau.

Kai paukštytė atlėkus paklibena snapu langan, (gausi) išgirsi gerą naujieną.

Jei durys pačios atsidaro, sako, įeina pikta dvasia.

Gervėms skrendant reikia atversti akmenį, sako, susimaišo jom protas.

Sugauk juodą, kaip aksomitą, katiną 9 metų, išvirink (reikia gyvą įmest katilan), paskiau kaulelius išnarstyk po vieną. Tuomet reikia, žiūrint į veidrodį, imti po vieną kaulelį dantysna; kai jau per kaulą nematyti savo veido, tuomet galėsi eiti kur nori, niekas nematys.

Retadančiai smalsūs meilėj.

Skaičius „13" negeras, jį vadina „velnio tuzinas", todel reikia jo saugotis.

Kieno rankos, kojos labai plaukuotos, tas geros širdies žmogus ir turtingas.

Jei kam rodai špigą, reiškia, atiduodi savo dalią.

Šventadienį, jei per sumą (12 val.) riešutaudamas, įlipsi lazdynan, žaltys pasmaugs.

Piaustant nagus, niekuomet nereikia jų mėtyti, bet sudėti vienon krūvelėn, peržegnot ir mesti po pečium (sudeginti), nes kai žmonės eis Dievo Teisman, Dievas kiekvieno klaus: — „Kur tavo nagai, kuriuos piaustei per visą gyvenimą?" Tuomet atsakysi: — „Krosny"! Velnias tuomet nepasinaudos, nes Dievas neapkaltins, o jei to nepadarysi, velniui gera padarysi.

Norint malunininkui atkeršyti, geriausia paimti kreidos gabalėlį, įsprausti nabašninkui dantysna ir suduoti per smakrą, kad kreidą perkąstų; dabar tą gabalėlį, likusį numirelio gerklėj, reikia išimti ir juo perbraukti per girnas, girnos skils pusiau.

Kai pavagia arklius, norint greičiau surasti, spiauk prieš vėją: kur seilės nutikš, ton pusėn vykis vagius; o jei taip nebepatinka, tai spiauk ant delno ir su pirštu tėkšk per seilės; kurion pusėn daugiau seilių nutikš, toj pusėj ir arkliai.

Norint kokį abėjojimą išspręsti, ar tas daryti, ar ne, ir t. t., reikia burti: užsimerkus smaližius pirštus taikink sudurti tardamas, — jei sumanei eiti, tai — „eiti", „neiti" ir t. t., jei tariant „eiti" teks trys kartai arba daugiau kartų už kitą žodį, „neiti", reiškia, nuburei eiti ten ir ten.

Jei primyši, ar prispiausi vandenin, mirusiam reikės visas vanduo sugerti.

Negulk naktin susijuosęs (ir apsivilkęs) — velnias „pavožys".

Jei nori, kad neskaudėtų dantys, visuomet pirma kairią koją apsiauk, o dešinę nusiauk.

Į mėnulį negalima rodyti pirštu, nes nušūs.

Saulės užtemimas reiškia greitą pasaulio pabaigą.

Nusiavus batus, vasarą reikia jie sustatyti palovy, paburnius į sieną nugręžti; jei padėsi kitaip, tad 12 val. n. velniai viską nešios po kambarį.

Kas ilgai žiūri į veidrodį, tam velnias liežuvį parodo.

Norint sužinoti, ką velniai daro bažnyčioj, reikia pasižymėti augančią garšvą ir ją lankyti per 7 vakarus, sekmadienio rytą nupiauti ją per kumsčio ilgumo, nusinešti bažnyčion ir viena akimi žiūrėti per ją, tuomet pamatysi, ką velniai daro.

Padėjus kam nors lovon, po šieniku, ankštį su 12 žirnių (kitur su 9), tasai naktį prišlapys lovą.

Niekuomet nereikia švilpti troboj, ypač grįčioj, nes 1) visą turtą prašvilpsi; 2) velnias dantis išlupinės; 3) pašauksi velnią.

Jei pirmą kartą pamatysi gandrą skrendant, per visus metus daužysi indus.

Jei šautuvas netiesiai, negerai muša, reikia grįčioj, po durim įkasti žemėn, kad dažnai žargytų žmonės; tuomet ims gerai mušti.

Jei plaukus (savo) išmesi oran ir juosna įsipančios kokis paukštis, liksi bepročiu.

Pamačius jauną mėnulį, tuojau reikia pasižiūrėti žemėn, ką pamatysi (šiaudą, akmenį ir k.), pasiimk, ir vakare, eidamas gulti, pasidėk po pagalviu; kas naktį prisisapnuos, išsipildys.

Norint, kad plaukai greit užaugtų, kirpk jaunam mėnuliui esant.

Jei šventą dieną gelandai peilį, tuomet liuciparius dilino grandinę („lenciugą").

Kuriuose namuose daug nelaimių atsitinka, sako, tie namai velnių apsėsti.

Kad meškininkas nejvestų kieman meškos, reikia iš grįčios išvilkti katė už uodegos per kiemą gatvėn.

Išlaikyk gaidį dvylika metų, jis sudės kiaušinį, iš kurio išsiperės aitvaras.

Jei nenori turėti didelės nosies, nevalgyk samčiu.

Jei važiuojant ar einant keliu, žvaigždė krenta žemyn, tavo norai išsipildys.

Jei, gegutė užkukuoja ant sauso medžio, nesiseks vagiams.

Jei kas klauso už durų, reikia mesti puodą durysna, klausytojas apkurs.

Surištos šluotos nereikia deginti, nes dūšią sudeginsi.

Jei ant slenksčio pagalį kirsi, dūšią perkirsi.

Jei, kur nors beeinant, suklupsi, sutiksi reikalingą žmogų.

Užėjo čiaudulys, sugalvojai — tiesą.

Kam slenka plaukai, — kas nors jį myli, tik nesako.

Jei dešinės kojos apyvaros atsileidžia, giria kas nors, jei kairės — peikia.

Jei kas meluoja, ausys kruta.

Švento Jono vakarą sėtos rūtos visuomet yra gražesnės, žalesnės, negu kitu laiku sėtos.

Pečiui liepsnojant nereikia sėti gėlių, nes vištos jas iškapstys.

Pelenų dienoj mergaitėms negalima galva šukuoti, nes vištos per metus daržėlį kapstys.

Norint, kad gerai augtų plaukai, reikia parsinešti iš svetimo šniūro rugių, išvirinti ir plausti galvą.

Merginos viena kitai kerpa plaukus; jei kirpėjos plaukai ilgi, kitai ataugs ilgi plaukai.

Per Užgavėnes galvos nereikia mazgoti, nes kasos neauga.

Norėdama, kad kasos gerai augtų, nukirpk jaunam mėnuliui esant kasų viršūnes.

Jei grįčią nešvariai pašluosi, gausi jauniki su barzda.

Jei mergina prigirdys katę, barščiai, jos daryti, nerūgs.

Jei mergaitės nori, kad papai augtų, reikia valgyti duonos tešlą

Burtai,

Sėdos parapijoj Telšių apskr. surinkti ir V. Krėvės Mickevičiaus sutvarkyti.

1. Sugavęs šikšnosparnį, įdėk kiaurinioton skrynelėn ir įmesk skruzdėlynan. Skruzdėlėms jį suėdžius, paliks kauleliai — kibeklis ir kureklis; paėmęs kibeklį, patrauk už drabužių savo pusėn mergelę, bažnyčioj besimeldžiančią, ir ji tave pamils; kureklių pastumk, ir ji nebemylės.

2. Gimus vaikeliui, reikia jis suvynioti tėvo kelnėsna — tuomet jį tėvas mylės.

3. Norint, kad mergelė anksti ištekėtų, reikia, nuplovus užgimusį kūdikį, išlieti vandenį sukryžiavotų medžių tarpan.

4. Norint, kad vyras su pačia susibartų, reikia įdėti jų lovon šluota.

5. Reikia žiūrėti, kad vestuvėse nebūtų nė viena moteriškė raudona suknele — tuose namuose nebus gaisro.

6. Danginantis iš buto, reikia paimti su savim nuo slenkščio žemių (arba nuo pirmojo tilto) ir išbarstyti jas naujame bute. Tuomet neištiks netikėtų nelaimių ir ligų.

7. Jeigu stalas ima girgždėti — šeimininkė mirs.

8. Kūčių dieną reikia įkirpti avis — tuomet garbanuota ir ilga vilna esti.

9. Kad būtų grietinė, reikia duoti karvėms duonos su sviestu be druskos (ir žmonės taip daro).

10. Kai pienas pagenda arba pasidaro skystas, reikia įrišti karvei uodegon obuoliuką.

11. Kai karvė gailisi atitraukto telio ir neduoda pieno, reikia, pastačius telią atbulai, suduoti tris syk jai per galvą telio uodega.

12. Kepant duoną, nereik peržengti per ližę, nes pluta atšoks.

13. Apsėdus poukščiams javus, reikia iki saulėtekio arba po saulėleidžio nuogam apeiti rėplomis javus, siūlą užpakaly velkant.

14. Norint pavilioti pienas nuo kaimyno karvės, reikia Šv. Jono rytą koštuvį ant vieškelio paviedylioti ir sakyti, tariant kamyno vardą: „pusę pieno man, pusę pieno tau".

15. Norint prūsokus sr blakes išnaikinti, paimti reikia trys prūsokai, įdėti beržiukų skrynelėn ir pamesti kryžkely.

16. Duaną pakepus, išnešk kuogreičiausiai mynkytuvą iš pirkios, kad piršliai ilgai nesėdėtų.

17. Nereikia kūmų rinkti iš anksto, kad vaikai į kūmus neatsigimtų.

18. Perkūnijai trenkus namuosna, ugnį reikia gesinti ožkos pienu.

19. Namui apsaugoti nuo perkūnijos reikia, statant namus, įdėti jo visosna keturiosna šalysna po vaškinį kryžiuką tarp rastų. (Tas paprotys užsiliko ligi šiol).

20. Dievo kūno vakarą reikia, nupynus vainiką, sviesti į medį — kelintą kartą pataikinsi, per tiek metų ištekėsi.

21. Bulves sodinant, reikia žiūrėti, kad dangus būtų vobuluotas, o linams sėjant — driužėtas.

22. Kai laumė apsėda karves, reikia šv. Jono naktį išvaryti jas laukuosna ir pa tas karves valkioti apinasrį.

23. Norint sužinoti mylimąjį arba mylimąją, reikia naujų metų vakarą pripilti dubinėlį vandens ir, perdėjus lentele, pastatyti jį po savo lova. Sapny ant dubinėlio tiltelio pasirodys mylimas žmogus.

24. Naujų metų rytą reikia paprašyti, kad kas duris atidarytu— kitaip būsi visus metus sloginamas.

25. Kad karvės prisiimtų jautį, reikia, sugramdžius minkytuvo likučius, duoti juos karvėms.

26. Mergelė nieku būdu neprivalo išeiti patikti jaunikio, kuomet jis atvažiuoja vežti ją bažnyčion — ji turės viršų ant vyro.

27. Paaugęs žmogus turi blogas akis, jeigu motina, jam dar kūdikiui bežyndančiam esant, išvažiuoja nors vienai nakčiai ir pertraukia žindymą (Atžinduolio blogos akys).

28. Jeigu kas lovoj šlapinasi, tam yra vaistas — reikia sugauti devyni pelynai, išvirinti ir duoti gerti. Šlapinimosi liga įgaunama — jeigu kūmas, laikydamas rankose podę, eina savo reikalais.

29. Kad suskis neprikibtų pirkiai, reikia paberti druskos ant krosnies — liga niekam neprikibs, o suskiu sergąs nebegalės toje troboje nustkratyti nuo savo ligos.

30. Karpos galima išgydyti. Įsmeigti karpon adatą ir padeginti ją iki ims skaudėti.

31. Kad būtų grietienė, reikia įsiūti koštuvin tešmens odelę.

32. Parginus pirmą kart bandą, reikia aplieti piemuo: karvės duos pieno ir nesirgs kraujine.

33. Nukritus duonai žemėn, reikia ją pakelti ir pabučiuoti. Kitaip sekančius metus rugiai nebeaugs.

34. Kai medžiai girgžda — dūšios skaistykloje kenčia. Pasimelsi už jas — laimės sulauksi, jei tavo malda joms pagelbės.

35. Jei kišenė netyčiomis išsiverčia — gėdą apturėsi.

36. Jei gema vien berniukai arba vien tik mergaitės, o tėvai nori turėti abiejų lyčių — reikia lovą apsukti.

37. Minkytuvo delto neplaunama švariai, kad neprapultų raugas.

38. Svogunai reikia diegti šv. Petronėlės dienoje (31 geguž.).

39. Įkapes siuvant nereikia (užmegzti) užrišti siūlo galo, nes mirtis prie kito rišis.

40. Skaudulius reikia gydyti seilėmis tepant.

41. Niekados negalima laidoti numirėlio surištomis kojomis — neatsikels Dievo teismo metu.

42. Jeigu, bepinant plaukus, pasilieka pluoštas nenoromis — kelionę turėsi.

43. Kai šiurpulys be priežasties pakrato — mirtis akysna pažiūri.

44. Kai durys pačios atsidaro — mirtis įeina.

45. Kai alkūnę užgauni į stalą — švogeris mini.

46. Jei užgauni koją, keliu einant — nesimeldei iš ryto.

47. Pažinti piktą žmogų galima išrovus jo plauką iš galvos — pikto žmogaus plaukas, traukiant per nagus, susiriečia.

48. Jei rėži ką koštuvu, tą žmogų šunes piaus.

49. Kurį bernq šunes piauna — tas našlę gaus.

50. Kad svirplių nebūtų, reikia mesti krosnin tulžies.

51. Jei blūzgų yra galvoj — tai neišplausta yra buvusi galva tuoj gimusio kūdikio.

52. Gimus mergelei, vardą turi tėvas skirti, o vaikeliui — motina, kad vaikai būtų gabūs.

53. Pamatęs jauną mėnulį, nesijudindamas iš vietos, paimk arčiau stovintį daiktą (medį ar ką kitą), parsinešęs namo, suvyniok balton skepetėlėn ir, poterių nekalbėjęs, nepersižegnojęs, pasidėk daiktą po pagalve—nakčią sapne daiktelis pavirs tavo mylimąja mergele.

54. Nagų nereikia kirpti šventą dieną — velnias dirba iš jų sau skrybelę.

55. Keno šešėlis užgavėnių vakarą be galvos, tas mirs tais metais.

56. Žmogus, gale mėnesio gimęs, atrodo rūstus, pradžioj — linksmas.

57. Kad nebūtų utėlių, reikia drabužius skalbti gale mėnesio.
58. Vežant vaiką krikštyti, reikia jį pasmilkyti rūtomis, — ilgiau gyvens.
59. Kad duona būtų rūgšti, reikia kepėją supykinti, kai jis duoną maišo.
60. Įėjus svetimam žmogui, reikia jis kviesti sėsti — vištos dės ir vaikai ramūs bus.
61. Jei žmogus įeina, yra sakoma: „Sėskit — stačias apsimeluosit".
62. Kad musės ir varmai nepultų karvių, reikia kūtėj laikyti paparčio lapus iškabintus.
63. Velnias bijo šermukšnio medžio, del to vartojama šermukšnio botagai.
64. Avies galvos nereikia kirpti, kad nesirgtų sukiniu.
65. Yra sakoma, išgėrus vieną stiklelį: „prašom gerti ir antrą — paliksi raišas".
66. Jei aviniukai yra kerši — žmonės sako, kad kirpėja yra vogusi vilnas, kerpant avį.
67. Jei nori turėti dailius, riebius gyvulius, reikia, padėjus jiems pašarą, apdaužyti jis šermukšnio lazdele.
68. Keno plaukai stori, to vargingas bus gyvenimas.
69. Kas, šventinant verbas, neturi rankoj palmės, to rankon velnias įkiša savo uodega.
70. Kad žydas nesužavėtų, reikia apsivilkti išvirkščiais marškiniais.
71. Nereikia nešioti dvi prijuosti — bus dvynai.
72. Kad alus rūgtų, reikia jis apdengti kelnėmis.
73. Šermunėlio negalima užmušinėti; arklius reikia laikyti tokio plauko, kokio yra namų šermunėliai.
74. Jei kibirkštys įkrenta sietan — kūmuosna pavadins.
75. Kai ružuolis ima — velnias pilvą mieruoja.

Burtai, Pasvalio parapijoj surinkti ir V. Krėvės Mickevičiaus sutvarkyti.

Jei, išėjęs rytą iš namų ir svarbiais reikalais kur nors eidamas, sutiksi pirmiausia moteriškę, grįžk atgal, nes ištiks nelaimė.

Jei einančiam kur su reikalu perbėgs kiškis kelią, to reikalo neatliksi, kaip reikėjo.

Kūčių vakarą nuėjęs kūten, paėmęs smėlio saują, pabrauk karvėms per nugarą, tai vasarą nebužuos karvės.

Jei vejamą virvę peržengsi, toji virvė tuo nutruks.

Žirnius sėdamas su nieku nekalbėk, žirniai bus nekirmėlėti.

Jei šarka rėkia, ant tvoros tupėdama, ir išgirdusi močia išbėgus nubaidys šarką, žmonėms matant, bus dukters krikštynos.

Kai šiaudas gaidžiui pasikabina ant uodegos, bus namuose nabašnykas.

Kad būtų daug grietienės, reikia, kaimyniai nematant, išplauti kaiminės karvės pienu koštuvį ir tą vandenį sugirdyti savo karvei; tada bus daugiau grietienės.

Vieną koją nusiavęs, neik iš vietos — motina ar tėvas mirs.

Kai per vakarienę pabaigi duonos kepalą, neriek kito — bus duona neskalsi.

Kalėdų rytą skubėk pirmas iš bažnyčios namo — pirmas nuimsi nuo laukų javus.

Laidojęs numirėlį neik tą dieną sodinti bulvių — nedigs.

Blovieščių rytą nežiūrėk kiaušinių, nes nesivers ir paliks paperi.

Blovieščių rytą nešukuok galvos — vištos daržus kapstys.

Jei pirmą Kalėdų dieną ateina vienas svečias, avys apsiėriuos vienu, jei ateina du svečiu, tai apsiėriuos dvynais.

Kūčių vakarą kuriame krašte šunys loja, iš to krašto bus piršliai.

Jei, vaiką prausiant, višta perskrieja jam per galvą, bus rėksnys vaikas.

Jei šv. Jono vigilijoj mergaitė nulauš tris dylgėles ir nors viena jų prigys, tais metais ji ištekės, jei dvi prigys — dvi ištekės, jei visos nudžiūs — nė viena neištekės.

Švento Andriejaus dieną reikia nieko nevalgyti, o vakare suvalgyti visa silke; kas per sapną atneš atsigerti vandens, tas bus tavo vyras.

Švento Jono nakty reikia pastatyti du veidrodžiu viens prieš kitą; dvyliktą valandą reikia pasižiūrėti; jei pasirodys vestuvės, tai ištekėsi, jei — laidotuvės, tai mirsi, jei nieks nemirs ir neištekėsi, tai niekas nesirodys.

Žąsis leidžiant perėti, reikia gūžton įdėti varnos plunksna ir liepos atžala, tai varnos nepuls žąsiukų.

Paršą nupirkus, nereikia pačiam jo maišan kišti; teįkiša jį pardavėjas, uodega pirmyn: paršas nelys iš gardo.

Kad vištos neitų kitur (svetimuosna namuosna) dėti kiaušinių, reikia į pečių patrinti jų kojos ir vandeniu nuplauti, vandenį gi išpilti papėčkėn, tuomet vištos neis kitur dėti kiaušinių.

Mušant sviestą, nereikia šluoti aslos — bus mažai sviesto.

Šiaudų sauja, kuria kiaulę svilina, reikia užgesinti ir pakišti po klėties stogu; pavasario metu paimti ji ir, laikant rankoj, apeiti aplinkui apsėtą kviečių lauką: žvirbliai neles tų kviečių. Tojt sauja vėl reikia padėti po kluono (jaujos) stogu, kur bus sudėti kviečiai: pelės jų tuomet negadins.

Tyčiomis subatoj reikia pavasary pradėti arti: per vasarą gerai darbai seksis.

Einant miežių sėti, reikia pasiimti kišenėn akėčių kuolą: tokio didumo bus miežių varpos ūgis.

Kviečius reikia sėti, kai mėnulio nematyti: kitaip kviečiai bus lietaus ar ledų iškloti ir supūs dar lauke.

Kūčių vakarą mergaitė atneša iš skiedryno malkų glėbį; jei, suskaičius tas malkas, išeina porinis skaičius — tais metais ji ištekės.

Mergaitė, prieš pradedant rugiams žydėti, turi įsipinti kasosna rugių varpą. Jei toji varpa kasose pražydės, toji mergaitė tais metais turi ištekėti.

Sodinanti agurkus moteriškė turi užsimauti vyro kelnėmis: užaugs dideli agurkai.

Prieš kopūstų sodinimą reikia iš vakaro ant ežios užversti didelis akmuo: tokios bus kopūstų gūžės, kokio dydžio buvo akmuo.

Pamačius čigoną ar čigonę, reikia špygą rankoje turėti: negalės užkerėti.

Žvaigždė krinta — žmogus miršta. (Kiekvienas žmogus turi savo žvaigždę, kuri, jam mirštant, nukrinta.)

Perkūnui į trobą trenkus, nereikia nieko nešti iš jos laukan — gaisras nesiplatins toliau, ir kiti trobėsiai nesudegs.

Kalėdų naktį, Christaus užgimimo metu visi gyvuliai kalbasi žmonių kalba.

Prieš velnią gelbsti tik šermukšninė lazda; jis bijo taipogi gaidžių giedojimo.

Jeigu nėščia moteriškė, eidama pro duris, atsisuks atgal pasižiūrėti — jos kūdikiui iš burnos smirdės.

Jeigu nėščia moteriškė pasipiktins kitų iš burnos smirdėjimu, jos vaiko irgi smirdės iš burnos.

Jei važiuojančiam perbėgs kiškis kelię skersai, ištiks nelaimė, jei prabėgs išilgai (pakeliu) arba priešais — laimė laukia.

Švento Jono dieną mišių metu pririnkti ir prikrauti degtukų dėžutėn rugiagėlių ir jas ten palikti per naktį. Ateinantį rytą rasi joje pinigą, kuris, išleistas reikalingiems dalykams pirkti, visuomet nematomu būdu gryš pas šeimininką.

Švento Jono naktį, pasiėmus su savim maldaknygę ir ražančių, galima nueiti miškan. Ten, atsisėdus papartyne, šermukšnine lazda užsibrėžti ratą, kuriame reikia pasikloti baltą drobulę ir melstis. Besimeldžiančiam rodysis visokios baisios dvasios, norinčios žmogų sudraskyti. Jei žmogus iškentės iki rytui, jis ant drobulės ras paparčio žiedą, su kurio pagelba pasiseks viskas žinoti ir daryti.

Jei sapne ištrauksi dantį — kas nors iš giminių pasimirs.

Jei sapnuosi, kad tau iškrenta priešakiniai dantys, iš artymų giminių kas nors pasimirs.

Šiauriui vėjui pučiant mėšlas nepūva.

Bulves reikia sodinti, kuomet dangus esti uždengtas mažais debesėliais: augs didelės bulvės.

Javus sėjant, pirmą saują reikia berti prieš vėją; paukščiai neles jų.

Jei „Septynių Brolių" dienoje lyja — lis septynias dienas ar septynias sąvaites.

Linus reikia sėti šv. Petronės dienoje — gerai augs.

Avis reikia kirpti kūčių dienoje: ves po porą ėriukų. Vasaros metu avys kirpti pilnu mėnuliu — auga stangi vilna.

Žiemiui vėjui pučiant kirpti avis, žiemiui vėjui pučiant verpti ir austi, metus laikyti nesiūtu, milas bus tvirtas.

Gale mėnesio, žiemiui vėjui pučiant, reikia žemėn užkasti senos avalinės: naujos nešiosis ilgai ir gerai.

Ukanotoj dienoj nereikia mesti audeklo — audžiant labai narpliosis.

Jeigu šv. Laurino diena graži — bus daug gaisrų, jeigu apsiniaukusi — priešingai.

Nereikia spiaudyti ugnėn — liežuvis nušaš.

Bičiuliams susipykus, jų bitės išnyksta (bičiuliai — viens kitam davę bites).

Naują šunį reikia palakinti iš samčio, tuomet neišbėgs.

Dienai su nakčia susilyginus pastogėsna prikamšyti verbos šakučių — perkūnas į tuos namus netrenks.

Jeigu piauna keli piovėjai, kuriam tenka paskutinė pradalgė, tas ir kitus metus tą pačią dirvą piaus.

Jeigu randi adatą, atsuktą smaigaliu į save, neimk: reiškia nelaimę; jei ausele, paimk — laimę turėsi.

Jeigu per kelią prasiplaudžia rupužė, nelaimę pranašauja.

Jeigu kairioji akis iš ryto niešti — kas nors giminių mirs, jeigu dešinioji — mirs kuris nors tėvų.

Jeigu niešti kairios rankos delnas — reiks išleisti pinigų, jeigu dešinės — teks gauti pinigų.

Peilio nereikia laikyti ašmenimis į viršų — toj valandoj gimęs žmogus pasiplauna.

Pas žmogų nuo velnio pasiliko ženklai: žmogaus papiukai — tai vieta, kur velnias įdūrė.

Jei duonos kepalas aukštieninkai guli, reiškia — kas nors tuose namuose turi mirti.

Jei šuo staugia, į viršų žiūrėdmas, gaisrą pranašauja; jei į žemę — kas nors turi mirti.

Kregždę užmuši — vaikų neturėsi.

Jei išgriausi kregždės lizdą, vaikai bus (jašuoti) kregždžiuoti.

Pirmus gautus pinigus nuo ryto reikia paspiaudyti — pasiseks dalykai.

Jei taksai-keturiakiai nė iš šio, nė iš to pradeda loti, tai tuomet, pažiūrėjus per jų ausis, galima pamatyti velnią su ragais.

Jei vaikas be priežasties ima verkti, velnias jį gązdina. Tuomet reikia vaikui pakabinti ant kaklo šermukšnį. Velnias daugiau nabegązdins.

Jeigu senas latvys pasižiūrės keno nors tvartuosna ir paglostys kokį nors gyvulį, tas gyvulys pradės nykti.

Jeigu kas nors pasigerės kokiu gražiu gyvuliu, tas gyvulys pradės nykti.

Jeigu, riekiant duoną, iškrenta peilis, bus svečių.

Rytą pradėjus nuo kairės kojos autis, dienq dantys skaudės.

Jeigu žvejys iš ryto, einant gaudyti žuvų, susitiks moteriškę su tuščiais kibirais, nepasiseks žuvų pagauti, jei su pilnais kibirais — pasiseks.

Jei, išėjęs iš namų, sutiksi kunigą, lauk nelaimės. Norįs jos išvenkti, turi parodyti jam špygą kišenėj.

Pavasarį, pirmą sykį pamačius gūžą, reikia verstis per galvą, būsi laimingas.

Gervėms lekiant, reikia, pamovus ant rankos ar ant ko kito, sukti kepurę: gervėms susisuks galva, jos ims vietoje suktis, ir tuo laiku galima į jas lengvai šauti.

Jeigu turėsi pinigų kišenėj, kai užgirsi pirmą syk kukuojant gegutę, būsi tuos metus turtingas.

Išgirdus pavasarį pirmą sykį gegutę kukuojant, reikia skaityti: kiek sukukuos, tiek metų gyvensi.

Jeigu jaunam žmogui kregždė lakioja apie galvą, laimę pranašauja.

Šnekėdamas su čigonu, turėk kišenėj špygą: neapgaus.

Jeigu nori, kad tave pamiltų mergelė, tu papilk tabokos, kur ji vaikščioja.

Jeigu jaunikis, važiuodamas šliūban, buna liūdnas — jo gyvenimas bus linksmas.

Jeigu keno plaukas ištemptas ir paleistas riečiasi, tas žmogus piktas.

Paršui, pirktam ar dovanotam, reikia kojos nuplausti kampe, kur stovi skujinė, šluota ir kačerga, kad nepabėgtų.

Pirmą Velykų ar Kalėdų dieną nereikia aslos šluoti pirkioj, nes per visus metus bus tušti aruodai.

Kūčių dienoje, iššlavus aslą, sąšlavos reikalinga išnešti po obele. Bus toji obelis vaisinga, ir obuoliai nekirmys.

Jei terpušventėj svečiuosna ateis daugiau vyriškių, tai gims daugiau bernaičių, o jei moteriškių, tai gims daugiau mergaičių.

Kad avys vadžiotų dvynus, tai pirmą Kalėdų dieną, prieš važiuojant „ankstyvojon" atsikėlus, reikia prikelti du kaimynu.

Jeigu paršas beėsdamas šlapinasi lovin, tai ženklas, kad vilkas jį neš; o kad neneštų, reikia jį per langą išmesti.

Puodo ant stalo neseka statyti, nes kurmiai raus pievą.

Daržovių sėklų ant stalo pilti neseka, nes pasėjus išauga šakotos daržovės.

Kad obuoliai nebirėtų nuo obelių, reikia mažas kačiukas, kol dar aklas, užkasti po obele.

Jeigu kurmiai rausia žemę, tai ten reikia užkasti negyvas kačiukas.

Pirties slanksty išgręžti skylę ir užkalti gyvo sidabro, tai kad ir niežuotas ateis praustis, neužkrės, ir jam niežai išnyks.

Jeigu užauga puslė ant kurios nors pusės liežuvio, tai ženklina, kad kas nors apkalbinėja; o kad išnyktų toji puslė, tai reikia iš tos pusės, kur pūslė, pakramtyti apykaklė arba atminti, kas apkalbinėja.

Nuo išgąsčio vaiką reikia gydyti taip: atnešti druskos, kairiąja ranka patrinti vaiko bambą, ir toji druska atžagaria ranka mesti ugnin.

Jeigu grįžlus suka kokį-nors sąnarį, tai reikia duris pavarstyti — nustos.

Jeigu lyjant daros burbulai ant vandens ir greit nyksta, po lietaus ilgai bus giedra.

Jeigu lyjant ant vandens ilgai stovi burbulai, ilgai lys.

Šliūbo metu reikia tėmyti, kaip žvakės dega. Tas iš jaunavedžių greičiau nustos mylėjęs, kurio pusėj žvakės labiau mirgčios.

Jei skauda dantis arba yra karpa, tai reikia juos apvinioti siūlu ir tris kart sukalbėti „Sveika Marija"; paskui tą siūlą įkasti ten, kur nuo stogo lašai krenta — dantys nustos skaudėję arba karpa prapuls.

Jeigu žagsi — kas nors tave keikia. Atspėjus keikiančio vardą arba suspaudus abiejų rankų nykščius su mažuoju pirštu, nustosi žagsėjęs.

Švento Jono nakčia parinkti pupalaiškiai labai gerai gydo.

Svento Jono naktį po priegalvio reikia pasidėti devynios gėlės su devyniais lapeliais — prisisapnuosi mylimajai mergelei ir atbulai.

Jei turi ką atmintinai mokytis, pasidėk, eidamas gulti, po galva atskleistą knygą — ryt lengvai išmoksi atmintinai.

Penktadienio dieną pasnykaudamas sukalbėk šimtą poterių: visuomet prisisapnuosi mylimajai mergelei ir atbulai.

Švilpti pirkioje negalima: velnius šauki namuosna.

Eidamas pirtin nevalgyk: išdums ir ligą gausi.

Juo gūžas daugiau išperi vaikų, juo geresni būna metai.

Jei vėtraunė girgžda, reiškia — bus lietaus.

Jei pelėda nakčia dejuoja arti triobų, kur yra mergaičių, kurią nors jų ištiks nelaimė — vaiką pagimdys.

Jei varna, ant pirkios stogo atsitūpus, karkia, mirs kas nors tuose namuose.

Ukininkas, pas kurį gandras peri vaikus, bus laimyngas tais metais.

Jei gūžas (gandras) išmeta iš lizdo kiaušinį, bus geri metai: jei išmeta vaiką, lauk sunkių metų.

Per visą laiką tarp Blovieščių seno ir naujo stilių nereikia skolinti skieto ir nyčių. Paskolinsi — niekas tau nesiseks per ištisus metus.

Ruglus baigus sėti rudeniop, skersai dirvos reikia paberti šiaudai iš vežimo, ant kurių atsivežtas maišas su grūdais sėti. Kitaip bus reti rugiai, arba juos vėjas išguldys, ir supūs ant kelmo.

Kai numirėlio kūną veža kapinynan, reikia, jį išvežus iš kiemo, uždaryti vartai, kad kiti namiškiai nemirtų.

Skiedros, suabliuotos nuo lentų, iš kurių daromas karstas, reikia išmesti už vartų, dar geriau galan sodžiaus išnešti.

Po šliūbui, einant nuo altoriaus, jaunamartei reikia patraukti divonėlis, ant kurio stovėjo laike šliūbo, kad likusios seserys arba draugės greičiau ištekėtų.

Parvažiavus namo po šliūbo, reikia pasirūpinti peržengti slenkstis pirmiau vyro, tada vyras visuomet klausysis savo žmonos.

Bobai, kuri priėmė vaiką (bambą piovė), gimdytoja turi rankas nuprausti, nes kitaip tai pačiai neseks patarnauti kitai, atsitikus reikalui, ir vaikui dar tankiai pilvą skriaus.

Kiaušinio su dviem tryniais negalima valgyti merginoms; jeigu suvalgys — ilgai neištekės. Užperėtą kiaušinį suvalgiusi mergina taip pat ilgai neištekės.

Pavasarį, pirmą kartą išginus avis, vakare pargenant namo, reikia prisirinkti tiek akmenukų, kiek yra avių, ir, parsinešus juos namo, užkasti avinėj, tai avys kitur neužeidinės, o visados eis nakvoti namo.

Kūčių dienoje nereikia nieko skolinti: paskolinsi — visus metus nieko neturėsi.

Jeigu kirminai atsiranda gyvulio žaizdoj, reikia paimti šipuliuką, suieškojus sienoj skylę, užkišti ją šipuliuku ir užlaužti jį, tai kirminai išnyks.

Jeigu atsiranda dedervinė ant veido, reikia po saulėleidžio, bevardį pirštą paseilinus, patrinti dedervinė — tuoj ji išnyks.

Peiliu valgyti neseka — dieglys ims.

Jeigu kelsiesi kniūpščias iš miego, tai visą dieną būsi piktas.

Motinai neseka valgyti obuolių iki Persimainimo Christaus (6 rugpūčio) delto, kad toje dienoje Dievas dalina vaisius mirusiems vaikams; taigi jos vaikams neteks, jeigu ji valgys iki to laiko.

Po saulėleidžio vaisių skinti nedera delto, kad likusieji kirmys.

Kluonan arba svirnan valgant neseka eiti delto, kad pelių privys.

Neseka nieko ant savęs siūti del to, kad atmintis užsisiūs, o jeigu kas reikalinga ant savęs siūti, tai reikia įsikandus dantyse kas nors turėti.

Pasėjus burokus, reikia kuolą apkabinti rankom, tai tada augs dideli burokai. Pasodinus kopūstus, reikia apkabinti didelis akmuo arba kupstas, kad didelės būtų kopūstų galvos.

Jeigu gyvuliai serga pelėmis, tai reikia juos, kelnes nusimovus, mušti jomis.

Jeigu ant akies auga miežis, tai reikia paimti miežio grūdas ir įmesti ugnin, o pačiam greit išeiti, kad negirdėti, kaip plyš — miežis išnyks.

Jeigu auga miežis ant akies, tai reikia paklausti pas ką nors: „kas tai yra?"; kada atsako: „miežis", reikia pasakyti „šūdas, o ne miežis", tai ir išnyks miežis.

Jeigu kas yra miegalis, tai reikia nusiprausti lovyje, kur geria arklys — nusikratysi miego.

Jeigu kas nusipraustų lovy, jaučiui geriant, tą apstotų karpos.

Jeigu kas yra miegalis, tai reiškia, kad geriant jaučiui nusiprausty.

Regint ant kito daugelį karpų, nereikia stebėtis, nes patį karpos apstos.

Baigiant rugiai piauti, reikia palikti nenupiautų rugių dideliam pėdui; tuos rugius išrauti su šaknimis ir surišti pėdan, sudėjus varpas su šaknimis. Sekančiuš metus rugiai gerai derės.

Išvažiuojant iš namų, jeigu arklys prunkščia ant kiemo arba savo laukė, tai atsitiks nelaimė.

Jeigu arklys brunkščia ant svetimo lauko, kelionė bus laiminga.

Jeigu arklys prunkščia, grįžtant namo — namie laukia.

Kas nori prūsokus išnaikinti iš savo namų, tai reikia prūsoką išvesti už ragų (ūsų) per slankstį.

Per miegantį vaiką negalima peržengti, arba ką nors perduoti del to, kad vaikas neaugs.

Jeigu numirėlis būna išsižiojęs, tai reiškia, kad dar kas mirs.

Jeigu iškasta numirėliui duobė užgriūna, tai reiškia, kad kas nors dar mirs.

Jeigu vaikai miršta tai, reikia, vaikui gimstant, nukirsti gaidžiui galva, o vežant krikštyti reikia toji galva užkasti po vartais.

Jeigu vaikai miršta, tai vežant vaiką krikštan, reikia jis paduoti kūmams per langą.

Varant avis pirmą kart laukan pavasarį, reikia padėti po slenksčiu kiaušinis arba du, kad per juos pereitų avys; tuos kiaušinius paskui atiduoti elgetai — avys per visą vasarą grįž namo, ir vilkai jų nepuls.

P. Butėno.

Burtai, spėjimai, sprendimai, įpročiai ir dar šis tas.

Surinkta Grūžių apylinkėj, Joniškėlio vlšč., 1918 metais.

1. Jei alų ar kitką geriant gerklė nusigargia, dar teks gerti.
2. Jei delną niežti — greitu laiku gausi ar teks išleisti pinigų.
3. Jei ant šuns josi arba jį žargysi, surmotės ims subinė keltis.
4. Kai išbaigia mėšlą vežti, aptaiso arklius šakelėm ir žolynais ir tada jau pačias pagrándas veža.
5. Anglys, kad kada blėsta, kad kada žarúoja; žaruoja jos prieš pagadą.
6. Kad akį tráukia (akis plãsta) — miřs kas iš giminės.
7. Ugnelė kurindamies čypia — vėjų bus.
8. Išlūžusį dantį metą už krosnies, sakydami: „Čia táu, Diẽv, liẽpėn; dúok mán', Diẽv', káulėn'!"
9. Žibėdama skala („šakàls'") žemyn liepsnà riečiasi — bus atãdrėgis, aukštyn — šaltis.
10. Arti, akėti kai (kìe) eina pirmą kartą, kad su kumele — bus tais metais pieningesnė kumelė, ir bus žemė javams drėgnesnė. Be to, pirmą kart einant laukų dirbti artojus lieja; lieja ir piemenį pirmą kart į ganyklas gyvulius genant.
11. Jei akį niežti — teks verkti.
12. Jei „verkiamoj vietoj„ (užstalėj, krykštasuolėj) katė prausėsi svečių lauk.
13. Jei ausis spiñgia — kas su tavim kartu gimė, tas dabar miršta arba jau mirė.
14. Jei, kai krosnis kurinasi, ugny malkos čypia — svečio lauk.
15. Višta gieda — mirimas tuose namuose ar kaimynuose.
16. Jei kojų apačios niežti — kelionė.
17. Jei jaunam mėnesį siūsi marškinius, tai bus apsčiai utelių.
18. Jei vaikas susišlapina kiekvieną naktį, tai, kaip sako seni žmonės, tas paeina nuo to paties savavališkumo ir vaikas nebesijunta, ką bedaro. Todel, anot žmonių, tai „ligai gydyti" reikia vaiką (susimỹzel's) kelis rytus anksti guldyti ant priẽmenės slenksčio, ištiesti jį ir, dviem laikant — vienam už galvos, antram už kojų, motina ar kitkas iš moteriškių subrinkytu viedro ryšiu lupa vaiką tol, kol pasimato nors truputi kraujo. Tada paleidžia jį sakydami; „Pontẽl's išvãria rasiãlė krauja, o tò, vaikã palaikio, sogẽj'e. Atmioñk!".
19. Jei vištelį ar žąsiuką paversi ir perbrauksi per pilvą kryžmais ženklą — ilgai jis neįstengs atsistoti.
20. Jei višta gieda, tai, kaip sako seni žmonės, reikia matuoti višta, pradedant nuo stalo, lig durų. Jei tarpdurỹ pasitaikys vištos uodega, tai reikia uodega kirsti, jei galva - tai galvą. Tuokart mỹris (mỹr's) ir nelaimė tuose namuose pranyksiąs.
21. Jei seno mėnulio (séngalvo) gale kurini pirtį — bus utėlių marškiniuose.
22. Seni sako: Jei pažiūrėsi beeidamas per kairįjį petį, būtinai išvysi velniuką.
23. Jei nosį niežti — išgirsi naujieną.

24. Seniau reikdavo „mitić ugnelę". Dėdavo mitulius (mìtol's') į ugnelę židiny. Mituliai — išdžiovyti alksnio medeliukai. Rytą ima, išsikasa juos iš pelenų ir įsipučia ugnelę. Kad per naktį mituliai užgesdavo, reikdavo eit į kitą kiemą parsinešti. Todel ir sakoma, jei svetis ar viešnia greit skuba namo: Kaĩp ògn'ès pagáus išbėga graĩtre" (priežodis). Kitą kartą kimpinę įdega. Paskui „ĩpot'ė ĩpot'ė (įputei),ėr isigaimėn' ògn'ės".

25. Baltai margu arba (ypač) baltu arkliu matant jojantį, lyg šv. Jurgį žaltį bekertant, reiškia mačiusiam arba šeimynos galvai (tėvui, motinai) arba visai šeimynai nelaimė.

26. Jei jaunam mėnuliui esant siūvi marškinius—nuo utėlių neatsikratysi.

27. Jei sėdėdamas supa kojom, tai arba sako arba mano kiti, jis vielnią supąs. Mat, žmogus nieko iš šalies nemato, o tuo tarpu nereikalingai kojos maskatuojamos.

28. Jei katė, atsitūpusi trobos kertėj (krikštāsuolėj arba verkiamoj vietoj), prausiasi, tai, kur esama mergaičių, piršliai atvažiuos, kur jų nesama, šiaipjau svečių bus.

29. Jei rytą eidamas susitiksi pirmą žmogų — moterį, reiškia nelaimingą tą dieną.

30. Jei akys niežti — teks verkti.

31. Jei delnas niežti — pinigų gausi.

32. Keno nagai žydi, tas bus turtingas.

33. Jei mergaitė žaksi: ją mini jaunas bernelis, ir jei atspėja jo vardą (arbą jį), nustoja žaksėti.

34. Jei vyras - bernelis žaksi, jį mini mergelė, kurios vardą (ar ją) atspėjęs nustoja žaksėti.

35. Jei senas vyras ar moterė (vedęs, ištekėjusi) žaksi, ne iš gero noro, ne iš džiaugsmo kas jį (ją) keikia.

36. Jei staiga šiurpulys nukrato (nukrečia) — „giltinė (mirtis) dantysna pasižiūrėjo".

37. Jei katė, kertėj atsitūpusi, prausiasi — piršlių bus, kur yra jaunų mergaičių, o kur jų nėra — nebus — vėlių svečių.

38. Vasaros metu susigauna berniuks ar mergaitė spárva, kiša jai uodegon tokią smilgą, kurią ji galėtų nuvaldyti ir leidžia paskui sparvą su smilga uodegoj skristi. Į kur spárva skrenda, tame krašte yra spejėjo (jos) bernelis (ar mergelė). Jei sparva skrenda tiesiai ir nuskrenda, tai bernelis (ar mergelė) toli; jei paskridusi nusileidžia žemėn — arti. Jei sparva paleista tuojau nukrenta tai visai nieko apie bernelį (ar mergelę) nežinoma. Tas spėjimas daromas ligi trijų kartų su sparva.

39. Jei sodžiuj keno šuo ima naktimis ir dienomis staũgti, tai tame kieme ar bent sodžiuj teks kam mirti. Šuo staũgia prieš nelaimę.

40. Jei koją užmina kitas, tai tam „kitam" (ar „kitai") teks būti vestuvėse to, kuriam koją užmýnė.

41. Kryžmais vienu metu sveikintis, rankas duodant, negalima, kad nesupyktų tarpusave paskiau.

42. Kryžmais dviem mýšti — velniui galva skaudės.

43. Jei pro kairį petį pasižiūrėsi, gali velniuką pamatyti (ypač iš jáujos grįžtant).

44. Kiek kartų gegutė nukukuos, pirmą kartą išgirsta, tiek metų dar liks gyventi klausytojui (jai). Arba, kiek kartų gegutė berneliui ar mergelei iškukuos, tiek metų reiks dar išbūti nevedusiam ar netekėjusei.

45. Kuĭnas nieżti — bus kelionė.

46. Jei pirmą kartą gegutė išgirsi kukuojant ir turėsi su savim pinigų, tai visus metus jų turėsi; jei neturėsi jų, tai „gegutė tave užkukuos", ir pinigų neturėsi (Jį gegutė užkukávo, trm.).

V. Krėvė-Mickevičius.

Patarlės, priežodžiai ir išsireiškimai.

Merkinės, Marcinkonių, Ratnyčios, Varėnos, Valkininkų ir Niedzingės parap. rinkti.

1. Kad kiaulė ragus turėtų, visą pasaulį išbadytų.
2. Skolindamas — draugas, atiduodamas — priešas.
3. Gyvenkim, kaip broliai, derėkimės, kaip žydai.
4. Susikalbėjo, kaip šuo su žąsinu.
5. Susitarė, kaip višta su vanagu.
6. Kad šuo pinigų turėtų, mėsos nusipirktų.
7. Su gudu kalbėk, akmenį rankoj turėk.
8. Meluoja, kaip lenkas.
9. Sugyvena, kaip katė su šunimi.
10. Pečius žiemą—brolis, vasarą—molis.
11. Kol saulė užtekės, rasa akis išės.
12. Ir kiškis lapės nebijotų, kad vilko nagus turėtų.
13. Ilgas plaukas—trumpas protas.
14. Nesprensk apie derlių iš želmens.
15. Sudavė, kaip kiškis kumelei.
16. Gudrus, kaip avinas, drąsus, kaip kiškis.
17. Ateik svečiuosna, kai laukiamas, išeik, kol dar mylimas.
18. Rambaus arklio ir rimbas nepataisys.
19. Žydą apgausi, kai vėją sugausi.
20. Keikiasi, kaip gudas, giriasi, kaip lenkas.
21. Genys margas, o žmogaus gyvenimas dar margesnis.
22. Kaktu sienos nepramusi.
23. Ir mažas kelmas didelį vežimą apverčia.
24. Prieš vėją nepapūsi.
25. Vakar dienos nesuieškosi.
26. Jam paskolinsi, lopeta užmokės.
27. Kas apsidegė, tas ugnies bijo.
28. Pienu apsidegė, į vandenį pučia.
29. Šuva loja, vėjas nešioja.
30. Negirk dienos išryto, o mergaitės prieš ištekant.
31. Mergelė—rūtelė, o kai išteka—dilgėlė.
32. Su Dievu nesisėbruok, su juo kiaulių neganei.
33. Kaip pasiklosi, taip ir miegosi.
34. Ir aitvaras turtų neprikraus, jei kišenė skylėta.
35. Giltinė dantysna nežiūro.
36. Kiekviena duobė turi dugną.
37. Rytdiena atsineš savo duoną.
38. Kiekvienas obuolys turi savo kirminą.
39. Neperšokęs per upę, nesakyk — hop!
40. Girtam gulti, senam mirti.
41. Kalnan dusaudamas, iš kalno vaitodamas.

42. Senam dera patarti, jaunam— paklausyti.
43. Višios kiaušinis nepamokys.
44. Jaunas, kaip aras, senas—kaip krembłys.
45. Visi džiaugiasi vienodai, verkia — kiekvienas kitaip.
46. Gerti — visi, mokėti — niekas.
47. Vargas draugus išblaško.
48. Iš didelio debesio mažas lietus.
49. Viena diena kitą moko.
50. Ratas rato nepavys.
51. Kai sudevėtas, tai nereikalingas.
52. Lauko nepereisi, kelio neišmatuosi.
53. Girtas prasiblaivys, bet kvailas nepragudrės.
54. Ką kvailas sugadins, ir protingas nepataisys.
55. Ne visuomet tas kaltas, kurį muša.
56. Liežuviu mala, kas darbo dirbti nemoka.
57. Pikto žmogaus kalba badosi.
58. Geriau tylėti, negu niekus kalbėti.
59. Žodis skriaudžia, žodis ir glaudžia.
60. Pirma padaryk, paskui pasigirk.
61. Daugiau klausyk, mažiau kalbėk.
62. Viena bėda nevaikščioja.
63. Nekviesk kvailo žuvauti, jis varlių prigaudys.
64. Nuo vilko bėgo, ant meškos užklupo.
65. Ir kvailą žmogų nelaimė gudriu padaro.
66. Kur sielai gera, ten kūnas dera.
67. Kvailo žodžiai be galvos.
68. Aukščiau bambos nepašoksi.
69. Čigoną ir mėnulis šildo.
70. Tyli, kaip Martynas su bitėmis.
71. Pasiuto, kaip Rybinsko kalė.
72. Diena darbu linksma.
73. Kiekviena diena turi savo vakarą.
74. Kas veja, tas ir paveja.
75. Zodis — ne darbas, juo sotus nebūsi.
76. Valgyk, kai duoda, bėg, kai muša.
77. Kiekvienas takas prie ko nors veda.
78. Vilką kojos peni.
79. Kas visus vagimis laiko, tas patsai vagia.
80. Oška — ne gyvulys, višta — ne paukštis.
81. Iš mandagumo ir vyžų nenupinsi.
82. Vandeniu nepasigersi.
83. Nupešė, kaip vonagas vištą.
84. Pasipūtė, kaip oška prieš vilką.
85. Rengiasi, kaip nuogas šikti.
86. Gerai už svetimo stalo sėdėti.
87. Girto pažadai tik kvailį džiūgina.
88. Alkanam mėsa sapnuojasi.
89. Kas dieną dirba, tas nakčia miega.
90. Kalba — saldus, kaip medus, darbu—kartus,kaip pupalaiškis.
91. Reikalinga, kaip šuniui lazda.
92. Kiekvienas namas turi duris.
93. Kitiems nepadėsi, nepadės niekas ir tau.
94. Mėgsti skolintis, mėg ir skolinti.
95. Nevėtik pelų, vistiek grūdų neprivėtysi.
96. Neteisk kito, kol jo kaily nesi buvęs.
97. Turtingas, kaip Alytaus žydas.
98. Kas skarmaluose gimė, dažniausia skarmaluose ir miršta.
99. Šuva gėdos nežino.
100. Gerai lupti svetima oška.
101. Vagiui šimtas kelių svetimon klėtin.
102. Iš svetimų ratų nors purvynan.
103. Per žemą tvorą visos oškos šokinėja.
104. Minkštos motynos rankos, bet sunkios jos ašaros.
105. Varna varnai akies nelesa.
106. Susigyvena, kaip ugnis su vandeniu.
107. Patiko, kaip avis vilkui.

108. Visur gera, bet namie geriausia.
109. Visur gera, kur mūsų nėra.
110. Riebi, kaip kunigo gaspadinė.
111. Kiekvienam savo kampas malonus.
112. Savo geležis už svetimą auksą brangesnė.
113. Ankšti namai, bet savi.
114. Gudrus sugalvos, piktas padarys.
115. Suktas žmogus ugny nedega, vandeny neskęsta, tik nuo savo gudrumo žūna.
116. Balon pateksi, sausas neišliksi.
117. Su velniu ropių nepasėsi.
118. Kiekvienas sau geras.
119. Kiekvieno pirštai į save linksta.
120. Tiesus, kaip alkunė, gudrus, kaip avinas.
121. Kokis darbas, tokis atlyginimas.
122. Pirmi gaidžiai velnią baido.
123. Su mažu toli nenueisi.
124. Juo daugiau turi, juo daugiau nori.
125. Bijo, kaip šuva lazdos.
126. Keno iega, to ir tiesa.
127. Žaidžia, kaip katė su pele.
128. Ką pilvan įdėsi, sau pasidėsi.
129. Šikštus tik turtingas.
130. Baikštus arklys tik nupenėtas.
131. Savo daržan gali ir per tvorą kopti.
132. Nesipūsk, kaip katė prieš mėsą.
133. Tenginiui ir malda nepadeda.
134. Dievas derina javus ir geriems ir blogiems.
135. Višta besikrapštydama vis ką nors iškrapšto.
136. Juoda duona ne badas.
137. Žmogus be skatiko, kaip diena be saulės.
138. Pilną kišenę visi gerbia.
139. Vyžuoto ir per akinius niekas nemato.
140. Bėda visam pasauliui tėta, pas visus mėgsta viešnagėti.
141. Ne tam vaikai auginti, kad juos tik penėti.
142. Žmona šoka, kaip vyras dainuoja.
143. Kas nebuvo veršeliu, iš to jaučio nepadarysi.
144. Maži vaikai — maža bėda, dideli vaikai — didelė bėda.
145. Stori marškiniai, bet savi.
146. Ne rūbas žmogų dabina, bet žmogus rūbą.
147. Žentas ne sūnus, susirgsi — nepasigailės, numirsi — nenuliūs.
148. Dovana žmogaus nedabina, jei raita jodo.
149. Melu toli nenuvažiuosi.
150. Dvejų gaspadorių šuo badu padvesia.
151. Jei tiesos negali pasakyti, geriau nutylėk.
152. Melu gerai svečiuosna važiuoti, bet sunku namo grįžti.
153. Visi žino, kad už dantų liežiuvis.
154. Dera žąsi, perka vištą.
155. Neleisk ožio daržan, kiaulės bulbėsna.
156. Vėjo nesugausi, aitvaro nepavysi.
157. Per plyšį žiūrėsi, velnių pamatysi.
158. Kits kitą suprato, kaip kiaulė žąsį.
159. Pirma tėvo nelysk: niekas nepagirs, o papeiks kiekvienas.
160. Dar meška girioj, o jos odą dera.
161. Paslėpė, kaip maiše adatą.
162. Suns balsas dangaus nepasiekia.
163. Kas blaivo galvoj, pas girtą ant ležiuvio.
164. Nesikišk su savo trejoku, kur auksino reikia.
165. Piktą žodį visi girdi.
166. Juokai galvos nepramuša.
167. Už svečių patsai už pečių.
168. Nelauk giedros su dalge, lauk jos su grėbliu.
169. Gyvenk, kaip moki, valgyk, ką turi.
170. Elgetos maišas be dugno.
171. Pasileidęs, kaip elgetos rimbas.

172. Kas tau gera, tas ir kitam dera.
173. Iš mėšlo geras grūdas auga.
174. Žmogaus širdin neįlysi.
175. Sava siela tamsus miškas, ką gi jau svetima.
176. Ko nepadėjai, nesurasi.
177. Svetimo neieškok, kad savo nepamestai.
178. Svetimos akys didelės.
179. Nesiskubink, kol už kaklo nevarva.
180. Pikta žodį geriau per langą mesk, negu į žmogų pataikink.
181. Visi dantys minkštą duoną mėgsta.
182. Už tave mokėjau, užmokėsi tu už mane.
183. Atsikėlė dainuodamas, atsigulė vergdamas.
184. Keno skylė, tam ir byra.
185. Varlė ir kiškio bijo.
186. Išdžiovino, kaip žiema rudenį.
187. Sukaustė, kaip ledas ežerą.
188. Sūnus—namo, dukte—iš namų.
189. Nedaryk iš adatos vežimo.
190. Ir pelėda savo vaikus myli.
191. Ir gaidys vidunakty gieda.
192. Kalba, kaip lazdon perdžia.
193. Šukaloja, kaip skerdžius miškė.
194. Nusigando, kaip šuo, kiškį pamatęs.
195. Nukirpo, kaip avį.
196. Išsižiojo, kaip vartai.
197. Pataikė, kaip aklas duobėn.
198. Nusiminė, kaip musę suvalgęs.
199. Išlošė, kaip Zablockis ant muilo.
200. Išlindo, kaip Pilipas iš kanapių.
201. Netikėk čigonui arklio, lenkui garbės.
202. Nevisuomet rūksta, kai ugnė dėga.
203. Bloga, jei kiaulė su žąsinu susidraugauja.
204. Kiaulei paršai vela, kai ją pačią svela.
205. Su juo pieno nesuvirsi, kosės nesuvalgysi.
206. Ne kiekvienas svečias, kas viešnagėn atvažiuoja.
207. Nesigirk patsai, geriau tegiria tave kiti.
208. Raišas ir ant slankščio suklumpa.
209. Girtam ir baloj sausa.
210. Gyvena, kaip ridikus rauna.
211. Pelė grūdu pasisotina.
212. Kiekviena motina savą vaiką giria.
213. Boba iš ratų — ratams lengviau.
214. To pačio vezimo ratas rato nepavys.
215. Žmogus šaudo, Dievas kulipkas nešioja.
216. Pasipūtęs, kaip šlėkta, rugius nupiovęs.
217. Myli, kaip vilkas ožką.
218. Gerbia, kaip žydas savo žodį.
219. Giria, kaip žydas žydą.
220. Sužinosi iš jo tiesą, kaip iš lenko.
221. Skaito, kaip vyžas pina.
222. Velnias velnio negundo.
223. Žvirblio lakštingala dainuoti nepriversi.
224. Kas sėjo, kas rovė, o kam teko ropės krimsti.
225. Bijo, kaip velnias kryžiaus.
226. Bijo, kaip žydas krikšto.
227. Ieško, kaip aklas adatos.
228. Verkia, kaip žąsis aruodė.
229. Sunku, kaip pelei aruodė.
230. Vargsta, kaip žiūrkė kluone.
231. Susiderėjo, kaip čigonas su žydu.
232. Nuskriaudė, kaip vagiui lazdą pavogęs.
233. Pasirėdė, kaip piršliuosna.
234. Linksma, kaip vainiką pradus.
235. Motynos akimi dukters vainikas žaliuoja.
236. Sūnaus garbė tėvo švarku devi.
237. Kas pirko, tas ir pardavė.
238. Kam juokas, kam ašaros.
239. Nesidžiaug radęs, nenusimink pametęs.

240. Nepeik pietų, kol alkanas.
241. Šeimininko akis arklį šeria.
242. Sotus alkanam neatjaučia.
243. Iš adatos kirvio nepadirbsi.
244. Nelauk žiemą lietaus, vasarą sniego.
245. Ilsisi, kaip žiemos metu ratai.
246. Užgiedojo, kaip gaidys ant mėšlyno.
247. Pliauškina, kaip skerdžius iš rimbo.
248. Nusigėrė, kaip dudukai.
249. Susidraugavo, kaip puodas su katilu.
250. Gerai gauti, bet dar geriau duoti.
251. Ir avinas žino, kada iš tvarto reikia eiti.
252. Tam ir vanagas, kad vištos nesnaustų.
253. Ir višta per tvorą perlakia.
254. Kad žinotau, kur sugriūsiu, geriau ten atsisėstau.
255. Kad žinotau, kur suklupsiu, tą vietą šalimi apeitau.
256. Nevaikščiok taku, kur dukart suklupai.
257. Keno ratai, to ir vežimas.
258. Ne ratai arklį, bet arklys ratus veža.
259. Negirk dienos be vakaro, draugo, kol bėdos nepatyrei.
260. Nekask kitam duobės, nes pats įkrisi.
261. Nebūk saldus, nebūk ir kartus.
262. Ne tėvo arklys, ne sūnus važiuoja.
263. Nesidžiauk radęs, verksi pametęs.
264. Nebūk per drąsus — akis išdegsi, nebūk per lėtas — dalios neteksi.
265. Kas giria — kitam skiria, kas peikia — sau teikia.
266. Sulyg Jurgio ir kepurė.
267. Patiko, kaip šuniui lazda.
268. Neperšokęs per tvorą, nesakyk: op!
269. Skuba, kaip čigonas darban.
270. Laukia, kaip čigonas pirties.
271. Viena bėda — ne bėda, dvi— trys žmogų suėda.
272. Be pradžios nėra galo.
273. Įleisk elgetą bažnyčion, ant altoriaus su lupsčiais lipa.
274. Pasodyk kvailį už stalo, padės kojas ant stalo.
275. Koks velnias gimė, tokis ir dvės.
276. Nespiauk šulnin, teks pačiam atsigerti.
277. Nevaryk Dievo medžian, paskuj su ragaišiu neišprašysi.
278. Nėra to namo, kad nebūtų vagies, nėra to miško, kur nebūtų žveries.
279. Nesijuok iš vieno, nes iš tavęs pasijuoks dešimts.
280. Blogų kalbų nedidink, jos pačios auga.
281. Kukalio nesėja, jis pats atsiranda.
282. Vienas piktas darbas kitą gimdo.
283. Geri darbai miškuose slepiasi, pikti—keliais vaikščioja.
284. Gero žmogaus tylus balsas, piktą toli girdėti.
285. Garbė nuplėšti — ne gėlė nuskinti.
286. Keikiasi ne supykęs, keikiasi išdykęs.
287. Nesijuok, kad kitam nesiseka — ir tave tas gali ištikti.
288. Nepeik vieno, tave šimtas papeiks.
289. Klynas klyną varo ir abu žemėn krinta.
290. Svečių valgis ligi vartų.
291. Nežinomu keliu neik, nes paklysi.
292. Devynis kartus prašytas neik, dešimtą — nuvyk, jei mylimu svečiu nori būti.
293. Piktas šuo gerai namus saugo.
294. Didelį vežimą ir maža kupeta paverčia.
295. Ant palinkusios liepos visos ožkos lipa.
296. Sena pirkia dūmais kvepia.

297. Kiekviena gaspadinė kitaip puodus maišo.
298. Sėdi, kaip višta ant kiaušinių; ar lauki, kad kas lesti paduotų.
299. Priprato svečiuosna, kaip kiaulė bulbėsna.
300. Kas daug nori, tankiai maža turi.
301. Katę maiše pirkęs nesidžiaugsi.
302. Veršiu nebliovęs, jaučiu nebaubsi.
303. Prievarta bažnyčion nuvarytas poterių nekalbės.
304. Kas miega, tas nenusideda, kas nedirba, tas neklysta.
305. Neatliksi darbo be valgio, reikalo be pinigų.
306. Senoj ugniavietej ugnis geriau kurianasi.
307. Minkštas lašas akmenį prakiurina.
308. Geriau (turėti) giminė gerianti, negu vagianti.
309. Netempk stygų, kai nutruks — nesuriši.
310. Išmoks, kaip žąsinas per tvorą kopinėti.
311. Graibosi, kaip girtas tvoros.
312. Atriekta riekė į kepalą neprilips.
313. Palaidais plaukais tik ragana vaikščioja.
314. Nelauk keptų karvelių, jų niekas neatneš.
315. Ne tas sotus, kuris laižos.
316. Nėra tos pirkios, kurios nereiktų šluoti.
317. Už marių ir veršius midu girdo, sviestu peni.
318. Apsitriedusi karvė visą bandą teršia.
319. Viena antklode visų neužklosi.
320. Nekišk pirštų tarp durių — liksi be pirštų.
321. Del kvailos galvos kojom neramu.
322. Tiek tu pažįsti, kiek kiaulė debesį.
323. Sėdi, kaip boba ropėse, niekų nesirūpindama.
324. Gera dorai kalbėti, dar geriau liežiuvis už dantų laikyti.
325. Pataikė, kaip nuogas dilgėlėsna.
326. Žiūri, kaip katė į lašinius.
327. Neskani duona, svetimu peiliu riekta.
328. Ubago krepšio nepripildysi.
329. Storas, kaip šlaudų kūlys.
330. Dar metų nebuvo, o meilė pražuvo.
331. Mėgsta, kaip išdykęs vaikas beržinę košę.
332. Mylimą svečią — piragu, nelaukiamą — piktu žodžiu.
333. Atėjau neprašytas, išeisiu nevarytas.
334. Aukso neturėdamas gyvensi, geležies neturėdamas duonos neuždirbsi.
335. Kvailas protas visiems juokus daro.
336. Nesijuok taip išsižiojęs, nes vakarykštė duona matyti.
337. Nauja šluota gražiai šluoja, o kai apsišluoja, tai ir niekam tikus.
338. Lenda, kaip pelė miltuosna.
339. Nėra to blogo, kad neišeitų į gerą.
340. Blogai pasielgęs nenusimink, gerai pasielgęs nesigirk.
341. Nedėkui tam, kas mane pažįsta nedėlioj, dėkui tam, kurs mane pažįsta subatoj.
342. Ramus vanduo krantus griauna.
343. Ne tas laimingas, kurs karvę už ragų laiko, bet tasai, kurs ją melžia.
344. Nelysk, kaip varlė po ratais. — suvažinės.
345. Būsi laimingas, kai elgetų karalystė įsisteigs.
346. Nesigirk, kad klojasi, nes nelaimė gali už durų stovėti.
347. Paikų vyrą žmona kišenėje nešioja.
348. Neleisk kiaulės prie bulbių, moters prie pinigų.

349. Už gero vyro, kaip už mūro, už prasto, kaip už kelmo.
350. Kam tas vyras, jei ant jo peties negalima atsiremti.
351. Nesakyk, kad elgeta nebusi: gal bėda jau pasiuvė tau krepšį.
352. Nesikoliok, kaip elgeta, kruopas pabėręs.
353. Nekosėk, kaip dešrų panorėjęs.
354. Kosėk, nekosėk, bet dešrų negausi.
355. Nežiopsok, oran išėjęs—varnos gerklėn pridrėks.
356. Nežiūrėk, kur varnos laksto, žiurėk, ką turi po nosimi.
357. Darbą dirbdamas, nežiūrėk, kur varnos lakioja.
358. Dirba, kaip šlapias dega.
359. Tai jau ne mergelė, kad ant galvos šiaudų vainikas.
360. Šuns neperlosi, moters neperkalbėsi.
361. Keno ilgas liežuvis, to protas trumpas.
362. Pirm, negu sumeluosi, įsikąsk liežiuvį.
363. Nedaryk kito melagiu, kol patsai mėgsti meluoti.
364. Ne tas geras, kuri visi giria, bet tasai, kurs gerus darbus daro.
365. Netrauk ašaros kitam, nes tau ištrauks kiti dar daugiau.
366. Seno draugo nepeik, nauju nesigirk. Tada pasigirsi, kada nelaimėj ištirsi.
367. Jei už vyro rengies, pagamink tris maišus kantrybės.
368. Žmona — ne rankovė, neišversi.
369. Iš mažo vaiko, kaip iš vaško, nulipdysi ir angeliuką ir velniuką.
370. Neapsvarstęs, nepagalvojęs žodžio netark — vėjas jį nuneš.
371. Kelis kart pamanyk, tada pasakyk.
372. Turtingo ir melas teisingas.
373. Pas pavargėlį niekas teisybės neklausia.
374. Keno valia, to ir dalia.
375. Ne draugas, kas už dviejų stalų sėdi, dvi kalbas kalba.
376. Ir geriausią anytą marti peikia.
377. Marti ir šešurui gerklei karti.
378. Kai tyli — rūtelė, kai kalba — dilgėlė.
379. Sūnaus bariamas — lipk ant pečiaus, žento bariamas—aukis kojas.
380. Jei viršus (puodo) pelenuotas, vidus — nemazgotas.
381. Kam skaudu, tas dejuoja; kam griaudu, tas verkia.
382. Kam nieżti, tas kasosi.
383. Nedėk supuvusio obuolio su sveikais: supuvusio nepagydysi, o sveikus supūdysi.
384. Kas nenešioja lopito, neturės ir naujo.
385. Ką jaunas pasėsi, senas nupiausi.
386. Kaip tik iš čia, tai vis riščia.
387. Kas grait naujus draugus giria, tas paskui iš jų priešų turi.
388. Kas turguj negiria savo jaučio.
389. Ir varna savo lizdan nedrėkia.
390. Kas iš savo namų blogas žinias skleidžia, to neverta namuosna pas save leisti.
391. Nesidraugauk su tuo, kas piktai apie kitus kalba: apkalbės ir tave.
392. Šaukšte prigirdytų, kad galva tilptų.
393. Kad primanytų, šaukšto vandeny prigirdytų.
394. Melagiui platus kelias nueiti, bet siauras sugrįžti.
395. Kiekviena akis pavargusi nori miego.
396. Ranka ranką plaudžia (mazgoja), kad abi būtų baltos.
397. Kas save labai giria, iš to visi juokiasi.
398. Kas jaunas girtuokliauja, senatvėj elgėtauja.

399. Pagausi, kaip vėją kiauru maišu.
400. Veltui nerodyk dantų, niekas nepirks.
401. Nesišypsok, kaip kvailys prieš bažnyčią.
402. Kurčiam ir elgetos giesmė graži.
403. Klanan nuvirtęs, sausas neatsikelsi.
404. Obuolis netoli nuo obelies krinta.
405. Ylos maiše nepaslėpsi.
406. Kai aklas aklą veda, abu kaktą susidaužo.
407. Kai aklas akla veda, abu duobėn patenka.
408. Kas skaito, rašo, tas duonos neprašo.
409. Geras darbas patsai save giria.
410. Geros rankos netinginiauja.
411. Iš didelio griausmo mažas lietus.
412. Kas daugel kalba, tasai mažai dirba.
413. Kur šuo loja, ten ir laka.
414. Maža gyvatė didelį jautį užmuša.
415. Girios paukštis vis girion žiūri.
416. Geraj svetimoj šaly, bet ir ten miltų kalno nerasi.
417. Aukso kalnai tik ten, kur žmonės negyvena.
418. Lig laiko puodas vandenį neša.
419. Svetimu protu netoli nueisi.
420. Melu toli nueisi, bet namo negrįši.
421. Šilima kaulų nelaužo.
422. Prie kokio pritilpsi, tokiu ir patsai tapsi.
423. Žmogus ne ragaišis: ranka nepalauši, peiliu neperpiausi.
424. Lakštingala su varnomis nelekioja.
425. Seno sveikata — jauno liga.
426. Žodis galvos nepramuša.
427. Susibaręs nepyk pirmą dieną, užpyk antrą.
428. Neganyk kiaulės sode.
429. Nekinkyk jaučio su arkliu vienan pakinktan.
430. Nesijuok, kai kitas krinta, pasijuok, kai patsai sugriūsi: tai būsi vyras.
431. Be atasejų per vartus neišvažiuosi neužkliuvęs.
432. Gaspadoriaus akimi gyvuliai turka.
433. Pasitikėjo, kaip vaikas treigiu kumeliu.
434. Viena galva gerai, o dvi dar geriau.
435. Prieš vėja nepapūsi, nuo bėdos nepasislėpsi.
436. Kad žmogus žinotų, kur puls, geriau ten atsigultų.
437. Bėda be dantų, o žmogų suvalgo.
438. Ir vilkas avis ganyti galėtų, kad aviena jam smirdėtų.
439. Bepigu dukrelei dabintis motutės rankom.
440. Arklys keturiomis kojomis ir tai suklumpa.
441. Eina, kaip gudo ratai be atasejų.
442. Giriasi, kaip šlektelė rudenį.
443. Ruduo visus ponais daro.
444. Nesigirk duona rudenį, pasigirk pavasarį.
445. Jačiui ir tam įkyra jungas vilkti.
446. Lauko nearsi, duonos nevalgysi.
447. Akėčiomis kiemo neužd arysi.
448. Įpere akis, kaip karvė į naujus vartus.
449. Nieko nenusimanou, lyg man avinas ausį būtų užmynęs.
450. Ne avino dėdė, bet durnas.
451. Stiprus, kaip jaučias, kvailas, kaip avinas.
452. Loja, kaip šuo ant žydo.
453. Nuėjo vakar dienos gaudyti.
454. Greičiau ryt dieną pagausi nei žydą apgausi.
455. Protingas pardavė, kvailas nupirko.
456. Nupirko, kaip aklas arklį pas čigoną.
457. Neapgaudinėk kito, patsai apsigausi.

458. Kam skauda, tas dejuoja.
459. Kur skauda, ten rankos.
460. Visos mergos geros, kol netekėjusios.
461. Apsiverkė, kaip vainiką praradus.
462. Rauda, lyg tėvą motiną palaidojus.
463. Svetima duona karti.
464. Skolintas arklys ant lygaus kelio klumpa.
465. Su žmona ir už žiemos vartų nesušalsi.
466. Rėkia, kaip žydai turgaviėtėj.
467. Pataike, kaip pirštu tvoron.
468. Neartas laukas akis bado.
469. Pasiputė, kaip gaidys prieš vanagą.
470. Nei jis Dievui tinka, nei jo velniui reikia.
471. Nei jis žmonėms, nei jis Dievui.
472. Dievo nebijosi, pasibaidysi velnio.
473. Pasiilgo, kaip višta grūdo.
474. Tepk ratus, kad negirgždėtų.
475. Nuo Dievo po pečiumi nepasislėpsi.
476. Dingo, kaip akėtėn įkritęs.
477. Nesijuok keldamasis, kad neverktai guldamasis.
478. Voktu arkliu tik kalėjiman važiuoti.
479. Svetimais pirštais nors skalas skaldink.
480. Neravėtas linas mergai veidus trina.
481. Pagėdo, kaip katinas, lašinius suėdęs.
482. Nešluota troba piršlius išvaiko.
483. Dabok mergą ne kermošiui, dabok laukuose.
484. Juodos rankos baltą duoną valgo.
485. Krominiais rėdyta, reiškia, darbą nemokyta.
486. Neieškok šimtų, paieškok rankų.
487. Slidus, kaip pinigas.
488. Motynos ranka neskaudi.
489. Kurios motyna nebarė, tą žmonės peikia.
490 Motutės akimi rūtėlė žaliuoja.
491. Dera, kaip senam jauna pati.
492. Skaito, kaip ropę kremta.
493. Gaili rasa akis ėda.
494. Džiaugiasi, kaip višta, grūdą suradusi.
495. Dera, kaip vyžas batui.
496. Gyvena, kaip velnias raiste.
497. Pirmi teliukai per tvorą.
498. Jei spiečius per rugius lekia — vyk, jei per rugienį — akmeniu pavaryk.
499. Kai meška atvirto, ir blusos per tvorą.
500. Skubų darbą velnias ima.
501. Skubus darbas šuniui ant uodegos.
502. Paskubėsi — žmones pajuokinsi.
503. Kas skuba, sau priešas.
504. Ir višta pučiasi, savo gūštoj tupėdama.
505. Neskubėk darbo imdamasis, skubėk darbą pradėjęs.
506. Nemėgsta, kaip lenkos tiesos.
507. Rengiasi, kaip nuogas šikti.
508. Melu toli nenuvažiuosi.
509. Melą pamilęs, tiesą užmirši.
510. Laikas greita slenka, bet atgalio negrįžta.
511. Darbas ne vilkas, miškan nepabėgs.
512. Kas sunkiai aria, tas gardžiai valgo ir geria.
513. Be noragų pirštinių nenešiosi.
514. Kur trumpa, ten ir truksta.
515. Dumia, kaip ožio ragan.
516. Pliaškina liežiuviu, lyg jis būtų skerdžiaus rimbas.
517. Neerzink šunų, tai ir nelos.
518. Leisk kiaulę už stalo, ji kojas ant stalo.
519. Gardūs piragai, bet ne svetimo kepti.
520. Dievą mylėk ir tiesą kalbėk.
521. Kam tenka, kam ne, o bizniui visuomet.

522. Rambaus arklio ir lazda nepataisys.
523. Mergelė be vainiko — visos gėlės sunyko.
524. Vaikų darbais tėvo galva žilsta.
525. Arklio nugara javai dera.
526. Vasaros metu ir musios linksmos.
527. Pamėgęs svetimą ir savo neteksi.
528. Negerk svetimo ir savo pragersi.
529. Ne toji gera merga, kurios veidas gražus, bet toji, kurios rankos puslėtos.
530. Nežiurėk ant veido, pažiūrėk ant rankų.
531. Kas iš to, kad čebatai liakeruoti, jei kišenė kiaura.
532. Kas vargo namie matęs, tas ir svetiman krašte nepražūs.
533. Puslėtos rankos vargo nebijo.
534. Bark vaiką mažą, neteks mušti suaugusio.
535. Maiše adatos nepaslėpsi, saulės rėty nepagausi.
536. Tinginiui visuomet blogi metai.
537. Kas Dievo bijo, tas žmonių nesigando.
538. Gobšus Dievui žvakę, velniui — dvi.
539. Gobšaus akys ir elgeto maišas vienu siūlu siūti.
540. Gyvą kapan varo, o mirė — padangėsna kelia.
541. Tiesa akis ir aklam bado.
542. Skairus, kol patsai skatiko neturi.
543. Pasigailėjo, kaip šuo elgetos.
544. Šuo ir ant Dievo loja.
545. Geriausiai skolintis iš savo kišenės.
546. Svetimoj kišenėj visi mėgsta skaityti.
547. Svetimas lobis akis bado.
548. Užuojauta ir skylės neužlopinsi.
549. Graiti padėti, kai neišgalim.
550. Skęstantis ir šiaudo stveriasi.
551. Geram žmogui ir vagis svečias.
552. Blogas žodis lengva paleisti, bet sunku atgalio sugauti.
553. Kur du pešasi, trečias nesikišk.
554. Geras tik tam, kas gėdos neturi.
555. Lengva svetima karvė melžti, bet pamegink ją šerti.
556. Skolintas pinigas už ledą slidesnis.
557. Svetima krosnis nešildo, kai sava užgęsta.
558. Svetimas kampas ankštas.
559. Svetima duona neskani.
560. Savos ašaros surios, o svetimos tik šlapios.
561. Nespiauk šulnin, teks dar atsigerti.
562. Dūmai be ugnies negimsta.
563. Darbšti, kaip bitė.
564. Darbsti, kaip skruzdėlė.
565. Liežiuvis be peilio papiauna.
566. Minkštas liežiuvis, bet skaudžiai gelia.
567. Kas saldžiai kalba, tas karčiai vaišina.
568. Baltą duona ir gerą žmogų ištvirkina.
569. Vikrus patsai bėdą užbėga, ant tylaus vėjas užpučia.
570. Nesidžiauk svetima nelaime, pasidžiauk savo laime.
571. Pagirų puodu ir šventas netiki.
572. Dievo neapgausi, o velnią pagausi.
573. Su Dievu darban, su velniu tik šmuklėn.
574. Motynos ašara už švyną sunkesnė, už ugnę karštesnė.
575. Vagiui raktai dar nepramanyti.
576. Nors nežmoniškai, bet tik kitoniškai.
577. Namų vagis nesugaunamas.
578. Globoja, kaip vilkas avis.
579. Neleisk klaulės daržan, ožio kopūstuosna.
580. Skani, kaip žydui tekio mėsa.

581. Mėgsta, kaip žydas tekio jaknas.
582. Ziūri, kaip šarka į baravyką.
583. Kvailas marias perbrenda, klane prigeria.
584. Nesiginčik su lenku: jo ir šuo neperlos.
585. Pina, kaip gudas vyžas.
586. Gerai paskaitytų, kad prie jo būtų rašyta.
587. Giria, kaip pelėda savo vaikus.
588. Nei Dievui tikęs, nei velniui reikalingas, tik žmonėms pavojingas.
589. Bažnyčioj su sparneliais, namie su nageliais.
590. Akis į dangų, rankas svetimon kišenėn.
591. Dievui meldžias, velniq už uodegos tampo.
592. Juodos rankos pasaulį peni.
593. Sunkus darbas valgį skanina.
594. Po darbo ir duonos pluta gardi.
595. Įkyrus, kaip neprašytas svečias.
596. Ten gera, kur mūsų nera.
597. Ir Mančiagirų žmonės vargsta.
598. Šildosi, kaip čigonas prieš mėnulį.
599. Laimėjo, kaip čigonui arklį patikėjęs.
600. Samdininkas namuosna — nedraudas namuosna.
601. Ne ten auksas, kur žiba.
602. Aukščiau nosies ausys neauga.
603. Aukščiau kaktos ausys neauga.
604. Vengia, kaip vagis blogų kalbų.
605. Kas kasdien batuotas, tas nedėlioj vyžuotas.
606. Vadink mane nors puodu, tik ant ugnies nestatyk.
607 Gerą žmogų visos ožkos bado.
608. Ilgas liežiuvis nemalonumus gimdo.
609. Žiūri, kaip varlė į karosą.
610. Menulis neboja, kad šuva loja.
611. Vienas kalba apie ratus, kitas apie batus.
612. Žiūri, kaip velnias į gegutį.
613. Ir aitvaro kojom jo nepavysi.
614. Gudrus, kaip žaltys, meilus, kaip lapė.
615. Žmogus sėja, žmogus piauna, o žydas pinigus kišenėn krauna.
616. Gudrus, kad ir žila kumele jo neapjosi.
617. Lenko tiesą velnias raistuose jodo.
618. Vagies akys gėdos nebijo.
619. Gudrus — kai girtis, kvailas— kai darbas dirbti.
620. Žodžiu qžuolus varto, darbu ir skiedros nepakelia.
621. Ožio pienu girdė, gaidžio kiaušiniais vaišeno.
622. Kas tyli, tą visi myli.
623. Giriasi, it višta kiaušinį sudėjusi.
624. Iš žodžių—Saliamonas, iš darbų — avinas.
625. Kimba, kaip žydas prie Burneikos.
626. Dera, kaip driskiui kaliošai.
627. Tinka, kaip kiaulei balnas.
628. Šokti — juokdamosi, darban — verkdama.
629. Džiaugiasi, pasijutęs, kaip kiškis kopustuose.
630. Džiaugiasi, kaip kiaulė bulbėsna patekus.
631. Džiaugiasi, kaip gaidys kirminą suradęs.
632. Mažiau kalbėk, daugiau galvok.
633. Nebijok vilko girioje, baidykis nedraugo namuose.
634. Išsimiegojo, kaip girtas patvory.
635. Tam ir tekis, kad pas kiaules bėginėtų.
636. Ir kiaulė savo migin netrekia.
637. Laižosi, kaip katė lašinius pamačiusi.
638. Pešasi, kaip žvirbliai ant mešlyno.
639. Jam sumeluoti, kaip žydui pasibažyti.
640 Žydas tik tuomet geras, kai tave apgauna.
641. Mažiau kalbėsi, mažiau priešų turėsi.

642. Girtam ir ožka kaustyta.
643. Gera žmona vyrui kelią rodo, pikta — iš kelio veda.
644. Svetimi dūmai akis graužia.
545. Moko, kaip avinas žąsiną per tvorą šokinėti.
646. Prausia, kaip puodas katilą.
647. Šovė kiškį, nušovė šunį.
648. Atatiko kirvis kotą.
649. Avį gavęs, dar avino graibos.
650. Džiaugiasi, kaip žirgu dovanotas.
651. Gera paukšteliui rudenį išskristi, kad pavasary vėl gali sugrįšti.
652. Negirk pradžią, kad nerugotai pabaigos.
653. Negirk ryto, kad nepeiktai vakaro.
654. Nesigirk darbą pradėdamas, pasigirk darbą užbaigęs. (821)
655. Negirk pradžią, girk pabaigą.
656. Nekirsk akmens kirviu, vaiko lazda.
657. Šaukštu ežero neišsemsi, upės tvora nosulaikysi.
658. Delnu kojų neatmuši.
659. Gerą paukštį dviem kulkom šaudo.
660. Tinginys ir kelią kojom rodo.
661. Sūrus ir be druskos.
662. Dievas davė dantis, Dievas duos ir duoną.
663. Dievas davė vaikus, Dievas duos ir vaikams.
664. Nesigailėk mirusio, pasigailėk gimusio.
665. Nevesk ožio daržan — ir pats išoks.
666. Nerodyk kelio ožiui į kopūstus.
667. Negirk dienos be vakaro.
668. Aklam kelio neparodysi.
679. Neapleisk kelio del takelio.
670. Nemesk lazdos, šunų dar nepraėjęs.
671. Kaip tu su tėvais, taip su tašim pasielgs vaikai.
672. Klausiasi, kaip girtas kelio.
673. Kiekviena pušis savo šilui ošia.
674. Duoną tau, ak rytojui, ne darbą.
675. Vieną avį kerpant, kitai kinkos dreba.
676. Nuleido uodegą, kaip šuo, lazdą pamatęs.
677. Dera, kaip karvei balnas.
678. Tinka, kaip kiaulei balnas.
679. Jam tiek rūpi darbas, kiek šuniui ropučiai.
680 Mėgsta, kaip šuva girą.
681. Kam neskaudu, tam negraudu.
682. Kam negaila, tam ir ašaros nebyra.
683. Kas vogs — nepralobs; kuris ars, tas nevargs.
684. Geriau skolyti, negu skolintis.
685. Svetimo gero nepavydėk, savu nesidžiauk.
686 Kas raudona — tai ir gražu.
687. Kam šalta, tas dreba, kam skauda, tas aimanuoja.
688. Marčiai dantis gelia, o anyta dejuoja.
689. Lengvai įgytas, dar greičiau prarytas.
690. Tėvas krovė prakaituodamas, sūnus trėkia besijuokdamas.
691. Vargai šakoja, vargai lapoja, vargai vartus kilnoja.
692. Geras arklys ištolo matyti, kad ir nežvengia.
693. Nėra, kas kulia, yra, kas valgo.
694. Nėra, kas piauna, yra, kas iš aruodo rauna.
695. Laukas gimęs laukas ir dvės
696. Kam burnoj kartu, tam ir medus nesaldus.
697. Dreba, kaip vėjo papūstas lapas.
698 Dreba, kaip epušės lapas.
699. Duona verkia, tinginio valgoma.
700. Sprogo, kaip muilo burbulas.
701. Eina, kaip girtas, tvoros prisilaikydamas.
702. Ne tas geras, kas daug žada, bet tasai, kur duoda.
703. Skatikas laiku už rublį brangesnis.

704. Kaip jaunas švilpė, taip senas šoko.
705. Ir šventųjų nagai į save riesti.
706. Rami kiaulė giliai šaknis knisa.
707. Jaunu buvęs turi pasenti.
708. Vasarą ponaująs žiemą ubagauja.
709. Vasaros prakaitas žiemą šildo.
710. Iš to pačio molio ir šventieji ir prakeiktieji.
711. Su verkiančiu verk, su juokiančiu juokis, bet su girinčiu nesigirk.
712. Geras darbas patsai save giria.
713. Gera prekė pati save giria.
714. Keno duona valgai, tam į akis žiurėk.
715. Kas veža, tą ir plaka.
716. Kas pirmas maišan, tas paskutinis iš maišo.
717. Kas kitam kilpas stato, patsai pirmas josna pakliūva.
718. Kas kitam duobę kasa, tasai pirmas jona įkrinta.
719. Ne visa auksas, kas geltonai žiba.
720. Koks artojas, toks ir arklas.
721. Kokia galva, tokis protas.
722. Svetimas turtas akis bado.
723. Bepigu dukrelei pas motulę augti.
724. Iš nelaimės ir kiškio kojos neišneš.
725. Ko žurki? Negu anytosna rengiesi?
726. Smirda, kaip marti anytai.
727. Karti, kaip marčiai anyta.
728. Dalgė pievon, žiburys sienon.
729. Dalgė pievon, šaukštas bliūdan.
730. Šunies balsas dangun neina.
731. Šuva ir ant Dievo loja.
732. Nemėgsta, kaip vagis šunų.
733. Piktas šuva savo gaspadoriui draugas.
734. Tuomet pamatysi, kai gaidys kiaušinį sudės.
735. Tiek iš jo susilauksi naudos, kiek iš ožio pieno.
736. Palinkusį medį visos ožkos kopinėja.
737. Vedė ją gražu namo, kaip vilkas ožką miškan.
738. Gerais norais pragaras grįstas.
739. Gerais norais alkano nepavalgydinsi, lygoto nepagydinsi.
740. Mielas brolis, miela sesuo, bet savi nasrai dar mielesni.
741. Siūlomas daiktas be vertės.
742. Nebrįsk, kur gilu — nuskęsi.
743. Kas pirmesnis, tas geresnis.
744. Lipinėja, kaip ožkos karklynais.
745. Darbymetėj ir akmuo kruta.
746. Laiku nepasėsi — žiemą badą kentėsi.
747. Meilinasi, kaip vilkas prie ožkos.
748. Tikėk juo, kaip senu žydu.
749. Vasarą nedirbsi — žiemą nesilsėsi.
750. Piktas žodis aitvoru lekia, geras akmeniu žemyn krinta.
751. Dabar teisybė ant žemės pasaka virto.
752. Iš burnos žodis žvirbliu leka, bet jaučiu grįžta.
753. Pasėjo pipirais, dilgėlėmis išdygo.
754. Iš ožio daržininko nepadarysi.
755. Geru kalbasi, šašu verčiasi.
756. Kvailį juokai prie barnio veda.
757. Kas iš teisybės, kad ji prastiems žmonėms akla.
758. Kunigas ir miške nenumirs, ir ten jam žmonės atneš.
759. Kiaulė laukė smirda, bet ant stalo kvepia.
760. Savo kieme ir gaidys drąsus.
761. Du gaidžiu vienam kiemė nesugyvena.
762. Juodoj žemėj balta duona auga.
763. Laksto, kaip veršis po žiemos.
764. Laksto, kaip veršis, iš tvarto ištrukęs.
765. Vilką mini, vilkas keliu bėga.

766. Raitosi, kaip gyvatė, skruzdelynan patekusi.
767. Vėją pasėjęs, audros susilauksi.
768. Iš pelų nebus grūdų, kad ir aruode juos laikysi.
769. Nešertą arklį tik vilkas jodo.
770. Gera merga vaisiui — vakar vainikėlį segė, o nū krikštynas kelia.
771. Be pinigo ir protas negelbsti.
772. Geri žmonės protą gerbia, pikti — pinigus.
773. Doras—vyžuotas, sukčius—čebatuotas.
774. Dorą giria, prieš sukčių nugarą lenkia.
775. Šovė vilką, pataikė avinui.
776. Savi marškiniai už svetimą švarką brangesni.
777. Žydui gandus vėjai nešioja.
778. Vokti pinigai vagio kišenėj nesmirda.
779. Galvos netekęs, kepurės verkia.
780. Svetimas sopulys pirštu badomas.
781. Verkė, kaip mergelė, vainikėlio netekus.
782. Džiaugiasi, kaip žirgu apdovanotas.
783. Keno ratuose sėdi, tam giesmę giedok.
784. Žilas plaukas galvon, velnias uodegon.
785. Loja, kaip šuo mėnasieną.
786. Darbimetės laikas už pinigą brangesnis.
787. Rugapiutėj pavėsy — žiemą padvėsi.
788. Lengva pagadinti, sunku patasyti.
789. Gėrė giedodamas, pagiriojo raudodamas.
790. Kvailas juokas sveikaton neina.
791. Bepigu kiaulei gyventi: nei burna prausti, nei kojos auti, nei šaukštu valgyti.
792. Iš svetimos kišenės skatikas auksinu žiūri.
793. Kalbasi, kaip seserys, liežiuviauja, kaip marčios.
794. Šnekasi, kaip kiaulė su žąsinu.
795. Arklio nešėręs, toli nevažiuosi.
796. Pazisi gudą iš barzdos, lenką iš kalbos.
797. Kuprotą oželį tik vilko dantis pataiso.
798. Džiaugiasi, kaip pelė su kate susitikusi.
799. Giriasi, kaip pelė, katės nagus pažinusi.
800. Džiaugiasi, kaip pelė, iš katės ištrukusi.
801. Bepigu dejuoti, kad yra kam pagailėti.
802. Didelį vagį ir ponai gerbia.
803. Motynos žodis dangų pramušo.
804. Kvailų kad ir nesėja, jie patys gimsta.
805. Prašo verkdamas, atiduoda keikdamas.
806. Netėptais ratais netoli važiuosi.
807. Nešertu žirgu netoli nujosi.
808. Nuvėjo, kaip kvailas karklynan riešutautų.
809. Rambų arklį tik vilko dantis pataiso.
810. Jaunas aro sparnais lakioja, pasenęs krembliu nudrimba.
811. Žodis neužmuša, bet skaudžiai sužaidžia.
812. Vargus žmogus užmiršta, bet pikto žodžio niekados.
813. Džiaugėsi, kaip geležėlę suradęs.
814. Lipa, kaip utėlė per bambą.
815. Eina, kaip aklas balandžių šaudyti.
816. Velnio uodega Dievui žvakę dega.
817. Dievą mylėk, bet ir velnio neužmiršk.
818. Išsigando, kaip šlekta kiškio.
819. Skubus darbas velnią džiūgina.
820. Nesijuok iš seno — jo amžiaus gali nesulaukti.
821. Nesigirk darbą pradėdamas, pasigirsi jį baigdamas.

822. Trumpas miegas Dievą džiūgina.
823. Kamuojas, kaip velnias raiste.
824. Šukaloja, kaip velnias raiste.
825. Bėga, kaip kiškis per rugieną.
826. Greitas, kaip apatinis girnų ratas.
827. Sukasi, kaip apatinis girnų ratas.
828. Pasipūtęs, kaip kalakutas.
829. Pasipūtęs, kaip Mancvilų šlėkta.
830. Kiaura kišenė visiems akysna žiūri.
831. Žodžiu akmenis varto, o kai darbo imasi—ant šūdo pašlija.
832. Žada, kaip bernas mergai vesti.
833. Žada, kaip žydas dovanų.
834. Lekia, kaip varna dausosna.
835. Durnių ir Trakuose pažinsi.
836. Nustojo proto, dar Trakuose negyvenęs.
837. Garsus, kaip Prienų vagis.
838. Nudriskęs, kaip Alytaus žydas.
839. Gudrus, kaip Butrimonių sukčius.
840. Durys atidarytos, o jis per langą lenda.
841. Nardosi, kaip žuvis po vandenį.
842. Tai gudrus: už skatiką rublį mokėjo.
843. Nespiauk prieš vėją — apsispiaudysi.
844. Jojo pas mergelę—pateko pas ošką.
845. Ėjo bažnyčion — pakliuvo karčemon.
846. Meldėsi Dievui, o velnią už uodegos laikė.
847. Dievas kantrus, bet ir jam kantrybės pritruksta.
848. Nors nežmoniškai, bet tik kitoniškai.
849. Nors žmanes pajuokins, bet tik save pateikintų.
850. Kvailą pažinsi iš kalbos, gudrų iš darbų.
851. Kvailo liežiuvis galvos nesiklausia.
852. Kvailo protas nuo liežiuvio varva.
853. Kvailas mintis iš vėjo gaudo.
854. Kvailo žodis šuns ant uodegos
855. Doro žodis ausin, kvailo šuniui ant uodegos.
856. Kvailas kalba, ką seilė neša.
857. Pina, kaip bajoras vyžas.
858. Verkauja, kaip nuoteka, ant vartų rimodama.

Kupiškėnų dainos.

Kupiškėnų tarmės savybėms žymėti, be kita ko, vartoju šiuos ženklus: 1. trumpam kirčiuotam balsiui ir pusbalsiui dešininį ženklą. Pav.: akìs, pař naktãły; 2. pusilgiam kirčiuotam balsiui stoginį ženklą. Pav.: Nekarvẽlys burkõvo; 3. ilgųjų balsių ir dvibalsių tvirtapradei priegaidei kairinį ženklą, o tvirtagalei — riestinį. Pav.: Uñkstirýto kẽldamas. Priebalsių minkštumui vartoju ' Pav.: šẽl'ma, o kietumui prieš siaurą balsį — dedu ant jų brūkšnį. Pav.: lazdały. Siauram pusilgiam ė vartojamas ẽ ženklas.

A. Virelіūnas.

1.

P. Grunckiõkas.

Trỹs mỹlios girãlās,
Vienõdos aglãlās. —
Negáusi, bernẽli,
Jaunõs panãlās.

Svyrúoja nindrãlās
Vėjẽlio pūčiamos, —
Svyrúosi, mergẽla,
Bernẽlio baramà.

Laimíngas tàs būtũ,
Kàs manì pajimtũ, —
Aš jýnai mylãčia,
Širdãlāi ramiñčia.

Atvažiõs bernẽlys
Svetimõs šalãlās,
Išvàš taũ, sesiũlą,
Svetimõn šalãlān.

Svetimõn šalãlān,
Neramjõn vėtãlān:
Kūkúosi, sesiũlā,
Kaìp raĩba gegũlā.

2.

Ožіėnā, labai sanà motarãlā, iš Drūlánū.

Tyjūnas — Parkúnas,
Urãdas — šėtõnas,
Tasià vẽlnias
Jiř pàts põnas.

3.

Ona Lāliėnā.

Žaliaṁ bẽrži gegũtā kūkõvo.
Čiūčia - liūlia dukterýty mõno,

Gẽr' bernẽlys naujõi karčiamãlāi,
Dõ jusaì nežĩno nė sãvo namẽliū.

Dukterýta tũ mõno mėlõja,
Kokióm tù pateksì šẽl'mai barnužẽliui?

O kaì jùs atãjo uṅt sãvo nameliùs,
Yšgainiójo põčiū jiř vaikeliùs.

Aĩn dukrãlā kelaliù vargdamà,
Tatušẽlio sãvo jiẽškodama.

4.

J. Madaĩkys.

Uñksti rytêlio prê rožiû
Klỹkė gulbâlā uñt môriū.

Klỹkė gulbâlā uñt môriū,
Veřkė dukrâlā nevôlioi;

Neveř'k, dukrâla, neraudók,
Ataìs tėvêlys, îšvadôs.

Ataìs tėvêlys, îšvadôs,
Nórs šírmus žirgeliùs îšpardôs.

Nórs šírmus žirgeliùs îšpardôs,
Sôvo dukrâły îšvadôs.

Uñksti rytêlio prê rožiû
Klykė gulbâlā unt môriū.

Klykė gulbâlā unt môriū,
Verkė dukrâlā nevôlioi.

Never'k, dukrâla, neraudók,
Ataís močiûtā, îšvadôs,

Ataìs močiûtā, îšvadôs,
Nórs áukštus kraiteliùs îšpardôs.

Nórs áukštus kraiteliùs îšpardôs,
Bât sâvo dukrâły îšvadôs.

Unksti.... (kaip ir 4 pirmos eilės)

Never'k, sasâla, nèraudók,
Ataìs broliûkas, îšvadôs.

Ataìs broliûkas, îšvadôs,
Nórs šírmū žirgêły sâvo pardôs,

Nórs šírmū žirgêły sâvo pardôs,
Bât sâvo sasâły îšvadôs.

Unksti... (kaip ir 4 p. eilės).

Never'k, sasûta, neraudók,
Ataìs sasûta, îšvadôs.

Ataìs sasûtā, îšvadôs,
Nórs rūtû daržêły sâvo pardôs.

Nors rūtû daržêły savo pardôs,
Bât sâvo sasâły îšvadôs.

5.

J. Madaĩkys.

Po mergêlās lúngu
Stõvia barnužẽlys;
Stúmā, várā tû lungêły,
Kẽlā, kẽlā margužẽły —
Dúok žírgui úndenio.
Kóm àš turiù kẽltės?
Kóm turiù klausýtė?
Liẽpa manî motynãlā
Neì sù taviṁ nekalbáti,
Motûtās klausýtė. —
Neklausýk motûtās,
Sẽskis karėtãlān,
Mas važiuósma svẽčio šaliṅ,
Svẽčio šaliṅ pažadãton,

Raudonaṅ dvarêlin.
Paŕ laũkū važiôvom,
Žmõnās dỹvyjosi:
Kàs tì, kàs tì dà mergêlā,
O kàs gražì dà rožẽlā
Su põnais važiûoja,
Aúksu žiuburiúoja?
Piñki-šeši slûgos jója,
Viénas kitóm sáu dūmója:
Búsi põnia músū,
Mùm pyrôgo dúosi,
Žirgóm šiéno jir abrôko,
Svečióm vỹno ir pyrôgo
Bùs unt ûškundôs.

6.

J. Madaĩkys. Põteriai.

Tẽve músū. — Aš ne júsū.
O kẽnô gi? — Motėjûko.
Pûsa piẽno podėliûko.
Kas palájo? — Katiniûkas.
Kas sulaĩžė? — Motėjûkas.

7.

J. Madaîkys.

Šarkêla, varnâla,
Kelì tâvo vaikêliai? —
Dù kapuõs, du namuõs,
Dù prê svêčiu, dù prê pêčiu,
Dù dúonũ raîko, dù šikinàs kraîpo,
Dù pînigus skaîto, du ûbagus vaîko.
Šarkêlā liñksmi,
Šarkêlā šóka, tilvîkas nemóka.
Aš tilvîkui paŕ pilvíkũ,
Tilvîkas îšmóko.

8.

Povilas Buziõkas.

Žėgnõnā.

Vardaǹ kîšiu — lopatîšiũ,
Šviñta liñta
Kulì táukš táukš.

arba:
Vardaǹ kîšiu — lopatîšiũ,
Šviñta liñta lopatìkš.

9.

J. Palšiũnaičia.

Ypúolai, sesiêla,
Dîdelin vargêlin,
Kaip žuvâlā upytālān,
Šaltaǹ undenêlin.

Raîkė nètekėti,
Sėt' žôlios rūtâlās,
Raîkė mylát' motynālā
Lig grôbo lintâlās.

Raîkė netekėti
Dvîdešims metêliũ,
Bût pakôky, sasutýta,
Žaliũjũ rūtêliũ.

Raîkė netingėt'
Lóistyti rūtâlās,
Raîkė nêšti undenêlys
Yš sraujôs upâlās.

Pàžiūrėk, sesiûla,
Kaip žîba žvaigždâlās,
Teip žaliúoja dėl' tavî
Jáunosios dėnâlās.

10.

J. Madaîkys.

Krâgždās gėsmâ.

Puroniûkas (ar kas kitas) — baltaplûkys,
jodadiřžys!
Ysivîrys baltû krúopũ, asinêšys aš pečiûko
Gardžiai guřkys!

11.

J. Palšiūnaičia.

Oi gi Diẽve tẽve,
Tù žinai tik viénas,
Kàd môno širdãlã
Džiūsta kaìp ir šiénas!

Yšeĩnu laukẽlin —
Laukẽlys nemiéla,
Parẽjus namûlio —
Našlaitãlã viẽna.

Yjeĩnu klãtãlãn —
Kôba drapanãlãs,
Žiūriu àš lovãlãn —
Nebãr motynãlãs!

Yšeĩnu laukẽlin —
Sunkiéjė darbẽliai,
Parẽjus namûlio —
Rūstiéjė žodẽliai.

Yjeĩnu daržẽlin —
Žaliúoja rūtãlãs:
Niékur nèbaruñdu
Mėlõs motynãlãs!

Nebà viẽna diẽna,
Nebà viẽni mãtai,
Kaìp môno motûlã
Žẽmãm apsiklójus.

Aĩnu ìš daržẽlio —
Nèmataù takẽlio,
Kriñta ašarãlãs,
Kàd nẽr motynãlãs.

Unt motûlãs kôpo
Smėlãlys dulkẽjo,
Kaì vėjẽlys pūta,
Smėlãlys dulkẽjo.

12.

B. Nėčionýčia.

Sudiẽu broliũkam jìr sesiutãlãm
Sudiẽu daržẽliu, žaliõm rūtãlãm.

Smūtnas põgrabas bà sasutẽliū.
Nẽr kóm raudóti bà giminẽliū.

Sudiẽu laukuõsi aukštiẽm kalnãliam,
Sudiẽu kapuõsi tikriẽm tėvẽliam.

Aštàt pažĩno kad našlaitẽlys, —
Mėlynais rúbais, kaì balundẽlys.

Raìks món numiñti Vílniaus miẽsti,
Svetimì žmõnās raìks món sukviẽsti.

Aštàt pažĩno, kad našlaitãlã, —
Jý pilkais rúbais, kaì gegutãlã.

13.

L. Stankėučėnā.

Kaì ôšiai jójau paŕ laũkū,
Paŕ šĩ lỹgū laukẽly,

Giẽda gîrioi volungẽlys, —
Nẽra môno bernẽlio.

Yra laũki akmenẽliai,
Nẽra môno bernẽlio.

Stõvi bernẽliū pulkas, —
Kad stovãtū jìr uñtras, —

Kaì àš ãjaù paŕ gîriū,
Paŕ šiû žôliū girãły.

Nenuramiñs manĩ nėviénas, —
Smūtni môno širdãlã.

14.

L. Stankėučėnā.

Kaĩ ôšiai jójau paĩ žôliū gîriū,
Paĩ žôliū girâły, paĩ ūžolỹny.

Prijójau dvôrū, — dvôras îšlúotas,
Žiūriu prô lúngū, — dróbās îšáustos.

Čià ỹra, tabãra môno panâlā,
Môno panâlā, graži mergêlā,

Môno panâla, graži mergêla,
Paskìnka, parėkš'ka rūtû kvėtkėly.

Aš táu paskiñčia, aš táu parėkščia
Gražiūjū žolâliū, rūtytėliū.

15.

P. Kûkenaičia.

Kàs pramýnā takėly
Prô rūtėliū daržėly?
(Pamiršta)
Gól' tôs dûrys unt lisôrū,
Kàd jôs pôčios atsidôrā.
Gali kójū lintynālā,
Stõvi piẽno podynālā.
Dėl'kô jėnaĩ nesutîko?
Dėl' pėnėlio jė supỹko.

16.

L. Stankėučėnā

Kaĩ àš jójaũ paĩ žôliū gîriū,
Čì'lba giẽda gîrioi paukštėliai.

Pàgiklausýkit, miẽli paukštėliai,
Kû gi sesiûlā kaĩba svirnėly.

Kaĩba sesiûlā, kalba jaunõja,
Patalãly klóstydama: —

Kàd àš žinójus sâvo našlâly,
Bũčia paklójus jóm patalãly.

Bũčia paklójus jóm patalãly
Tryjû ailiû aršketėliū.

Bũčia prigûlus prė jô šonėliu.
Kaĩp ir žuvâlā prė akmenėliu.

Kàd àš žinójus sâvo bernėly,
Bũčia paklójus jóm patalãly.

Bũčia paklójus jóm patalãly —
Baltû pūkû paduškėly.

Bũčia prigûlus prė jó šonėliu,
Kaĩ rūtâlā prė lelyjėlai.

Sùgėdókit, miẽli gaidėliai,
Patruñpykit món šiû naktãły,

Jaû îšmėgójo sóldū mėgėly,
Jìs îškalbájo meĩlius žodeliùs.

17.

P. Kûkenaičia.

Buvaù Vilniui, buvaù Kaũni. Opapâl
Panytãla, kur važiúoji? Tirlirliâ!
Gól' táu žirgas jaù putója? Opapâl
Dúok peiliûkū kû aštriáusiū. Tirlirliâ!
Pjáusiu žirgū kû graičiáusia. Opapâl
Kaì îjėjaù un garbõriū. T...!
Jis sûdavā món paŕ šónū. Op...!
Aš îšėjaù pasviliõm. T...!
Asipýlys ôšarom. Op...!
Muzikõntai su skripkêlām. Op...!
O àš viénas sù mergêlām. T...!
Kaì užgirdaù skripkàs - dũdas. Op...!
Taì jiŕ ôšiai nusigrúdau. T...!

18.

P. Kûkenaičia.

Cîku — cîku pô dvarîkū,
Pîlni krúmai darbinýkū.

Dù karvêliai ariamì,
Trečià kiaũlā kinkiamà.

Kinkýk kiaũly ratêlios,
Vêš'k broliûkū kapêlios.

Kapû kapáutū,
Baravýkū ráutū.

Baravýkas — pulkaunýkas
Siûva pôčiai čeverýkas;

Un kelmâlio sãdádamas,
Unt ožêly žiūrádamas.

Ok čîmo, čîmo,
Bûria bobâlā ožêly;

Prisirîšus prê girnâlām
Dúonos plutâlām pêniamū,
Yšrūgêlām gírdžiamū.

Utiti! sušalaù,
Paŕ dù laũku važiavaù.

Dù kûbilu kabinaù,
Trêčiū skrỹniū rakinaù.

Dvėjû svarû neradaù, —
Paŕ Onýty pažinaù.

Onýtā veŕkia — selỹklū meŕkia,
Maŕti bėginėja, mėliû prašinėja.

Un kólno grūšnia — berniõkū dūšia.
Raudonû kablâliū prisegiõtā.

19.

Vėžioniū sodžiuì dainuojama.

Pô beržỹnū vóikščiojau,
Báro žirgo jiėškojau.

Báro žirgo jiėškojau,
Panytãły sùstikaù.

— Oi panâla, panâla,
Aŕ nemataì žirgêlio? —

— Mačiaù, mačiaù žirgêly,
Sâvo távo dvarêly.

Sâvo távo dvarêly
Ūždarýtū gurbêly. —

Rūta, mãta kaìp sáulã,
Lelyjẽlã kaìp máno. —

— Oi panãla, panãla,
Kû yškôdos padôrã? —

— Oi panãla, panãla,
Kiék tõ vařta žolãlã? —

Rūtū, mãtū pamýnã,
Lelyjẽły paláužė. —

Rūtai, mãtai dù šimtaì,
Lelyjẽlai pustrėčio.

— Oi panãla, panãla,
Kaìp tõ žolã žydėjo? —

Dėk šimtêly un stôlo,
Vês'k žirgêly îš dvôro.

Žírgas žvíngia avižû,
Brólys veřkia pinigû.

20.

P. Baltûšys.

Ūgiñ távas dù sūneliù,
Kaìp áukso žėdeliùs.
Jis îšláidã šiéno pjáutū
Sù pliẽno dalgẽlãm.

Oi broliûkai, brolužẽli,
Kôdel' nèdainúoji?
Ar táu gaĩli žaliôs lunkôs,
Baltû dobilãliū?

Víenas pjáuna žaliõi lunkõi
Ir liñksmiai dainúoja,
Uñtras pjáuna žaliõi lunkõi,
Labaì markatnúoja.

Nei món gaĩli žaliôs lunkôs,
Baltû dobilãliū,
Tìk món gaĩli
Jaunûjū dėnêliū.

21.

Iš ko surašyta — nebėra žinios.

Gegutãlã sodêly kūkôvo,
Vỹšnioj lakštingẽlã čiulbájo

Motynãlã drobêliū žiūrėjo,
Tylõm... t. ir t.

Kàs po môno sodužẽly vóikščiojo,
Tylõm, pamažõm kalbájo?

Gegutãlã... t. ir t.

Tėveliûkas bitêliū žiūrėjo,
Tylõm, pamažõm kalbájo.

Kas po môno stonãły vóikščiojo
Tylõm... t. ir t.

Gėgutãlã sodẽly... (Kaip ir pirmas rinkinys).

Brolužẽlys žirgêliū žiūrėjo,
Tylõm... t. ir t.

Kàs po môno svirnêly vóikščiojo,
Tylõm... t. ir t.

Gegutãlã... t. ir t.

Kàs pô môno daržẽly vóikščiojo... t. ir t.
Sasutýtã rutêliū žiūrėjo... t. ir t.

22.

Damincelia Šlapeliénā.
60 metų am.

Vîsas mîškas îšlapôvo,
Nè vîsas žydėjo.
Vîsos mergiõtas verpėjėlās,
Ne vîsos audėjos.

Katrôs lóiksvāi pàr motûty,
Tai tôs audėjėlās;
Katrôs vařgiai našlaitālās,
Tai tôs verpėjėlās.

Užaugîno manì motûtā
Un baltû runkėliū,
Užnešiójo motynālā
Un didžiû vargėliū.

Jìr îšláidā mažutāły
Ganýtū jautėliū
Jìr îšláidā mažutāły
Ganýtū jautėliū.

Aš pô žaliàs lunkytālas
Jauteliùs ganỹčia,
Pakól sâvo barnužėły,
Týnai pamatỹčia.

Món bagônunt, bèsivôrunt
Šėmúosios jauteliùs
Atjójo barnužėlys
Pàr lỹgius laukeliùs.

Pàsivarýki, našlaitāla,
Šėmúosios jauteliùs
Pàskalbásma mâs abûdu
Meiliúosios žodeliùs.

Nèvarýsiu, nètrukdýsiu
Šėmũjū jautėliū,
Nèkalbásiu àš sù taviṁ
Meiliūjū žodėliū.

Klausinėjo manì bernėlys:
Ar turì tėvėły?
Klausinėjo manì bernėlys:
Ar turì motûły?

Yra môno tāvutėlys
Pô júodu žemaĩ
Yra môno motynālā
Aukštôjam kalnāły.

Klausinėjo manì bernėlys:
Ar tù móki áusti?
Klausinėjo manì bernėlys:
Ar aũkšti kraitėliai?

Kàs îšmókė gegutāły
Girâlāi kūkúoti,
Tàs îšmókė našlaitāły
Raštėliū rašýti.

Ysimókė gegutālā
Nô mîško paukštėliū,
Ysimókė našlaitālā
Iš didžiù vargėliū.

Katrôs lóiksvāi pàr motûły,
Pàr miėlū tėvėły,
Susîvarpā lineliùs
Vidurỹ dėnālās,

Ysirôšė rašteliùs.
Vôsaros čėsėły.
Katrôs vařgiai našlaitālās
Bâ mėlû tėvėliū,

Susîvarpā lineliùs
Vidurỹ naktālās,
Ysirôšė rašteliùs
Pógulio vėtālāi.

23.

Ona Buzóičia.

Jìr îšaũšo aušrytālā,
Tekėjo saulālā,
Ajo miėla motynālā
Bûdintū sūnėlio.

Kėlkis, kėlkis, sūnaitėli,
Kėlkis, môno miėlas —
Atôvadā táu tėvėlis
Žiřgū jodbėrėły:

Kuř mâs jósma raitukẽliais,
O kuř mâs keliáusma?
Jósma Vóršvos mèstêlin,
Búsma žalnèrẽliais.

Gûli, gûli žalnèrẽlys
Vidurỹ pulkêlio,
Stõvi, stõvi jodbèrẽlys
Šalỹ jô šonêlio.

Pastôtā žalnèrẽly
Didžiôjan puikêly,
Jiř ûžmušė žalnèrẽly
Didžiôjan pulkêly.

Lãg gi, lãg gi, jodbèrẽli,
Pàs môno tèveliùs,
Dôs táu šólto undenẽlio
Jir žôlio šènèlio.

Jiř pôliobā sasutãlā
Žaliõjom rūtâlām,
Jiř pagírdā motynãlā
Gailiõm ašarãlām.

24.

P. *Baltûšys.*

Ūžia žôlias mîškas,
Geltõni eglynaì.
Tinaì vaikštnėja
Panytãlā viẽna.

Panâlā jaunõja
Bernêlio iėškojo,
Bernêly atrôdo —
Karčiamõi ūliôja.

Oi tù barnužẽli,
Šalbû šalbėrẽli,
Kóm pràūliavõjai
Sêsios vainikẽly?

25.

U. Jakšiėnā.

Vakarõi, saulýta,
Vakarõi, vakarõi!
Kas tiñ gražiai atjója?

Vakarõi saulýta,
Vakarõi, vakarõi!
Ristù šírmu žirgeliù?

Vakarõi, saulýta,
Vakarõi, vakarõi!
Aŕ ne músū broliûkas?

Vakarõi, saulýta,
Vakarõi, vakarõi!

26.

U. Jakšiėnā.

Ne sasûtā bũčia,
Kàd àš nežinõčia,
Kô món reĩkia
Prê jaunû dėnêliū:

Rūtû vainikẽlio,
Šilkû kasnykẽlio,
Taì món reĩkia
Prê jaunû dėnêliū.

27.

Uršûlia Jakšiénā.

Oi aviétā sù putinėliu
Aúgo pasódāi,
Oi taṁ čėsi motûlā
Manî ûžûgė.

Oi taṁ čėsi motynālā
Manî ûžûgė,
Nėpridôvus razumėlio
Tôli nûdavā.

Ošiai tinôi, motynālā,
Jilgai nebúsiu:
Dvejùs, trejùs meteliùs
Mažì jiṙ îšbúsiu.

Un ketvirtû metėliū
Atgôlio grỹšiu,
Pasivarŧus paukštalì
Čionaì atskrisiù
Jiṙ îskrisiù broliûko sodėlin.

Vyrėsnisai broliûkas
Žadėjo nušáuti,
O uñtrasai broliûkas
Žadėjo pagáuti.

Jaunėsnisai broliûkas
Abù sûdraudā:
Aṙ ne músū sesiûlā
Îš čiūžû šalės?

Aṙ ne músū poniûlā
Îš čiūžú šalės,
Pasivarŧus paukštalì
Unt muṁ atskrîdo?

Anėdu broliûkai
Šaŧkė balsaliù:
Vitôkis, sesiûla,
Vitokis šinôi!

28.

U. Jakšiénā.

Oi rūta, rūta,
Rūtâla žaliôja,
Kô tù nežaliúoji
Žiėmū-vasarāły?

Kû ôšiai žaliúosiu
Žiėmū-vasarāły:
Nesėjo sesiûlā
Mundriôjoi vėtâlāi.

Pasėjo sesiûlā
Vidurỹ laukėlio
Vidurỹ laukėlio
Unt aúkšto kalnâlio.

Visì vėjai pûčia
Visì jiṙ ažkliûdžia.

29.

Vėžioniū sodžiui dainuojama.

Oi rūta, rūta,
Rūtâla žaliôja,
Kô tù nežaliúoji
Žiėmū-vasarāły?

O kû àš žaliúosiu
Žiėmū-vasarāły,
Kàd manî nesėjo
Ti, kuṙ àš norėjau.

Sasûtā pasėjo
Unt aúkšto kalnâlio,
Unt aúkšto kalnâlio
Pačiôi smėlynālāi,

Kuṙs tik vėjas pûčia
Vîs manî ažkliûdžia,
Kuṙs lėtėlys lỹja,
Vîs manî ažlỹja.

30.

Vėžionių sodžiaus daina.

Ūžugîno manî motynãlā
Ūžnešiójo uṅ baltû runkêliū.
Ūsodîno uṅ báro žirgêlio.
Liẽpā jóti paṙ žôliū girâły.
Kaì àš jójau paṙ žôliū girâły,
Jiṙ prijójau pûtino kelmâly.
Jiṙ nûrėškiau pûtino šakêły,
Jiṙ paskaičiaù pûtino ogelàs.

Nekiék ŷra pûtino ogêliū,
Kiéka ỹra vaĩski žalnėrẽliū.
Kaì àš jójau paṙ Vílniaus mėstêly,
Jiṙ sustikaù panytẽliū pulkêly.
Kô taìp gaĩliai veṙkiat, miẽlos panytãlās?
Aš ne júsū asù barnužẽlys —
Aš karôliaus asù žalnėrẽlys.

31.

Jónas Bukẽnas.

Žêmā kêlia žõły,
Žolâ kêlia rôsū,
Rasà kêlia patkavãły,
Pôtkava žirgêly.

Žírgas kêlia balnū,
Balnas kêlia raĩtū,
Raĩtas kêlia kepurãły,
Kepûrā kvėtkêly.

32.

Jonas Bukẽnas.

Oi nẽra, nẽra tokiô sodêlio
Kaìp môno tatušẽlio:
Ĩš pakraštẽliū žôlios vyšnâlās,
Vidurỹ obalãlās.

Oi nẽra, nẽra tokiôs stonâlās
Kaìp môno brolužẽlio:
Yš pakraštẽliū šiṙmi žirgêliai,
Vidurỹ jodbėrẽliai.

Oi nẽra, nẽra tokiô svirnêlio
Kaìp môno motynãlās:
Yš pakraštẽliū mórgos skrynâlās,
Vidurỹ drobâlās:

Oi nẽra, nẽra tokiô daržêlio
Kaìp môno sasutâlās:
Yš pakraštẽliū žôlios rūtâlās
Vidurỹ lęlyjẽlās.

33.

Jonas Bukẽnas.

Atskrîdo paukštâlā
Yš žaliû girêliū,
Ūsiláidā
Unt rūtû šakêlās

Jiṙ pragỹdo
Rožniõsiom gėsmâlām.
Sẽs'k, bernêli,
Un báro žirgêlio.

Jók unt sâvo
Ošvâlās dvârêly.
Atrasì panâły drobalàs liñkiunt,
Sâvo bernêlio láukiunt.

34.

Jonas Bukėnas.

Siaũdžia bitâlā
Svetimõi šalâlāi,
Oi nũdna, nũdna
Bà tavî, panâla.

Kàd àš turėčia
Margõsias plūksnalàs,
Skrisčià jiėškotū
Sâvo panytālās.

35.

Jonas Bukėnas.

Raudojus sanutā, marčios ujamà.

Prìsiglaũsiu prê tvorâlai,
Vėjêlys ašpûs,
Prìsiglaũsiu prê akmenėliu —
Šólta bùs.

36.

Jonas Bukėnas.

Aúkštas duñgus ir dêbesys,
Taì čigõno ûšklojesys.

Gîlios dúobās ir krúmai,
Taì čigõno ỹr namaì.

Žũsys, vîštos, lašiniaì,
Taì čigõno valgymaì.

37.

Jonas Bukėnas.

Šalîta žėmûžė,
Šóltas vėjêlys,
Šólt món vienóm guláti.

Daũk ỹr šykštuõliū,
Daũk pavyduõliū —
Atkalbájo jaù nô manî jáunū panytāły

Oi graži môno panytālā,
Skaisčiû veidêliū, švėsiû akêliū,
Slauniû, bagotû giminėliū.

38.

U. Jakšiėnā.

Otskrenda žũsinas
Sù žūsû pulîku,
Sûdrumstā úndeny
Su júodu duñblu.

Kolaì undênys
Nùsistovėjo,
Bernêlys mergêły
Parsikalbájo.

(Ne visa.)

39.

Alzb. Alešiūnėnā,
60 metų.

Anañ galì laũko
Untinẽlys plaũko,
Atlãkys îš girâlās
Jiéškojo sáu porâlās.

Kẽlkis, bróli mono,
Balnók bárū žírgū,
Balnók bárū žírgū,
Jók svetimõn šalâlān.

Pař laukẽly jójau,
Gražiaĩ arcavõjau,
Pař girãły jódamas,
Dūmãły dūmódamas.

Prijójau dvarẽly,
Nùstabdžiaù žirgẽly.
Yšeĩk, panâla mõno,
Atkẽĩk varteliùs dvôro.

Dvôro vařtus atrakîno
Jir nô žírgo nusodînõ.
— Prõšom svẽčiū î vîdū,
Gẽrsma ôlū jiř mîdū.

Olū mîdū bàgerdamì,
Meĩliais žódžiais kalbádami:
Ošvytãla tù mõno,
Žadẽk dukrãly sôvo.

— Paláuk, vaĩke, ne taip graĩtai,
Món dukrâlā nèūgiñta,
Paláuk matùs ir kitùs,
Taì dúosiu dukrãły tû.

40.

U. Jakšiénā.

Tõ vištâlā, tõ koduõtā
Bùs bernẽliu ataduõta.
Tõ vištâlā kanapãta
Bùs bernẽliu pažadãta.

41.

U. Jakšiénā.

Lotînā.

Svõčia kaì mašká,
Pilna jôs kalmaškà,
Sù nusmûkusiu ratù,
Kad nebūtû jái kratù.

42.

U. Jakšiénā.

Mâdvi dvîjai, dvì sasutẽliū
Kuř mâdvi aĩsma,
Tì gaĩliai vařksma.

Aĩsma svirnẽlin pasižiūrátū,
Ař nẽr motûlās
Aukštû kraitẽliū.

Yra kraitêliai jir nometêliai,
Tìk nebãra
Mèlôs motûtãs.

Mâdvi dvîjai, dvì sasutêliū,
Kuř mâdvi aîsma,
Tì gaîliai vařksma.

Aîsma gurbêlin pasižiūrátū
Ař nĕr tevêlio
Margû jautêliū.

Yra jautêliai jir žalmargĕliai,
Tìk nebãra
Miĕlo tèvêlio.

Mâdvi dvîjai, dvì sasutêliū,
Kuř mûdvi aîsma,
Tì gaîliai vařksma.

Aîsma stainâlān pàsižiūrátū,
Ař nĕr broliûko
Ristû žirgêliū.

Yra žirgêliū jir jodbèrĕliū,
Tìk nebãra
Miélo broliûko.

Mâdvi dvîjai, dvi sasutêliū,
Kuř mâdvi aîsma,
Tìk gaîliai vařksma.

Aîsma daržêlin pàsižiūrátū,
Ař nĕr sesiûlas
Žaliû rūtêliū.

Yra rūtêliū jir našlaitêliū,
Tìk nebãra
Mèlôs sesiûlās.

43.

U. Jakšiénā.

Kô siaũdi, kô geřvinas?
Kô, gervinĕlys, siaũdi?
Kô siaũdi pô žirniĕnū?
Kô pô žirniĕnū siaũdi?
Kô siaũdi žírnio grúdo,
Gervinĕli, siaũdi?

44.

P. Kûkenaičia.

Jûs berniõkai, jûs šalbiĕriai,
Jûs ne músū kavaliĕriai;
Jûs margóitas brokavõjat
Jir pasõgos daûk jieškójat.

Daûgal' sodžiû apvažiôvot,
Panytãlās sáu negôvot:
Músū sodžiuñ atvažiôvot,
Panytãły dĕl' saù gôvot.

Kàd ir gavaĩ, neparvešĩ —
Reîkia kàd bût arkliai šešì;
Tãra tâvo arklial piñki
Jir tê, sôko, vîškai miñki.

Viénas šírmas, nepaščỹvas,
Uñtras sařtas, vîškai klỹvas;
Dûjai juõdi, viénas báras,
Jir tóm vodagôs nebãra.

Jê važiúoja, kaip ir šlĕktos,
Lêdvai ûškabìntos slĕikos.
Piñki - šešì susisĕdy
Mûša tuĩnū pasijĕmy.

Kaĩ jê mûša, skařdas aĩna,
Dĕl'tô kuĩnas pástom aĩna.
Dô jê nória ródyt' pórmos —
Apê ôrkly kruñkia vórnos.

Pirmutîniai lâkia trúksta,
Papèrôsū dúmai rũksta.
Jê atlîky órklius traúkia
Jir vîs rĕkia, kad paláukit.

Privažiôvy jê uńt vařtus
Rĕkia — graičiaù kĕlkit vařtus.
Jê yjêjy iñ grýčiū
Žiũria kàs ỹra sklĕnyčioj.

Neĩ prôšymo nèbaláukia,
Ysipýły ôlū tráukia.
Ažù stôlo pamergẽliai,
O jẽ žiūria kai durnẽliai.

Pasodiñti viẽtoi svečiû,
Labjaù žiūria jẽ un pẽčiū,
Kàd jiẽm dotû gaspadĩnā
Visiẽm po mėsýtās šmõtū.

Kaĩ parvaštàt sasutãły,
Kad bût šiulta seklytãlā —
Grỹčia šalta, nèkūriñta,
Pẽčiui gûlia katâ balta.

Dô jẽ jiẽško pasõgū —
Kad vîsos trióbos bà stógū;
Siénos supûvy, îšviñty
Jir statîniai nebatviñti.
Su statîniais bàsižînai —
Bât abù îsipažîny.

45.

P. Kûkenaičia.

O tù panavîja, gražùs žolynẽli,
Tûjai sakeĩ, kad Brâskušky nedaûgal' panẽliū.

Kàd ir nedaûgal', alià vîsos grôžios,
Tù nerasĩ, barnužẽli, dîdalās nê mažôs.

Músū šalỹ panytãlās vîsos darbinỹkės,
Oneĩ àš pînigus, oneĩ sidabriniùs.

Kaĩ pamôtā barnužẽły, meĩliai prakólbino,
Grėblâły bórškino, pjáutuvū skuñbino.

46.

P. Kûkenaičia.

Tù gûdas, tù gûdas,
O àš gudâlā,
Prê gûdo prilîpo
Môno širdâlā.

47.

P. Kûkenaičia.

Oi tù mono panytãla,
Kaìp àš taù mylájau,
Truñpas bûvo môn čėsẽlys,
Kaĩ sù taù kalbájau.

Nemačiaù dėnôs darbẽlio,
Kaìp saulâlā sádo,
Tìk tamačiaù vakarẽły —
Rasà žiẽdus rãdo.

Nemačiaũ jaunû dėnėliū,
Kuř jôs pasidėjo,
Kalp naktãlās sóldūs mėgai
Sapnėliais îšėjo.

Apsiriñko sáu žirgėly
Yš vîso pulkėlio
Pazdabõjo panytãły
Dvýlikos metėliū.

Paláuk, jáunas barnužėli,
Nórs trejùs meteliùs,
Dúok món jaunái pasiūliõti
Pàs tikrùs tėveliùs.

Ūliõk, ūliõk, panytãla,
Rýto - vakarėly,
Tìk neūliõk, panytãla,
Naktės blūdumėly.

Nèbaláukė barnužėlys
Nė pûsās metėliū,
Graît atjójo prilunkýtū
Subatvakarėly.

Žiūrėk, žiūrėk, panytãla,
Jaù rūtos nuvỹto,
Kàd jaù miėlas barnužėlys
Prė tavî prilîpo.

Šûnas lója, tai nustója,
Barnužėlys vèrnai mỹlia, atsiskirt negôlia.
Guĩbās skreñda paŕ maralàs,
Atsilsát' negôlia.

Pardìls guĩbām sparnėliai
Paŕ maralàs bėskrendunt
Pardils bóbom lėžûvjai
Apė mûmis bėkalbunt.

Un kalnãlio ûpā tâka,
Pakalnãlāi saûsa. —
Duřna bûvo panytãlā,
Kàd bernėlio klaûsā.

48.

P. Kukenaičia.

Žalì beržynai, geltõni eglynai,
Tynõi vaikštinėjo panytãlā viėna.

Kô jỹ tì vóikščiojo? — Bernėlio jiėškojo.
Atrôdo bernėly karčiamõi gėriunty.

Oi tu šėl'ma, šėl'ma šalbėrėli,
Kóm praūlevõjai rūtû vainikėly?

49.

P. Kukenaičia.

Dô šîto neganà,
Tù môno agúona!

Kermôšiun važiúosma,
Runkelàs kėtósma.

Runkelàs kėtósma,
Žėdeliùs ródysma.

Kuř žîba žėdėliai,
Tì žiūria bernėliai.

Berniûkai aidamì
Jir pôskum sagdamì,

Kaì niėkas nemôto
Jiř bûtely pastôto.

50.

P. Kûkenaičia.

Oi tù mônо panytãla,
Kôgi teìp didžiaũna?
Tûjei mîsli, panytãla,
Kàd tù esi slaũna.
Tûjei mîsli, panytãla,
Kàd nèîštekėsi,
Kaì atjôs gi barnužėlys,
Kàd nèpasižadėsi.
Davaì pir̃šliu stomenėlius,
Kàd tiktaì nèpirštũ,
Dô jir̃ kitùs pažadėjai,
Kàd tik nèažmirštũ.
Panytãlās tatušėliai
Gèrîman àškviėsti,
Dėl' miėlojo barnužėlio
Stalâliai aptiėsti.
Gûli jaũna panytãlā
Aukštõjei klātālāi,
Gûli jôs gi barnužėlys
Žỹdo pastalãlāi.
Kaì nuvėjo panytãlā
Bernėlio vadíntũ,
Jir̃ atrôdo barnužėly
Žỹdo pasodíntũ.
Ar̃ vadînus, nevadînus, —
Tù patì îštrúksi,
Kaì pasakìs táu žodėly,
Kaìp dúmas îšrũksi.
Uñksti rýto gaidėliai
Dô jaù nèpragỹdo
Ir̃ atjójo barnužėlys
Kepurãlāi žỹdo.

51.

P. Kûkenaičia.

Džiũsta rugiaì, brỹsta rugiaì —
Jaù atâjo čėsas pjáuti
Kláusā súnus motynãły,
Katrôs reĩkia jóti?
Ar̃ tôs jóti, kur̃ žmõnās ,rõdyja?
Ar̃ tõs bėdnõs siratãlās,
Kur̃ patì pàzdabõjau?
Kur̃ tõ ỹra varsmytãlā,
Kur̃ burnãły prausiaù?
Kur̃ tõ ỹra panytãlā,
Kuriû ôšiai mỹliu?
Sanaì tonaì varsmytãlā
Nindrâlām ûžáugo,
Sanaì mônо panytãlā
Ūš kîto îšėjo.

52.

P. Kûkenaičia.

Panytãla, kô nešóki,
Ar̃ nedrỹsti ar̃ nemóki?
Aš ir̃ drỹstu, àš ir̃ móku,
Tìk sù šîtokiais nešóku.
Atals món gi ponaičiûkai
Vaksavõtais čebačiûkais.
Čebatėliai vaksavõti,
Móka gražiaì tuncavôti.
Un̂ kepûrās žôlias luñkas,
Žîba žėdėliai unt ruñkū.
Unt̂ runkėliū munkėtėliai,
Baĩti jir̃ skóistūs veidėliai.

53.

P. Kûkenaičia.

Pasėjau rūtãły unt̂ lygumôs,
Apsirinkaù bernėly sáu mỹliamū.
Ui, úi gi, Dėvûliau, netrõpyjau,
Kàd jáunas dėnalàs pratrõtyjau!
Duôčia dù šiñtu, trìs šiñtus,
Kàd jáunas dėnalàs atvaduõčia.
Par̃ trìs nedėlãlas gaĩliai verkiaù,
Sâvo tėvėliū nepėrprašiau.
Ketvirtôs nedėlãlās kaì suláukiau.
Visàs sesiulàs unt saù kvėčiaù.
Vîsos sesiûlās rõdžiai aĩna,
Gól tàs rytėlys jõm atseĩna.
Vîsos sesiûlās manî apsádo
Sù gražiaìs kvėtkėliais apsirãdā.
Bernėlys kaì atvažiôvo sù svotėliais.
Món bûvo smũtnas tàs rytėlys,
Yžbõlo veidėliai kaì põpėrys,
Yštîno akėlās nô ôšarū.

54.

Pr. Kukenỹčia, arba *Kûkenaičia.*

Žiūriu prô lúngū, kuřs vėjêlys pûčia,
Žiūriu prô uñtrū, kàs kelaliù ataĩna.
Aĩna panytãlā gaĩliai raudódama,
Bernêly žodêliais îškalbádama.
Oi tù barnužėli, kû tù pamîslyjei?
Aš giřdžiu nô žmoniû, kàt tù kîtū mỹli.
Aš kitôs nemỹliu, kaìp tik tavĩ viẽnū.
Pasakýk, panãla, kiék mẽnesio dėnû?
Pažiūrėk, bernêli, kiék dungui žvaigždêliū, —
Tiék tûjai mylájai jaunũjū panêliū.
Pasakýk, panãla, kiék agúonos grūdû,
Kitôs nèaptiñku, kaìp tìk tâvo búdū.

55.

L. Stankėučėnā.

Stõvi žírgas pabalnótas,
Kamanãlām îžabótas
Prê rūtêliū daržêliu, prê aukštôjom svirnêliu.
Kaì sasûtā dróbas áudā,
Sù skaraĩ vėjū gáudā,
Sesiûlā jaunõja, lelyjėlā baltõja!
Kaì sesiûlā rūtas skýnā,
Vainikėly gražiaì pýnā,
Sesiûlā jaunõja, rūtytãlā gražiõja!
Kaì broliûkas šiénū pjóvā,
Aš prê šôliai stovėjau.
Broliûkas jáunasai, dobilãlys bóltasai!
Kaì broliûkas rugiùs pjóvā,
Pùspādãlas krūvõn króvā,
Broliûkai jáunasai, ūžolãli žôliasai!

56.

U. Naniénā. Apie 90 metų.
(Pradžią pamiršusi.)

Kaì àš jójau paŕ kalnãly
Jiŕ ûžjójau gîlū ažerėly.
Ažušõlys ažerêlys vôsaros ladeliù.
Šíldyk, šíldyk, saulytãla, vôsaros ladêly,
Ošiai čionaì pazgírdysiu júodbėry žirgêly.
Kaì pagírdžiau, dô gražêsnys,
Kaì ûsádau, dô mundrêsnys
Môno jodbėrėlys.
Kaì nujójau uñ panãły,
Pasitîko mañ panãlā rūtêliū daržêly.

57.

U. Naniénā..

Sêsia, sasûta, kû pàdūmójai,
Kàd vainikẽly pàdavanójai?

Vainikẽlys žaliû rūtêliū,
O nometẽlys vargiû dėnêliū.

Šẽl'ma bernêlys priviliójo,
Kàd šiû naktãły pẽrnaktavojo.

Sùvytĩno žaliàs rūtalàs
Jiř sùnaikĩno jáunas dėnalàs.

Broliûkai môno, raičiûkai môno,
Nèaškilóka kiémo vartêliū,
Néažrakínka sviřno durêliū.

Môno takêliai nèišvóikščioti,
Skrỹniū vėtãlās nėĩšvóikščiotos..

58.

L. Stankẽučėnā.

Sūnêli môno, vaikêli môno,
Balnók bárū žirgêly, jók svetimõn šalãlan.
Tėvêli môno, sânasai môno,
Kuř àš rasiù kelãly?
Sūnêli môno, vaikêli môno, —
Kur žėdêly pàrisì, tì kelãly rasì.
Tėvêli môno ir t. t., katrû pírma svéikysiu?
Sūnêli môno ir t. t., rasì sânū sanûty,
tôs panãlās motûty...

(Daugiau nebeatsimenantì).

59.

U. Naniénā.

Tretì gaidêliai gėdójo,
Brólys žirgêly balnójo.
Kẽlkis, sesiûla, dařži rūtãla,
Brólio palydátū.

60.

U. Naniénā.

Dakavõju tėvêliu jiř sanái motynãlai:
Laĩksviai manî ûžugîno, vařgiai pàžadėjo.
Pàžadėjo našlãliu, kuř ỹr puĩkas vaikêliū,
Daũk vaikêliū, daũk vargêliū, daũg gailiû ašarẽliū.
Atsikẽliau rytẽly, saulãlā netekẽjus, —
Skaĩto môno kūsneliùs, rokúoja môno žodeliùs.
Dakavõju tėvêliu jiř sanái motynãlai:
Vařgiai manî ūžugîno, taip laĩksviài pažadėjo.
Pažadėjo bernêliu, kuř ỹr puĩkas broliûkū,
Daũk broliûkū, daũk raičiûkū, daũk meiliūjū žodêliū..
Atsikẽliau rytẽly, saulãlā pusrytẽlios, —
Atsisádau à stalãlio tařp pulkẽlio broliûkū.
Bučiúoja môno bóltas ruñkas ir skaisčiúosios veideliùs..

61.

E. Babickóičia.

Žilvîtys, žilvîtys ar ne medêlys?
Untûkas, Untûkas ar ne bernêlys?
Aglâlâ, aglâlâ ar ne...(?)
Onýtâ, Onýtâ ar ne panâlâ?

Otskrenda žûsinas sù žûsû puĩku,
Sûdrumstâ ûndeny sù júodu dum̃blu.
Pakóĩ tàs ûndenys nùsistovéjo,
Untûkas Onýty prikalbinéjo.

62.

Vėžionių pėmanū daina.

Sáulâ sáda, graĩtai tímsta,
Tàs Jurgiûkas nèberímsta:
Graĩtai lâkia jìr sustiñka Aniutýty —
Aniutýtās gar̃di suñka.

63.

E. Babickóičia.

Sáulâ ratù tekéjo,
Ona griéščius ravéjo;
Ravádama apsnùdo,
Šúdan nósy îgrúdo.

64.

Liudôvyja Stankėučėnā.

Šoktînā.

O čiutõi, čiutýta! čiutâla čiutýta!
Kėnô ti jautêliai pašilãlãi baũbja?
O čiutõi, čiutýta!... Tėvêlio jautêliai pašilãlãi baũbja.
O č., č... Vadúoka, tėvêli, tù manî vadúoka!
O č. č... Aš neturiù, dukrâla kvô vadúoť.
O č. č... Pardúok žaliùs - mórgius, tėvêli!
O č. c... Dabar nebà čẽsas, dukrâla.
O č. c... Diẽnos sudátos, žėdaĩ sumaũti jìr kalbâlãs sùkalbãtos.

65.

L. Stankėučėnā.

Aĩsma, sêsia, mâs piršlãsi. Siũdi, siudolãla! Siũdi, tatatõ!
Piĩšma sêsiai. Siũdi ir t. t.
Čigonêly...
Món neraĩkia...
Čigonêlio...
Nèmundraũnas...
Nepatogus...
Mâs ir kêliũ...
Sùkeliôvom...
Jìr žirgêly...
Sùkaĩtinom...

Aĩsma, sêsia...
Mâs piršlãsi...
Piĩšma bajorêly...
Món neraĩkia... Ir t.t. (Kaip ir pirma).

Aĩsm, sêsia...
Mâs piršlãsi...
Piĩšma artojêly...
Dãkui jûmis...
Ūž artójū...
Tai mundraũnas...
Tai patogus...

66.

U. Nàniénā.

Tekėk, dûkra, àš čigõno,
Duktarãla, àš čigõno!

Nè, móčia, nè, motynãla, nè nè nè!

Aš čigõno netekėsiu,
Pàkrūmãlāi nèsèdėsiu.

Tekėk, dûkra, àž gudêlio, d., až g. Ne, mčia...

Aš gudêlio netekėsiu;
Avjû võkti nemokėsiu,

Tekėk, dûkra, àž žydêlio... Ne, m...

Aš žydêlio nètekėsiu,
Šôbo švỹsti nèmokėsiu.

Tekėk, dûkra, àš ponóičio... Ne, m...

Aš ponóičio nètekėsiu,
Kovôs vírti nèmokėsiu.

Tekėk, dûkra, àž artójaus...
Tai, móčia, tai, motynãla, tai tai tai!
Až artójaus tai tekėsiu, dórbo dírpti tai mokėsiu.

67.

L. Stankėučėnā.

Sesiutãla môno, jaunolãla môno,
Atsikėĩk uñksti rýto!

Atsikėĩk uñksti rytêlio, nùsipraũs'k burnâły,
Yjeîk daržėlãlin.

Nedêlios rytêly, ûštekês saulãlā,
Nujims sêsios vainikėly.

Rūtû pàsiskínka, rūtû nusipínka,
Rūtû žôliū vainikėly.

Vainikėli môno, žolynėli môno —
Liñgvus esì uñ galvâlās.

Lingvûmai galvâlās, linksmûmai širdâlās,
Nėr neìjokiû sėlvartėliū.

Nujims vainikėly, uždâs nometėly —
Suñku sêsiai uñ galvâlās.

Sunkûmai galvâlās, nūdnûmai širdâlās,
Jir visókiū sėlvartėliū.

68.

Alzb. Alešiūnėnā.

Jaù saulâlā tâka,
Gaîli rasà kriñta,
Kẽlkitās, vaikẽliai„
Jaù dėnâlā šviñta.

Kẽlkitās
Visì îž dúmo,
Rúpinkitās laukaṅ
Visì îš namû.

Pâtras rugiû sátū,
Mariûtā akẽtū,
Júrgys šiėno pjáutū
Jùs paṙ vîsū diẽnū.

Gabriûkas
Galvîjū ganýtū,
O tóm gaspadõriu
Reìkia pramanýti.

O Barbõra pôna
Tagúl' miėžius pjáuna,
O tinginâ Ona
Tagúl' kórvas gôno.

O kaì àš ûsėsiu
Unt šírmo žirgẽlio,
Apjósiu laukeliùs
Valùk tô upẽlio.

Prikráusma
Bríndžiū mėžẽliū,
Parvašmà namûlio
Tiẽsu kelaliù.

O tù gaspadîna
Vikraì apsisûki,
Kàt tâvo akẽlās
Būtû nèažrūky.

Kopūstū
Jiṙ sù lašiniaìs
Privír'k pílnū púodū,
Kiék tiktaì pareìs.

O kaì mâs suláuksma
Šviñto Mykalõjaus,
Visì mâs žiūrásma
Sâvo gaspadõriaus.

Až músū
Prõcy jiṙ dórbus
Davanôs, davanôs
Jùs didžiùs skórbus.

Pâtrui gaspadõrius
... (Pamiršta eilė) ...
Pônai Maryjõnai
Šilkû áukso skôrū.

O Barbõrai pônai
Reìks talūba siūti,
Bô jý prižadėjo
Vẽl' paṙ manî bút'.

Tái tínginai Onai
Ažù šč̃yrū prõcy,
Ažù šč̃yrū prõcy,
Sarmãga kvolduõta.

Reîkė táu
Míežiū neganýt',
O parvôrius namô
Gurbaṅ suvarýt',

Stâponas —
Jùs paṙ manî bùs,
Paṙ manî búdamas
Nîgdi nèpražùs.

69.

A. Alešiūnėnā.

Žalì - marǧi valužẽliai,
O mâs bróliai artojẽliai.

Vîs tėvẽlys îšmîslyjo,
Sânas tatušẽlys îšmîslyjo:

Rugẽliai sẽti prìakẽti,
Lunkõi šiėnas pjáuti ir sugrẽpti.

Vîs motûtā îšmîslyjo,
Sanà motynãlā îšmîslyjo:

Drobâlās áusti, îšvaláti,
Marškinẽliai siūti, paṙnešióti.

70.

E. Alešiūnėna.

Kaĩ piršliaĩ ariẽlkū gẽrā,
Tadù manî juõkas jẽmā.

Kaĩ manî agzaminavõjo,
Mîslyjau kàd štukavõja.

Kaĩ jaù manî šliūban vôrā,
Tadù ašarālās kriñta.

Klausinẽjo kunigẽlys:
Aĩ atseĩna táu bernẽlys?

Aš jaunolãlā tylájau,
Kunigẽliu niẽko nekalbájau.

Kaĩ kûnigas šóko îš úmo,
Manî jaunolãły atstúmā.

Stúmā tõli nô altõriaus,
Liẽpā îšvês't uñt švintõriaus.

Kokiõs món bûvo sarmatãlās,
Kàd îš manî juõkės žmonãlās.

Nusiriẽsčia stomenẽlius,
Pẽrprašyčia kunigẽly;

Kàd mañ jaunolãły vinčiavõtū,
Kàd mañ jaunalãły šliūbavõtū;

Kàd uždaktû šviẽsias žvakelàs,
Kàt palaistû baĩsias dūdalàs.

Vîsos sesiûlās línksmyjas,
Aš jaunolãlā jaù veĩkiu.

Ketîna broliûkas îšórti,
Rūtẽliū daržẽlio îšakẽti,

Pagisẽt' bríndžiu mėžẽliū,
Padarýt sóldū alutẽły.

Aš tô alutẽlio negẽrsiu,
Kàd iĩ gẽrsiu ūliavõsiu,
Vîs žaliàs rūtalàs minavõsiu.

71.

E. Alešiūnėnā.

Aĩ àš tôvi, sesiutãla, nesakiaù,
Aĩ žodẽlio nẽtariau, nẽtariau?

Pasišlúoka kėmẽly pẽtnyčioi, pẽtnyčioi,
Atjôs svetẽliai subatõi, subatõi.

Prijójo pílnas kėmẽlys, kėmẽlys,
Mýniojo žôliū žolãły, žolãły.

Kólbino jáunū panãły, panãły,
Nuskýnā žôliū rūtãły, rutãły.

Paĩ vîsū naktãły nemigaù, nemigaù,
Vainikẽly pẽrpyniau, pẽrpyniau.

Prẽš dėnãły ûsnúdau, ûsnúdau,
Vainikẽly pràžūdžiaù, pràžūdžiaù.

72.

F. Alešiūnėnā.

Prašỹčía Diẽvū
Paĩ vîsū diẽnū,
Kàd vėjẽlys pàpūstū,
Kàd rasãły nùpūstū.

Vėjẽlys pûčia,
Rasãły krẽčia,
Kuĩ vóikščiojo bernẽlys,
Kuĩ vóikščiojo jáunasai.

Bernẽli môno,
Jáunasai môno,
Kô pūkuõta galvãlā,
Kô rasótos kojẽlās?

Tėvẽli môno,
Sânasai môno,
Žaliõi lunkẽlāi buvaù,
Pėmenẽlius îšvariaù.

73.

E. Alešiūnėnā.

Pàs motutýty
Valâlāi áugau;
Pô stiklo lungeliù
Drobalàs áudžiau.
Dėl'tô àš áudžiau.
Kàd grôžios būtû,
Kàd jaunóm bernêliu
Gražiaĩ patiktû.
Kàd nepatîko,
Nèsisiūlyjau.
Atadúok, bernêli,
Kû môno turì:
Aúkso žėdėly,
Rūtû kvėtkėly.

74.

E. Alešiūnėnā.

Privažiôvo
Pílnas kiẽmas totõriū
Jir sûrišė
Môno výrū nedõrū.
Món' negaĩlia,
Kàd vyrêly sûrišė,
Tik món' gaĩlia,
Kàd nè kėtaĩ sûveržė.
Sùvytîno, sùdžiovîno
Manî jáunū kaĩ úogū,
Aštàt môno jaunolãlās
Nèbabûvo nê vaikû.

75.

E. Alešiūnėnā.

Apvynėli žôliasai,
Pūronėli grôžasai!
Tù ûžáugai patvorêly,
Ošiai jaũna pàr tėvêly.
Tavî dâda dėl' smagûmo,
Mani vâda dėl' gražûmo.
Apvynėli... t. ir t.
Tavî smařkiai vîrino,
Manî gaĩliai vírgdino.
Apvynėli žôliasai,
Pūronėli grôžasai!
Tù, tù, tù sù putù,
Aš sù bóltu nomatù.
Apvynėli... t. ir t.

76.

E. Alešiūnėnā.

Linõdo, linõdo, linagaudàla!
Aš tavî vesiù.
Linodo... t. ir. t.
Aš nètekėsiu. Linodo... ir t. t.
Aš táu pirksiu skarytãły. Lincdo...
Aš nènešiósiu. Linodo...
Aš táu pirksiu žiuponėly. Linodo...
Aš nènešiósiu. Linodo...
Aš táu pirksiu čeverỹkas. L...
Liói nènešiósiu. L...
Lyliûta, pirksiu. L...
Lỹlia, nènešiósiu. L...
Ataduók skarytãły. L...
Liói parnešiójau. L...
Ataduók čeverỹkas. L...
Liói parnešiójau. L...

77.

J. Jonáučius.

Oi motûtā, motynālā
Vařgiai manî ûžaugîno.

Reĩkė manî nėūgínti,
Undenėly pàskundínti.

Būč' vargêlio nėžinójys,
Nei strėlbâlās nekilójys.

Sausû mêdžiū šakàs riñko
Jir̃ mum̃ jáunus taìp suriñko.

Ūsodîno unt̃ vežîmo
Jir̃ nûvežė Šiauliû miẽstan.

Šiauliû miẽstas mūravõtas,
Akmenẽliais brukavõtas.

Akmenẽliais brukavõtas,
Ašarãlām îšmazgótas.

Veřkia távas ir̃ mótyna
Sâvo sūnẽly îšlaizdamì.

Svẽikina bróliai, sesiūlās,
Pàsilîkim visì sveĩki.

78.

J. Jonáučius.

Oi gẽriau, gẽriau pař diẽnū,
Dô môno galvâlāi nẽr niéko.

Až bólto stalâlio sėdėjau,
Sù dėverẽliu kalbájau.

Dėveris tôrā gẽrdamas:
Búk sveĩka, músū martâlā.

Dô àš nė júsū martâlā,
Devyniû bróliū sesiûlā.

Devyniû bróliū sesiûlā,
Paščyvũ tāvû dukrâlā.

Margam̃ lopšêly lyliuõta,
Aukso žėdêliais bõvyta.

79.

J. Jonáučius.

Oi dù dù dù!
Šiaudaĩ bà grūdû.
Padariau alûty
Vėnû avižũ.

Môno alûtys
Gražùs, geltõnas.
Ūzgẽriau panâły
Skaĩsčiai raudõnū.

Panâlā môno,
Mîško paukštâlā
Yskrîdo miškêlin
Ogêliū riñktū.

Nekôks jôs rinkîmas,
Kôks jôs verkîmas.
Svariõn žemâlān
Prisilinkdamà:

Žemâla môno,
Svariõja môno,
Otāmai tėveliùs,
Atiḿk ir̃ manî.

Kláusā bernêlys
Jáunū panâły:
Kadù gi, sesiûla, gimaì?
Kadù gi taìp graĩtai ûžáugai?

Pėtnyčioi gimiaù,
Subatõi áugau,
Nedêlios rytêly
Jir̃ ištekėjau.

80.

J. Jonáučius.

Anaṁ galì laũko
Untinẽlys plaũko,
Atlákdamas ìž girâlās) 2 k.
Jiẽškojo sáu porâlās.)

Kẽlkis, bróli môno,
Balnók bárū žírgū.
Balnók bárū žírgū,) 2 k.
Jók pàs jáunū panâły.)

Kaì àš jójau paṙ girâły
Jiṙ pamačiaù trìs panalàs
Žaliõjoi girâlāi) 2 k.
Šėnẽly begrẽbiunčias.)

Padẽk, Diẽve, panytãlās,
Pô auksìniais galionẽliais,
Pô auksìniais galionẽliais,) 2 k.
Pô žaliû báržū lapẽliais.)

Uṅ baltũjū runkẽliū
Žìba áukso žėdẽlys,
Oi panâla jaunõja,) 2 k.
Maž iṙ búsi manõja?)

Bernẽli jáunasai
Dobilãli bóltasai,
Jaù aṙ búsiu, nèbabúsiu,
Kitóm ruñkos nèbadúosiu.

81.

J. Jonáučius.

Gražì, gražì panytãlā
Kaìp daṙži rūtâlā. 2 k.

Jiṙ atjójo barnužẽlys
Paṙ lỹgus laukeliùs. 2 k.

Jiṙ atruñda sasutãły
Gônunčiū jauteliùs. 2 k.

Pagrūžínk, panytãlā,
Jaù šìtos jauteliùs, 2 k.

Jaù ūliõja vasarójū
Jiṙ yškôdū dírba. 2 k.

Neì grūžínsiu, neì klausýsiu,
Jáunas barnužẽli. 2 k.

Ošiai tavî, panytãla,
Jaù sanaì dabóju. 2 k.

Pàsmylásma mâs abûdu
Šìtoi karčiamãlāi. 2 k.

Aš negaliù, barnužẽli,
Sù taù ūliavõti. 2 k.

Štaì môto maṅ motûtā,
Pradâs jaù rūgõti. 2 k.

82.

J. Jonáučius.

Gẽriau alutẽly,
Oi gražiaì dainavaù,
O kàs ìšrôšė) 2 k.
Môno veideliùs?)

Kàs aukštaì riẽčias,
O plačiaì lapúojas,
Taì tàs ìšrôšė) 2 k.
Môno veideliùs)

Tàs apvynẽlys,
Mórgas spurgẽlys,
Jiṙ jùs padẽjo) 2 k.
Rašýt' veideliùs.)

Kól' ìškūkôvo
Móčios dukrãły,
Gražiai ūgiñtū,) 2 k.
O julgaì migdỹtū.)

Motûlā sodẽly,
Žaliaṁ sodẽly,
Motûlā sodẽly,) 2 k.
Gražiaṁ sódẽly.)

Aúgo vyšnâlās
Gražùs medẽlys,
Baĩti žėdẽliai,) 2 k.
Raudõnos úogos.)

Kožnõi šakẽlāi
Pô gegutãły
Kūkõvo rýtū) 2 k.
Jiṙ vakarẽly.)

83.

Jónas Jonáučius.

Uñ kólno grūšnâlā,
Pakaĩnāi vyšnâlā,
Tiñ vóikščiojo jaũna panà) 2 k.
Pagal' êžerū.)

Paláuk, panâla,
Paláuk, jaunõja,
Dúok žirgêliu undenêlio) 2 k.
Tagùl' atsigeĩs.)

Neĩ àš laukẽsiu,
Neĩ àš stovẽsiu:
Gaĩli rasà, o àš basà
Šólta kojêlām,
Ošiai basà, šaĩta rasà,
Šólta kojêlām.

Nusviĩ'k ploščiûkū,
Susûpk kojelàs,
Màž dôs Diẽvas spasabẽly,) 2 k.
Piĩ'ksma čebatùs.)

Nepiĩ'k dẽl' manî,
Nuspiĩ'k dẽl' savî,
Ošiai turiù távū - móčiū,) 2 k.
Nupiĩ'ks dẽl' manî.)

Báržo rykštâlā
Darbêlio mókia,
O ūžolãlio rykštâlā
Rôzumū dúoda.

Neĩ plôkė távas,
Neĩ motynãlā,
Nedúok Diẽve tokî výrū,
Kàd manî plaktû.

84.

E. Alešiūnėnā.

Svočiûlā liúrba
Jiẽškojo Júrgio,
O Jurgiûkas daržinãi
Kratinẽly krôtā.

Pamês'ka šakelàs,
Čiupinẽka svočiulàs:
Sveĩka - gỹva svočiulýta,
Gól' táu krûta odegýtā?

Olia lỹlia, ôlia lỹlia, ôlia liàl

85.

Ona Siaurỹčia.

Aũkšti kalnâliai,
Mařgi dvarêliai.
Kólbino manî
Jaũni bernêliai.
Oi lỹlia lỹlia, ói lỹlia lỹlia,
Kólbino manî jaũni bernêliai.

Nekaĩp kólbino,
Kaĩp čėstavõjo
Aukso žėdêliais
Apdavanójo. Oi lỹlia... t. ir t. Aukso ž. ap.

Nùsimazgóka
Bóltas runkelàs,
Paĩsinešióka
Aúkso žėdeliùs. Oi... t. ir t.

Nùsimazgójau
Bóltas runkelàs,
Paĩsinešiójau
Aúkso žėdeliùs.

Viénas mylájo,
Kàs vôkar luñkė,
Uñtras mylájo,
Grõmatas siuñtā.

86.

E. Alešiūnėnā.

Uñt ežerẽlio rýmojau, rýmojau,
Baltõsias runkelàs mazgójau, mazgójau.
O jûs runkẽlās bóltosios, bóltosios,
O kóm jûs patakstàt, miẽlosios, miẽlosios?
Gẽria tâvo výras karčiamõi, karčiamõi,
Pragẽrā žirgẽly, dô nestója, dô nestója.
Jei àž gẽro výro, dākavõs, dākavõs,
O àš kokiô balamũto, priraudôs, priraudôs.

87.

Jûzā Laužikóičia.

Uñtinas untâły
Vadinójo, vadinójo.
Alkš', alkš', untâla,
Arčiaũs manî, arčiaũs manî.
Čià mûdu abûdu,
Čià gyvínsma, čià gyvínsma.
(Daugiau nebeatsimenanti).

Čià gîlios upâlās
Sù pakriaũšėm, sù pakriaũšėm
Čià sraũnūs úndenys
Sù varpâtais, sù varpâtais.

88.

J. Jonáučius.

Žalià rūtâlā
Prẽ lygumãlāi,
Slaũna dukrâlā
Prẽ motynãlāi.

Yštìks šalnâlā,
Pakûs rūtâły.
Atjôs bernẽlys,
Kólbys panâły.

Panâla môno,
Jaunõja môno,
Tekẽk àž manî,
Gražiaì gyvínsma.

Bernẽli môno,
Jáunasai môno,
Kólbink tėvẽly
Jiŕ motynãly,

Kàd món atskirtû
Dîdžiū dalâły,
Mórgus jauteliùs,
Rîstū žirgẽly.

Tôra bernẽlys
Jaunái panâłai. —
Nejilgai órsma
Margaìs jautẽliais.

Nèvarinásma
Ristû žirgẽliū.
Kláusā panâlā
Jáunū bernẽly:

Kôdel' gi neórsma
Margaìs jautẽliais.
Yra uñ kólno
Gražiû mėžẽliū.

Yra lunkẽlāi
Žôlio šẽnėlio.
O kaì ìšpjáusma
Žôliū lunkẽły.

Jiŕ pàsiliuõpsma
Rîstū žirgẽly,
Taì nuvažiúosma
Uñ kermašẽlio

Preĩsma abûdu
Sâvo tėveliùs,
Múm tatušẽlys
Meĩlū žodẽly,

Jiŕ motynãlā
Brúngiū kalbâły:
Mõno brungíausi
Miẽli vaikẽliai,
Pasiūliõkit
Uñ kermašẽlio.

89.

J. Jonáučius.

Oi rũta, rũta,
Aš tavî pasėjau.
Nėdavā motûtā,
Aš katrô norėjau.

Jùs nemóka órti,
Neì šėnėlio pjáuti,
Tiktaì tamóka
Karčiamõi gėrti.

Nûdavā motûtā
Ažù artojėlio
Ažù artojėlio,
Ažù vargolãlio.

Oi aĩčia, aĩčia
Uñ kólno aukščiáusio.
Ar nèpamatỹčia
Ti sâvo myliamiáusio:

Ar nèpamatỹčia
Ti sâvo myliamiáusio,
Ar nèpalínksmyčia
Širdâlās smūtniáusios
(Ne visa).

90.

J. Jonáučius.

Uñksti rýto kėldamas,
Rytėlãly kėldamas,
Girdėjau, regėjau
Karvėlãly burkúojunt.

Tù sūnėli vyriáusias,
Tù jilgai àžmigai,
Tù jilgai àžmigai
Su jaunūju panaĩ

Nè karvėlys burkôvo,
Tatušėlys dūsôvo,
Ūgîno, migdîno
Sâvo miẽlū sūnėly.

Aš, tėvėli, nèmigaù,
Širdis môno àžmîgo,
Dūmójau, rýmojau
Par šiû miẽlū naktâły.

91.

J. Madaĩkys.

Cît, nevef'k, sasuta,
Neraudók, jaunõja —
Prisivefksi rytói diẽnū,
Kai pasìliksi viẽna.

Gól' bà rôzumo buvaì,
Kàd manî tõli nûdavai, —
Tõli môno tėvynãlā,
Negaliù àš pareĩti.

Nèbarasì tėvėlio,
Neì mėlôs motûtās,
Nèbarasì vainikėlio
Uñ geltonû kasėliû.

Kàd ir prôstas bernėlys,
Bíl' netõli tėvėlys, —
Pàzbadõčia, pàsraudõčia
Sâvo didžiùs vargeliùs.

Nèbarasì broliûko,
Oneì mėlôs sesūtās,
Tiktaì tarasì barnužėly,
Kaìp lunkõi dobilãly.

Jáunas esì bernėlys,
Gražùs tâvo veidėlys.
Kàs ìš tâvo tô gražûmo,
Kàd neturì rôzumo?

Ui júi júi júi, motûta
Ui júi júi júi, sanûta,
Sópa môno galvytãlā,
Negaliù àš pakėlti!

Pô mėstėly ūiiõji,
Sáu panalàs vilióji,
Sùvytinaì, sùnešiójai
Môno rūtû kvėtkėly.

92.

J. Madaĩkys.

Turiù sasûty jáunũ
Paujaunimãlãi slaũnũ,
Kàd ir áusti nemóka,
Bîlia gražiaĩ pašóka.

Mažûtã rũtas sėjau,
Paáugus nuravėjau,
Tataĩ gi pasiũgėjau
Jiř î daržėly ãjaù.

Y daržėly ãjaù,
Žaliàs rũtalàs skýniau,
Žaliàs rũtalàs skýniau
Jiř vainikėly pýniau,

Vainikėly pýniau,
Uň galvãlãs dėjau,
Linkiaù gólvũ motynãlai
Jiř î bažnyčiũ ãjaù.

Sudiẽu, motûta môno,
Aš nebabúsiu tâvo:
Aš turiù výrũ sâvo,
Kuřs manî atvažiôvo.

Výras aĩna rugiû sátũ,
Vâda manî akėtũ. —
O vyrėli môno,
Suñkũs darbėliai tôvo.

Ũžù tâvo galvãlãs
Nebaturiù slovãlãs,
Didžiũjũ bunkėtėliũ,
Slauniũjũ linksmybėliũ.

93.

J. Madaĩkys.

Anaň gali laũko
Untinėlys plaũko,
Atskrîdys îž giralãs.
Jiėškojo sáu porãlãs.

Kėlkis, miẽlas bróli,
Balnók bárũ žírgũ,
Balnók bárũ žírgũ,
Jók uňt sâvo panãły.

Pař laukėly jójau,
Gražiaĩ arcavôjau,
Pař girãły jódamas,
Dũmãły dũmódamas.

Jiř prijójau úošvãs dvôrũ
Jiř prîrišiau bárũ žírgũ.
Úošva, motûta môno,
Žadėk dukrãły sôvo.

Paláuk, vaĩke, ne taĩp graĩtai,
Dô dukrãlã neũgiñta,
Paláuk mâtũ jiř kitû,
Pajiňsi mergėły tû.

94.

J. Madaĩkys.

Oi smũtnas, smũtnas,
Smũtnas vakarėlys,
Smũtna sasutãlã
Ũ stôlo sėdėjo.

Ũ stôlo sėdėjo,
Uňt ruñkũ rýmojo,
Uňt ruñkũ rýmojo,
Labaĩ gaĩliai veřkė.

Neveř'k, sasutãla,
Bólta lelyjėla,
Nè músũ pradáta,
Taĩp Diẽvo žadáta.

Kinkýkit, broliũkai,
Bãrúosios žirgeliùs,
Lydásma sesiũły
Pař lỹgius laukeliùs.

Dô nèîvažiôvom
Neì pûsan kelâlio,
Pradẽjo sasûtā
Raudóti balsaliù.

O kaì privažiôvom
Uñt anýtos vařtus,
Yšẽjo anýta
Pasitîktū marčiôs.

— Sveîka búk, martâla,
Motûtās dukrâla,
Tolimà vėšnâlā
Šî gi vakarẽly.

95.

J. Madaîkys.

Ūgîno motûtā,
Ūgîno sanõja
Tû gi viẽnū dukrâły. 2 k.

Ui júi júi, motûta,
Ui júi júi, sanûta,
Kóm manî tõli nûdavai? 2 k.

Mátā maṅ motûtā,
Mátā motynâlā,
Kaìp áukso obolãly. 2 k.

Užù tolymẽliū,
Užù undenẽliū,
Užù sraujû upẽliū,
Užù žaliû girẽliū.

Jiř bėūgíndama,
Jiř bènešiódama,
Pažadẽjo bernẽliu,
Sviẽto mundraunykẽliu.

Neveř'k, dukrãla,
Neveř'k jaunesniõja:
Lunkìs tavî broliûkai,
Lunkìs tavî raičiûkai;

Žiẽmū sù važẽliais,
Vôsarū ratẽliais,
Pavôsery laivaĺi. 2 k.

96.

J. Jonáučius.

Čiulbutãla, lakštutãla,
O kuř tù tupẽjai?
— Sodẽlãly pô žaliaìs lapẽliais.

O bernẽli jáunasai,
O kû tù sumdýsi,
Ó kû tù prašýsi,
Kàd tôvi atrastû auksîny žėdẽly?

Bernẽli jáunasai,
Kuř tù ūliavõjai?
— Svirnẽly lovâlāi sù jáunu panaĺi.

Sumdỹčia, prašỹčia
Pílkū sakalãly,
Kàd nulâkt ir atnàšt auksîny žėdẽly.

O bernẽli jáunasai,
O kû tù ažmiršaì
O bernẽli brungasai, ô kû tù palikaì?

Jiř atrôdo panytãły) 2 k.
Rūtẽliū daržẽly.)

Ažmiršaù, palikaù) 2 k.
Auksîny žėdẽly.)

Sveîka gỹva, panytãla) 2 k.
Kû čianaì beveîkì?)

Skinù rūtas, dobilãlius,) 2 k.
Pinù vainikẽly;)

Jiř nuskínsiu sâvo mėlóm,) 2 k.
Jaunóm barnužẽliu)

97.

Seliomija *Pučėtaičia.*

Yšjójau, jójau,
Jilgaĩ medžiójau,
Nušavaũ volungėły. 2 k.

Kóm tù nušavaĩ
Mîško paukštały,
Môno kiémo gaidėly? 2 k.

Aš jójau, jójau
Paŕ žôliū gîriū,
Nupúolau nô žirgėlio. 2 k.

Tì maṅ mýniojo,
Tì maṅ trapójo
Pô juõdū purvynãły. 2 k.

Numýnā, mýnā
Skóistū veidėly,
Bága júodas kraujėlys. 2 k.

Oi sėsia, sėsia,
Sesiûla môno,
Pataisýk món patalãly. 2 k.

Oi bróli, bróli,
Broliûkai môno,
Koký àš táu taisýsiu? 2 k.

Pūkû pô gólvu,
Pūkû pô šónu,
O kaldraĩ ûšklóka,
Kaldrytãłi ûšklóka.

Oi bróli, bróli,
Broliûkai môno,
Kóm paliėki turtėly? 2 k.

Sėsiai paliėku
Rîstū žirgėly,
Maŕčiai týmo balnãly. 2 k.

O motynãlai,
Gimdytojėlai
Vîsū sâvo turtėly. 2 k.

Maŕti geidôvos
Trìs nedėlãlas,
Sasô trejùs meteliùs. 2 k.

O motynãlā,
Gimdytojėlā
Vîsū sâvo amžėly. 2 k.

98.

Repšiénā.

Atôlakia stírna,
Vodegėlā pírma,
Atôlakia bríedys,
Visas susitriédys.

Musià maĩšo maišyměly,
Uódas nâša undeněly,
Kiaulãlā keršõja
Miltaliùs syjõja.

Žūsinėli bóltas,
Kuŕ tù buvaĩ — Vóršvoi.
Tôs kojýtās lopatýtās,
O snukėlys pliókščias.

Galvãlā kaĩ kūlãlā . . .

(Daugiau nebeatsiminė).

99.

Repšiénā.

Turiù viẽnū kumalãły,
Jiŕ tû parsidúosiu.

Nusîvedžiaù uṅ turgėlio,
Niékas nèturgáuja;

Prisîrišiaù uṅ pušėły,
Neĩ vîlkas nepjáuna.

Pruñkšk, kumãla, karklynuôs,
Vîlkas tûpi pušynuõs.

100.

Repšíenā.

Pàskinkỹčia kumalãły,
Nùvažiuõčia uñ panãły.
Nô ulỹčios unt ulỹčiū
Dôvā dúonos ir bulbýčiū.
Môno dúona garđi bûvo,
Sù agúonom keptà bûvo.
Manî îčiulium (?) pavadîno.
Môno dúonū pagadîno.

101.

Repšíenā.

Atôlakia ožêlys,
Atameškeriója,
Víenu ragù duñgū rẽžia.
O barzdałì žêmy šlúoja.
Aîk, ožêli, úndenio. —
Byjaù pîkto vilkêlio. —
Viénu ragù símk, símk,
Kitù ragù gínk, gínk,
Kojêlām patrepsínk,
Jiř ragêliais pabarškínk.

102.

Repšíenā.

Oi bûdra, bûdra,
Aîk miškañ medžiótū,
Miškañ meškeriótū.
(Daugiau nebeatsiminė).

103.

Repšíenā.

Turẽjo senêlys
Bóltū kumalãły,
Žaliù šẽku pêniamū,
Yšrugẽlām gírdžiamū.
Turẽjo bobâlā
Bóltū ožêly,
Kėtõm plutõm pêniamū,
Pàmazgẽlām gírdžiamū.

104.

Zabêlıa Černiūčia.

Sustikaù tyjūnẽly,
Món tyjūnas: lôbas rýtas!
Aš tyjūnui neì žodêlio.
Atôlakia ožêlys, atàmeškeriója!
Viénu ragù duñgū rẽžia,
O barzdałì žêmy šlúoja.
Jiř sušẽriau pař blauzdãły,
Sùbirẽjo jóm kaulãliai,
Súsirinkaù kaulaliùs,
Pàsidírbau kunklaliùs.
Jiř nuvėjaù vesêlyjon
Sanû margû (ar b a r n û) čírpytū,
Jaunû vaikû línksmytū.
Kaì aš jójau par ulỹčiū,
Audėjẽlā áudžia,
Nẽt seklỹčia siaũdžia.
Šaũčius siûva pirštinãlas,
Uñt runkêliū máusto,
Atrėžẽlām, atkarpãlām
Sanàs mařgas[1]) káusto.

[1]) Arba: s a n ù s b á r n u s.

105.

Sel. Pučėtaičia.

Atjója bernėlys
Pař žaliùs laukeliùs,
Pař žaliùs laukeliùs,)
Pař pūdymėlius.) 2 k.
Ūžmóvā žėdėly
Baltõi runkėlāi,
Paláidā žirgėly)
Žaliõi lunkėlāi.) 2 k.
Taì áda žirgėlys
Žaliõi lunkėlāi,
Taì žība žėdėlys)
Baltõi runkėlāi.) 2 k.

Taì sâvo žirgeliù
Uñt manî atjójai,
Taì sâvo žėdėly)
Món davanójai.) 2 k.
Pař tâvo tėvėly
Jiř gėriau jiř vólgiau
Jiř tūmsias naktalàs)
Pėrnaktavõjau.) 2 k.
Taì tôvy tėvėlys
Món pažadėjo,
Jiř môno širdãlā)
Nusîjuokė.) 2 k.

106.

S. Pučėtaičia.

Paláuk sasûtās 2 k.
Pař ežerėly. 2 k.
Tañ ežerėly 2 k.
Krāslãlys. 2 k.
Tañ krāslãly 2 k.
Panãlā sėdžia. 2 k.
Panãlā sėdžia, 2 k.
Gólvū šukúoja. 2 k.
Gólvū šukúoja, 2 k.
Smũtniai dūsúoja. 2 k.
Nėr món motûtās 2 k.
Kraitėliam kráuti. 2 k.

Nėr món tatûšio 2 k.
Dalãlai skírti. 2 k.
Nėr món broliûko 2 k.
Laũku lydėti. 2 k.
Nėr món sesiûlās 2 k.
Šalỹ sėdėti. 2 k.
Sáulā motûtā 2 k
Kraitėly króvā. 2 k.
Máno tatûšys 2 k.
Dalãły skýrā. 2 k.
Sėtyn brolãlys 2 k.
Laũkū lydėjo. 2 k.

Žvaĩgždās sesiûlās 2 k.
Šalỹ sėdėjo. 2 k.

107.

S. Pučėtaičia.

Vôkar, vôkar vakarėly
Pýniau rūtû vainikėly. 2 k.
Vainikėly bėpinunt
Ir burnãly bapraũsiunt, 2 k.
Siuñtā manî motynãlā
Upãn šólto undenėlio. 2 k.
Sù varîniais nāšutėliais,
Sù liėpiniais vėdrikėliais. 2 k.
Pasikėlā vėtrytãlā
Jiř nûpūtā vainikėly. 2 k.

Anõi pûsāi juritėliū
Stõvia puĩkas barnužėliū. 2. k.
Ysirôdo îš pulkėlio —
Jùs priplaũksiūs vainikėly. 2 k.
Vainikėlys vidurėliu,
Barnužėlys pakraštėliu. 2 k.
Vainikėlys plaukti plaũkia,
Barnužėlys gvõlto šaũkia. 2k.
Vainikėlys uñt skrynãlās,
O bernėlys uñ dobãlās. 2 k.

Vainikėlys jaù skrynãlāi,
O bernėlỹs jaù dobãlāi. 2 k.

108.

S. Pučėtaičia.

Bûvo gerà gaspadînă,
Vîštū láidā un kiaušîniū. 2 k.
Pribjaurójo pílnū gryčiū
Jiř visùs pasuõlius. 2 k.
Gaspadõrius jû nêkintă,
Šiñtū kařtū pâklon siuñtă
Sù jû lâsytoju.
(Daugiau nebeatsimenanti).

109.

Nebėra žinių, iš ko išrašyta.
(Trūksta dviejų pirmutinių rinkinių.)

Músū broliûkai
Slaũnūs kavaliẽriai,
Kaì línkū ponaitẽliai.
Aždraũdžia pėvalàs,
Visùs padirvẽlius
Jiř žaliùs panemunẽlius.
Oí nẽra, nẽra
Tokiô sodêlio,
Kaìp mõno mўliamo tėvêlio.
Yš pakraštẽliū
Žôlios vyšnâlās,
Vidurў žўdi abalãlās.
Oi nẽra, nẽra
Tokiô daržêlio
Kaìp môno sasutãlās.
Yš pakraštẽliū
Žôlios rūtâlās,
Vidurў žўdi lelyjẽlās.

110.

Ona Laužikóičia.

Aš nenõriu daũgal' gẽrti, 2 k.
Reìks món rýto uñksti kẽltis.
Reìks món rýto uñksti kẽltis, 2 k.
Šeimynãlā pabûdinti.
Šeimynãlā pabûdinti, 2 k.
Žalì - mórgiai pasijúnkti.
Žalì - mórgiai pasijúnkti, 2 k.
Galaǹ laũko nusvarýti.
Galaǹ laũko nusvarýti, 2 k.
Nórs vagêlā pẽrvaryti.
Žmoniû nâša, pietus nâša, 2 k.
Dô món nẽra neì pusrytẽliū.
Nùsiaîčia žaliõn gîrion, 2 k.
Nùsilaũščia báržo rýkšty.
Nusilaũščia báržo rýkšty, 2 k.
Nùsiplakčià panytãły. —
Aš nekaîta, barnužẽli, -- 2 k.
Kóm sûrintai túmsū sviřnū?
Aš nèmačiaù îšaũštunčios, 2 k.
Neì saulâlās ûštakunčios.

111.

Ona Laužikóičia.

Oi tù tù tù, strazdẽli,
Čilbák miẽlas paukštẽli,
Pàsiklausýsma gražaùs balsâlio.
Ař lazdўnus auginaì?
Ař ríešučius brindinaì?
Ař kólnosi úogas siurbinaì?
Neì lazdynû auginaù,
Neì rẽšučiû brindinaù,
Neì kólnosi úogū siurbinaù.
Pař žaliàs giriàs skreñdu,
Viršúnāi mẽdžiū sẽdžiū,
Pàvasarẽly pranašáudamas.
Jaù saulãlā pastařpo, [1])
Oštrū sniẽgū pakiřpo
Jiř beržẽliū sulâ pratâko.
Jaù saulãlā karštâsnā,
Jiř žolãlā žalâsnā,
Jiř miškẽliai žaliúot' pradẽjo.

[1]) Pasidarė šviesenė, stipresnė.

Pàversmẽliai atkiûro,
Džiaũgias vîsas natũras
Jìr lėknẽliai rožẽm pražýdo.

Purėnaĩ piévoi pîlias,
Pílnas paũkščiũ karklỹnas,
Siaũdžia, griaũdžia lizdùs pińdamas.

Jaù sparneliùs suklójau,
Klausýk, miẽlas artójau,
Klausýk, taisýk stiprai žagralàs.

112.

O. Laužikóičia.

Aúgo, dýgo klevẽlys
Pô tėvẽlio vartẽliais.
Oì klevẽli šimčiašôki,
Žôda tavî nuskínti.
Žôda tavî nukiřsti,
Šakelàs nugenẽti.
Šušìls šìltas pavôserys,
Žalíôs tâvo šakẽlās.

Aúgau pàs tėvẽly
Kaipô javaróitys,
Opdinktas kaìp gîrioi
Žôlias volungóitys.
Nemačiaù saulẽlās
Kadù ûštekẽjo,
Neì gaĩli rasãlā
Kadù nubirẽjo.

113.

Šlapelienā.

Kû kalbájai, ęgliûta, 2 k.
Sù sraujúojo vėjeliù. 2 k.
Oi vėjẽli, tù vėjẽli, 2 k.
Kóm tù manî teìp pôputai? 2 k.
Dô àš tavî ne teìp pũčiaù, 2 k.
Dô àš tavî ne teìp pũsiu.. 2 k.
Žaliû šakytẽliū neláužiau, 2 k.
Gailiôs rasytãlās nėkrėčiau. 2 k.

Kû kalbájai, sasûla, 2 k.
Sù jaunúojo berneliù? 2 k.
Oi bernẽli, tù bernẽli, 2 k.
Kô nebuvaì pař tėvẽly? , 2 k.
Ošiai buvaù pař tėvẽly 2 k.
Pař miẽlū motynãły. 2 k.

(Daugiau nebeatsiminė).

114.

O. Šlapelỹčia.

Šóka, grõja, vakarúoja
Tėvẽlio dvarẽly.
Níekas teìp gražiaì nevažiúoja
Kaìp môno bernẽlys:
Vôžys moliavõtas,
Žírgas pabalnótas,
Aúkso tvôska patkavãlās
Pô žírgo kojẽlām.
Sûk žírgū pievon,
Sûk žírgū pievon,
Atadúok vainikẽly
Žaliũjū rūtẽliū.

Vainîko nedúosiu,
Žėdẽly pridėsiu:
Márgauk, panytãla,
Nórs dvejùs meteliùs.

Aš márgaut márgausiu,
Tù kitôs negáusi.
Sâno paklausýsiu,
Môžo nusiliñksiu,
Búsiu slaũna panytãlā,
Kàd ir našlaitãlā.

115.

Damincêlia Gasiūnaičia.

Atsidûsk, bernêli,
Iš tikrôs širdâlās;
Katrû tù mylájai,
Nebăr tôs panâlās.
Katrû tù lunkei
Rýtas - vakarẽlys,
Jaù ûsakýtas
Bažnỹčioi vardêlys.
Skûbykis, bernêli,
Mês'k áukso žėdêly,
Aŕ nepẽrprašýsi
Jôs tîkrū tėvêly.
Paŕnešiau žėdêly,
Dô iŕ negôvo,
Tìk daugiaù kalbâliū
Uńt manî pramônā.
Sôkė kàd pyjõkas,
Sôkė kàd gėrẽjas,
Viẽna klãtis ỹra,
Paŕ tû švĩlpia vẽjas.
O dvì naũjos,
Vidurỹ vazaũnios,
Sù kumpaìs arúodai, —
Bùsi sóti jaũna.
Dėnôdaržiai naũji,
Tìk šêmat statỹti,
Jaù jiŕ gojóčiui
Žírgas pàkinkýtas.
Ruõškis, sesiûla,
Ruõškis, jaunõja. —
Dô nèsiruõšiu,
Dô nèvažiúosiu,
Sâvo mėlái motynãlai
Padãkavosiu.
Dãkui, motûta,
Dãkui, sanûta,
Kàd sukróvai kraiteliùs,
Daugiaù nebaraìks.
Ruõškis, sesiûla,
Ruõškis, jaunõja. —
Dô nesiruõšiu,
Dô nevažiúosiu,
Sâvo tėvêliu
Padãkavosiu.
Dãkui, tėvêli,
Dãkui, sânasai,
Kàd sukróvai pasogẽły,
Daugiaù nebaraìks.
Ruõškis, sesiûla, t. ir t...
Sâvo sasûtai
Padãkavosiu.
Dãkui, sasûta,
Dãkui, jaunõja,
Kàd sutaisaì abrūsẽlius,
Daugiau nebaraìks.
Ruõškis... t. ir t.
Sâvo broliûku
Padãkavosiu.
Dãkui, broliûkai,
Dãkui, jáunasai,
Kàd sukinkei món žirgeliùs,
Daugiaù nebaraìks.

116.

D. Gasiūnaičia.

Žỹdi pûtinas pô lapù. 2 k.
Klója panytãlā pôtalū. 2 k.
Mínkštas patalãlys pūkuõsi. 2 k.
Veŕkia panytãlā varguõsi. 2 k.
Žỹdi rožė, lelyjẽlā. 2 k.
Atvažiúoja karėtãlā. 2 k.
Tói kariẽtoi ponaičiûkas. 2 k.
O kô vaŕdu? — Petriukiûkas. 2 k.
Petriukiûkai músū, nekraipýka úsū.
Paskalbási šiû naktãły sù panaĩi músū.
Šírmas žírgas kopústos, 2 k.
O kàs jý tĩšvaikìs? 2 k.
Yra tôks gi ponaičiūkas, 2 k.
Podiniuõsi Petriukiûkas. 2 k.

117.

D. Gasiūnaičia.

Unt žôlio kėmėlio
Lėtûlys lynójo,
Unt rūtû daržėlio
Panâlā rymójo.
Atjója bernėlys
Pat lỹgius laukeliùs.
Yšeîka, panytãla,
Atkėl'k jóm varteliùs.
Yšėjo panytãlā,
Suñkiai dúsaudama,
Atkėlā varteliùs,
Gaĩliai jaù vargdamà.
Yjójo bernėlys
Tėvėlio dvarėlin,
Prîrišė žirgėly
Unt rūtû daržėlio.
Bárasai žirgėlys
Pumúistā galvâły,
Paláužė tvorâły,
Pamýnā rūtâły.
Kô liūdi, panâla,
Kô liūdi, jaunõja:
Aštvėrsiu tvorãły,
Pakėlsiu rūtâły.

118.

D. Gasiūnaičia.

Katû, katû, katûčiū,
Dôs motûtā kropûčiū,
O tėvėlys pinigû,
Nusipirksiu barõnkū,
Pazdėsiu klātâlāi,
Suvólgysiu švintâlāi.

119.

D. Gasiūnaičia.

Pat kėmėly tiesus tòkas. Opapâ!
Tì nušliójo ponaičiūkas. Tirlirliã!
Tir lir lỹlia, lỹlia, lỹlia, tirlirliã!
Pat kėmėly tỹkiai âjo. Opapa!
Prė klātâlai sùtrepsėjo. Tirlirliã!
Tir lir... t. ir t.
Panytãla miėla môno. Opapa!
Darýk 'durìs, dô ne diėna. Tirlírliã!
Tir lir... t. ir t.
Gól' tôs dûrys unt lisôru. Opapa!
Kàd jôs pôčios aisidôro. Tirlirliã!
Tir lir... t. ir t.

120.

A. Apšegóičia.

Oi egliûta, égliutãla,
Kôdel' žalià nežaliúoji?
Oi motûta, motynãla,
Kóm man môžū ûžūginai?
Raĩkė manî nėaugínti,
Marytãlās pàskundiñti.
Raĩkė nėšti kô toliáusiai
Jir îmėsti kô giliáusiai.
Būč pô marytãlas plaukiójus,
Būč navydnãlas nešiójus.
Pô svėtimas šalytãlas,
Būč nešiójus navydnãlas.

121.

A. Apšegóičia.

Pàprašỹčia tatušėly
Kàd padirbt laivâły,
Aĩčia, plaũkčia pat maralės
Unt sâvo panâły.
Jir prîplaukiau môriū krôštū,
Mórgūjy dvarėly.
Vaikštinėja panytãlā
Pô rūtû daržėly.

Sveĩka gỹva, panytãla,
Tù žaliõja mírta!
Aṙ nebúsi nô tėvêlio
Dėl' manî paskiṙta?
Kàd pajuṁčia tû panâły
Sáu priẽtalkū prėtėlkẽły,
Nėžinõčia kaìp myláti
Paṙ vîsū vėkêly.

Aluṁ - vỹnu pagírdyčia
Šilkaìs aprėdỹčia,
Zarkolîniam pakajẽly
Panâły laikỹčia.
Grõkit, grõkit, grojėjẽliai,
Kàd jý negirdátū;
Šókit, šókit, šokėjẽliai,
Kàd ir pasiulsátū.

122.

Alešiũnėnā.

(Iš pôsakos.)

Upu, kàd manî vâstum!
Upu, taì laimãtum!
Upu, taì aptiẽsčia!
Upu, vîsū dvôrū!
Upu, drobytãlām!
Upu, pagimdỹčia!
Upu, grôžū súnū!

Upu, uṅ galvâlās!
Upu, saulytãlā!
Upu, pakaušẽly!
Upu, mėnesẽlys!
Upu, krūtinãlāi!
Upu, Sėtynẽlys!

123.

Alešiũnienā.

Čiutói, čiutýta! —
Lyliói, lylýta!
Siurôvo, lingõvo

Darži lelyjẽla.
Čiutâla! čiutýta!
Lyliūla, lylýta!

124.

Alešiũnėnā.

Pàs motynýty)
Valâlāi aúgau,) 2 k.
Pô stîklo lungeliù)
Drobalàs áudžiau) 2 k.
Dėl'tô àš áudžiau,)
Kàd grôžios būtû,) 2 k.
Kàd jaunóm bernêliu)
Gražiaì patiktû.) 2 k.

Kàd nepatîko,)
Nesisiũlyjau:) 2 k.
Atadúok, bernêli,)
Kû môno turì.) 2 k.
Aúkso žėdêly,)
Rūtû kvėtkêly,) 2 k.
Jaunũjū dėnêliū,)
Meiliũjū žodêliū.) 2 k.

125.

Alešiũnėnā.

Kad bũčia žinójus,)
Kuṙ môno motûtā,) 2 k.
Bũčia nuklójus)
Kelaliùs drobâlām.) 2 k.

Bũčia nusvaṙsčius)
Varteliùs jostâlām,) 2 k.
Bũčia nukaĩšius)
Kelaliùs rūtâlām.) 2 k.

126.

Alešiūnėnā.

Deviñti mâtai,
Ne viẽna diẽna,
Kaìp daržẽly babuvaù.
Užáugo áugo
Žôlios rūtâlās
Pinkiõm, šešiõm šakẽlām.
Kàs šakytālā,
Taì gegutālā
Uñksti rytẽly kūkôvo.
Kūkôvo rýtū,
Kūkôvo piétus
Jiṙ vidurỹ naktâlās.
Tólai kūkôvo,
Kól îškūkôvo
Yš motûtās dukrâły.
Móčios dukrâlā
Vôlioi ūgiñta,
Uṅt vargẽlio nuduõta.

127.

Alešiūnėnā.

Aĩsma laukaṅ pažiūrátū,
Kuṙs vėjẽlys pûčia.
Pûčia rýto, pûčia piéto,
Pûčia vakarẽlio.
Tryjû vaĩsčiū barnužẽliai
Víenu keliù jójo.
Aṙ món jóti,
Ar món stóti,
Ar pulkẽlio láukti?

128.

Alešiūnėnā.

Sanóbinās motarālās
Kokiõ bûvo búdo,
Nèužlaĩkė aroděly
Oneì víeno grúdo.
O kàd jôs teìp dôro,
Raĩkia jóm makôro
Câpu lâpu paṙ nûgarū. 2 k.

129.

Alešiūnėnā.

(Grojimas).

Cibûlys bekepûrys
Vesẽlyjon jójo.
Tõ laumalā - raganālā
Paskuṁ àdzyliójo.

130.

Alešiūnėnā.

Oi tėvẽli, ói tėvẽli
Žẽnyk sâvo sūnẽly.
O! žẽnyk sâvo sūnẽly!
Kàd nenõri žẽnyti,
Láisk vaiskẽlin slūžytū.
O! l. v. s.
Láisk vaiskẽlin slūžytū,
Piṙk kẽturias triūbalàs.
O! p. k. tl
Viẽnu triūbu trìūbyjau
Yš kėmẽlio jódamas
O! iš k. j.!

Uñtru triũbu triũbyjau
Pař laukêly jódamas.
O! p. l. j.!

Trečiù triũbu triũbyjau
Pař girâły jódamas.
O! p. g. j.!

Ketviřtu triũbu triũbyjau
Pulkêlin pristódamas.
O! pulkêlin pristódamas!

131.

Alešiūnėnā.

Tù sesiûla, tù jaunõja,
Kóm veideliùs moliavõji?

Už darỹlus brúngiai móki,
Sù berniõkais labaì šóki.

132.

Graičiūnėnā.

Ūgiṅ matûtā,
Ūgiṅ manî miẽlū,
Kaìp daržêly rūtâły,
Daržėlãly rūtâły.
Ūžūgînus,
Jaù jiṙ atadôvus
Ūliaunỹku bernêliu. 2 k.
Sugrỹš'k, dukrâla,
Sugrỹš'k, môno miẽla,
Žadù pûsy dvarêlio. 2 k.
Jaù nebe čẽsas,
Miẽla motynãla,
Kàd iṙ vîsū žadãtum. 2 k.
Žėdêliai sumaũti,
Žodêliai sutařti
Sù tô jáunu berneliù. 2 k.
Kàd àš nùskrisčià
Uṅt miẽlū motûty
Pař rūtû daržêly,
Pař vyšnêliū sodėly.

Kàd àš àškūkuôčia
Mėlái motynãlai
Svirnêly bagûlinčiai,
Lovâlāi besílsiunčiai.

Kẽlkis, motûta,
Kẽlkis, môno miẽla:
Kõkia čià paukštâlā
Pař naktâły klýkavo.

Uṅt margû plūksnêliū
Tartuṁ mîško paukštâlā,
Uṅt skaistaùs veidêlio
Tartuṁ môno dukrâlā.

Juñčia kirvêly,
Skiñčia takêly,
Važiuõčia pàs motûty. 2 k.

Žiẽmū važêliais,
Vôsarū ratêliais,
O pavôsery laivâlām. 2 k

133.

Jiêva Vičinėnā.

Pražýdo žýdo
Žôlias lėpỹnas
Pař lygiúosius laukeliùs.

Pař tû lėpỹnū
Upā tekẽjo,
Vỹnu kvėpẽjo, midutẽliu rėdẽjo.

Onõi pûsāi upâlās
Stõvia jaũna panâlā. 2 k.

Kiřsčia lėpâły,
Diřpčia lovâły,
Aṙ nepẽrkelčia panâlās.
Kirtaù lėpâły,
Dírbau lovâły —
Nepẽrkėliau panâlās 2 k.
Pramônā manî
Neviẽrni žmõnās
Neteisíngas kalbalàs. 2 k.

Sôkė pėneliù
Burnâlā praũsta,
Uñt rožėliū vóikščiota. 2 k.
Nè dėl' pėnėlio
Burnâlā baĩta,
Ne dėl' rožiû raudõna. 2 k.
Yš raškažėlās
Burnâlā baĩta,
Yš skaistûmo raudõna. 2 k.

134.

J. Vîčinėnā.

Ok, neraĩdūs
Šešûro rugiaĩ:
Nekíek pėdėliû,
Kiėk gailiūjū ašarėliūl
Ok raĩdus
Tėvėlio rugiaĩ...
(Daugiau nebeatsiminė).

135.

Stef. Glėmžaičia.

Oi egliûta, tù egliûta, 2 k.
Kôdel' žalià nežaliúoji? 2 k.
Kû àš žalià bažaliúosiu, 2 k.
Kàd vėjėlys labaĩ pûčia. 2 k.
Món šakelàs sujûdino, 2 k.
Yš šaknėliū išjûdino. 2 k.
Oi motûta motynãla, 2 k.
Kuĩ nûdavai duktarãły? 2 k.
Aĩ àž dvõro dvaronėlio, 2 k.
Aĩ àž jáuno barnužėlio? 2 k.
Neì àž dvõro dvaronėlio, 2 k.
Neì àž jáuno barnužėlio. 2 k.
Až bernėlio nevalỹvo, 2 k.
Aš pyjõko necnatlỹvo. 2 k.

136.

Glėmžėnā.

Kėnô daũgal' sūnaitėliū
Nėra žalnėrėliū.
Aš tàs víenas sūnaitėlys
Ir tàs žalnėrėlys.
Siũsčia, siũsčia tatušėly
Grôdnojan mėstėlin,
Kàd nupirktû món tėvėlys
Žírgū jodbėrėly.
Nepiř'k, nepiř'k, tatušėli
Šírmojo žirgėlio:
Suñku ỹra žalnėrėliu
Širmũjū pulkėly,
Lingviaũs ỹra žalnėrėliu
Júodbėriū pulkėly.
Jiř išaũšo aušrytãlā,
Uštaka saulãlā,
Jiř ataĩna motynãlā
Sūnėlio bûdintū.
Kėlkis, kėlkis, sūnaitėli,
Kėlkis, môno miėlas,
Šìt ôtvada táu tėvėlys
Júodbėry žirgėly.
Sūnaitėlys atsikėldams,
Runkeli pasrėmys,
Praũsia, praũsia burnytãły
Gailiõm ašarãlām.
Sės'k, sūnėli, uñt žirgėlio,
Juñk ruñkon šoblãły,

Untrõn ruñkon kepurãły, —
Palîk món galvãły.
Kaĩ àš jójau paŕ laukêły,
Laukêlys trinkẽjo,
Vîsas miẽstas Varšuvãlās
Manî palydẽjo.
Kaĩ àš jójau paŕ girãły,
Girãlā kūkôvo,
Vîsas puĺkas gegutẽliū
Skuřdžiai àškūkõvo.
Paukštužẽliai čiulbužẽliai
Taĩp gražiaĩ gẽdójo, —
Gól' ramîno món širdãły,
Gól' maṅ žẽlavõjo?
Mûša, mûša bubinẽły,
Katarínkom grõja, —
Šiřdis môno skuřdžiai veřkia,
Kàd smeřty atbõja.

Gûlia, gûlia žalnėrẽlys
Vainãlāi pašáutas,
Stõvia, stõvia jodbėrẽlys
Gall jõ galvãlās.
Kẽlkis, kẽlkis, žalnėrẽli,
Kẽlkis, môno miẽlas:
Nebadúoda abrakẽlio
Nel žõlio šėnẽlio.
Bẽk, žirgẽli, jodbėrẽli,
Unt matûtās dvõrū:
Tagúl' liuõbia sasutãlās
Žaliõsiom rûtãlām,
Tagúl' gírdžia motynãlā
Gailiõm ašarãlām.
Jiŕ pristîgo sasutãlās
Žaliūjū rūtẽliū, —
Nepristîgo motynãlā
Gailiû ašarẽliū.

137.

O. Glėmžėnā.

Sasutýtās jaunolýtās,
Nebûvot šiñkiose,
Dabaŕ visì pasakìs —
Gẽriat karčiamõsi.

Dabaŕ karčiamãlā —
Čiẽla zabovãlā.
Ai! dỹlia, dỹlia, dỹlia!
Čiẽla zabovãlā.

Sermėgẽlā jiŕ bundãlā
Pragẽr't bûvo pîga,
Dabaŕ nieko nebatûrit,
Tik kešẽnāi špýga.

138.

O. Glėmžėnā.

Joniûkai môno šîtam vakarẽły
Kuŕ tù dabaŕ esì — nežinaù.
Atsiūsk món nô savî nórs vienū žodẽły,
Žinaĺ, kuŕ àš pírma gyvanaù.

Láukiau àš tavì unt ruñkū pasrãmus,
Kaipô Aušrynẽlio ûštakunčio.

(Daugiau nebeatsiminė).

139.

Žiūkóičia.

Žaidžia „vestuvių".

(Až dûru) Lôbas vôkaras.
Judabrõ, judabrõ!
(Viduì) Yškuŕ, svetẽliai.
Judabrõ, svetẽliai! Judabrõ!
(Až dûrū) Iš Gudû - Línkū.
Judabrõ, Gudlinkẽliū, judabrõ!
(Viduì) O kô jûs jíeškot?

Judabrõ! o kô jûs jíeškojot? judabrô!
(Až dûrū) Margû pražvólgai.
Jûdabro! sù berniõkais, judabrõ!
(Vidul) Spẽkit vardẽły.
Jûdabro! Vardėlãły, judabrõ!
(Až dûrū) Joniukù vařdu.
Judabrõ! Sù Elžbėtýti, judabrõ!

140.

Žiūkóičia.

(Žaidimas).

Lôbas rýtas, ošvâla. Judabrõ!
Ar láuki svetêliū? Judabrõ!
Ar dúosi dukrâły? Judabrõ!
Ar skírsi dalâły? Judabrõ!
Yškur âsat, svetêliai? Judabrõ!
Ar valnaùs ponûlio? Judabrõ!
Ar dúostat dukrâły? Judabrõ!
Ar skírstat dalâły? Judabrõ!
Nè valnaùs ponûlio. J.!
Põno čigonêlio. J.!
Nedúosma dukrâlās. J.!
Neskírsma dalâlās. J.!
Aimè patrepsíemo. J.!
Lỹlia, pašokíemo. J.!
Negôvom sesiûlās. J.!
Broliûku draugêlās. J.!
Lôbas rýtas... (Kaip ir iš pradžios).
— — — — — — —
Põno žydėlãlio...
Nedúosma dukrâlās. J.!
— — — — — — —
Lôbas rýtas... (Kaip ir iš pradžios).
— — — — — — —
Põno artojẽlio. J.!
Tai dúosma dukrâły. J.!
Tai skírsma dalâły. J.!
Aimè patrepsíemo. J.!
Lỹlia, pašokíemo. J.!
Tai gôvom sesiûły. J.!
Broliûku draugêły. J.!

141.

Žiūkóičia.

Sėdėjo panâlā. 2 k. Oi!
Po stìklo lúngu.
Atjója bernêlys. 2 k. Oi!
Par lỹgius laũkus.
Par lỹgius laukeliùs. 2 k. Oi!
Par žaliàs luñkas.
Paláidā žirgêly. 2 k. Oi!
Unt žôliū luñkū.
Ūžmóvā žėdêly. 2 k. Oi!
Unt baltû ruñkū.
Tai áda žirgêlys. 2 k. Oi!
Unt žaliû lunkû.
Tai žîba žėdêlys. 2 k. Oi!
Unt baltû ruñkū.
Ne sâvo žirgeliù, 2 k. Oi!
Unt manî atjójo,
Ne sâvo žėdêly, 2 k. Oi!
Món davanójo.
Broliûko žirgeliù, 2 k. Oi!
Unt manî atjójo.
Sasûtās žėdêly, 2 k. Oi!
Món davanójo.
Atjója bernêlys, 2 k. Oi!
Par lỹgius laũkus.
Par lỹgius laũkus, 2 k. Oi!
Par pūdymẽly.
Pôritā žėdêly, 2 k. Oi!
Unt rūdymẽlio.
Paláidā žirgêly, 2 k. Oi!
Unt pūdymẽlio.
Tai žvíngia žirgêlys, 2 k. Oi!
Unt pūdymẽlio.
Tai žîba žėdêlys, 2 k. Oi!
Unt rūdymẽlio.

142.

Žiūkóičia.

Oi tù bernêli,
Tûjai šalbèrẽli,
Kô tù atjójai
Šîtam rudenẽly?
Kàd bũčia žinójus,
Kàd tù atjósi,
Bũčia slãpus
Rūtû vainikẽly.
2 k.

Bũčia nunâšus
Žaliõjon girâlān,
Bũčia îdėjus
Žaliaṅ ūžolãlin.) 2 k.

Bũčia paprõšius
Gerùs kirtėjėlius,
Bũtû pakiřty
Žôliū ūžolãly.) 2 k.

Bũčia atrôdus
Rūtû vainikėly,
Bũčia nešiójus
Paṙ vîsū amžėly.) 2 k.

143.

Žiūkóičia.

Kaĩ mâs pàs motûty
Valûžėi áugom,
Lelîjū daržėly
Rūtalàs sėjom,
Dėl'kô sėjom,
Meĩliai kalbájom?
Kad mâdvi sesiûlās,
Grôžios patõgios.
Kàd mâdvi sesiûlās,
Motûtās vôlioi.

Kaĩ mâs pataksmà
Žmoniû martâlām
Raĩks mùm, sesiûlās,
Budriõmis búti.

Raĩks uñksti kėltis,
Raĩks vālai guĩti,
Dainûškos - gėsmâlās
Pô kójom mínti.

144.

Žiūkóičia.

Kėno tì žôlias sodėlys?
Myrolãliai žydėjo? 2 k.

Purõno[1]) žôlias sodėlys,
Myrolãliai žydėjo. 2 k.

Kàs pramýnā takėly
Prô myruõlio daržėly? 2 k.

Joniûkas pramýnā takėly
Prô myruõlio daržėly,
Myrolãlio daržėly.
O kô jùs tỹnai vóikščiojo? —
Viktutýty viliójo.
Aikš', Viktutýta, pas manî,
Dúok món runkėły nô savî. 2 k.

Neĩsiu, Joniûkai, pàs tavî,
Nedúosiu runkėlās nô savî. 2 k.

145.

Žiūkóičia.

Yšláidā tėvėlys,
Yšláidā sūnėly,
Sūnėly artojėly. 2 k.
Aṙ grỹši, sūnėli?
Aṙ grỹši, jáunasai?
Aṙ grỹši artojėlys? 2 k.
Negrỹšiu, tėvėli,
Negrỹšiu, sânasai,
Negrỹšiu artojėlys. 2 k.

Cionaĩ nelỹgūs laukėliai,
Nesaĩkūs jautėliai,
Neslaũnūs artojėliai. 2 k.
Taĩ tỹnai lỹgūs laukėliai,
Taĩ tỹnai saĩkūs jautėliai,
Tì slaũnūs artojėliai. 2 k.
Yšláidā motûtā,
Yšláidā sanûtā
Dukrâły audėjėly. 2 k.

[1]) Ar kieno kito.

Ar grỹši, dukrâla?
Ar grỹši, jaunõja?
Ar grỹši audėjėlā? 2 k.
Negrỹšiu, motûta,
Negrỹšiu sanûta,
Negrỹšiu audėjėlā. 2 k.

Cionaĩ nenaũjos staklâlās,
Cionaĩ neplónos drobâlās,
Neslaũnos audėjėlās. 2 k.
Taĩ tỹnai naũjos staklâlās,
Taĩ tỹnai plónos drobâlās,
Taĩ slaũnos audėjėlās. 2 k.

146.

Žiūkóičia.

Ar ne mėdžias ūžolālys? Ok-jâ!
Ar ne bárnas Viktariûkas? Ok-jâ!
Ar ne mařga Agotýtā? Ok-jâ!
Abù Diẽvo sudabiñti. Ok-jâ!

Šakalỹnāi susodiñti. Ok-jâ!
Kiaulmigėly suguldỹti. Ok-jâ!
Prẽ karklỹnās suklupdỹti. Ok-jâ!
Kařklū žėdais apmáustyti. Ok-jâ!

147.

Žiūkóičia.

Kaĩ aš jójau, jójau) 2 k.
Pař dù šiñtu mỹliū,)
Jìr prijójau dvarėly
Unt môriū kraštėlio.
Yšeĩna ošvâlā,) 2 k.
Miẽla motynālā,)
Jėmā manî àž runkėlās,
Seklỹčion vadîno.
Seklỹčion vadîno,) 2 k.
U stôlo sodîno.)
U stalâlio sādádamas
Mìdū - vỹnū gėriau.
Mìdū - vỹnū gėriau,) 2 k.
Prô lúngū žiūrėjau:)
Sniñga driñba, rasà kriñta
Unt môno žirgėlio.

Ošvâla môno,) 2 k.
Miẽla môtynāla,)
Kàd prîjėmai manî jáunī,
Prijiñk ir žirgėly.
Ajaù î seklỹčios,) 2 k.
Sádau unt žirgėlio)
Basádunčiom unt žirgėlio
Kepurālā púolo.
Yšeĩk, pôna môno,) 2 k.
Padúok kepurāły.)
Yšeidamà panālā
Labaĩ gaĩliai veřkia.
Neveř'k, pôna môno,) 2 k,
Valdýk širdy sâvo:)
Jeĩ tù búsi Diẽvo liktà,
Mažìr bùsi môno.

Koksaĩ čionaĩ ỹra) 2 k.
Žmoniû netikûmas)
Kad taĩ nõri pėrgalāti
Gêro gyvênimo.

148.

Ona Žiūkóičia.

Tỹkus bûvo vakarėlys,
Šviẽta skaĩstus mėnesėlys,
Ošiai skubjaũs nô sėnėlio
Lóistytū rūtėliū daržėlio.
Jìr prijėjaù dūnojėly,
Jílgū, siaũrūjy lėptėly, —

Jìr pabaĩso vakarėly
Aĩti vėnái pař lėptėly.
Jìr nuzguñdo món širdālā,
Kàd nepulčia ing upāły.
Jìr sužvíngo jodberėlys,
Atjójo jáunas bernėlys.

Kô čià stõvi, sasutãla?
Kû čià veîki, lelyjẽla?
Bàg nè s k a i s t î n y veidêly,
Praũsi sraũjo undenẽliu?
Neì àš skaistîny veidêly,
Neì àš praũsiu dūnojẽly, —
Tìk pabaĩso vakarẽly
Aĩti vėnái paṙ lėptêly.
Yštiẽs'k bóltūjū runkêły, —
Aš pẽrvesiu paṙ lėptêly. —.
Kaì runkêły àš îštiẽsiu,
Aúkso žiédus nubarstýsiu.
Jeì nubiràs nô runkêliū,
Nuskîs graĩtai lîg dugnêlio. —
Jeì byjósi paṙ lėptêly,
Taì pẽrnaš šírmasāi žirgêlys.
Neì àš sẽsiu uṅt žirgêlio,
Neì àš plaũksiu sù berneliù:
Papûs šiuṙkštasai vėjêlys
Nupuìs rūtû vainikẽlys.
Nupuìs rūtû vainikẽlys,) 2 k.
Nuplaùks graĩtai lîg marêliū.)
Taì pẽrnêšys uṅt kriaušêlio,
Plaũksiu rūtû vainikẽlio. —
Neprivýsi vainikẽlio,
Nórs nêskenda uṅt dugnêlio.
Sraũjas ûpās undenẽlys,
Nuplaùks graĩtai lîg marêliū.
Ataìs môno brolutẽliai,
Taì maṅ pẽrvas paṙ lėptêly,
Jiṙ palydâs lîg daržêlio.

149.

Žiūkóičia.

Kuṙ aĩsiu, aĩsiu,
Kuṙ búsiu, búsiu,
Čiovýdžiū nèužmiṙšiu. Čiovýdžiū!
Čiovýdžiū ulyčiõi
Grõžios sėdybãlās,
Kaì línkū žôlios pėvâlās.
Ūždraũdžia piévas,
Visùs padirvẽlius
Jiṙ žaliùs pánemunêlius.
Čiovýdžiū margóitās
Slaũnos sasutãlās,
Kaì línkū panaitãlās.
Čiovydžiū berniõkai
Slaũnūs kavaliẽriai,
Kaì línkū ponaitẽliai.
Visì tûri pô žírgū
Jiṙ pô dýmo bainū,
Atlasînās kamanãlās.
Oi niékur nẽra
Tokiô žirgêlio
Kaì môno brolutẽlio.
Báras žirgêlys,
Aúkso kamanãlās,
Sidôbrinās patkavãlās.
Oi niékur nẽra
Tokiô daržêlio
Kaìp môno sasutãlās.
Yš pakraštẽliū
Žôlios rūtâlās,
Vidurẽly žỹdi lelyjẽlās.
Oi niékur nẽra
Tokiû drobêliū
Kaìp môno motynãlās.
Naũjos staklâlās,
Plónos drobâlās,
Sidôbrinā šiaudyklãlā.
Oi níekur nẽra
Tokio sodêlio
Kaìp môno tāvatẽlio.
Yš pakraštẽliū
Vîs vyšnytãlās,
Vidurẽly žỹd' obalãlās,

150.

Žiūkóičia.

Uṅt ežerẽlio
Rýmojau, rýmojau,
Baltósias runkelàs
Mazgójau, mazgójau.
O jûs runkêlās
Miélosios, miélosios,
O kóm jûs patakstàt,
Bóltosios, bóltosios?

Kaì ažú gêro,
Dākavõstat, dākavõstat.
O kaì ažù blógo,
Bādavõstat, bādavõstat.
Aĩk tù panâla
Ažù manî, ažù manî,
Tù paṙ maṅ darbêlio
Nedírpsi, nedírpsi.
Pô stîklo lungeliù
Sėdḗsi, sėdḗsi,
Bóltas punčekḗlas
Mezgiósi, mezgiósi.
Pô žôliū sodêly
Vóikščiosi, vóikščiosi,
Ruñkoi kančiukḗly
Nešiósi, nešiósi.
Ruñkoi kančiukḗly
Nešiósi, nešiósi,
Sâvo šeimynãły
Rúpinsi, rúpinsi.

151.

Žiūkóičia.

Oi nõriu, nõriu,
Aš mėgêlio nõriu,
Tõli môno tėvynãlā.
Nėgaliù pareĩti.
Kaì ôšiai ažėjaù
Prô áukštū stonâły,
Atsîguliau aukštõi stõnioi
Taṙp bārû žirgêliū.
Vėjêlys pûčia,
Žirgêliai trinkúoja, —
Saıdus môno pojulsãlys
Taṙp bārû žirgêliū.
Oi nõriu, nõriu.
Aš mėgêlio nõriu,
Tõli môno motynãlā,
Negaliù pareĩti.
Kaì ôšiai ažėjaù
Prô rūtû daržêly,
Atsîguliau rūtû daṙži,
Taṙp žaliû rūtêliū.
Vėjêlys pûčia,
Rūtâlās siūrúoja, —
Saldus mâno pojulsãlys
Taṙp žaliû rūtêliū.

152.

Žiūkóičia.

O kàs tì krỹkščia uṅt ežerḗlio?—
Untýtā sù untinêliu.
O kàs tì kaĩba aukštaṁ svirnêly?
Sasûtā, sasûtā sù barnužḗliu.
Nukrìs nô rūtû žalì lapêliai,
Prapuĩs taṙp músū meĩlūs žodêliai.
Šḗl'ma bernêlys kàd priviliójo,
Tumsiõi naktâlāi pḗrnaktavõjo.
Gól' tù, sasûta, nebasupruñti
Kàd žaliàs rūtalàs výstunčias ruñdi.
Dô nènuvỹto ruñkoi rūtâlā,
Nèbapritiñka uṅt sasutãlās.

153.

Žiukóičia.

Liḗpa manî motûtā
Sveteliùs myláti.
Oi mỹliu, mỹliu,
Kaìp àš jû nemỹliu?
Papjóviau gaĩdy,
Sudḗjau dâšrū.
Pàkabinaù žórdi,
Viršutînāi kórty.
Jiṙ čiauštì čiaũžė,
Jiṙ piĩvu šliaũžė
Uṅt gaĩdžio dâšrū,
Viéversio skilúndy.
O kaì prîšliaužė,
Labaì nusîdžiaugė.
Surîjo rîjo
Anôs šalês svõtai.

Kumâły treĩgy,
Kûmely šešẽlgy.
Aĩkit, spriñkit, svotẽliai,
Jiř mâs padásma.
Nórs pagaĩkščio galaliù
Jiř mâs pàstūmásma.
Atjójo jójo
Anôs šalês svõtai.
Sù júodu kuĩnu,
Sù jílgu tuĩnu.
Viénu galù jója,
Kĩtū šûnas lója.
Viénu galù sáda,
Kĩtū vilkaĩ áda.
Anôs šalês svotẽliai
Labaĩ bagõti.
Alià nebagõti,
Alià kuprõti.
Pradaũščia kûprū.
Pripiĩčia pûpū.
Svotẽliai šóka,
Pupâlās bórška.
Aĩkit, aĩkit, vaikẽliai,
Pupẽliū riñktū.
Aš tokĩ svõtū
Šlýnos nuliẽčia, mólio nulipýčia.
Pàprẽžděly paděčia,
Kóju paspiřčia.
Jostâlā rašỹta,
Pilvâlys šašúotas.
Mîsliau tûjai, svotẽli,
Jostâły čiupinẽji.
O čià tûjai, svotẽli,
Sašùs lupinẽji.
Anôs šalês svotẽliai
Sùkabùkabuřniai,
Agurkanõsiai jiř storalūpiai
Jiř rataduñčiai.
Unt storû lúpū
Karklâliai áugo.
Tarpù ratû duntû
Avižẽlās žẽlā.
Žiûlia, žiûlia, žiulytālās,
Avižẽliū lâstū.
Ciubà, ciubà, ciubitālās,
Karklâliū gráuštū.

154.

Žiūkólčia.

Anôs šalês svõčia
Labaĩ bagõta
Jir didžiaĩ võžna:
Rygẽlān važiúoja,
Sidõbrū šinkúoja.
Síek kešenālān,
Símk sidabrẽly.
Símk sidabrẽly
Dalýk sasutālām.
(Kai svočia neduoda dovanų)
Anôs šalês svõčia
Niéko netûri,
Pastalān žiũri.
Reĩkė táu, svočiûla,
Nè svočiõs aĩti.
Reĩkė táu, svočiûla,
Kiaulâlās ganýti.
Bàg nè tûjai, svočiûla,
Vôkar kalẽdójai?
Pàs môno motûty
Žaliû bařsčiū prašeĩ?
Ajaĩ unt susiẽdū,
Prašeĩ dúonos, drûskos?
Žỹčiojai, svočiûla,
Paŕ kiaũły snukẽly,
Nórs gi šiái dėnâlai
Pàsišniukštinẽti.
Žỹčiojai, svočiũla,
Sôkalū akẽliū,
Nórs gi šiái dėnâlai
Apsižvalginẽli.
Žỹčiojaí, svočiûla,
Meškẽły kojẽliū,
Nórs gi šiái dėnâlai
Pàsilervinẽti.
Žỹčiojai, svočiûla,
Vilkū vodegẽlās.
Nórs šiái dėnâlai
Pàsišliūžinẽti.
Atadúok, svočiûla,
Vilku vodegẽły:

Ganà šiõi dėnãlãi
Pàsišliūžinėjai.
Atadúok, svočiūla,
Meškėlai kojelàs:
Ganà šiõi dėnãlãi
Pàsilervinėjai.
Atadúok, svočiūla,
Sôkalui akelàs:
Ganà šiõi dėnãlãi
Apsižvalginėjai.
Atadúok, svočiūla,
Kiaũlai snukėly:
Ganà šiõi dėnãlãi
Pàsišniukštinėjai.
Svočiūlã vasôvo[1])
Nometėliu nè sôvo.

Paŕ žydėly žỹčiojo,
Žydėlãlíu sklõniojos
Eidamà vírkavo,
Yšeidamà šypsójo.
Svočiūlã vasôvo
Sparnytãłi nè sôvo.
Paŕ žydáukū žỹčiojo,
Žydaukėlai sklõniojos.
Eidamà vírkavo,
Išeidama šypsójo.
Svočiūla vasôvo
Baronėliais nè sôvo.
Paŕ kiraučiūkū žỹčiojo,
Kriaučiūkėliu sklõniojos. T. ir t.
Svočiūlã vasôvo
Burlačėliaĩs ne sôvo.

Paŕ šaučiūkū žỹčiojo,
Šaučiukėliu sklõniojos. T. ir t.

155.

Žiūkóičia.

Kàs táu kaĩtas, jáunas barnužėli,
Kàd ne viẽnū panãły dabójai?

Kàd ne viẽnū panãły dabõjai,
Ne nõ vėnõs žėdeliùs nešiójai.

Žỹd' daržėly raudõna rožėlã,
Sės'k, panãla, prẽ mõno šalãlãs.

Sėsk, panãla, prẽ mõno šalãlãs,
Tór'k žodėly, aŕ búsi tù mõno.

Kaĩp àš tórsiu, jáunas barnužėli,
Kàd nežinaù, aŕ jumsi tù manî. —

Prašaù tórti, jaũna panytãla:
Raĩks pàs manî suñkus dórbas dírbti.

Uñksti rýto stósi prẽ girnėliū,
O àš jáunas prẽ šėmū jautėliū.

Šėmi jáučiai pajuñkti murójo,
O panãlã prẽ gírnū raudójo.

156.

Žiūkóičia.

Kaĩ aš mažà būdamà, būdamà, būdamà,
Nõ runkėliū neidamà, neidamà, neidama,
Kaĩ ūžáugau panãlã... t. ir t. (3 kartus),
Kaĩ žaliõja rūtãlã...
Nebamiéla tėvėlys...
Nemiéla motūtã...
Tiktai žiūriu prolúngū...
Koksaĩ atjõs bernėlys...
Kõks jõ báras žirgėlys...
Kõks jõ dýmo balnãlys...

[1]) Vasovo — „švylovo".

157.

Žiūkóičia.

Suktina.

Tỹkiai, gražiaĩ 2 k.) Kiek nori
Upâlā tekẽjo) kartų.
Tỹkiai gražiaĩ 2 k.)
Mañ motûlā kẽlā) K. n. k.
Ošiai tariaù, 2 k.)
Kàd rūtẽliū skíntū.) K. n. k.
Onū žôda 2 k.)
Až bernẽlio dúoti.) K. n. k.
Paŕ trìs rýtus 2 k.)
Vỹnu česta võčia) K. n. k.
Uñ ketviřto 2 k.)
Mîdum privitõčia) K. n. k.
Yš kẽmẽlio 2 k.)
Meiliaĩsiais žodẽliais) K. n. k.
Paŕ ulỹčiū 2 k.)
Patì palydẽčia;) K. n. k.
Paŕ laukẽly 2 k.)
Sesiū̃ly prašỹčia;) K. n. k.
Paŕ girãly 2 k.)
Mûzikū pakeĩčia.) K. n. k.

Tỹkiai, gražiaĩ 2 k.)
Upâlā tekẽjo.) K. n. k.
Tỹkiai gražiaĩ 2 k.)
Mañ motûtā kẽlā) K. n. k.
Ošiai tariaù, 2 k.)
Kàd rūtẽliū skíntū.) K. n k.
Onū žôda 2 k.)
Až našlãlio dúoti.) K. n. k.
Ošiai móku 2 k.)
Našlãly myláti;) K. n. k.
Paŕ trìs rýtus 2 k.)
Dúmais čėstavõčia;) K. n. k.
Uñ ketviřto 2 k.)
Šórmu privitõčia;) K. n. k.
Yš kẽmẽlio 2 k.)
Rūsčiaĩsiais žodẽliais;) K. n. k.
Paŕ ulỹčiū 2 k.)
Šunẽliais pliudyčia.) K. n. k.
Paŕ laukẽly 2 k.)
Okmenim lóidyčia) K. n. k.

Paŕ girãly 2 k.)
Vainãly pakeĩcia.) K. n. k.

158.

Žiūkóičia.

Aŕ negaĩli, sasutýta, rūtẽliū, rūtẽliū?
Aŕ negaĩli sâvo jaunû dėnẽliū, dėnẽliū?
Sasutýta, àž našlãlio kô ãjai, kô ãjai?
Pulkẽly vaikẽliū atradai, atradai.
Sâvo tîkrū motynãły vîs minâs, vis minâs.
Tâvo jáunai širdãły vîs sopâs, vis sopâs.
Sâvo tîkrū motynãły vîs jẽ giřs, vîs jẽ giřs.
Tavî jáunū sù ôpkalbom pravírgdis, pravírgdis.
Skaĩsios ôšaros našlóičiū jiŕ táu liks, jir táu liks.
O mõčiaka nėĩtîko jiŕ netiks.
Uñksti rýto gegutãlā àškūkôs, àškūkôs.
Našlaitẽliai motynãlās vîs rypôs, vîs rypôs

159.

Žiūkóičia.

Pàs motûty ûžáugau,
Dô vargẽlio nėžinaù.
Šėriau bárū žirgẽly
Sù jaunúojo berneliù.

Vês'k, vês'k žirgẽly
Uñt žaliūjū lunkẽliū.
Bàg ne môno panytãlā
Prô lungẽly žiūrėjo?

Panytãla mono,
Jaunolãla mono,
Aŕ tù žiūrėk, aŕ nežiūrėk,
Tù nebúsi môno.
Barnužėli môno,
Jaunolãli môno,
Priviliójai manî jáunū
Sù saldžiùojo midučiù,
Yšviliójai vainikėly
Sù mailiúojo žodeliù.
Jiŕ dobâly îškasčià,
Jîŕ ugnâły sukuŕčia,
Kàd tàs môno šałbėrėlys
Nórs galvâły nùtrūktû.
Jiŕ dobâły pėržingiau
Jiŕ ugnâły pêrėjau.
Tabãr môno panytãlā
Vîs gailiõs ašarãlās.
Aúgo kólni rugêliai,
Šê geltõni kvėtêliai.
Aĩsma mâdu abûdu
Tû rugêliū pjáutū.
Nekôks môno pjovîmas,
Koksaì gaîliai verkîmas,
Ne tiék pėdi šiaudėliū,
Kiék gailiû ašarėliū.

160.

Žiūkóičia.

(Dainuoja trijose).

Žaliõja gegêlā kūkôvo.

Tõ! Tõ! leĩla! Ladũto! tũto!
Jaunósias martalàs budinójo. Tõ! ir k.

Keliẽsi, martâla, jaunõja. Tõ! ir k.
Sanaì tavî šašurėlys rūgója. Tõ!...

Aš nebyjaù kalbû neì barniû. Tõ!...
Aš nuliñksiu šašurėly rūsčiausiū. Tõ!...

Aš jóm dúosiu stomenėlius ploniáusius. Tõ!...
Žaliõja gegêlā kūkôvo. Tõ!...

Jaunósias martalàs budinójo. Tõ!...
Keliẽsi, martâla jaunõja. Tõ!...

Sanaì tavî anytãlā rūgója. Tõ!...
Aš nebyjaù kalbû neì barniû. Tõ!...

Aš nuliñksiu anytãły rūsčiáusiū. Tõ!...
Aš jái dúosiu nometėly ploniáusiū. Tõ!...

161.

Žiūkóičia.

Viešių daina. „Trijose".

Kê paliñko solâliai, 2 k.
Kaì prisádo sesiûliū? 2 k.
Jiŕ paliñko solâliai. 2 k.
Atajója piršlâliai. 2 k.
Katrû piŕšma sesiûły?
Katrôs bóltos runkêlās. 2 k.
Katrôš žîba žėdêliai. 2 k.
Katrôs geĩsvos kasâlās. 2 k.
Katrôs veŕpja lineliùs. 2 k.
Taì tû piŕšma sesiûły. 2 k.

162.

Žiūkóičia.

Dainuoja keturiose.

Dvi pirmosios:
Dóčiuta! dačiutãla! dóčiuta! dačiūla! 2 k.
Dví uñtrosios:
Dačiutãla! lỹlia! dačiūta!
D. p.: Nusiveĩčia turgêlin. Dóčiuta! čiutãla!
D. a.: Dačiutãla! t. ir t.
D. p.; Nusipiřkčia botôgū. Dóčiuta!...
D. p.: Dvėjû viřviû výtū. D!...
Trečiù ûžvyjótū...
Nùsiplakčià bernêly..,
Rôtan gólvū îsûkus...
Tvorõn kójas subrûkus...

Nusieĩčia turgêlin...
Nusipiřkčia botôgū...
Dvėjû šilkû výtū...
Trečiù ûžvyjótū...
Nùsiplakčià panâły...
Šiĩku kójas surîšys...
Súríu gólvū ûslágys...

163.

Žiūkóičia.

Trijose.

Čiūta! čiutôlinga! čiutýta!
Čiutalinagêla! čiūto!
O kàs manî kẽlā?
Čiūta! ir t. t..
O kàs budinójo! Ciūta! ir t. t.
Maṅ motûtā kẽlā. Č...
Aš motûtās keĩta. Č...
Šiultaĩ ûsiklõčia. Č...
Minkštaĩ pasiklõčia. Č...
Julgaĩ îmėgóčia. Č...

Čiūta! čiutôlinga! čiutýta!
Čiutalinagêla! čiūto
O kàs manî kẽlā? C...
Maṅ anýtā kẽlā. Č...
Aš anýtos keĩta. Č...
Šaltaĩ ûsiklõčia. Č...
Nėjulgaĩ mėgõčia. Č...

164.

Katelỹčia.

Tâka-riėda saulâlā
Prô vôrio varteliùs.
Gûli môno motynãlā
Aukštôjam svirnêly.
Kẽlkis, miėla motynãla,
Mókyk maṅ darbêlio;
Kẽlkis, miėla sanutãla,
Mókyk maṅ darbêlio.

Vėversẽlys unt ôkmenio,
Gulbâlā prê ûpāi.
Čyvylãlys tumsiaṁ krúmi
Giėda atsitūpys.
Jeĩ margóitā nutekẽjus,
Bùs linksmi àž výro,
Bíl' tik būtû padabõnā
Jiř jôs šiřdis ščỹra.

165.

Žiūkóičia.

Fîdir vîdir žolynẽlys
Apê volundãły.
Sûkas músū Ladziukiûkas
Apê Aniulýty.

Nesisûk, neskočiók,
Žiupõnū partrínsi,
Apskabínk, pabučiúok —
Meilãły pažínsi.

Viliù viliù priviliójo,
Ristì rîtā baronkẽlas,
Ristì rîtā baronkẽlās,
Nešti nêsė arėlkẽły.

Oi liñtas, liñtas
Pabaraliénai žíntas,
Oi arti, arti
Uškuriénai marti.

166.

Žiūkóičia.

Trijose.

Kàs tì tâka par dvarêly?
Osilãli žôliasai! úosilio! 2 k.
Osilãli žôliasai, žôliasai!
Marti tâka par dvarêly.
Osilãli... ir t. t.
Kû tì nâša tekédama. Osilãli...
Plónū, bóltū, nevalátū. Osilãli...
Kû sustîko tarp vartêliū? Osilãli...
Šešurẽly, nè tėvêly. Osilãli...

Aš šẽšurui lôbū rýtū. Osilãli...
Món šẽšuras neì žodêlio. Osilãli...

Kàs ti tâka par dvarêly? Osilãli...
Ir taip toliau, lig:
Susitiko anytãły, ne močiũły...
Aš anýtai lôbū rýtū...
Món anýta neì žodêlio...

167.

Žiūkóičia.

Siūdáučio! siūdi! siūdâla! siūdi!
Laukaĩ, laukaĩ! kólnai, kólnai!
Važiôs marti par tôs kólnus.
Tolyjûla! siūdáučio!
Tolyjûla! siūdáučio!
Siūdáučio! ir t. t... (Pirmutinės dvi 1 rinkinio eilutės).
Yvažiôvo távo dvaraĥ.
Tolyjûla! ir t. t... (Paskutinės dvi 1 rinkinio eilutės).
Siūdáučio! ir t. t...
Ir îsiuntā távas sórgy.
Tolyjûla! ir t. t...
Siūdáučio! ir t. t...
Sórgė vẽšniôs nepažîno.
Tolyjûla! ir t. t...

Siūdáučio! ir t. t...
Neì vidûlin nevadîno.
Tolyjûla! ir t. t...

Jir îšeĩna pàts tėvêlys ir t. t...
Távas viẽšniū tói pažîno ir t. t...
Jir vidûlin îvadîno ir t. t...
Liẽpa marčiai statýt' kráslū ir t. t...
Vỹno kúpkū pripíldyti ir t. t...
Marti kráslū mestì mâtā ir t. t...
Vỹno kúpkū stumtì stúmā ir t...
Tù martâla medžiašîda ir t. t...
Ne čià bútū atvažiavaì ir t. t...
Sanû tāvû prilunkýtū ir t. t...
Mažû sêsiū paūgíntū ir t...

168.

Žiūkóičia.

Gýraisi, meškêla. Kedújo! liliûta!
Kaìp îlipsì medêlin? Kedújo! liliûta!
Bá šakû, bà lôpū. K! l!
Bà šiû stregiû nagytẽliū. K! l!

169.

Žiūkóičia.

Dobilutẽli! dobilãli! 2 k.
Dobilutẽli! bità! dobiliõ!
Ričiaù ratẽly. Bità! dobiliõ!
Palial kalnãly. B.! d.!
Jùs îrėdėjo. B.! d.!
Tėvẽlio dvaraĥ. B.! d.!
Ruñdu tėvẽly. B.! d.!
Jauteliùs skaĩtunt. B.! d.!
Dúok món, tėvẽli. B.! d.!
Baĥ àš paskaitaù. B.! d.!
Byjaù sūnẽli. B.! d.!
Apsirikîmo. B.! d.!

Dobilutẽli! dobilãli! 2 k.
Dobilutẽli! bità! dobiliõ!
Ričiaù ratẽly. B.! d.!
Paliaì kalnãly. B.! d.!
Jiř îrėdėjo. B.! d.!
Matûtās dvaraĥ. B.! d.!
Ruñdu matûty. B.! d.!
Drobalàs skaĩtunt. B.! d.!
Dúok món, matûta. B.! d.!
Baĥ àš paskaitaù. B.! d.!
Byjaù, dukrýta. B.! d.!
Apsirikîmo. B.! d.!

170.

Žiūkóičia.

Linelių róviau,
Ruñkas mazgójau
Pàskundinaù žėdẽly,
Runkẽliū švytolãly.

Panãla môno,
Junõja môno,
Paturẽk, tê, žirgẽly,
Aš îšiuñsiu žėdẽly.

Jiř atajója
Jáunas bernẽlys
Paŕ lygiúosios laukeliùs,
Par žaliúosios laukeliùs.

Paturẽk, tê, žirgẽly,
Aš îšiuñsiu žėdẽly,
Aš îšiuñsiu žėdẽly
Yš giliūjū marẽliū.

171.

Žiūkóičia.

Pasẽjau rūtãły,
Pasẽjau mātãły
Jiř pasėjau raudõnū rožẽły. 2 k.

Ataĩna sesíūla
Sù naūju grėblaliù,
Ketiñ sugrẽpti žaliósias rūtalàs. 2 k.

Yšdýgo rūtãlā,
Yšdýgo mātãlā
Jiř îšdýgo raudõna rožẽlā. 2 k.

Sûgrābā rūtãły,
Sûgrābā mātãły,
Jiř sûgrābā raudõnū rožẽły. 2 k.

Ataĩna broliûkas
Sù pliẽno dalgeĩl,
Ketiñ pjáuti žaliósias rūtalás. 2 k.

Paŕvežė namûlio
Jiř sûkimšė daržinãlān,
Jiř sûkimšė naujõjon daržinãlān. 2 k.

Sûliobā rūtãły,
Sûliobā mātãły
Jiř sûliobā raudõnū rožẽły. 2 k.

172.

Žiūkóičia.

Motûta, sanûta,
Tù môno miẽla,
Ūžūgdai dukrâły
Dẽl' savì viẽnū.
Tadrỹlio! tadrỹlio!
Tadrỹlio, lỹlio!
Mótûta, sanûta,
Tù môno miẽla,
Atskýrai tù manî
Nô savî viẽnū. Tadrỹlio ir t. t...
Pasẽjai lineliùs
Dẽl' sarvẽtẽliū,
Suáudžiau drobâły
Jir pasidẽjau. Tadrỹlio ir t. t...
Trìs diẽnas, trìs naktis
Keliù važiavaù,
Ketvirtõi naktâlāi
Gîrioi nakvójau. T. ir t. t...
Kūkúoja, kūkúoja
Gîrioi gegûtā,
Aš mîsliau kad šaũkia
Manî motûtā. T. ir t. t...

Neì šaũkia, nei láukia,
Neì aimanúoja,
Tìk gîrioi gegûtā
Gražiaĩ kūkúoja. T. ir t. t...

Burkúoja, burkúoja
Gîrioi karvêlys,
Aš mîsliau kàd šaũkia
Manî tėvêlys. T. ir t. t...

Neì šaũkia, neì láukia,
Neì aimanúoja,
Tìk gîrioi karvêlys
Gražiaĩ burkúoja. T. ir t. t...

Siūrúoja, siūrúoja
Dařži rūtâlā
Aš mîsliau kad šaũkia
Manî sesiûlā. T. ir t. t...

Neì šaũkia, neì láukia,
Neì aimanúoja,
Tìk dařži rūtâlā
Gražiaĩ siūrúoja. T. ir t. t...

173.

Žiūkóičia.

Dainuoja jaunąją apgaubus.

Kô nuliūdai, sesiûla?
Kô nuliūdai, jaunõja?
Kóm sunárai bóltas ruñkas
Unt sâvo kelâliū?
Bàg nebuvaĩ daržêly?
Bàg neskýnai rūtêliū?
Bàg ne tâvo vainikẽlys
Unt žaliû rūtêliū?
Diẽvas žino, nežinaù,
Neì daržêly nebuvaù,
Gól' ne môno vainikẽlys
Unt žaliû rūtêliū.

Sakalãlys skróidžioja,
Pô dvarêly lakiója;
Veřkia sesià û stalâlio
Ruñkas gniáužydama.
Motynýta tù môno,
Sanolýta tù môno,
Suspáusk môno bóltas ruñkas,
Aĩ nebúsiu tâvo.
Dukterýta tù môno,
Jaunolýta tù môno,
Kaìp àš spáusiu bóltas ruñkas —
Sanaĩ nebà môno.

174.

Žiūkóičia.

Kõ siūdi, agliutãla žaliõja?
Kõ siūdi, žalià, gražì būdamà?

Paláidai šakytãlas lĩg žẽmās,
Pôrāmai lėmenẽliu dungêly.

Kô liūdi, sasutãla jaunõja?
Kô liūdi, jaūna, gražì būdamà?
Paláidai kasytãlas lîg žêmās,
Pǫ̂ramai vainikẽliu dungêly.

Kô liūdi, brolutẽli jáunasai?
Kô liūdi, jáunas, gražùs búdamas?
Paláidai šoblytãły lîg žêmās,
Pôrāmai giverẽliu dungêly.

175.

V. Kavoliúnas.

Gẽrsma, tūtúosma,
Šlẽktom nedúosma.
Šlẽktas îšvarýsma,
Durìs ûždarýsma.

176.

V. Kavoliúnas.

Giẽda gaidêliai unt laktãlās,
Veřkia našlaitẽliai motynãlās.
Aîsma gaudeliùs nuvaikýsma,
Našlóičius veřkiunčios numaldýsma.

177.

Pr. Kûkenaičia.

Aš girdẽjau gegutãły
Girãlāi kūkúojunt,
Kàd jaù môno panytãlā
Sařga jìr dejúoja.
Kai ûžgirdaù tû navỹdnū,
Aš negaliù par naktalàs,
Aš negaliù par naklalàs
Ažmîkt' nei adỹnos.
Atsikẽlys uñksti rýto
Yšėjaù sodêlin,
Susijẽmys bóltas ruñkas
Žiūriu tañ kraštêlin.
Atôskrenda gegutãlā
Yž žaliôs girãlās
Jìr ôtnaša mẽilās rôštū
Vènõi pàsparnãlāi.

Nusiláidā gegutãlā
Tařp žalíû vyšnêliū,
Jìr padẽjo tû laiškẽly
Tařp žaliû rūtêliū.
Aš pasjẽmys tû laiškẽly
Pradẽjau skaitýti,
Nustójo šiřdis drebẽti,
Prądẽjau klausýti.
Čianaì ỹra parašýta
Labai meĩlūs žódžiai,
Kàd jaù môno panytãlā
Atsisvẽikin sõdžiai.
Oi gi Diẽve môno,
Kô àš nùsidẽjau,
Kad ôtāmai tû panãły,
Katrû món žadẽjai?

178.

Pr. Kûkenaičia.

Aúgo bernêlys. Sórbintil
Ketîna mani pajuñti.
Pakì tù manî pajiñsi,
Júodū takẽly pramínsi.

Tėvêli môno sânasai,
Kû món dúosi pasẽgos?
Naũjus jauteliùs ôriamus,
Tiẽsiu vageli vôromus.

Matûta, môno sanûta,
O kû món dúosi pasõgos?
Mórgas skrynalàs nâšamas,
Bóltas drobalàs rĕžiamas.
Sesiûta môno jaunõja,
O kû món dúosi pasõgos?
Rūtû kvėtkêly žỹdžiunty,
Aúkso žėdêly žîbunty;
Broliûkai môno jáunasai,
O kû món dúosi pasõgos?
Šírmū žirgêly žvíngiunty,
Karapačkẽły língunčiū.

179.

Pr. Kûkenaičia.

Mỹliu matûty,
Mỹliu sanûty,
Labjaũs mỹliu panâły. 2k.

Mylát' mylájau,
Širdỹ turĕjau,
Paṙ laukêly lydĕjau,
Mĕilās žódžiais kalbájau.

Panâla môno,
Jaunõja môno,
Taù žmõnas ôpkalba
Nèteisingõm kalbâlām.
Bernêli môno,
Jáunasai môno,
Tù pàts maṅ apkalbájai,
Kàd kitóm pavydĕjai.

Kriñta rasâlā
Uṅt žaliû rūtû,
Kriñta žmoniû kalbâlās
Uṅt manî jaunolâlās.
Stõvi sasâlā
Uṅt žaliū rūtû,
Stõvi žmoniû ka bâlās
Uṅt manî jaunolãlās.
Stõvi rasãlā
Uṅt žaliû rūtû,
Stõvi žmoniû kalbâlās
Unt môno panytãlās.
Nukrìs rasâlā
Nô žaliû rūtêliū,
Nukrìs nô môno
Panytãlās kalbâlās.

Sudžiũvo rasâlā
Uṅt žaliû rūtêliū,
Sudžiũvo kalbâlās
Uṅt mọ̀no panytãlās.

180.

Ožiénā.

Dūmók, dūmók, jáunas bernêli,
Dô nešĕrtas báras žirgêlis.
Dô nešĕrtas báras žirgêlys,
Dô nelunkýtos jáunos panâlās.
Ūgín, ūgín móčia dukrâły,
Žôda atjóti jáunas bernêlys.
Žôda atjóti jáunas bernêlys,
Ketín îšvêšti svečiû šalâlān.
Svečiû šalâlāi maṙgi dvarêliai,
Maṙgi dvarêliai, žôlios rūtâlās.
Rũta, rũta, rũta žaliõja,
Kô nuvytaì žalià būdamà?

Vỹsiu, džiũsiu, žalià nebúsiu:
Giṙdžiu ataĩna trîs skynėjẽliū.
Yš pašakniû kvėtkêly skínsiu,
Yš viršūnẽliu vainîkū pínsiu.
Liẽpa, liẽpa, liẽpa žaliõja,
Kô nuvytaì žalià būdamà?
Vỹsiu, džiũsiu, žalià nebúsiu:
Giṙdžiu ataĩna trîs kirtėjẽliū.
Yš pašakniû lintalàs skĕlsiu,
Yš viršūnẽliū lunkeliùs liñksiu.
Yš lintêliū lovâły diṙpsiu,
O îš lunkêliū lopšêly siũsiu.

Tõi lovâlāi patsaì gulásiu,
Tamì lopšêly panâły supsiù.

181.

Ožiénā.

Šiû naktãły paŕ naktãły
Dô mėgêlio nėmėgójau.

Dô mėgêlio nėmėgójau,
Uñ kruntêliū (?) pėrrymojau.

Uñ kruntêliū (?) pėrrymojau,
Uñt runkêliū pėrdūmojau.

Pàsiklaũsčia sânū motynãły,
Kuŕ món dėti rūtû vainikėlys?

Mės'k vainîkū pô kojėlām,
Jiŕ sumýniok vainikėly.

Tù sesiûla, tù jaunõja,
Aŕ negaĩli rūtû vainîko?

Kû gailájo, pėrgailájo,
Jiŕ širdãły pėrsopėjo.

Daugiaù món jô nènešióti,
Relks bernêlio vôlioi búti.

182.

Ožiénā.

Ūgîno motûtā
Miėlū duktarãły
Nè dėl jáuno bernêlio,)
Dėl' saù dîdžio vargêlio.) 2 k.

Motûtā môno,
Sanûta mõnó,
Nei àš tikaù vėtãlās,
Nei trõpyjau bernêlio.

Sutîko motûtā
Sâvo duktarãły:
Bàg tikaĩ vėtãły?
Bàg trõpyjai bernêly?

Diėnū tinginėlys,
Nôkty pyjokėlys —
Toksaĩ môno bernêlys,
Toksaĩ môno vargêlys.

183.

Alizas Jodzėučius.

Aš ûžaúgau bà tėvêlio
Jiŕ bà motynãlās; 2 k.
Aš ûžáugau paŕ broliûkū
Dîdeliam vargêly. 2 k.
Siuñtā manî brolaitėlys
Jautêliū ganýtū, 2 k.
O món jaunóm barnužėliu
Reĩkė jô klausýti. 2 k.

Aĩčia, aĩčia žaliõn gîrion
Klausýtū balsâlio, 2 k.
Kuŕ burkúoja karvėlãlys
Uñt aukštû medêliū 2 k.
Kuŕ burkúoja karvėlãlys
Uñt aukštû medêliū, 2 k.
O món jaunóm barnužėliu
Vargeliùs rokúoja. 2 k.

184.

N. Bukėnėnā.

Susimĩlk, nebapĩlk
Dangiaù nebagėrsiu,
Sópa món galvytãły,
Negaliù pakėlti.

Pĩlk, pĩlk,
Pyjônica, pĩlnū,
Gėr'k, Gėr'k,
Pyjônica, vîsū!

185.

N. Bukḗnėnā.

Kūmûtys, kūmûtys,
Kû món padôrā,
Paŕ vîsū naktâły
Miégo nêdavā.
Prašỹčia gaidêliū
Vālaì gėdóti,
Kàd môno kūmûtys.
Jilgaì mėgótū.
Vórstyčia lungeliùs,
Kàd nèžibátū,
Darỹčia duralàs,
Kàd nètrinksátū.

186.

N. Bukḗnėnā.

Giẽda gaidêliai uǹt laktâlās,
Veŕkia našlaitẽliai motynãlās.
Aš tôs gaideliùs nubaidýsiu,
Mažùs našlaitẽlius numaldýsiu.
Atpũs'k, vėjêli, îš tôs pûsās,
Atnêš'k món žodêly nô Aniûtās.
Atpũs'k, vėjêli, îš tô krôšto,
Atnêš'k žodêly kaìp nô rôšto.
Aŕ aĩsi, Aniutýta, šiõs nedẽlios?
Aŕ dô láuksi kîto rudenẽlio? --
Neĩsiu, Joniûkai, šiõs nedẽlios,
Láuksiu ôšiai kîto rudenẽlio.
Neîšdâs motûtā margû skrýniū,
Neì šiû žaliû rūtû vanikẽlio.
Aš motynýty pẽrprašysiu,
Žemaì kojytãlas àpskabínsiu.

187.

N. Bukḗnėnā.

Giŕta bóba, 2 k.
Dėdêlys bà kúlšio,
Neteìp gaĩli món dėdêlio
Kaìp tô kreivakúlšio.

Nègi gḗrt atājaù,
Pasiūliõt atājaù,
Sâvo mėlû kaimynẽliū
Prìlunkýt atājaù.

Aš paršókau áukštas kórkas
Uǹt úžolo grindû,
Jiŕ paršókau karkytãlas
Uǹt úžolo grindû.

Gvõltas, gvõltas, 2 k.
Ariẽlkos nõriu,
Jeì nedúosta arėlkýtās,
Važiúoju namô.

(Daugiau nebeatsiminė).

188.

N. Bukḗnėnā.

Oi varnêli, jodvarnẽli,
Atnêš'k îš šóno
Môno kaulâly,
Padúok motûtai,
Tikríẽm vaikêliam.

Tagúĩ bučiúoja
Bóltas runkelàs,
Tagúĩ pasôko
Sudiẽu tėvêliui

(Daugiau nebeatsiminė).

189.

N. Bukėnėnā.

Oi nėra, nėra
Tokiô sodėlio,
Kaìp môno motynālās:
Yš pakraštėliū
Žôlios vyšnâlās,
Vidurỹ abalālās.
Oi nėra, nėra
Tokiô daržėlio,
Kaìp môno sasutālās;
Yš pakraštėliū
Žôlios rūtâlās,
Vidurỹ lelyjėlās.

Oi nėra, nėra
Tokiû žirgėliū,
Kaìp môno brolužėlio;
Yš pakraštėliū
Šiřmi žirgėliai,
Vidurỹ jodbėrėliai.
Oi nėra, nėra
Tokiû jautėliū,
Kaìp môno tatušėlio;
Yš pakraštėliū
Šėmi jautėliai,
O vidurỹ jodmargėliai.

190.

N. Bukėnėnā.

Saulâlā vôrio,
Vidur vasôrio,
Puĩkiosios mergėlās
Kiaulalàs gôno.

Nėr kóm ganýti
Nei îšvàrýti,
Puikiūjū mergėliū
Pažėlavôti.

Bėkčia unt miškū,
Lỹsčia karklỹnān,
Arne îšdvėsčia;
Puikiėjė bernėliai
Pàžėlavôtū.

191.

M. Bukėnėnā.

Jûzā púolo unt žemâły,
Šóltū vėjū gėrā,
Untaniûkas apsivelkys
Unt šôly nuvėjo,
O Jurgiûkas motynāły

Vîs pėrprašinėjo.
Skýrā manì motynāłā
Yš dîdžio pulkėlio,
Kai rūtâły iš daržėlio,
Yš dîdžio vargėlio.

192.

N. Bukėnėnā.

Nõri sasûtā miégo
Nõri jaunõja miégo,
Netûri kur jý gulti,
Nei galvâlās kur îdėti.
Turiù motûty šalỹ
Šalỹ, šalâlāi, šalỹ,

Gul'k unt môno kelâliū,
Unt baltūjū rūnkėliū.
Kai àš guliaù — palikaù
Kai nubudaù — neradaù
Un galvôs vainikėlio,
Šilkînio kasnykėlio.

193.

N. Bukėnėnā.

Sutūpy pėmeniūkai,
Sutūpy tutūty giėda,
Pamėty galvijėlius,
Pō miškėly kliėda.
Čiū, čiū, čiū, nâ, nâ, nâ!
Vilkaĩ nâša baronâ.[1])

O jūs, šėĩmos, nemōtot,
Vilkas káulus iškrōtā.
Pėmeniūkai nemōtā;
Ūstovėlys pamōtā
Pėmeniūkai byjójo,
Ūstovėlys pagōvo.

194.

Kriaučiukíenā.

Nōri sasūtā miégo,
Nōri jaunōja miégo,
Nėr kur sasūtai gulti,
Neĩ galvâlās padėti.
Gulĩk unt mōno kelâliū,
Unt baltūjū runkėliū,
Kaĩ ažmiąu — palikaù

Kaĩ nubudaù — neradaù
Uñ galvâlās vainikėlio,
Uñ pirštėliū žėdėlio.
Bōrā manĩ motūtā,
Bōrā manĩ sanūtā:
Kur tâvo vainikėlys,
Jir auksînys žėdėlys?

195.

Kriaučiukíenā.

Kàs daržėly aštvárā
Jir rūtalàs pasėjo?
Lỹlia, lỹlia, ói lỹlia
Jir rūtas pasėjo.
(Panašiai kartoti po kiekvieno rinkinio).
Brōlys daržū aštvárā,
Sesià rūtas pasėjo,
Jaunesniōja pasėjo,
O untrōja ravėjo.
Vyresniōja nuskýnā,
Vainikėly nuspýnā.
Kàs bažnỹčion nūvežė,
Prėš altōriū sėgdîno?
Bróliū žirgaĩ nūvežė,
Prėš altōriū sėgdîno.

Kàs seklỹčion îvadā,
Ažù stōlo sodîno?
Motynālā îvadā,
O svočiūlā sodîno.
Nėgi veř'ka, panâla:
Čianaĩ ramì vėtālā.
Par man dórbo nedirpsi,
Lunkōi šíeno negrėpsi.
Lunkōi šiėno negrėpsi,
Kólni rugiū nepjáusi.
Pō dvarėly vóikščiosi,
Šeimynāly rúpinsi
Pō seklỹčiū vóikščiosi.
Šiłko skōrū siūlási.

196.

Kriaučiukíenā.

Aúgo vyšnâlā žaliam sodėly,
O lelyjėlā rūtū daržėly.
Aúgo dukrâlā pàs motynāły,
Aúgo dukrâlā jir jōs dalâlā.

Kalp tìk dukrâlā pásiūgėjo,
Pažîno žmōnās, kalbát pradėjo.
Jir atajójo jáunas bernėlys,
Jir pažadėjo manî tėvėlys.

[1]) Vietoj „barōnū".

Tėvėlys mõno, sânasai mõno,
Kóm graĩt atskýrai manî nõ savî?
Ar àš neskėliau uñksti rytėlio?
Ar àš nedírbau suñkiai darbėlio?
Kėliaus rytėlio nepabûdinta,
Dírbau darbėly neparúpinta.
Sesiûlãs mõno, jáunosios mõno,
Nèkasavõkit rūtû daržėlio,
Nèkasavõkit rūtû daržėlio,
Mažiř sugrỹšiu ĩš tõ vargėlio.
Broliûkai mõno, jauniéjė mõno,
Nèaškilókit kíemo vartėliū,
Nèaškilókit kíemo vartėliū,
Mažiř sugrỹšiu pûsãi metėliū.

197.

Kriaučiukiėnė.

Pirmas baĩsas: Bûvo dūda Vílniui...
Uñtras „ Kàd ir bûvo, nè kû gõvo...
Trėčias „ Rõtas rõto nepõveja...
Ketviřtas „ Kàd iř pavîs, nekû darìs...
Piñktas „ Dù beržėliai, dù lapėliai...
Šėštas „ Odata, adatãlā...
Septiñtas „ Galù rõvo dù tursõvo...
Aštuñtas „ Tûri bóba žūsis...
Deviñtas „ Kàs táu dórbo, dūrniau...

Tie žodžiai kartojami visą laiką.

198.

Kriaučiukiėnė.

Pírmas baĩsas: Aš girdėjau, kû motûtã kaĩba.
Visi kiti kartoja: liūli, liūli...
Tuo pavyzdžiu ir toliau dainuojama.
Žõda manî našlãlys ataĩti
Aš našlãly móku šėnavõti.
Par dvì diẽnas dúmos privitõčia.
Trėčiū diẽnū šórmu traktavõčia.
Par kėmėly ôkmeniu parisčià.
Par tiltãly põramū ardỹčia.
Par ulỹčiū šuním ûšpliudỹčia.
Par laukėly akmenim lóidyčia.
Par girãły razbõjū statýčia.

Aš girdėjau, kû motûtã kaĩba.
Žõda manî bernėlys ataĩti.
Aš bernėly móku šėnavõti.
Par dvì diẽnas miduřn privitõčia.
Trėčiū diẽnū vỹnu traktavõčia.
Par kėmėly žėdeliù parisčià.
Par tiltãly põramū taisỹčia.
Par ulỹčiū patì palydėčia.
Par laukėly broliûkū prašỹčia.
Par girãły mûzikū sumdỹčia.

199.

U. Kriaučiukóičia.

Vaikų žaidimas.

Sustója vaikaĩ ailiõn. Pirmutĩnys, didėsnisai, „žūsinas", visì kitì „žūsys". Prėš žūsinū „vilkas" kõsa dúoby. „Žūsinas" kláusia:

Kû čià dírbi?
Viĩkas: Dobãły kasù.
Ž.: O kû tù dírpsi tõi dobãlāi?
V.: Ugnãły kūrínsiu

Ž.: O kóm tõ ugnãlã?
V.: Undenėly šíldysiu.
Ž.: O kóm tàs undenėlys?
V.: Šaukšteliùs mazgósiu.
Ž.: O kóm tė šaukštėliai?
V.: Jukėly vólgysiu.
Ž.: O kuř tù gáusi jukėlãs?
V.: Yš tãvo pulkėlio.
Ž.: O kaĩp tù pėreisi pař upãły?
V.: Pėreisiu!
Ž.: Nepėreisi!
V.: Pėrsidėsiu adatãły ir pėreisiu.
Ž.: Nepėreisi — ĩsibàs.
V.: Dúosiu šũniui plutãły dúonos ir pėrnaš unt vodagõs.
Ž.: Nù taĩ gáudyk.

Ir viĩkas gáudo žũsis, kół sugáudo visàs, žũsinas gi gĩna.

200.

U. Kriaučiukóičia.

Dukterỹtãs, neũliõkit,
Motynỹty šėnavõkit.
Numiřs júsũ motynãlã,
Jũs atlikstàt našlaitãlãs.
Kũkúoi gĩrioi gegutãlã,
Misliau mõno motynãlã.
Nemĩslykit, duktarãlãs, —
Nebãr júsũ motynãlãs.
Uñ balsãlio motynãlã,
Uñ plũksnėliũ gegutãlã.
Prašỹč Diėvũ ũžrústintũ,
Kàd našlóičius nùramintũ.
Kàd našlóičius nùramintũ
Jiř põ kójom nèpamintũ.

201.

Ū. Kriaučiukóičia.

Žaidimas.

„Ridikũ ráuna".

Stõvi eĩlia „ridikėliũ". Sėdi „bóba" ir visús turi. Rauna „põnas" ir prõdada kalbát'.

P. Dúnks, dúnks, dúnks!
B. Kàs čià dúnksi?
P. Tàs pàts põnas.
B. Kõ jìs jiėško?
P. Ridikėlio.
B. O kuř vôkar davjau, kuř padėjai?
P. Uñt lintỹnos padėjau. Katã nũmatã, õška sugráužė.
B. O kuř tù buvaĩ?
P. Svečiùs lydėjau.
B. O kuř tãvo vaikaĩ bũvo?
P. Paskum sėkė
B. O kõ tù jũ nėlupai?
P. Lupjaù, lupjaù, — põ ôkmeniu paliñdo.
B. O kõ tù jũ nėkasai?
P. Kasiaù, kasiaù, — lopatà nulúžo.
B. Kõ tù nejaĩ uñ kavõly?
P. Nùvėjaù uñ kavõly, — kavõlys pũpũ prėdys pař aukštiny pėrsisvėrys ir pėrdžia.
B. Ráuk, ráuk, žaliũ lõpũ nenutráuk.
P. „Ponas" ráuna. Kaĩ visùs ĩšráuna, taĩ „bóbũ" vanója.
P. Bóba, bóba, prõšom pirtiñ.
B. Kokiũ mólkũ?
P. Júodalksnĩniũ.
B. Tfiũ! smírda.
P. Égliniũ.
B. Tfiũ! smírda.
P. Bėržiniũ.
B. Tfiũ! smírda.
P. Žilvĩtiniũ.
B. Tfiũ! smírda.

P. Ūžoliniū. P. Rūtû - mātû.
B. Tfiû! smírda. B. Atatatatata!
Visì supuóla jir „vanója“ „bóbū“ plôštakais.

202.

Ū. Kriaučiukóičia.

Atmiñk, panâla, unt savî,
Balamūtãla, unt savî,
Kiék àš naktêliū nèmėgójau
Dėl' tavî.
Nekàs taù prôšė, bernêli,
Nè par nevôliū mûsyjo:
Reîkė mėgóti saĩdus mėgêlys
Dėl' manî.
Atmiñk, panâla, unt savî,
Balamūtãla, unt savî,
Kiék cukerkẽliū îšnešiójau
Dėl' tavî.
Nekàs taù prôšė, bernêli,
Ne par nevôliū mûsyjo:
Reîkė nenêšti táu cukerkẽliū
Dėl' manî.

Atmiñk, panâla, unt savî,
Balamūtãla, unt savî,
Kiék patvorẽliū îšgrebinėjau
Dėl' tavî.
Nekàs taù prôšė, bernêli,
Nè par nevôliū mûsyjo:
Reîkė nègraibýti táu patvorẽliai
Dėl' manî
Atmiñk, panâla, unt savî,
Balamūtâla, unt savî,
Kiék àš duralàs klumbinaù
Dėl' tavî.
Nekàs taù prôšė, bernêli,
Nè par nevôliū mûsyjo:
Reîk' nèklumbínti táu durâlās
Dėl' manî.

203.

Ū. Kriaučiukóičia.

Lydžiûkas, ešeriûkas
Taì gařdi žuvýtā,
Danėliûkas, Amiliûtā
Taì gražì porýtā.
Abù Dievo duõti,
Abù sudabiñti,
Prêš akẽčias suklupdỹti,
Kařklo žėdais sumainỹti.

Jiém neraĩkia neì bažnỹčíos, —
Dúoda šliūbū unt ulỹčios;
Jiém neraĩkià neì krotêliū, —
Dúoda šliūbū unt lintêliū.
Jiém neraĩkia neì vargõnū, —
Šûnys lója taì vargõnai;
Jiém neraĩkia neì klebõno, —
Šliūbū dúoda aṅ dirvõno.

204.

Ona Kriaučiukóičia.

Ošiai mačiaù kûkuty,
Galù laũko tûpjunty,
Kiaušinẽly dâdunty,
Šiĩko lîzdū nâšunty.
Aš kiaušîny pôjėmjau
Jir motûtai pôdavjau.
Món motûtā paršėly,
Aš paršėly kunigẽliu;
Kunigẽlys món karvâły,

Aš karvâlai žólio šiėno,
Món karvâlā bólto pieno;
Aš tû piẽnū unt židînās,
Visì põnai unt š... nās;
Aš tû piẽnū pastalãn;
Visì põnai pašalãn;
Aš tû piẽnū uṅ stôlo,
Visì põnai sušôlo.

205.

Ū. Kriaučiukóičia.

Sveĩki-gỹvi, svõtai músũ,
Nẽr vesẽliũ čià bè júsũ.
Čionaĩ nẽra vesẽlyjos,
Ysiskírstā kumpõnyja.
Mãs vĩs tõn pûsan žiūrẽjom,
Sâvo svõtū laukinẽjom
Kaĩp tĩk kiémi sùskumbẽjo,
Múm linksmýbā ûštekẽjo.
Pasakýkit, svõtai, mûmis,
Ar tì gêra bûvo jûmis?
Ar sótūs bûvo žirgẽliai?
Ar prijuñnūs kaimynẽliai? —
Jìr sótūs bûvo žirgẽliai,
Jìr prijuñnūs kaimynẽliai. —
Sveĩka-gỹva, músū mañti,
Gól' motûtā bùs neañti.
Ar skaitaĩ kẽlio varsteliùs
Nõg motynãlās vartẽliū?
Sveĩkas-gývas, jaunolãlys, —
Kóm nûjèmai vainikẽly?
Sù vainikù daũg gražẽsnā,
Tūkstunty kañtū vartãsnā.

206.

Ū. Kriaučiukóičia.

Aúgo, dýgo klevẽlys,
Aúgo távo sūnẽlys.
Nèpapūs'ka, vèjẽli,
Nèpakrûtyk šakẽliū,
Nènubûdyk món broliûko
Žaliañ sódi gûlinčio.
Dù broliũkai kunìguõs,
Dù broliûkai pisoriuõs[1])
O àš víenas jaunolãlys
Suñkiai šẽnėly pjáunu.
Pamẽs'k, bróli, rašýti,
Juñk grèblãly taisýti,
Šit ûžeĩna júodas debesẽlys,
Sulìs lunkõi šẽnėly.
Nèbamóku, sesiûla, nebamóku, jaunoja,
Aš grèblãlio taisýti.
Aš patelksiu talkẽly,
Sugrâps lunkõi šẽnėly.
Viẽni pjáuna pràdalgiuõs,
Uñtri naša kupečiuõs;
O àš viénas jaunolãlys
Namô šiénū važù.

207.

Ū. Kriaučiukóičia.

Kàd bũčia ženõtas,
Taĩ bũčia bagõtas,
Niékur viénas névažiuõčia
Bà sâvo draugẽlās.
Lỹlia, lỹlia, lỹlia, 2 k.
Lỹlia, lỹlia, lỹlialiâ!
Pô tėvẽlio vartẽliais
Balti dobilãliai, —
Pasiláis'k žirgẽly,
Sâvo jodbėrẽly.
Lỹlia, ir t. t...

208.

Ū. Kriaučiukóičia.

Ajo mergẽlā
Paĩ pūdymẽly,
Pamôtā ôriunt
Jáunû bernẽly.
Padẽkdieu, padẽkdieu,
Jáunas bernẽli,
Ar nenuzbódo
Ort pudymẽlys?

[1]) Šiaip kalboj: „pisorios".

Paláis'ka vagėły
Unt pūdymėlio,
Ataîk, barnužėli,
Vālai vakarėlio.

Ataîk, barnužėli,
Vālai vakarėlio,
Tai mâs paskalbásma
Meiliúosios žodeliùs.

Atâjo bernėlys
Prė sviñno durâlām
Jiř nėpribūdino
Jaunôs panytālās.

Cnatlỹvos panâlās
Durėliū nedôro,
Ražuñni bernėliai
Naktìm nėsvazōja.

Ataîk, barnužėli,
Uñksti vakarėlio,
Pakól' dô saulâlā
Tabār unt medėliū.

Pakól' dô saulâlā
Tabār unt medėliū,
Tai mâs paskalbásma
Meiliúosios žodeliùs.

209.

Ver. Dūdóičia.

Cigonėlys - jodburnėlys
Prìkalbājo tāvutėly.

Oi kô-kô? Oi dėl'kô?) Kartoti po kiek-
Oi kodel' nė teipô?) vieno rinkinio.

Prìkalbājo tāvutėly,
Pàžadėjo duktarāły.

Kai cigōnū šliūban vėžė,
Piñkios - šėšios paskui sėkė.

Kai čigōnū šliūbavōja,
Piñkios - šėšios žėlavōja.

Món neraîkia nei vargōnū,
Dôs món šliūbū unt cimbōlū.

Món neraîkia nei krotėliū,
Dôs món šliūbū àž vartėliū.

Oi gi, Diėve, kas čià ỹra,
Kàd tarp músū meilā ščỹra.

210.

E. Garbauskóičia.

Oi àž gavaù bernėly,
O àž gavaù bloznėly,
Kazdiėna vóikščioi)
Pô karčiamālās) 2 k.
Sù dîdeliu pulkeliù.)

Atâjys îš karčiamôs
Jìs manî muštravōja:
Jìs manî mūša,)
Jìs manî bôra.) 2 k.
Yš namėliū vôro.)

Nemūš'k manî, bernėli,
Nemūš'k manî, bloznėli,
Bô nėauginaî)
Jiř nėnešiójai) 2 k.
Uñ baltūjū runkėliū.)

Motūlā ūžugîno,
Motūlā ūžnešiójo
Jiř atodavā)
Šėl'miu bernėliu) 2 k.
Uñ didžiūjū vargėliū.)

Čia nerômūs namėliai,
Čia nelỹgūs laukėliai;
Kàd iř bût rômūs,)
Kàd iř bût lỹgūs, —) 2 k.
Kàd pyjōkas bernėlys.)

Kinkýkit bārus žírgus,
Kinkýkit jodbėrėlius, —
Ošiai važiúosiu)
Pàs tāvutėlius) 2 k.
Vargėlio parokúotū.)

(Daugiau nebeatsiminė).

211.

E. Garbauskóičia.

Sasûd jaunõja,
Sasûd mėlõja,
Kô tù nebuvaĩ
Paŕ motynãły?
Aŕ motynãlã
Aŕ nemylájo?
Aŕ tatušėlys
Aŕ nešėnavõjo?
Mylát' mylájo
Jiŕ šėnavõjo,
Galaň laukėlio
Jiŕ pàlydėjo.
Galaň laukėlio
Jiŕ pàlydėjo,
Meiliais žodėliais
Prikalbinėjo.
Sasûd jaunõja,
Sasûd mėlõja,
Kû tinaĩ rasì,
Kolaĩ paprasì?
Rasì anýtū
Nepėrmanytū
Jiŕ šešurėły
Kaĩ aršketėły.
Kėlsi rytėlio
Nèpabûdinta,
Dírpsi darbėlý
Nèparúpinta.

Vėrsi duralàs
Negírgždydama,
Šlúosi aslãły
Nedúlkydama.
Sėsi staklãlās
Gaĩliai vargdamà,
Šáusi šūvėły
Nèmatýdama.
Nekôks audîmas,
Kôks jôs verkîmas,
Nekiék šūvėliū,
Kiék ašarėliū.
Kàd būtû gerì
Krîkšto tėvėliai,
Kàd bût îšmėty
Šàl' vėškelãlio.
Būtû atskrîdus
Pilka gegûtā,
Bût apibárus
Margõm plūksnãlām.
Būčia nuskrîdus
Žaliõn girãlān,
Būčia kūkôvus
Sù gegutãłi.
Geriaù kūkúoti
Sù gegutãłi,
Nè kaĩ rokúotis
Sù anytãłi.

212.

L. Garbauskóičia.

Kaĩ àš jáunas vaiskaň jójau,
Nô beržėlió rýkšty pjóviau.
Olia lỹlia, ôlia lỹlia
Nô beržėlio rýkšty pjóviau.
Atsigrỹžys pàsižiūriu,
Kàs teĩp gaĩliai manî veŕkia?
Olia lỹlia, ir t. t.
Kàs teĩp gaĩliai manî verkia?
Veŕkia távas, motynãlā,
Labjaù veŕkia panytãlā
Olia, ir t. t.
L. v. p.

Kàd žinótū panytãlā,
Kôkiu smeŕčiu reĩks numiŕti.
Olia ir t. t. K. s. r. n.
Vesčià draugėi panytãły
Un tû Prûskū gronytãły.
Olia ir t. t. U. t. P. g.
Griūk, bernėli, kaĩ medėlys,
Kaĩ girãlāi ūžolãlys.
Olia ir t. t. K. g. ū.
Tâka kraũjas, kaĩ upėlys,
Kaĩ šaltînio undenėlys.
Olia, ir t. t. K. š. u.

213.

L. Garbauskóičia.

Kàs tiktaĩ vêria duralàs,
Taĩ àš žiūriúos uñt akelàs.
Fudrû, fudrâ, fudrãlalâ!
Taĩ àš žiūriúos uñt akelàs.
Kàs tiktaĩ viduñ îjeĩna,
Oniaĩ viénas món netseĩna,
Fudrî, ir t. t.
Oniaĩ v. m. n.
Sudiẽu visiẽm, búkit sveĩki,
Viénū turiù, daũk neraĩkia.
Fudrî, fudrâ, fudrãlalâ!
Viénū turiù, daũk neraĩkia.

214.

E. Garbauskóičia.

Siuñtā manî motynãlā
Upān šólto undenẽlio —
Sù móliniu púodu. 2 k.
Jiř atrôdo panaitãlā
Bóltū, grôžū barnužẽly
Gírdunty žirgêly. 2 k.
Padẽk, padẽk, panaitãla,
Baĩta, gražì lelyjẽla,
Gírdyti žirgêlio. 2 k.
Nepadẽsiu, barnužẽli,
Bóltas, gražùs dobilãli,
Pagírdyti žirgêlio. 2 k.
Sudaũžė panaitãlā,
Baĩta, gražì lelyjẽlā
Tû móliny púodū. 2 k.
Veřkia labaĩ panaitãlā,
Baĩta, gražì lelyjẽla,
Tô mólinio púodo. 2 k.
Cît, neveř'k, panaitâla,
Baĩta, gražì lelyjẽla,
Tô mólinio púodo. 2 k.
Aš táu dúosiu pûsy dvôro,
Baĩta, gražì panaitãla,
Ūž móliny púodū. 2 k.
Món neraĩkia tâvo dvôro,
Tìk món gaĩlia, barnužẽli,
Bóltas, gražùs dobilãli,
Tô mólinio púodo.
Cît, neveř'k, panaitãla,
Aš táu dúosiu áukso žiẽdū
Ūž móliny púodū. 2 k.
Món neraĩkia áukso žiẽdo,
Tìk món gaĩlia, barnužẽli,
Bóltas, gražùs dobilãli,
Tô mólinio púodo.
Cît, neveř'k, panaitãla,
Baĩta, gražì lelyjẽla:
Aš táu dúosiu patsaĩ savî,
Ūž móliny púodū. 2 k.
Aukštỹn šóka, ruñkas plója,
Kàd jý gôvo barnužẽly
Ūž móliny púodū. 2 k.

215.

L. Garbauskóičia.

O kàs tì kêlias uñksti rytêlio?
O kàs tì dírba suñkū darbêly?
Našlóičiai kẽlās uñksti rytêlio,
Našlóičiai dírbo suñkū darbêly.
O kàs îšbraĩdā júodū purvêly?
O kàs padírbo suñkū darbêly?
Našlóičiai braĩdā júodū purvêly,
Našlóičiai dírbo suñkū darbêly.
O kàs tiñ žỹdi viduř naktãlās?
O kàs tiñ veřkia bà motynãlās?
Papartîs žỹdi viduř naktãlās,
Našlóičiai veřkia bà motynãlās.
O kàs nùraškis pôparčio žiẽdus?
O kàs nùmaldìs veřkiunt našlóičius?
Rasà nùraškìs pôparčio žiẽdus,
Rýkštā nùmaldìs veřkiunt našlóičius.
Traĩca švinčiáusia vẽnõi asôboj.
Laikýk apiẽkoi našlóičius sâvo.
Laikýt' laikýsiu, rôzumū dúosiu,
Tikrû tėvẽliū nèbepridúosiu.

216.

E. Garbauskóičia.

Kaĩ mâs bûvom abù jaũni,
Bûvom Vĩlniui, bûvom Kaũni.
Kaĩ važiavaù paŕ girâły,
Jiŕ sustikaù panytãły.

Oi panâla, kuŕ važiúoji?
Tâvo žírgas jaù pūtúoja.
Dúokit peĩły kô aštriáusiū,
Pjáusiu žírgū kô graičiáusia.
(Kita pusė pragaišus).

217.

O. Jodviršíenā.

70 metų.

Aĩsma, sêsia. Dáuno!
Dáuno, daunô lỹlia!
O kô dírptū? Dáuno!
Dáuno, daunô lỹlia!
Rugiû pjáutū. Dáuno!
Dáuno, daunô lỹlia!
Atôpučia. Dáuno.
Dáuno, ir t. t.

Dîdys vẽjas. Dáuno! ir t. t.
Šiuŕkštus lietus. Dáuno!...
Pàsibáksma. Dáuno!...
Pô lėpałi. Dáuno!...
Món lėpâlā, Dáuno!...
Nè močiûlā. Dàuno!...
O šakêlās. Dáuno!...
Nè sesiûlās. Dáuno!...
Dáuno, daunô lỹlia!

218.

O. Jodviršiénā.

Ajaù rytêlio. 2 k. Lỹlia!
Paliaĩ laukêly. 2 k. Lỹlia!
Ruñdam tėvêly. 2 k. L.!
Jauteliùs gônunty. 2 k. L.!

Baṅ àš parvaraù. 2 k. L.!
Gurbaṅ suvaraù. 2 k. L.!
Veĩki ûšavaù. 2 k. L.!

219.

E. Baltušỹčia.

Dô nèpravẽriau)
Sviŕno durêliū,) 2 k.
Panâlā jaù atsisádo.)
Dô nèsuspáudžiau)
Baltû runkêliū,) 2 k.
Panâlā veŕkt pradėjo)

Panâla môno,)
Jaunõja môno,) 2 k.
Kuŕ tâvo brolãliai?)
Môno brolâliai)
Žaliõi girâlāi) 2 k.
Món pačiái grôbū dírba.)
(Kita dalis pragaišus).

220.

O. Jodviršiénā.

Ūštaka saulalā
Yš beržynẽlio,
Atjója bernêlys
Paŕ lỹgius laũkus.

Paŕ lỹgius laũkus,
Paŕ pūdymẽlius,
Atruñda panâły
Lineliùs ráununt.

Padėkdėu, padėkdėu,
Jaũna panãla.
Aš tómstai padėsiu
Linėliũ ráuti.
Neprašaũ, neprašaũ,
Jáunas bernėli,
Aš patì nusráusiu
Žaliùs lineliùs.
Nèsigínk, nèsigínk,
Jaũna panytãla:
Par tómstos tėvėly
Gėriau ir vólgiau.
Nésigír'k nèsigír'k,
Jáunas bernėli:
Kũ vólgei, kũ gėrai
Relks ážmokėti.
Kũ vólgei, kũ gėrai,
Relks àžmokėti,
Aš tâvo, bernėli,
Dėl'tô nebúsiu.

221.

Nebėra žinios iš ko užrašyta.

Trūksta 3 pirmutinių rinkinių.

Jir îškūkôvo pilka gegutãlā
Daũgal' skurdžiūjū ašarėliū.
Ir îškūkôvo pil̃ka gegûtā:
Mîrā sanõja, mîrā motûtā.
Ti uñ kalnãlio, tì uñt áukštojo
Pušėlās ūžė uñt jô kapėlio.
O prê geltonóm jû lėmenėliu
Aúgo rūtãlās tar̃p lelyjėliū.
Parnôkt nô pûšiū žaliû šakėliū
Rasãlā krîto uñt rūtytėliū.
Aš tû daržėly, àš îšdabinaù,
Aš tàs rūtalàs žaliàs sodinaù.
Sasûtās par̃ka šilkû skaralàs,
Susûtās áudžia plónas drobalàs.
Món našlaîtãlai gônunt jautėliai,
Nėr kadù áusti plonû drobėliū.
Sasûtās rỹši šilkû skarãlām,
Aúkso kasnỹkais pîna kasalàs.
Aš našlaitãlā vaŕgiaí ūgiñta,
Jir nô gaidėliū kasrît bûdinta.
Aš geltonû sâvo kasėliū
Pinû, dobinû dù vainikẽliu:
Žaliû rūtėliū — šiokiõm dėnãlām,
O lelyjėliū — dėl' kermašėliū.
Sasûtās praũsia piẽnu veidėly,
O žaliù vỹnu lóisto daržėly.
Nêprausiau piẽnu skaistaùs veidėlio,
Nelóisčiau vỹnu rūtû daržėlio.

222.

E. Baltušỹčia.

Uñksti rytėlio bà aušrytãlās
Tâka saulãlā kaì ratilãlys. 2 k.
Ajo motûlā aukštaṅ kalnãlin
Pàsibûdintū sâvo dukrãlās. 2 k.
Kẽlkis, dukrãla, môno jaunõja,
Dô món širdãlā sopẽt' nestója.
Nekẽĺk, motûta, maṅ jaunolãlās,
Nèbasopínka sâvo širdãlās.
Gól' táu nuzbódo švíesūs namėliai?
Gól' pagrožėjo túmsūs grabėliai?
Gól' táu nusbódo žolios rūtãlās?
Gól' pàgrožėjo júodos žemãlās?
Môno grabėlys šešiû lintėliū,
Môno patalãlys baltû medėliū.
Mọn vainikėlys žaliû rūtėliū,
Saĩdus mėgėlys jaunû dėnėliū.

223.

O. Jodviršíenā.

Kẽlkis, miẽlas bróli,
Balnók bárū žírgū.
Balnók bárū žírgū,
Jók uñt sâvo panãły.
Par laukėly jójau,
Gražiaì arcavõjau.
Par girãły jódamas,
Dūmãły dūmódamas.

Jiř prijójau dvôrū,
Dvôras ážrakíntas
Yšeĩk, panãla môno,
Atkẽĩk varteliùs dvôro.
Dvôro vařtus atrakîno,
Mañ nô žírgo pavadîno.
Prašaù svẽčiū uñt vîdū,
Gẽrsma ôlū jiř mîdū.
Olū, mîdū bàgerdamì,
Meĩliais žódžiais kalbádami:
— Uóšva, močiûta môno,
Žadẽk dukrãły sâvo.
— Paláuk, žíntai, ne taìp graĩtai,
Món dukrãlās labai gaĩli.
Paláuk mâtū jiř kitû,
Pajiñsi dukrãły tû.
Kû àš mâtū baláugdamas,
Aš kitôs vẽlî aîdamas.
Oi tõli tolãlā
Tôli môno panãlā.
Až dù šiñtu mỹliū,
Ažù žaliû gîriū;
Až dù šiñtu mylãliū,
Ažù žaliû girẽliū.

224.

O. Jodviršíenā.

Aũkšti kólnai, mařgi dvaraĩ,
Dẽmantû lungóičiai.
Aúgo sódi žõlios výšnios,
Raudõnos ogóitās.
Ūgiñ móčia duktarãły,
Kaì dařži rūtãły,
Ūgíndama pàžadẽjo
Tóm jaunóm bernẽliu.
Oi tù pílkas sakalãli,
O kuř tù skraidžiójai?
Nuskrîzdamas, atskrîzdamas
Navỹdnas nežiójai.
Giřdžiu, giřdžiu navydnãły,
Nórs nèlabaì puĩkiū:
Giřdžiu tâvo panytãły
Aš kîto aĩnunčiū.
Tagúl' aĩna, tagúl' vâda,
Tagúl' vinčiavõja,
Tagúl' môno panytãły
Kîtas pazdabója.
Tabãr kólni koplytãlā
Dô nèmūravõta,
Tabãr môno panytãlā
Dô nèvinčiavõta.
Kaì àš kólni koplytãły
Pàsimūravõsiu,
Taì sù sâvo panytãli
Pàsivinčiavõsiu.

225.

O. Jodviršíenā.

Kàs telp padarìs,
Kalp Stárkoniū móterys?
Siaudaìs pẽčiū îškūrîno,
Ragaišẽły sùdžiovîno.
Yš pusuñtro míežio grúdo
Piñkias bačkàs alûčio.
Tàs alûtys, kaì midûtys,
Raudõnas, kai vỹnas.
O kàs jõ atsigeĩs —
Tô nečỹstas klỹnas.

226.

O. Jodviršíenā.

Sinevôd, ratilãli!
Dūnõjo, sinevôd!
Sinevodẽli, dūno!
Dūno ritilãli!
Dūno, lỹlio!

227.

O. Jodviršíenā.

Ratū, bitâla!
Ratù, ratujõ!
Ratū, pilkõja!
Ratù, ratujõ!

228.

O. Jodviršíenā.

Kô paliñko solâliai? 2 k. Lỹlia!
Kaì prisádo sesêliū. 2 k. Lỹlia!
Katrû pírma svẽikysma2 2 k. Lỹlia!
Dovanãlās dalýsma? 2 k. Lỹlia!
(Daugiau nebeatsiminė).

229.

O. Jodviršíenā.

Gêriunt.

Ūsiáugo obalãlā beržynuõs.
Susikróvā žėdėlãlius raudõnus,
Usiáugo obolãliai geltõni.
Rîs'k, rîs'k, ridiměly,
Veř'sk, veř'sk unt šonêlio
Pô vîsū, pô pílnū
Oi tîko, pritîko,
Neì lašêlio nelîko!
Taì tîko, nelîko!
Neliko, tal tîko!

230.

O. Jodviršíenā.

Soktînā.

Tôria gulbâlā,
Tôria túto!
Tôria pilkõja,
Tôria túto!
Toliau kartoti.

231.

Dom. Tûčiuvėna.

48 mâtū.

Šiû naktãły, paŕ naktãły
Mîego nemėgójau,
Žaliõjoi lunkêlāi
Žirgêly dabójau.
Ūžgirdaù, ûžvydaù) 2 k.
Dîdžiū navydnãły.)
Kàd tėvêlys îštaisýtū,
Brólys palydátū.
Vyresniõja sasutãlā
Rūtytãlas skîna.

Untrõja sasutãlā
Vainikẽly pîna,
Padabnaì, pavydnaì
Kàd môno panâlai.
Kàd món būtû tô panâlā
Ažù prėtėłkėl̃y,
Prašỹčia, rėdỹčia
Žaliaĩsiais šilkėliais.

Vėr'k, sasûta, sviřno durìs,
O kàd nėbraškėtū,
O kàd môno panytãlās
Jaù nėpabûdintū.
Šluõk, sasûta, smỹdro šakù,
O kàd nedulkėtū,
O kàd môno panytãlā
Baltaì vaikštinátū.

232.

D. Tučiuvėnà.

Aš gėriau gėrymẽly
Pař vîsū rudenêly
Jiř pragėriau sôvo sesiûły
Šiaṁ mėlaṁ vakarẽly.
Yšláidžiau vainikúotū,
Suláukiau nomatúotū,
O nebà tõkia músū sesiûlā
Kaìp vôkar vakarẽly.
Nûjėmā vainikẽly,
Ūždėjo nometẽly, —
O svárā, svárā
Šêsios galvâły kaip dařži agonãly.

Aš gėriau gėrymẽly
Pař vîsū rudenẽly,
Jiř pragėriau sâvo broliûkū
Šiaṁ mėlaṁ vakarẽly.
Yšláidžiau sù žirgeliù,
Suláukiau sù pulkeliù,
Oi neba toksaì músū broliûkas
Kaìp vôkar vakarẽly.
Nûjėmā kaškėtẽly,
Ūždėjo giverẽly, —
Oi svárā, svárā brólio galvâły
Kaìp dařži kopūstẽly.

233.

S. Pučėtaičia.

(Esą „surîky rinkiniaì").

Kalnûti, kalnâli, kalnûti!
Tatatõi, kalnâli! tatatõi!
Kalnutẽli tõtata!
Kalnutẽli tõtata!
Kalnûti, lỹlio!
Laũki kalnâlys, lỹlio!

Dainininkė paaiškino: „Riñkiny kaìp îšmisli, jiř riñk".

234.

S. Pučėtaičia.

Ūžūgîno mani motynãlā,
Ūžnešiójo uṅ baltû runkêliū.
Jir pôdavā ruñkon kančiukẽly.
Kaì àš jójau pař žôliū girâły
Sustiñku trìs pulkus panêliū.
Nedabókit manî, panytãlās.
Aš asù muñdrus žalnėrẽlys.
Ciórška bórška môno pintinẽliai..

235.

S. Pučėtaičia.

Šók gėrys, šók negėrys,
Šóka nieko neregėjys.
Dôvā vólgyt', dôvā gėrt',
Liėpā kójas aukštỹn kėlt'.

236.

S. Pučėtaičia.

Ok džiúm radadâ,
Kàd món būtû vigadà!
Pàprašỹčia põnū vaĩtū,
Kàd îškeptû gaĩdy graĩtū.
Pàprašỹčia àš vaitiény,
Kàd îškeptû kiaušiniėny.

237.

S. Pučėtaičia.

Kàd àš jáunas buvaù,
Šilì õžius ganiaù,
Uñ kelmâlio sādádamas
Raliavaù.
Kàd jý vilkas papjaùt. 2 k.
O sù mãsū bėsižînai,
Bíl' món skūrū àtgrūžinaì.

238.

S. Pučėtaičia.

Sì buvaù, tì buvaù,
Tokiû dỹvū nemačiaù,
Kàd gaidîs uñ tvorôs
Kakariėko ūžgėdôs.

239.

D. Tûčiuvėnā.

Aš gėríau gėryměly
Paŕ vîsū rudenėly
Jiŕ pragėriau sâvo žirgėly
Šiam mėlaṁ vakarėly.
Yšláidžiau vainikuõtū,
Suláukiau nomatuõtū, —
Oi neba tõkia músū sesiûlā
Kaìp vôkar vakarėly!

Nûjėmā vainikėly,
Ūždėjo nometėly, —
Oi svárā, svárā sêsios galvâły
Kaìp daŕži agonãły!
Aš gėriau gėryměly
Paŕ vîsū rudenėly
Jiŕ pragėriau sâvo broliûkū
Šlaṁ mėlaṁ vakarėly.

Yšláidžiau sú žirgeliù,
Suláukiau sù pulkeliù,
Oi nebà toksaĩ músū broliûkas
Kaĩp vôkar vakarẽly!

Nûjėmā kaškėtẽly,
Ūždėjo giverẽly, —
Oi svárā, svárā brólio galvâły
Kaĩp daŕži kopustẽly.

240.

D. Tûčiuvėnā.

Taĩ ratõi viétoi
Dóbilas áugo
Pinkiõm, šešiõm šakėlām. 4. k.

Rataĩn kėmẽly
Bernẽlys áugo
Šusiėdū bàmỹliamas, —) 2 k.
Žmonẽliū ôpkalbamas.)

Pirkaù žirgẽly,
Jodbėrẽly,
Žirgẽly jodbėrẽly. 4 k.

Nujõčia un panâły,
Unt môno meilâły
Žirgeliù jodbėrẽliu. 4 k.

Yšeĩna panâlā
Yš rūtû daržẽlio
Sùpurintu galvałì,) 2 k.
Sùglóstytu kasałì.)

Panâlā môno,
Jaunõja môno,
Kuŕ purinaĩ galvâły?) 2 k.
Kuŕ glóstyjai kasâły?)

Rūtẽliū daržẽly
Tarpù dėmedẽliū,
Tiñ purinaù galvâły,) 2 k.
Tiñ glóstyjau kasâły.)

Až gẽro výro,
Až storaulỹvo
Nometẽlius čiužúoja,) 2 k.
Galionẽlius blizgúoja.)

Až duĩno bernẽlio,
Kaĩ viduŕ kėmẽlio,
Visì vėjai ūžúoja,) 2 k.
Vėjėlãliai ūžúoja.)

241.

D. Tûčiuvėnā.

Saulâlā nùsiláidā,
Mānûlys ûštekẽjo,
Biẽdna músū sesiûlā
Prô lungẽly žiūràjo.

Prô lungẽly žiūrẽjo,
Unt runkẽliū rýmojo, —
Eĩti rūtû daržẽlin,
Skínti žaliàs rūtalàs!

Aŕ môno nerôzumas,
Aŕ bernẽlio gražûmas:
Môtos, kad jý turẽčia,
Labaĩ gražiaĩ mylãčia.

Saulâlā nùsiláidā,
Mānûlys ûštekẽjo,
Biẽdnas músū broliûkas
Prô lungẽly žiūrẽjo.

Prô lungẽly žiūrẽjo,
Unt runkẽliu rýmojo, —
Eĩti aukštõn stónâlān
Šẽrti báro žirgẽlio?

Món nerũpi stonâlā
Neì bárasai žirgẽlys,
Tik món rũpi panâlā,
Kàd àš jû pàmatỹčia.

Aŕ môno nerôzumas,
Aŕ panâlās gražûmas:
Môtos, kàd jû turẽčia,
Kaĩp gi gražiaĩ mylãčia.

242.

D. Tûčiuvėnā.

Oi sadûla, sadûla, sódulo!
Kàs ti gražiaì atjója? sódulo!
O sadûla, sadûla, sódulo!
Pàkalnālāi medžiója?
Oi sadûla ir t. t.
Naujaṅ dvaraṅ sujója.
Oi sadûla ir t. t.
Rîsė žírgus vařtuosi.
Oi s. ir t. t.
Pôtys âjo daržuõsi.
Oi s. ir t. t.
Skýnā rūtas, gadino.
Oi s. ir t. t.
Maṅ jaunolāły kólbino.
Oi s. ir t. t.
Kólbink môno motûty.
Oi s. ir t. t.
Kuriõ manî ūgîno.
Oi ir t. t.
Pô sodėly nešiójo.
Oi ir t. t.
Vỹšniū šakõm bõvyjo.
Oi ir t. t.
Su šeimỹnu nevólgė.
Oi ir t. t.
Diẽnū dórbo nedírbo.
Oi ir t. t.
Nókty miégo nemîgo.

243.

D. Tûčiuvėnā.

Sarbinčiûla ogêla!
Vóikščioi jaũna panâlā.
Sorbinto! 2 kartus.
Sarbinčiûla ogêla!
Kàs sesiûlās pražûvo? ir t. t.
Sarbinčiûla ogêla!
Žûvo šilkû skaralā. Ir t. t.
S. ir t. t.
Kàs skarâły atrôdo? Ir t. t.
S. ir t. t.
Rôdo jáunas bernêlys. Ir t. t.
S. ir t. t.
Vóikščioi jaũna panâlā. Ir t. t.
S. ir t. t.
Kàs panâlās pražûvo? Ir t. t.
S. ir t. t.
Žûvo áukso žėdėlys. Ir t. t.
S. ir t. t.
Kas žėdėly atrodo? Ir t. t.
S. ir t. t.
Rôdo jáunas bernêlys. Ir t. t.

244.

D. Tûčiuvėnā.

Yšjójo jójo.
Sodautõ, rūta sódauto!
Kû món, broliûkai? Ir t. t.
Kû món atnešì. Ir t. t.
Silkû skarâły. Ir t. t.
Ryšėk, sasûta. Ir t. t.
Švintõm dėnâlām. Ir t. t.
Ne kasdėnālām. Ir t. t.

245.

A. Baltušỹčia.

Uñksti rýto kẽliaus,
Žirgėly balnójau,
Niekur daugiau nemîslyjau,) 2 k.
Uṅt panâły jójau.)

Jójau paṙ laukėly,
Prijójau dvarėly,
Prisîrišiau sáu žirgėly) 2 k.
Prė rūtû daržėliu.)

Yšeĩna panâlã
Yš áukšto svirnêlio,
Klausinėjo žirgêly,)
Kôks búdas bernêlio) 2 k.
Kàd mokėčia kalbáti,
Daũk turėčia sakýti:
Kojêlās netiėsios)
Akêlās nešviėsios,) 2 k.
Plikà gaĩva, kal arbūzas,
Jáuno barnužėlio.
Kíemas brukavõtas,
Smėlaliù barstýtas,
Parsîmūšė món kojêlās, —
Pardíldino patkavãlas,
Kol panãły gôvo.

246.

E. Baltušỹčia.

Bûvo šiĩta vasarãlã,
Kuř dabař îšėjo.
Jir atjójo barnužėlys)
Vãlai vakarêlio.) 2 k.
Jir atjójo barnužėlys
Vãlai vakarêlio
Jiř sûtarã manî jáunū)
Pař šî vakarêly.) 2 k.
Pasigýrā barnužėlys,
Kad labai bagõtas,
O čià tãra jõ namêlios)
Šunêlys kudlótas.) 2 k.
Pasigýrā barnužėlys:
Turiù šešiùs dvaràs,
Pažadėjo tatušėlys
Šešiùs milijónus.
Jiř îšėjaù, îštekėjau,
Kalp kokiõn laužỹnān,
Món pavirto viėna diėna)
Kalp mãtai devỹni.) 2 k.
Bernêli, barnužėl,
Kinkýk jodbėrėly,
Aš važiúosiu uñ tėvėly
Jíeškot' raškažėlās.

Kaì važiavaù pař laukêly,
Níeko nėgirdėjau,
Prîvažiõvus uñt ulỹčiū,
Raudóti pradėjau.

(Toliau — žuvo rankraštis.)

247.

A. Baltušỹčia.

Vîsū ómžiū pràgyvanaù,
Smeřčio nėadbójau,
Jiř atâjo tõ dėnãlā,
Kàd reiks jaù numiřti.
Dírba brólys món grabêly
Yš šešiû lintêliū,
Pîna sasô vainikėly
Yš žaliû rūtêliū.
Kaì paguldā uñt lintãlās,
Veidêliai nubôlo,
Kaì apkaĩšė rūtytãlām,
Rūtãlās žaliôvo.
Kaì îdėjo manì grabêlin.
Grabêlys braškėjo,
Kaì prisegė vainikėly
Rūtãlās mirgėjo.
Kaì manì láidā pař ulỹčiū,
Ulỹčia skumbėjo,
Visà gražì jaunimãlā
Manî palydėjo.
Kaì manì láidā pař laukêly,
Laukêlys žaliôvo,
Pô žirgêlio kojytãlām
Ugnãlā blizgôvo.
Kaì priláidā uñt švintõriū,
Varpaì suskumbėjo;
Jir înešė bažnytãlān,
Uñt mõrū padėjo.
Jiř îšėjo kunigėlys
Sù zakrastyjõnu,
Vėnõi ruñkoi tûri krỹžiū,
Untrõi krapylãly.

Jiř ûždegė šešiàs žvakės
Prė mõno šalâlās
Jiř ûždėjo áukso krỹžiū
Unt mõno širdâlās.

Vargamistrà su kûnigu
Livârū gėdójo,
Visì mõno giminālās
Balsaliù raudójo.

Jiř îškasą gîliū dúoby
Valîk stomenêliū
Jir atskýra manî jáunū
Yš vîso pulkêlio.

248.

E. Baltušỹčia.

Ūžolãli, medėlãli,
Kôdel nežaliúoji?
Kuř padėjai žaliùs lapùs)
Kodel' nemargúoji?) 2 k.

Iř ūžėjo šiuřkštus vėjas,
Yšláužė šakelàs,
Yšnešiójo žaliùs lapùs)
Pô vîsū šalály.) 2 k.

Tė lapêliai nùkrizdamì
Teisýby paródā,
Kàd jauníejė barnužėliai)
Visì nė vienõdi.) 2 k.

Keliáuna uñ prijômo
Runkelàs plodamì,
Kitì aĩna sù ôšarom;)
Skuřdžiai raudódamì.) 2 k.

Kupiškėnū slaũnas miėstas,
Brukù brukavõtas,
Tiñ jaunūjū barnužėliū)
Ošarom îšklótas.) 2 k.

Kupiškėnū slaũnas miėstas,
Tiñ žmoniū kaì mũro.
Stõvi míėla motynãlā)
Priė prijômo dûrū.) 2 k.

Veřkė míėla motynãlā,
Neì dėnôs nemôtā,
Kaì jôs mėliáusy sunėly)
Prė prijomo stôtā.) 2 k.

Neveřk, miėla motynãla,
Dõ àš prìslunkýsiu.
Kàd ir prislunkýsiu,
Gêra níeko nematýsiu,
Tiktaì mėlái motynãlai
Sudiėu pasakýsiu.

249.

O. Jodviršíenā.

Pô beržýnū vóikščiojau,
Rîsto žirgo jiėškojau. 2 k.
Oi panâla, panâla,
Ař nematai žirgêlio? 2 k.
Ošiai mačiaù žirgêly
Sâvo távo dvarêly. 2 k.

Dėk trìs šimtus unt stôlo,
Vês'k žirgêly îž dvôro. 2 k.
Oi panâla, panâla,
Kû yškôdos padôrā? 2 k.
Rũtū, mãtū pamýnā,
Lelyjėly nuláužė. 2 k.

Rũtai, mãtai dù šimtai,
Lelyjėlai pustrėčio. 2 k.

250.

O. Jodviršíenā.

Oi daũgel', daũgel'
Músū sesiûliū,
Nė vísos vainikuõtos.

Viėna sesiûlā
Rytû šalâlāi,
Untrõja vakarêlios'.

O ši trečiõja
Vyresniõja
Lunkõi šėnėly grėbja.

Ne telp jý grėbja,
Kalp gaĩliai veřkia,
Un grėblãlio rýmoja.

Gulbãlās skreñda,
Vainĩkū nãša,
Kalp jõs gražiaĩ tūtúoja, —
Sesiūlā gaĩliai veřkia.

251.

B. Basackiénā.

Ataĩna bajõras, atvėplina.
Oi džiúm, džiúm, atvėplina!

Sutĩko žvirblãly unt ūlyčios.
Oi džiúm, džiúm, unt ūlyčios!

Užmušė žvieblãly, ušpluñcyjo.
Oi džiúm, ir t. t.

Nupešė žvirblãly, nuplúksnino.
Oi, ir t. t.

Yškepā žvirblãly, išcírškino.
Oi, ir t. t.

Suvólgė žvirblãly, sutriõškino,
Oi džiúm, džiúm, sutriõškino!

252.

B. Basackiénā.

Ūžáugo áugo žól's lėpynėlys
Mõno tėvėlio sodėly.

Põ tõ lėpýnu ūpā tekéjó,
Midutėliu kvėpėjo.

Kiřsčia lėpãły, diřpčia laivãły,
Veščià sãvo panãły,

Kirtaù lėpãły, dírbau laĩvãły, —
Nepėrvežiau panãlās.

253.

B. Basackiénā.

Ūžugĩno manĩ motynãlā. 2 k.
Ūžnešiójo un baltū runkėliū. 2 k.
Ūsodĩno un báro žirgėlio. 2 k.
Kai àš jójau paŕ pírmū laukėly. 2 k.
Giřdžiu lója tėvėlio kurtėliai. 2 k.
Kai àš jójau paŕ uñtrū lankėly. 2 k.
Giřdžiu veřkia mõno sasutãlās. 2 k.
Kai àš jójau paŕ trėčiū laukėly. 2 k.
Giřdžiu veřkia mõno motynãlā. 2. k.
Jiŕ prijójau pūtino kelmãly. 2 k.
Jiŕ nūrėškiau pūtino kelmãly. 2 k.
Jiŕ paskaičiaù pūtino ogelàs. 2 k.
Nekíek ỹra pūtino ogėliū. 2 k.
Kíek ti ỹra vaĩski žalnėrėliū. 2 k.
Jiŕ prijójau unt Vílniaus méstėly. 2 k.

254.

An. Jakštóičia.

Šiû nôkty paŕ nôkty
Míego nèmigaù,
Par vîsū Líetuvū
Misliù važiavaù:
Níekur nẽra teipô rôsti,
Kaìp Pyrôgios[1]) žmõnās prastì
Jir nèturtiñgi. 2 k.
Knatêliais susjuõsy,
Kaipô pundêliai,
Atlapõm krūtînām,
Kaìpô žydêliai,
Rudînās suplỹšy,
Kaì ubagẽliū,
Kelnâlās atspûry,
Trumpos lîk kêliū,
Kepûrās suplỹšy
Jiŕ bà kazìrkū,
Kaì vônago gũšta,
Kôba uñt šakû.
Beñt keliñta ỹra diẽna,
Nèpraũsta buřna nė víeno,
Nèt bjaũru žiūrẽt'. 2 k.
O kokiõs jû grỹčios,
Kaìp žỹdū bũdos,
Susiliñky aĩna,
Kaì urvaĥ grúdas;
Jiŕ îjêjus nẽr kuŕ sẽst',
Paŕ jôs badù reĩkia dvẽst', —
Vólgyti nèdúoda. 2 k.
Kàd ir vólgyt dúoda,
Netûria sûdū,
Nẽra kuŕ îpílti,
Netûria bliũdū:
Sù taŕli krúopū ûždẽjo,
Jiŕ tôs krúopos îštekẽjo, —
Gól' kiaũra bûvo. 2 k.
Ynešė dúonos
Bôkanū čiẽlū;
Paŕ jôs nẽra peĩlio,
Pôdavā piẽlū:
Prôšom piẽlū pazgalúst',
Nô kumpêlio dúonū kúst,
Nórs sausôs dúonos. 2 k.
Kaì galvijùs liúobja,
Klojîman vôro,
Pakól' ôvys páda,
Tinaì aždôro;
Kaì galvîjai nõria gẽrt',
Visì aĩna uñt êkety
Jiẽškot' úndenio. 2 k.
Kaì tinaì negáuna,
Iñg namus aĩna,
O tinaì paŕ šúlny
Lîg kõkia vaĩna:
Dûjai výrai šulniñ grúdas,
Láidžia viẽdrus, láidžia sũdus
Símti úndenio. 2 k.
O tì jiẽm bêsamunt,
Viřvā nutrúko;
Kítas neî nežîno
Jir sumêkst' nemóka.
Galvîjai baĩsu murója,
O jẽ visì tolkavõja
Výt' naũjas viřvas. 2 k.
Nô dûrū lìg lúngo
Viřvy nuvijo;
Kítas neì nèžîno
Jiŕ suliñkti bîjo.
Víenas sôko: gôli lúšti,
Kítas sôko: lúngas daũšt'
Jiŕ výt' ûž lúngo. 2 k.
Pakól' ônys
Naũjū viřvy vîjo,
Nèlîko neì víeno
Gývo galvîjo;
Bûvo lîkus viẽna õška,
Jiŕ tõ negẽrus ûštróško
Klojimì uñt šiaudû. 2 k.
Daũgal' bûvo sanû výrū,
Kàd bût dôvy õškai gírū,
Bût gỹva lîkus. 2 k.
Kaì žẽmôs suláukia,
Mažì paliẽka,
Nósys kaìp ir daĩgės
Ilgos paliẽka;
Nósys kaì ũsos uzbõnū,
Duñtys plôtūs kaì vargõnaî,
Kreĩvi jiŕ liñkti. 2 k.
Kaì mâs uñt jôs pasižiūrim,
Visì juõku nènustûrim,
Kàd jẽ jokiñgi)
Jiŕ nèprotiñgi.) 2 k.

[1]) Ar kurio kito kaimo.

Ziūkóičia.

255.

Ti šalkelâlio, šalvèškelãlio
Stõvi naũjas vežimėlys.
Uñ tô vežîmo, uñ tô naũjojo
Sėdi dvì sasutėliū.
Mûdvi, sesiūla,
Mûdvi važiúosma.
Ūž môriū mėlynūjū,
Ūš kalnâliū aukštūjū.
Mâs negirdásma,
Mâs neregėsma
Tėvėlio dúsaujunčio,
Motûlās gaĩliai veĩkiunčios.
Tìk tagirdásma,
Tìk teregėsma
Gegûty kūkúojunčiū,
Karvėly burkúojunty.
Ti šalkelâlio, šalvèškelâlio
Stõvi naũjas vežimėlys.
Uñ tô vežîmo,
Uñ tô naũjojo
Sėdi dù brolutėliū
Mâdu broliûkai,
Mâdu važiúosma
Ūž môriū mėlynūjū,
Ūž kalnûčiū aukštūjū.
Mâs nègirdásma,
Mâs nèregėsma
Motûlās dúsaujunt,
Tėvėlio gaĩliai veĩkiunt.
Tìk tàgirdásma,
Tìk tèregėsma
Girály úžaujunčiū,
Nindrály siūbúojunčiū.

256.

O. Ziūkóičia.

Dù karvėliai slãnỹ gėria, 2 k.
Bàgerdamì sáu dumója:
Aĩ mùm gėrti, aĩ negėrti, 2 k.
Aĩ negėrus paplavjóti?
Dù broliukù žírgus gõno, 2 k.
Ganýdami sáu dūmója:
Aĩ mùm jóti, aĩ mùm stóti? 2 k.
Aĩ nustójus pàzganýti?
Dvì sesiūliū rūtas sėja, 2 k.
Basádamos sáu dūmója:
Aĩ mùm sėti, ar nesėti? 2 k.
Aĩ nesėjus pasvóikščioti?

257.

O. Ziūkóičia.

Sasutýta tù môno jaunõja,
Tù sù maniñ mîdū-vỹnū gėrai.
Tù sù maniñ mîdū-vỹnū gėrai,
Sù čigõnais šiaudỹnāi gulájai.
Aš atvešiù žagarû vežímū,
Tù pažínsi čigõno gulîmū.

258.

O. Ziūkóičia.

Ošiai aĩsiu šiû naktály
Uñ panály gultū.
Jiñ atsôkė panytālā:
Ralks món rýto kėltis.
Uñksti rýto atsikėlus
Aĩsiu polevótū,
Pasijėmus šviėsiū striėlbų
Girâlān medžiótū.
Ti žaliõi girâlāi,
Ti vilkėliai stáugia,
Tai tì môno panytālā
Manî meĩliai láukia.
Ti žaliõi girâlāi,
Ti paukštėliai čílba,
Tai tì môno panytālā
Labai gaĩliai veĩkia.

Cît, nevef'k, panytãla,
Aš tavî pajuñsiu,
Cît, nevef'k, panytãla,
Aš tavî pajuñsiu.

Kaì žydâs, kaì pũrâs
Baĩti akmenẽliai,
Kaì turâs egliũtã
Raudónas ogelàs.

Gall laũko koplytãlã
Dô nèmũravõta,
Tabãr môno panytãlã
Dô nèšliũbavõta.

Paprašỹčia murnykẽly,
Kad pàmũravõtũ,
Pàprašỹčia kunigẽly
Kàd pàšliũbavõtũ.

Vâda môno panytãły
Viñčiuñ vinčiavõtũ,
Vargamistrà uñ viškẽliũ
Vargonẽliais grója.

Jiř išeĩna kunigẽlys
Sù žaliù tulałì
Jiř sustộtã jaunolãlius
Uñ plonũ drobẽliũ.

Klausinẽjo tarpù músũ
Meiliũjũ žodẽliũ,
Klausinẽjo tarpù músũ
Meiliũjũ žodẽliũ.

259.

O. Žiũkóičia.

Motûta, motynãla,
Kuř nûdavai duktarãły
Kuř nûdavai dukrâły?

Ař àž dvôro dvaronẽlio?
Ař àž jáuno barnužẽlio?
Ař àž smeřčío kalnâlio?

Nel àž dvôro dvaronẽlio,
Nel àž jáuno barnužẽlio,
Tìk às smeřčio kalnâlio.

Šušìls šiulĩtas pavôserys,
Žaliôs žôliũs žolynẽliai
Un sasûtãs kapẽlio.

Galû galvû lelyjẽlã,
Šal' šonẽlio rũtytãlã,
Gal' kojẽliũ dėmedẽlys.

Lelyjẽlã — motynãlã,
Rũtytãlã — sasutãlã,
Dėmedẽlys — tėvẽlys.

Tù, broliûkai, dobìliûkai,
Kaì nujósi uñ panâły,
Nebúk labaì puĩkus.

Nekẽřk vařtũ lỹgiai gôlio,
Neláisk žírgo visõn vôlion,
Nevírgdink panâlãs.

Kẽlsiu vařtus lỹgiai gôlio,
Láisiu žírgũ visõn vôlion,
Vírgdinsiu panâły.

260.

O. Žiũkóičia.

Pirmo rinkinio nebeatsiminė.

Prẽš kalnâly raĩtas jójau. 2 k.
Pakalnãlãn vestì vedžiaù,.
Pař maralàs plauktì plaukiaù. 2 k.
Muštukẽliais daušti daužiaù.
Jiř prĩplaukiau môriũ kólnũ. 2 k.
Pô tô kólnu žalià líepa.

Pô tù líepu rũtû lóva. 2 k.
Trîs sesiûliũ rũtas skýnã.
Kuř sesiûlãs rũtas skýnã, 2 k.
Tì broliûkai žírgus gônã.
Kuř sesiûlãs žíedus máustã, 2 k.
Tì broliûkai žírgus káustã.

Kuř sesiûlās búrnas praûsā, 2 k.
Tì broliûkai žírgus plûkdā.
Netekėkit, sesiutālās, 2 k.
Ažù žalnėrėliū.

Žîba-tvôska patkavālās 2 k.
Y(s) sesiûliū žėdėlāliū.
Žîba-tvôska kamanālās 2 k.
Y(s) sesiûlliū galionėliū.

261.

Žiūkóičia.

Šiû naktâły pař naktâły
Kurtėliai pėrlojo,
Bàg ne môno barnužėlys
Varteliùs kilójo?

Lôbas rýtas, ošvytāla.
Ař dúosi dukrâły? —
Môžos môno duktarālās,
Nè darbinykėlās,
Nė verpėjos, nė audėjos,
Nė šíeno grėbėjos.

Món nereîkia verpėjėlās,
Onei audėjėlās,
Tik mòn reîkia panytālās
Meîliai pazdabóti.

Aùga môno távo sódi
Žôliasai beržėlys, —
Taîgi báržo šakytālā

Mókis dórbo dírpti,
Ūžolînā vytinālā uñksti pabûdis.
Tù bernėli, tù jáunasai,
Tù balamutėli:
Nepajėmys, neparvėdys
Grasavõji plôkti.
Kõkia môni nevalālā
Nô motûlās aîti?
Vėlî món gi pař motûty
Sâvo vôlioi búti.
Kàs gi miėla dėnytālā
Gaîva sùšukuõta,
Kàs nedėlia nedėlālā
Žôlias vainikėlys.
Piñkius-šešiùs vainikėlius
Čionaì parnešiósiu
Bâdgi sâvo jaunystāły
Gražiaì šėnavõsiu.

262.

Žiūkóičia.

Tâka-ríeda saulālā 2 k.
Prô vôrio varteliùs. 2 k.
Tõli môno motûtā
Aukštaṁ svirnėly,
Gûli môno motynālā
Aukštôjan svirnėly.
Kėlkis, kėlkis, motûta,
Mókyk maṅ darbėlio,
Kėlkis, kėlkis, motynāla,
Mókyk maṅ darbėlio.
Nèpridôvus razumėlio) 2 k.
Tõli nûdavai)
Nègi julgaì, motûta,
Aš tinaì búsiu,
Nègi julgaì, motynāla,
Aš tinaì búsiu.
Dvejùs trejùs meteliùs
Màž iř pabúsiu,

Uṅ ketvirtû metėliū
Adgôlio grỹšiu.
Visû tryjû broliûkū
Sódus vytínsiu
Jiř sarbintû ogelàs
Visàs îšriñksiu.
Vyrėsnisai broliûkas
Žôda nušáuti,
O uñtrasai broliûkas
Žôda pagáuti.
Šiàs trėčiasai broliûkas
Abù sûdraudā:
Negì mîško paukštālā —
Mùsū sesiûlā.
Čianói mùsū sesiûlās
Rûtos žaliôvo,
Čianói mùsū sesiûlā
Vainîkū pýnā.

263.

Žiūkóičia.

Rūtâla žaliõja,
O kô tù neliñksma?
Dô nèmatai šaltôs žėmôs
Nei šólto vėjêlio.
Yšvýsi žėmâły
Jiř šóltū vėjêły,
Nukrìs tâvo žalì lôpai
Nô žaliû šakêliū.
Sasûta jaunõja,
O kô tù neliñksma?
Dô nematai raitû puĩko
Nei jáuno bernêlio.
Yšvýsi pulkêły
Jiř jáunū bernêły
Nujuñs tâvo vainikẽły,
Ūždâs nometẽły.
Šaũksi tėvêły
Pař trejùs meteliùs,
Šaũksi miẽlū motynãły
Pař vîsū vėkêły.
Láisi skardêły
Pař žaliàs giralàs,
Láisi góilias ašarãlas
Pař giliàs maralàs.
Broliûkai jáunasai,
O kô tù nelìnksmus?
Dô nèmatai raitû puĩko
Nei Vílniaus mėstêlio.
Yšvýsi pulkêły
Jiř Vílniaus mėstêły,
Nujuñs tâvo kaškėtẽły,
Ūždâs giverẽły.
Šaũksi motûty
Pař trejùs meteliùs,
Šaũksi mẽlū tāvutẽły
Pař vîsū vėkêły.
Láisi skardêły
Pař žaliàs giralàs,
Láisi góilias ašarãlas
Pař giliàs maralàs.

264.

Žiukóičia.

Egliûta, egliûta,
Kôdel' tûjai ne žalià?
Rūta žaliõja,
Kôdel tûjai ne žalia?
Sesiûla jaunõja,
Dẽĩkô tûjai neliñksma?
Rūta žaliõja,
Dẽĩkô tûjai neliñksma?
Kàd môno motûtā
Nèspravėdlyvai dôrā,
Môno motûtā
Nèspravėdlyvai dôrā.
Vyrêsniajai dukrâlai)
Pírma kraĩčius sukróvā.) 2 k.
O uñtrūjū dukrâły)
Pírma žmonãs îšláidā.) 2 k.
Broliûkai jáunasai,)
Kôdeĩ tûjai neliñksmus?) 2 k.
Kàd môno tėvêlys)
Nèspravėdlyvai dôrā.) 2 k.
Vyresniôjom sūnêliu)
Pírma žírgū nupiřko.) 2 k.
O uñtrūjy sūnêły)
Pírma vaiskaĥ îšláidā.) 2 k.

265.

Žiūkóičia.

Kaí mõjaus mẽnesys
Taip liñksmus čėsẽlys;
Pař gerùs žmonalàs
Pramiñti takêliai.
Susiẽdū susiẽtkos)
Darži rôško kviẽtkus.) 2 k.
Kû jáunas pablūdis
Nei Diẽvas nesūdis,
Kû sânas padārìs,
Uĥ pâklū nuvarìs.

Nedẽlios rytêly,
Balnójau žirgêly,
Balnójau žirgêly,
Yšjójau medžiótū.

Medžiójau, medžiójau
Pô žaliàs giralàs,
Pô žaliàs giralàs
Pô áukštus kalnaliùs.

Kuṙ giliõs balâlās
Puríenos žydėjo,
Kuṙ aukštuõs kalnâlios
Pyjõlkos kvėpėjo.

Parjójau medžiójys,
Žvėreliùs šáudyjys[1])
Pàs miẽlū motûty,
Pàs sânū tatûšy.

Tėvêli tù môno,
Sânasai tù môno,
Buvaù ûžáugys
Kaì daṙži diẽmedys.

Ūžáugau, ûžáugau
Pàs tavî, tėvêli,
O dabaṙ nuvytaù
Kaì lunkõi šėnêlys.

266.

Žiukóičia.

Taì tėvêlio dainôvimas,
Jô rugêliū žaliovimas.
Dainúok tėvêli,
Žaliôs tâvo rugêliai.

Taì broliûkū dainôvimas,
Jû linêliū žaliôvimas.
Dainúokitā, broliûkai,
Žalìos júsū linêliai.

Taì motûtās dainôvimas,
Kopustẽliū žaliôvimas.
Dainúok, motûta,
Žaliôs tâvo kopũstai.

Taì sesiûliū dainôvimas,
Rūtêliū žaliôvimas.
Dainúokitā, sesiûlās,
Žaliôs júsū rūtâlās.

267.

Žiūkoičiā

Tù ūžolãli,
Žôlias medêli
Kôdeľ tù nežaliúoji? 2 k.

Tù brolutẽli,
Tù jaunolãli
Kôdeľ tù nedainúoji? 2 k.

Kaìp àš dainúosiu,
Kaìp liñksmus búsiu —
Žôda manì pakiṙsti. 2 k.

Giṙdžiu ataĩna
Puĩkas vyrêliū
Uṅ gailiũjū ašarẽliū 2 k.

Viẽni kirto
Yš pašaknẽliū,
Kitì rîšė ažù šakêliû. 2 k.

O jûs vyrêliai,
Nėprėtėlãliai,
Dúokit món pajulsãly. 2 k.

Kaìp àš dainúosiu,
Kaìp liñksmas búsiu—
Žôda manî skundínti.

Daugiau neatsiminė.

---

[1]) Paprastoj kalboj „šáudys“.

268.

A. Purõnas.[1])

Tù aglûta, tu pilkõja, 2 k.
Kôdeł žalià nežaliúoji? 2 k.
Kû ôšiai žalià žaliúosiu, 2 k.
Kàd vėjêlys labai pûčia. 2 k.

Kàd vėjêlys labai pûčia, 2 k.
Món šakelàs îšnešiója. 2 k.

269.

A. Purõnas.

Kai àš môžas buvau,
Šilì õškas ganiaù,
Uñ kelmâlio sãdádamas,
Bóltū súry vólgiau.

Jûs oškêlãs môno,
Žilbarzdãlãs môno,
Kàd àš júsū neganỹčia
Jiř sūrêlio nevólgyčia.

270.

A. Purõnas.

Vyrẽł, dobilãł,
Kùr àš tavî dėsiu?
Pàguldžiaù uñt súolo,
Blûsos ápipúolo.
Vyrẽł, dobilãł,
Kuř àš tavî dėsiu?
Padėjau uñt stôlo,
Kô tìk nėsušôlo.

Vyrẽł, dobilãł,
Kuř àš tavî dėsiu?
Yšlaidžiau kartótū,
Radaù sukakótū.
Vyrẽł, dobilãł,
Kuř àš tavî dėsiu?
Yšlaidžiau órtū,
Radaù pasikórtū.[2])

271.

A. Purõnas.

Oi tù môno širdužėla,
Nèsiglaũs'k prê manî. 2 k.
Ošian vôkar vakarẽły
Labai gírtas buvaù. 2 k.

Paŕ Maušiûkū pô stalaliù
Sóldū míegū mėgójau. 2 k.

272.

Júrgys Bukėnas.

Kóm, kóm, kóm?
Kóm tù tupì
Pô karklóm?
Žvirblãli, púlsi,
Vîsas sùsikúlsi,
Ubagỹsty gáusi,
Smeřtės nesulàuksi.

---

[1]) Jis neteisingai vadina save „Purėnu".
[2]) Siaip kalboj būtų pasakyta „p a s i k o r u s y".

273.

Kazîs Jěčius.

Dukterýta, Teresýta,
Kô šunêliai lója? —
Motynýta, sanolýta,
Barnaĩ naktês jója.

Dukterýta, Teresýta,
Kô lovâlā brôška?
Motynýta, sanolýta,
Žaliû mêdžiū diřpta.

Dukterýta, Teresýta,
Kô durâlās vórstos?—
Motynýta, sanolýta,
Dîdys vějas pûčia.

Dukterýta, Teresýta,
Ko pilvâlys drútas?
Motynýta, sanolýta,
Žaliû žírniū vólgiau.

Dukterýta, Teresýta,
Kàs klatâlāi veřkia?
Motinýta, sanolýta,
Vystyklāliū reikia.

274.

K. Jěčius.

Dù, dù dù!
Atvažiúoja dù gudù

Sùtrínkėjo tíltas,
Yžbirėjo míltai.

Aĩkit, mařgos, símtų,
O barnaĩ laižýtū.

275.

K. Jěčius.

Augín távas dù sūneliù,
Kalp áukso žėdeliù.

Jiř išláidā žaliõn lunkõn
Pjáuť žôlio šėnêlio.

Víenas pjáudams brolužėlys
Teìp gražiaĩ dainúoja.

Uñtras pjáudams brolužėlys
Teìp gaĩliai veřkia.

Kô tù veřki, brolužėli,
Kô tù nėdainúoji?

Ar táu gaĩli plíeno daĩgės,
Baltû dobilāliū?

Nê món gaĩli plíeno daĩgės,
Neì baltû dobilāliū. —

Tìk món gaĩli tôs panâlas,
Katrû àš mylájau.

276.

Júrgys Bukėnas.

Katû, katû, katûčiū!
Dôs motûtā kropûčiū,
O tėvėlys šilingėły.
Nusipiřksiu baronkėły
Šîtokiū (Parodo ranka).

277.

Júrgys Bukėnas.

Kìc, kìc, turgêlin
Baronkėliū piřktū.
Nùsipiřkys baronkėliū,
Kamasaì, kamasaì,
Adgaliô, adgaliôl

278.

Júrgys Bukėnas.

Utiti! šólta!
Pyrôgai nèmólta,
Tuřgun nèvažiúota,
Patì nebučiuõta.

Važiavaù paŕ tíltū
Sú kûbilu míltū.
Tíltas sukrutėjo,
Míltai îžbirėjo.

279.

Júrgys Bukėnas.

Tindî, rindî riûškal
Kàs tì miškì triûška?

Maškà rėšutáuja,
Vilkas šíenū pjáuna,

Bríedys ragù triūbyja,
Kiaūlā šúdū liūbyja.

280.

Júrgys Bukėnas.

Oi nėûsijuṁk,
Jaūna panytãla,
Oi nėūsijuṁk
Taìp dîdžio vargêlio.) 2 k.

Sùdžiúsi patì,
Kaìp môriū nindrâlā,
Sudžiùs runkêlās, (
Kaìp rūtû šakêlās (2 k.

Yžblîkš veidêliai
Nô rūščiû žodêliū,
Ūžbriṅks akêlās
Nô ašarêliū.) 2 k.

Aūkšti kalnâliai
Bùs nèpėrlipami,
Drūti medêliai
Bùs nèpalinkiami.) 2 k.

Gilumos môriū
Bùs nèišmėrúota,
Tâvo vargêliai
Bùs nèîšrokúota.) 2 k.

Tėsiuṁ kelaliù
Tėvỹnān važiúoti,
Sâvo vargêliū
Negóĺ îšrokúoti.) 2 k.

Paŕduõčia skrýnias,
Plõnas drobalàs,
Kàd àtvaduõčia
Jaunõsias dėnalàs.) 2 k.

Paŕduõčia výrū
Jiŕ mažùs vaikeliùs,
Kàd àš sugrỹščia
Uṅt sâvo tėveliùs.) 2 k.

Bât nebeîžgėrsi
Môriū undenėlio,
Nèatvadúosi
Rūtû vainikėlio.) 2 k.

281.

J. Madaīkys.

Žib žiburêlys,
Vál vakarêlys
Oi čiūčia, oi liūlia
Visì sugûły.

Môno miėla motynālā
Món varteliùs atkėlā,
Už runkêlās pôjėmā,
Klausinėjo maṅ močiûta:
Kuŕ tù buvaì, dukrâla?

Ošiai buvaù, močiûta,
Ošiai buvaù, sanûta —
Paŕ sî miẽlû vakarẽly
Vainikẽly pražūdžiaù.

Paprašỹčia sôkalū,
Pílkūjy sakalãly,
Kad nuskrîst rūtû daržẽlin,
Atnàšt môno vainikẽly.

Kaìp aš tinaì nùskrisiù,
Vainikẽly àtnešiù:
Uštìks dîdalã vẽtrãlã,
Nupûs món vainikẽly.

282.

Sírvydas.

Dîli, dîli búmbū
Prô senẽlio lúngū.

Pjaùs senẽlys mâškū,
Dôs Untônui[1]) dôšrū.

283.

Ū. Kriaučiukoičia.

Ok món, Diẽve, kaìp món liñksmu
Bûvo paŕ motũty!
Tìk món jaunái panytãlai
Nèjulgai tabúti.

Un tuinẽliū, un tvorẽliū
Žirnîkai vyniójas,
O nastúrkos, puĩkios pônos,
Sù visaìs provõjas.

Buvaù rôskažiū namẽlios,
Kaìp rūta daržẽly,
Kolaì pradẽjo lunkýt,
Maṅ jaũni bernẽliai.

Víeno kaŕto bavóikščiojunt
Pô žôliū sodẽly,
Pamačiaù uṅt šírmo žírgo
Atjójunt bernẽly.

Vîsas bûvo môno dórbas
Rūtẽliū daržẽly,
Vîs paŕ prõcy môno áugo
Kẽkvienas kvẽtkẽlys.

Pasikláusā tàs bernẽlys
Uṅt mèstẽly kẽlio;
Paródyjau pàsikláusti
Pàs môno tẽvẽlỹ.

Dabaŕ prôšom paklausýti
Sẽsios ir broliûkai,
Kokẽ pàs môno daržẽly
Žydẽjo kvẽtkiûkai.

Jiŕ ûžjójys pàs tẽvẽly
Jis julgai kalbájo.
Tatušẽlys tóm bernẽliu
Manî pažadẽjo.

Vidurỹ môno daržẽlio
Aúgo lóva rūtũ,
Apliñk aúgo bóltos rõžės,
Kàd gražiai būtû.

Kîto kaŕto jaunikóitys
Sù piršliu atjójo.
Môno šiŕdis už jô aĩti
Labaì abejójo.

Dù kelmãliaí panavîjos
Gražiai raudonúoja,
Vidurỹ môno daržẽlio
Rūtãlãs žaliúoja.

Tàs bernẽlys didžiai dóras
Maṅ meĩliai kólbino;
Piršlîs uṅ bólto stalãlio
Ūsistôtā vỹno.

Balsemînai raudonúoja
Taŕp žaliūjū lôpū,
O tõ mírta stõvi tviŕtá,
Láidžia górdū kvôpū.

Prôšė tẽvẽly, motũty,
Kàd vỹnū îžgertû,
O maṅ jáunū panytãły
Bernẽliu pàskirtû

[1]) Ar kóm kitóm.

Jìr netrûkus keliû dènû
Nôk pêtnyčios rýto
Pamačiaù jaù atvažiôvo) 2 k.
Žírgu aprèdýtu.)
Pažînus sâvo bernêly,
Prêjus pàsvêikinau;
Jìr važiúoti pàs kûnigû) 2 k.
Jùs maǹ pavadîno.)
Nùvažiôvy pàs kûnigû
Rôdom skaîtunt knỹgas.
Graîtai kláusâ: kû sakýstat,
Vaikai, dêl kûnigo?

Nõriu aîti ûsrašýti
Moterýstãs stõnan.
Jìr ûžrôšė ûžûsakus) 2 k.
Kûnigas klebõnas.)
Tói bažnỹčioi ìš ambôno
Trìs kařtus pasôkė.
Tai môny jáunos dènâlãs) 2 k.
Ûžgêso kaip žvôkė.)
Jìr netrûkus jaù atâjo
Músû šliûbo diẽna.
Visì džiaũgias ìr línksminas,) 2 k.
Tìk àš veřkiu viẽna.)

284.

J. Kriaučiukoičia.

Nedêlios rytêly
Žiûriu prô lungêly,
Aŕ nè môno jáunas
Atjója bernêlys.
Raṁta drỹlia lỹlia!
Olia, lỹlia, lỹlia!
Aŕ nè môno jáunas
Atjója bernêlys.
Pamačiaù nô gîrios
Kelaliù atjója,
Paŕ áukštus kalnaliùs
Žírgũ mustravõja.
Ramta ir t. t.
Paŕ áukštus kalnalius
Žírgũ mustravõja.

Kaìp tiktaì prijójo
Tèvêlio dvarêly,
Kláusã aŕ ûškelti
Kèmêlio vartêliai.
Ramta ir t. t. [1])
Klausã ir t. t. [1])

Vóikščioi panytãlã
Po rũtû daržêly,
Škóistũs jôs veidêliai,
Žôlias vainikêlys.

Aikš' čià, panytãla,
Kû àš pasakýsiu,
Auksîny žėdêly
Sù maǹ aŕ mainýsi?

Kû čià níekus kalbi,
Jáunas barnužêli,
Dabaŕ ne čėsêlys
Mainýti žėdêliai.

(Bus daugiau).

---

[1]) Panašiai kartojama kiekvieno rinkinio antroji pusė.

Kritika ir bibliografija.

Zur baltoslavischen Etymologie und Wortforschung.

Es ist sehr erfreulich, dass ein Kenner der baltoslavischen Sprachen wie R. Trautmann es in seinem neuesten Werke[1]) unternommen hat, diejenigen Wörter zusammenzustellen, die dem baltischen und dem slavischen Sprachzweige gemeinsam sind und Zeugnis von einer besonders innigen Verwandtschaft beider ablegen, eine Annahme, die angesehene Forscher wie Meillet Dial. indoeur. 40 ff. zu Unrecht bestritten haben. Ausser den in beiden Sprachgebieten anzutreffenden Ausdrücken und Formationen sind auch solche berücksichtigt, die zwar nur einem von beiden eigenfümlich sind, aber, da sie in den meisten idg. Sprachen Verwandte haben, oder aus sonstigen inneren Gründen wie deshalb, weil sie innerhalb eines lebendigen Ablautsystems stehen, als hochaltertümlich angesehen werden müssen. Es besteht daher bei ihnen Grund anzunehmen, dass sie erst nachträglich der einen Gruppe abhanden gekommen sind. Hierzu gehören Wörter wie lit. d i ẽ v a s, v ý r a s u. s. w., über deren uridg. Charakter keinerlei Zweifel besteht. Abg. b o g ъ ist wohl erst nachträglich zur Bezeichnung des Gottes geworden und war urspr. entweder Nom. act. im Sinne „Anteil, Gut, Wohlstand" oder Nom. agentis = „Anteilspender". An die erste Bedeutung erinnert das von ihm abgeleitete b o g a t ъ „reich", kompon. u b o g ъ „arm, Bettler" sowie die Götternamen S t r i b o g ъ und D a ž d ь b o g ъ, über die Berneker Festschr. für Kuhn 177 ff. 182 einleuchtend handelt[2]). Allerdings muss die Bedeutungsentwicklung „Spender > Gott", die auch das Iran. aufweist, in einer frühen Epoche, als engere Beziehungen zwischen Slaven und Iraniern bestanden, vor sich gegangen sein, und es ist nicht unwahrscheinlich, dass es sich hierbei um eine Beeinflussung der Slaven durch die Iranier handelt (s. auch Hehn Kulturpfl. 7 44, Schrader Sprachvglch. u. Urgesch. 2 [3], 485, Reallex. 1 [2], 405 ff.) Im Iranischen aber dürfte b a g a- den Sinn „Gott" wohl wegen der allmählichen Einschränkung des Gebrauchs von av. d a ē v a- erhalten haben. Dies war urspr. Bezeichnung für die Gottheiten der vor Zaraθuštra in Iran geltenden Religion und blieb im Gefolge des neu aufkommenden Kultus den bösen Dämonen vorbehalten.

Trautmann bemüht sich, für die den baltischen und den slavischen Sprachen gemeinsamen Wörter urbaltoslav. Grundformen aufzustellen, die er als Lemmata verwendet. Es liegt ihm hierbei fern, jede einzelne Rekonstruktion auf die Goldwage zu legen. Man wird dies Verfahren im grossen

[1]) R. Trautmann Baltisch-slavisches Wörterbuch = Göttinger Sammlung indogermanischer Grammatiken und Wörterbücher. Göttingen (Vandenhoeck und Ruprecht) 1923, VIII + 382 Seiten. Eine kurze Anzeige ohne Besprechung von Details hat bereits Būga „Tauta ir žodis" 1, 423 gegeben. Deshalb wird es nicht überflüssig sein, das wichtige Buch, dessen Verfasser sich Būgas besonderer Unterstützung zu erfreuen hatte, hier eingehender zu würdigen.

[2]) Anders, aber weniger überzeugend über S t r i b o g ъ Brückner KZ. 50, 195.

und ganzen gutheissen. Auch der Benutzer wird rasch der sich hin und wieder ergebenden Gebrauchsschwierigkeiten trotz des Fehlens eines einzelsprachlichen Wortindex, der den Umfang des Buches stark vergrössert haben würde, Herr werden. In der Anführung der Belege der verschiedenen Sprachen hat sich der Vf. ebenso wie in den Literaturangaben mit Recht tunlichste Kürze auferlegt. Die slav. Wörter sind meist in abg. Gestalt gegeben worden; daneben hat Tr. wegen des besonders reichen Tatsachenmaterials dieses Gebietes sich in der Regel mit einem Vertreter des Süd-, West- und Ostslavischen begnügt, obwohl er die Mängel dieser Einteilung keineswegs verkennt. Orts- und Personennamen sind fast ganz ausgeschaltet worden, da ihre Erforschung noch in den Anfängen begriffen ist. Nur altpreuss. Ortsnamen, für die jetzt Gerullis' Werk eine sichere Grundlage bietet, sind des öfteren herangezogen worden[1]). Für das lit. Material hatte sich der Vf. besonders des Beistandes eines so hervorragenden Kenners wie K. Būga zu erfreuen, während ihn im Slav. Berneker mit Rat und Tat unterstützt hat. Man wird also von vornherein von der Zuverlässigkeit der gegebenen Belege überzeugt sein. Sehr erfreulich ist für deutsche Benutzer die Anführung von Schriften litauischer und slavischer Gelehrter, da derartige Abhandlungen leider immer noch an kleinen Bibliotheken spärlich vorhanden sind. Ich gebe im folgenden zu den einzelnen Wörtern eine Reihe von Ergänzungen, die trotz aller heute gebotenen Kürze vermisst werden, und die in einer hoffentlich in nicht zu ferner Zeit erscheinenden, neuen Auflage Berücksichtigung finden mögen.

S. 6: alka- „heiliger Hain" : nicht nur das Preuss., sondern ebenso das German. verwendet die Entsprechung dieses Subst. (got. alhs, as. alah u. s. w.) in Ortsnamen; vgl. Allstedt, Alsberg, Alsfeld, Alsheim etc. (Solmsen Idg. Eigenn. 92).

9: ankstei „frühe": hier hätte ai. aktá „Nacht", got. ūhtwo „Morgendämmerung" zum Vergleiche herangezogen werden sollen (s. auch J. Schmidt Plbldg. 212, Kritik 153). Ueber die Endungen von lit. ankstiẽ: ankstì handelt jetzt am einleuchtendsten Būga „Tauta ir žodis" 1, 433, der die zweite Form als metatonische Umgestaltung der ersten wegen des adverbialen Gebrauchs erklärt und griechische Parallelen gibt[2]).

12: arba- „Sklave" : über die verschiedenen in rabъ (serb. rȍb), rabota (serb. ràbota) und in russ. ребенок steckenden Elemente und ihre Anknüpfung s. ausser Torbiörnsson Liquidamet. 1, 59 ff. besonders Meillet Et. 226 ff.

18: auma- „Verstand" : Es freut mich, in dem Vergleiche von ostlit. aumenis mit abg. umъ (Baltosl. 74) mit Būga Извѣст. 17, 1, 21, den Tr. zitiert, zusammengetroffen zu sein.

19: ausrā- „Morgenröte" : Ueber das Verhältnis von abg. zaustra „ζφωί", bulg. dial. südmac. zastra „morgen" : abg. (j)utro s.

[1]) Für die Fluss- z. T. auch Ortsnamen der Balten hat jetzt Būga in einer Reihe von Abhandlungen reiches Material gesammelt und daraus eine Menge wichtiger Schlussfolgerungen über die gegenseitigen Beziehungen von Balten und Slaven gezogen; ich nenne hier nur als besonders bedeutsam „Tauta ir žodis" 1, 1 ff; 2, 1 ff., Streitbergfestgabe 22 ff.

[2]) Vgl. auch Endzelin Слав.-балт. эт. 166 ff., E. Nieminen uridg. Ausg. -ā(ă)i d. Nom. Akk. pl. neutr. im Balt. 57; weniger einleuchtend Gerullis Arch. 38, 76 ff.; Specht lit. Mundart. 2, 94 ff. IF. Anz. 42, 51.

ausser Brugmann BSGW. 1917, 18 ff. die weniger einleuchtenden Darlegungen S. Agrells z. bltslav. Lautgesch. (Lunds Univ. årsskr. NF. Avd. 1, Bd. 17, 5), S. 20.

22: ā ž i a- „Ziegenbock“ : Ueber das Verhältnis von lit. o ž ỹ s : o ž k à und das Deminutiv zur Bezeichnung der Motion s. W. Schulze Lat. Eigenn. 136[4]; 330 mit Anmerk. 2; 418 ff., Jagičfestschr. 345 ff.; slav. Beispiele wie russ. портной „Schneider“ : портниха; нищій „Bettler“ : нищенка; молодой „junger Mensch, junger Mann, Neuvermählter“ (cf. lit. j a u n ì k i s „Bräutigam“ : j a u n i k á i t i s „Jüngling“) : молодуха s. bei Durnovo RESl. 3, 238. Aus dem Lit. sei ausser den von W. Schulze erwähnten Fällen wie t à r n a s : t a r n á i t ė u. s. w. noch zitiert Baran. R. 3, S. 85 b a g ó t u b u m b i z ė̂ ł i (kalwinku), während das Mask. nur als k a l w ĩ n a s und b u m b ĩ z a s in der Erzählung wie auch sonst erscheint; R. 1 ž., S. 201 p e m e n i ũ k e „Hirtin“, Wž., S. 274 d e l a p s i r i ñ k ĩ m a s á u p ã n i s z k o s i s z w a ž i ã w a und à s z t á m s t a i a p r i ñ k s i u p ã n i s z k a (daneben S. 274 ff. auch p a n à).

Ibd.: Mit russ.-ksl. (j) a z (ь) n o „Haut, Leder“, das sich mit lit. o ž ì n i s deckt, vgl. in der Bedeutungsentwicklung die etym. verwandten ai. a j i n a- (n.) „Fell“ : a j á-, a j á „Bock, Ziege“, av. ī(ṛ)ž a ē n a- „ledern“, ferner abg. k o ž a „Haut, Leder“ : k o z a „Ziege“ (s. Meillet Et. 171 ff. 204. 442).

23: Griech. φή „gleichwie“ ist von lit. b à „ja, freilich“, av. b ā etc. zu trennen und gehört zu φάναι; vgl. aruss. рци, klruss. мов, lit. t a r̃ t u m, t a r ý t u m, t à r s i etc. (Baltosl. 10 ff., 58 ff.). Ich trage noch als weitere Beispiele der Verblassung von Formen der Verba des Sagens oder Denkens zu Vergleichspartikeln nach av. m ą n a y ə n „gleichsam, als ob“, eig. „man dürfte meinen“ (s. Zubatý KZ. 40, 494. 505, Bartholomae Airan. Wb. 1123); vgl. auch poln. Sienk. Quo vadis 429 z i e w a ł y (die Löwen), r z e k ł b y ś, c h c ą c p o k a z a ć w i d z o m k ł y s t r a s z l i w e, 495 c z ł o w i e k i z w i e r z s t a l i c i ą g l e, w o k r o p n e m w y s i l e n i u, r z e k ł b y ś, w k o p a n i w z i e m i ę; ferner sei an russ. словно „ausdrücklich“ : „geradezu, gerade als ob“ erinnert[1]).

28. 236. 309: Lit. b ã s a s, abg. b o s ъ „barfuss“ (gegenüber ahd. b a r „nackt, bloss“ im allgemeinen), lit. r á i š a s „lahm“ (ebenso griech. ῥαικός, besonders von einwärts gebogenen Füssen), š l e ĩ v a s „krummbeinig“ hätten als kosenamenartige Verkürzungen von Kompos. wie b a s k ó j i s, b o s o n o g ъ etc. gewürdigt werden sollen (vgl. noch Bezzenberger Beitr. z. Gesch. d. lit. Spr. 107[5], Solmsen KZ. 34, 552, Ref. Baltosl. 72[1], bei Solmsen Idg. Eigenn. 125[2] ff., wo noch weitere Beispiele).

30: Bei Gelegenheit von lit. b ė̃ r a s „braun“, lett. b ė̃ r s dass. (von Pferden) : ahd. b ë r o „Bär“ hätte Meillet Ling. histor. et ling. gén. 283 ff. zitiert werden können, der das germanische Wort ebenso wie abg. m e d v ě d ь u. s. w. scharfsinnig als euphemistische Umschreibung des idg. Ausdrucks für das Tier (ai. ṛkṣa-, griech. ἄρκτος, lat. u r s u s) betrachtet.

57: Ueber ostlit. d a v a n à als alte Ablautsdoublette zu d o v a n à s. auch Specht Lit. Mundarten 2, 77. 295. 417. 419.

58: Bei Gelegenheit von abg. d a v i t i „würgen“ hätte des lyd. Καυδαύλης, ferner des Ζεὺς Θαύλος in Larisa und des attischen Geschlechts

[1]) Vgl. z. B. Dostoj. Karam. 2, 188 как-то раздражительно, словно упрямый ребенок

der Θαυλωνίδαι, des dorischen Festes der Θαύλια gedacht werden sollen (vgl. Solmsen Hermes 46, 287 ff.).

60: Einen Versuch, das z von abg. d r ъ z ъ, d r ъ z n ą t i zu deuten, unternimmt S. Agrell zur baltoslav. Lautgesch. 3; doch halte ich seine Auseinandersetzungen über die Bedingungen des Wandels von s in z im Slav. für nicht geglückt.

70: Zu abg. i m ę, apreuss. e m n e s, e m m e n s, alban. e m ë n stimmt bezüglich des Anlauts aufs genaueste auch lakon. Ἐνμαντιάδας, Ἐνμιαχρατίδας (s. Bechtel KZ. 44, 354 ff., Histor. Personenn. 154 ff.).

77: Mit russ.-ksl. g o l ě m ъ u. s. w. harmoniert mindestens im Suff., vielleicht auch völlig osk. v a l a e m o m „optimum" (s. H. Petersson Griech. u. lat. Wortstud., Lund 1922, 39 ff.).

81: Abg. g a d ъ „Schlange" ist Tabuwort und gehört urspr. zu g a d a t i „erraten" (die Schlange als Prophet); erst nachträglich wurde es auf die Sippe von russ. гадкій „hässlich, garstig" bezogen (s. Brückner KZ. 48, 220).

104: Zu lit. l i e ž ù v i s „Zunge" sind jetzt die Auseinandersetzungen Spechts Lit. Mundarten 2, 464 zu benutzen. l y ž ǒ v i s des žem. Dialekts Žt., S. 390 kann, da die Mundart von Telšiai sonst i e in e i verwandelt (vgl. auch l e i ž ǒ v i s S. 372), nicht direkt dem l i e ž ù v i s gleichgesetzt werden. Vielmehr handelt es sich um die ältere, im Vokalismus genau zu preuss. i n s u w i s, abg. j ę z y k ъ, lat. l i n g u a, got. t u g g o stimmende Form. Nur das l ist von l i ẽ ž t i „lecken" bezogen, während die volksetymol. Umgestaltung des gewöhnlichen l i e ž ù v i s sich auch auf den Vokalismus erstreckt. Uebrigens führe ich als Parallele zu der im Lit. vor sich gegangenen Umdeutung der Zunge als Lecker russ. лизун „Lecker" an, das gleichzeitig für die Zunge des Rindviehs im Gebrauche ist (vgl. auch Dal' 2, 649, Nachtigall Akzentbewegg. in der russ. Formen- und Wortbildg. 230)[1]. Von volksetymol. Aenderungen erwähne ich noch abg. slov. z ě n i c a „Pupille", klruss. зіниця etc., woraus im Poln. durch Anlehnung an ź r z e ć „sehen" ź r z e n i c a geworden ist (s. Brückner Gesch. d. älteren poln. Schriftspr. 50). Das aus dem Deutschen entlehnte b a k e n b a r d y kommt im Poln. auch durch Hineinmischung von b o k „Seite" und b r o d a „Bart" zu b o k o b r o d y umgestaltet vor. Ich verweise auch auf poln. dial. ś w i n t a r z „Kirchhof" für c m e n t a r z (< lat. c a e m e n t a r i u m, volksetymol. Veränderung von c o e m ē t ē r i u m) durch dissimilatorischen Vorgang unter Anlehnung an ś w i ę t y „heilig". Aus poln. c m e n t a r z stammt lit. š v e n t õ r i u s, wobei Angleichung an das mit ś w i ę t y urverwandte š v e ñ t a s vollzogen worden ist (Brückner Fremdw. 143, Būga kalba ir senovė 1, 6 ff., Niedermann Tauta ir žodis 2, 439 ff.).

113: Zu preuss. k a l i s „Wels" gehört ausser an. h v a l r, ahd. w a l, mhd. w e l s, lat. s q u a l u s noch griech. (athaman.) ἄσπαλος = ἰχθύς (Hesych), wovon ἀσπαλιεύς, ἀσπαλιεύεσθαι nach ἁλιεύς, ἁλιεύεσθαι abgeleitet ist (s. Solmsen Beitr. z. griech. Wf. 21 Anm.; 122 mit Anm. 2). Auch av.

[1]) Im Lett. heisst „Zunge" m ē l e, das vielleicht eig. „Plapperer" bedeutet; vgl. russ. меля „Schwätzer", молоть „mahlen" : „albernes Zeug reden, faseln" (cf. молоть языком вздор Dal' 2, 896), моломон, dissim. aus *моломол, „Schwätzer" (Þorbiörnsson Liquidamet. 1, 87); s. Berneker Wb. 2, 72, der aber a. O. 74 s. v. m o l i t i auch mit einer anderen ev. Anknüpfung des lett. Wortes rechnet.

k a r a-, Name eines mythischen Fisches, ist vielleicht hierher zu ziehen (s. Jacobsohn Arier und Ugrofinn. 241 ff.). Das iran. Wort verknüpft Jacobsohn mit finn. k a l a, magyar. h a l „Fisch" u. s. w. (s. auch Būga Tauta ir žodis 2, 102, Anm. 2). Die Beziehungen der indogerm. und der finn.-ugr. Bezeichnungen historisch zu deuten, bin ich nicht in der Lage.

125: Die Bedeutungsentwicklung von slav. k o l ě n o „Knie" über „Glied" zu „Geschlecht, Generation" zeigt sich auch ausserhalb des Slavischen; vgl. besonders ags. c n é o w „knee, degree of relationship, generation", c n é o m a e g „Verwandter", afries. k n ī, „Knie, Grad (Knie) der Verwandtschaft", t h r e d k n i a, t h r e d k n ī l i (n) g „Verwandter im 3. Gliede"; cf. Brokmerbrief Heuser afries. Leseb. 74, § 116 s a s k e l m a t h a h e v a d e l a e f t e r t h a k n i „so soll man die Habe nach dem Verwandtschaftsgrade teilen". Parallelen aus den ugrofinnischen Sprachen bei Simonyi KZ. 50, 153 mit Anm. 2; doch kann ich mir die Art, wie er sich die Bedeutungsentwicklung denkt, sowie seine kulturhistorischen Schlussfolgerungen nicht aneignen.

131: Lit. k a ř t a s „Mal" < „Hieb" (cf. k i ř s t i „hauen") vergleicht sich mit slav. r a z ъ dass. (s. Tr. 245)[1]) und griech. διφάσιος, τριφάσιος: θείνειν, φόνος, ai. h a n-. Ich erinnere auch an dtsch. e t w a s a u f e i n e n H i e b t u n (Ref. Nom. ag. 1, 37; s. noch Endzelin лат. предл. 1,29[1]).

132: Griech. ἀκούειν und cypr. ἀκεύειν _ _ τηρεῖν etc. sind von abg. č u t i und Genossen zu trennen, da sie zu √ἀκ- „scharf sein" gehören. ἀκούειν selbst enthält im Hintergliede οὖς, bedeutet also eig. wie ἀκροᾶσθαι „scharfe Ohren haben" und stellt sich zu ebenso zu erklärendem got. h a u s j a n (Kretschmer KZ. 33, 565 ff.).

136: Mit abg. k l ě t ь „ταμιεῖον", lit. k l ė t i s „Vorratshäuschen" ist auch griech. κλειτίον „Wirtschaftsgebäude, Schuppen, Remise, Anbau" und mehreres andere zu verbinden (W. Schulze Qu. ep. 295[3], Ref. KZ. 45, 168 ff.).

140 ff.: Hinzuzufügen ist noch ostlit. k r a ĩ v a s An. Szil. 195, a p ý k r a i v e s ebd. 13, lett. k r a i l s, griech. κρους (Solmsen IF. 31, 466 ff., Ref. Baltosl. 74[1]).

146 ff.: Griech. κοῖται· γυναικῶν ἐπιθυμίαι Hesych, κίσσα „krankhaftes Gelüst schwangerer Frauen", die Tr. nach Solmsen KZ. 33, 294 ff. mit preuss. q u ā i t s „Wille" verbindet, sind wohl wegen der Gutturalverhältnisse davon zu trennen (s. E. Hermann KZ. 41, 52).

151: l a ū k a s „Feld": Es hätten W. Schulzes, wichtige kulturhistorische Ausblicke eröffnende Darlegungen (SBA. 1910, 798 ff.) zitiert werden sollen, der für dieses Wort und seine auswärtigen Verwandten von der Grundbedeutung „Lichtung" ausgeht.

153 ff.: lett. l a ī, lit. dial. l a ĩ, preuss. -l a i sind, wie bereits Bielenstein 2, 365 gesehen hat (s. auch Endzelin lett. Gr. 690), verkürzt aus dem noch in alten lett. Texten vorkommenden l a i d und gehören zu lett. l a î s t, lit. l ė i s t i „lassen, zulassen" (s. auch Endzelin KZ. 42, 375[1], meine Baltosl. 64[2], dagegen ähnlich wie Tr. auch Eino Nieminen uridg. Ausg. -ā (ă) i des Nom. Akk. pl. neutr. im Balt. 112 ff. mit Literatur).

---

[1]) Vgl. auch russ. Volksl. хватил косарем раз другой, — и полетѣла голова с плеч долой, wo man раз fast noch, seiner Zugehörigkeit zu abg. r ě z a t i „τέμνειν, κόπτειν", russ. рѣзать entsprechend, mit „Schlag, Hieb, Schnitt" wiedergeben könnte (s. S. Keller Asynd. in den baltoslav. Sprachen, Heidelberg 1922, 37).

170: Ueber lat. maritus etwas anders Wackernagel IF. 31, 255 ff. (<*martitos durch Dissim. von t—t, unwahrscheinlich Manu Leumann Lat. Adj. auf -lis 12[1] ff., dsgl. E. Leumann ibd. 146 ff.).

175: Zu slav. mirъ mögen hier einige Nachträge gegeben werden[2]). Für entlehnt halte ich lett. miêrs, alit. mieras „Friede" (vgl. Brückner 107, Anm. 145; 177). Zur etym. Anknüpfung von mirъ bieten sich zwei Wege. Entweder gehört das Wort zur Sippe von abg. milъ, lit. mielas (vgl. ahd. fridu „Friede" : got. gafrithon „versöhnen", ai. priyá- „lieb", und s. Berneker Wb. 2, 61, Schrader Sprachvgl. u. Urgesch. 2[3], 375 mit Anm. 1, Reallex. [2]650 ff., Meillet Et. 404, Brugmann BSGW. 1916, 9 ff., Herbig „Friede", Rektoratsrede Rostock 1919, 11 ff. 15). In diesem Sinne spricht sich auch Tr. a. O. aus. Oder mirъ ist zu verbinden mit abg. mě̃na „Tausch", lit. maĩnas „Tausch, Wechsel", lat. communis, got. gamains[2]) (s. über diese Sippe Tr. 176, Būga Kalba ir senovė 1, 217, und über communis und gamains besonders F. Kauffmann WS. 2, 17 ff.). Im ersten Falle hat man von der Bedeutung „Friede" auszugehen, die sich über „Friedensbezirk" zu „Gemeinde" entwickelt hätte. Der Sinn „Welt" ist, wie allgemein mit Recht angenommen wird, erst unter christlichen Anschauungen erwachsen; es hiess urspr. vьsь mirъ „der ganze Friedensbereich" (vgl. auch Sreznewskij матеріалы s. v.); andererseits kommt mirъ im Sinne „община, общество" schon aruss. verschiedentlich vor. Bei der zweiten Alternative hat sich die Bedeutung „Friede" aus der gleichfalls altbezeugten der Gemeinde in derselben Weise entwickelt, wie ahd. sippea, sippa, ags. sibb (= got. sibja) nicht nur „Verwandtschaft, Sippenverhältnis", sondern auch „Verwandtschaftlichkeit, Freundschaftlichkeit, Eintracht", schliesslich „Friedenszustand, Friede" heissen (s. Brugmann BSGW. 1916, 12. 18; Herbig. a. O. 11. 15). Vielleicht besteht schon idg. irgend eine entfernte Verwandtschaft zwischen den verschiedenen Wz. mei-, moi- (vgl. auch Uhlenbeck Etym. Wb. d. Ai. 223, Brugmann a. O. 10[1], Meillet Ling. histor. et ling. gén. 334 über ai. mitrá- „Freundschaft, Freund", av. mithra- „Vertrag, Abmachung, Kontrakt").

178: Dass es auch im Lit. neben dem aus dem Wruss. entlehnten mẽsà, ein mit apreuss. mensā, lett. miesa, abg. męso urverwandtes *mensa „Fleisch" gegeben hat, folgt aus žem. meisa, das nicht dem mẽsà entsprechen kann, sondern dessen Diphthong auf ę beruhen muss (Specht lit. Mundarten 2, 485).

179: mēna- m. und mērā- f. „Mass" sowie 183 meta- n. „Zeit, Jahr": Es ist noch nicht beobachtet worden, dass auch das Lit. ein genau dem von √mē- „messen" abgeleiteten got. mel, ahd. māl „Zeitabschnitt, Mal"[3]) entsprechendes Wort gleichen Sinnes kennt. Es handelt sich um tuomẽl, tomẽl „in einem fort, unaufhörlich" (vgl. Geitler Stud. 117, der es aus Ukmergė zitiert)[4]). Diese adv. Verbindung kommt auch bei

[1]) S. jetzt auch KZ. 51, 252[2].

[2]) Vgl. hierzu etwa eine Stelle wie Masaryk Rusko a Evropa 149: Haxthausen, jenž 1843 navštívil Rusko a rozbral mirovou ústavu obecni („analysierte die Gemeindeverfassung der Mirs").

[3]) Ueber die germ. Wörter zuletzt Detter ZdA. 42, 57. E. Schröder ibd. 63, der mit Recht des ersteren Ansicht bekämpft und die Subst. von √mē- ausgehen läßt.

[4]) S. darüber jetzt auch meine Bemerkungen IF. 41, 417.

Baran. vor: R. 5 Ged., S. 441, 113; R. 4 Ged., S. 424, 5; 425, 2; S. 56, 57, 61. Die Grundbedeutung, mit der sich auch an verschiedenen Belegstellen noch auskommen lässt, da das Wort stets Nebenhandlungen einführt, ist „zugleich, währenddessen". Ein Ausdruck, der eine während der Dauer eines Hauptereignisses stattfindende Nebenbegebenheit bezeichnet, kann leicht den Sinn „in einem fort, fortwährend" annehmen. Ich erinnere auch an lett. w i ê n m ẽ r „fortwährend", k a m ẽ r „bis, während, wie lange", t a m ẽ r „solange, unterdessen", š a m ẽ r „bisher", deren Hinterglied das aus dem Slav. stammende Subst. m ẽ r s „Mass" ist.

189: In russ. замкнуть, poln. z a m k n ą ć „verschliessen, zuschliessen", russ. примкнуть, poln. p r z y m k n ą ć „ein wenig, leise zumachen"[1]), verwandeln die Präfixe den Sinn des Verbs ebenso in das Gegenteil wie in ai. p r a t i-, u p a m u c- „anziehen (ein Kleid u. dgl.)", av. p a i t i š m u x t a- „bekleidet, beschlagen": m u c- „loslassen", das ja, wie Tr. richtig bemerkt, mit m ъ k n ą t i und lit. m a ũ k t i „glatt oder gleitend streifen, glatt gleiten lassen", lett. m à u k t „abstreifen, abreissen, abnehmen" urverwandt ist (s. über die durch die genannten Präfixe verursachte Bedeutungsumkehrung Wackernagel NGGW. 1902, 746).

194: n ě k ъ t o „irgendjemand" wahrscheinlich „unlautgesetzlich" aus n e v ě (s t ъ) k ъ t o „man weiss nicht, wer —" wie an. n e k k w e r r aus n e w e i t e k h w e r r (Pedersen KZ. 40, 147). Ueber derartige Umgestaltungen habe ich in den IF. 41, 393 ff. 411 ausführlich gesprochen.

200: Mit abg. v ъ n ь z n ą t i „hineinbohren, hineinstecken", n o ž ь „μάχαιρα" vgl. griech. νύσσειν, ἔγχος und ἀκαχμένος (s. Schwyzer Glotta 12, 11).

207: Lit. p à s stellt sich zu griech. dial. πός, das ebenso altertümlich ist wie προτί = ai. p r á t i (vgl. abg. p r o t i v ъ) und pamphyl. περτ' = lett. p r e t (cf. vielleicht noch lat. p r e t i u m). Griech. ποτί und av. p a i t i stellen Kontaminationen von *p o s und *p r o t i dar (s. E. Hermann IF. 34, 357 ff.). Ich erinnere hierzu daran, dass lett. p i e und nordlit. p y m ú s û, p ŷ g a l w i s (Bezzenberger Lit. Forsch. 154) nach Endzelins ansprechender Vermutung (Лат. предл. 1, 169 ff., Lett. Gr. 524 ff.) durch eine Vermischung von präpositivem p r i ẽ (cf. preuss. p r ē i, lat. p r a e, griech. παραί[2]) und postpositivem -p(i) zustandegekommen sind; ähnlich umgekehrt n a m o p r i n (mit noch angehängter Postposition -n a) Gebetb. von Kėdainiai Wolt. лит. хрест. 70, 15 und sonst (Bezzenberger Beitr. z. Gesch. d. lit. Spr. 254, Specht Lit. Mundart. 2, 100, Zubatý IF. 6, 293 mit Anm. 1, Endzelin Лат. предл. 1, 181[3]).

---

[1]) Zu dem deminuierenden Sinn von при vgl. Endzelin Лат. предл. 2, 91 ff.

[2]) Preuss. p r e i deckt sich, da es im Enchirid. ständig mit langem e erscheint, in der Endung nicht mit p r a e und παραί. Es enthält wohl einen anderen „Kasus", der von Solmsen KZ. 44, 167.216 ff., Rh. Mus. 61, 496 ff. beleuchteten $\sqrt{\text{p e r-}}$; vielleicht verhält es sich zu p r a e, παραί wie griech. εἰ : αἰ; lat. s i (langes i): osk. s v a í (s. auch Brugmann Grndrss. 2, 2², 881). Lit. p r i ẽ, lett. p r ē- (in verdunkelten Nominalkompos., s. Endzelin Лат. предл. 1, 181, Lett. Gr. 524 ff.) können an sich sowohl mit der preuss. wie mit den griech.-lat. Präpos. verglichen werden; aber bei der engen Verwandtschaft des Lit.-Lett. mit dem Preuss. ist es wahrscheinlicher, sie an die preussische Form anzuknüpfen. Dies wäre sicher, wenn es feststände, dass balt. ie nur auf idg. e i zurückgehen kann (s. Endzelin Слав.-балт. эт. 140 ff., Liet. tauta 2, 284 ff., IF. 33, 125, lett. Gr. 39 ff. 295, Būga kalba ir senovė 1, 217, Bulachovski Tauta ir žodis 2, 115, 121); doch wenden sich mit Recht gegen diese Ansicht E. Nieminen uridg. Ausg. -a i des Nom. Akk. pl. neutr. im Balt. 72 ff. 95 ff., Specht IF. Anz. 42, 49 ff., 52 ff.

207: Abg. pastorъka „Stieftochter" beruht, wie Meillet MSL. 13, 28 richtig gesehen hat, auf *padъktorъka mit o- Ablaut im Hinterglied wie griech. ἀπάτωρ, regelrechtem Wandel von kt vor dunkelm Vokal in t und Schwund des ъ von dъšti, da es sich um ein sehr langes, zudem der Klasse der Verwandtschaftsbezeichnungen angehöriges Wort handelt; vgl. *gostьpodь > gospodь und die zahlreichen Verkürzungen, die čelověkъ > člověkъ in den verschiedenen Slavinen erlitten hat, bei Berneker Wb. 1, 140 ff. (s. jetzt auch Ref. IF. 41, 402 ff.). pastorъkъ „privignus" ist erst nachträglich, nach Verdunklung des etym. Zusammenhangs, neugebildet worden (so richtig Delbrück Verwandtschaftsn. 472=94). Es rückt somit auf eine Linie mit griech. μητρυιός „Stiefvater" (Theopomp com. I 736, fr. 12 K. und Hyperid. fr. 140 Bl.^{3} = Pollux 3, 27) sowie mit bulg. maštech „Stiefvater" (sloven. máčih, máčič, mačúch als euphem. Umschreibung des Typhus, vgl. Lessiak ZdA. 53, 128), grr. мамыс „Vater" u. s. w. (Delbrück a. O. 470. 472 = 92. 94). Ich erinnere noch an vulgärlat. avius (prov. avis), aviolus (prov. aviols, frz. aïeul) „Grossvater" : avia „Grossmutter" sowie an anord. ekkill „Witwer" : ekkja „Witwe" (W. Schulze Jagičfestschr. 345 ff.).

217: Žem. pỹlė, lett. pīle „Ente", serb. pȉle „(junges) Huhn" betrachtet Vf. mit Recht als aus einem Lockrufe entstanden. Er hätte hier auch W. Schulzes Arbeit über idg. Interj., Festschr. für Kuhn 193 ff. erwähnen sollen, wo andere derartige auf Lockrufen fussende Wörter besprochen werden.

231: Lit. prẽskas „süss, ungesäuert" vergleicht Vf. sehr schön mit russ. пръсный, poln. przaśny, czech. přesný etc. Daraus folgt, dass die Schreibung opręsnъkъ „ungesäuertes Brot" des Zogr. berechtigt ist (Vondrák aksl. Gr. 186), und man hat mithin für die slav. Wörter eine Gdf. *prēskno- zum Ausgangspunkte zu nehmen. Mähr. krzesný, dessen Deutung ich KZ. 50, 207 5 offen gelassen habe, gehört daher ebenfalls in den Kreis der dort besprochenen Assimilations- und Dissimilationserscheinungen. In krzesný hat eine Assimilation des anlautenden p an das in der Gdf. zwischen s und n stehende k stattgefunden, das später lautgesetzlich zwischen diesen Konsonanten geschwunden ist; vgl. zu dieser Fernassimilation lat. quinque, ir. cóic, lat. coquere, quercus, vulgärlat. contifex, duclicarius (Schopf Konson. Fernwirkg. 142 ff.).

254: sekō 'folge': Zu tuo pasakos s. jetzt auch Ref. Baltosl 65 ff., Specht Lit. Mundart. 2, 45[1]. Unter dieser Rubrik hätte auch das dehnstufige swietosokiey Szyrw. P. S. 39,8 (Baltosl. 29 ff.) eine Erwähnung verdient.

269: Mit abg. slědъ ist vielleicht urverwandt ostlit. šliedas (R. 4, S. 69; R. 3, S. 111, R. 2, S. 126. 144; R. 1 ž., S. 215; s. Specht Lit. Mundarten 2, 529). Falls es sich nicht um Entlehnung handelt, hat der Vergleich mit ags. slidan „gleiten" (Tr. a a. O.) zu entfallen.

329: Mit poln. trop „Fährte, Spur", russ. тропа „Pfad, Fussweg, Fährte", тропинка „schmaler Fusssteg, Fussweg" (: *trepō „trete"), vgl. dieselbe Bedeutungsentwicklung des von der nämlichen Wz. (τραπεῖν „treten, keltern", τροπέοντο· ἐπάτουν Hesych) abgeleiteten ἀταρπός, ἀτραπός „Pfad, Fusssteg". ἀ- könnte Tiefstufe zu ἐν sein (vgl. W. Schulze KZ. 29, 264, Solmsen Beitr. z. griech. Wf. 19 ff., E. Hermann IF. 35, 171). ἀταρπιτός, ἀτραπιτός ist Ana-

logieschöpfung nach ἁμαξιτός „von Wagen begangen, Fahrweg“ (Kretschmer KZ. 38, 129).

351: Ueber abg. v ě r a vgl. auch Meillet Et. 169.

353: got. w a i r p a n „werfen“ hat nichts mit lit. v e r̃ p t i „spinnen“ zu tun. Germ. und lit. p entsprechen sich nicht; man müsste daher, idg. Doppelformen mit Tenuis und Media im Wurzelauslaut annehmen. Auch passen die Bedeutungen schlecht zu einander. Got. w a i r p a n gehört vielmehr trotz Zupitza GG. 30 zu abg. v r ъ g ą, v r ě š t i „werfen“ (Tr. 361). Der Labial statt kw im Germ. erklärt sich aus Assimilation an den anlautenden Lippenlaut (s. Solmsen Journ. of Germanic phil. 1, 386 ff.).

361: Mit lit. v e r s m ė „Quell“ ist ausser serb. ì z v o r dass., abg. v ь r ě t i „ζεῖν“, lit. v ìr t i „sprudeln, wallen, kochen“, lett. w i r̂ t dass., w e r d î t „sprudeln“ noch griech. ἄρδειν (α lang) aus *ἀμόρδειν, ἐρράδαται, ῥανίς, ῥαίνειν zu vergleichen (s. Ehrlich Z. idg. Sprachgesch. 30 ff., W. Schulze KZ. 44, 353, Kretschmer Glotta 3, 294 ff.).

Natürlich schmälern alle diese Nachträge in keiner Weise den hohen Wert des verdienstvollen Werkes, das sich ebenbürtig den Bänden von Ficks Vgl. Wb. an die Seite stellt und besonders durch Verarbeitung eines grossen Teils des baltischen Sprachmaterials eine bisher schmerzlich empfundene Lücke in vorbildlicher Weise ausfüllt.

Kiel, 19. Februar 1925. Ernst Fraenkel.

Zur Terminologie im Litauischen.

I.

Die litauische Sprache ist so plötzlich dazu gelangt, alle Bedürfnisse einer modernen Kultursprache befriedigen zu müssen, dass in der kurzen Zeit noch nicht alles so sein kann, wie man es wünscht. Insbesondere fehlt es noch an einer ausgebildeten, festen Terminologie. Hier kann es sich nun nicht darum handeln, irgendwelche Termini zu prägen — das ist die Aufgabe der Litauer selbst — sondern nur zu betrachten, wie sich das Material der litauischen Sprache zu dem verhält, was man von einer Terminologie verlangt. Und zwar sollen nur einige wenige, fast zufällig gewählte Beispiele zu dieser Betrachtung herangezogen werden. Wollte man die Frage allgemein behandeln, so müsste man schon die gesamten terminologischen Ausdrücke übersehen können. Dass ich überhaupt dazu gelange, mich mit solchen Dingen auseinanderzusetzen, kommt daher, dass man nicht nur den Mangel an Termini lebhaft empfindet, sondern auch an den bereits vorhandenen zuweilen Anstoss nimmt. Der Anstoss rührt gewöhnlich daher, dass man den litauischen Ausdruck unwillkürlich mit dem Parallelausdruck der anderen Sprachen vergleicht.

So hat mich der Ausdruck *lotynų kalba* gar nicht befriedigt. Er stimmt zwar mit denen der anderen Sprachen überein, insofern durch ihn die Sprache als eine lateinische und nicht etwa als eine römische bezeichnet wird. Aber während ich frz. *langue latine* ganz genau mit *lateinische Sprache* wiedergeben kann, gelingt mir dies mit dem litauischen Ausdruck nicht;

genau übersetzt heisst *lotynų kalba Sprache der Lateiner.* Freilich ist der Ausdruck *Lateiner* auch dem Deutschen nicht fremd. An dem *lotynų* Anstoss nehmen hiesse auch den im Deutschen üblichen Terminus *Lateiner* missbilligen. Mit ihm bezeichnen wir die Römer vom kulturgeschichtlichen Standpunkt aus als die Gemeinschaft aller an der Kultur und Sprache Roms teilhabenden Individuen. Weniger an dem einen Worte *lotynų* als vielmehr am Gesamtausdruck nimmt man Anstoss, weil das Litauische im Gegensatz zu so vielen anderen europäischen Sprachen den Begriff *lateinisch* nicht durch ein attributives Adjektiv zum Ausdruck bringt. Kann man denn nicht *lotyniška kalba* sagen? Es existiert doch ein Adjektiv *lotyniškas,* welches mit *lateinisch, latin u. s. f.* vollkommen bedeutungsgleich ist. Allerdings stösst man häufiger auf das Adverbium *lotyniškai* mit der Bedeutung *lateinisch, auf lateinisch.* Formale Schwierigkeiten, den Terminus *lotyniška kalba* zu prägen oder anzuwenden — früher ist in der Tat *lietuviška kalba* im Gebrauch gewesen — bestehen absolut keine; dass er trotzdem nicht lebendig ist, muss darin begründet sein, dass er dem Geist der modernen litauischen Schriftsprache widerspricht. Von gewisser Seite wird gerade in neuester Zeit der Versuch gemacht, *lietuviška kalba* in Umlauf zu setzen. Die Bemühungen haben aber bis jetzt, wie es mir den Eindruck macht, zu keinem Erfolg geführt. Ob die Umgangssprache oder die Mundarten sich hierin anders verhalten als die Schriftsprache, konnte ich bis jetzt noch nicht wahrnehmen. Die Setzung des Volksnamens im Genetiv Plural statt des attributiven Adjektivs bei der Bezeichnung einer Sprache ist für das Litauische ganz charakteristisch. Eine Sprache wird also als die einem bestimmten Volk gehörende bezeichnet. Bei dieser starken Betonung der Nation wäre dann allerdings eher *romėnų kalba* zu erwarten. Aus oben angeführten Gründen jedoch lässt sich *lotynų kalba* gut halten. Und gegen den Genetiv mag man sich sträuben wie man will, man muss anerkennen, dass er ganz und gar dem Geiste der Sprache entspricht. Man hat vielmehr die Pflicht, zu untersuchen, warum es gerade so sein muss.

Was ich hier bieten möchte, kann nicht eine restlose Erklärung des Tatbestandes sein, sondern lediglich Vermutung und Hinweis.

Es ist bereits festgestellt worden, dass neben *lotynų kalba* das Adverbium *lotyniškai* steht. Dieses Adverbium ist ohne das Adjektivum *lotyniškas* nicht gut denkbar, und es dürfte somit an eine unumschränkte Herrschaft von *lotynų* im Sinne von *lateinisch* nicht zu denken sein. Während man noch *lateinische Sprache* mit *lotynų kalba* zu übersetzen gezwungen ist, kann man den Ausdruck *lateinisches Wort* nicht mehr mit *lotynų žodis* wiedergeben. Das Sprachgefühl verlangt *lotyniškas žodis.* Ein *lateinischer Text* ist *lotyniškas tekstas, lateinischer Stil* ebenfalls *lotyniškas stilius;* aber ein *lateinischer Autor* ist *lotynų autorius.* Der letztgenannte Ausdruck ist für den Nichtlitauer schon etwas Absonderliches. Halten wir nun den Ausdrücken mit *lotynų* die mit *lotyniškas* entgegen, so ergibt sich, dass der Genetiv überall da zur Anwendung kommt, wo ein possessives Verhältnis zum Ausdruck gebracht werden soll, eigentlich da, wo auch im Deutschen ein Genetiv nicht unmöglich ist. In Fällen, wie z. B. *graikiškas žodis* ist zum vorneherein ein possessives Verhältnis ausgeschlossen. Das einzelne Wort an und für sich ist nicht Allgemeinbesitz der Griechen, wie ihre Sprache. Auch ein deutsches *Wort der Griechen* ergäbe einen Unsinn. Hingegen kann man von *graikų literatūra,* einer *Literatur der Griechen* sprechen.

Literatur kann ebenso wie Sprache als Allgemeinbesitz eines Volkes bezeichnet werden. Man darf wohl den Satz aussprechen, dass der Litauer mehr als ein anderes Volk sich „possessiv" ausdrückt und das possessive Verhältnis ganz konsequent durch den Genetiv wiedergibt. Es ist ja auch typisch für den Litauer, dass er *mūsų kalba* sagt.

Ich komme noch einmal auf den vor kurzem angeführten Ausdruck *graikų literatūra* zu sprechen. Der Deutsche kann dafür *Literatur der Griechen* sagen, aber er wird *griechische Literatur* unbedingt vorziehen. Das ist kürzer und praktischer und hat sich darum schon als Terminus festgesetzt. Und die Bezeichnung der Sprache kann im Deutschen und auch in anderen Sprachen mit einem einzigen Wort erfolgen: *das Griechische, das Lateinische* oder *das Latein, le grec, le latin* u. s. f. Das Litauische erreicht, obschon ihm die in Betracht kommenden Adjektive nicht fehlen, diese Kürze nicht. Und das Eigentümliche dabei ist, dass die Sprache diese doch so wünschenswerte Kürze ihrem innersten Wesen zufolge nicht erreichen kann. Andererseits muss betont werden, dass das Litauische mit seiner Unmenge von lebendigen Suffixen für die Schaffung einer Terminologie ausgedehnte Möglichkeiten besitzt.

II.

Offiziell und mehrheitlich anerkannt scheint die Form *universitetas, Universität* zu sein. Vor einigen Jahren soll man *universitas* gesagt haben, und man stösst in der Tat auch heute noch ab und zu auf diese Form. Die vom historischen Standpunkt aus verständlichere und natürliche Form ist ohne Zweifel die erstere, welche den ihrerseits wiederum aus dem Deutschen stammenden poln. *uniwersytet* oder russ. университетъ nachgebildet ist. Wieso man auf die zweite, so ganz lateinisch aussehende Form *universitas* verfallen ist, wird mir nicht klar. Empfand man die Lautfolge *-teta-* als störend, oder wünschte man mit diesem Wort einen von den Sprachen der umliegenden Völker sichtlich sich unterscheidenden und zugleich besonders gelehrten Ausdruck zu besitzen? Auf den ersten Blick scheint *universitas* wirklich die bequemere und annehmbarere Form zu sein. Warum setzt sich nun aber doch die andere durch?

Im Nominativ allerdings macht sich *universitas* nicht übel; aber, sobald man diese Form, wie es nicht anders möglich ist, nach der Flexion der Nomina auf *-as* dekliniert, also: *universito, universitui* u. s. f., empfindet man ein starkes Widerstreben gegen diese Formen. Und zwar sträubt man sich gegen das Widerspruchsvolle und Hässliche, das darin liegt, dass man den gänzlich lateinischen Nominativ — lateinisch klingt er einem, auch wenn die Form litauisch gemeint ist — so ganz unlateinisch, also in gewissem Sinne falsch weiterdekliniert. Das litauische *universitas* ist zum vornherein zur Unmöglichkeit des Existierens verurteilt; aus guten Gründen: der Gebildete, der allein imstande war, eine solche Form zu schaffen, muss die aus ihr sich ergebende Flexionsweise als absurd empfinden, verurteilen und sie wieder ausmerzen.

Ein Genetiv *universito* gegenüber dem durchaus nicht zu beanstandenden Nominativ *universitas* ist gerade so schlimm, wie ein Plural *Atlässer* zum Singular *Atlas* (als Lehrmittel für den Geographieunterricht), dessen rein griechische Form im Deutschen gar nicht als anstössig empfunden

wird. Die übliche und korrekte Pluralform ist *Atlanten*, womit man die Ansprüche der deutschen wie der griechischen Flexionsweise befriedigt. Solche Wörter bringen es mit sich, dass je nach dem Grade ihrer Popularität mehr oder weniger Rücksicht genommen wird auf die Sprache, aus der man das betreffende Wort übernommen hat. Gerade die Schriftsprache ist es, die in solchen Dingen der fremden Sprache Konzessionen machen muss, weil sie die Sprache der Gebildeten ist. Die deutsche Schriftsprache verfügt, wie die Form *Atlanten* zeigt, über die Möglichkeit, solche Konzessionen zu machen und Kompromisse zu schliessen, die litauische Schriftsprache hingegen nicht; die aus fremden Sprachen ins Litauische übernommenen Wörter werden unerbittlich durchflektiert. Darum wird auch der an sich wohl mögliche Nominativ *universitas* letzten Endes unmöglich. Im Deutschen könnte man, ohne gegen das deutsche oder lateinische Formengefühl zu verstossen, einen Nominativ *die Universitas* bilden und wie bei einem andern deutschen Femininum wenigstens im Singular durchdeklinieren. Der Plural würde allerdings wieder Schwierigkeiten machen; aber man dürfte vielleicht *die Universitates* sagen. So etwas könnte sich die deutsche Sprache leisten, weil sie einen Artikel besitzt.

Aber sämtliche Schwierigkeiten fallen weg bei *Universität* und *universitetas*. Diese Formen sind schon so weit entlatinisiert, dass man sie mit voller Berechtigung rein deutsch bezw. rein litauisch flektiert.

Kaunas. Franz Brender.

Zu lit. *gerti tabako* „(Tabak) rauchen".

Im 4. Heft des 52. Bandes der Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung S. 302 ist auf den bei Duonelaitis VII 60 ed. Schleicher vorkommenden Ausdruck *gėrė tabako* „tranken Tabak", „rauchten" hingewiesen worden. Es scheint sich, wie der Verfasser des erwähnten Artikels vermutet, in der Tat um ein ἅπαξ λεγόμενον der litauischen Literatur zu handeln. Mir ist die Wendung bisher auch weder in der Lektüre noch in der gesprochenen Sprache begegnet. Hingegen liegt der entsprechende Ausdruck nicht nur in Sprachen vor, die stammfremd sind oder geographisch vom Litauischen weit abliegen, wie der Verfasser annimmt, sondern gerade im benachbarten Deutschen. Allerdings, soweit ich sehe, nicht in der Schriftsprache, sondern in Hebels alemannischen Gedichten, aus denen die in Betracht kommenden Stellen im Folgenden angeführt werden sollen. Ich zitiere nach der bei Bong in Berlin erschienenen Ausgabe von Adolf Sütterlin.

Der Karfunkel (S. 26 ff.).

Vers 11 ff. *Druf, wo der Aetti sy Tubak*
gschnitte het un's Pfiifli gfüllt, se chunnt er an Liechtspoh
un hebt 's Pfiifli unter un t r i n k t in gierige Züge,
bis es brennt; druf druckt er's Füür mit de Fingeren abe
un macht 's Deckeli zue.

Der zufriedene Landmann (S. 69 ff.).

I. Strophe, Vers 1 ff. *Denkwohl, jetz leng i au in Sack*
un t r i n k e Pfüfli R a u c h t u b a k
un fahr jetz haim mit Eg un Pflueg;
der Laubi maint scho lang 's wär gnueg.

Ganz ähnlich in Strophe 2 und 6, etwas mehr abweichend in Strophe 3.

Geisterbesuch auf dem Feldberg (S. 88 ff.).

Vers 47 ff. *Un jetz, wo n i's sag un mit em vordere Finger*
's Zytli froog, wo's Zaigerli stand — s isch z'finster fürs Aug gsi —
un wo 's Zytli sait, 's gang ab den ölfen, un wo n i
's Pfüfli uuse leng un denk: jetz t r i n k i no T u b a k,
ass i nit verschloof — bym Bluest, se fangen uf aimol
ihrer zwee ne Gspröödchli a. u. s. w.

Aufgabe des Kenners der Mundarten und der mundartlichen Literatur wäre es, ein eventuell weiteres Vorkommen der Wendung „Tabak trinken" nachzuweisen. Für den Moment mag der gegebene Hinweis genügen und vor allem dazu beitragen, das litauische *gerti tabako* als nicht so überaus seltsam erscheinen zu lassen. Die Anmerkung Passarges (Christian Donalitius' Littauische Dichtungen, Uebersetzt und erläutert von L. Passarge, Halle 1894) zu der in Rede stehenden Stelle: „Auch im Littauischen „trinkt" man den Tabak", lässt sogar vermuten, dass der Ausdruck nicht nur in deutscher mundartlicher Literatur vorkam, zum mindesten, dass der litauische Dichter an etwas in seiner Zeit nicht allzu unbekanntes angeknüpft hat. Man ist wohl berechtigt, anzunehmen, dass Duonelaitis, dem die deutsche Sprache und Literatur nicht weniger vertraut war, als die litauische, das Muster für sein *gerti tabako* innerhalb der deutschen Literatur begegnet ist. Gehen nicht Duonelaitis und Hebel letzten Endes auf eine und dieselbe Quelle zurück? Die beiden Dichter haben auch sonst noch Gemeinsames; beide schildern Szenen aus dem Volksleben, beide verwenden den Hexameter

Kaunas. Franz Brender.

Nachtrag. Nachdem die obigen Ausführnngen schon im Druck waren, fand ich im 7. Bande der Schriften von Vaižgantas, S. 116 (Vaižganto raštai, Kaunas—Vilnius 1923) den Ausdruck *tabokos atsigerti*, was wörtlich nichts anderes als „Tabak trinken" heissen kann. Der weitere Zusammenhang a. O. *uostė tabokos* „schnupfte Tabak" lehrt indessen, dass man unter *atsigerti* ebenfalls „schnupfen" zu verstehen hat. Wie Herr Prof. Alekna mir mitteilt, ist im ganzen Kreis Schaulen *taboko(s) gerti* in der Bedeutung von „Tabak schnupfen" bekannt und gebräuchlich. Nach diesen Feststellungen ist es übrigens fraglich, ob das bei Duonelaitis sich findende *gėrė tabako* auch wirklich als „rauchten" zu verstehen ist. Der Textzusammenhang an der fraglichen Stelle lässt jedenfalls nichts mit Bestimmtheit erschliessen. So übersetzt auch Passarge etwas unbestimmt „am Tabak sich erlaben". Damit fallen auch meine oben geäusserten Vermutungen über die Herkunft des bei Duonelaitis vorkommenden *gėrė tabako* weg.

Ernst Schwentner. Die Wortfolge im Litauischen. (*Slavica,* herausgegeben von M. Murko Nr. 5). 33 S. Carl Winter's Universitätsbuchhandlung. Heidelberg 1922.

Mit der Wortfolge im Litauischen hatte ich mich aus praktischen Gründen zu beschäftigen, da die harte Wirklichkeit mich zwang, meine Vorlesungen an der Universität in Kaunas in litauischer Sprache zu halten. Damit der Vortrag für die litauischen Hörer erträglich wurde, musste ich mich selbstverständlich befleissen, auch die Gesetze der Wortfolge zu erforschen und deren praktischen Gebrauch mir anzugewöhnen. Da die gewöhnlichen Handbücher über diese Fragen nicht erschöpfend Auskunft geben, nahm ich mir vor, selbst eine solche Darstellung abzufassen, wobei ich in erster Linie darüber Klarheit bekommen wollte, wie sich die verschiedenen Redeteile gruppieren, wenn zu einem und demselben Substantive mehrere Attribute bezw. Attributsarten treten. Doch rechne ich dabei zum Attribut nicht wie Schwentner nur das Adjektiv und Zahlwort, sondern mit Sütterlin „Die deutsche Sprache der Gegenwart" §318 die Substantiverläuterung im allgemeinen.

Da ich aber jetzt alle verfügbare Zeit auf die Herstellung eines litauisch-deutschen Handwörterbuches verwenden muss, habe ich alles andere vorläufig auf die Seite gelegt. Als ich dann Schwentners Schrift zu Gesicht bekam, glaubte ich zunächst, meine Arbeit sei dadurch überhaupt nicht mehr notwendig. Doch eine auch nur kurze Durchsicht muss einen eines bessern belehren. Um es zum Voraus zu sagen: das Heft bedeutet für die Forschung wohl kaum einen Fortschritt.

Zunächst sind bei Schwentner die vielen Druckfehler zu bedauern, die sich in seine Arbeit eingeschlichen haben.

Ein Vorwurf, der Schwentner gemacht werden muss, ist der, dass er nicht darauf schaut, ob sein Belegmaterial aus Prosastücken oder Gedichten (Liedern) stammt. Eine auf diesem unbestimmten Boden fussende Untersuchung kann aber keine so brauchbaren Ergebnisse zeitigen, wie wir sie erhalten müssen, wenn wir Prosa und Poesie strikte auseinander halten. Wir wissen doch aus unserer deutschen Muttersprache nur zu gut, dass in Gedichten sehr oft Wendungen vorkommen, welche in Prosa einfach unbrauchbar sind und, wenn sie noch verwendet werden, nur lächerlich wirken können. Ganz das Gleiche ist auch im Litauischen der Fall, wobei noch beizufügen ist, dass auch die meisten Volkssagen und Märchen einen ganz bestimmten Rhythmus aufweisen, der in der gesprochenen Rede unmöglich ist. Der erste Fehler Schwentners besteht also darin, dass er keinen Unterschied macht zwischen Prosa und Poesie.

Zweitens fehlt Schwentner dadurch, dass er nicht darauf schaut, aus welchem Dialekte sein Belegmaterial stammt. Wer auch nur ein klein wenig Gelegenheit hatte, sich mit dem Grosslitauischen („Russisch-Litauischen") zu befassen, erkennt sofort die grosse Kluft, die sich nicht nur auf lexikalischem, sondern auch auf syntaktischem Gebiete zwischen Gross- und Kleinlitauisch aufgetan hat. Das Klein- („Preussisch"-) Litauische hat seine litauischen syntaktischen Eigenheiten zum grossen Teile gegen deutsche eingetauscht. Eine Darlegung der grosslitauischen Syntax gehört mit zu den dringendsten Erfordernissen der Lituanistik. Dass auch unter den einzelnen Mundarten Grosslitauens bedeutende syntaktische Unterschiede bestehen, ist schon theoretisch annehmbar; und es wäre somit gar nicht nötig,

noch besonders z. B. auf Valančius (Wolonczewski) zu verweisen, dessen auch in seinen Schriften verwendete Mundart (Niederlitauisch von Salantaĩ) stark vom Gebrauche der heutigen Schriftsprache abweicht. Ich ziehe einige Beispiele aus „Pałąngos Juze" heran:

dienu ıszejimo S. 5 = schriftlit. *išėjìmo dienà;*
nu ıszejma Juzupa S. 5 = schriftlit. *nuõ Juõzupo išėjìmo;*
wardai miestelu ir ulicziu S. 5 = schriftlit. *miestẽlių ir ũlyčių vardaĩ.*

Wie sehr diese Wortfolge, die mit der deutschen und der anderer Sprachen übereinstimmt und von einem gewiss gut litausch fühlenden Manne wie Valančius angewendet wurde, der heutigen litauischen Schriftsprache zuwider ist, erhellt klar und deutlich aus dem Umstande, dass in den Jahren 1923 und 1924 in Kaunas die grössten Skandale gemacht wurden in den Zeitungen und anderswo, weil etwa auf Firmaschilden stand *„Fabrika Salamonų"* anstatt *„Salamonų Fabrika".* Die Besitzer solcher Tafeln bekamen sogar Anklagen zu hören, wie: sie wollten absichtlich und planmässig die litauische Sprache verhunzen *(kalbą darkýti)* und verfehlten sich dadurch am Volkstum. Es kam sogar dazu, dass auf polizeilichem Wege solche Aufschriften entfernt wurden. Wer solche Umstände näher kennt, wird meinen zweiten Einwurf gegen Schwentners Methode wohl verstehen.

Ob auch ein chronologischer Unterschied hätte gemacht werden sollen, kann ich augenblicklich selbst noch nicht sagen.

Nach Schwentner S. 30 soll die Apposition im Litauischen nach dem Substantiv stehen, zu dem sie gehört. Nach seiner Darstellung gäbe es überhaupt keine Appositionen, die vor dem Beziehungswort stehen. Dass dem nicht so ist, kann jedes Litauisch sprechende Kind beweisen. Es ist überhaupt eine missliche Sache, wenn man eine lebende Sprache, und eine solche ist auch das Litauische, wie eine längst verschollene behandelt, d. h. viel zu vertrauensselig an das gedruckte Wort herantritt, ohne dass einmal der Gedanke käme, an Hand der gesprochenen Sprache eine Überprüfung vorzunehmen. Tatsache ist, dass bestimmte Wörter, wie z. B. Titel, Berufsbenennungen usw. beständig v o r dem Beziehungsworte stehen. Solche Wörter sind: *dãktaras* Doktor, *inžìnierius* Ingenieur, *architèktas* Architekt, *profèsorius* Professor, *mókytojas* Lehrer, *kùnigas* Pfarrer, *põnas* Herr, *ponià* Frau, *panẽlė* Fräulein, *draũgas* Freund, Kollege, *advokãtas* Advokat, *ministeris* Minister usw. usw. Diese Wörter habe ich aufgeschrieben, wie sie mir gerade aus dem täglichen Gebrauche in den Sinn kamen. Doch lassen wir auch das gedruckte Wort noch reden. Auf allen amtlichen Meldungen, Vorladungen u. ä. wird der Einwohner Litauens stets als *piliẽtis* Bürger, angeredet, also *pil.(iẽtis) Tamošáitis* Bürger (oder Herr) Tamošaitis. Im Privatleben redet man sich als *põnas* an, wie *põnas Smetona* Herr Smetona, *põnas mókytojas* (der) Herr Lehrer. Eine bekannte Persönlichkeit in Litauen als Bienenzüchter und Leiter geistlicher Übungen ist der *tẽvas Jerõnimas* Pater Hieronymus. Der Dozent Tumas hat seine Vorlesungen über neuere litauische Literatur in Einzelheften herausgegeben. Eines dieser Bändchen, das als Nr. 1 von *Mókslo knygynėlis* erschienen ist, hat folgenden Titel: *Dõc.(ento) p.(ãreigas) e.(inąs) J. Tùmas. . . . Bróliai Jùškos-Juškẽvičiai.* Hier wird also auch *bróliai* „Brüder" als Apposition gebraucht und steht vor dem Beziehungswort. In einem andern Bändchen behandelt der gleiche Verfasser die *Bróliai Juzùmai-Juzumãvičiai.* S. 81 dieses zweiten Bändchens steht der Satz: *Jõnas paskuĩ mókėsi Dotnavojė pàs vienuo-*

liùs bernardinùs = nachher studierte Johann bei den Bernhardinermönchen in Dotnava. Hier wird *vienuõlis* „Mönch" apositionell an erster Stelle gebraucht. Solche Beispiele liessen sich aus der Tagesliteratur massenweise anführen. Als Beweis sei es mir gestattet, ein Geschichtsbuch nur so herauszunehmen: *V. Zakševskio Vidurìnių ámžių istõrija Iš lénkų kalbõs vertė J. Pajaujis* (Geschichte des Mittelalters aus dem Polnischen übersetzt von J. P.) und aufs Geradewohl zu blättern:

vienuõlis Augustìnas S. 12 = der Mönch Augustin,
imperãtorius Justinijõnas S. 13 = Kaiser Justinian,
karãlius Alfredas S. 43 = König Alfred; usw.

Durch die überaus häufige Erscheinung des Asyndetons und häufige Anwendung eines Substantivs in Fällen, wo wir im Deutschen ein Adjektiv brauchen, hat die Apposition im Litauischen eine sehr grosse Bedeutung erhalten. Nur ist nicht immer leicht zu entscheiden, welches der beiden zusammengehörigen Substantive als Beziehungswort und welches als Apposition zu gelten hat. *Lietùvis mókslininkas* kann sowohl „ein litauischer Gelehrter" als auch „ein gelehrter Litauer" übersetzt werden; oder *stãbmeldžiai lietùviai* = „die heidnischen Litauer" oder „die litauischen Heiden" usw.

Diese Schwierigkeit kann man aber wohl nicht gelten lassen bei Schwentner, der S. 31 *ponas kupczius* als „der Herr, ein Kaufmann" übersetzt und also das zweite Wort als Apposition auffasst, während tatsächlich das erste Wort Apposition ist und die Übersetzung somit einfach „(der) Herr Kaufmann" zu lauten hat.

S. 26 ff. behandelt Schwentner die Stellung des Genetivs, unterscheidet aber nur zwischen Gen. poss., partit. und qualit., und erwähnt gar nicht, dass der Genetiv auch direkt vom Verb abhängig sein kann, u. zw. nicht nur vom negierten, sondern auch vom positiven. Bie Behandlung ist aber gerade für die Wortstellung je nachdem eine verschiedene. Vgl. Rygiškių Jono *Lietùvių kalbõs gramãtika,* antràsis leidìmas (Kaunas 1922) § 88 (S. 55—62) u. § 380 (S. 259—261).

Die Schwentnersche Darstellung kann auf keinen Fall befriedigen und ein neuer Bearbeiter dieser Frage muss ernsthafter und gründlicher auf die Sache eingehen.

Kaunas 1924. *Alfred Senn.*

Reallexikon der Vorgeschichte. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter herausgegeben von Max Ebert, ord. Professor an der Universität Königsberg. Erster Band A — Beschneidung. (in vier Lieferungen mit zusammen 134 Tafeln). XX + 446 S., Berlin, Walter de Gruyter & Co. 1924.

Diese Zusammenfassung der bisherigen Ergebnisse und Darstellung des heutigen Standes der vorgeschichtlichen Forschungen ist ein schlagendes Beispiel für die Zähigkeit, mit welcher die deutsche Wissenschaft daran arbeitet, trotz der grössten wirtschaftlichen Schwierigkeiten ihren jetzt etwas gefährdeten Platz in der wissenschaftlichen Welt zu behaupten. Das sehr zahlreiche Bildermaterial, überhaupt die technische Ausstattung, ist erstklassig. Bei der besondern Art dieses Sammelwerkes kann man natürlich nicht eine Würdigung aller Artikel erwarten. Ich berühre daher auch nur jene Darstellungen, die in unser Wissenschaftsgebiet hineinfallen.

Kurz und klar orientiert der Artikel *Altkleinasiatische Sprachen* S. 126 - 142 von Johannes Friedrich verfasst, wie auch der über *Armenier* von Holger Pedersen S. 219—226. Von besonderm Interesse für uns ist der Artikel *Baltische Völker* von Georg Gerullis S. 335—342, wo zum ersten Male die Ergebnisse der Forschungen des nun leider schon verstorbenen litauischen Linguisten Kasimir Būga einer breiteren Öffentlichkeit zugänglich gemacht werden. Da Būga seine diesbezüglichen Arbeiten in litauischer Sprache veröffentlichte, blieben seine Ergebnisse fast ein Geheimnis einer ganz kleinen Litauisch verstehenden Gruppe. Die Ansicht Būgas, dass in den *Aestiorum gentes* des Tacitus Preussen zu erblicken seien, wird von Gerullis durch neue Argumente gestützt. S. 336 sagt Gerullis „Zum letztenmal werden sie im Reisebericht Wulfstans Ende des 9. Jh. genannt". Das stimmt nicht ganz genau; denn Saxo Grammaticus (um 1200) spricht in seiner „Dänischen Geschichte" von den *Ostleuten*. Dass er unter den *Ostleuten* gerade die *Balten* versteht, erhellt aus einer Stelle im VI. Buche (S. 250 der Übersetzung von Paul Herrmann *Erläuterungen zu den ersten neun Büchern der Dänischen Geschichte des Saxo Grammaticus* I. Teil Übersetzung. Leipzig 1901). „Nach diesem wurde Starkather mit Winus [Rinus?], dem Fürsten der Slaven, abgeschickt, um den Abfall der *Ostleute* zu dämpfen. Sie kämpften zu gleicher Zeit gegen die *Kuren, Samländer, Sangaller*, kurz gegen die Heere aller *Ostleute*, und erfochten weit und breit herrliche Siege". Im VIII. Buche (l. c. S. 373) heisst es: „Als er [Jarmerik] das Land [der Slaven] unterworfen, legte er in geeignete Plätze Besatzungen. Dann zog er gegen die *Samländer* und *Kurländer* und viele Stämme des Ostens zu Felde und fügte ihnen grossen Verlust zu". Im V. Buch (l. c. S. 206) ist von einem gewissen Olimarus, dem Könige der *Ostleute*, die Rede. Leider ist mir wegen der unzulänglichen Bibliotheksverhältnisse hier in Kaunas der lateinische Text des Saxo Grammaticus nicht zugänglich, so dass ich nicht weiter auf die Frage eingehen kann. Sehr erfreulich ist, dass trotzdem Gerullis im Gegensatz zu Būga, welcher den Namen *Aisten* an Stelle des nun schon gut eingebürgerten Terminus *Balten* in die Sprachwissenschaft einführen wollte, an der Bezeichnung *Balten* festhält. Im Artikel von Gerullis ist S. 340 ein Fehler in der Intonationsbezeichnung des Ortsnamens *Apuolė* zu berichtigen. Gerullis akzentuiert *Apúolė*, während es nach Būga *Kalba ir senovė* S. 204 und 309 *Apuõlė* heissen soll.

Kaunas. *Alfred Senn.*

Festschrift **Eugen Mogk** *zum 70. Geburtstag 19. Juli 1924.* Mit einem Porträt und zwei Tafeln. LII + 652 S. Verlag von Max Niemeyer, Halle an der Saale. 1924.

Osteuropäische Fragen behandeln folgende zwei Beiträge: *Das historische Russland im nordischen Schrifttum des 10. bis 14. Jahrhunderts* von Friedrich Braun S. 150—196; und *Das finnisch-estnische Lied von der verkauften Jungfrau* von Kaarle Krohn S. 575—581.

Streitberg — Festgabe herausgegeben von der Direktion der vereinigten sprachwissenschaftlichen Institute an der Universität zu Leipzig. XV + 670 S. Markert & Petters Verlag, Leipzig, 1924.

Belić, A. Zur slavischen Aktionsart; Bloomfield, M. On Vedic Agni Kravyavāhana and Agni Kavyavāhana; Blümel, R. Grundbedingungen der quantitierenden und der akzentuierenden Dichtung. Bremer, O. Vier und Acht; Būga, K. Die Vorgeschichte der aistischen (baltischen) Stämme im Lichte der Ortsnamenforschung. Mit 2 Karten; Deutschbein, M. Das Resultativum im Neuenglischen; Endzelin, J. Baltische Beiträge; Fischer, A. Ausdrücke per merismum im Arabischen; Förster, M. Ablaut in Flussnamen; Fraenkel, E. Zur griechischen, baltoslavischen und albanesischen Grammatik und Wortkunde; Fraser, J. Λυκάβας; Gerullis, G. Zur Beurteilung des altpreussischen Enchiridions; Gombocz, Z. Ossetenspuren in Ungarn; Grammont, M. L'interversion; Hatzidakis, G. Ἰστοί — Γιούχτας; Heinze, R. Zum Gebrauch des Praesens historicum im Altlatein; Hermann, E. Lateinisch mī fīlī; Hertel, J. Śivadāsas Vetālapañcaviṃśatikā; Holthausen, F. Etymologische Forschungen; Jacobi, H. Über Viṣṇu-Nārāyaṇa Vāsudeva; Jacobsohn, H. Zum Vokalismus der germanischen und litauischen Lehnwörter im Ostseefinnischen; Jokl, N. Thrakisches; Keller, G. S. Über Ellipse im Ukrainischen; Kettunen, L. Geschichtliches und Phonetisches über die auslautenden Konsonanten im Finnischen; Kieckers, E. Zur 3. sing. ind. praes. pass. im Altirischen; Krause, Ch. Eine neue Pañcatantra-Mischrezension in Alt-Gujarātī. Mit 1 Tafel; Lagercrantz, O. Die drei dorischen Phylennamen; Lidén, E. Griechische Worterklärungen; Liebich, B. Lateinisch campus als Lehnwort im Indischen?; Maurenbrecher, B. Die lateinische Ellipse, Satzbegriff und Satzformen; Meillet, A. A propos du groupe lituanien de *beriù*; Melich, J. Über den ungarischen Flussnamen *Tisza* „Teiss"; Mikkola, J. Die Verschärfung der intervokalischen *j* und *w* im Gotischen und Nordischen; Mladenov, St. Zu den slavischen *nà*-Sätzen; Mogk, E. Der Machtbegriff im Altnordischen; Olsen, M. Der Runenstein von Varnum (Järsberg); Pokorny, J. Etymologische Miszellen; Reichelt, H. Die indoiranischen Benennungen des Salzes; Saran, Fr. Die Quantitätsregeln der Griechen und Römer; Schmid, H. F. Zur Geschichte der Bedeutungsentwicklung westslavischer Lehnwörter für Institutionen der lateinisch-germanischen Kultur; Schrijnen, J. „Silva lupus in Sabina"; Schröder, F. R. Deutsch *Eren;* Schwyzer. E. Ein indogermanischer Rest im schweizerdeutschen Wortschatz; Thurneysen, R. Der Akkusativ Pluralis der geschlechtlichen *n*-Stämme; Trautmann, R. Über die sprachliche Stellung der Schalwen; Trubetzkoy, N. Zum urslavischen Intonationssystem; Vasmer, M. Iranisches aus Südrussland; Weissbach, F. H. Altpersische Aufgaben; Wengler, H. Noterellina dantesca. Zur Inversion der Objektspronomina in der Danteschen Prosa; Weyhe, H. Ae. *ēawis* „offenbar"; Wiget, W. Die Endung der weiblichen germanischen Lehnwörter im Finnischen; Wijk, N. Van. Die grossrussische pronominale Genetivendung *-vo;* Wiklund, K. B. Zur Frage vom germanischen *ē*[1] in den Lehnwörtern im Finnischen und Lappischen; Zimmern, H. Der Kampf des Wettergottes mit der Schlange Illujankas. Ein hettitischer Mythus.

Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. Festschrift für Wilhelm Streitberg. XIX + 670 S. Carl Winters Universitätsbuchhandlung Heidelberg 1924.

Junker, F. J. Die indogermanische und die allgemeine Sprachwissenschaft; Sievers, E. Ziel und Wege der Schallanalyse; Karg, F. Sprach-

wissenschaft und Schallanalyse; Porzig, W. Aufgaben der indogermanischen Syntax; Walde, A. *O* — farbige Reduktionsvokale im Indogermanischen; Ipsen, G. Der Alte Orient und die Indogermanen; Reichelt, H. Indisch; Sommer, F. Zum vedischen Sandhi; Reichelt, H. Iranisch; Zeller, H. L. Armenisch: Friedrich, J. Die bisherigen Ergebnisse der hethitischen Sprachforschung; Walter, A. Griechisch; Hofmann, J. B. Altitalische Dialekte; Karstien, C. Altgermanische Dialekte; Weisweiler, J. Bedeutungsgeschichte, Linguistik und Philologie. Geschichte des ahd. Wortes *euua;* Michels, V. Deutsch; Horn, W. Die englische Sprachwissenschaft; Jordan, I. Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft; Specht, F. Baltische Sprachen; Meyer, K. H. Slavisch.

Wir können natürlich nicht jedem einzelnen der obigen Beiträge eine Besprechung widmen, müssen uns vielmehr mit einigen wenigen Bemerkungen benügen. In der Bewertung der auf dem Gebiete der germanischen und deutschen Lehnwortkunde geleisteten Arbeiten zeigt sich ein gewisser Widerspruch zwischen den Darstellungen von Karstien und Michels. Dieser letztere sagt S. 505, für die Geschichte der Entlehnungen aus dem Deutschen in fremde Sprachen sei verhältnismässig wenig geschehen. Nur die älteste Phase sei *einigermassen* behandelt. Karstien hingegen erklärt S. 417, die Bearbeitung der Lehnwörter, sowohl derjenigen, welche germanische Stämme von den Nachbarn entlehnt haben, als solcher, die sie an sie abgegeben haben, hätten *weitgehende* Förderung erfahren, vor allem zum Nutzen der Chronologie unserer germanischen Lautveränderungen. Obwohl zugegeben werden muss, dass bei Einschätzungen dieser Art weiter persönlicher Spielraum möglich ist, scheint mir doch Karstiens Darlegung der Wirklichkeit eher gerecht zu werden. Bei Michels ist besonders noch auszusetzen, dass er hervorragende Arbeiten, wie Bertoni, G. *L'elemento germanico nella lingua italiana* (X u. 304 S. Genova 1914) und Tappolet, E. *Die alemannischen Lehnwörter in den Mundarten der französischen Schweiz. Kulturhistorisch-linguistische Untersuchung.* (Strassburg I. Teil. Mit einer Karte. 1914. II. Teil. *Etymologisches Wörterbuch.* 1917) mit keiner Silbe erwähnt. Überhaupt sind in der von Michels gegebenen Übersicht die schweizerischen Gelehrten ganz bestimmt zu kurz gekommen. Wo wird z. B. der Bachmann'schen Schule Erwähnung getan? Nach Karstiens Meinung (a. a. O.) ist in der Frage, ob auch das *Gotische* an den ältern Lehnwörtern im Finnischen Anteil hat, bis heute noch keine Klärung eingetreten. Ich glaube in meiner Untersuchung *Germanische Lehnwortstudien* Dissertation Freiburg i. Schweiz (Carl Winter's Universitätsbuchhandlung Heidelberg 1925) S. 31—35 den Nachweis geliefert zu haben, dass gotische Entlehnungen ins Finnische sicher möglich waren. Ostgermanen haben in Ostpreussen einmal direkten Verkehr mit Finnen gehabt. Sie waren bestimmt einander Nachbarn. Dabei ist nur die Frage nicht entschieden, ob die Grenze zwischen den beiden Völkern sich an der Memel oder an der Weichsel befand. Es ist klar, dass diese Frage noch nicht endgültig gelöst ist, aber die Wegrichtung, welche von der Forschung eingeschlagen werden muss, scheint doch vorgezeichnet zu sein. Eine eingehende Untersuchung der Ortsnamen in Samogitien und Ostpreussen muss Auskunft geben auf die Frage, bis wie weit Finnenspuren nachzuweisen sind. Es ist klar, dass diese Arbeit nicht von der Germanistik sondern vielmehr von der Baltologie zu besorgen ist.

S. 622—648 dieses Sammelwerkes befindet sich der Beitrag *Baltisch* [redacted] *Sprachen* von Franz Specht. (Vergleiche dazu als Ergänzung den Artikel *Baltica* von G. Gerullis in *Archiv für slavische Philologie* XXXIX 44—6[redacted] S. 626—639 hebt der Verfasser eine ganze Reihe von Übereinstimmungen zwischen Lettisch und Žemaitisch (Niederlitauisch) hervor, wobei er absichtlich die zuallererst ins Auge fallenden Zustände auf dem Gebiete der Betonung beiseite lässt. Er wehrt sich mit Recht gegen den Einwurf, dass diese Zusammenhänge nur scheinbar seien und auf jahrhundertelanger Nachbarschaft beruhen, scheint aber für diesen tatsächlich bestehenden lettisch-žemaitischen Zusammenhang selbst keine Erklärung geben zu können. Wie mir scheint, sollten die in den letzten Jahren veröffentlichten Studien von K. Būga geeignet sein, diese Schwierigkeit zu lösen. Wie er *Kalba ir senovė* S. VI. *(pratarmė)* darlegt, war um 1250 das Memelland und fast das ganze heutige Žemaitengebiet nicht von Litauern, sondern dem ihnen verwandten Stamme der Kuren besetzt. Ausserdem nahmen die Kuren auch den südwestlichen Teil des heutigen lettischen Sprachgebietes ein. (Vgl. K. Būga *Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje,* Karte I: *Aisčių giminės žemė XIII amžiuje;* dieser Artikel ist ins Deutsche übersetzt in *Streitberg-Festgabe* S. 22—35). Die Benennung *Žemaičiai* selbst legt auch nahe, dass sie in einer Zeit aufkam, als die Leute noch in einer *Niederung* wohnten und noch nicht auf der Telscher Höhe, wo sie nur *Aukštaičiai (Hochländer)* hätten benannt werden können. Die heute Litauisch sprechende Bevölkerung Litauens ist nicht einheitlichen Ursprungs, sondern bildete sich aus 1) echten *Litauern,* 2) lituanisierten *Selen (Sėliai)* in den Gegenden von *Zarasaĩ, Dùsetos, Obėliai, Rõkiškis,* 3) lituanisierten *Zemgalen (Žiemgãliai)* in den Gegenden von *Linkuvà* und *Jõniškis,* 4) lituanisierten *Kuren (Kuršiai)* in der *Žemaitijà* und im Memelgebiet, 5) lituanisierten *Schalauern* um Tilsit, Ragnit, und 6) lituanisierten *Sudauern-Jotwingern* in der *Suvalkijà.* Die Letten ihrerseits haben ausser dem nichtbaltischen Stamme der Liven den nördlichen Teil der Selen, Zemgalen und Kuren assimiliert. Wenn die lettischen Übereinstimmungen mit dem Žemaitischen sich auf das ehemals kurische Gebiet lokalisieren lassen, so ist es natürlich klar, dass diese Zusammenhänge nichts anderes als gemeinsame Überreste der ehemaligen kurischen Sprache (oder Mundart) sind. Ich kann hier auf die Frage nicht näher eingehen, da ich durch andere Arbeiten zu stark in Anspruch genommen bin. Ausserdem scheint es auch ratsam, zu warten, bis das zweite Heft von Būgas Lietùvių Kalbõs Žodýnas erscheint, in dessen Einleitung Būga ein riesiges Material über die Kuren und deren Sprache verarbeitet hat. Būga konnte diese Einleitung gerade noch ein paar Tage vor seiner so folgenschweren Erkrankung, die leider mit seinem allzu frühen Ableben endigte, zum Abschlusse bringen.

In kurzer Zusammenfassung behandelt Specht recht anregend die heute wichtigsten Probleme der baltischen Sprachwissenschaft. Doch ist dabei von dem wichtigen Gebiete der litauischen *Namenforschung* gar nichts gesagt. Dass es aber von grosser Bedeutung, wenn auch noch fast ganz vernachlässigt, ist, haben doch die letzten Publikationen Būgas klar genug bewiesen.

S. 634 führt Specht einige mundartliche Formen an, in denen zu erwartende Tenuis durch Media vertreten ist. Dieser Wechsel zwischen Media und Tenuis zeigt sich nach seinen Beobachtungen häufig in der

Umgebung von Liquiden und Nasalen. Er führt Formen wie *kadras* für *katràs, grỹškelis* für *krỹškelis, žmõtas* für *šmõtas* an und glaubt hier an Assimilation denken zu müssen, da andere Sprachen (welche?) Ähnliches aufweisen. Es ist mir aber unklar, worin sich hier denn Assimilation zeigen soll. Nach meinem Dafürhalten handelt es sich hier im Gegenteil um die im Litauischen ungemein stark verbreitete Erscheinung der Dissimilation, von der ich schon in *Tauta ir žodis* Bd. II 455 ganz kurz gesprochen habe. In diesen drei von Specht angeführten Beispielen wäre das Ursprüngliche doch stets eine Tenuis. Da in diesen Wörtern dann zwei oder sogar mehr Tenues waren, wurde eine von ihnen zur Media dissimiliert. Kommen solche Erscheinungen nicht auch vor ausser dem Zusammenhang mit Liquiden und Nasalen? Specht führt keine solchen Beispiele an.

Kaunas. *Alfred Senn.*

Tore Torbiörnsson Die litauischen Akzentverschiebungen und der litauische Verbalakzent. *Slavica* hgb. von M. Murko. Carl Winter's Universitätsbuchhandiung, Heidelberg 1924.

Diese Untersuchung ist im Wesentlichen nur die deutsche Übersetzung der schon *Tauta ir žodis* II 485 von Būga angezeigten schwedischen Publikation *De litauiska akcentförskjutningarna och den litauiska verbalakcenten.* Uppsala 1923.

Būga stimmt dort mit Torbiörnsson's Schlussfolgerungen nicht überein. Da Būgas Beweisführung mich überzeugt, sein Artikel aber, weil litauisch verfasst, nur einer kleinen Zahl von Interessenten verständlich ist, erlaube ich mir, hiermit Būgas Besprechung in deutscher Übersetzung weitern Kreisen zugänglich zu machen.

„Der heutige litauische Akzent ist sehr verschieden vom altlitauischen Akcente... (vgl. dazu Būga *Lietuvių kalbos žodynas* I sąsiuvinis; *Kirčio ir priegaidės mokslas.* S, XIX—LII)...

Wie es mir scheint, ist es Torbiörnsson nicht gelungen, den litauischen Akzent zu rekonstruieren. Meines Erachtens konnten sich aus den von Torbiörnsson angesesetzten Urformen *d u k t ẽ r e s (gr. θυγατέρες, skr. duhitáraḥ), *s u l ì p a m e, *p a n ẽ š ė m e || *l i p ã m e, *s u t i n k à (3. praes.) || *n u n ẽ š a unmöglich die heutigen Formen *dùkteres, sùlipame, pànešėme || (su)lìpome, sutiñka || nùneša* ergeben. Eine Form **duktẽres* hätte unverändert bleiben müssen, weil der litauischen Sprache das Gesetz, nach welchem von einer akzentuell offenen Binnensilbe der Akzent auf die unmittelbar vorangehende kurze Silbe zurückgezogen wurde, fremd ist. Der Akzent einer offenen Binnensilbe springt im Litauischen nicht auf eine vorangehende kurze Silbe über. Den Beweis dafür bringen folgende Beispiele: p r a k ã l a s „preikãlas" belegt aus Kurschat und der Ortschaft Kvėdaina (Kvėdarna) (neben den Formen *pã-talai || pa-mataĩ*), r a t ã n a s „Kreis" aus Alsėdžiai und Salantaĩ (|| *rãgana* || ostlit. *davanà* Dùsetos), *meletà* (Gen. m e l ẽ t o s) || *skẽpeta || Šẽpetà* (Gen. *Šẽpetõs*) „ein Moorbruch in der Pfarrei Kùpiškis", *klebẽtas (lenkẽtas, velkẽtai, verpẽtas, kerepẽtas* aus Dùsetos) || *trẽjetas, vaikìnas, pentìnas, mergìnos* (Gen. Sing.) || ižg' àuksinų oder sidãbrinų skrinėlų (Daukša's Postille 353_{42}) = áuksina, sidãbrina (Adj. Nom. Sing. Fem.) || *avinaĩ, katinaĩ, nešìmas (leidìmas* || lett. *laîst, ėdìmas* || lett. *êst)* || *sẽjimas* (lett. *sẽt), skỹrimas* (lett. *šķirt), kũlimas* (lett. *kuĩt).*

Das sprachliche Tatsachenmaterial des Litauischen zeigt, dass **dùkteres** (Nom. Pl.) aus älterem **dukterès** entstanden ist. Das lit. Wort *duktė̃* war also durch alle Kasus hindurch Oxytonon: *duktė̃, dukterès, dukterì* (*-iẽ* Dat. Sing.), *dukterį̃, dukterm̀i;* Plur. *dukterès, dukterų̃, duktermùs, dukterìs* (Akk. Pl.), *duktermìs, duktersù. Mótė* hingegen war, wie das Lettische und die litauischen Mundarten zeigen, durch die ganze Deklination hindurch Barytonon: *mótė, móteres...,* Plur. *móteres, móterų...*

Der Nom. Plur. *dùkteres* kann nur aus einer Urform **dukterès* entstanden sein. Auf Endbetonung hin weist auch heute noch *dukterýs-na* (Illat. Plur.) < urlit. Akk. Plur. *dukterýs* + Postposition *nã̀, dukteriñ* < **-inà* (Illat. Sing.) < urlit. Akk. Sing. *dukteriñ* + *nã̀.* **dukterès* (> *dùkteres* Nom. Plur.) stimmt in Bezug auf den Akzent genau überein mit Nom. Plur. *pavažãs, musėlės,* woraus sich der heutige Nom. *pãvažos, mùsėlės* ergeben hat.

Die Formen *sùlipame, sùnešėme* können nur aus urlit. **sulipamẽ, *sunešėmẽ* entstanden sein. *Lìpome* kann nicht auf eine Urform **lipãme,* sondern nur auf **lipāmẽ,* zurückgehen, da ja sonst die Litauer heute **lipomè* sprechen müssten. Für *lìpo* und *vẽdė* wurde also im Urlitauischen **lìpā* (Paroxytonon) und **vedẽ* (Oxytonon) gesprochen.

Sutiñka || *nùneša* (3. Praes.) können nicht auf die von Torbiörnsson angesetzten Formen **sutinkà* || **nunẽša* zurückgehen, da aus diesen Urformen nur die Formen **sùtinka* und **nunẽša* hätten entstehen können.

Im Litauischen tritt also der Akzent von Binnensilben nicht auf die erste Wortsilbe über, wie er auch ganz unabhängig ist von der Länge oder Kürze eines Binnensilbenvokals: *melẽtos* (Gen. Sing.) || *varỹklos* (Gen. Sing.), *stebùklas* || *pabũklas.* Vgl. Būga Kalba ir senovė S. 172.

Die Urbalten besassen für die Substantiva der konsonantischen Stämme zweifachen Akzent: der eine Teil der Substantiva war durch alle Kasus hindurch endbetont, der andere nur stamm-(wurzel-)betont, z. B.: Nom. Plur. *dukterès* || *mãteres, šunės, dantės, žansès* || *dùres;* Gen. Pl. *dùrõn;* Akk. Pl. *dùrīs.*

sukãs, sukantì hat Akk. Sing. *sùkantį, sùkančią.* Dieser Akkusativ kann nicht auf eine Urform **sukañtį, *sukañčią* zurückgehen, da der Illat. Sing. zeigt, dass der Akkusativ endbetont war: *sukantiñ, sukančiõn* || Akk. **sukantį̃, *sukančią̃.*"

Kaunas. *Alfred Senn.*

ΣΩΤΗΡ. Ephemerides Sacrarum Disciplinarum Theologicae-Philosophicae Facultatis in Universitate Lituana. — **Religijos mokslo laikraštis** leidžia Lietuvos Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakulteto Teologijos Skyrius. I Bd Kaunas 1924.

Turinys — Summarium: I. Studijos — Articuli. Dovydaitis, P. Naujieji etnologijos keliai ir kai kurie išdaviniai — Novae rationes ac viae in ethnologia; Ungnad, A. Kova šviesybės su tamsybe — Lucis cum tenebris luctatio; Grigaitis, A. Babelio bokštas — Turris Babel; Dürr, L. Izraelitų religijos vienatiškumas šių dienų priešakio Azijos mokslo šviesoj — Religionis Israelitarum singularitas iuxta moderna studia Asiam anteriorem spectantia; Skvireckas, J. Qorban (Mk. 7,11; Mt. 15,5); Kampers, P. Gnosis ir kabbala Dantės kuryboj — Gnosis et cabbala in operibus Dante; Penkauskas, P. Avignono obedijencijos Pranciškonai — Franciscani in obedientia

Avignonensi; Brazys, T. Mažvydo „Gesmių" melodijų kilmė ir jų santykis su lietuvių tautos muzika — In Mosvydii „Canticis" melodiarum origo earumque relatio ad musicam lituanam.

II. Iš mokslininkų gyvenimo ir darbų — Notae de vita operibusque eruditorum.

III. Iš religijos mokslo kronikos — Chronica.

IV. Iš naujausios religijos mokslo literatūros — Elenchus bibliographicus et recensiones.

Diese Zeitschrift erwähnen wir in unserer bibliographischen Übersicht hauptsächlich wegen der Untersuchung von Brazys über den Ursprung der Melodien in Mosvids Liedern. S. 103—117. Nach den Darlegungen von Brazys stammen die Melodien Mosvids aus dem gregorianischen Choral.

Von Interesse für dem Sprachforscher ist auch die Studie von Grigaitis über den Turm von Babel; nur scheint der Verfasser keine ganz richtige Auffassung von der Sprachentwicklung zu haben, wie er überhaupt Exeget aber nicht Linguist ist. Nachdem er nämlich dargelegt hat, dass man alle Sprachen in drei Gruppen (monosyllabische, agglutinierende und flektierende) einteilen könne, behauptet er, dass die flektierenden Sprachen den höchsten Grad der Sprachentwicklung darstellen. Bevor eine Sprache diese vollkommenste Stufe erreiche, müsse sie die beiden andern Stufen durchlaufen haben. Der verehrte Herr Verfasser wird wohl seinen Fehler sofort einsehen, wenn ich ihn auf das Französische und Englische hinweise, wo die Weiterentwicklung ja gerade darin besteht, dass die Flexionsschemata zerstört und aufgelöst werden. Den gleichen Fall können wir aber auch viel näher beobachten, nämlich in den litauischen Dialekten. Wer den Dialekt des Flussgebietes der Mūša kennt, der kann gerade hier im eigenen Lande beobachten, wie sich das Flexionssystem auflöst. Natürlich könnte man in diesem Falle von Niedergang der Sprache reden. Aber die Sprachwissenschaft ist von diesen Schlagwörtern abgekommen. Georg von der Gabelentz spricht von einer spiralförmigen Sprachentwicklung. Die Schätzung der Vollkommenheit einer Sprache bleibt ja immer dem subjektiven Urteile des Einzelnen überlassen. Auf jeden Fall aber würden sich manche Sprachforscher, die sich nur mit dem Studium der Sprachen der Primitiven befassen, höchst ungehalten zeigen über die Spracheinschätzung durch den verehrten Herrn Verfasser, da sie sich nicht davon zurückhalten liessen, manche Sprache der „Wilden" an Schönheit und Vollkommenheit unsern europäischen Sprachen zum wenigsten gleich zu stellen.

In Bezug auf die hier angezeigte Zeitshrift ist im allgemeinen sehr zu bedauern, dass alle Beiträge, obwohl ihre Titel im Inhaltsverzeichnis auch lateinisch übersetzt sind, doch nur in litauischer Sprache abgefasst sind. Ja, sogar die Artikel, die aus der Feder deutscher Gelehrter stammen, sind ins Litauische übersetzt worden. Das ist ein ganz verkehrter Weg. Wenn die gebotenen Artikel etwas wert sind, ist es jammerschade, dass sie für ein gröseres Publikum und besonders auch für die wissenschaftliche Welt unzugänglich, weil vergraben, sind. Die Herren Kollegen dürfen nicht vergessen, dass das Leben viel zu kurz ist, um den Luxus zu gestatten, dass ein Spezialforscher wegen einer litauisch geschriebenen Arbeit die litauische Sprache erlernen könnte. Den Schaden tragen aber in erster Linie die Litauer selbst davon, da sie derart in der wissenschaftlichen Welt nicht zur Geltung kommen können.

Kaunas. *Alfred Senn.*

Anthropos. Internationale Zeitschrift für Völker- und Sprachenkunde. Bd. XVIII—XIX. St. Gabriel-Mödling bei Wien, Österreich, 1923—1924.

Ahlbrinck, W. u. Vinken Zur Lautlehre des Karaibischen; Armstrong Rossel Island Religion; Beyer Sobre algunas representaciones de antiguos totonacos; Borchardt Die Falaschajuden in Abessinien im Mittelalter; Clemen Zum Ursprung der griechischen Mysterien; Correia Le sens moral chez les Ibos de la Nigéria; Degeorge Légendes des Thay, Annam; Doutreligne Notes sur le langage des Dioy (Thai, Tho) du Kouy Tcheou méridional; Drexel Gliederung der afrikanischen Sprachen; Engert Zur Psychologie von Naturmystik und Spiritismus; Govind S. Ghurye Egyptian Affinities of the Indian Funerary Practices; Gurij u. Unkrig Der Buddhismus des Mahâjâna; Gusinde Vierte Reise zum Feuerlandstamm der Ona und seine erste Reise zum Stamm der Alakaluf; Kayser Spiel und Sport auf *Nâoero*; König Der Rechtsbruch und sein Ausgleich bei den Eskimo; Müller Über Votive aus Osttibet (Kin-tschwan); Nimuendajú Zur Sprache der Šipáia-Indianer; Oehl Elementare Wortschöpfung; Preuss Forschungsreise zu den Kágaba-Indianern; Rivet et Tastevin Les langues du Purús, du Juruá et des régions limitrophes; Schebesta Die religiösen Anschauungen Südafrikas; Schebesta Über die Semang auf Malakka; Schebesta u. Höltker Der afrikanische Schild; Schmidt, P. Jos. Die Ethnographie der Nor-Papua (Murik-Kaup-Karau) bei Dallmannhafen, Neu-Guinea; Schulien Die Initiationszeremonien der Mädchen bei den Atxuabo; Schuller Die ehemalige und die heutige Verbreitung der Huaxteka-Indianer; Schultz Bangba-Fabeln und Erzählungen; Schumacher La Phonétique du Kinyarwanda; Sidaway Les manifestations religieuses de l'Egypte moderne; Staal The Dusuns of North Borneo; Struck Geschichtliches über die östlichen Tschi-Länder (Goldküste); Trimborn Der Kollektivismus der Inka in Peru; Ulrich Logische Studien zur Methode der Ethnologie; Vanoberbergh Songs in Lepanto Igorot at is spoken at Bauco; Varii autores: Das Problem des Totemismus; Verbrugge La vie des pionniers chinois en Mongolie; Wanger The Zulu Notion of God.

Der Mensch aller Zeiten. Natur und Kultur der Völker der Erde von Hugo Obermaier, Ferdinand Birkner, Wilhelm Schmidt und Wilhelm Koppers. Vier Bände. Band III: **Völker und Kulturen.** Erster Teil: Gesellschaft und Wirtschaft der Völker von W. Schmidt und W. Koppers. XII u. 794 S. Mit einer Karte, 30 teils farbigen Tafeln und 551 Textabbildungen. Druck und Verlag von Josef Habbel, Regensburg 1924.

Dieses imponierende Werk, das ein Kind der kulturhistorischen Schule in der Ethnologie ist, unterscheidet sich von früheren seiner Art in formaler Hinsicht durch die entschiedene Absage an den alten konstruierenden und psychologisierenden Evolutionismus und die entschiedene Hinwendung zu der dem Charakter der Ethnologie als Geisteswissenschaft kongenialen exakt-historischen Methode. Gerade sie bringt es mit sich, dass nicht um jeden Preis schöne lange Entwicklungsreihen aufgestellt werden, sondern dass schr oft, sei es bei völligem Fehlen oder Lückenhaftigkeit des Belegmaterials, sei es bei noch nicht erfolgter methodischer Durcharbeitung des Materials, die zeitweilige oder endgültige Unmöglichkeit zu einer klaren Formulierung zu gelangen offen ausgesprochen wird. Um so zuverlässiger werden bei solcher Vorsicht die positiven Ergebnisse erscheinen, die bei eindringender Forschung gewonnen sind.

In inhaltlicher Beziehung weist dieses Werk zunächst den Vorzug auf, dass hier zum ersten Male die wirkliche Urzeit der Menschheit, soweit sie uns noch zugänglich ist, vorgeführt wird. Durch die endgültige Aufstellung des Kulturkreises der vaterrechtlichen nomadistischen Viehzüchter wird der Ethnologie zum ersten Male der Weg eröffnet, die bisherigen „Naturvölker" in eine verständliche Verbindung mit den „Geschichtsvölkern" zu bringen. (vgl. Vorrede).

Der hier vorliegende erste Teil des Werkes (Band III des Gesamtwerkes) legt seinen Stoff in drei Hauptteilen vor: I. Werden und Wirken der Völkerkunde von Wilhelm Schmidt (1. Die Geschichte der Völkerkunde, 2. Die Methode der Völkerkunde); II. Die menschliche Gesellschaft von Wilhelm Schmidt (1. Geschichte und Probleme der Gesellsschaftslehre, 2. Grundfragen der Gesellschaftslehre, 3. Familie und Staat auf der Urstufe, 4. Der vaterrechtlich-grossfamiliale Kulturkreis; 5. Der exogam-vaterrechtliche oder totemistische Kulturkreis, 6. Die mutterrechtlichen Kulturkreise, 7. Die sekundären, aus Mischung hervorgegangenen Kulturkreise, 8. Rückblick); III. Die menschliche Wirtschaft von Wilhelm Koppers (1. Probleme und Geschichte der ethnologischen Wirtschaftsforschung, 2. Die Wirtschaft der Urvölker, 3. Die Wirtschaft der primären Kulturkreise, 4. Die Wirtschaft in den Mischkulturen, 5. Zusammenfassung der wirtschaftsgeschichtlichen Untersuchungen). Dazu kommt noch Die Technik der Naturvölker dargestellt von Damian Kreichgauer. (S. 645—682).

Wie in der Vorrede mitgeteilt wird, soll der zweite Teil (Bd. IV des Gesamtwerkes) die geistige Kultur umfassen, und zwar der 1. Abschnitt die geistige Befähigung der Völker im allgemeinen und dann die Sprache und ihre Entwicklung zu Sprachfamilien und Sprachkreisen, die den Kulturkreisen entsprechen; der 2. Abschnitt die Weltanschauung, die Religion und Jenseitsanschauung der Völker; der 3. Abschnitt ihre sittlichen Auffassungen, Bräuche und Gesetze, und endlich wird der 4. Abschnitt zeigen, wie der Mensch das Körperliche schöpferisch verwertet zum unbewussten wie zum bewussten und gewollten Ausdruck seines Seelenlebens in der sprechenden, tönenden und bildenden Kunst.

Die ganze Ausstattung des Buches ist wirklich mustergültig.

A. S.

Knygos Bibliografijos ir kritikos žurnalas. Nr. 4—6, Kaunas 1924. Leidžia Švietimo Ministerijos Knygų Leidimo Komisija. Redaguoja Vaclovas Biržiška Univ. Biblioteka.

Turinys: I. Straipsniai: *Vac. Biržiška* Tarptautinis spaudiniais apsimainymas; *Vac. Biržiška* Autorių teisės Lietuvoje; *Vac. Biržiška* „Spaudos Įstatymo" pakeitimo projektas; *Gudaitis* Ness'mann'o lietuvių dainos; *P. Gaučys* Esamoji Kaune literatūrą dainų srity; *P. Galaunė* Lapelis iš vieno knygyno istorijos; *V. B-ka* Uždraustų raštų rinkimas; *V. Biržiška* Slapyvardžiai.

II. Recenzijos knygų.

III. Bibliografija: 1) Iš knygų ir bibliotekų gyvenimo. 2) Mūsų žurnalai.

IV. Priedas: *Vac. Biržiška* Lietuvių knygų bibliografija I. XVI—XVIII amž.

Das Wichtigste für uns in diesem Hefte der Zeitschrift ist bestimmt die *Beilage* (Priedas), die auch besonders für sich paginiert ist VI u. 103 S.

Die Kunst, einem Buche, besonders einem solchen wissenschaftlichen Inhaltes, auch die nötige anständige äussere Form zu geben, scheint Litauen noch lange nicht erreicht zu sein. Das können wir auch in dies Falle leider wieder beobachten. Die sonst an und für sich wertvolle Vaclovas Birziška zusammengellte Bibliographie des Litauischen bis 1[illegible] verliert bedeutend an Zuverlässigkeit durch den Umstand, dass es, hauptsächlich in den nichtlitauischen Texten, von Fehlern geradezu wimmelt. Wer gibt uns da Gewähr, dass irgendeine Jahreszahl nicht auch durch so einen leidigen Druckfehler entstellt sei! Der Verfasser hat selbst die wichtigsten Fehler verbessert und auch einige Nachträge geliefert in seinem Artikel „Po naujausias bibliografijas apsižvelgus" in *Baras* N. 1 S. 72—82, hauptsächlich S. 75 f. Wie aus den weiteren Aufsätzen des Verfassers, die in den folgenden Nummern der Zeitschrift *Baras* erschienen sind (siehe unten!), zu ersehen ist, versprechen die weitern Forschungsergebnisse des Herrn Vaclovas Biržiška für eine Neuauflage der „Litauischen Bibliographie" schon jetzt bedeutende Abänderungen, das heisst manche neue Erkenntnisse.

Kaunas. *Alfred Senn.*

Baras Literatūros ir meno mėnesinis žurnalas, Kaunas 1925. Bis jetzt sind vier Hefte erschienen, von denen jedes für sich besonders paginiert ist: Nr. 1 (sausis) 122 S.; Nr. 2 (vasaris) 77 S.; Nr. 3 (kovas) 76 S.; Cr. 4 (balandis) 80 S.

Der Inhalt ist etwas uneinheitlich, da sowohl Literaturprodukte als auch Kritiken neuer Literaturwerke, sowie rein literaturwissenschaftliche Aufsätze aufgenommen werden und daneben auch Theater-, Architektur-, Plastik- und ähnliche Fragen erörtert werden. Im folgenden erwähne ich nur jene Aufsätze, die für die Lituanistik, besonders für litauische Literaturgeschichte Bedeutung haben.

Nr. 1: Doc. *J. Tumas* Mūsų dailioji 1924 m. literatūra S. 55—61; *M. Biržiška* Mūsų literatūros istorijos darbai 1924 metais, S. 61—69; *Vaclovas Biržiška* Po naujausias bibliografijas apsižvelgus S. 72—82; *M. Vaitkus* Kauno teatrų repertuaras 1924 metais S. 110—114.

Nr. 2: *B. Sirakūzinas* Purgatorium S. 45—52.

Nr. 3: *Balys Sruoga* Adomas Jakštas — Literatūros kritikas S. 47—59; *Vac. Biržiška* Lietuviškų knygų istorijos XVI—XVIII amžiuje bruožai — I. Lietuviškų knygų laimė S. 60—64.

Nr. 4: Adomo Mickevičiaus teksto radiniai S. 50—51; *Jonas Žilius* Mūsų pasakos S. 52—54; *Vaclovas Biržiška* Lietuviškų knygų istorijos XVI—XVIII amžiuje bruožai, II. Tariamasis senovės lietuvių raštas S. 55—58; III. Seniausias lietuviškų knygų klausimas S. 58—60; *Balys Sruoga* M. Biržiška ir mūsų dainos S. 61—67.

Da diese Zeitschrift im Mittelpunkte der heutigen litauischen Literaturbewegung steht, dürfte es wohl auch für jene Herren Kollegen, die sich mit dem Studium des Litauischen befassen und diese Sprache auch dozieren, ratsam sein, sich in ihr etwas umzusehen, da sich in ihr die heutige Schriftsprache in gepflegtester Form zeigt. Zu bemerken ist dabei aber eine Sonderheit der Redaktion. Die Vorsilbe *į-* wird nämlich grundsätzlich

in- geschrieben. Diese Literatenlizenz wird verteidigt durch den Hinweis auf den Umstand, dass die Aussprache in der Mehrheit der Dialekte eine solche Schreibung verlange. Diese Abweichung ist nicht zu begrüssen, weil dadurch in die sowieso noch nicht endgültig geregelte litauische Rechtschreibung ein richtiger anarchistischer Geist getragen wird.

Kaunas. *Alfred Senn.*

Rygiškių Jono Lietuvių kalbos vadovėlis pirmosioms vidurinių mokyklų klasėms. 104 S. „Vaivos" bendrovės leidinys, Kaunas 1925.

Obwohl schon alt und seit Jahren lahm, arbeitet der Vater der litauischen Grammatik, Prof. Jonas Jablonskis, mit unbeugsamem Willen vorwärts, indem er diktiert, da er eben leider auch die Feder nicht mehr selbst führen kann. Er erinnert dabei unwillkürlich an das ähnliche Los des grossen und wie Jablonskis ebenso volkstümlichen Germanisten Friedrich Kluge. Wie Spielerei hingegen mutet es an, wenn der alte Herr auch heute noch, wo man sich doch vor keiner russischen Polizei mehr zu fürchten hat, den richtigen Namen unter einem Decknamen verbirgt.

Dieses neue Handbüchlein ist zwar nach dem Titelblatt für die Anfangsklassen der litauischen Mittelschulen bestimmt, bietet aber nichts anderes als eine verkürzte Neuauflage der 1922 in Kaunas erschienenen Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika, mit dem Unterschied allerdings, dass in dieser neuen Publikation auf meine Anregung hin (unterstützt durch Specht im Artikel *Baltische Sprachen* in *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft)* viel mehr Akzente gesetzt sind, so dass also das Büchlein auch für Nichtlitauer viel brauchbarer geworden ist.

Das hier dargebotene Material ist durchaus zuverlässig, wobei aber zu bemerken ist, dass der Verfasser all das, was ihm (z. B. in der Syntax) als entlehnt verdächtig ist, einfach ohne ein Wort darüber zu verlieren, aus der Darstellung ausschliesst, ohne irgendwelche Rücksicht darauf, dass der betreffende Ausspruch allgemein eingebürgert ist. Dem widerspricht der Verfasser ja selbst dadurch, dass er jetzt wieder lieber manche Fremdwörter anwendet als die zu deren Vertretung festgelegten litauischen Formen. Doch dieser Einwurf kann dem Büchlein keineswegs schaden. Dadurch, dass Jablonskis die gleiche Haltung schon früher einhielt, hat er tatsächlich erreicht, dass unterdessen diese „Barbarismen" (d. h. fremde Bestandteile) aus der Umgangssprache der Gebildeten schon stark geschwunden sind. Doch ist es nicht sicher, ob sich nicht eine Reaktion geltend machen wird. Auf jeden Fall macht es dem Eingeweihten schon heute den Anschein, als ob sich unter der Decke etwas vorbereite.

Auszusetzen an dem Büchlein ist zunächst der Umstand, dass der Verfasser sehr oft mundartliche Formen, die sich gelentlich in den Schriften zeigen, anführt, ohne aber jedesmal genau anzugeben, aus welchem Dialekte diese mundartlichen Formen genommen sind. Diese Angaben würden wirklichen wissenschaftlichen Wert erhalten und weiteres Forschen auf dem Gebiete der litauischen Mundartenkunde bedeutend erleichtern, wenn sie jedesmal genau lokalisiert würden.

S. 46 § 73 C sind als Dativformen des Duals neben *šiemdviem, šiõmdviem* in Klammer auch die Formen *šiẽdviem, šiõdviem* aufgeführt, wobei

aber für diese Nebenformen falsche Intonation angegeben ist. Die hier angegebene Intonation stimmt wohl für den Instrumental des Duals aber nicht für den Dativ. Die richtigen Dativformen sind folgende: *šiedviem šiõdviem.*

S. 53 ist efn Druckfehler zu verbessern: Zeile 12 von oben soll es heissen *veĩtėsi* anstatt *veĩtesi.* Andere Druckfehler sind am Schlusse berichtigt.

S. 60, § 110, erste Fussnote findet sich eine Ungenauigkeit, indem es heisst „trečiojoj asmenuotėj prieš u (galūnėje) suminkštinamas priebalsis". Nun zählt aber der Verfasser zur dritten Konjugation (vgl. S. 49) alle Verba, die in der 3. pers. praes. die Endung *-o* haben. Von diesen haben aber die einen das Präteritum auf *-ójau* (Infinitiv -óti), z. B. *ieškóti, žiopsóti,* während also nur diejenigen, deren Infinitiv auf *-yti* endigt, wie *rašýti, darýti, skaitýti* (nicht aber *dalýti,* weil *dalìja, dalìjo*) der von Jablonskis aufgestellten Regel unterliegen.

Kaunas *Alfred Senn.*

A. Vireliūnas **Mūsų kalbos ugdymas.** Ataspaudas iš „Švietimo Darbo". 48 S. Kaunas 1925 m.

Dieses Schriftchen ist jener Sorte Literatur zuzuweisen, die entsteht, wenn ein Mensch für irgend eine Sache Verständnis und guten Willen hat aber nicht die nötige theoretische Ausbildung besitzt, um selbst schöpferisch auf diesem Gebiete tätig sein zu können. Herr Vireliūnas ist tatsächlich ein guter praktischer Kenner seiner litauischen Muttersprache, aber er ist kein Sprachforscher, wozu er sich, wie aus diesem Büchlein zu schliessen ist, hält. Er will gegen die fehlerhafte Zeitungssprache und Schriftsprache der Gebildeten überhaupt kämpfen. Er. gibt Fingerzeige, wie man seine Sprache verbessern könne. Soweit enthält das Büchlein ganz gute Gedanken; denn man muss tatsächlich nur die hiesigen sprachlichen Zustände kennen, nur einmal gesehen haben, wie viele Leute, deren Muttersprache eigentlich nicht das Litauische ist, oder die in einem dem Litauischen fremden Sprachgeiste gebildet worden sind, heute durch die Umstände gezwungen sind, Litauisch zu sprechen und zu schreiban, so wird man sofort den heiligen Zorn verstehen, der die Verteidiger der litauischen Sprache ergreift, da ihre Sprache dadurch tatsächlich auf die verschiedensten Arten „verhunzt" wird. Wie gesagt, Vireliūnas hat manchen guten Gedanken, aber ebenso viele veraltete oder ganz verkehrte. Er stellt sich die Sprache etwa so vor, wie es die alten griechischen Sophisten und Grammatiker taten, und gerät derart selbstverständlich auf ganz unfruchtbaren Boden. Er versteigt sich sogar soweit, dass er die auf der ganzen Welt anerkannte Tatsache, dass Kenntnis fremder Sprachen erst richtiges Verständnis der eigenen Muttersprache vermittelt, wie die grösste Häresie verfolgt und Herrn V. Dubas, der seinerzeit diese Ansicht in einem Aufsatze vertreten hatte, wie einen Schulbuben abtut. Herr Vireliūnas würde besser tun, wenn er sich an das bekannte Sprichwort hielte: „Schuster bleib bei deinem Leisten!"

Ich hätte diese Schrift gar nicht erwähnt, wenn sie nicht symptomatisch wäre für die gegenwärtige Lage in Litauen. Seitdem Prof. Kasimir Būga gestorben ist, regen sich überall Leute, beseelt mit dem besten Willen, aber ohne genügende Vorbildung, die seinen Platz einnehmen möchten.

Dadurch wird natürlich die Diskussion sprachlicher Fragen sehr belebt. Weil aber niemand die genügende Autorität besitzt, um die andern zu meistern, sieht es augenblicklich recht kunterbunt aus.

Die schärfste Form hat dieser Kampf in der „terminologischen Kommission" angenommen. Dieser gehörten früher die besten Kenner der Sprache, wie Būga, Jablonskis, Smetona, Vireliūnas an. Doch konnte die Arbeit oft wegen der grundverschiedenen Anschauungen, die in manchen Fragen zwischen Jablonskis und Būga bestanden, zu keinem nützlichen Ende kommen. Būga und Jablonskis gingen formell hauptsächlich in Fragen der Rechtschreibung auseinander (vgl. darüber meinen Aufsatz *Būgos reikšmė kalbų mokslui* in Humanitarinių mokslų fakulteto *Raštai*), und es war zwischen den beiden wirklich keine Einigung zu Stande zu bringen, sodass später Jablonskis an den Sitzungen nicht mehr Teil nahm, und diese fortan bei Būga abgehalten wurden. Als dann Būga erkrankte und darauf starb, waren an den Arbeiten dieser Kommission überhaupt gar keine Philologen mehr beteiligt, was auch ziemlich bald aus dem Fortgang der Arbeit erkennbar wurde. Die Kommission gefiel sich hauptsächlich darin, alle, auch die überall gebräuchlichen internationalen Fachausdrücke ins Litauische zu übersetzen. Der treibende Geist in dieser Bewegung scheint gerade Vireliūnas gewesen zu sein. Anfangs liess man sich das gefallen. Aber auf einmal begann Jablonskis ganz unerwartet eine Zeitungspolemik gegen diese Übersetzerei, was wiederum einer geharnischten Antwort von Seiten des Vorsitzenden der terminologischen Kommission, Herrn I. Tamošaitis, rief. Zu gleicher Zeit aber regten sich auch die Fachkreise und protestierten gegen die Übersetzung der in der ganzen Welt bekannten und angewendeten internationalen Fachausdrücke. Von besonderer Bedeutung war der öffentliche Protest der Technischen Fakultät der litauischen Staatsuniversität in Kaunas. Dieser Kampf endigte vorläufig damit, dass der Unterrichtsminister die terminologische Kommission auflöste und an deren Stelle eine neue setzte mit Prof. Jablonskis als Vorsitzendem. Die frühere Kommission ergab sich aber nicht ohne weiteres, sondern konstituierte sich als unabhängige terminologische Kommission mit folgendem Bestande: *I. Tamošaitis*, Prof. für Philosophie an der Universität; *A. Vireliūnas*; *Varnas*, Kunstmaler; *Dovydaitis*, Geschichtsprofessor an der Universität. Diese Gruppe erhielt auch ihr eigenes Organ *Kalba* („Sprache"), das als Beilage der Zeitschrift *Lietuvos Mokykla* erscheint.

Dieser eigenartige Sprachkampf bringt natürlich eine hemmende Unsicherheit in den ganzen publizistischen Betrieb hinein. Nicht gut Litauisch schreiben, gilt als Kapitalverbrechen. Den richtigen Stil zu finden, ist aber gar nicht leicht, da keine Einigung zu Stande gebracht werden kann, und die eine Partei die Geistesprodukte der andern einfach verurteilt, und umgekehrt.

Kaunas. *Alfred Senn.*

Lietuvių kalbos žodynas sudare K. Būga. II. sąsiuvinis. S. LXV—CXLIX u. 81 – 82. Išleido Švietimo Ministerija, Kaunas 1925 m.

Die *Knygų Leidimo Komisija* beim Unterrichtsministerium veröffentlichte das, was noch unter Būgas Aufsicht gesetzt und fertig korrigiert worden war, mit der Nachschrift: „Turimomis žiniomis prof. K. Būgos pratarmė šiuo sąsiuviniu dar nebaigta, bet jau nebetoli galo. Rankraščių ne-

palikta." Dieser zweite Satz stimmt nicht, da tatsächlich von Būga noch druckfertige Manuskripte vorgefunden worden sind. Eine Besprechung verschieben wir noch auf später.

Kaunas. *Alfred Senn.*

Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte von Felix Solmsen†, herausgegeben und bearbeitet von Ernst Fraenkel. XI u. 261 S. Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1922.

Diese Arbeit hat bereits eine Besprechung von Ferdinand Sommer in I. F. Anz XLI 4 f. erhalten. Trotzdem sei auch mir noch gestattet, einige Bemerkungen zu machen.

Nach einer eingehenden Einleitung (1—21) handelt das erste Kapitel von den *Ländernamen* (22—41), das zweite von den *Fluss-* und *Bergnamen* (42—53), das dritte von *Ortsnamen* im engern Sinne, d. h. Namen menschlicher Niederlassungen (54—94), das vierte von *Völkernamen* (95—110), das fünfte von *Personennamen* (111—204). Praktisch angelegte Indices ermöglichen eine schnelle Orientierung.

Da grundsätzlich nicht alle indogermanischen Sprachen in die Untersuchung hineinbezogen werden, sondern nur gelegentlich ausser Griechisch, Lateinisch und Deutsch auch die eine oder andere Sprache zu Hilfe genommen wird, ist es klar, dass aus diesen nur zu Hilfszwecken benützten Sprachgebieten noch gar manches Wichtige nachzutragen wäre. In den Literaturangaben zu den *Ländernamen* (S. 23) macht der Herausgeber E. Fraenkel Ergänzungen. Bezüglich der baltischen Personennamen ist dabei eine sehr wichtige Untersuchung unerwähnt geblieben, nämlich K. Būga *Apie lietuvių asmens vardus* in *Lietuvių Tauta* Lietuvių mokslo draugijos raštai, Knyga II. S. 1—50, Vilniuje 1911.

S. 67 ff. werden solche *Ortsnamen* behandelt, denen blosse Personennamen zugrunde liegen. Diese Verhältnisse können wohl kaum irgendwo klarer zu Tage liegen als gerade im Litauischen, wo gewiss die Mehrzahl der Ortsnamen von Familiennamen abgeleitet sind. Und zwar ist dieser Zusammenhang noch heute jedem auch Nichtsprachforscher klar. Zur Bezeichnung einer Ortschaft dient meistens einfach der Nom. Plur. des Familiennamens, z. B. *Šiauliaĩ* (Nom. Sing. *Šiaulỹs* ist verbreiteter Familienname), *Keidùliai* (Nom. Sing. *Keidùlis* als Familienname), *Šakiaĩ* (Nom. Sing. *Šakỹs* = F. N.) usw. Wird die Titulatur der Ortschaft deren Namen beigesetzt, so kommt der Name selbst in den Gen. Plur. zu stehen, daher also *Siauliū miestas* „die Stadt der Leute, die *Šiaulỹs* heissen, Stadt Schaulen", *Teliáičių kaimas* „das Dorf *Teliáičiai*". Bisweilen kommen aber im Litauischen auch Ortsnamen im Singular vor, trotzdem sie ganz bestimmt auch von Personennamen herzuleiten sind. Ein solches Beispiel bietet die gegenwärtige litauische Residenz: lit. *Kaũnas*. Lit. *kaũnas* ist nomen actoris zum Verbum *káutis* „kämpfen" und heisst eigenlich „Haudegen".

Im Abschnitte Völkernamen wird auch die Namengebung berührt. Aber die Frage, wer die Namen gegeben hat, scheint mir durch Solmsens Arbeit doch nicht gelöst zu sein. Er sagt zwar selbst S. 95 f., dass in der frühesten Zeit ein Volk nur sich selbst und seine Angehörigen kennt, also infolgedessen kein Bedürfnis hat, sich zu benennen. Trotzdem findet man

bei ihm keinen folgerichtigen Schluss aus dieser Erkenntnis. Die Namengebung muss in den meisten Fällen von aussen kommen, und es ist gar nicht notwendig, dass die Nachbarstämme deshalb in unfreundlichen Beziehungen zueinander gelebt haben müssen (vgl. S. 104 f.), denn nicht nur „Spitznamen", sondern auch andere können von Nachbarn gegeben worden sein.

S. 111 heisst es in einer kurzen Wertung von A. Fick *Die griechischen Personennamen* (Göttingen 1875): „Es wird — zum ersten Male in umfassender Weise — nachgewiesen, dass tatsächlich die gleichen Prinzipien durch die Namengebung aller idg. Sprachen hindurchgehen, abgesehen von Italikern und Litauern, die einen wesentlichen Bestandteil des alten Systems aufgegeben haben." Hier wird bestimmt zu Unrecht das Litauische so eng zum Italischen gestellt, geht es doch in seiner Namenbildung bis zur Einführung des Christentums ganz nach gemeinindogermanischen Gesetzen, mit genauer Unterscheidung von zweistämmigen Vollnamen und den Kurznamen. In dieser Hinsicht orientiert gerade der oben erwähnte Aufsatz Būgas ausgezeichnet. Der Kampf der christlichen Taufnamen gegen die echtlitauischen Namen begann um das Jahr 1400, wie das aus dem *Codex epistolaris Vitoldi* ersichtlich ist.

Eine Berücksichtigung des Litauischen wäre ausserdem auch noch sehr interessant gewesen wegen der Unterscheidung in der Namengebung zwischen Verheirateten und Unverheirateten; ebenso lassen sich im Litauischen die Patronymika sehr klar und einleuchtend darlegen.

In den Literaturangaben zum Abschnitt *Deutsche Personennamen* (S. 153) hätte der Methode wegen vom Herausgeber auch noch folgende Arbeit erwähnt werden dürfen, die geeignet ist, zu zeigen, was man aus den Namen alles herausziehen kann, wie sie zu verwerten sind, nämlich: Alfred Götze *Familiennamen im badischen Oberland* (Neujahrsblätter der Badischen Historischen Kommision N. F. 18) 123 S. Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1918.

Kaunas. *Alfred Senn.*

Vondrák, Wenzel *Vergleichende Slavische Grammatik.* I. Band. *Lautlehre und Stammbildungslehre.* Zweite stark vermehrte und verbesserte Auflage (Göttinger Sammlung indogermanischer Grammatiken und Wörterbücher). XVIII u. 742 S. Göttingen, Vandenhock & Ruprecht. 1924.

Meillet, A. et **Vendryès, J.** *Traité de grammaire comparée des langues classiques.* XIV u. 684 S. Paris, Librairie ancienne Edouard Champion (Librairie de la société de linguistique de Paris) 5, Quai de Malaquais (6e). 1924.

Zeitschrift für slavische Philologie herausgegeben von *Dr. Max Vasmer,* ord. Professor an der Universität Leipzig. Band I. Heft 1—2. Markert & Petters Verlag, Leipzig 1924.

Enthält folgende Aufsätze:

Förster Max. Der Name der Donau. M. V. Alte Flussnamen. 1. Ἀττικίτης. Būga, Kas. Die litauisch-weissrussischen Beziehungen und ihr Alter. Lorentz, Fr. Polabisches. M. V. Etymologisches. Ramovš, Fr. Eine slovenische Form des Instr. sing. fem. Torbiörns-

son, T. Zwei slavische Kasusformen. Melich, J. Die Namen von Pressburg. M. V. Alte Flussnamen. 2. Ἄδρας. Obnorskij, S. Die Form des Vokativs im Russischen. Žirmunskij, V. Formprobleme in der russischen Literaturwissenschaft. M. V. Etymologisches. Trubetzkoy, Fürst N. Polab. *Staup* „Altar". Vasmer, Max. Altbulgarisches. 1. Die reduzierten Vokale (ъ, ь) in den Fremdwörtern des Altbulgarischen. 2. Der Lautwert des glagolitischen ǵ. Vasmer, M. Studien zur russischen Heldensage. Bubrich, D. Die Akzentlehre von A. Belić. Schwarz, E. *Graslitz* — čech. *Kraslice.*

Folkloristisches.

I. In der Sammlung folkoristischen Materials von A. Janulaitis, betitelt „Iš Lietuvos folkloro" in „Tauta ir Žodis" Bd. I. findet sich S. 337 als Nr. 80 folgende Feststellung: „Skaitant bažnýčioj evangèliją, reĩkia kósyti. kàd ãvys sèktųsi" (d. h. während des Verlesens des Evangeliums soll man in der Kirche husten, damit die Schafe gut ausfallen). Diesen Fall frommen Aberglaubens kann ich durch eine Beobachtung meiner Frau etwas näher illustrieren. Sie wusste von dieser Sitte nichts. Umso mehr aber sei ihr, nach ihrer Aussage, oft aufgefallen, dass ausgerechnet beim Verlesen des Evangeliums die Leute derart husten, dass man vom Worte Gottes überhaupt nichts verstehen könne.

II. Wörter und Sätze zum Schnellsprechen. Die Sitte, Sätze zu bilden, die wegen starker Häufung und unmittelbarer Aufeinanderfolge einander ähnlicher oder sogar gleicher Laute schwer auszusprechen sind, sich nun aber gerade einen Spass daraus zu machen, diese an und für sich schwer auszusprechenden Lautkomplexe mit besonderer Schnelligkeit herzusagen, ist sehr weit verbreitet. Man dürfte wohl kaum irre gehen, wenn man kurz behauptet, diese Zungengymnastik, diese Freude mit seiner Sprache spielen zu können, sei ein der ganzen Menschheit gemeinsames Vergnügen. Zum vornherein wird man diesen Brauch also auch bei den Litauern erwarten dürfen. Er ist tasächlich auch sehr in Blüte. Hiemit gebe ich vorläufig nur einige Beispiele bekannt:

1) *šẽšios žąsys su šešiaĩs žąsýčiais* (sechs Gänse mit sechs Gänschen). Dieser Spruch scheint in ganz Litauen allgemein bekannt zu sein, wenigstens ist er von mir belegt für die Suvalkija (das Gebiet links des Memelstroms), Žemaitija (Niederlitauen) und im besondern noch für Jurbarkas (Jurborg — Georgenburg).

2) *šẽšiasdẽšimts šẽšios žąsys su šešiaĩs šimtais šẽšiasdẽšimts šešiaĩs žąsýčiais* (66 Gänse mit 666 Gänschen); belegt für die Suvalkija.

3) *ẽjo bóba prõ pakam̃pę* (das Weib ging an der Ecke vorbei); belegt für die Suvalkija.

4) *bliũdas prūdè pliũduriuoja* (das Becken plätschert in der Pfütze, Lache); belegt für die Suvalkija.

5) *kùpeta su pãkupečiu ir su pakupečiũščiu* (ein [Heu-]Haufen mit einem Heugerüst und einem kleinen Heugerüst); belegt für die Suvalkija.

6). *šikšnà, šikšnẽlė šikšniškai išdirbtà* (Riemenleder, ledrig bearbeitet); belegt für die Suvalkija.

Kaunas, den 26. März 1925. *Alfred Senn.*

Dainavos krašto liaudies dainos.

Prof. V. Krėvės Mickevičiaus surinktos

Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys. Kaunas, 1924 m. 298 pusl.

Miškas nyko, saulė teka,
Iš vainiko rasa krinta.
109,211*)
Gerkit, svečiai, žalią vyną,
Baltos žąsys, rasą.
88, 178

Mes dar tebegyvename tautosakos rinkimo laikotarpį; matyti, mes dar negreit žinosime, kokį lobį turime mūsų tautosakos pavydale. Tuo labiau, kad tautosaka dar ir nūdien tebekūriama. Pirmieji tautosakos rinkėjai ir leidėjai tenkinos tiktai faktus surašę, juos, kaipo žalią medžiagą, atidavę skaitytojo nuožiūrai. Retkarčiais daugiau ar mažiau akili mokslininko nuovoka įžvelgdavo vieną kitą pranašesnį mūsų tautosakos bruožą ir jį pabrėždavo įvadoje į leidinį ar atatinkamose pastabose. Mokslininko tyrimo medžiaga kaskartas tačiau auga, ir kartą padarytos išvados tenka vėlei ir vėlei papildyti ar net reviduoti. Tolydžiu auga tyriamoji medžiaga, tolydžiu auga ir jos tyrimai bei išvados. Ir nūdien šis darbas jau yra tiek išaugęs, kad iš jo paties tenka padaryti tam tikrų pamokomų išvadų.

Tai yra, nūdien leidžiamiesiems tautosakos — „žaliosios medžiagos" — rinkiniams statomieji reikalavimai nebegali būti tokie pradžiapradžiški, kokie buvo visai suprantami pasitinkant pirmuosius tautosakos rinkinius. Jeigu ir nūdien ne visuomet dar galime drauge su nauju tautosakos, ypač dainų, rinkiniu, pastumėti, pasakytau, dainologijos mokslą pirmyn, tai vis tiktai naujuosiuose leidiniuose turėtų būti padaryta visa, kad dainologijos mokslo pastumėjimą palengvinus: naujuosiuose leidiniuose turėtų būti atsižvelgiama pirmtakūnų darbų ir nuopelnų.

„Dainavos krašto liaudies dainos" humanitarinių mokslų fakulteto leidinys neatrado toksai, kuriuo būtų galima visai pasitenkinti. Jis gal galėtų būti pamokomas pavyzdys, kad ir žalioji medžiaga turėtų būti paduodama kiek daugiau organizuotame pavydale, — juk, berods, ir Lietuvių Mokslo Draugija rengiasi savo archyvo sąsiuvinius poleisti į viešuomenę, rengiama ir kitų leidinių, pagaliau ir patsai tautosakos užrašinėjimas tebeina!

„Dainavos krašto liaudies dainos" — leidinys — be jokios įvados, beveik be jokių paaiškinimų. Labai gera būtų, kad leidiny būtų nurodyta, bent kiek tai liečia svarbiausius, įdomiausius motyvus ar poetines formulas, kur kituose leidiniuose galima rasti jų variantų.

*) Pirmas skaičius ženklina puslapį, antras dainos numerį. Tos pat tvarkos bus prisilaikoma ir ženklinant tolimesnes citatatas. Kadangi šį kartą mums rūpi ne filologinė kalbamų dainų savybė, tai ir toliau nesirūpinama laikytis tarmiškos rašybos.

Tokių nurodymų nesimas labai apsunkina, jeigu ne dainų tyrimo darbą, tai bent rinkinio naudajimą. Pavyzdžiui, norėdamas susekti keletą variantų apie žilelę ar apie meilatės marškinėlius, turi nedėkingai eikvoti ilgas - ilgas valandas mūsų tautosakos tomus bevartydamas. Tokių komentarų nesimas ir specialistams dainologams daug laiko suėda, o į platesnę visuomenę tai veikia neigiamai. Ypač teigiami tokie nurodymai būtų mokyklos reikalams. Jeigu galima susitaikyti dar, kai tokių komentarų nėra privatinės ar smulkesnės iniciatyvos leidiniuose, tai iš universiteto leidinio norėtūsi jų turėti: metas pradėti tautosakos rinkimo darbą tvarkingai dirbti, ir inicatyva neprošal būtų universitetui pasiimti. Tuo labiau, kad didesnio pasiruošimo ir darbo reikalingas tiktai pirmas stambesnis leidinys. Pagaliau, ir pirmą leidinį žinovui ne taip jau sunku sudoroti — ne gi kiekviena daina, ne kiekvienas motyvas ar formula reikalingi tų bibliografinių komentarų! Kalba eina ne apie paprastasias berniokiškai — mergiškas dainas, bet apie ypatinguosius motyvus ar simbolius, ar kurias kitas įžymesnes savybes, kurių atskiruose rinkiniuose ne taip jau daug pasitaiko.

Kas liečia kalbamąjį rinkinį, tai jame nieko nepadaryta, kad palengvinus skaitytojui tiekiamojoje medžiagoje susivokti. Šiuo žvilgsniu šiame rinkiny yra tokių dalykų, kurie ateity yra taisytini. Sudėta dainos be jokio suskirstymo, be jokios klasifikacijos: norėdamas kokį smulkų variantą patikrinti — važinėk po visą rinkinį, po visus tris šimtus puslapių! Net nepaduota dainų sąrašo ar turinio! Net dainų numeravimas pertraukiamas rinkiny ne vieną kartą, — pradedama vėl nuo pirmo numerio: norėdamas cituoti dainą ir nurodyti šaltinį — gauni vartoti vietoj paprasto vieno—dų skaičių, kas didesniame darbe sudaro žymių nepatogumų. Tokiu numeravimu, matyti, norėta suskirstyti dainas sulig užrašimo vietos. Šioks dainų suskirstymas šiame rinkiny vargu bau galėtų būti pateisintas. Vieta, kaipo klasifikacijos pamatas, galėtų būti pateisinta, jeigu būtų siekiama filologinių tikslų, arba jeigu rinkinio dainos būtų kilusios iš kraštų, besiskyriančių kiek žymiau geografine padėtim ar istorinės laimės žvilgsniu, kaip antai Rytprūsiai ir Dzūkija, Suvalkiečiai ir Žemaičiai ir t. t. Gi Marcinkonys, Merkinė, Perloja, Valkinykai — visa tai Dainavos kraštas: kokios gi žymesnės prasmės čia gali turėti vieta, kaipo klasifikacijos pagrindas? Teisybė, tos vietos turi kai kurių tarmiškų skirtenybių, bet tarmė šį kartą vargu bau galėtų būti klasifikacijos pagrindas. Suprantamas daiktas, mūsų dainas klasifikuoti ar paduoti dainų rinkinio turinys yra labai sunkus uždavinys, labai sunku tiksliai nustatyti klasifikacijos pagrindas ir klasifikacija išlaikyti. Tautosakos rinkiniuose yra naudojama ne viena klasifikacijos sistema. Tegu gi jos visos nėra tobūlos ar tikslios, tačiau vis tiktai geriau davus kad ir netobūlą daiktą, negu nieko neduoti.

Žymi dauguma mūsų dainų rinkėjų, gal tiktai išskirus prof. dr. Niemi ir kun. A. Sabaliauską, nepakankamu rimtumu savo pasiimtą darbą atlieka, Užrašo tiktai pliką dainos tekstą, kuris, galų gale, dainų tyrėjui, palyginamai, maža tepasako. Čia netenka jau kalbėti apie svarbiąją dainos dalį, — jos melodiją: ja ne kiekvienas

gali užrašyti. Bet visą kitą reikalingą medžiagą kiekvienas daugiau ar mažiau sumanus užrašinėtojas gali surinkti. Labai svarbus dalykas dainų tyrėjui — kirčiai. Ne tiek kalbamieji, kiek dainuojamieji kirčiai. Dainos tekstas, be melodijos ir kirčių, yra nelyginant kadaisia buvusių gražių rūmų laužas. Iš to laužo medžiagos — ne visuomet, ne kiekvienas gi gali restauruoti pirmykštį dalyką. Dainuojamieji kirčiai yra labai reikalingi suvokti dainos ritmikai, ne kartą ir dainos kilmei, o mūsų dainų rinkėjai, kaip susitarę, juos, dainuojamuosius kirčius, apleidžia. Labai apgailėtinas apsileidimas!

Ytin svabų vaidmenį vaidina mūsų dainose dainavimo būdas: ar pavieni asmenys dainą dainuoja, ar choru, ar antifoniškai, ar sutartiniškai, ar dainuoja dviesa, triesa, keturiesa... Niemi — Sabaliausko rinkiny atkreipta tinkamo dėmesio į šį dalyką, — ir dainologams atsivėrė visai naujas pasaulis. Ir ne tik dainologams! Tasai rinkinys metė labai gyvos šviesos į tautosakos apskritai, kaipo tokios, pradžią, užuomazgą ir ūgį. Tasai rinkinys iškarto išsprendė keletą problematiškų tautosakos istorijos dalykų, ties karias veltui blaškėsi ir Aleksandras Veselovskis ir Otto Böckelis, ir eilė kitų garsių vyrų, kurie, neturėdami *musiškės* medžiagos, galų gale gavo pasitenkinti hypotezomis. Sunku tikėti, kad Niemi — Sabaliausko pabrėžta mūsų dainų dainavimo savybė būtų išsilikusi gyva tiktai šiaurės rytų Lietuvoj. Bent jos pėdsakai turėtų būti žymūs ir kituose Lietuvos kraštuose, tiktai dainų rinkėjai nekreipia, turbūt, į tai reikalingo dėmesio ir nefiksuoja dainavimo būdo. Arba, jeigu dainavimo būdas kituose Lietuvos kraštuose nėra taip raiškiai skiriamas, kaip šiaurės rytų Lietuvoj, tai šis dalykas vėl būtų labai svarbu tiksliai žinoti. Tuomet suvokus, kodėl, kokiu būdu ši dainų savybė užsiliko tiktai šiaurės rytuos, vėl atidengtumėm ne vieną tautosakos gyvenimo paslaptį. „Dainavos krašto liaudies dainos" šiuo reikalu nieko mums nedavė. Del praeities nieko nebepadarysi. Bet labai svarbu, kad bent ateity dainų rinkėjai atkreiptų į tai tinkamo dėmesio, ir, kiek galima, tiksliau užrašinėtų [1]).

Ne mažiau svarbus dalykas dainose ir dainavimo momentas. Ir šiuo žvilgsniu „D. Kr. Liaudies dainos" ne kiek labai tepatenkina. Šiaip ar taip, dauguma mūsų dainų yra (ar buvo) surišta su atatinkamu veiksmu, kurį gyvendinant jos buvo kūriamos ar dainuojamos, kurio ritmas yra tolygus dainų ritmui. Vėliau, daugelis dainų atatrūko nuo veiksmo, dainos pasidarė savistovios, net ritmą pakeitė. Dainų ūgio suvokimui,—labai svarbu prisikasti prie dainų genezio. Ir čia ateina į pagalbą apeigos. Ne kartą vien tiktai apeigomis paaiškinama ir dainų prasmė, ir atskiri simboliai, kurie be apeigų mums būtų visai nesuprantami, kaip, pavyzdžiui, lino žiedo užkritimas už vainikėlio ar putinėlio kraujuotas simbolis. Užrašinėjant dainą negana pasakyti, kad tai yra, pavyzdžiui, vestuvių daina. Vestuvės — ilgos ceremonijos, susidedančios iš įvairiausių veiksmų. Jeigu daina yra "vestuvių", reiškia ji aiškiai yra surišta su kuriuo nors veiksmu. Ir dainų tyrėjui labai svarbu, kokios rūšies yra tasai veiksmas — ir Lietuvoj ne visur vienodos vestuvių apeigos, ne iš

1) „Dainavos krašto dainų" buvo užrašytos ir melodijos su pagalba fonografo, tik jos paliko Petrapily (M. Akad.), kur buvo pasiųsta dar 1909 m.

vienodų veiksmų susededa! Arba „D. K. liaudies dainose" randame pažymius: „Kalėdų daina", „gavėnios daina"... Vėlei labai neaiškus, klaidinantis apibudinimas. Jeigu dainininkas(-kė) pririša kurią dainą prie tam tikro laikotarpio, reiškia, turi ir tam tikro pamato. Bet kurio? Kalėdos, gavėnia — ilgas laikas, visokių dalykų tą laikotarpį pasitaiko. Kalbamajame dainų rinkiny del tokio netikslaus apibudinimo pasitaiko dalykų, kurie galėtų be atatinkamų paaiškinimų iš dainininkų, nuvesti skaitytoją kartais į pagundą.

Šit keletas pavyzdžių. Kalėdų dainų tarpe pažymėta:

Ir prijojo pilnas dvaras kazokų,
Ir paėmė mano vyrą laidoką. (bis
Ne taip man gaila vyro laidoko,
Kaip man gaila, kad nedrūtai surišo... (bis
280, 113

Kokiu būdu ši daina prilipo prie Kalėdų? Aš esu girdėjęs Alytaus apylinkėj dainuojant:

Aš pasėjau levandrėlę daržely. (bis
Levandrėlė nė žiedelio nedygo. (bis
Ir prijojo pilnas kiemas kazokų, (bis
Ir suėmė mano vyrą laidokų. (bis
Man ne gaila, kad jį jauną suėmė, (bis
Tik man gaila, kad ne kietai surišo ... (bis

Ir ši dainelė lygiai taip pat pasibaigia, kaip pirmoji. Bet mano girdėtoji yra aiški eilinė, maršas (ritmas, melodija!). Pagaliau tame pat rinkiny yra dar variantas:

Aš pasėjau levandėlę darželin, } bis
Levandėlės nė diegelis nedygo... }
Levandėlės nė diegelis nedygo, } bis
Darželėlis žialia veja užėjo... }
229, 13

Toliau ši dainelė yra nuklypusi savo struktūra ir ritmika į šalį. Rinkiny nepažymėta, kad ji yra kalėdų. Paskutiniu du variantu duoda progos ieškoti dainos kilmės ne Kalėdų fakte. Kodel pirmasai variantas turi būti Kalėdų daina — nežinia. Tuo labiau, kad tokia pat gudų dainelė yra lygiai taip pat dainuojama. Gal ji ir pasiskolinta iš gudų? Arba vėl — kita kalėdinė:

Noriu šokt, noriu šokt,
Bijau pikto vyro:
Už skobnelių sėdėdamas,
Kaip šunelis urzgia...
280, 114

Ši dainelė būtų kiek suprantamesnė, kaipo kalėdinė — gal net yra čia kiek šokio ritmo. Bet dainos motyvas — rusiškas. Rusų dainose nuolat skundžiamos, kad žmona nori su berniokais šokti („guljatj"), o vyras, kaip šuva, širsta. Lietuvių dainuose šis moty-

vas — disonansas. Kodel jis prilipo prie Kalėdų — galėtų paaiškinti tiktai apeiga, bet ji nėra fiksuota. Tuo tarpu yra paduota keletas kalėdų dainų, kurios aiškiai yra surištos su žaislais, burtais, šokiais, kurie galėtų vykti kalėdų metu. Jų aprašymas dainų prasmę ir simboliką nušviestų. Reikia atsiminti, kad terminas „kalėdų daina" apima ne tik kalėdų laikotarpį, bet ir adventą, kuris dzūkuose skiriasi nuo kitų Lietuvos pakraščių advento. Būtent, dzūkuose advente yra (buvo) leistini visokie žaislai ir šokiai, kurie gausiai ir vykdavo. Tat jų aprašymas yra būtinas: jie ir pasakytų, kodel tam tikros dainos yra vadinamos kalėdų dainomis.

Atrodo, panašų dalyką turime ir dainose, kurios yra pažymėta „gavėnios daina", kurių dauguma yra kariško pobūdžio. Ir jos net iš karišķųjų tarpo išsiskyria: jos neištirpsta, kaip paprastai dedas mūsų karo dainuose, erotikoj, daugelis jų net visai be meilės elemento, jose minimos Perloja, Palanga turi daugiau reališkų savybių, negu ne gavėnios dainose (žiūr. p. p. 273—278, Nr. Nr. 97 — 106), o dainos vistiktai surišta su gavėnia! Arba sekama, irgi „gavėnios" daina:

Ateis šaltas rudenėlis —
Ir bus gailių ašarėlių:
Vieni važiuos į veseles,
Kiti rengsis į vaiską.
Aklus, raišus brokavojo,
Senus, jaunus toli varys.
Ir atvarė į *Turciją*,
Į tą pačią *Kalvariją*.
Kalvarijos gražus miestas,
Akmenėliais brukavotas,
Mųs brolelių išvaikščiotas,
Ašarėlėms numazgotas...
162, 335; palyg. 161, 334

Vargu bau būtų galima čionai įžiūrėti kurį kitą miestą, negu buvusios Suvalkų gubernės Kalvariją (buvęs rusų apskrities miestas), prie kurio Dzūkija, berods, neprieina, kuris jiems atrodo tiek tolimas, kaip ir pasakingoji Turkija. O rusų laikais į apskričių miestus daugybę naujokų suvarydavo, kurie smūrtaudavo, „ašarėles liedavo" ir tipiškas naujokų dainas dainuodavo!

Miestas brukavotas, ašarėlėm numazgotas naujokų dainų būtina strofa visoj Lietuvoj, susikūrusi tuomet, kai rusai įvedė naujokų šaukimą. Naujokai tą dainą dainuodavo rudenį. Pacituota daina yra užrašyta iš moters lūpų. Kodel, kokiu būdu geroji mergelė dainą su gavėnia surišo? Pagaliau, čionai prie gavėnios dainų priskirta ir garsioji dainelė, pergyvenusi tokį sudėtingą likimą, kaip „Ir atlėkė juoda varna"... (156, 326).

Šiaip ar taip, ties šiuo klausimu (kodel priskirta) dainologas negali neapsistoti. Visviena, kokie dainologo sampratavimai būtų, — jie būtų svaresni, jeigu būtų paremti dainininkų gyvu liudymu, kodel jie taip suvo dainas skirsto. Būtų labai svarbu pačių dainininkų nuomonę žinoti, ar tos dainos yra gavėnios tiktai todel, kad jos liūdnos, ar del kurių kitų priežasčių?

Tokie pat dalykai dedasi ir su vestuvių dainomis rinkiny; kitos gi aiškios vestuvių dainos, kaip antai 283, 123 ar 288, 140 jau visai nepriskiriamos prie vestuvinių. Reiškia, jau jos nuo apeigos atatrūko? Jau patys dainininkai jų neberiša?

Ar kurie keblumai įvyko beužrašinėjant?

Prie „piemenų dainų" rinkiny priskaityta vėlei įvairios kilmės ir rūšies dainos. Pavyzdžiui garsusis maršas „Aš pasėjau vieną pupą" (170, 354), arba garsioji šokių daina, kurią dar Rėza žinojo ir pavadino „Vilkelio svodba". Šio dainos varianto pabaiga anaiptol neduoda progos priskirti ją prie piemenų dainų. Būtent:

Žąsinas kankliavo, *Ožka bešokdama*
Žvirblukas dainavo, *Vilką pamylėjo,*
O vilkelis tancun vedė *O vilkelis nabagėlis*
Ožką laibakoją. *Jos vis piaut norėjo...*
173, 359

Paskutinėj strofoj aiškiai matyti dainininko sintetinė ranka, visa daina per tat įgauna gilesnės prasmės.

Paduotieji pavyzdžiai parodo kiek *svarbu užrašinėjant dainas nurodyti dainavimo momentas*, ir į kokias pagundas gali vesti tokių paaiškinimų nebuvimas.

Todel mūsų dainų rinkėjai privalėtų kreipti kuodidžiausio dėmėsio į *tikslų dainos dainavimo momento nustatymą* bei *į tuos pagrindus, kuriais atsiremdami dainininkai pririša dainą prie tam tikro laikotarpio.*

Taip pat būtinai reikalinga duoti kiek galima tikslesnį apeiginių veiksmų ar šokių bei žaidimų aprašymą, su kuriais surišta daina — dažnai tenai ir glūdi dainos gyvenimo paslaptys. Tai yra pagrindiniai dalykai, be kurios sunkiai teįmanoma rimtesnė dainų studija, ir kurius mūsų dainų rinkėjai taip uoliai aplenkia! Pagaliau, būtinas reikalas, kad dainų rinkėjai duotų ir geografinių žinių, charakteringų tai vietai, kur dainos užrašinėjama. Ir šios aplinkybės nemaža gelbsti mokslininkui nušviesti kaikurias tautosakos gyvenimo savybes. Tuo labiau tai reikalinga daryti pas mus, kai mūsų šalies žemė dar tiek maža teištirta, kai mes apie atskirų kraštų bei pakraščių geografines savybes dar tiek maža žinių teturime!

Šių visų būtenybių leidinys „Dainavos krašto liaudies dainos" nepatenkina, ir todel žymioj daly nustoja tos vertybės, kurios būtų galėjęs turėti... Tebūnie tai priminimas ateities darbininkams, kad mes, jau atgyvenome tąjį laikotarpį, kurį ir tautosakos faktai galėjo būti teikiami publikai griuvėsių pavidale... Jei ne darbas, tai bent medžiaga — metas organizuoti!

]

Bene kiekvienas tautosakos rinkinys, viename krašte užrašytas, yra savyje aprėžtas vienumas. Nelyginant tai būtų kurio individualinio poeto eilėraščių rinkinys ar kartais net ir už tokį rinkinį tikslesnis. Rėzos, Juškos, Basanavičiaus, Niemi-Sabaliausko ir kt. užrašyti tautosakos rinkiniai — vis tai atskiros individybės. Aiškus dalykas, jie visi ir labai daug ko bendro turi. Jų visų pagrinde glūdi sentimentališka, erotiška lyrika, kuri visą mūsų poetinę tautosaką perdėm persunkia. Kaip motyvų žvilgsniu — ar tai būtų karo dainos, ar apeigų, ar šokių, darbo, ar tai jos liestų kai kurius istorinius faktus bei šiaip gyvenimiškuosius reiškinius, taip ir poetinių formulų žvilgsniu (simbolika, metaforinės konstrukcijos ir pn.) didelėj daugumoj mūsų dainos suvedama į erotines pradžiodalas. Ir ši savybė yra

bendra visiems mūsų tautosakos rinkiniams. Daugybė tų pačių motyvų eina per visus rinkinius, daugybė ir tų pačių poetinių formulų, net poetinės ideologijos faktų visuose rinkiniuose vienoda prasme pasikartoja. Iš to mes ir suvokiame mūsų tautosakos pagrindines savybes. Bet čia prasideda ir tautosakos rinkinių skirtumo pažymiai. Nėra tokio motyvo, kuris visuose rinkiniuose būtų vienodai rutuliojamas, reta tokia poetinė formula, kuri visur būtų vienodai pavartota. Kiekviename tautosakos rinkiny pasireiškia, jeigu jau ne stilius, tai bent daugiau ar mažiau raiški manera bendriesiems motyvams rutuliot, bendrosioms poetinėms formuloms naudoti, manera, kuri žymioj daly priklauso nuo vietos istorinių ir geografinių aplinkybių. Ne be to, kad atskiruose rinkiniuose nebūtų specifinių motyvų ir formulų, kurie yra ytin charakteringi vienam Lietuvos kraštui, kurie kitur būtų nesuprantami svečiai.

„Dainavos krašto liaudies dainos" — poetinės tautosakos rinkinių šeimoje pilna prasmė individybė. Dainavos kraštas — Dzūkijos pažiba: auksasparne Vinco Krėvės plunksna net už Lietuvos sienų plačiai pagarsintas, kaipo dainų kraštas.

Ir Lietuvoje — kitose provincijose maža kas tiksliai susivokia reališkose Dzūkijos gyvenimo aplinkybėse, dzūkų žmonių būde ir kūryboj. Daugelis vaizduojas, kad dzūkas yra toks žmogus, kuris pasistatęs varganą lušnelę ant baltų smilčių kalnelio, tiek ir težino, by tik dainuoti. Mūsų dienų heroinės kovos su lenkais kitose Lietuvos provincijose vėlei pagimdė ištisų legendų apie dzūkus. Vėlei vaizduojamos, kad dzūkai ne tiktai blogi gaspadoriai — driskiai bei pasiutę dainininkai, vaizduojamos, kad dzūkai yra ir užkeikti laisvamaniai, kurie bekovodami del savo laisvės gali ir marias perbristi, ir kalnus sugriauti, ir drąsos stebūklus rodyti... Atrodė, kad ir dzūkų dainos turėtų būti kaž kokios ypatingos, kaž kokios nepaprastos.

Iš vieno kalbamojo rinkinio medžiagos apie visą Dzūkijos tautosaką gal ir nevertėtų spręsti, bet šiaip ar taip kalbamasai rinkinys yra dzūkų atstovas.

II

Dzūkiškos savybės jau ima reikštis dainose, kurių motyvai, atrodo, bus iš kitur į Dzūkiją atplūdę, kuriuos dzūkai priima ir perdirbinėja. Aukščiau jau pabrėžėme svarbią pataisą, kurią dzūkai įnešė į senąją dainą »Vilkelio svodbą«. Dar įdomesnė šiuo žvilgsniu dar Rėzos užrašyta daina — »Žvirblytis«. Dzūkai ją baigia šitaip (Žvirblytis — nušautas, parvežtas, iškeptas, valgomas):

. . . . Visiems teko:

Tėveliui galvelė — Seselėms sparneliai
Del razumėlio, — Del bistrumėlės,
Broleliui kojelės — Motulei žvirblelis
Del greitumėlio, — Del sveikatėlės...

174, 365

Šios sintetinės moralizuojončios pabaigos nei Rėzos, nei Juškos užrašyti variantai neturi. Reiškia, dainušninkai dzūkai yra kur kas racionališkiau nusistatę, negu arčiau pajūrio gyvenančios giminės. Tuo labiau, kad dzūkai tą dainelę priskyrė piemenų dainų šeimon!

Ištikrųjų, racionalizmas niekur kitur tiek nepasireiškia, kiek dzūkų dainose: niekur kitur *razumėlis* tokio vaidmens nevaidina, kaip pas juos! Pavyzdžiui:

Bėkit, broleliai, galan valakų:
Galan valakų raitų pulkelis.
Raitų pulkelis ir gerta ir valgo,
Tik vienas bernelis nei gerta, nei valgo.
Nei gerta, nei valgo, tik *Dievulio prašo:*
Dievulį duokį razumną mergelę.
— — — — — — — — — —
— *Dievuli, duokie bagotą uošvelį —*
Dažnai nuvažiuočiau, viešnagę turėčiau...
16,22

Tėvas girias, kad jo dukrelė:

Valioj užaugyta, ilgai migdyta,
Razumniai išmokyta.
187,25

Tiek ji esanti „razumna", kad bernas jos nevertas. O ir dukrelė didžiuojas savo bernužėliu, kuris esąs:

Plaukelių geltonų,
Veidelių raudonų,
O jo razumėlis —
Už visų didžiausias.
60,116

Dzūkų dainininkei mergelei ne tiek svarbu bernioko gražumas, meilumas, kiek „razumėlis". Kitoj vietoj mergelė pareiškia:

Vai nors tu gražus, nors tu patogus, —
Durnas tavo razumėlis!
180,6

ir atsisako už bernioko tekėti! Dzūkų racionalizmui reikštis nereikia nė „razumėlio" minėti (kuris vis tiktai yra minimas labai gausiai), — jisai reiškias ir jų poetinėj ideologijoj.

Juškos rinkiny „Lietuviškos dainos" yra paduota (Nr. 356) garsioji daina apie tai, kaip „Ėjo šiaučius per miestelį, nešins kurpalių maišelį", kaip jis pakliuvo pas Maušą, pasigėrė, kokios jį bėdos paskui ištiko... Kaip matyti iš Juškos varianto refrėno, iš pradžios tai buvo užustalės „linksmos kompanijos" daina, o gal ir šokių giesmė. Ir šią dainą dzūkai labai racionalistiškai sumaigė.

1) Siuvė šiaučius daugel metų,
Pasisiuvė sau čebatų. (bis
2) *Ėjo šiaučius per miestelį,*
Nešė kurpalių maišelį.
3) Šiaučiaus koja kaip paslydo —
Visas svietas tai išvydo. (bis
4) *Šiaučiuvienė gera žmona,*
Kėlė šiaučių, kaip tą ponų. (bis

5) Šiaučius gerą nakvinę turėjo:
Po Maušos slenkščiu gulėjo. (bis
6) *Atsiminki, pijokėli, kas yra bažnyčion* (?)
O tu geri arielkėlę iš pilnos sklenčios. (bis
7) *Daugiau žiūri ant panelių,*
Ne kaip ant šventų knygelių. (bis
286,133

Iš Juškos varianto pilnumo, linksmumo, laisvumo — nieko nebeliko; čia netikustai daina sutrumpinta, sudraskyta ir sulopyta. Juškos įstabiai smagųjį refreną pakeitė čionai strofos antros eilutės kartojimas; 6 ir 7 strofose tasai kartojimas yra priešingas teksto dvasiai. Pradedant 5 strofa dainos ritmika sulaužyta, toliau jau ji visai palaida. „Šiaučiuvienė gera žmona" — biržėnų posmas. Biržėnų, tame žvangančiai skaisčiame biržėnų jumore posmas „staršinienė gera žmona" toks mielas šeimos narys, o dzūkų pritaikyme — kaip Pilypas kanapėse. Dzūkai sukaupė visą dėmesį ties „moderniška" morale — sunkia racionalistiška, tvarkomąja ranka prislėgė dainos lakumą! Tiktai nereikia manyti, kad toji dzūkų tvarkomoji ranka visuomet taip panaši į letena. Šit kitas, vėlei labai įdomus egzempliorius (pažym. „vestuvių dainą"):

1) Kūliau, kūliau šiaudus be grūdų,
Padariau alutį saldų, grynų,
2) Padariau alutį saldų, grynų,
Užgėriau mergelę skaisčią, raudoną.
3) Mano alutis — saldus midulis,
Mano mergelė skaisti nuliūdus,
4) Išėjo į lanką šienelio grėbtų,
Šienelį grėbė ir gailiai verkė.
5) Šienelį grėbė ir gailiai verkė,
Prie juodos žemelės prisikrisdama.
6) Prie juodos žemelės prisikrisdama,
Savo dalelę blogą bekeikdama,
7) Kad varge gimė, vargely augo,
Už vargo bernelio ir nutekėjo.
282 — 283, 120

Stačiai stebina šios dainos, pasakytau, organizatoriška konstrukcija. Pirmos trys strofos — tipiškos užustalės gėrimo dainoms visoj Lietuvoj. Pavyzdžiui, Vabalninkų apylinkėj, dainuoja tuo motyvu gerokai į alų įsivarę seniai. Dainos 4 ir 5 strofi — paprasti „mergautinių" dainų posmu. O 6 ir 7 strofi daugiau našlaičių ar nuskriaustų mergelių pasiguodimas, su aiškiu dzūkišku antspalviu („blogą dalelę keikdama"). Reiškia iš tokių įvairių dalykų sudaryta savyje visai išbaigta ir išlaikyta viena dainelė. Tuos atskirus, nelyginant, elementus sucementavo ta gaili, liūdna, pasiilguotina melodija, kuria ir Vabalninkų seniai savo užustalės gėrimo dainas dainuoja. Reiškia, šį kartą dzūkų tvarkomoji ranka išėjo laimėtoja. Čia tenka ytin pabrėžti: linksmos Juškos dainos dzūkai nesuvirškino, ja sumakalojo, įsileido į netikusį racionalizmą, o liūdną motyvą — labai tiksliai sukonstruavo. Tolimesnis įsižvelgimas į dzūkų dainas

šią pastabą patikrina. Pavyzdžiui, garsiosios Biržų — Vabalninkų apylenkėse dainelės, kurių tenai yra tarp daug visokių variantų, apie tai, kaip bačkelė su uzbonėliu bei buteliukas su kieliškėliu „už čiuprynų pešas", arba apie tai kaip „aš pažįstu gaspadorių, kad svečių nemyli", dzūkų redakcijoje padaryta nei šis nei tas: — kaž koks neaiškus, netikslus kratinys. (Žiūr. „D. kr. L. d." 199, 60; 286, 135 ir kt.). Net linksmosios piemenų dainelės ar tauškalai, kurie kituose Lietuvos kraštuose pasižymi naivumu, primityviškumu ir paprastumu, dzūkuose dažnai nustoja šių skaisčiųjų savybių; dzūkų piemenų dainelės dažnai yra ne betarpė pradžiapradžių žmonių kūryba, bet sudėstytos iš įvairių posmų, išpešiotų iš įvairių įvairiausių dainelių. (Žiūr. „D. kr. l. d.": 170, 354; 173, 360; 174, 363 ir kt.). Kartais gi pagaunoma kokia dainelė ir „supiemeninama" (170, 355; 175, 367; 175, 367; 175, 358). Kas be ko, yra ir dzūkuose tikrų piemenų dainų, bet jos toli gražu nebėra tokios primityviškai naivios, tokios skaisčios, kokių mes turime Niemi — Sabaliausko rinkiny. Arba vėlei gana keistos kilmės daina apie tai, kaip Jonas pateko į klėtį pas Kristiną, (daina bene bus atsikrauščiusi į Lietuvą iš lenkų, gal net tiems patiems dzūkams tarpininkaujant; palyg. įvairius variantus lenkų ir mūsų dainų apie Jasių ir Kasią...!) Subačiaus apylinkėj yra dainuojama ypatingu skambiu jumoru, o dzūkų redakcijoj ji skamba ritoriškai, nebekalbant jau apie šios redakcijos brutalų realizmą.

Visai kas kita dedasi, kai dzūkai naudoja liudnuosius motyvus, Teisybė, motyvas, kaip užšalo ežeras vasaratėj šiaurės Lietuvoj yra kur kas plačiau išrutulotas, ir dainos tuo motyvu tenai yra tikslesnės, bet dzūkai su juo anaiptol nesielgia taip, kaip su linksmosiomis dainomis. (Žiūr. pav. 236, 28). Dzūkuose randame, pavyzdžiui, senųjų girninių dainų atgarsį. (Žiūr. 179, 3; 255, 43). Žinoma, čionai jos girninių pažymių yra visai nustojusios, jos yra tapusios grynai lyriškomis dainomis, dainuojamomis pavieniui, ne darbo metu. Tai yra, jos giminiuojas ne su šiaurės Lietuvos girninėmis — darbinėmis, bet su girninių savystovia lyrika, kuri išsivystė, kai girninės imta ir be girnų dainuoti (Palygin. Rėzos 1843 m. leidiny 2 num.; Juškos „Svodbinės dainos" — 493). Ir tiktai viena dzūkų daina (94, 191) turi artimesnių darbinių ryšių su girninėmis, Ir visos dzūkų šios dainos sudaro savyje vienumą, yra savyje išbaigtos, jose lyrinis elementas yra plačiau ir gražiau išrutulotas, negu giminingose dainose šiaurės Lietuvoj. Kartais su tokiais motyvais dzūkai elgias ypatingai atsargiai — jų „neperdirbinėja" — stačiai cituoja. Pavyzdžiui:

Oi, ir atplaukė
Juodas laivelis,
Oi žiūrau: sėdi
Jauna mergelė...
Oi žiūrau: sėdi
Jauna mergelė,
Kasą šukuoja,
Sunkiai dūsuoja:
„Saulė — motutė,
Mėnuo — tėvelis,
Vytas — brolelis,
Žvaigždė — sesulė.
Saulelė motulė
Šarveliui krauti,
Mėnuo tėvulis
Dalelei duoti.
Vytas brolelis
Kelio rodyti,
Žvaigždė sesulė
Vainiko pinti".

Šiaurės Lietuvoj (pav. ir Juškos variantai) šis motyvas labai plačiai, labai giliai išrutulotas. Dzūkų dainelėj — kaž koks deus ex machina. Šiaurėj mergelė (ar bernelis, našlaičiai) skundžias, kad nieko savųjų pasauly nebeliko, ir kreipia savo pasiilgusias akis į saulę, mėnulį, žvaigždes, kurie poetingoj vaizduotėj, turėtų atstoti savuosius ir mylimuosius. Dzūkų variante našlaitės dalią primena tiktai posakis: *Sunkiai dūsuoja*, nors ko jai dūsuoti — iš dainelės taip ir nežymu. *Juodas laivelis* primena tą gadynę, ir tą kraštą, kada ir kur Rėzos užrašytosios dainos buvo kūriamos. Dzūkai nors ir turi savo ežerų - ežerėlių, bet jų dainose tie vandenys ir jų atributai nevaidina tokio vaidmens, kaip pajūrio lietuviams mėlynoji amžinoji jūra. Žinoma, nereikia užmiršti, kad kalbamosios dzūkų dainos yra užrašytos XX amžių, o Juškos — pusėj XIX ir Rėzos XIX pradžioj. Reiškia, galimas daiktas, kad XIX amžių ir dzūkuose gyveno gražieji šiaurės Lietuvos motyvai pilnuoju gyvenimu. Galimas daiktas, tai tiesa. Bet kiek tai liečia paskutinį mūsų minėtą motyvą—vargu bau galimas. Jeigu dzūkai tą motyvą būtų turėję, — būtų užsilikę daugiau jo pėdsakų, o dabar jų nėra. Dainelės analizas parodo, kad ji bus iš šiaurės atnešta į Dzūkiją, — tai yra tikriausia. Vienas yra tiktai neabejojamas dalykas. Jeigu mes neturėtumėm dainų su šiuo motyvu, užrašytų šiaurėje, mytologininkai būtų iš džiaugsmo dangų griovę: būtų nužiūrėję šioje dainelėj senovės dzūkų religinių įsitikinimų liekaną (kaip tai daro, pavyzdžiui, R. van der Meulen).

Taip, bendrais bruožais imant, (bendrais — reiškia ir ne visai tiksliais) dzūkai naudoja motyvus — ateivius. Jau iš šių pastabų būtų galima padaryti išvada, kad racionalistas (kaip ir visi sentimentalistai neišvangiamai yra racionalistai) dzūkas blogai juokias. Trumpas žvilgsnis į dzūku jumorą mums tą išvadą patikrins.

III

Ytin pažymėtina, kad dzūkai beveik neturi tų ypatingų lietuviškų ironijos formulų, kurių taip gausiai paberta Rėzos, Juškos, ypač Niemi—Sabaliausko rinkiniuose, formulų, kurios lietuvių jumorą padaro subtelingu ir giliu. Dzūkai daugiau naudoja, tariant, *padėties jumorą:* pastato dainuojamą objektą į kokią juokingą padėtį, ir daro iš to visokias išvadas. Taip - pat daro ir kitų kraštų lietuviai. Tik čia pastreiškia ir šiokių tokių skirtumų. Visos Lietuvos dainose keikiama senas diedas, kurio nežino kur dėti jauna žmonelė, — neatsilieka ir dzūkų moterys.

Ir atėjo penki vilkai
Seno diedo piautų:
Mėsa kieta, skūra drūta, —
Nė vilkas nepiauna!
285, 127

Lygiai gailiai ir dzūkų liurbis vyras nusiskundžia, kaip pati jį slegia:

Geria pati žalią vyną,
Aš nabagas vandenėlį...
Mano pati šešiais žirgais,
Aš nabagas šešiais žvirbliais.
284, 124

Neblogai užvažiuojama ir visų tautų tautosakų pelėdai—našlei, kuri visuomet esti lengvo būdo (273, 96). Visa tai tvarkoje, tiktai čia dzūkų dainos nieko naujo į mūsų jumorą neįneša. Čia gal daugiau dėmesio traukia tik daina apie septynias ar devynias pačias, — dzūkų redakcijoj vėl ypatinga forma:

Aš paėmiau pačią aukštą, —
Nenuplaudė man nė šaukštų.
Ok, gaila man,
Kad aš jaunas ženinuos! } Refrėnas
Aš paėmiau pačią juodą,
Nenuplaudė man nė puodų.
Aš paėmiau pačių ilgų,
Nenupiovė man nė smilgų, ir t. t.
284, 125

Šiaurėj šios dainos variantai yra nekartą užrašyti, tenai daina kur kas pilnesnė, kur kas labiau pačių „netinkamumas" pamatuota. Tenai, pagaliau, aiškiai matyti ir individualinio poeto ranka. Dzūkų variante pačių netinkamumas perdaug jau silpnai atpasakotas: čia nebe jumoras, tik nuobodumas. Savaime kyla įtarimas, ar nebus šis motyvas iš šiaurės atplūdęs į Dzūkiją? Jeigu į šį klausimą būtų galima atsakyti teigiamai, tuomet pravartu būtų apsistoti ir ties kitu klausimu: kaip santykiauja seno vyro, liurbio vyro, vėjavaikės našlės motyvai — dzūkų ir šiaurės Lietuvos redakcijos? Tiktai atsakymui į šį klausimą reikėtų turėti daugiau medžiagos, negu duoda „D. kr. l, d."

Tačiau lietuvių liaudies jumoras koncentruojas ne ties palaidaisiais motyvais. Vestuvių apeigos, ilgas dienas besitęsiančios, kur atiduodama tinkamos garbės gardžiam alučiui, saldžiam miduočiui bei pilkajai arielkėlei, — dėkingiausia dirva liaudies sąmojui reikštis. Dzūkų apeigų dainos, žinoma, kiek jas atstovauja „D. k. l. d." rinkinys, yra iš viso silpniausios. Silpniausios ir jų vestuvių dainos— ar dėl apeigų apmirimo, ar dėl kurių kitų priežasčių — tai kitas klausimas. Silpnas ir jų vestuvinis jumoras. Yra keletas variantų, kuriais dzūkų „apdainuojamosios dainos" laikosi bendrame tokių dainų lygmeny— visos Lietuvos maštabu, bet jų procentas nežymus (pav. 213, 91; 213, 92; 283, 121 ir kt). Retai pasitaiko toks, palyginamai gyvesnis sąmojus, kaip antai:

Rugytų varlelių
Ir kiaulės neėda,
O mūsų svokelės
Visa po dantimi.
168, 347

Dzūkų „apdainuojamose dainuose" tai vienas sąmoningiausių posakių, tuo tarpu, kai Juškos užrašytoje ar biržėnų — vabalninkėnų dainose (Niemi — Sabaliausko rinkinio dainos užrašyta beveik tuo pačiu laiku, kaip ir „D. kr. k. d.") tai būtų papraščiausias, tariant, skystas elementas. Kaip jau pastebėjau, racionalistiški sentimentalistai dzūkai turi palinkimo į brutalų realizmą. Vos tik pradeda

„apdainuoti“ (ypač tam tikrą vastuvių apeigų momentą), tuojau išeina iš dainos tradicijų į koliojimos lauką.

Mislinam: svokelė	Mislinom: svokelė
Slaunos giminėlės,	Kad važiu važiavo,
Ažna mūsė svokelė	Ažna mūsų svokelė
Kiaulių padermėlės.	. . . . . *atšliužavo,*
	168, 347

Eina tokie „riebūs“ ,žodžiai, kurie šiaurės Lietuvoj nors ir pri sialavusioj vestuvininkų kompanijoj būtų žiaurus disonansas. „Mes visi nuodemingi“, — kaip popas sako. Blogo tono ar labai abejotinos rūšies dainelių pilni Lietuvos pakraščiai, bet niekur jų taip žiauriai skambant neteko girdėti, kaip dzūkų dainų tarpe. Ag, ir „dainušninkai“ vabalninkėnai, biržėnai turi aibes egzempliorių iš „bliuznijančių“ dainų tarpo, bet tenai bliuznijimas įvelkama į tokią mitrią sąmojaus formulą, kad pati dainelė ar dainuška, kaip ji tenai vadinama, pasidaro labai įdomi. Pavyzdžiui, šit labai ir labai abejotinos moralės biržėnų strofa:

Lenda žvirblis į stadalą, į stadalą,
Prisirišęs šiaudo galą, šiaudo galą;
Visi šventi stovi žiūri, stovi žiūri,
Kur tam žvirbliui šiaudas dūria, šiaudas dūria...

Pavojingesnė tema liaudies dainelei vargu bau begali būti!... Bet visi »pavojai« sumaningai pridengti simboliais... Dzūkai tokių poetinių priemonių nenaudoja. Jie grynai medicinišku atvirumu apdainuoja įvairias, tariant, necenzūrines kūno dalis ir, matyti, mano, kad tai stipriai pasakyta. Tat šitoksai, pasakytau, mediciniškas realizmas ir yra labai charakteringas dzūkų jumoro — jų vestuvių apdainuojamųjų dainų požymis. Pavyzdžių nesinorėtų cituoti. Mylėtojai — jų patys ras (168, 346; 168, 347; 168, 348; 169, 350; 170, 352; 211, 86 ir kt.). Ši netikusi dzūkų manera skverbiasi iš vestuvinių dainų ir į kitas. Pavyzdžiui, naktigonių daina (165, 343), kur rutulojamas populerus motyvas, kaip »kazokai« žydus smaugia, — tas pats bliuznijimas. Net gražioji dainelė „kai aš mažas buvau“ dzūkų redakcijoj nuvažiavo bliuznijimo keliu!

IV

Stebina mus ir dar viena perdėm prozaiška nesąmonė, įsibrovusi į dzūkų dainų tarpą. Būtent:

— — — — — — — — — — —

— Motule širdele,	Varšuvos miestelin
Neisiu už šito,	Gazietos rašė,
Ba šitas bernelis	*O mano brolelis*
Daug skolų turi.	*Vis pačitojo.*
— Dukrele, viešnele,	O mano brolelis
Kas tau pasakė?	Vis pačitojo,
Varšuvos miestelin	Ir man mergelei
Gazietos rašė.	Jaunai pasakė...
	233, 22

Kitame variante ši charakteringoji vieta šitaip atpasakota:

— — — — — — — — — — —

Tėvuli, širdele,
Neisiu už šito,
Ba šitas bernelis
Daug skolų turi.
Mergele jaunoji,
Kas tau pasakė?
Vilniaus miestelin
Gazietos rašė.
Vilniaus miestelin
Gazietos rašė,
O *mano brolelis*
Vis man pasakė ..
88, 178

Lietuvių dainoms labai »originalus« atsisakymas eiti už bernelio. Nenoromis kyla klausimas — iš kur ši nesvietiška proza atsirado lietuvių dainose — meilautinėse? Lietuvių dainose, kur nuotaika visuomet žymiai pakelta aukščiau žemės lygmens? Dainų struktūra (šiuose dvejuose pavyzdžiuose, kaip ir bliuznijančiame jumore, palyginant, teksto nuosakumas, ypač pastangos galunes rymuoti kaip tai reiškias jumore) rodo į tų dainų amžiaus trumpumą, į jų naujovišką kilmę. Tuo labiau — »*gazietos rašė*«, — išduoda dainų »moderniškymą«, Na, posmas apie »gazietas« galėjo gimti pats savaime, kai pasipilė sodžiuose laikraščiai (variantas su »Vilniumi« konstruktiviškai ankstyvesnis už variantą su „Varšuva"). Bet kuo pateisinti „bliuznijantį jumorą" ir dainas apie prasiskolinusius piršlius, — dainas, kurios taip raiškiai išsiskiria iš bendro lietuvių dainų kontingento?

Kalbant apie šį reikalą tenka atkreipti dėmesio į dzūkų kaimynus kitataučius, kurie gal galėtų mesti kurios šviesos į vieną kitą dzūkų tautosakos bruožą.

Iš likusių gyvų lietuvių giminių dzūkai daugiausia turėjo reikalo su slavais, dėl ypatingų geografijos ir istorijos aplinkybių. Dzūkai sudaro kylį-pusiausalį slavų okeane, dzūkų tėviškėlėj ištisus šimtmečius slavai kryžišką naikinimo ugnį kūrė, — dzūkų tėvynėj, kaip ir visoj Vilniaus srity, Pietų Lietuvai tarpininkaujant, ėjo ir lietuvių taikusai bendradarbiavimas su slavais, per tenai buvo susisiekiama ir su Ukraina, su totoriais .. Vilniaus plačiojoj srity ir gudų kultūrinis gyvenimas tolimais pereitais šimtmečiais buvo subruzdęs (spaustuvės, knygos, mokyklos). Tos srities lietuviai ir šiokiadienėj būtų nuolat su slavais susidurdavo. Ir nuostabus dalykas būtų, jei tos srities lietuvių ypatingos gyvenimo sąlygos nebūtų atsiliepusios žmonių būde, ideologijoj, tautosakoj. Nuostabus dalykas būtų, jei tos srities lietuvių tautosaka neturėtų požymių, kuriais ji būtų galima atskirti nuo šiaurės lietuvių tautosakos! Jau pati tos srities lietuvių kalba nurodo į stambią slavų įtaką. Nebekalbant jau apie plačiosios Vilniaus srities lietuvių kalbą, — dzūkų tarmė, visi jos „dzūdzinimai«, palatolizuotieji *d* ir *t*, pradžiapradžių nosinių garsų likimas, nurodo į artimus santykiavimus su slavais.

Dzūkų gyvenamosios vietos geografija jų dainose atsiliepia pirmoj eilėj tuo būdu, kad jose vyraute vyrauja kariški motyvai. Karišku motyvų procentas dzūkų dainose nepalyginamai didesnis, negu kuriose kitose lietuvių dainose. Kitur karškos dainos jau, taip sakant, nebeskauda, karo nuotaikos liūdėsį kitur praskiedžia gaususai erotinis elementas, berniokiškas smarkavimas, šio pasaulio gerybės.

Dzūkų gi karo dainos dvelkia neišpasakyta gėla. Tasai liūdesys, kuriuo pirmapradės karo dainos kuriama, dzūkų dainose išsiliko iki šiai dienai. Šiuo žvilgsniu, atrodo, labai reikšmingas yra faktas, kad dzūkų dainininkai liūdnąsias karo dainas vadina gavėnios dainomis. Juk tasai laikotarpis, kai mielieji berneliai traukia į karą tolimon šalelėn, namie pasilikusiems — didelė, sunki, ilga gavėnia! Kas gi kitas liaudies vaizduotėj gavėnia, jei ne tolydis liūdėjimas, tolydis kančių prisiminimas, nesialomas „sopulingas apsidūmojimas"? Krikščioniškos gavėnios atbalsių dzūkų gavėnios dainose nėra nė pėdsako, — jose tėra, pasakytau, *psichologiška gavėnia.* O ji gali tęstis ir nusitęsia ne tiktai prieš Velykas... Dzūkų gavėnios dainos su krikščioniška gavėnia nesurištos nei motyvais, nei kuriomis apeigomis, ir vis tiktai dainininkai atkakliai tikina, kad tai esančios gavėnios dainos! Net kitų Lietuvos kraštų naujokų dainas dzūkai priskiria gavėniai! Dzūkų tautosakos psichologijoj tai yra reikšmingiausias faktas. Ir kaipo karo dainų dainininkai, dzūkai mūsų giminių tarpe, eina pirmojoj eilėj. Tai yra jų savybė, čia priklauso jiems pirmas balsas.

Tačiau slavų giminystė atsiliepė ir dzūkų kitų dainų motyvuose, poetinėj ideologijoj bei poetinėse priemonėse.

Mano motka Rozalija
Patrepsėti pavelija,
Rodas būtau patrepsėt,
Nežinau, kas yr čebate.

Pažiūrėk in savo čebatą,
Rasi čebate iškadą,
Rasi čebate iškadą:
Abu čebatu be padų.

Atstok, boba, nemelavus,
Kad tu būtai galą gavus,
Mano čebatai geri,
Nėra tokių nė dvare...
285, 121

Šitoksai tonas, kalbant apie motyvą, šiaurės Lietuvos dainoms yra svetimas. Užtat ši dainelė primena — ir forma, ir nuotaika — rusų vadinamasias častuškas, kaip antai:

Kak menja matuška rožala —
Tri versty kozlom bežala;
I bežit — vorotitsja:
Koj razbojnik roditsja.

(kai mane motyna gimdė — tris varstus ožiu bėgo; ir bėga, ir sukas — koks galvažudys gimsta).

Juškos dainų rinkiny yra vienas kitas variantas ypatingos dainelės apie Danilą, kuri ir savo forma, ir turiniu aiškiai išsiskyria iš kitų dainų tarpo. Visų pirma, lietuvių dainos, tikrosios, vengia tikrinių vardų; dainų procentas su tikriniais vardais labai menkas. Kiek žymesnį vaidmenį vaidina dainos su geografiniais vardais (Palanga, Merkys, Šešupė, Nemunėlis...), bet asmenų vardai — labai retas daiktas. Asmenų vardai neišvengiamai duoda progos susdūmoti ties dainos kilme ir jos lietuviškumu. Danila (Danielius) perdėm slaviškas daiktas (gudiškas, ukrainietiškas). Lietuvių dainoj vardas perdėm „įtariamas". Ir turinys — lygiai „įtariamas": Sūnus — toli, kare; motyna jam rašo laišką, marčią (jo žmoną) apšmeižia: žmona jam esanti neištikima, su kitais ūliojanti, jo turtą naikinanti; grįžta Danila, — jį žmona pasitinka mylėdama, bet jis ir kal-

bėt nekalba — nukapoja žmonai galvą. Paskui apžiūri jisai savo turtus ir pasirodo, kad visa tai, ką motyna rašė, yra neteisybė, yra šmeižtas... Toliau seka šmeižto pasekmės. Šis motyvas Juškos dainų tarpe — kaip pirštas lauke: vienui vienas. Atrodo, kad motyvas yra atneštas iš svetur, iš slavų pasaulio; ir kad jis šiaurės Lietuvoj neprigijo. O dainos — įsibrovėlės, kurios liaudies sąmonėj organiniai neprigijo, pasižymi ir teksto pastovumu, išlaikoma, nelietuvinama ir nesuprantami vardai. Bet dzūkų redakcijoj ši daina pergyveno visai kitokią laimę: dzūkams šis motyvas pasirodė esąs kur kas priimtinesnis. Ir dzūkų redakcijoj išlaikyta slavų epinio pasakojimo tonas, bet už tat tenai dingo *Danila* — ir vardas, ir asmuo. Vietoj Danilos figuruoja paprastas „bernelis, motulės sūnelis". Ir visas pasakojimas yra vedamas lietuvių dainų poetikos formulomis. Reiškia dzūkai šį motyvą sulietuvino; ši daina nesiskiria taip rėžiančiai iš kitų dainų tarpo. Jei neturėtumėm Juškos variantų — gal net dėl šios dainos kilmės lietuviškumo nepaabejotumėm, (žiūr. 75, 147; 76, 149; 77, 150 ir kt.). Šis faktas dzūkų kūrybinei psichologijai vėlei labai reikšmingas: šiaurės lietuvių dainose motyna tokioje šviesoje nevaizduojama, — pati mintis tenai svetima, nepriimtina.

Panašių dalykų matome ir apskritai šeimyninių santykių vaizdavime. Lietuvių dainose dažnai yra vaizduojama, kad vyras savo pačią lupa, bet tasai lupimas paprastai stovi virš žemės lygmens. Pavyzdžiui, pasvaliečiai dainuoja: (per vestuves)

Kad norėsi jam įtikt,
Reiks tau toli pasitikt;
Nepaspėsi atkelt vartų,
Gausi kupron jau ne kartą.

Tolygiai dainuoja ir dzūkai, pavyzdžiui:

Užmigs, užsnus girtas kazokas,
Ištruks, pabėgs vyras mano laidokas.
Dar ne kartą man galvelę sudaužys,
Dar ne kartą man kaselę sutaršys.
280, 113

Visa tai yra tvarkoj, visa tai, tariant, romantiniame fone dedas nors ir yra pamato įtarti, kad šią dainelę dzūkai iš slavų pasiskolino. Bet dzūkai tuos pačius daiktus dainuoja ir grynai slaviškų (rusiškų!) būdu. Pavyzdžiui:

Išėjau anta dvaro —
Vyras pačią muša!
270, 87

Šitokia proza nėra lietuvių dainų dvasioje! Arba:

Parėj vyras, parėj vyras
Iš karčiamos gėręs,
Mušė pačią, muštravojo
Ir mažus vaikelius!
296, 166

Paprastai lietuvių dainose šitokie dalykai yra dainuojami pasiskundimo, pasiguodimo arba „apdainavimo“ formoje, bet pasakojamoji forma — yra rusų pagrindinė savybė. Arba:

Oi tu bernai, berneli,
Piktas šuva, šuneli,
Nors tu loji, kaip šuva,
Bet ji man sesuvá (sesuo?)
272, 93

Epitetai ir palyginimai — šuva, kalė — rusų tautosakos pažymiai. Arba:

Aš nesėsiu už skobnelių
Be trijų patrovų,
Aš negulsiu naujon lovon
Be trijų bernelių!
285, 128

Tenka tiktai palyginti:

Ja bez rybki jestj ne sjadu,
Bez kalačika ne sjem,
Bez milavo spatj ne ljagu,
Bez nadjoži ne usnu.

(be žuvelės valgyti nesėsiu, be kalačo nesuvalgysiu, be meilužio aš negulsiu, be bernelio neužmigsiu) — ir paaiškės, kiek ši dainelė išsiskyria iš bendros lietuvių dainų nuotaikos. Taip-pat, atrodo, slavų atbalsis girdėti ir dainoje apie tai, kaip tūla našlė pagimdė dvynukus, paskui už jų vieno pati norėjo tekėti, o už kito savo dukrą išleisti (žiūr. 271, 88), — toks motyvas lietuvių dainose žiauriai skamba disonansu. Tai yra nepalyginamai žiauresnis motyvas už tąjį, kur kalbama, kaip ponas įkalba mergelei, kad ji nunuodytų savo brolį, o tuomet jis ją vesiąs; ši brolį nunuodija, bet ponas atsisako ją vesti — nunuodijo, esą, brolį, nunuodys ir ponų (žiūr. 271, 89 ir kt.). Šis pastarasai motyvas, žinoma, žiaurus, ir lietuvių tautosakoj labai brutalus, bet jo kilmė galima būtų pateisinti socialinėmis, istorinėmis aplinkybėmis, — nebūtinai šis motyvas turėtų būti skolintas. Bet vargu bau pavyktų naminėmis aplinkybėmis pateisinti našlę su dvynukais!

Už mergelę služinau,
Tai *tu dar man užmokėk;*
Jei pas tave aš gaspadinė,
Mane basos nelaikyk.
Nergele, paslenk po stalu,
Rasi tenai du kamašu.
Man pasirodė du znokai:
Mano vyro kulokai.
— Mergele, apsivilk kožukais!
— Tu, *berneli, tu, prakeiktas,*
Kas pas tave teipo dūkas(?),
Kaip manį yr kožukas!
Ėjau per sodžių giedodama:
Padyvikit man visi,
Padyvikit man visi,
Kaip aš einu apsiavus.
Mano vyras rugius pardavė,
Man pinigų nedavė,
Už aguonas su gimine pasigėriau,
Už suogūnus paūliojau.
103.206

Šis storakailis blauriai prozaiškas naturalizmas, šis begėdiškas girtos bobos akyplėšrumas, — kaip begaliniai visa tai toli nuo lietuvių dainininkių kenčiančio kuklumo, nuo poetingosios sielvartos! Pavolgio burliokų castuškų okeane visa tai būtų savo vietoj, bet lietuvių dainų šeimoj — tai velnio sėkla rūtų daržely!

Panašių storžieviškumu dvelkia ir racionalistiški posmai, matyti, visai dar nesenai kurio gudragalvio įvelti į dzūkų daineles, kaip antai,

Nuo senų tėvelių senai pasakyta,
Kad bernelio meilė truciznoj mirkyta!
192, 40

Arba:

Tėvas sau netikėjo,
Kad ant svieto meilė yra,
Visas svietas lygus yra,
Visi retkia taip mylėti...

Toliau pasakojama — berniokas pasipiausiąs:

Kad nedavė man tėvelis
Jaunam berneliui ženytis.
266, 75

Vėliau įdėta todel, kad mandrybė apie meilę ir svieto lygybę labai dirbtinai prie dainos prilipdyta; dainos variantas 268,82 tos kvailos įžangos neturi, ir daina išėjo kur kas tikslesnė. Mandrybė apie meilės mirkimą „truciznoj" — ir variantų neturi!

Prof. Krėvė-Mickevičius pasakoja, kad jam beužrašinėjant dzūkų dainas, moteriškė paklausė: „o gal tamistai šią dainą ir gudiškai padainuoti?" Dainininkė tą pačią dainą mokėjusi ir lietuviškai, ir gudiškai.

Artimesnis rusų ir lietuvių dainų palyginimas duotų daugiau bendrų motyvų ir formulų, ir parodytų kas iš ko ir kiek yra skolinęs. Čia gana konstatuoti kad slavų kūryba dzūkų dainose randa gyvo atbalsio.

V

Galimas daiktas, ta pati slavų kaiminystė kalta, kad dzūkai labiausia išrutulojo ar bent išlaikė stipriausią liaudies kūrybos poetinę priemonę — paralelizmą, kuris pas kitas lietuvių gimines yra žymiai silpnesnis, kuris tiktai dzūkų kūryboj pasiekia epinės galios ir gali liuosai konkuruoti su galingaisiais rusų tautosakos epiniais paralelizmais. Visos dzūkų paralelizmo formos įvairenybės mes nė nesuseksime: dzūkai turi jų paprastų paprasčiausių iki sudėtingųjų augalotų epinių. Pavyzdžiui, paprasti dvejanariai paralelizmai:

Oi, žydi, žydi pivonelė,
Oi, auga, auga pas motką dukrelė
102, 203

Pasėjau kvietelius po lygumas,
Paėmiau mergelę sau mylimą.
51 — 52, 97

Arba einant veiksmo priešingybe:

Ciulba paukšteliai sodely,
Verkia mergelė vargely.
191, 39

Ciulba karvelelis lakiodamas,
Verkia mano motulė vaikščiodama.
88,177

Arba sudėtingesnė formula, aprašymais papildyta:

Gegulė kukavo —
Vasarėlę jautė;
Mergužėlė verkė —
Vainiko gailėjos.
70, 137

Augo girioj stadužėlė, —
Vai mikli rykštužėlė;
Augo motkos dukružėlė, —
Tai slauna mergelė.
87, 174

Žino dzūkų poetinė tautosaka ir formalinį paralelizmą, — tą paralelizmo išsigimimo formulą, nors jinai dzūkų poezijoj anaiptol nėra neigiama savybė:

Oi sniegti, lija, nuo stogų varva,
Mano mergelė su kitu kalba.
43, 80

Saldžios uogelės ant vyšnių,
Kas tau, berneli, ant mislių?
16, 21

Ši pastoroji formula — nėra silpna priemonė, nors dainelė, iškurios ji išimta, yra dainos iškrikimo „klasiškas" pavyzdys. Arba sudėtingesnės formalinio paralelizmo formulos:

Žvengia žirgas avižų,
Verkia bernas pinigų.
Žvengia žirgas abrako,
Verkia bernas pyrago.
Žvengia žirgas vandenio,
Verkia bernas vynelio.
24, 39

Žiūrint į šią dainelę, kaipo į ironiją, paralelizmas galėtų būti laikomas ir ne formaliniu. Arba šit dar įdomesnis formalinis paralelizmas:

Kai aš užaugsiu, pasiūgėsiu,
Ant aukso nendrelės pasiremsiu.
Nulūžo nendrelė per puselę,
Barė tėvulis per naktelę.
51 — 52, 97

Jei ir nieko kito neturėtumėm, —už šią vieną formulą gautumėm dzūkams pripažinti didžių menininkų-dainininkų vardą. Ne mažiau įdomūs ir dzūkų neįgiamieji paralelizmai, pradedant paprasčiausia formula:

Nei ugnė kurta,
Nei vanduo virta, —
Jauno bernelio
Širdelės sprogta;
245, 10

arba:

Visi medžiai sprogo,
Ne visi žydėjo,
Visi bernai vaiskan jojo,
Ne visi sugrįžo;
254, 39

baigiant sudėtinga formula:

Anoj pusėj marių gegulė kukavo,
Gegulė kukavo, lakštelė lakštavo,
Ašarėles liejo ir genelio prašė,

Tai ten ne gegulė, ne raiboj kukavo,
Tai ten ne lakštelė, ne paukštė lakštavo,
Tai ten gailiai verkė jaunoji mergelė.
28, 48

Lyginamasai paralelizmas, paprastai, paralelizmo dekadanso formula, dzūkų poetiko, — poetinė vertybė. Pavyzdžiui:

Žalio qžuolėlio karpyti lapeliai,
O šėlmio bernelio kraipyti žodeliai.
210, 83

Arba:

Oi lenkias, lenkias giedri saulelė
Juodųjų debesėlių;
Taip aš lenksiuosiu, jauna mergelė.
Tavęs, šėlmio bernelio.
369, 68

Pagaliau, garsioji:

Tykiai, tykiai, Nemunėlis teka,
O dar tykiau mūs sesulė verkia...
— — — — — —
Tykiai, tykiai Nemunėlis teka,
O dar tykiau mūs sesulė džiaugias...
200, 62

Vienanariui paralelizmui dzūkai duoda vėlei labai įdomių ir svarbių formulų:

Užliejo lietus, užtėmė tamsus,
Netropys žirgelis viešo kelelio.
80, 157

Pūkų paduškaitė,
Balta pierinaitė:
Paslink, mergužėle,
Duok man pamiegoti.
248, 21

Dar įdomesnė formula:

Tai gražiai duzgia
Medy bitinėlis,
Tai gražiai joja
Raitelių pulkelis.

Tai gražiai joja
Raitelių pulkelis,
Tai pulkiai neša
Rūtų vainikėlį,

Dar gražiau neša
Rūtų vainikėlį
Jauna mergužėlė
Ant glodžios galvelės,
39, 69

Pirmoji strofa — karo dainų bendroji vieta. Mergužėlė dainose vainiką ant galvelės ne „neša", bet nešioja („neša rankelėj", ant „rankelių", bet ne ant galvelės). Čionai ant galvelės „neša" todel, kad jį broleliai neša. O brolelių pulkelis, vainikėlį nešantis — kas gi tai per daiktas?

Atrodo, kad ši daina kadaisia bus turėjusi labai artimų ryšių su vestuvėmis, gal net buvo tikra vestuvių daina. Dzūkai jau tokie smarkūs kariauninkai, kad net ir dabar jų dainos pilnos atgarsių iš tos gadynės, kai nuotakas vogdavo. Kaip dainos liudija, jaunikis su savo raitų prietelių buriu užklupdavo mergelę ir pasigrobdavo. Prof. Krėvė Mickevičius liudija, kad dar ne taip senai (XIX amž. vidury) dzūkų vestuvėse visi svotai, sudarantys jaunikio „brolelių pulkelį", budavo būtinai raiti — kaip senovėje! O dainos dainuoja — kai toks „brolelių pulkelis" atjoja — gryčią kančiukėliais nustato!.., Iš kur vestuvėse atsirado „raitų brolelių pulkelis" — netenka dvejoti. Brolelių pulkelis, per vestuves vainikėlį nešantis (į bažnyčią) — jau simbolis. Kitas dainos variantas (243, 5) jau sako, kad jie vainikėlį neša nebe į bažnyčią, bet in klėtelę! Kai berniokai neša vainikėlį, reiškia nuotaka jau visai jaunikio valioj. Berniokai jau gali vainikėlį žirgams suliuobti ar Dunojuj paskandinti — jis jau mergelei nebereikalingas!

Cituotoji daina toje redakcijoje, kaip ji užrašyta, nebėra vestuvių apeiginė daina, ji yra jau atatrūkusi nuo apeigų, ji yra nelyginant vestuvių atgarsis, daina apie vestuves. Ir šitokioj dainoj simbolis— *raitelių pulkelis vainiką nešantis* — nebėra gyvas: jis visas praeity. Šiandieninė jo formula — negyvas liudininkas apie praeities šaunią gyvybę.

Dzūkų paralelizmo pažiba — išsikerojęs dvejanaris, pasakytau, dvišakis paralelizmas, kuriuo dzūkai pralenkia visas kitas lietuvių gimines. Pavyzdžiui:

Oi gi gražus gražumėlis
Žalių eglių šilelio,
Oi gi puikus puikumėlis
Greitos voverėlės.

Pilka voverėlė
Po žalias egeles
Greitai šokinėja,
Riešutėlius kremta.

O kur buvęs, kur nebuvęs —
Sierasai vilkelis,
Ir pamatė voverėlę,
Pilką pilkuonėlę.

Voverėle, tu gražioji,
Voverėle, tu pilkoji,
Eikše, eikše nuo eglelės,
Gražiai pakalbėsim.

Oi vilke — vilkeli,
Vilkeli sierasis,
Nors ir gražūs tavo žodžiai,
Negeros dūmelės.

Oi gi žali žaliumai
Rūtų darželio,
Oi gi gražus gražumėlis
Mergelės lelijėlės.

Po sodelį vaikščiojo,
Žalią rūtą skynė,
Žalią rūtą skynė,
Vainikėlį pynė.

O kur buvęs, kur nebuvęs —
Jaunasai bernelis
Pasirėmė ant tvorelės
Pas rūtų daržėlį.

Išeik, išeik, mergužėle
Iš rūtų darželio,
Mes susėsim — pakalbėsim
Meiliuosius žodelius.

Oi berneli sakalėli,
Margas dobilėli,
Gražūs meilūs tavo žodžiai,
Negeros dūmelės... ir t. t.
31, 55

Reikia atsiminti, kad tai yra šokio daina („Voverėlė"), dainuojama choru!

Šitokios galios paralelizmas dzūkų poezijoj — anaiptol ne vienintėlis. Jau straipsny „Lietuvių dainų poetinės priemonės" man teko cituoti dvi dzūkų dainelį, („Vaikštinėjo tėvelis pabarėmi parūgėmi" ir „Susivaržė kanapėlė su sėjiku, sėjikėliu") berods, gražiausius ir stipriausius visoj lietuvių poetinėj tautosakoj paralelizmus. Prisimenant dar daugybę kitų iš „D. kr. l. d." paralelizmų (pavyzdžiui: 121, 249; 127, 264; 127, 265; 241, 42 ir t. t. ir t. t.) — paralelizmo laurus tenka dzūkams atiduoti! Bet ir rusų (velikorosų) tautosaka nestalomai turtinga stipriais epiniais paralelizmais. Šiuo tarpu aš dar nemokėtau tiksliai pasakyti, ar turi šis priešpastatymas gilesnės prasmės...

Viena tiktai aišku: dzūkų paralelizmas aiškiai įrodo, kad epinės kūrybos genijus dzūkams nėra svetimas.

VI

„D. k. l. d." rinkiny mums patiekta medžiaga yra perdaug negausi, kad būtų galima padaryti kurių stambesnių išvadų apie dzūkų simboliką, — tenka tenkintis bendrais bruožais. Pažymėtina, kad dzūkai nenaudoja simbolio »kepurėlė« — nėra nė vieno varianto. Taip-pat nėra nė vieno varianto apie tai, kaip rasa užkrinta už kepurėlės ar vainikėlio, ar lino žiedas užkrinta už vainikėlio, o miežių (rugių) žiedas — už kepurėlės.

Nėra dainų ir apie mislingą, sunkiai iššifruojamą porą »žilelė—strazdelis«. Kitus lietuvių dainų simbolius dzūkai naudoja. Kiek jie apskritai dzūkų poezijoje yra išrutuloti — del medžiagos stokos sunku spręsti. Kai kurie simboliai dzūkų redakcijoj įgauna naujos prasmės, kai kurie — labai netvarkingai naudojami. Pavyzdžiui, vienoj dainoj: liepelė = mergelė, jovaras = bernlokas (19, 27), arba liepelė=merga, ąžuolas=bernas (19, 28); kitur vėl: ąžuolas=mergelė, diemedėlis = bernas (25, 43; 292, 152); kitur vėl, eršketėlis = mergelė (121, 249). Arba vėl: juoda kuosa=mergelė; žalias šilkas=jos kaselės:

balti perlai = jos ašarėlės (53, 104). Žinoma, ir pas dzūkus lieka: medį kirsti=mergelę paimti (121, 249); sėti=mylėti; lapeliai=žodeliai ir t. t. Žiedas — ir dzūkuose senybinės arijų sukurtos prasmės nebeturi, vainikas gi lieka=nekaltybė ir t. t. Del vainiko dzūkai duoda keletą įdomių, jeigu ne naujų, tai bent paaiškinančių variantų. Pavyzdžiui, vienoj dainoj dainuojama:

Mergele gražioji,
Mergele jaunoji,
Kur jauna nakvojai
Tamsią naktelę?

Nakvojau, gulėjau
Tamsią naktelę
Minkštam patalėly
Aukštoje klėtelėj.

Mergele gražioji,
Mergele jaunoji,
Ką tu ten pamiršai,
Ką tu ten palikai?

Pamiršau, palikau,
Aš jauna mergelė,
Rūtų vainikėlį
Aukštoje klėtelėj.

Mergele gražioji,
Mergele jaunoji,
Ką tu dar siūsdysi,
Kad parnešt vainiką?

Oi, aš nū prašysiu,
Oi, aš nu siūsdysiu,
Vyriausį brolelį,
Kad parnešt vainiką.

Nors nujos, nors parneš,
Bet jau nenešiosiu:
Sulytas, sudrengtas,
Vėjo supustytas.

74-75, 146

Vainikėlis, klėtelėj užmirštas — žinoma, nustotas (nustota nekaltybė), tai aišku. Tiktai, kokiu būdu vainikėlis, gulėdamas klėty minkštame patalėly, išėjo sulytas, vėjo supustytas? Kai kurie dainologai yra linkę šią dainos formą aiškinti, kaipo ironijos formulą. Esą, mergelė užmiršusi klėty vainikėlį, reiškia, jau jo nustojusi. Vainiką ji galėjusi užmiršti kur nors svetimoj klėtelėj, jeigu būtų užmiršus savojoj — nebūtų reikalo siųsti ką kitą parnešti, — galėtų pati pasiimti. Esą, kiti pajuokia mergelę, kad ji nustojo vainiko, todel taip nediskretiškai ir klausinėja.

Šioki dainologų pastaba yra tiek teisinga, kiek ji liečia dainos užuomazgą. Visai galimas daiktas, kad daina, su visa jos dialogiška forma, yra kilusi iš pasierzinimo mergelės nelaime. Vėliau pasierzinimo elementas iš dainos išnyko, liko tiktai dainos griaučiai, kurie atgaivinta nauju turiniu — lyrika.

Mūsų turimoji dainos redakcija nieko bendra su ironijos formulomis neturi. Tai yra lengva grakšti, lyrika. Kad vainikėlis klėtelėj pasidarė „sulytas, sudrengtas, vėjo supustytas", kaltos čia visai kitos aplinkybės. Būtent, kaltas čionai liaudies dainų šabloniškas kūrimo būdas.

Aš čia pacitavau tiktai... antrąjį ilgo paralelizmo narį. O pirmajame nary kalbama, kad lakštelė nakvojo sode, obelėlėj, ir tenai užmiršo „tris raibas plunksnelas". Lakštelė atsisako užmirštas plunksneles toliau benešioti, nes jos esančios »sulytos, sudrengtos, vėjo supustytos". Kad taip čia atsitiko su plunksnomis, — savaime suprantama; o dainininkas, trafaretiškai narpliodamas dainą, plunksnos

likimą įpiršo ir vainikėliui. Šioj dainoj vainikėlio simbolis jau nebegyvas, dainininkai jo nebejautė; reiškia, tokios vainiko savybės — moderniškas padaras. »D. k. l. d.« yra ir kitas šios dainos variantas. Tenai vainiko simbolis yra gyvesnis, tenai ir nekalbama, kad vainikas, kiėty užmirštas, būtų „sulytas, vėjo supustytas". Jis tiktai:

Nuvytęs, nudžiūvęs,
Lapeliai nukritę,
Mergelių skaisčiųjų
Jau ir apneštas.

Mergelių skaisčiųjų
Jau ir apneštas,
Martelių jaunųjų
Jau ir apkalbėtas,

296, 165

Tokio vainiko mergelė daugiau nebedėvėsianti: gerai daro!

Kiek pavojingai skamba ir kitas dzūkų mergelės elgesys, už kurį šiaurėj nelabai ją tepagirtų:

Anoj pusėj Dunojaus
Ten mergelė vaikščiojo,
Aukso žiedą vartojo
Ir bernelį viliojo.

26, 44

O kai aukso žiedas bernelio neįtikino — į pagundą neatvedė, tai ji *vainikėli vartojo* ... Apskritai, dzūkų dainose mergelės perdaug iniciatyvos turi, prilimpa prie bernioko, kad šis ir atsikratyti nebegali (31, 56)!

Kai dzūkų mergelė (ištekėjusi) nori pranešti motulei, kad ji vargą vargsta — paleidžia į Dunojų rožių kvietkelį — ir motulė tuojau pažįsta (88, 178; 253, 37). O kai vainikėlis Dunoju plaukia, tuomet reikalas išeina prastesnis: tuomet mergelė prašo žemelės, kad ji prasivertų ir mergelę prarytų ... *Vainikėlis plaukia — nustotas.* Vėliau neatsakominga liaudies fantazija čionai nebūtų dalykų pripainiojo. Daugybė variantų, kur vainikas plaukia, bernelis jį gaudo, Dunojui prilaka, o mergelė vėl linksminas, net su kitu vainiku! Simbolika, tariant, ataušo. Arba viename variante, mergelė nustoja vainikėlio, jisai paskui Dunojėliu plaukia, mergelė prašo Dunojaus atiduoti vainikėlį, o Dunojus atsako:

Čia *ne tavo vainikėlis,*
Čia *siratų - siratėlių*
Ir *vargdienių mergužėlių!*

273, 95

Arba vėl kitame variante, kai mergelė pametė vainikėlį, dedasi štokia istorija:

Jei brolelis rado
Mano vainikėlį,
Tai nešiosiu, tai dėvėsiu
Visą rudenėlį.

Jei bernelis rado
Mano vainikėlį, —
Nenešiosiu, nedėvėsiu
Nė vienos dienelės.

250, 27

Iš dainos teksto galima būtų suprasti: jei pamestą vainikėlį rado brolelis, tai šį rudenį mergelė neištekės; jei rado bernelis — tuojau eis už vyro.

Senybinėse dainose, nukritusio ar vėjo nupusto vainikėlio mergelė vis viena daugiau nebenešios, nors jį rastų ne tik brolelis, bet ir motulė. Nebenešioja todėl, kad jo jau nustojo. Todėl ir mergelės pasigirtmas, kad ji pamesta vainikėlį dar visą rudenėlį .nešiosianti, dar kartą parodo, kokį sudėtingą likimą gali pergyventi simbolis, kai jis nustoja pradžiapradės reikšmės.

Taip senieji, kilnieji simboliai, kaip senieji, skaistieji dievai, išbliškę miršta. Ir nelyginant ant jų kapo „paminklas“:

Žmonių mergų vainikėliai
Ant glodžios galvelės,
O jau mano mergužėlės
Ant baltos rankelės.

O jau mano mergužėlės
Ant baltų rankelių
Guli mažas vaikas,
Taip kaip maliavotas!
57, 112

„Moderninė kultūra“ liaudies sąmonėj pasibaigus nesąmone tarytum pasijuokia ant senųjų dievų kapo...

VII

Dzūkai — karo dainiai. Tat ir žirgo simbolis dzūkų tautosakoj ypatinga meile kultivuojamas. Žirgo simbolis naudojama ta pačia prasme, kaip ir visose lietuvių dainose, gal tiktai to simbolio niuansai dzūkų poezijoj kiek lankstesni. Pavyzdžiui, išdygo rūta po žirgo kojelėm — mergelė teks berniokui:

Dar aš nemisėinau
Ant žirgelio sėsti, —
Ir išdygo žalia rūta
Po žirgo kojelėm, —
43, 81

nes mergelė, pasirodo, jau senai berniokо laukia. Tokioj vietoj išdygusią rūtą žirgas, žinoma, sumindžioja — ir mergelė berniokui tenka:

Oi, mergele lelijėle,
Nesėdėki po langeliu —
Suklups mano žirgelis,
Vai pamindžios tau rūtelę...
249, 24

Reiškia, užkerės mergelė žvilgsniu bernelį — žirgas po rūteles knapsi... Mergelė netenka berniokui ne tiktai kai berniokui liepia žirgą leisti į pūdymą, bet kai ir berniokas per pūdymą atjoja, net kai saulelė „užteka per pūdymėlį“... (30, 54). Iš bernioko žirgo mergelė pažįsta ar berniokas bus jai geras.

Žirgelis pergreitas —
Bernelis perpuikus!
27, 47

Nenori mergelė tokio jaunikio! Arba:

Oi nebūsiu tai aš tavo —
Esi pijokėlis:
Mušei žirgą per galvelę —
Muši mane jauną!
201, 96

Vadinas, bernelio elgėsy su žirgu pasireiškia bernelio **būdas**... Dzūkai int mergeles daugiausia joja bėru, juodbėriu žirgu, o į karą šyvu. Žirgo simbolikos, kaip ir apskritai visos liaudies simbolikos, pagrindo tenka ieškoti atatinkamose apeigose. Ir dzūkų dainose tokį apeigų atgarsį randame, — gana raiškų. Pavyzdžiui, dainose **24, 39** ir 24—25, 40 dainuojama, kaip bernelis žirgo ieško. Pasirodo, berniokas buvo pririšęs žirgą prie rūtų darželio, šis gi tvorą išvertė, rūteles išmindžiojo; mergelė jį pagavo ir uždarė į tvartą (kaip ir nūdien sodžiuose dar daroma, kai kaimyno gyvuliai padaro lauke žalos: gyvulius pagaunama ir uždaroma į tvartą, o kaimynas, gyvulių savininkas, turi juos vaduoti, — duoti tam tikro atlyginimo už padarytą žalą). Bernas vaduoja žirgą: už išmindžiotas rūteles duoda „dorelius", už roželę — aukso žiedelį, o už lelijėlę — bučiuoja mergelės veidelius... Žirgo vadavimas — piršlybos, daina aiškiai apeiginio pobūdžio. Tuo labiau, kad ji paremta rūtų mindžiojimo motyvu, kuris šioje dainoje pasižymi dar pirmapradėmis savybėmis. Šiaip gi rūtų išmindžiojimo motyvas liaudies sąmonėj baigia išblankti. Antai **41**, 74 dainoje turime jau simbolio iškrikimo pavyzdį. Tenai berniokas, kaip paprastai dedas, girias pririšęs žirgą prie rūtų darželio:

Mindžiosiu kvietkelius,
Traplensiu rūtelę,
Virgdysiu mergelę,
Skaisčią lelijėlę,—

o mergelė — atrėžia:

Oi, berneli dobilėli,
Kad tu jaunas nesulauktai,
Ne tu tvėrei, ne tu sėjai,
Ne tu ir traplensi.

Reiškia, mergelė atsisako už berno tekėti. Atsisakymo motyvavimas visai neatatinka dainos pradžios senobingumui. Einant šitokia logika, mergelė visai ir ištekėti negalėtų — niekas gi iš piršlių mergelei darželio netveria! Kitame dainos variante, senybiniame, primenančiame nuotakos grobimo gadynę, pasakojama, kaip prijojo pilnas dvaras svetelių ir jie ėmė šaudyti. Mergos tėvas jiems aiškiai pareiškia:

Nešaudykit, sveteliai,
Jaunasai berneli,
Ne del jūsų pastatyta
Mano aukšta klėtelė.

Ne del jūsų pastatyta
Mano aukšta klėtelė,
Ne del jūsų užaugyta
Mano jauna dukrelė!
257, 50

Didelis skirtumas tarp pirmosios ir antrosios dainų piršlių pavarimo motyvų! Šioj pastarojoj — tikslus, nuosakus atsakymas, o pirmojoj — visai ne piršlautinis! Todel ir tenka pripažinti, kad pirmosios dainos simbolis dainininko sąmonėj jau nebegyvas.

Liaudies simbolikoj: šaltinis — mergelė, taip dedas visur. Dzūkuos šis simbolis gyviausias.

Šaltas šaltinėlis
Žolele užaugo,
O mano mergelė
Už kito nuėjo.
39, 70; 28, 49 ir kt.

Kaip jau minėta, dzūkai nenaudoja simbolio — lino žiedelio, už vainikėlio užkritusio. Bet ir jų dainose pasitaiko nuotrupos, kurios liūdija, kad kadaisia lino simbolis turėjo vaidinti tautosakoj žymų vaidmenį. Dainoje 14, 17 turime:

Tavo brolelis, kaip sakalėlis,
Ant jo rūbelių lino žiedelis.
Ant jo rūbelių lino žiedelis,
Po juo žirgelis, kaip bitinėlis.

Iš šio posmo sektų, berods, kad lino žiedas — vienas įžymių bernioko privalumų, kuris ytin mergas patraukia. Bet kuo reiškiąs tasai privalumas, kuo svarbus lino žiedas — neaišku. Pati dainelė tiek iškrikusi, tiek iš įvairių posmų sulipdyta, kad iš jos šio simbolio prasmės suvokti negalima. Kitur šis simbolis šia prasme (kaipo bernioko mandrybės ženklas) nėra naudojamas. Stereotipišku būdu dainoje jisai vargu bau galėjo atsirasti: per maža jisai eiklus. Greičiausia tai bus liekana kadaisia gyvo simbolio, kuris dabar išblankęs užmiršta. Tokia pat numirėlio dvasia slankioja lino žiedas ir kitoje konstrukcijoj:

Einu per kiemelį,
Girdžiu: už sienelės
Guli mano mergužėlė
Vakarykščiu miegu.

Kelkis mergele,
Balta lelijėle,
Ar gražu tau, mergužėle,
Taip ilgai gulėti?

Ko man jaunai keltis,
Ko žmonių daboti,
Kad neturiu šitam sodžiuj
Sau jauno bernelio.

Ėmė mergę tancun,
Ėmė merga džiaugtis;
Kaip paprašė marškinėlių,
Ėmė merga verkti.

Neverki, mergele,
Balta lalijėle,
Mes nueisim lygion lankon,
Kur dirvelės želia.

Kur dirvelės želia,
Ten lineliai dera:
Pasisiusim marškinėlius
Vieno lino žiedo.
68, 131

Einu per kiemą, girdžiu pro sieną arba *einu per kiemelį, girdžiu pro sienelę* posmas, naudojamas dainose įvairiausiose kombinacijose. — „Ėmė mergę tancun“ — reiškia, apsileidusią mergelę išvedė šokti,

ji apsidžiaugė, kad ir „šitam sodžiuj" atsirado „jaunas bernelis". Kas liečia marškinėlius, tai turbūt bus šitoks dalykas. Lietuvoj dar ir iki nūdien yra išsilaikęs paprotis duoti piršliams dovanų. Duodama paprastai pirštinės, rankšluosčiai ar marškiniai, stuomenys (tai yra nepasiuti marškiniai, medžiaga, be rankovių).

Kiti vėjavaikiai per rudenį bepiršlaudami mergelės taip ir neišsirenka, bet dovanų — pirštinių, rankšluoščių, stuomenų — dideles kruvas prisikalėdoja. Dzūkuose gi doroma dar kitokiau. Nuotaka tenai siuva jaunajam marškinius, išsiuvinėdama juos „martelėmis", su kuriais jaunikis važiuoja į bažnyčią, eina išpažinties ir „sumaino aukso žiedus"... Tokiu būdu ir cituotoj dainelėj tenka spėti, kad kai bernas paprašė marškinėlių, prasidėjo piršlybų reikalas. O tinginė apsileidusi mergelė neturėjo stuomenų ištekliaus, negalėjo piršlių patenkinti, vėl „šitam sodžiuj" negavo bernioko — ir todel „ėmė merga verkti". Posaky „pasisiusim marškinėlius vieno lino žiedo" neatrodo, kad *lino žiedas* būtų panaudotas simboline tvarka. Greičiausia tai bus formula *pars pro toto*, nes yra paduotos ir kitas šios dainos variantas, kur, tarp kitko, sakoma:

Mes nueisim ton šalelėn,
Kur dirveles aria.
Kur dirveles žmonės aria,
Ten lineliai dera.
Prisdarysim plonų drobių
Vieno valaknėlio,
Prisisiusim visi tada
Plonų marškinėlių.

72, 141

Šis variantas, atrodo, bus ankstyvesnis už pirmąjį. Tenai buvo: „mes nueisim *lygion lankon*, kur dirvelės želia", o čia „mes nueisim *ton šalelėn*, kur dirveles aria". Tuo tarpu kai pirmojo varianto posmas — beprasmis paties sau prieštaravimas, antrojo varianto — dvelkia teisinga tikrenybe. Berniokas („piršliai"), maldydamas mergelę, atsisako nuo dovanos (stuomenų), išvadžioja: kai ištekės už jo („nueis ton šalelėn"), — viską savo darbu pasigamins („prisisius marškinėlių"). *Vieno valaknėlio* — vėlei ne simbolis. Reiškia, prisisius marškinių ne iš vieno lino valaknėlio, bet gryno valaknėlio, nesumaišyto su pakulomis. Tokiu būdu ir ši daina anksčiau minėto simbolio „lino žiedas" reikšmės nenušviečia.

Dzūkų dainų tarpe randame variantą ir apie ypatinguosius marškinėlius, kurius man teko minėti straipsny „Lietuvių dainų poetinės priemonės" su tam tikra rezignacija.

Būtent:

— — — — — — — —
Verpė mergelė baltus linelius,
Ocaca, opapa, baltus linelius
Be šniuro, be ratų ir be špulelės,
Ocaca, opapa, ir be špulelės.

Audė mergelė plonas drobeles,
Ocaca, opapa, plonas drobeles
Be skieto, be nyčių, be šaudyklėlės,
Ocaca, opapa, be šaudyklėlės,

Siuvė mergelė tuos marškinėlius,
Ocaca, opapa, tuos marškinėlius
Be siulo, be vaško, be adatėlės.
Ocaca, opapa, be adatėlės
Nešioj bernelis tuos marškinėlius
Ocaca, opapa, tuos marškinėlius,
Be dūšios, be kūno, be razumėlio,
Ocaca, opapa, be razumėlio.
74, 145

Neselmano, Juškos rinkiniuose šis motyvas pasižymi senybesnėmis savybėmis. Dzūkų redakcija—„modernizuota“,—net „razumėlis“ čionai figuruoja! Ir prasideda ši daina keistai: „Plūkavo žąselė po Dunojėlį, ga - ga - ga, gir - gir, po Dunojėlį“. Šiaurės Lietuvoj tai yra visai atskira dainelė („Plaukė žąselė per Nemunėlį, gir - gir - gir, gar - gar - gar, per Nemunėlį“). Galimas daiktas, kad ir marškinėlių motyvas yra į dzūkus „atneštas“. Tuo labiau, kad yra daugybė dainų, kuriose įvairūs simboliai sumaigyta, suvelta—dainininkai, matyti, visai nebesusivokia dainos prasmėje. Pavyzdžiui, 10, 71 dainoje supainiota linų rovimo motyvas, nusmukęs į jūrą žiedas, skęstantis bernelis ir t. t. Arba 20, 31 daina prasideda Šarūno minėjimu, pereinama į meilautinį priešpastatymą „žvengė žirgelis, iš stojnios bėgdamas—verkė mergelė iš klėties eidama“, vėlei pereinama į tipišką *putino* motyvą, kuris tačiau tuoj išblankinama, ir daina baigiama tipišku vainiko motyvu. Tat ir dėl keistųjų marškinėlių, kol ateis į pagalbą nauji daviniai, tenka pasitenkinti faktų konstatavimu.

VIII

Berods, visoje Lietuvoje yra dainuojama dainos apie putiną — putinėlį (ypač: „Kai aš jojau per žalią girelę, nusilaužiau putino šakelę“); dzūkuose šis simbolis yra plačiausia išrutulotas. Berods, tiktai dzūkų dainose jisai pasižymi pradžiaprade gyvybe. Jau straipsny „Lietuvių dainų paetinės priemonės“ man teko, kalbant apie putino simboliką, daugiausia remtis dzūkų daviniais („putineli raudonasai, ko pavirtai in šalelę“, „Anta kalno putinėlis, klonėj šermukšnėlis; ten mergelė lelijėlė putinėlį laužė“). „D. kr. liaudies dainos“ putino simbolikos variantus gausiai papildo. Čia nebetenka minėti, kad dzūkai turi gražiausius, primitiviškiausius variantus dainos „Kai aš jojau per žalią girelę, nusilaužiau putino šakelę“ (žiūr. 10—11, 11; 248, 20 ir kt.).

Labai įdomus variantas, kuriame aš norėčiau nužiūrėti putino simbolikos užuomazgą, yra šitoks:

Tu, putine raudonasai,
Nestovėkie prie kelelio.
Nestovėkie prie kelelio,
Nesiubuokie prie kelelio.
Atapūčia šiaurus vėjas,
Atalija skaudus lietus:
Išvers tave iš šaknelių,
Nulauš tavo viršūnėlę.
Nulauš tavo viršūnėlę,
Nubrauks tavo žalius lapus.
Nubrauks tavo žalius lapus,
Nukrės tavo saldžias uogas.
Tu, mergele, tu, jaunoji,
Nesėdėkie už skobnelių.
Nesėdėkie už skobnelių,
Nerymokie ant rankelių.

Atajoja raitų pulkas,
Visi raiti šaudydami.
Visi raiti šaudydami,
Šaudydami, grajidami.

Tiktai vienas tykiai joja,
Kuris tave padaboja,
Paims tave už rankelių,
Nuims tavo vainikelį.

237, 30

Žinome simbolio istoriją: paralelizmo (ar palyginimo) antrasai narys atkrinta, kai paralelizmas (ar palyginimas) dažnai vartojamas, pirmojo nario paminėjimas tuojau sukelia ir antrojo nario vaizdą, — ir pirmasai narys pasidaro simbolis. Turint tokį paralelizmą, kaip pacituotasai, naturalu laukti, kad ilgainiui bus: putinėlis = mergelė, „nukrėsti saldžias uogas" (putinėlį laužti) = „nuimti vainikėlį". Tokiu būdu susikūręs simbolis toliau savo gyvenimu gyvena:

Raudonasai putinėlis
Ant marelių pražydėjo,
Ant marelių pražydėjo,

In berneli prakalbėjo:
Oi, berneli, oi, jaunasai,
Oi, ar turi tu tėvelį?

188, 31

Toliau aiškėja, kad tasai ant marelių pražydėjęs putinėlis ir yra mergelė, kuri klausinėjas bernelio, ar jis turi tėvą, ar jis galės vesti! Liaudies simbolikos istorijoj šis faktas labai reikšmingas!

Simbolis ilgainiui ima abstraktėti, — nustoti pirmapradės prasmės, ir mes turime tokį pat reikalą, kaip ir vainikėlio istorijoj. Pavyzdžiui:

Šalti šaltinėliai.
Žali žolinėliai,
Susiskyniau sau kvietkelį
Putino žiedelį.

Kaip skyniau, taip skyniau,
Susiskynus pyniau,
Užsidėjau ant galvelės,
Kaip aukso žiedelį.

184, 17; palyg. 198, 55

Toliau dainoj aiškėja, kad mergelė, užsidėjusi ant galvelės supintą putiną nustojo rūtų vainikėlio. Kas įdomiausia: putinas = mergelė, ir mergelė putiną skina!

Papildant *putino* simbolikos apibudinimą tenka pacituoti dar vieną reikšmingą variantą:

Siuntė mane motutė linų ravėti.
Keleliu ėjau — ašarom liejau,
Linus ravėjau — žodį kalbėjau.

(Martele mano, jaunoji mano,
Tai kaip apravėsi, tai namo eisi,
Kai neapravėsi, tai ten nakvosi!)

Keleliu ėjau, viešuoju ėjau;
Aš pasiverčiau šalin kelelio,
Ir pasiverčiau aš putinėliu.

Važáu bernelis viešu keleliu
Ir pasdabojo tą putinėlį,
Kad jo nunokę raudonos uogos.

Ir parvažiavo savan dvarelin,
Ir paminėjo savai motulei,
Kad pasdabojo sau putinėlį.

Sūneli manas, vaikeli manas,
Oi tu *paimkie plieno kirvelį,*
Oi nusikirskie tu putinėlį.

(Oi tu paimkie plieno kirvelį,
Oi nusikirskie tu putinėlį,
Tai pasdarysi zvankią skripkelę).

Oi aš paėmiau plieno kirvelį,
Kirtau rozelį, kirtau antarų,
Balta saulelė tai pasirodė.

O jau už trečio kraujai pasliejo,
O ir žodelį jau prakalbėjo,
Gūdžiu balseliu oi tai prabilo:

Berneli manas, jaunasai manas,
Oi kur tu dėsi mažą vaikelį,
Mažą vaikelį, savo sūnelį.

Motule mano, senoji mano,
Tu darodzinai jaunam berneliui
Kirst putinėlį prie viešo kelio.

Kad darodzinai kirst putinėlį,
Tai darodzykie, tai pasakykie
Kur man padėti mažas vaikelis... ir t. t.
203—204, 69

Ištikrųjų, reta mūsų poetinėj tautosakoj tokių dainų, kaip ši, kur būtų tiek gausiai panaudota simbolių ir kur simboliai taip dvelktų pradžioprade gyvybe, kaip šioje dainoje! Išskiriant posmus, paimtus į skliauteles, be jokios abejonės, vėliau į dainą įstatytus, daina, berods, siekia gilesnės senovės, negu mes tai numatyti galėtumėm. „Pasiverčiau aš putinėliu" vėlei kiek dirbtinas posmas, bet žymiai senesnis už paimtuosius skliautelėsna. Bet jau „pasdabojo putinėlį, kad jo nunokę raudonos uogos" senas apeiginis motyvas. Moćiutė liepia nusikirsti putinėli = paimti prievarta mergelę (kirsti medį = merga prievarta imti, — daugelio tautų pradžiapradis simbolis!), — siekia gilios senovės. Ir koks stebėtinas daiktas, koks ypatingas simbolis: „kirtau rozelį, kirtau antarų, — balta saulelė tai pasirodė"! Visų pirma saulei epitetas *balta* labai retas; dabartinėse dainose jeigu jis retkarčiais ir yra naudojamas, tai tik *aprašoma* prasme, reiškia, visai kitokia, negu šioje dainoje. Formula „balta saulelė" galėjo susikurti naturalistinių religinių įsitikinimų gadynę, kada *baltumas* buvo aiškiai jaučiamas, kaipo gerybės pažymis, kuomet ir saulė, žmonių gerbuvio šaltinis, negalėjo būti kitokia, kaip tiktai balta. Vadinas formula „balta saulelė" ne aprašomas posakis, bet

apsprendžiamas. Bernas putiną nukirto—balta saulelė pasirodė—reiškia, pasiėmė mergelę ir palaima juos atlankė. Kirto putiną tretį kartą—kraujas pasirodė — rezultate: sūnus... O putino uogos buvo tokios nunokusios, tokios raudonos!.. Tokia sukaupta simbolika įkvėptas liaudies dainininkas pasiekia kūrybinio realumo aukščiausio laipsnio! Ir tai yra didis dzūkų poetinės tautosakos nuopelnas.

Keistas dalykas: putino motyvą gyviausia išrutulojo dzūkai; o jie iš lietuvių giminių artimiausi slavams. Rusai gi putino simbolį („kalina") labai plačiai naudoja. Pas rusus putinas dar ir nūdien (bent prieš karą) turėjo apeiginės reikšmės, — vestuvėse. Dzūkuose šis simbolis yra perdaug gyvas, kad būtų galima juos apkaltinti rusų simbolį pasisavinus. Primindamas rusų simbolį, aš tiktai norėjau pabrėžti fakto įdomumą, nesiūlydamas jokių išvadų. Galimas daiktas, ilgainiui, pasireiškus naujai medžiagai, ypač gi paaiškėjus medžiagai iš dzūkų apeiginio gyvenimo, ir iš šio fakto bus galima padaryti išvadų. Netenka abejoti, kad jos bus įdomios.

IX

Dzūkai taip stipriai pasireiškę paralelizmais ir simbolika kitose poetinėse priemonėse nieko naujo neįneša, niekuo ypatingu nepasireiškia. Pavyzdžiui, epiteto srity dzūkai eina gal net šiaurės lietuvių užpakaly: dzūkų epitetai šykštūs, nelankstūs. Rūstajam vargui apibūdinti naudojama bendros lietuvių tautosakos formulos, kaip antai:

Viešas kelelis gūdžiai dundėjo,
Jo didis vargelis buitai bujojo:
Iš pašaknėlių buiniu diegeliu,
Iš viršūnėlės plačiu laiškeliu.

Arba:

Gimiau vargely, vargely augau,
Už vargo bernelio ir ištekėjau.
251, 29

Ilgesiui reikšti — daugybė formulų, bet ir čia dzūkiškosios suvedamos į bendrąsias lietuvių, kaip antai:

Prasėdėjau suolelį,
Pražiūrėjau langelį,
Pravyravau vartelius.
59, 115

Dzūkai vėlei daugiau už kitas gimines gieda visokią dalią bei nedalią, o del kompanijos—ir valią (vėlei paralelė su rusais, kur „dolja" bei „volja" žymų vaidmenį vaidina!). Mergelės menkos rūšies dalia dzūkai turi gana raiškių formulų. Pavyzdžiui, „mergelė" skundžiasi savo vyru:

Pridarei grėblelių
Mano pirštelių,
Prišėrei žirgelį
Mavo rūtelių...
292 151.

Ar dar smarkiau:

Prikapojai malkos
Mano rankelių,
Priskaldei balanų
Mano petelių.

Priskaldei balanų
Mano petelių,
Privijai botagų
Mano kaselių.
51, 95

Dzūkų žirgas, kaip visur, smarkus daiktas;

Tas žirgelis, juodbėrėlis,
Bėgdamas vėjelį lenkia,
O jo aukso padkavėlės
Į padangę žemę mėto.
9, 9

Pars pro toto — tos pačios formulos:

Šoko žydai ir čigonai,
Paskui šoko geri ponai.
Šoko vyžos ir čebatai,
Paskui šoko gryni padai.
288, 141

Taip-pat ir laiko apsprendimui:

Dar neišaušo aušra dienelė,
Dar netekėjo šviesi saulelė,
Kėlė tėvulis jauną sūnelį
Žirgo žaboti, kelionėn joti.
265, 74

Vaizdagarsiais[1]) (onomatopoëtica) dzūkų poezija nėra turtinga; įdomus tiktai dzūkų oželio tipas:

Turėjo bobukė
Žilą ožiuką,
Bandzik-bandzik —
Kampan — in — kampan —
Oi vindė — pletindė —
Petruška — laida...
171, 357

Tai yra vienas „tobūliausiųjų" ožiukų visoje lietuvių poetinėj tautosakoj!

X.

Dzūkų dainų ritmiką, atsiremiant „D. K. I. d." sunku apibūdinti. „Ištikrųjų sunku įsivaizduoti apgailėtinesnę dvasios impotencijos išdavą, niekingesnį ir juokingesnį reginį už tąjį, kurį sudaro daugybė pedantų, kurie nūdien visose civilizuoto pasaulio pakampėse prie savo rašomųjų stalų sėdi ir eilutes, rymus, balses, cezūras

[1]) Kai kurios gramatikos vaizdagarsius (onomatopoëtica, Lautmaleret) vadina *ištiktukais*. Šis pavadinimas, atrodo, iš visų galimų terminų mažiausia tenusisekęs.

skaičiuoja bei matuoja — ir paskui popery kreivomis linijomis bei aritmetikos skaičiais reiškia [1])"!

Nes ritmas yra dvasinis, kūrybinis pradas, ir, kaipo tokis, nėra materiališkomis priemonėmis matuojamas. Ritmo pagrindą sudaro ne taikykliškai pasikartojantys garsai ar judėsiai, bet psichiniai procesai. Pavyzdžiui, laikrodžio tiktakinimas ar traukinio dundėjimas bėgiuose — joks ritmas, nors garsai ir labai taisykliškai, „įstatymingai" kaitaliojas. Dainos ritmas tėra tiktai toks pat psichinių procesų reiškimas, kaip ir tapybos varsos bei formos, kaip ir architektūros, kaip ir šokio formos. Suvokti dainos ritmiką, reiškia sulyg orutinių pažymių suvokti psichinius procesus. Dainos ritmas — viena nedaloma visuma, kaip lygiai joks gyvas organizmas nėra dalomas į sudėtingas dalis. Dainos ritmas iš užrašyto dainos teksto nėra suvokiamas: jei nebūtų pagalbinių davinių, iš dainos teksto jos ritmo mes niekuomet nesuvoktumem. Bet yra žinoma, kad žmonės dainas ėmė kurti sąryšy su tais ar kitais judesiais, su tais ar kitais veiksmais, su apeigomis, susidedančiomis iš judesių ir veiksmų. Pradžiapradės dainos pagrindą sudarė ne žodžiai, bet melodija, ritmas. Judėsiai, veiksmai, su kuriais sąryšy buvo pradžiapradės dainos kuriama, savo rėžtu buvo tiktai daugiau ar mažiau apčiuopiamas psichinių procesų reiškimas, kaip ir dainos ritmas. Straipsny „Lietuvių dainų poetinės priemonės" mano minėtasai dainų *natūralinis ritmas* reikėtų suprasti anaiptol ne kaipo dainų ritmikos apsprendžianti priežastis, bet kaipo apčiuopiamas ekvivalentas, kuriuo mes galime operuoti. Dainos gi ritmo priežastis — buvo ir bus psichiniai procesai. Neturint dainos melodijos, veiksmas mums lieka vienintėlis šaltinis, iš kurio mes galime pasisemti šiokios tokios nuovokos apie dainos ritmiką. Aiškus dalykas, šis kelias yra labai slidus ir pavojingas, bet geresnio mes kol kas neturime. Juo eiti dar būtų pusė bėdos, jeigu mes turėtumem dainos pradžiapradėje redakcijoje, reiškia tokias, kokios jos yra gimusios, dainuotos sąryšy su tam tikru veiksmu. Bet ir to mes neturime. Sąryšy su kuriuo nors veiksmu gimusios dainos ilgainiui atatrūksta nuo jo, savo esmėj pasikeičia, pasidaro palaidos — klajuoklės, ir jų ritmas, žinoma, toli gražu, nebe tas, kuris buvo pradžioj, dainos gimimo dieną. Tokiu būdu, geri norai suvokti dainų ritmiką kolkas turi pasitenkinti dar kuklesniu uždaviniu. Tenka suvokti dainos teksto, pasakytau, istoriją, suvesti ji į pirmykštę redakciją, kuri yra lemiantis faktoris tolimesnėi dainos ritmikai. Ir čionai taip labai svarbu yra kuotiksliausia žinoti visus veiksmus, saryšy su kuriais dainos dainuojama, tuos ilgųjų apeigų momentus, prie kurių dainininkai savo dainas pririša. Bet ir čia, kaip matysime, dainų ritmikos problema dar neišspręsta.

Šiuo reikalu „D. k. l. d." mums labai maža teduoda. Pavyzdžiui, vestuvių apeigos — vienas svarbiausių akstinų dainoms kurti Lietuvoj. „D. k. l. d." rinkiny paduotos vestuvių dainos, atrodo, esan-

[1]) Karl Vossler. Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft. Heidelberg, 1904. 86 pusl. ir ss.

Panašių išvadų man teko prieiti bestudijuojant lietuvių dainas ir panašiai, nors ir ne taip griežtai, pasisakyti straipsny „Lietuvių dainų poetinės priemonės", kai dar šių teisingų Fosterio žodžių aš nebuvau girdėjęs.

čios nebe pirmykštėj redakcijoj, net ne apeiginės; joms atsiremiant sunku padaryti tikslesnių sprendimų. Skyriuj „Kalėdų dainos" paduota įdomesnių dalykų. Kaip antai:

Vidury dvaro — lėliumai —
Palovų rūmelis — lėliumai —
Tuose palovuose — lėliumai —
Baltos skomelės — lėliumai.
141,296

Arba:

Trys bitelės keleliu lėkė — kalėda,
Visos trys susduzgė, — kalėda.
Kur mes trys pasidėsim, — kalėda,
Kur mes trys nulėksim? — kalėda.
144,301

Prašinėjo bernužėlis
Pas jaunąją mergužėlę —
A kuku:

Oi išeikie, mergužėle
Į Dunojų vandenėlio,
A kuku!
146,305 ir t. t.

Šios dainos yra kalėdinės visai ne todėl, kad jose dainuojama „Lėliumai" ar net „Kalėda". Jos yra kalėdinės todėl, kad jos dainuojama (ar kadaisia buvo dainuojama) sąryšy su žaislais bei šokiais, vykstančiais kalėdų metu. Tų žaislų ar šokių aprašymas nušviestų ne vieną dzūkų dvasios paslaptį, bet tokių aprašymų mes neturime.

Aiškaus naturalinio ritmo mes galime suvokti tiktai kaikuriose dzūkų rugiapiutės dainose, kur vyksta tam tikra harmonija tarp psichinių procesų ir fizinių — darbo. Pavyzdžiui:

Ant aukštų kalnelių,
Dunojau — dunojėli,
Balti dvareliai,
Dunojau — dunojėli.
Aukštos klėtelės,
Dunojau — dunojėli.

Tuose dvareliuose,
Dunojau — dunojėli,
Tuose baltuose,
Dunojau — dunojėli,
Aukšta klėtelė,
Dunojau — dunojėli...
135,282

Arba:

Rūta žalynoj' —
Vakaras vakarėlis,
Rūta žalynoj,

Rūta žalynoj',
Krito rasa ant baro,
Rūta žalynoj'.

Rūta žalynoj',
Puolė saulė ant medžių
Rūta žalynoj'.

Rūta žalynoj',
Leisk, baravede, namo,
Rūta žalynoj'.
240,39

Kiekviena iš pacituotų dainų yra tikros rugiapiutės dainos, — ir taip begaliniai skirtingos! Konstrukcija, strofos, refrėnai ir jų padėtis, eilutėse skiemenų skaičius — visa kitaip! O rugius gi žmonės piauna vienodai: dalgiu džiagt ir džiagt! Tiesa, dzūkai rugiams

piauti dalgio nelabai tepripažįsta. Bent kai »D. k. l. d.« buvo užrašinėjamos, dzūkai rugius piautuvais tebegraibė — dzūkų moterys, nes vyrai tą darbą laikė nevertingu. Kaip prof. Krėvė-Mickevičius paaiškino, rugiapiutės dainas be refrėno dainuoja pievėjos pavieniui, o su refrėnu — dainuoja choru, antifoniškai. Dainų melodija išeinanti labai panaši, jeigu ne vienoda, atatinkanti rugių piovimo ritmikai, nors dainos struktūra ir būtų įvairiausi. Aš nėsu matęs rugius piautuvais piaunant, bet, atrodo šio darbo eiga negalėtų būtį ritmiškai mažiau organizuota, negu linų rovimo darbas. Šiaip ar taip, pozitiviškai samprotaujant išeina: kadangi tėra vienas darbo ritmas, tai ir visos to darbo dainos teturėtų būti to paties vieno darbo ritmo — dainos turėtų būti vienodai konstruotos! Mūsų gi pavyzdžiuose turime dų skirtingų ritmų... Pabandykite įtikinti dainininką, kad vieną cituotųjų dainų yra tikra rugiapiutės daina, ir antra — falšyva, biesas žino kas? Pagaliau, rugiapiutės dainų yra gi tokia daugybė,— ir jas ar gi galima būtų suvesti į šiuodų pavyzdžių? Reiškia, ir darbo dainose darbo ritmas nėra lemiantis faktorius. O jeigu taip — tai kas gi daryti? kur ritmo beieškoti?

Atsaką pasiūlytau tą patį: dainos ritmo priežastis glūdi dainininko psichiniuose procesuose. Darbas, kaipo tokis, savo eile yra akstinas kilti tiems ar kitiems psichiniams procesams. Pavyzdžiui, vienam koks darbas — sunki našta, jis dirba darbą ir pasaulį keikia, ir svajoja apie kitą būtį, kur nereikės darbas vargti. Jo pergyvenimai eina viena kryptimi. Kitam vėl darbas — didis džiaugsmas. Jis darbu užmuša savo gėlą, užsimiršta, girdi jisai, kaip dalgis žvanga, ir plieno žvangėjimą savo skambiomis godomis palydi. Pavyzdžiui laikrodžio tiktakinimas — jau toks tiksliai išmatuotas, aprėžtas, dalykas, atrodo, visiems privalomas vienodas ritmas. Goethe, įsiklausęs laikrodžio tiktakinimo dainavo:

Fand mein Holdchen
Nicht daheim,
Muss das Goldchen
Draussen sein.

(Neradau mano meilumėlio namie, bus aukselis tur būt lauke). Tokia lengva-lengva Goethes, pasakytau, trochajinė šypsena! O Schilleris del to paties tiktakinimo graudena:

Von dem Dome
Schwer und bang
Tönt die Glocke
Grabgesang.

(Iš bažnyčios sunkiai ir baugiai skambina varpas grabo giesmę). Tai reiškia tą pačią schemą abu dainiu kūrybiniai savotiškai perdirba. Lygiai tas pat dedas ir su rugiapiūtės dainininkais. Tiktai rugių piovimas — nėra toksai aprėžtas, punktuališkai nustatytas daiktas, kaip laikrodžio tiktakinimas. Rugiapiūtės dainininkas, rugiapiūtės „ritmą" kūrybiniai perdirbinėdamas, yra nepalyginamai laisvesnis už tiktakinančius Goethę ir Schillerį. Vadinas, galų gale, mes *suvokdami dainos naturalinį ritmą, mes suvokiame tiktai schemą, kurią dai-*

nininkai kūrybiniai perdirbinėjo. Schemą, kuri mums gelbsti susivokti medžiagos apstybėj, gelbsti klasifikuoti dainas. Esmėj gi kiekvienos dainos ritmas yra savy sukaupta individybė. *Duoti mūsų dainų ritmikos apibūdinimą*, reiškia, *duoti tiek definicijų, kiek ir dainų yra.*

XI

„D. k. l. d." rinkiny yra išskirta neva atskira dainų rūšis, pavadinta *„verkavimai"*, — terminas, šiaurės Lietuvoj, berods, nebuvęs šitaip fiksuotas. Prof. Teodoras Brazys *„Tautos ir žodžio"* antrajame tome įdėtame straipsny „Lietuvių liaudies daina vestuvėse" paduoda tikslių žinių apie „verkavimus". Iš to straipsnio aiškėja, kad dzūkai „verkavimais" vadina tam tikras apeigines dainas, pritaikytas vestuvių momentui, kai jaunikis ar jaunoji atsisveikina su „jaunosiomis dienelėmis" ir „slaunia giminėle". Jos yra dainuojamos labai liūdnu tonu. Prof. Krevė-Mickevičius pasakoja, kad jam beužrašinėjant dainas, senukė, dainavusi „verkavimo" dainą į pabaigą taip susigraudenusi, kad net ašaros ėmusios birėti. Vestuvėse verkavimų ceramonija kartais yra atliekama labai nuoširdžiai, su ašaromis, o kartais — tai gryna formalybė — sausa apeiga. Dzūkai aiškiai skiria formulų esmę: „Raudoja kaip tėvą — motyną palaidojus" ir „verkauja, kaip nuotaka". Verkavimas yra, tokiu būdu, tarytum vestuvių apeiginė rauda, savo psichologinėj prigimty panašus į tas raudas, kurias pakasynose naudodavo specialistai raudotojai. Tokia yra verkavimų reikšmė ir toks jų pagrindas. Lietuvių dainų poetikos žvilgsniu įdomu yra apsistot ties „verkavimų" konstruktivine, genezine prasme.

Straipsny „L. d. p. priemonės" minėjau, kad *rauda* nėra daina, kad rauda turi tendencijos daina tapti. Dzūkų *verkavimai*, atrodo, atsižlūtint jų konstrukcijos, bus lyg ir pereinama stadija tarp *raudos* ir *dainos*. *Verkavimai* iš vienos pusės dar turi gyvų ryšių su *rauda*, ypač motyvo žvilgsniu, bet iš kitos pusės — jau išeina iš raudos rėmų, — ypač poetinių priemonių žvilgsniu. „D. kr. l. d" rinkiny yra įdėta ir tipiškų raudų (nors kiek ir kultivuotų), kaip antai:

Oi tėvuli manas,
Oi tikriausias manas,
Oi ko nepaskeli
Nuog lentelių suolelio,
Iš plonų drobelių,
Iš brangių parėdėlių?
Oi, ko nepadaboj,
Oi, ko nepažiūrai
An baltos skobnelės?
Oi, ko suvažiavo
Ta garsi giminėlė?
Nėra kam parėdkavoti
Didžio parėdkėlio
Be seno tėvulio,
Be senos galvelės... ir tt.
195, 48

Ši rauda yra, pasakytau, profesionalinė: ji jau nebapasižymi betarpiu gėlos reiškimu, joje jau jaučiama tam tikra manera raudoti. Bet ji, dar aiškiai matyti, raudama pakasynose, prie nabašninko, kai giminės susirenka laidoti. Jeigu ši rauda atatrūktų nuo raudojimo momento, įgautų nuosavią melodiją bei strofinę struktūrą, — ji galėtų pasidaryti daina. Pamokomas pavyzdys — šitoks „verkavimas"

Motule mano,
Širdele mano,
Atdaryk dureles,
Priimk dukrelę.

Priimk dukrelę,
Priimk viešnelę,

Velyk dukrelei
Žingsnelį žengti.

Velyk dukrelei
Žingsnelį žengti,
Velyk dukrelei
Klėtelėn eiti...

94—195, 47

Iš „verkavimo" pradžios atrodo, tarytum mergelė laužtusi ant mirusią motulę—į aną pasaulį. Juk raudose nekarta raudama à la:

Dievuli mano, Dievuli brangus,
Oi, kam paėmei mūsų motulę,—
Paimk ir mane, vargo dukrelę,
Vargo dukrelę, liūdna siratėlę.

163—164, 339

Arba dainuojama:

Sunkus stonas martužėlės,
Dar sunkesnis siratėlės...
Aš nueisiu ant kalnelio,
Atsiversiu vėlių duris.

Atsiversiu vėlių duris,
Prisikelsiu veliuonėles.
Prisikelsiu veliuonėles,
Pabudinsiu motynėlę...

180, 5

Aukščiau, cituoto „verkavimo" pabaigoj pasirodo, kad mergelė veržias ne į aną pasaulį ant mirusią motynėlę, bet ant gyvą iš „svetimos šalelės". Atrodo, kadaisia buvusi rauda atatrūko nuo nabašninko, įgavo strofinę struktūrą ir virto „verkavimu" arba verkšlenančia daina. Aiškus dalykas, tarp vienos ir kitos formos negali būti pravesta tiksli siena, kaip tarp dienos ir nakties. Pati liaudis tikslių nebesiorientuoja savo tautosakos formose, — kai dainos atatrūko nuo dainavimo momento. Štai įdomi paralelė — trilypė:

„Rauda"	*„Verkavimas"*	*„Daina"*
Oi aš užkukuosiu	Oi aš pakelsiu	Verkė maža dukrelė
Raiba gegulė,	Garsų alasėlį	Ant kapelio sėdėdama;
O tai prikelsiu	An viso didžio	Ant kapelio sėdėdama,—
Seną motulę.	Tėvulio dvaro.	Motutę būdydama.
Oi tai prikelsiu	Oi aš paleisiu	Motutę būdydama,
Seną motulę,	Savo balselį	Rankeles laužydama;
Tai paporysiu	Pro rūtų daržėlį,	Rankeles laužydama,
Savo vargelį.	Pro stiklo langelius.	Širdelę spaudydama.
Savo vargelį,	Pro stiklo langelius	Širdelę spaudydama,
Sunkią dalelę	In aukštą klėtelę—	Ašarėles braukydama;
Tolimoje šalelėj,	Oi kad išgirstų	Ašarėles braukydama,
Svetimoj giminėlėj,	Sena motulė.	Žodelį kalbėdama:
Kelkis motule,	Oi kad išgirstų	Vai motule, širdele,
Kelkis viešnele,	Sena motulė,	Nuprauski man burnelę,
Pasigailėk dukrelės	Oi kad išeitų	Nuprauski man burnelę
Užtaryk žodelį.	Senas tėvulis,	Iššukuoki man galvelę

Tai guli motulė
Ant kietos lentelės,
Neklauso dukrelės,
Jos gailių žodelių.
164, 340

Senas tėvulis
An didžio dvaro
Oi kad priimtų
Jauną dukrelę...
194, 46

Išukuoki man galvelę,
Supinkie man kaselę;
Supinki man kaselę,
Apvilk mane marškinėliais...
294, 161

Kuo skirias šie trys tautosakos faktai — vienas nuo kito? Atsižvelgiant jų sudėties — niekuo nesiskiria! „Rauda" su savo gausiuoju aprašomuoju elementu, su lyriškais (choraliniais!) pasikartojimais yra tipiška liaudies lyriška dainelė, lygiai, kaip „verkavimas" lygiai, kaip „daina". Jų atskiri posakiai, lyg pro ūkaną, lyg pro sapną primena, kad jos kadaisia yra turėjusios artimesnio reikalo su raudomis.

Tikrasai prie karsto raudojimas buvo tasai gemalas, iš kurio išsirutulojo profesionalų rauda. Galėjo būti ir nuoširdus verksmas vestuvių metu, ypač seniau, kai mergelės būdavo daugiau šios ar tos prievartos keliu atiduodamos už vyro, — gal tasai verksmas ir buvo pakankamas gemalas išsirutuloti vėlesniems apeiginiems verkavimams, kuriems panaudojama ir kaikurios kultivuotų raudų formulos.

Sakydamas, kad verkavimai yra lyg ir pereinama fazė tarp dainos ir raudos, anaiptol nesu linkęs įkalbinėti, kad verkavimai iš raudų išsirutulojo, kad rauda yra pirmoji fazė, o verkavimai yra antroji. Genezio žvilgsniu verkavimai gali būti nuo raudų visai nepriklausomi, o konstrukcijos žvilgsniu jie gali būti tikrieji tarpininkai tarp dainos ir raudos.

XII

Dzūkų dainose yra dažnai minimas Šarūno vardas, — ir šis dalykas yra bene pats įdomiausias dzūkų dainose. Kas jis toks, tasai Šarūnas?

Šarūno vardas yra minimas šitokiu būdu:

1) *Ant Šarūno kapo*
Saulelė tekėjo,
Ten berneliai raitužėliai
Ant *vainelės rengės*
125, 259

2) *Pas Šarūno kalną*
Žirgeliai stovėjo,
Tenai jauni bernužėliai
Tai vainelėn rengės
125, 260

3). Dainos motyvas — kaip jau mūsų minėtas Juškos apie Danilą. Vietoj Danilos figuruoja Šarūno vardas:

Išjoj ponas *karaliūnas*
Gudo šalin vajavoti...
Grįžo jaunas raitužėlis
Tas *Šarūnas Šarūnėlis,*
Paskui vežė margas skrynias
Ir žalią šilkelį.

— — — — — — —
Vai, sūneli, oi, vaikeli,
Tu Šarūnas raitužėli,
Kad tu būtai nekalbėjęs,
Akmenių pavirtęs,..
113—114, 229

4) *Šarūno karaliaus* žirgeli derėjau,
Alūno bajoraus mergelę viliojau...
29, 31

5). Daina prasideda *stipriu epišku* posmu:

Oi, kalnai, kalnai,
Kalneliai kuoaukščiausi,
Oi, ant tų kalnelių
Bajorai žydėjo.

Ten mūsų brolelis
Žirgelį balnojo,
— — — — —
Ir sustiko jaunoji
Karalių Šarūnėlį:

Oi ant tų kalnelių
Bajorai žydėjo,

Ko verki mergele,
Baltoji lelijėle?

Mergelė pasisako, kad jai gaila karan išjojusio bernelio, *Šarūnas* jai pastūlo:

Neverk mergele,
Balta lelijėle,
Aš turiu, mergužėle,
Šimtus šimtų bernužėlių.

Šimtus šimtų bernužėlių,
Mandrių raitužėlių,
Išsirinkte, mergele
Iš visų sau vieną.

60, 116

6). *Atėj žinelė*
Nuog Šarūno karalėlio
In *kareli joti,*
In marias keliauti.

60, 117

7). Nujojo brolelis
Šarūno raitelis
Tolimon šalelėn,
Gudų žemelėn.

60, 119

8). Vėlei *stipri epiška* pradžia:

Medžiai braškėjo, miškai užėjo,
Jojo *karalius didžion vainelėn,*
Didžion vainelėn, *gudo šalelėn,*
Kur aukselis džiarška, vynelis teka.
Su tuoj *karaliu,* su tuoj *Šarūnu*
Išjojo mano jaunas bernelis...
— — — — — — — — —
Oi, grįžta, *grįžta Šarūnas karalius*
Iš didžios vainelės, iš gudo šalelės,
Oi joja, joja mandrieji raitužėliai,
Mandrieji raitužėliai, jauni bernužėliai...

6, 4

9). Šarūno vardo neminėtos, bet labai svarbios dainos:

Iš tolimos šalelės,
Nuog Merkinės miestelio
Plaukia didis gandas
Per žaliąstas gireles.

Eina gandas per kalnelius,
Plaukia riksmas per gireles
Iš tolimos šalelės
Nuog Merkinės miestelio:

Kelkitės raiteliai,
Perlojos berneliai,
Imkit rankon strielbeles
Ir švietriajas šobieles.

Vykite žirgelius,
Vykit juodbėrėlius,
Vaduokit brolelius
Iš didžios bėdelės.

274, 99

Pas Merkinėlę,
Pas miestužėlį,
Kovės berneliai
Perlojos raiteliai.
— — — — —
Vadavom brolelius
Nuog didžio vargelio,
Iš sunkios bėdelės,
Nuog gudo nevalios.

Vai mes berneliai,
Perlojos raiteliai,
Mes nieko nebijom,—
Nei gudų barzdočių.
274, 100

10). Yra du variantu dainos apie Vladislovą IV — »Šarūno« mirtį.

Viduje Merkinės
Stovi laškelė,
Tona laškelėn
Karališnas miršta.

Karališnas miršta,
Žodelį kalba:
Tegul mato žmonės
Ir didis ir mažas —

Tegul mato žmonės
Ir maži vaikeliai,
Kaip miršta ponai
Ir šarūnai karaliai.
162, 335

Skamba varpeliai,
Dega žvakelės,
Vidui Merkinėlės
Stovi lovelė.

Tona lovelėn,
Tona klevinėn,
Didis karališnas
Dievulio prašo:

Dievuli mielas,
Dievuli aukščiausias,
Duok man sveikatėlę,
Didžiam karališnui... ir tt.
162, 337

Čia nėra išcituota visi posmai, kuriuose yra minimas Šarūno vardas, bet šie, tariant, atstovauja ir visus kitus. Iš jų matyti, kad dainos Šarūno vienalypio to ar kito veido neapibūdina. Šarūnas visose dainose yra bespalvis. Kaip seka iš cituotų dainų, Šarūnas yra galingas valdovas (»karalius«), turįs »šimtų šimtus raitužėlių«, kuriais jis gali naudotis, kaip tinkamas, net mergelėms gali juos dovanoti (5 pavyzd.). Šarūnas nuolat veda karus su barzdočiais gudais, išjoja su pulkais raitelių į gudų žemę, grįžta prisiplėšęs gudų turto. Šarūno nelyginant, sostinė yra Merkinė, iš kurios jisai duoda žinią savo kareiviams, kad reikia į karą joti. Merkinėj jisai ir miršta, ant jo kapo supilama kalnas, į rytus ar šiaurę nuo Merkinės, per kurį saulelė teka, pas kurį renkasi berneliai, sumanę į gudų žemę joti. Tiktai tokį Šarūno asmens vaizdą teduoda mums dainos. Dainos, labai nelygios, kaip struktūros, taip ir senumo žvilgsniu. Kai kur Šarūno vardas atrodo tiktai tokios prasmės teturi, kaip Nemunėlis ar Dunojėlis. Liaudis, tarytum, pro sapną atmena kažkokio legendarinio herojaus šešėlį, ir jį liaudies fantazija apdovanoja šešėlio savybėmis.

Užsilikę padavimai Šarūno bustynę riša ne su Merkine, bet su *Balinu*, Balino pilimi, kuri randas į šiaurę nuo Merkinės. Netoli Balino, Mašališkių dvaro lauke, 5 varstai nuo Merkinės, yra kalnas, ir nūdien žmonėse tebegarsinamas, kaipo *Šarūna kapas.* Prof Krėvė-Mickevičius tikina, kad visi padavimai, jo panaudoti įvade į jo dramatizuotą poemą »Šarūnas« (Naktigonių scena) nėra pramanyti, — jie viši esą pasemti iš liaudies lūpų. Geografijos sąlygos, kuriose ran-

dasi Balinas, yra labai ypatingos. Palyginant nedidelė lygumėlė yra iš visų pusių apsupta arba ežerais-ežerėliais, kurių ten aplinkui labai daug, arba pelkėmis-raistais, kurie dar ir šiandie ne visi yra išbrendami. Pelkės ir ežerai iš visų pusių apsupa neperdidelę lygumą, kurioje galima gyventi, kurioje ant vieno ežero kranto ir stovi Balino pilis.

Reikia manyti, seniau ši vieta dar labiau buvo atskirta nuo aplinkinio pasaulio, — reikia atsiminti miškus ir vandenis, kurie nūdien neišvengiamai yra sumažėję.

Tokia vieta kiek mažesniame maštabe būtų ideališkiausi prieglauda plėšikų-galvažudžių lizdui susikurti. Šitokiame maštabe, kaip ji dabar yra, galėjo būti patogiausias prieglobstis karingiems kunigaikščiams, kurie iš savo pilies pro pelkes ir ežerus išlįsdami, galėjo puldinėti kaimynus, — o norintieji juos tenai užpulti, lengvu būdu galėjo į ežerus ar pelkes sumarmėti. Tat vieta atrodo buvusi labai patogi stipriam militaristui kunigaikščiui susikurti. Visai galimas daiktas, kad ten ir gyveno kadaisia koks smarkus kariauninkas kunigaikštis, — Šarūnas ar kitas kas. Atsižvelgiant Balino geografinių aplinkybių, Šarūno asmuo realėja.

Ar ištikrųjų Šarūno asmuo yra istorinis, padaręs didžio įspūdžio į liaudį, kad ji jį per ilgus šimtmečius dar atsimena, — į šį klausimą gaus atsakyti mūsų istorikai. Istorikai gaus išaiškinti, kokie buvo akstinai, kad liaudis šį vardą šiokiu ar tokiu keliu sukūrė. Kad yra *tikrai* buvę šiam reikalui kurių *istorinių* akstinų — netenka abejoti. Bet mums čia rūpi kas kita. *Šarūnas* yra toksai asmuo, ar bent vardas, aplink kurį dzūkų dainos sukas, tarytum *ciklizuojas*, nelyginant rusų bylinos apie Vladimirą.

Ir bylinų Vladimiras nepanašus į istorinį Kijevo kniazių Vladimirą. Įvairiausios kilmės, įvairiausio turinio bylinos ilgainiui pririšama prie Vladimiro vardo. Lygiai prancūzų epo Karolis maža teturi bendrą su istoriniu Karoliu. Bet Vladimiro ir Karolio vardai yra tokie, apie kuriuos poetinė tautosaka ciklizuojas. Toks pats atrodo esąs (ar buvęs) ir Šarūno vardas. Reikia manyti, seniau lietuvių tautosakoj jis yra buvęs žymiai gyvesnis. Minėjau, dzūkuose nepaprastai didelis procentas karo dainų. Vienos mini Šarūno vardą, kitos nebemini, bet jos yra labai panašios viena į kitą. Arba karo dainos susikurė, ir į jas paskui ėmė įsiterpti Šarūno vardas? Arba karo dainos (bent žymi jų dalis) susikurė sąryšy su Šarūno vardu, ir tiktai amžiams slenkant, Šarūno atmintis ėmė išblykšti, ir jo vardas iš dainų ėmė išsitrinti? Antroji galimybė atrodo tikresnė. Karo dainos su Šarūno vardu turi daugiau epiškų požymių, ir kartais labai stiprių. Karo dainos be Šarūno vardo, jau beveik gryna lyrika, dauguma jų paskęsta erotiniuose reikaluose. Dainose, liečiančiose Vladislovą IV, Šarūno vardas yra naudojamas apozicijos formoje. „Kaip miršta ponai ir Šarūnai karaliai". Čia *Šarūnas* yra kažkoksai karališkos didybės, karališkos galios ženklas! Šitokios prasmės jisai galėjo liaudies sąmonėj įgauti tiktai ilgus, ilgus metus vaizdavus Šarūną, kaipo galią, didybę. Daina, liečianti Vladislovą IV, siekia pradžios XVII amžiaus. Atrodo *Šarūno sąvoka* turėjo būti su-

kurta žymiai *anksčiau*. Vėliau su Šarūno vardu surišta ir vėlyvesnės kilmės dainos, kaip antai mano cituotas 3 pavyzdys.

Prieš darysiant kurias išvadas iš Šarūno vardo minėjimo, tenka prisiminti dar šitokie dalykai. Dzūkų karo dainos daugiausia tūri reikalo su gudais, retkarčiais, lyg pro sapną prisimenama ir prūsai (54—55, 107). Ir kuo mažiausia — lenkai. Tai meta šviesos į dainų išaugimo laikotarpį. Varšuvos — Krokuvos neprieteliai žiemaičiai dzūkams nekartą atrodo esą tie patys gudai:

Vai aš josiu *gudo šalin*,
In Palangos miestelį,
Ten guldysiu aš galvelę
Po švietriuoju šobleliu...
265, 72

O į tą „gudų Palangą" jodinėjo šitokiais reikalais:

...Vai *plaukia, plaukia*,
Kaip marios siubuoja,
Jaunieji berneliai
Palangos miestelin,
Vai mes dajojom
Mėlynas marias,
Vai mes pastikom
Žmones barzdočius.
Vai jūs barzdočiai,
Vai jūs aklinčiai,
Ar jūs nematot
Karaliaus slugelių?
262—263, 65

Toliau. „D. k. l. d." Redaktoris 52 p. pažymi: „Netoli Merkinės yra sodžius Rudnia ant Nemūno kranto; jos laukuose randasi kalnai raudonomis viršūnėmis, kaip krauju apipilti. Yra padavinių, kad tenai mušėsi lietuviai su kažkokiais „neprieteliais" ir nuo tų laikų kalnai paraudę". Daina apie Rudnią prasideda *stipriu epišku* posmu:

Ne miškai braška,
Ne marios siubuoja,
Tai plaukia pulkeliai
Jaunųjų bernelių.
Byzgia strielbelės,
Skamba šoblelės,
Krinta galvelės,
Kaip aguonėlės
Oi Rudnia, Rudnia,
Oi, tu, Rudnele,
Apipilei krauju
Kalnų viršūnėles.
Apipilei krauju
Kalnų viršūnėles,
Nuklojai berneliais
Klonių gilumėles,
Plaukia upelės —
Tai ne vandenėlio,
Nugrįsti tiltai
Jaunais berneliais.
52, 100

Tolimesni dainos posmai aiškiai vėliau prilipdyti, — iškrypę į „karinę" erotiką. Kita dainininkė antrą šios dainos dalį dainuoja, kaipo savystovią dainą, išpešus iš pirmosios dainos posmo sau refrėną. Būtent:

Oi Nemunas, tu Nemunėli,
Nešk liūdną žinelę
Per visą šalelę:
Oi Rudnia, Rudnelė.
Verks motulė ir tėvulis,
Verks maža sesulė
Ir jauna mergelė:
Oi Rudnia, Rudnelė! ir t. t.
53, 101

Cia tiktai pirmas posmas nėra trafaretiškas, toliau eina paprasta istorija (kaip ir pirmoj dainoj apie Rudnia), kad mergelė žuvusio bernioko kuotrumpiausia teverkia. Apskritai, dzūkų karo dainų tarpe yra labai daug tokių, kurios *prasideda stipriais epiškais* posmais, dvelkiančiais gilia senove ir paskui nukrypsta į trafaretinę tvarką.

Atrodo, kad dainininkai atsimindami tiktai dainos pradžią, tęsinio gi nebeatmindami, jį komponuoja įprastu šablonu. Kiek gilią senovę gali atsiminti dzūkų dainos, gali paliūdyti dar ir šie pavyzdžiai:

Aš nueisiu ant kalnelio,
Atsiversiu *vėlių duris*,
Prisikelsiu velionėles...
180, 5

Arba kitoje dainoje *motina prakeikė* sūnų, kad jis *nenorėjo į karą eiti* ir paskui verkia:

Ko *pavirtai gžuolėliu*,
O žirgelis šiauriu vėju,
O balnelis akmenėliu,
Kančiukėlis — žilvytėliu?
73, 143

Pagaliau, dzūkai išlaikė dainos variantą apie tai, kaip seniau nuotakas vogdavo, dvelkiantį žilesne senove, negu kitų rinkinių variantai. (Žiūr. Juškos „Svodbinės dainos" 682 num.; Niemi-Sabaliausko rinkiny 367 num. ir k.). Čia ypač reikšminga vieta, kituose užrašuose blogai išlaikyta, kai broleliai atsiveja pavogtą seselę į svetimą dvarą, ir ši pareiškia:

Oi, broleliai sakalėliai,
Buvo jum atjoti,
Buvo jum atjoti
Vakar vakarėlį.

Buvo jum atjoti
Vakor vakarėlį,
Kaip aš buvau kermošėlin
Valnion valnystėlėn.

Ėmė mane bernužėlis
Už baltų rankelių,
Vedė mane bernužėliai
Per didį dvarelį.

Vedė mane bernužėliai
Per didį dvarelį,
Čerškydami, barškydami
Aukso pentinėliais.

Čerškydami, barškydami
Aukso pentinėliais,
Šaudydami, gąsdydami
Jaunąją mergelę.

Ir užmetė baltą skarą,
Kaip ledo lytelę,
Ir užvožė kepurėlę,
Kaip tamsią naktelę.

Pasodino ant žirgelio,
Kaip ant bitinėlio,
Jojo vedė per gireles
In didį dvarelį.

Oi, broleliai sakalėliai,
Buvo jum atjoti
Su didžiu pulkeliu
Vakar vakarėlį.

Kol dar nesuvyto
Rūtų vainikėlis,
Kol dar nenušuto
Šilko kasnykėlis.
223, 3

Reiškia, dzūkų tautosaka, prie visų jos naujoviškumo požymių, prie gana apčiuopiamos slavų įtakos, išlaikė nemaža dalykų, dvelkiančių labai gilia senove.

Be šių davinių tenka dar atsiminti, kad dainos, minančios Šarūno vardą, yra užrašytos iš įvairiausių dainininkų lūpų, reiškia Šarūno vardas nesiremia vieno kurio dainininko repertuaru, reiškia, jis yra *plačiai žinomas*.

Pagaliau, stiprius epiškus posmus randame ne vien tiktai karo dainose. Dzūkai gali epiškai dainuoti ir savo būtį, ir vaizduot gamtą ir gyvenimą, ir savo įdeologiją reikšti. Be aukščiau minėtų įstabių rugiapiutės dainų, galima nurodyti ir į tokias dainas, kaip ši:

Augino motė tris dukreles,
Tris dukreles, baltas lelijas,
Oi uliai — uliai, baltas lelijas.
Pirmoji buvo aukšta, laiba,
Antroji buvo labai graži,
Oi uliai — uliai, labai graži.
Antroji buvo labai graži,
Trečia mergelė — mažutėlė,
Oi uliai — uliai, tai mažutėlė,
Kurioji buvo iš jų gražiausia,
Tai toj pateko karaliūnui,
Oi uliai — uliai, karaliūnui.
Kurioji buvo aukšta ir plona,
Tai toj pateko kunigėliui,.
Oi uliai — uliai, kunigėliui... ir tt.

46, 86

Ši daina tuo ypatinga, kad joje iki pabaigai išlaikytas epiškas stilius. Kad ji yra senybinė, siekianti gražios praeities, liūdija dainos konstrukcija. Beto „kunigėlio" minėjimas — irgi labai reikšmingas. Seniau kunigas reiškė: kunigaikštis, karo vadas. Šia prasme čia tas terminas ir minimas. Ilgainiui pirmykštė termino „kunigas" prasmė išnyko iš atminties, ją pakeitė kita: kunigas — dvasiškis. Ir šit, nors terminas nebesuprantamas, bet daina išsiliko žmonių atminty. Toliau dainos tekste yra pasakojama, kad toji mergelė, kuri ištekėjo už kunigo („pateko kunigėliui") buvo nelaiminga, nes ji, nors ir šilkuose vaikščiojo, bet: „knygeles vartė, mišion rengė, — mišion rengė, gailiai verkė", kas, žinoma, yra nesąmonė. Tokiu būdu ši daina, epiška, išgyveno ilgesnį amžių, negu joje dainuojamas objektas: objektas nebegyvas, terminas nebesuprantamas, o daina — gyva!

Sukaupiant pastabas, konstatuojant, kad: 1) dzūkų tautosakoj žymu palinkimo į epišką kūrybą, palinkimo, kuris aiškėja iš stipriųjų epiškų paralelizmų, iš daugelio karo dainų pradžios strofų ir atskirų dainų; 2) dzūkų tautosaka, kaip ir visų lietuvių giminių, reiškia tendencijos „modernizuotis", tai yra dainos, kokios kilmės jos būtų, atatrūkę nuo davusio joms susikurti akstino, kas karta įgauna vis daugiau lyrikos sąvybių, pasineria erotikoj, išvirsta dainuškomis; 3) pro paviršutinę dzūkų dainų „modernizaciją" prasimuša joje gilios senovės atgarsiai; 4) dzūkų tautosakoj labai žymus procentas karo dainų; 5) karo dai-

nos su epinėmis strofomis, yra originalesnės; prasidedant lyrinėms strofoms, ypač pereinant į erotiką, dainos darosi šabloninės; 6) daugely karo dainų epiška pradžia neatatinka lyriškai pabaigai — dažnai galima lengvai pravesti sieną tarp epiško ir lyriško pobūdžio strofų; 7) Šarūno vardas Dzūkijoje yra plačiai žinomas; 8) Balino pilies vardas ir dainose yra minimas, — konstatuojant šias dzūkų savybes, galima spėti:

1) Dzūkų karo dainos savo pagrindais, siekia XVI — XVII šimtmečių („tarnyba karaliui", kovos su gudais, Vladislavo IV mirtis...); 2) šlėktai įsiviešpatavus Lietuvoj, Šarūno vardas jau buvo plačiai žinomas, populerus; 3) Šarūną liaudis vaizdavosi, kaipo valdovą, nuolat kariaujantį (visos dainos, mininčios Šarūno vardą daugiau ar mažiau yra kariško pobūdžio); 4) sąryšy su Šarūno žygiais buvo kūriama karo dainos; 5) Šarūno vardas tiek buvo populerus, kad ir dainos, surištos su vėlesniaisiais įvykiais, priskiriama „Šarūno gadynei"; 6) senobės karo dainos buvo epiško pobūdžio, — mažiausia: jos turėjo nepalyginamai daugiau epiškų savybių, negu dabartinės karo dainos; 7) lietuvių istorijos faktų atotrauka atsispindi karo dainose, kurios ir pasižymi epiškomis savybėmis...

Čia mes įkandin priėjome prie mylimiausiojo lietuvių istorijos romantikų klausimo: ar neturėjo kartais ir lietuviai, kaip kitos tautos, savo epo? Ar nėra kartais dabar dar išsilaikę epiniai posmai — nuotrupos seniau egzistavusio didžiulio lietuvių epo? Kol kas į šį klausimą tektų atsakyti neigiamai; iš esamosios medžiagos vis tiktai negalima išgauti teigiamo atsakymo.

Jeigu būtų buvęs didesnis epas, būtų užsilikę nors kiek apčiuopiamesnių jo pėdsakų. O tokių pėdsakų nėra. Lietuviai esmėj — užkeikti lyrikai; lyrikai, kurius ne visuomet galima atskirti nuo sentimentalistų. Lietuviai savo dainose nerutuloja jokios akcijos, jokio veiksmo. Veiksmui apibūdinti jie tenkinas šabloniškomis formulomis. Pavyzdžiui, įdomioji cituotoji dainelė apie Rudnią, prasidedanti epišku posmu: visai *nevaizduojama* kovos, o tiktai *referuojama*, kad apipilė krauju kalnų viršūnes ir galas. Kitas kuris epiškas dainius, pagavęs šį motyvą, būtų didžiausią paveikslą numaliavojęs. O lietuvių dainininkas kinematografiškai metė kontūrą ir skuba kuogreičiausia pro jį praeiti! Taip visuomet dedas lietuvių dainose. Nėra abejonės, seniau lietuviai turėjo epiško pobūdžio ar net stačiai epiškų dainų, karios dzūkuose buvo daugiausia karo dainos ir sukinėjos aplink Šorūno vardą. Bet didesnio vienalypio epo jos nesudarė. Nebuvo elementų, kurie atskiras epiško pobūdžio daineles sucementuotų — nebuvo tų elementų lietuvių psichikoj. Epą cementuoja dainininko fantazijos galia, sugebėjimas aprašinėti ir rutulojamas dainoje veiksmas. Šitų dalykų pėdsakų lietuvių dainose nematyti. Lietuvių dainininkų fantazija perdėm vienalypė lyriška ir vargana. Aprašymo pažymių dainos tiek teturi, kiek tai reikalinga prisiekusiems lyrikams. O kad būtų nors kiek nuosakiau, epiškai rutulojama kuris nors veiksmas — tokių dainų nėra. Pagaliau, ir išsilaikiusios epiškos strofos reiškia lyrikai tokios gyvos simpatijos!

Atrodo, šios lietuvių savybės ir nulėmė, kad iš epiško pobūdžio dainų neišaugo ieškomas lietuvių tautos epas.

Į šias spėliojančias pastabas turbūt žymių korektyvų gaus įnešti ateities daviniai, ypač padavimai ir legendos, kurie tautosakos rinkėjų yra neišmintingai aplenkiamos. Jei mes būtumėm užrašę daugiau padavimų, tai gal ir šiandie jau galėtumėm atsakyti į klausimą: kaip santykiauja padavimai su dainomis? Kodel mūsų karo dainų fantazija tokia neturtinga? Jei pasirodytų, kad ir padavimai, ir dainos turi bendrų savybių, galima būtų suvokti ar ir padavimai, ir dainos kūrės paraleliškai, arba viena tautosakos forma susikūrė pirma ir iš jos išsiskyrė ar išsirutuliojo antroji? Gal, ištikrųjų, tuomet galėtų pasirodyti, kad seniau lietuviai turėjo epą, tiktai jisai ilgainiui kas kartą įgavo vis daugiau ir daugiau lyriškų savybių, virto lyrika, o epiška, tariant, jo dalis užsiliko padavimuose?

Šiaip ar taip, epiškieji dzūkų dainų daviniai yra labai intriguojantys. Jie yra toksai kabliukas, už kurio galima užsikabinti ir irtis toliau. Iš čia aiški tiktai viena išvada: kuostropiausia rinkime mūsų padavimus ir legendas!

XIII

Tikslesniam dzūkų tautosakos apibūdinimui tenka paminėti kaikurie daviniai iš jų poetinės įdeologijos.

Drūkai savo dainose, berods kaip ir dar dabar gyvenime, biedni artojėliai ir smarkūs kartauninkai, — tai ir sudaro jų poetinės įdeologijos pagrindą. Dzūkai didžiuojas savo varganu neturtu, nes gyvenimo esmė glūdi ne tokiame pereinamame elemente, kaip turtai, paviršutinis blizgėjimas. Epiškoj dainoje 46 — 47, 86 dainuojama, kaip ištekėjo trys seselės: viena už karaliūno, antra už kunigo raitojėlio, trečia už artojo darbininko, — ir ši pastaroji buvo laimingiausia. Dažnai mergelė pareiškia berniokui, kad ji neisianti už jo, nes jie nelygūs: jis „bagotas", o ji „biedna", bet už tat jis negražus, o ji graži (25, 41 ir t. t).

Ir berniokai int „biednąsias" labiau kimba, nes:

Vargelio mergelės —
Tai meilūs žodeliai,
Bagočiaus dukrelė —
Aglinė šakelė.
250, 26

Šitokiame dzūkų dainininkų nusistatyme reiškiasi, tariant, „gaspadoriška", įdeologija ir girdis luominių santykiavimų atgarsiai. Pavyzdžiui:

Neduok, neduok mane, motule,
Už bagoto bernelio:
Laukai krantuoti, rugiai dirsiuoti,
Parugėmis dagynai.
Oi tik nuduok mane, motule,
Už vargdienio bernelio:
Laukai lygūs, rugeliai čystūs,
Parugėmis beržynėliai. . .
47 — 48, 88

Ir berniokai tokiu pat „gaspadorišku" žvilgsniu įvertina ponų („bagotasias") mergeles:

— — — —
Aš paėmiau mergužėlę
Iš ponų Purvelių*),
Atvažiavo be suknelės,
Be margos skrynelės.
Atsivežė skardulaičių
Visą kerbijėlį.
Kaip nuvėjo rugių pjaut —
Pirštus atsibadė,
Kaip nuvėjo linų raut —
Rankas apsilaužė.
285, 129

Toksai „priešponiškas" nusistatymas eina per visą dzūkų ideologiją, — dzūkai pilnai solidarizuoja su kitomis lietuvių giminėmis.

Dzūkų šaunūs vyrai myli jaunas mergužėles — „dzvylikos metelių", o kai pamyli, tai esą:

Kad primanytau
Savo mergelę —
Rūtų kvietkon inpintau,
Ant galvelės nešiotau.
17, 23

Plačiai vaizduojama mergelės išvaizda, kuri dzūkams labiausiai patinka. Jos savybės šitokios. Stomuo — „laiba, plona, kaip jelijėlė", (38,67); akys — mėlynos, kaip rugiagėlės — vosilkėlės (292, 151; 38, 67; 178. 1), ir degančios, „kaip žiburėliai" (17—18, 25); plaukai — ilgi, geltoni (38, 67; 292, 151 ir t. t.); lūpos — raudonos, „kaip ražėlės" (17—18, 25); veidas - skaistus, apskritas, „kaip obuolėlis" (178, 1); rankos — turi būti mažos ir baltos, kaip poperėlis (292, 151; 178, 1); kojos — „drabnios" ir kuobalčiausios (292, 151; 17—18, 25); beto dar ji turi kalbėti meilius žodelius. Apsirėdžius mergužėlė turi būti šitokiu būdu:

Balti ploni marškinėliai,
Žaliu šilku siūti;
Adomaškos šniuraukėlė,
Šilkeliu vadžiota
14, 16

Tuomet mergelė išeina graži, kaip jelijėlė, meili ir patogi... Tuo pačiu skoniu moterų reikaluose pasižymi, berods, ir kitų Lietuvos provincijų berniokai. Juodbruvių mergaičių dzūkai aiškiai nemėgsta. Atjojo kartą dzūkas papiršlautų, o „vuošvė" buvusi „kutra":

Ji man nerodė
Savo dukrelės,
Oi tik parodė
Kiemo mergelę,
Kiemo mergelę —
Juodabruvėlę...
229, 14

*) „Purveliai - Nedzingės parapijos sodžius. Žmonės to sodžiaus gyventojus pajuokia, kad jie rudenį, kai turi duonos, laiko save ponais ir kalba lenkiškai, o pavasarį, kada jiems pritrūksta duonos, ima „lietuviškai kalbėti",

Juodbruvės — prastesnė rūšis, nėr žodžiui vietos... O **dzūkų** piemenys moteriškuos reikaluos — savo skoniu vaduojas:

Nėra niekur tokių mergų,
Kaip Alytaus mieste:
Rusvos kasos, gelsvos akys,
Mėlynos pančiakos...
173. 360

Berniokai norėdami mergelėms įtikti „mandravoja“:

Skamba šoblelės, džarška šviedrosios:
Subartonys *) joja;
Dreba žemelė, kaip epušėlė:
Subartonys ulioja!
165, 342

Mergoms ir patinka daugiausia tokie berneliai, kuriems „prie šalelės šoblelė, kaip saulelė, žvaga“ (13, 12):

Jų *aukšti givėrėliai,*
Mėlyni mundurėliai --
O tuoj man *pasdabojo*
Tieji mandri *žaunierėliai.*
196, 49

Kariškiai „duoda toną“, — ir pusberniai, norėdami mergoms patikti, turi kariškius imituoti. Tokie „mandri“ bernužėliai ir „grieko verti“:

Skinčiau žalią sau rūtelę,
Nusipinčiau vainikėlį,
Užsidėčiau ant galvelės:
Kad jo laukia, tegul regi...
9, 9

Tokiu pasišventimu mergelė raiteliui vainikėlį pasiūlo! Štaip pastpuošusi laukdama bernoko mergelė kambarėlį valo:

Rūtų šluotą prispausdama,
Kad nė nesiugždėtų,
Žaliu vynu laistydama,
Kad nė nedulkėtų,
Diemedėliu kaišydama,
Kad gardžiai kvepėtų...
12 — 13, 14

Gatvė ir gi panašiai sudorota:

Oi, ulyčios, oi, plačiosios
Gražiai mergų nušluotos,
Žaliu vynu laistytos,
Baltais perlais barstytos,
Eikit mergos soduosna,
Muškit rankom delnuosna,
Kad išgirstų berneliai,
Kad ateitų jie čionai,
Kad išgirstų berneliai,
Kad ateitų jie čionai,
Atsineštų vynelio
Ir užgertų int mane...
293, 157

*) Subartonys — kaimas. Čia „Subartonys joja“ -- joja pusberniai naktigonės

Kai tokiomis aplinkybėmis berniokai susirenka pas mergas, visokie dalykai dedas .. Kartais šiaip dar taip:

Mielai jauna bernužėliui
Aš *rūtelę dovanotau,*
Tik ar vėlys man tėvulis
Ir sena motulė?
13 — 14, 15

Žinoma, „nevėlys" — nėra ko ir klausti. Kitos, gudresnės, ir nesiklausia:

Vai, subatos vakarėlį
Kloj mergelė *patalėlį.*
— Vai mergele — lelijele,
Priimk mane bernužėlį!

— *Ir priimtau ir mylėtau,*
Kad motutė nežinotų...
273, 95

Dzūkų mergelių ir bernelių garbei apginti, tenka pabrėžti, kad jų santykiuose pasireiškia nepaprastai kilnaus prisirišimo, patvarios meilės. Pavyzdžiui, lietuvių dainose paprastai yra dainuojama, kad dingusio kare bernelio daugiausia gailisi motulė, paskui seselė, ir kuomažiausia — margelė. O dzūkai labai mėgsta kitokį dainos motyvą. Bernas verkia, sėdėdamas „nevalioj", reikia jis vaduoti. Tėvas atsisako sūnų vaduoti, nes tuo tikslu reikėtų parduoti palšį jautelius. Ir motulė labai brangina margas karveles, brolis — šyvus žirgelius, sesuo — margas skryneles, — ir bernelio iš „nevalios" nevaduoja. Tiktai mergelė parduoda plonas drobeles ir bernelį išvaduoja. Arba, kai mergelei pasitaiko būti nevalioj, — tais pačiais motyvais atsisako vaduoti tėvas, močiutė, brolis, seselė... Tiktai bernelis parduoda savo dvarelius ir mergelę išvaduoja! (Žiūr. 3—4, 1).

Gražiausias gyvenimėlis, kur mergelei su berneliu geriausia gyventi, vaizduojamos:

Mūrinėi dvarai,
Mėlyni langai,
Suvertiniai varteliai,
Ant dvaro jovarėlis.
129, 270

Tokioj gražioj vietoj taip gera gyventi, kad net:

Siuvau priejuostę keturių polų, —
Ir vis dar jaunai raikštukai trumpi!
290, 149

Dr. Balys Sruoga.

P. S. Laikau savo pareiga pareikšti viešą padėką gerbiamajam prof. *Krėvei-Mickevičiui,* kuris savo maloniais pasakojimais apie dzūkų kraštą ir gausiais patarimais padėjo man susivokti Dainavos dainų lobyje. *B. S.*

Prof. K. Būgos rašto palikimas.

Ne visas prof. K. Būgos rašto palikimas vienos rūšies; jis sudėtas iš:

1. Rankraščių (straipsniai, studijos, kritikos),
2. Medžiagos rinkinių ir
3. Žodyno (= žodyno kortelės).

1. Rankraščiai. Visai spaudai paruoštų rankraščių lyg ir nėra. Visi jie, matyti, dar ketinta taisyti, pildyti, tuojau nemanyta spauzdinti. Kai kuriuose rankraščiuose, po jų parašymo, jau vienas kitas papildymas padarytas. Šiuo tarpu galimi spausdinti ištisai ar tik dalimis, kai ką šiek tiek aptvarkius, šie sąrašo numeriai: 4, 7, 21, 30, 47, 51, 59, 75, 78, 97, 111, 117, 118, 124, 125, 126. Kai kuriuos tų dalykų galima būtų spausdinti tik kaipo medžiaga, nes jiems trūksta dar veikalo suglaustumo ir kartais aiškinamojo teksto. Daug ką galėtume palaikyti tik labiau sutvarkytu medžiagos rinkiniu. Ne vienam jų trūksta net ir antraštės.

Yra nemaža ir svetimų rankraščių. Jie, matyti, susiųsti K. Būgai ar jo paties iš kur gauti. Tų rankraščių sudarytas atskiras sąrašas. Iš jų, rodos, spausdinti galėtų derėti šie numeriai: 2, 4, 5, 10, 16, 17, 24..

P a s t a b a: Sąrašuosna sutraukti visi rastieji rankraščiai: spausdintieji ir nespausdintieji. Kas kame, mano žiniomis, spausdinta, pažymima ir sąraše.

2. Medžiagos rinkiniai. Jie sudaro didžiąją palikimo dalį. Visi rinkiniai surašyti atskiruose sąsiuviniuose, popieriaus juostelėse arba mažo formato kortelėse. Rinkta medžiaga dvejaip. Vienur, matyti, skaityta koks dalykas ir papuslapiui daryta iš jo išrašai vienam kokiam kalbos reikalui. Tokių rinkinių daugiausia. Kituosna rinkiniuosna medžiaga vienam reikalui sutraukta iš kelių šaltinių.

Žymią rinkinių dalį sudaro chronikų ir senovės autorių išrašai. Tie išrašai dažniausiai daryti asmenų ir vietų vardams.

Daugiausia medžiagos surinkta fonetikai, morfologijai ir kuršių kalbos žodynui. Rinkiniai sintaksės reikalui, palyginti, nedideli. Mažne visa medžiaga rinkta iš senųjų rašytojų, žodyninkų ir dainų rinkinių: Daukšos, Bretkūno, Daukanto, Valančiaus, Kuršaičio, Ruigio, K. Barono, Juškevičiaus... Ypač gausūs rinkiniai iš Daukšos raštų (= kirčio mokslui).

Yra medžiagos ir iš gyvosios kalbos; ji surinkta kelionėse po Lietuvą. Šnektai ir kitiems galams užrašų yra, pavyzdžiui, iš Zietelos, Ciskodo, Marcinkonių, Salantų...

Pačiuose rinkiniuose, vieną kitą išskyrus, nepažymėta, kokiam reikalui jie surinkti. Tik rinkinius pavarčius galima įspėti, kam jie skiriami. Sąraše mažne visiems jiems vardai mano duoti.

Pastaba: Sąrašuose viskas surašyta ta pačia tvarka, kuria rankraščiai ir rinkiniai sutvarkyti ir sunumeruoti.

3. Žodynas. Žodynas taip pat yra sudėtinis dalykas. Jis sudėtas iš 7 atskirų didokų žodynų:

1. Didysis žodynas,
2. A. Vireliūno žodynas,
3. S. Dabušio žodynas,
4. Tikrinių vardų (nomina propria) žodynas,
5. Senosios raštų kalbos žodynas,
6. Etimologijos žodynas ir
7. Slaviškos kilmės žodžių žodynas.

Tie žodynai labai skiriasi nuo vienas kito savo sutvarkymu ir turimąja medžiaga. Del to tenka apie kiekvieną jų šis tas skyrium pasakyti, atskirai juos vertinti.

Suskaityti, kaip reikiant, visą kortelių daugybę — negalimas dalykas. Mano čia pasirinkta kitas kelias — svėrimas. Iš svorio, pagal kortelių rūšį (tokių rūšių yra kelios), tenka spręsti skaičių. Tas būdas nėra visai tikslus, tik gerai apytikslis, apytikris. Čia galima klysti daugiausia (turiu galvoje visą žodyną) tūkstančiais, bet jau ne dešimtimis tūkstančių. Mažne visi didieji skaičiai išlyginti (abgerundet) 100-tu, kai kurie mažesnieji 50-mis. Bet nelygumas vistiek atsiranda, skaityte suskaičius pačius mažuosius kortelių pluokštelius.

Didysis žodynas. Tas žodynas visų didžiausias, plačiausias. Jis veik ištisai sudarytas Lietuvoje 1921 — 1923 m. tarpe. Tik pirmosna raidėsna sudėta ir 5-jo žodyno raidės A, B, E, E. Šiam žodynui sunaudota visi jau spausdintieji žodynai, daug šiaip raštų, ian taip pat sudėta didokas skaičius kortelių, paties K. Būgos jau Kaune nurašytų iš Daukšos raštų; jame gausiausia ir žmonių gyvosios kalbos — sukrauta visa žodynų korespondentų susiųstoji medžiaga. Bet sutvarkytas šis žodynas mažiausiai už visus kitus. Paraidžiui randame sutvarkytas raides D, C, Č, (C, Č dar nepabaigta) — A. Varno ir B (nepabaigta) A — Vireliūno. Paskiemeniui suskirstyta A, E, I, J ir Ū. Tiesą pasakius, ir šių raidžių vienas kitas plokštelis yra dar nesutvarkytas. Visos kitos raidės dar nė nemėgintos tvarkyti. Yra per 10000 kortelių dar nė raidėmis nesuskirstytų.

Viso labo kortelių šiame žodyne . . . . . ca. 429.026.

A. Vireliūno žodynas. Šis žodynas valdžios pinigais nupirktas iš A. Vireliūno. Didumo jis nedidžiausias. Medžiaga žodynui rinkta iš gyvosios kalbos ir raštų. Šis žodynas visas ištisai suskirstytas paraidžiui.

Kortelių jame yra . . . . . ca. 15.941.

S. Dabušio žodynas. Tas žodynas taip pat pirktinis. Jį sudaro dvi atskiri dali. Viena tų dalių lietuviškai-rusiška, kita rusiškai-lietuviška. Šiam žodynui labai daug sunaudota naujųjų

raštų. Be to yra nemaža ir gyvosios kalbos, ypač iš jo rinkėjo krašto (= Dzūkų).

Lietuviškai-rusiškąją dalį sudaro 96 sąsiuviniai paraidžiui surašyto žodyno rankraščio ir ca. 2700 kortelių. Pastarosios dar nė raidėmis nesuskirstytos. Tie 96 rankraščio sąsiuviniai apima žodžius: A p y d i d i s — D u o n p e l n i s. Tekste veik kiekvienam žodžiui duota ir po vieną kitą sakinį.

Žodžių šioje dalyje . . . . . ca. 17.100.

Rusiškai-lietuviškoji žodyno dalis surašyta kortelėse. Mažne viskas sutvarkyta paraidžiui. Žodžiai be pavyzdžių, sakinių.

Kortelių šioje dalyje viso labo . . . . . ca. 20.900.

Reikia pastebėti, kad šiame žodyne visu mažiausia dubletų. Mat, veik visa lietuviškoji dalis surašyta ne kortelėse, o rusiškoji, matyti, ne tiek rinkta, kiek versta. Del tų tatai priežasčių dubletų skaičius žymiai ir yra mažesnis.

Abiejose dalyse kortelių, žodžių . . . . . ca. 28.000

Tikrinių vardų žodynas. Šį žodyną sudarę iš gyvosios kalbos ir įvairių šaltinių nurinkti tikriniai vardai (nomina propria). Viskas sutvarkyta paraidžiui. Žodyne yra daug dubletų: jie parodo vardų geografiją.

Kortelių viso labo . . . . . ca. 46.881.

Senosios raštų kalbos žodynas. Tas žodynas tuo vardu mano vadinamas del to, kad jame daugiau nei kituose žodynuose medžiagos iš senųjų raštų. Iš gyvosios kalbos šian žodynan sudėta iš Jauniaus laimėtoji ir kelionėse (aukštesniosiose) po Lietuvą surankiotoji medžiaga. Visas žodynas surinktas ir paraidžiui sutvarkytas K. Būgai dar Rusijoje tebesant. Raidės A, B, E, Ė, perdėtos į „Didįjį žodyną".

Kortelių šiame žodyne . . . . . ca. 65.971.

Etimologijos žodynas. Šis žodynas paskirtas vien lietuvių kalbos žodžių etimologijai. Etimologijos medžiaga surinkta iš įvairių kalbininkų raštų ir etimologijos žodynų. Yra ir paties K. Būgos etimologijų. Žodynas, matyti, jau parsivežtas iš Rusijos. Visa medžiaga, kortelės, sutvarkyta paraidžiui.

Iš viso kortelių . . . . . ca. 19.355.

Slaviškos kilmės žodžių žodynas. Šiame žodyne sutraukti lietuvių kalbos skoliniai iš slavų kalbų. Yra šis tas ir kitų kalbų skolinių. Didžioj. medžiagos dalis taip pat, matyti, surinkta dar Rusijoje. Visas žodynas sutvarkytas paraidžiui.

Kortelių yra . . . . . ca. 12.380

Sudėję į vieną visus septynis žodynus, kortelių gauname:

Viso labo ca. 617.553.

Iš šito skaičiaus reikia atimti „Etimologijos žodyną". Tas žodynas naujų kortelių nieko neduoda, žodyno nedidina, tik aiškina kitų žodžių etimologiją.

Atėmus „Etimol. žodyną", kortelių dar lieka . . ca. 598.198.

Gerą to skaičiaus dalį, žinoma, sudaro dubletai. **Dubletų skaičius turi ir del to padidėti, kad ne visas žodynas vieno žmogaus rinktas.** Be to dar atskirų žodžių sakiniai, pavyzdžiai tiems žodžiams, surašyti kiekvienas sau kortelėje.

2-is „Liet. kalbos žodyno" sąsiuvinis. Paruoštos medžiagos 2-jam sąsiuviniui yra: jau išleistoji „Įvado" 2-ji pusė, 3 pusl. stereotipuoto paties žodyno teksto (Kažin kodel K. L. Komisija prie „Įvado", 2 pusl. tepridėjo?) ir 6 rašomieji sąsiuviniai (6-jo tik 1 pusl.) teksto, paruošto spausdinti. „Įvadą" galima laikyti mažne jau baigtu, nes jis nutruksta tik pačiame gale sėlių etnografijos. Tie aisčiai yra paskutinieji iš aprašomųjų: kitos dar nerašytos giminės jau nėra. Pernai pavasarį, sustojus prieš atostogas žodyno spausdinimui, K. Būga del „Įvado" baigimo man yra išsitaręs: „Jei ką atminsiu, dar pridėsiu". Taip pat sakė, kad prie „Įvado" reikėsią pridėti kalbamųjų dalykų ir žodžių rodykles (Sach- und Wortregister). Stereotipuotasis žodyno tekstas baigiasi a n g i e s antraštiniu žodžiu, o spaudai paruoštasis — a n š t i k t i antraštiniu (Stichwort).

Išvados. Reikia pažymėti, kad žodynas labai glaudžiai sugijęs su biblioteka. Tatai aiškiausiai matyti iš „Etimologijos žodyno", kur kiekvienoje kortelėje yra po kelias citatas; kita ko jose paprastai nė nežymima. Kortelėse iš Daukšos raštų rašomas tik reikiamasis žodis ir greta cituojamas šaltinis; sakinys žodžiui įtraukiamas jau patį žodyną rašant, nes ir taip mažne visuomet tenka citatas tikrinti. Taigi be bibliotekos žodyno rašymo darbas būtų visai neįmanomas.

Bent šiuo tarpu, pirmasis darbas prie žodyno turėtų būti — baigti leisti 2-jį sąsiuvinį, „Įvadui" rodykles pridėti, sujungti vienan 1, 2, 3 ir 5 žodynai ir viską dorai paraidžiui sutvarkyti. Be to dar reikėtų sunaudoti (= išrinkti žodžius) nesunaudotieji raštai ir korespondentų. K. Būgai jau susirgus, susiųstoji medžiaga. Taip pat pravertėtų vėl suorganizuoti žodyno korespondenciją. Yra geras pluokštas laiškų, kur peršasi naujų korespondentų ar senieji įvairių patarimų klausia; 1923 m. birželio mėn. pradžioje žodynas turėjo 63 korespondentus iš įvairių Lietuvos vietų.

P r i e d a i. 1 Prof. K. Būgos paliktieji rankraščiai ir medžiagos rinkiniai,
2 Svietimieji rankraščiai ir
3 Lietuvių kalbos žodynas.

Prof. K. Būgos paliktieji rankraščiai ir medžiagos rinkiniai.

1. Medžiaga sėlių kalbai. Rinkta iš ME., FBR, EndLG., BW. ir RK. Medžiaga, matyti, surinkta 1924 m.
2. Lietuvių rytiečių ir latvių kalbos bendrenybės. Medžiagos žiupsnelis. 4 puslakščiai.
3. Medžiaga fonetikai. Surinkta iš įvairių autorių.
4. Kalbotyros įvado konspektas. Medžiagos pluokštas.

5. Latvijos vietų vardai, rinkti iš LV. Rinkta, matyti, kuršių, sėlių ir žemgalių kalbos reikalui.
6. Vietovardžių rinkinys. Matyti, iš Jauniaus laikų.
7. J. Elisono Zoologijos sistematikos terminų žodynėlio recenzija. Rankraštis ne visas. Prie rankraščio yra taip pat išrašų iš žodynėlio. Išrašyta, matyti, taisytinieji žodžiai.
8. Dialektologijos paskaitos konspektas iš 1923 m. rudens semestro.
9. Rankraštis iš Jauniaus laikų. Daugiausia vietų vardai.
10. Rinkinėlis fonetikos reikalui. Iš kokio autoriaus rinkta, nepažymėta.
11. Medžiaga kirčiui, morfologijai ir fonetikai. Rinkta iš DP.
12. Medžiaga sirbų kalbos kirčiui. Rinkta iš Leskien Gr.
13. Ištraukos iš senovės rašytojų apie aisčius ir kitos smulkmenos.
14. Medžiaga senaprūsių kalbai tyrinėti. I knygos. Peterburgas 1905 m. Žodžių rinkinys.
15. Kuršo gubernijos vietų vardai. 4 sąsuviniai. Medžiaga rinkta iš N. M. Stepanovo: Землевладѣніе въ Курляндской губерніи. Митава 1912".
16. Vietų vardų rinkinys. Iš kokio autoriaus rinkta, nepažymėta.
17. Senobės kuršių žemės vardai. Medžiagos rinkinys.
18. Potamologija ir senoji lietuvių tėvynė. Tas straipsnis išspausdintas „Tautos ir žodžio„ I knygose vardu„ Upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė".
19. Žiemgala, Spausdinta „Lietuvos" iliustruotame priede Nr. 103 (1604) 1924 m. gegužės mėn. 7 d.
20. Medžiaga finų - ugrų kalboms. Iš kur rinkta, nepažymėta.
21. Priedėlis etimologijos žodynui. Ne mažas pluokštas. Nespausdinta.
22. Užrašai iš Jauniaus laikų. Tarp jų ir „Mitologiški dalykai". Petrapilė 1904 m.
23. Juškevičiaus žodyno citatės (sokraščenija) iš 1914 m.
24. Latgalos vietų vardų medžiaga. Iš kur rinkta, nepažymėta.
25. Latgalos vietų vardai. 3 sąsiuviniai. Rinkta iš A. P. Stepanovo „Списокъ населенныхъ мѣстъ Витебской губерніи. Витебскъ 1909".
26. Išrašai iš latvių dainų ir prūsų katechizmų. Paskaitos medžiaga.
27. Išrašai iš Preobraženskio „Этимологическій словарь" su papildomais literatūros nurodymais.
28. Medžiaga kirčio mokslui. Rinkta iš DP ir K.
29. Sutrumpinimų ir literatūros sąrašai.
30. Etimologijų rodyklės. 2 sąsiuviniu.
31. Sąrašas veikalų, suvartotų lietuvių kalbos ir etimologijos žodynui.
32. Rankraščiai iš Jauniaus laikų: „Senovės lietuvių rojaus vardas, Kas tai būtų gudas?, Vedybos". Spausdinta „Draugijoje".
33. Išrašai iš prof. Plakio „Daži attīstības puosmi latviešu un leišu akcenta vēsturē" 2 sąsiuviniu.
34. Skripka || smuikas ir trūba || trimitas. Apie lietuvių skolinius iš slavėnų kalbų. Spausdinta.
35. Dniepro upyno upių vardų rinkinys. Rinkta iš P. L. Maštakovo, „Списокъ рѣкъ Днѣпровскаго басейна. С.-Петербургъ. 1913".
36. Išrašai iš Basanavičiaus trakų-frygų studijų.

37. Vardų rinkinys iš šenovės chronikų, įvairių autorių.
38. Medžiagos rinkinys fonetikai. Iš kokio autoriaus rinkta, nepažymėta.
39. Medžiaga fonetikai. Iš kur rinkta, nepažymėta.
40. Medžiaga fonetikai. Iš kur rinkta, nepažymėta.
41. Užrašai iš Jauniaus laikų. Yra keli lapai iš „Aistiškų Studijų" rankraščio.
42. Išrašai iš „Полное собраніе, русскихъ лѣтописей. Томъ XVII".
43. Sąrašas žodynui suvartotų raštų. Ten pat pažymėta, kas ir kiek kortelių nurašė.
44. Žodžių rinkinėlis iš DP.
45. Latvijos vietovardžių rinkinėlis. Iš kur rinkta, nepažymėta.
46. Veiksmažodžių rinkinys morfologijos reikalui. Iš kur rinkta, nepažymėta.
47. „Aistiški Studijai". II-ji dalis, Peterburgas 1906 — 1907 m. Nespausdintas rankraštis.
48. Medžiaga senaprūsių kalbai. 2 knygi, Peterburgas 1905 m. Medžiagos rinkinys.
49. Metatonija. Straipsnio medžiaga. Spausdinta.
50. Varia. Atskiri rankos rašto lapeliai, kortelės, rankraščių nuotrupos.
51. Žodžių rinkinys rašomosios kalbos reikalui. 3 sąsiuviniai.
52. Medžiaga lietuvių kalbos morfologijai. Rinkta iš Schl. Lsb., DB., PS., Dp ed. V., Rl ir Il., K.
53. Lygintinis lietuvių kalbos vocalismo aprašymas. Medžiagos pluoštelis.
54. Medžiaga fonetikos reikalui. Rinkta iš BW.
55. Medžiagos žiupsnelis fonetikai. Rinkta iš Kurminio „Słównik polsko łacinsko łotewski... Wilno 1858".
56. Vietovardžių rinkinys. Rinkta iš įvairių autorių ir dokumentų.
57. Jatuingica. Ištraukos iš senovės autorių ir chronikų.
58. Medžiagos rinkinys kuršių (ir rytiečių lietuvių) kalbai. Rinkta iš BW., Bzz Bemer. ir Endz 1.
59. „Фонетика конца слова въ литовскихъ говорахъ". Pavyzdinė paskaita 1916 m.
60. Medžiaga kuršių, žiemgalių ir sėlių kalboms. Rinkta daugiausia iš BW.
61. Medžiaga kuršių kalbai. Rinkta iš BGr., BW. ir kitų.
62. Varia. Užrašų, rinkinių nuotrupos.
63. Pavyzdžių rinkinys neveikiamiesiems dalyviams.
64. Medžiaga morfologijai ir fonetikai. Rinkta iš Pr.
65. Medžiagos rinkinys morfologijai ir fonetikai. Iš kur rinkta, nepažymėta.
66. Medžiaga morfologijai ir fonetikai. Rinkta iš Kant. ir SAA.
67. Medžiagos rinkinys morfologijai. Iš kur rinkta, nepažymėta.
68. Medžiaga neveikiamiesiems dalyviams. Rinkta iš įvairių autorių.
69. Medžiaga sintaksei. Rinkta iš įvairių šaltinių.
70. Medžiaga morfologijai ir fonetikai. Rinkta iš ŽCH.
71. Rodyklės prie kažkokio rašto. Rankraštis iš Jauniaus laikų.
72. Varia. Rinkinių nuotrupos, žodyno kortelės ir kitkas.

73. „Baltica въ Праславянской граматикѣ Г. А. Ильинскаго". Kritika. 4 sąsiuviniai.
74. Išrašai iš metraščių. 2 sąsiuviniu.
75. Pastabos ir pataisos prie Preobraženskio rusų kalbos etimologijos žodyno. 16 sąsiuvinių.
76. Galūnės — ima — Medžiaga rinkta iš K.
77. Tarmių mokslas. Medžiaga tarmės reikalui. Rinkta iš Mž.
78. „Литовскій словарь" A. Juškevičiaus. Raidė L. 15 sąsiuvinių. Rankraštis sudarytas spaudai iš paties Juškevičiaus rankraščio. Pirmuosiuose 5 sąsiuviniuose yra papildymų iš Šakynos; jie rašyti ne K. Būgos ranka.
79. Medžiaga tarmėms, morfologijai ir fonetikai. Rinkta iš Daukanto, Bretkūno 1605 m. Katakizmų, Valančiaus (Valančiaus tarmė), Daukšos 1595 m. Katakizmų Tiesiausio kelio Suvalkuose 1543 m., Lewentoriaus Lankiszko-Lietuviszko Wilniuje 1862 m. Mž., 1660 m. Chylinskio Biblijos, I-jo tomo Juškevičiaus žodyno, Patarlių ir dainų Tilžėje 1889 m., Trakiečių dzuku dainu Shenandoah Pa 1899 m., Širvydo Dictionarium trium linguarum 1713 m., PS, Deszyms uwogu 1865 m., 1573 m. Postilos. Didelis medžiagos pluokštas.
80. Seinų parapijos šnekta. 1909 m. kelionės užrašai. 4 sąsiuviniai.
81. Zytelos šnekta. Užrašai.
82. Salantų parapijos šnekta. Užrašai.
83. Marcinkonių šnektos užrašai iš 1912 m.
84. Plungės šnektos užrašai iš 1923 m.
85. Medžiagos pluokštas fonetikai. Rinkta iš įvairių autorių.
86. Medžiaga morfologijai ir fonetikai. Rinkta iš įvairių autorių.
87. Ciskodo parapijos lietuvių šnekta. Užrašai iš 1911 m.
88. Philologica. Įvairios pastabos ir užrašai.
89. Jatuingica. Chronikų išrašai.
90. Lituanica ir Historica. Išrašai iš chronikų, Karaliaučiaus archivų rankraščių ir Prūsuose leistųjų raštų. 6 sąsiuviniu.
91. Medžiaga morfologijai ir fonetikai. Rinkta iš Stanevičiaus „Historyia Szwenta". 2 sąsiuviniu.
92. Medžiaga morfologijai ir fonetikai. Rinkta iš „Ewangelie Polskie y Litewskie 1690".
93. Medžiaga morfologijai ir fonetikai. Rinkta iš PS.
94. Medžiaga fonetikai ir morfologijai. Rinkta iš ŽCH.
95. Daukanto šnektos vocalismas. Medžiagos 2 sąsiuviniu.
96. Dialectologia. Medžiagos žiupsnis iš Pogodino „Жмудскія пѣсни изъ Полангена".
97. Исчезновеніе элементовъ языка, лишенныхъ морфологическаго значенія". Pavyzdinė paskaita iš 1916 m.
98. Išrašai iš Bretkūno postilos 1591 m. 2 sąsiuviniu.
99. Medžiaga fonetikai ir morfologijai. Rinkta iš Daukanto „Daines Žiamajtiu ir Prasma Lotinu kalbos".
100. Išrašai iš Karaliaučiaus archivų rankraščių ir knygų. 9 sąsiuviniai. Išrašai daryti 1921 m.
101. Žiupsnis medžiagos morfologijai. Rinkta iš BD.
102. „Литовскія древности". Literatūros sąrašas ir vietovardžių medžiaga.

103. Žodžiai su lie-la-uo. Medžiagos rinkinys. Rinkta iš įvairių šaltinių.
104. Medžiagos rinkinys priesagoms. Rinkta iš įvairių šaltinių.
105. Medžiagos žiupsnelis daiktinės giminės būdvardžiams. Rinkta iš K.
106. Vietovardžių medžiagos žiupsnelis. Iš kur rinkta, nepažymėta.
107. Gudai. Gotai. Lenkai. Aisčiai. Aukštaitis, žemaitis. Lietuvis, lietuvininkas. Trakai. Germanai, Vokia. Slavėnai (slavai). Latviai. Žiemgaliai. Baltai (aisčiai). Suomių giminė. Įotvingai arba sudai. Prūsai. Geras pluokštas medžiagos tų tautų žodynui, skoliniams, žemės vardynui, šiek tiek chronikų išrašų.
108. Chronikų išrašai apie prūsų gimines.
109. Medžiagos žiupsnelis prūsų tautos giminių vardams.
110. Medžiagos žiupsnelis. Kuršo vardo etimologijai.
111. „Aistiškų Studijų" kritika, Petrapilis 1909 m. Hektografuota. 2 ekzempl.
112 Straipsnių, spausdintų „Draugijoje, Vaire, Viltyje, Vilniaus Žiniose", nuorašai.
113. Išrašai iš chronikų ir vardų rinkinys.
114. Medžiagos pluokštas kirčio ir priegaidės reikalui. Rinkta iš DP ed. W.
115. Medžiaga dalyvio kirčiui ir priegaidei. Rinkta iš K.
116. Varia. Žodyno kortelės, medžiagos rinkinių ir rankraščių nuotrupos.
117. Žodyno įvado rankraštis. Du pluokštu. I-is—63 pusl. II-is—353 pusl. Tuo puslapiu baigiasi įvado rankraštis.
118. Žodyno teksto rankraštis. 54 sąsiuviniai. 6 paskutinieji (6-jo tik vienas pusl.) sąsiuviniai dar nespausdinti.
119. Juškevičiaus žodyno K raidės rankraštis (nepilnas). 7 sąsiuviniai. Rankraštis spaudai sudarytas iš paties Juškevičiaus rankraščio.
120. Ištraukos iš Kossarzewskio „Lituanicos".
121. Paraidžiui sutvarkytas žodžių rinkinys.
122. „Kalba ir senovė", sutvarkyta tam tikrais skyriais. Sukarpyta ir sudėstyta 9 pluokšteliai.
123 Paraidziui sutvarkytas žodžių rinkinys. Vainikuotas—žvizdrinis. Rankraštis rašytas kažkieno kita ranka. Papildymai K. Būgos.
124. Vietų vardų šviesoje. Rankraštis turi daug bendro su „ Aiščių praeitim vietų vardų šviesoje" Galo nėra.
125. Priesaga -ng-. Rankraščiui, rodos, galo trūksta. Šitas straipsnis buvęs rašytas prof. Niedermanno sukaktuvėms paminėti.
129. Prūsiškas ir lietuviškai-latviškas vokiečio vardas. Nepabaigtas rankraštis.
127. Užrašai iš kelionių po Lietuvą. 9 užrašų knygelės ir 1 sąsiuvinys.
128. „Kalbos mažmožiai". Nepilnas rankraštis. Spausdinta „Švietimo Darbe".
129. Straipsnių rankraščių nuotrupos, spausdintų „Tautoja ir žodyje".

Sutrumpinimai, vartojamieji rinkiniuose:

ME — K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca. Redigejis,... J. Endzelīns.
FBR — Filologu biedrības raksti.
End LG — J. Endzelin, Lettische Gramatik.
BW — Latvju dainas, K. Barona un Wisendorfa izdotas.
RKr — Rakstu krajums.
LV — Latvijas vietu vārdi.
DP, DP ed. V. DP ed. W — Daukšos Postila.
Leskien Gr — Leskien, Serbo — kroatische Grammatik.
K — Kuršaičio žodynai.
Schl Lsb — A. Schleicher, Litauisches Lesebuch.
DB — Daukanto „Būdas".
RI, RII — Ruigio žodynas.
BGr — A. Bielenstein, Die Grenzen des lettischen Volksstammes...
Kant — Kantyczkas... Žiūr. K. Būga: Liet. kal. žodynas
SAA. — Senas aukso altorius... Žiūr. K. Būga: Liet. kol. žodynas.
ŽCH — Žiwatas Pona yr Diewa musa Jezusa Christusa... Supraslqw 1788.
MŽ — Mažvydo raštai.
PS — Širvydo „Punktai Sakymų".
Bezz. Bemer — Endz I — } Neįspėta.

Svetimieji rankraščiai.

1. „Kalbos dalykai". Kun. J. P. Sragio rankraštis iš 1913 m.
2. „Sbornikъ litovskichъ dajnъ". Mokyt. Užupio rankraštis. Dainos rinktos 1867 — 1889 m. Naumiesčio aps. Suvalkų gub.
3. Kun. Kaz. Žebrio rankraščiai. Rašoma apie vietų ir asmens vardus. 9 pluokšteliai ir vienas storas sąsiuvinis.
4. „Mokslas lėtūviškos kalbōs". Barauausko rankraštis su laišku Weberiui. Priedas: J. Gerulio paaiškinimas ir laiškas K. Būgai.
5. „Ką žino lietuvių dainos iš geografijos, ypač apie Vilnių". Dr. J. Basanavičiaus rankraštis su laišku M. Biržiškai 1922 m.
6. „Славяно-айстишскія замѣтки". Bulachovskio rankraštis 1922 — 1923. Spausdinta „Tautoje ir Žodyje".
7. A. Sarbos rankraštis „Kalbos technika" su A. Dambrausko laišku K. Būgai.
8. Kazimiero Būgos laiškai į kun. J. Tumą 1903 — 1908 m. K. Būgos laiškų rinkinys.
9. „Praktiška veiksmažodžių klasifikacija". A. Sarbos rankraštis.
10. „Kalba ir senovė (kritika). Par leišiem latviešu tautas dziesmas". P. Šmito rankraštis. II-ji jo dalis spausdinta „Tautoje ir Žodyje".
11. Nežinomos rankos rankraštis. Žodyno ir gramatikos dalykų kratinys.
12. „Žemaičių augštės reikšmė žemaičių giminės sienai nustatyti". H. Mortenseno straipsnio vertimas Spausdinta „Švietimo Darbe".

13. „Rašybos reikalu". P. Budkaus rankraštis su laišku „Lietuvos" redakcijai.
14. Žemėlapio žodynas su įžanga (Juodraštis). Matulionies rankraštis.
15. Rusų lietuvių kalbų žodynas. Nežinomos rankos rankraštis.
16. Lietuviškų pamokslų pluoštas iš 19 amžiaus Rankraštis. Autoriai įvairūs, bet ne visų tepažymėti.
17. St. Dabušio rinktos pasakos ir dainos. 16 sąsiuvinių rankraščio.
18. D. Šidlausko rankraštis apie pramonę Lietuvoje. Be pradžios.
19. „Žodzej isz givos kalbos lietuvių Linkmeniszkiu". Rankraštis nežinomos rankos. 2 pluokšteliu.
20. „Senovės latvių žirgas". P. Šmito straipsnis, K. Būgos verstas. Spausdintas „Tautoje ir Žodyje".
21. „Prie germanybių baltų kalbose". M. Vasmerio straipsnio vertimas. Spausdinta „Švietimo Darbe".
22. „Vienas baltų-slavėnų gramatikos bruožas". R. Trautmanno srtraipsnio vertimas. Spausdinta „Švietimo Darbe".
23. Kun. Sabaliausko tautosakos rankraščiai. Puslapių numeracija sumaišyta. Spausdinta „Tautoje ir Žodyje".
24. „Lietuvių kalbos tautosaka". III sąsiuvinis. 1923 m. A. Kirtiklio rankraštis.
25. N. van Wijk: „Das Gesetz De Saussurss im Altpreussischen". Spausdinta „Tautoje ir Žodyje"
26. J. Gerullis: „Kęstutis prūsų atmintyje". Spausdinta „Tautoje ir Žodyje".
27. L. A. Bulachovskij. „изъ Baltica въ русской лингвистической литературѣ (1914 — 1922)". Spausdinta „Tautoje ir Žodyje".
28. H. Mortensen: „Die Bedautung des žamaitischen Hochlandes für die Volksgrenze der Žemaiten." Spausdinta „Švietimo darbe".
29. S. Mladenov: „Литов. anyta и армян.. aner". Spausdinta „Švietimo darbe"
30. M. Vasmer: „Къ германскимъ заимствованіямъ въ балтійскихъ языкахъ". Spausdinta „Švietimo Darbe".
31. R. Trautmann: „Ein Kapitel aus der baltisch-slavischen Gramatik". Spausdinta „Švietimo darbe".
32. „Kupiškėnų raudos". Iš B. Štančikienės užrašė A. Vireliūnas. Spausdinta „Tautoje ir Žodyje".
33. Juškevičiaus žodyno rankraštis. Raidės K ir L.
34. A. Tumėno rankraštis. Rinkinys sintaksei ir žodynui. 2 sąsiuviniu.
35. Žodžių rinkinys. Nežinomos rankos rankraštis.
26. Kelių dainų rankraštis. Be pradžios. Spausdinta „Tautoje ir Žodyje".
37. Trakų — Dzūkų Dainos. II. Rinktos V. Mickevičiaus. Spausdinta „Tautoje ir Žodyje".
38 „Keli tautotyros mažmožiai iš kun. A. Kossarzevskio rinkinio". Rankraštis nepilnas.
39. „Kalbos tyrimo reikalu". A. Senno ir A. Salio rankraštis. Spausdinta.
40. Pirmųjų „Lietuvių kalbos žodyno" lankų rankraščiai. 4 sąsiuviniai. Kieno rašyta, nepažymėta.

Lietuvių kalbos žodynas.

1. Didysis žodynas.

Kortelių skaičius raidėmis:

1.	A suskirstyta skiemenimis	ca.	37.569
2.	B skirstyta paraidžiui A. Vireliūno (nebaigta) . .	ca.	26.400
3.	B nesuskirstyta	ca.	411
4.	C skirstyta paraidžiui A. Varno (nebaigta) . . .	ca.	4.300
5.	Ç nesuskirstyta		28
6.	Č suskirstyta paraidžiui A. Varno	ca.	700
7.	Č nesuskirstyta		60
8.	D suskirstyta paraidžiui A. Varno	ca.	26.200
9.	D nesuskirstyta	ca.	835
10.	E, Ę, Ė suskirstyta skiemenimis	ca.	4.700
11.	E, Ė nesuskirstyta		123
12.	G nesuskirstyta	ca.	24.500
13.	I, Į. Y suskirstyta skiemenimis	ca.	20.000
14.	I, Į, Y nesuskirstyta	ca.	2.650
15.	J nesuskirstyta	ca.	6.300
16.	K „	ca.	37.100
17.	L „	ca.	13.100
18.	M „	ca.	14.900
19.	N „	ca.	19.400
20.	O „	ca.	1.300
21.	P „	ca.	57.500
22.	R „	ca.	11.250
23.	S „	ca.	35.900
24.	Š „	ca.	13.150
25.	T „	ca.	14.700
26.	U, Ū suskirstyta skiemenimis	ca.	8.700
27.	U, Ū nesuskirstyta	ca.	1.200
28.	V „	ca.	19.900
29.	Z „	ca.	2.300
30.	Ž „	ca.	10.600
31.	Dar nė raidėmis nesutvarkytų	ca.	3.250
32.	Nesutvarkyta korespondentų susiųstoji žodyno medžiaga ir kortelės	ca.	10.000
33.	Žodyno sutrumpinimai		—
34.	Paraidžiui suskirstytas kortelinis kalbotyros raštų sąrašas		—
		Viso labo ca.	429.026

2. A. Vireliūno žodynas.

Kortelių skaičius raidėmis:

1.	A suskirstyta paraidžiui	ca.	1.250
2.	B „ „	ca.	850
3.	C „ „		40

4.	C	„	„	ca.	100
5.	D	„	„	ca.	900
6.	E	„	„	ca.	200
7.	F	„	„		10
8.	G	„	„	ca.	1.050
9.	I	„	„	ca.	950
10.	J	„	„	ca.	350
11.	K	„	„	ca.	26
12.	L	„	„	ca.	750
13.	M	„	„	ca.	800
14.	N	„	„	ca.	950
15.	O	„	„	ca.	100
16.	P	„	„	ca.	1.450
17.	R	„	„	ca.	600
18.	S	„	„	ca.	1.800
19.	Š	„	„	ca.	700
20.	T	„	„	ca.	1.050
21.	U	„	„	ca.	400
22.	V.	„	„	ca.	1.150
23.	Z	„	„		65
24.	Ž	„	„	ca.	400
			Viso labo	ca.	15.941

3. S. Dabušio žodynas.

Kortelių skaičius:

Lietuviškoji dalis.

1.	Paraidžiui surašyto žodyno rankraščio 96 sąsiuviniai a ca. 150 kortelių	ca.	14.400
2.	Dar nė raidėmis nesuskirstytų	ca.	2.700
	Iš viso šioje dalyje	ca.	17.100

Rusiškoji dalis.

3.	А, Б, В, Г, Д suskirstyta paraidžiui	ca.	4.550
4.	Е, Ж, З, И, К, Л, М suskirstyta paraidžiui	ca.	4.800
5.	Н, О, П „ „	ca.	4.700
6.	Р, С, Т, У „ „	ca.	4.600
7.	Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Э, Ю, Я, Ѳ suskirstyta paraidžiui	ca.	1.500
8.	Dar nė raidėmis nesuskirstytų	ca.	750
	Iš viso šioje dalyje	ca.	20.900
	Viso labo	ca.	28.000

4. Tikrinių vardų žodyna.s

Kortelių skaičius raidėmis:

1.	B suskirstyta paraidžiui	. . . . .	ca.	3.250
2.	Č „ „	. . . . .	ca.	100
3.	Č „ „	. . . . .	ca.	450
4.	D „ „	. . . . .	ca.	2.750
5.	F „ „	. . . . .		21
6.	G „ „	. . . . .	ca.	3.300
7.	H „ „	. . . . .	ca.	30
8.	J „ „	. . . . .	ca.	1.700
9.	K „ „	. . . . .	ca.	5.200
10.	L „ „	. . . . .	ca.	2.800
11.	M „ „	. . . . .	ca.	3.200
12.	N „ „	. . . . .	ca.	1.300
13.	O „ „	. . . . .	ca.	350
14.	P „ „	. . . . .	ca.	5.300
15.	R „ „	. . . . .	ca.	2.300
16.	S „ „	. . . . .	ca.	4.850
17	Š „ „	. . . . .	ca.	2.500
18.	T „ „	. . . . .	ca.	1.800
19	V „ „	. . . . .	ca.	3.800
20.	Z „ „	. . . . .	ca.	450
21.	Ž „ „	. . . . .	ca.	1.300
22.	Dar nė raidėmis nesuskyrstytų	. . . . .	ca.	130
		Viso labo . . .	ca.	46.881

5. Senosios raštų kalbos žodynas.

Kortelių skaičius raidėmis:

1.	Ç suskirstyta paraidžiui	. . . . .	ca.	70
2.	Č „ „	. . . . .	ca.	550
3.	D „ „	. . . . .	ca.	3.600
4.	G „ „	. . . . .	ca.	4.500
5.	H „ „	. . . . .	ca.	1
6.	I „ „	. . . . .	ca.	1.300
7.	J „ „	. . . . .	ca.	600
8.	K „ „	. . . . .	ca.	12.100
9.	L „ „	. . . . .	ca.	3 600
10.	M „ „	. . . . .	ca.	3 600
11.	N „ „	. . . . .	ca.	2.250
12.	O „ „	. . . . .	ca.	250
13.	P „ „	. . . . .	ca.	8.100
14.	R „ „	. . . . .	ca.	2.700
15.	S „ „	. . . . .	ca.	7 700
16.	Š „ „	. . . . .	ca.	3.300
17.	T „ „	. . . . .	ca.	3.450
18.	U „ „	. . . . .	ca.	1.000
19.	Uo „ „	. . . . .	ca.	900
20.	V „ „	. . . . .	ca.	3.700

21.	Z	„ „	ca.	400
22.	Ž	„ „	ca.	2.300
		Viso labo . . .	ca.	65.971

6. Etimologijos žodynas.

Kortelių skaičius raidėmis:

1.	A	Suskirstyta paraidžiui	ca.	750
2.	B	„ „	ca.	950
3.	C	„ „	ca.	80
4.	Č	„ „	ca.	60
5.	D	„ „	ca.	1.150
6.	E	„ „	ca.	200
7.	Ė	„ „	ca.	20
8.	F	„ „	ca.	2
9.	G	„ „	ca.	1.450
10.	Ch	„ „	ca.	13
11.	I	„ „	ca.	550
12.	J	„ „	ca.	550
13.	K	„ „	ca.	2.250
14.	L	„ „	ca.	1.000
15.	M	„ „	ca.	1.050
16.	N	„ „	ca.	400
17.	O	„ „	ca.	80
18.	P	„ „	ca.	1.250
19.	R	„ „	ca.	600
20.	S	„ „	ca.	2.850
21.	Š	„ „	ca.	750
22.	T	„ „	ca.	900
23.	U	„ „	ca.	300
24.	V	„ „	ca.	1.100
25.	Z	„ „	ca.	100
26.	Ž	„ „	ca.	550
27.	Ugro — finų kalbų etimologijų		ca.	400
		Viso labo . . .	ca.	19.355

7. Slaviškos kilmės žodžių žodynas.

Kortelių skaičius raidėmis:

1.	A	suskirstyta paraidžiui	ca.	200
2.	B	„ „	ca.	900
3.	C	„ „	ca.	200
4.	Č	„ „	ca.	200
5.	D	„ „	ca.	800
6.	G	„ „	ca.	700
7.	J	„ „	ca.	150
8.	K	„ „	ca.	2.250

9.	L	„	„	ca.	600
10	M	„	„	ca.	900
11.	N	„	„	ca.	330
12.	O	„	„	ca.	50
13.	P	„	„	ca.	2.000
14.	R	„	„	ca.	600
15.	S	„	„	ca.	1.250
16.	Š	„	„	ca.	300
17.	T	„	„	ca.	300
18.	V	„	„	ca.	350
19.	Z	„	„	ca.	150
20.	Ž	„	„	ca.	150
			Viso labo	ca.	12.380
			Visuose žodynuose	ca.	617.553

Pastaba: Kai kurios atskirųjų žodynų raidės sudėtos „Didžiajan žodynan".

A. Salys.

Kaunas 25. III. 18.